

મુળવાર્તુ ઠેકાણું :
શ્રી અ. ભા. શ્વે સ્થાનકવાસી
જૈનશાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ.
ઠે. ગરેડિયા કૂવા રોડ,
રાજકોટ — સૌરાષ્ટ્ર.

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhar Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT.
(Saurashtra.) W. Rly. India.

પ્રથમ આવૃત્તિ : પ્રત ૧૨૦૦
વી રે સંવત્ : ૨૪૯૦
વિક્રમ સંવત્ : ૨૦૨૦
ઈ સ્વી સન : ૧૯૬૪

: મુદ્રક : : મુદ્રણસ્થાન :
જયંતિલાલ દેવચંદ મહેતા
જય ભારત પ્રેસ,
ગરેડિયા કૂવા રોડ, રાજકોટ.
(સૌરાષ્ટ્ર)

भगवतीसूत्र भा. ६ की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमाङ्क

विषय

पृष्ठाङ्क

आठवें शतकका पहला उद्देश

१	पहले उद्देश के विषयोंका विवरण	१--५
२	पुद्गलों के भेदोंका निरूपण	६--३९
३	सूक्ष्म पृथ्वीकाय के स्वरूपका निरूपण	४१-२६०

दूसरा उद्देश

४	दूसरे उद्देश के विषयोंका विवरण	२६१-२६७
५	आशीविष नाम के सर्प के स्वरूपका निरूपण	२६८-३०२
६	धर्मास्तिकाय आदिकी दुर्विज्ञेयताका निरूपण	३०२-३०९
७	ज्ञातके भेदोंका निरूपण	३०९-३९०
८	लब्धिके स्वरूपका निरूपण	३९०-४८५
९	ज्ञानगोचरका निरूपण	४८५-५११
१०	अठारह प्रकारके कालादि द्वारोंका निरूपण	५११-५४२

तीसरा उद्देश

११	तीसरे उद्देश के विषयोंका विवरण	५४३-५५३
१२	जीवके अच्छेघताका निरूपण	५५४-५५९
१३	रत्नप्रभादि पृथिवी के स्वरूपका निरूपण	५५९-५६९

चौथा उद्देश

१४	कायिकी आदिक्रिया का निरूपण	५७०-५७७
----	----------------------------	---------

पांचवां उद्देश

१५	पांचवे उद्देशके विषयोंका विवरण	५७८-५७९
१६	परिग्रहादि क्रियाका निरूपण	५८०-५९७
१७	स्थूल प्राणातिपातादि प्रत्याख्यानका निरूपण	५९७-६४४

१८	आजीवकके सिद्धान्तका निरूपण	६४५-६५५
१९	देवलोकका निरूपण	६५५-६५८

छठ्ठा उद्देशा

२०	छठे उद्देशेका विषयविवरण	६५९-६६१
२१	निग्रन्थके प्रतिलाभ के फलका निरूपण	६६१-६७०
२२	निग्रन्थके दानधर्मका निरूपण	६७१-६८६
२३	निग्रन्थके आराधकताका निरूपण	६८६-७१६
२४	दीपके स्वरूपका निरूपण	७२१-७५०
२५	क्रियाके स्वरूपका निरूपण	७२१-७५०

सातवां उद्देशा

२६	प्रद्वेषक्रिया निमित्तक अन्यतीर्थिकोंके मतका निरूपण	७५१-८०६
२७	गतिप्रपाताध्ययनका निरूपण	८०७-८११

॥ समाप्त ॥

ખા. બ્ર શ્રી વિનોદસુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

આ પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંગ્વ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સ વત ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી હર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહા ભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ જેન મણિજેન વીરાણી બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે જેન મણિજેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ ભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વી-ઝેલેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ. સાં. ૨૦૦૯ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત વતન પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લાગ્યું. હુંડાકાલ અવસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાત્રમા આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઇ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમા સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષણુ તેઓ ચૂકયા નહીં. જી ચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકુ અને ઓઢવા માટે એક ચાદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

શયન કરતા અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝોલો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપતિ, પાથરણું, રનોહરણ અને જે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવલેણ બેચેન બનવાનું કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાથીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતો કોઈ ભરોસો નથી “અસત્ત્વયં જીવિય મા પમાય” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજી પૂ. મુનિશ્રી લાયચંદ્રજી મહારાજ શ્રમણ સઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. મુબઈમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારચક્ષના ત્રણ પુત્રો અને જે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બલકે આખા કુટુંબે સચમ અગીકાર કરેલ, તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલા તેઓ જ્યારે માતા-પિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે પણ મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વ ભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો, ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો,

સં. ૨૦૧૨ના અષાઠ શુદ્ધ ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્ર પૂ આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પૂ આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી, દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષા તિથિ પૂ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ શુદ્ધ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ, ખીચન ગામે પૂ આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપશે નહીં અને સ્વયંમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થાશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાનું નક્કી કર્યું.

તા ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાજના માતુશ્રી સામે છેલ્લું જમણું કર્યું. ભોજન કરી, માતુશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા તે વખતે કોઈને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્ર, ભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને બેઘપુરની ટિકિટ લીધી તા ૨૫-૫-૫૭ના સવારે ૮ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઠાવી નાખ્યા અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તથા

જોધપુર જંકશન થઈને તા ૨૬-૫-૫૭ની વહેલી સવારે ઠાા વાગ્યે ફલોદી પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં પહોંચ્યા અમે ઉપાશ્રયમાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાંતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાત્ર નિયમ પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાત્ર જીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદળ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યા અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ બેડીને બોલ્યા કે “સાહેબ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયંમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, બરાબર જ છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈ પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો”

તે જ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ મુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ઠાડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમો શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો રાથ લઈ શકો, એમ ગણવાર પૂ મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ગણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રી સઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

માના માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અસઘયં જીવિય મા પમાચં” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું શ્રી લાલચદળ મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રમો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત લગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ લગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ લાળીને મારા આત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃતાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખર્ચ કર્તવ્ય મોક્ષકર્મ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને અનત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને ખીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભર્યું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા ક્યાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં આમ વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદી આવી. તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પૂ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન ન મળ્યું તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સગવડ છે ? આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો. ખંનેના આ પ્રમાણે એકમત થતા પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૬-૫-૫૭ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદલાલજીએ ખીચનમાં સ્વયંમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવખડાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ, શ્રી, કેશવલાલલાલ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દેક એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બેલગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થિતિ મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ બિરાજતા હતા. કુલ્લે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલલાલ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “ સવિ જીવ કરૂ શાસન રસી ” ની લાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી લાવના એ હોય જ અને છે કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે. અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની લાવનાને નિષ્ફળતા સાપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ, તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યા.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સદે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ શુક્ર ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ક્ષોદ્ધી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઇ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રોહિણી વગેરેની પતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી
છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો બનાવ હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઇ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી બીજી બાજુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી હતી તેની ઓસલ
વાગતાં છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રોહિણી
લઇ જનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
રોહિણી કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન
ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદાન કરવામાં જડવાદને
સિદ્ધ કરતા રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત...અરિહંત....એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઇ ગયો. બધા લોકો
કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામા મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યાં અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ક્ષોદ્ધીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે
અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે

ક્ષોદ્ધી સંઘે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રિયામાં બેઠા હતાં, માત્ર એક
નોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં
હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશ્યલ
પ્લેનથી ક્ષોદ્ધી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંસ્કાર થઇ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અધીં ક્ષણે મોડો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દો પછી ચહેરો જોવાનો અને અંતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત. પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી પ્લેધનનો પોઆમ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ દ્રેધન મારફત ફલોદી પહોંચ્યાં, શ્રી દુર્લભજીલાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યા.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એકય કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકામાં સાર આ પ્રમાણે છે

“ હવે તો એ રત્ન ચાલ્યું ગયું ! સમાજનો આશાદીપક ઓલવાઈ ગયો ! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી ”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબહેનને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:- બેન ! લાવિ પ્રબળ છે. આ બાળતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈ નાખ્યા છે અને સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પાણીનું શું ગળું છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

૫ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય :-

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષ ‘અદ્વિમિંજા પેમાણુરાગરત્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી. પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તલ્લીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા નથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગલરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના જે પ્રશ્ના ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયંમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર:- પાંચમા આરાનાં લદ્દા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયંમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યારબાદ લદ્દા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તે જ રાત્રે તેણે ખારમી ભીખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરિષદથી કાળ કરી નવીનગુહમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો લયંકર પરિષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર:- કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મરણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતારેજ મુનિ, કેશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો લવનાં કર્મ હોવા ભેદએ, ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે બપે ? બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરિષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સંક્ષેપ કરેલ છે.

તા. ૩૦-૧૧-૬૪ ના રોજ

કલાસવાર મેમ્બરોની સંખ્યા

૪૦	આદ્યમુરખીશ્રી	૫૦૦૦ થી વધુ રકમ ભરનારા.
૫૨	મુરખીશ્રી	૧૦૦૦ થી વધુ રકમ ભરનારા.
૧૫૨	સહાયક મેમ્બરો	૫૦૦ થી વધુ રકમ ભરનારા.
૫૬૩	લાઈફ મેમ્બરો	૨૫૦ થી વધુ રકમ ભરનારા.
૪૭	બીજા નંબરના બુના મેમ્બરો	૧૫૦ થી વધુ રકમ ભરનારા.
૮૫૪	કુલ મેમ્બરો.	

દાનવીર મહાશયોને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે ડ્રા. ૫૦૦૧ થી આપનું મુખ્યારક નામ આદ્યમુરખીમાં દાખલ કરાવી સમિતિને સહાયક બનો તેમ અમોને આશા છે. આદ્યમુરખીને દરેક સૂત્રની બખબે કોપી લેટ મળે છે. તેમ જ તેઓશ્રીનો ફોટો તથા જીવન ચરિત્ર શાસ્ત્રમાં છાપવામાં આવે છે.

*

હાલમાં પ્રસિદ્ધ થનારાં શાસ્ત્રોનાં નામ નીચે મુજબ છે.

ભગવતી ભાગ ૬, ૭, ૮. ઠાણાંગ સૂત્ર ભા. ૧, ૨.

રાયપત્રેણી સૂત્ર ભાગ ૧.

તા. ૪-૧૨-૬૪.
રા જ કે. ટ.

નમ્ર સેવક,
સાકરચંદ બાઈચંદ શેઠ
મંત્રી.

॥ श्री-वीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-वासीलालत्रति-

विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया

समलङ्कृतं व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

श्री-भगवतीसूत्रम्

(पष्ठो भागः)

॥ अष्टमशतके प्रथमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

पुद्गलानां परिणामः, प्रयोगपरिणतपुद्गलाः, प्रथमदण्डके-एकेन्द्रिय-प्रयोगपरिणतपुद्गलाः, यावत् पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, नैरयिक प्रयोगपरिणताः, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, जलचरादिप्रयोगपरिणताः, मनुष्यप्रयोगपरिणताः, देवप्रयोगपरिणताः, यथा भवनवासि-वानव्यन्त-ज्योति-

आठवें शतकका पहला उद्देशक

इस अष्टम शतकके प्रथम उद्देशकका विषय विवरण संक्षेपसे इस प्रकारसे है प्रथम उद्देशकमें पुद्गलोंका परिणाम कहा गया है सो उसमें पुद्गल तीन प्रकारके कहे गये हैं इनमें एक प्रकारमें प्रयोगपरिणतपुद्गलोंको भी कहा गया है । इस प्रयोगपरिणत-पुद्गलोंकी प्रकार गणनामें प्रथमदण्डकमें एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंको यावत् पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलोंको, नैरयिक प्रयोग परिणत पुद्गलोंको, तिर्यग् पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंको, जलचरादि प्रयोग परिणत पुद्गलोंको, मनुष्यप्रयोगपरिणत पुद्गलोंको,

आठमा शतकना पहिला उद्देशक

आठमा शतकना पहिला उद्देशकनु संक्षिप्त विषय विवरण आ प्रमाणे छे- पहिला उद्देशकमा पुद्गलाना परिणामनु प्रतिपादन कर्तुं छे, तेमा पुद्गल त्रय प्रकारना क्छा छे. तेमाना ओक प्रकार प्रयोगपरिणत पुद्गलाना क्छा छे आ प्रयोगपरिणत पुद्गलाना प्रकार गतावता पहिला दण्डकमा ओकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलाथी लखने पंचेन्द्रिय पर्यन्तना प्रयोगपरिणतपुद्गलानु, नैरयिक प्रयोगपरिणत पुद्गलानु, पंचेन्द्रिय तिर्यक् प्रयोगपरिणत पुद्गलानु, जलचरादि प्रयोगपरिणतपुद्गलानु, मनुष्य

પિઠ- વૈમાનિક - પ્રયોગપરિણતાઃ । દ્વિતીયદણ્ડકે-સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાદિ-
પ્રયોગપરિણતાઃ, દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રયોગપરિણતાઃ, રત્નપ્રભાદિનૈરયિકપ્રયોગપરિણતાઃ,
સંમૂર્ચ્છિમજલચરાદિપ્રયોગપરિણતાઃ, સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યાદિપ્રયોગપરિણતાઃ, અસુર-
કુમારાદિપ્રયોગપરિણતાઃ, સર્વાર્થસિદ્ધદેવપ્રયોગપરિણતાઃ । તૃતીયદણ્ડકે-
સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાદિપ્રયોગપરિણતાઃ, રત્નપ્રભાદિનૈરયિકપ્રયોગપરિણતાઃ જલ-
ચરાદિતિર્યક્પ્રયોગપરિણતાઃ, મનુષ્યપ્રયોગપરિણતાઃ, અસુરકુમારાદિદેવપ્રયોગ-
પરિણતાઃ । ચતુર્થદણ્ડક - પશ્ચમદણ્ડક - પૃષ્ઠદણ્ડક - સપ્તમદણ્ડકાઽષ્ટમ-

દેવોંકે અવનવાસી, વાનવ્યન્તર' જ્યોતિષિક એવં વૈમાનિક્ક ઇન્કે
પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો, કહા ગયા હૈ । દ્વિતીયદણ્ડકમેં
સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકાદિ પ્રયોગ પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો દ્વીન્દ્રિયાદિપ્રયોગ-
પરિણત્તપુદ્ગલોંકોં, રત્નપ્રભા આદિ પૃથિવિયોંકે, નૈરયિક્ક આદિકોંકે
પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો, સંમૂર્ચ્છિમ્મ જલચરાદિકે પ્રયોગસે
પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો, સંમૂર્ચ્છિમ્મ મનુષ્યાદિકે પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ
પુદ્ગલોંકો, અસુરકુમાર આદિકે પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો,
સર્વાર્થસિદ્ધકે દેવોંકે પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો તૃતીય દણ્ડકમેં
સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિકાદિકે પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો, રત્નપ્રભા
આદિ પૃથિવિયોંકે નૈરયિકોંકે પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો જલ-
ચરાદિતિર્ય્ચોંકે પ્રયોગસે પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકો, મનુષ્યોંકે પ્રયોગસે
પરિણત્ત હુએ પુદ્ગલોંકોં, અસુરકુમાર આદિ દેવોંકે પ્રયોગસે પરિણત્ત
હુએ પુદ્ગલોંકો કહા ગયા હૈ । ચતુર્થદણ્ડકમેં, પશ્ચમદણ્ડકમેં, છઠે

પ્રયોગપરિણત્ત પુદ્ગલોંકો અને ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક તથા વૈમાનિક દેવ
પ્રયોગપરિણત્ત પુદ્ગલોંકો કથન કરવામાં આવ્યું છે. બીજા દડકમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક
આદિના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, દ્વીન્દ્રિય આદિના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો,
રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના નારક આદિના પ્રયોગથી પરિણત્તપુદ્ગલોંકો, સંમૂર્ચ્છિમ
જલચર આદિના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય આદિના પ્રયોગથી
પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, અસુરકુમાર આદિના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, અને સર્વાર્થસિદ્ધ
દેવોના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો કથન કરવામાં આવ્યું છે ત્રીજા દડકમાં સૂક્ષ્મ
પૃથ્વીકાયિક, આદિના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના નારકોના
પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, જલચરાદિ તિર્ય્ચોના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો,
મનુષ્યોના પ્રયોગથી પરિણત્ત પુદ્ગલોંકો, અને અસુરકુમાર આદિ દેવોના પ્રયોગથી પરિણત્ત
પુદ્ગલોંકો કથન કરવામાં આવ્યું છે. ચોથા, પાંચમાં, છઠા, સાતમાં, આઠમાં અને નવમાં

दण्डक - नवमदण्डकाः, मिश्रपरिणतपुद्गलाः, मिश्रपरिणतपुद्गलानां नव
दण्डकाः, विस्त्रसापरिणतपुद्गलाः, एकद्रव्यपरिणामः, मनःप्रयोगादिपरिणताः,
आरम्भसत्यमनःप्रयोगादिपरिणताः, आरम्भमृषामनःप्रयोगादिपरिणताः, सत्य-
वचःप्रयोगादिपरिणताः, औदारिकादिकायप्रयोगपरिणताः, औदारिकायप्रयोग-
परिणताः, औदारिकमिश्रकायप्रयोगपरिणताः, वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणताः,
वैक्रियमिश्रकायप्रयोगपरिणताः, आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणताः, आहारक-
मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणताः, कर्मणशरीरकायप्रयोगपरिणताः, मिश्रपरिणताः,
सत्यमनोमिश्रपरिणताः, विस्त्रसापरिणताः, वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-परिणताः,
संस्थानपरिणताः, द्विद्रव्यपरिणामः मनःप्रयोगादिपरिणते, मिश्रपरिणते
द्वे द्रव्ये, विस्त्रसापरिणते द्वे द्रव्ये, त्रिद्रव्यपरिणामः मनःप्रयोगादि-

दण्डकमें, सप्तमदण्डकमें, अष्टमदण्डकमें, और नौवें दण्डकमें मिश्र
परिणत पुद्गलोंका कथन किया गया है। इनके नौ दण्डक कहे गये हैं
विस्त्रसा परिणत पुद्गल, एकद्रव्य परिणाम, मनःप्रयोगादि परिणत,
आरंभसत्यमनः प्रयोगादि परिणत, आरंभमृषामनः प्रयोगादि परिणत,
सत्यवचः प्रयोगादि परिणत, औदारिकादिकायप्रयोगपरिणत, औदा-
रिकायप्रयोग परिणत, औदारिकमिश्रकायप्रयोग परिणत वैक्रियशरीर-
कायप्रयोग परिणत वैक्रियमिश्रकायप्रयोगपरिणत, आहारकशरीरकाय-
प्रयोगपरिणत, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत, कर्मणशरीरकाय-
प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत, सत्यमनोमिश्रपरिणत, विस्त्रसा परि-
णत, वर्ण-गंध-रस-स्पर्श परिणत, संस्थानपरिणत, द्विद्रव्यपरिणत,
मनःप्रयोगादि परिणत, मिश्रपरिणत दो द्रव्य, विस्त्रसा परिणत दोद्रव्य

दण्डकमां मिश्र परिणत पुद्गलानां कथन कथ्युं छे आ रीते तेमना नव दण्डक कहे छे
विस्त्रसा परिणत पुद्गल, एक द्रव्य परिणाम, मनःप्रयोगादि परिणत, आरंभ सत्यमनः
प्रयोगादि परिणत, आरंभमृषामनः प्रयोगादि परिणत, सत्यवचः प्रयोगादि परिणत,
औदारिकादि कायप्रयोग परिणत, औदारिक मिश्रकाय प्रयोग परिणत, वैक्रिय-
शरीरकाय प्रयोग परिणत, वैक्रिय मिश्रकाय प्रयोग परिणत, आहारक शरीरकाय
प्रयोग परिणत, आहारक मिश्र शरीरकाय प्रयोग परिणत, कर्मण शरीरकाय
प्रयोग परिणत, मिश्र परिणत, सत्य मनोमिश्र परिणत, विस्त्रसा परिणत, वर्ण-गंध-
रस-स्पर्श परिणत, संस्थान परिणत, द्विद्रव्य परिणत, मनःप्रयोगादि परिणत, मिश्र
परिणत दो द्रव्य, विस्त्रसा परिणत दो द्रव्य, त्रिद्रव्य परिणाम, मनःप्रयोगादि

परिणतानि त्रीणि द्रव्याणि, चतुर्द्रव्याणां परिणामः, मनःप्रयोगादिपरिणतानि चतुर्द्रव्याणि, पञ्च-षट्-यावत्-अनन्तद्रव्याणामल्पबहुत्वंच ।

अथ अष्टमशतकदशोद्देशकार्थसंग्रहगाथा—

मूलम्—पोग्गल १, आसीविस २, रुक्ख ३, किरिय ४, आ-
जीव ५, फासुग ६, मदत्ते ७। पिडिणीय ८, बंध ९, आराहणा
१०, य दस अट्टमंसि सए ॥१॥

छाया—पुद्गलः १ आशीविषः २ वृक्षः ३ क्रिया ४ आजीवः ५ प्रासुकम् ६
अदत्तम् ७, प्रत्यनीकः ८ बन्धः ९ आराधना १० च दश अष्टमे शते ॥१॥

टीका—अष्टमशतकस्य दशोद्देशकार्थसंग्रहगाथामाह—‘पोग्गल’ इत्यादि ।

‘पोग्गल’ इति पुद्गलः प्रथमोद्देशके पुद्गलपरिणामवक्तव्यता १,

तीन द्रव्य परिणाम, मनः प्रयोगादि परिणत तीन द्रव्य, चार द्रव्योंके
परिणाम, मनः प्रयोगादि परिणत चार द्रव्य, पांच, छह, यावत्
अनन्तद्रव्योंके परिणाम और अल्प बहुत्व इन सबका कथन ।

दशोद्देशकार्थसंग्रहगाथा—

पोग्गल १ आसीविस २ रुक्ख ३ किरिय ४ आजीव ५ फासुग ६ मदत्ते ७ ।
पिडिणीय ८ बंध ९ आराहणा १० दस अट्टमंसि सए ॥ १ ॥

अष्टम शतकमें ये दश १० उद्देशक हैं पुद्गल १, आशीविष २,
वृक्ष ३ क्रिया ४, आजीव ५, प्रासुक ६, अदत्त ७ प्रत्यनीक ८ बंध ९ और
आराधना १० ।

परिणत त्रयु द्रव्य, चार द्रव्योंनु परिणाम, मनःप्रयोगादि परिणत चार द्रव्य, पांच,
छ, सातथी लधने अनन्त पर्यन्तना द्रव्योंनु परिणाम, अने अल्प बहुत्वनु कथन,
आ अधानु आ उद्देशकमां कथन करवाभा आन्थुं छे. आ शतकना हसे उद्देशकना
विषयने प्रकट करती संग्रहगाथा—

संग्रहगाथा— पोग्गल १ आसीविस २ इत्यादि

आठमां शतकमां नीचे प्रमाणे हस उद्देशक छे— (१) पुद्गल, (२) आशीविष, (३) वृक्ष,
(४) क्रिया, (५) अल्प, (६) प्रासुक, (७) अनन्त, (८) प्रत्यनीक, (९) बंध अने
(१०) आराधना.

‘आसीविस’ इति-आशीविषः=सर्पः, द्वितीयोद्देशके आशीविषादिविषय-
वक्तव्यता २, ‘रुक्ख’ इति वृक्षः-तृतीयोद्देशके संख्यातजीवादिवृक्षसम्बन्धि-
वक्तव्यता ३, ‘किरिय’ इति क्रिया, चतुर्थोद्देशके कायिक्यादिक्रियासम्बन्धि-
वक्तव्यता ४, ‘आजीव’ इति आजीवः-पञ्चमोद्देशके आजीविकसम्बन्धि-
वक्तव्यता ५, ‘फासुग’ इति प्रासुकः-षष्ठोद्देशके प्रासुकदानादिविषयक-
वक्तव्यता ६, ‘अदत्त’ इति-अदत्तम्-सप्तमोद्देशके अदत्तादानसम्बन्धि-
वक्तव्यता ७, ‘पडिणीय’ इति प्रत्यनीकः-अष्टमोद्देशके गुर्वादिविद्वेषिरूप-
प्रत्यनीकसम्बन्धिवक्तव्यता ८, ‘वंध’ इति बन्धः-नवमोद्देशके प्रयोगबन्धादि-

टीकार्थ-इस गाथा द्वारा सूत्रकारने इस आठवें शतकके दश १०
उद्देशकों द्वारा जिस २ विषयका कथन किया गया है वह २ अर्थ
संगृहीत करके प्रकट किया है । ‘पोग्गल’ प्रथम उद्देशकमें पुद्गलके
परिणामकी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है । ‘आसीविस’ द्वितीय उद्दे-
शकमें आशीविष सर्प आदिके विषयकी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई
है । ‘रुक्ख’ तृतीय उद्देशकमें संख्यात जीवादि वृक्ष संबंधी वक्तव्यता
प्रतिपादित हुई है । ‘किरिय’ क्रिया चतुर्थ उद्देशकमें कायिकी आदि
क्रिया संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है । ‘आजीव पंचम उद्देशकमें
आजीविक संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है । ‘फासुग’ छठे उद्देशकमें
प्रासुक दानादि विषयकवक्तव्यता प्रतिपादित हुई है ‘अदत्त’ सप्तम उद्दे-
शकमें अदत्तादान संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है ‘पडिणीय’ आठवें
उद्देशकमें गुर्वादिमें विद्वेषीरूप प्रत्यनीक वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है ।

टीकार्थ-आ गाथा द्वारा सूत्रकारे आठमा शतकना इस उद्देशकोमा ने ने
विषयोनुं प्रतिपादन करवामां आण्युं छे, ते प्रकट कर्तुं छे. पडेला ‘पोग्गल’ नामना
उद्देशकमा पुद्गलोना परिणामनी वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करायुं छे भील ‘आसीविस’
उद्देशकमा आशीविष-सर्प आदिना विषयनी वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करायुं छे, भील
‘रुक्ख’ नामना उद्देशकमा संख्यात जीवादि वृक्षनी वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करवामां
आण्युं छे. योथा ‘किरिय’ नामना उद्देशकमा कायिकीआदि क्रिया संबंधी वक्तव्यतानुं
प्रतिपादन कर्तुं छे याथमा ‘आजीव’ नामना उद्देशकमा आजीविक संबंधी
वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करायुं छे. छद्द ‘फासुग’ नामना उद्देशकमा प्रासुक दानादिनुं
प्रतिपादन करायुं छे. सातमां ‘अदत्त’ नामना उद्देशकमा अदत्तादान संबंधी
वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करायुं छे. आठमां ‘पडिणीय’ नामना उद्देशकमा शुरु आदिमा
विद्वेषीरूप प्रत्यनीक वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करायुं छे. नवमां ‘वंध’ नामना उद्देशकमा

વિષયવક્તવ્યતા ૯, 'આરાહ્ણા' ઇતિ-આરાધના-દશમોદેશકે દેશાઽઽરાધનાદિ-વિષયવક્તવ્યતા વર્તે ૧૦ ઇતિ ।

પુદ્ગલભેદવક્તવ્યતા ।

પૂર્વસ્મિન્ સપ્તમે શતકે દશમોદેશકે પુદ્ગલાદયો ભાવાઃ પ્રરૂપિતાઃ, અથાન્નાપિ અષ્ટમશતકસ્ય પ્રથમોદેશકે પ્રકારાન્તરેણ તાનેવ પ્રરૂપયિતુમાહ- 'રાયગિહે' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી — કઙ્કિહા ણં મંતે ! પોગ્ગલા પન્નત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા પોગ્ગલા પણ્ણત્તા, તં જહા—પઓગપરિણયા, મીસસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા ॥સૂ.૦૧॥

છાયા—રાજગૃહે યાવત્ એવમ્ અવાદીત્-કતિવિધાઃ સ્વહ મદન્ત ! પુદ્ગલાઃ ? પ્રજ્ઞપ્તાઃ ગૌતમ ! ત્રિવિધાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા—પ્રયોગપરિણતાઃ, મિશ્રપરિણતાઃ વિસ્રસાપરિણતાઃ ॥મુ. ૧॥

'વંધ' નૌવે' ઉદ્દેશકમેં પ્રયોગવંધ આદિ વિષયકી વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિત હુઈ હૈ । 'આરાહ્ણા' દશવે' ઉદ્દેશકમેં આરાધના આદિ વિષયકી વક્તવ્યતા પ્રતિપાદિત હુઈ હૈ ।

પુદ્ગલભેદવક્તવ્યતા—

'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી' ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(રાયગિહે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગરમેં યાવત્ ગૌતમને પ્રભુસે એસા પૂછા (કઙ્કિહાણં મંતે પોગ્ગલા પન્નત્તા) હે મદન્ત ! પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા ! તિવિહા પોગ્ગલા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પુદ્ગલ ત્રીન પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ।

પ્રયોગવંધ આદિ વિષયની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે અને દસમાં 'આરાહ્ણા' નામના ઉદ્દેશકમાં આરાધના આદિ વિષયની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે.

પુદ્ગલભેદ વક્તવ્યતા—

'રાયગિહે જાવ એવં વયાસી' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(રાયગિહે જાવ એવં વયાસી) રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા (યાવત્) ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો—(કઙ્કિહાણં મંતે પોગ્ગલા પણ્ણત્તા ?) હે બદન્ત ! પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? (ગોયમા ! તિવિહા પોગ્ગલા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પુદ્ગલ ત્રણ પ્રકારના કલા છે.

ટીકા-‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’-રાજગૃહે યાવત્-નગરે મહાવીરઃ સમ-
વસતઃ, સમવસતં ભગવન્તં વન્દિતું નમસ્કર્તું ધર્મોપદેશં શ્રોતું ચ પર્ષત્ નિર્ગચ્છતિ,
ધર્મોપદેશં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્ષત્, તતો ગૌતમઃ શુશ્રૂષમાણઃ નમસ્યન્ વિનયેન
પ્રાશ્નલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ એવં=વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્-‘કહિવિહા ણ મંતે !
પોગ્ગલા પ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! કતિવિધાઃ=કિયત્પ્રકારાઃ

(તંજહા) વે પ્રકાર યે હૈં (પઓગપરિણયા, મીસસા પરિણયા, વીસસા
પરિણયા) પ્રયોગપરિણત, મિશ્રપરિણત ઓર વિસસા પરિણત ।

ટીકાર્થ-પહિલે સસમ શતકકે દશવેં ઉદ્દેશકમેં પુદ્ગલાદિક ભાવ
પ્રરૂપિત કિયે જા ચુકે હૈં સો ઉન્હીં પુદ્ગલાદિક ભાવોંકો યહાં પર
મી અષ્ટમ શતકકે પ્રથમ ઉદ્દેશકમેં પ્રકારાન્તરસે સૂત્રકાર પ્રરૂપિત
કર રહે હૈં ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ હસ સૂત્રાંશકા સંબંધ હસ
પ્રકારસે લગાના ચાહિયે રાજગૃહ નગરમેં મહાવીર પ્રભુ પધારે
મહાવીર પ્રભુકો આયે હુએ સુનકર વન્દના, નમસ્કાર કરનેકે
લિયે તથા ધર્મોપદેશ સુનનેકે લિયે નગરકી પરિષદ્ અનેકે પાસ
આઈ ઓર ધર્મોપદેશ સુનકર વહાંસે અપનેર સ્થાન પર
વાપિસ ચલી ગઈ વાદમેં ગૌતમને પ્રભુકી સેવા શુશ્રૂષાકી ઓર ફિર
નમસ્કાર કર વે વિનયસે દોનોં હાથ જોડકર અનેકે સમક્ષ ઉચિત
સ્થાન પર બેઠ ગયે । અનેકી પર્યુપાસના કરતે હુએ ફિર ઉન્હોંને
પ્રભુસે હસ પ્રકાર પૂછા ‘કહિ વિહાણં મંતે ! પોગ્ગલા પ્ણત્તા’ હે

(તંજહા) તે ત્રણ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે- (પઓગપરિણયા, મીસસા પરિણયા,
વીસસા પરિણયા) (૧) પ્રયોગ પરિણત, (૨) મિશ્ર પરિણત, (૩) વિસસા પરિણત

ટીકાર્થ-સાતમા શતકના દસમાં ઉદ્દેશકમા પુદ્ગલાદિક ભાવની પ્રશ્નપણા કરવામા
આવી છે. એ જ પુદ્ગલાદિક ભાવનું સૂત્રકાર આઠમાં શતકના આ પહેલા ઉદ્દેશકમાં
ભિન્ન પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે- ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ આ સૂત્રાંશ દ્વારા
નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે- રાજગૃહ નગરમા મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા.
તેમને વંદણા-નમસ્કાર કરવાને તથા તેમને ધર્મોપદેશ સાંભળવાને લોકો તેમની પાસે
આવ્યા. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ. ત્યાર બાદ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુની
સેવા સુશ્રૂષા કરી. ત્યાર બાદ વંદણા નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક બંને હાથ બેઠીને
તેઓ તેમની સમક્ષ ઉચિત સ્થાને બેસી ગયા, અને તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે
પ્રશ્ન પૂછ્યો-‘કહિવિહાણં મંતે ! પોગ્ગલા પ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! પુદ્ગલ કેટલા

खलु पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘गोयमा ! त्रिविहा पोग्गला पण्णत्ता’ हे गौतम ! त्रिविधाः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, तानेव त्रिप्रकारान् आह—‘तंजहा-पओगपरिणया, मीससा परिणया, वीससापरिणया,’ तद्यथा-प्रयोगपरिणताः प्रयोगेण=जीवव्यापारेण शरीरादितया परिणताः, मिश्रपरिणता मिश्रेण प्रयोग-विस्त्रसारूपेण परिणताः प्रयोगपरिणाममत्यजन्त एव विस्त्रसया स्वभावेन परिणामान्तरं प्राप्तवन्तः जीवरहितकलेवरादिरूपाः पुद्गलाः मिश्रपरिणता उच्यन्ते। अथवा विस्त्रसया परिणाममापादिता ये औदारिकादिवर्गणारूपाः जीवप्रयो-

भदन्त ! पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘त्रिविहा पोग्गला पण्णत्ता’ पुद्गल तीन प्रकारके कहे गये हैं ‘तंजहा’ जो इस प्रकारसे हैं ‘पओगपरिणया, मीससापरिणया, वीससापरिणया’ प्रयोगपरिणत १, मिश्रपरिणत २ और विस्त्रसारिणत ३, इनमें जो पुद्गल जीवके व्यापारसे शरीरादिरूपमें परिणत हो जाते हैं वे प्रयोगपरिणत पुद्गल हैं । प्रयोग और स्वभाव इन दोनोंके संबंधसे परिणामको प्राप्त हुए पुद्गल मिश्रपरिणत पुद्गल हैं । मिश्रपरिणत पुद्गल प्रयोग परिणामका त्याग किये बिना ही स्वभाव से परिणामान्तरको प्राप्त होते रहते हैं जैसे मृतकलेवरादि पुद्गल अथवा स्वभावसे ही औदारिक आदि रूपवाली वर्गणाएँ जब जीवके प्रयोगरूप व्यापारसे औदारिक आदि शरीररूपमें परिणत हो जाती हैं तब वे मिश्र परिणत कहलाती हैं । यद्यपि औदारिक आदि शरीररूपसे परिणत हुई औदारिकादि वर्गणाएँ

પ્રકારના કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ત્રિવિહા પોગ્ગલા પણ્ણત્તા’ પુદ્ગલો ત્રણ પ્રકારના કહ્યાં છે ‘તંજહા’ તે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે— ‘પઓગ પરિણયા, મીસસા પરિણયા, વીસસા પરિણયા’ (૧) પ્રયોગ પરિણુત, (૨) મિશ્ર પરિણુત અને (૩) વિસ્ત્રસા પરિણુત.

જે પુદ્ગલો જીવના વ્યાપારથી શરીરાદિ રૂપે પરિણુમન પામે છે, તે પુદ્ગલોને પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલો કહે છે. પ્રયોગ અને સ્વભાવ, એ બંનેના સંબંધથી પરિણુમન પામેલાં પુદ્ગલોને મિશ્ર પરિણુત પુદ્ગલો કહે છે. મિશ્ર પરિણુત પુદ્ગલો પ્રયોગપરિણુમનો ત્યાગ કર્યા વિના જ સ્વભાવથી પરિણુમાન્તર (અન્ય પરિણુમ) પ્રાપ્ત કરતા રહે છે. જેમકે મૃત કલેવરાદિ પુદ્ગલ અથવા— સ્વભાવથી જ ઔદારિક આદિ રૂપવાળી વર્ગણાઓ ત્યારે જીવના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે પરિણુમી બને છે, ત્યારે તેમને મિશ્ર પરિણુત કહેવાય છે જે કે ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે પરિણુમેલી ઔદારિકાદિ વર્ગણાઓને પ્રયોગપરિણુત ત્રણ કહી શકાય છે, છતાં પણ પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલોમાં

મેળ એકેન્દ્રિયાદિશરીરપ્રભૃતિપરિણામાન્તરં પ્રાપિતાસ્તે મિશ્રપરિણતા ઉચ્ચન્તે ।
યદ્યપિ ઔદારિકાદિશરીરતયા પરિણતાઃ ઔદારિકાદિવર્ગણાઃ પ્રયોગપરિ-
ણતા અપિ વ્યપદિશ્યન્તે તથાપિ પ્રયોગપરિણતેષુ વિસ્ત્રસાયાઃ સત્ત્વેઽપિ અવિ-
વક્ષિતત્વાન્ન તયોઃ પ્રયોગવિસ્ત્રસયોરૈકધમ્, વિસ્ત્રસાપરિણતાઃ સ્વભાવેન
પરિણતા ઇત્યર્થઃ, યથા મેઘાઃ, આતપાઃ, છાયાઃ, ઇત્યાદયઃ ॥સૂ. ૧॥

મૂલમ્—‘પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા ?
ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા—એગિંદિયપઓગપરિણયા,
બેઙ્કિંદિયપઓગપરિણયા જાવ પંચિંદિયપઓગપરિણયા । એગિંદિય-
પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા ? ગોયમા !
પંચવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા—પુઠવિક્કાઙ્કિયએગિંદિયપઓગપરિણયા
જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્કિયએગિંદિયપઓગપરિણયા । પુઠવિક્કાઙ્કિયએગિં-
દિયપઓગપરિણયા ણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા? ગોયમા!
દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા—સુહુમપુઠવિકાઙ્કિયએગિંદિયપઓગ-
પરિણયા ય બાયરપુઠવિકાઙ્કિયએગિંદિયપઓગપરિણયાય, આઙ્ક-
કાઙ્કિયએગિંદિયપઓગપરિણયા એવં ચેવ । એવં દુપયઓ ભેદો

પ્રયોગપરિણત ભી કહી જાતી હૈ તો ભી પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંમેં
વિસ્ત્રસા પરિણમન હોનેકી સત્તા હોને પર ભી વહ વહાં વિવક્ષિત
નહીં માની ગઈ હૈ અતઃ પ્રયોગ ઔર વિસ્ત્રસામેં એકતા નહીં આતી હૈ ।
સ્વભાવસે જો પુદ્ગલ પરિણામાન્તરકો પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં વે વિસ્ત્રસા
પરિણત પુદ્ગલ હૈં જૈસે મેઘ, આતપ (ધૂપ), છાયા ઇત્યાદિ ॥સૂ. ૧॥

વિસ્ત્રસા—પરિણમન થવાની સત્તા હોવા છતાં પણ તેને અહીં વિવક્ષિત માનવામા
આવી નથી—તેથી પ્રયોગ અને વિસ્ત્રસતમાં એકતા આવતી નથી જે પુદ્ગલો સ્વભાવથી
પરિણામાન્તર પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, તે પુદ્ગલોને વિસ્ત્રસા પરિણત પુદ્ગલો કહે છે.
જેમકે મેઘ, આતપ (તડકો), છાયડો વગેરે. ॥ સૂ. ૧ ॥

जाव वणस्सइकाइया य । बेँदियपओगपरिणया णं पुच्छा ?
 गोयमा ! अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा—एवं तेइंदिय चउ-
 रिंदियपओगपरिणयावि । पंचिदियपओगपरिणया णं पुच्छा ?
 गोयमा ! चउविहा पण्णत्ता, तं जहा—नेरइय—पंचिंदियपओग-
 परिणया तिरिक्खजोणिय०, एवं मणुस्स० देव० पंचिंदिय० ।
 नेरइयपंचिंदियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! सत्तविहा पण्णत्ता,
 तं जहा—रयणप्पभापुढविनेरइयपओगपरिणयावि, जाव अहे-
 सत्तमपुढविनेरइयपंचिंदियपओगपरिणयावि । तिरिक्खजोणिय-
 पंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ? गोयमा ! तिविहा
 पण्णत्ता, तं जहा—जलयरपंचिंदियतिरिक्ख—जोणिय०, थलयर-
 पंचिंदियतिरिक्खजोणिय० खहयरपंचिंदियतिरिक्ख०, जलयर-
 पंचिंदियतिरिक्खजोणियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा
 पण्णत्ता, तं जहा—संमुच्छिमजलयर० गब्भवक्कंतियजलयर० ।
 थलयर पंचिंदियतिरिक्ख० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता,
 तं जहा—चउप्पयथलयर० परिसप्प थलयर० । चउप्पयथलयर०
 पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—संमुच्छिम-
 चउप्पयथलयर० गब्भवक्कंतियचउप्पयथलयर० । एवं एएणं
 अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—उरपरि-
 सप्पा य भुयपरिसप्पा य । उरपरिसप्पा दुविहा पण्णत्ता तं
 जहा—संमुच्छिमा य, गब्भवक्कंतिया य । एवं भुयपरिसप्पा वि ।

एवं खहयरा वि । मणुस्सपंचिंदियपओग० पुच्छा ? गोयमा !
दुविहा पणत्ता, तं जहा—संमुच्छिममणुस्स०, गब्भवक्कंतिय-
मणुस्स० । देवपंचिंदियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! चउद्विहा
पणत्ता, तं जहा—भवणवासिदेवपंचिंदियपओग० एवं जाव
वेमाणिया । भवणवासिदेवपंचिंदिय० पुच्छा गोयमा ! दस
विहा पणत्ता, तं जहा—असुरकुमारा जोव थणियकुमारा ।
एवं एणं अभिलावेणं अट्टविहा वाणमंतरा पिसाया, जाव गंध-
वा । जोइसिया पंचविहा पणत्ता, तं जहा—चंदविमाणजोइ-
सिय० जाव ताराविमाणजोइसियदेव० । वेमाणिया दुविहा
पणत्ता, तं जहा—कप्पोववन्नग० कप्पातीयग वेमाणिय० । कप्पो-
ववन्नगा दुवालसविहा पणत्ता; तं जहा—सोहम्मकप्पोववन्नग०
जाव अच्चुयकप्पोववन्नगवेमाणिया कप्पातीय० पुच्छा ? गोयमा !
दुविहा पणत्ता, तं जहा—गेवेज्जकप्पातीयवे० अणुत्तरोववाइय-
कप्पातीय वे०, गेवेज्जकप्पातीयगा नवविहा पणत्ता, तं जहा—
हेट्ठिमहेट्ठिम—गेवेज्जगकप्पातीयवे० जाव उवरिमउवरिम—गेवे-
ज्जगकप्पातीय० । अणुत्तरोववाइयकप्पातीयगवेमाणियदेवपंचिं-
दियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पणत्ता ? गोयमा !
पंचविहा पणत्ता, तं जहा—विजयअणुत्तरोववाइय० जाव
परिण० जाव सब्बट्टसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियपओगपरिणया
दंडगो ॥ सू. २ ॥

છાયા-પ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?
 ગૌતમ ! પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તદ્વથા-એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગ-
 પરિણતાઃ, ત્ર્યવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-
 પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ યાવત્ - વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગ-
 પરિણતાઃ । પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ

‘પઓગપરિણયાણં ભંતે’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ- (પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્ળત્તા)
 હે ભદન્ત ! પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ?
 (ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! પ્રયોગ પુદ્ગલ પાંચ પ્રકાર
 કે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) જો ઇસ પ્રકારસે હૈં (એગિંદિયપઓગપરિ-
 ણયા, વેઈંદિયપઓગપરિણયા જાવ પંચિંદિય પઓગપરિણયા) એકેન્દ્રિય-
 પ્રયોગ પરિણત, દોઈંદ્રિયપ્રયોગ પરિણત, ત્રાઈંદ્રિયપ્રયોગ પરિણત, ચાવત્ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત-
 (એગિંદિયપઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્ળત્તા) હે
 ભદન્ત ! એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે
 હૈં ? (ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિ-
 ણત પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) વે ઇસ પ્રકારસે
 હૈં (પુઢવિકાઈયએગિંદિયપઓગપરિણયા જાવ વળ્ળસસઙ્કાઈયએગિં-

‘પઓગપરિણયાણં ભંતે !’ इत्यादि-

સૂત્રાર્થ- (પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્ળત્તા ?)
 હે ભદન્ત ! પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કલા છે ? (ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા)
 હે ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પાંચ પ્રકાર કલા છે. (તંજહા) તે પાંચ પ્રકારો
 આ પ્રમાણે છે- (એગિંદિયપઓગપરિણયા, વેઈંદિયપઓગપરિણયા, જાવ
 પંચિંદિય પઓગપરિણયા) (૧) એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૨) દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત,
 (૩) ત્રેઈંદ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૪) ચતુર્ઈંદ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૫) પંચેન્દ્રિય
 પ્રયોગપરિણત. (એગિંદિયપઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્ળત્તા ?)
 હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો કેટલા પ્રકારના કલા છે ? (ગોયમા ! પંચવિહા
 પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પાંચ પ્રકાર કલા છે. (તંજહા)
 તે પાંચ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- (પુઢવિકાઈયએગિંદિયપઓગપરિણયા જાવ
 વળ્ળસસઙ્કાઈયએગિંદિયપઓગપરિણયા) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત,

कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—सूक्ष्मपृथिवीकायिकै
केन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, वादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । अप्का-
यिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणता एवमेव । एवं द्विपदो भेदो यावत् वनस्पतिकायि-
काश्च । द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताःखलु पृच्छा ? गौतम ! अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः,

द्वियपओगपरिणया) पृथिवी कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल,
यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल (पुढविकाइय-
एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोगगला कइविहा पण्णत्ता) हे
भदन्त ! पृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रका-
रके कहे गये हैं ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! पृथिवी-
कायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं
(तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (सुहुम पुढविकाइयएगिंदियपओग-
परिणया य वायर पुढविकाइयएगिंदिय पओगपरिणया य) सूक्ष्म पृथिवी-
कायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल, वादर पृथिवीकायिक एके-
न्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल (एव चैव) इसी तरहसे (आउकाइयएगिं-
दियपओगपरिणया) अप्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकार
के होते हैं (एवं दुप्पयओ भेदो जाव वणस्सइकाइया य) इसी तरह
से यावत् वनस्पतिकायिक प्रयोगपरिणतपुद्गल भी दो प्रकारके
होते हैं । (वेइंदियपओगपरिणया-णं पुच्छा) हे भदन्त ! दो इन्द्रिय
प्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे

(यावत्) वनस्पतिकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल. (पुढविकाइयएगिंदिय
पओगपरिणयाण भंते ! पोगगला कइविहा पण्णत्ता ?) हे भदन्त ! पृथ्वीकायिक
ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता)
हे गौतम ! पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलना के प्रकार कहे गये हैं (तंजहा
ते प्रकारे आ भमाणे छे- (सुहुम पुढविकाइय-एगिंदियपओगपरिणया य वायर
पुढविकाइय एगिंदियपओगपरिणया य) (१) सूक्ष्म पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय
प्रयोगपरिणत पुद्गल, (२) वादर पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल (एवं चैव)
ऐ ४ भमाणे (आउकाइयएगिंदियपओगपरिणया) अप्कायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोग-
परिणत पुद्गलो पण्णते प्रकारेना डोय छे (एवं दुप्पयओ भेदो जाव वणस्सइ-
काइया य) ऐ ४ भमाणे वनस्पतिकायिक प्रयोगपरिणत पुद्गलोना
पण्णते प्रकारे समञ्जसा (वेइंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा) हे भदन्त ! द्वीन्द्रिय
प्रयोगपरिणत पुद्गलना कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (अणेगविहा-

તથા—, એવં ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ । પञ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-
પરિણતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—નૈરયિક-
પञ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતાઃ, તિર્યગ્યોનિકપञ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, મનુષ્ય-
પञ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતાઃ દેવપञ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ । નૈરયિકપञ્ચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? તથા—રત્નપ્રભાપૃથિવી

ગૌતમ ! દો ઇન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (અપોગવિહા પળ્લતા) અનૈક પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । (એવં તેહંદિય-ચતુરિન્દિય-પઓગપરિણ-
યાવિ) હસી તરહસે તેહંદિય ઓર ચોહંદિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકો
ભી જાનના ચાહિયે । (પંચિન્દિયપઓગપરિણયાણં પુચ્છા) હે ભદન્ત !
પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (ચતુર્વિહા પળ્લતા) પંચેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ ચાર
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) વે હસ પ્રકારસે હૈં (નેરહ્ય પંચિન્દિય-
પઓગપરિણયા તિરિક્સ્વ જોણિય. એવં મણુસ્સ. દેવ. પંચિન્દિય)
નારકપંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, હસી
તરહ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત ઓર દેવપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત
(નેરહ્ય પંચિન્દિયપઓગ. પુચ્છા) હે ભદન્ત ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-
પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(સત્તવિહા પળ્લતા) નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ સાત

પળ્લતા) ક્ષીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના અનૈક પ્રકાર કહ્યા છે (એવં તેહંદિય-
ચતુરિન્દિયપઓગપરિણયા ત્રિ) એ જ પ્રમાણે તે ઇન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગ-
પરિણત પુદ્ગલોના વિષે પણ સમજવું (પંચિન્દિય પઓગપરિણયાણં પુચ્છા)
હે ભદન્ત ! પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (ચતુર્વિહા પળ્લતા) પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે.
(તજહા) તે ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે— (નેરહ્ય પંચિન્દિયપઓગપરિણયા,
તિરિક્સ્વજોણિય, એવં મણુસ્સ, દેવ, પંચિન્દિય) (૧) નારક પંચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત, (૨) તિર્યચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૩) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-
પરિણત અને (૪) દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત.

(નેરહ્ય પંચિન્દિય પઓગ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સત્તવિહા પળ્લતા)
નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના સાત પ્રકાર કહ્યા છે (તંજહા) તે પ્રકાર

नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि यावत् - अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणता अपि । तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा - जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणताः, स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः, खेचरपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताश्च । जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रयोगपरि-

प्रकारके कहे गये हैं । (तं जहा) जो इस प्रकारसे हैं (रयणप्पभापुढवि नेरइयपओगपरिणया वि जाव अहे सत्तमपुढवि नेरइय पंचिंदिय-पओगपरिणया वि) रत्तप्रभा पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत यावत् नीचे सप्तम नरक पृथिवी नैरयिक प्रयोग परिणत पुद्गल (तिरिक्खजोणियपंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यच योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! तिर्यच योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल (तिविहा पणत्ता) तीन प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) वे इस प्रकारसे (जलयरपंचिंदिय तिरिक्खजोणिय, थलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय खहयरपंचिंदिय तिरिक्ख) जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यच योनिक प्रयोगपरिणत, थलचर पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत और खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यच योनिकप्रयोगपरिणत पुद्गल । (जलयर तिरिक्ख-जोणियपओगपुच्छा) हे भदन्त ! जलचर तिर्यच योनिक पंचेन्द्रिय-प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे

नीचे प्रमाणे छे- (रयणप्पभापुढविनेरइयपओगपरिणया वि जाव अहे सत्तमपुढवि नेरइय पंचिंदियपओगपरिणया वि) पडेली रत्तप्रभा पृथ्वीना नारक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलेशी लधने नीचे सातमी पृथ्वीना नारक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल सुधीना सात प्रकार समज्जा (तिरिक्खजोणियपंचिंदिय-पओगपरिणयाणं पुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यच योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलेशीना डेटला प्रकार डळा छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (ति वि हा पणत्ता - तं जहा) तिर्यच योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलेशीना नीचे प्रमाणे त्रय प्रकार, डळा छे- जलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय०, थलयर तिरिक्खजोणिय० पंचिंदिय०, खहयरतिरिक्ख पंचिंदिय) (१) जलयर तिर्यच योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत, (२) थलयर तिर्यच योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत, (३) खेचर तिर्यच योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल (जलयर तिरिक्खजोणिय पओग० पुच्छा) हे भदन्त ! जलयर तिर्यच योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलेशीना डेटला प्रकार डळा छे ?

ગતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા સંમૂર્ચ્છિમજલચર-
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાઃ, ગર્ભજલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
પ્રયોગપરિણતાઃ । સ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ?
ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તથથા-ચતુષ્પદસ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
પ્રયોગપરિણતાઃ, પરિસર્પસ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાઃ ।
ચતુષ્પદસ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ !
દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા - સંમૂર્ચ્છિમચતુષ્પદસ્થલચરપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો-

હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લતા) જલચર તિર્યચ્યોનિકપ્રયોગ પરિણત
પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) વે હસ પ્રકાર સે હૈં
(સંમુચ્છિમ જલચર ગર્ભવકકંતિય જલચર) સંમૂર્ચ્છિમ જલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પ્રયોગપરિણત, ઓર ગર્ભ જલચરપંચેન્દ્રિય તિર્યચ
પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ (થલચર તિરિક્સ્વ પુચ્છા) હે અદન્ત ! સ્થલચર
પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે
ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લતા) સ્થલચર
પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્યોનિક પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે
હૈં । (તંજહા) જો હસ પ્રકારસે હૈં (ચતુષ્પદથલચર૦ પરિસર્પ થલચર૦)
ચતુષ્પદસ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ
(દુવિહા પળ્લતા) દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તજહા) જો હસ પ્રકાર

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લતા) જળચર તિર્યચ્યોનિક પંચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (તજહા) તે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે-
(સંમુચ્છિમ જલચર, ગર્ભવકકંતિય જલચર૦) (૧) સંમૂર્ચ્છિમ જળચર તિર્યચ
પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૨) ગર્ભજ જળચર તિર્યચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલ (થલચર તિરિક્સ્વ૦ પુચ્છા) હે અદન્ત ! સ્થળચર તિર્યચ્યોનિક પંચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા
પળ્લતા-તંજહા) સ્થળચર તિર્યચ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે
પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે- (ચતુષ્પદ થલચર૦ પરિસર્પ થલચર૦) (૧) ચતુષ્પદ
સ્થલચર પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચ પંચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (ચતુષ્પદ થલચર૦ પુચ્છા) હે અદન્ત ! ચતુષ્પદ સ્થલચર
તિર્યચ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યચ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના
(દુવિહા પળ્લતા) બે પ્રકાર કહ્યાં છે. (તંજહા) તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે-

નિકપ્રયોગપરિણતાઃ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકચતુષ્પદસ્થલચરપञ्चेन्द्रियतिर्य-
ગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાશ્ચ । એવમ્ એતેન અભિલાપેન પરિસર્પા દ્વિવિધાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-ઉરઃપરિસર્પાશ્ચ, ભુજપરિસર્પાશ્ચ । ઉરઃપરિસર્પા દ્વિવિધાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-સંમૂર્ચ્છિમા શ્ચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ । એવં ભુજપરિસર્પા અપિ ।
એવં સ્વેચરા અપિ । મનુષ્યપञ्चेन्द्रियપ્રયોગ પુચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ
સં છે । (સંમુર્ચ્છિમચઉપ્પય થલચર૦, ગર્ભવકકતિયચઉપ્પય થલચર૦)
સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચરપંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત
પુદ્ગલ ઔર ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ પ્રયોગ પરિણત
પુદ્ગલ (એવં એણં અભિલાવેણં પરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા) હસી પ્રકારસે
હસ અભિલાપ દ્વારા પરિસર્પ દો પ્રકારકે કહે ગયે છે । (તંજહા) જો
હસ પ્રકારસે છે (ઉરપરિસપ્પા ય ભુજપરિસપ્પા ય) ઉરઃપરિસર્પ ઔર
ભુજપરિસર્પ (ઉરપરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા) ઉરઃપરિસર્પ દો પ્રકારકે
કહે ગયે છે (તંજહા) જો હસ પ્રકારસે છે (સંમુર્ચ્છિમાય ગર્ભવકકંતિ-
યાય) સંમૂર્ચ્છિમ ઔર ગર્ભજ (એવં ભુજપરિસપ્પા વિ, એવ સ્વહયરા-
વિ) હસી તરહસે ભુજપરિસર્પ ભો ઔર સ્વેચર ભો દો પ્રકારકે કહે
ગયે છે । (મણુસ્સ પંચિંદિયપઓગ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પંચે-
ન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે છે ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્ણત્તા) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ

(સંમુર્ચ્છિમચઉપ્પય થલચર૦, ગર્ભવકકંતિયચઉપ્પય થલચર૦) (૧) સંમૂર્ચ્છિમ
ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) ગર્ભજ ચતુષ્પદ
સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (એવં એણં અભિલાવેણં પરિસપ્પા
દુવિહા પળ્ણત્તા) એજ પ્રકારના આ અભિલાપ દ્વારા પરિસર્પના પણ બે પ્રકાર કલા છે.
(તજહા) તે બે પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે- (ઉરપરિસપ્પાય, ભુજપરિસપ્પા ય)
(૧) ઉરઃ પરિસર્પ, અને (૨) ભુજ પરિસર્પ (ઉરપરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા-તજહા)
ઉરઃ પરિસર્પના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કલા છે- (સંમુર્ચ્છિમા ય, ગર્ભવકકંતિયા ય)
(૧) સંમૂર્ચ્છિમ અને (૨) ગર્ભજ (એવં ભુજપરિસપ્પા વિ, એવ સ્વહયરા વિ
એજ પ્રમાણે ભુજ પરિસર્પના પણ બે પ્રકાર કલા છે અને એચરના પણ બે પ્રકાર કલા છે.
(મણુસ્સ પંચિંદિયપઓગ પુચ્છા૦) હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્ણત્તા-તજહા)
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કલા છે- (સંમુર્ચ્છિમ

પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યપञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, गर्भव्युत्क्रા-
 ન્તિકમનુષ્યપञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः । દેવપञ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ૦ પૃચ્છા ?
 ગૌતમ ! ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-ભવનવાસિદેવપञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः,
 एवं यावत् वैमानिकाः । ભવનવાસિદેવપञ्चेन्द्रिय૦ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દશવિધાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-અસુરકુમારા યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ । एवम् एतेन अभिलापेन
 दो प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) वे इस प्रकारसे हैं (संमुच्छिममणु-
 स्स० गवभवक्कंतिय मणुस्स०) समूर्च्छिम मनुष्य प्रयोग परिणत पुद्गल,
 गर्भज मनुष्य पञ्चेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल (देवपञ्चिदियपओग-
 पुचछा) हे भदन्त ! देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकार
 के कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चउन्विहा पणत्ता) देवपञ्चे-
 न्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा)
 जो इस प्रकारसे हैं (भवणवासि देवपञ्चिदियपओग एवं जाव
 वैमानिया) भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल यावत्
 वैमानिक देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल (भवणवासिदेवपञ्चिदिय
 पुचछा) हे भदन्त ! भवनवासिदेव पञ्चेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल
 कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (दसविहा
 पणत्ता) भवनवासि देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल दश प्रकारके
 कहे गये हैं (तजहा) जो इस प्रकारसे हैं (असुरकुमारा जाव थणियकुमारा)
 असुरकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल यावत् स्तनितकुमार प्रयोग परिणत

मणुस्स०, गवभवक्कंतिय मणुस्स०) (१) संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रिय मनुष्य प्रयोग-
 परिणत पुद्गल અને (૨) ગર્ભજ પચેન્દ્રિય મનુષ્ય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (દેવપંચિદિય
 પઓગ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! દેવ પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ચउन्विहा पणत्ता-तंजहा) દેવપંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
 પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે- (ભવણવાસી દેવપંચિદિય પઓગુ एवं
 जाव वैमानिया) ભવનવાસી દેવ પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલથી લધને વમાનિક
 પર્યાન્તના દેવ પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (भवणवासि देव पञ्चिदिय पुचछा)
 હે ભદન્ત ! ભવનવાસી દેવ પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
 (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (दसविहा पणत्ता-तंजहा) ભવનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય
 પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર કહ્યા છે-

(અસુરકુમારા જાવ થણિયકુમારા) અસુરકુમાર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલથી લધને

अष्टविधाः वानव्यन्तराः पिशाचाः यावत्-गन्धर्वाः । ज्योतिषिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा चन्द्रविमानज्योतिषिकाः यावत् ताराविमानज्योतिषिकदेव० । वैमानिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कल्पोपपन्नक० कल्पातीतकवैमानिका० । कल्पोपपन्नका द्वादशविधाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सौधर्मकल्पोपपन्नक० यावत् अच्युतकल्पोपपन्नकवैमानिकाः । कल्पातीतकवैमानिकाः खलु पृच्छा ?

पुद्गल (एवं एएणं अभिलावेणं अट्टविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधवा जोइसिया पंचविहा पणत्ता, तं जहा-चंदविमाण जोइसिय जाव ताराविमाण जोइसियदेव०-वेमाणिया दुविहा पणत्ता, त जहा-कप्पोववन्नगा० कप्पातीयग वेमाणिय०) इसी तरहसे इस अभिलाप द्वारा आठ प्रकारके वानव्यन्तर पिशाच यावत् गंधर्व जानना चाहिये. ज्योतिषिक देव पाँच प्रकार के कहे गये हैं-जो इस प्रकारके हैं । चन्द्र विमान ज्योतिषिकदेव, यावत् ताराविमान ज्योतिषिक देव-वैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये हैं-जो इस प्रकारसे हैं-कल्पोपपन्न वैमानिक देव एवं कल्पातीत वैमानिक देव (कप्पोववन्नगा दुवालसविहा पणत्ता, तं जहा-सोहम्मकप्पोववन्नगा० जाव अच्युयकप्पोववन्नगवेमाणिया) कल्पोपपन्नकवैमानिकदेव १२ प्रकारके कहे गये हैं-सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, यावत् अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिक देव (कप्पातीय पुच्छा) हे भदन्त ! कल्पातीत वैमानिक देव कितने प्रकारके कहे गये

स्तनितकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल सुधीना इस प्रकार अही अठणु करवा (एवं एएणं अभिलावेणं अट्टविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधवा, जोइसिया पंचविहा पणत्ता, तं जहा-चंदविमाण जोइसिय जाव ताराविमाण जोइसिय देव०, वेमाणिया दुविहा पणत्ता, त जहा-कप्पोववन्नगा. कप्पातीयग वेमाणिय.) ये ४ रीते आ अभिलाप द्वारा वानव्यन्तर देवाना नीचे प्रमाणे आठ प्रकार समझवा- पिशाच प्रयोग परिणतथी लधने गाधर्व प्रयोग परिणत पर्यन्तना आठ प्रकार समझवा. ज्योतिषिक देवाना नीचे प्रमाणे पाच प्रकार छे- चन्द्रविमान ज्योतिषिक देवथी लधने ताराविमान ज्योतिषिक देव पर्यन्तना पाच प्रकार समझवा वैमानिक देवाना ये प्रकार नीचे प्रमाणे समझवा- (१) कल्पोपपन्नक वैमानिक देव अने (२) कल्पातीत वैमानिक देव। (कप्पोववन्नगा दुवालसविहा पणत्ता, तं जहा-सोहम्म-कप्पोववन्नगा. जाव अच्युयकप्पोववन्नग वेमाणिया) कल्पोपपन्नक वैमानिक देवाना नीचे प्रमाणे आर प्रकार कहे छे- सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिक देवथी लधने अच्युत कल्पोपपन्नक देव। पर्यन्तना आर प्रकारे अही अठणु करवा. (कप्पातीय पुच्छा)

ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથથા-ગ્રૈવેયકલ્પાતીતવૈમાનિકાઃ, અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકવૈમાનિકાઃ, ગ્રૈવેયકલ્પાતીતકાઃ નવવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-અધસ્તનાધસ્તનગ્રૈવેયકલ્પાતીતકવૈમાનિકાઃ યાવત્ - ઉપરિતનોપરિતનગ્રૈવેયક-કલ્પાતીતકવૈમાનિકાઃ । અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકવૈમાનિકદેવપઠ્ચેન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! પચ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-વિજયાનુત્તરૌપપાતિક યાવત્ પરિણતાઃ, યાવત્ સર્વાર્ય સિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકદેવ પઠ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતા, (દ્વંડકઃ ? પ્રથમઃ) ॥સૂ.૨॥

હે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિદ્યા પળ્લજ્ઞા) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈ (તં જહા) જો ડસ પ્રકાર સે હૈ (ગેવેજ્જ કપ્પા તીય વેઽ અણુત્તરોવવાડય કપ્પાતીયવેઽ) ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ તથા અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ (ગેવેજ્જકપ્પાતીયગા નવવિદ્યા પળ્લજ્ઞા) ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ નૌ પ્રકારકે કહે ગયે હૈ । (તં જહા) જો ડસ પ્રકાર સે હૈ (હેદ્દિમ હેદ્દિમ ગેવેજ્જકપ્પા-તીયવેઽ જાવ ઉવરિમ ઉવરિમ ગેવેજ્જગકપ્પાતીયઽ) અધસ્તન અધસ્તન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ યાવત્ ઉપર ઉપર ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવ. (અણુત્તરોવવાડય કપ્પાતીયગ વેમાણિય દેવ પંચિન્દ્રિયપઓગપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કહ્વિદ્યા પળ્લજ્ઞા) હે ભદન્ત ! અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પઠ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિદ્યા પળ્લજ્ઞા) અનુત્તરૌપ-

હે ભદન્ત ! કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિદ્યા પળ્લજ્ઞા) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (તંજહા) તે બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે- (ગેવેજ્જકપ્પાતીય વે., અણુત્તરોવવાડય કપ્પાતીય વે.) (૧) ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો અને (૨) અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો. [ગેવેજ્જકપ્પાતીયગા નવવિદ્યા પળ્લજ્ઞા] ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના નવ પ્રકાર કહ્યા છે [તંજહા] તે નવ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- (હેદ્દિમ હેદ્દિમ ગેવેજ્જકપ્પાતીય વેઽ, જાવ ઉવરિમ ઉવરિમ ગેવેજ્જ કપ્પાતીય) અધસ્તન અધસ્તન ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોથી લઈને ઉપરીતન ઉપરીતન ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત દેવો પર્યન્તના નવ પ્રકાર અહીં મહંભુ કરવા. (અણુત્તરોવવાડય કપ્પાતીયગ વેમાણિય દેવ પંચિન્દ્રિય-પઓગ પરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કહ્વિદ્યા પળ્લજ્ઞા?) હે ભદન્ત ! અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? [ગોયમા !] હે ગૌતમ ! [પંચવિદ્યા પળ્લજ્ઞા] તેમના પાંચ

ટીકા-અથ ત્રિષ્વપિ પુદ્ગલેષુ પ્રયોગપરિણતાનાં નામનિર્દેશેન નવદણ્ડકાન પ્રદર્શયતિ-સૂક્ષ્મૈકેન્દ્રિયાદારમ્ય સર્વાર્થસિદ્ધદેવપર્યન્તં જીવાનાં વિશેષતાભિઃ પ્રયોગ-પરિણતપુદ્ગલનાં પ્રથમો નામદ્વારદણ્ડકઃ ૧ । સૂક્ષ્મપૃથિવીકાર્થિકાદારમ્ય સર્વાર્થસિદ્ધદેવપર્યન્તં પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિતીયો ભેદદ્વારદણ્ડકઃ ૨ । ઔદારિકાદિપશ્ચશરીરાણાં વિશેષતાભિઃ તૃતીયઃ શરીરદ્વારદણ્ડકઃ ૩ ।

પાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપન્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારકે કહે ગહેં હૈં । (ત જહા) જો હસ પ્રકાર સે હૈં (વિજય અણુ-ત્તરોવવાહ્યા જાવ પરિણં જાવ સવ્વદ્ધ સિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્યદેવ પંચિ-દિયપઓગપરિણયા દંડગો) વિજય અણુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધ અણુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ-દણ્ડક ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ-પ્રયોગપરિણત, મિશ્રપરિણત ઓર વિસ્ત્રસાપરિણત પુદ્ગલો મેં સે પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલોંકે નામનિર્દેશસે સૂત્રકાર ને નૌ દણ્ડકોં મેં સે યહાં પર નમિદ્વાર નામકે દણ્ડકકો દિખલાયા હૈ, નૌ દણ્ડક હસ પ્રકાર સે હૈં-સૂક્ષ્મ ઈકેન્દ્રિય સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ તક જીવોં કી વિશેષતાઓં સે પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકા પ્રથમ નામ દ્વાર દણ્ડક હૈ. સૂક્ષ્મ પૃથિવી કાર્થિક સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધ દેવતક પર્યાપ્તક અ-પર્યાપ્તકકે ભેદ સે દૂસરા ભેદદ્વારદણ્ડક હૈ । ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોં કી વિશેષતાઓં સે તીસરા શરીરદ્વારદણ્ડક હૈ ।

પ્રકાર કહ્યા છે. [ત જહા] તે પાચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે- (વિજય અણુત્તરોવવાહ્યં જાવ પરિણં જાવ સવ્વદ્ધ સિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય દેવ પંચિદિયપઓગ-પરિણયા દંડગો) વિજય અણુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલથી લઈને સર્વાર્થસિદ્ધ અણુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ સુધીના પાચ પ્રકાર અહીં મહણ કરવા

ટીકાર્થ- પુદ્ગલોના ત્રણ પ્રકાર 'અતાવવામાં' આવ્યા છે- (૧) પ્રયોગપરિણત, (૨) મિશ્રપરિણત અને (૩) વિસ્ત્રસાપરિણત પુદ્ગલ. આ ત્રણ પ્રકારોમાથી પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના નામનિર્દેશપૂર્વક સૂત્રકારે નવ દંડકોમાના નામદ્વાર નામના દંડકને અહીં પ્રકટ કર્યું છે તે નવ દંડક આ પ્રમાણે છે- સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયથી લઈને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ પર્યન્તના જીવોની વિશેષતાઓથી પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોતુ પ્રથમ નામદ્વાર દંડક છે. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાર્થિકથી લઈને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ સુધીના જીવોતુ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બીજું ભેદદ્વાર દંડક છે ઔદારિક આદિ પાચ શરીરોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને

પંચેન્દ્રિયાણાં વિશેષતામિશ્વતુર્થં ઇન્દ્રિયદ્વારદણ્ડકઃ ૪ । ઔદારિકાદિપञ्च-
શરીરાણાં સ્પર્શોદિપञ्ચેન્દ્રિયાણાં ચ વિશેષતામિઃ પञ્ચમઃ શરીરેન્દ્રિયદણ્ડકઃ ૫ ।
વર્ણગન્ધ-રસ સ્પર્શાનાં, સંસ્થાનાનાં ચ વિશેષતામિઃ પણ્ઠોવર્ણોદિ દ્વારદણ્ડકઃ ૬ ।
ઔદારિકાદિશરીરાણાં વર્ણોદીનાં ચ વિશેષતામિઃ સપ્તમઃ શરીરવર્ણોદિદ્વાર-
દણ્ડકઃ ૭ । ઇન્દ્રિયાણાં વર્ણોદીનાં ચ વિશેષતામિરષ્ટમ ઇન્દ્રિયવર્ણોદિદ્વાર-
દણ્ડકઃ ૮ । શરીરાણામ્, ઇન્દ્રિયાણાં, વર્ણોદીનાં ચ વિશેષતામિઃ નવમઃ
શરીરેન્દ્રિયવર્ણોદિદ્વારદણ્ડકઃ ૯, इत्येते नव दण्डकाः ।

તત્ર પ્રથમં નામદ્વારનામકં દણ્ડકમાહ-‘ પઓગપરિણયાણં ’ ઇત્યાદિ ।

‘પઓગપરિણયા ણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પણ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- હે

પંચેન્દ્રિયોંકી વિશેષતાઓં સે ચૌથા ઇન્દ્રિય દ્વાર દણ્ડક હૈ । ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોંકી ઔર સ્પર્શોદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોંકી વિશેષતાઓંસે પાંચમાં શરીર ઇન્દ્રિયદણ્ડક હૈ । વર્ણ, ગંધ, રસ સ્પર્શોંકી વિશેષતાઓંસે છઠા વર્ણોદિ દ્વારદણ્ડક હૈ । ઔદારિક આદિ શરીરોંકી ઔર વર્ણોદિકોંકી વિશેષતાઓં સે સાતવાં શરીરવર્ણોદિ દ્વાર દણ્ડક હૈ । ઇન્દ્રિયોં ઔર વર્ણોદિકોંકી વિશેષતાઓંસે આઠવાં ઇન્દ્રિય વર્ણોદિ દ્વાર દણ્ડક હૈ, શરીરોંકી, ઇન્દ્રિયોંકી ઔર વર્ણોદિકોંકી વિશેષતાઓં સે નૌવા શરીરેન્દ્રિય વર્ણોદિ દ્વાર દણ્ડક હૈ । ઇસ પ્રકાર વે નૌ દણ્ડક હૈ । ઇનમેં જો પહિલા નામદ્વારદણ્ડક હૈ ઉસે ‘પઓગ પરિણયાણં ભંતે’ ઇત્યાદિ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને દિખલાયા હૈ-ઈસમેં ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ ‘પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા

ત્રીજી શરીરદ્વાર દંડક છે પંચેન્દ્રિયોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને ચોથું ઇન્દ્રિયદ્વાર દંડક છે. ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોની અને સ્પર્શ આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને પાંચમું શરીરેન્દ્રિય દંડક છે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને છઠું વર્ણોદિદ્વાર દંડક છે. ઔદારિક આદિ શરીરોની અને વર્ણોદિકોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને સાતમું શરીરવર્ણોદિ દ્વાર દંડક છે. ઇન્દ્રિયો અને વર્ણોદિકોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને આઠમું ઇન્દ્રિયવર્ણોદિ દ્વાર દંડક છે. શરીરોની, ઇન્દ્રિયોની અને વર્ણોદિકોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને નવમું શરીર-ઇન્દ્રિય-વર્ણોદિદ્વાર દંડક છે. આ પ્રકારના આ નવ દંડક છે તેમાંથી પહેલું જે નામદ્વાર દંડક છે, તેને સૂત્રકારે ‘પઓગપરિણયાણં ભંતે !’ ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કર્યું છે-

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-

‘ પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પણ્ણત્તા ?’ હે ભદ્રન્ત ! પ્રયોગપરિણુત

भदन्त ! प्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—
‘गोयमा ! पंचविहा पणत्ता’ हे गौतम ! प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पञ्चविधाः
प्रज्ञप्ताः, तानेवाह—तं जहा—एगिंदियपओगपरिणया, वेइंदियपओगपरिणया
जाव पंचिंदियपओगपरिणया’ तद्यथा — एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, द्वी-
न्द्रियप्रयोगपरिणताः यावत् त्रीन्द्रियप्रयोगपरिणताः, चतुरिन्द्रियप्रयोग-
परिणताः, पचेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः भवन्ति । गौतमः पृच्छति—
‘एगिंदियपओगपरिणया णं भंते ? पोगगला कइविहा पणत्ता ?’ हे भदन्त !
पञ्चसु उक्तैकेन्द्रियादिप्रयोगपरिणतपुद्गलेषु मध्ये एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः
खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—गोयमा ! पंचविहा पणत्ता’
हे गौतम ! एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तं

पणत्ता’ हे भदन्त ! प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये
हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ पंचविहा पणत्ता’ हे गौतम !
प्रयोग परिणत पुद्गल पांच प्रकारके कहे गये हैं ‘तंजहा’ वे ये हैं
‘एगिंदिय पओगपरिणया, वेइंदियपओगपरिणया, जाव पंचिंदियपओग-
परिणया’ एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, द्वीन्द्रिय प्रयोगपरिणत त्रिन्द्रियप्रयोग-
परिणत चौइन्द्रिय प्रयोगपरिणत, ओर पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल ।
अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं एगिंदियपओगपरिणया णं
भंते ! पोगगला कइविहा पणत्ता’ हे भदन्त ! इन कथित पांच एके-
न्द्रियादि प्रयोग परिणत पुद्गलोंमेंसे एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल
कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘पंचविहा पणत्ता’ एकेन्द्रिय प्रयोग परिणतपुद्गल पांच

पुद्गल डेटवा प्रकारना कइया छे ? महावीर प्रभुने उत्तर— ‘गोयमा ! प चविहा पणत्ता’
हे गौतम ! प्रयोगपरिणत पुद्गल पांच प्रकारना कइया छे ‘तंजहा’ ते प्रकारे आ
प्रभावे छे— ‘एगिंदियपओगपरिणया, वेइंदियपओगपरिणया, जाव पंचिंदिय
पओगपरिणया’ (१) ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत, (२) द्वीन्द्रिय प्रयोगपरिणत, (३)
त्रीन्द्रिय प्रयोगपरिणत, (४) चतुरिन्द्रिय प्रयोगपरिणत अने (५) पचेन्द्रिय प्रयोग-
परिणत पुद्गल

गौतम स्वामीने। प्रश्न— ‘एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोगगला
कइविहा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! ये पांच प्रकारना ऐकेन्द्रियादि प्रयोगपरिणत
पुद्गलोंमांथी ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल डेटवा प्रकारना कइया छे ? उत्तर—
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहा पणत्ता’ ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल

જદા ' તદ્યથા=તે ઇમે- ' પુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ' પૃથિવીકાચિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, યાવત્-અપ્કાચિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, તેજઃકાચિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, વાયુ-કાચિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, વનસ્પતિકાચિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૂન્છતિ - ' પુઢવિક્કાઙ્કય - ઈર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કવિદ્દા પળ્ણત્તા ? ' હે મદન્ત ! પૃથિવીકાચિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલ્લ પુદ્ગલાઃ કતિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? મગવાનાદ- ' ગોયમા ! દુવિદ્દા પળ્ણત્તા ' હે ગૌતમ ! દિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ' તં જદા-તદ્યથા - ' સુહુમપુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ય, વાદરપુઢવિક્કાઙ્કય-

પ્રકારકે કહે ગયે હૈં 'તંજહા' વે યે હૈં (પુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિય પઓગ-પરિણયા જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા) પૃથિવીકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત અપ્કાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત, તેજસ્કાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત, વાયુકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત, ઓર વનસ્પતિકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે ઇસા પૂછતે હૈં 'પુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે! પોગ્ગલા કઙ્કવિદ્દા પળ્ણત્તા' હે મદન્ત! પૃથિવીકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'દુવિદ્દા પળ્ણત્તા' પૃથિવીકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) વે યે હૈં 'સુહુમપુઢવિક્કાઙ્કય-

પાથ પ્રકારના કહ્યા છે. 'તંજહા' તે પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે-પુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિય-પઓગપરિણયા, જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ' (૧) પૃથ્વીકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૨) અપ્કાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૩) તેજઃકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૪) વાયુકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અને (૫) વનસ્પતિકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન- ' પુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કવિદ્દા પળ્ણત્તા ? ' હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ઉત્તર- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દુવિદ્દા પળ્ણત્તા' પૃથ્વીકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'તંજહા' તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે- ' સુહુમપુઢવિક્કાઙ્કયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા ય, વાયર

एगिंदियपओगपरिणया य ' सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, वादर-
पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । 'आउक्काइयएगिंदियपओगपरिणया एव-
मेव' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव अप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोग
परिणताः पुद्गला अपि सूक्ष्मवादरभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । ' एवं
दुपयओ भेदो जाव वणस्सइकाइया य ' एवम् पृथिव्यप्कायप्रयोग-
परिणतेषु पुद्गलेष्विव द्विको - द्विपरिणामः द्विपदे वा भेदः सूक्ष्मवादर
विशेषणकृत प्रकारो यावत्-तेजस्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतेषु, वायुकायिकै
केन्द्रियप्रयोगपरिणतेषु वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतेषु पुद्गलेष्वपि
बोध्यः । तथाच तेजस्कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणता
अपि पुद्गलाः सूक्ष्मवादरभेदेन द्विविधा भवन्तीति भावः । गौतमः

एगिंदियपओगपरिणया य, वादरपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणयाय'
सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, वादर पृथिवी-
कायिक एकेन्द्रियप्रयोग परिणत 'आउक्काइय एगिंदियपओगपरि-
णया एवमेव' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी तरह
से ही अप्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल भी सूक्ष्मवादरके
भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं । 'एवं दुपयओ भेदो जाव वणस्सइ-
काइया य' पृथिवी कायिक एवं अप्कायिक प्रयोग परिणत पुद्गलोंमें
जिस प्रकारसे दो दो भेद कहे गये हैं उसी तरहसे द्विक द्विपरिणाम
अथवा द्विपद भेद सूक्ष्म वादर विशेषण कृत प्रकार यावत् तेज-
स्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गलोंमें, वायुकायिक एकेन्द्रिय
प्रयोग परिणत पुद्गलोंमें, और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोग परि-
णत पुद्गलोंमें भी जानना चाहिये । तथा च तेजस्कायिक, वायुकायिक,

पुढविकाइयएगिंदिय पओगपरिणया य' (१) सूक्ष्मपृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोग-
परिणत पुद्गल अने (२) वादर पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल.

'आउक्काइय एगिंदियपओगपरिणया एवमेव' पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोग-
परिणत पुद्गलोंकी जेम् न अप्कायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंना पण सूक्ष्म
अने वादर ऐवा जे प्रकार न पडे छे 'एवं दुपयओ भेदो जाव वणस्सइकाइया य'
ऐ न प्रमाणे तेजःकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंमा, वायुकायिक ऐकेन्द्रिय
प्रयोगपरिणत पुद्गलोंमा अने वनस्पतिकायिक ऐकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंमा पण
सूक्ष्म अने वादर ऐवा जे जे प्रकारो पडे छे तेम् समजवुं. ऐटले ३ तेजस्कायिक,

પૃચ્છતિ - ‘વેદંદિયપઓગપરિણયા ણં પુચ્છા’ દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાનાં પુદ્ગલાનાં પૃચ્છા=ગૌતમસ્ય પ્રશ્નો વિજ્ઞેયઃ । તથા ચ-દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ ભવન્તીતિ પ્રશ્નાશયઃ । ભગવાનાહ-ગોયમા ! અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ અનેકવિધાઃ=અનેકપ્રકારકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, દ્વીન્દ્રિયાણાં નીલઙ્ગુકૃમિકાદિભેદેનાનેકવિધત્વં વોધ્યમ્, ‘એવં તેદંદિય-ચતુરિંદિય-પઓગપરિણયાવિ’ એવં=દ્વીન્દ્રિયવદેવ ત્રીન્દ્રિય - ચતુરિન્દ્રિય - પ્રયોગપરિણતા અપિ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । તત્ર ત્રીન્દ્રિયાણાં કુન્થુપિપીલિકાદિભેદેન, ચતુરિન્દ્રિયાણાં ચ મક્ષિકામશકાદિ-ભેદેન અનેકવિધત્વમવસેયમ્ । ‘પંચિંદિયપઓગપરિણયા ણં પુચ્છા ? પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાનાં પુદ્ગલાનાં વિષયે ગૌતમસ્ય પૃચ્છા ? તથાચ-

વનસ્પતિકાચિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત મી પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ વાદરકે ભેદસે દો પ્રકારકે હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘વેદંદિયપઓગપરિણયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દો ઇન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ દો ઇન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણતપુદ્ગલ અનેક પ્રકારકે કહે ગયે દો ઇન્દ્રિય જીવ નીલઙ્ગુ, કૃમિક આદિકે ભેદસે અનેક પ્રકારકે હૈં । ‘એવં તેદંદિય ચતુરિંદિયપઓગપરિણયા વિ’ દ્વીન્દ્રિયકી તરહ તેદંદ્રિય ઓર ચૌદંદ્રિય પ્રયોગ પરિણત મી પુદ્ગલ અનેક પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । કુન્થુ પિપીલિકા આદિકે ભેદસે ઇન્દ્રિયોમેં તથા મક્ષિકા, મશક આદિકે ભેદસે ચૌદંદ્રિય જીવોમેં

વાયુકાચિક અને વનસ્પતિકાચિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ સૂક્ષ્મ અને બાહરના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ‘વેદંદિયપઓગપરિણયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના હશે ?

ઉત્તર- ‘ગોયમા ! અણેગવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અનેક પ્રકારના હશે. કારણ કે દ્વીન્દ્રિય જીવો નીલઙ્ગુ, કૃમિક

આદિના ભેદથી અનેક પ્રકારના હશે. ‘એવં તેદંદિય ચતુરિંદિય પઓગપરિણયા વિ’ દ્વીન્દ્રિયની જેમ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ અનેક પ્રકારના હશે. કુન્થુપિપીલિકા (કીડી) આદિના ભેદથી ત્રીન્દ્રિય જીવો અનેક પ્રકારના હશે. શકાય છે, અને માખી, મચ્છર આદિના ભેદથી ચતુરિન્દ્રિય જીવો પણ અનેક પ્રકારના હશે. શકાય છે.

पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा ! चउव्विहा पणत्ता’ हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह—‘तं जहा’ तद्यथा—‘नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया, तिरिक्ख० एवं मणुस्स०, देव पंचिंदिय०’ नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । ‘नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ?’ नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतानां विषये पृच्छा ? तथाच—नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा ! सत्तविहा पणत्ता’ हे गौतम ! नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोग-

अनेक प्रकारता आइ है ‘पंचिंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चउव्विहा पणत्ता’ पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं । ‘तं जहा’ वे ये हैं ‘नेरइय पंचिंदिय पओगपरिणया तिरिक्ख, एवं मणुस्स देवपंचिंदिय०’ नैरयिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत, तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत, मनुष्य पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत और देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल,

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘नेरइयपंचिंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! नैरयिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! नैरयिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल ‘सत्तविहा पणत्ता’ सात प्रकारके कहे गये हैं । ‘तंजहा’ वे ये हैं

गौतम स्वामीने। प्रश्न— ‘पंचिंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारका कहा है ?

महावीर प्रभुने। उत्तर— ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चउव्विहा पणत्ता’ पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल चार प्रकारका कहा है ‘तंजहा’ ते चार प्रकार नीचे प्रमाणे छ— ‘नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया, तिरिक्ख०; एवं मणुस्स०, देवपंचिंदिय.’ [१] नैरयिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत, [२] तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत, [३] मनुष्य पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत अने [४] देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल

गौतम स्वामीने। प्रश्न— ‘नेरइयपंचिंदिय पओगपरिणयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! नैरयिक पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलका कितने प्रकार कहा है ?

પરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ સપ્તવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—‘તં જહા’—તદ્યથા—
 ‘રચણપ્પમાપુઠ્ઠવિનેરહ્યપઓગપરિણયા વિ, જાવ અહેસત્તમપુઠ્ઠવિનેરહ્ય
 પંચિંદિયપઓગપરિણયા વિ’ રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપ્રયોગપરિણતા અપિ,
 યાવત્-શર્કરાપ્રમા૦ વાલુકાપ્રમા૦ પદ્મપ્રમા૦ ધૂમપ્રમા૦ તમઃપ્રમા૦ અધઃ
 સપ્તમપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ પુદ્ગલા ઇતિ । ‘તિરિક્ખ-
 જોણિયપંચિંદિયપઓગપરિણયા ણં પુચ્છા ?’ તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-
 પરિણતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? એવં ચ તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ
 કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—ગોયમા ! તિવિહા
 પળ્લપ્પા’ હે ગૌતમ ! તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ ત્રિવિધાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ—‘તં જહા’ તદ્યથા—‘જલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિય૦,

‘રચણપ્પમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્યપઓગ પરિણયા વિ જાવ અહે સત્તમ-
 પુઠ્ઠવિ નેરહ્ય પંચિંદિયપઓગપરિણયા વિ’ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક
 પ્રયોગપરિણત’ શર્કરાપ્રમા પૃથિવી નૈરયિક પ્રયોગ પરિણત, વાલુકા-
 પ્રમા પૃથિવી નૈરયિક પ્રયોગ પરિણત, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, ઓર અધઃ
 સપ્તમ પૃથિવી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ । અવ ગૌતમ
 સ્વામી પ્રશ્નુસે એસા પૂછતે હૈં તિરિક્ખજોણિયપંચિંદિય પઓગપરિ-
 ણયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! તિર્યચ્ચ યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
 પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ!
 તિર્યચ્ચપંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ ‘તિવિહા પળ્લપ્પા’ ત્રીન પ્રકાર
 કે કહે ગયે હૈં ‘તંજહા’ વે હસ પ્રકારસે હૈં ‘જલયરપંચિંદિયતિરિક્ખ-

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિહા પળ્લપ્પા’ નૈરયિક
 પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના સાત પ્રકાર કલા છે. ‘તંજહા’ તે સાત પ્રકારો નીચે
 પ્રમાણે છે— ‘રચણપ્પમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્ય પઓગપરિણયા વિ, જાવ અહે સત્તમ
 પુઠ્ઠવિ નેરહ્ય પંચિંદિય પઓગપરિણયા વિ’ (૧) રત્નપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગ-
 પરિણત, [૨] શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત, [૩] વાલુકાપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક
 પ્રયોગપરિણત, (૪ થી ૭) પદ્મપ્રમા૦, ધૂમપ્રમા૦, તમઃપ્રમા૦, અને નીચે સપ્તમપૃથ્વી
 (તમતમા પ્રમા) નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— ‘તિરિક્ખજોણિય પંચિંદિય પઓગપરિણયાણં પુચ્છા’
 હે ભદન્ત ! તિર્યચ્ચ યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલાં છે ?

ઉત્તર—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા પળ્લપ્પા’ તિર્યચ્ચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-
 પરિણત પુદ્ગલ ત્રણ પ્રકારના કલા છે. ‘તંજહા’ તે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે.

થલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય૦ સ્થલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય૦' જલચર-
પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાઃ, સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિ-
ણતાઃ, સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણતાશ્ચ । જલચરપંચિદિયતિરિ-
ક્ષજોણિયપઓગ૦ પુચ્છા' જલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણતાનાં પુચ્છા,
તે કતિવિધાઃ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा ! दुविहा पणत्ता '
हे गौतम ! जलचरतिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गला द्विविधाः
प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'—तद्यथा—'संमुच्छिमजलचरं गव्भवकंतियजलचरं '
संमुच्छिमजलचरपंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर
पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताश्च गर्भजा इत्यर्थः, 'थलचर तिरि-
क्ख०' पुच्छा ? स्थलचरतिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतानां पुद्गलानां

જોણિય૦ થલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય, સ્થલચરપંચિદિયતિરિ-
ક્ષ'૦ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણત, સ્થલચરપંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણત, સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગ
પરિણત પુદ્ગલ 'જલચરતિરિક્ષજોણિયપઓગ પુચ્છા' હે ભદન્ત
જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે
હૈ ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! दुविहा पणत्ता'
जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके हैं
'तंजहा' वे ये हैं 'संमुच्छिम जलचरगव्भवकंतिय जलचर० संमुच्छिम
जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल और गर्भव्यु-
त्क्रान्तिक जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल गर्भज
'थलचर तिरिक्ख० पुच्छा' हे भदन्त ! स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक

‘જલચરપંચિદિયતિરિક્ષ જોણિય,, થલચરપંચિદિયતિરિક્ષજોણિય,, સ્થલચર-
પંચિદિયતિરિક્ષજોણિય.’ (૧) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણત,
સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણત, અને યેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન— ‘જલચરતિરિક્ષજોણિયપઓગ૦ પુચ્છા.’
હે ભદન્ત ! જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના હોયછે ?

ઉત્તર— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પણત્તા’ જલચર તિર્યગ્યોનિક
પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના ઢલા છે— ‘તજહા’ તે બે પ્રકાર આ
પ્રમાણે છે— ‘સંમુચ્છિમ જલચર,, ગવ્ભવકંતિય જલચર’ (૧) સંમુચ્છિમ જલચર
તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ)
જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

પૃચ્છા ? તેણી કતિભેદાઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તદ્વથા—‘ચઉપ્પયથલચરં, પરિસપ્પથલચરં’ ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, પરિસર્પસ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા શ્ચ । ‘ચઉપ્પયથલચરં પુચ્છા’ ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાનાં પુદ્ગલાનાં પૃચ્છા ? તથા ચ તે ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! તે ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—તદ્વથા — ‘સંમુચ્છિમચઉપ્પયથલચરં, ગબ્ભવકંતિયચઉપ્પયથલચરં’ સંમૂ-

પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પણ્ણત્તા’ સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ‘તંજહા’ વે ચે હૈં ‘ચઉપ્પય થલચર.પરિસપ્પથલચર.’ ચતુષ્પદસ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ઔર પરિસર્પસ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ, અબ ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં ‘ચઉપ્પય થલચરં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પણ્ણત્તા’ ચતુષ્પદ સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । ‘તંજહા’ વે ચે હૈં ‘સંમુચ્છિમ ચઉપ્પય થલચરં ગબ્ભવકંતિયચઉ-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— ‘થલચરતિરિક્કલ. પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

ઉત્તર— ‘દુવિહા પણ્ણત્તા—તંજહા’ હે ગૌતમ ! સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યાં છે— ‘ચઉપ્પય થલચર, પરિસપ્પ થલચર.’ (૧) ચતુષ્પદ (ચોપગાં) સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— ‘ચઉપ્પય થલચરં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યાં છે ?

ઉત્તર— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પણ્ણત્તા—તંજહા’ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યાં છે—

ચ્છિમચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિ-ક
ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા શ્ચ । ‘એવં એણં અભિ-
લાવેણં પરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા’ એવમ્ ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકવદેવ એતેન
અભિલાપેન=ઉપર્યુક્તાભિલાપકક્રમેણ પરિસર્પાઃ પરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્યોનિક-
પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ પુદ્ગલાઃ દ્વિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ-‘તંજહા’-
તથથા-‘ઉરપરિસપ્પા ય ધુયપરિસપ્પા ય’ ઉરઃપરિસર્પાશ્ચ, ઉરસા વક્ષઃસ્થલેન
પરિસર્પન્તિ ગચ્છન્તીતિ ઉરઃપરિસર્પાઃ સર્પાદયઃ, ધુજપરિસર્પાશ્ચ, ધુજાભ્યાં
પરિસર્પન્તીતિ ધુજપરિસર્પાઃ ગોધાનકુલાદયઃ । ‘ઉરપરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા’
ઉરઃપરિસર્પાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથથા-‘સંમુચ્છિમા ય, ગંભવકં-

પ્પયથલચર૦’ સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો-
નિક પ્રયોગ પરિણત એવ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગ પરિણંત પુદ્ગલ ‘એવ એણં અભિલાવેણં પરિસ-
પ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા’ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક કી તરહ હી ઇસ
ઉપર્યુક્ત અભિલાપક્રમસે પરિસર્પ સ્થલચર પઠ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
પ્રયોગ પરિણત મી પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । ‘તંજહા’ જો
ઇસ પ્રકારસે હૈં । ‘ઉરપરિસપ્પાય ધુયપરિસપ્પાય’ એક ઉરઃ પરિસર્પ
દૂસરા ધુજ પરિસર્પ ઉરઃપરિસર્પ વક્ષસ્થલસે સરકતે હૈં જસે સર્પ
આદિ, ઓર ધુજપરિસર્પ ધુજાઓકે બલસે ચલતે હૈં જૈસે ગોધા નકુલ
આદિ ઇનમૈં ‘ઉરપરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા’ ઉરઃ પરિસર્પ દો પ્રકાર
કે કહે ગયે હૈં ‘તંજહા’ જો ઇસ પ્રકારસે હૈં ‘સંમુચ્છિમાય ગંભવ-

‘સંમુચ્છિમ ચઉપ્પયથલચર૦, ગંભવકકતિય ચઉપ્પય થલચર૦’ [૧] સમૂર્ચ્છિમ
ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને [૨] ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક
[ગર્ભજ] ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ‘એવં એણં
અભિલાવેણં પરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા’ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિકની જેમ જ
ઉપર્યુક્ત અભિલાપક્રમે પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલોના પણ બે પ્રકાર કહ્યા છે ‘તંજહા’ તે બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે- ‘ઉરપરિસપ્પાય
ધુયપરિસપ્પા ય’ [૧] ઉર પરિસર્પ અને [૨] ધુજ પરિસર્પ સર્પ આદિને ઉરઃ પરિસર્પ
સ્થલચર કહે છે, તે છાતીથી સરકે છે એક બાતની ઘો, નોળિયા આદિને ધુજપરિસર્પ
કહે છે. તેઓ બુદ્ધઓના બળથી સરકે છે. ‘ઉરપરિસપ્પા દુવિહા પળ્ણત્તા-તંજહા-’
તેમથી ઉરઃ પરિસર્પના બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે- ‘સંમુચ્છિમા ય, ગંભવ-

ત્રિયા ય' સંમૂર્ચ્છિમાશ્ચ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ 'એવં મુયપરિસપ્પા વિ' એવમ્=
 ઊરઃપરિસર્પવત્ મુજપરિસર્પા અપિ સંમૂર્ચ્છિમ-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકભેદેન દ્વિવિધાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ । 'એવં સ્વહયરા વિ' એવમ્=જલચર-સ્થલચર-તિર્યગ્યોનિકવદેવ સ્વેચરા
 અપિ=સ્વેચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલા અપિ સંમૂ-
 ર્ચ્છિમ-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'મણુ-
 સ્સપંચિદિયપઓગં પુચ્છા ?' મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ પૃચ્છા, તથા ચ
 મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ ભદન્ત કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-
 'ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ
 દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જહા'-તદ્વથા-'સંમુચ્છિમમણુસ્સં ગબ્ભવક્કંતિય-

કતિયા ય' એક સંમૂર્ચ્છિમ ઓર દૂસરે ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ગર્ભજ 'એવં
 મુયપરિસપ્પા વિ' ઊરઃ પરિસર્પકી તરહ મુજપરિસર્પ' મી સંમૂર્ચ્છિમ
 ઓર ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકકે ભેદસે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (એવં સ્વહ-
 યરા વિ) જલચર સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક કી તરહ હી સ્વેચર તિર્યગ્યો-
 નિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ મી સંમૂર્ચ્છિમ એવં ગર્ભવ્યુત્ક્રા-
 ન્તિકકે ભેદસે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે
 એસા પૂછતે હૈં 'મણુસ્સપંચિદિયપઓગપુચ્છા' હે ભદન્ત ! મનુષ્ય
 પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ?
 ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દુવિહા પળ્ણત્તા' મનુષ્ય
 પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારસે કહે ગયે હૈં 'તંજહા'
 જો ઇસ પ્રકારસે હૈં 'સંમુચ્છિમ મણુસ્સ. ગબ્ભવક્કંતિય મણુસ્સ.' એક

કંતિયા ય' [૧] સંમૂર્ચ્છિમ અને [૨] ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક [ગર્ભજ] 'એવં
 મુયપરિસપ્પા વિ' એજ પ્રમાણે બુજ પરિસર્પના પણ બે પ્રકાર છે- [૧] સંમૂર્ચ્છિમ
 અને [૨] ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ના લેદ્ધી બે પ્રકારના કહ્યા છે 'એવં સ્વહયરા વિ'
 જલચર અને સ્થલચર તિર્યગ્યોનિકની જેમ બેચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ
 પરિણત પુદ્ગલના પણ સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકના લેદ્ધી બે પ્રકાર કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન- 'મણુસ્સ પંચિદિયપઓગપુચ્છા' હે ભદન્ત !
 મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિહા પળ્ણત્તા' મનુષ્ય
 પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે 'તંજહા' તે બે પ્રકારે નીચે
 પ્રમાણે છે- 'સંમુચ્છિમમણુસ્સં ગબ્ભવક્કંતિય મણુસ્સ' [૧] સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય

मणुस्स०' समूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-
पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । गौतमः पृच्छति— 'देवपञ्चेन्द्रियपओगपुच्छा' देव-
पञ्चेन्द्रियप्रयोग० पृच्छा ? एवं च — देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः
कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—'गोयमा ! चउव्विहा पणत्ता' हे गौतम !
चतुर्विधा देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, प्रज्ञप्ताः, तानेवाह—'तं जहा' तद्यथा—
'भवणवासिदेवपञ्चिन्द्रियपओग०, एवं जाव वेमाणिया' भवनवासि— देव-
पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, एवं यावत् — वानव्यन्तरदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः
ज्योतिषिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च ।
'भवणवासिदेवपञ्चिन्द्रिय पुच्छा' भवनवासिदेव पञ्चेन्द्रिय० पृच्छा, तथा

समूर्च्छिम मनुष्य पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल और दूसरे
गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल. अब गौतम
प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'देवपञ्चिन्द्रियपओगपुच्छा' हे भदन्त ! देवपञ्चे
न्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें
प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा पणत्ता' देवपञ्चेन्द्रिय
प्रयोग परिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' जो इस
प्रकार से हैं 'भवणवासि देवपञ्चिन्द्रियपओग., एव जाव वेमाणिया'
भवनवासी देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल, वानव्यन्तर देव-
पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल, ज्योतिषिक देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोग परि-
णत पुद्गल, और वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल
'भवणवासिदेव पञ्चिन्द्रिय पुच्छा' हे भदन्त ! भवनपतिदेव पञ्चेन्द्रिय

पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल अने [२] गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्य पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल.

गौतम स्वामीने प्रश्न— 'देव पञ्चिन्द्रियपओग. पुच्छा' हे भदन्त !
देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारना कहे छे ?

उत्तर— 'गोयमा !' हे गौतम ! 'चउव्विहा पणत्ता' देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग-
परिणत पुद्गल चार प्रकारना कहे छे 'तंजहा' ते चार प्रकारे नीचे प्रमाणे छे—
'भवणवासि देव पञ्चिन्द्रिय पओग०, एवं जाव वेमाणिया' भवनवासी देव
पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल, [२] वानव्यन्तर देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल,
[३] ज्योतिषिक देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल अने [४] वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय
प्रयोगपरिणत पुद्गल.

गौतम स्वामीने प्रश्न— 'भवणवासि देव पञ्चिन्द्रिय पुच्छा' हे भदन्त !
भवनपति देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारना कहे छे ?

च भवनपतिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह - 'गोयमा ! दसविहा पणत्ता' हे गौतम ! भवनवासिदेव-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः दशविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' - तद्यथा- 'असुरकुमारा जाव थणियकुमारा' असुरकुमाराः १, यावत् - नागकुमाराः २, सुवर्णकुमाराः ३, विद्युत्कुमाराः ४, अग्निकुमाराः ५, द्वीपकुमारा ६, उदधि-कुमाराः ७, दिक्कुमाराः ८, वायुकुमाराः ९, स्तनितकुमाराः १० । 'एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा-पिसाया जाव गंधव्वा' एवं रीत्या एतेन अभिलापेन उक्तभवनवास्यालापकक्रमेण अष्टविधाः वानव्यन्तराः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पिशाचा १ यावत् भूताः २, यक्षाः ३, राक्षसाः ४, किन्नराः ५, किम्पुरुषाः ६, महोरगाः ७, गन्धर्वाः ८, । 'जोइसिया पंचविहा पणत्ता' ज्योतिषिकाः पञ्चेविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-' तद्यथा-'चंदविमाणजोइसियं जाव ताराविमाणजोइ-

प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! भवनपति देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग-परिणत पुद्गल 'दसविहा पणत्ता' दश प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' वे इस प्रकार से हैं 'असुरकुमारा जाव थणियकुमारा' असुरकुमार नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधि-कुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार और स्तनितकुमार । 'एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधव्वा, इस उक्त भवनवासीके आलापक क्रमके अनुसार आठ प्रकारके वानव्यन्तर कहे गये हैं । जो इस प्रकारसे हैं पिशाच भूत, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किम्पुरुष, महोरग और गंधर्व, 'जोइसिया पंचविहा पणत्ता' ज्यो-तिषिक पाँच प्रकारके कहे गये हैं जो इस प्रकारसे हैं 'चंदविमाण

उत्तर- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'दसविहा पणत्ता-तं जहा' भवनपतिदेव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलना नीचे प्रमाणे दस प्रकार कहे हैं- 'असुरकुमारा जाव थणियकुमारा' (१) असुरकुमार, (२) नागकुमार, (३) सुवर्णकुमार (४) विद्युत्कुमार, (५) अग्निकुमार, (६) द्वीपकुमार, (७) उदधिकुमार, (८) दिक्कुमार, (९) वायुकुमार अने (१०) स्तनितकुमार पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल. 'एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधव्वा' उपर्युक्त भवनपतिना आलापक क्रमानुसार वानव्यन्तर देवों पण आठ प्रकारना कहे हैं- (१) पिशाच (२) भूत, (३) यक्ष, (४) राक्षस, (५) किन्नर, (६) किम्पुरुष (७) महोरग अने (८) गंधर्व 'जोइसिया पंचविहा पणत्ता' ज्योतिषिक देवोंना नीचे प्रमाणे पांच प्रकार हैं-

સિયદેવ૦ ' ચન્દ્રવિમાનજ્યોતિષિકદેવાઃ યાવત્ સૂર્યવિમાનજ્યોતિષિકદેવાઃ, ગ્રહવિમાનજ્યોતિષિકદેવાઃ નક્ષત્રવિમાનજ્યોતિષિકદેવાઃ, તારાવિમાનજ્યોતિષિકદેવાઃ, ઇતિ । એવં ' વૈમાણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા ' વૈમાનિક-દેવા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ' તં જહા ' -તથથા- ' કપ્પોવવન્નગ૦ કપ્પાતીય-ગવૈમાણિ૦ ' કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવાઃ, કલ્પાતીતકવૈમાનિકદેવાઃ । ' કપ્પો-વગા દુવાલસવિહા પળ્ણત્તા ' કલ્પોપપન્નકાઃ વૈમાનિકદેવાઃ દ્વાદશવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ' તં જહા - ' તથથા - ' સોહમ્મકપ્પોવવન્નગ૦ જાવ અચ્ચુયકપ્પોવવન્નગવૈમા-ણિયા ' - સૌધર્મકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવાઃ ૧, યાવત્-ઈશાનકલ્પોપપન્નકાઃ ૨, સનત્કુમારકલ્પોપપન્નકાઃ ૩, માહેન્દ્રકલ્પોપપન્નકાઃ ૪, બ્રહ્મલોકકલ્પોપ-પન્નકાઃ ૫, લાન્તકકલ્પોપપન્નકાઃ ૬, મહાશુક્રકલ્પોપપન્નકાઃ ૭, સદસાર-

જોડસિય જાવ તારા વિમાણ જોડસિય દેવ, ' ચન્દ્રવિમાન જ્યોતિષિક-દેવ સૂર્યવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, ગ્રહવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, નક્ષત્ર-વિમાન જ્યોતિષિકદેવ, તારા વિમાન જ્યોતિષિકદેવ એવં વૈમાણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા ' વૈમાનિક દેવ દો પ્રકારકે કહે ગયે, હૈં ' તંજહા ' જો હસ પ્રકાર સે હૈં ' કપ્પોવવન્નગ કપ્પાતીયગ વૈમાણિય ' કલ્પોપપન્ન વૈમા-નિક દેવ, ઔર કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ ' કપ્પોવગા દુવાલસવિહા પળ્ણત્તા ' કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવ ૧૨ ચારહપ્રકારકે કહે ગયે હૈં ' તંજહા ' જો હસ પ્રકારસે હૈં ' સોહમ્મકપ્પોવવન્નગ૦, જાવ અચ્ચુયકપ્પોવવન્નગ-વૈમાણિયા ' સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક ઈશાનકલ્પોપપન્નક દેવ, સનત્કુમાર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, માહેન્દ્ર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક-

' ચન્દ્રવિમાણ જોડસિય, જાવ તારાવિમાણ જોડસિય દેવ. ' (૧) ચન્દ્રવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, (૨) સૂર્યવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, (૩) ગ્રહવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, (૪) નક્ષત્રવિમાન જ્યોતિષિક દેવ અને (૫) તારાવિમાન જ્યોતિષિક દેવ ' એવં વૈમાણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા ' એ જ રીતે વૈમાનિક દેવોના બે પ્રકાર કહ્યા છે

' તંજહા ' તે બે પ્રકારે નીચે પ્રમાણે- ' કપ્પોવવન્નગ. કપ્પાતીયગ વૈમાણિય૦. '

(૧) કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવો અને (૨) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો. ' કપ્પોવગા દુવાલ-સવિહા પળ્ણત્તા ' કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોના બારે પ્રકાર કહ્યા છે. ' તં જહા ' તે બાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- ' સોહમ્મકપ્પોવવન્નગ૦, જાવ અચ્ચુયકપ્પોવવન્નગવૈમાણિયા ' (૧) સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૨) ઈશાન કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૩) સનત્કુમાર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૪) માહેન્દ્રકલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવ, (૫)

कल्पोपपन्नकाः ८, आनतकल्पोपपन्नकाः ९, प्राणतकल्पोपपन्नकाः १०, आरणकल्पोपपन्नकाः ११, अच्युतकल्पोपपन्नकाः वैमानिकदेवाः १२, 'कप्पातीय० गोयमा ! दुविहा पणत्ता' हे गौतम ! कल्पातीतकवैमानिकदेवाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'—तद्यथा—'गेवेज्जगकप्पातीयवे० अणुत्तरोववाइयकप्पातीयवे०' ग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकदेवाः, अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवाः, 'गेवेज्जगकप्पातीयगा नवविहा पणत्ता' ग्रैवेयककल्पातीतका वैमानिकदेवाः नवविधाः प्रज्ञप्ता 'तं जहा' तद्यथा— हेट्ठिमहेट्ठिमगेवेज्जगकप्पातीयगवे० , जाव उवरिमउवरिमगेवेज्जगकप्पातीय० ' अधस्तनाऽधस्तनग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकदेवास्त्रिकाः यावत् मध्यममध्यम

देव, ब्रह्मलोक कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, लान्तक कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, महाशुक्र कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, सहस्रारकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, आनत कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, प्राणतकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव' आरण कल्पोपपन्नकवैमानिकदेव, और अच्युतकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, 'कप्पातीय गोयमा दुविहा पणत्ता' हे गौतम ! कल्पातीत वैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकार से हैं 'गेवेज्जगकप्पातीय वे० अणुत्तरोववाइय कप्पातीय वे०' ग्रैवेयक कल्पातीतक वैमानिकदेव और अनुत्तरौपपातिक कल्पातीतक वैमानिक देव 'गेवेज्जगकप्पातीयगा नवविहा पणत्ता' ग्रैवेयक कल्पातीतक वैमानिकदेव नौप्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्जगकप्पातीयग वे जाव उवरिम उवरिम गेवेज्जगकप्पातीय' अधस्तनाधस्तन ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव३, यावत् उपरिमो-

प्रहल्लोक कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (६) लान्तक कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (७) महाशुक्र कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (८) सहस्रार कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (९) आनत कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (१०) प्राणतकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (११) आरणकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, (१२) अच्युतकल्पोपपन्नक वैमानिक देव. 'कप्पातीय. गोयमा ! दुविहा पणत्ता—तं जहा' हे गौतम ! कल्पातीत देवाना नीचे प्रमाणों के प्रकार कहे हैं—'गेवेज्जग कप्पातीय वे० अणुत्तरोववाइय कप्पातीय वे०' (१) ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव अने (२) अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव. 'गेवेज्जगकप्पातीयगा नवविहा पणत्ता' ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देवाना नव प्रकार कहे हैं 'तं जहा' ते नव प्रकार नीचे प्रमाणों के हैं—'हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्जगकप्पातीयग वे., जाव उवरिम उवरिम गेवेज्जगकप्पातीय.'—सौथी नीचेना त्रणु ग्रैवेयक विमानोंमें रहता ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव ३, त्रणु मध्यम ग्रैवेयक विमानोंमें

ग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकदेवास्तिकाः, उपरिमोपरिमग्रैवेयककल्पातीतक-
वैमानिकदेवास्तिकाः । गौतमः पृच्छति—‘अणुत्तरोववाइयकप्पातीयगवेमाणियदेव-
पंचिदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?’ हे भदन्त !
अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः कतिविधाः
प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता ’ हे गौतम ! अनु-
त्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः
‘तं जहा - ’ तद्यथा - ‘विजय-अणुत्तरोववाइय०, जाव परिणया
जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिदियपओगपरिणया ’ विजयानुत्तरौप-

परिम ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव३ यहां यावत् शब्दसे मध्यम-
मध्यम ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव३ ग्रहण किये गये हैं अव
गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘अणुत्तरोववाइय कप्पातीयगवेमा-
णिय देवपंचिदियपओग परिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता’
हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिकदेव पंचेन्द्रियप्रयोग-
परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं
‘गोयमा’ हे गौतम ? ‘पंचविहा पण्णत्ता’ अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत
वैमानिक देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल पांच प्रकार के कहे
गये हैं । ‘तंजहा’ जो इस प्रकारसे हैं ‘विजय अणुत्तरोववाइय० जाव
परिणया जाव सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिदिय पओगपरिणया’
विजय अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत, वैजयन्त अनु-
त्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत जयन्त अनुत्तरौपपातिक

रहेता ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देवो ३, अने सौथी उपरना त्रणु ग्रैवेयक विमानोभां
रहेता ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देवो ३ आ शीते तेमना ६ प्रकार कइया छे
गौतम, स्वाभीने। प्रश्न— ‘अणुत्तरोववाइयकप्पातीयगवेमाणियदेवपंचिदियपओग-
परिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?’ हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिक
कल्पातीतवैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल केटला प्रकारना कइया छे ?

उत्तर—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहा पण्णत्ता-तं जहा’ अनुत्तरौपपातिक
कल्पातीत वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलना नीचे प्रमाणे पांच प्रकार
कइया छे—‘विजय अणुत्तरोववाइय जाव परिणया, जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय०
देवपंचिदिय पओगपरिणया’ (१) विजय अनुत्तरौपपातिक देव पञ्चेन्द्रियप्रयोग
परिणत, (२) वैजयन्त अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत, (३) जयन्त

પાતિકયાવત્-દેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, યાવત્-વૈજયન્તાનુત્તરૌપપાતિકદેવ-
પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, જયન્તાનુત્તરૌપપાતિકદેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, અ-
પરાજિતાનુન્તરૌપપાતિકદેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક-
દેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ । ઇતિ પ્રથમો દળ્કઃ ॥૧॥

તત્રાસ્મિન્ નામદ્વારે જીવાનામ્ એકાશીતિર્ભેદા ભવન્તિ, તથાહિ-એકેન્દ્રિયાઃ
પૃથિવીકાયિકાદયઃ પચ્ચ સ્થાવરાઃ સૂક્ષ્મવાદરભેદેન દશવિધાઃ ૧૦ ।
વિકલેન્દ્રિયાઃ દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-ભેદેન ત્રિવિધાઃ ૧૩ । નૈરયિકાઃ
પ્રથમરત્નપ્રભાદિયાવદધઃ સપ્તમતમસ્તમઃ પ્રભાવાસિનઃ સપ્તવિધાઃ ૨૦, સંજી-
તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયાઃ પચ્ચવિધાઃ ૨૫, અસંજીતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયાઃ
પચ્ચવિધાઃ ૩૦, ગર્ભજસંમૂર્ચ્છિમભેદેન મનુષ્યા દ્વિવિધાઃ ૩૨, અસુરકુમારાદિ-
સ્તનિતકુમારપર્યન્તભેદેન ભવનપતયો દેવાઃ દશવિધાઃ ૪૨, પિશાચાદિ-

દેવ પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક દેવપચ્ચે-
ન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, ઔર સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પંચે-
ન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ્લ હસ પ્રકાર સે યહ પ્રથમદળ્ક હૈ હસ
નામદ્વારમેં જીવોંકે ૮૧ ભેદ હોતે હૈં વે હસ તરહસે હૈં એકેન્દ્રિય
પૃથિવીકાયિક આદિ પાચ સ્થાવર સૂક્ષ્મ ઔર વાદર કે ભેદસે ૧૦
પ્રકારકે હૈં, વિકલેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઔર ચૌદ્રિયકે ભેદસે
૩ પ્રકાર હૈં, પ્રથમ રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથિવિયોંમેં રહનેવાલે નારક
જીવ સાત પ્રકારકે હૈં સંજી તિર્યંચ પચ્ચેન્દ્રિય પાંચ પ્રકારકે હૈં
અસંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પાંચ પ્રકારકે હૈં । ગર્ભજ ઔર સંમૂર્ચ્છિમ
કે ભેદસે મનુષ્ય દો પ્રકારકે હૈં ભવનપતિ દેવ અસુરકુમારસે લેકર

અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિ પ્રયોગપરિણત, (૪) અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક દેવ
પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૫) સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-
પરિણત પુદ્ગલ. આ પ્રમાણે પહેલું દંડક સમજવું આ નામદ્વારમાં જીવોના ૮૧ ભેદ
નીચે પ્રમાણે છે-

એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ પ્રકારના સ્થાવર જીવોના સૂક્ષ્મ અને બાહરના
ભેદથી ૧૦ પ્રકાર થાય છે, વિકલેન્દ્રિય જીવોના દ્વીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના ભેદથી
ત્રણ પ્રકાર થાય છે. સાત નરકોમાં (રત્નપ્રભાથી તમઃતમાપ્રભા સુધીની સાત નરકોમાં)
રહેતા નરકોના સાત પ્રકાર થાય છે. સંજીતિર્યંગ પચ્ચેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકાર છે અને
અસંજીતિર્યંગ પચ્ચેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકાર છે. ગર્ભજ અને સંમૂર્ચ્છિમના ભેદથી મનુષ્યના
બે પ્રકાર છે. અસુરકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ દેવોના દસ પ્રકાર છે.

ગન્ધર્વપર્યન્તભેદેન વાનવ્યન્તરા દેવા અષ્ટત્રિધાઃ ૬૦, ચન્દ્રાદિતારાપર્યન્ત-
ભેદેન જ્યોતિષિકા દેવાઃ પશ્ચત્રિધાઃ ૬૬, સૌધર્માદિયાવત્-અચ્યુતપર્યન્ત-
ભેદેન વૈમાનિકા દેવાઃ દ્વાદશત્રિધાઃ ૬૭, અધસ્તનત્રિક-મધ્યમત્રિક-ઉપરિતન-
ત્રિકભેદેન નવ ગ્રૈવેયકાઃ ૭૬, પશ્ચ અનુત્તરવિમાનાઃ ૮૧, પ્રજ્ઞપ્તાઃ
 $૧૦ + ૩ + ૭ + ૫ + ૫ + ૨ + ૧૦ + ૮ + ૫ + ૧૨ + ૯ + ૫ = ૮૧$ इति सर्व-
संमेलनेन एकाशीतिर्भेदाः नामद्वारे जीवानां भवन्तीति फलितम् ॥सू. २॥

અથ ભેદદ્વારનામક દ્વિતીયં દણ્ડક પ્રરૂપયિતુમાહ-‘સુહુમપુઢવીકાઙ્ય૦’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-સુહુમપુઢવીકાઙ્ય૦ગિંદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે !

પોગ્ગલા કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા-પજ્જ-
ત્તગસુહુમપુઢવીકાઙ્ય - જાવ - પરિણયા ય અપજ્જત્તગસુહુમ-
પુઢવીકાઙ્ય-જાવ-પરિણયા ય । વાયરપુઢવીકાઙ્ય૦ગિંદિય૦
જાવ-વળસ્સઙ્કાઙ્યા એક્કેક્કા દુવિહા પોગ્ગલા-સુહુમા ય,
વાયરા ય, પજ્જત્તગા, અપજ્જત્તગા ય માણિયદ્વા । વેઙ્કિંદિયપઓગ-
પરિણયા ણં પુચ્છા ? ગોયમા ! દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-પજ્જ-

સ્તનિતકુમાર તકકે ભેદસે ૧૦ પ્રકારકે હૈં । વાનવ્યન્તરદેવ પિશાચસે
લેકર ગન્ધર્વતકકે ભેદસે ૮ પ્રકારકે હૈં । જ્યોતિષિકદેવ ચન્દ્રસે લેકર
તારાતકકે ભેદસે પાંચ પ્રકારકે હૈં । વૈમાનિકદેવ સૌધર્મસે લેકર
અચ્યુત તકકે ભેદસે ૧૨ પ્રકારકે હૈં । અધસ્તનત્રિક મધ્યમત્રિક
ઔર ઉપરિતનત્રિકકે ભેદસે ગ્રૈવેયક નૌપ્રકારકે હૈં । અનુત્તર વિજય
આદિકે ભેદસે ૬ પ્રકારકે હૈં । इस तरह $१० + ३ + ७ + ५ + ५ + २ + १० + ८$
 $५ + १२ + ९ + ५ = ८१$ सब मिलकर एकासी भेद नामद्वारमें जीवोंके
होजाते हैं ॥ सू. २ ॥

વાનવ્યન્તર દેવાના પિશાચથી લઈને ગન્ધર્વ સુધીના ૮ પ્રકાર છે. જ્યોતિષિક દેવાના
ચન્દ્રથી લઈને તારા સુધીના પાંચ પ્રકાર છે. વૈમાનિક દેવાના સૌધર્મથી લઈને અચ્યુત
પર્યન્તના બાર પ્રકાર છે. અધસ્તનત્રિક, મધ્યમત્રિક અને ઉપરિતનત્રિકના લેઢથી
ગ્રૈવેયકવાસી દેવાના નવ પ્રકાર છે. વિજય આદિ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવાના પાંચ પ્રકાર
છે. આ રીતે $૧૦ + ૩ + ૭ + ૫ + ૫ + ૨ + ૧૦ + ૮ + ૫ + ૧૨ + ૯ + ૫ = ૮૧$ આ રીતે નામદ્વારમાં
અઘા મળીને જીવોના ૮૧ લેઢ થાય છે ॥સૂ. ૨॥

त्तगर्वेदियपओगपरिणया य, अपज्जत्तगजावपरिणया य ।
 एवं तेइंदिया वि । एवं चउरदिया वि । रयणप्पभा पुढवी
 नेरइय० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पणत्ता,—तं जहा—पज्जत्त-
 गरयणप्पभापुढवीजावपरिणया य, अपज्जत्तगजावपरिणया य,
 एवं जाव अहेसत्तमा । संमुच्छिमजलयरतिरिक्खपुच्छा ?
 गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तं जहा—पज्जत्तग० अपज्जत्तग० ।
 एवं गब्भवक्कंतिया वि । संमुच्छिमचउप्पयथलयरा, एवं चेव
 गब्भवक्कंतियाय । एवं जाव—संमुच्छिमखहयरगब्भवक्कंतिया
 य एक्केक्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियद्वा । संमुच्छिम
 मणुस्सपंचिदिय० पुच्छा ? गोयमा ! एगविहा पणत्ता, अपज्ज-
 त्तगा चेव । गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिदिय० पुच्छा ? गोयमा !
 दुविहा पणत्ता, तं जहा—पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्त-
 गगब्भवक्कंतिया वि । असुरकुमारभवणवासिदेवाणं पुच्छा ?
 गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तं जहा—पज्जत्तगअसुरकुमार०
 अपज्जत्तगअसुरकुमार० एवं जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा अप-
 ज्जत्तगा य । एवं एएणं अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया
 य जाव गंधवा, चंदा जाव ताराविमाणा० । सोहम्मकप्पोवगा
 जाव अच्चुओ । हिट्टमहिट्टमगेवेज्जगकप्पातीय जाव-
 उवरिमउवरिमगेविज्ज०, विजय अणुत्तरो० जाव० सब्बट्ठ-
 सिद्धकप्पातीय० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तं जहा
 पज्जत्तसब्बट्ठसिद्धअणुत्तरो० अपज्जत्तगसब्बट्ठजावपरिणया वि
 ॥ सू० ३ ॥ (२ दंडगो)

છાયા-સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિવૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક-યાવત્-પરિણતાશ્ચ અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક-યાવત્-પરિણતાશ્ચ, વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયં યાવત્ વનસ્પતિકાયિકાઃ । એકૈકે દ્વિવિધાઃ પુદ્ગલાઃ-સૂક્ષ્માશ્ચ, વાદરાશ્ચ, પર્યાપ્તકાઃ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ ભણિતવ્યાઃ । દ્વીન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-પર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિય-

સુહુમપુઢવિકાઙ્ય' ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ-(સુહુમપુઢવિકાઙ્ય એગિંદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્ણત્તા) હે ભદન્ત સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્ણત્તા) સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં (પજ્જત્તગસુહુમ પુઢવિકાઙ્ય જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવિકાઙ્ય જાવ પરિણયા ય) એક પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ-પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ ઓર દૂસરે અપર્યાપ્તક-સૂક્ષ્મ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (વાયરપુઢવિકાઙ્ય-એગિંદિયં જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્યા એકેકા દુવિહા પોગ્ગલા સુહુમાય વાયરાય, પજ્જત્તગા, અપજ્જત્તગાય ભાણિયન્વા) વાદરપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય યાવત્ વનસ્પતિકાયિક યે સ્વ એકએક દો દો પ્રકારકે હૈં સૂક્ષ્મ, વાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્તક (વેઙ્કિંદિયપઓગપરિણયાણં પુચ્છા) હે ભદન્ત !

‘સુહુમ પુઢવિકાઙ્ય’ ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(સુહુમપુઢવિકાઙ્ય એગિંદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્ણત્તા) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે- (પજ્જત્તગસુહુમપુઢ-વિકાઙ્ય જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવિકાઙ્ય જાવ પરિણયા ય) (૧) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકએકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, (૨) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (વાયરપુઢવિકાઙ્ય એગિંદિયં વળસ્સઙ્કાઙ્યા એકેકા દુવિહા પોગ્ગલા સુહુમાય- વાયરાય, પજ્જત્તગા, અપજ્જત્તગા ય ભાણિયન્વા) બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એવા બે પ્રકાર તે વનસ્પતિકાય પર્યાપ્તના પ્રત્યેક એકેન્દ્રિયોના સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે પ્રકાર છે, અને તે પ્રત્યેકના સૂક્ષ્મના અને બાદરના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક

પ્રયોગપરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તક-યાવત્-પરિણતાશ્ચ । એવં ત્રીન્દ્રિયા અપિ । એવં ચતુરિન્દ્રિયા અપિ । રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકં પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા-પર્યાપ્તકરત્નપ્રભાપૃથિવી-યાવત્ પરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તક-યાવત્ પરિણતાશ્ચ, એવં યાવત્ અધઃ સપ્તમીં । મમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યક્ં પૃચ્છા,

દોહન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ (દુવિહા પળ્લતા-તંજહા પજ્જત્તવેહંદિયપઓગપરિણયા ય અપજ્જત્તગ જાવ પરિણયાય) દો ઈન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં એક પર્યાપ્તક દોહન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ઔર દૂસરે અપર્યાપ્તક દોહન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (એવં તેહંદિયા વિ) ઈસી પ્રકારસે તેહંદ્રિયોંકો ભી જાનના ચાહિયે (એવં ચતુરિંદિયા વિ) ચૌહંદ્રિયોંકો ભી જાનના ચાહિયે । (રયણપ્પભા પુઠવિ નેરહયં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભા પૃથિવી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લતા) રત્નપ્રભા પૃથિવી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં (તંજહા) જો ઈસ પ્રકારસે હૈં (પજ્જત્તગરયણપ્પભાપુઠવિનેરહય જાવ પરિણયાય, અપજ્જત્તગજાવ પરિણયાય) પર્યાપ્તરત્નપ્રભા પૃથિવી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ઔર અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથિવી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (એવ જાવ અહે સત્તમા) ઈસી તરહસે યાવત્ અધઃ સપ્તમ પૃથિવીતક

એના એ પ્રકાર પડે છે (વેહંદિયપઓગપરિણયાણં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લતા-તંજહા-પજ્જત્તગવેહંદિયપઓગપરિણયા ય, અપજ્જત્તગ જાવ પરિણયા ય) દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે એ પ્રકાર કહ્યાં છે-(૧) પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (એવં તેહંદિયા વિ) એ જ પ્રમાણે તેહંદ્રિયોના વિષયમાં પણ સમજવું (એવં ચતુરિંદિયા વિ) ચતુરિન્દ્રિયોના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું (રયણપ્પભાપુઠવિ નેરહયં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લતા-તંજહા) રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે એ પ્રકાર કહ્યાં છે-(પજ્જત્તગરયણપ્પભાપુઠવિ નેરહય જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગ જાવ પરિણયા ય) (૧) પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (એવ જાવ અહે સત્તમા) એ જ પ્રમાણે સાતમી પૃથ્વી સુધીના

गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तक० अपर्याप्तक०, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि, संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचराः, एवं चैव गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च, एवं यावत् संमूर्च्छिमखेचराः गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च. एकैके पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च भणितव्याः । संमूर्च्छिममनुष्यपचेन्द्रिय० पृच्छा ? गौतम ! एकविधाः प्रज्ञप्ताः,

जानना चाहिये । संमुच्छिम जलयर तिरिक्खपुच्छा) हे भदन्त ! समूर्च्छिम जलचर तिर्यच्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पणत्ता) संमूर्च्छिम जलचर तिर्यच्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (पज्जत्तग० अपज्जत्तग० एवं गवभवक्कतियावि) पर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचर तिर्यच्योनिक प्रयोग परिणत पुद्गल एवं अपर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचर तिर्यच्योनिकप्रयोगपरिणत पुद्गल इसी प्रकारसे गर्भजजलचर भी जानना चाहिये । (संमुच्छिमचउप्पय थलयरा एवंचेव गवभवक्कतिया य) संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचर तथा गर्भज चतुष्पद स्थलचर जीव भी जानना चाहिये । (एवं जाव संमुच्छिमखहयरगवभवक्कतिया य एककेक्के पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय भाणियव्वा) इसी तरहसे यावत् संमूर्च्छिम खेचर तथा गर्भज खेचर जीव भी जानना चाहिये । ये सब जलचरादि तिर्यच पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे दोदो प्रकारके होते हैं । यहां पर सूक्ष्म, बादर ये दोभेद नहीं होते हैं क्योंकि ये

नेरियिडे विषे समज्जु (संमुच्छिम जलयर तिरिक्ख पुच्छा) हे भदन्त ! समूर्च्छिम जलचर तिर्यच्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके हैं? (गोयमा !) हे गौतम ! (दुविहा पणत्ता-तंजहा) संमूर्च्छिम जलचर तिर्यच्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गलना नीचे प्रमाणों के प्रकार कहे-

(पज्जत्तग० अपज्जत्तग० -एवं गवभवक्कतिया वि) (१) पर्याप्तक संमूर्च्छिम जलचरतिर्यच्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल अने (२) अपर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचरतिर्यच्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल ये न प्रमाणों गल्लज्ज जलचरना विषयमा पणु समज्जुं. (संमुच्छिम चउप्पय थलयरा एवं चेव गवभवक्कतिया य) संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचर तथा गल्लज्ज चतुष्पद स्थलचरना पणु एवा न के प्रकार समज्जवा (एवं जाव संमुच्छिम खहयर गवभवक्कतिया य एककेक्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियव्वा) ये न प्रमाणों समूर्च्छिम जेयर तथा गल्लज्ज जेयर पर्यन्तना ज्ञेयाना विषयमा पणु समज्जुं. ते अथां जलचरादि तिर्यच्योमा प्रत्येक तिर्यच्यना पर्याप्तक अने अपर्याप्तक एवा के के प्रकारे डाय छे अही सूक्ष्म अने

અપર્યાસકા એવ । ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચેન્દ્રિય૦ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિ-
વિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ તદ્વથા-પર્યાસકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા અપિ, અપર્યાસકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિ-
કા અપિ । અસુરકુમારભવનવાસિદેવાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ

સ્થાવર એકેન્દ્રિયમેં હી હોતે હૈં । (સંમુચ્છિમ મણુસ પંચિંદિય પુચ્છા)
હે ભદન્ત ! સંમુચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એગવિહા પળ્લત્તા અપ-
જ્જત્તગા ચેવ) સંમુચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એક
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં જો ઇસ પ્રકારસે હૈં અપર્યાસ સંમુચ્છિમ મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ । (ગઘ્ભવક્કંતિયમણુસપંચિંદિય પુચ્છા)
હે ભદન્ત ! ગર્ભજમનુષ્ય પંચેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકાર-
કે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લત્તા) ગર્ભજમનુ-
ષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દોપ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા)
જો ઇસ પ્રકારસે હૈં । (પજ્જત્તગગઘ્ભવક્કંતિયા વિ, અપજ્જત્તગગઘ્ભ-
વક્કંતિયા વિ) પર્યાસકગર્ભજપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, એવં અપર્યાસકગર્ભજ-
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (અસુરકુમારભવનવાસિદેવાણં પુચ્છા) હે
ભદન્ત ! અસુરકુમાર ભવનવાસિ દેવપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લત્તા) અસુર-
કુમાર ભવનવાસિ દેવપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે કહે ગયે

બાહર, આ બે ભેદ હોતા નથી, કારણ કે તે બે ભેદ તો સ્થાવર એકેન્દ્રિય જીવોમાં જ
સંભવી શકે છે (સંમુચ્છિમ મણુસપંચિંદિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! સંમુચ્છિમ
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલાં છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(એગવિહા પળ્લત્તા-અપજ્જત્તગા ચેવ) સંમુચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલનો નીચે પ્રમાણે એક જ પ્રકાર કલાં છે- અપર્યાપ્ત સંમુચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (ગઘ્ભવક્કંતિયમણુસપંચિંદિય પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ગર્ભજ
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલાં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(દુવિહા પળ્લત્તા-તંજહા) ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે
પ્રમાણે બે પ્રકાર કલાં છે- (પજ્જત્તગગઘ્ભવક્કંતિયા વિ, અપજ્જત્તગગઘ્ભવક્કંતિયા
વિ) (૧) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (અસુરકુમાર ભવનવાસિદેવાણં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! અસુર-
કુમાર ભવનવાસિ દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલાં છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્લત્તા-તંજહા) અસુરકુમાર ભવનવાસિદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

तद्यथा-पर्याप्तिकासुरकुमार० अपर्याप्तिकासुरकुमार०, एवं यावत् स्तनित-
कुमाराः पर्याप्तकाः, अपर्याप्तकाश्च । एवम् एतेन अभिलापेन द्विपदेन भेदेन
पिशाचाश्च, यावत्-गन्धर्वाश्च । चन्द्राः यावत् ताराविमानानि, सौधर्मकल्पोपप-
न्नका यावत् अच्युताः । अधस्तनाधस्तनग्रैवेयककल्पातीतक० यावत् उपरितनो-
परितनग्रैवेयक० विजयानुत्तर० यावत्-अपराजित० । सर्वार्थसिद्धकल्पातीतक०

हैं । (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (पञ्जत्तग असुरकुमार० अपञ्जत्तग
असुरकुमार० एव जाव थणियकुमारा पञ्जत्तगा, अपञ्जत्तगा) पर्याप्तक
असुरकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल, अपर्याप्तक असुरकुमार प्रयोग-
परिणत पुद्गल इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमार पर्याप्तक अपर्याप्तक
जानना चाहिये । (एवं एणं अभिलावेणं दुपणं भेणं पिशाया य
जाव गंधवा, चंदा जाव तारा विमाणा०) इसी तरहसे इस अभि-
लापके द्वारा पिशाचोंके दो भेद यावत् गंधर्वोंतक जानना चाहिये ।
चंद्रमाके दोभेद यावत् ताराविमानोंतक जानना चाहिये । (सोहम्मकप्पोव-
गा जाव अच्चुओ हिट्ठिम-हिट्ठिम गेवेज्जगक्कापातीय जाव उवरिमउव-
रिमगेवेज्ज०, विजय अणुत्तरौ० जाव० अपराजिय० सव्वट्ठसिद्धक्कापा-
तीय पुच्छा,) सौधर्मकल्पोपपन्नकसे लेकर यावत् अच्युत कल्पोपपन्नक-
तक तथा अधस्तनाधस्तन ग्रैवेयक कल्पातीतसे लेकर यावत् उपरिमो-
परिमग्रैवेयक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणतपुद्गलतक तथा विजयअनुत्तरौ-

गलना नीचे प्रमाणों के प्रकार कहे- (पञ्जत्तग असुरकुमार०, अपञ्जत्तग असुर-
कुमार०-एवं जाव थणियकुमारा पञ्जत्तगा, अपञ्जत्तगा) (१) पर्याप्तक असुर-
कुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल अने (२) अपर्याप्तक असुरकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल
ये ४ प्रमाणों स्तनितकुमार सुधीना अवतपति देवाना पणु पर्याप्तक अने अपर्याप्तकना
लेखी के के प्रकार समझवा (एवं एणं अभिलावेणं दुपणं भेणं पिशाया य
जाव गंधवा, चंदा जाव ताराविमाणा०) ये ४ प्रकारना अभिलापो द्वारा
पिशाचथी गंधर्व पर्याप्तना वानव्यन्तरेना पणु पर्याप्तक अने अपर्याप्तकना लेखी
के प्रकारों समझवा चन्द्रमाथी ताराविमानों सुधीना न्योतिषिकाना पणु येवा ४ के
प्रकारों समझवा

(सोहम्मकप्पोवगा जाव अच्चुओ-हिट्ठिम हिट्ठिम गेवेज्जग कप्पातीय जाव
उवरिम उवरिम गेवेज्ज०, विजय अणुत्तरौ० जाव अपराजिय० सव्वट्ठसिद्ध
क्कापातीय पुच्छा) सौधर्मकल्पोपपन्नकथी लधने अच्युतकल्पोपपन्नक सुधीना तथा
नीचेना पणु ग्रैवेयकथी लधने उपरना पणु ग्रैवेयक सुधीना कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत

પૃચ્છા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, તત્રથા-પર્યાસકમર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરં
અપર્યાસકસર્વાર્થસિદ્ધપ્રયોગપરિણતા અપિ (દ્વિતીયો દણ્ડકઃ) ॥ સૂ. ૩ ॥

ટીકા-‘સુહુમપુઠ્ઠવિકાઙ્યર્ણિદિયપઓગપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ-
વિહા પળ્ણત્તા ? ’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! મૃદ્ધમપૃથિવીકાર્થિકૈકેન્દ્રિય-
પ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલુ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !

પપાતિકસે લેકર યાવત્ અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિકતક દો દો ભેદ
જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ ઇન સવકે પર્યાસક ઔર અપર્યાસક એસે દોર
ભેદ હોતે હૈં । અવ યહાં પર ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં હે મદન્ત !
સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્ણત્તા) સર્વાર્થ-
સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો પ્રકારકે
કહે ગયે હૈં (તંજહા) જો ઇસ પ્રકારસે હૈં (પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોઃ
અપજ્જત્તગસવ્વટ્ઠ જાવ પરિણયા વિઠં દંડગો, પર્યાસસર્વાર્થસિદ્ધ અનુ-
ત્તરૌપપાતિક, યાવત્ અપર્યાસ સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પ્રયોગ
પરિણત ઇસ તરહસે દો દણ્ડક જાનના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ-મેદઢાર નામકા જો દ્વિતીય દણ્ડક હૈં ડસકી પ્રરૂપણા
કરનેકે લિયે સૂત્રકારને યહ ‘સુહુમપુઠ્ઠવિકાઙ્ય’ સૂત્ર કહા હૈં ઇસમેં
ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછાહૈં કિં ‘સુહુમપુઠ્ઠવિકાઙ્ય ઈર્ણિદિયપઓગપરિણ-

પુદ્ગલોના તથા વિન્યયથી લઇને અપરાજિત પર્યાપ્તના અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પ્રયોગપરિણુત
પુદ્ગલના બે, બે પ્રકાર સમજવા એટલે કે તે પ્રત્યેકના પર્યાપ્તિક અને અપર્યાપ્તિકના
લેક્ષથી બે, બે પ્રકાર થાય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે હે
મદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીતદેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના
કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પળ્ણત્તા) સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક
કલ્પાતિત દેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે (તંજહા) તે બે પ્રકારે આ
પ્રમાણે છે-(પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોઃ અપજ્જત્તગસવ્વટ્ઠ જાવ પરિણયા વિ.
૨ ‘દંડગો’) (૧) પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક અને (૨) અપર્યાપ્ત સર્વાર્થ-
સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ. આ રીતે બે દંડક સમજવા.

ટીકાર્થ-લેદઢાર નામનુ જે બીજુ દંડક છે તેની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકારે
આ ‘સુહુમપુઠ્ઠવિકાઙ્ય’ ઇત્યાદિ સૂત્ર કહ્યા છે-

ગૌતમસ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-
‘સુહુમપુઠ્ઠવિકાઙ્ય ઈર્ણિદિય પઓગપરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્ગવિહા પળ્ણત્તા ?’

દુવિહા પળ્લતા' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'પજ્જત્તગસુહુમ પુઢવીકાઈયં જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવીકાઈય જાવ પરિણયા ય' પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, વાયરપુઢવીકાઈયર્ગિંદિય-જાવ-વળસ્મઙ્કાઈયા' અત્ર પાઠસંકોચાદેવં વાચ્યમ્-પર્યાપ્તકવાદરપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકવાદરપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, યાવત્-પર્યાપ્તકસૂક્ષ્માપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્માપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, પર્યાપ્તકવાદરાપ્-

યા ણં ભંતે ! પોગ્ગલા કહ્વિહા પળ્લતા' હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત જો પુદ્ગલ હૈં વે કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ ડનસે કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દુવિહા પળ્લતા' સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ ડો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । 'પજ્જત્તગ સુહુમપુઢવીકાઈય જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવીકાઈય જાવ પરિણયા ય' ંકતો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત ંર ઢસરે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત 'વાયરપુઢવીકાઈયર્ગિંદિય જાવ વળસ્મઙ્કાઈયા' યહાં પર પાઠસંકોચસે ંસા જાનના ંહિયે પર્યાપ્તક વાદરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક વાદરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત

હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો છે તેમના કેટલા પ્રકાર કલા છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિહા પળ્લતા' સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે જે પ્રકાર કલા છે- 'પજ્જત્તગ સુહુમપુઢવીકાઈય જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગસુહુમપુઢવીકાઈય જાવ પરિણયા ય' (૧) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. 'વાયરપુઢવીકાઈયર્ગિંદિયં જાવ વળસ્મઙ્કાઈયા' અહીં સક્ષિપ્તર્થાં જે સૂત્રપાઠ આપ્યો છે તેનો સંપૂર્ણ પાઠ આ પ્રમાણે સમજવો- બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ જે લેદ છે- (૧) પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૨) અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. એ જે પ્રમાણે અપૂકાપિક આદિના નીચે પ્રમાણે લેદ છે- પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપૂકાપિક

કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકવાદરાપ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, પર્યાપ્તકમૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મતેજસ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, પર્યાપ્તકવાદરતેજસ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, અપર્યાપ્તકવાદરતેજસ્કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, પર્યાપ્તકમૂક્ષ્મવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, અપર્યાપ્તકમૂક્ષ્મવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, પર્યાપ્તકવાદરવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ અપર્યાપ્તકવાદરવનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, તદાહ-

અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક વાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક વાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક મૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત, પર્યાપ્તક વાદર તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક વાદરતેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક વાદરવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તકવાદરવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, इसी बातको सूत्रकारने 'एकैकका दुविहा पोगगला सुहुमाय, वायराय, पज्जत्तगा अपज्जत्तगाय' इस सूत्रांश द्वारा व्यक्त किया है इस तरह सर्वार्थसिद्ध देव पर्यन्त पर्याप्तक अपर्याप्तक इन

એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક વાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક વાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક વાદર તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક વાદર તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક વાદરવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને અપર્યાપ્તક વાદરવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. એ જ વાતને સૂત્રકારે 'એકેકા દુવિહા પોગગલા-સુહુમા ય, વાયરા ય, પજ્જત્તગા ય,

‘एककेका दुविहा पोगगला-सुहुमा य, वादरा य, पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा य भाणि-
यव्वा’ एकैके द्विविधाः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः-सूक्ष्माश्च, वादराश्च, पर्याप्तकाश्च, अ-
पर्याप्तकाश्च भणितव्याः, तथा च सर्वार्थसिद्धदेवपर्यन्तः पर्याप्तकविशेषणविशिष्टो
द्वितीयो दण्डकः । तत्र एकैकस्मिन् काये सूक्ष्मवादरभेदात्-द्विविधाः पुद्गलाः
वक्तव्याः । ते च प्रत्येकं पर्याप्तकापर्याप्तक भेदात् पुनर्द्विविधाः वक्तव्या
इति भावः, तथैव दर्शिताश्च । ‘एककेका दुविहा’ इत्यादिना । ‘वेइंदिय-
पओगपरिणया णं पुच्छा, द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? तथा च द्वीन्द्रिय-
प्रयोगपरिणताः, कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा ! दुविहा पणत्ता’
हे गौतम ! द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः ‘तं जहा’ तद्यथा ‘पज्ज-
त्तगवेइंदियपओगपरिणया य, अपज्जत्तग जाव परिणया य’ पर्याप्तकद्वीन्द्रियप्रयोग-

દો વિશેષણોસે વિશિષ્ટ દ્વિતીય દણ્ડક હો જાતા હૈ । હસમેં એક એક
કાયમેં સૂક્ષ્મ, વાદરકે ભેદસે દો દો પ્રકારકે પુદ્ગલ કહનાં ચાહિયે
ઔર યે દો દો પ્રકારકે પુદ્ગલ ઔ પ્રત્યેક પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકકે
ભેદસે પુનઃ દોદો પ્રકારકે ઔર કહનાં ચાહિયે યહી વાત ‘एककेका
दुविहा पोगगला’ इस सूत्रद्वारा प्रकट की गई है । ‘वेइंदियपओगपरिण-
या णं पुच्छा’ हे भदन्त ! दोद्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके
कहे गये हैं ? इसको उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘दुविहा पणत्ता’ दोद्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं
‘तं जहा’ जो इस प्रकारसे हैं ‘पज्जत्तगवेइंदियपओगपरिणयाय, अपज्ज-
त्तग जाव परिणयाय’ पर्याप्तक द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल, अपर્યાप्तक

અપજ્જત્તગા ય’આ સૂત્રાશ્ચ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે આ રીતે સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપ-
પાતિકદેવ પર્યન્તનુ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વિશેષણોવાળું બીજું દડક બની જાય છે
તેમા એક એક કાયમા સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે, બે પ્રકાર કહેવા જોઈએ અને
તે બન્ને પ્રકારના પુદ્ગલોના (સૂક્ષ્મ અને બાદર પુદ્ગલોના) પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યા-
પ્તકના ભેદથી બે બે પ્રકાર કહેવા જોઈએ એ જ વાત ‘एककेका दुविहा पोगगला’
આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-‘वेइंदिय पओगपरिणया णं पुच्छा’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? ઉત્તર-‘गोयमा !’ હે ગૌતમ ।
‘दुविहा पणत्ता-तजहा’ દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર
કલા છે-પજ્જત્તગ-वेइंदिय पओगपरिणया य, અપજ્જત્તગ वेइंदियपओगपरिणया य’
(૧) પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત

પરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ । ‘એવં તેહંદિયા વિ । એવં દ્વીન્દ્રિય-
વદેવ ત્રીન્દ્રિયા અપિ, ચતુરિન્દ્રિય । અપિ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ
યાવત્ પ્રયોગપરિણતાશ્ચ । ‘રચણપ્પમાપુઢવીનેરહ્યં પુચ્છા ?’ રત્નપ્રમાપૃથિવી-
નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ સ્વલ્લ પુચ્છા ? તથા ચ-તે કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?
મગવાનાહ-‘ગોયમા ! દુવિહા પળ્લતા,’ હે ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં
જહા’ તથા-‘પજ્જત્તગરચણપ્પમાપુઢવી જાવ-પરિણયા ય, અપજ્જત્તગ જાવ પરિ-
ણયા ય । એવં જાવ અહે સત્તમા’ પર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-
પરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, એવં
રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકવદેવ યાવત્ - શર્કરાપ્રમા-વાલુકાપ્રમા-પદ્મપ્રમા-ધુમપ્રમા-

દોહન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ એવં તેહંદિયા વિ’ એવં ચતુરિદિયા વિ’
દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકી તરહ તેહન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ
ઔર ચોહન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ મી પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તકકે
ભેદસે દોર પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે પૂછતે હૈં
કિ ‘રચણપ્પમાપુઢવી નેરહ્યં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવી
નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ?
હસકે ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્લતા’
રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ દો પ્રકારકે
કહે ગયે હૈં ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈં ‘પજ્જત્તગરચણપ્પમાપુઢવી જાવ
પરિણયા ય અપજ્જત્તગ જાવ પરિણયા ય, એવં જાવ અહે સત્તમા’ પર્યા-
પ્તક રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ ઔર
અપર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હસી

પુદ્ગલ એવં તેહંદિયા વિ, એવં ચતુરિદિયા વિ’ દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલની
જેમ ત્રીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ
પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે, બે પ્રકાર કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-‘રચણપ્પમા પુઢવી નેરહ્યં પુચ્છા’ હે મદન્ત !
રત્નપ્રમાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉત્તર- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્લતા-તંજહા’ રત્નપ્રમાપૃથ્વી
નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે- ‘પજ્જત્તગરચણપ્પમા
પુઢવી જાવ પરિણયા ય, અપજ્જત્તગ જાવ પરિણયા ય-એવ જાવ અહે સત્તમા’
(૧) પર્યાપ્તક રત્નપ્રમાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક રત્ન-
પ્રમાપૃથ્વીનૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. એ જ પ્રમાણે શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા,

તમઃપ્રમા-તમસ્તમઃપ્રમાખ્યાયઃસપ્તમ૦, પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધાઃપ્રજ્ઞપ્તાઃ ।
'સંમુચ્છિમજલચરતિરિક્ષ્વ૦ પુચ્છા ? સંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ
પરિણતાઃખલુ પૃચ્છા ? તથા ચ તે કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !
દુવિદ્યા પ્પણત્તા' હે ગૌતમ ! તે સંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-
પરિણતાઃ પુદ્ગલા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાનેવાહ-'તં જહા'-તથથા-'પજ્જત્તગ૦
અપજ્જત્તગ૦' પર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ,
અપર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાશ્ચ । 'એવં ગઘ્મ-
વક્રંતિયા વિ' એવં સંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિકવદેવ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાઃ=ગર્ભજા

તરહસે યાવત્ શર્કરાપ્રમા, બાલુકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા ઓર
તમસ્તમપ્રમા ઇન નીચેકી સાત પૃથિવિયાં પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તકકે
ભેદસે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । 'સંમુચ્છિમજલચરતિરિક્ષ્વપુચ્છા'
અથ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં કિ હે મદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમ જલચર
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે
હૈં ? ઉત્તરમૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દુવિદ્યા પ્પણત્તા' વે
સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દો
પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । 'તજહા' જો ઇસ પ્રકારસે હૈં 'પજ્જત્તગ. અપ-
જ્જત્તગ૦' પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગ
પરિણત એવં અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય-
પ્રયોગપરિણત 'એવં ગઘ્મવક્રંતિયા વિ' સંમૂર્ચ્છિમજલચર તિર્યગ્યોનિક
કી તરહ હી ગર્ભજ મી જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકકે ભેદ સે દો પ્રકારકે હૈં । તથા (સંમુચ્છિ-

પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અને તમસ્તમાપ્રમા, આ નીચેની સાત પૃથ્વીઓના
નારકોના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના લેક્ષ્મી બે, બે પ્રકાર સમજવા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'સંમુચ્છિમ જલચર તિરિક્ષ્વ પુચ્છા' હે મદન્ત !
સંમૂર્ચ્છિમજલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉત્તર-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિદ્યા પ્પણત્તા-તંજહા' સંમૂર્ચ્છિમ જલચર
તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-

'પજ્જત્તગ૦ અપજ્જત્તગ૦' (૧) પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક
પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અને (૨) અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ 'એવં ગઘ્મવક્રંતિયા વિ' સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિકની
બેમ ગર્ભજ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને

અપિ જલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । તથા 'સંમુચ્છિમચતુષ્પયથલચરા' સંમૂર્ચ્છિમ-ચતુષ્પદસ્થલચરા અપિ તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તક-ભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । 'એવં ચેવ ગઘ્મવક્કંતિયા વિ' એવમેવ સંમૂર્ચ્છિમ-ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકવદેવ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા અપિ ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । 'એવં જાવ સંમુચ્છિમચ્ચહયરગઘ્મવક્કંતિયા ય, એકકેવકે પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય માણિયવ્વા' એવં ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકવદેવ યાવત્-દ્વિવિધપરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકમધ્યે સંમૂર્ચ્છિમોરઃપરિસર્પસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભેદેન દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ।

મચતુષ્પય થલચરા) સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ભી પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકકે ભેદસે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં 'એવં ચેવ ગઘ્મવક્કંતિયા વિ' સંમૂર્ચ્છિમચતુષ્પદ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિકકે જૈસે હી ગર્ભજ ભી ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકકે ભેદસે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં 'એવં જાવ સંમુચ્છિમચ્ચહયર ગઘ્મવક્કંતિયા ય એકકેવકે પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય માણિયવ્વા' ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિકકે જૈસે હી યાવત્ દ્વિવિધ-પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પુદ્ગલોંકે વીચમેં સંમૂર્ચ્છિમ ઉરઃપરિસર્પસ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ભી પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકકે ભેદસે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ઇસી તરહસે ગર્ભજ ઉરઃ

અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે તથા 'સંમુચ્છિમ ચતુષ્પયથલચરા' સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે 'એવંચેવ ગઘ્મવક્કંતિયા વિ' સંમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર ચતુષ્પદની જેમ ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક, પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે. 'એવં જાવ સંમુચ્છિમ ચ્ચહયરગઘ્મવક્કંતિયા ય એકકેવકે પજ્જત્તગા ય અપજ્જત્તગા ય માણિયવ્વા' ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિકનીકની જેમ જ બન્ને પ્રકારના પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પુદ્ગલોના વિષયમા પણ સમજવું. એટલે કે સંમૂર્ચ્છિમ ઉરઃ પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર છે. ગર્ભજ ઉર પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય

एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । एवं समूर्च्छिमभुजपरिसर्प-स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणिता अपि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकभुजपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । एवं समूर्च्छिमखेचराः, गर्भव्युत्क्रातिकखेचराः, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोग-परिणताः एकैके प्रत्येकं पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च भणितव्याः । ‘संमु-च्छिममणुस्सपंचिंदिय०पुच्छा ?’ समूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रिय० पृच्छा ? तथा च-समूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?, भग-वानाह-‘गोयमा ! एगविहा पणत्ता, अपज्जत्तगाचेव’ हे गौतम ! समूर्च्छि-मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः एकविधाः अपर्याप्तका एव प्रज्ञप्ताः, नतु पर्याप्तका इत्यर्थः अपर्याप्तावस्थायामेव मरणधर्मकत्वात्, ‘गव्भवक्कंतिय-मणुस्सपंचिंदिय० पुच्छा ?’ तथा च-गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोग-

પરિસર્પ સ્થલચરતિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલમ્પી પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તકકે ભેદસે દોષકારકે કહે ગયે હૈં । તથા સંમૂર્ચ્છિમ ખેચર તથા ગર્ભજખેચર પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક ભેદવાલે કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘સંમુચ્છિમ મણુસ્સ પંચિંદિય પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘એગવિહા પણત્તા’ અપજ્જત્તગા ચેવ’ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એક પ્રકારકે હી અર્થાત્ અપર્યાપ્તક હી કહે ગયે હૈં પર્યાપ્તક નહીં ક્યોંકિ અપર્યાપ્તાવસ્થામેં હી વે મરણધર્મવાલે હોતે હૈં । ‘ગવ્ભવક્કંતિય મૈણુસ્સપંચિંદિયપુચ્છા’ અવ ગૌતમને પ્રશ્નસે

પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર છે એ જ પ્રમાણે સંમૂર્ચ્છિમ ખેચર તથા ગર્ભજ ખેચરના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બન્ને પ્રકાર કલા છે

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-‘સંમુચ્છિમમણુસ્સ પંચિંદિય પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? ઉત્તર-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! એગવિહા પણત્તા, અપજ્જત્તગાચેવ’ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એક જ પ્રકારના કલા છે- તેમને અપર્યાપ્તક જ કલા છે, પર્યાપ્તક કલા નથી કારણ કે અપર્યાપ્તાવસ્થામા જ તેઓ મણુધર્મવાળા હોય છે.

પરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ દિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’—તથથા—‘પજ્જત્તગગભવક્કંતિયા વિ, અપજ્જત્તગગભવક્કંતિયા વિ’ પર્યાપ્તગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા અપિ મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ । ‘અસુરકુમારભવણવાસિદેવા ણં પુચ્છા ? અસુરકુમારભવણવાસિદેવાઃ સ્વલ્લ પુચ્છા ? તથા ચ—અસુરકુમારભવણવાસિદેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! તે દિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જહા’ તથથા—‘પજ્જત્તગઅસુરકુમારં અપજ્જત્તગઅસુરં’ પર્યાપ્તકાસુરકુમારભવણવાસિ-

એસા પૂછા હૈ કિ હે મદન્ત ! જો ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હૈં વે કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્ણત્તા’ જો ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ હૈં વે દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈં ‘પજ્જત્તગગભવક્કંતિયા વિ, અપજ્જત્તગગભવક્કંતિયા વિ’ એક પર્યાપ્તકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, દૂસરેં અપર્યાપ્તકગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક મનુષ્યપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ‘અસુરકુમાર ભવણવાસી દેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અસુરકુમાર ભવણવાસી દેવપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા ! ‘દુવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! યે દોપ્રકારકે કહે ગયે હૈં ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈં ‘પજ્જત્તગ અસુરકુમાર. અપજ્જત્તગ અસુર.’ પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવણપતિદેવપંચે-

‘ગભવક્કંતિય મણુસસપર્ચ્ચિદિયપુચ્છા’ હે મદન્ત ! ગર્ભજ મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ઉત્તર—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્ણત્તા’ ગર્ભજ મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તંજહા’ તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—પજ્જત્તગગભવક્કંતિયા વિ, અપજ્જત્તગગભવક્કંતિયા વિ’ (૧) પર્યાપ્તક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ) મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન— ‘અસુરકુમારભવણવાસિદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અસુરકુમાર ભવણપતિદેવ પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્ણત્તા—તંજહા’ તેમના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે—‘પજ્જત્તગ અસુરકુમારં, અપજ્જત્તગ અસુર-

દેવપञ्ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, અપર્યાપ્તિકાસુરકુમાર ભવનવાસિદેવપञ्ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-
પરિણતાશ્ચ, 'एवं जाव थणियकुमारा पञ्जत्तगा अपञ्जत्तगाय' एवम् असुरकुमार-
भवनपतिदेवदेव यावत्-नागकुमार सुवर्णकुमार-विद्युत्कुमारा-ऽग्निकुमार-द्वीप-
कुमारो-दधिकुमार-दिवकुमार-वायुकुमार-स्तनितकुमारभवनवासिदेवपञ्चેન્દ્રિય-
પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તિકાશ્ચ અપર્યાપ્તિકાશ્ચ ભવન્તિ । ' एवं एएणं
अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधवा' एवम् असुरकुमारादिभवनपति-
देवदेव एतेन अभिलापेन उपर्युक्तालापक्रमेण द्विकेन द्विविधेन पर्याप्तकापर्यप्तक-
रूपेण भेदेन पिशाचाश्च यावत्-भूत-यक्ष-राक्षस-किन्नर-किम्पुरुष-महोरग-गन्धर्व-
वानव्यन्तरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पर्याप्तिका अपर्याप्तिकाश्च प्रज्ञप्ताः, 'चंदा जाव
ताराविमाण०' चन्द्राः यावत्-सूर्य-ग्रह-नक्षत्र-ताराविमानज्योतिषिकदेवप्रयोग-

ન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ઔર અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ
પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ, (એવં જાવ થણિયકુમારા પજ્જત્તગા અપ-
જ્જત્તગાય) અસુરકુમાર ભવનપતિદેવોંકી તરહ હી યાવત્ નાગકુમાર,
સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિવકુ-
માર, વાયુકુમાર, ઔર સ્તનિતકુમાર ચે સવ ભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિય
પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તક હોતે હૈં । (એવં एएणं
अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधवा) અસુરકુમારાદિ
ભવનપતિદેવ જિસ પ્રકારસે પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તક કહે ગયે હૈં
ઉસી તરહસે પિશાચ યાવત્ ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિમ્પુરુષ,
મહોરગ, ગંધર્વ ચે જો વાનવ્યન્તર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હૈં વે બી
પર્યાપ્તક એવં અપર્યાપ્તક હોતે હૈં । 'चंदा जाव ताराविमाण०' ચંદ્ર

કુમાર૦' (૧) પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ
અને (૨) અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

'एवं जाव थणियकुमारा पञ्जत्तगा, अपञ्जत्तगा य' અસુરકુમાર ભવનપતિની
જેમ જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર,
દિવકુમાર અને વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, આ બધા ભવનપતિ દેવો પણ પર્યાપ્તક અને
અપર્યાપ્તક હોય છે 'एवं एएणं अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव
गंधवा' અસુરકુમારાદિ ભવનપતિદેવોને જેમ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક કહ્યાં છે એ જ
પ્રમાણે પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિમ્પુરુષ, મહોરગ અને ગંધર્વ, એ આઠે
વાનવ્યન્તરપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક કહ્યાં છે 'चंदा जाव

પરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકાશ્ચ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ‘સોહમ્મકપ્પોવવન્નગા જાવ અચ્ચુયં’ સૌધર્મકલ્પોપપન્નકાઃ યાવત્-ઈશાન-સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક-લાન્તક મહાશુક્ર સહસ્રારા-ડડનત-પ્રાણતા-ડડરણા-ડચ્યુત-વૈમાનિકદેવપ્રયોગપરિણ-તાશ્ચ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકાઃ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । એવં ‘હિદ્દિમહિદ્દિમગેવેજ્જગ-કપ્પાતીયં જાવ-ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જં’ અધસ્તનાધસ્તનત્રિકઐવૈયકકલ્પાતીતક દેવપ્રયોગપરિણતાઃ યાવત્-મધ્યમમધ્યમત્રિકઐવૈયકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ ઉપરિમોપરિમત્રિકઐવૈયકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતાશ્ચ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકાઃ, અપર્યાપ્તકાશ્ચ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । એવં ‘વિજય-અણુત્તરોં જાવ અપરાજિયં’ વિજયાનુત્તરોપપાતિકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતા યાવત્ - વૈજયન્તાનુત્તરોપ-

યાવત્-સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારાવિમાન એ સર્વ જ્યોતિષિકદેવ પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક હોતે હૈં । ‘સોહમ્મકપ્પોવ-વન્નગા જાવ અચ્ચુઓ’ સૌધર્મકલ્પોપપન્નક યાવત્ ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ એવં અચ્યુત એ સર્વ વૈમાનિકદેવ પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક હોતે હૈં । ‘એવં હિદ્દિમહિદ્દિમ ગેવેજ્જગકપ્પાતીય જાવ ઉવરિમ ઉવરિમ ગેવેજ્જ’ અધસ્તનાધસ્તન ત્રિક ઐવૈયક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ યાવત્ ઉપરિમોપરિમત્રિક ઐવૈયક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એ સર્વ પર્યાપ્તક એવં અપર્યાપ્તક કહે ગયે હૈં । (એવં વિજય અણુત્તરો. જાવ અપરાજિયં,) ડસી તરહ વિજય અનુ-ત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત વૈજયન્ત અનુત્તરોપપાતિક-

તારાવિમાણં’ ચન્દ્ર, સૂર્ય ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ, એ પાંચે જ્યોતિષિકદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે ‘સોહમ્મકપ્પોવવન્નગા જાવ અચ્ચુઓ’ સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત, એ બારે કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એ બે ભેદવાળા હોય છે. ‘એવં હિદ્દિમ હિદ્દિમ ગેવેજ્જગ કપ્પાતીય જાવ ઉવરિમ ઉવરિમ ગેવેજ્જ’ નીચેના ત્રણે ઐવૈયક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ, ત્રણે મધ્યમ ઐવૈયક કલ્પાતીતદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને ત્રણે ઉપન્ના ઐવૈયક કલ્પાતીતદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે. આ રીતે નવે ઐવૈયક કલ્પાતીત દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બળ્ખે પ્રકાર કલા છે. ‘એવં વિજય અણુત્તરોં જાવ અપરાજિયં’ એ બ પ્રમાણે વિજય અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, વૈજયન્ત

પાતિકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ, જયન્તાનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકદેવ-
પ્રયોગપરિણતાઃ, અપરાજિતાનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતાશ્ચ પુદ્-
ગલાઃ પર્યાપ્તકા અપર્યાપ્તકાશ્ચ પ્રજ્ઞતાઃ । ‘સન્વદ્વસિદ્ધકલ્પાતીયં પુચ્છા ?’
સર્વાર્થસિદ્ધકલ્પાતીતક પૃચ્છા ?’ તથા ચ-સર્વાર્થસિદ્ધકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગ-
પરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ‘ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! દુવિદ્યા પળતા’
હે ગૌતમ ! તે દિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તાનેવાહ-‘તજહા’-તદ્યથા-‘પજ્જત્તગસન્વ-
દ્વસિદ્ધઅણુત્તરોં અપજ્જત્તગસન્વદ્વં જાવ પરિણયાવિરં દંડગા’ પર્યાપ્તક-
મર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતાશ્ચ, અપર્યાપ્તકસર્વાર્થ
સિદ્ધંયાવત્-અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકદેવપ્રયોગપરિણતાશ્ચ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ।
इति द्वितीयो दण्डकः २ । तथा च-द्वितीये भेदद्वारके जीवानाम् १६१ एक-

કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત, જયન્ત અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવ-
પ્રયોગપરિણત, અપરાજિત, અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિ-
ણતપુદ્ગલ એ સવ પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તક કહે ગયે હૈં । ‘સન્વદ્વ-
સિદ્ધકલ્પાતીયં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધકલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિ-
ણતપુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા પળતા’ એ દોપ્રકારકે કહે ગયે હૈં ‘તંજહા’
જો હસ પ્રકારસે હૈં ‘પજ્જત્તગસન્વદ્વસિદ્ધ જાવ પરિણયા વિરં દંડગા’
પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ
એવં અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગ-
પરિણત પુદ્ગલ હસ પ્રકારસે એ દોદણ્ડક હૈં હસ ભેદદ્વાર દણ્ડકમેં
જીવોંકે ૧૬૧ ભેદ પ્રતિપાદિત કિયે ગયે હૈં એ હસ પ્રકારસે હૈં પ્રથમ

અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીતદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, જયન્ત અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત
દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, અને અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-‘ સન્વદ્વસિદ્ધકલ્પાતીયં પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ।
સર્વાર્થસિદ્ધકલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કલ્પા છે ?

ઉત્તર-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્યા પળતા-તજહા’ તેમના પણ નીચે
પ્રમાણે એ પ્રકાર કલ્પા છે- ‘પજ્જત્તગસન્વદ્વસિદ્ધ જાવ પરિણયા વિરં દંડગા’
(૧) પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને
અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ આ
પ્રમાણે એ ભેદ એ દેડક છે આ ભેદદ્વારમા જીવોના ૧૬૧ ભેદોનુ પ્રતિપાદન કરાયું છે તે

પૃથ્વિકશતં મેદાઃ ભવન્તિ, તથાહિ-પ્રથમે દળ્ડકે કથિતાનાં જીવાનામ્ ૮૧
 એકાશીતિમેદાનાં મધ્યે સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યમિત્રાનામ્ અશીતિજીવાનાં પર્યાપ્તકા-
 પર્યાપ્તકમેદેન ૧૬૦ પૃથુત્તશતં મેદાઃ, સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યસ્ય ચ અપર્યાપ્તકનામૈ-
 કો૧ મેદાઃ,=ઈતિ સર્વમેલનેન ૧૬૧ એકપૃથુત્તરશતં મેદા ભવન્તીતિ ॥મુ૦૩॥

મૂલમ્ — જે અપજ્જત્તાસુહુમપુઢવીકાઙ્ગદિયપઓગ-
 પરિણયા તે ઓરાલિયતેયાકમ્મગસરીરપ્પઓગપરિણયા, જે પજ્જ-
 ત્તાસુહુમ૦ જાવ પરિણયા તે ઓરાલિયતેયાકમ્મગસરીરપ્પઓગ-
 પરિણયા, એવં જાવ ચડરિંદિયા પજ્જત્તા, નવરં જે પજ્જત્તવા-
 ચરવાડકાઙ્ગદિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિયવેડવિયતે-
 યાકમ્મસરીર-જાવ-પરિણયા, સેસં તં ચેવ । જે અપજ્જત્તરયણ-
 પ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગપંચિંદિય પઓગપરિણયા તે વેડવિયતેયા-
 કમ્મસરીરપ્પઓગપરિણયા । એવં પજ્જત્તયા વિ । એવં જાવ
 અહે સત્તમા । જે અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમ જલયર-જાવપરિણયા
 તે ઓરાલિયતેયાકમ્માસરીર-જાવ-પરિણયા । એવં પજ્જત્તગા
 વિ । ગઢ્ઢભવકકંતિયા અપજ્જત્તયા એવં ચેવ । પજ્જત્તયા
 ણં એવં ચેવ, નવરં સરીરગાણિ ચત્તારિ જહા વાયરવાડ-

દળ્ડકમેં કથિત જીવોંકે ૮૧ મેદોંકે વીચમેં સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોંસે મિત્ર
 ૮૦ જીવોંકે પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તકકે મેદસે ૧૬૦ મેદ હોતે હેં
 તથા સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યકા એક અપર્યાપ્તક મેદ હી હોતા હેં ઇસ તરહ
 સબ મિલકર ૧૬૧ મેદ હો જાતે હેં ॥ ૩ ॥

લેદો નીચે પ્રમાણે છે- પહેલા દડકમા જીવોના જે ૮૧ લેદો કહ્યા તેમાથી સંમૂર્ચ્છિમ-
 મનુષ્ય સિવાયના ૮૦ જીવોમા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના લેદથી ૧૬૦ લેદ થાય છે
 સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યમા એક અપર્યાપ્તક લેદ જ હોય છે. આ રીતે બધા મળીને ૧૬૧
 લેદ થાય છે ॥મુ૦ ૩॥

ક્ષાઈયાણં પજ્જત્તગાણં । એવં જહા જલયરેસુ ચત્તારિ આલાવગા
ભણિયા, એવં ચડપ્પયડરપરિસપ્પભુયપરિસપ્પઘહયરેસુ વિ
ચત્તારિ આલાવગા ભાણિયઢ્વા । જે સંમુચ્છિમમણુસ્સપંચિંદિય-
પઓગપરિણયા તે ઓરાલિયતેયાકમ્માસરીરપ્પઓગપરિણયા ।
એવં ગઢ્ઢભવક્કંતિયા વિ, અપજ્જત્તગા વિ, પજ્જત્તગા વિ એવં
ચેવ, નવરં સરીરગાણિ પંચ ભાણિયઢ્વાણિ । જે અપજ્જત્તા અસુર-
કુમારભવણવાસિં જહા નેરડયા તહેવ । એવં પજ્જત્તગા વિ ।
એવં ઢુયણં મેણં જાવ થણિયકુમારા । એવં પિસાયા જાવ
ગંધઢ્વા । ચંદા જાવ તારાવિમાણા । સોહમ્મો કપ્પો જાવ
અચ્ચુઓ । હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જ-જાવ-ડવરિમડવરિમગેવેજ્જં ।
વિજયઅણુત્તરોવવાડે જાવ સઢ્ઢટ્ઠસિઢ્ઢઅણું । એક્કેક્કેણં
ઢુયઓ મેડો ભાણિયઢ્વો જાવ જે પજ્જત્તસઢ્ઢટ્ઠસિઢ્ઢઅણુત્તરો-
વવાડેયા જાવ પરિણયા તે વેડવિયતેયાકમ્માસરીરપઓગપરિ-
ણયા (ડંડગા ૩) ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા- યે અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાસ્તે ઔદારિક-
તૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ, યે પર્યાપ્તસૂક્ષ્મયાવત્ પરિણતાસ્તે ઔદારિક-

‘જે અપજ્જત્તા સુહુમ પુઢ્ઢવીકાઈય ંગિંદિય’ ડત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ-(જે અપજ્જત્તાસુહુમપુઢ્ઢવીકાઈયઅંગિંદિયપઓગપરિણયા
તે ઓરાલિયતેયાકમ્મગસરીરપ્પઓગપરિણયા) જો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ-
પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુઢ્ઢગલ હૈં વે ઔદારિક તૈજસ

“ જે અપજ્જત્તાસુહુમપુઢ્ઢવીકાઈયઅંગિંદિય ” ડત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (જે અપજ્જત્તાસુહુમપુઢ્ઢવીકાઈયઅંગિંદિયપઓગપરિણયા તે
ઓરાલિય - તેયાકમ્મગસરીરપઓગપરિણયા) જે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય
એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુઢ્ઢગલ હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ

તૈજસકાર્મણપ્રયોગપરિણતાઃ । એવ યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તાઃ, નવરં યે પર્યાપ્તકવાદસ્વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતાસ્તે ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસકાર્મણ-શરીર-યાવત્-પરિણતાઃ, શેષ તદેવ । યે અપર્યાપ્તકસ્તનપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપञ्ચ-

ઔર કાર્મણ ઇનતીન શરીરોંકે પ્રયોગોંસે પરિણામકો પ્રાપ્ત હુએ હોતે હૈં । (જે પજ્જત્તા સુહુમં જાવ પરિણયા તે ઓરાલિયતેયાકસ્મગ-સરીરપ્પઓગપરિણયા એવં જાવ ચતુરિન્દ્રિયા પજ્જત્તા) તથા જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાય એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત હૈં યે ઔદારિક, તૈજસ ઔર કાર્મણ ઇનતીન શરીરોંકે પ્રયોગોંસે પરિણત હુએ હોતે હૈં । ઇસી તરહસે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તક જીવોંકે વિષયમેં મી જાનના ચાહિયે । (જાવરં-જે પજ્જત્તવાયરવાઝકાઈયર્ગિન્દ્રિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિયવેઽન્વિય તેયાકસ્મસરીર જાવ પરિણયા સેસં તં ચેવ) પરન્તુ યહાં પર જો વિશેષતા હૈ વહ યહ હૈ કિ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત હૈં યે ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ ઔર કાર્મણ ઇન ૪ શરીરોંકે પ્રયોગોંસે પરિણત હુએ હોતે હૈં । વાકીકા ઔર સ્વકથન પહિલે જૈસા હી જાનના ચાહિયે । (જે અપ-જ્જત્તરયણપ્પમા પુઠ્ઠવીનેરહય પંચિન્દ્રિયપઓગ પરિણયા તે વેઽન્વિય તેયા-કસ્મસરીરપ્પઓગપરિણયા) જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્તક સ્તનપ્રમાપૃથિવી-

શરીરેના પ્રયોગથી પરિણમન પામેલા હોય છે (જે પજ્જત્તા સુહુમ. જાવ પરિણયા તે ઓરાલિય તેયાકસ્મગસરીરપ્પઓગપરિણયા-એવં જાવ ચતુરિન્દ્રિયા પજ્જત્તા) તથા જે પ્ર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરેના પ્રયોગથી પરિણમન પામેલાં હોય છે એ જ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તક સુધીના છવો વિષે સમજવું જાવરં-જે પજ્જત્તવાયરવાઝકાઈયર્ગિન્દ્રિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિયવેઽન્વિયતેયા-કસ્મસરીર જાવ પરિણયા - સેસં તં ચેવ) પણ આહીં એટલી જ વિશેષતા સમજવી કે જે પુદ્ગલ પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ, એ ચાર શરીરેના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા હોય છે બાકીનું સમસ્ત કથન આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું. (જે અપજ્જત્ત રયણપ્પમા પુઠ્ઠવીનેરહય પંચિન્દ્રિયપઓગપરિણયા તે વેઽન્વિયતેયાકસ્મ સરી-રપ્પઓગપરિણયા) જે અપર્યાપ્ત સ્તનપ્રમા પૃથ્વીનારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત

ન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાસ્તે વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ । एवं पर्याप्तका
अपि । एवं यावत् अधःसप्तमी १ । ये अपर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरयावत् परि-
णतास्ते औदारिकतैजसकાર्मणशरीरयावत्-परिणता । एवं पर्याप्तका अपि ।
गर्भव्युत्क्रान्तिका अपर्याप्तका एवमेव, पर्याप्तकाः खलु एवमेव, नवरं शरीर
काणिचित्त्वारि यथा वादरवायुकायिकानां पर्याप्तकानाम् । एवं यथा जलचरेषु
चत्वारः आलापकाः भणिताः । एवं चतुष्पदोरःपरिसर्प-भुजपरिसर्प-

નારક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણત હૈં વે વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણ શરીર
કે પ્રયોગસે પરિણત હૈં (એવં પજ્જત્તયા વિ) ઇસી પ્રકારસે પર્યાપ્ત
નારક ભી જાનના ચાહિયે । (એવં જાવ અહે સત્તમા) ઇસી
પ્રકારસે યાવત્ અધઃ સપ્તમ નરકતક જાનના ચાહિયે । (જે અપજ્જ-
ત્તગસંમુચ્છિમ જલચર જાવ પરિણયા તે ઓગલિય તેયા કમ્માસરીર.
જાવ પરિણયા એવં પજ્જત્તયા વિ) જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચ્છિમ
જલચર પ્રયોગપરિણત હૈં, વે ઔદારિક, તૈજસ ઔર કાર્મણ શરીર-
પ્રયોગ પરિણત હૈં । ઇસી તરહસે પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમજલચર ભી જાનના
ચાહિયે । (ગર્ભવક્કંતિયા અપજ્જત્તયા એવં ચેવ) ગર્ભજ અપર્યાપ્તભી
ઇસી પ્રકારસે જાનના ચાહિયે । (પજ્જત્તયાણં એવ ચેવ) ગર્ભજ પર્યાપ્તક
ભી ઇસી તરહસે જાનના ચાહિયે । (નવરં સરીરગાણી ચત્તારી જહા
વાયરવાઉકાઝ્યાણં પજ્જત્તયા ણ) પરન્તુ યહાંપર વિશેષતા યહી હૈ
કિ પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિકોંકી તરહ ઇન્કે ચાર શરીર હોતે હૈં ।

પુદ્ગલો છે, તે વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા હોય છે.
(એવં પજ્જત્તયા વિ) એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક નારક વિષે પણ સમજવું (એવં જાવ
અહે સત્તમા) એ જ પ્રમાણે નીચે સાતમી નંકના નારક સુધીનું કથન સમજવું.
જે અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમજલચર જાવ પરિણયા - તે ઓગલિયતેયાકમ્મા
સરીરં જાવ પરિણયા એવં પજ્જત્તયા વિ) જે પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચ્છિમ
જલચર પ્રયોગપરિણત છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી
પરિણત હોય છે એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર વિષે પણ સમજવું.
(ગર્ભવક્કંતિયા અપજ્જત્તયા એવં ચેવ) ગર્ભજ અપર્યાપ્તક વિષે પણ એવું જ કથન સમજવું
પજ્જત્તયાણં એવં ચેવ) ગર્ભજ પર્યાપ્તક વિષે પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું (જાવ
સરીરગાણી ચત્તારી જહા વાયરવાઉકાઝ્યાણં પજ્જત્તયાણં) પણ અહીં એટલી જ
વિશેષતા સમજવી કે પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિકની જેમ તેમના ચાર પ્રકારના શરીર હોય છે

સ્વેચ્છેષ્વપિ ચત્વાર આલાપકાઃ મણિતવ્યાઃ । યે સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યપઠ્ઠ્વેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણતાસ્તે ઔદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ, એવં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા અપિ । અપર્યાપ્તકા અપિ । પર્યાપ્તકા અપિ । એવમેવ, નવરં શરીરકાણિ પશ્ચ મણિતવ્યાનિ । યે અપર્યાપ્તકા અસુરકુમારમવનવાસિનો યથા નૈરયિકા સ્તથૈવ । એવં પર્યાપ્તકા અપિ । એવં દ્વિપદેન મેદેન યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ ।

(એવં જહા જલયરેસુ ચત્તારિ આલાવગા મણિયા એવં ચઉપ્પયડરપરિ- સપ્પસ્વહયરેસુ વિ ચત્તારિ આલાવગા માણિયવ્વા) ઇસ તરહસે જૈસે જલચરોમેં ચાર આલાપક કહે ગયે હૈં ડસી તરહસે ચતુપ્પડરપરિસર્પ, મુજપરિસર્પ ઓર સ્વેચ્છર હનમેં મી ચાર આલાપક કહેદેના ચાહિયે (જે સંમુર્ચ્છિમમણુસ્સ પંચિંદિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિય તેયા કમ્મા સરીરપ્પઓગપરિણયા) જો પુદ્ગલ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય- પ્રયોગ પરિણત હૈં વે ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર પ્રયોગ પરિણત હૈં (એવં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયા વિ, અપજ્જત્તગા વિ, પજ્જત્તગા વિ એવં ચેવ નવરં સરીરગાણિ, પંચ માણિયવ્વાણિ) ઇસી તરહ ગર્ભજ અપર્યાપ્તકાં ઓર ગર્ભજ પર્યાપ્તકાંક મી જાનના ચાહિયે । પરંતુ જો વિશેષતા હૈ વહ ઇસ પ્રકારસે હૈ કિ હનકે પાંચ શરીર હોતે હૈં । (જે અપજ્જત્તગા અસુરકુમાર મવનવાસિ જહા નેરહયા તહેવ, એવં પજ્જત્તગા વિ,) જૈસા નૈરયિકોંકે સંબંધમેં કહા ગયા હૈ ડસી પ્રકારસે અપર્યાપ્તક,

(એવં જહા જલયરેસુ ચત્તારિ આલાવગા મણિયા - એવં ચઉપ્પયડરપરિસપ્પ- મુજપરિસપ્પ સ્વહયરેસુ ચત્તારિ આલાવગા માણિયવ્વા) જલચરોના વિષયમા જેવા ચાર આલાપક કહેવામા આવ્યા છે, એજ પ્રકારના ચાર આલાપકો ચતુપ્પદ, ઉરપરિસર્પ મુજપરિસર્પ અને જેચરના વિષયમાં પણ કહેવા ભેદએ (જે સંમૂર્ચ્છિમમણુસ્સ પંચિંદિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિય તેયાકમ્મા સરીરપ્પઓગપરિણયા) જે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હોય છે, તે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે. (એવં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિયા વિ અપજ્જત્તગા વિ, પજ્જત્તગા વિ, એવં ચેવ-નવરં સરીરગાણિ પંચ માણિયવ્વાણિ) એજ પ્રમાણે ગર્ભજ અપર્યાપ્તક અને ગર્ભજ પર્યાપ્તક મનુષ્યોના વિષે પણ સમજવું પણ અહીં એટલીજ વિશેષતા છે કે બન્ને પ્રકારના ગર્ભજ મનુષ્યોમા પાંચ પ્રકારના શરીર હોય છે (જે અપજ્જત્તગા અસુરકુમારમવનવાસિ જહા નેરહયા તહેવ, એવં પજ્જત્તગા વિ) જેવું નારકોના વિષયમાં કહે છે એવુંજ કથન અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક, અસુરકુમાર

एवं पिशाचाः यावत् गन्धर्वाः। चन्द्रा यावत् ताराविमानानि। सौधर्मः कल्पः
यावत् अच्युतः, अधस्तनाधस्तनग्रैवेयक० यावत् उपरितनोपरितनग्रैवेयक०।
विजयानुत्तरौपपातिक० यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० एकैकेन द्विपदो भेदो
भणितव्यः, यावत् ये पर्याप्तकाः सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० यावत् परिणताः,
ते वैक्रियतैजसकर्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, तृतीयो दण्डकः ३॥ सू० ४ ॥

पर्याप्तक, असुरकुमार भवनवासी देवोंके संबंधमें भी जानना चाहिये।
(एव दुपएणं भेएणं जाव थणियकुमारा एवं पिसाया जाव गंधव्वा) इस
तरह इन दो भेदों द्वारा यावत् स्तनितकुमारोंकोभी, जानना चाहिये।
तथा इसी तरहसे पिशाचोंको यावत् गंधर्वोंकोभी जानना चाहिये।
इसी तरहसे (चंदा जाव ताराविमाना) चंद्राको यावत् ताराविमानोंको
(सोहम्मो कप्पो, जाव अच्चुओ, हेट्ठिमहेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिम
उवरिम गेवेज्ज०) सौधर्मकल्पसे लेकर अच्युत कल्पतकके १२ कल्पों
को, अधोवर्ती तीनग्रैवेयकोंको, यावत् ऊपरके तीनग्रैवेयकोंको, (विजय
अणुत्तरोववाइए जाव सव्वट्ठसिद्ध अणु०, एकैक्केणं दुयओ भेदो
भाणियव्वो जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइया जाव परि-
णया ते वेउव्विया तेया कम्मा सरीरप्पओग परिणया) विजय अनु-
त्तरोपपातिक यावत् सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरोपपातिक इन पांच अनुत्तर-
विमानोंकोभी दो दो भेदवाला कहना चाहिये। इस तरह जो पुद्गल
यावत् अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत हैं वे

लवनपति द्वे। विषे पणु समञ्जु (एव दुपएणं भेएणं जाव थणियकुमारा-एवं
पिसाया जाव गंधव्वा) ये न प्रमाणे आ भे लेद्धे द्वारा स्तनितकुमार पर्यन्तना
लवनपतिद्वे। तथा पिशाचथी लधने गंधर्व पर्यन्तना वानव्यन्तरेणु पणु कथन समञ्जुं.
(चंदा जाव ताराविमाना) चन्द्रथी लधने ताराविमान पर्यन्तना ज्योतिषिक्काने,
(सोहम्मो कप्पो, जाव अच्चुओ, हेट्ठिमहेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिमउवरिम
गेवेज्ज.) सौधर्मकल्पथी लधने अच्युत पर्यन्तना आरे कट्ठोने, नीयेना त्रणु ग्रैवेयक्काने,
मध्यम त्रणु ग्रैवेयक्काने अने उपरता त्रणु ग्रैवेयक्काने, (विजय अणुत्तरोववाइ ए जाव
सव्वट्ठ सिद्ध अणु., एकैक्केणं दुयओ भेदो भाणियव्वो जाव जे पज्जत्ता
सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइया जाव परिणया - ते वेउव्विया तेया कम्मा
सरीरप्पओगपरिणया) विजय अनुत्तरौपपातिकथी लधने सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौप-
पातिक पर्यन्तना पाय विमानेने पणु गण्णे लेद्धाणा कहेवा लेद्धये. आ रीते न
पुद्गले अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देव पर्यन्तना प्रयोगपरिणत छे, तेओ।

ટીકા-અથ શરીરદ્વારમાશ્રિત્યતૃતીયં દણ્ડકમાહ-‘જે અપજ્જત્તગા’ इत्यादि । ‘જે અપજ્જત્તગા સુહુમપુઢવીકાઙ્ગયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા, તે ઓરાલિયતેયા-કમ્મગસરીરપ્પઓગપરિણયા, ’ ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोग-परिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते औदारिकतैजसकर्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति न तु आहारकवैक्रियशरीरप्रयोगपरिणताः । औदारिकतैजसकर्मणशरीराणां प्रयोगैः परिणताः परिणामं प्राप्ताः ये ते तथा । एवं જે પજ્જત્તાસુહુમં જાવ વૈક્રિય, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હૈં તથા જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણત હૈં વે મી વૈક્રિય તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરપ્રયોગપરિણત હૈં । (દણ્ડગા૩) इस प्रकार तीन दण्डक कहे जा चुके हैं ।

ટીકાર્થ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने शरीरद्वारको आश्रित करके यह तीसरा दण्डक कहा है इसमें यह समझाया गया है कि ‘जै अप-ज्जत्तगसुहूमपुढवीकाङ्गय एगिंदियपओगपरिणया ते ओरालिय, तेया, कम्मग सरीरप्पओगपरिणया’ जो अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत हैं वे औदारिक, तैजस और कर्मण शरीर इनतीन शरीरोंके प्रयोगसे ही परिणत होते हैं आहारक और वैक्रिय शरीरके प्रयोगसे परिणत नहीं होते हैं । औदारिक, तैजस और कर्मण इन तीनों शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणामको जो प्राप्त हुए हैं वे औदारिक तैजसकर्मण शरीर प्रयोग परिणत पुद्गल हैं । तात्पर्य कहनेका यह वैक्रिय, तैजस, અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે, અને જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે. (દંડગા ૩) આ પ્રમાણે ત્રણ દંડક કહેવામાં આવી ગયા છે.

ટીકાર્થ-આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે શરીરદ્વારને અનુલક્ષીને આ ત્રીજુ દંડક કહ્યું છે. તેમાં એ વાત સમજાવવામાં આવી છે કે ‘જે અપજ્જત્તગા સુહુમ પુઢવીકાઙ્ગયર્ગિંદિય પઓગપરિણયા-તે ઓરાલિય, તેયાકમ્મગસરીરપ્પઓગપરિણયા ’ જે અપર્યાપ્તક પુદ્ગલ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, આ ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે, તેઓ આહાર અને વૈક્રિયશરીરના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, આ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણમન પામેલાં જે પુદ્ગલો હોય છે, તેમને ઔદારિક તૈજસ કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કહે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-

પરિણયા તે ઓરાલિયતેયાકમ્મગસરીરપ્પઓગપરિણયા' યે પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વી-
કાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પ્રજ્ઞાસ્તે ઔદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા
એવ ભવન્તિ 'એવ જાવ ચઊરિંદિયા પજ્જત્તા' એવં સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકવદેવ વાદર-
પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ પર્યાપ્તકા અપર્યાપ્તકાશ્ચ પુદ્ગલાઃ, ઔ-
દારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, તેષામપિ ઔદારિકાદિશરીર-

હૈં કિ પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિયકે ભેદ પ્રકટ કિયે જાણુકે હૈં એક સૂક્ષ્મ
પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિય ઓર દુસરા વાદર પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિય इन दोनों
કે મી પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત યે દોભેદ ઓર હૈં । જો સૂક્ષ્મ પૃથ્વી-
કાય એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત હૈં ઉસકે ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ યે
ત્રીન શરીર હોતે હૈં । આહારક ઓર વૈક્રિય યે દો શરીર નહીં હોતે
હૈં । 'જે પજ્જત્તા સુહુમં જાવ પરિણયા તે ઓરાલિય, તેયા, કમ્મગ
સરીરપ્પઓગપરિણયા' તથા જો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિયકે
પ્રયોગદ્વારા પરિણત હોતે હૈં અર્થાત્ જો સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિયજીવ
પર્યાપ્તક હૈં વે મી इन ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરપ્રયોગ
પરિણત હી હોતે હૈં । અર્થાત્ વે મી इन ત્રીન શરીરવાલે હો હોતે
હૈં । ઇસી તરહસે અન્યત્ર મી સમજના ચાહિયે 'એવં જાવ ચઊરિંદિયાં
પજ્જત્તા' સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક જીવોંકી તરહસે હી વાદરપૃથ્વીકાયિક
એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત મી પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક ઔદારિક, તૈજસ
ઓર કાર્મણ શરીરપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ હી હોતે હૈં । ક્યોંકિ इनमें मी
ઔદારિક આદિ ત્રીન શરીરોંકી સત્તા રહતી હૈં । ઇસી તરહસે સૂક્ષ્મ,

એકેન્દ્રિયના ભેદો પહેલા પ્રકટ કરવામા આવી ગયા છે- (૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને
(૨) વાદર એકેન્દ્રિય આ બન્નેના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એવા બે ભેદ પડે છે.
તેમાંથી જે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત છે, તેના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ
શરીર હોય છે- આહારક અને વૈક્રિયશરીર હોતા નથી. 'જે પજ્જત્તા સુહુમં જાવ
પરિણયા તે ઓરાલિય, તેયાકમ્મગ સરીરપ્પઓગપરિણયા' તથા જે પર્યાપ્તક
પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના પ્રયોગ દ્વારા પરિણત હોય છે- એટલે કે જે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય
જીવો પર્યાપ્તક હોય છે, તેઓ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણતજ
હોય છે-એટલે કે તેઓ પણ ત્રણ શરીરવાળાં જ હોય છે એ જ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ
સમજવું. 'એવં જાવ ચઊરિંદિયા પજ્જત્તા' સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોની જેમ જ
વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પુદ્ગલ પણ ઔદારિક
તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે, કારણ કે તેઓમાં પણ ઔદારિક

ત્રયસ્યૈવ સત્ત્વાત્, તથૈવ સૂક્ષ્મવાદરાઃ અપર્યાપ્તકાઃ પર્યાપ્તકાઃ ચતુર્વિધાઅપિ અપ્કાયિક-તેજઃકાયિક-વાયુકાયિક વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિય-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ, ઔદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ મ્ભવન્તિ, કિન્તુ વાદરપર્યાપ્તકવાયુનામ્ આદારકર્વજશરીરચતુષ્ટયં પ્રતિપાદયિતુમાહ -નવરં જે પજ્જત્તવાયરવાઝકાઙ્ગદિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિયવેઝવિચ્ચ-તેયાકમ્મગસરીર-જાવ-પરિણયા' નવરં વિશેષસ્તુ યે પર્યાપ્તકવાદરવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીર-યાવત્

વાદર, પર્યાપ્ત ઓર અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપર્યાપ્ત ઓર સૂક્ષ્મઅપર્યાપ્ત, વાદરપર્યાપ્ત ઓર વાદર અપર્યાપ્ત એસે જો અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુ-કાયિક વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયજીવ હૈં, ઓર પર્યાપ્ત, ઓર અપર્યાપ્તક જો દોઢન્દ્રિય, તેઢન્દ્રિય ઓર ચોઢન્દ્રિય જીવ હૈં ઇન્કે પ્રયોગસે પરિણત જો પુદ્ગલ હૈં વે ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । કિન્તુ વાદરપર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવોંકે આદારક શરીરકો છોડકર ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ ઓર કાર્મણ યે ચાર શરીર હોતે હૈં ઇસ વાતકો દિશ્વાનેકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ ' નવરં જે પજ્જત્તવાયરવાઝકાઙ્ગદિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિયા, વેઝવિચ્ચા, તેયા, કમ્મગસરીર જાવ પરિણયા' જો વાદર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ હોતે હૈં વે ઔદારિક, વૈક્રિય તૈજસ ઓર કાર્મણપ્રયોગ હોતે હૈં એસા જો કહા ગયા હૈ સો ઇસ કથનમ્ પર્યાપ્ત-

આદિ ત્રણ શરીરોની સત્તા રહે છે, એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એટલે કે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક, બાદર પર્યાપ્ત અને બાદર અપર્યાપ્તક એવાં જ અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો છે, અને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તક જે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો છે તેમના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે, પરંતુ બાદર પર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવોને આદાર શરીર સિવાયના ઔદારિક, તૈજસ કાર્મણ અને વૈક્રિય એ ત્રણ શરીર હોય છે. એ જ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરી છે- ' નવરં જે પજ્જત્તવાયરવાઝકાઙ્ગદિયપઓગપરિણયા તે ઓરાલિયા, વેઝવિચ્ચા, તેયા, કમ્મગસરીર જાવ પરિણયા' બાદર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ ઔદારિક વૈક્રિય તૈજસ અને કાર્મણ પ્રયોગ હોય છે' આવું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે કથનમાં બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગ-

-પ્રયોગપરિણતાઃ અપિ ભવન્તિ, ન તુ આહારકશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ ‘સેસં તં ચેવ’ શેપં પર્યાપ્તકવાદરવાયુકાયિકાતિરિક્ત સર્વં યાવત્ પર્યાપ્તકચતુરિન્દ્રિયપર્યન્તં તદેવ પૂર્વોક્તૌદારિકાદિશરીરત્રયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલવદેવેતિ, ‘જે અપજ્જત્તરયણપ્પમાપુઢવિનેરહ્યપંચિન્દ્રિયપઓગપરિણયા તે વેડવ્વિય તેયાકમ્મ સરીરપ્પઓગપરિણયા’ યે અપર્યાપ્તકરત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃપુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તે વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ-શરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, ન તુ આહાર-કૌદારિકશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ, નૈરયિકાણામાહારકૌદારિકશરીરાભાવાત્, યસ્ય

વાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકી અપેક્ષા વિશેષતા હૈ ઓર વહ એસી હૈ કિ પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગ-પરિણતપુદ્ગલ ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ શરીરપ્રયોગપરિણતભી હોતે હૈં વે આહારક શરીરપ્રયોગપરિણત નહીં હોતે હૈં । ‘સેસં તંચેવ’ પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિક સે અતિરિક્ત ઓર સવ કથન પર્યાપ્તક ચોડન્દ્રિય પર્યન્ત જેસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ પર્યાપ્તક વાદર પૃથિવીકાય એકેન્દ્રિયસે લેકર પર્યાપ્તક ચોડ-ન્દ્રિયતક જીવોંમેં ઔદારિક આદિ શરીરત્રય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ યુક્તતા હી હૈ । ‘અપજ્જત્તરયણપ્પમાપુઢવી નેરહ્યપંચિન્દ્રિયપઓગપરિણયા તે વેડવ્વિયતેયાકમ્મસરીરપ્પઓગપરિણયા’ અવ પ્રશુ એસા સમજાતે હૈં’ કિ જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્તક રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-પરિણત હૈં વે વૈક્રિય, તૈજસ ઓર કાર્મણ इन तीन शरीरोंके प्रयोगों से परिणत ही होते हैं । आहारक और औदारिक इन दो शरीरोंके प्रयोगसे परिणत नहीं होते हैं । क्योंकि नारकोंको औदारिक एवं

પરિણત પુદ્ગલોંની અપેક્ષાએ એવી વિશેષતા છે કે ‘પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે- તેઓ આહારક શરીર પ્રયોગપરિણત હોતા નથી ‘સેસ તંચેવ’ પર્યાપ્તક વાદર વાયુકાયિક સિવાયના પર્યાપ્તક ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના બાકીના જીવોમા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલયુક્તતા જ છે તેમ સમજવું

‘અપજ્જત્તરયણપ્પમાપુઢવીનેરહ્યપંચિન્દ્રિયપઓગપરિણયા તે વેડવ્વિય તેયાકમ્મસરીરપ્પઓગપરિણયા’ હવે મહાવીર પ્રશુ એવું સમજાવે છે કે જે પુદ્ગલ અપર્યાપ્તક રત્નપ્રમા પૃથ્વી નૈરયિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત જ હોય છે- આહારક અને ઔદારિક શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી કારણ કે નારકોને ઔદારિક અને

યાવન્તિ શરીરાણિ ભવન્તિ તસ્ય તાવન્તઃ શરીરપ્રયોગપરિણતા એવ પુદ્ગલા ભવન્તિ
 इति भावः । ‘एवं पञ्जत्तया वि’ एवम् अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैરयિકवदेव
 पर्याप्तका अपि-पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि
 पुद्गलाः वैक्रिय-तैजस-कर्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति नत्वाहारकौदारि-
 कशरीरप्रयोगपरिणता इति भावः, ‘एवं जाव अहेसत्तमा’ एवम्-अपर्याप्तक-
 पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव यावत् - ये
 अपर्याप्तकपर्याप्तकशर्कराप्रभा वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभा-धूमप्रभा-तमःप्रभा-तमस्तमः-
 प्रभाख्याद्यःसप्तमपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः,
 ते वैक्रिय-तैजस-कर्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, न तु आहारकौदारिक-

આહારક શરીર નહીં હોતા હૈ । ઔદારિક શરીર મનુષ્ય ઔર તિર્ય-
 ચોંકો હોતા હૈ તથા આહારકશરીર છઠે ગુણસ્થાનવર્તી કિસી શ્વાસ
 મુનિરાજકો હોતા હૈ । જિસ જીવકે જિતને શરીર હોતે હૈં ઉસકે
 ઉતને હી શરીરોંકે પ્રયોગસે પરિણત પુદ્ગલ હોતે હૈં । ‘एवं पञ्जत्तया
 वि’ अपर्याप्तक रत्नप्रभा पृथिवीके नैरयिकोंकी तरहसे ही पर्याप्तक
 रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल वैक्रिय, तैजस
 और कर्मण शरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं आहारक और औदारिक
 शरीरप्रयोगपरिणत नहीं होते हैं । ‘एवं जाव अहे सत्तमा’ अपर्याप्तक
 एवं पर्याप्तक रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्-
 गलोंकी तरहसे ही अपर्याप्तक पर्याप्तक शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा,
 पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा और तमस्तमः प्रभा इन छह पृथिवियोंके
 नैरयिक पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत जो पुद्गल कहे गये हैं वे वैक्रिय,

આહારક શરીરનો સમ્ભાવ હોતો નથી ઔદારિક શરીર મનુષ્યો અને તિર્યંચોને હોય છે
 તથા આહારક શરીર છઠા ગુણસ્થાનવર્તી કોઈ શ્વાસ મુનિરાજને જ હોય છે જે જીવને
 જટલાં શરીર હોય છે, તે જીવને એટલાજ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો હોય છે.
 ‘एवं पञ्जत्तया वि’ अपर्याप्तक रत्नप्रभा पृथ्वीના નારકોની જેમ પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા
 પૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર
 પ્રયોગપરિણત જ હોય છે- આહારક અને ઔદારિક શરીર પ્રયોગપરિણત હોતા નથી

‘एवं जाव अहे सत्तमा’ पर्याप्तक અને અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનૈરયિક પંચેન્દ્રિય
 પ્રાગપરિણત પુદ્ગલોની જેમ જ અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા,
 પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમાપ્રભા આ છ પૃથ્વીઓના નૈરયિક-
 પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો છે, તેઓ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ

શરીરપ્રયોગપરિણતાઃ । ‘જે અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમજલચર-જાવ-પરિણયા તે ઓરાલિય તેયાકમ્માસરીર-જાવ-પરિણયા’ એ અપર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમજલચર-યાવત્ તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તે ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણશરીરયાવત્પ્રયોગપરિણતા એવં ભવન્તિ, ન તુ આહારકવૈક્રિયશરીર-પ્રયોગપરિણતાઃ, સંમૂર્ચ્છિમજલચરાણામ્ આહારકવૈક્રિયશરીરભાવાત્, ‘એવં પજ્જત્તગા વિ’ એવમ્ અપર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગ-પરિણતપુદ્ગલવદેવ પર્યાપ્તકા અપિ-પર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યગ્યોનિક-પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ પુદ્ગલાઃ ઔદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવં ભવન્તિ । ‘ગઘ્ભવકકંતિયા અપજ્જત્તયા એવં ચેવ’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાઃ

તૈજસ ઓર કાર્મણ ઇનતીન શરીરોંકે પ્રયોગસે પરિણત હી હોતે હૈં, આહારક ઓર ઔદારિક શરીરોંકે પ્રયોગોંસે પરિણત નહીં હોતે હૈં । ‘જે અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમજલચર જાવ પરિણયા તે ઓરાલિય તેયા કમ્મા સરીર જાવ પરિણયા’ જો અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્ય-ગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ કહે ગયે હૈં, વે ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરપ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં આહારક એવં વૈક્રિય શરીરપ્રયોગપરિણત નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકે સંમૂર્ચ્છિમજલચર જીવોંકે આહારક એવં વૈક્રિય શરીર નહીં હોતે હૈં । ‘એવં પજ્જત્તગાવિ’ અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકી તરહસે હી પર્યાપ્તક ભી-પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત ભી પુદ્ગલ ઔદારિક, તૈજસ ઓર - કાર્મણ શરીરોંકે પ્રયોગ સે પરિણત હી હોતે હૈં । ‘ગઘ્ભવકકંતિયા

ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો આહારક અને ઔદારિક શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી

‘જે અપજ્જત્તગસંમુચ્છિમ જલચર જાવ પરિણયા તે ઓરાલિય તેયાકમ્મા સરીર જાવ પરિણયા’ જે અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પુદ્ગલો કહ્યા છે, તેઓ ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે- આહારક અને વૈક્રિય શરીર પ્રયોગપરિણત હોતા નથી, કારણ કે સંમૂર્ચ્છિમ જલચર હોવાને આહારક અને વૈક્રિય શરીર હોતા નથી.

‘એવં પજ્જત્તગા વિ’ અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોની જેમ પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યગ્યોનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી જ પરિણત

અપર્યાપ્તકાઃ એવમેવ, સંમૂર્ચ્છિમજલચરવદેવેત્યર્થઃ, અપર્યાપ્તકર્મજનજલચરતિ-
ર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ આહારકૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીર
પ્રયોગપરિણતા ભવન્તિ, 'પજ્જત્તયા ણં એવં ચેવ' પર્યાપ્તકા અપિ કર્મજનજલચર-
તિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ એવમેવ ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-
કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા ભવન્તિ, તદેવાહ-‘નવરં સરીરગાણિ ચત્તારિ જહા
વાયરવાઝકાહ્યાણં પજ્જત્તગાણં’ નવરં સંમૂર્ચ્છિમજલચરાપેક્ષયા કર્મવ્યુત્ક્રા-
ન્તિકાનાં કર્મજનજલચરતિર્યગ્યોનિકાનામ્, વિશેષસ્તુ શરીરાણિ ચત્તારિ ભવન્તિ
ઔદારિકાદિભેદાત્ તાનિચોક્તાન્યેવ, યથા વાદરવાયુકાયિકાનામ્ પર્યાપ્ત-
કાનામ્ ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરાણિ પ્રજ્ઞાપ્તાનિ તથા ઇષામપિ બોધ્યમ્ ।

અપજ્જત્તયા એવં ચેવ' સંમૂર્ચ્છિમ જલચરકી તરહસે હી અપર્યાપ્તક
કર્મજનજલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ ઔદારિક,
તૈજસ, ઔર કાર્મણ ઇન તોન શરીરોંકે પ્રયોગોંસે પરિણત હોતે હૈં ।
'પજ્જત્તયા ણં એવં ચેવ' પર્યાપ્તક ભી કર્મજનજલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય-
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ઔદારિકવૈક્રિય, તૈજસ ઔર કાર્મણ ઇનચાર
શરીરોંકે પ્રયોગોંસે પરિણત હોતે હૈં । ઇસી વાતકો સૂત્રકાર યોં પ્રકટ-
કરતે હૈં 'નવરં સરીરગાણિ ચત્તારિ જહા વાયરવાઝકાહ્યાણં પજ્જત્તગાણં'
સંમૂર્ચ્છિમજલચરકી અપેક્ષા કર્મજનજલચરતિર્યગ્યોંકે પર્યાપ્તકમેં યહી
વિશેષતા હૈ કિ ઇનકે ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણ યે ચાર
શરીરતક હો સકતે હૈં । જૈસે પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિક જીવોંકે
ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ ઔર કાર્મણ યે ચાર શરીર હીતે હૈં ઇસી

હોય છે. 'ગભવકતિયા અપજ્જત્તયા એવં ચેવ' સંમૂર્ચ્છિમ જલચરની જેમ જ
અપર્યાપ્તક કર્મજન જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ ઔદારિક,
વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. 'પજ્જત્તયાણં
એવં ચેવ' પર્યાપ્તક કર્મજન જલચર તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ
ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ આ ચાર શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે.
એ જ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરી છે- 'નવરં સરીરગાણિ ચત્તારિ જહા
વાયરવાઝકાહ્યાણં પજ્જત્તગાણં' સંમૂર્ચ્છિમ જલચરો કરતા કર્મજન જલચર
તિર્યગ્યોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે તેમને (કર્મજન જલચરને) ઔદારિક, વૈક્રિય,
તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીર હોઈ શકે છે જેવી રીતે પર્યાપ્તક વાદરવાયુકાયિક
જીવોને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીર હોઈ શકે છે, એ જ
પ્રમાણે કર્મજન જલચરોને પણ તે ચાર શરીરો હોઈ શકે છે.

‘એવં જહા જલયરેસુ ચત્તારિ આલાવગા મળિયા, એવં ચઉપ્પયડરપરિસપ્પ-
 મુયપરિસપ્પસ્વહયરેસુ વિ ચત્તારિ આલાવગા માણિયઘ્વા’ એવં ચતુષ્પદોરઃ
 પરિસર્પ-મુજપરિસર્પ-સ્થેચરેપુ અપિ ચત્તાર આલાપકાઃ મળિતવ્યાઃ, તથા ચ-
 અપર્યાપ્તકાઃ ૧, પર્યાપ્તકાશ્ચ ૨, સંમૂર્ચ્છિમાઃ ૩, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ ૪,
 ચતુષ્પદસ્થલચરતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ યથાયોગ્યમ્
 ઔદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ, ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીર-
 પ્રયોગપરિણતાશ્ચેત્યર્થઃ, તથા ડરઃપરિસર્પાઃ મુજપરિસર્પાશ્ચ સ્થલચરતિર્યગ્યો-
 નિકપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ સંમૂર્ચ્છિમાઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકાશ્ચ પુદ્ગલાઃ યથા
 સંભવમ્ ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-

તરહસે इनके भी ये चार होते हैं । ‘एवं जहा जलयरेसु चत्तारि
 आलावगा भणिया, एवं चउप्पयडरपरिसप्पमुयपरिसप्पस्वहयरेसु
 चत्तारि आलावगा भाणियघ्वा’ जिस प्रकार पंचेन्द्रिय जलचर जीवोंके
 विषयमें चार आलापक कहे गये हैं’ इसी तरहसे चतुष्पद, डरःपरि-
 सर्प, मुजपरिसर्प एवं स्वेचरोंमें भी चार आलापक कहदेना चाहिये।
 तथाच अपर्याप्तक, पर्याप्तक, संमूर्च्छिम और गर्भव्युत्क्रान्तिक जो चतुष्पद
 स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल हैं वे यथायोग्य औदारिक
 तैजस एवं कर्मण शरीर प्रयोगपरिणत होते हैं तथा औदारिक, वैक्रिय,
 तैजस और कर्मणशरीरप्रयोगपरिणत भी होते हैं । तथा जो डरः
 परिसर्प और मुजपरिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत
 हैं, तथा संमूर्च्छिम और गर्भव्युत्क्रान्तिक हैं वे यथासंभव औदारिक,
 तैजस, कर्मणशरीरप्रयोगपरिणत होते हैं और औदारिक, वैक्रिय,

‘एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया, एवं चउप्पय-
 डरपरिसप्प मुयपरिसप्प स्वहयरेसु चत्तारि आलावगा भाणियघ्वा’ જે રીતે
 પચ્ચેન્દ્રિય જલચર જીવો વિષે ચાર આલાપકો કહ્યા છે, એ જ રીતે ચતુષ્પદ,
 ડરઃપરિસર્પ, મુજપરિસર્પ, અને જેચર વિષે પણ ચાર આલાપકો કહેવા નોંધએ
 નોંધકે- અપર્યાપ્તક, પર્યાપ્તક, સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ જે ચતુષ્પદ સ્થલચર
 તિર્યચ્ચેાનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો છે, તેઓ યથાયોગ્ય ઔદારિક,
 તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે, તથા ઔદારિક, તૈજસ, વૈક્રિય અને
 કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. જે ડર પરિસર્પ અને મુજપરિસર્પ
 સ્થલચર તિર્યચ્ચેાનિક પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત સંમૂર્ચ્છિમ પુદ્ગલ અને ગર્ભજ
 પુદ્ગલ છે, તેઓ યથાસંભવ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત

કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાશ્ચ ભવન્તીતિ ભાવઃ । एवं खेचरा अपि संमूर्च्छिमाः गर्भव्युत्क्रान्तिकाः अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाश्च यावत् प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः यथासंभवम् औदारिकादित्रयौ-दारिकादिचतुःशरीरप्रयोगपरिणता भवन्ति । ‘जे संमुच्छिममणुस्सपंचिदियपओगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीर-पओगपरिणया’ ये संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते औदारिक-तैजस-कर्मणशरीरप्रयोगपरिणताः भवन्ति, ‘एवं गवभवकंतिया वि अपज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि एवं चेव’ एवम् संमूर्च्छिममनुष्यवदेव गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि गर्भजमनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि अपर्याप्तका अपि अपर्याप्तकमनुष्यप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः औदारिकतैजसकर्मणशरीरप्रयोग-परिणता एव भवन्ति, गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि अपर्याप्तका मनुष्या वैक्रिया-

તૈજસ એવં કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણત મ્હી હોતે હૈં । इसी तरह से अपर्याप्तक, और पर्याप्तक जो खेचर संमूर्च्छिम तथा गर्भज प्रयोगपरिणतपुद्गल हैं, वे भी यथासंभव औदारिक आदि तीन शरीर प्रयोगपरिणत, तथा औदारिक आदि चारशरीरप्रयोगपरिणत होते हैं । ‘जे संमुच्छिममणुस्सपंचिदियपओगपरिणया ते ओरालिय-तेया कम्मा सरीरपओगपरिणया’ तथा जो संमूर्च्छिम मनुष्यपंचेन्द्रिय-प्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं वे औदारिक, तैजस एवं कर्मण-शरीरप्रयोगपरिणत होते हैं । ‘एवं गवभवकंतिया वि अपज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि एवं चेव’ संमूर्च्छिम मनुष्य की तरह ही गर्भव्युत्क्रान्तिक म्ही-गर्भजअपर्याप्तकमनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत म्ही पुद्गल औदा-रिक, तैजस, कर्मण शरीरप्रयोगपरिणत होते हैं । क्यों कि गर्भज

હોય છે અને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક જે ખેચર સંમૂર્ચ્છિમ તથા ગર્ભજ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હોય છે, તેઓ પણ યથાસંભવ ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે.

‘જે સંમુચ્છિમમણુસ્સપંચિદિય પઓગપરિણયા તે ઓરાલિય તેયા કમ્મા સરીરપઓગપરિણયા’ જે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે. ‘એવં ગવભવકંતિયા વિ અપજ્જત્તગા વિ પજ્જત્તગા વિ એવં ચેવ’ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યની જેમ જ ગર્ભજ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે કારણ કે ગર્ભજ હોવા છતાં પણ અપર્યાપ્તક

હારકશરીરભાવાત્ત્રિશરીરા એવેતિ ભાવઃ। પર્યાપ્તકાસ્તુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકા મનુષ્યાઃ
 એવમેવ પશ્ચશરીરકા ભવન્તિ, તદાહ—‘નવરં સરીરગાણિ પંચ ભાણિયવ્વાણિ’ નવરમ્
 અપર્યાપ્તકાપેક્ષયા પર્યાપ્તકમનુષ્યાણામ્ શરીરાણિ પશ્ચ ઔદારિકાદીનિ ભણિત
 વ્યાનિ. ‘અત્ર પશ્ચ શરીરાણીતિકથનં સર્વજીવાપેક્ષયાડવગન્તવ્યમ્, અન્યથા
 એકસ્ય જીવસ્ય તુ એકદા ચત્વાર્યેવ શરીરગાણિ ભવિતુમર્હન્તિ, ન તુ પશ્ચ, વૈક્રિયા-
 હારકયોર્દ્વયોરેકત્રૈકસમયેડનવસ્થાયિત્વાદિતિ ‘જે અપજ્જત્તા અસુરકુમારભવણવાસિં
 જહા નેરહ્યા તહેવ, એવં પજ્જત્તમા ત્રિ’ યે અપર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિદેવ

હોને પર મો અપર્યાપ્તક મનુષ્યોં કે વૈક્રિય ઔર આહારક યે દો
 શરીર નહીં હોતે હૈં। ઇસલિયે વે યહાં ઔદારિક આદિ તોન શરીર
 વાલે કહે ગયે હૈં। પરન્તુ જો ગર્ભજ મનુષ્ય પર્યાપ્તક હોતે હૈં વે હી
 પાંચ શરીર વાલે હોતે હૈં। યહી વાત સૂત્રકારને ‘નવરં સરીરગાણિ
 પંચ ભાણિયવ્વાણિ’ ઇસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કી હૈં—કિ અપર્યાપ્તક-
 મનુષ્યોં કી અપેક્ષા પર્યાપ્તક મનુષ્યોં મેં યહી વિશેષતા હૈ કિ ઉનકે
 પાંચ શરીર હોતે હૈં। પાંચ શરીર કે હોને કા યહ કથન નાના જીવોંકી
 અપેક્ષાસે કહા ગયા જાનના ચાહિયે, ક્યોં કિ એક જીવકે ઝ્યાદા સે
 ઝ્યાદા ચાર શરીર તક હી હો સકતે હૈં ક્યોંકી આહારક હો તો વૈક્રિય
 નહીં ઔર વૈક્રિય હો તો આહારક નહીં હોતા હૈ એસા સિદ્ધાન્ત કા
 કથન હૈ। ‘જે અપજ્જત્તા અસુરકુમારભવણવાસિ જહા નેરહ્યા તહેવ,

મનુષ્યોને વૈક્રિય અને આહારક શરીર હોતા નથી, તે કારણે તેમને ઓડી ઔદારિક
 આદિ ત્રણ શરીરવાળા કહ્યા છે. પણ જે ગર્ભજ મનુષ્ય પર્યાપ્તક હોય છે, તેઓ પાંચે
 શરીરવાળા હોય છે. એ જ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે—
 ‘નવરં સરીરગાણિ પંચ ભાણિયવ્વાણિ’ અપર્યાપ્તક મનુષ્યો કરતા પર્યાપ્તક
 મનુષ્યોમા આ પ્રમાણે વિશેષતા હોય છે—પર્યાપ્તક મનુષ્યોને પાંચે શરીર હોઈ શકે છે
 પાચ શરીર હોવા વિષેનુ આ કથન વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામા આવ્યુ છે
 એમ સમજવું, કારણ કે એક જીવને વધારેમા વધારે ચાર શરીર હોઈ શકે છે વૈક્રિય
 હોય તો આહારક નહી, અને આહારક હોય ત્યારે વૈક્રિય નહી એક સમયમા બેઉ શરીર
 નહી થઈ શકે એવું સિદ્ધાન્તનુ કથન છે.

પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તથૈવ તે વૈક્રિયતૈજસ-
કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, એવં પર્યાપ્તકા અપિ પર્યાપ્તકાસુરકુમાર-
ભવનવાસિદેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગ-
પરિણતા એવ ભવન્તિ, ‘એવં દુપ્પણં મેણં જાવ યણિયકુમારા’ એવં દ્વિકેન
દ્વિપદેન વા પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકરૂપેણ મેદેન યાવત્-નાગકુમારાદારમ્ય સ્તનિત-
કુમારપર્યન્તં ભવનવાસિદેવપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણ-
શરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, ‘એવં પિસાયા જાવ ગંધવ્વા’ એવમ્ અસુર-
કુમારાદિભવનપતિદેવવદેવ પિશાચાઃ યાવત્-અપર્યાપ્તકાઃ પર્યાપ્તકાશ્ચ ગન્ધર્વાઃ
પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ

એવં પજ્જત્તગા વિ’ જો ભવનવાસી સંબંધી અપર્યાપ્તકાસુરકુમારદેવ-
પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ હૈં, વે સવ નૈરયિકોં કિ નરહ વૈક્રિય,
તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । ઇસી તરહ
પર્યાપ્તકાસુરકુમાર ભવનવાસિદેવ પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ મી
વૈક્રિય, તૈજસ, એવં કાર્મણ શરીરપ્રયોગ પરિણત હી હોતે હૈં । ‘એવં
દુપ્પણં મેણં જાવ યણિયકુમારા’ ઇસી તરહ સે પર્યાપ્તકા અપર્યાપ્ત-
કરૂપ મેદ્ કો લેકર નાગકુમાર સે લગાકર સ્તનિતકુમાર તક ભવન-
વાસિદેવ પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણશરીર-
પ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । ઇસી તરહ સે ‘પિસાયા જાવ ગંધવ્વા’
અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવોં કો તરહ સે હી અપર્યાપ્તકા
પર્યાપ્તકાપિશાચ યાવત્ ગંધર્વ પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ વૈક્રિય,

‘જે અપજ્જત્તા અસુરકુમારભવનવાસિ જહા નેરહ્યા તદેવ, એવં પજ્જત્તગા વિ’
જે ભવનવાસી સંબંધી અપર્યાપ્તકાસુરકુમાર દેવ પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ છે,
તેઓ નારકોની જેમ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે.
એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તકાસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ
વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે— ‘એવં દુપ્પણં મેણં
જાવ યણિયકુમારા’ એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તકા અને અપર્યાપ્તકરૂપ મેદની અપેક્ષાએ
નાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનવાસી દેવ પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. એ જ પ્રમાણે
‘પિસાયા જાવ ગંધવ્વા’ અપર્યાપ્તકા અને પર્યાપ્તકા પિશાચથી લઈને ગંધર્વ પર્યન્તના
વાનવ્યંતર દેવ પચ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર

ભવન્તિ । ‘ચંદા જાવ તારાવિમાણા’ ચન્દ્રાઃ યાવત્-અપર્યાપ્તકાઃ પર્યાપ્તકાઃ સૂર્યગ્રહનક્ષત્રતારાવિમાનદેવપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીર-પ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । ‘સોહમ્મો કપ્પો જાવ અચ્ચુઓ’ સૌધર્મઃ કલ્પઃ યાવત્-અચ્યુતઃ સૌધર્મ-કલ્પાદારભ્યાચ્યુતપર્યન્તં પર્યાપ્તકા અપર્યાપ્તકા વૈમાનિક-દેવપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । ‘હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમ-ગેવેજ્જઞં જાવ ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જઞં’ અધસ્તનાધસ્તનત્રિક-ગ્રૈવેયકઞં યાવત્-અપર્યાપ્તકાઃ પર્યાપ્તકાઃ મધ્યમમધ્યમત્રિકગ્રૈવેયકોપરિમોપરિમત્રિક-ગ્રૈવેયકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । વિજયઅણુત્તરોવચાહ્યઞં જાવ સન્વદ્ધસિદ્ધઅણુઞં’ વિજયાનુત્તરૌપપાતિકઞં

તૈજસ એવં કાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । ‘ચંદા જાવ તારા વિમાણા’ इसी तरह से अपर्याप्तकपर्याप्तक, चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और तारा विमानदेवप्रयोगपरिणत जो पुद्गल हैं, वे वैक्रिय, तैजस और कर्मण शरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं । ‘सोहम्मोकप्पो जाव अच्चुओ’ इसी प्रकारसे सौधर्मकल्पसे लेकर अच्युत कल्पतक पर्याप्तक अपर्याप्तक वैमानिक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय, तैजस, कर्मणशरीरप्रयोग-परिणत ही होते हैं । हेट्ठिमहेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिम उवरिमगेवेज्जं इसीतरहसे अधस्तनाधस्तनत्रिक ग्रैवेयकसे लेकर यावत् अपर्याप्तक पर्याप्तक उपरिमोपरिमत्रिक ग्रैवेयक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय, तैजस, कर्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं । ‘विजय अणुत्तरोवचा-ह्यजाव सन्वद्वसिद्ध अणुं’ विजय अनुत्तरौपपातिक यावत् अपर्या-

પ્રયોગપરિણત જ હોય છે ‘ચંદા જાવ તારાવિમાણા’ એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાવિમાન દેવ પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલ હોય છે, તેઓ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. ‘સોહમ્મો કપ્પો જાવ અચ્ચુઓ’ એ જ પ્રમાણે સૌધર્મકલ્પથી લઈને અચ્યુતકલ્પ પર્યન્તના બારે કલ્પોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વૈમાનિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. ‘હેટ્ઠિમ હેટ્ઠિમ ગેવેજ્જ જાવ ઉવરિમ ઉવરિમ ગેવેજ્જ’ એ જ પ્રમાણે અધસ્તન (નીચેના) ત્રણ ગ્રૈવેયકના, મધ્યમ ત્રણ ગ્રૈવેયકના અને ઉપરિતન (સૌથી ઉપરના) ત્રણ ગ્રૈવેયકના અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે.

યાવત્ અપર્યાપ્તકપર્યાપ્તકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીર-
પ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । એવં વૈજયન્તાનુત્તરૌપપાતિકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ
પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ, જયન્તાનુત્તરૌપપાતિકદેવ-
પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ, અપરાજિતાનુ-
ત્તરૌપપાતિકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલા વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ,
સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ વૈક્રિયતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિ-
ણતા એવ । એકેકેકેણં દુયઓ મેદો માણિયવ્વો, 'એકૈકેન પ્રત્યેકં દ્વિપદઃ
પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકરૂપો મેદો મણિતવ્યઃ 'જાવ જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવ-
વાડ્યા જાવ પરિણયા તે વેડવ્વિયતેયાકમ્માસરીરપઓગપરિણયા', યાવત્-યે

પ્તક પર્યાપ્તક દેવપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણ-
શરીરપ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । ઇસી તરહસે વૈજયન્ત અનુત્તરૌપ-
પાતિક દેવપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ વૈક્રિય, તૈજસ, એવં કાર્મણશરીરપ્રયોગ-
પરિણત હી હોતે હૈં । જયન્ત અનુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્-
ગલ વૈક્રિય તૈજસ એવં કાર્મણશરીરપ્રયોગ પરિણત હી હોતે હૈં ।
અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ વૈક્રિય, તૈજસ
એવં કાર્મણ શરીરપ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌ-
પપાતિક દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણશરીર-
પ્રયોગપરિણત હી હોતે હૈં । 'એકેકેકેણં દુયઓ મેઓ માણિયવ્વો'
ઇસી તરહ એક એક કરકે પ્રત્યેકકા પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકરૂપ મેદ
કહના ચાદિયે । 'જાવ જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાડ્યા જાવ
પરિણયા તે વેડવ્વિય તેયા કમ્મા સરીરપઓગપરિણયા' યાવત્ જો

'વિજય વૈજયન્ત જયન્ત અપરાજિયાણ અણુત્તરોવવાડ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુ'
વિજય અનુત્તરૌપપાતિક અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય,
તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. એ જ પ્રમાણે વૈજયન્ત અનુત્તરૌપપાતિક
દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય
છે. એ જ પ્રમાણે જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક અપર્યાપ્તક
અને પર્યાપ્તક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર
પ્રયોગ પરિણત જ હોય છે 'એકેકેકેણં દુયઓ મેઓ માણિયવ્વો' આ રીતે વારાફરતી
દરેકના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક રૂપ લેદનુ કથન થવું જોઈએ 'જાવ જે પજ્જત્તા
સવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાડ્યા જાવ પરિણયા તે વેડવ્વિય તેયા કમ્મા સરીર-

અપર્યાપ્તાઃ સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકદેવપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાસ્તે વૈક્રિય-
તૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, એવં યે ચ પર્યાપ્તકાઃ સર્વાર્થ-
સિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક૦ યાવત્ પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ તે વૈક્રિયતૈજસકાર્મણ-
શરીરપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ ન તુ આહારકૌદારિકશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ, ઇતિ
તૃતીયો દણ્ડકઃ ૩॥

તથા ચ-તૃતીયદણ્ડકે શરીરદ્વારકે એકપૃષ્ઠચદિકશત (૧૬૧) જીવભેદાનામ્
એકનવત્યધિકચતુઃશતાનિ (૪૯૧) શરીરાણિ ભવન્તિ, તથાહિ-દ્વિતીયદણ્ડકોક્તૈક-
પૃષ્ઠચદિકશતજીવભેદમધ્યે વાયુકાયસ્યૈકઃ, ગર્ભજતિર્યગ્યોનિકાનાં પશ્ચ, ગર્ભજ-
મનુષ્યાણામેકઃ, ઇત્યેતત્સપ્તભિન્નાનાં ચતુઃપશ્ચાશદધિકશત (૧૫૪) જીવભેદાનાં
પ્રત્યેકં શરીરત્રયભેદેન દ્વિપૃષ્ઠચદિકચતુઃશતાનિ ૪૬૨ શરીરાણિ, વાયુકાયસ્ય

અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ હૈં વે
વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણશરીરપ્રયોગ પરિણત હી હોતે હૈં ઇસી
તરહ જો પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ
હોતે હૈં વે વૈક્રિય તૈજસ એવં કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણત હી હોતે
હૈં । આહારક ઓર ઓદારિક શરીરપ્રયોગ પરિણત નહીં હોતે હૈં ।
ઇસ તરહ યહ તૃતીય દણ્ડક કહા ગયા હૈં । તથાચ શરીરદ્વારવાલે
ઇસ તૃતીય દણ્ડકમેં ૧૬૧ જીવ ભેદોંકે ૪૯૧ શરીર હોતે હૈં । જો
ઇસ પ્રકારસે હૈં દ્વિતીયદણ્ડકમેં કથિત ૧૬૧ જીવ ભેદોંકે વીચમેં
વાયુકાયકા એક, ગર્ભજતિર્યગ્યોનિકોંકે પાંચ, ગર્ભજમનુષ્યોંકા એક,
ઇન સાતસે ભિન્ન બાકીકે ૧૫૪ જીવ ભેદોંકે પ્રત્યેકકે શરીરત્રયકે

પ્રયોગપરિણતા' અપર્યાપ્તક જ્યોતિષિકોથી લઇને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યાપ્તના
અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો હોય છે, તે વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ
શરીર પ્રયોગપરિણત જે હોય છે એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક જ્યોતિષિકોથી લઇને પર્યાપ્તક
સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યાપ્તના અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો વૈક્રિય, તૈજસ અને
કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જે હોય છે- તે પુદ્ગલો આહારક અને ઔદારિક શરીર
પ્રયોગપરિણત હોતા નથી. આ પ્રમાણે ત્રીજા દડકનુ પ્રતિપાદન પૂરું થાય છે.
શરીરદ્વારવાળા આ ત્રીજા દડકમાં જીવના ૧૬૧ ભેદોના ૪૯૧ શરીર કલા છે
તે ૪૯૧ શરીર નીચે પ્રમાણે સમજવા- બીજા દડકમાં જે ૧૬૧ જીવભેદો કલા છે
તેમાંથી એક વાયુકાયિક જીવભેદ, પાંચ તિર્યગ્યોનિક જીવભેદ, અને એક ગર્ભજ મનુષ્ય
જીવભેદ, એમ સાત જીવભેદ સિવાયના ૧૫૪ જીવભેદોના પ્રત્યેકના શરીરત્રયના ભેદથી

ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસકાર્મણરૂપાણિ ચત્વારિ ૪ શરીરાણિ, પશ્ચાનાં ગર્ભજ-
તિર્યગ્યોનિકાનાં પ્રત્યેકં શરીરચતુષ્ટયભેદેન વિંશતિઃ ૨૦ શરીરાણિ, ગર્ભજ-
મનુષ્યસ્ય ચ પશ્ચ આહારકૌ-દારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ-શરીરાણિ, इति
सर्वं संमेलनेन $४६२+४+२०+५=४९१$ एकनवत्यधिकचतुःशतानि शरीराणि
भवन्ति ॥सू० ४॥

अथेन्द्रियद्वारमधिकृत्य चतुर्थदण्डकमाह—‘जे अपज्जत्ता’ इत्यादि ।

मूलम्—‘जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरि-
णया ते फासिंदियपओगपरिणया, जे पज्जत्तसुहुमपुढविकाइया
एवं चेव । जे अपज्जत्तवायरपुढविकाइया एवं चेव । एवं पज्ज-
त्तगा वि, एवं चउक्कएणं भेएणं जाव वणस्सइकाइया ।
जे अपज्जत्ता बेइंदियपओगपरिणया ते जिब्भिंदियफासिंदिय-
पओगपरिणया । जे पज्जत्ता बेइंदिया एवं चेव । एवं जाव चउ-
रिंदिया, नवरं एक्केक्कं इंदियं वडूढेयवं, जाव अपज्जत्त-
रयणप्पभापुढविनेरइयपचिंदियपओपपरिणया ते सोइंदिय-च-
विखदय-घाणिंदिय-जिब्भिंदिय-फासिंदियपओगपरिणया । एवं
पज्जत्तगावि । एवं सव्वे भाणियव्वा, तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवा

भेदसे ४६२ शरीर होते हैं । वायुकायिकके औदारिक, वैक्रिय, तैजस
और कार्मणरूप चारशरीर, तथा पाँच गर्भज तिर्यग्योनिकोंके प्रत्येक
के शरीरचतुष्टयके भेदसे बीस २० शरीर होते हैं । गर्भजमनुष्यके
औदारिक, वैक्रिय, तैजस, आहारक और कार्मण शरीर होते हैं ।
इस तरह $४६२+४+२०+५=४९१$ शरीर हो जाते हैं ॥सू. ४॥

કુલ ૪૬૨ શરીર થાય છે. વાયુકાયિકને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણરૂપ ચાર
શરીર હોય છે. પાંચ પ્રકારના ગર્ભજ તિર્યગ્યોનાં પ્રત્યેકને ચાર, ચાર શરીર હોય છે.
તેથી તેમના ૨૦ શરીર થાય છે. ગર્ભજ મનુષ્યને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, આહારક
અને કાર્મણ એ પાંચ શરીર હોય છે આ રીતે $૪૬૨+૪+૨૦+૫=૪૯૧$ શરીર
થાય છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

જાવ જે પજ્જત્તસવ્વટ્ઠ સિદ્ધ-અણુત્તરોવવાઇયં જાવ પરિણયા તે સો-
ઇન્દિય-ચક્ષિન્દિય-જાવ પરિણયા (દંડગા ૪) ॥ સૂ. ૫॥

છાયા-યે અપર્યાપ્તકાઃ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ, તે
સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ । યે પર્યાપ્તકાઃ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકા એવમેવ । યે
અપર્યાપ્તકાઃ વાદરપૃથિવીકાયિકાઃ એવમેવ, એવં પર્યાપ્તકા અપિ । એવં
ચતુષ્કેણ ભેદેન યાવત્ વનસ્પતિકાયિકાઃ । યે અપર્યાપ્તકાઃ દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગ-

‘જે અપજ્જત્તા સુહુમ પુઠ્ઠવિકાઇયર્ણિદિય’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ-(જે અપજ્જત્તા સુહુમ પુઠ્ઠવિકાઇયર્ણિદિયં) જો પુદ્ગલ
અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગસે પરિણત હૈં (તે ફાર્સિ-
દિયપ્રયોગપરિણયા) વે પુદ્ગલ સ્પર્શન ઇન્દ્રિયપ્રયોગસે પરિણત હોતે
હૈં । (જે પજ્જત્તા સુહુમપુઠ્ઠવિકાઇયા એવં ચેવ) ઇસી તરહ જો પુદ્ગલ
પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં, વે પુદ્ગલ
ભી એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિય પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં । (જે અપજ્જત્તા
વાયર પુઠ્ઠવિકાઇયા એવચેવ, એવં પજ્જત્તગા વિ, એવં ચતુષ્કેણં ભેણં
જાવ વણસ્સઙ્કાઇયા) જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત વાદરપૃથિવીકાયિક પ્રયોગ-
પરિણત હોતે હૈં વે ભી ઇસી પ્રકારસે હોતે હૈં । જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક
વાદર પૃથિવીકાયિક પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં વે ભી ઇસી પ્રકારકે હોતે
હૈં । ઇસી તરહકે ચાર ભેદ યાવત્ વનસ્પતિકાયિકોંકે જાનના ચાહિયે।

‘જે અપજ્જત્તા સુહુમ પુઠ્ઠવિકાઇયર્ણિદિય’ ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(જે અપજ્જત્તા સુહુમપુઠ્ઠવિકાઇયર્ણિદિય.) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક
સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, (તે ફાર્સિદિયપ્રયોગપરિણયા)
તે પુદ્ગલો સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, (જે પજ્જત્તા સુહુમ પુઠ્ઠવીકાઇયા
એવ ચેવ) એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-
પરિણુત હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ એકલી સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણુત હોય છે.
(જે અપજ્જત્તા વાયરપુઠ્ઠવિકાઇયા એવં ચેવ, એવં પજ્જત્તગા વિ, એવં ચતુષ્કેણં
ભેણં જાવ વણસ્સઙ્કાઇયા) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત વાદરપૃથ્વીકાયિક પ્રયોગપરિણુત
હોય છે, તેઓ પણ એ જ પ્રકારના (સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત) હોય છે જે પુદ્ગલ
પર્યાપ્તક વાદરપૃથ્વીકાયિક પ્રયોગપરિણુત હોય છે, તેઓ પણ એ જ પ્રકારના હોય છે.
અપ્રકાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વ-સ્પતિકાયિકના ઉપર્યુક્ત ચારે ભેદ વિષે પણ

પરિણતાઃ, તે જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ । એ પર્યાપ્તકાઃ દ્વીન્દ્રિયા
 એવમેવ । એવં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ, નવરમ્ એકૈકમિન્દ્રિયં વર્દયિતવ્યમ્, યાવત્
 અપર્યાપ્તકાઃ રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકપશ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ તે શ્રોત્રેન્દ્રિય-
 ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઘ્રાણેન્દ્રિય-જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ । એવં પર્યાપ્તકા

(જે અપજ્જત્તા વેહંદિયપઓગપરિણયા તે જિર્ભિમદિયફાસિંદિયપઓગ-
 પરિણયા) જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત વેહંદ્રિયપ્રયોગપરિણત હોતે
 હે, વે પુદ્ગલ જિહ્વા ઇન્દ્રિય ઔર સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત
 હોતે હૈં । (જે પજ્જત્તા વેહંદિયા એવ ચેવ) જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત વેહ-
 ન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં વે ભી એસે હી હોતે હૈં । (એવં જાવ
 ચતુરિંદિયા નવરં એકેકકં ઇંદિયં વૃદ્ધેયવ્વં) હસી તરહસે યાવત્ ચૌહ-
 ન્દ્રિય જીવોંકો ભી જાનના ચાહિયે । પરન્તુ ઇનમેં એકએક ઇન્દ્રિયકી
 વૃદ્ધિ કરની ચાહિયે । અર્થાત્ તેહંદ્રિય જીવોંકે સ્પર્શન, રસના ઔર
 ઘ્રાણ યે ત્રીન ઇન્દ્રિયાં કહની ચાહિયે ઔર ચૌહંદ્રિય જીવોંકે સ્પર્શન,
 રસના, ઘ્રાણ ઔર ચક્ષુ યે ચાર ઇન્દ્રિયાં કહની ચાહિયે । (જાવ
 અપજ્જત્તા રયણપ્પમાપુઢવી નેરહયપંચિંદિયપઓગપારણયા તે સોહંદિય
 ચર્ચિસ્વદિયઘાણિંદિયજિર્ભિમદિયફાસિંદિયપઓગપરિણયા) યાવત્ જો
 પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથિવી નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત
 હોતે હૈં વે શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુહંદ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વાહંદ્રિય ઔર સ્પ-
 ર્શન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગોંસે પરિણત હોતે હૈં । (એવ પજ્જત્તગા વિ) હસી

એ જ પ્રમાણે સમજવું (જે અપજ્જત્તા વેહંદિયપઓગપરિણયા તે જિર્ભિમદિય
 ફાસિંદિયપઓગપરિણયા) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ
 જિહ્વાઈન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે (જે પજ્જત્તા વેહંદિયા
 એવ ચેવ) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે પણ એવાં જ હોય છે.
 (એવ જાવ ચતુરિંદિયા-નવરં એકેકકં ઇંદિયં વૃદ્ધેયવ્વં) એજ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય
 પર્યાપ્તના છતાં વિષે સમજવું. પરન્તુ તેમાં એકેક ઇન્દ્રિયની વૃદ્ધિ કરવી નોંધએ. એટલે કે
 તેઈન્દ્રિય છતાં સ્પર્શેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને રસનાઈન્દ્રિય કહેવી નોંધએ અને
 ચતુરિન્દ્રિય છતાં સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનાઈન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને ચક્ષુઈન્દ્રિય કહેવી નોંધએ.
 (જાવ અપજ્જત્તા-રયણપ્પમા પુઢવિનેરહયપંચિંદિય પઓગપરિણયા તે સોહંદિય,
 ચર્ચિસ્વદિય, ઘાણિંદિય, જિર્ભિમદિય, ફાસિંદિય પઓગપરિણયા) યાવત્ જે પુદ્ગલો
 અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય,
 ચક્ષુઈન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વાઈન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે.

અપિ । एवं सर्वे भणितव्याः । तिर्यग्योनिक-मनुष्य-देवाः यावत् ये पर्याप्ताः सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकाः यावत् परिणताः, श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-यावत्-परिणताः (चतुर्थो दण्डकः ४) ॥स्व० ५॥

ટીકા-‘જે અપજ્જતા સુહુમપુઠવિકાઙ્યર્ણિદિયપઓગપરિણયા તે ફાસિ-દિયપઓગપરિણયા’ યે અપર્યાપ્તકાઃ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલા પ્રજ્ઞતાઃ, તે નિયમતઃ સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ નત્તુ ચક્ષુઃશ્રોત્રાદીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પૃથિવીકાયિકાદેઃ સ્પર્શરૂપસ્યૈવ એકેન્દ્રિયસ્ય

તરહસે પર્યાપ્તક નારકપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકો ખી જાનના ચાહિયે । (एवं सर्वे भणितव्या तिरिक्खजोगियमणुस्मदेवा जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया ते सोइंदिय चक्खिस्वदिय जाव परिणया, दंडगा ४) इसी प्रकारसे सखस्त तिर्यञ्चोको, मनुष्योंको और देवोंको जानना चाहिये । यावत् जो पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनु-त्तरौपपातिकदेवप्रयोगपरिणत होते हैं वे श्रोत्रेन्द्रिय चक्षुइन्द्रिय यावत् परिणत हैं । दण्डक ४

ટીકાર્થ-હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને ઇન્દ્રિયદ્વારકો લેકર ચતુર્થદણ્ડક કહા હૈ इसमें यह कहा गया है कि ‘जे अपज्जत्ता सुहुमपुठविकाङ्य-एर्णिदियपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया’ जो अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं वे नियम से एक स्पर्शन इन्द्रिय प्रयोगपरिणत ही होते हैं चक्षु श्रोत्रादि इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत नहीं होते क्योंकि पृथिवीकायिक आदिके

(एव पज्जत्ता वि) એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક નારક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું (एवं सर्वे भणितव्या तिरिक्खजोगियमणुस्मदेवा जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव परिणया ते सोइंदिय चक्खिस्वदिय जाव परिणया, दंडगा ४) એજ પ્રમાણે સમસ્ત તિર્યંચો, મનુષ્યો અને દેવો વિષે સમજવું (यावत्) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઈન્દ્રિય આદિ પાચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રમાણે ચોથું દંડક સમજવું

ટીકાર્થ- આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ઇન્દ્રિયદ્વારને અનુલક્ષીને ચોથા દંડકનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે- ‘जे अपज्जत्ता सुहुमपुठविकाङ्यएर्णिदियपओग-परिणया ते फासिंदियपओगपरिणया’ જે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કહ્યા છે, તે નિયમથી જ એક સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. તે પુદ્ગલો ચક્ષુ, શ્રોત્ર આદિ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી કારણ કે પૃથ્વીકાયિક

સત્ત્વેન તત્પ્રયોગપરિણતાનાં પુદ્ગલોનાં સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતત્ત્વસ્યૈવ સંભવાત્ ।
 एवं 'जे पञ्जत्ता सुहुमपुढविकाइया एवं चेव' ये पर्याप्तकाः सूक्ष्मपृथिवी-
 कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते एवमेव-नियमतः स्पर्श-
 ण्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति । 'जे अपञ्जत्ता वायरपुढविकाइया एवं चेव'
 ये अपर्याप्तकाः वादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते
 एवमेव-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्तीत्यर्थः । 'एवं पञ्जत्तगा वि' एवं=

एक स्पर्शन इन्द्रियका ही सद्भाव होता है । अतः तत्प्रयोगपरिणत पुद्गलोंमें स्पर्शनइन्द्रियप्रयोगपरिणतता का ही संभव होता है । 'एव जे पञ्जत्ता सुहुमपुढविकाइया एव चेव' तथा जो पर्याप्तक सूक्ष्म-पृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं, वे भी नियमसे एक स्पर्शन इन्द्रियप्रयोगपरिणत ही होते हैं । यहाँ सूत्रमें जो 'जे अपञ्जत्ता' ऐसा बहुवचन विशेषण पुद्गलोंका नहीं समझना चाहिए, क्योंकि पर्याप्तक और अपर्याप्तक पुद्गल नहीं होते हैं पर्याप्तक अपर्याप्तक तो जीव होते हैं अतः यहां पर विशेषण पुद्गलोंका न करके जीवोंका ही किया गया है क्योंकि पर्याप्तक जीव द्वारा गृहीत जो पुद्गल हैं वे, पर्याप्तक और अपर्याप्तक जीव द्वारा गृहीत पुद्गल अपर्याप्तक मान लिये जाते हैं । जे अपञ्जत्ता वायरपुढविकाइया एवं चेव' जो पुद्गल अपर्याप्तक वादरपृथिवीकायिककी एकेन्द्रियके प्रयोग परिणत कहे गये हैं, वे भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे

આદિન એક સ્પર્શન્દ્રિયનો જ સદ્ભાવ હોય છે તેથી તેના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોમાં સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતતા જ સંભવી શકે છે ' एवं जे पञ्जत्ता सुहुमपुढविकाइया- एवं चेव' तथा જે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તેઓ પણ નિયમથી જ સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. આહીં જે 'जे अपञ्जत्ता' એવું જે પુદ્ગલોનું બહુવચનવાળું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તેને જોવાનું વિશેષણ સમજવું કારણ કે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોતા નથી પણ જીવ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે. તેથી આહીં પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક, આ બન્ને વિશેષણો જીવને લાગુ પડે છે તેમ સમજવું, કારણ કે પર્યાપ્તક જીવ દ્વારા ગૃહીત જે પુદ્ગલો છે તેમને પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવ દ્વારા ગૃહીત જે પુદ્ગલો છે તેમને અપર્યાપ્તક માની લેવામાં આવે છે. 'जे अपञ्जत्ता वायरपुढविकाइया एवं चेव' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત કહ્યાં છે, તેઓ પણ એક

તથૈવ અપર્યાપ્તવાદરપૃથિવીકાયિકવદૈવ પર્યાપ્તકા અપિ વાદરપૃથિવીકાયિકૈ
કેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ ।
એવ ચઙ્કણં મેણં જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્યા' એવં પ્રકારેણ ચતુષ્કેણ મેદેન
સૂક્ષ્મ-વાદર-પર્યાપ્તકા-પર્યાપ્તકરૂપેણ ચતુર્વિધાઃ યાવત્-અપ્કાયિક-તૈજસ-
કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ સ્પર્શે-
ન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । 'જે અપજ્જત્તા વેહંદિય પઓગપરિણયા તે
જિર્વિમદિયફાસિંદિયપઓગપરિણયા' યે અપર્યાપ્તકાઃ દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ
પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તે જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા ભવન્તિ, તથા 'જે
પજ્જત્તા વેહંદિયા એવં ચેવ' યે પર્યાપ્તકાઃ દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ તે એવમેવ-દ્વીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ 'એવં જાવ ચઙરિંદિયા'

પરિણત હી હોતે હૈં । 'એવ પજ્જત્તગા વિ' અપર્યાપ્તક વાદરપૃથિવી-
કાયિક કી તરહસે હી પર્યાપ્તક વાદરપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગ-
પરિણતપુદ્ગલ મી કેવલ એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત હી હોતે
હૈં । 'એવ ચઙ્કણં મેણં જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્યા' ઇસ તરહ સૂક્ષ્મ,
વાદર, પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તકરૂપ ચાર મેદસે ચાર પ્રકારકે અપ્કાયિક,
તૈજસકાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ
એક કેવલ સ્પર્શન ઇન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણત હી હોતે હૈં । 'જે અપજ્જત્તગા
વેહંદિયપઓગપરિણયા તે જિર્વિમદિય ફાસિંદિયપઓગપરિણયા' જો
અપર્યાપ્તક વેહન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કહે ગયે હૈં, વે જિહ્વાઇન્દ્રિય
ઑર સ્પર્શનઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં તથા 'જે પજ્જત્તા
વેહંદિયા એવં ચેવ' જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક વેહન્દ્રિય જીવકી દો ઇન્દ્રિયોકે
પ્રયોગસે પરિણત કહે ગયે હૈં વે મી જિહ્વા ઇન્દ્રિય ઑર સ્પર્શનઇન્દ્રિય
ઇનં દોઇન્દ્રિયોકે પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં 'એવં જાવ ચઙરિંદિયા'

સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે 'એવ પજ્જત્તગા વિ' અપર્યાપ્તક વાદર
પૃથ્વીકાયિકની જોમ જ પર્યાપ્તક વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પશુ
એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે 'એવ ચઙ્કણં મેણં જાવ
વળસ્સઙ્કાઙ્યા' એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, આદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકરૂપ ચાર લેહની
અપેક્ષાએ અપ્કાયિક, તૈજ કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-
પરિણત પુદ્ગલો પશુ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે 'જે અપજ્જત્તગા
વેહંદિય પઓગપરિણયા તે જિર્વિમદિયફાસિંદિયપઓગપરિણયા' જે અપર્યાપ્તક
દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો કહે છે, તેઓ જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી

एवम् द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव यावत्-त्रीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः घ्राण-रसन-स्पर्शन-रूपत्रीन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, तथा चतुरिन्द्रियाः-चक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनरूपचतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः चतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, 'णवरं एकैककं इंदियं वृद्धेयव्वं' नवरम् विशेष उत्तरोत्तरम् एकैकमिन्द्रियं घ्राणादिरूपं वर्द्धयितव्यम्, 'जाव अपज्जत्ता रयणप्पभापुढवि-नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते सोइंदिय-चक्खिदिय-घाणिंदिय-जिब्भिंदिय-फासिंदियपओगपरिणया' यावद्- ये अपर्याप्तकारत्नप्रभापृथिवीनैरयिक-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-

द्वીन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गलोंकी तरहसे ही यावत्-त्रीन्द्रियजीवोंकी तीन इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणतपुद्गल घ्राण, रसन, स्पर्शनरूप त्रीन्द्रिय प्रयोगपरिणत ही हुआ करते हैं । तथा चक्षु, घ्राण, रसन, स्पर्शन-रूप चतुरीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल चतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणत ही होते हैं 'णवरं एकैककं इंदियं वृद्धेयव्वं' यहांपर विशेषता केवल इतनी ही है कि इनमें एक एक इन्द्रियकी वृद्धि करनी चाहिये अर्थात् ते इन्द्रिय जीवोंमें घ्राण की और चौइन्द्रिय जीवोंमें चक्षुइन्द्रियकी अधिकता करलेनी चाहिये । 'जाव अपज्जत्ता रयणप्पभापुढवी नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते सोइंदियचक्खिदियघाणिंदिय-फासिंदियपओगपरिणया' यावत्-जो पुद्गल अपर्याप्तक रत्नप्रभा-पृथिवीगत नारककी पचेन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत हुए कहे गये है वे श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, स्पर्शन

परिણत હોય છે 'એ જાવ ચતુરિંદિયા' એ જ પ્રમાણે ત્રીન્દ્રિય જીવોની ત્રણ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત હોય છે અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોની ચાર ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસના અને સ્પર્શન, આ ચાર ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. દ્વીન્દ્રિયો કરતાં ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે દ્વીન્દ્રિય જીવો કરતાં ત્રીન્દ્રિયમાં એક ઇન્દ્રિય-ઘ્રાણેન્દ્રિય વધારે હોય છે અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં ચક્ષુન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિય વધારે હોય છે એ જ વાત સૂત્રકારે 'ણવરં એકેકકં ઇંદિયં વૃદ્ધેયવ્વં' આ સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રકટ કરી છે.

‘જાવ અપજ્જત્તા રયણપ્પમા પુઢવી નેરહય પંચિંદિયપઓગપરિણયા તે સોહિંદિય - ચક્કિંદિય - ઘાણિંદિય - જિભિંદિય - ફાસિંદિય પઓગપરિણયા’ જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની પચેન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા

ઘ્રાણેન્દ્રિય-જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । એવં પજ્જત્તગા વિ' એવમ્ અપર્યાપ્તકવદેવ યે પર્યાપ્તકા રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાસ્તે શ્રોત્રાદીન્દ્રિયપચ્ચક્રપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, 'એવં સઙ્ગે ભાણિયઘ્વા' એવં-રત્નપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકવદેવ, સર્વે શર્કરાપ્રમા-વાલુકાપ્રમા-પદ્મપ્રમા-ધૂમપ્રમા-તમઃપ્રમા-તમસ્તમઃપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકાઃ અપર્યાપ્તકાશ્ચ શ્રોત્રાદિપચ્ચેન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતા ભવન્તિ । એવં 'તિરિક્કજોણિય-મણુસ્સ-દેવા જાવ' યે તિર્યગ્યોનિકમનુષ્યદેવા યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે શ્રોત્રાદિપચ્ચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ 'જાવ' ઇતિ યાવત્પદેન ભવન-

ઇન્દ્રિય, ઇન પાંચ ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત હી હોતે હૈં 'એવં પજ્જત્તગા વિ' તથા અપર્યાપ્તકકી તરહ હી પર્યાપ્તક રત્નપ્રભાપૃથિવીગત નૈરયિકકી પંચેન્દ્રિયોંકે પ્રયોગ સે પરિણત હુએ પુદ્ગલ ભી શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ પાંચોં ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગ સે હી પરિણત હોતે હૈં । 'એવ સઙ્ગે ભાણિ-યઘ્વા' રત્નપ્રભાપૃથિવી કે નૈરયિકોંકી તરહ સે હી અવશિષ્ટ શર્કરા-પ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પદ્મપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, તમસ્તમઃપ્રમા પૃથિવીકે નૈરયિકોંકી પાંચ ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ પુદ્ગલ ચાહે વે પર્યાપ્તક હોં ચાહે અપર્યાપ્તક હોં શ્રોત્રાદિક પાંચોં ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગ સે પરિણત હોતે હૈં । 'તિરિક્કજોણિયમણુસ્સ દેવા જાવ' હસી તરહ સે જો પુદ્ગલ તિર્યગ્યોનિકોંકી, મનુષ્યોંકી, દેવોંકી પાંચોં ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત કહે ગયે હૈં વે શ્રોત્રાદિ પાંચોં ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે

કહ્વા છે તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઃકેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી-પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી-પરિણત હોય છે 'એવં પજ્જત્તગા વિ' અપર્યાપ્તક નારકોની જેમ પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની પાચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. 'એવ સઙ્ગે ભાણિયઘ્વા' રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની જેમ જ બાકીની શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પદ્મપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની પાચ ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે

'તિરિક્કજોણિય મણુસ્સ દેવા જાવ' એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો તિર્યગ્યોનિક હોવાની, મનુષ્યોની અને દેવોની પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત કહ્વા છે, તે પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે અહીં 'જાવ' (પર્યાપ્ત)

વાસિદેવાનારમ્યાપરાજિતાનુત્તરૌપપાતિકદેવપર્યન્તા દેવાઃ શ્રોત્રાદિપંચેન્દ્રિય-
પ્રયોગપરિણતા ભવન્તિ । તથા-‘ જે પજ્જત્તસંવ્વટ્ઠસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય-
જાવ પરિણયા તે સોહંદિય-ચર્કિંસદિય-જાવ-પરિણયા’ એ પર્યાપ્તકસર્વાર્થ-
સિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક-યાવત્-દેવપંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તે
શ્રોત્રેન્દ્રિય-ચક્ષુરિન્દ્રિય-યાવત્-ગ્રાણેન્દ્રિય-જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા
એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ । इति चतुर्थो दण्डकः ४ । तथा च चतुर्थे दण्डके
इन्द्रियद्वारदण्डके जीवानाम् १६१-एकषष्ट्यधिकशतभेदानां, ७१३ - त्रयो-
दशाधिकसप्तशतानि इन्द्रियाणि आश्रित्य जीवभेदा भवन्ति, तथाहि-१६१

પરિણત હોતે હૈં । ‘ જાવ ’ હસ પદસે ભવનવાસી દેવોં સે લગાકર
અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક તક સમસ્ત દેવોંકી જો શ્રોત્રાદિક પાંચ
ઈન્દ્રિયાં હૈં, ડન સવ ઈન્દ્રિયોંકે પ્રયોગ સે પરિણત જો પુદ્ગલ કહે
ગયે હૈં વે સવ પુદ્ગલ ઑહે પર્યાપ્તક હોં ઑહે અપર્યાપ્તક હોં શ્રોત્રા-
દિક પાંચોં ઈન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં । તથા ‘ જે પજ્જત્તા
સંવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ પરિણયા તે સોહંદિયચર્કિંસદિય જાવ
પરિણયા’ જો પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોંકી પાંચ
ઈન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે સવ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુ
ઈન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વાઈન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય ઇન પાંચ ઈન્દ્રિયોંકે પ્રયોગ
સે પરિણત હોતે હૈં । હસ પ્રકાર સે વહ ઑથા દણ્ડક હૈં । ઈન્દ્રિય-
દ્વારવાલે હસ ચતુર્થદણ્ડકમેં જીવોંકે ૧૬૧ ભેદોંકે ૭૧૩ ભેદ ઈન્દ્રિયોં
કો લેકર કહે ગયે હૈં-જો હસ પ્રકારસે હૈં-ઇન ૧૬૧ જીવોંકે ભેદોંમેં

પદ્ધતી ભવનવાસી દેવો, વાનવ્યન્તરો, વૈમાનિકો, ઐવેયક કલ્પાતીત દેવો અને અપરાજિત
અનુત્તરૌપપાતિક પર્યન્તના અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક
પુદ્ગલોને શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય, એ પાંચે ઇન્દ્રિયોના
પ્રયોગથી પરિણત કલ્યા છે. તથા ‘ જે પજ્જત્તા સંવ્વટ્ઠસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય જાવ
પરિણયા તે સોહંદિય, ચર્કિંસદિય જાવ પરિણયા’ પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપ-
પાતિક દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કલ્યા છે તે બધાં
ચક્ષુષન્દ્રિય, શ્રોત્રેન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય જિહ્વાઈન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના - પોંચે ઇન્દ્રિયોના -
પ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રમાણે આ ચોથું દંડક છે । ઇન્દ્રિયદ્વારવાળા આ ચોથા
દંડકમા ૭૧૩ ભેદોને અનુલક્ષીને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે ૭૧૩ ભેદ
કલ્યા છે - એકેન્દ્રિયોના ૨૦ ભેદોને અને વિકલેન્દ્રિના ૬ ભેદોને બાદ કરીને બાકીના

एकषष्ठ्यधिकशतजीवभेदेषु विंशतिम् एकेन्द्रियभेदान्, षट् च विकलेन्द्रिय भेदान् वर्जयित्वा अवशिष्टानाम् १३५ पञ्चत्रिंशदधिकशतजीवभेदानाम् प्रत्येकं पञ्च पञ्च इन्द्रियाणि इति ६७५ पञ्चसप्तत्यधिकषट्शतानि इन्द्रियाणि, एकेन्द्रियाणां विंशतिभेदानाम् २० विंशतिरिन्द्रियाणि, त्रयाणां विकलेन्द्रियाणाम् षड्भेदानाम् १८ अष्टादश इन्द्रियाणि, सर्वसंमेलनेन त्रयो- दशाधिकसप्तशतानि (७१३) इन्द्रियाणि भवन्ति ॥सू० ५॥

अथ शरीरेन्द्रियनामकं पञ्चमं दण्डकमाह—‘जे अपज्जत्त’ इत्यादि ।

मूलम्—‘जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेय- कम्मासररूपपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया । जे पज्जत्तसुहुम० एवं चेव बायर० अपज्जत्ता एवं चेव । एवं पज्जत्तगा वि । एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियवाणि, जाव—जे य पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध- अणुत्तरोववाइय-जाव--देवपंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मासररूपपओ- गपरिणया ते सोइंदियचक्खिंदिय जाव फासिंदियपओग- परिणया (दंडगा ५) सू. ६ ॥

से एकेन्द्रियके बीस २० भेदोंको और विकलेन्द्रियके ६ भेदोंको कम करके बाकी के बचे हुए १३५ जीव भेदोंमें से प्रत्येक जीव के साथ ५ इन्द्रियोंसे गुणा करने पर ६७५ इन्द्रियां हो जाती हैं । इनमें एकेन्द्रियके २० भेदोंकी २० इन्द्रियोंको और विकलेन्द्रियोंके ३ तीन भेदों की १८ इन्द्रियोंको मिलाने से सब इन्द्रिया ७१३ हो जाती हैं ॥सू.५॥

१३५ जलभेदोभा प्रत्येक जलने ५ इन्द्रियो होय छे भाटे १३५ जलभेदोनी ६७५ इन्द्रियो थाय छे तेभा ओकेन्द्रियोना २० भेदोनी (पृथ्वीकायिक आदि पांच ओकेन्द्रियना सूक्ष्म, आदर, पर्याप्त अने अपर्याप्त ओवा चार, चार भेद होवाथी कुल २० भेद थाय छे) २० इन्द्रियोने द्वीन्द्रियना ओ भेदोनी ४ इन्द्रियोने, त्रीन्द्रियना ओ भेदोनी (पर्याप्त अने अपर्याप्त भेदोनी) ६ इन्द्रियोने अने चतुर्इन्द्रियना ओ भेदोनी आठ इन्द्रियोने — आ रीते विकलेन्द्रियनी १८ इन्द्रियोने—उभेचवाथी कुल ७१३ इन्द्रियो थाय छे. ॥ सू. ५ ॥

હાયા - એ અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકૈતૈજસકાર્મણશરીર-
પ્રયોગપરિણતાઃ, તે સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ । એ પર્યાપ્તસૂક્ષ્મ-
એવમેવ વાદર૦, અપર્યાપ્તકા એવમેવ । એવં પર્યાપ્તકા અપિ । એવમ્ એતેન
અભિલાપેન યસ્ય યાનિ ઇન્દ્રિયાણિ શરીરાણિ ચ તાનિ મણિતવ્યાનિ, યાવત્
એ ચ પર્યાપ્તકાઃ સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક૦ યાવત્-દેવપશ્ચેન્દ્રિય વૈક્રિય-

‘જે અપજ્જત્તા સુહુમ્મપુઢવિકાઇય ઇર્ગિદિય’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ-(જે અપજ્જત્તા સુહુમ્મપુઢવિકાઇય ઇર્ગિદિય ઓરાલિય તેયા કમ્મા
સરીરપ્પઓગપરિણયા તે ફાસિદિયપઓગપરિણયા, જે પજ્જત્તા સુહુમ-
એવં ચેવ, વાયર પજ્જત્તા એવચેવ૦) જો પુઢ્ગલ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવી
કાયિક એકેન્દ્રિકે ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ શરીરકે પ્રયોગસે પરિણત
કહે ગયે હૈં વે કેવલ એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે હી પ્રયોગસે પરિણત હોતે
હૈં । જો પુઢ્ગલ પર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિકે ઔદારિક, તૈજસ
કાર્મણ શરીર કે પ્રયોગ સે પરિણત કહે ગયે હૈં, વે પુઢ્ગલ મી કેવલ
એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે હી પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં । ઇસી તરહ સે
અપર્યાપ્તક વાદરપૃથિવીકાયિક ઓર પર્યાપ્તક વાદરપૃથિવીકાયિક મી
જાનના ચાહિયે । (એવં એણં અભિલાવેણં જસસ જહંદિયાણિ સરીરાણિ
ય તાણિ માણિયવ્વાણિ) ઇસ તરહ ઇસ અભિલાપ દ્વારા જિસ જીવકે
જિતની ઇન્દ્રિયાં ઓર જિતને શરીર હોં, ઉનકે ઉતની ઇન્દ્રિયાં ઓર

‘જે અપજ્જત્તા સુહુમ્મ પુઢવિકાઇય ઇર્ગિદિય’ ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (જે અપજ્જત્તા સુહુમ્મ પુઢવિકાઇય ઇર્ગિદિય ઓરાલિય તેયાકમ્મા
સરીરપ્પઓગપરિણયા તે ફાસિદિયપઓગપરિણયા, જે પજ્જત્તા સુહુમ. એવંચેવ.
વાયર પજ્જત્તા એવં ચેવ) જે પુઢ્ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યાં છે, તેઓ ફક્ત એકલી
સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત થાય છે જે પુઢ્ગલો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક
એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યા છે, તે
પુઢ્ગલો પણ ફક્ત સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે. એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત
વાદર પૃથ્વીકાયિક અને પર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાયિક પુઢ્ગલો વિષે પણ સમજવું.
(એવં એણં અભિલાવેણં જસસ જહંદિયાણિ સરીરાણિ ય તાણિ માણિયવ્વાણિ)
આ પ્રકારના અભિલાપ દ્વારા જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો અને જેટલાં શરીર હોય, તેમને
જેટલી ઇન્દ્રિયો અને જેટલાં શરીર હોય છે એમ કહેવું જોઈએ. (જાવ જે પજ્જત્તા

તૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાસ્તે શ્રોત્રેન્દ્રિય-ચક્ષુરિન્દ્રિય-યાવત્-સ્પર્શેન્દ્રિય-પ્રયોગપરિણતાઃ (પञ्चमो दण्डकः ५) ॥સૂ. ૬॥

ટીકા-‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઈયર્ગિદિયઓરાલિયતેયકમ્માસરીર-પઓગપરિણયા તે ફાસિંદિયપઓગપરિણયા’ જે અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વી-કાર્યકૈકેન્દ્રિયોદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે કેવલ સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ, એવં ‘જે પજ્જત્તસુહુમં એવં ઉત્તને શરીર કહના ચાહિયે. (જાવ જે ય પજ્જત્તા સન્વટ્ઠસિદ્ધઅણુત્તરો વવાઈય જાવ દેવપંચિદિય પઓગપરિણયા દંડગા ૫) યાવત્ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક દેવોંકી પાંચ ઇન્દ્રિયોંકે એવં વૈક્રિય તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરકે પ્રયોગ સે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે પુદ્ગલ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુ ઇન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શન ઇન્દ્રિય ઇન પાંચ ઇન્દ્રિયોં કે પ્રયોગ સે પરિણત હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર યહ પાંચવાં દણ્ડક હૈં ।

ટીકાર્થ-ઇસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારને શરીરેન્દ્રિયનામ્કા પાંચવાં દણ્ડક કહા હૈ-ઇસમેં ઉન્હોંને યહ કહા હૈ કિ ‘જે અપજ્જત્તા સુહુમપુઢવી-કાઈયર્ગિદિય ‘ઓરાલિય તેયાકમ્મા સરીરપઓગપરિણયા તે ફાસિં દિયપઓગપરિણયા’ જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાર્યકી એક ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગ સે તથા ઉસકે ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે કેવલ એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિય

સન્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઈય જાવ દેવ પંચિદિયવેઉઞ્ચિય તેયાકમ્મા સરીરપઓગ-પરિણયા તે સોઈંદિયચર્કિસિદ્ધિય જાવ ફાસિંદિયપઓગપરિણયા દંડગા ૫) યાવત્ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી અને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત હોવાનુ કહ્યુ છે, તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુન્દ્રિય, શ્રોત્રેન્દ્રિય, બિહવાઈન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય, આ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રકારનુ આ પાંચમું દંડક છે

ટીકાર્થ-આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે શરીરેન્દ્રિય નામના પાંચમાં દંડકનુ પ્રતિપાદન કર્યુ છે. તેઓ કહે છે કે- ‘જે અપજ્જત્તગા સુહુમપુઢવિકાઈયર્ગિદિયઓરાલિય તેયાકમ્મા સરીરપઓગપરિણયા તે ફાસિંદિયપઓગપરિણયા’ જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાર્યકી એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા તેના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે-અન્ય ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી, કારણ કે

‘ચેવ’ એ પર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગ-
પરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાસ્તે એવમેવ, કેવલં સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા
એવ ભવન્તિ । ‘વાદર૦ અપજ્જત્તા’ એવં ચેવ’ એ અપર્યાપ્તવાદરપૃથિવી-
કાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાસ્તે
એવમેવ કેવલંસ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા એવ ભવન્તિ । ‘એવં પજ્જત્તગા વિ’
એવમ્ અપર્યાપ્તકવદેવ એ પર્યાપ્તકા - અપિ વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિક-
તૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાસ્તેઽપિ કેવલં સ્પર્શેન્દ્રિય-

કે પ્રયોગસે હી પરિણત હોતે હૈં । અન્ય ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત
નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકિં ઇનકે અન્ય ઇન્દ્રિયાં હોતી નહીં હૈં । હસી
તરહ ‘જે પજ્જત્તા સુહુમ૦ એવં ચેવ’ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવી-
કાયિક એકઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે તથા ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મ-
ણશરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે બી કેવલ એક
સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે હી પરિણત હોતે હૈં । ‘વાયરઅપજ્જત્ત-
એવં ચેવ૦’ જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત વાદરપૃથિવીકાયિક કી એકેન્દ્રિય ઓર
ઔદારિક, તૈજસ એવં કાર્મણ શરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે
ગયે હૈં વે બી કેવલ એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે હી પ્રયોગસે પરિણત
હોતે હૈં । અન્ય ઇન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે નહીં ક્યોંકિં એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિય
કે સિવાય ઓર ઇન્દ્રિયાં ઇનમેં હોતી નહીં હૈં । ‘એવં પજ્જત્તગા વિ’
હસી તરહસે જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક વાદરપૃથિવીકાયિક કી એકઇન્દ્રિયકે
પ્રયોગસે તથા ઔદારિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરકે પ્રયોગસે પરિ-

તેમને બીજી ઇન્દ્રિયો હોતી નથી. એ જ પ્રમાણે ‘જે પજ્જત્તા સુહુમ. એવં ચેવ’
જે પુદ્ગલો અર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા ઔદારિક, તૈજસ
અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલા છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર
સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે. ‘વાયરઅપજ્જત્ત એવં ચેવ’ જે પુદ્ગલો
અપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાયિકની એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા ઔદારિક, તૈજસ અને
કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલા છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર
સ્પર્શેન્દ્રિયના જ પ્રયોગથી પરિણત હોય છે-અન્ય ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી,
કાણુ કે તેમનામા સ્પર્શેન્દ્રિય સિવાયની ઇન્દ્રિયોના સહભાવ હોતો નથી.
‘એવં પજ્જત્તગા વિ’ એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક વાદર પૃથ્વીકાયિકની
એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત
થયેલા કલા છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે.

प्रयोगपरिणता एव भवन्ति । 'एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि' एवं रीत्या एतेन उपर्युक्तेन अभिलापेन यस्य यानि इन्द्रियाणि शरीराणि च प्रज्ञप्तानि तस्य तानि इन्द्रियाणि शरीराणि च भणितव्यानि, 'जाव जे य पज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइय० जाव देव पंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया ते सोइंदिय-चक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया' यावत्-सूक्ष्मावादराः पर्याप्तकाः अपर्याप्तकाश्च अप्कायिक-तेजस्कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकर्मण-शरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तामतेऽपि केवलं स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, एवं द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-प्रयोगपरिणता

णत हुए कहे गये हैं, वे भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे ही परिणत होते हैं । 'एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि' इस प्रकार इस अभिलापके द्वारा जिस जीव के जितनी इन्द्रियां और जितने शरीर कहे गये हैं उस जीव के उतनी इन्द्रियां और उतने शरीर कहना चाहिये । 'जाव जे य पज्जत्ता सव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव देव पंचिंदिय वेउव्वियतेया कम्मासरीरपओगपरिणया ते सोइंदिय चक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया' यावत्-सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक इनकी जो एक इन्द्रिय और औदारिक, तैजस एवं कर्मण शरीर हैं, इन सबके प्रयोग से जो पुद्गल परिणत हुए कहे गये हैं वे सब पुद्गल भी केवल एकस्पर्शन इन्द्रिय के प्रयोग से ही परिणत होते हैं । इसी तरह से द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों के प्रयोग से

'एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि' आ प्रकारना अभिलाप द्वारा जे जेवने जेटली छिन्दियो अने जेटला शरीर छलां छे, ते जेवने जेटली छिन्दियो अने जेटलां शरीर छडेवा जेधअे. 'जाव जे य पज्जत्त-सव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइ य जाव देव पंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मा सरीर-पओगपरिणया ते सोइंदियचक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया' यावत् - सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक अने अपर्याप्तक अप्कायिक, वायुकायिक, तेजस्कायिक अने वनस्पतिकायिकनी जेक छिन्दियना प्रयोगथी अने औदारिक, तैजस अने कर्मण शरीरना प्रयोगथी परिणत जे पुद्गलछे। कहेवा छे, ते पुद्गलछेपणु जेक मात्र स्पर्शेन्द्रियना प्रयोगथी जे परिणत छे। जे जे प्रमाणे द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रियना

અપિ પુદ્ગલાઃ યથાયોગ્યં વક્તવ્યાઃ, एवं रत्नप्रभादिसप्तनैरयिकपर्याप्तका-
पर्याप्तकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः
बोध्याः, एवं जलचरादितिर्यग्योनिक-मनुष्य-भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योति-
षिक - वैमानिकपर्याप्तकापर्याप्तक - नवग्रैवेयक - विजय - वैजयन्त - जयन्ता-
पराजितदेवशरीरप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः वक्तव्याः । ये च पर्याप्तकाः
अपर्याप्तकाश्च सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक - यावत् - कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रिय-
वैक्रिय-तैजस-कर्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते श्रोत्रेन्द्रिय-

પરિણત કહે ગયે પુદ્ગલોં કે વિષયમેં ઓ યથાયોગ્યરીત ને જાન લેના
ચાહિયે । इसी तरह से रत्नप्रभा आदि सप्त पर्याप्तक अपर्याप्तक नैरयिक
जीवोंकी पांच इन्द्रियों के प्रयोग से परिणत कहे गये पुद्गल उनकी
श्रोत्रादिक पांच इन्द्रियों के प्रयोगसे परिणत होते हैं ऐसा जानना
चाहिये । इसी तरह से पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक जलचरादि तिर्यग्योनिक,
मनुष्य, भवनपति, वानव्यन्तर ज्योतिषिक और वैमानिकदेव इनकी
पांच इन्द्रियोंके और यथा योग्य औदारिक आदि शरीरोंके प्रयोगसे
परिणत हुए जो पुद्गल कहे गये हैं, वे ओ यथायोग्य श्रोत्रादिक
इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत होते हैं । इसी तरहसे पर्याप्तक एवं
अपर्याप्तक, नवग्रैवेयक, विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजितवासी
देवोंकी इन्द्रियोंके तथा शरीरके प्रयोगसे जो पुद्गल परिणत हुए
गये हैं, वे तथा पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर
विमानवासी देवोंकी पांच इन्द्रियोंके तथा शरीरोंके प्रयोगसे वैक्रिय,
तैजस एवं कर्मण इन तीन शरीरोंके प्रयोगसे जो पुद्गल परिणत

પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં જે પુદ્ગલો કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વિષે પણ યથાયોગ્ય રીતે
સમજી લેવું એ જ પ્રમાણે રત્નપ્રભા આદિ નારકોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નારક
જીવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત કહેલાં પુદ્ગલો પણ તેમની શ્રોત્રાદિક પાંચ
ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે એમ સમજવું. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને
અપર્યાપ્તક જલચર આદિ તિર્યગ્યોની, મનુષ્યોની, ભવનપતિ દેવોની, વાનવ્યન્તર દેવોની,
જ્યેતિષિકોની, અને વૈમાનિક દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી અને યથાયોગ્ય ઔદારિક
આદિ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ
શ્રોત્રાદિક પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને
અપર્યાપ્તક, નવ ગ્રંથેયક દેવોની તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને
સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી તથા વૈક્રિય, તૈજસ

ચક્ષુરિન્દ્રિય-યાવત્-ગ્રાણેન્દ્રિય જિહ્વેન્દ્રિય-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ ભવન્તીતિ
પૃથ્વો દણ્ડકઃ (૫) તથા ચ-પૃથ્વે દણ્ડકે શરીરેન્દ્રિયદ્વારે એકનવત્યધિક-
ચતુઃશત(૪૯૧)જીવાનાં પૃથ્વસપ્તત્યધિકૈકશતોત્તરદ્વિસહસ્રપરિમિતાનિ (૨૧૭૫)
ઇન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ, તથાદિ-શરીરાણામ્ ૪૯૧-એકનવત્યધિકચતુઃશતભેદાનાં
મધ્યે ૪૧૨-દ્વાદશાધિકચતુઃશતશરીરાણામ્ પ્રત્યેકં પૃથ્વ પૃથ્વ ઇન્દ્રિયાણિ
ભવન્તીતિ પૃથ્વધિકસહસ્રદ્વયમ્ ૨૦૬૦ । એકેન્દ્રિયાણામ્-૬૧ એકપૃથ્વ-
શરીરાણામ્ ૬૧ એકપૃથ્વિરિન્દ્રિયાણિ । ત્રયાણાં ચ વિકલેન્દ્રિયાણામ્ અષ્ટાદશ-
૧૮ શરીરાણામ્ ૫૪ ચતુઃપૃથ્વાશદ્ ઇન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ । સર્વસંમેલનેન
શરીરસ્ય પૃથ્વસપ્તત્યધિકૈકશતોત્તરદ્વિસહસ્રપરિમિતાનિ ૨૧૭૫ ઇન્દ્રિયાણિ
જાતાનિ ? ॥સૂ. ૬॥

હુએ કહે ગયે હૈં, વે પુદ્ગલ ઓત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોંકે-ઓત્રઇન્દ્રિય-
ચક્ષુ ઇન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વા ઇન્દ્રિય, સ્પર્શન ઇન્દ્રિય इन पांच इन्द्रि-
योँके प्रयोगसे परिणत होते हैं । इस प्रकार यह पांचवाँ दण्डक है।
શરીર ઇન્દ્રિય દ્વારવાલે હસ પાંચવેં દણ્ડકમેં ૪૯૧ જીવોંકી ૨૧૭૫
ઇન્દ્રિયાં होती हैं ऐसा प्रकट किया गया है । ४९१ शरीरोंके भेदोंके
बीचमेंसे ४१२ शरीरोंकी प्रत्येककी ५-५ इन्द्रियां होती हैं । अतः
४१२ को ५से गुणा करने पर २०६० इन्द्रियां हो जाती हैं । एके-
न्द्रियोंकी ६१ इन्द्रियों और तीन विकलेन्द्रियोंके १८ शरीरोंकी ५४
इन्द्रियां होती हैं इस प्रकार २०६० + ६१ + ५४ = २१७५ इन्द्रियां हो
जाती हैं ॥ सू. ६ ॥

અને કાર્મણ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ
ઓત્રન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય, ગ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય, એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના
પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. આ પ્રકારનું આ પાંચમું દંડક સમજવું. શરીરઇન્દ્રિય
દ્વારવાળા આ પાંચમાં દંડકમાં ૪૯૧ જીવોની ૨૧૭૫ ઇન્દ્રિયો હોય છે એવું પ્રકટ કર્યું
છે તે ઇન્દ્રિયો નીચે પ્રમાણે સમજવી- શરીરના જે ૪૯૧ ભેદો કહ્યા છે, તેમાંથી
૪૧૨ શરીરો પાંચ, પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા હોય છે તેથી ૪૧૨ ને પાંચ વડે ગુણતા
તેમની ૨૦૬૦ ઇન્દ્રિયો થાય છે એકેન્દ્રિયોની ૬૧ ઇન્દ્રિયો અને ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોના ૧૮
શરીરોની ૫૪ ઇન્દ્રિયો થાય છે આ રીતે ૨૦૬૦ + ૬૧ + ૫૪ = ૨૧૭૫ ઇન્દ્રિયો
થાય છે ॥ સૂ. ૬ ॥

અથ વર્ણાદિદ્વારમાહ—‘જે અપજ્જત્ત’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્— જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠાવિકાઇયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયા વિ નીલં લોહિયં હાલિદ્ધં સુક્કિલ્લં । ગંધઓ સુભિગંધપરિણયા વિ, દુભિગંધપરિણયા વિ । રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કહુયરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મદ્દરસપરિણયા વિ । ફાસઓ કવ્વલ્લપાસપરિં જાવ લુક્કલ્લપાસપરિં । સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયાવિ વટ્ટં તંસં ચડરંસં આયયસંઠાણપરિણયા વિ । જે પજ્જત્તસુહુમપુઠાવિં એવં ચેવ, એવં જહાણપુઠ્ઠીએ નેયવં જાવ જે પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધાણુત્તરોવવાઇય—જાવ—પરિણયા વિ । તે વન્નઓ કાલવન્નપરિણયાવિ, જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ (દંડગા ૬) ॥સૂં ૭॥

હાયા—યે અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ, નીલં લોહિતં હારિદ્રં શુક્લં । ગન્ધતઃ સુરભિગં

‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠાવિકાઇયર્ગિંદિય પઓગપરિણયા’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જે અપજ્જત્તા સુહુમપુઠાવિકાઇયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયા વિ, નીલં લોહિયં હાલિદ્ધં સુક્કિલ્લં) જાં પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં વે વર્ણકી અપેક્ષા કાલેવર્ણરૂપમેં, નીલેવર્ણરૂપમેં, રક્તવર્ણરૂપમેં, પીતવર્ણરૂપમેં ઓર શુક્લવર્ણરૂપમેં ઓ પરીણત હો જાતે હૈં । (ગંધઓ

‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠાવિકાઇયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા’ ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠાવિકાઇયર્ગિંદિયપઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયા વિ, નીલં લોહિયં હાલિદ્ધં સુક્કિલ્લં.)

જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તેઓ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણ રૂપે, નીલવર્ણ રૂપે, લાલવર્ણ રૂપે, પીળાવર્ણ રૂપે અને સફેદવર્ણ રૂપે પેણુ પરિણુમી જાય છે । (ગંધઓ સુભિગંધપરિણયા વિ,

ન્ધપરિણતા અપિ, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ । રસતઃ તિત્તરસપરિણતા અપિ, કટુકરસપરિણતા અપિ, કષાયરસપરિણતા અપિ, અમ્લરસપરિણતા અપિ, મધુર-રસપરિણતા અપિ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા યાવત્ રૂક્ષસ્પર્શ પરિણતાઃ । સંસ્થાનતઃ પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ, ત્ર્યસ-સંસ્થાનપરિણતા અપિ, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ । યે પર્યાપ્તિકસૂક્ષ્મપૃથિવી૦ એવમેવ । એવં યથાનુપૂર્વ્યા જ્ઞાતવ્યં યાવત્

સુભિગંધપરિણયા વિ, દુભિગંધપરિણયા વિ) ગંધકી અપેક્ષા સુરભિગંધરૂપમેં ભી એવં દુરભિગંધરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં । (રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કટુયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરરસપરિણયા વિ) રસકી અપેક્ષા વે તિત્તરસરૂપમેં, કટુક-રસરૂપમેં, કષાયરસરૂપમેં, અમ્લરસરૂપમેં, ઓર મધુરરસરૂપમેં ભી પરિણત હોજાતે હૈં । (ફાસઓ-કક્ષ્વડફાસ પરિ૦ જાવ લુલ્લ ફાસ-પરિ.) સ્પર્શકી અપેક્ષા વે કર્કશસ્પર્શરૂપમેં, યાવત્ રૂક્ષસ્પર્શરૂક્ષમેં ભી પરિણત હોજાતે હૈં । (સંઠાણઓ-પરિમંડલસંઠાણપરિણયા, વિ, વટ૦ તંસ ચડરંસ૦ આયયસંઠાણપરિણયા વિ) સંસ્થાનકો અપેક્ષા વે પરિ-મંડલ સંસ્થાનરૂપમેં, વૃત્ત (ગોલ સંસ્થાનરૂપમેં, ત્ર્યસસંસ્થાનરૂપમેં, ચતુ-રસ્રસંસ્થાનરૂપમેં ઓર આયતસંસ્થાનરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં । (જે પજ્જતસુહુમપુઢવી૦ એવં ચેવ-એવ જહાણુપુલ્લીએ નેયવ્વં-જાવ જે પજ્જતસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહય જાવ પરિણયા વિ તે વણઓ

દુભિગંધપરિણયા વિ) ગંધની અપેક્ષાએ તે પુલ્લક્ષો સુગંધરૂપે પણ પરિણુમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણુમે છે (રસઓ તિત્તરસ પરિણયા વિ, કટુયરસ પરિણયા વિ, કષાયરસ પરિણયા વિ, અંબિલરસ પરિણયા વિ, મહુરરસ પરિણયા વિ) રસની અપેક્ષાએ તેઓ તિત્ત (તીખા) રસરૂપે, કટુવા રસરૂપે, કષાય (તુરા) રસરૂપે, ખાટા રસરૂપે અને મધુર રસરૂપે પણ પરિણુમે છે. (ફાસઓ-કક્ષ્વડ ફાસ પરિ૦ જાવ લુલ્લફાસ પરિ૦) સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેઓ કર્કશ (કઠોર) સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે અને રૂક્ષ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે. (સંઠાણઓ - પરિમંડલસંઠાણ પરિણયા વિ, વટ૦ તંસ૦ ચડરંસ૦ આયયસંઠાણપરિણયા વિ) સંસ્થાનની (આકારની) અપેક્ષાએ તેઓ પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણુમે છે, ચતુરસ્ર (ચતુષ્કોણ) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણુમે છે અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણુમે છે. (જે પજ્જતસુહુમ૦ પુઢવિ૦ એવં ચેવ-એવં જહાણુપુલ્લીએ નેયવ્વં-જાવ જે પજ્જતસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહય જાવ પરિણયા વિ - તે વણઓ કાલવન્ન

ये पर्याप्तकमर्थसिद्धानुत्तरौपपातिकाः यावत् परिणता अपि ते वर्णतः काल-
वर्णपरिणता अपि, यावत्-आयतसंस्थानपरिणता अपि, (षष्ठो दण्डकः ६)॥सू०७॥

टीका-जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते वन्नओ
कालवन्नपरिणयावि नील० लोहिय० हालिद० सुकिल० ये अपर्याप्तकसूक्ष्म-
पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ता स्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता

कालवन्न परिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि) जो पुद्गल
पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत होते हैं वे इसी
प्रकारसे जानना चाहिये और इसी प्रकारसे ही सबकथन उनमें क्रम-
पूर्वक लगालेना चाहिये यावत् जो पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनु-
त्तरौपपातिक यावत् प्रयोगपरिणत होते हैं वे वर्णकी अपेक्षा कालव-
र्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं यावत् संस्थानरूपसे भी परिणत हो
जाते हैं । (दंडगा ६) यह छठा दण्डक है।

टीकार्थ-सूत्रकारने इस सूत्रद्वारा वर्णादिद्वार नामका छठा दण्डकका
कथन किया है इसमें उन्होंने यह कहा है कि 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि-
काइयएगिंदियपओगपरिणया ते वन्नओ कालवन्नपरिणया वि नील-
चुन्नपरिणया वि, लोहियवन्नपरिणया वि, हालिदवन्नपरिणया वि,
सुकिलवन्नपरिणया वि' जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एके-
न्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल वर्णकी अपेक्षा

परिणया वि, जाव आययसंठाण परिणया वि) ७ पुद्गलो पर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वी-
कायिक ऐकेन्द्रियना कथन प्रमाणे समञ्जुं वणुं, गंध, रस, स्पर्श अने संस्थान विषयक
समस्त कथन अनुक्रमे उपर कथा प्रमाणे समञ्जुं. सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमानवासी
देव पर्यन्तना समस्त जेवो कथन अण प्रमाणे समञ्जुं. सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक
देव पर्यन्तना जेवोना पुद्गलो विषे आ प्रमाणे कथन समञ्जुं- 'ते पुद्गलो वणुं नी
अपेक्षाअे काण आदि उपयुक्त वणुंइये परिणुंमे छे', त्यांथी लभने 'आयत संस्थानइये
पणुं परिणुंमे छे', त्यां सुधीनुं उपयुक्त समस्त कथन अडणुं करुं. (दंडगा ६)
आ प्रमाणे छहुं एडक समञ्जुं

टीकार्थ- सूत्रकारने आ सूत्रद्वारा वणादि द्वार नामना छठा दंडकनु नीचे प्रमाणे
प्रतिपादन कयुं छे- 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया-
ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, नीलवण्णपरिणया वि, लोहियवण्ण
परिणया वि, हालिदवण्णपरिणया वि, सुकिलवण्णपरिणया वि' ७ पुद्गलो
अपर्याप्त सूक्ष्म पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रियना प्रयोगथी परिणत जेवो कथां छे, ते पुद्गलो

અપિ, નીલવર્ણપરિણતા અપિ, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ । એવં ‘ગંધઓ સુઘ્નિગંધપરિણયા વિ, દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ’ એ અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાસ્તે ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ભવન્તિ । એવં ‘રસઓ તિત્તરસપરિણયા વિ, કડુચરસપરિણયા વિ, કસાયરસપ૦ અંબિલરસપ૦ મહુરરસપ૦’ એ અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાસ્તે રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ, કટુકરસપરિણતા અપિ,

કાલેવર્ણરૂપસે ભી પરિણત હોતે હૈં, નીલવર્ણરૂપસે ભી પરિણત રહા કરતે હૈં, લોહિત લાલ વર્ણરૂપસે ભી પરિણત રહા કરતે હૈં હારિદ્રવર્ણરૂપસે ભી પરિણત રહા કરતે હૈં, શુક્લવર્ણરૂપસે ભી પરિણત રહા કરતે હૈં, ‘એવં ગંધઓ-સુઘ્નિગંધપરિણયા વિ, દુઘ્નિગંધ પરિણયા વિ’ હસી તરહ લે પુદ્ગલ ગંધગુણકી અપેક્ષા સુગંધિરૂપસેં ભી પરિણત રહા કરતે હૈં, દુરભિગંધરૂપસેં ભી પરિણત રહા કરતે હૈં અથવા હસ પૂર્વોક્ત કથનકા તાત્પર્ય ઁસા ભી હો સકતા હૈ કિ જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક ઁકેન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુઁ હૈં લે પુદ્ગલ વર્ણસે કાલાદિવર્ણરૂપસેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં-ગંધસે સુગંધિરૂપ સેં ઁવં દુરભિગંધરૂપ સેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં । ‘ઁવં રસઓ-તિત્તરસપરિણયા વિ, કડુચરસ પરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરરસપરિણયા વિ૦’ હસી તરહ સે લે હી અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક ઁકેન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત કહે ગલે પુદ્ગલ

વર્ણની અપેક્ષાઁ કાળાવર્ણરૂપે પણ પરિણુમે છે, નીલવર્ણરૂપે પણ પરિણુમે છે, લાલવર્ણરૂપે પણ પરિણુમે છે, પીળાવર્ણરૂપે પણ પરિણુમે છે અને શુક્લવર્ણરૂપે પણ પરિણુમે છે ‘ઁવં ગંધઓ-સુઘ્નિગંધ પરિણયા વિ, દુઘ્નિગંધપરિણયા વિ’ તે પુદ્ગલો ગંધગુણની અપેક્ષાઁ સુગંધરૂપે પણ પરિણુમન પામતાં રહે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણુમન પામતાં રહે છે. અથવા આ કથનનુ તાત્પર્ય ઁતું પણ થઈ શકે છે કે જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક ઁકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયાં હોય છે, તે પુદ્ગલો કાળાદિ વર્ણરૂપે પરિણુમી જાય છે. અને ગંધની અપેક્ષાઁ સુગંધરૂપે અને દુર્ગંધરૂપે પરિણુમી જાય છે. ‘ઁવં રસઓ-તિત્તરસપરિણયા વિ, કડુચરસપરિણયા વિ, કસાયરસપરિણયા વિ, અંબિલરસપરિણયા વિ, મહુરરસપરિણયા વિ’ ઁ જ પ્રમાણે તે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક ઁકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ રસ (સ્વાદ) ની અપેક્ષાઁ તીખા

કષાયરસપરિણતા અપિ, અમ્લરસપરિણતા અપિ, મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ । તથા 'ફાસઓ કક્ષ્વડફાસપરિ० જાવ લુક્ષ્વફાસપરિ०' યે અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મ-પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તા સ્તે સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શ-પરિણતા અપિ, યાવત્-મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ, ગુરુસ્પર્શપરિણતા અપિ, લઘુસ્પર્શ-પરિણતા અપિ, શીતસ્પર્શપરિણતા અપિ, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતા અપિ, સ્નિગ્ધસ્પર્શ-પરિણતા અપિ, રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ । તથૈવ 'સંઠાણઓ પરિમંડલ-સંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટ० તંસ, ચરુરંસ० આયયસંઠાણપરિણયાવિ' યે અપ-ર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે સંસ્થાનતઃ

રસની અપેક્ષા સે તિક્ત રસમેં પરિણત હોતે હૈં યા હો જાતે હૈં-અન્યત્ર બીં હસીં પ્રકાર સે સમજનાં ચાહિયે-કટુકરસ મેં પરિણત હો જાતે હૈં, કષાય રસરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, અમ્લ (સ્વટા) રસરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, મધુરરસરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં ।

તથા 'ફાસઓ કક્ષ્વડફાસપરિ० જાવ લુક્ષ્વફાસપરિ०' વે હીં પુદ્ગલ જો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે પ્રયોગ સે પરિણત કહે ગયે હૈં સ્પર્શની અપેક્ષા સે કર્કશસ્પર્શરૂપમેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, યાવત્-મૃદુ (કોમલ) સ્પર્શરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, ગુરુ-સ્પર્શરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, લઘુસ્પર્શરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, શીતસ્પર્શરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, ઉષ્ણસ્પર્શરૂપમેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, સ્નિગ્ધસ્પર્શરૂપમેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં, રૂક્ષસ્પર્શરૂપ મેં બીં પરિણત હો જાતે હૈં । (સંઠાણઓ પરિમંડલસંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટ०, તંસ०, ચરુરંસ० આયય-સંઠાણપરિણયાવિ' તથા વે હીં પુદ્ગલ જો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે પ્રયોગ સે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, સંસ્થાનની અપેક્ષા સે

રસરૂપે પણ પરિણુમીં જાય છે, કટવા રસરૂપે પણ પરિણુમીં જાય છે, કષાય (તુરા) રસરૂપે પણ પરિણુમીં જાય છે, ખાટા રસરૂપે પણ પરિણુમીં જાય છે અને મધુર રસરૂપે પણ પરિણુમીં જાય છે. તથા 'ફાસઓ કક્ષ્વડ ફાસ પરિ० જાવ લુક્ષ્વફાસ પરિણયા' એ જ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે, મૃદુ કોમલ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે, ગુરુ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે, લઘુ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે, શીત સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે, ઉષ્ણ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે સ્નિગ્ધ (સુવાળા) સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે અને રૂક્ષ (ખડખડા) સ્પર્શરૂપે પણ પરિણુમે છે. 'સંઠાણઓ પરિમંડલ-સંઠાણપરિણયા વિ, વટ્ટ०, તંસ०, ચરુરંસ०, આયયસંઠાણપરિણયા વિ'

પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતા અપિ, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ । અથ પર્યાપ્તસૂત્રમાહ—‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં એવં ચેવ’ એ પર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે એવમેવ’ તથાચ-વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ, નીલવર્ણપરિણતા અપિ, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ । ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ, દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ । રસતસ્તિત્તરસપરિણતા અપિ, કટુકરસપરિ-

પરિમંડલસંસ્થાનરૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, વૃત્ત (ગોલ) સંસ્થાન રૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનરૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, ચતુરસ્રસંસ્થાનરૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, આયતસંસ્થાન રૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં ।

‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં એવં ચેવ’ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે ભી એસે હી હોતે હૈં-તથા ચ વે વર્ણસે કાલે વર્ણકે રૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, નીલ વર્ણકે રૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, લોહિત(લાલ)વર્ણકે રૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, હારિદ્ર(પીલે)વર્ણકે રૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, ઓર શુક્લવર્ણકે રૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં । ગંધ સે વે હી પુદ્ગલ સુરભિગંધરૂપમેં ભી ઓર દુરભિગંધરૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં । રસ સે-વે હી પુદ્ગલ તિત્તરસ મેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, કટુક (કટુવા) રસ મેં ભી પરિણમ જાતે હૈં,

એ જ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો સંસ્થાન (આકાર)ની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, વૃત્ત (ગોળ) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ત્ર્યસ્ર (ત્રિકોણાકાર) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ચતુરસ્ર (ચતુષ્કોણ) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે.

‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં એવં ચેવ’ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલાં છે, તે પુદ્ગલો પણ અપર્યાપ્ત પુદ્ગલોના જેવાં જ હોય છે એટલે કે તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, નીલવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, લોહિત (લાલ) વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, પીળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે અને શુક્લ (સફેદ) વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે તે પુદ્ગલો ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે. રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તિત્તરસરૂપે પણ પરિણમે છે, કટુવારસરૂપે પણ પરિણમે છે, તુરાસરૂપે પણ પરિણમે છે, ખાટારસરૂપે પણ પરિણમે છે અને મધુરસરૂપે પણ પરિણમે છે સ્પર્શની

ળતા અપિ, કષાયરસપરિણતા અપિ, અમ્લરસપરિણતા અપિ, મધુરરસપરિણતા અપિ । સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શપરિણતા અપિ, મૃદુસ્પર્શપરિણતા અપિ, યાવત્-ગુરુ લઘુશીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ । સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલ-સંસ્થાનપરિણતા અપિ, વૃત્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતા અપિ, આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ । ‘એવં જહાણુ-પુન્વીએ નેયવ્વં’ એવમ્=અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકવદેવ યથાનુપૂર્વ્યા=પૂર્વોક્તાનુ-પૂર્વ્યા, વર્ણ-ગન્ધ-રસ-સ્પર્શ-સંસ્થાનરૂપયાઽત્ર પર્યાપ્તવિષયોઽપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । કિયત્-પર્યન્તમિત્યાહ-‘જાત્ર’ ઇતિ, યાવત્-યે વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિ-

કષાયરસમેં ઓ પરિણમ જાતે હેં, અમ્લરસ મેં ઓ પરિણમ જાતે હેં ઓર મધુરરસ મેં ઓ પરિણમ જાતે હેં । સ્પર્શ સે - વે હી પુદ્ગલ કર્કશ સ્પર્શ મેં ઓ પરિણમ જાતે હેં, મૃદુસ્પર્શ રૂપ મેં ઓ પરિણમ જાતે હેં, યાવત્-ગુરુ, લઘુ, શીતોષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ સ્પર્શ મેં ઓ પરિણમ જાતે હેં । સંસ્થાન સે-વે હી પુદ્ગલ પરિમંડલ સંસ્થાન મેં ઓ પરિણમ જાતે હેં, વૃત્તસંસ્થાનમેં ઓ પરિણત હો જાતે હેં, ત્ર્યસ્ર-તિલ્લૂંટે સંસ્થાનમેં ઓ પરિણમ જાતે હેં, ચતુરસ્ર ચૌકોર સંસ્થાનમેં ઓ પરિણમ જાતે હેં, એવં આયત સંસ્થાનમેં ઓ પરિણત હોજાતે હેં । ‘એવં જહાણુપુન્વીએ નેયવ્વં’ હસ તરહ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકકી તરહસે હી, વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ તથા સંસ્થાન હન સબકે પરિણમન વિષયકા વર્ણન ક્રમાનુસાર પર્યાપ્તકે વિષયમેં ઓ જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ જૈસા વર્ણન અભી અભી વર્ણ, ગંધ, આદિકે પરિણમનકે વિષયમેં અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકમેં કિયા ગયા હૈં ઉસી પ્રકારકા કથન હન સબકે પરિણમન હોનેકે વિષયકા પર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકમેં ઓ

અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો કર્કશસ્પર્શરૂપે પરિણમે છે, મૃદુસ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અથવા રુક્ષસ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, સંસ્થાન-(આકાર)ની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, વૃત્ત (ગોળાકારના) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ત્ર્યસ્ર-ત્રિકોણાકાર-સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ચતુરસ્ર-ચતુષ્કોણ - સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. ‘એવં જહાણુપુન્વીએ નેયવ્વં’ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકના પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના પરિણમન વિષેનું જેવું વર્ણન કરવામા આવ્યું છે એવું જ વર્ણન પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકના પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના પરિણમન વિષે પણ સમજવું. આ પ્રકારનું સમસ્ત કથન ‘જાત્ર જે પઞ્ચજત્તસવ્વદ્-

ળતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ તે વર્ણતાઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ, નીલવર્ણપરિણતા અપિ, લોહિતવર્ણપરિણતા અપિ, હારિદ્રવર્ણપરિણતા અપિ, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તિ । એવં ગન્ધતો, રસતઃ, સ્પર્શતઃ સંસ્થાનતઃ, સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈ-કેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલેષુ યાવન્તઃ પ્રતિપાદિતા સ્તાવન્તો વાદરપર્યાપ્તકા-પર્યાપ્તપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલેષુ અપિ વિજ્ઞેયાઃ, તથૈવ સૂક્ષ્મ-વાદરપર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકાપ્કાયિક-તેજઃકાયિક - વાયુકાયિક - વનસ્પતિકાયિકૈ-કેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલેષ્વપિ વિજ્ઞેયાઃ । એવં દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિ-

જાનના ચાહિયે । યહ કથન ઇસી તરહકા કહાંતક જાનના ચાહિયે સો ઇસકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ 'જાવ જે પજ્જત્તસન્નવઠ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ પરિણયા વિ' યાવત્ જો વાદરપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ પુદ્ગલ કહે ગયે હૈં વે વર્ણસે કાલે-વર્ણરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, નીલેવર્ણરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, લોહિતવર્ણરૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, હારિદ્રવર્ણરૂપમેં ભી પરિણત હોજાતે હૈં ઓર શુક્લવર્ણરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં । ગંધસે, રસસે, સ્પર્શસે, સંસ્થાનસે જિતના કથન સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમેં કિયા ગયા હૈં ઉતના હી કથન વાદરપર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમેં ભી વર્ણ, ગંધ, રસ આદિકો લેકર કરલેના ચાહિયે । ઓર એસા હી સવ કથન સૂક્ષ્મવાદર પર્યાપ્તક ઓર અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક, તેજસ્કા-યિક, વાયુકાયિક એવ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોં મેં ભી જાનના ચાહિયે । ઇસી તરહકા સવ કથન વેદ્વન્દ્રિય, તેદ્વન્દ્રિય,

સિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ પરિણયા વિ' ને પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વિમાનવાસી દેવો છે, ત્યાં સુધીના સમસ્ત જીવોને વિષે પણ સમજવું 'એટલે કે બાહર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ વળુંની અપેક્ષાએ કાળાવળુંરૂપે પણ પરિણમે છે, નીલાવળુંરૂપે પણ પરિણમે છે, લાલવળુંરૂપે છે, પીળાવળુંરૂપે પણ પરિણમે છે અને શુકલવળુંરૂપે પણ પરિણમે છે બાહરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પુદ્ગલોના ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિણમન થવા વિષેનુ સમસ્ત કથન સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના પરિણમનના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. એ જ પ્રકારનું કથન બાહર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એ જ પ્રકારનું સમસ્ત કથન

ન્દ્રિય-પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકરત્નપ્રભાદિસપ્તનૈરયિકપञ્ચેન્દ્રિય - જલચર - સ્થલચર-
 સ્થેચરપञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક - પञ્ચેન્દ્રિયમનુષ્ય - ભવનપત્યસુરકુમારાદિદેવપञ્ચે-
 ન્દ્રિય-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિક-નવગ્રૈવેયક-વિજય-વૈજયન્ત-જયન્તા-
 અપરાજિતદેવપञ્ચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલા અપિ વર્ણતઃ કાલાદિવર્ણપ્રયોગ-
 પરિણતાઃ, ગન્ધતઃ સુરભિગન્ધાદિપ્રયોગપરિણતાઃ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતાઃ
 સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતાઃ, સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલસંસ્થાનાદિપરિણતા અપિ
 ભવન્તીતિ ભાવઃ । એવં 'જે પજ્જત્તપજ્જત્તઃસવ્વટ્ઠસિદ્ધઅણુતરોવવાઇયં જાવ-

ચતુરિન્દ્રિયકે પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા આદિ સાત નરકોંકે નૈર-
 યિક પંચેન્દ્રિયકે, જલચર, સ્થલચર, સ્થેચર ઊરપરિસર્પ-ભુજપરિસર્પ
 પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકે, પંચેન્દ્રિય મનુષ્યકે, ભવનપતિ અસુરકુમાર
 આદિ દેવપંચેન્દ્રિયકે, વાનવ્યન્તરકે, જ્યોતિષિકકે, નવગ્રૈવેયકકે,
 વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત દેવપંચેન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત
 કહે ગયે પુદ્ગલોંકે વિષયમેં ભી જાનના ચાહિયે અર્થાત્ યે ભી પુદ્ગલ
 વર્ણકી અપેક્ષા કાલે આદિ વર્ણરૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, ગંધકી
 અપેક્ષા સુરભિગંધરૂપમેં ભી ઔર દુરભિગંધરૂપમેં ભી પરિણમ જાતે
 હૈં, રસકી અપેક્ષા તિક્તાદિ રસરૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં, સ્પર્શકી
 અપેક્ષા કર્કશઆદિ સ્પર્શરૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, સંસ્થાનકી
 અપેક્ષા પરિમણ્ડલ સંસ્થાનરૂપ મેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં' - યહ સ્વ
 કથન યહાં પર 'યાવત્' શબ્દસે ગ્રહણ કિયા ગયા હૈં ।

દ્વીન્દ્રિય, તેષ્ઠન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવોના
 પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એવું જ સમરત કથન રત્નપ્રભા આદિ સાત નરકોના
 પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નૈરયિક પંચેન્દ્રિયના, જલચર, સ્થલચર અને સ્થેચર પંચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોનિકના, પંચેન્દ્રિય મનુષ્યના, ભવનપતિ અસુરકુમાર આદિ દેવપંચેન્દ્રિયના,
 વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષિકોના, વૈમાનિકોના, નવગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવોના, અને
 વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, તથા અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિયના પ્રયોગથી
 પરિણત પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ સમજવું. એટલે કે તે પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ
 કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે પરિણમે છે,
 રસની અપેક્ષાએ તિક્ત (તીખા) આદિ રસરૂપે પરિણમે છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ
 આદિ સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે પણ
 પરિણમે છે'. આ સમરત કથન અહીં 'જાવ (યાવત્)' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે.

परिणया वि ते वन्नओ कालवर्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि’ ये पर्याप्तकापर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० यावत्-कल्पातीतक-वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, यावत्-नीलादिवर्णपरिणता अपि, गन्धतः सुरभिगन्धादिपरिणता अपि, रसत स्तित्तादिरसपरिणता अपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, संस्थानतः परिमण्डलाद्यायतपर्यन्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, (पष्ठो दण्डकः ६)

‘जे पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि ते वन्नओ कालवर्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि’ जो पर्याप्तक अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक यावत् - कल्पातीत वैमानिक देव पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षा काले वर्णरूप में भी परिणत होते हैं, यावत् नीलादिवर्णरूप में परिणत हो जाते हैं, गंधकी अपेक्षा से वे सुरभिगंधादिरूपमें भी परिणत हो जाते हैं-बदल जाते हैं, रसकी अपेक्षा से वे तित्तादिरसरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, स्पर्शकी अपेक्षा से-वे कर्कश आदिस्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं और संस्थान की अपेक्षा से भी वे परिमण्डल आदि संस्थान से लेकर आयतसंस्थानतकके रूप में भी परिणत जाते हैं। इस प्रकार यह-छट्टा दण्डक है. तथा च-वर्णादि द्वारवाले-इस छट्टे दण्डक में-एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदि पांच स्थावर सूक्ष्म और वादर के भेद से १० प्रकारके कहे गये हैं, विकलेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय

‘जे पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि ते वर्णओ कालवर्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि’ जे पर्याप्तक अने अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग-परिणत पुद्गलो वर्णानी अपेक्षाओ काला वर्णइये पण परिणुमे छे, नील वर्णइये पण परिणुमे छे, लाल वर्णइये पण परिणुमे छे, पीला वर्णइये पण परिणुमे छे अने संक्षेद वर्णइये पण परिणुमे छे गंधनी अपेक्षाओ ते पुद्गलो सुगंधइये पण परिणुमे छे अने दुर्गंधइये पण परिणुमे छे, रसनी अपेक्षाओ ते पुद्गलो तित्तादि रसइये परिणुमे छे अने स्पर्शनी अपेक्षाओ कर्कश आदि स्पर्शइये परिणुमे छे. ते पुद्गलो संस्थाननी अपेक्षाओ परिमण्डल संस्थानथी लधने आयत पर्यन्तना संस्थानइये परिणुमे छे- आ प्रकारना वर्णादि द्वारवाला आ छट्टा दण्डकां ओकेन्द्रिय पृथ्वीकायिक आदि पांच स्थावर जेवना सूक्ष्म अने वादरना जेवथी १० प्रकार कइल छे विकलेन्द्रिय जेवना द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय अने अतुरिन्द्रियना भेदथी उ प्रकार कइल छे.

तथा च षष्ठे दण्डके वर्णादिद्वारे जीवानाम् १६१-एकषष्ट्यधिकशतभेदानां वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श - संस्थानरूपपञ्चविंशतिभेदैर्गुणिते पञ्चविंशत्यधिकचतुःसहस्राणि ४०२५ भवन्ति, तथाहि-वर्णाः पञ्च ५, गन्धौ द्वौ २, रसाः पञ्च ५, स्पर्शाः अष्टौ ८, संस्थानानि पञ्च ५ । $१६१ \times २५ = ४०२५$ पञ्चविंशत्यधिकचतुःसहस्राणि जायन्ते ॥मृ० ७॥

और चौद्विन्द्रिय के भेद से तीन प्रकार हैं, प्रथम रत्नप्रभा आदि सात पृथिवियोंमें रहनेवाले नारक जीव सात प्रकारके हैं, संज्ञीतिर्यञ्च पंचेन्द्रिय पांच प्रकारके हैं, असंज्ञी तिर्यञ्च पंचेन्द्रिय पांच प्रकारके हैं । गर्भज और संमूर्च्छिम के भेद से मनुष्य दो प्रकारके हैं, भवनपति देव असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार तकके भेदसे दस प्रकारके हैं, ज्योतिषिक देव चन्द्रसे लेकर तारा तकके भेदसे पांच प्रकारके हैं । वैमानिक देव सौधर्मसे लेकर अच्युततकके भेद से १२ बारह प्रकार के हैं, अधस्तनत्रिक-मध्यमत्रिक और उपरितनत्रिकके भेद से त्रयेयक नौ प्रकारके हैं, अनुत्तरविजयआदिके भेदसे पांच प्रकारके हैं । इस तरह $१०+३+७+५+५+२+१०+८+५+१२+९+५ = ८१$ जीवों के इक्कासी भेद हो जाते हैं । जीवोंके ८१ भेदोंके बीचमें संमूर्च्छिम मनुष्यों से भिन्न ८० जीवोंके पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे १६० एकसौ साठ भेद होते हैं तथा संमूर्च्छिम मनुष्यका एक ऐसे १६१ भेद जीवोंके

प्रथम रत्नप्रभा आदि सात पृथ्वीयोर्भां रहता नारकोना ७ प्रकार कछा छे संज्ञी तिर्यञ्च पंचेन्द्रिय जिवोना ५ प्रकार कछा छे. असंज्ञी तिर्यञ्च पंचेन्द्रिय पांच प्रकारना छे गर्भज अने संमूर्च्छिमना लेहथी मनुष्योना छे प्रकार कछां छे. असुरकुमारथी लधने स्तनितकुमार पर्यन्तना १० प्रकारना भवनपति देवो कछा छे. ज्योतिषिक देवोना चन्द्रथी तारा पर्यन्तना पांच प्रकार कछां छे. वानव्यन्तर देवोना ८ प्रकार कछां छे. सौधर्मथी अच्युत पर्यन्तना बार प्रकारना वैमानिक देवो कछा छे. त्रयेयक इत्यादीत देवोना ९ प्रकार कछां छे (३ नीचेना त्रयेयक विमानो + ३ मध्यम त्रयेयक विमानो + ३ उपरितन त्रयेयक विमानो) अनुत्तर विमानवासी देवोना विजय, आदि पांच प्रकार कछा छे. आ रीते $१०+३+७+५+५+२+१०+८+५+१२+९+५ = ८१$ जिवोना ऐक्यासी लेह थाय छे. जिवोना आ जे ८१ लेह कछा छे तेमांना संमूर्च्छिम मनुष्य सिवायना ८० प्रकारना जिवोना पर्याप्तक अने अपर्याप्तकना लेहथी १६० प्रकार थाय छे. संमूर्च्छिम मनुष्योना ऐक ज प्रकार (अपर्याप्तक) होय छे. आ रीते जिवोना कुल १६१ लेह थाय छे. आ १६१ प्रकारना जिवलेहो साथे वर्ण, गंध, रस, स्पर्श अने संस्थानना

અથ શરીરવર્ણાદિનામકં સપ્તમં દણ્ડકમાહ—‘જે અપજ્જત્ત’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—‘ જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિંકાઈયર્ણિંદિયઓરાલિય-
તેયાકમ્માસરીરપઓગપરિણયા તે વન્નઓ કાલવન્નપરિં જાવ
આયયસંઠાણપરિં । જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં એવં ચેવ, એવં
જહાણુપુઢીએ નેયવં, જસ્સ જઈ સરીરાણિ જાવ-જે પજ્જત્તસવ્વટ્ઠ-
સિદ્ધઅણુત્તરોવવાઈયદેવપંચિંદિયવેઉવિયતેયાકમ્મા સરીરં જાવ
પરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણ-
પરિણયા વિ (દંડગા ૭) ॥સૂં ૮॥

છાયા—યે અપર્યાપ્તસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિક—તૈજસ-કાર્મણશરીર-
પ્રયોગપરિણતાઃ તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતાઃ યાવત્ આયતસંસ્થાનપરિણતાઃ ।

હોતે હૈં । ૧૬૧ જીવ ભેદોંકે સાથ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એવં સંસ્થાન
इन ૨૫ का गुणा करने पर $161 \times 24 = 8024$ भेद हो जाते हैं ॥सू.७॥

‘ જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિં’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિં ઈર્ણિદિય ઓરાલિયતેયાકમ્મા
સરીરપઓગપરિણયા તે વન્નઓ કાલવન્ન પરિં જાવ આયયસંઠાણપરિં)
જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય કે ઔદારિક, તૈજસ
ઔર કાર્મણશરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે વર્ણકી
અપેક્ષા કાલેવર્ણરૂપ મેં યાવત્ આયત સંસ્થાનરૂપ મેં ભી પરિણમ જાતે

જે ૨૫ કુલ ભેદો છે તેનો ગુણાકાર કરવાથી (૧૬૧×૨૫) કુલ ૪૦૨૫ ભેદ થાય છે.
(વર્ણના ૫ ભેદ + ગંધના ૨ ભેદ + રસના ૫ ભેદ + સ્પર્શના ૮ ભેદ + સંસ્થાનના
૫ ભેદ = ૨૫ ભેદ) ॥ સૂ. ૭ ॥

‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિં’ ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિં ઈર્ણિદિય ઓરાલિય — તેયાકમ્મા
સરીરપઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણ પરિં જાવ આયયસંઠાણ પરિં)
જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ
શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં કલાં છે, ‘તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે’
અહીંથી શરૂ કરીને ‘આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે’ ત્યાં સુધીનું પહેલાના સૂત્રમાં

યે પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવી૦ એવમેવ । એવં યથાનુપૂર્વ્યા જ્ઞાતવ્યં યસ્ય યાનિ શરીરાણિ
યાવત્ યે પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકદેવપન્થેન્દ્રિયતૈજસકાર્મણશરીર૦
યાવત્ પરિણતાઃ તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ, યાવત્ આયતસંસ્થાનપરિણતા
અપિ, (સપ્તમો દણ્ડકઃ ૭) ॥સૂ૦ ૮॥

ટીકા-‘જે અપજ્જતસુહુમપુઢવિકાઈયર્ણિદિયઓરાલિયતેયાકમ્માસરીરપઓગ-
પરિણયા તે વળ્ણઓ કાલવળ્ણપરિ૦ જાવ આયયસંઠાણપરિ૦ ’ યે અપર્યા-
હૈં । (જે પજ્જતસુહુમપુઢવિ૦ એવં ચેવ, એવં જહાણુપુઢ્વીએ નેયવ્વં) જો
પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાર્થિકપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કહે ગયે હૈં, વે મી
હસી પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે । હસી તરહ સે ક્રમશઃ સવ
કથન જાનના ચાહિયે । (જસસ જહ્ સરીરાણિ જાવ જે પજ્જત-
સવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઈય દેવપંચિંદિય વેઝવિય તેયાકમ્મસરીરા જાવ
પરિણયા તે વળ્ણઓ કાલવળ્ણપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણપરિણયા
વિ) જિસકે જિતને શરીર હોતે હૈં ઉસકે ઉતને શરીર કહના ચાહિયે ।
યાવત્ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પંચેન્દ્રિયકે
વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણશરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હોતે કહે ગયે હૈં વે
વર્ણકી અપેક્ષા કાલેવર્ણરૂપમેં મી પરિણત હોજાતે હૈં, યાવત્ સંસ્થાન
કી અપેક્ષા આયતસંસ્થાનતકકે રૂપમેં મી પરિણમ જાતે હૈં । દંડગા ૭)
હસ પ્રકાર યહ સાતવાં દણ્ડક હૈ ।

ટીકાર્થ-સૂત્રકારને હસ સૂત્રદ્વારા શરીર વર્ણાદિ નામકા સાતવાં

આપેણું કથન ગ્રહણ કરવું (જે પજ્જતસુહુમ પુઢવિ૦ એવં ચેવ, એવ
જહાણુપુઢ્વીએ નેયવ્વ) જે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાર્થિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો કહ્યાંછે,
તેમને વિષે પણ અપર્યાપ્તક જેવું જ કથન સમજવું એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે બધું કથન
સમજવું

(જસસ જહ્ સરીરાણિ જાવ જે પજ્જતસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઈદેવ
પંચિંદિયવેઝવિયતેયાકમ્મ સરીર જાવ પરિણયા તે વળ્ણઓ કાલવળ્ણ-
પરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણ પરિણયા વિ) જેના જેટલાં શરીરે હોય, તેના
તેટલાં શરીર કહેવા જાયએ યાવત્ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક
દેવ પંચેન્દ્રિયના પંકિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યા છે, તે
પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ ઠળા વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, ત્યાંથી શરૂ કરીને
‘સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાન પર્યાપ્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે’, ત્યાં
સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું. (દંડગા ૭) આ પ્રકારનું આ સાતમું દંડક સમજવું

ટીકાર્થ-સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા શરીરવર્ણાદિ નામના સાતમાં દંડકનું નીચે પ્રમાણે

સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ
મદ્રપ્તાસ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતાઃ, યાવત્-નીલાદિવર્ણપરિણતાઃ, ગન્ધતઃ સુરભિ-
ગન્ધાદિપરિણતાઃ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતાઃ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિ-
ણતાઃ, સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલાઘાયતપર્યન્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ । ‘જે

દળક કહા હૈ ઇસમેં યહ કહા હૈ કિ ‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિણ્ઁગિન્દિયઓરાલિય તેયાકમ્મસરીર પઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિ-
જાવ આયયસંઠાણપરિ-’ જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક, તૈજસ ઔર કાર્મણશરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે પુદ્ગલ વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલેવર્ણરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, યાવત્ નીલાદિવર્ણરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, ગંધકી અપેક્ષાસે વે હી પુદ્ગલ સુરભિગંધરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં, દુરભિગંધરૂપમેં ભી પરિણમ જાતે હૈં । રસકી અપેક્ષાસે વે હી પુદ્ગલ તિક્તાદિ રસકે રૂપમેં ભી વદલ જાતે હૈં, સ્પર્શકી અપેક્ષાસે વે હી પુદ્ગલ કર્કશ આદિ ૮ પ્રકારકે સ્પર્શરૂપમેં ભી પરિણત હો જાતે હૈં । તાત્પર્ય કહનેકા યહી હૈ કિ યદિ કોઈ યહાં પર એસી આશંકા કરે કિ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક આદિ ત્રીન શરીરોંકે પ્રયોગસે જો પરિણત હુએ પુદ્ગલ કહે ગયે હૈં અર્થાત્ ઉસ એકેન્દ્રિયજીવદ્વારા જો પુદ્ગલ ઔદારિક આદિ ત્રીન શરીરરૂપમેં પરિ-

પ્રતિપાદન કયુ- ‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિણ્ઁગિન્દિયઓરાલિયતેયાકમ્મસરીર-
પઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણ પરિ- જાવ આયયસંઠાણ પરિ-’
જે પુદ્ગલેત અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ
શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે
પણ પરિણમે છે અને નીલથી લઈને સફેદ પર્યન્તના વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે. ગંધની
અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે
રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તિક્તતથા લઈને મધુર પર્યન્તના પાંચે રસરૂપે પરિણમે છે.
સ્પર્શની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો કર્કશ આદિ આઠ પ્રકારના સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે
અને તે પુદ્ગલો પરિમંડલ આદિ પાંચ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમન પામે છે.

શકા- અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરોના
પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કલાં છે - એટલે કે તે એકેન્દ્રિય જીવદ્વારા જે પુદ્ગલોને
ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરોરૂપે પરિણમાવવામાં આવ્યાં છે, તે પુદ્ગલો રૂપ, રસ આદિ
શુણ્યથી રહિત હોય છે. તે એવું કેવી રીતે સંભવી શકે ?

પજ્જતસુહુમપુઢવિં ' એવં ચેવ ' ચે પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિક-
તૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે એવમેવ-વર્ણતઃ કાલાદિ-
વર્ણપરિણતાઃ, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતાઃ રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતાઃ,
સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતાઃ, સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલાદિસંસ્થાનપરિણતા

ળક્ષાયે ગયે હૈં વે પુદ્ગલ રૂપ રસાદિગુણોંસે હીન હોતે હોંગે? સો ઇસકે
ઝપર સૂત્રકાર ડસે સમજા રહે હૈં કિ એસી વાત નહીં હૈ વ્યોકિ
'સ્પર્શરસગંધવર્ણવન્તઃ પુદ્ગલાઃ' કે અલુસાર પુદ્ગલોંમેં ચે ચારગુણ
હોતે હી હૈં-હસી લિયે વે પુદ્ગલ રૂપ રસાદિગુણવાલે હોતે હૈં-ડનમેં
એક ઓ ગુણ કમ નહીં હોતા હૈ । હાં એસા અવશ્ય હોતા હૈ કિ
એકગુણ દૂસરે ભિન્નજાતીય ગુણરૂપમેં પરિણમન નહીં કરતા હૈ સ્વજાતિ
મેં વહ પરિણમન કર લેતા હૈ જૈસે સ્વદારસ મિષ્ટરસરૂપમેં, હરાવર્ણ
પીલેવર્ણરૂપમેં, કોમલસ્પર્શ કઠોર સ્પર્શરૂપ મેં ઓર સુગંધ
દુર્ગંધરૂપમેં પરિણમ જાતા હૈ । યહી વિષય યહાં પર પ્રકટ કિયા
ગયા હૈ । ' જે પજ્જતસુહુમપુઢવિં એવંચેવ ' ઇસી તરહસે જો પુદ્ગલ
પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક, તૈજસ ઓર
કાર્મણ શરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે ઓ એસે હી હોતે
હૈં અર્થાત્ વર્ણકી અપેક્ષા વે કાલાદિ વર્ણરૂપમેં ઓ પરિણત હોતે
હૈં, ગંધકી અપેક્ષા સે વે સુરભિગંધરૂપ મેં ઓ દુરભિગંધરૂપમેં ઓ
પરિણત હોતે હૈં, રસકી અપેક્ષા વે તિક્તાદિરસ રૂપમેં પરિણત હોતે
હૈં, ઓર સ્પર્શકી અપેક્ષા વે કર્કશ આદિ સ્પર્શકે રૂપમેં ઓ પરિણત

સમાધાન- તેઓ રૂપ, રસ આદિથી રહિત હોતા નથી. કારણ કે સ્પર્શરસગંધ
વર્ણવન્તઃ પુદ્ગલાઃ' આ કથન અનુસાર પુદ્ગલોમા એ ચાર ગુણો અવશ્ય હોય છે.
તેમા એક પણ ગુણનો અભાવ હોતો નથી તેથી જ તેમને રૂપ, રસાદિ ગુણવાળાં કહ્યાં
છે હા, એવું અવશ્ય સહવી શકે છે કે એક ગુણ બીજા ગુણની જાતિના ગુણરૂપે
પરિણમન પામતો નથી તે સ્વજાતિમા જ પરિણમન પામે છે. જેમકે ખાટો રસ મધુર
રસરૂપે, લીલોવર્ણ પીળા વર્ણરૂપે, કોમલ સ્પર્શ કઠોર સ્પર્શરૂપે, અને સુગંધ દુર્ગંધરૂપે
પરિણમી જાય છે એ જ વિષય અહીં પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

' જે પજ્જતસુહુમપુઢવિં. એવં ચેવ ' એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક
સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત
થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વિષે પણ એવું જ કથન સમજવું. એટલે કે તે પુદ્ગલો
વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ પાંચ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધરૂપે
પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે, રસની અપેક્ષાએ તિક્ત (તીખા)
આદિ પાંચ રસરૂપે પરિણમે છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશથી લઈને રક્ષ પર્થન્તના આઠ

અપિ ભવન્તિ, 'एवं जहाणुपुष्वीए नेयव्वं जस्स जइ सरीराणि जाव' एवम् पर्याप्तक-
 सूक्ष्मपૃથ્વીકાયિકવદેવ यथानुपूर्व्या यथानुक्रमेण ज्ञातव्यानि यस्य यानि यावन्ति
 शरीराणि तस्य तावन्ति शरीराणि यावत्-ये पुद्गलाः अपर्याप्तकवादरपृथिवी-
 कायिकैकेन्द्रियौदारिक तैजसकर्मणशरीरप्रयोगपरिणताः मज्झिमास्ते वर्णगन्धरस-
 स्पर्शसंस्थानतः कालादिवर्ण-सुरभ्यादिगन्ध-तिक्तादिरस-कर्कशादिस्पर्श-परि-
 मण्डलादिसंस्थानपरिणताः, ये च पुद्गलाः पर्याप्तकवादरपृथिवीकायिकै-
 केन्द्रियौदारिकतैजसकर्मणशरीरप्रयोगपरिणतास्ते कालादिवर्ण सुरभ्यादिगन्ध-

होते हैं । तथा-संस्थान-आकारकी अपेक्षा वे परिमंडलसंस्थान से
 लेकर आयतसंस्थानतकके रूपमें भी परिणत होते हैं । 'एवं जहाणु
 पुष्वीए नेयव्वं जस्स जइसरीराणि जाव' पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिककी
 तरह से ही यथाक्रम जिसके जितने शरीर होते हैं उसके उनसे ही
 शरीर जानना चाहिये. यहां यावत् पदके पाठसे इस प्रकारका कथन
 गृहीत हुआ है-जो पुद्गल अपर्याप्तक वादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय
 के औदारिक, तैजस और कर्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे
 गये हैं, वे वर्ण, गंध, रस, स्पर्श और संस्थान की अपेक्षा से काला
 दि वर्णरूपमें, सुरभि आदि गंधरूप में, तिक्तादि रसरूपमें कर्कश
 आदि स्पर्शरूप में और परिमंडल आदि संस्थानरूप में परिणत होते
 हैं, तथा जो पुद्गल पर्याप्तक वादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक
 तैजस एवं कर्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे
 वर्णकी अपेक्षा काले आदि वर्णके रूपमें, गंधकी अपेक्षा सुरभि आदि

સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનથી લઇને આયત
 સંસ્થાન પર્યન્તના પાત્ર સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે 'एवं जहाणुपुष्वीए नेयव्वं जस्स
 जइ सरीराणि जाव' पर्याप्तक सूक्ष्मपृथ्वीકાયિકની જેમ અનુક્રમે જે જીવના જેટલાં
 શરીર હોય તે જીવના જેટલા જ શરીર સમજવા જોઇએ. અહીં 'જાવે યાવત્' પદથી
 નીચેનું કથન ગ્રહણ કરવાનું છે- 'જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
 ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો
 વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે, સુરભિ આદિ
 ગંધરૂપે, તીખા આદિ રસરૂપે, કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે
 પરિણમે છે, અને જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ
 અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ
 કાળા આદિ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ

તિક્તાદિરસ - કર્કશાદિસ્પર્શ - પરિમંડલાદિસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તીતિ
 ભાવઃ । એવં પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મવાદરાષ્કાયિક-તેજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-
 વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ, એવં
 પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિય - ત્રીન્દ્રિય - ચતુરિન્દ્રિયૌદારિકાદિશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ
 પુદ્ગલાઃ, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકરત્નપ્રભાદિસપ્તનૈરયિકપંચેન્દ્રિયૈવૈક્રિયાદિશરીરપ્રયોગ-
 પરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકસંમૂર્ચ્છિમ - ગર્ભજતિર્યગ્યોનિકમનુષ્ય-
 પંચેન્દ્રિયાહારકાદિશરીરપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ, અસુરકુમારાદિભવનવાસિ-

ગંધકે રૂપમેં, રસકી અપેક્ષા તિક્તાદિ રસકે રૂપમેં, સ્પર્શકી અપેક્ષા
 કર્કશ આદિ સ્પર્શકે રૂપમેં ઓર સંસ્થાનકી અપેક્ષા પરિમંડલ આદિ
 સંસ્થાનકે રૂપમેં ઓ પરિણત હોતે હૈં । હસી પ્રકારસે પર્યાપ્તક અપર્યા-
 પ્તક સૂક્ષ્મવાદરે એસે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઓર વન-
 સ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઓદારિક, તૈજસ, ઓર કાર્મણ શરીરકે
 પ્રયોગસે પરિણત હુએ જો પુદ્ગલ કહે ગયે હૈં, તથા જો પુદ્ગલ
 પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયકે ઓદારિક આદિ
 શરીરત્રયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, તથા જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક
 અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભાદિ સપ્તપૃથિવીગતનૈરયિક પંચેન્દ્રિયકે વૈક્રિયાદિ
 શરીરત્રયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, તથા જો પુદ્ગલ
 પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ તિર્યગ્યોનિક જીવોંકે ઓદારિક
 આદિ શરીરત્રયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, હસી તરહસે
 મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે આહારક આદિ શરીરકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ

તીખા આદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની
 અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે પરિણત છે. એ જ પ્રકારનું કથન પર્યાપ્તક અને
 અપર્યાપ્તક અવસ્થાવાળા સૂક્ષ્મ અને બાહર અપૂક્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને
 વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઓદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત જ
 પુદ્ગલો કલાં છે તેમના વિષે પણ સમજવું. એવું જ કથન પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક
 દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના ઓદારિક આદિ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી
 જ પુદ્ગલો પરિણત થયેલા કલાં છે, તથા જ પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક
 રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીઓના નારક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય આદિ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી
 પરિણત થયેલાં કલાં છે, તથા જ પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ તથા
 ગર્ભજ તિર્યગ્યોનિક જીવોના ઓદારિક આદિ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા
 કલાં છે, તે પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એ જ પ્રમાણે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના આહારક
 આદિ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું તથા અસુરકુમાર

वानव्यन्तर - ज्योतिषिक - वैमानिकपर्याप्तकापर्याप्तकपञ्चेन्द्रियवैक्रियादिशरीर-
प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, पर्याप्तापर्याप्तकग्रैवेयक-विजय-वैजयन्त-जयन्ता-
पराजितपञ्चेन्द्रियानुत्तरौपपातिकवैक्रियादिशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाश्च
वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानतः कालादिवर्ण-सुरभ्यादिगन्ध-तिक्तादिरस-कर्कशादि-
स्पर्श-परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता भवन्ति । 'जे पञ्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववा-
इयदेवपंचिंदियवेउव्विय-तेया-कम्मा-सरीर० जावपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण-
परिणया वि, जाव आययसंठाणपरिणया वि' ये पुद्गलाः पर्याप्तकापर्याप्तक-

कहे गये हैं, असुरकुमार आदि भवनवासी, पिशाच आदि वानव्य-
न्तर, सूर्यचन्द्रादिज्योतिषिक और सौधर्मादिक कल्पवासी वैमानिक
देव इन सब पर्याप्तक अपर्याप्तक देव पंचेन्द्रियोंके वैक्रिय आदि शरीर
के प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, तथा पर्याप्तक अपर्याप्तक नव
ग्रैवेयकवासी, एवं विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित इन चार
अनुत्तर विमानवासी देव पंचेन्द्रियोंके वैक्रिय आदि शरीरके प्रयोगसे
परिणत हुए कहे गये हैं सो ये सब पुद्गल वर्ण, गंध, रस, स्पर्श एवं
संस्थानकी अपेक्षा से कालादिवर्णके रूपमें, सुरभि आदि गंधके रूपमें-
तिक्तादिरसके रूपमें, कर्कश आदि स्पर्शके रूपमें, और परिमंडल आदि
संस्थानके रूपमें परिणत होते हैं । तथा 'जे पञ्जत्तसव्वट्टसिद्ध
अणुत्तरोववाइय पंचिंदियवेउव्विय तेयाकम्मसरीरा जाव परिणया
ते वण्णओ, कालवण्णपरिणया वि, जाव आययसंठाणपरिणया वि'

आदि लवनपतिना, पिशाच आदि वानव्यन्तरेणा, सूर्यचन्द्रादिक ज्योतिषिकेणा, अने
सौधर्मा आदि कल्पवासी वैमानिक देवाना, अने अथा पर्याप्तक अने अपर्याप्तक देव
पञ्चेन्द्रियोना वैक्रिय आदि शरीरना प्रयोगथी परिणत थयेला पुद्गलो तथा पर्याप्तक अने
अपर्याप्तक नव ग्रैवेयकवासी देवाना अने विजय, वैजयन्त, जयन्त अने अपराजित,
आचार अनुत्तर विमानवासी देव पञ्चेन्द्रियना वैक्रिय आदि शरीरना प्रयोगथी परिणत
थयेला ने पुद्गलो कहां छे ते पुद्गलो वर्णुनी अपेक्षाओ काला आदि वर्णुइये, गंधनी
अपेक्षाओ सुगंध अथवा दुर्गंधइये, रसनी अपेक्षाओ तीखा आदि रसइये, स्पर्शनी
अपेक्षाओ कर्कश आदि स्पर्शइये अने संस्थाननी अपेक्षाओ परिमंडल आदि संस्थानइये
परिणत छे' तथा 'जे पञ्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइयपंचिंदियवेउव्विय-
तेयाकम्मसरीरा जाव परिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, जाव
अययसंठाण परिणया वि' ने पुद्गलो पर्याप्तक, अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर

સર્વાર્થસિદ્ધાન્તત્રૌપપાતિકદેવપશ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણશરીર૦ યાવત્-પ્રયોગ-પરિણતાસ્તે વર્ણતઃ કાલાદિવર્ણપરિણતા અપિ, યાવત્-નીલાદિવર્ણ પરિણતા અપિ, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતા અપિ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતા અપિ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતા અપિ, સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલાઘાયતપર્યન્તસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । (સપ્તમો દળ્ડકઃ ૭) એવં ચ સપ્તમે દળ્ડકે શરીરસ્ય વર્ણાદિદ્વારકે ૪૯૧-એક-નવત્યધિકચતુઃશતશરીરાણામ્વર્ણ-ગન્ધ-રસ-સ્પર્શ-સંસ્થાનાશ્ચપશ્ચવિંશતિ ભેદૈર્ગુણિતાત્ ગુણનફલાત્ (૧૨૨૭૬) ચતુશ્ચત્વાર્વિંશદધિક-ષટ્શત (૬૪૪) હાસેન એકત્રિંશદધિકપટ્શતોત્તરૈકાદશસહસ્રાણિ (૧૧૬૩૧) ભવન્તિ, તથાહિ-યદ્યપિ (૪૯૧) એકનવત્યધિકચતુઃશતસંખ્યાનામ્ વર્ણાદિપશ્ચવિંશ-ત્યા (૨૬) ગુણિતે સતિ (૧૨૨૭૬) પશ્ચસપ્તત્યધિકદ્વિશતોત્તરદ્વાદશસહસ્રાણિ, ઇત્યેતત્સંખ્યા ભવતિ, તથાપિ (૧૬૧) એકપટ્ચધિકૈકશતકાર્મણશરીરસ્ય ચતુઃસ્પ-

જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિય, તૈજસ એવં કાર્મણ્ણેશરીરોંકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે ભી વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલાદિવર્ણકેરુપમેં, ગંધકી અપેક્ષાસે સુરભિ આદિ ગંધકે રુપમેં, રસકી અપેક્ષાસે તિક્તાદિ રસકે રુપમેં, સ્પર્શકી અપેક્ષા કર્કશઆદિ સ્પર્શકેરુપમેં, ઔર સંસ્થાનકી અપેક્ષાસે પરિમંડલ સંસ્થાનસે લેકર આયતસંસ્થાનકે રુપમેં ભી પરિ-ણત હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર યહ સાતર્વા દળ્ડક હૈ । શરીરસંબંધી વર્ણાદિ દ્વારવાલે ઇસ સપ્તમ દળ્ડકમેં ૪૯૧ શરીરોંમે પાંચવર્ણ ગંધ, ૨ રસ, ૫, સ્પર્શ, ૮, ઔર સંસ્થાન ૬ ઇન ૨૫કા ગુણા કરનેપર ૧૧૬૩૧ શરીરકે વર્ણ આદિ આ જાતે હૈં । યદ્યપિ ૪૯૧મેં ૨૫કા ગુણા કરનેપર ૧૨૨૬૬ એસી સંખ્યા આતી હૈ ફિર ભી યહાં પર જો ૧૧૬૩૧

વિમાનવાસી દેવપચેન્દ્રિયના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ્ણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ આદિ ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તીખા આદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઈને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. આ પ્રકારનું આ સાતમું દંડક છે. શરીરના વર્ણાદિ દ્વારવાળા આ સાતમાં દંડકમાં ૪૯૧ શરીરોના ૧૧૬૩૧ લેહ કલાં છે. પાંચ વર્ણ, એ ગંધ, પાંચ રસ, ૮ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન, એ રીતે ૪૯૧ ને ૨૫ વડે ગુણવાથી ૧૨૨૭૫ ગુણાકાર આવે છે. છતાં પણ અહીં જે ૧૧૬૩૧ લેહ કલાં છે

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ.૮ ઉ. ૧ સૂ. ૯ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૧૩

શિત્વસ્યૈવ સન્ધેન અષ્ટસ્પર્શેષુ ચતુર્ણામ્ અભાવેન એકષષ્ટયધિકૈકશત-(૧૬૧)-સંખ્યા
ચતુર્ભિરેવ ગુણિતા (૧૬૧×૪=૬૪૪) ચતુશ્ચત્વાર્શદધિકષદ્વશતરૂપા ભવતિ,
इत्येतत्संख्याह्रासेन एकत्रिंशदधिकषदशतोत्तरैकादशसहस्राणि (११६३१) शरीरव-
र्णानि भवन्तीति ॥सू. ८॥

. અથેન્દ્રિયવર્ણાદિનામકમષ્ટમં દણ્ડકમાહ-‘જે અપજ્જત્ત’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્ — જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઇયર્ગિન્દિયફાસિન્દિય-
પઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયા જાવ આયયસંઠાણ-
પરિણયા વિ । જે પજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઇય૦ એવં ચેવ । એવં જહાણુ-
પુઠ્ઠીએ જસ્સ જઈ ઇન્દિયાણિ તસ્સ તત્તિયાણિ ભાણિયદ્વાણિ જાવ
જે પજ્જત્તસઘટ્ટસિદ્ધઅણુત્તરજાવદેવપંચિદિય — સોઈન્દિય — જાવ—
ફાસિન્દિયપઓગપરિણયા વિ । તે વન્નઓ કાલવન્નપરિણયા વિ
જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ (દંડગા૮) ॥ સૂ. ૯ ॥

છાયા — યં અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયકૈકેન્દ્રિયસ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ
વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતાઃ યાવત્ આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ । યે પર્યાપ્તક-
સંખ્યા કહી ગઈ હૈં ઉસકા કારણ યહ હૈં કિ ૧૬૧ કાર્મણશરીરમેં
ચાર સ્પર્શ હી હોતે હૈં આઠ સ્પર્શ નહીં હોતે, ઇસકારણ આઠ સ્પ-
ર્શોમેંસે ચાર સ્પર્શોંકે અભાવ હોનેકે કારણ ૧૬૧કો ૪સે હી ગુણિત
કિયા ગયા હૈં સો પ્રાપ્ત હુઈ ૬૪૪ સંખ્યાકો ૧૨૨૭૫મેંસે કમ કરને
પર ૧૧૬૩૧કી સંખ્યા આજાતી હૈં । અતઃ યે ૧૧૬૩૧ શરીરકે
વર્ણ આદિ આજાતે હૈં ॥સૂ. ૮॥

‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઇયર્ગિન્દિયફાસિન્દિય’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ—(જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઇયર્ગિન્દિયફાસિન્દિયપઓગ

તેનુ કારણુ નીચે પ્રમાણે છે— ૧૬૧ કાર્મણુ શરીરમાં ચાર જ સ્પર્શ થાય છે — આઠ
સ્પર્શ થતા નથી, તેથી ૧૬૧ × ૪ = ૬૪૪ પ્રકારના સ્પર્શેની અભાવ હોવાથી
૧૨૨૭૫ માંથી ૬૪૪ બાદ કરવાથી ૧૧૬૩૧ લેઈ થાય છે. આ રીતે તે શરીરના
વર્ણાદિની અપેક્ષાએ ૧૧૬૩૧ લેઈ થાય છે એમ સમજવું. ॥ સૂ. ૮ ॥

‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠવીકાઇયર્ગિન્દિયફાસિન્દિય’ ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઇયર્ગિન્દિયફાસિન્દિયપઓગપરિણયા-

સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક૦ એવમેવ । એવં યથાનુપૂર્વાં યસ્ય યાનિ ઇન્દ્રિયાણિ તસ્ય તાવન્તિ ભગિતવ્યાનિ, યાવત્ એ પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તર-યાવત્દેવપંચેન્દ્રિય શ્રોત્રેન્દ્રિય-યાવત્-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ અપિ । તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ યાવત્ આયતસંસ્થાનપરિણતા અપિ, (અષ્ટમો દણ્ડકઃ ૮) ॥મૃ૦ ૧॥

પરિણયા તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ) જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શનેન્દ્રિયને પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે વર્ણની અપેક્ષાસે કાલે વર્ણને રૂપમેં ભી પરિણત હોતે હૈં, યાવત્ આયતસંસ્થાનકે રૂપમેં ભી પરિણત હોતે હૈં । (જે પજ્જત્તસુહુમ્મપુદ્ગલો એવં ચેવ, એવં જહાણુપુવ્વિએ જસ્સ જહ્ ઇન્દિયાણિ તસ્સ તત્તિયાણિ ભાણિયવ્વાણિ) જો પુદ્ગલ પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શનેન્દ્રિયને પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે ભી હસી તરહસે જાનના ચાહિયે હસી તરહસે ક્રમશઃ જિસ જીવની જિતની ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈં ઉસ જીવકે ઉતની ઇન્દ્રિયાં કહની ચાહિયે । (જાવ જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તર જાવ દેવપંચેન્દ્રિય સોઁન્દિય જાવ ફાસિન્દિયપઓગપરિણયા વિ, તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયાવિ જાવ આયયસંઠાણપરિણયાવિ) યાવત્ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવપંચેન્દ્રિયોની શ્રોત્રેન્દ્રિયસે લેકર સ્પર્શનેન્દ્રિયતકકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે

તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલાં છે, તે પુદ્ગલો ‘વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે’, અહીંથી શરૂ કરીને ‘આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે’, ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (જે પજ્જત્તસુહુમ્મપુદ્ગલો એવં ચેવ, એવં જહાણુપુવ્વિએ જસ્સ જહ્ ઇન્દિયાણિ તસ્સ તત્તિયાણિ ભાણિયવ્વાણિ) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલાં છે, તેમને વિષે પણ અપર્યાપ્તકના જેવું જ કથન સમજવું. એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે બધાં જીવોનું કથન કરવું. અને જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તે જીવને તેટલી ઇન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ. (જાવ જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તર જાવ દેવપંચેન્દ્રિય સોઁન્દિય જાવ ફાસિન્દિય પઓગપરિણયા વિ, તે વર્ણઓ કાલવર્ણપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ) યાવત્ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવપંચેન્દ્રિયોની શ્રોત્રથી લઈને સ્પર્શ પર્યાપ્તની ઇન્દ્રિયોના

ટીકા-‘ જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઙ્ગયણ્ઁગિંદિયફાસિંદિયપઓગપરિણયા તે વન્નઓ કાલવન્નપરિણયા જાવ આયયસંઠાણપરિણયોવિ’ એ પુદ્ગલાઃ અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયસ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ યાવત્-નીલાદિવર્ણપરિણતા અપિ, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતા અપિ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતા અપિ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતા અપિ, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિસંસ્થાનપરિણતાઃ, આયતસંસ્થાનપરિણતા

વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલેવર્ણ આદિ વર્ણરૂપમેં મી પરિણત હોતે હૈં યાવત્ આયતસંસ્થાન કે રૂપમેં મી પરિણત હોતે હૈં ।

ટીકાર્થ-હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને યહ ઇન્દ્રિયવર્ણાદિ નામવાલા આઠવાં દળક કહા હૈ-હસ મેં યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ ‘અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઙ્ગયણ્ઁગિંદિયફાસિંદિયપઓગપરિણયા-તે વન્નઓ કાલ વન્નપરિણયા જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ’ જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકી એક સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં જો પુદ્ગલ વર્ણ કી અપેક્ષા કાલે આદિવર્ણવાલે મી હોતે હૈં, યાવત્ નીલાદિવર્ણવાલે મી હોતે હૈં, ગંધકી અપેક્ષા-સુરભિ-ગંધવાલે મી હોતે હૈં, દુરભિગંધવાલે મી હોતે હૈં, રસકી અપેક્ષા વે તિક્તાદિ રસવાલે મી હોતે હૈં, સ્પર્શકી અપેક્ષા વે કર્કશ સ્પર્શ આદિ વાલે મી હોતે હૈં ઓર સંસ્થાન કી અપેક્ષા વે પરિમંડલ આદિ સંસ્થાન

પ્રયોગથી પરિણુત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો ‘વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણુમે છે’, અહીંથી શરૂ કરીને ‘આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણુમે છે’, ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં મહુણ કરવું.

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે ઇન્દ્રિયવર્ણાદિ નામના આઠમા દંડકનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે- ‘અપજ્જત્તસુહુમપુઠવિકાઙ્ગયણ્ઁગિંદિયફાસિંદિયપઓગપરિણયા, તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ’ એ પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની એક સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણુત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણવાળા પણ હોય છે, અને નીલથી લઈને સફેદ પર્યન્તના વર્ણવાળાં પણ હોય છે, ગંધની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો સુરભિગંધ (સુગંધ) વાળાં પણ હોય છે અને દુર્ગંધવાળાં પણ હોય છે, રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તિક્ત (તીખા) આદિ પાંચ રસવાળાં હોય છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ આઠ સ્પર્શવાળાં હોય છે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઈને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે.

અપિ ભવન્તિ । ‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવિકાઇયં એવંચેવ’ યે પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકમ્સૂક્ષ્મ-
પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયસ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તે એવમેવ-વર્ણતઃ
કાલાદિવર્ણપરિણતાઃ, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતાઃ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિ-
ણતાઃ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતાઃ, સંસ્થાનતઃ પરિમણ્ડલાદિસંસ્થાન-
પરિણતા અપિ ભવન્તિ । ‘એવં જહાણુપુઘ્વીએ જસ્સ જહ્મંદિયાણિ તસ્સ તત્તિયાણિ
ભાણિયવ્વાણિ જાવ’ એવં યથાનુપૂર્વ્યા=યથાનુક્રમેણ યસ્ય યાનિ ઇન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ
તસ્ય તાવન્તિ ભણિતવ્યાનિ યાવત્-યે પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકવાદરપૃથિવીકા-
યિકૈકેન્દ્રિયસ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે કાલાદિવર્ણ-સુરભ્યાદિગન્ધ-

નવાલે મી હોતે હૈં । આયતસંસ્થાનવાલે મી હોતે હૈં । ‘જે પજ્જત્ત-
સુહુમપુઠ્ઠવિ એવં ચેવ’ જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક મ્સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય
કી સ્પર્શન ઇન્દ્રિય કે પ્રયોગ સે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે મી
વર્ણ કી અપેક્ષા કાલાદિ વર્ણવાલે, ગંધ કી અપેક્ષા સુરભિ આદિ ગંધ-
વાલે, રસકી અપેક્ષા તિક્તાદિરસવાલે, સ્પર્શકી અપેક્ષા કર્કશ આદિ
સ્પર્શવાલે એવં સંસ્થાન કી અપેક્ષા પરિમણ્ડલ આદિ સંસ્થાન વાલે
હોતે હૈં । ‘એવં જહાણુપુઘ્વીએ જસ્સ જહ્મંદિયાણિ તસ્સ તત્તિયાણિ
ભાણિયવ્વાણિ જાવ’ જિસ રજીવ કે જિતની ર ઇન્દ્રિયાં કમ્મશઃ કહી
ગઈ હૈં ઉસ ર જીવ કે ઉન ર ઇન્દ્રિયોં કા કથન કર લેના ચાહિયે ।
યાવત્-જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય
કી સ્પર્શન ઇન્દ્રિય કે પ્રયોગ સે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે કાલ

‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવિ એવં ચેવ’ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક
એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલાં છે, તેઓ પણ વર્ણની
અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણવાળા, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ આદિ ગંધવાળાં, રસની
અપેક્ષાએ તીખા આદિ રસવાળાં, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શવાળા અને
સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

‘એવં જહાણુપુઘ્વીએ જસ્સ જહ્મંદિયાણિ તસ્સ તત્તિયાણિ ભાણિયવ્વાણિ
જાવ’ એ જ પ્રમાણે કમ્મશઃ જે જે જીવને એટલી ઇન્દ્રિયો કહી છે, તે તે જીવને
એટલી ઇન્દ્રિયો કહેવી જોઈએ. જેમકે પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની
સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કલાં છે, તેઓ કાળા આદિ વર્ણવાળાં,
સુરભિ આદિ ગંધવાળા તીખા આદિ રસવાળા, કર્કશ આદિ સ્પર્શવાળાં અને પરિમંડલ
આદિ સંસ્થાનવાળા હોય છે એમ સમજવું. એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ અને બાદર, પર્યાપ્તક,
અપર્યાપ્તક, અપૃકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવની
એક સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો જેણે સ્પર્શની અપેક્ષાએ કાલાદિ

तिक्तादिरस-कर्कशादिस्पर्श-परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि । एवं सूक्ष्म-
चादरपर्याप्तापर्याप्तकाष्कायिक-तेजःकायिक - वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियस्पर्शेन्द्रिय-
प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णदितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि । एवं
पर्याप्तकापर्याप्तक द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय जिह्वाघ्राणचक्षुरिन्द्रियप्रयोग-
परिणताः पुद्गलाः वर्णदितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि भवन्ति । एवं
रत्नप्रभाद्यः सप्तमीपर्यन्तपृथिवीपर्याप्तापर्याप्तकनैरयिकपञ्चेन्द्रिय श्रोत्र - चक्षु-
घ्राण जिह्वास्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णदितः कालादिवर्णादिपरि-
आदि वर्णवाले, सुरभि आदि गंधवाले, तिक्तादि रसवाले, कर्कश
आदि स्पर्शवाले, और परिमंडल आदि संस्थानवाले होते हैं ऐसा
जानना चाहिये । इसी तरह से सूक्ष्म चादर पर्याप्तक अपर्याप्तक
अप्कायिक, तेजःकायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय
जीव की एक स्पर्शन इन्द्रिय के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं
वे भी वर्णादि की अपेक्षा से कालादिवर्णवाले होते हैं ऐसा जानना
चाहिये । इसी तरह से जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय,
त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीवों की स्पर्शनेन्द्रिय जिह्वाइन्द्रिय, घ्राणइन्द्रिय
और चक्षुरिन्द्रिय इन इन्द्रियों के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं,
वे पुद्गल भी वर्ण की अपेक्षा कालादि वर्णवाले होते हैं । इसी तरह
से जो पुद्गल रत्नप्रभापृथिवी से लेकर सप्तमपृथिवीगत पर्याप्तक
अपर्याप्तक नैरयिक पंचेन्द्रियों की श्रोत्र, चक्षु, घ्राण, जिह्वा, और
स्पर्शन इन पांच इन्द्रियों के प्रयोगों से परिणत हुए कहे गये

वर्णवाणा होय छे वगेरे पूर्वोक्त समस्त कथन अहुणु करवुं ओ न प्रमाणे पर्याप्तक
अने अपर्याप्तक द्वीन्द्रियएवोनी घ्राणेन्द्रिय अने स्पर्शेन्द्रियना प्रयोगथी परिणुत थयेला,
त्रीन्द्रिय एवोनी जिह्वाइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय अने स्पर्शेन्द्रियना प्रयोगथी परिणुत थयेलां
अने चतुरिन्द्रिय एवोनी चक्षुइन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय अने स्पर्शेन्द्रियना
प्रयोगथी परिणुत थयेलां पुद्गलो पणु वर्णुनी अपेक्षाओे काणा आदि वर्णुवाणा होय
छे, इत्यादि समस्त कथन अहुणु करवुं ओ न प्रमाणे ने पुद्गलो रत्नप्रभा आदि सात
पृथ्वीना नारकपञ्चेन्द्रियेनी श्रोत्र, चक्षु, घ्राण, जिह्वा अने स्पर्श आ पाये छेन्द्रियेना
प्रयोगथी परिणुत थयेलां कळा छे, ते पुद्गलो पणु वर्णादिनी अपेक्षाओे काणा आदि
वर्णुवाणां होय छे ओ न प्रमाणे ने पुद्गलो पर्याप्तक अने अपर्याप्तक नैरयिक आदि
तिर्य्येनी पञ्चेन्द्रियेनी अने अनुपपञ्चेन्द्रियेना श्रोत्रथी लघने स्पर्श पर्यन्तनी पांच
इन्द्रियेना प्रयोगथी परिणुत थयेला-होय छे, ते पुद्गलो पणु वर्णुनी अपेक्षाओे काणा

ગતા અપિ ભવન્તિ । એવં પર્યાપ્તાપર્યાપ્તકજલચરાદિતિર્યગ્યોનિકપચ્ચેન્દ્રિય-
મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય-શ્રોત્રાદિ સ્પર્શાન્તેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વર્ણાદિતઃ
કાલાદિવર્ણાદિપરિણતા અપિ ભવન્તિ । એવં પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકભવનપતિ-વાન-
વ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિક નવગ્રૈવેયક-વિજય-વૈજયન્ત-જયન્તા-અપરાજિતાનુ-
ત્તરૌપપાતિકદેવપચ્ચેન્દ્રિય-શ્રોત્રાદીન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વર્ણાદિતઃ
કાલાદિવર્ણપરિણતા અપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ । 'જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરો
જાવ દેવપંચિદિય-સોઈદિય-જાવ-ફાસિંદિયપઓગપરિણયા વિ તે વણ્ણઓ
કાલવણ્ણપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ' એ પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તકા-
પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક-યાવત્ - કલ્પાતીતકદેવપચ્ચેન્દ્રિય-શ્રોત્રેન્દ્રિય-

હૈં-વે પુદ્ગલ મ્હી વર્ણાદિ કી અપેક્ષા કાલે આદિવર્ણાદિ વાલે હોતે હૈં ।
હસી તરહ સે જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક જલચર આદિ તિર્યગ્યોનિ
વાલે પંચેન્દ્રિયોં કી, મનુષ્યપંચિદ્રિયોં કી શ્રોત્રાદિસ્પર્શાન્તેન્દ્રિયોં કે
પ્રયોગ સે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે મ્હી વર્ણાદિ ગુણોં કી
અપેક્ષાસે કાલાદિ વર્ણાદિવાલે હોતે હૈં । હસી તરહસે જો પુદ્ગલ
પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક,
નવગ્રૈવેયક, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત ઓર અપરાજિતવાસી દેવપંચેન્દ્રિ-
યોંકી શ્રોત્રાદિક પાંચેન્દ્રિયોંકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે
પુદ્ગલ વર્ણાદિકકી અપેક્ષાસે કાલાદિવર્ણ વાલે મ્હી હોતે હૈં ।
હસી તરહસે 'જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુચર જાવ દેવપંચિદિયસોઈદિય
જાવ ફાસિંદિયપઓગપરિણયા વિ તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ જાવ
આયયસંઠાણપરિણયા વિ' જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક સર્વાર્થ-
સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત પંચેન્દ્રિયદેવોંકી શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્

આદિ વણ્ણવાળાં હોય છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત કથન અહીં પણ મહણ કરવું એ જ પ્રમાણે
જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક - અપર્યાપ્તક ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક,
નવગ્રૈવેયક, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત અનુત્તર વિમાનવાસી
દેવપંચેન્દ્રિયની શ્રોત્ર આદિ પાંચેન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કલાં છે, તે
પુદ્ગલો પણ વણ્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વણ્ણાદિવાળાં હોય છે. એ જ પ્રમાણે
'જે પજ્જત્તસવ્વદ્ધસિદ્ધ અણુચર જાવ દેવપંચિદિયસોઈદિય જાવ ફાસિંદિય-
પઓગપરિણયા વિ તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણ-
પરિણયા વિ' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક
કલ્પાતીત પંચેન્દ્રિય દેવોની શ્રોત્ર, અક્ષુ, જિહ્વા, ઘ્રાણ અને સ્પર્શ, એ પાંચેન્દ્રિયોના

યાવત્-ચક્ષુ-ગ્રાણ-જિહ્વા-સ્પર્શોન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતા અપિ તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિ-
ણતા અપિ યાવત્ નીલાદિવર્ણપરિણતા અપિ, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતા
અપિ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતા અપિ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતા અપિ,
સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ । इति अष्टमो दण्डकः ८।

અગ્રોન્દ્રિયવર્ણાદિદ્વારે ત્રયોદશાધિકસપ્તશતે (૭૧૩) ન્દ્રિયાણાં વર્ણ-ગન્ધ-
રસ-સ્પર્શ-સંસ્થાનાસ્થપશ્ચર્વિંશતિસંખ્યકભેદૈર્ગુણે ૭૧૩ × ૨૫ = ૧૭૮૨૫)
પશ્ચર્વિંશત્યધિકાષ્ટશતોત્તરસપ્તદશસહસ્રાણિ વર્ણાદયો ભવન્તિ इति-॥મૂ. ૯॥

અથ શરીરેન્દ્રિયવર્ણાદિનામકં નવમં દણ્ડકમાહ-‘જે અપજ્જત્ત’ इत्यादि ।

મૂલમ્-જે અપજ્જત્તસુહમપુઠવિકાઙ્ગિંદિયઓગાલિયતેયા-
કમ્માફાસિંદિયપઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયાવિ
જાવ આયયસંઠાણં । જે પજ્જત્તસુહમપુઠવિં એવં ચેવ । એવં

ચક્ષુઃન્દ્રિય, ગ્રાણન્દ્રિય, જિહ્વાન્દ્રિય એવં સ્પર્શનન્દ્રિય इन पांच इन्द्रि-
योंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षासे काले-
वर्णरूपसे परिणत भी होते हैं, यावत् नीलादि वर्णरूपसे परिणत भी
होते हैं, गंधकी अपेक्षासे वे सुरभिगंधरूपसे और दुरभिगंधरूपसे
परिणत भी होते हैं, स्पर्शकी अपेक्षासेवे कर्कश आदि स्पर्शरूपसे
परिणत भी होते हैं, तथा संस्थानकी अपेक्षासे वे परिमंडल आदि
संस्थानकेरूपसे परिणत भी होते हैं । इसप्रकारसे यह आठवां दण्डक
कहा गया है । इन्द्रियवर्णादि द्वारवाले इस आठवें दण्डकमें इन्द्रिय-
वर्णादिकोंके भेद १७८२५ हैं ऐसा कहा गया है जो इस प्रकारसे
जानना चाहिये ७१३ इन्द्रियोंके साथ ५वर्ण, २गंध, ५रस, ८स्पर्श
और ५ संस्थान इन पचीस भेदोंका गुणा किया गया है अतः
पूर्वोक्त संख्या निष्पन्न हो जाती है ॥ सू. ९ ॥

પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તેઓ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાથી લઈને સફેદ પર્યન્તના
પાંચ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિગંધ અને દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તિક્તાદિ
પાંચ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ આઠ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ
પરિમંડલથી લઈને આયત પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પરિણુમે છે. આ પ્રકારના ઇન્દ્રિય-
વર્ણાદિકોના કુલ ૧૭૮૨૫ ભેદ બતાવ્યા છે. તે ભેદો નીચે પ્રમાણે બાણવા- ૭૧૩
ઇન્દ્રિયોની સાથે પાંચ વર્ણ, ૨ ગંધ, પાંચ રસ, ૮ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન, એ રીતે
કુલ ૨૫ ભેદોનો શુણાકાર કરવાથી ૧૭૮૨૫ ભેદ થઈ બાધ છે. ॥ સૂ. ૯ ॥

જહાણુપુઘ્વીએ જસ્સ જહ સરીરાણિ ઇંદિયાણિ ય તસ્સ તહ ભાણિ-
યઘ્વાણિ જાવ જે પજ્જત્તસન્વટ્ઠસિદ્ધઅણુત્તરોવવાઇય-જાવ-દેવ-
પંચિંદિયવેઽવ્વિયતેયાકમ્માસોંદિય-જાવ-ફાંસિંદિયપઓગપરિ-
ણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિં જાવ આયયસંઠાણપરિણયા
વિ । (દંડગા ૧) એવં એણ નવ દંડગા ૧ ॥ સૂં ૧૦ ॥

છાયા-યે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણસ્પ-
ર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાસ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ, યાવત્ આયતસંસ્થાન-

‘ જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવીકાઇયએગિંદિય ઓરાલિય ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ- (જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવિકાઇયએગિંદિયઓરાલિયતેયાકમ્મા
ફાંસિંદિયપઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવન્નપરિણયા વિ જાવ આય-
યસંઠાણપરિણયા વિ ચ) જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકે-
ન્દ્રિયકે ઔદારિક તૈજસ, કાર્મણ્ણ ઇતીતીન શરીરોંકે ઔર એક સ્પર્શન
ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલે
વર્ણરૂપમેં ભી પરિણત યાવત્ આયતસંસ્થાનરૂપમેં ભી પરિણત હોતે હૈં
(જે પજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવીં એવં ચેવ, એવં જહાણુપુઘ્વીએ જસ્સ જહ સરી-
રાણિ ઇંદિયાણિ ય તસ્સ તહ ભાણિયઘ્વાણિ, જાવ જે પજ્જત્તસન્વટ્ઠસિદ્ધ
અણુત્તરોવવાઇય જાવ દેવપંચિંદિયવેઽવ્વિયતેયાકમ્મા સોંદિયજાવ
ફાંસિંદિયપઓગપરિં તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિં જાવ આયયસંઠાણ-

‘ જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવિકાઇયએગિંદિય ઓરાલિય ’ ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (જે અપજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવિકાઇયએગિંદિયઓરાલિય તેયાકમ્મા
ફાંસિંદિયપઓગપરિણયા-તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ, જાવ આયય-
સંઠાણપરિણયા વિ ચ) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ્ણ, એ ત્રણ શરીરોના અને એક સ્પર્શન્દ્રિયના પ્રયોગથી
પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો ‘વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા વર્ણ રૂપે પરિણમે છે’,
અહીંથી શરૂ કરીને ‘સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે’,
ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત મ્થન ગ્રહણ કરવું.

(જે પજ્જત્તસુહુમપુઠ્ઠવીં એવં ચેવ, એવં જહાણુપુઘ્વીએ જસ્સ જહ
સરીરાણિ ઇંદિયાણિ ય તસ્સ તહ ભાણિયઘ્વાણિ, જાવ જે પજ્જત્તસન્વટ્ઠસિદ્ધ
અણુત્તરોવવાઇય જાવ દેવપંચિંદિય વેઽવ્વિયતેયાકમ્મા સોંદિય જાવ

प्रमेयचन्द्रिका टीका श. ८३.१ सू. १० सूक्ष्मपृथ्वीकायस्वरूपनिरूपणम् १२१

परिणता अपि । ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथ्वी० एवमेव । एवं यथानुपूर्व्या यस्य यानि शरीराणि इन्द्रियाणि च तस्य तानि भणितव्यानि यावत् ये पर्याप्त-सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक यावत्-देवपञ्चेन्द्रिय-वैक्रिय-तैजस-कर्मण-श्रोत्रेन्द्रिय-यावत् स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, ते वर्णतः कालवर्णपरिणताः यावत् आयत-संस्थानपरिणता अपि । एवम् एते नवदण्डकाः ९ ॥सू० १०॥

टीका - ' जे अपज्जनसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेयाकम्माफा-सिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाण०'

परिणयावि०) इसी तरह उनपुद्गलोंको भी जानना चाहिये जो पुद्गल पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस और कर्मण इनतीन शरीरोंके और एक स्पर्शनइन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं। इसी प्रकारसे क्रमशः सब और कथन जानना चाहिये इस तरह जिस जीवके जितने शरीर, जितनी इन्द्रियां होती हैं उस-जीवके उतने शरीर और उतनी इन्द्रियां कहनी चाहिये। यावत् जो पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमानवासी देवपञ्चेन्द्रिय हैं उनके वैक्रिय, तैजस, कर्मणशरीरके प्रयोगसे, यावत् स्पर्शनइन्द्रियके प्रयोगसे परि-णत हुए जो पुद्गल कहे गये हैं वे पुद्गलवर्णकी अपेक्षासे काले-वर्णकेरूपमेंभी परिणत होते हैं यावत् आयतसंस्थानकेरूपमेंभी परिणत होते हैं । (एवं एए नव दंडगा) इस तरह ये नौ दण्डक हैं ।

फासिंदिय पओगपरि० ते वण्णओ कालवण्णपरि० जाव आययसंठाणपरिणयावि०) पर्याप्तक सूक्ष्म पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रियना औदारिक, तैजस अने कर्मण, ऐ त्रणु शरीरेनी ऐक स्पर्शेन्द्रियना प्रयोगथी परिणुत थयेला पुद्गलेना वण्णदि विषे पणु अपर्याप्तक पुद्गले जेवुं न कथन समजवुं ऐ न प्रकारनु कथन अनुक्रमे ण्णा जेवो विषे समजवुं आ वण्णन करती वण्णते जे जेवने जेटला शरीर अने जेटली छिन्दियो छाय छे, ते जेवना जेटला शरीर अने जेटली छिन्दियो छेवे

आ प्रकारनु कथन सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमानवासी देवो सुधीना जेवो विषे समजवु. सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमानवासी पञ्चेन्द्रिय देवोना वैक्रिय, तैजस अने कर्मण शरीरेनी श्रोत्र, यक्षु, रसना, घ्राण अने स्पर्श, ऐ पांचे छिन्दियोना प्रयोगथी परिणुत थयेला जे पुद्गलेो क्छा छे, ते पुद्गलेो पणु वण्णनी अपेक्षाजे काणा आदि वण्णिपे परिणुमे छे, यावत् संस्थाननी अपेक्षाजे आयत संस्थानिपे पणु परिणुमे छे.

(एवं एए नव दंडगा) आ रीते ते नव दंडक समजवा

યે પુદ્ગલાઃ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકૈતૈજસકાર્મણ-
શરીરસ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પ્રજ્ઞાસ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિણતા અપિ, યાવત્-
નીલાદિવર્ણપરિણતા અપિ, ગન્ધતઃ સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતા અપિ, રસતસ્તિક્તા-
દિરસપરિણતા અપિ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતા અપિ, સંસ્થાનતઃ
પરિમંડલાદિસંસ્થાનપરિણતા અપિ ભવન્તિ । ‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં
એવં ચેવ’ યે પુદ્ગલાઃ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકૈતૈજસકાર્મણ-
શરીર-સ્પર્શેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પ્રજ્ઞાસ્તે એવમેવ-નર્ણાદિતઃ કાલાદિવર્ણાદિ-

ટીકાર્થ-ઇસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને શરીર, ઇન્દ્રિય, વર્ણ આદિ નામ-
વાળા યહ નૌવાં દણ્ડક કહા હૈ ઇસમેં ઉન્હોને યહ કહા હૈ કિ ‘જે
અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઈયર્ગિંદિય ઓરાલિયતેયાકમ્મા ફાસિંદિયપઓ-
ગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણ પં’
જો પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક, તૈજસ
કાર્મણશરીર એવં સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં,
વે પુદ્ગલ વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલેવર્ણરૂપમેં ઓ પરિણત હોતે હૈં યાવત્
નીલાદિવર્ણરૂપમેંઓ પરિણત હોતે હૈં, ગંધકી અપેક્ષા વે તિક્તાદિરસરૂપ
મેં ઓ પરિણત હોતે હૈં, સ્પર્શકી અપેક્ષાસે કર્કશઆદિ સ્પર્શરૂપમેંઓ
પરિણત હોતે હૈં, સંસ્થાનકી અપેક્ષા વે પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપમેં
ઓ પરિણત હોતે હૈં એસે કહે ગયે હૈં ‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં એવંચેવ’
જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક, તૈજસ,

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે શરીર, ઇન્દ્રિય, વર્ણાદિ નામવાળા નવમા
દકકતુ નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે-

‘જે અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઈયર્ગિંદિય ઓરાલિયતેયાકમ્મા ફાસિંદિય
પઓગપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણપરિણયા વિ જાવ આયયસંઠાણપરિણયા વિ’
જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ
શરીર અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની
અપેક્ષાએ કાળા, નીલા, લાલ, પીળા અને સફેદ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ
સુરભિગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે, રસની અપેક્ષાએ તિક્ત (તીખા) આદિ
રસરૂપે પણ પરિણમે છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે, અને
સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઈને આયત્ પર્યાપ્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે.
‘જે પજ્જત્તસુહુમપુઢવિં એવં ચેવ’ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક
એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી તથા સ્પર્શેન્દ્રિયના

પરિણતા અપિ ભવન્તિ, 'એવં જહાણુપુન્વીષ જસ્સ જહ સરીરાણિ ઇંદિયાણિ ય તસ્સ તહ માણિયવ્વાણિ જાવ' એવં યથાનુપૂર્વ્યા=યથાનુક્રમેણ યસ્ય જીવસ્ય યાનિ શરીરાણિ ઇન્દ્રિયાણિ ચ તસ્ય તાનિ ભણિતવ્યાનિ યાવત્-યે પુદ્ગલાઃ પર્વાપ્તકાપર્યાપ્તકવાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીર-સ્પર્શૈન્દ્રિયપ્રયોગ-પરિણતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે વર્ણાદિતઃ કાલાદિવર્ણાદિપરિણતા અપિ । એવ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકમુક્ષ્મવાદરપ્કાયિક-તૈજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકતૈજસકાર્મણશરીર-સ્પર્શૈન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ વર્ણાદિત કાલાદિ-

કાર્મણ ઇન ત્રીન શરીરોંકે પ્રયોગેસે, તથા સ્પર્શાન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં, વે ભી એસે હી હોતે કહે ગયે હૈં । અર્થાત્ વર્ણાદિકી અપેક્ષાસે વે કાલાદિવર્ણાદિરૂપમેંભી પરિણત હોતે હૈં ' એવં જહાણુપુન્વીષ જસ્સ જહ સરીરાણિ ઇંદિયાણિ ય તસ્સ તહ માણિયવ્વાણિ જાવ' ઇસી તરહસે જિસ જીવકે જિતને શરોર ઓર જિતની ઇન્દ્રિયાં કહીં ગઈ હૈ ઉસ જીવકે ઉતને શરીર ઓર ઇન્દ્રિયોંકે વિષયમેં અનુક્રમ સે જાનલેના ચાહિયે । યાવત્-જો પુદ્ગલ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક વાદર પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ ઇન શરીરોંકે એવં સ્પર્શાન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે વર્ણાદિક રૂપમેંભી પરિણત હોતે કહે ગયે હૈં । ઇસી તરહસે પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક મુક્ષ્મવાદર અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ ઇન ત્રીન શરીરોંકે પ્રયોગસે ઓર

પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો પણ એવા જ હોય છે એટલે કે વર્ણાદિની અપેક્ષાએ તેઓ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત સમન્વિત કથન આહીં પણ મહત્ત્વ કરવું 'એવં જહાણુપુન્વીષ જસ્સ જહ સરીરાણિ ઇંદિયાણિ ય તસ્સ તહ માણિયવ્વાણિ જાવ' એ પ્રમાણે જે જીવને જેટલા શરીર અને જેટલી ઇન્દ્રિયા કહેવામાં આવી છે, તે જીવના એટલા શરીર અને એટલી ઇન્દ્રિયાના વિષયમાં અનુક્રમે કથન કરવું જોઈએ જેમકે- જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના અને સ્પર્શૈન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિકરૂપે પણ પરિણમે છે. એ જ પ્રમાણે પ્ર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તક મુક્ષ્મ અને બાદર અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના પ્રયોગથી અને સ્પર્શૈન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો

વર્ણાદિપરિણતા અપિ । एवं पर्याप्तकद्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियौदारिकादि-
शरीर-चक्षुरादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता
अपि । एवं रत्नप्रभाद्यधःसप्तमीपर्यन्तपृथिवीनैरयिकवैक्रियादिशरीरपञ्चेन्द्रिय-
श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता
अपि । एवं पर्याप्तापर्याप्तकजलचरादितिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियमनुष्य पञ्चेन्द्रि-
याहारकादिशरीर-श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादि-
वर्णादिपरिणता अपि, एवं पर्याप्तापर्याप्तक-भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-

સ્પર્શન ઇન્દ્રિયકે પ્રયોગસે વર્ણાદિકની અપેક્ષા કાલાદિવર્ણાદિરૂપમેં ભી
પરિણત હોતે કહે ગયે હૈં । इसी तरहसे पर्याप्तक अपर्याप्तक
द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीवोंके औदारिक आदि शरीरत्रयके
एव चक्षुरादि इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे
वर्णादिक की अपेक्षा से कालादिवर्णादिरूपमें भी परिणत होते
कहेगये हैं । इसी तरह से रत्नप्रभापृथिवी से लेकर अधः
सप्तलपृथिवीतकके नैरयिक जीवोंके वैक्रियादि शरीर और श्रोत्रादिक
पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे वर्णादिककी अपेक्षा
से कालादि वर्णादिरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं । इसी तरह
से पर्याप्तक, अपर्याप्तक जलचरादि तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय जीवोंके,
मनुष्योंके, आहारक आदि शरीरोंके एवं श्रोत्रादिक इन्द्रियोंके प्रयोग
से परिणत हुए कहे गये हैं-वे वर्णादिककी अपेक्षा से कालादिवर्णादि
रूपमें परिणत होते कहे गये हैं । इसी तरहसे पर्याप्तक, अपर्याप्तक

વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પણ પરિણત થાય છે એ જ પ્રમાણે
પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક આદિ ત્રણ
શરીરોના પ્રયોગથી અને ચક્ષુર્દ્વિન્દ્રિય આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા
પુદ્ગલો પણ વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પરિણત છે. એ જ પ્રમાણે
રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને નીચેની સાતમી પૃથ્વી સુધીના નારક જીવોના વૈક્રિય, આદિ
શરીરો અને શ્રોત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પુદ્ગલો વર્ણાદિની
અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પણ પરિણત છે, એમ સમજવું એ જ પ્રમાણે
પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જલચરાદિ તિર્યગ્ય પંચેન્દ્રિય જીવોના, અને મનુષ્યોના
આહારક આદિ શરીરોના પ્રયોગથી અને શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી
પરિણત થયેલા પુદ્ગલો પણ વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણાદિરૂપે પરિણત છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત
પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભવનપતિ
વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રેવેયક, અને વિજય આદિ અનુત્તરોપપાતિક

वैमानिक-नवग्रैवेयक - विजयाद्यनुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियादिशरीरश्रोत्रादीन्द्रिय - वैक्रियादिशरीर-श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि भवन्ति, 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय-जाव-देवपंचिदिय-वेउव्विय-तेया कम्मासोइंदिय-जाव-फासिंदियपओगपरि० ते वण्णओ कालवण्णपरि० जाव आययसंठाणपरिणया वि' । ये पुद्गलाः पर्याप्तकार्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रिय वैक्रियतैजसकर्मणशरीर-श्रोत्रेन्द्रिय-यावत्-चक्षुर्घ्राणजिह्वा-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते वर्णतः कालादिवर्णपरिणता, यावत्-नीलादिवर्णपरिणताः, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणताः, रसतस्तिक्तादिरसपरि-

भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, नवग्रैवेयक, विजयादि अनुत्तरौपपातिक देव इनके वैक्रियादि शरीरके प्रयोगसे और श्रोत्रादिक इन्द्रियोंके प्रयोगसे जो पुद्गल परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल वर्णादिककी अपेक्षासे कालादिवर्णादिरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं । 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिदिय वेउव्वियतेयाकम्मा, सोइंय जाव फासिंदियपओगपरि० ते वण्णओ कालवण्ण परि० जाव आययसंठाणपरिणया वि' जो पुद्गल पर्याप्तक, अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक यावत् कल्पातीत देवपञ्चेन्द्रिय के वैक्रिय, तैजस, कर्मणशरीर, और श्रोत्रेन्द्रिय, यावत्-चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणइन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, स्पर्शनइन्द्रिय इनके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे वर्णादिककी अपेक्षासे कालादिवर्णरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं, यावत्-गंधकी अपेक्षासे वे सुरभिआदि गंधरूपमें भी परि-

देवपञ्चेन्द्रियना वैक्रिय आदि शरीरेना प्रयोगथी, तथा श्रोत्रेन्द्रिय आदि पांच इन्द्रियेना प्रयोगथी ने पुद्गले परिणत थयेला कहां छे, ते पुद्गले वर्णादिनी अपेक्षाये काणा आदि वर्णादिइये परिणमे छे अम समज्जुं 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिदिय वेउव्विय तेयाकम्मा, सोइंदिय जाव फासिंदिय पओगपरिणया, ते वण्णओ कालवण्णपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि' ने पुद्गले पर्याप्तक अने अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपञ्चेन्द्रियना वैक्रिय, तैजस अने कर्मण शरीरेना प्रयोगथी अने श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुर्घ्राणइन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, स्पर्शेन्द्रिय अने स्पर्शेन्द्रियना प्रयोगथी परिणत थयेला कहां छे, ते पुद्गले वर्णादिनी अपेक्षाये काणा आदि पांच वर्णादि, गंधनी अपेक्षाये सुरभिगंध

ગતાઃ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતાઃ, સંસ્થાનતઃ પરિમંડલાદિસંસ્થાનપરિ-
 ગતા અપિ ભવન્તિ । (નવમો દણ્ડકઃ ૯) 'एवं एए नव दंडगा । एवंपकारेण
 एते नव दण्डका भवन्ति । तत्र नवमे दण्डके शरीरेन्द्रियाणां वर्णादिद्वारके
 पञ्चसप्तत्यधिकैकशतोत्तरद्विसहस्र (૨૧૭૫) પરિમિતશરીરેન્દ્રિયાણાં વર્ણગન્ધરસ
 સ્પર્શસંસ્થાનભેદૈઃ પશ્ચવિંશતિસંખ્યકૈર્ગુણે યદ્યપિ-૨૧૭૫×૨૫=૫૪૩૭૫
 પશ્ચસપ્તત્યધિકત્રિંશતોત્તરચતુઃ પશ્ચાશત્સહસ્રપરિમિતા ભેદા ભવન્તિ, તથાપિ
 એકષટ્ચધિકૈકશતસંખ્યાનિ (૧૬૧) કાર્મેણશરીરાણિ ચતુઃ સ્પર્શ-
 યુક્તાન્યેવ ભવન્તિ નતુ અષ્ટસ્પર્શયુક્તાનિ, અત એવ તત્ર ૭૧૩×૪=૨૮૫૨
 દ્વિપશ્ચાશદધિકાષ્ટશતોત્તરદ્વિસહસ્રસંખ્યકશરીરેન્દ્રિયાણાં ન્યૂનતાકરણેન શરીરે-
 ન્દ્રિયાણાં ત્રયોવિંશત્યુત્તર પશ્ચશતાધિકૈકપશ્ચાશત્સહસ્ર(૫૧૫૨૩)સંખ્યકા વર્ણાદયો

ગત હોતે કહે ગયે હૈં, રસકી અપેક્ષાસે વે તિક્તાદિ રસરૂપમેંમી પરિણત
 હોતે કહે ગયે હૈં । સ્પર્શકી અપેક્ષાસે વે કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપમેં
 પરિણત હોતે હુએ કહે ગયે હૈં । સંસ્થાનકી અપેક્ષાસે વે પરિમંડલ
 સંસ્થાનસે લેકર આયતસંસ્થાનતકમી પરિણત હોતે કહે ગયે હૈં । ઇસ
 પ્રકારસે યહ નૌવાં દણ્ડક કહા ગયા હૈ । યહાંતક (एवं एए नव
 दंडगा) ય નૌ દણ્ડક હોતે હૈં । ઇસ શરીર, ઇન્દ્રિય, ઓર વર્ણાદિ
 દ્વારવાલે નૌવેં દણ્ડકમેં ૨૧૭૫ પરિમિત શરીર ઓર ઇન્દ્રિયોંકે ભેદોં
 કે સાથ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એવં સંસ્થાનકે ૨૫ ભેદોંકા ગુણા કરને
 પર ૫૪૩૭૫ કી સંખ્યા આતી હૈ ફિરમી ૫૧૫૨૩ જો ભેદ કહે ગયે હૈં
 ડનમેં કારણ યહ હૈ કિ ૧૬૧ પ્રમાણ કાર્મણ શરીરમેં ૮ સ્પર્શ નહીં
 હોતે હૈં ચાર હી સ્પર્શ હોતે હૈં અતએવ ૭૧૩×૪ ૨૮૫૨કો કમ કર,

અથવા દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તિક્તાદિ પાંચ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ
 આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઈને આયત પર્યંતના
 સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે આ પ્રકારનુ આ નવમુ દંડક સમજવુ. અહીં સુધીના પ્રકરણોમાં
 ' एवं एए नव दंडगा ' આ પ્રકારના નવ દંડકોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.
 આ શરીર, ઇન્દ્રિય અને વર્ણાદિ દ્વારવાળા નવમા દંડકમાં ૨૧૭૫ શરીરો અને ઇન્દ્રિયોના
 ભેદો સાથે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના ૨૫ ભેદોનો ગુણાકાર કરવાથી
 ૫૪૩૭૫ ભેદો થાય છે, છતાં પણ અહીં તેમના ૫૧૫૨૩ ભેદો કહેવામાં આવ્યા છે
 તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે- ૧૬૧ પ્રમાણ કાર્મણ શરીરોમાં ૮ પ્રકારના સ્પર્શ થતા
 નથી પણ ૪ પ્રકારના જ સ્પર્શ થાય છે તેથી ૭૧૩ × ૪ = ૨૮૫૨ ને ૫૪૩૭૫ માંથી

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા ગ.૮ ઉ.૧ સૂ.૧૧ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૨૭

ભવન્તીતિ । સર્વસ મેલનેન પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલાઃ (૮૮૬૨૫) પञ्चविंशत्यधिक-
षट्शतोत्तराष्टाशीति सहस्राणि भेदा भवन्ति ॥સૂ૦ ૧૦॥

નવદણ્ડકૈઃ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ભેદનિરૂપણાનન્તરં મિશ્રપરિણતપુદ્ગલાન્
નિરૂપયિતુમાહ—‘મીસાપરિણયા ણં ભંતે’ इत्यादि ।

મૂલમ્—મીસાપરિણયા ણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઢવિહા પળ્ણત્તા ?
ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—एगिंदियमीसापरिणया
जाव पंचिंदियमीसापरिणया । एगिंदियमीसापरिणया, णं भंते !
પોગ્ગલા કઢવિહા પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! एवं जहा पओगपरिण-
एहिं नव दंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहि वि नव दंडगा
भणिया, तहेव सव्वं निरवसेसं, नवरं अभिलावो मीसापरिणया
भाणियव्वं, सेसं तं चेव, जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तर—
जाव—आययसंठाण परिणया वि ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

છાયા—મિશ્રપરિણતાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?
ગૌતમ ! पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—एकेन्द्रियमिश्रपरिणताः यावत्—पञ्चेन्द्रिय-

नेसे शरीर और इन्द्रियोंके वर्णादिक ५१५२३ ही होते हैं । सबके
मिलानेसे प्रयोगपरिणत पुद्गल ८८६२५ भेदवाले होते हैं ॥सू० १०॥

‘મીસાપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઢવિહા’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(મીસાપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઢવિહા પળ્ણત્તા) हे
भदन्त ! मिश्रपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा)
हे गौतम ! (पंचविहा पण्णत्ता) पांच प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा)
जो इस प्रकारसे हैं । (एगिंदियमीसापरिणयाजाव पंचिंदियमीसा-

આફ કરવાથી શરીર અને ઇન્દ્રિયોના વર્ણાદિક ૫૧૫૨૩ ભેદ જ થાય છે નવ દંડકમાં
બતાવેલા બધા ભેદોનો સરવાળો કરવાથી પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કુલ ૮૮૬૨૫ ભેદ
થાય છે ॥ સૂ. ૧૦ ॥

‘મીસાપરિણયા ણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઢવિહા’ इत्यादि—

સૂત્રાર્થ— (મીસા પરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઢવિહા પળ્ણત્તા ?)
હે ભદન્ત ! મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો કેટલા પ્રકારના થયા છે ? (ગોયમા!) હે ગૌતમ!
પંચવિહા પળ્ણત્તા) મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોના પાંચ પ્રકાર થયાં છે (તંજહા) તે પાંચ

मिश्रपरिणताः । एकेन्द्रियमिश्रपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! एवं यथा प्रयोगपरिणतैः नव दण्डका भणिताः, एवं मिश्रपरिणतैरपि नव दण्डका भणितव्याः, तथैव सर्वं निरवशेषम्, नवरम् अभिलापः मिश्रपरिणताः इति भणितव्यम् शेषं तदेव, यावत् ये पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरो० यावत् आयतसंस्थानपरिणता अपि ॥सू० ११॥

परिणया) एकेन्द्रिय मिश्रपरिणत यावत् पंचेन्द्रियमिश्रपरिणत (एगिंदिय मीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पणत्ता) हे भदन्त ! एकेन्द्रिय मिश्रपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (एवं जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा भाणियव्वा) जिस प्रकारसे प्रयोग परिणत पुद्गलोंको लेकर नौ दण्डक कहे गये हैं उसी प्रकारसे मिश्रपरिणत पुद्गलोंको लेकर भी नव दण्डक कहना चाहिये । (तहेव सव्वं निरवसेसं नवरं अभिलावो मीसा परिणया भाणियव्वं सेसं तं चेव जाव जे पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाणपरिणया वि) इन दण्डकोंमें समस्तकथन प्रयोगपरिणत पुद्गलोंके जैसा ही जानना चाहिये । प्रयोगपरिणतपुद्गलोंकी अपेक्षा इन मिश्रपरिणत पुद्गलोंमें यदि कोई विशेषता है तो वह मिश्रपरिणत इस शब्दके उच्चारण करनेको लेकर है । अर्थात् मिश्रपरिणत पुद्गल विषयक जो आलापक कहा जावेगा उसमें (प्रयोगपरिणतपुद्गल) इस शब्दकी जगह 'मिश्रपरिणतपुद्गल' ऐसा शब्द प्रयुक्तकर कहा जावेगा बाकीका

प्रश्न नीचे प्रमाणे छे- (एगिंदिय मीसा परिणया जाव पंचिंदिय मीसापरिणया) एकेन्द्रिय मिश्रपरिणतया लघने पंचेन्द्रिय मिश्रपरिणत पर्यन्तना पांच प्रकार समजवा. (एगिंदिय मीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पणत्ता) हे भदन्त ! एकेन्द्रिय मिश्रपरिणत पुद्गल कितना प्रकारना कहे छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (एवं जहा पओगपरिणएहिं नवदंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहिं वि नव दंडगा भाणियव्वा) जे सीते प्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी अपेक्षासे नव दंडक कहेवा छे, जे प्रमाणे मिश्रपरिणत पुद्गलोंकी अपेक्षासे पणु नव दंडक कहेवा नोछे. (तहेव सव्वं निरवसेसं-नवरं अभिलावो मीसापरिणया भाणियव्वं सेसं तं चेव जाव जे पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाणपरिणया वि) आ दंडकाभा समस्त कथन प्रयोग परिणत पुद्गलोंना कथन प्रमाणे न समजवुं. प्रयोगपरिणत पुद्गलोंना अभिलापो करता मिश्र परिणत पुद्गलोंना अभिलापोभां आटली न विशेषता छे छे- आ आलापकाभा 'प्रयोगपरिणत पुद्गल' कहेवाने अहे

ટીકા-‘મીસાપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- હે મદન્ત ! મિશ્રપરિણતાઃ સ્વલ્લ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-ગોયમા ! પંચવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-‘એર્ગિદિયમીસાપરિણયા જાવ પંચિદિયમીસાપરિણયા’ હે ગૌતમ ! મિશ્રપરિણતાઃ પુદ્ગલાઃ પશ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથથા-‘એકેન્દ્રિયમિશ્રપરિણતાઃ યાવત્-દ્વીન્દ્રિયમિશ્રપરિણતા, ત્રીન્દ્રિયમિશ્રપરિણતાઃ, ચતુરિન્દ્રિયમિશ્રપરિણતાઃ પશ્ચેન્દ્રિયમિશ્રપરિણતાશ્ચ ભવન્તિ । ગૌતમ’ પૃચ્છતિ-

સવ કથન પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ જૈસા હી ઉન આલાપકોમેં રહેગા યાવત્ જો મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરવિમાનવાસી પંચેન્દ્રિય દેવોંકે પ્રયોગસે પરિણત હુએ કહે ગયે હૈં વે યાવત્ આયત સંસ્થાન પરિણત મી હોતે હૈં એસે મી કહે ગયે હૈં ।

ટીકાર્થ-નવદળ્ડકોં દ્વારા પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકે ભેદોંકા નિરૂપણ કરનેકે બાદ અવ સૂત્રકાર મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોંકા નિરૂપણ કર રહે હૈં હસમેં ગૌતમને ઉનસે એસા પૂછા હૈં કિ ‘મીસા પરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! જો મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ કહે ગયે હૈં વે કિતને પ્રકારકે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન ઉનસે કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહા પ્ણત્તા’ મિશ્રપરિણતપુદ્ગલ પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈં ‘એર્ગિદિયમીસાપરિણયા જાવ પંચિદિયમીસાપરિણયા’ એકેન્દ્રિયમિશ્રપરિણત યાવત્ દ્વીન્દ્રિયમિશ્રપરિણત, ત્રીન્દ્રિયમિશ્રપરિણત, ચતુરિન્દ્રિયમિશ્રપરિણત

‘મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો’ કહેવા ભેષમે બાકીનું સમસ્ત કથન પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. યાવત જે મિશ્ર પરિણત પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી પંચેન્દ્રિય દેવોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો (યાવત) આયત સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે એમ સમજવું

ટીકાર્થ- નવ દંડકો દ્વારા પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના ભેદોનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કરે છે-આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- ‘મીસાપરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! જે પુદ્ગલો મિશ્રપરિણત કહ્યા છે, તેમના કેટલા પ્રકાર હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહા પ્ણત્તા તંજહા’ મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે- ‘એર્ગિદિય મીસાપરિણયા, જાવ પંચિદિય મીસાપરિણયા’ (૧) એકેન્દ્રિય મિશ્રપરિણત, (૨) દ્વીન્દ્રિય મિશ્રપરિણત, (૩) ત્રીન્દ્રિય મિશ્રપરિણત, (૪) ચતુરિન્દ્રિય મિશ્રપરિણત અને (૫) પંચેન્દ્રિય મિશ્રપરિણત

‘એર્ગિદિયમીસાપરિણયા ણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિહા પળ્લત્તા ?’ હે મદન્ત !
 એકેન્દ્રિયમિશ્રપરિણતાં સ્વલ્લ પુદ્ગલઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા ! એવં જહા પઓગપરિણાઈં નવ દંડગા મણિયા, એવં મીસાપરિણાઈં
 વિ નવ દંડકા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! એવં યથાપ્રયોગપરિણતૈઃ પુદ્ગલૈઃ નવ-
 દણ્ડગા માણિતાઃ, એવં મિશ્રપરિણતૈરપિ પુદ્ગલૈ સૂક્ષ્મવાદરપર્યાપ્તકાપર્યાપ્તક-
 વિષયાઃ નવ દણ્ડકા માણિતવ્યાઃ, ‘તહેવ સવ્વં નિરવસેસં, નવરં અમિલાવો મીસા-
 પરિણયા માણિયવ્વં’ તથૈવ પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલવદેવ સર્વં નિરવશેષમ્ અખિલં
 મિશ્રપરિણતપુદ્ગલવિષયેઽપિ બોધ્યમ્, કિન્તુ નવરં-વિશેષસ્તાવત્ પ્રયોગપરિ-
 ણતાપેક્ષયા મિશ્રપરિણતેષુ ‘મિશ્રપરિણતાઃ’ ઇતિ અમિલાપઃ-આલાપકઃ, મિશ્ર-

ઔર પंचेन्द्रिय मिश्रपरिणत । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं
 ‘एर्गिदियमीसापरिणयाणं मंते ! पोग्गला कङ्किहा पणत्ता’ हे मदन्त !
 एकेन्द्रियमिश्रपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु
 कहते हैं ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एवं जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा
 मणिया, एव मीसापरिणएहिं वि नवदंडगा माणियव्वा’ जिस प्रकारसे
 प्रयोगपरिणत पुद्गलोंको लेकर नौदण्डक कहे गये हैं इसी तरहसे मिश्र
 परिणत पुद्गलोंको लेकर भी सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक विषय-
 वाले नौदण्डक कहना चाहिये । ‘तहेव सव्वं निरवसेसं, नवरं अमिलावो
 मीसांपरिणया माणियव्वं’ प्रयोगपरिणतपुद्गलोंकी तरहसे ही मिश्र-
 परिणत, पुद्गलोंके विषयमें भी सबकथन जानना चाहिये किन्तु
 प्रयोगपरिणतपुद्गलोंकी अपेक्षा मिश्रपरिणत पुद्गलोंके अभिलापमें
 ‘मिश्रपरिणत’ ऐसा शब्द जोड़कर मिश्रपरिणतपुद्गल संबंधी अभि-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ‘એર્ગિદિય મીસાપરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા કઙ્કિ
 વિહા પળ્લત્તા ?’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિય મિશ્રપરિણિત પુદ્ગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

ઉત્તર- ‘એવ જહા પઓગપરિણાઈં નવ દંડગા મણિયા, એવં મીસા-
 પરિણાઈં વિ નવ દંડગા માણિયવ્વા’ હે ગૌતમ ! જે રીતે પ્રયોગપરિણિત-પુદ્ગલોની
 અપેક્ષાએ નવ દંડકો કહેવામાં આવ્યા છે, એ જ પ્રમાણે મિશ્રપરિણિત પુદ્ગલોની
 અપેક્ષાએ પણ સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વિષયવાળા નવ દંડક કહેવા જોઈએ.
 ‘તહેવ સવ્વં નિરવસેસં, નવરં અમિલાવો મીસાપરિણયા માણિયવ્વં’
 પ્રયોગપરિણિત પુદ્ગલોના જેવું જ બધું કથન મિશ્રપરિણિત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું.
 પરન્તુ પ્રયોગપરિણિત પુદ્ગલોના જે અભિલાપો કહ્યા છે, તે અભિલાપોમાં ‘પ્રયોગપરિણિત
 પુદ્ગલો’ ને બદલે ‘મિશ્રપરિણિત પુદ્ગલો’ એવા શબ્દનો પ્રયોગ કરીને મિશ્રપરિણિત પુદ્ગલો
 વિષેના અભિલાપ કહેવા જોઈએ.

परिणतविषयको भणितव्यः 'सेसं तं चेव, जाव-' शेषमवशिष्टम् तदेव-प्रयोग-परिणतपुद्गलविषयकपूर्वोक्तवक्तव्यतावदेवान्नापि यथायोग्यं सूक्ष्मवाद-पर्याप्तकापर्याप्तकविषयकं बोध्यम्, यावत्-रत्नप्रभादि पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय-मिश्रपरिणताः अपर्याप्तकपर्याप्तकजलचरादितिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियमिश्रपरि-णताः, पर्याप्तकापर्याप्तकमनुष्यपञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताः पर्याप्तकापर्याप्तका-सुरकुमारादिभवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक - वैमानिक-नवग्रैवेयक-विजयाद्य-नुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताश्च पुद्गलाः भवन्ति । एवं जे पज्जत्त सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव आययसंठाणपरिणया वि' ये पुद्गलाः पर्याप्तक सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक- यावत् - कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियतैजसकर्मण-

लाप कहना चाहिये । 'सेसं तंचेव जाव' अवशिष्ट सबवक्तव्यता प्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी वक्तव्यताके समान ही यहां पर मिश्रपरिणत पुद्गलोंमें यथायोग्य सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक विषयक वक्तव्यता जाननी चाहिये । यावत् रत्नप्रभा आदि पृथिवीके नैरयिक पंचेन्द्रियोंके मिश्रपरिणतपुद्गल, पर्याप्तक, अपर्याप्तक जलचरादि पंचेन्द्रियके मिश्रपरिणतपुद्गल, पर्याप्तक अपर्याप्तक मनुष्य पंचेन्द्रियों के मिश्र परिणत पुद्गल, पर्याप्तक अपर्याप्तक असुरकुमार आदि भवनपतिके, वानव्यन्तरोके, ज्योतिषिकोंके, वैमानिकोंके, नवग्रैवेयकोंके और विजयादि अनुत्तर विमानवासी देवपंचेन्द्रियोंके मिश्रपरिणतपुद्गल, इसी तरहसे 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाण परिणया वि' पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमान-

'सेस तंचेव जाव' आक्षेपु समस्त कथन प्रयोगपरिणत पुद्गलोना कथन प्रमाणे समञ्जुं. ओटले के यथायोग्य सूक्ष्म, भास्वर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक पृथ्वीकाय आदि ओकेन्द्रिय मिश्रप्रयोग परिणत पुद्गलो तथा द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रिय मिश्रप्रयोग परिणत पुद्गलो विषेनु कथन पणु प्रयोगपरिणत पुद्गलोना कथन प्रमाणे समञ्जुं. तथा रत्नप्रभा आदि पृथ्वीकोना नैरयिक पंचेन्द्रियोना मिश्रपरिणत पुद्गल, पर्याप्तक, अपर्याप्तक जलचरादि पंचेन्द्रियना मिश्रपरिणत पुद्गल, पर्याप्तक अने अपर्याप्तक मनुष्य पंचेन्द्रियना मिश्रपरिणत पुद्गल, पर्याप्तक अने अपर्याप्तक असुरकुमार आदि भवनपतिना, वानव्यन्तरोना, ज्योतिषिकोना, वैमानिकोना, नवग्रैवेयक अने विजय आदि अनुत्तर विमानवासी पंचेन्द्रियदेवोना मिश्रपरिणत पुद्गलोनु कथन पणु प्रयोगपरिणत पुद्गलोना कथन प्रमाणे समञ्जु ओ ओ प्रमाणे 'जे पज्जत्त-सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाणपरिणया वि', अपर्याप्तक अने पर्याप्तक

શરીર-શ્રોત્રેન્દ્રિય-ચક્ષુઘ્રાણ-જિહ્વાસ્પર્શેન્દ્રિયમિશ્રપરિણતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । તે વર્ણતઃ કાલાદિવર્ણપરિણતા અપિ, ગન્ધતઃ-સુરભ્યાદિગન્ધપરિણતા અપિ, રસતસ્તિક્તાદિરસપરિણતા અપિ, સ્પર્શતઃ કર્કશાદિસ્પર્શપરિણતા અપિ, સંસ્થાનતઃ પરિમण्डलादारभ्यागतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति । तथा च प्रयोगपरिणतपुद्गलभेदवदेव मिश्रपरिणतपुद्गला अपि । पञ्चविंशत्यधिकरूपद्रव्यतोत्तराष्टाशीति सहस्राणि (८८६२५) भवन्तीति ॥सू० ११॥

વિસ્રસાપરિણતપુદ્ગલવક્તવ્યતા ।

મિશ્રપરિણતપુદ્ગલભેદનિરૂપણાનન્તરમ્ વિસ્રસાપરિણતપુદ્ગલાનનિરૂપયિ-
તુમાહ-વીસસાપરિણયાણં મંતે' इत्यादि ।

સૂત્રમ્-વીસસા પરિણયા ણં મંતે ! પોગલા કઢવિહા પન્નત્તા ?
ગોયમા ! પંચવિહા પન્નત્તા-તંજહા-વન્નપરિણયા, ગંધપરિણયા,
રસપરિણયા, ફાસપરિણયા, સંઠાણપરિણયા । જે વન્નપરિણયા
તે પંચવિહા પન્નત્તા, તંજહા-કાલવન્નપરિણયા, જાવ સુકિલ
વન્નપરિણયા । જે ગંધપરિણયા તે દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-સુભિ-

વાસી કલ્પાતીત દેવપંચેન્દ્રિયોકે વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ શરીરકે એવં
શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા, સ્પર્શનેન્દ્રિય અને પ્રયોગસે મિશ્ર-
રૂપસે પરિણત હુએ પુદ્ગલ વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલાદિવર્ણરૂપસેમ્મી પરિ-
ણત હોતે હૈં, ગન્ધકી અપેક્ષાસે સુરભિ આદિરૂપસે, રસકી અપેક્ષાસે
તિક્તાદિ રસરૂપસે, સ્પર્શકી અપેક્ષાસે કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપસે મ્મી
પરિણત હોતે હૈં સંસ્થાનકી અપેક્ષાસે પરિમण्डल संस्थान, वृत्तसंस्थान
व्यस्रसंस्थान, चतुरस्रसंस्थान, आयतसंस्थानरूपसેમ્મી પરિણત હોતે હૈં ।
તથાચ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોંકી તરહસે હી મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ મ્મી
૮૮૬૨૫ હોતે હૈ ॥સૂ. ૧૧॥

સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિકે દેવપંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર અને
શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી મિશ્રરૂપે પરિણત
થયેલાં પુદ્ગલોં વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ
સુરભિ આદિ ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તિક્તાદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ
આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમण्डल संस्थान, वृत्तसंस्थान, व्यस्रसंस्थान,
चतुरस्रसंस्थान અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. પ્રયોગપરિણત
પુદ્ગલોની જેમ મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોના પણ ૮૮૬૨૫ ભેદ કહ્યા છે. ॥સૂ. ૧૧॥

ગંધપરિણયા વિ, દુર્ભિગંધપરિણયા વિ । એવં જહા પન્નવણાપણ તહેવ નિરવસેસં જાવ જે સંઠાણઓ આયય સંઠાણપરિણયાતે વણણઓ કાલવન્નપરિણયા વિ, જાવલુલ્લવફાસપરિણયા વિ । સૂ.૦૧૨।

છાયા-વિસ્ત્રસાપરિણતાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-વર્ણપરિણતાઃ, ગન્ધપરિણતાઃ, રસપરિણતાઃ, સ્પર્શપરિણતાઃ, સંસ્થાનપરિણતાઃ । યે વર્ણપરિણતાસ્તે પંચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-કાલવર્ણપરિણતાઃ, યાવત્-શુક્લવર્ણપરિણતાઃ । યે ગન્ધપરિણતાસ્તે દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથથા-સુરભિગન્ધપરિણતા અપિ દુરભિગન્ધપરિણતા અપિ ।

વિસ્ત્રસાપરિણતપુદ્ગલવક્તવ્યતા-

‘વીસસા પરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા કઠ્ઠિવિહા પણ્ણત્તા’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ-(વીસસાપરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા-કઠ્ઠિવિહા પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! વિસ્ત્રસાપરિણત પુદ્ગલ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વિસ્ત્રસાપરિણતપુદ્ગલ (પંચવિહા પણ્ણત્તા) પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) જો ઇસ પ્રકારસે હૈં (વન્નપરિણયા, ગંધપરિણયા, રસપરિણયા, ફાસપરિણયા, સંઠાણપરિણયા) વર્ણપરિણત, ગંધપરિણત, રસપરિણત, સ્પર્શપરિણત ઓર સંસ્થાનપરિણત । (જે વન્નપરિણયા તે પંચવિહા પણ્ણત્તા) જો વિસ્ત્રસા પરિણત પુદ્ગલ વર્ણપરિણત કહે ગયે હૈં વે પાંચ પ્રકારકે હોતે હૈં (તંજહા) જો ઇસ પ્રકારસે હૈં (કાલવન્નપરિણયા, જાવ શુક્લિલવન્નપરિણયા) કાલવર્ણપરિણત, યાવત્ શુક્લવર્ણપરિણત (જે ગંધપરિણયા તે દુર્ભિહા પણ્ણત્તા) જો ગંધવર્ણપરિણત હૈં વે

વિસ્ત્રસાપરિણુત પુદ્ગલોની વક્તવ્યતા-

‘વીસસા પરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા કઠ્ઠિવિહા પણ્ણત્તા’ इत्यादि-

સૂત્રાર્થ-(વીસસા પરિણયાણં મંતે ! પોગ્ગલા કઠ્ઠિવિહા પણ્ણત્તા ?) હે ભદન્ત ! વિસ્ત્રસાપરિણુત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! વિસ્ત્રસાપરિણુત પુદ્ગલ (પંચવિહા પણ્ણત્તા) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, (તંજહા) તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- (વણ્ણપરિણયા, ગંધપરિણયા, રસપરિણયા, ફાસપરિણયા, સંઠાણપરિણયા) (૧) વણ્ણપરિણુત, (૨) ગંધપરિણુત, (૩) રસપરિણુત, (૪) સ્પર્શપરિણુત અને (૫) સંસ્થાનપરિણુત. (જે વન્નપરિણયા તે પંચવિહા પણ્ણત્તા-તંજહા) જે વિસ્ત્રસાપરિણુત પુદ્ગલોને વણ્ણપરિણુત કહેવામાં આવ્યાં છે, તેમના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે- (કાલવણ્ણપરિણયા જાવ શુક્લિલવણ્ણપરિણયા) કાળાવણ્ણરૂપે પરિણુત, યાવત્ શુક્લવણ્ણપરિણુત. (જે ગંધપરિણયા તે દુર્ભિહા પણ્ણત્તા)

एवं यथा प्रज्ञापनापदे तथैव निरवशेषम्, यावत्-ये संस्थानतः आयतसंस्थान-परिणतास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि यावत्-रूक्षस्पर्शपरिणता अपि

टीका-‘वीससापरिणया णं भंते ! પોગ્ગલા કહિવિહા પળ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! વિસસાપરિણાઃ વિસસયા=સ્વભાવેન પરિણતાઃ=પરિણતિ પ્રાપ્તાઃ સ્વલુ પુદ્ગલાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ણત્તા,’

दो प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (सुग्भिगंध-परिणया वि, दुग्भिगंधपरिणया वि) सुरभिगंधपरिणत भी और दुर-भिगंधपरिणत भी (एवं जहा पन्नवणाए तहेव निरवसेसं जाव जे संठाणओ आययसंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव लुक्खफासपरिणया वि) इस प्रकार प्रज्ञापनापदमें जैसा कहा गया है उसी तरहसे यहांपर भी समस्त कथन जानना चाहिये । यावत् जो विस्ससापरिणत पुद्गल संस्थानकी अपेक्षासे आयत संस्थानपरिणत कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षासे कालवर्णपरिणत भी कहे गये हैं यावत् रूक्षस्पर्श परिणत भी कहे गये हैं ।

टीकार્थ-સૂત્રકારને इस सूत्रद्वारा मिश्रपरिणत पुद्गलोंके भेदोंका निरूपण करनेके बाद विस्ससा परिणतपुद्गलोंका निरूपण किया है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि ‘वीससा परिणया णं भंते ! पोग्गला कइविह पण्णत्ता’ हे भदन्त ! जो पुद्गल विस्ससा परिणत

જે ગંધપરિણુત પુદ્ગલો છે તેમના બે પ્રકાર કહ્યા છે (તંજહા) તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- (સુગ્ધિગંધપરિણયા વિ, દુગ્ધિગંધપરિણયા વિ) (૧) સુરભિગંધ પરિણુત અને (૨) દુરભિગંધ (દુર્ગંધ) પરિણુત (એવં જહા પન્નવણ્ણાપ્પ તહેવ નિરવસેસ જાવ જે સંઠાણઓ આયયસંઠાણપરિણયા તે વણ્ણઓ કાલવણ્ણ-પરિણયા વિ જાવ લુક્ખફાસપરિણયા વિ) આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાપદમાં જે પ્રકારનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એ જ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન સમજવું. ‘જે વિસસાપરિણુત પુદ્ગલ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાન પરિણુત કહેવામાં આવ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પરિણુત પણ કહ્યા છે, યાવત્ રૂક્ષસ્પર્શ પરિણુત પણ કહ્યા છે’, ત્યાં સુધીનું કથન મહણ કરવું.

टीकार्थ-પહેલાં સૂત્રમાં મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર વિસસાપરિણુત પુદ્ગલોનું નિરૂપણ નીચે પ્રમાણે કરે છે-

गौतम स्वामीने। अश्र-‘वीससापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइ विह पण्णत्ता?’ हे भदन्त ! विस्ससापरिणुत पुद्गल कइला प्रकारना कह्या छे ? (विस्ससापरिणुत अटले अभावधी परिणुति पामेला पुद्गलो)

હે ગૌતમ ! વિશ્વસાપરિણતાઃ खलु पुद्गलाः पञ्चविधाः=पञ्चप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः, तं जहा' तद्यथा-‘वन्नपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया’ वर्णपरिणताः, गन्धपरिणता, रसपरिणताः, स्पर्शपरिणताः, संस्थानपरिणताश्च भवन्ति, ‘जे वन्नपरिणया ते पंचविहा पणत्ता’, ये पुद्गलाः वर्णपरिणतास्ते पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, ‘तंजहा’ तद्यथा-‘कालवन्नपरिणया जाव सुक्खिलवन्नपरिणया’ कालवर्णपरिणताः, यावत्-नीलवर्णपरिणताः, हरिद्रावर्ण परिणताः, लोहितवर्ण परिणताः, शुक्लवर्णपरिणताः भवन्ति । ‘जे गंधपरिणया ते दुविहा पणत्ता’ ये पुद्गलाः गन्धपरिणताः, ते द्विविधा प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि’ सुरभिगन्धपरिणता अपि, दुरभिगन्ध-

કહે ગયે હૈં વે કિતને પ્રકારકે હોતે હૈં ? વિશ્વસા પરિણતકા તાત્પર્ય સ્વભાવસે પરિણતિકો પ્રાપ્ત હુએ પુદ્ગલોંસે । ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ ! પંચવિહા પણત્તા’ વિશ્વસાપરિણત પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારકે હોતે હૈં ‘તંજહા’ જો ઇસ પ્રકારસે હૈં ‘વન્નપરિણયા, ગંધપરિણયા, રસપરિણયા, ફાસપરિણયા, સંઠાણપરિણયા’ વર્ણપરિણત, ગંધપરિણત, રસપરિણત, સ્પર્શપરિણત ઔર સંસ્થાનપરિણત ‘જે વન્નપરિણયા તે પંચવિહા પણત્તા’ જો વર્ણપરિણત પુદ્ગલ હૈં વે પાંચ પ્રકારકે હૈં ‘તંજહા’ જો ઇસ પ્રકારસે હૈં ‘કાલવર્ણ પરિણયા જાવ સુક્કિલ-વન્નપરિણયા’ કાલવર્ણપરિણત, નીલવર્ણપરિણત, લોહિતવર્ણપરિણત, હરિદ્રાવર્ણપરિણત, શુક્લવર્ણપરિણત, જે ગંધપરિણયા તે દુવિહાપણત્તા’ જો જો પુદ્ગલ ગંધપરિણત હૈં વે દો પ્રકારકે હૈં ‘તંજહા’ જૈસે ‘સુબ્ભિ-ગંધપરિણયા વિ, દુબ્ભિગંધપરિણયા વિ’ સુરભિગંધપરિણત ઔર

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- ‘ગોયમા ! પંચવિહા પણત્તા’ હે ગૌતમ ! વિશ્વસા પરિણત પાંચ પ્રકારના હોય છે ‘તંજહા’ તે પાંચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- ‘વર્ણપરિણયા, ગંધપરિણયા, રસપરિણયા, ફાસપરિણયા, સંઠાણપરિણયા’ વર્ણપરિણત, ગંધપરિણત, રસપરિણત, સ્પર્શપરિણત અને સંસ્થાનપરિણત. ‘જે વર્ણપરિણયા તે પંચવિહા પણત્તા-તંજહા’ એ વર્ણપરિણત પુદ્ગલો કહ્યા છે, તેમના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર છે- ‘કાલવર્ણપરિણયા જાવ સુક્કિલવર્ણપરિણયા’ કાળાવર્ણપરિણત, નીલાવર્ણપરિણત, લાલાવર્ણપરિણત, પીળાવર્ણપરિણત અને શુક્લ વર્ણપરિણત ‘જે ગંધપરિણયા તે દુવિહા પણત્તા-તંજહા’ ગંધપરિણત એ પુદ્ગલો છે, તેમના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે- ‘સુભિગંધપરિણયા, દુભિગંધપરિણયા ત્રિ’

પરિણતા અપિ, 'એવં જહા પન્નવળાપણ તહેવ નિરવસેસં જાવ' એવં યથા પ્રજ્ઞપનાયાઃ પ્રથમે પદે-વિસ્રસાપરિણતપુદ્ગલભેદાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવાઽત્રાપિ નિરવશેષં વક્તવ્યમ્, યાવત્-યે પુદ્ગલા રસપરિણતાઃ, તે પઠ્ચવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-તદ્યથા-તિક્તરસપરિણતા અપિ, કટુરસપરિણતા અપિ, કષાયરસપરિણતા અપિ, અમ્લરસપરિણતા અપિ, મધુરરસપરિણતા અપિ ભવન્તિ । યે પુદ્ગલાઃ સ્પર્શપરિણતાસ્તે અષ્ટવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-તદ્યથા-કર્કશસ્પર્શપરિણતાઃ, મૃદુસ્પર્શપરિણતાઃ, ગુરુસ્પર્શપરિણતાઃ, લઘુસ્પર્શપરિણતાઃ, શીતસ્પર્શપરિણતાઃ, ઉષ્ણસ્પર્શપરિણતાઃ, સ્નિગ્ધસ્પર્શપરિણતાઃ, રુક્ષસ્પર્શપરિણતાશ્ચ ભવન્તિ । 'જે સંઠાણઓ આયય-સંઠાણપરિણયા તે વળણઓ કાલવળ્લપરિણયા વિ, જાવ લુક્કલ્લખાસપરિણયા વિ' યે પુદ્ગલાઃ સંસ્થાનતઃ આયતસંસ્થાનપરિણતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાસ્તે વર્ણતઃ કાલવર્ણપરિ-

દુરભિગંધપરિણત મ્હી 'એવં જહા પન્નવળાપણ તહેવ નિરવસેસં જાવ' જિસ પ્રકારસે પ્રજ્ઞાપનાકે પ્રથમપદમેં વિસ્રસાપરિણતપુદ્ગલોંકે ભેદકહે ગયે હૈં ડસી તરહસે યહોં પરમ્હી સંપૂર્ણ કથન જાનના ચાહિયે યાવત જો પુદ્ગલ રસપરિણત હૈં વે પાંચ પ્રકારકે હૈં इनमें तिक्तरसपरिणत મ્હી હૈં, કટુરસ પરિણત મ્હી હૈં, કષાયરસપરિણત મ્હી હૈં, અમ્લરસ પરિણત મ્હી હૈં મધુરરસ પરિણત મ્હી હૈં । જો પુદ્ગલ સ્પર્શપરિણત હૈં વે આઠ પ્રકારકે હૈં જૈસે कर्कशस्पर्शपरिणत, मृदुस्पर्शपरिणत, गुरुस्पर्शपरिणत, लघुस्पर्शपरिणत, शीतस्पर्शपरिणत, उष्णस्पर्शपरिणत, स्निग्धस्पर्शपरिणत, रुक्षस्पर्शपरिणत, 'જે સંઠાણઓ આયયસંઠાણપરિણયા તે વળણઓ કાલવળ્લપરિણયા વિ જાવ લુક્કલ્લખાસપરિણયા વિ'

(૧) સુગંધપરિણત અને (૨) દુર્ગંધપરિણત 'એવં જહા પન્નવળાપણ તહેવ નિરવસેસં જાવ' જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમ પદમાં વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલોના ભેદ કહેવામાં આવ્યા છે, એ જ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન સમજવું જેમકે જે પુદ્ગલોને રસપરિણત પુદ્ગલો કહ્યાં છે તેમના પાંચ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- (૧) તિક્ત રસપરિણત, (૨) કટુરસપરિણત, (૩) કષાય (તુરા) રસપરિણત, (૪) અમ્લ (ખાટા) રસપરિણત અને (૫) મધુરરસપરિણત સ્પર્શપરિણત પુદ્ગલોના આઠ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-

(૧) કર્કશકઠણસ્પર્શ પરિણત, (૨) મૃદુસ્પર્શ પરિણત, (૩) ગુરુસ્પર્શ પરિણત, (૪) લઘુસ્પર્શ પરિણત, (૫) શીતસ્પર્શ પરિણત, (૬) ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણત, (૭) સ્નિગ્ધસ્પર્શ પરિણત અને (૮) રુક્ષસ્પર્શ પરિણત. 'જે સંઠાણઓ આયયસંઠાણપરિણયા તે વળણઓ કાલવળ્લપરિણયા વિ જાવ લુક્કલ્લખાસપરિણયા વિ' જે પુદ્ગલો.

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ. ૮ ઉ. ૧ સૂ. ૧૨ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૩૭

ણતા અપિ, યાવત્-નીલવર્ણપરિણતા અપિ, હરિદ્રાવર્ણપરિણતા અપિ, લોહિતવર્ણ-
પરિણતા અપિ, શુક્લવર્ણપરિણતા અપિ । ગન્ધતઃ સુરભિદુરભિગન્ધપરિણતા
અપિ । રસતઃ તિક્ત-કટુક-કષાય-અ-મધુરરસપરિણતા અપિ । સ્પર્શતઃ કર્કશ-
મૃદુ-ગુરુ-લઘુ-શીતોષ્ણ-સ્નિગ્ધ-રૂક્ષસ્પર્શપરિણતા અપિ ભવન્તિ । સર્વે વિશ્વસા-
પરિણતપુદ્ગલાઃ ત્રિંશદુત્તરપચ્ચશતસંખ્યકાઃ (૫૩૦) સંજાતાઃ । પ્રયોગ-
મિશ્રવિશ્વસાપરિણતાશ્ચ અશીત્યુત્તરસપ્તશતાધિક સપ્તસપ્તતિ સહસ્રોત્તરૈકલક્ષસંખ્યકાઃ
(૧૭૭૭૮૦) ભવન્તિ ॥સૂ. ૧૨॥

एकपुद्गलद्रव्यपरिणामवक्तव्यता ।

અથ નવભિર્દળકૈરેકપુદ્ગલદ્રવ્યપરિણામવક્તવ્યતામાહ- 'एगे भंते !' इत्यादि ।

મૂલમ્-एगे भंते ! दव्वे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए,
वीससा परिणए ? गोयमा ! पओगपरिणए वा, मीसापरिणए वा,
वीससापरिणए वा । जइ पओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए,

જો પુદ્ગલ સંસ્થાનકી અપેક્ષા આયત સંસ્થાનપરિણત હોતે હૈં, વે
વર્ણકી અપેક્ષાસે કાલવર્ણપરિણત બો હોતે હૈં યાવત્-નીલવર્ણપરિ-
ણત બો હોતે હૈં, હરિદ્રાવર્ણપરિણતબો હોતે હૈં । શુક્લવર્ણપરિણત
બો હોતે હૈં । ગન્ધકી અપેક્ષાસે વે સુરભિગંધ ઓર દુરભિગંધરૂપમેં
બો પરિણત હોતે હૈં । રસકી અપેક્ષાસે વે તિક્ત, કટુક, કષાય, અમ્લ
મધુરરસ પરિણત બો હોતે હૈં । સ્પર્શકી અપેક્ષાસે વે કર્કશ, મૃદુ,
ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ રૂક્ષસ્પર્શપરિણત બો હોતે હૈં । યે
સમસ્ત વિશ્વસાપરિણતપુદ્ગલ ૫૩૦ હૈં । પ્રયોગપરિણત, મિશ્રપરિણત
ઓર વિશ્વસા પરિણત પુદ્ગલ સબ મિલકર ૧૭૭૭૮૦ હૈં ॥સૂ. ૧૨॥

સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત (લાખા)સંસ્થાન પરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ ની અપેક્ષાએ
શ્યામવર્ણ પરિણત પણ હોય છે, નીલવર્ણ પરિણત પણ હોય છે, લાલવર્ણ પરિણત પણ
હોય છે, પીલાવર્ણ પરિણત પણ હોય છે અને શુક્લવર્ણ પરિણત પણ હોય છે. ગંધની
અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો સુગંધપરિણત પણ હોય છે અને દુર્ગંધપરિણત પણ હોય છે.
રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તીખા, કડવા, તુરા, ખાટા અને મધુરરસ પરિણત પણ
હોય છે સ્પર્શની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ
અને રૂક્ષસ્પર્શ પરિણત પણ હોય છે તે સમસ્ત વિશ્વસાપરિણત પુદ્ગલોના ૫૩૦ બેદ છે
પ્રયોગ પરિણત, મિશ્ર પરિણત અને વિશ્વસા પરિણત પુદ્ગલોના એકંદરે ૧૭૭૭૮૦
બેદ છે. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

वयप्पओगपरिणए, कायप्पओगपरिणए ? गोयमा ! मणप्पओग-
 परिणए वा, वयप्पओगपरिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा ।
 जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमणप्प-
 ओगपरिणए, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए, असच्चामोसमणप्प-
 ओगपरिणए ? गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्प-
 ओगपरिणए वा, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चामोस-
 मणप्पओगपरिणए वा । जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभ-
 सच्चमणप्पओगपरिणए, अणारंभसच्चामणप्पओगपरिणए, सारंभ-
 सच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, समा-
 रंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए ?
 गोयमा ! आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा, जाव असमारंभ-
 सच्चमणप्पओगपरिणए वा । जइ मोसमणप्पओगपरिणए किं
 आरंभमोसमणप्पओगपरिणए वा ? एवं जहा सच्चेणं तहा
 मोसेणावि । एवं सच्चामोसमणप्पओगपरिणएण वि । जइ वय-
 प्पओगपरिणए किं सच्चवयप्पओगपरिणए, मोसवयप्पओगपरि-
 णए० ? एवं जहा मणप्पओगपरिणए तहा वयप्पओगपरिणए
 वि जाव असमारंभवयप्पओगपरिणए वा । जइ कायप्पओगपरि-
 णए किं ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए ओरालियमीसा-
 सरीरकायप्पओग० वेउवियसरीरकायप्पओग० वेउवियमीसासरीर-
 कायप्पओगपरिणए, आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, आहार-

गमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए ? गोयमा ! ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव कम्मासरीर-
कायप्पओगपरिणए वा । जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, एवं जाव पंचिं-
दियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, वेइंदिय-जाव-परि-
णए वा, जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा । जइ एगिंदियओ-
रालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं पुढविक्काइयएगिंदियजाव
परिणए जाव वणस्सइकाइयएगिंदियओरालियसरीरकायप्प-
ओगपरिणए ? गोयमा ! पुढविक्काइयएगिंदियपओगजाव
परिणए वा जाव वणस्सइकाइयएगिंदिय जाव परिणए वा ।
जइ पुढविक्काइयएगिंदियओरालियसरीर जाव परिणए किं सुहुम-
पुढविक्काइय जाव परिणए, बादरपुढविक्काइयएगिंदिय-जाव
परिणए ? गोयमा ! सुहुमपुढविक्काइयएगिंदिय-जाव-परिणए
वा, बायरपुढविक्काइयजावपरिणए वा । जइ सुहुमपुढविक्काइय
जाव परिणए किं पज्जत्तसुहुमपुढवि-जाव परिणए, अपज्जत्तसुहुम-
पुढवि-जाव-परिणए ? गोयमा ! पज्जत्तसुहुमपुढविक्काइय-जाव
परिणए वा, अपज्जत्तसुहुमपुढविक्काइय-जाव परिणए वा, एवं
बायरे वि, एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो ।
वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियाणं दुयओ भेओ पज्जत्तगा य,
अपज्जत्तगा य, जइ पंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरि-

णए किं तिखिखजोणियपंचिदियओरालियसरीरकायप्पओग-
परिणए. मणुस्सपंचिदिय-जाव-परिणए ? गोयमा ! तिखिख-
जोणिय-जाव-परिणए वा, मणुस्सपंचिदिय-जाव-परिणए वा ।
जइतिखिख जोणिय जाव परिणए किं जलयरतिखिखजोणिय
जाव परिणए वा, थलयर०, खहयर०, एवं चउक्कओ भेओ जाव
खहयराणं । जइ मणुस्सपंचिदिय-जाव-परिणए किं संमुच्छिम-
मणुस्सपंचिदिय-जाव-परिणए, गवभवक्कंतियमणुस्स-जाव-परि-
णए ? गोयमा ! दोसुवि । जइ गवभवक्कंतियमणुस्स-जाव-
परिणए किं पज्जत्तगवभवक्कंतिय-जाव-परिणए, अपज्जत्तगवभव-
क्कंतियमणुस्सपंचिदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए ? गो-
यमा ! पज्जत्तगवभवक्कंतिय-जाव-परिणए वा ?” ॥सू० १३॥

छाया-एकं भदन्त ! द्रव्यं किं प्रयोगपरिणतम्, मिश्रपरिणतम्, विस्रसा-
परिणतम् ? गौतम ! प्रयोगपरिणतं वा, विस्रसापरिणतं वा । यदि प्रयोग-

एकपुद्गलद्रव्यकीपरिणामवक्तव्यता-

‘एगे भंते ! दब्बे किंपओगपरिणए’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(एगे भंते ! दब्बे किंपओगपरिणए, मीसापरिणए, वीस-
सापरिणए) हे भदन्त ! एकद्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होता है, या
मिश्रपरिणत होता है, या विस्रसापरिणत होता है ? (गोयमा) हे
गौतम ! (पओगपरिणए वा, मीसापरिणए वा, वीससा परिणए वा)
एकद्रव्यप्रयोगपरिणत भी होता है मिश्रपरिणत भी होता है या

अेक पुद्गल द्रव्यपरिणाम वक्तव्यता-

एगे भंते ! दब्बे किं पओगपरिणए’ इत्यादि-

सूत्रार्थ-(एगे भंते ! दब्बे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए, वीससा
परिणए ?) हे भदन्त ! अेक द्रव्य शु प्रयोगपरिणत होय छे ? अे मिश्रपरिणत होय
छे ? अे विस्रसापरिणत होय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (पओगपरिणए, मीसा
परिणए वा, वीससापरिणए वा) अेक द्रव्य प्रयोगपरिणत पणु होय छे, मिश्र-

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ.૮ ઉ. ૧ સૂ.૦૧૩ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૪૧

પરિણતં કિં મનઃપ્રયોગપરિણતમ્, વચઃપ્રયોગપરિણતમ્, કાયપ્રયોગપરિણતમ્ ? ગૌતમ ! મનઃપ્રયોગપરિણતં વા, વચઃપ્રયોગપરિણતં વા, કાયપ્રયોગપરિણતં વા । યદિ મનઃપ્રયોગપરિણતં કિં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્, મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્, અસત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્ ? ગૌતમ ! સત્ય-મનઃપ્રયોગપરિણતં વા, મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં વા, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં

વિશ્વસાપરિણત મી હોતા હૈ । (જડપઓગપરિણે કિં મળપ્પઓગપરિ-
ણે, વચપ્પઓગપરિણે, કાયપ્પઓગપરિણે) હે ભદન્ત ! યદિ એક-
દ્રવ્યપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ તો કયા વહમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ?
યા વચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ?
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મળપ્પઓગપરિણે વા, વહ એક દ્રવ્ય મનઃ
પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ યા વચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ યા કાયપ્રયોગ-
પરિણત હોતા હૈ । (જહમળપ્પઓગપરિણે કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણે
વા, મોસમળપ્પઓગપરિણે વા, સચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણે વા,
અસચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણે વા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ એક દ્રવ્ય
મનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, તો કયા સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ?
યા અસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા ઉભયમનઃપ્રયોગપરિણત
હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સચ્ચમળપ્પઓગપરિણે વા, મોસમળ-
પ્પઓગપરિણે વા, સચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણે વા, અસચ્ચામોસમળ-

પરિણત પણુ હોય છે અને વિશ્વસાપરિણત પણુ હોય છે (જડ પઓગપરિણે કિં
મળપ્પઓગપરિણે, વચપ્પઓગપરિણે, કાયપ્પઓગપરિણે ?) હે ભદન્ત ! ને
એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શું તે મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વચન-
પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે ? કે કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(મળપ્પઓગપરિણે વા, વચપ્પઓગપરિણે વા, કાયપ્પઓગપરિણે વા)
તે એક દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે, વચન પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે અને
કાય પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે (જડ મળપ્પઓગપરિણે કિં સચ્ચમળપ્પઓગ-
પરિણે, મોસમળપ્પઓગપરિણે વા, સચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણે વા ?)
હે ભદન્ત ! ને તે એક દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શું સત્યમનઃ પ્રયોગ-
પરિણત હોય છે ? કે અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે ઉભયમનઃ પ્રયોગપરિણત
હોય છે ? કે અનુભયમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ !
(સચ્ચમળપ્પઓગપરિણે વા, મોસમળપ્પઓગપરિણે વા, સચ્ચામોસમળપ્પઓગ-

વા, અસત્યમૃપામનઃપ્રયોગપરિણતં વા ? । યદિ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં કિમ્
આરમ્ભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણતં વા, અનારમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા, સંરમ્ભ-
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા, અસંરમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા, સમારમ્ભસત્યમનઃ
પ્રયોગપરિણતં વા, અસમારમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા ? ગૌતમ ! આરમ્ભ-
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા, યાવત્ - અસમારમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા ।

પ્પઓગપરિણા વા,) વહ્ એકદ્રવ્યસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ યા
અસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ યા ઉભયમનઃપ્રયોગ (વ્યવહારમનઃ
પ્રયોગ) પરિણત હોતા હૈ યા અનુભયમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, (જડ-
સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા કિં આરંભ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, અણારંભસચ્ચ
મણપ્પઓગપરિણા, સારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, અસારંભસચ્ચમણપ્પ-
ઓગપરિણા, સમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા) હૈ અદન્ત ! યદિ વહ્ દ્રવ્ય
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ તો કયા આરંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત
હોતા હૈ ? યા અનારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા સમારંભ સત્યમનઃ
પ્રયોગ પરિણત હોતા હૈ ? યા અસમારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ?
યા સમારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા અસમારંભસત્યમનઃ
પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (આરંભ સચ્ચામણપ્પ-
ઓગપરિણા વા, જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા વા) વહ્ એક
દ્રવ્ય આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત મી હોતા હૈ અથવા યાવત્

પરિણા વા, અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણા વા) તે એક દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ
પરિણત પણુ હોય છે, અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે, ઉભયમનઃ પ્રયોગ (વ્ય-
વહારમનઃ પ્રયોગ) પરિણત પણુ હોય છે અને અનુભયમનઃ પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે.

(જડ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા કિં આરંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા,
અણારંભસચ્ચમણપ્પઓગ પરિણા, સારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, અસારંભ
સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા ? સમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા અસમારંભસચ્ચ-
મણપ્પઓગપરિણા ?) હૈ અદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે
શુ તે આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અનારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત
હોય છે ? કે સારંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અસારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ-
પરિણત હોય છે ? કે સમારંભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અસમારંભ
સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (આરંભસચ્ચમણપ્પઓગ
પરિણા વા, જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણા વા) તે એક દ્રવ્ય આરંભ-
સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે, યાવત્ અસમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણુ

યદિ-મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં કિમ્ આરંભમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં વા, एवं यथा-
सत्येन, तथा मृषाऽपि । एवं सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतेनापि, एवम् असत्यमृषा-
मनःप्रयोगपरिणतेनापि । यदि वचःप्रयोगपरिणतं किं सत्यवचःप्रयोगपरिणतम्,
मृषावचःप्रयोगपरिणतम् ? एवं यथा-मनःप्रयोगपरिणतं तथा वचःप्रयोगपरिणत-
मपि, यावत्-असमारंभवचःप्रयोगपरिणतं वा ।

असमारंभमनः प्रयोगपरिणत भी होता है । (जइ मोसमणप्पओग-
परिणए किं आरंभ मोसमणप्पओपपरिणए वा) हे भदन्त ! यदि वह
एकद्रव्य मृषामनःप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वह आरंभ मृषा-
मनःप्रयोगपरिणत होता है ? (एवं जहा सच्चेणं तहा मोसेणावि) हे
गौतम ! जैसा सत्यमनःप्रयोगपरिणतके विषयमें कहा गया है, उसी
तरहसे मृषामनःप्रयोगपरिणतके विषयमें भी जानना चाहिये । (एव
सच्चामोसमणप्पओगेण वि, एवं असच्चामोसमणप्पओगेण वि) इसी
तरहसे सत्यमृषामनःप्रयोगके विषयमें और असत्यामृषामनःप्रयोगके
विषयमें भी जानना चाहिये (जइवयप्पओगपरिणए किं सच्चवयप्प-
ओगपरिणए मोसवयप्पओगपरिणए,) हे भदन्त यदि वह एकद्रव्य
वचनप्रयोग परिणत होता है तो क्या वह सत्यवचनप्रयोगपरिणत होता
है या मृषावचनप्रयोग होता है । (एवं जहा मप्पणओगपरिणए तहा
वयप्पओगपरिणए वि जाव असमारंभवयप्पओगपरिणएवा) हे गौतम !
जैसा मनः प्रयोगपरिणतके विषयमें कहा गया है वैसाही वचनप्रयो

હોય છે (જઈ મોસમણપ્પઓગપરિણએ કિં આરંભ મોસમણપ્પઓગપરિણએ વા ?)
હે ભદન્ત ! ને તે એક દ્રવ્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે, તો શું તે આરંભ
મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? (एवं जहा सच्चेणं तहा मोसेणा वि)
હે ગૌતમ ! જેવું સત્યમન પ્રયોગપરિણુતના વિષયમાં કહ્યું છે, એવું જ ક્યન મૃષામન-
પ્રયોગપરિણુતના વિષયમાં પણ સમજવું (एवं सच्चामोसमणप्पओगेण वि, एवं
असच्चामोसमणप्पओगेण वि) એ જ પ્રમાણે સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગના વિષયમાં અને
અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગના વિષયમાં પણ સમજવું (जइ वयप्पओगपरिणए किं
सच्चवयप्पओग परिणए, मोसवयप्पओगपरिणए ?) હે ભદન્ત ! ને તે એક
દ્રવ્ય વચન પ્રયોગપરિણુત હોય છે, તો શું સત્યવચન પ્રયોગ પરિણુત હોય છે, કે
મૃષાવચન પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? (एवं जहा मप्पणओगपरिणए-तहा वयप्प
ओगपरिणए वि जाव असमारंभवयप्पओगपरिणए वा) હે ગૌતમ ! જેવું મનઃ
પ્રયોગપરિણુતના વિષયમાં કહ્યું છે, એવું જ વચન પ્રયોગપરિણુતના વિષયમાં પણ

યદિ કાયપ્રયોગપરિણત કિમ્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્, આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્ ? ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા, યાવત્-કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા । યદિ

ગપરિણતકે વિષયમેં મી જાનના ચાહિયે । યાવત્ વહ એક દ્રવ્ય અસમારંભવચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ । (જહકાયપ્પઓગપરિણે કિં ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગં વેડવિવિયસરીરકાયપ્પઓગં, વેડવિવિયમીસા સરીરકાયપ્પઓગપરિણે, આહારકસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે,) હે મદન્ત ! યદિ વહ એક દ્રવ્યકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા વૈક્રિય મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા આહારક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ઓરાલિય સરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, જાવ કમ્મા સરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા)

સમજવું 'તે એક દ્રવ્ય અસમારંભ-વચન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે', ત્યાં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું

(જહ કાયપ્પઓગપરિણે કિં ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગં, વેડવિવિયસરીરકાયપ્પઓગં, વેડવિવિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, આહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, આહારગમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે) હે મદન્ત ! ને તે એક દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શુ તે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે આહારક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ઓરાલિય-સરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, જાવ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા) તે એક દ્રવ્ય ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, યાવત્ કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે.

ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં કિમ્ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્ ,
 एवं यावत्-पञ्चेन्द्रियौदारिक-यावत्-परिणतम् ? गौतम ! एकेन्द्रियौदारिक
 शरीरकાયप्रयोगपरिणतं वा, द्वीन्द्रिय-यावत्-परिणतं वा, यावत् पञ्चेन्द्रिय-
 यावत्-परिणतं वा ।

यदि एकेन्द्रियौदारिकशरीरकાયप्रयोगपरिणतं किं पृथिवीकायिकैकेन्द्रिय-
 यावत्-परिणतं, यावत्-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकાયप्रयोगपरिणतं
 वह एक द्रव्य औदारिक शरीर कायप्रयोगपरिणत भी होता है अथवा
 यावत् कर्मणशरीरप्रयोगपरिणत भी होता है । (जइ ओरालियसरीर-
 कायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए
 एवं जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए) हे भदन्त वह एक द्रव्य
 औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वह एकेन्द्रियके
 औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होना है । अथवा यावत् पंचेन्द्रियके
 औदारिकशरीर कायप्रयोग परिणत होता है ? (गोयसा) हे गौतम !
 (एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, वेइंदियजाव परिणए वा
 जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा) वह एक द्रव्य एकेन्द्रियके औदारिक
 शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है । अथवा दोइन्द्रियके औदारिक शरीर
 कायप्रयोगपरिणत भी होता है । अथवा यावत् पंचेन्द्रियके औदारिक-
 शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है । (जइ एगिंदियओरालियसरीर-
 कायप्पओगपरिणए किं पुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए जाव

(जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियसरीर-
 कायप्पओगपरिणए, एवं जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए)
 हे भदन्त ! ते એક દ્રવ્ય ને ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે શું તે
 એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે, કે દ્વીન્દ્રિયના, ત્રીન્દ્રિયના,
 ચતુરિન્દ્રિયના, કે પચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? (ગોયસા !)
 હે ગૌતમ ! (એગિંદિય ઓરાલિય સરીરકાયપ્પઓગપરિણએ વા, વેઈંદિય જાવ
 પરિણએ વા, જાવ પંચિંદિય જાવ પરિણએ વા) તે એક દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના
 ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, દ્વીન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગ-
 પરિણત પણ હોય છે, અને પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત
 પણ હોય છે (જइ एगिंदिय ओरालियसरीर कायप्पओगपरिणए किं पुढवि-
 काइयएगिंदिय जाव परिणए जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय ओरालिय-

વા ? ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયપ્રયોગ-યાવત્ પરિણતં વા, યાવત્-વનસ્પતિ-કાયિકૈકેન્દ્રિયયાવત્-પરિણતં વા,

યદિ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરયાવત્-પરિણતં કિં સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકયાવત્ પરિણતં, વાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયયાવત્ પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ-પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયયાવત્-પરિણતં વા, વાદરપૃથિવીકાયિકયાવત્-પરિણતં વા ।

વળસ્મઙ્કાઢ્યર્ણિદિયઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણ) હે મદન્ત ! વહ એકદ્રવ્ય યદિ એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત્ હોતા હૈ તો કયા વહ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ-પરિણત્ હોતા હૈ ? યા યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત્ હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિયપઓગ જાવ પરિણ વા, જાવ વળસ્મઙ્કાઢ્યર્ણિદિય જાવ પરિણ વા) વહ એક દ્રવ્ય પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત્ ઓ હોતા હૈ યા યાવત્ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત્ ઓ હોતા હૈ (જઙ્ પુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિયઓરાલિય સરીરજાવ પરિણ કિં સુહુમપુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિય જાવ પરિણ વાદરપુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિય જાવ પરિણ) હે મદન્ત ! યદિ વહ એક દ્રવ્ય પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત્ હોતા હૈ તો કયા વહ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક

સરીરકાયપ્પઓગપરિણ ?) હે મદન્ત ! તે એક દ્રવ્ય ને એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત્ હોય છે, તો શુ તે એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત્ હોય છે ? કે દ્વીન્દ્રિયના-ત્રીન્દ્રિયના-ચતુર્ન્દ્રિયના અથવા પંચેન્દ્રિયના શરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત્ હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિયપ્પઓગ જાવ પરિણ વા, જાવ વળસ્મઙ્કાઢ્યર્ણિદિય જાવ પરિણ વા) તે એક દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી પણ પરિણત્ હોય છે, અને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત્ પણ હોય છે. (જઙ્ પુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિયઓરાલિયસરીર જાવ પરિણ, કિં સુહુમ પુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિય જાવ પરિણ, વાદર પુઢવિક્કાઢ્યર્ણિદિય જાવ પરિણ) હે મદન્ત ! ને તે એક દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત્ હોય છે, તો શુ તે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયના પ્રયોગથી પરિણત્ હોય છે, કે વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયના પ્રયોગથી પરિણત્ હોય છે ?

યદિ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકયાવત્ પરિણતં કિમ્ પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીયાવત્-
પરિણતમ્, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીયાવત્-પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વી-
કાયિકયાવત્પરિણતં વા, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકયાવત્-પરિણત વા, એવં
એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા
વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયકે પ્રયોગસે પરિ-
ણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સુહુમપુઠ્વીકાઈય ઇગિંદિય
જાવ પરિણે, વાદરપુઠ્વીકાઈય જાવ પરિણે) વહ એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ-
પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકે પ્રયોગસે પરિણત બી
હોતા હૈ યા વાદર પૃથ્વીકાયિકએકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકે કાય
પ્રયોગસે બી પરિણત હોતા હૈ । (જહ સુહુમપુઠ્વીકાઈય જાવ પરિણે
કિં પજ્જત સુહુમપુઠ્વી જાવ પરિણે, અપજ્જત સુહુમપુઠ્વીજાવ પરિણે)
હે ભદન્ત ! યદિ વહ એકદ્રવ્ય સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદા-
રિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ તો ક્યા વહ પર્યાપ્ત
સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરરૂપકાયપ્રયોગસેપરિણત
હોતા હૈ યા અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીર
રૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા ! પજ્જતસુહુમપુઠ્વીકાઈય
જાવ પરિણે વા, અપજ્જત સુહુમપુઠ્વીકાઈય પરિણે) હે ગૌતમ ! વહ
એકદ્રવ્ય પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિકશરીરરૂપકાય-
પ્રયોગસે બી પરિણત હોતા હૈ, ઔર અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સુહુમ પુઠ્વીકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે, વાદર
પુઠ્વીકાઈય જાવ પરિણે) તે એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરકાય પ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે અને વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરના કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે (જહ સુહુમ પુઠ્વીકાઈય જાવ પરિણે
કિં પજ્જત સુહુમપુઠ્વી જાવ પરિણે, અપજ્જત સુહુમ પુઠ્વી જાવ પરિણે ?)
હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાય-
પ્રયોગથી પરિણત થતુ હોય, તો શુ તે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, કે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? (ગોયમા ! પજ્જત સુહુમ પુઠ્વી-
કાઈય જાવ પરિણે વા, અપજ્જત સુહુમ પુઠ્વીકાઈય પરિણે.) હે ગૌતમ ! તે
એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ
પરિણત થાય છે, અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ

વાદરેડપિ ! एवं यावत् वनस्पतिकायिकानां चतुष्को भेदः, द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियाणां द्विको भेदः-पर्याप्तकश्च, अपर्याप्तकश्च ।

यदि पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं किं तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं, मनुष्यपञ्चेन्द्रिययावत्-परिणतम् ? गौतम ! तिर्यग्योनिकयावत्परिणतं वा, मनुष्यपञ्चेन्द्रिययावत् परिणत वा ।

एकेन्द्रियके औदारिक शरीररूपकायप्रयोगसे भी परिणत होता है । (एव वादरे चि) इसी तरहसे वह एकद्रव्य पर्याप्त अपर्याप्त पृथिवीकायिक वादर एकेन्द्रियके औदारिक शरीररूपकायप्रयोगसेभी परिणत होता है ऐसा जानना चाहिये । (एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो) इसी तरहसे वह एक द्रव्य यावत् सूक्ष्म पर्याप्त, सूक्ष्मअपर्याप्त वादर पर्याप्तक वादर अपर्याप्त, यावत् वनस्पतिकायिकके इन चारभेदोंके औदारिक शरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है यह कथन भी जानना चाहिये । (वेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय) इसी तरहसे वह एक द्रव्य वेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवोंके पर्याप्तक अपर्याप्तक के औदारिक शरीररूप-कायप्रयोगसे परिणत होता है ऐसा भी जानना चाहिये । (जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए) हे भदन्त ! यदि वह एक द्रव्य पंचेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीररूपकायके

કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે (एवं वादरे चि) એ જ પ્રમાણે તે એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે એમ સમજવું. (एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो) એ જ પ્રમાણે તે એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત, બાદર પર્યાપ્ત, અને બાદર અપર્યાપ્તરૂપ, ચાર ભેદવાળા અપૃકાયિક, વાયુકાયિક, તેજસ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, એમ સમજવું

(वेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय) એ જ પ્રમાણે તે એક દ્રવ્ય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે એમ સમજવું.

(जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओग परिणए, किं तिरिक्खजोणिय पंचिंदियओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! ને તે એક દ્રવ્ય પચેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી

યદિ તિર્યગ્યોનિકયાવત્-પરિણત કિમ્ જલચરતિર્યગ્યોનિકયાવત્-પરિણત
વા, સ્થલચર૦ સ્થેચર૦, એવં ચતુષ્કો ભેદો યાવત્ સ્થેચરાણામ્ । યદિ મનુષ્ય-
પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ તિર્યંચ યોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? કિ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે
ઔદારિક શરીરરૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(તિરિક્ષજોણિય જાવ પરિણે વા, મણુસ્સ પંચિંદિય જાવ પરિણે
વા) વહ એક દ્રવ્ય તિર્યંચ યોનિક ઔદારિક શરીરરૂપકાયકે પ્રયોગ
સે મી પરિણત હોતા હૈ, તથા મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરરૂપ
કાયકે પ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ । (જહ્તિરિક્ષજોણિય જાવ
પરિણે, કિં જલચરતિરિક્ષ જોણિય જાવ પરિણે વા, થલચર૦
સ્થહચર૦) હે ભદન્ત ! યદિવહ એકદ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક શરીરરૂપકાયકે
પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ જલચર તિર્યંચયોનિકકે
ઔદારિક શરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? સ્થલચર તિર્યંચ
યોનિકકે ઔદારિક શરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે હોતા હૈ ? યા સ્થેચર
તિર્યંચયોનિકકે ઔદારિક શરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા
હૈ ? (એવં ચતુષ્કો ભેદો જાવ સ્થેચરાણં) હે ગૌતમ ! પૂર્વમેં જૈસા
કહા ગયા હૈ ઉસી તરહસે સ્થેચરોંકે ચારભેદોંકે સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ,

પરિણુત થાય છે, તો શુ તે તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય જીવેના ઔદારિક શરીરરૂપ
કાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે, કે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી
પરિણુત થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તિરિક્ષજોણિય જાવ પરિણે વા,
મણુસ્સપંચિંદિય જાવ પરિણે વા) તે એક દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક જીવેના ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત થાય છે, અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત થાય છે (જહ્તિરિક્ષજોણિય જાવ પરિણે,
કિં જલચર તિરિક્ષજોણિય જાવ પરિણે વા, થલચર૦, સ્થહચર૦)
હે ભદન્ત ! ને તે એક દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી
પરિણુત થાય છે, તો શુ તે જલચર તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના
પ્રયોગથી પરિણુત થાય છે, કે સ્થલચર તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના
પ્રયોગથી પરિણુત થાય છે, કે જેથર તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના
પ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ? (એવં ચતુષ્કો ભેદો જાવ સ્થેચરાણં) હે ગૌતમ !
તે એક દ્રવ્ય જળચર, સ્થલચર અને જેથર, એ ત્રણે પ્રકારના તિર્યંચેના ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણુત થાય છે એ જ પ્રમાણે જેથર પર્યન્તના ચાર ભેદોના

પञ્ચેન્દ્રિયયાવત્-પરિણતં કિમ્ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યપञ્ચેન્દ્રિયયાવત્-પરિણતં ગર્ભ-
વ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યયાવત્-પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! દ્વયોરપિ ।

યદિ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યયાવત્-પરિણત કિં પર્યાપ્તકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-
યાવત્ - પરિણતમ્, અપર્યાપ્તકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપञ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાય-

પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્તકે વિષયમેં ભી જાનના ચાહિયે । (જહ મણુસ્સ પંચિ-
દિય જાવ પરિણે કિં સંમૂર્ચ્છિમ મણુસ્સ પંચિદિય જાવ પરિણે
ગર્ભવક્રંતિયમણુસ્સ જાવ પરિણે ? હે ભદન્ત ! યદિ વહ એક દ્રવ્ય
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા
હૈ તો ક્યા વહ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરરૂપ
કાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા ગર્ભજ મનુષ્યકે ઔદારિક
શરીરરૂપકાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(દોસુ વિ) વહ એક દ્રવ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે એવં ગર્ભજ મનુષ્ય
પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ।
(જહ ગર્ભવક્રંતિય મણુસ્સ જાવ પરિણે કિં પજ્જત્તગર્ભવક્રંતિય જાવ
પરિણે' અપજ્જત્તગર્ભવક્રંતિય મણુસ્સ પંચિદિય ઓરાલિય સરીરકાય
પ્પઓગપરિણે) હે ભદન્ત ! યદિ વહ એક દ્રવ્ય ગર્ભજ મનુષ્યકે
ઔદારિકશરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ તો ક્યા વહ
પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય કે ઔદારિક શરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગમેં પરિણત

(સંમૂર્ચ્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક) વિષયમાં પણ સમજવું.
(જહ મણુસ્સ પંચિદિય જાવ પરિણે કિં સંમૂર્ચ્છિમ મણુસ્સ પંચિદિય જાવ
પરિણે, ગર્ભવક્રંતિય મણુસ્સ જાવ પરિણે ?) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય
મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તો શું તે
સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે,
હે ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? (ગોયમા!)
હે ગૌતમ ! (દોસુ વિ) તે એક દ્રવ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે અને ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે. (જહ ગર્ભવક્રંતિય મણુસ્સ જાવ
પરિણે કિં પજ્જત્તગર્ભવક્રંતિય મણુસ્સ જાવ પરિણે, અપજ્જત્તગર્ભવક્રંતિય
મણુસ્સપંચિદિય ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે ?) હે ભદન્ત ! જો તે
એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે,
તો શું તે પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત

પ્રયોગપરિણતમ્ ? ગૌતમ ! પર્યાપ્તકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકયાવત્ પરિણતં વા, અપર્યાપ્તકર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકયાવત્-પરિણતમ્ ॥સૂ૦ ૧૩॥

ટીકા-‘એગે મંતે ! દવ્વે કિં પઓગપરિણે, મીસાપરિણે, વીસસાપરિણે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! એકં પુદ્ગલદ્રવ્યં કિં પ્રયોગપરિણતમ્ ભવતિ, મિશ્રપરિણતમ્ ભવતિ, વિસસાપરિણતમ્ ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! પઓગપરિણે વા, મીસાપરિણે વા, વીસસાપરિણે વા’ હે ગૌતમ ! એકં પુદ્ગલ-

હોતા હૈ ? યા અપર્યાપ્ત કર્મજ મનુષ્યકે ઔદારિક શરીરરૂપકાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પજ્જત્તગવ્ભવક્કતિય જાવ પરિણે વા અપજ્જત્તગવ્ભવક્કતિય જાવ પરિણે વા) વહ એકદ્રવ્ય પર્યાપ્ત કર્મજ મનુષ્યકે ઔદારિક શરીરરૂપકાયકે પ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ ઓર અપર્યાપ્ત કર્મજ મનુષ્યકે ઔદારિક શરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ ॥

ટીકાર્થ-હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને નૌ દળકોમ્મેં સે પ્રથમ દળકો લેકર એક પુદ્ગલ દ્રવ્યકે પરિણામકી વક્તવ્યતાકા પ્રતિપાદન ક્રિયા હૈ હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ કિ ‘એગે મંતે ! દવ્વે કિં પઓગપરિણે, મીસાપરિણે, વીસસાપરિણે ?’ હે મદન્ત ! એક પુદ્ગલ દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા મિશ્રપરિણત હોતા હૈ ? યા વિસસા પરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં ગૌતમસે પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પઓગપરિણે વા, મીસાપરિણે વા’ એક પુદ્ગલ દ્રવ્યપ્રયોગપરિણત

થાય છે, કે અપર્યાપ્ત કર્મજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પજ્જત્તગવ્ભવક્કતિય જાવ પરિણે વા, અપજ્જત્તગવ્ભવક્કતિય જાવ પરિણે વા) તે એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત કર્મજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, અને અપર્યાપ્ત કર્મજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે.

ટીકાર્થ- સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા નવ દડકોમાંના પહેલા દડકને અનુલક્ષીને એક પુદ્ગલ દ્રવ્યના પરિણામ (પરિણમન) ની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે- આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- ‘એગે મંતે ! દવ્વે કિં પઓગપરિણે, મીસાપરિણે, વીસસાપરિણે ?’ હે મદન્ત ! એક પુદ્ગલદ્રવ્ય શું પ્રયોગપરિણત હોય છે, કે મિશ્રપરિણત હોય છે, કે વિસસાપરિણત હોય છે ? ઉત્તર- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પઓગપરિણે વા,

દ્રવ્યં પ્રયોગપરિણતં વા અપિ ભવતિ, મિશ્રપરિણતં વા-અપિ ભવતિ, વિશ્વસા-
પરિણતં વા-અપિ ભવતિ, તત્ર જીવવ્યાપારેણૌદારિકાદિશરીરરૂપેણ પરિણતં
પ્રયોગપરિણતમ્ ૧, પ્રયોગવિશ્વસામ્યાં મિશ્રિત પરિણતં જીવરહિતકલેવરં મિશ્ર-
પરિણતમુચ્યતે ૨, વિશ્વસયા=સ્વભાવેન પર્ણિતં વિશ્વસાપરિણતમ્ અબ્રપટલાદિ-
કમ્ ૩। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'જઈ પઓગપરિણે કિં મળપ્પઓગપરિણે, વહપ્પઓગ-
પરિણે, કાયપ્પઓગપરિણે ?' હે ભદન્ત ! યત્ પુદ્ગલદ્રવ્યં પ્રયોગપરિણતં તત્
કિં મનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, વચઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, કાયપ્રયોગપરિણતં
ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! મળપ્પઓગપરિણે વા, વહપ્પઓગપરિણે વા,

હોતા હૈ યા મિશ્રપરિણત હોતા હૈ, વિશ્વસાપરિણત હોતા હૈ ।
જીવકે વ્યાપારસે પુદ્ગલકા ઔદારિક આદિ શરીરકે રૂપમેં જો પરિ-
ણમન હોતા હૈ વહ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્ય કહા ગયા હૈ ।
પ્રયોગ ઔર સ્વભાવ ઇન દોનોંકે સંબંધસે પરિણામકો પ્રાપ્ત હુઆ જીવરહિત
કલેવર મિશ્રપરિણત કહા ગયા હૈ । સ્વભાવસે હી પરિણામકો પ્રાપ્ત હુઆ
અબ્રપટલ આદિ દ્રવ્ય વિશ્વસા પરિણત કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ
પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘જઈપઓગપરિણે કિં મળપ્પઓગપરિણે, વહપ્પ
ઓગપરિણે, કાયપ્પઓગપરિણે’ હે ભદન્ત ! જો પુદ્ગલદ્રવ્યપ્રયોગ
પરિણત હોતા હૈ વહ કયા મનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા વચન-
પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? યા કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન
કહતે હૈ કિ ‘ગોયમા’ હૈ ગૌતમ । ‘મળપ્પઓગપરિણે વા, વહપ્પઓગ

મીસાપરિણે વાં, વીસસાપરિણે વા’ એક પુદ્ગલદ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે,
મિશ્રપરિણત પણ હોય છે, અને વિશ્વસાપરિણત પણ હોય છે.

જીવના વ્યાપારથી પુદ્ગલનુ ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે ને પરિણમન થાય છે, તેને
પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલદ્રવ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. પ્રયોગ અને સ્વભાવ એ બન્નેના
સંબંધથી પરિણમન પામેલા જીવરહિત કલેવરને મિશ્રપરિણત કહેવામાં આવ્યું છે.
સ્વભાવથી જ પરિણમન પામેલા અબ્રપટલ આદિ દ્રવ્યને વિશ્વસાપરિણત કહેવામાં
આવ્યું છે. ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ‘જઈ પઓગપરિણે કિં મળપ્પઓગપરિણે,
વહપ્પઓગપરિણે, કાયપ્પઓગપરિણે ?) હે ભદન્ત ! ને પુદ્ગલદ્રવ્ય પ્રયોગ-
પરિણત હોય છે, તે શું મન પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વચન પ્રયોગપરિણત હોય છે ?
કે કાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! મળપ્પઓગપરિણે વા, વહપ્પઓગ-

कायप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! प्रयोगपरिणतं द्रव्यं मनःप्रयोगपरिणतं वा, वचःप्रयोगपरिणतं वा, कायप्रयोगपरिणतं वापि भवति, तत्र मनोवर्गणाद्रव्यं पर्यादाय मनोयोगेन मनस्तया परिणामिताः द्रव्यपुद्गलाः मनःप्रयोगपरिणताः उच्यन्ते, भाषाद्रव्यं पर्यादाय वचनयोगेन भाषारूपेण परिणम्य वहिर्निःसार्यमाणा द्रव्यपुद्गलाः वाक्प्रयोगपरिणता उच्यन्ते, काययोगेन पर्यादाय औदारिकादि-शरीररूपेण परिणामिता द्रव्यपुद्गलाः कायप्रयोगपरिणता उच्यन्ते इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘जइ मणप्पओगपरिणए, किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमण-प्पओगप०, सच्चासोसमणप्पओग०, असच्चासोसमणप्पओग० ’ हे भदन्त ! यद् द्रव्यं मनःप्रयोगपरिणतं तत् किं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति, मृषामनःप्रयोग-परिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा' प्रयोगपरिणत वह द्रव्य मनःप्रयोग परिणत होता है, या वचनप्रयोगपरिणत होता है, कायप्रयोगपरिणत होता है । मनोवर्गणारूप द्रव्यको ग्रहण करके मनोयोगद्वारा मनरूप से परिणाम को प्राप्त हुए द्रव्यपुद्गल मनःप्रयोगपरिणत कहे जाते हैं । भाषाद्रव्यको ग्रहण करके वचनरूपयोग द्वारा भाषाके रूपमें परिणाम कर बाहर निकाले गये द्रव्यपुद्गलवाक्प्रयोगपरिणत कहे जाते हैं । काययोग से शरीरवर्गणाको ग्रहण करके औदारिक आदि शरीररूपसे परिणामको प्राप्त कराये गये जो द्रव्यपुद्गल हैं वे कायप्रयोगपरिणत पुद्गल द्रव्य कहे जाते हैं । अब गौतमस्वामी प्रश्न से पूछते हैं ‘जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, सोसमणप्पओगपरिणए सच्चासोसमणप्पओगपरिणए, असच्चासोसमणप्पओगपरिणए०’ हे भदन्त ! जो द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत कहा गया है वह क्या सत्यमनःप्रयोग-

परिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा' प्रयोगपरिणत ते द्रव्य मनः प्रयोगपरिणत पणु होय छे, वचन प्रयोगपरिणत पणु होय छे अने काय प्रयोगपरिणत पणु होय छे मनोवर्गणाइय द्रव्यने अहणु करीने मनोयोग द्वारा मनइपे परिणमन पाभेला द्रव्य पुद्गलने मनः प्रयोगपरिणत कहे छे. भाषाद्रव्यने अहणु करीने वचनइय योग द्वारा भाषाइपे परिणमावीने गहार काढवाभा आवेला द्रव्यपुद्गलने वचनप्रयोग परिणत कहे छे काययोगी शरीरवर्गणाइने अहणु करीने औदारिक आदि शरीरइपे परिणमन पाभेला द्रव्यपुद्गलने काय प्रयोगपरिणत पुद्गलद्रव्य कहे छे

गौतम स्वामीने प्रश्न- ‘जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमणप्पओगपरिणए, सच्चा सोसमणप्पओगपरिणए, असच्चासोसमणप्पओग परिणए०’ हे भदन्त ने द्रव्य मनः प्रयोगपरिणत होय, तो शु ते सत्य मनः

પરિણતં ભવતિ, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સચ્ચમણપ્પઓગપરિણવા, મોસમણપ્પઓગપરિણવા, સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણવા, અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણવા’ હે ગૌતમ ! મનઃપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, મૃષામનઃ—પ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ. સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, તત્ર સત્યપદાર્થચિન્તનરૂપમનોવ્યાપારઃ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં કથ્યતે ૧, અસત્યચિન્તનરૂપમનોવ્યાપારલક્ષણમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્ ૨, કિચ્છિત્સત્યં કિચ્છિદસત્યમ્ એતદુભયમિશ્રિતં સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ-

પરિણત હોતા હૈ ? અથવા મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? સત્ય મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તર નેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘સચ્ચમણપ્પઓગપરિણવા, મોસમણપ્પઓગપરિણવા, સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણવા, અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણવા’ મનઃપ્રયોગપરિણત જો દ્રવ્ય હોતા હૈ, વહ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ । જો પદાર્થ જૈસા હૈ ઉસકા વૈસા હી ચિન્તનરૂપ જો મનો વ્યાપાર હૈ વહ સત્યમનઃ પ્રયોગ હૈ । ઇમ પ્રયોગ સે પરિણત હુઆ દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત કહા જાતા હૈ । અસત્ય ચિન્તનરૂપ મનકે વ્યાપારકા નામ અસત્ય મનઃપ્રયોગ હૈ । ઇસ પ્રયોગ સે પરિણામ કો પ્રાપ્ત હુઆ દ્રવ્યમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત કહા ગયા હૈ । જો મનઃપ્રયોગ કુછ સત્ય હો કુછ અસત્ય હો

પ્રયોગપરિણત હોય છે’, કે મૃષા (અસત્ય) મન પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સચ્ચમણપ્પઓગપરિણવા, મોસમણપ્પઓગપરિણવા, સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણવા, અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણવા’ ને દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અસત્યા મૃષામન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે ને પદાર્થ નેવો હોય એવા જ તેના ચિન્તનરૂપ ને મનોવ્યાપાર હોય છે, તેને સત્યમનઃ પ્રયોગ કહે છે આ પ્રયોગથી પરિણત થયેલા દ્રવ્યને સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત કહેવાય છે અસત્ય ચિન્તનરૂપ મનોવ્યાપારને અસત્યમનઃ પ્રયોગ કહે છે. આ પ્રયોગથી પરિણમત પામેલા દ્રવ્યને મૃષામન. પ્રયોગપરિણત કહેવાય છે. ને મનપ્રયોગ થોડે અંશે સત્ય હોય અને થોડે અંશે અસત્ય હોય, આ રીતે બન્ને પ્રકારના પ્રયોગથી મિશ્રિત હોય, તે પ્રયોગને

પરિણતમુચ્યતે ૩, સત્યાસત્યોભયાભ્યાં વર્જિતમ્ અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત-
મુચ્યતે ૪, વ્યવહારમનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ-इति भावः । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'જહ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે કિં આરંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિ० ૧, અણારંભસચ્ચમણ-
પ્પઓગપરિ० ૨, સારંભસચ્ચમણપ્પઓગ૦ ૩, અસારંભસચ્ચમણ૦ ૪, સમારંભસચ્ચમણપ્પઓગ-
પરિ० ૫, અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે ૬?' યદ્ દ્રવ્યં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં તત્
કિમ્ ? ૧આરંભ-સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત ભવતિ, ૨અનારંભ-સત્યમનઃપ્રયોગ-

इस तरह दोनों प्रकारके प्रयोगसे मिश्रित हो वह उभयमनः प्रयोग कहा
गया है, इस उभयमनः प्रयोग से जो पुद्गल द्रव्यपरिणत होता है वह
उभयमनःप्रयोगपरिणत द्रव्य कहा गया है । जो मन प्रयोग न सत्य हो और
न असत्य हो. किन्तु दोनों से सत्य असत्य इन दोनों प्रकारों से रहित
हो वह मनःप्रयोग असत्यामृषामनः प्रयोग है इस असत्या मृषामनः
प्रयोग से परिणत हुआ जो द्रव्य है वह असत्यामृषामनः प्रयोग-
परिणत कहा गया है । अर्थात् वह व्यवहारमनःप्रयोगपरिणत होता
है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं--' जह सच्चमणप्पओग-
परिणए किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए, अणारंभसच्चमणप्पओग-
परिणए, सारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभसच्चमणप्पओगपरि-
णए, समारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, ' असमारंभसच्चमणप्पओगपरि-
णए ?' जो द्रव्य सत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है, वह क्या आरंभ
सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है ? अथवा अनारंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत

ઉભયમનઃ પ્રયોગ કહે છે. આ ઉભયમનઃ પ્રયોગથી જે પુદ્ગલદ્રવ્ય પરિણુત થાય છે
તેને ઉભયમનઃ પ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય (સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત) કહે છે. જે મન પ્રયોગ
સત્ય પણ ન હોય અને અસત્ય પણ ન હોય - પરંતુ સત્ય અને અસત્ય, એ બન્નેથી
રહિત હોય છે, તે મનઃપ્રયોગને અસત્ય મૃષામનઃ પ્રયોગ કહે છે. આ અસત્યામૃષામનઃ
પ્રયોગથી પરિણુત થયેલું જે દ્રવ્ય છે તેને અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત કહે છે.
એટલે કે તે વ્યવહારમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ' જહ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે કિં આરંભસચ્ચમણ-
પ્પઓગપરિણે, અણારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે, સારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે,
અસારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે, સમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે, અસમારંભ
સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે?' જે દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે, તે શુ :આરંભ

પરિણત ધ્રુવતિ, ૩ સંરમ્ભ-સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ધ્રુવતિ, ૪ અસંરમ્ભ-સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત ધ્રુવતિ, ૫ સમારમ્ભ-સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત ધ્રુવતિ, ૬ અસમારમ્ભ-સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ધ્રુવતિ ?, મગવાનાહ-‘ગૌયમા ! આરંભ-સચ્ચમણપ્પ-ઓગપરિણે વા, જાવ અસમારંભ-સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે વા’ હે ગૌતમ ! સત્યમનઃ-પ્રયોગપરિણત દ્રવ્યમ્ આરમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા ધ્રુવતિ, યાવત્-અનારમ્ભ-સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત વા ધ્રુવતિ, સંરમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા ધ્રુવતિ, અસંરમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત વા ધ્રુવતિ, સમારમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા ધ્રુવતિ, અસમારમ્ભ-સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત વા ધ્રુવતિ, તત્ર આરમ્ભઃ-પ્રાણાતિપાતઃ તદ્વિષયે મનોવ્યાપારલક્ષણમનઃપ્રયોગેણ પરિણામપ્રાપ્તદ્રવ્યપુદ્ગલઃ આરમ્ભ-

હોના હૈ ? અથવા સંરંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? અથવા અસંરંભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? અથવા સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? અથવા અસમારંભ સત્ય મનઃપ્રયોગ પરિણત હોતા હૈ ? ઇસ્કે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહ્તે હૈ-‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! આરંભસચ્ચમણપ્પ-ઓગપરિણે વા જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે વા ’ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત જો દ્રવ્ય હોતા હૈ વહ આરમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, અથવા યાવત્-અનારંભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા સંરંભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા અસંરંભસત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોતા હૈ, યા સમારંભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત થી હોતા હૈ, યા અસમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત થી હોતા હૈ । પ્રાણાતિપાત કા નામ આરંભ હૈ, ઇસ આરંભ મેં મનકા જો વ્યાપાર હૈ વહ આરંભ

સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે અનારંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે સરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે અસંરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે અસમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘આરંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે વા જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણે વા ’ જે દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે, તે આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, અનારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સંરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, અસંરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે અને અસમારંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે.

પ્રાણાતિપાતને આરંભ કહે છે તે આરંભવિષયક મનનેા જે વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ) હોય છે તેને આરંભમન. પ્રયોગ કહે છે, અને આ પ્રકારના મનઃપ્રયોગથી પરિણુમન

સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત ઉચ્યતે, એવમન્યેऽપિ પઠ્વ વિજ્ઞેયા' કિન્તુ ન વરમ્-અનારમ્ભઃ
પ્રાણાતિપાતવિરમણમ્, સંરમ્ભઃ પ્રાણાતિપાતસંકલ્પઃ, અસંરમ્ભઃ પ્રાણાતિપાતસંકલ્પ
વિરમણમ્, સમારમ્ભઃ પરિતાપનમ્, અસમારમ્ભઃ અપરિતાપનમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'જઈ મોસમણપ્પઓગપરિણે' કિં આરંભમોસમણપ્પઓગપરિણે વા ?' હે મદન્ત !
યદ્ દ્રવ્યં મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં તત્ કિમ્ આરમ્ભમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ ?
-‘એવં જહા સચ્ચેણં તહામોસેણ વિ’ એવં યથા-સત્યેન સત્યપદેન પ્રશ્નોત્તરરૂપા
અભિલાપાઃ પ્રતિપાદિતાઃ તથા મૃષાવદેનાપિ અભિલાપા' વક્તવ્યાઃ, તથા ચ

મનઃપ્રયોગ હૈ. ઇસ પ્રકારકે મનઃ પ્રયોગ સે પરિણામકો પ્રાપ્ત જો દ્રવ્ય
પુદ્ગલ હૈ વહ આરંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત કહા ગયા હૈ । ઇસી
પ્રકારસે અન્ય બી પાંચ જાનના ચાહિયે । પ્રાણાતિપાત સે વિરમણ-
દૂર હોના-પ્રાણાતિપાતકા ત્યાગ કરના-ઇસકા નામ અનારંભ હૈ, તથા
પ્રાણાતિપાત કરનેકા સંકલ્પ કરના ઇસકા નામ સંરંભ હૈ, પ્રાણાતિપાત
કરનેકે સંકલ્પકા ત્યાગ કરના ઇસકા નામ અસંરંભ હૈ, જીવોંકો પીડા
પહુંચાના-પરિતાપિત કરના ઇસકા નામ સમારંભ હૈ, જીવોંકો પીડા
નહીં પહુંચાના-પરિતાપિત નહીં કરના ઇસકા નામ અસમારંભ હૈ ।
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ-‘જઈમોસમણપ્પઓગપરિણે' કિં આરંભ
મોસમણપ્પઓગપરિણે વા' હે મદન્ત ! જો દ્રવ્યમૃષામનઃ પ્રયોગ સે
પરિણત કહા ગયા હૈ વહ કયા આરંભમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા
હૈ ? અથવા અનારંભમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમેં
પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવં જહા સચ્ચેણં તહા મોસેણ વિ’ હે ગૌતમ ! જિસ

પામેલું' ને દ્રવ્યપુદ્ગલ હોય છે તેને આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત કહે છે એજ પ્રમાણે
બીજા પાત્ર વિષે પણ સમજવું પ્રાણાતિપાત કરવાનો સંકલ્પ કરવો તેનું નામ સંરંભ છે,
પ્રાણાતિપાત કરવાના સંકલ્પનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ અસંરંભ છે જીવોને પીડા
પહોંચાડવી તેનું નામ સમારંભ છે અને જીવોને પીડા ન પહોંચાડવી તેનું નામ
અસમારંભ છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ‘જઈ મોસમણપ્પઓગપરિણે' કિં આરંભમોસમણ-
પ્પઓગપરિણે વા ? ’ હે મદન્ત ! ને દ્રવ્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત કહેવામાં
આવ્યું છે, તે શું આરંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અનારંભ મૃષામન
પ્રયોગપરિણત હોય છે ? ઇત્યાદિ ઉપર્યુક્ત ૬ પ્રશ્નો અહીં સમજવા

ઉત્તર- ‘એવં જહા સચ્ચેણ તહા મોસેણ વિ’ હે ગૌતમ ! ને રીતે સત્યમનઃ
પ્રયોગપરિણત દ્રવ્યના વિષે અભિલાપ (પ્રશ્નોત્તરે) કહેવામાં આવ્યા છે, એજ રીતે

મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યમ્ આરંભમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત્ત્વા ભવતિ, અના-
રંભમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત્ત્વા ભવતિ, સંરંભમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત્ત્વા ભવતિ,
અસંરંભમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત્ત્વા ભવતિ, સમારંભમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત્ત્વા
ભવતિ, અસમારંભમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત્ત્વા ભવતિ, इति भावः ‘एवं सच्चा-
मौसमण्यप्यओगपरिणयेण वि, एवं असच्चासौमण्यप्यओगपरिणयेण वि’ एवं सत्य-
मृषाમનઃપ્રયોગપરિણતેનાપિ ઉપર્યુક્તાઃષડાલાપકાઃ વક્તવ્યાઃ, एवम् असत्यामृषा-
मनःप्रयोगपरिणतेनापि षड् आलापकाः । वक्तव्याः गौतमः पृच्छति— ‘जइ
वइप्पओगपरिणए किं सच्चवइप्पओगपरिणए, मौसवइप्पओगपरिणए० ?’ यद्

તરહ સે સત્યકો લેકર અભિલાપ કહે ગયે હૈં, उसी प्रकार से मृषा
को लेकर भी अभिलाप करना चाहिये । तथा च-मृषामनःप्रयोग
परिणत जो द्रव्य होता है वह आरंभमृषामनः प्रयोग परिणत
भी होता है, या अनारंभमृषामनः प्रयोग परिणत भी होता है,
या संरंभमृषामनः प्रयोगपरिणत होता है, असंरंभमृषामनः
प्रयोग परिणत होता है । समारंभमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है या
असमारंभमृषामनः प्रयोगपरिणत होता है । ‘एवं सच्चासौमण्य-
प्यओगपरिणए वि, एवं असच्चासौमण्यप्यओगपरिणए वि’ इसी तरहसे
६ आलापक सत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतके साथ भी कहना चाहिये
और असत्यामृषाःमनप्रयोगपरिणतके साथभी कहना चाहिये । अव-
गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘जइवइप्पओगपरिणए किं सच्चवइप्प
ओगपरिणए, मौसवइप्पओगपरिणए०’ हे भदन्त ! जा द्रव्य वचः

મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત જે દ્રવ્ય વિષે પણ અભિલાપ સમજવા. જેમકે—

મૃષામન પ્રયોગપરિણત જે દ્રવ્ય હોય છે, તે આરંભ મૃષામન પ્રયોગપરિણત
પણ હોય છે, અનારંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સંરંભમૃષામન પ્રયોગ-
પરિણત પણ હોય છે, અસંરંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. સમારંભ-
મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને અસમારંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ
હોય છે. एवं सच्चासौमण्यप्यओगपरिणए वि, एवं असच्चासौमण्यप्यओगपरिणए वि.
આ પ્રકારના ૬ આલાપક સત્યામૃષામન પ્રયોગપરિણત સાથે પણ કહેવા જોઈએ અને
અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણતની સાથે પણ કહેવા જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીને। પ્રશ્ન—‘जइ वइप्पओगपरिणए किं सच्चवइप्पओगपरिणए,
मौसवइप्पओगपरिणए.’ हे भदन्त । જે દ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણત હોય છે ?
તે શું સત્ય વચન પ્રયોગ પરિણત હોય છે ? કે મૃષા વચન પ્રયોગ પરિણત હોય છે.

દ્રવ્યં વચઃપ્રયોગપરિણતં તત્ કિં સત્યવચઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, મૃષાવચઃ-
પ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? 'એવં જહા મળપ્પઓગપરિણણ, તહા વચ્ચપ્પ-
ઓગપરિણણ વિ' એવં યથા મનઃપ્રયોગપરિણતેન તથા વચઃપ્રયોગપરિણતેનાપિ
યથામનઃપ્રયોગપરિણતેનાલાપકા ઉક્તાઃ તથા વચઃપ્રયોગપરિણતેનાપિ આલાપકાઃ
ષઢ્ વક્તવ્યા इत्यर्थः 'જાવ અસમારંભવચ્ચપ્પઓગપરિણણ વા' યાવત્-વચઃપ્રયોગ-
પરિણત દ્રવ્યં સત્યવચઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, મૃષાવચઃપ્રયોગપરિણત વા
ભવતિ, સત્યમૃષાવચઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, અસત્યામૃષાવચઃપ્રયોગપરિણતં વા
ભવતિ, એવમ્ આરંભવચઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, અનારંભવચઃપ્રયોગપરિણતં
વા ભવતિ, સંસ્મભવચઃપ્રયોગપરિણત વા ભવતિ, અસંસ્મભવચઃપ્રયોગપરિણતં વા
ભવતિ, સમારંભવચઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, અસમારંભવચઃપ્રયોગપરિણતં વા

પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, વહ કયા સત્યવચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ,
યા મૃષાવચઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ 'એવં જહા
મળપ્પઓગપરિણણ તહા વચ્ચપ્પઓગપરિણણ વિ' હૈ ગૌતમ ! જિસપ્રકાર
મન પ્રયોગ પરિણતકા કથન કિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકારકા વચન
પ્રયોગપરિણતકા ભી કહદેના ચાહિયે । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ
જિસ પ્રકારસે ૬ આલાપક મનઃ પ્રયોગપરિણતકે સાથ કહે હૈં ઉસી
પ્રકારસે ૬ આલાપક વચઃપ્રયોગપરિણતકે સાથ ભી કહના ચાહિયે ।
'જાવ અસમારંભ વચ્ચપ્પઓગપરિણણ વા' યાવત્ (વચઃપ્રયોગપરિણત
દ્રવ્ય સત્યવચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, યા મૃષાવચનપ્રયોગપરિણત હોતા
હૈ, સત્યમૃષાવચઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, અસત્યામૃષાવચઃપ્રયોગપરિણત
હોતા હૈ । હસી તરહસે વહ આરંભવચઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ । સંસ્-
મ્ભવચ્ચ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ અસંસ્મભવચઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, તથા

ઉત્તર-એવં જહા મળપ્પઓગપરિણણ તહા વચ્ચપ્પઓગપરિણણ વિ' હૈ ગૌતમ !
જેવી રીતે મનઃપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્યની સાથે છ આલાપક કહેવામાં આવ્યા છે, એજ
પ્રમાણે વચનપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્યની સાથે પણ છ આલાપકો, કહેવા જોઈએ 'જાવ અસ-
મારંભવચ્ચપ્પઓગપરિણણ વા' એટલે કે વચનપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય સત્યવચન
પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, મૃષાવચનપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સત્યમૃષાવચનપ્રયોગ-
પરિણુત પણ હોય છે, અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે એજ પ્રમાણે તે
આરંભવચઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, અનારંભવચઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સંસ્મ-
વચ્ચ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, અસંસ્મવચઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સમારંભવચઃ
પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે અને અસમારંભવચ્ચ પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે

असम्भारम्भवचःप्रयोगपरिणत होता है । अब गौतम पूछते हैं 'जङ्का-
यप्प्रयोगपरिणत किं ओरालियसरीरकायप्प्रयोगपरिणत०' जो द्रव्य-
कायप्रयोगपरिणत होता है वह क्या औदारिक शरीररूपकायप्रयोगपरि-
णत होता है ? तात्पर्य इसका यह है कि पुद्गलस्कन्धरूप होनेसे
औदारिक शरीर यहां कायरूप कहा गया है कायका तात्पर्य होता है
बहुप्रदेशी । औदारिक शरीर बहुत प्रदेशोंवाला है । बहुत प्रदेशोंवाला
वह इसलिये है कि वह पुद्गल परिमाणुओंका एक समूहरूप स्कन्ध
है इस औदारिकशरीर रूपकायप्रयोगसे अथवा औदारिक शरीरके
कायप्रयोगसे परिणत जो द्रव्य है वह औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत
द्रव्य है यह औदारिक शरीर कायप्रयोग पर्याप्तक जीवके ही होता है
अपर्याप्तक जीवके नहीं प्रज्ञापनाके सोलहवे १६ पदका विचार करनेसे
ऐसा मालूम होता है की वैक्रिय बनाते समय वैक्रियमिश्र और वैक्रियसे
औदारिकमें आते समय औदारिक मिश्र होता है । इसी प्रकार

ગૌનમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-‘ જડ કાયપ્પઓગપરિણ્ણ કિં ઓરાલિયસરીર-
કાયપ્પઓગપરિણ્ણ ? ’ હે ભદ્રન્ત ! જે દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે, તે શું
ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે.
પુદ્ગલ સ્કન્ધરૂપ હોવાથી ઔદારિક શરીરને અહીં કાયરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે કાય
એટલે બહુપ્રદેશી ઔદારિક શરીર ઘણા પ્રદેશોવાળું હોયછે, તે બહુ પ્રદેશોવાળું એટલા
માટે કહ્યું છે કે તે પુદ્ગલપરમાણુઓના એક ઢગલારૂપ સ્કન્ધ છે આ ઔદારિક શરીરરૂપ
કાયપ્રયોગથી અથવા ઔદારિક શરીરના કાયપ્રયોગથી પરિણુત જે દ્રવ્ય છે, તેને ઔદારિક
શરીરકાયપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય કહે છે આ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પર્યાપ્ત જીવોમાજ
સંલવી શકે છે અપર્યાપ્તક જીવોમા સંલવી શક્તા નથી. પ્રજ્ઞાપના સોળમા પદ નો
વિચાર કરતા એવું જણાય છે કે- વૈક્રિય બનાવતી વખતે વૈક્રિયમિશ્ર અને વૈક્રિયયથી
ઔદારિકમાં આપતા ઔદારિકમિશ્ર થાય છે. એજ રીતે આહારક બનાવતી વખતે

આહારકનિર્માણકાલે આહારકમિશ્રમ્ આહારકોદૌદારિકે પ્રવેશકાલે ચ ઔદારિકમિશ્રં ભવતિ । ઇત્થમેવ નારકદેવયોઃ પર્યાપ્તકેડપિ ભવધારણીયાદુત્તરવૈક્રિય-નિર્માણકાલેવૈક્રિયમિશ્રં ભવતિ ઇતિ વિજ્ઞેયમ્ । એવં નદેવ કાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યં કિમ્ ‘ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગ૦’ ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ-પરિણતમ્ ? ઔદારિકમુત્પત્તિકાલેડસમ્પૂર્ણ સત્ કાર્મણમિશ્રં શરીરમેવ કાયસ્તસ્ય-પ્રયોગઃ, ઔદારિકમિશ્રશરીરસ્ય ચા કાયપ્રયોગસ્તેન પરિણત યત્તથા ।

ઉક્તંચ-“ જોણ કમ્પરણં આહારેઈ અણંતરં જીવો ।

તેણં પરં મીસેણં જાવ સરીરસ્સ નિણ્ણત્તી ॥ ”

છાયા-યોગેન કાર્મણેન આહરતિ અનન્તરં જીવઃ ।

તેન પરં મિશ્રેણ યાવત્ શરીરસ્ય નિણ્ણત્તિઃ ॥

આહારક બનાતે સમય આહારક મિશ્ર ઔદારિકમેં આતે સમય ઔદારિકમિશ્ર હોતા હૈ । નારક ઔદારિકે પર્યાપ્તમેં ભવધારણીયસે ઉત્તર વૈક્રિય કરતે સમય વૈક્રિય મિશ્ર હોતા હૈ । ઓરાલિય મીસા સરીરકાય૦ ’ હસકા ભાવ યહ હૈ કિ જવ ઔદારિક-શરીર ઉત્પત્તિકે સમયમેં અપૂર્ણાવસ્થામેં કાર્મણશરીરકે સાથ મિશ્ર હોતા હૈ તવ વહી શરીર ઔદારિકમિશ્ર શરીર કહલાતા હૈ ઔદારિક મિશ્રશરીરરૂપ કાયકે પ્રયોગસે અથવા ઔદારિક મિશ્રશરીરકે કાયપ્ર-યોગસે પરિણત જો દ્રવ્ય હૈ વહ ઔદારિક મિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય હૈ । કહા મી હૈ ‘જોણ’ ઇત્યાદિ ।

પરભવમેં ઉત્પત્તિકે સમયમેં વિગ્રહગતિમેં જીવ પ્રથમ કાર્મણ યોગ-દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ હસકે વાદ જવતક શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ નહીં હોતી હૈ તવતક વહ ઔદારિક મિશ્રયોગદ્વારા આહાર કરતા હૈ ।

આહારકમિશ્ર અને પાછા ઔદારિકમા આપતી વખતે ઔદારિકમિશ્ર થાય છે. નારક અને દેવોના પર્યાપ્તનાં ભવધારણીયથી ઉત્તર વૈક્રિય કરતી વખતે વૈક્રિયમિશ્ર થાય છે. ‘ઓરાલિયમીસાસરીરકાય૦’ આસૂત્રાશનેા ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે ઉત્પત્તિના સમયે અપૂર્ણાવસ્થામા ત્યારે ઔદારિક શરીર કાર્મણશરીરની સાથે મિશ્ર હોય છે, ત્યારે તે શરીરને ઔદારિકમિશ્રશરીર કહેવાય છે. આ ઔદારિકમિશ્ર શરીરના કાયપ્રયોગથી પરિણત જે દ્રવ્ય છે, તેને ઔદારિકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગપરિણત કહે છે તે ઔદારિક મિશ્રકાયપ્રયોગ અપર્યાપ્તકે જીવમાજ સંભવી શકે છે.

કહ્યું પણ છે-‘જોણ’ ઇત્યાદિ-

પરભવમાં ઉત્પત્તિના સમયે વિગ્રહગતિમા જીવ પહેલા કાર્મણયોગદ્વારા આહાર ગ્રહણ કરે છે. ત્યારપાદ જ્યાંસુધી શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતી નથી ત્યાંસુધી તે ઔદારિક-

एवं कर्मणेनापि औदारिकशरीरस्य मिश्रता बोध्या, उत्पत्त्यपेक्षया औदारिकशरीरस्य प्रधानत्वात्, यदा तु औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिसम्पन्नो भवति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, पर्याप्तवादरवायुकायिको वा वैक्रियं करोति तदा औदारिककाययोगे तिष्ठन्नेव प्रदेशान् विक्षिप्य वैक्रियशरीरयोग्यान् पुद्गलान् पर्यादाय वैक्रियशरीरपर्याप्त्या यावद् न पर्याप्तिं प्राप्नोति तानद् वैक्रियेण सह औदारिकशरीरस्य मिश्रता विज्ञेया, प्रारम्भकतया औदारिकशरीरस्य प्रधानत्वात्, एवम् आहारकेण सहापि औदारिकशरीरस्य मिश्रता बोध्या इति प्रस्तुतसन्दर्भाशयः, एवं किम् कायप्रयोगपरिणतमेव द्रव्यम्-‘वेउव्वियसरीर-कायप्पयोगं’ वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? वैक्रियकायप्रयोगश्च

इसी तरह कर्मणशरीरके साथ भी औदारिक शरीरकी मिश्रता यहां जाननी चाहिये । क्योंकि उत्पत्तिकी अपेक्षासे औदारिक शरीरकी प्रधानता है । जब औदारिक शरीरवाला मनुष्य, अथवा पंचेन्द्रिय तिर्यंच, या पर्याप्तवादर वायुकायिकजीव वैक्रिय लब्धिसंपन्न होता है और वैक्रिय शरीरका निर्माण करता है तब वह औदारिक काययोगमें रहता हुआ ही आत्मप्रदेशोंको विस्तारकर वैक्रिय शरीरके योग्य पुद्गलोंको ग्रहण करता है और जबतक वैक्रिय शरीर पर्याप्तिको वह पूर्ण नहीं करलेता है तबतक वैक्रियके साथ औदारिक शरीरकी मिश्रता होनेसे उसे औदारिकमिश्रकायप्रयोग जानना चाहिये । क्योंकि प्रारंभक होनेके कारण औदारिकशरीरकी प्रधानता है । इसी तरहसे आहारके साथ भी औदारिक शरीरकी मिश्रता जाननी चाहिये । इस तरहसे यह प्रस्तुत सन्दर्भका आशय है । ‘वेउव्वियसरीरकाय-

મિશ્રયોગ દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરે છે આ રીતે કાર્મણ શરીરની સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા અહીં સમજવી કારણકે ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીરની પ્રધાનતા છે. ત્યારે ઔદારિક શરીરવાળો મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અથવા પર્યાપ્ત આદર વાયુકાયિકજીવ વૈક્રિયલબ્ધિવાળો હોય છે અને વૈક્રિયશરીરનું નિર્માણ કરે છે, ત્યારે તે ઔદારિકકાયયોગમાં રહીને જ આત્મપ્રદેશોને વિસ્તારીને વૈક્રિયશરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અને જ્યાંસુધી તે વૈક્રિયશરીર પર્યાપ્તિને પૂર્ણ કરી લેતો નથી, ત્યાંસુધી વૈક્રિયની સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા હોવાથી તેને ઔદારિકમિશ્રકાયપ્રયોગ સમજવો જોઈએ. કારણકે પ્રારંભક હોવાને લીધે ઔદારિક શરીરની પ્રધાનતા છે એજ પ્રમાણે આહારકની સાથે પણ ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા સમજવી પ્રસ્તુત સંદર્ભને આ પ્રકારનો આશય છે. ‘વેઉવ્વિયસરીરકાયપ્પયોગં’ એજ પ્રમાણે જે દ્રવ્ય કાયપ્રયોગ

वैक्रियपर्याप्तकस्यैव विज्ञेयः, तथा तदेव द्रव्यम् 'वेदविविधमीसासरीरकायप्यओगपरिण' किं वैक्रियमिश्रसरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, अयं च वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगो देवनारकेषु जायमानस्य अपर्याप्तकस्यैव वैक्रियशरीरस्य मिश्रणं च कर्मणेनैव बोध्यम्, लब्धिजन्यवैक्रियशरीरं परित्यजतः औदारिकं शरीरं पर्याददानस्य तु औदारिकोपादानाय प्रवृत्तेः वैक्रियस्यैव प्रधानत्वात् औदारिकेणापि सह वैक्रियस्य मिश्रणं संभवति, तत्रापि वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगो ज्ञातव्य इति भावः, एवं कायप्रयोगपरिणतमेव द्रव्यं किम्—'आहारगसरीरकायप्यओगपरिण', आहारगमीसासरीरकायप्यओगपरिण कम्मासरीरकायप्यओगपरिण ? आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अत्राहारकशरीरकायप्रयोगः आहारकशरीरनिष्पत्तौ

प्यओग' इसी तरहसे जो द्रव्य कायप्रयोगपरिणत होता है वही क्या वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? वैक्रियकायप्रयोग वैक्रिय पर्याप्तजीवके ही होता है । तथा वही द्रव्य क्या ' वेदविविधमीसासरीरकायप्यओगपरिण' वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है इसका भाव यह है कि यह वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगदेव, और नारकोंमें उत्पन्न होते हुए अपर्याप्तक जीवके हो होता है । वहां पर वैक्रिय शरीरकी मिश्रता कर्मणके साथ है । तथा लब्धिजन्य वैक्रिय शरीरका परित्याग करते हुए, और औदारिक शरीरको ग्रहण करते हुए औदारिक शरीरवाले जीवके वैक्रियशरीरकी प्रधानता होनेसे औदारिकके भी साथ वैक्रियका मिश्रण होता है । इसलिये वहां पर भी वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग जानना चाहिये । 'आहारगसरीरकायप्यओगपरिण', आहारगमीसामरीरकायप्यओगपरिण, कम्मासरीरकायप्यओगपरिण

परिणत होय छे, अने शुं वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत होय छे ? (वैक्रियपर्याप्त जवने न स लयी शके छे) तथा अने द्रव्य शुं ' वेदविविधमीसासरीरकायप्यओगपरिण ? ' वैक्रियमिश्रशरीरकाय प्रयोगपरिणत होय छे ? आ कथनने लावार्थ नीचे प्रमाण छे आ वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग देव अने नारकोमा उत्पन्न यता अपर्याप्तक जवमा न थाय छे अर्ही वैक्रियशरीरनी मिश्रता कर्मणनी साथे छे तथा लब्धिजन्य वैक्रियशरीरनी परित्याग करीने औदारिक शरीरने ग्रहण करेता औदारिक शरीरवाला जवमा वैक्रियशरीरनी प्रधानता होवार्थी औदारिकनी साथे पणु वैक्रियनी मिश्रता रहे छे तेथी त्यां पणु वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग समजवे। जेधअे, 'आहारगसरीरकायप्यओगपरिण', आहारगमीसासरीरकायप्यओगपरिण, कम्मासरीरकायप्यओगपरिण' अने प्रमाणे ने द्रव्य

સત્યામેવ વિજ્ઞેયઃ, તદાનીં તસ્યૈવ પ્રાધાન્યાત્, એવમ્ તદેવ દ્રવ્યં કિમ્ આહારકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગશ્ચ ઔદારિકેણ સહ
આહારકસ્ય મિશ્રણકાલે ભવતિ, સ ચાહારકત્યાગેનૌદારિકગ્રહણામિમુખસ્ય વોદ્યઃ,
તથા ચ યદા આહારકશરીરી સ્વકાર્યં સમાપ્ય પુનરૌદારિકશરીરમુપાદત્તે તદાઽઽહાર-
કસ્ય પ્રાધાન્યાત્, ઔદારિકપ્રવેશોનમુખત્વાત્ યાવત્ સર્વથૈ વાહારકં ન પરિત્યજતિ

इसी प्रकारसे जो द्रव्य कायप्रयोगपरिणत होता है वही द्रव्य क्या
आहारक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? या आहारक मिश्रशरीरकाय
प्रयोग परिणत होता है ? या कार्मण शरीरकाय प्रयोगपरिणत होता है ?
यहां पर आहारक शरीरकायप्रयोग आहारक शरीरकी निष्पत्ति होनेपर
ही होता है। प्रयोगका तात्पर्य उसके व्यापारसे है यह आहारकसंबंधी व्या-
पार आहारकशरीरकी उत्पत्ति होने पर ही होती है। अतः उस व्यापार
में उस समय उसकी ही प्रधानता रहती हैं। कायप्रयोगपरिणतद्रव्य
क्या आहारकमिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? इसका तात्पर्य
यह है कि यह आहारकमिश्रकायप्रयोग औदारिक के साथ आहारककी
मिश्रता होने पर होता है। जीव आहारकशरीरका त्यागकर जब
औदारिक शरीरको ग्रहण करता है तब यह होता है। अर्थात् आ-
हारक शरीरवाला जीव अपने कार्यको समाप्त करके पुनः औदारिक
शरीरको धारण करने लगता है तब आहारककी प्रधानता रहती है
और औदारिक शरीरको ग्रहण करनेमें इसका व्यापार रहता है, इस

કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે, એજ દ્રવ્ય શું આહારક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે ?
કે આહારક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય
છે ? અહીં આહારક શરીરકાયપ્રયોગ આહારક શરીરની નિષ્પત્તિ (રચના) થતાંજ થાય છે.
'પ્રયોગનુ' તાત્પર્ય 'વ્યાપાર અથવા પ્રવૃત્તિ' થાય છે. તે આહારક શરીરનો વ્યાપાર
(પ્રવૃત્તિ) આહારક શરીરની ઉત્પત્તિ થાય ત્યારે જ થાય છે. તેથી તે વ્યાપારમાં તે સમયે
તેની પ્રધાનતા રહે છે

“ કાયાપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય શું આહારકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? ”
આ પ્રશ્નનુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે - આ આહારકમિશ્રકાયપ્રયોગ ઔદારિકની સાથે
આહારકની મિશ્રતા થવાથી થાય છે. જ્ય આહારક શરીરનો ત્યાગ કરીને બ્યારે
ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે એવું બને છે. એટલે કે આહારક શરીરવાળો જ્ય
પોતાના કાર્યને પૂર્ણ કરીને ફરીથી ઔદારિકશરીરને ધારણ કરવા લાગે છે ત્યારે
આહારકની પ્રધાનતા રહે છે, અને ઔદારિક ગ્રહણ કરવાની તેની પ્રવૃત્તિ રહે છે - તે

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ. ૮૩.૧ સુ. ૧૩ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૬૫

તાવત્ ઔદારિકેણ સહ મિશ્રણમિત્યાશયઃ, એવં તદેવ કાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યમ્
કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? અત્ર કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગો વિગ્રહગત્યા-
પન્નસ્ય સર્વસંસારિણઃ, સમુદ્ઘાતગતસ્ય કેવલિનશ્ચ તૃતીય-ચતુર્થ-પચ્ચમ-સમયેષુ
ભવતિ, તદુક્તમ્ - ‘કાર્મણશરીરયોગી ચતુર્થકે પચ્ચમે તૃતીયે ચે’ તિ । મગ-
વાનાહ-‘ગોયમા ! ઓરોલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા’ જાવ કમ્માસરીર-
કાયપ્પઓગપરિણે વા’ હે ગૌતમ ! તત્ કાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યમ્ ઔદારિક

કારણ જવતક इसका सर्वथा परित्याग नहीं हो जाता है तबतक
इसकी मिश्रता औदारिक शरीरके साथ रहती है । इससे वहां
आहारक मिश्रकાયप्रयोग जानना चाहिये । वही कायप्रयोगपरिणत
द्रव्य क्या कर्मण शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है यहां पर
कर्मण शरीरकाय प्रयोग विग्रहगति में समस्तसंसारी जीवोंको
और समुद्घात करते हुए केवलज्ञानीको तीसरे, चौथे और पांचवे
समय में होता है । कहा भी है-कर्मणशरीरयोगी चतुर्थके, पंचमे,
तृतीये, च’ । इन सब पूर्वोक्त प्रश्नोंके उत्तर में-कि कायप्रयोगपरिणत
द्रव्य क्या औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? वैक्रिय शरीर
कायप्रयोगपरिणत होता है ? वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता
है ? आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? आहारकमिश्रशरीर
कायप्रयोगपरिणत होता है ? कर्मणशरीरकायप्रयोग परिणत होता है ?
प्रभु अब गौतमसे कहते हैं, हे गौतम ! ‘ओरालियसरीरकायप्पओग-

કારણે જ્યાં સુધી તેનો સર્વથા પરિત્યાગ થઈ જતો નથી ત્યાંસુધી તેની મિશ્રતા
ઔદારિક શરીરની સાથે રહે છે આ પરિસ્થિતિમાં ત્યાં આહારકમિશ્રકાયપ્રયોગ સમજવો
જોઈએ એજ કાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય શુ કાર્મણકાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? અહીં એ
વાત ધ્યાનમાં રાખવા જોવી છે કે કર્મણશરીરકાય પ્રયોગ વિગ્રહગતિમાં સમસ્ત સંસારી
જીવો દ્વારા થાય છે અને સમુદ્ઘાત કેવળજ્ઞાની દ્વારા ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયમાં
થાય છે. ઠહું પછી છે કે “ કાર્મણશરીરયોગી ચતુર્થે, પંચમે તૃતીયે ચ ”
હવે ગૌતમ સ્વામીના પૂર્વાક્ત પ્રશ્નો ફરીથી આપવામાં આવે છે - હે બલ્હન્ત !
કાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય શુ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે ઔદારિક
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે
વૈક્રિય મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે આહારક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ?
આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે “ ગોયમા ! હે ગૌતમ !
“ઓરોલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, જાવ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા”

શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, યાવત્ — ઔદારિકમિશ્રશરીરકાય-
પ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, વૈક્રિય-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા, આહારક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવ-
તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ — ‘જહ્ ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણ
કિં ઇગિંદિયઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણ એવં જાવ પંચિંદિયઓરાલિય-
જાવ પરિં?’ હે મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યમ્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણં તત્
કિમ્ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? એવં-તથૈવ કિં
યાવત્-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ?

પરિણ વા જાવ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ વા’ કાયપ્રયોગ પરિ-
ણત વહ દ્રવ્ય ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, અથવા-
ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ યા વૈક્રિયશરીરકાય-
પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ યા
આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ । યા આહારક મિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા
પૃછતે હૈં કિ-‘જહ્ ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણ કિં ઇગિંદિય
ઓરાલિય સરીરકાયપ્પઓગપરિણ એવં જાવ પંચિંદિયઓરાલિય જાવ
પરિણ’ હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત હોતા
હૈ વહ ક્યા એકેન્દ્રિયજીવકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા

કાયપ્રયોગપરિણત તે દ્રવ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. ઔદારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે,
વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય
છે, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણત
પણ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- જહ્ ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણ એવં જાવ
પંચિંદિયઓરાલિય જાવ પરિણ ? ” હે મદન્ત ! જે દ્રવ્ય ઔદારિકશરીરકાય-
પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે શુ એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ?
કે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે
પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર - “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ ઇગિંદિયઓરાલિય-
સરીરકાયપ્રયોગપરિણ વા, વૈંદિયજાવપરિણ વા જાવપંચિંદિય જાવ પરિણ વા’
જે દ્રવ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિક-

પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? મગવાનાહ - ‘ગોયમા !
 ઇર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, વેઈંદિય-જાવ-પરિણે વા,
 જાવ પંચિંદિય જાવ પરિણે વા,’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ-
 પરિણતં દ્રવ્યમ્ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ,
 દ્વીન્દ્રિય-ચાવત્-ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત વા, ચાવત્ - ત્રીન્દ્રિય -
 ચતુરિન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત વા, પંચેન્દ્રિય-ચાવત્-ઔદારિક-
 શરીરકાયપ્રયોગપરિણત વા ભવતિ ? ગૌતમ : પૃચ્છતિ - ‘જઈ ઇર્ગિંદિય-
 ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં પુઠ્ઠવિક્કાઈયઈર્ગિંદિય-જાવ-પરિણે,
 જાવ વળસ્સઈકાઈયઈર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા ?’ હે
 મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યમ્ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં તત્ કિમ્

હૈ ? અથવા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવ કે ઔદારિક શરીર
 કાયપ્રયોગ સે પરિણત હોતા હૈ ? યા પંચેન્દ્રિય જીવકે ઔદારિક
 શરીરકાયપ્રયોગ સે પરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઈર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે
 વા, વેઈંદિય જાવ પરિણે વા, જાવ પંચિંદિય જાવ પરિણે વા’ જો
 દ્રવ્ય ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ, વહ દ્રવ્ય એકે-
 ન્દ્રિય જીવકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ યા દ્વિન્દ્રિય
 કે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ, તેઈન્દ્રિય, ચૌઈન્દ્રિય
 ઔર પંચેન્દ્રિય જીવકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે મી પરિણત હોતા
 હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ ‘જઈ ઇર્ગિંદિયઓરાલિય-
 સરીરકાયપ્પઓગપરિણે, કિં પુઠ્ઠવિક્કાઈયઈર્ગિંદિયજાવ પરિણે, જાવ
 વળસ્સઈકાઈયઈર્ગિંદિય ઓરાલિય-સરીરકાયપ્પઓગપરિણે’ હે મદન્ત !
 જો દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા
 હૈ સો ક્યા વહ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવકે ઔદારિક શરીરકાય-

રિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, દ્વીન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી
 પણ પરિણત થાય છે, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાય
 પ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન - “જઈ ઇર્ગિંદિય ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગ-
 પરિણે, કિં પુઠ્ઠવિક્કાઈય ઇર્ગિંદિય જાવ પરિણે, જાવ વળસ્સઈકાઈય
 ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે ?” હે મદન્ત ! જે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવના
 ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શુ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવના

પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિય-યાવત્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા, યાવત્-અપ્કાયિક-તેજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીર-કાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ ? મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય-પઓગ-જાવ-પરિણે વા, જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્ગયર્ગિંદિય-જાવ-પરિણે વા’ હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યમ્ પૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિય યાવત્-ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, યાવત્-અપ્કાયિક-તેજસ્કાયિક-વાયુકાયિક-વનસ્પતિકાયિકૈકેન્દ્રિય યાવત્-ઔદારિકશરીરકાય-પ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘જઈ પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય-ઓરાલિયસરીર-જાવ-પરિણે કિં સુહુમપુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે, વાયર પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે ?’ હે મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં પૃથિવીકાયિકૈ

પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા યાવત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુ-કાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિ-ણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિયપઓગ જાવ પરિણે વા જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે વા’ વહ પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવકે ઔદારિક શરીર-કાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈ, યાવત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ કિં જઈ પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિયઓરાલિયસરીરકાય પરિણે કિં સુહુમ-પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે, વાયરપુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે’ હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયો-

ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? અથવા આપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર - “ગોયમા” હે ગૌતમ ! “પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિયપઓગ જાવ પરિણે વા, જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે વા” તે દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, અને આપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન- “જઈ પુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય ઓરાલિયસરીર જાવ પરિણે, કિં સુહુમપુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે, વાયરપુઢવિક્કાઙ્ગયર્ગિંદિય જાવ પરિણે ? હે મદન્ત ! જે દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક-

કેન્દ્રિયૌદારિકશરીર-યાવત્-કાયપ્રયોગપરિણત તત્કિમ્ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક
યાવત્-એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત વા ભવતિ ? વાદરપૃથ્વીકાયિકૈ
કેન્દ્રિયૌદારિક-યાવત્-શરીરકાયપ્રયોગપરિણત વા ભવતિ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા ! સુહુમપુઢવિક્કાઈય-જાવ પરિણ-વા, વાયરપુઢવિક્કાઈય
જાવ પરિણ-વા' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગ-
પરિણત દ્રવ્યમ્ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકૈકેન્દ્રિય-યાવત્-ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ-
પરિણત વા વાદરપૃથ્વીકાયિક-યાવત્ એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગ-
પરિણત વા ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જહ સુહુમપુઢવિક્કાઈય-જાવ-પરિણ-
કિં પજ્જત્તસુહુમપુઢવિ-જાવ-પરિણ, અપજ્જત્તસુહુમપુઢવો-જાવ-પરિણ ?'
હે મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક-યાવત્-એકેન્દ્રિયૌદારિકશરીર-

ગસે પરિણત હોતા હૈ, વહ કયા સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા વાદરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સુહુમપુઢવિક્કાઈય-જાવ પરિણ-વા' પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત દ્રવ્ય સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈ ઓર વાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે ભી હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ 'જહ સુહુમપુઢવિક્કાઈય-જાવ પરિણ-વા' હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ વહ કયા 'પજ્જત્તસુહુમપુઢવિ-જાવ પરિણ ? અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિ

શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શુ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે

ઉત્તર- " ગોયમા " હે ગૌતમ ! " સુહુમપુઢવિક્કાઈય-જાવ પરિણ-વા," ઇત્યાદિ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે અને બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન - જહ સુહુમપુઢવિક્કાઈય-જાવ પરિણ-વા " હે મદન્ત ! એ દ્રવ્ય સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું પજ્જત્તસુહુમપુઢવિ-જાવ પરિણ ? અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિ-જાવ પરિણ ? "

કાયપ્રયોગપરિણતં તત્ કિમ્ પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવી યાવત્ કાયિકૈકેન્દ્રિયો-
દારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવી - યાવત્-
કાયિકૈકેન્દ્રિયોદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? મગવાનાહ -
'ગોયમા ! પજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઇય-જાવ-પરિણે વા, અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિ-
કાઇય-જાવ-પરિણે વા ' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયોદારિક-
શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક - યાવત્-એકેન્દ્રિ-
યોદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, અપર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવી-
કાયિક-યાવત્-એકેન્દ્રિયોદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, 'એવં વાયરે
વિ' એવં સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક-યાવત્-પરિણતદ્રવ્યવદેવ વાદરોઽપિ, પર્યાપ્તકા-
પર્યાપ્તકવાદરપૃથિવીકાયિકૈકેન્દ્રિયોદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વાઽપિ દ્રવ્યં

જાવ પરિણે' પર્યાપ્તકસૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીર-
કાયપ્રયોગસે પરિણતં હોતા હૈ. યા અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકે-
ન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણતં હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! પજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઇયજાવ પરિણે વા,
અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઇય જાવ પરિણે વા' વહ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક
એકેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણતં દ્રવ્યં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ-
પૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત
હોતા હૈ ઔર અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે
ઔદારિકશરીરકાય પ્રયોગસે ભી પરિણતં હોતા હૈ । 'એવં વાયરે વિ'
સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક યાવત્ પરિણતં દ્રવ્યકી તરહ હી પર્યાપ્તક અપર્યા-
પ્તક વાદરપૃથિવીકાયિક એકેન્દ્રિયકે ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગસે પરિ-

પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે અ-
પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે?

ઉત્તર - " ગોયમા " હે ગૌતમ । "પજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઇય જાવ પરિણે
વા, અપજ્જત્ત સુહુમપુઢવિકાઇય જાવ પરિણે વા " તે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્યં પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક
શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં પણ હોય છે અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના
ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણતં પણ હોય છે " એવં વાયરે વિ " એજ પ્રમાણે
બાહર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્યં પણ પર્યાપ્તક બાહર પૃથ્વીકાયિક
એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં પણ હોય છે, અને અપર્યાપ્તક બાહર
પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણતં પણ હોય છે. " એવં જાવ

प्रमेयचन्द्रिका टीका श.८ उ. १ सू० १३ सूक्ष्मपृथ्वीकायस्वरूपनिरूपणम् १७१

भवति, इत्यर्थः, 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो' एवं पर्याप्तकापर्याप्तकसूक्ष्मवादरपृथिवीकायिकवदेव यावत् - अपकायिक - तेजस्कायिक - वायुकायिक - वनस्पतिकायिकानामपि प्रयोगपरिणतद्रव्यस्य चतुष्प्रकारः सूक्ष्म-वादर-पर्याप्तका-अपर्याप्तकरूपचतुष्प्रकारको भेदो विज्ञेयः, 'वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य, अपज्जत्तगा य' छीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय - चतुरिन्द्रियाणां प्रयोगपरिणतद्रव्यनिषये द्विको द्विप्रकारको भेदः- पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च, इति विज्ञेयम् गौतमः पृच्छति - 'जइ पचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए मणुस्सपंचिंदिय - जाव परिणए ? हे भदन्त ! यद् द्रव्यं पञ्चेन्द्रियोद्धारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत तत् किं तिर्यग्योनिक-

णत भी द्रव्य होता है । 'एव जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो' पर्याप्तक अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिककी तरह ही यावत् अपकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक इन सबके भी प्रयोगसे परिणत द्रव्यके सूक्ष्म, वादर, पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक रूप चार प्रकारके भेद जानना चाहिये । तथा 'वेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' छीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चौन्द्रिय इन जीवोंके प्रयोगसे परिणत द्रव्यके विषयमें पर्याप्तक अपर्याप्तकरूप दो भेद जानना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य पंचेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है वह क्या तिर्यग्योनिक

वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो" पर्याप्तक, अपर्याप्तक, सूक्ष्म अने वादर पृथ्वीकायनी जेम जे अपकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक अने वनस्पतिकायिकना प्रयोगथी परिणत द्रव्यना पणु सूक्ष्म, वादर, पर्याप्तक अने अपर्याप्तक रूप चार चार प्रकारना लेह समझवा तथा "वेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य" छीन्द्रिय त्रीन्द्रिय अने चतुरिन्द्रिय जिवाना प्रयोगथी परिणत द्रव्यना विषयमा पणु पर्याप्तक अने अपर्याप्तकरूप भण्णे लेह समझवा

गौतम स्वामीने प्रश्न- "जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्स-पंचिंदिय जाव परिणए ?" हे भदन्त ! जे द्रव्य पञ्चेन्द्रिय जिवाना औदारिकशरीर-

પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? મનુષ્યપંચેન્દ્રિય - યાવત્
 ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ ? મગવાનાહ - 'ગોયમા !
 તિરિક્તજોણિય - જાવ પરિણે વા, મણુસ્સપંચિંદિય જાવ પરિણે વા.
 હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં તિર્યગ્ચોનિક
 યાવત્ - પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, મનુષ્યપંચે-
 ન્દ્રિય-યાવત્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 'જહ તિરિક્તજોણિય - જાવ પરિણે કિં જલયરતિરિક્તજોણિય-જાવ
 પરિણે વા, થલયરં, સ્વહયરં એવં ચઠ્ઠકઓ ભેદો જાવ સ્વહયરાણં' હે મહન્ત !
 ચંદ્ દ્રવ્યં તિર્યગ્ચોનિક - યાવત્-પંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં
 વા ભવતિ ? સ્થલચરતિર્યગ્ચોનિકપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્ ?

પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા
 મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ?
 ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તિરિક્તજોણિય જાવ
 પરિણે વા મણુસ્સપંચિંદિય જાવ પરિણે વા' તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયકે
 ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈ, તથા મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે
 ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી
 પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ 'જહ તિરિક્તજોણિય જાવ પરિણે કિં જલયર-
 તિરિક્તજોણિય જાવ પરિણે વા થલયરં, સ્વહયરં એવં ચઠ્ઠકઓ
 ભેદો જાવ સ્વહયરાણં' હે મહન્ત ! જો દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયકે
 ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ, વહ કયા જલચર
 તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા

કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? તે શું તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય
 પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે મનુષ્યના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- " ગોયમા " હે ગૌતમ ! " તિરિક્તજોણિય જાવ પરિણે વા,
 મણુસ્સપંચિંદિય જાવ પરિણે વા " પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિક શરીરપ્રયોગથી પરિણત
 દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે
 અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન- " જહ તિરિક્તજોણિય જાવ પરિણે કિં જલયર
 તિરિક્તજોણિય જાવ પરિણે વા થલયરં, સ્વહયરં એવં ચઠ્ઠકઓ ભેદો
 જાવ સ્વહયરાણં " હે મહન્ત ! જે દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-
 પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું જલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-

સ્થેચરતિર્યગ્ચોનિકપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ?

અત્ર તિર્યગ્ચોનિકપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતદ્રવ્યસ્ય જલચર - સ્થલચર - સ્થેચર - તિર્યગ્ચોનિકપંચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણામ-વિષયકં ભગવત્ ઉત્તરં સ્વયમૂહનીયમ્, એવં ચતુષ્કો ભેદઃ સંમૂર્છિમ-ગર્ભજ-પર્યાપ્તકા-પર્યાપ્તકરૂપચતુષ્પ્રકારકો ભેદો - યાવત્ -જલચર-સ્થલચર-સ્થેચરાણાં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં વોઘ્યઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જડ મણુસ્સ-

હૈ ? યા સ્થલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? અથવા સ્થેચરતિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીર કાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? ઇસ વિષયમેં પ્રશ્નકા ઉત્તર સ્વયં અપને આપ જાન લેના ચાહિયે અર્થાત્ જો દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય-કે ઔદારિક શરીરકાયકે પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ વહ જલચર, સ્થલ-ચર ઔર સ્થેચર ઇન્કે ઔદારિક શરીરકાયકે પ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ । ઇસી તરહસે સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ, પર્યાપ્તક ઔર અપર્યાપ્તક રૂપ ચાર પ્રકારકે ભેદ જલચર, સ્થલચર, સ્થેચર ઇન્ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં કે જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યે ત્રીનોં પ્રકારકે તિર્યચ સંમૂર્છિમ ઔર ગર્ભજ હોતે હૈ । ઇન્કા શરીર ઔદારિક હોતા હૈ । અતઃ જો દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયોંકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ વહ ગર્ભજ એવ સંમૂર્છિમ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે મી પરિણત

પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે સ્થલચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે યેચર તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- જે દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે જલચર, સ્થલચર અને યેચર, એ ત્રણેના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત થયુ હોય છે.

એજ પ્રમાણે જલચર, સ્થલચર અને યેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવોના સંમૂર્છિમ, ગર્ભજ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ચાર પ્રકારના ભેદ સમજવા આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે ત્રણે પ્રકારના તિર્યગ્ચ જીવો સંમૂર્છિત અને ગર્ભજ હોય છે. તેમના શરીર ઔદારિક હોય છે. તેથી જે દ્રવ્ય તિર્યગ્ચોનિક પંચેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ પર્યાપ્તક તથા અપર્યાપ્તક

પંચિદિય-જાવ - પરિણે કિં સંમુચ્છિમમણુસ્સપંચિદિય - જાવ - પરિણે, ગબ્ભવકંતિયમણુસ્સ-જાવ-પરિણે ?' હે મદન્ત યદ્ દ્રવ્યં મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય યાવત્ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં તત્ કિં સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિય-યાવત્ - ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-મનુષ્ય-યાવત્-પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! દોસુ વિ' હે ગૌતમ ! મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં દ્વયોરપિ સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્ય યાવત્-પરિણતમપિ, ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્ય-યાવત્ પરિણતંચાપિ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જહ ગબ્ભવકંતિયમણુસ્સ-જાવ

હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે પૂછતે હૈ 'જહ મણુસ્સપચ્ચિદિય જાવ પરિણે કિં સંમુચ્છિમ મણુસ્સ પંચિદિય જાવ પરિણે, ગબ્ભવકંતિયમણુસ્સ જાવ પરિણે' હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈ વે કયા સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈ ? યા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીર-કાયપ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમેં મશુ કહત હૈ 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'દોસુ વિ' મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગ સે પરિણત દ્રવ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે શ્રી પરિણત હોતે હૈ ઔર ગર્ભજ મનુષ્ય પચ્ચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે શ્રી પરિણત હોતે હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ 'જહ ગબ્ભવકંતિયમણુસ્સ જાવ પરિણે કિં

તિર્યચ્ચયોનિક પચ્ચેન્દ્રિય ઇવાના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- “ જહ મણુસ્સ પંચિદિય જાવ પરિણે કિં સંમુચ્છિમ મણુસ્સપંચિદિય જાવ પરિણે, ગબ્ભવકંતિય મણુસ્સ જાવ પરિણે ? ” હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, તે શું સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે ? કે ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે ?

ઉત્તર- “ ગોયમા ” હે ગૌતમ ! “ દોસુ વિ ” મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત દ્રવ્યસંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- “ જહ ગબ્ભવકંતિય મણુસ્સ જાવ પરિણે કિં

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ. ૮ ઉ. ૧ સુ. ૧૩ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૭૫

પરિણે કિં પજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય-જાવ-પરિણે, અપજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિયમણુસ્સ પંચિંદિયોરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે ? ' હે ભદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્ય - યાવત્ - પઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ તત્ કિં પર્યાપ્તકર્મર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક - યાવત્ - મનુષ્યપઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિક-શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? અપર્યાપ્તકર્મર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપઞ્ચેન્દ્રિ-યૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? ભગવાનાહ- ' ગોયમા ! પજ્જત્તગભ્-વક્કંતિય-જાવ-પરિણે વા, અપજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય જાવ-પરિણે-વા, હે ગૌતમ ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં પર્યાપ્તકર્મર્-ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત વા ભવતિ, અપર્યાપ્તક-ર્મર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યપઞ્ચેન્દ્રિયૌદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, इत्या-शयः । इति प्रथमो दण्डकः ॥ सू० १३ ॥

પજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય જાવ પરિણે, અપજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય મણુસ્સ પંચિં-દિયોરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે' હે ભદન્ત ! જો દ્રવ્ય ગર્ભવ્યુ-ત્ક્રાન્તિક ગર્ભજ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિ-ણત હોતા હૈ, વહ દ્રવ્ય કયા પર્યાપ્તક ગર્ભજમનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદા-રિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુ-ષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' પજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિયજાવપરિણે વા, અપજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય જાવ પરિણે વા' ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત દ્રવ્ય પર્યાપ્તક ગર્ભજમનુષ્ય પંચે-ન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈં ઔર અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતા હૈં । यह प्रथमदण्डक है ॥ सू० १३ ॥

પજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય જાવ પરિણે, અપજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય મણુસ્સ પંચિંદિય ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે ? હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે દ્રવ્ય શુ પર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- " ગોયમા " હે ગૌતમ ! " પજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય જાવ પરિણે વા, અપજ્જત્તગભ્ભવક્કંતિય જાવ પરિણે વા " ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક-શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્ય પર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-

ગૌતમો મિશ્રદ્વારમાશ્રિત્ય પૃચ્છતિ- ‘જહ્ ઓરાલિય’ इत्यादि ।

મૂલમ્ — જહ્ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં
 ઇગિંદિયઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, વેહંદિય-જાવ-
 પરિણે જાવ પંચિંદિયઓરાલિય-જાવ-પરિણે ? ગોયમા ! ઇગિં-
 દિયઓરાલિય એવં જહા ઓરાલિયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે ણં
 આલાવગો ભણિઓ તહા ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિ-
 ણેણ વિ આલાવગો ભાણિયવ્વો, નવરં વોયરવાડકાહ્યગબ્ભવ-
 વ્વકંતિયપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયગબ્ભવવ્વકંતિયમણુસ્સાણં, એ-
 સિ ણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં, સેસાણં અપજ્જત્તગાણં ॥ સૂ. ૧૪ ॥

છાયા-यदि औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं किम् एकेन्द्रियौदारिक-
 मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, द्वीन्द्रिय यावत् परिणतं-यावत्-पञ्चेन्द्रियौदा-

‘જહ્ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(જહ્ ઓરાલિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં ઇગિં-
 દિય ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, વેહંદિયજાવ પરિણે
 જાવ પંચિંદિય ઓરાલિય જાવ પરિણે) હે ભદન્ત ! જો વહ્ એક દ્રવ્ય
 ઔદારિક મિશ્રશરીર કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ સો કયા વહ્ એકેન્દ્રિયકે
 ઔદારિક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગસેપરિણત હોતા હૈ ? યા વેહન્દ્રિયકે ઔદા-
 રિક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગસેપરિણત હોતા હૈ ? યા યાવત્ પંચેન્દ્રિયકે
 ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા)

પ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે, અને અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક-
 શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે આ પ્રમાણે પહેલું દંડક સમજવું ॥ સૂ. ૧૩ ॥

“જહ્ ઓરાલિય મીસા સરીરકાયપ્પઓગપરિણે” इत्यादि-

સૂત્રાર્થ— (જહ્ ઓરાલિય મીસા સરીરકાયપ્પઓગપરિણે, કિં ઇગિંદિય
 ઓરાલિય મીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, વેહંદિય જાવ પરિણે, જાવ પંચિંદિય
 ઓરાલિય જાવ પરિણે ?) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાય-
 પ્રયોગપરિણુત હોય છે, તું તે એકેન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત
 હોય છે ? કે દ્વીન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ? કે પંચેન્દ્રિય
 પર્યાન્તના છવેના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ?

રિક-યાવત્ પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયૌદારિકં એવં યથા ઔદારિક-શરીરકાયપ્રયોગપરિણતેન આલાપકો મણિતસ્તથા ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ-પરિણતેનાપિ આલાપકો મણિતવ્યઃ, નવરં વાદરવાયુકાયિક-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-પૃચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક - ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણામ્ એતેષાં સ્વલ્પ પર્યાપ્તકા-પર્યાપ્તકાનામ્, શેષાણામ્ અપર્યાપ્તકાનામ્ ૨ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકા-‘જઈ ઓરાલિયમીસામરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં એગિંદિયઓરાલિયમીસા હે ગૌતમ ! (એગિંદિય ઓરાલિય એવં જહા ઓરાલિય સરીરકાયપ્પઓગ-પરિણેણં આલાવગો મણિઓ- તહા ઓરાલિય મીસા સરીરકાયપ્પઓગ-પરિણે વિ-આલાવગો મણિયવ્વો-નવરં વાયરવાઉક્કાહિય ગબ્ભવક્કંતિય પંચિંદિય તિરિક્કજોણિય ગબ્ભવક્કંતિય મણુસ્સાણં એએસિણં પજ્જત્તા પજ્જત્તગાણં સેસાણં અપજ્જત્તગાણં) ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગપરિણત મી હોતા હૈ । જૈસા ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણતકા આલાપક કહા હૈ, ડસી તરહ સે ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગપરિણતકા મી આલાપક કહના ચાહિયે । પરન્તુ વિશેષતા યહ હૈ કિ ઔદારિક મિશ્ર કાયપ્રયોગપરિણત કા આલપક વાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજપંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, ઔર ગર્ભજમનુષ્ય પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત ઇનમેં ઔર ઇનકે સિવાય બાકીકે અપર્યાપ્ત જીવોમેં કહના ચાહિયે ।

ટીકાર્થ - ઇસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમને મિશ્રદ્વારકો લેકર પ્રશ્નસે એસા

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (એગિંદિય ઓરાલિય એવં જહા ઓરાલિય-સરીરકાયપ્પઓગપરિણેણં આલાવગો મણિઓ -તહા ઓરાલિયમીસાસરીર-કાયપ્પઓગપરિણેણ વિ - આલાવગો મણિયવ્વો - નવરં વાયરવાઉક્કાહિય ગબ્ભવક્કંતિય પંચિંદિયતિરિક્કજોણિય ગબ્ભવક્કંતિય મણુસ્સાણં એએસિણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં સેસાણં અપજ્જત્તગાણં) ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણતના વિષે જેવા આલાપક કહ્યા છે, એજ પ્રકારના આલાપક ઔદારિક મિશ્રશરીર-કાયપ્રયોગપરિણતના વિષે પણ કહેવા જોઈએ પણ અહી એટલી જ વિશેષતા છે કે ઔદારિક મિશ્રકાયપરિણતના આલાપક વાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય, આ પર્યાપ્તક જીવોમા કહેવા જોઈએ અને તે સિવાયના અપર્યાપ્ત જીવોમા કહેવા જોઈએ

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ મિશ્રદ્વારને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રશ્નને

सरीरकायप्पओगपरिणए वेइंदिय-जाव-परिणए - जाव पंचिंदियओरालिय जाव-परिणए ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यम् औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् एकेन्द्रियपृथिवीकायिकाद्यौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? द्वीन्द्रिय-यावत्-औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? यावत् - त्रीन्द्रिय - चतुरिन्द्रियौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? पञ्चेन्द्रियौदारिक-यावत्-मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह- 'गोयमा ! एगिंदियओरालिय एवं जहा ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओतहा ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणएणवि आलावगो भाणियव्वो' हे गौतम ! औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम्

पूछा है कि- 'जइ ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, वेइंदिय जाव परिणए जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य औदारिक मिश्र शरीर कायप्रयोगसे परिणत होता है वह क्या एकेन्द्रिय पृथिवीकायिकादिके औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या द्वीन्द्रियके यावत्-औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? या त्रीन्द्रियके या चोइन्द्रियके औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? या पंचेन्द्रियके औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगिंदिय ओरालिय एवं जहा ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओ, तहा ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणएण वि आलावगो भाणियव्वो' हे गौतम !

आ प्रभाणु प्रेश्र पूछ्या छे- "जइ ओरालिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदियओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, वेइंदिय जाव परिणए, जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए ?" हे भदन्त ! जे द्रव्य औदारिक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे, ते शुं एकेन्द्रिय पृथ्वीकायिक आनि छवोना औदारिक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ? हे द्वीन्द्रियना औदारिक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ? हे त्रीन्द्रियना, हे चतुरिन्द्रियना औदारिक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ? हे पञ्चेन्द्रियना औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे.

उत्तर - "गोयमा" हे गौतम ! "एगिंदियओरालिय एवं जहा ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओ, तहा ओरालिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणएण वि आलावगो भाणियव्वो" औदारिक मिश्र-

એકેન્દ્રિયૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત ભવતિ, એવં દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયૌદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, તથાચ-
યથા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતેન આલાપકો મણિતઃ, તથા ઔદારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતેનાપિ આલાપકો મણિતવ્યઃ, કિન્તુ- 'નવર વાયર-
વાડકાઈયગબ્ધવક્ર તિયપંચિદિયતિરિક્ષજોનિયગબ્ધવક્ર તિયમણુસ્તાણં એસિ
જં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં, સેસાણં અપજ્જત્તગાણં' નવરં વિશેષસ્તુ ઔદારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતસ્યાલાપકો, વાદરવાયુકાયિક - ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક-ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યાણામ્ એતેષાં ત્રયાણાં પર્યાપ્તકા-
પર્યાપ્તકાનાં વક્તવ્યઃ, શેષાણામ્ એતત્ત્રિતયમિન્નાનાં જીવાનાં તુ અપર્યાપ્તકા-
નામેવ વક્તવ્ય ઇત્યાશયઃ, તથાચ યથા ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતે

ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય ઔદારિક મિશ્ર
શરીરકાયપ્રયોગપરિણતમી હોતા હૈ એવં દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય,
પંચેન્દ્રિયકે ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ ।
તથા ચ- જિસ પ્રકારસે ઔદારિક 'શરીરકાયપ્રયોગપરિણત'કો લેકર
આલાપક કહા ગયા હૈ, ડમી તરહસે ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયોગ
પરિણતકે સાથ મી આલાપક કહના ચાહિયે । 'નવરં' કિન્તુ વિશેષતા
યહ હૈ કિ ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયપ્રયોગપરિણત કા આલાપક,
વાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક, ઔર ગર્ભજ
મનુષ્ય इन तीनोंके पर्याप्तक और अपर्याप्तकों के कहना चाहिये
तथा इन तीनों से भिन्न जीवों के ही औदारिक मिश्र शरीरकाय
प्रयोग परिणत का आलापक कहना चाहिये । तथा जैसे
औदारिक शरीरकाय प्रयोग से परिणत पुद्गल द्रव्यमें सूक्ष्मपृथि-

શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત પણ
હોય છે, અને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ
પરિણત પણ હોય છે જે રીતે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગને અનુલક્ષીને આલાપક કહેવામાં
આવેલ છે, એજ પ્રમાણે ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણતની સાથે પણ આલાપક
કહેવો જોઈએ " નવરં " પરંતુ વિશેષતા એટલીજ છે કે ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ
પરિણતના આલાપક બાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક અને ગર્ભજ
મનુષ્ય, આ ત્રણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકો વિષે કહેવા જોઈએ તથા એ ત્રણે પ્રકારના
જીવોસિવાયના બાકીના અપર્યાપ્તકોના જ ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણતને આલાપક
કહેવો જોઈએ તથા જેવી રીતે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સૂક્ષ્મ-

પુદ્ગલદ્રવ્યે સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાદીન્ અપેક્ષ્ય આલાપક ઉક્તસ્તથૈવૌદારિક-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતેऽપિ પુદ્ગલદ્રવ્યે આલાપકો વક્તવ્યઃ, કિન્તુ અય-
મત્રવિશેષઃ- તત્ર સર્વેઽપિ સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિકાદયઃ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકોભય-
નિશેષણવિશિષ્ટાઃ ઉક્તાઃ, અત્ર તુ વાદરવાયુકાયિકાઃ, ગર્ભજપચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્યોનિકાઃ ગર્ભજમનુષ્યાશ્ચૈવ પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકવિશેષણવિશિષ્ટા વક્તવ્યાઃ,
શેવાસ્તુ કેવલમ્ અપર્યાપ્તકવિશેષણવિશિષ્ટા એવ વાચ્યાઃ, વાદરવાયુકાયિ-
કાદીનાં પર્યાપ્તકાપર્યાપ્તકોભયાવસ્થાયામેવ વૈક્રિયારમ્ભતઃ ઔદારિકમિશ્ર-
શરીરકાયપ્રયોગોપલબ્ધેઃ, શેષાણાન્તુ અપર્યાપ્તકાવસ્થાયામેવેતિ ફલિતમ્ ।
દ્વિતીયો દણ્ડકઃ ૨ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

વીકાયિક આદિકોંકી અપેક્ષા લેકરકે આલાપક-પાઠ કહા ગયા હૈ
ઉસી પ્રકારસે ઔદારિક મિશ્રશરીર, કાયપ્રયોગસે પરિણત પુદ્ગલ
દ્રવ્યમેં મી આલાપક કહના ચાહિયે । પરન્તુ હસમેં યહ વિશેષતા
હૈ કિ વહાંપર સબહી પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથિવીકાયિક આદિ
જીવ કહે ગયે હૈં ઔર યહાં પર વાદરવાયુકાયિક, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક ઔર ગર્ભજ મનુષ્ય યે હી તીનોં પર્યાપ્તક ઔર અપર્યા-
પ્તક ગૃહીત કિયે ગયે હૈં, ઔર બાકીકે કેવલ અપર્યાપ્તક હી ગૃહીત
કિયે ગયે હૈં ક્યોંકિ વાદરવાયુકાયિક આદિકોંમેં દોનોં અવસ્થાઓમેં
પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક દશામેં હી વૈક્રિયશરીરકે આરંભ હોનેસે ઔદા-
રિક મિશ્રશરીર કાયપ્રયોગકી ઉપલબ્ધિ હોતી હૈ । પરન્તુ બાકીકે
જીવોંમેં કેવલ અપર્યાપ્તકદશામેં હી ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાયપ્રયો-
ગકી ઉપલબ્ધિ હોતી હૈ । દ્વિતીય દણ્ડક ॥ સૂ. ૧૪ ॥

પૃથ્વીકાયિક આદિને વિષે આલાપક - પાઠ કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે ઔદારિક
મિશ્રશરીરપ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યનો પણ આલાપક કહેવો જોઈએ. પરંતુ અહીં
તે આલાપકમાં એટલીજ વિશેષતા છે કે ત્યાં બધાં પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક
આદિ જીવનુ કથન કર્યું છે, પણ અહીં બાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક,
અને ગર્ભજ મનુષ્ય આ ત્રણ પ્રકારના જીવોને જ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક ગ્રહણ કરવામાં
આવ્યા છે. બાકીના બધા જીવોને ફક્ત અપર્યાપ્તક જ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે તેનું
કારણ એ છે કે બાદર વાયુકાયિક આદિકોમાં બનતે અવસ્થાઓમાં (પર્યાપ્તક અને
અપર્યાપ્તક દશામાં) જ વૈક્રિયશરીરનો આરંભ થાયથી ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગની
ઉપલબ્ધિ થાય છે. પરંતુ બાકીના જીવોમાં ફક્ત અપર્યાપ્તક દશામાં જ ઔદારિક
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગની ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થાય છે. બીજી દડક સંપૂર્ણ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

સૂત્રમ્—જહ વેડવિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં એગિંદિય-વેડવિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે જાવ-પંચિંદિયવેડવિચસરીર-જાવ પરિણે ? ગોયમા ! એગિંદિય-જાવ-પરિણે વા, પંચિંદિય-જાવ પરિણે વા । જહ એગિંદિય-જાવ-પરિણે કિં વાડક્કાઇયએગિંદિય-જાવ-પરિણે, અવાડક્કાઇયએગિંદિય-જાવ — પરિણે ? ગોયમા ! વાડક્કાઇયએગિંદિય-જાવ-પરિણે, નો અવાડક્કાઇય-જાવ-પરિણે । એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહણસંઠાણે વેડવિચસરીરં ભણિયં તહાઇહવિ, ભાણિયં, જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ-અણુત્તરોવવાઇયકપ્પાઈયવેમાણિયદેવપંચિંદિયવેડવિચસરીરકાય-પ્પઓગપરિણે વા, અપજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધં કાયપ્પઓગપરિણે વા ॥ સૂ. ૧૫ ॥

છાયા—યદિ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં કિમ્ એકેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગપરિણતં યાવત્ પન્થેન્દ્રિયવૈક્રિયશરીર યાવત્-પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય-

‘જહ વેડવિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(જહ વેડવિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં એગિંદિયવેડ-વિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે જાવ પંચિંદિયવેડવિચસરીર જાવ પરિણે) હે અદન્ત ! જો દ્રવ્ય વૈક્રિયશરીર કાયપ્રયોગસે પરિણત કહા ગયા હૈ, વહ કયા એકેન્દ્રિયકે વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા યા યાવત્ પંચેન્દ્રિયકે વૈક્રિયશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એગિંદિય જાવ પરિણે વા) વહ એકેન્દ્રિયકે

“ જહ વેડવિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે ” इत्यादि—

સૂત્રાર્થ— જહ વેડવિચસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, કિં એગિંદિય વેડવિચ સરીર જાવ પરિણે ?) હે અદન્ત ! જે દ્રવ્ય વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શુ એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે પચેન્દ્રિય પર્યન્તના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (એગિંદિય જાવ પરિણે વા, પંચિંદિય જાવ પરિણેવા) તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી

યાવત્ પરિણતં વા, પञ्चेन्द्रिय यावत् परिणतं वा । यदि एकेन्द्रिय यावत् પરિણત કિં વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય - યાવત્-પરિણતમ્ અવાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય યાવત્ પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! વાયુકાયિકૈકેન્દ્રિય યાવત્ પરિણતમ્ નો અવાયુકાયિક-યાવત્-પરિણતમ્ । એવમ્ એતેન અભિલાપેન યથા અવગાહનાસંસ્થાને વૈક્રિયશરીરં મણિતં તથા હ્રાઽપિ મણિતવ્યમ્ યાવત્ પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાન્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકચૈમાનિકદેવપञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं વા, અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ૦કાયપ્રયોગપરિણતં વા ॥ સૂ૦ ૧૬ ॥

વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ પંચેન્દ્રિયકે વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ । (જહ ઇગિંદિય જાવ પરિણે કિં વાઝકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે, અવાઝકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે) યદિવહ એકેન્દ્રિયકે વૈક્રિયશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ તો ક્યા વહ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયકે વૈક્રિયશરીર કાયપ્રયોગ સે પરિણત હોતા હૈ યા જો અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય હૈં ઉનકે વૈક્રિય-શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વાઝકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે, નો અવાઝકાઈય જાવ પરિણે) વહ દ્રવ્ય વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયકે વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયકે વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત નહીં હોતા હૈ । (એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહનસંઠાણે વેઝવિયસરીરં મણિયં તહા હહ વિ માણિયવ્વં) હસ તરહહસ અભિલાપસે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રકે અવગાહના સંસ્થાન પદમે વૈક્રિય શરીરકે સંબંધમે જૈસા કહા ગયા હૈ

પણુ પરિણુત હોય છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે. (જહ ઇગિંદિય જાવ પરિણે કિં વાઝકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે, અવાઝકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે ?) ને તે એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, તે શું તે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાય પ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, કે ને અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય છે તેમના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! વાઝકાઈય ઇગિંદિય જાવ પરિણે, નો અવાઝકાઈય જાવ પરિણે) તે દ્રવ્ય વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોતું નથી (એવં એણં અભિલાવેણં જહા ઓગાહનસંઠાણે વેઝવિય સરીરં મણિયં તહા હહ વિ માણિયવ્વં) આ રીતે આ અભિલાપ દ્વારા પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન પદમા વૈક્રિય શરીર વિષે ને પ્રમાણે કહું છે, એજ પ્રમાણે

ટીકા-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જઙ્ વેડન્વિચયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં એગિંદિય વેડન્વિચયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે જાવ પંચિંદિયવેડન્વિચયસરીર-જાવ-પરિણે ?’ હે ભદ્રન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં તત્ કિમ્ એકેન્દ્રિયવૈક્રિય-શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? યાવત્-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર યાવત્-કાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? ભગવાનાદ-‘ગોચમા ! એગિંદિય-વૈસા હી યહાં પર મી કહના ચાહિયે । (જાવ પજ્જત સન્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાડય કપ્પાઈય વેમાણિય દેવપંચિંદિય વેડન્વિચય સરીરકાય-પ્પઓગપરિણે વા, અપજ્જત સન્વટ્ઠસિદ્ધં કાયપ્પઓગપરિણે વા) વૈક્રિયશરીર કાયપ્રયોગસે પરિણત વહ દ્રવ્ય યાવત્ પર્યાસ સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયકે વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગસે મી પરિણત હોતા હૈ ઓર અપર્યાસક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌ-પપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય કે વૈક્રિય શરીર પ્રયોગ સે પરિણત મી હોતા હૈ ।

ટીકાર્થ- ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ કિ ‘ જઙ્ વેડન્વિચયસરીર કાયપ્પઓગપરિણે કિં એગિંદિયવેડન્વિચયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે જાવ પંચિંદિયવેડન્વિચય સરીર જાવ પરિણે’ હે ભદ્રન્ત ! જો પુદ્ગલ દ્રવ્ય પહિલે વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા કહાં ગયા હૈ- સો કયા વહ એકેન્દ્રિય જીવ કે વૈક્રિય શરીર કાયપ્રયોગ સે પરિણત હોતા હૈ ? યા યાવત્-દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય જીવકે વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગ સે પરિણત હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન

અહીં પણ કહેવું બોધ્યે (જાવ પજ્જત સન્વટ્ઠસિદ્ધ-અણુત્તરોવવાડય-કપ્પાઈય વેમાણિય દેવપંચિંદિયવેડન્વિચયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, અપજ્જત સન્વટ્ઠ સિદ્ધં કાયપ્પઓગપરિણે વા). વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત તે દ્રવ્ય, યાવત્ પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગથી પરિણુત પણ હોય છે અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે.

ટીકાર્થ- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે “ જઙ્ વેડન્વિચયસરીર-કાયપ્પઓગપરિણે, કિ એગિંદિયવેડન્વિચયસરીરકાયપ્પઓગપરિણે જાવ પંચિંદિયવેડન્વિચયસરીર જાવ પરિણે ? ” હે ભદ્રન્ત ! જે દ્રવ્યને વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગથી પરિણુત થયેલું કહેવામા આવ્યું છે, તે શું એકેન્દ્રિય જીવના વૈક્રિયશરીરકાય-

जाव परिणए वा, पंचिदिय-जाव-परिणए वा' हे गौतम ! वैक्रियशरीरकाय-प्रयोगपरिणतं द्रव्यम् एकेन्द्रिय यावत्-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय वैक्रियशरीर-कायप्रयोगपरिणत वा भवति, पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति, तथा चात्र वायुकायं प्रतीत्य एकेन्द्रियपदमुक्तं तस्यैव वैक्रियत्वात्, गौतमः पृच्छति - 'जइ एगिंदियजाव परिणए, किं वाउक्काइयएगिंदिय-जाव परिणए ? अवाउक्काइय एगिंदिय-जाव परिणए ? हे भदन्त ! यद्द्रव्यम् एकेन्द्रिय यावत् वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् वायुकायिकैकेन्द्रिय-यावत् वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अवायुकायिकैकेन्द्रिय - यावत्

कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगिंदिय जाव परिणए वा, पंचिदिय जाव परिणए वा' वैक्रिय शरीरकाय के प्रयोग से परिणत जो द्रव्य कहा गया है, वह द्रव्य एकेन्द्रिय जीव के यावत्-वैक्रिय शरीरकाय प्रयोग से भी परिणत होता है, पंचेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है । तथाच- वायुकायिक जीव को लेकर ही वहां पर एकेन्द्रिय पद कहा गया है ऐसा जानना चाहिये । क्यों कि उसके ही वैक्रिय शरीर होता है । अथ गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'जइ एगिंदिय जाव परिणए, किं वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, अवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए' हे भदन्त ! यदि वह पुद्गल एकेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता कहा गया है तो क्या वह वायुकायिक एकेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है या जो एकेन्द्रिय जीव वायुकायिक एकेन्द्रिय

प्रयोगशी परिणत होय छे ? उत्तर- "गोयमा" हे गौतम ! एगिंदिय जाव परिणए वा, पंचिदिय जाव परिणए वा " वैक्रियशरीरकायप्रयोग परिणत द्रव्य एकेन्द्रिय भवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगशी परिणत पणु होय छे अने पंचेन्द्रिय पर्यन्तना भवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगशी परिणत पणु होय छे अही वायुकायिक भवने न एकेन्द्रिय पदशी अछु उरवाना छे, अम समजवुं करणु के तेनेन वैक्रियशरीर होय छे

गौतम स्वामीने प्रश्न- "जइ एगिंदिय जाव परिणए, किं वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, अवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए ? " हे भदन्त ! जो ते द्रव्य पुद्गल एकेन्द्रिय भवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगशी परिणत थयेहुं होय छे, तो शु ते वायुकायिक एकेन्द्रियना वैक्रियशरीरकायप्रयोगशी परिणत होय छे ? के अवायुकायिक (वायुकायिक सिवायना) एकेन्द्रिय भवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगशी परिणत होय छे ?

शरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! वाउक्काइयएगिदिय जाव परिणए, नो अवाउक्काइय जाव परिणए’ हे गौतम ! एकेन्द्रिय-वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं वायुकायिकैकेन्द्रिय यावत्-वैक्रियशरीर-कायप्रयोगपरिणतं भवति, नो अवायुकायिक यावत्-एकेन्द्रियवैक्रियशरीर-कायप्रयोगपरिणतं भवति ‘एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्वियसरीरं भणियं तहा इहवि भाणियव्वं’ एवं तथैव एतेन उपर्युक्तेन अभिलापेन आलापकक्रमेण यथा अवगाहनासंस्थाने प्रज्ञापनायाम् एक-विंशतितमपदे वैक्रियशरीरं भणितं तथा इहापि वैक्रियशरीरं भणितव्यम्, तत्र चैवमुक्तं प्रज्ञापनायाम्. ‘जइ वाउक्काइयएगिदियवेउव्वियसरीरकायप्पओग-

जीवसे भिन्न है उन के वैक्रिय शरीरकाय प्रयोग होता है ? हमके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘वाउक्काइयएगिदिय जाव परिणए, नो अवाउक्काइय जाव परिणए’ हे गौतम ! जो पुद्गल द्रव्य एकेन्द्रिय जीवके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे परिणत हुआ कहा गया है, वह वायुकायिक एकेन्द्रिय जीवके शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता कहा गया है अवायुकायिक एकेन्द्रिय जीवसे भिन्न एकेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे पारणत होता नहीं कहा गया है । ‘एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्वियसरीरं भणियं तहा इह वि भाणियव्वं’ इस उपर्युक्त अभिलापक्रमसे जैसा कथन अवगाहना संस्थानमें २१वें पदमें वैक्रियशरीरके विषयमें किया गया है, उसी तरहसे यहाँ पर भी कथन वैक्रियशरीरके विषयमें कर लेना चाहिये । वहाँ प्रज्ञापनामें ऐसा कहा है ‘जइ वाउक्काइय एगिदिय वेउव्विय सरीरकायप्पओग-

उत्तर— वाउक्काइय एगिदिय जाव परिणए, नो अवाउक्काइय एगिदिय जाव परिणए” हे गौतम ! जे पुद्गल द्रव्य ऐकेन्द्रिय जिवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगथी परिणत थयेलु होय छे, ते द्रव्य वायुकायिक ऐकेन्द्रिय जिवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगथी न परिणत थयेलु” होय छे ते वायुकायिका सिवायना ऐकेन्द्रिय जिवना वैक्रियशरीरकायप्रयोगथी परिणत थतु नथी “ एवं एए णं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्विय-सरीरं भणियं तहा इह वि भाणियव्वं ” आ उपर कला प्रमाणेना अलिवापकम द्वारा जेवुं कथन प्रज्ञापना सूत्रना अवगाहना संस्थान नामना २१ भा पदमा वैक्रियशरीर विषे करवाभां आब्यु छे, ओज प्रमाणे वैक्रियशरीर विषे अही” पलु कथन समलु लेलु त्या प्रज्ञापनामा आ प्रमाणे कलु” छे-जइ वाउक्काइय एगिदिय वेउव्विय सरीर-

परिणए किं सुहुमवाउक्काइयएगिंदिय-जाव परिणए, बादरवाउक्काइयएगिंदिय-जाव-परिणए ? गोयमा ! नो सुहुम-जाव-परिणए, बायर-जाव-परिणए' इत्यादि । 'जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पाइयवेमाणियदेवपंचिंदियवेउच्चिय-सरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध० कायप्पओगपरिणए वा' वैक्रियशरीरं कायप्रयोगपरिणत द्रव्यं यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्य-नैरयिक

परिणए किं सुहुमवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, बादरवाउक्काइय-एगिंदिय जाव परिणए ? गोयमा ! नो सुहुम जाव परिणए बादर-जाव परिणए' हे भदन्त ! यदि वह पुद्गल वायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह सूक्ष्मवायुकायिक एकेन्द्रियके शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या बादर वायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! वह पुद्गल सूक्ष्मवायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे परिणत नहीं होता है किन्तु बादरवायुकायिक एकेन्द्रिय जीवके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है' इत्यादि । 'जाव पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय कप्पाइय वेमाणिय देवपंचिंदियवेउच्चियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धकायप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! वैक्रियशरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्य यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक मनुष्य नैरयिक

कायप्पओगपरिणए, किं सुहुमवाउक्काइय एगिंदिय-जाव परिणए, बादर वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए ? गोयमा ! नो सुहुम जाव परिणए, बादर जाव परिणए" हे भदन्त ! जे ते पुद्गल द्रव्य वायुकायिक ऐकेन्द्रियना वैक्रियशरीरकायप्रयोग परिणत होय छे, ते शुं ते सूक्ष्म वायुकायिक ऐकेन्द्रियना वैक्रियशरीरकायप्रयोगथी परिणत होय छे ? हे बादर वायुकायिक ऐकेन्द्रियना वैक्रिय शरीरकायप्रयोगथी परिणत होय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर- हे गौतम ! ते पुद्गल सूक्ष्मवायुकायिक ऐकेन्द्रियना वैक्रियशरीरकायप्रयोगथी परिणत थतुं नथी, पणु बादर वायुकायिक ऐकेन्द्रियना वैक्रियशरीरकायप्रयोगथी परिणत थाय छे." इत्यादि जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय कप्पाइय वेमाणिय देव पंचिंदिय वेउच्चियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध. कायप्पओगपरिणए वा, हे गौतम वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्य - यावत् पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक, मनुष्य, नारक, भवनपति, वानव्यन्तर, न्योतिषिक,

भवनपति—वानव्यन्तर—ज्योतिषिक—वैमानिक—पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक कल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, यावत् पञ्चेन्द्रियाद्यपर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध — यावत् — अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिक- देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति, इतिभावः, इति तृतीय दण्डकः ३ ॥ सू० १५ ॥

गौतमः पृच्छति— ‘जइ वेउव्विय’ इत्यादि ।

मूलम्—जइ वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गि- दियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव पंचिदियमीसा- सरीरकायप्पओग परिणए वा ? एवं जहा वेउव्वियं तहा वेउव्विय- मीसगंपि, नवरं देवनेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्टुसिद्धअणुत्तरो० जाव पओग०, अपज्जत्त- सव्वट्टुसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियवेउव्वियमीसासरीरकायप्प- ओगपरिणए ४॥ सू० १६ ॥

छाया—यदि वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम् किम् एकेन्द्रियमिश्रशरीर- कायप्रयोगपरिणतं वा, यावत् पञ्चेन्द्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा ? एवं भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, पर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रिय इन सबके वैक्रिय- शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है । यावत् अपर्याप्तक पंचे-न्द्रियतिर्यग्योनिक आदि जीवोंके तथा अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौप- पातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रियके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है । इस प्रकारसे यह तृतीय दण्डक है ॥ सू. १५ ॥

‘जइ वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(जइ वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एग्गिदिय

वैमानिक अने पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रिय, ओ अथा ज्ञेयाना वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत पणु होय छे. अने अपर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकथी लक्षणे अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रियना वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत पणु होय छे. आ प्रमाणे त्रीणु दंडक समञ्जु ॥ सू १५ ॥

“जइ वेउव्विय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए” इत्यादि—

सूत्रार्थ— (जइ वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कि एग्गिदिय

यथा वैक्रिय तथा वैक्रियमिश्रकमपि, नवरम् देवनैरयिकाणाम् अपर्याप्तकानाम्, शेपाणाम् पर्याप्तकानाम्, तथैव यावत् नो पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौ०—यावत् प्रयोगं०, अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियमिश्रशरीरकाय-प्रयोगपरिणतम् ४ ॥ सू० १६ ॥

मीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा जाव पंचिदिय मीसासरीरकायप्प-ओगपरिणए वा) हे भदन्त यदि वह पुद्गल द्रव्य वैक्रिय मिश्र-शरीर कायप्रयोगसे परिणत होता है तो वह एकेन्द्रियके वैक्रियमिश्र-शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या यावत् पञ्चेन्द्रियके वैक्रियमिश्र-शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है (एवं जहा वेउव्विय तहा वेउव्विय मीसगंपि, नवरंदेव नेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, सेसाणं पज्जत्तगाण तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठमिद्ध अणुत्तरो० जाव पओग, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिदिय वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए४) हे गौतम ! जैसा कथन वैक्रिय शरीरके संबंधमें किया जा चुका है उसी तरहका कथन वैक्रिय मिश्रकाय प्रयोगके संबंधमें भी जानना चाहिये । परन्तु विशेषता इस कथनमें ऐसी है कि वैक्रियमिश्रकाय-प्रयोग अपर्याप्तक देव और नैरयिकोंमें एवं बाकीके समस्त पर्याप्तक जीवोंमें कहना चाहिये । यावत् वह पर्याप्तसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपा-तिक वैक्रियमिश्रकायप्रयोगसे परिणत नहीं होता है, किन्तु अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रिय वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ॥ चतुर्थ दण्डक

मीसामरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव पंचिदियमीसामरीरकायप्पओगपरिणए वा) हे भदन्त ! जे ते पुद्गल द्रव्य वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणत होय छे, ते थुं ते ऐकेन्द्रियना वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणत होय छे ? छे पञ्चेन्द्रिय पर्यन्तना होयना वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणत होय छे ? (एवं जहा वेउव्विय तहा वेउव्वियमीसगंपि, नवरं देव नेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० जाव पओग, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिदिय वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए ४) हे गौतम ! जेथुं कथन वैक्रिय शरीर विषे करवामा आओथुं छे, ओथुं कथन वैक्रियमिश्रकायप्रयोगना विषयमा पणु समज्जुं पणु आ कथनमा नीये प्रमाणे विशेषता समज्जवी — वैक्रियमिश्र-कायप्रयोगनु कथन अपर्याप्तक देवो अने नारकोमा तथा भाद्रीना समस्त पर्याप्तक जिवोमां करवु जेधअे. यावत् ते पुद्गल द्रव्य पर्याप्तसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियना वैक्रियमिश्रकायप्रयोगथी परिणत थतु नथी, पणु अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियना वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणत थाय छे ओथुं ६३८ समाप्त.

ટીકા-“જહ વેઝવિવ્યમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં ઇગિંદિયમીસાસરીર-
કાયપ્પઓગપરિણે વા ? હે ભદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં
તત્ કિમ્ એકેન્દ્રિયવૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, યાવત્-દ્વીન્દ્રિય-
ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય - પચ્ચેન્દ્રિયવૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ ?
મગવાનાહ- ‘ એવં જહા વેઝવિવ્ય મીસગપિ ’ હે ગૌતમ ! એવં યથા વૈક્રિય
શરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યં તથા વૈક્રિયમિશ્રકમપિ બોધ્યમ્ તથા ચ વૈક્રિય-
મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યમ્ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણતવત્ વાયુ-
કાયિકૈકેન્દ્રિયાદ્યપર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધાન્તુત્તરૌપપાતિકક્ત્વપાતીતકવૈમાનિકદેવપચ્ચેન્દ્રિય-

ટીકાર્થ-આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં કિ ‘જહ
વેઝવિવ્ય મીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે કિં ઇગિંદિય મીસાસરીર-
કાયપ્પઓગપરિણે વા જાવ પંચિંદિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે
વા’ હે ભદન્ત જો દ્રવ્ય વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા
હૈ ? વહ ક્યા એકેન્દ્રિયકે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત
હોતા હૈ ? યાવત્ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિયકે
વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? આસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ
કહતે હૈં ‘ એવં જહા વેઝવિવ્યમીસગપિ ’ હે ગૌતમ જિસ તરહસે
વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય કહા ગયા હૈ, ડસી તરહસે
વૈક્રિયમિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય ઓ જાનના ચાહિયે । તથા
ચ-વૈક્રિય મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગ પરિણત હુએ દ્રવ્યકી તરહ વાયુકા-
યિક એકેન્દ્રિયાદિકે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગસે તથા અપર્યાપ્ત

ટીકાર્થ-આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે વૈક્રિયમિશ્રપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યનુ પ્રતિપાદન
કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-
“ જહ વેઝવિવ્ય મીસા સરીરકાયપ્પઓગપરિણે, કિં ઇગિંદિય મીસા
સરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, જાવ પંચિંદિયમીસાસરીરકાયપ્પઓગપરિણે
વા ? ” હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થયેલું હોય છે, તે
શુ એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય
અથવા પચ્ચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?

ઉત્તર- “ એવં જહા વેઝવિવ્યમીસગપિ ” વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણુ દ્રવ્ય
વધે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવુંજ કથન વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુ દ્રવ્ય
વધે પણ સમજવું જેમકે - “ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત દ્રવ્ય, વૈક્રિયશરીરકાય-
પ્રયોગ પરિણુત દ્રવ્યની જેમ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત

વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત ભવતિ, इत्याशयः, ‘नवरं देवनेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेव जाव नोपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव पओग०’ नवरं विशेषः पुनरेतावानेव-देवानां नैरयिकाणाञ्च अपर्याप्त-कानामेव वૈક્રિયમિશ્રશરીरकायप्रयोगपरिणतद्रव्यस्यालापको वक्तव्यः, शेषाणां देवनैरयिकभिन्नानां जीवानान्तु पर्याप्तकानामेव तथैव यावत् वૈક્રિयमिશ્રશરીरकाय-प्रयोगपरिणतस्यालापको वाच्यः, किन्तु पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् -कल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवૈક્રિयमिશ્રશરીरकायप्रयोगपरिणतस्यालापको न वक्तव्यः, अपितु ‘अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियवेउव्वियमीसा-

सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रियके वૈક્રિય मिશ્રશરીरकाय प्रयोगसे परिणत भी होता है । ‘नवरं देवनेरइयाणं अपज्जत्तगाणं सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेवजाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणु-त्तरो० जावपओग०’ विशेषता केवल यहां पर इतनी ही है कि वૈक્રिय मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यका आलापक देव और नैरयिक इनके अपर्याप्तकों के ही कहना चाहिये तथा देवनैरयिकसे भिन्न बाकीके जीवोंके पर्याप्तोंके ही वૈक્રियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यका आलापक कहना चाहिये । पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपा-तिक कल्पातीत वैमानिकदेव पञ्चेन्द्रियके वૈक્રियमिश्रशरीरकाय प्रयोग-परिणत द्रव्यका आलापक नहीं कहना चाहिये यही बात ‘अपज्जत्त-सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिंदिय वेउव्वियमीसासरीरकायप्प-ओगपरिणए’ इस सूत्र पदसे सूचित किया गया है । कहनेका भाव

પણ હોય છે, તથા અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.” “नवरं देव नेरइयाणं अपज्जत्तगाणं सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० जाव पओग.” પરન્તુ અહીં એટલીજ વિશેષતા છે કે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યનો આલાપક અપર્યાપ્તક દેવો અને નારકો વિષે જ કરવો જોઈએ તથા દેવો અને નારકો સિવાયના આક્રીના પર્યાપ્તક જીવોના વિષેજ પર્યાપ્તક વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યનો આલાપક કહેવો જોઈએ. પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યનો આલાપક કહેવો જોઈએ નહીં. એજ વાત “अपज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देव-पंचिंदिय वेउव्विय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए” આ સૂત્ર દ્વારા સૂચિત

સરીરકાયપ્પઓગપરિણ' વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યમ્ અપર્યાપ્તકસર્વાર્થ સિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકદેવપન્ચેન્દ્રિય વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં વા ભવતીતિ ભાવઃ । ઇતિ ચતુર્થો દણ્ડકઃ ॥ સૂ. ૧૬ ॥

આહારકમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જહ આહારગ' ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્-જહ આહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ કિં મણુસ્સા-
હારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, અમણુસ્સાહારગ જાવ પ૦ ? એવં
જહા ઓગાહણસંઠાળે જાવ ઇહિપત્તપમત્તસંજયસમ્મહિટ્ઠિપજ્જત્તગ-
સંખેજ્જવાસાડય-જાવ-પરિણ, નો અણિહિપત્તપમત્તસંજયસમ્મહિ-
ટ્ઠિપજ્જત્તસંખેજ્જવાસાડય-જાવ પ૦ જહ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-
ઓગપરિણ કિં મણુસ્સાહારગમીસાસરીર૦ ? એવં જહા આહારગં
તહેવ મીસગં પિ નિરવસેસં ભાણિયવં ૫ ॥ સૂ. ૧૭ ॥

છાયા- યદિ આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં કિં મનુષ્યાહારકશરીર-
કાયપ્રયોગપરિણતમ્, અમનુષ્યાહારક યાવત્ પ૦ ? એવં યથા અવગાહનામંસ્થાને

યહ હૈ કિ વૈક્રિય મિશ્રકાયપ્રયોગસે પરિણત દ્રવ્ય અપર્યાપ્તક સર્વાર્થ-
સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિયકે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગસે
પરિણત હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર યહ ચૌથા દણ્ડક હૈ ॥ સૂ. ૧૬ ॥

'જહ આહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ' ઇત્યાદિ૦ ।

સૂત્રાર્થ-(જહ આહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ કિં મણુસ્સા
હારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, અમણુસ્સાહારગ જાવ પ૦ ?) હે ભદ્રન્ત
જો દ્રવ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા કહા ગયા હૈ,
વહ વ્યા મનુષ્યકે આહારક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ ? યા

કરવામા આવી છે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત
દ્રવ્ય અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી
પરિણત હોય છે આ પ્રકારનું આ ચોથું દંડક છે. ॥ સૂ. ૧૬ ॥

“ જહ આહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ ” ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(જહ આહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણ કિ મણુસ્સાહારગ-
સરીરકાયપ્પઓગપરિણ, અમણુસ્સાહારગ જાવ પરિણ ?) હે ભદ્રન્ત ! જે દ્રવ્ય
આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તે શુ મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી
પરિણત થાય છે ? તે શુ મનુષ્યો ને આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?
કે મનુષ્ય સિવાયના અન્ય જીવોના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?

યાવત્ ક્ષુદ્ધિપ્રાપ્તપ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દૃષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક-યાવત્ પરિણતમ્, નો અનૃદ્ધિપ્રાપ્તપ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દૃષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક-યાવત્ ૫૦ યદિ આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપ૦ કિં મનુષ્યાહારકમિશ્રશરીર૦ ? એવં યથા આહારક તથૈવ મિશ્રકમપિ નિરવશેષં મણિતવ્યમ્ ॥૬૮. ૧૭॥

મનુષ્યકે સિવાય અન્ય જીવોકે આહારક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતાં હૈ ? (એવ જહા ઓગાહનસંઠાણે જાવ દૃઢિપત્તપમત્ત સંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય જાવ પરિણૅ, નો અણિદ્ધિપત્તપમત્ત સંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉય જાવ ૫૦) હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકારસે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રકે અવગાહનાં સંસ્થાન પદમેં કહા ગયા હૈ ડસી પ્રકારસે યહાં પર મી જાનના ચાહિયે યાવત્ આહારકશરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત દ્રવ્ય ક્ષુદ્ધિપ્રાપ્ત આહારક લબ્ધિ સંપન્ન પ્રમત્ત સાધુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષકી આયુવાલે મનુષ્યકે આહારક શરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા હૈ આહારકલબ્ધિકો અપ્રાપ્ત પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંખ્યાત વર્ષકી આયુવાલે મનુષ્યકે આહારક શરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત નહીં હોતા હૈ । (જહ આહારગમીસાસરીરકાયપ્પ-ઓગપરિણૅ કિં મણુસ્સાહારગ મીસાસરીર૦ ? એવં જહા આહારગં તહેવ મીસગં વિ નિરવસેસં મણિયવ્વ) હે મદન્ત ! યદિવહદ્રવ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગ પરિણત હોતા હૈ તો વ્યા વહ મનુષ્ય આહારક

(એવં જહા ઓગાહનસંઠાણે જાવ દૃઢિપત્તપમત્ત સંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય જાવ પરિણૅ, નો અણિદ્ધિપત્ત પમત્ત સંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તસંખેજ્જવાસાઉય જાવ પરિણૅ) હે ગૌતમ ? જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના “ અવગાહના સંસ્થાન ” પદમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે આહીં પણ સમજવું. તેમાં નીચે આપેલા કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું - “ આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત દ્રવ્ય ક્ષુદ્ધિપ્રાપ્ત આહારક લબ્ધિસંપન્ન પ્રમત્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે, પણ આહારક લબ્ધિ પ્રાપ્ત ન કરી હોય એવા પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંખ્યાત વર્ષના વાયુવાળા મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થતું નથી. (જહ આહારગ મીસા સરીરકાયપ્પઓગપરિણૅ કિં મણુસ્સાહારગમીસાસરીર૦ ? એવં જહા આહારગં તહેવ મીસગં વિ નિરવસેસં મણિયવ્વ) હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય આહારક મિશ્રકાયપ્રયોગ પરિણુત હોય છે, તે શું મનુષ્યના આહારક મિશ્રશરીરકાય-

टीका—‘जइ आहारगशरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगशरीरकायप्पओग-
परिणए, अमणुस्साहारग जाव प० ?’ हे भदन्त ! यद् द्रव्यम् आहारक
शरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् मनुष्याहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ?
अमनुष्याहारक यावत् शरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह—‘एवं जहा
ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्मदिड्ढिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय-
जाव परिणए’ आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् एवं यथा अवगाहना-

मिश्रशरीरकाय प्रयोग परिणत होता है इत्यादि०, उ. हे गौतम !
जैसा आहारक शरीरके संबंधमें कहा गया है वैसा ही आहारक
मिश्रके संबंधमें भी जानना चाहिये । यह पंचम दण्डक है ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा गौतमने आहारक शरीरको आश्रित करके
प्रभुसे ऐसा पूछा है कि ‘जइ आहारगशरीरकायप्पओगपरिणए किं
मणुस्साहारगशरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारगजाव०’ हे
भदन्त ! जो द्रव्य आहारक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है
वह द्रव्य क्या मनुष्यके आहारक शरीर कायप्रयोगसे परिणत होता
है या अमनुष्यके आहारक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ?
इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘एवं जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढि
पत्तपमत्त संजयसम्मदिड्ढिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए’ हे
गौतम ! आहारक शरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्य जैसा अवगाहना

प्रयोगथी परिणुत थाय छे ? हे भनुष्य सिवायना ज्वेना आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी
परिणुत थाय छे ? हे गौतम ! जेवुं आहारक शरीर विषे कडेवामां आवुं छे, जेवुं
आहारकमिश्रशरीर विषे पणु समजवु पांयमुं द डक समाप्त

टीकार्थ—आ सूत्र द्वारा सूत्रधारे आहारक शरीरकायप्रयोग परिणुत द्रव्यनु
प्रतिपादन क्युं छे गौतम स्वामीने प्रश्न— “जइ आहारगशरीरकायप्पओग-
परिणए किं मणुस्साहारगशरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग जाव. ?”
हे भदन्त ! जे द्रव्य आहारक शरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे, ते द्रव्य शु भनुष्यना
आहारक शरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ? हे अमनुष्यना (भनुष्य सिवायना ज्वेना)
आहारकशरीरप्रयोगथी परिणुत थाय छे ?

उत्तर— “एवं जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्तसंजय
सम्मदिड्ढि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए, “ हे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रना
अवगाहना सस्थान नामना २१ भा पदमा जे प्रमाणे कडेवामां आवुं छे ते प्रमाणे

સંસ્થાને એકવિંશતિતમે પદે પ્રજ્ઞાપનાયામ્ ઉક્ત તથા અત્રાપિ યાવત્ ક્રુદ્ધિ-
પ્રાપ્તાહારકલબ્ધિમત્પ્રમત્તસંયતસમ્યગ્દૃષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક - યાવત્ - મનુ-
ષ્યાહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, પ્રથમયાવત્પદેન ક્રુદ્ધિપ્રાપ્તયર્યન્તં
ગ્રાહ્યમ્ કિન્તુ 'નો અણિઢિપત્તપમત્તસંજયસમ્મદિદ્ધિપજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય - જાવ - પ૦' આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યં નો અનુદ્ધિ-
પ્રાપ્તા- હારકલબ્ધિમત્પ્રમત્તસંયત - સમ્યગ્દૃષ્ટિપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક યાવત્
અમનુષ્યાહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, તથાચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયામ્ -
'ગોયમા ! ણો અમણુસ્સાહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, મણુસ્સાહારગસરીર-
કાયપ્પઓગપરિણે' इत्यादि । गौतमः पृच्छति- ' जइ आहारगमीसासरीर-

સંસ્થાનમેં ફકીસર્વે ૨૧ પદમેં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમેં કહા ગયા હૈ ઉસી તરહ
સે યર્હા પર ખી જાનના ચાહિયે । યાવત્ ક્રુદ્ધિપ્રાપ્ત આહારક લબ્ધિ-
યુક્તપ્રમત્તસંયતસાધુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષેકી આયુવાલે
યાવત્ મનુષ્યકે આહારક શરીરકાય પ્રયોગસે વહ દ્રવ્ય પરિણત હોતા
હૈ પ્રથમ યાવત્ શબ્દસે ક્રુદ્ધિ પ્રાપ્ત તકકા પાઠ ગ્રહણ હુઆ હૈ ।
'નો અણિઢિપત્તપમત્તસંજય સમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય જાવપ૦'
વહ આહારકશરીરકાય પ્રયોગપરિણતદ્રવ્ય અનુદ્ધિપ્રાપ્ત, આહારક
લબ્ધિસંપન્ન, પ્રમત્તસંયત (સાધુ) સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતવર્ષા-
યુષ્ક યાવત્ અમનુષ્ય આહારકશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત નહીં હોતા
હૈ । પ્રજ્ઞાપનામેં એસા હી કહા હૈ 'ગોયમા' ! ણો અમણુસ્સાહારગ
સરીરકાયપ્પઓગપરિણે, મણુસ્સાહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણે

આહારક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય વિષે સમજવું, તે કથન કર્યાં સુધી અહીં કરવું તે
'યાવત્' પદથી બતાવ્યું છે- "ક્રુદ્ધિપ્રાપ્ત (આહારક લબ્ધિયુક્ત) પ્રમત્ત સંયત
સાધુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા યાવત્ મનુષ્યના આહારક શરીરકાય-
પ્રયોગથી તે દ્રવ્ય પરિણત થાય છે પહેલા 'યાવત્' પદથી ક્રુદ્ધિપ્રાપ્ત પર્યન્તનો પાઠ
અહીં થયો છે 'નો અણિઢિપત્તપમત્તસંજયસમ્મદિદ્ધિ પજ્જત્તગસંખેજ્જવાસાઉય
જાવ પરિણે' તે આહારક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય અનુદ્ધિપ્રાપ્ત (આહારક લબ્ધિ
રહિત) પ્રમત્ત સંયત સાધુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તક અસંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા યાવત્
અમનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થતું નથી. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ એવું જ
કહ્યું છે કે 'ગોયમા ! ણો અમણુસ્સાહારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણે, મણુસ્સા-
હારગસરીરકાયપ્પઓગપરિણે' इत्यादि । 'હે ગૌતમ ! તે દ્રવ્ય અમનુષ્યના આહાર-
શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત હોતું નથી, પણ મનુષ્યના આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે.

कायप्पओगप० किं मणुस्साहारगमीसासरीर० ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यम् आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् मनुष्याहारकमिश्रशरीरकाय-प्रयोगपरिणतं भवति ? अमनुष्याहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह - 'एवं जहा आहारगं तहेव मीसगंपि निरवसेसं भाणियव्वं' हे गौतम ! एवं यथा आहारकम्-आहारकशरीरविषये प्रतिपादितं तथैव मिश्रकपि - आहारकमिश्रशरीरविषयेऽपि निरवशेषं भणितव्यम् प्रतिपत्तव्यम्, तथाच आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं मनुष्याहारकमिश्रशरीर-कायप्रयोगपरिणतं भवति, नो अमनुष्याहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भव-तीत्याशयः । इति ५ पञ्चमो दण्डकः ॥ सू० १७ ॥

इत्यादि । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'जइ आहारग-मीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगमीसासरीरकायप्प-ओगपरिणए०? हे भदन्त ! जो द्रव्य आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोग से परिणत होता है वह क्या मनुष्यके आहारकमिश्रशरीरकाय प्रयोग-से परिणत होता है ? या अमनुष्यके आहारकमिश्रशरीरकाय-प्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं जहा आहा-रगं तहेव मीसगंपि निरवसेसं भाणियव्वं' हे गौतम ! जैसा आहारक शरीरके विषयमें कहा गया है उसी तरहसे आहारक मिश्रशरीरके विषयमें भी संपूर्ण कथन जानना चाहिये, तथाच आहारकमिश्रशरीर-काय प्रयोगपरिणतद्रव्य मनुष्यके आहारक मिश्रशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है, अमनुष्यके आहारकमिश्रशरीरकाय प्रयोगसेपरिणत नहीं होता है । इस प्रकार यह पंचम दण्डक है ॥ सू० १७ ॥

गौतम स्वामीने प्रश्न- 'जइ आहारग मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, किं मणुस्साहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए.' हे भदन्त ! जे द्रव्य आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ? ते शु मनुष्यना आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ? के अमनुष्यना आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे ?

उत्तर- 'एवं जहा आहारगं तहेव मीसगंपि निरवसेसं भाणियव्वं' हे गौतम ! आहारक शरीरना विषे जेवु कथन कन्वामा आओ छे, जेव प्रमाणे आहारक मिश्रशरीर विषे पणु समस्त कथन समजवुं ओटवे के आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोग परिणुत द्रव्य मनुष्यना आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थाय छे, ते अमनुष्यना आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगथी परिणुत थनुं नथी आ प्रकारनु आ पायथुं दंडक छे ॥ सू. १७ ॥

गौतमः कर्मणशरीरमाश्रित्य पृच्छति- 'जइकम्मा' इत्यादि ।

सूत्रम्-जइकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियकम्मा
सरीरकायप्पओगप० जाव पंचिंदियकम्मासरीर-जाव-परि० ?
गोयमा ! एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओग० एवं जहा ओगाहण-
संठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि जाव पज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणु-
त्तरोववाइय-जाव-देवपंचिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए,
अपज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणु०-जाव परिणए वा ६ ॥ सू० १८ ॥

छाया- यदि कर्मणशरीरकायप्रयोगप० किम् एकेन्द्रिय कर्मण शरीर-
कायप्रयोगप० यावत् पञ्चेन्द्रियकर्मणशरीर-यावत् प० ? गौतम ! एकेन्द्रिय-
कर्मणशरीरकायप्रयोग० एवं यथा अवगाहनासस्थाने कर्मणस्य भेदस्तथैव
इहापि यावत् - पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरापपातिक -- यावत्-देवपञ्चेन्द्रियकर्मण

‘जइकम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (जइकम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय कम्मा
सरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदिय कम्मासरीर जाव परिणए)
हे भदन्त ! जो द्रव्य कर्मण शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है, वह
क्या एकेन्द्रिय जीवके कर्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ?
या यावत् पञ्चेन्द्रिय जीवके कर्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता
है ? (गोयमा, एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओग० एवं जहा ओगाहण-
संठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि जाव पज्जत्तसव्वट्टसिद्ध अणुत्तरो-

‘जइ कम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए’ इत्यादि-

सूत्रार्थ- (जइ कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदिय कम्मा-
सरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदिय कम्मासरीर जाव परिणए ?)
हे भदन्त ! जो द्रव्य कर्मणशरीरकायप्रयोगशी परिणत थाय छे ते शुं एकेन्द्रिय एवेना
कर्मणशरीरकायप्रयोगशी परिणत थाय छे ? के पञ्चेन्द्रिय पर्याप्तना एवेना कर्मणशरीर-
कायप्रयोगशी परिणत थाय छे ? ‘गोयमा’ हे गौतम ! (एगिंदिय कम्मासरीर-
कायप्पओग. एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो - तहेव इहावि जाव
पज्जत्त सव्वट्टसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय कम्मासरीरकायप्पओग

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ. ૮૩.૧ સૂ. ૧૮ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૧૯૭

શરીરકાયપ્રયોગપરિણતમ્ અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાન્તુઃ - યાવત્ - પરિણતં વા
ષ્ઠો દષ્ટકઃ ॥ સૂ. ૧૮ ॥

ટીકા-‘જહ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, કિં એગિંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, કિં
પંચિંદિય કમ્માસરીર જાવ-પરિણ?’ હે ભદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિ-
ણતમ્ તત્ કિં એકેન્દ્રિયકાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? યાવત્-દ્વીન્દ્રિય-
ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિયકાર્મણશરીર યાવત્-કાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ?

વવાહ્ય જાવ દેવપંચિંદિયકમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, અપજ્જત્તસવ્વટ્ઠ
સિદ્ધ અણુઃ જાવ પરિણ, વા) હે ગૌતમ ! વહ દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયકે
કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણતં હોતું છે. હસ તગ્હ જૈસા પ્રજ્ઞા-
પનાસૂત્રકે અવગાહના સંસ્થાનપદમેં કહા ગયા છે, ડસી તરહસે યહાં
પર ઓ જાનના ચાહિયે. યાવત્ પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક
દેવપચ્ચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગસે વહ પરિણતં હોતું છે તથા
અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક દેવપચ્ચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરકાય
પ્રયોગસે પરિણતં હોતું છે.

ટીકાર્થ-હસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમને કાર્મણશરીરકો આશ્રિત કરકે
પ્રભુસે એસા પ્છા છે કિ ‘જહ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, કિં
એગિંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, જાવ પંચિંદિય કમ્માસરીરજાવ
પરિણ’ હે ભદન્ત ! જો દ્રવ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગસે પરિણતં હુઆ
કહા ગયા છે, વહ કયા એકેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણતં

પરિણ, અપજ્જત્ત સવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુ. જાવ પરિણ, વા) હે ગૌતમ ! તે દ્રવ્ય
એકેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, આ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
અવગાહના સંસ્થાન પદમા જે પ્રમાણે કરવામા આવ્યું છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ
સમજવું. ‘તે દ્રવ્ય પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક દેવપચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણ
શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક
દેવપચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે,’ અહીં સુધીનો
સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો.

ટીકાર્થ - આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ
પરિણત, દ્રવ્ય વિષે આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- ‘જહ કમ્માસરીરકાયપ્પઓગ-
પરિણ, કિં એગિંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણ, જાવ પંચિંદિય
કમ્માસરીર જાવ પરિણ ?’ હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત
હોય છે, તે શું એકેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે દ્વીન્દ્રિય,

મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! ઇગિંદિયકમ્માસરીરકાયપ્પઓગ’ હે ગૌતમ ! કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યમ્ એકેન્દ્રિયકાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, ‘એવં જહા ઓગાહણસંઠાણે કમ્મગસ્સ ભેદો તહેવ ઇહાવિ,’ એવં યથા અવગાહનાસંસ્થાને કાર્મણસ્ય ભેદો નિરૂપિતસ્તથૈવાત્રાપિ તદ્ભેદો વોધ્યઃ, તથાવોક્ત પ્રજ્ઞાપનાયામ્ એકવિંશતિતમે પદે- ‘વેહંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગ-પરિણે વા, એવં તેહંદિયં, ચઉરિંદિયં’ ઇત્યાદિ પ્રશ્નોત્તરં દ્રષ્ટવ્યમ્, ‘જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય - જાવ - દેવપંચિંદિયકમ્માસરીરકાયપ્પઓગ-પરિણે’ કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યં યાવત્-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુ-

હોતા કહા ગયા હૈ ? યાવત્ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એવં પંચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા કહા ગયા હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઇગિંદિયકમ્મા સરીરકાયપ્પઓ’ કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગસે પરિણત વહ દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગસે પરિણત હોતા કહા ગયા હૈ । ‘એવં જહા ઓગાહણસંઠાણે કમ્મગસ્સ ભેદો તહેવ ઇહાવિ’ ઇસ તરહસે જૈસા અવગાહના સંસ્થાનમેં કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગકાભેદ નિરૂપિત કિયા ગયા હૈ, વૈસા હી યહાં પર ખી ઉસકા ભેદ જાનના ચાહિયે । સો હી પ્રજ્ઞાપનાકે ૨૧ વેં પદમેં કહા ગયા, ‘વેહંદિયકમ્માસરીરકાયપ્પ-ઓગપરિણે વા, એવં તેહંદિયં, ચઉરિંદિયં, ઇત્યાદિ’ યહ પ્રશ્નોત્તર દેખલેના ચાહિયે । ‘જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ દેવ-પંચિંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે’ કાર્મણશરીરકાય પ્રયોગપરિણત

ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અથવા પચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?

ઉત્તર - ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ । ‘ઇગિંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે.’

તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, ‘એવં જહા ઓગાહણસંઠાણે કમ્મગસ્સ ભેદો તહેવ ઇહાવિ’ આ પ્રમાણે જેવી રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન પરમા કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગના ભેદોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ તેમના ભેદોનું કથન અહીં પણ સમજવું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૧ માં પદમાં કયું છે કે- ‘વેહંદિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણે વા, એવં તેહંદિય, ચઉરિંદિય’ ઇત્યાદિ ‘તે દ્રવ્ય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.’ આ પ્રશ્નોત્તરે ત્યાંથી જોષ લેવા.

‘જાવ પજ્જત્ત સવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ દેવપંચિંદિય કમ્માસરીર-

रिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियादिपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् - कल्पातीतक-
देवपञ्चेन्द्रियकर्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, 'अपज्जत्तसव्वट्टसिद्ध
अणुं जाव परिणए वा' कर्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् अपर्याप्तक-
सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत्-कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रियकर्मणशरीरकायप्रयोग-
परिणत वा भवति, इति ६ षष्ठो दण्डकः ॥ सू. १८ ॥

मूलम्—जइ मीसापरिणए किं मणमीसापरिणए, वयमीसा-
परिणए, कायमीसापरिणए ? गोयमा ! मणमीसापरिणए वा,
वयमीसापरिणएवा, कायमीसापरिणए वा । जइ मणमीसापरिणए
किं सच्चमणमीसापरिणए वा, मोसमणमीसापरिणए वा, जहा-
पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं निरवसेसं जाव
पज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदियकम्मासरीर-
मीसापरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्टसिद्धअणुत्तरो० जाव कम्मासरीर-
मीसापरिणए वा ७ ॥ सू० १९ ॥

वह द्रव्य यावत् द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय आदि जीवोंके
तथा पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपंचेन्द्रियोंके
कर्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है तथा 'अपज्जत्तसव्वट्टसिद्ध
अणुं जाव परिणए वा' कर्मणशरीरकायप्रयोगपरिणत वह द्रव्य अप-
र्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवपंचेन्द्रियोंके कर्मणशरीरकाय-
प्रयोगसेपरिणत होता है । इस तरह यहां छठां दण्डक है ॥सू. १८॥

कायप्पओगपरिणए' कर्मण्णु शरीरकायप्रयोग परिणत ते द्रव्य द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय,
चतुरिन्द्रिय अने पंचेन्द्रिय आदि जिवाना तथा पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक
देवपंचेन्द्रिय पर्याप्तना जिवाना कर्मण्णुशरीरकायप्रयोगथी पणु परिणत थाय छे, तथा
'अपज्जत्त सव्वट्टसिद्ध अणु. जाव परिणए वा' ते द्रव्य अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध
अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देव पंचेन्द्रिय पर्याप्तना जिवाना कर्मण्णुशरीरकायप्रयोगथी पणु
परिणत थाय छे. आ प्रकारनुं आ छट्ठं दण्डक समज्जुं. ॥ सू १८ ॥

છાયા-યદિ મિશ્રપરિણતં કિમ્ મનોમિશ્રપરિણતં, વચોમિશ્રપરિણતં કાય-મિશ્રપરિણતમ્?, ગૌતમ! મનોમિશ્રપરિણતં વા, વચોમિશ્રપરિણતં વા કાયમિશ્ર-પરિણત વા । યદિ મનોમિશ્રપરિણત કિં સત્યમનોમિશ્રપરિણતં મૃષામનો-મિશ્રપરિણતં વા, યથા પ્રયોગપરિણત તથા મિશ્રપરિણતમપિ ભણિતવ્યમ્ નિર-વશેષ યાવત્ પર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક યાવત્-દેવપઞ્ચેન્દ્રિયકાર્મણ શરીરમિશ્રપરિણત વા, અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક યાવત્ - કાર્મણ-શરીરમિશ્રપરિણતં વા ૭ ॥ સૂ. ૧૯॥

‘જહ મીસાપરિણે કિં મળમીસાપરિણે’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ-(જહ મીસાપરિણે કિં મળમીસાપરિણે, વચમીસાપરિણે, કાયમીસાપરિણે) હે ભદન્ત ! જો વહ દ્રવ્યમિશ્રપરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ દ્રવ્યમનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ ? યા વચનમિશ્રપરિણત હોતા હૈ ? યા કાયમિશ્રપરિણત હોતા હૈ ? (ગૌતમા) હે ગૌતમ ! (મળમીસા-પરિણે વા, વચમીસાપરિણે વા, કાયમીસાપરિણે વા) વહ દ્રવ્ય મનો-મિશ્રપરિણત બી હોતા હૈ વચનમિશ્રપરિણત બી હોતા હૈ ઓર કાય-મિશ્રપરિણત બી હોતા હૈ । (જહ મળમીસાપરિણે, કિં સચ્ચમળમીસા-પરિણે વા, મોસમળમીસાપરિણે વા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ એક દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ, તો કયા વહ સત્યમનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ, યા મૃષામનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ, (જહા પઓગપરિણે તહા-મીસાપરિણે વિ ભાણિયવ્વં નિરવસેસં જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુ-ત્તરોવવાહ્ય જાવ દેવપંચિન્દિયકમ્માસરીરગ મીસાપરિણે વા, અપજ્જત્ત

‘જહ મીસાપરિણે કિં મળમીસા પરિણે’ इत्यादि-

સૂત્રાર્થ - (જહ મીસાપરિણે કિં મળમીસાપરિણે, વચમીસાપરિણે, કાયમીસાપરિણે ?) હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે, તો શું તે મનોમિશ્રપરિણત હોય છે ? કે વચનમિશ્રપરિણત હોય છે ? કાયમિશ્રપરિણત હોય છે ? (ગૌતમા !) હે ગૌતમ ! (મળમીસાપરિણે વા, વચમીસા પરિણે વા, કાયમીસા પરિણે વા) તે દ્રવ્ય મનમિશ્રપરિણત પણ હોય છે, વચનમિશ્રપરિણત પણ હોય છે અને કાયમિશ્રપરિણત પણ હોય છે. (જહ મળમીસાપરિણે, કિં સચ્ચમળમીસાપરિણે વા, મોસમળમીસાપરિણે વા ?) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણત હોય છે, તો શું તે સત્યમનોમિશ્ર પરિણત હોય છે, કે મૃષામનોમિશ્ર પરિણત હોય છે ? (જહા પઓગપરિણે તહા મીસાપરિણે વિ ભાણિયવ્વં નિરવસેસં જાવ પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ દેવપંચિન્દિય

ટીકા- ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જઙ્ મીસા પરિણે’ इत्यादि । ‘जङ् मीसापरिणै किं मणमीसापरिणै, वयमीसापरिणै, कायमीसापरिणै?’ हे भदन्त ! यद् द्रव्यं मिश्रपरिणतं तत् किं मनोमिश्रपरिणतं, वचनमिश्रपरिणतं, कायमिश्रपरिणतं भवति ? भगवानाह-‘गोयमा ! मणमीसापरिणै वा, वयमीसा परिणै वा, काय सन्वद्वसिद्ध अणुत्तरोवच्चाइय जाव कम्मासरीर मीसापरिणै वा) हे गौतम ! जैसा प्रयोगपरिणत पुद्गल द्रव्यके विषयमें कहा गया है, वैसा ही सब मिश्रपरिणतपुद्गल द्रव्यके विषयमें कहना चाहिये । यावत् वह द्रव्य पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिककल्पातीत देव-पंचेन्द्रियके कार्मणशरीरमिश्रसे परिणत होता है और अपर्याप्त सर्वार्थ-सिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीरमिश्रसे परिणत होता है ।

ટીકાર્થ-इस सूत्रद्वारा गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि ‘जङ् मीसा-परिणै किं मणमीसापरिणै, वयमीसापरिणै, कायमीसापरिणै’ हे भदन्त ! जो मिश्रपरिणत होता है वह क्या मनोमिश्रपरिणत होता है या वचनमिश्रपरिणत होता है ? या कायमिश्रपरिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि, ‘गोयमा’ मणमीसापरिणै वा, वयमीसापरिणै वा, कायमीसापरिणै वा’ मिश्रपरिणतद्रव्य मनो-

कम्मासरीरग मीसापरिणै वा, अपञ्जत्तसन्वद्वસિद्ध अणुत्तरोवच्चाइय जाव कम्मासरीर मीसापरिणै वा) हे गौतम ! જેવું કયન પ્રયોગપરિણત દ્રવ્યના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવુંજ સમસ્ત કયન મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ. ‘તે દ્રવ્ય પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરમિશ્રથી પણ પરિણત હોય છે, અને અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરમિશ્રથી પણ પરિણત હોય છે,’ અહીં સુધીનું કયન ગ્રહણ કરવું.

ટીકાર્થ- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે ‘જઙ્ મીસા પરિણે, કિ મણમીસા પરિણે, વયમીસા પરિણે, કાયમીસા પરિણે ?’ હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે, તે શું મનોમિશ્રપરિણત હોય છે ? કે વચનમિશ્રપરિણત હોય છે ? કે કાયમિશ્રપરિણત હોય છે ? ઉત્તર- (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! ‘મણમીસાપરિણે વા, વયમીસાપરિણે વા, કાયમીસા પરિણે વા’ મિશ્રપરિણત દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણત પણ હોય છે, વચનમિશ્રપરિણત પણ હોય છે, અને કાયમિશ્રપરિણત પણ હોય છે.

મીસાપરિણે વા' હે ગૌતમ ! મિશ્રપરિણત મનોમિશ્રપરિણતં વા ભવતિ, વચો-
મિશ્રપરિણત વા ભવતિ, કાયમિશ્રપરિણત વા ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ મણ
મીસાપરિણે કિં સચ્ચમણમીસાપરિણે વા, મોસમણમીસાપરિણે વા, હે
મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં મનોમિશ્રપરિણત તત્ કિં સત્યમનોમિશ્રપરિણત વા,’ મૃપા
મનોમિશ્રપરિણતં વા ભવતિ? ‘જહા પઓગપરિણે તહા મીસાપરિણે- વિ ખાણિ
યવ્વં નિરવસેસં । યથા પ્રયોગપરિણતે મણિતં તથા મિશ્રપરિણતમપિ મણિતવ્યમ્,
નિરવશેષ સર્વમ્-પશ્ચોત્તરાત્મકમ્ ‘જાવ પજ્જત્તગમન્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય-જાવ
દેવપંચિંદિયકમ્માસરીરગમીસાપરિણે વા ’ યાવન્-પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌ
પપાતિક-યાવત્ - કલ્પાતીતકદેવપચ્ચેન્દ્રિયકાર્મણશરીરમિશ્રપરિણતં વા ભવતિ,
, અપજ્જત્તગમન્વદ્ધસિદ્ધઅણુ૦ જાવ કમ્માસરીરમીસાપરિણેવા ’ અપર્યાપ્તકસર્વાર્થ-
સિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક યાવત્ - કલ્પાતીતકદેવપચ્ચેન્દ્રિયકાર્મણશરીરમિશ્રપરિણતં
વા ભવતિ ૮ ॥ મુ૦ ૧૯ ॥

મિશ્રપરિણત બી હોતા હૈ, કાયમિશ્રપરિણત બી હોતા હૈ । અવ
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુસે પૂછતે હૈં કિ ‘જહ મણમીસાપરિણે, કિં સચ્ચમણ-
મીસાપરિણે વા, મોસમણમીસાપરિણે વા ’ હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય
મનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ વહ વથા સત્યમનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ યા
અસત્યમનોમિશ્રપરિણત હોતા હૈ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં ‘જહા
પઓગપરિણે તહા મીસાપરિણે વિ ખાણિયવ્વં નિરવસેસં’ હે ગૌતમ !
જેસા પ્રયોગપરિણતમેં કહા ગયા હૈ, વૈસા હી સચકથન મિશ્રપરિણતમેં
બી જાનના ચાહિયે । ‘જાવ પજ્જત્તગમન્વદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્ય જાવ
દેવપંચિંદિય કમ્માસરીરગમીસાપરિણે વા’ યાવત્ પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ
અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીત દેવપચ્ચેન્દ્રિયકે-કાર્મણશરીરમિશ્ર પરિણત બી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ‘જહ મણમીસાપરિણે કિં સચ્ચમણમીસા-
પરિણે વા, મોસમણમીસા પરિણે વા ?’ હે મદન્ત જે દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણત
હોય છે, તે શું સત્યમનોમિશ્રપરિણત હોય છે? કે અસત્યમનોમિશ્રપરિણત હોય છે?

ઉત્તર ‘જહા પઓગપરિણે તહા મીસાપરિણે વિ ખાણિયવ્વં નિરવસેસં’
હે ગૌતમ । પ્રયોગપરિણત દ્રવ્યના જેવું જ સમસ્ત કથન ।મિશ્રપરિણતમા પણ સમજવું.
‘જાવ પજ્જત્તગમન્વદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય જાવ દેવપંચિંદિય કમ્માસરીર-
મીસાપરિણે વા, ઇત્યદિ ’ ‘હે ગૌતમ તે દ્રવ્ય પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપ-
પાતિક કલ્પાતીત દેવપચ્ચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરમિશ્ર પરિણત પણ હોય છે અને અપર્યાપ્તક

मूलम्—जइ वीससापरिणए किं वन्नपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए ? गोयमा ! वन्नपरिणए वा, गंधपरिणए वा, रसपरिणए वा, फासपरिणए वा, संठाणपरिणए वा । जइ वण्णपरिणए किं कालवन्नपरिणए नील—जाव सुक्खिलवन्नपरिणए ? गोयमा ! कालवन्नपरिणए जाव सुक्खिलवन्नपरिणए । जइ गंधपरिणए किं सुब्भिगंधपरिणए, दुब्भिगंधपरिणए ? गोयमा ! सुब्भिगंधपरिणए वा, दुब्भिगंधपरिणए वा । जइ रसपरिणए किं तित्तरसपरिणए ? ५ पुच्छा, गोयमा ! तित्तरसपरिणए वा, जाव महुररसपरिणए वा । जइ फासपरिणए किं कक्खडफासपरिणए जाव लुक्खफासपरिणए ? गोयमा ! कक्खडफासपरिणए वा, जाव लुक्खफासपरिणए वा, जइ संठाणपरिणए पुच्छा, गोयमा ! परिमंडलसंठाणपरिणए वा, जाव आयय—संठाणपरिणए वा ९ ॥ सू० २० ॥

छाया—यदि विस्रसापरिणत कि वर्णपरिणतम्, गन्धपरिणतम्, रसपरिणतम्, स्पर्शपरिणतम्, संस्थानपरिणतम् ? गौतम ! वर्णपरिणतं वा, गन्धपरिणतं वा,

होता है और अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपंचेन्द्रियके कर्मणशरीरमिश्रपरिणत भी होता है ॥ सू. १९ ॥

‘ जइ वीससापरिणए ’ इत्यादि ।

‘ सूत्रार्थ—(जइ वीससापरिणए किं वन्नपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए) हे भदन्त ! यदि वह द्रव्य

सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपंचेन्द्रियना कर्मणशरीरमिश्रपरिणत पणु होय छे.’ आ कथन थयन्तनु समस्त कथन अही अहणु करवुं. ॥ सू १९ ॥

‘ जइ वीससा परिणए ’ इत्यादि—

सूत्रार्थ—(जइ वीससापरिणए, किं वण्णपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए ?) हे भदन्त ! जे ते रूप विस्रसापरिणत होय छे,

રસપરિણતં વા, સ્પર્શપરિણતં વા, સંસ્થાનપરિણતં વા । યદિ વર્ણપરિણતં કિં કાલવર્ણપરિણતં નીલ યાવત્-શુક્લવર્ણપરિણતમ્ ? ગૌતમ ! કાલવર્ણપરિણતં યાવત્-શુક્લવર્ણપરિણતમ્ । યદિ ગન્ધપરિણતં કિં સુરભિગન્ધપરિણતં દુરભિગન્ધપરિણતં ? ગૌતમ ! સુરભિગન્ધપરિણતં વા, દુરભિગન્ધપરિણતં વા । યદિ રસ-

વિસ્ત્રસાપરિણતં હોતા હૈ, તો કયા વહ વર્ણપરિણતં હોતા હૈ, યા ગંધપરિણતં હોતા હૈ, યા રસપરિણતં હોતા હૈ, યા સ્પર્શપરિણતં હોતા હૈ, યા સંસ્થાનપરિણતં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (વન્નપરિણે વા, ગંધપરિણે વા, રસપરિણે વા, ફાસપરિણે વા, સંઠાણપરિણે વા) વહ દ્રવ્યવર્ણપરિણતં મી હોતા હૈ ગંધપરિણતં મી હોતા હૈ, રસપરિણતં મી હોતા હૈ સ્પર્શપરિણતં મી હોતા હૈ, સંસ્થાનપરિણતં મી હોતા હૈ । (જહ વર્ણપરિણે, કિં કાલવન્નપરિણે, નીલ જાવ સુક્લિલવન્નપરિણે) હે ભદન્ત ! યદિ વહ દ્રવ્યવર્ણપરિણતં હોતા હૈ તો કયા વહ કાલવર્ણપરિણતં હોતા હૈ, યા નીલવર્ણપરિણતં હોતા હૈ ? યા યાવત્ શુક્લવર્ણપરિણતં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (કાલવન્નપરિણે જાવ સુક્લિલ-જાવ પરિણે) વહ વર્ણપરિણતં દ્રવ્યકાલવર્ણપરિણતં મી હોતા હૈ યાવત્ શુક્લવર્ણપરિણતં મી હોતા હૈ । (જહ ગંધપરિણે કિં સુભિગંધપરિણે દુભિગંધપરિણે) હે ભદન્ત ! યદિવહ દ્રવ્યગંધપરિણતં હોતા હૈ તો કયા વહ સુરભિગંધરૂપસે પરિણતં હોતા હૈ ? યા દુરભિગંધરૂપસે પરિણતં હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સુભિગંધપરિણે વા-

તો શુ તે વર્ણપરિણત હોય છે, કે ગંધપરિણત હોય છે, કે રસપરિણત હોય છે, કે સ્પર્શપરિણત હોય છે, કે સંસ્થાનપરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (વર્ણપરિણે વા, ગંધપરિણે વા, રસપરિણે વા, ફાસપરિણે વા, સંઠાણપરિણે વા) તે દ્રવ્ય વર્ણપરિણત પણ હોય છે, ગંધપરિણત પણ હોય છે, રસપરિણત પણ હોય છે, સ્પર્શપરિણત પણ હોય છે અને સંસ્થાનપરિણત હોય છે. (જહ વર્ણપરિણે, કિં કાલવર્ણપરિણે, નીલ જાવ સુક્લિલવર્ણપરિણે ?) હે ભદન્ત ! ને તે દ્રવ્ય વર્ણપરિણત હોય છે, તો શુ તે શ્યામ વર્ણપરિણત હોય છે, ? કે નીલવર્ણપરિણત હોય છે ? કે લાલ, પીળા, કે શુકલવર્ણ પરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કાલવર્ણપરિણે જાવ સુક્લિલ જાવ પરિણે) તે વર્ણપરિણત દ્રવ્ય શ્યામવર્ણ પરિણત પણ હોય છે અને શુકલવર્ણ પરિણતના બીજાં વર્ણપરિણત પણ હોય છે (જહ ગંધપરિણે, કિં સુભિગંધપરિણે દુભિગંધપરિણે ?) હે ભદન્ત ! ને તે દ્રવ્ય ગંધપરિણત હોય છે, તો શુ સુગંધપરિણત હોય છે ? કે દુર્ગંધપરિણત

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ.૮ ઉ.૧ સ્વ.૨૦ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૨૭૫

પરિણતં કિં તિત્તરસપરિણતં ૫ પૃચ્છા ? ગૌતમ । તિત્તરસપરિણતં વા, યાવત્ મધુરસપરિણતં વા । યદિ સ્પર્શપરિણત કિં કર્કશસ્પર્શપરિણતં યાવત્-રૂક્ષસ્પર્શ પરિણતમ્ ? ગૌતમ ! કર્કશસ્પર્શપરિણત વા, યાવત્-રૂક્ષસ્પર્શપરિણતં વા । યદિ સંસ્થાનપરિણતં પૃચ્છા ? ગૌતમ ! પરિમણ્ડલસંસ્થાનપરિણતં વા, યાવત્-આયતસંસ્થાનપરિણત વા । ૧ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

દુઃસ્મિગંધપરિણ વા) ગંધરૂપસે પરિણત હુઆ વહ દ્રવ્ય સુરભિગંધ-રૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ ઓર દુરભિગંધરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ । (જહ રસપરિણ કિં તિત્તરસપરિણ પુચ્છા) હે ભદન્ત । યદિ વહ દ્રવ્યરસપરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ તિત્તરસપરિણત હોતા હૈ, યા કદુરસ પરિણત હોતા હૈ, યા કષાયરસપરિણત હોતા હૈ, યા અમ્લ (સ્વદ્દા) રસપરિણત હોતા હૈ, યા મધુરસપરિણત હોતા કયા ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિત્તરસપરિણ વા, જાવ મધુરસપરિણ વા) રસપરિણત વહદ્રવ્ય તિત્તરસપરિણત ભી હોતા હૈ, યાવત્ મધુરસપરિણત ભી હોતા હૈ । (જહ ફાસપરિણ કિં કક્ષ્વડફાસપરિણ જાવ લુક્ષ્વફાસ-પરિણ) હે ભદન્ત ! યદિવહ દ્રવ્યસ્પર્શપરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ કર્કશસ્પર્શપરિણત હોતા હૈ ? યા યાવત્રૂક્ષ સ્પર્શપરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (કક્ષ્વડફાસપરિણ વા જાવ લુક્ષ્વફાસપરિણ વા) સ્પર્શપરિણત વહ દ્રવ્યકર્કશસ્પર્શરૂપમેં ભી પરિણત હોતા હૈ યાવત્ રૂક્ષસ્પર્શરૂપમેં ભી પરિણત હોતા હૈ । (જહ સંઠાણપરિણ

હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સુઘ્નિગંધપરિણ વા, દુઘ્નિગંધપરિણ વા) તે ગંધપરિણત દ્રવ્ય સુગંધરૂપે પણ પરિણત છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણત છે. (જહ રસપરિણ કિ તિત્તરસપરિણ પુચ્છા) હે ભદન્ત ! ને તે દ્રવ્ય રસરૂપે પરિણતના પામે છે, તો શું તે તિત્તરસરૂપે પરિણત છે ? કે કદુરસરૂપે પરિણત છે ? કે કષાય (તુરા) રસરૂપે પરિણત છે ? કે આમ્લ (ખાટા) રસરૂપે પરિણત છે ? કે મધુરસરૂપે પરિણત છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તિત્તરસપરિણ વા, જાવ મધુરસ પરિણ વા) રસપરિણત તે દ્રવ્ય તિત્તરથી લઈને મધુર પર્યન્તના પામે રસરૂપે પણ પરિણત છે. (જહ ફાસપરિણ, કિં કક્ષ્વડફાસપરિણ જાવ લુક્ષ્વફાસ-પરિણ ?) હે ભદન્ત ! ને તે દ્રવ્ય સ્પર્શપરિણત હોય છે, તો શું તે કર્કશ સ્પર્શપરિણત હોય છે ? કે રૂક્ષ પર્યન્તના સ્પર્શપરિણત હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કક્ષ્વડફાસપરિણ વા, જાવ લુક્ષ્વફાસપરિણ વા) સ્પર્શપરિણત તે દ્રવ્ય કર્કશથી લઈને રૂક્ષ પર્યન્તના અધા સ્પર્શરૂપે પરિણતના પામે છે (જહ સંઠાણ

ટીકા—ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ્ વીસસાપરિણે કિં વણ્ણપરિણે ગંધપરિણે, રસપરિણે, ફાસપરિણે, સંઠાણપરિણે ?’ હે ભદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં વિસસ્યા-પરિણત વિસસયા સ્વભાવેન પરિણામપ્રાપ્ત તત્ કિમ્ વર્ણપરિણતમ્, ગન્ધપરિણતમ્, રસપરિણતમ્, સ્પર્શપરિણતમ્, સંસ્થાનપરિણતમ્ ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! વન્નપરિણે વા, ગંધપરિણે વા, રસપરિણે વા, ફાસપરિણે વા, સંઠાણપરિ-

પુચ્છા) હે ભદન્ત ! યદિ વહ દ્રવ્ય સંસ્થાનરૂપમે પરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપમે પરિણત હોતા હૈ યા યાવત્ આયત સંસ્થાનરૂપમે પરિણત હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પરિમંડલ સંઠાણપરિણે વા જાવ આયયસંઠાણપરિણે વા) સંસ્થાનરૂપમે પરિણત હુઆ વહ દ્રવ્યપરિમંડલસંસ્થાનરૂપમે ભી પરિણત હોતા હૈ યાવત્ આયતસંસ્થાનરૂપમે ભી પરિણત હોતા હૈ ।

ટીકાર્થ—ઈસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમને પ્રભુસે એસા પૂછા હૈ કિ જહ્ વીસસા પરિણે કિં વણ્ણપરિણે, ગંધપરિણે, રસપરિણે, ફાસ-પરિણે, સંઠાણપરિણે) હે ભદન્ત ! યદિ વહ દ્રવ્યવિસસ્યાપરિણત હોતા હૈ તો કયા વહ વર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ ? યા ગંધરૂપસે પરિ-ણત હોતા હૈ કયા ? યા રસરૂપસે પરિણત હોતા હૈ કયા ? યા સ્પર્શરૂપ સે પરિણત હોતા હૈ કયા ? યા સંસ્થાનરૂપસે પરિણત હોતા હૈ કયા ? ઇસકે ઉત્તરમે પ્રભુ કહતે હૈ કિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વન્નપરિણે વા, ગંધપરિણે વા, રસપરિણે વા ફાસપરિણે વા, સંઠાણપરિણે વા,

પરિણે પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય સંસ્થાનરૂપે પરિણુમન પામે છે, તો થું તે પારમંડલ સંસ્થાનરૂપે પરિણુમે છે ? કે આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પરિણુમે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (પરિમંડલસંસ્થાનપરિણે વા, જાવ આયયસંઠાણ-પરિણે વા) સંસ્થાનરૂપે પરિણુત થયેલું તે દ્રવ્ય પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણુમે છે અને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણુમે છે.

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે— ‘ જહ્ વીસસા પરિણે, કિ વણ્ણપરિણે, ગંધપરિણે, રસપરિણે, ફાસપરિણે, સંઠાણ-પરિણે ? ’ હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય વિસસ્યાપરિણત—સ્વભાવથી પરિણુત—હોય છે, તો થું ? વર્ણરૂપથી પરિણુત હોય છે ? ગંધરૂપથી પરિણુત હોય છે ? કે રસરૂપથી પરિણુત હોય છે ? અગર સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ? અથવા સંસ્થાનરૂપથી પરિણુત હોય છે

ઉત્તર— ‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! ‘ વન્નપરિણે વા, ગંધપરિણે વા,

ળાં વા' હે ગૌતમ ! વિશ્વમાપરિણતં દ્રવ્યં વર્ણપરિણત વા- ગન્ધપરિણત વા, રસપરિણત વા, સ્પર્શપરિણત વા, સંસ્થાનપરિણતં વા ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જહ્ વન્નપરિણાં કિં કાલવન્નપરિણાં, નીલ-જાવ-સુક્કિલ્લવન્નપરિણાં ? હે ભદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં વર્ણપરિણતં તત્ કિં કાલવર્ણપરિણતં, નીલવર્ણપરિણતં યાવત્-લોહિત-વર્ણપરિણતં, હરિદ્રાવર્ણપરિણતં, શુક્લવર્ણપરિણત ભવતિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા! કાલવર્ણપરિણાં જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણાં' હે ગૌતમ ! વર્ણપરિણતં દ્રવ્યં કાલ-વર્ણપરિણત, યાવત્-નીલવર્ણપરિણત, લોહિતવર્ણપરિણત, હરિદ્રાવર્ણપરિણત,

વિશ્વસા પરિણત વહ દ્રવ્યવર્ણરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ, ગન્ધરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ, રસરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ, સ્પર્શરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ, સંસ્થાનરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમ-સ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછ રહે હૈં કિ 'જહ્ વન્નપરિણાં કિં કાલવન્ન-પરિણાં, નીલ જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણાં' હે ભદન્ત ! જો દ્રવ્ય વર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ વહ કયા કાલાવર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ ? યા નીલ-વર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ ? યા યાવત્ લોહિતવર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ, યા હરિદ્રાવર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ, યા શુક્લવર્ણરૂપસે પરિણત હોતા હૈ કયા ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં કિ 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'કાલવર્ણપરિણાં જાવ સુક્કિલ્લવર્ણપરિણાં' વર્ણરૂપસે પરિણત હુઆ વહદ્રવ્ય કૃષ્ણવર્ણરૂપસે ભી પરિણત હોતા હૈ, યાવત્ નીલવર્ણરૂપસે, લોહિતવર્ણરૂપસે, હરિદ્રા (પીલે) વર્ણરૂપસે, ઔર/શુક્લ-

રસપરિણાં વા, ફાસપરિણાં વા, સંઠાગપરિણાં વા 'વિશ્વસા પારિણત તે દ્રવ્ય વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ગન્ધરૂપથી પરિણત હોય છે, રસરૂપથી પરિણત હોય છે, સ્પર્શરૂપથી પરિણત હોય છે અને સંસ્થાનરૂપથી પરિણત પણ હોય છે

હવે ગૌતમ સ્વામી ફરી પૂછે છે કે- 'જહ્ વન્નપરિણાં કિં કાલવર્ણપરિ-ણાં નીલજાવ સુક્કિલ્લ વન્નપરિણાં' હે ભગવાન જે તે દ્રવ્ય વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ? તે દ્રવ્ય સ્થાનવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ? કે નીલવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ? અથવા યાવત્ લોહિત વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ? અથવા પીળાવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ? અથવા શ્વેતવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'કાલવન્નપરિણાં જાવ સુક્કિલ્લવન્નપરિણાં' વર્ણરૂપથી પરિણત થયેલ તે દ્રવ્ય કાલવર્ણ - સ્થાનવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે યાવત્ નીલવર્ણરૂપથી, લોહિતવર્ણરૂપથી, પીત - પીળાવર્ણરૂપથી અને શ્વેતવર્ણરૂપથી પણ પરિણત હોય છે

શુક્લવર્ણપરિણતં ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જઙ્ઘંધપરિણે કિં સુવિમિગંધપરિણે, દુવિમિગંધપરિણે ?’ હે મદન્ત ! યદ્દ્રવ્યં ગન્ધપરિણત તત્ કિં સુરમિગન્ધપરિણતં, દુરમિગન્ધપરિણતં ભવતિ ? મગવાનાહ ‘ગોયમા ! સુરમિગંધપરિણે વા, દુવિમિગંધપરિણે વા’ હે ગૌતમ ! ગન્ધપરિણતં દ્રવ્યં સુરમિગન્ધપરિણતં વા ભવતિ, દુરમિગન્ધપરિણત વા ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જઙ્ઘરસપરિણે કિં તિત્તરસપરિણે ?’ પુચ્છા હે મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં રસપરિણત તત્ કિં તિત્તરસપરિણતં ભવતિ ? કદુરસપરિણતં, ભવતિ, કષાયરસપરિણત ભવતિ, અમ્લરસપરિણતં, મધુરરસપરિણતં ભવતિ, ! ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! તિત્તરસપરિણે વા, જાવવર્ણરૂપસે મી પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમપ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘જઙ્ઘં ગંધ પરિણે, કિં સુવિમિગંધપરિણે, દુવિમિગંધપરિણે’ હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય ગંધરૂપસે પરિણત હોતા હૈં વહ કયા સુરમિગંધરૂપસે પરિણત હોતા હૈં ? યા દુરમિગંધરૂપસે પરિણત હોતા હૈં કયા ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સુવિમિગંધપરિણે વા, દુવિમિગંધપરિણે વા’ ગંધ પરિણત વહ દ્રવ્યસુરમિગંધરૂપસે મી પરિણત હોતા હૈં ઓર દુરમિગંધરૂપસે મી પરિણત હોતા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં કિ ‘જઙ્ઘ રસપરિણે, કિં તિત્તરસપરિણે ?’ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! જો દ્રવ્ય રસપરિણત હોતા હૈં વહ કયા તિત્તરસરૂપમેં પરિણત હોતા હૈં ? યા કદુરસરૂપમેં પરિણત હોતા હૈં યા કષાયરસરૂપમેં પરિણત હોતા હૈં ? યા અમ્લરસરૂપમેં પરિણત હોતા હૈં ? યા મધુરરસરૂપમેં પરિણત હોતા હૈં કયા ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિત્તરસપરિણે

પ્રશ્ન - ‘ જઙ્ઘં ગંધપરિણે, કિં સુવિમિગંધપરિણે, દુવિમિગંધપરિણે’ હે ભગવાન્ ને દ્રવ્ય ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે તો શું તે સુરમિગંધ - સુગંધથી પરિણત હોય છે ? કે દુરમિગંધ - દુર્ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર - ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ સુવિમિગંધપરિણે વા, દુવિમિગંધપરિણે વા ’ સુરમિગંધ - સુગંધરૂપથી પણ પરિણત હોય છે અને દુરમિગંધ - દુર્ગંધરૂપથી પણ પરિણત હોય છે ?

પ્રશ્ન- જઙ્ઘરસપરિણે, તિત્તરસપરિણે (૬) પુચ્છા- હે ભગવાન્ ને તે દ્રવ્ય રસ પરિણત હોય છે તો તિકત (તીખા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે કે કટુ (કડવા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે અગર કષાય (તુરા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે અથવા અમ્લ (ખાટા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે અથવા મધુર (મીઠા) રસથી પરિણત હોય છે ?

મહુરરસપરિણે વા' હે ગૌતમ ! રસપરિણત દ્રવ્યં તિત્તરસપરિણત વા, યાવત્-
કષાયરસપરિણતં વા, કટુરસપરિણતં વા, અમ્લરસપરિણતં વા; મધુરરસપરિણતં
વા ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જઈ ફાસપરિણે કિં કક્કલ્લફાસપરિણે—જાવ
લુક્કલ્લફાસપરિણે ?' હે ભદન્ત ! યદ્દ્રવ્યસ્પર્શપરિણત તત્ કિં કર્કશસ્પર્શ-
પરિણતં યાવત્—મૃદુસ્પર્શપરિણતં, શીતોષ્ણગુરુલ્લઘુસ્પર્શપરિણત, સ્નિગ્ધસ્પર્શ-
પરિણતં રૂક્ષસ્પર્શપરિણત ભવતિ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા ! કક્કલ્લફાસપરિણે
વા, જાવ લુક્કલ્લફાસપરિણે વા' હે ગૌતમ ! સ્પર્શપરિણતં દ્રવ્ય કર્કશસ્પર્શ-
પરિણતં વા, યાવત્ — સ્નિગ્ધ—રૂક્ષસ્પર્શપરિણત વા ભવતિ । ગૌતમઃ

વા, જાવ મહુરરસપરિણે વા' હસરૂપસે પરિણત હુઆ વહ દ્રવ્ય
તિત્તરસરૂપસે બી પરિણત હોતા હૈ યાવત્ કષાયરસરૂપસે બી પરિણત
હોતા હૈ, કટુરસરૂપસે બી પરિણત હોતા હૈ, અમ્લરસરૂપસે બી પરિ-
ણત હોતા હૈ, મધુરરસરૂપસે બી પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી
પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ 'જઈ ફાસપરિણે, કિં કક્કલ્લફાસપરિણે, જાવ
લુક્કલ્લફાસપરિણે' હે ભદન્ત ! જો દ્રવ્ય સ્પર્શરૂપસે પરિણત હોતા હૈ
વહ કયા કર્કશસ્વરૂપસે પરિણત હોતા હૈ, યાવત્ મૃદુસ્પર્શરૂપસે પરિ-
ણત હોતા હૈ, યા શીત, ઉષ્ણ, ગુરુ, લઘુ, સ્પર્શરૂપસે પરિણત હોતા
હૈ ? યા સ્નિગ્ધરૂપસ્પર્શસે પરિણત હોતા હૈ ? યા રૂક્ષસ્પર્શરૂપસે
પરિણત હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ 'ગોયમા' હે ગૌતમ!
'કક્કલ્લફાસપરિણે વા જાવ લુક્કલ્લફાસપરિણે વા' સ્પર્શરૂપસે પરિ-
ણત હુઆ વહ દ્રવ્ય કર્કશસ્પર્શરૂપસે બી પરિણત હોતા હૈ, યાવત્

ઉત્તર— 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તિત્તરસપરિણે વા, જાવ મહુરરસ
પરિણે વા' રસથી પરિણુત થયેલ તે દ્રવ્ય તીખા રસરૂપથી પણ પરિણુત હોય છે.
યાવત્ પદ્ધતી કષાય રસરૂપથી પણ પરિણુત હોય છે કટુરસરૂપથી પણ પરિણુત હોય છે.
ખાટા રસરૂપથી પણ પરિણુત હોય છે અને મીઠા રસરૂપથી પણ પરિણુત હોય છે

પ્રશ્ન— 'જઈ ફાસપરિણે કિં કક્કલ્લફાસપરિણે, જાવ લુક્કલ્લફાસ
પરિણે' હે ભગવન્ને દ્રવ્ય સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય તે શુ કષાય—કર્કશરૂપથી
પરિણુત હોય છે ? યાવત્ મૃદુસ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ? અગર ઠંડા ઉના ભારે
હળવા સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ? અગર સ્નિગ્ધરૂપ (ચીકાશવાળા) રસથી પરિણુત
હોય છે ? અથવા કઠોર (લૂખા સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ?

ઉત્તર— 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'કક્કલ્લફાસપરિણે વા જાવ લુક્કલ્લ-
ફાસપરિણે વા' સ્પર્શરૂપથી પણ પરિણુત થયેલ તે દ્રવ્ય કઠોરસ્પર્શરૂપથી પણ

પુચ્છતિ—‘જહ સંઠાણપરિણે પુચ્છા ? હે મદન્ત ! યદ્ દ્રવ્યં સંસ્થાનપરિણતં તત્ કિમ્ પરિમંડલાદિસંસ્થાનપરિણતં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પરિમંડલસંઠાણપરિણે વા’ હે ગૌતમ ! સંસ્થાનપરિણતં દ્રવ્યં પરિમંડલસંસ્થાનપરિણતં વા, યાવત્—વૃત્તસંસ્થાનપરિણત વા, ત્ર્યસ્રસંસ્થાન—ચતુરસ્રસંસ્થાના—ઽઽયતસંસ્થાનપરિણતં વા ભવતિ, ઇત્યાશયઃ ॥ સૂ. ૨૦ ॥

દ્વિપુદ્ગલદ્રવ્યપરિણામવક્તવ્યતા

મૂલમ્—દો મંતે ! દ્વા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા ? ગોયમા ! પઓગપરિણયા વા ૧ મીસાપરિણયા વા ૨, વીસસાપરિણયા વા ૩, અહવા એગે પઓગપરિણે, એગે મીસાપરિણે ૪, અહવેગે પઓગપં એગે વીસસાપરિં ૫ અહવા એગે

વઠોરસ્પર્શરૂપસે, મૃદુસ્પર્શરૂપસે, સ્નિગ્ધસ્પર્શરૂપસે, રૂક્ષસ્પર્શરૂપસે મી પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં ‘જહ સંઠાણપરિણે’ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! જો દ્રવ્યસંસ્થાન પરિણત કહા ગયા હૈ, વહ કયા પરિમંડલસંસ્થાન પરિણત હોતા હૈ ? યા યાવત્ આયતસંસ્થાનપરિણત હોતા હૈ ? ‘યાવત્’ શબ્દસે વૃત્ત સંસ્થાન પરિણત, ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણત, ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણત’ इनपदोंका ग्रहण हुआ है । इसके उत्तरमें प्रमु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘परिमंडल संठाणपरिणे वा जाव आययसंठाणपरिणे वा’ जो द्रव्य संस्थानपरिणत कहा गया है वह द्रव्य परिमंडलसंस्थानपरिणत भी होता है यावत् आयतसंस्थान परिणत भी होता है ॥ सू. २० ॥

પરિણુત હોય છે યાવત્ કઠેરસ્પર્શરૂપથી, મૃદુસ્પર્શરૂપથી, સ્નિગ્ધસ્પર્શરૂપથી, રૂક્ષસ્પર્શરૂપથી પણ પરિણુત હોય છે

પ્રશ્ન— ‘જહ સંઠાણપરિણે પુચ્છા’ જે ભગવન્ જે દ્રવ્ય સંસ્થાન પરિણુત કહેલ છે તે શું પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણુત હોય છે ? યાવત્— ‘આયત્ (લાંબુ) સંસ્થાન પરિણુત હોય છે ? અહીં યાવત્ શબ્દથી વૃત્ત (ગોળ) સંસ્થાન પરિણુત ત્ર્યસ્ર (ત્રિકોણ) સંસ્થાન પરિણુત, ચતુરસ્ર સંસ્થાન પરિણુત એ વાક્યોનુ ગ્રહણ થયેલ છે ?

ઉત્તર— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પરિમંડલસંસ્થાનપરિણે વા જાવ આયયસંઠાણપરિણે વા’ જે દ્રવ્ય સંસ્થાન પરિણુત કહેલ છે તે દ્રવ્ય પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણુત પણ હોય છે યાવત્ આયત્ સંસ્થાન પરિણુત પણ હોય છે ॥ સૂ. ૨૦ ॥

मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए एवं ६। जइ पओगपरिणया
 किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया ?
 गोयमा ! मणप्पओग०, वइप्पओग० कायप्पओगपरिणया वा,
 अहवेगे मणप्पओगप० एगे वइप्पओगप०, अहवेगे मणप्पओगपरि-
 णए, एगे कायप्पओगपरि०, अहवेगे वयप्पओगप० एगे कायप्प-
 ओगपरि०, जइ मणपओगप० किं सच्चमणप्पओगप०४ ? गोयमा !
 सच्चमणप्पओगपरिणया वा जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया
 वा अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे मोसमणप्पओग-
 परिणए १, अहवा एगे सच्चमणप्पओगप०, एगे सच्चामोसमणप्प
 ओगपरिणए २, अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे असच्च-
 मोसमणप्पओगपरिणए ३, अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए,
 एगे सच्चामोसमणप्पओगप०४, अहवा एगे मोसमणप्पओग प०
 एगे असच्चामोसमणप्पओगप० ५, अहवा एग सच्चामोसमण ५-
 ओगप० एगे असच्चामोसमणप्पओगप०६। जइ सच्चमणप्पओग-
 प० किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया, जाव असमारंभसच्च-
 मणप्पओग प० ? गोयमा ! आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा,
 जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा, अहवा एगे
 आरंभसच्चमणप्पओग प०, एगे अणारंभसच्चमणप्पओगप० ।
 एवं एएणं गमएणं दुयसंजोएणं नेयवं, सवे संजोगा जत्थ जत्तिया
 उट्ठेति ते भाणियवा; जाव सबट्टसिद्धगत्ति, । जइ मीसाप०, किं
 मणमीसापरिण० एवं मीसापरि० वि । जइ वीससा परिणया किं

વળણપરિણયા, ગંધ પ°, એવં વીસસા પરિણયા વિ, જાવ, અહવા
એગે ચઠરંસ સંઠાણ પરિણા, એગે આયયસંઠાણપરિણા વા ।સૂ૦૨૧।

અથ દ્રવ્યદ્વયાદિ પરિણામમધિકૃત્યપ્રરૂપયિતું પ્રથમ દ્વિદ્રવ્યપરિણામવક્તવ્યતા-
માહ-‘દો મંતે’ इत्यादि ।

છાયા—દ્વે ભદન્ત ! દ્રવ્યે કિં પ્રયોગપરિણતે, મિશ્રપરિણતે, વિસ્રસાપરિ-
ણતે ? ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણતે વા ૧, મિશ્રપરિણતે વા ૨, વિસ્રસાપરિણતે વા
૩, અથવા એકં પ્રયોગપરિણતમ્, એકં મિશ્રપરિણતમ્ ૪, અથવા એકં પ્રયોગપરિણતમ્,
એકં વિસ્રસાપરિણતમ્ ૫, અથવા એકં મિશ્રપરિણતમ્ એકં વિસ્રસાપરિણતમ્, એવમ્ ૬,

દ્વિપુદ્ગલદ્રવ્યપરિણામવક્તવ્યતા-

‘દો મંતે ! દ્વવા કિં પઓગપરિણયા ’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(દો મંતે ! દ્વવા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા,
વીસસાપરિણયા) હે ભદન્ત ! દો દ્રવ્ય કયા પ્રયોગસે પરિણત હોતે
હૈં ? યા મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ? યા વિસ્રસાપરિણત હોતે હૈં ? (ગોચમા)
હે ગૌતમ ! (પઓગપરિણયા વા, મીસાપરિણયા વા, વીસસાપરિણયા
વા) વે પ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં । મિશ્રપરિણત બી હોતે હૈં । તથા
વિસ્રસાપરિણત બી હોતે હૈં । (અહવા એગે પઓગપરિણા, એગે મીસા-
પરિણા, અહવેગે પઓગપરિણા, એગે વીસસાપરિણા, અહવા એગે મીસા
પરિણા એવં ૬) અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, દુસરા મિશ્રપરિણત
હોતા હૈ । અથવા એકપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, એક વિસ્રસાપરિણત હોતા

દ્વિપુદ્ગલ પરિણામ સ્વરૂપનું નિરૂપણ

‘ દો મંતે ! દ્વવા કિં પઓગપરિણયા ’ इत्यादि -

સૂત્રાર્થ—‘દો મંતે દ્વવા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા’
હે ભગવન્ બે દ્રવ્યો કયા પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? મિશ્ર પરિણત હોય છે ? અથવા
વિસ્રસા પરિણત હોય છે ? ‘ ગોચમા ’ ગૌતમ ! ‘ પઓગપરિણયા વા મીસાપરિણયા
વા વીસસાપરિણયા વા ’ તે પ્રયોગ પરિણત હોય છે. મિશ્ર પરિણત પણ હોય છે.
અથવા વિસ્રસાપરિણત પણ હોય છે (અહવા એગે પઓગપરિણા, એગે મીસા-
પરિણા અહવેગે પઓગપરિણા, એગે વીસસા પરિણા, અહવા એગે મીસાપરિણા
એગે વીસસાપરિણા એવં ૬) અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે. બીજું
મિશ્રપરિણત હોય છે અથવા એક પ્રયોગ પરિણત હોય છે એક વીસસાપરિણત હોય છે.

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ.૮ ઉ. ૧ સૂ.૨૧ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૨૧૩

યદિ પ્રયોગપરિણતે કિમ્ મનઃપ્રયોગપરિણતે, વચઃપ્રયોગપરિણતે, કાયપ્રયોગપરિણતે ? ગૌતમ ! મનઃપ્રયોગપરિણતે વા૧, વચઃપ્રયોગપરિણતે વા૨, કાયપ્રયોગપરિણતે વા૩, અથવા એકં મનઃપ્રયોગપરિણતં વા, એકં વચઃપ્રયોગપરિણતં વા૪, અથવા એક મનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકં કાયપ્રયોગપરિણતમ્, અથવા એકં વચઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકં કાયપ્રયોગપરિણતમ્. યે મનઃપ્રયોગપરિણતે કિં સત્યમનઃપ્રયોગ-

હૈ. અથવા એકમિશ્રપરિણત હોતા હૈ ઓર એકવિસ્રસાપરિણત હોતા હૈ. (જહ પઓગપરિણયા કિં મળપ્પઓગપરિણયા, વહપ્પઓગપરિણયા) હે ભદન્ત ! યદિ વે દો દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈ, તો કયા વે મનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈ ? યા વચનપ્રયોગપરિણત હોતે હૈ (કાયપ્પઓગપરિણયા) કાયપ્રયોગપરિણત હોતે હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મળપ્પઓગવહપ્પઓગ, કાયપ્પઓગપરિણયા વા) વે મનઃપ્રયોગપરિણત ભી હોતે હૈ. વચનપ્રયોગપરિણત ભી હોતે હૈ. કાયપ્રયોગપરિણત ભી હોતે હૈ. (અહવેગે મળપ્પઓગપરિણ, એગે વહપ્પઓગપરિણ, અહવેગે મળપ્પઓગપરિણ, એગે કાયપ્પઓગપરિણ, અહવેગે વચપ્પઓગપરિણ, એગે કાયપ્પઓગપરિણ) અથવા એકદ્રવ્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, એકદ્રવ્યવચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, અથવા એકદ્રવ્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, એક કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ. અથવા એકદ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, એક કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ. (જહ મળપ્પ-

અથવા એક મિશ્ર પરિણત હોય છે અને એક વિસ્રસાપરિણત હોય છે જહ પઓગપરિણયા કિં મળપ્પઓગપરિણયા વહપ્પઓગપરિણયા) હે ભગવન્ જો તે દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે તો શુ ? તે મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? અગર (કાયપ્પઓગપરિણયા) શરીરપ્રયોગ પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- ' ગોયમા ! ' હે ગૌતમ ! (મળપ્પઓગવહપ્પઓગકાયપ્પઓગપરિણયા વા) તે મનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે વચનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે અને (શારીરીક) કાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. (અહવેગે મળપ્પઓગપરિણ, એગે વહપ્પઓગપરિણ, અહવેગે મળપ્પઓગપરિણ, એગે કાયપ્પઓગપરિણ, અહવેગે વહપ્પઓગપરિણ, એગે કાયપ્પઓગપરિણ) અથવા એક દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, અથવા એક દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે એક કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે, અથવા એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, અને એક કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે. (જહ મળપ્પઓગ-

પરિણતે ૦૪ ? ગૌતમ ! સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા, યાવત્-અસત્યામૃષામનઃ
પ્રયોગપરિણતે વા, અથવા એક સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકં મૃષામનઃપ્રયોગ-
પરિણતમ્ ૧, અથવા એકં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એક સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ-

ઓગપરિણાં કિં સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં ૪ ?) હે ભદન્ત ! યદિ વે દ્રવ્ય
મનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં તો કયા સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ?
યા અસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા અભયમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે
હૈં ? યા અનુભયમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણયા વા?
અહવા એગે સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં, એગે મોસમણપ્પઓગપરિણાં ૧,
અહવા એગે સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં, એગે સત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં ૨,
અહવા એગે સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં, એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં ૩,
અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણાં, એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં ૪,
અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણાં, એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં ૫,
અહવા એગે સત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં, એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિ-
ણાં ૬) વે દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં યાવત્ અસત્યા-
મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં । અથવા એકદ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગ-
પરિણત હોતા હૈં, એકમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં । અથવા એક
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં ઓર દૂસરા સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત

પરિણાં, કિં સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં ૪ ?) હે ભગવન્ ને તે દ્રવ્ય મનપ્રયોગ
પરિણત હોય તો શું સત્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે અસત્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ?
અથવા મિશ્ર અર્થાત બંને પ્રકારના મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે. અથવા અનુભય પ્રયોગ
પરિણત હોય છે ? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! (સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ
અસત્ત્વા મોસમણપ્પઓગપરિણયા વા, અહવા એગે સત્ત્વમણપ્પઓગ પરિણાં એગે
મોસમણપ્પઓગપરિણાં ૧ અહવા એગે સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં એગે સત્ત્વામોસમણ-
પ્પઓગપરિણાં ૨, અહવા એગે સત્ત્વમણપ્પઓગપરિણાં એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પ-
ઓગપરિણાં ૩ અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણાં એગે અસત્ત્વામણપ્પઓગ
પરિણાં ૪ અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણાં એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં ૫
અહવા એગે સત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં એગે અસત્ત્વામોસમણપ્પઓગપરિણાં
૬) તે દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત હોય છે યાવત્ અસત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત
પણુ હોય છે. અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે. એક મૃષામન પ્રયોગ
પરિણત હોય છે. અથવા એક સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બીજું સત્યમૃષા

પરિણતમ્ ૨, અથવા એકં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકમ્ અસત્યામૃષામનઃ
પ્રયોગપરિણતમ્ ૩, અથવા એકં મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકં સત્યમૃષામનઃ
પ્રયોગપરિણતમ્ ૪, અથવા એકં મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકમ્ અસત્યામૃષામનઃ-
પ્રયોગપરિણતમ્ ૫, અથવા એકં સત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકમ્ અસત્યામૃષા-
મનઃપ્રયોગપરિણતમ્ ૬, યદિ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે કિમ્ આરમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગ
પરિણતે, યાવત્ અસમારમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે ? ગૌતમ ! આરમ્ભસત્યમનઃ-
પ્રયોગપરિણતે વા, યાવત્-અસમારમ્ભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા, અથવા એકમ્

હોતા હૈ । અથવા એક સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, ઓર દૂસરા
અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ અથવા એકમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત
હોતા હૈ ઓર દૂસરા સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, અથવા
એકમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ઓર દૂસરા અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગ
પરિણત હોતા હૈ । અથવા એકસત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ઓર
દૂસરા અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ । (જહ સચ્ચમણ્પઓગ-
પરિણે કિં આરંભ સચ્ચમણ્પઓગપરિણયા, જાવ અસમારંભસચ્ચમણ્પ-
ઓગપ૦) હે ભદન્ત ! જો વે દો દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં,
તો કયા આરંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં યા અનારંભ સત્યમનઃ-
પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? સંરંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? અસંરંભ
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? સમારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે
હૈં ? યા અસમારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? (ગોચમા) હે
ગૌતમ ! આરંભ સચ્ચમણ્પઓગપરિણયા જાવ અસમારંભ સચ્ચમણ્પ-

(સાચુ જુઠું) મનપ્રયોગપરિણુત હોય છે. અથવા એક સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણુત હોય છે.
અને બીજુ અસત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અથવા એક મૃષામન પ્રયોગ
પરિણુત હોય છે, અને બીજુ અસત્યમનમૃષા પ્રયોગ પરિણુત હોય છે, અથવા એક
સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અને બીજુ અસત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણુત હોય છે.
(જહ સચ્ચમણ્પઓગપરિણે કિં આરંભસચ્ચમણ્પઓગપરિણયા, જાવ
અસમારંભસચ્ચમણ્પઓગપરિણયા વા) હે ભગવન્ જો તે દ્રવ્ય સત્યમનપ્રયોગ
પરિણુત હોય છે તો શું ? આરભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ? કે અનારભ
સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ? અગર સંરભસત્યમનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે કે
અસરભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ? સમારભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ?
અગર અસમારંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ? (ગોચમા !) હે ગૌતમ ! (આરંભ-
સચ્ચમણ્પઓગપરિણયા, જાવ અસમારંભસચ્ચમણ્પઓગપરિણયા વા) સત્યમન-

આરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકમ્ અનારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એવમ્ એતેન ગમકેન દ્વિકસંયોગેન જ્ઞાતવ્યમ્, સર્વે સંયોગાઃ યત્ર યાવન્તઃ ઉત્તિષ્ઠન્તે તે મણિતવ્યા યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધકરૂતિ ચે મિશ્રપરિણતે કિં મનોમિશ્રપરિણતે ? એવં મિશ્રપરિણતે અપિ ચે વિસ્ત્રસાપરિણતે કિં વર્ણપરિણતે, ગન્ધપરિણતે ? એવં

ઓગપરિણયા વા) સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત વે દો દ્રવ્ય આરંભસત્યમનઃ-પ્રયોગપરિણતે બી હોતે હૈં યાવત્ અસમારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે બી હોતે હૈં । (અહવા એગે આરંભ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા) અથવા એકદ્રવ્ય આરંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં (એગે અણારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા) દૂસરા અનારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં । (એવં (એણં ગમણં દુયસંજોગેણં નેયવ્વં) આરંભસત્યમનઃપ્રયોગાદિ પદદર્શિત દ્વિકસંયોગવાલે અભિલાપક્રમસે અન્ય સંરંભ આદિ ચારોંકા દ્વિદ્રવ્ય જાનના ચાહિયે । (સવ્વે સંજોગા જત્થ જત્થિયા ઉદ્ઘેત્તિ, તે માણિયવ્વા જાવ સવ્વટ્ઠસિદ્ધગર્હ) હસ તરહ જહાં જિતને દ્વિકસંયોગ હોવેં ઉતને સવ્વદ્વિકસંયોગ કહના ચાહિયે યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધ વૈમાનિકદેવતક (જહ્ મીસા પરિણયા કિં મણમીસાપરિણા) હે મદન્ત ! યદિ વે દો દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં તો કયા વે મનોમિશ્રપરિણત હોતે હૈં હત્યાદિ ? (એવં મીસા ૫૦ વિ૦) હે ગૌતમ ! જૈસા પ્રયોગ પરિણત કે સંબંધમેં કહા ગયા હૈં ઉસી તરહસે મિશ્રપરિણતકે સંબંધમેં મા

પ્રયોગ પરિણત તે બે દ્રવ્યો આરંભસત્યમનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે યાવત્ અસમારંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે (અહવા એગે આરંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા) અથવા એક દ્રવ્ય આરંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે (એગે અણારંભ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા) બીજું અનારંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે એવં એણં ગમણં દુયસંજોગેણં નેયવ્વં) આરંભ સત્યમનપ્રયોગાદી પદોમાં બતાવેલ દ્વિકસંયોગવાળા અભિલાપના ક્રમથી અન્યસંરંભઆદી સારેના બે પ્રકારના દ્રવ્યો બાણી લેવા (સવ્વે સંજોગા જત્થ જત્થિયા ઉદ્ઘેત્તિ તે માણિયવ્વા, જાવ સવ્વટ્ઠસિદ્ધ ગર્હ) એ રીતે બ્યાં જોટલા દ્વિકસંયોગ હોય ત્યાં તેટલા બધા દ્વિકસંયોગ કહેવા બોધબે યાવત્ — સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનવાસી દેવ સુધી (જહ્ મીસા પરિણયા કિં મણમીસા પરિણા) હે ભગવન્ બે તે બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય તો શું તે મનોમિશ્ર પારણત હોય છે ? ધત્યાદિ (એવં મીસા ૫. વિ.) હે ગૌતમ જેવું પ્રયોગ પરિણતના સંબંધમાં કહ્યું છે એજ રીતે મિશ્ર પરિણતના સંબંધમાં પણ બાણી લેવું (જહ્ મીસા પરિણયા કિં વન્ન પરિણયા, ગંધપરિણયા) હે ભગવન્ બે એ બે દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે તો શું ? તે વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે અગર ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે ?

विस्त्रसापरिणतेऽपि यावत्, अथवा एकं चतुरस्रसंस्थानपरिणतम् वा, एरुम्
आयतसंस्थानपरिणतं वा ॥ सू० २१ ॥

टीका—‘दो भंते द्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससा परिणया?’
गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! द्वे द्रव्ये किं प्रयोगपरिणते ? किंवा मिश्रपरिणते ?
अथवा विस्त्रसापरिणते भवतः ? भगवानाह—‘गोयमा ! पओगपरिणया वा ?
मीसापरिणया वा २ वीससापरिणया वा ३, हे गौतम ! द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते

जानना चाहिये । (जह वीससा परिणया किं वण्ण परिणया, गंध-
परिणया) हे भदन्त ! यदि वे दो द्रव्य विस्त्रसापरिणत होते हैं तो
क्या वे वर्णरूपसे परिणत होते हैं या गंधरूपसे परिणत होते हैं
इत्यादि । (एव वीससा परिणया वि जाव अहवा एगे चउरंससंठाण-
परिणए, एगे आययसंठाणपरिणए वा’ हे गौतम ! इसी तरहसे
विस्त्रसापरिणतके संबधमें भी जानना चाहिये । यावत् अथवा एक
द्रव्य चतुरस्रसंस्थानरूपसे भी परिणत होता है तथा दूसरा आयत
संस्थानरूपसे भी परिणत होता है ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने द्रव्यद्वय आदिके परिणामको
आश्रितकारके प्रभुसे ऐसा पूछा है कि ‘दो भंते ! द्वा किं पओग-
परिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया’ हे भदन्त ! दो द्रव्य क्या
प्रयोगपरिणत होते हैं या मिश्रपरिणत होते हैं या विस्त्रसापरिणत
होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पओ-
गपरिणया वा १ मीसापरिणया वा २, वीससापरिणया वा ३’ दो द्रव्य
प्रयोगपरिणत भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं और विस्त्रसा-

धत्थादि (एवं वीससा परिणया वि, जाव अहवा एगे चउरंससंठाणपरिणए
एगे आययसंठाणपरिणए वा) हे गौतम ओण रीते विस्त्रसा परिणताना स भ धना
पणु णाल्ही देवु यावत् — अथवा ओठ द्रव्य चतुरस्र संस्थानरूपथी पणु परिणुत होय
छे तथा णीणु आयत संस्थानरूपथी पणु परिणुत होय छे.

टीकार्थ—आ सूत्रद्वारा सूत्रकारने द्रव्य द्वय आदिना परिणामने आश्रय करीने
प्रभुने ओवु पूछ्यु छे के (दो भंते द्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया,
वीससापरिणया) हे भगवन्त ओ द्रव्य शुं प्रयोग परिणुत होय छे ३ मिश्रपरिणुत
होय छे अगर वीससा (स्वभावथी परिणुत थावाणा) परिणुत होय छे ।

उत्तर—(गोयमा) हे गौतम (पओगपरिणया वा १ मीसा परिणया वा २
वीससापरिणया वा ३) ओ द्रव्य प्रयोगपरिणुत पणु होय छे मिश्रपरिणुत पणु होय छे

વા, મિશ્રપરિણતે વા, વિસ્ત્રસાપરિણતે વા ભવતઃ, 'અહવા એગે પઓગપરિણે, એગે મીસાપરિણે ૪, અથવા તત્ર દ્વયોર્મધ્યે એકં દ્રવ્યં પ્રયોગપરિણતમ્, એકં ચ મિશ્ર-પરિણત ભવતિ, 'અહવા એગે પઓગપરિણે, એગે વીસસાપરિણે ૫, અથવા એકં દ્રવ્યં પ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એકં ચ વિસ્ત્રસાપરિણતં ભવતિ, 'અહવા એગે મીસા-પરિણે, એગે વીસસાપરિણે, એવં ૬, અથવા એકં દ્રવ્યં મિશ્રપરિણતં ભવતિ, એકં વિસ્ત્રસાપરિણતમ્, इत्येवं पद भेदा भवन्ति । गौतमः पृच्छति—'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया?' हे भदन्त ! यदि द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते, ते किं मनःप्रयोगपरिणते, वचःप्रयोगपरिणते, काय-प्रयोगपरिणते भवतः ? भगवानाह—'गोयमा ! मणप्पओगपरिणया, वइप्पओग-परिणया, कायप्पओगपरिणया वा, हे गौतम! प्रयोगपरिणते द्रव्ये मनःप्रयोग-परिणत भी होते हैं 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए ४' अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है दूसरा द्रव्यमिश्रपरिणत होता है । 'अहवेगे पओगपरिणए, एगे वीससापरिणए ५' अथवा एकद्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, दूसरा द्रव्य विस्त्रसापरिणत होता है । 'अहवा एगे मीसा परिणए, एगे वीससापरिणए ६' अथवा एकद्रव्य मिश्र-परिणत होता है और दूसरा द्रव्य विस्त्रसापरिणत होता है । इस तरहसे ये ६ भेद होते हैं । अब गौतमप्रश्नुसे पूछते हैं 'जइ पओग-परिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरि-णया' हे भदन्त ! जो वे दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं सो क्या वे मनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या वचनप्रयोगपरिणत होते हैं ? या कायप्रयोगपरिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रश्नु कहते हैं

અને વિસ્ત્રસાપરિણુત પણ હોય છે. અહવા એગે પઓગપરિણે એગે મીસાપરિણે ૪) અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગપરિણુત હોય છે અને બીજું દ્રવ્ય મિશ્રપરિણુત હોય છે. (અહવેગે પઓગપરિણે, એગે વીસસા પરિણે ૫) અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગપરિણુત હોય છે. બીજું દ્રવ્ય વીસસા પરિણુત હોય છે (અહવા એગે મીસાપરિણે, એગે વીસસાપરિણે ૬) અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણુત હોય છે અને બીજું દ્રવ્ય વીસસા પરિણુત હોય છે. આ રીતે છ ભેદ થાય છે

પ્રશ્ન— (જइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया) હે ભગવન્ ને તે બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત હોય તો તે શું મનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે વચનપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? અગર કાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ?

પરિણતે વા, વચઃપ્રયોગપરિણતે વા, કાયપ્રયોગપરિણતે વા ભવતઃ, 'અહવેગે મળપ્પઓગપરિણે, એગે વચ્ચપ્પઓગપરિણે' અથવા પ્રયોગપરિણતદ્રવ્યયોર્મધ્યે એકં મનઃપ્રયોગપરિણત વા, એકં વચઃપ્રયોગપરિણતં વા ભવતિ, 'અહવેગે મળપ્પઓગપરિણે, એગે કાયપ્પઓગપરિણે' અથવા એક મનઃપ્રયોગપરિણતમ્, એકં કાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, 'અહવેગે વચ્ચપ્પઓગપરિણે, એગે કાયપ્પઓગપરિણે' અથવા એકં વચઃપ્રયોગ પરિણતમ્, એકં કાયપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, 'ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-જડ-મળપ્પઓગઓગરિણયા કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા, મોસમળપ્પઓગપરિણયા, સચ્ચા-
' મળપ્પઓગપરિણયા, વઢપ્પઓગપરિણયા, કાયપ્પઓગપરિણયા, વા' હે ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણત વે દો દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં, વચનપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં, કાયપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં 'અહવેગે મળપ્પઓગપરિણે એગે વચ્ચપ્પઓગપરિણે' અથવા પ્રયોગપરિણત દો દ્રવ્યોંકે વીચમેં એકદ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત મી હોતા હૈં, દૂસરા દ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણત મી હોતા હૈં, 'અહવેગે મળપ્પઓગપરિણે, એગે કાયપ્પઓગપરિણે' અથવા કોઈ એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં ઓર કોઈ દૂસરા દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં । 'અહવેગે વચ્ચપ્પઓગપરિણે, એગે કાયપ્પઓગપરિણે' અથવા કોઈ એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં ઓર કોઈ એક દૂસરા દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં 'જહ મળપ્પઓગપરિણયા, કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા, મોસમળપ્પઓગપરિણયા' હે મદન્ત ! જો દ્રવ્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં, વે કયા સત્યમનઃ

ઉત્તર- (મળપ્પઓગપરિણયા, વઢપ્પઓગપરિણયા, કાયપ્પઓગપરિણયા વા) હે ગૌતમ પ્રયોગપરિણુત તે ઝે દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, અને વચનપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, કાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે. (અહવેગે મળપ્પઓગપરિણે, એગે વચ્ચપ્પઓગપરિણે) અથવા પ્રયોગપરિણુત ઝે દ્રવ્યોમા એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે, અને બીજુ દ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે. (અહવેગે મળપ્પઓગપરિણે એગે કાયપ્પઓગપરિણે) અથવા કોઈ એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે અને બીજુ દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે. (અહવેગે વચ્ચપ્પઓગપરિણે, એગે કાયપ્પઓગપરિણે) અથવા કોઈ એક દ્રવ્ય વચઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે અને કોઈ એક બીજુ દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે

પ્રશ્ન- (જહ મળપ્પઓગપરિણયા-કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા મોસમળપ્પઓગપરિણયા) હે ભગવન જે ઝે દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે તે શું, સત્યમનપ્રયોગ-

મોસમણપ્પઓગપરિણયા, અસંચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા ? ' હે ભદન્ત ! યદિ દ્રવ્યે મનઃપ્રયોગપરિણતે તે કિં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે, મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે ભવતઃ ? મહાનાહ-‘ગોયમા ! સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા વા’ હે ગૌતમ ! મનઃપ્રયોગપરિણતે દ્રવ્યે સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા યાવત-મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે વા, સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણતે વા, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે વા ભવતઃ ? ‘અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા ? એગે મોસમણપ્પઓગપરિણા અથવા એકંસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એવંચ્ચમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ? ‘અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણા ?’

પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા અસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા ‘સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા’ સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં કયા ? યા અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં કયા ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ ! ‘સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા વા’ મનઃપ્રયોગપરિણત વે દો દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં ‘અહવા’ અથવા ‘એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, એગે મોસમણપ્પઓગપરિણા, એકમનઃપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત બી હોતા હૈં ઇસી તરહ વહ મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત બી હોતા હૈં ?’, ‘અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, એગે

પરિણુત હોય છે ? કે અસત્ય મનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? અથવા (સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા, અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા) સત્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે અસત્યામૃષામન પ્રયોગપરિણુત હોય છે ?

ઉત્તર- (ગોયમા) હે ગૌતમ (સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણયા વા) મનઃપ્રયોગપરિણુત તે બે દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, મૃષામનઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સત્યમૃષામન પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, અસત્યામૃષામન પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે, (અહવા) અથવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, એગે મોસમણપ્પઓગપરિણા) એક મનઃપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે એ જ રીતે તે

અથવા એકં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એકઞ્ચ સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં
ભવતિ ૨, 'અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે, એગે અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે ૩,
અથવા એકં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ એકઞ્ચ અસત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણત
ભવતિ ૩, 'અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણે, એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે ૪
અથવા એકં મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એકમ્ અપરઞ્ચ સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ-
પરિણતં ભવતિ ૪, 'અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણે, એગે અસચ્ચામોસમણપ્પ-
ઓગપરિણે ૫' અથવા એકં મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એકં ચ અસત્યામૃષા-
મનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ ૫ 'અહવા એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે, એગે અસચ્ચા-
મોસમણપ્પઓગપરિણે ૬' અથવા એકં સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એકં

સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે' અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ભી
હોતા હૈ ૨, 'અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે, એગે અસચ્ચામોસમણપ્પ-
ઓગપરિણે' અથવા એકદ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં હોતા હૈ, દૂસરા
દ્રવ્ય અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં હોતા હૈ ૩, 'અહવા એગે મોસમણ-
પ્પઓગપરિણે, એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે' ૪ અથવા એકદ્રવ્ય
મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં હોતા હૈ, દૂસરા દ્રવ્ય સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિ-
ણતં હોતા હૈ ૪, 'અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણે, એગે અસચ્ચા-
મોસમણપ્પઓગપરિણે ૫, અથવા એકદ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં હોતા
હૈ, દૂસરા દ્રવ્ય અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં હોતા હૈ ૫, અહવા
એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે, એગે અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે'
અથવા એકદ્રવ્ય સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતં હોતા હૈ દૂસરા દ્રવ્ય

મૃષામનપ્રયોગપરિણતં પણ હોય છે ૧ (અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગ-
પરિણે, એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે) અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ
પરિણતં પણ હોય છે બીજું સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ પરિણતં પણ હોય છે ૨
(અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણે એગે અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે)
અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમન.પ્રયોગપરિણતં પણ હોય છે. બીજું સત્યમૃષામન.પ્રયોગપરિણત
પણ હોય છે ૩ (અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણે, એગે સચ્ચામોસમણપ્પ-
ઓગ પરિણે) અથવા એક દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણતં હોય છે. બીજું દ્રવ્ય સત્ય-
મૃષામન પ્રયોગપરિણતં હોય છે. ૪ (અહવા એગે મોસમણપ્પઓગપરિણે એગે અસચ્ચા-
મોસમણપ્પઓગપરિણે) અથવા એકદ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણતં હોય છે. બીજું
દ્રવ્ય અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગ પરિણતં હોય છે ૫ અહવા એગે સચ્ચામોસમણપ્પઓગ
પરિણે, એગે અસચ્ચામોસમણપ્પઓગપરિણે) અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમૃષામન
પ્રયોગપરિણતં હોય છે અને બીજું અસત્ય મૃષામન પ્રયોગપરિણતં હોય છે. ૬

ચ અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ સચ્ચમણપ્પઓગ-
પરિણયા કિં આરંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા, જાવ-અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિ-
ણયા ?’ હે મદન્ત ! યે દ્રવ્યે સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે, તે કિમ્ આરંભસત્ય-
મનઃપ્રયોગપરિણતે, યાવત્ — અનારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે, સંરંભસત્યમનઃ
પ્રયોગપરિણતે, અસંરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે, સમારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે,
અસમારંભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણતે ભવતઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! આરંભસચ્ચમણ-
પ્પઓગપરિણયા વા, જાવ-અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા’ હે ગૌતમ !
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે દ્રવ્યે આરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા, યાવત્-અનારંભ-
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા, સંરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા, અસંરંભસત્યમનઃ-

અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ ૬, અવ ગૌતમસ્વામો પ્રભુસે
એસા પૂછતે હૈ ‘જહ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા કિં આરંભ સચ્ચમણપ્પ-
ઓગપરિણયા જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા’ હે મદન્ત ! જો
દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગપરિણત કહે ગયે હૈં વે કયા આરંભ સત્યમનઃપ્રયોગ
પરિણત હોતે હૈં ? યા યાવત્ અનારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોતે
હૈં ? સંરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ
પરિણત હોતે હૈં ? યા અસમારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? ડસકે
ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આરંભ સચ્ચમણપ્પઓગ-
પરિણયા વા, જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા’ હે ગૌતમ !
જો દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં વે આરંભ સત્યમનઃપ્રયોગ-
પરિણત મી હોતે હૈં યાવત્ અનારંભ સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમી હોતે હૈં,
સંરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં સમારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત

પ્રશ્ન- (જહ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા કિં આરંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા
જાવ અસમારંભસચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા.) હે ભગવન ને જો દ્રવ્ય સત્યમન
પ્રયોગપરિણત કહેલા છે તે શુ આરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે યાવત્-અનારંભ
સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે સંરંભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે કે
અસંરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત છે ? સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ?
અથવા અસમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- (ગોયમા) હે ગૌતમ (આરંભ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા,
જાવ અસમારંભ સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા) હે ગૌતમ ! ને દ્રવ્ય સત્યમનઃ
પ્રયોગપરિણત હોય છે તે આરંભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, — યાવત્-
અનારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અને સંરંભ

પ્રયોગપરિણતે વા, સમારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતે વા, અસમારંભસત્યમનઃ
પ્રયોગપરિણતે વા ભવતઃ ‘અહવા એગે આરંભસત્ત્વમણ્ણપ્પઓગપરિણે વા’ એગે
અણારંભસત્ત્વમણ્ણપ્પઓગપરિણે વા અથવા સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતમ્ એકમ્
દ્રવ્યમારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં ભવતિ, એકચ્ચ અનારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં
ભવતિ, ‘એવં એણં ગમણં દુયસંજોણં નેયવ્વં’ એવમુક્તરીત્યા એતેન
ગમકેન આરંભસત્યમનઃપ્રયોગાદિપદપ્રદર્શિતેન અભિલાપક્રમેણ દ્વિકસયોગેન
અન્યેષામપિ સંરંભાસંરંભાદીનાં ચતુર્ણાં દ્વિદ્રવ્યં જ્ઞાતવ્યમ્ સ્વયમેવોહનીય-
મિત્યર્થઃ ‘સવ્વે સયોગા જત્થ જત્તિયા ઉદ્દેતિ તે માણિયવ્વા જાવ-સવ્વદ્ધસિદ્ધગત્તિ’
સર્વે સયોગાઃ દ્વિકસંયોગા इत्यર્થઃ, યત્ર આરંભસત્યમનઃપ્રયોગાદિસમૂહે યાવન્તઃ
ઉત્તિષ્ઠન્તે સંભવન્તિ તે સર્વે તત્ર મણિતવ્યાઃ, તથા ચ તત્રારંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણતાઃ

भी होते हैं, और असमारंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं ।
‘अहवा एगे आरंभसत्त्वमण्णप्पओगपरिणए वा, एगे अणारंभसत्त्वमण्णप्प-
ओगपरिणए वा’ अथवा सत्यमनःप्रयोगपरिणत एक द्रव्य आरंभ
सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होता है, और कोई दूसरा द्रव्य अनारंभ
सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होता है, ‘एवं एणं गमणं दुयसंजोणं
नेयव्वं’ आरंभसत्यमनःप्रयोगादि पदों द्वारा प्रदर्शित किये गये इस द्विक
संयोगवाले अभिलापक्रमसे, इसी प्रकारसे अन्य संरंभ असंरंभ आदि
चारपदोंका भी द्विद्रव्य अपने आप जान लेना चाहिये । ‘सव्वे
संजोगा जत्थ जत्तिया उद्वेति ते भाणियव्वा जाव सव्वद्वसिद्धगई’
समस्त द्विकसंयोग आरंभसत्यमनःप्रयोगादि समूहमें जितने संभवित
हों वे सब वहां कहलेना चाहिये, तथा च इनमेंसे आरंभ सत्यमनः

સત્યમનઃપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, તેમજ અસરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણુત
પણુ હોય છે, સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણુત પણુ હોય છે અને અસમારંભ
સત્યમન પ્રયોગ પરિણુત પણુ હોય છે (અહવા એગે આરંભસત્ત્વમણ્ણપ્પઓગપરિ-
ણે વા જાવ અણારંભસત્ત્વમણ્ણપ્પઓગપરિણે વા) અથવા સત્યમન પ્રયોગપરિણુત એક
દ્રવ્ય આરંભસત્યમન પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અને બીજું કાઈ દ્રવ્ય અનારંભ સત્યમન
પ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે. (એવં એણં ગમણં દુયસંજોણં નેયવ્વં) અર્થાત
આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગાદિ પદોદ્દારા દર્શાવેલા આ દ્વિકસંયોગવાળા અભિલાપના ક્રમથી
એજ રીતે બીજા સંરંભ અસરંભ આદિ ચારે પદોના (વાક્યોના) પણ દ્વિકદ્રવ્ય સમજી લેવા
(સવ્વેમજોગા જત્થ જત્તિયા ઉદ્દેતિ તે માણિયવ્વા, જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધગઈ)
સમસ્ત દ્વિકસંયોગ આરંભ સત્યમન પ્રયોગાદિ સમૂહમાં જોડેલા સંભવિત હોય તે તમામ
ત્યા કહી લેવા જોઈએ તેમાથી આરંભ સત્ય મનપ્રયોગ પરિણુતના અભિલાપ

પ્રદર્શિતા એવ, આરમ્ભાદિપદષ્ટકવિશેષણવિશિષ્ટેષુ ઇત્યમેવ ત્રિષુ મૃષામનઃપ્રયોગપરિ-
ણતાદિષુ ચતુર્ણુ ચ સત્યવચઃપ્રયોગપરિણતાદિષુ પ્રત્યેકમેકત્વે ૫૬ વિકલ્પાઃ, દ્વિક-
સંયોગે તુ પશ્ચેત્યેવં ક્રમેણ પ્રત્યેકમેવમેવ સર્વેષ્વપ્યેકવિંશતિઃ, ઔદારિકશરીરકાયપ્રયો-
ગાદિષુ સપ્તસુ પદેષ્વેકત્વે સપ્ત, દ્વિકસંયોગે ચૈકવિંશતિરિત્યેવમષ્ટાવિંશતિઃ; એવમેવ
એકેન્દ્રિયાદિપદસમૂહઃ પૂર્વોક્તક્રમેણ ઔદારિકાદિકાયપ્રયોગપરિણતદ્રવ્યદ્વયં
વક્તવ્યમિત્યભિપ્રાયં સૂચયન્ તદવધિમાહ-યાવત્-સર્વાર્થસિદ્ધકમ્ ઇતિ, તદા-
લાપકાકારશ્ચૈવમ્-‘જાવ જડ સંવદ્ધસિદ્ધઅણુત્તરોવવાહ્યકપ્પાઈયગવેમાણિયદેવપંચે-
દિયકમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણયા કિં પજ્જત્તસંવદ્ધસિદ્ધજાવ-કાયપ્પઓગપરિ-

પ્રયોગપરિણત કે અભિલાપ તો દિશ્વા હી દિયે ગયે હૈં સો ઇસી તરહ
સે ચાકીકે આરંભ આદિ પદષ્ટક વિશેષણોંવાલે મૃષામનઃપ્રયોગપરિણ-
તાદિ ત્રીન અભિલાપોંમેં, ઔર સત્યવચઃપ્રયોગપરિણત આદિ ચાર
અભિલાપોંમેં પ્રત્યેકકે એકત્વમેં ૬ વિકલ્પ જાનના ચાહિયે । તથા
ઇસી તરહસે દ્વિકસંયોગમેં ૧૬ વિકલ્પ જાનના ચાહિયે । ઇસ તરહ
૨૧ વિકલ્પ જાનના ચાહિયે । ઔદારિક આદિ સાતપદોંમેં એકત્વમેં
સાત, દ્વિકસંયોગમેં ૨૧ ઇસ પ્રકાર ૨૮ વિકલ્પ જાનના ચાહિયે ।
ઇસ તરહસે એકેન્દ્રિય આદિ પૃથિવ્યાદિ પદ સમૂહોં દ્વારા પૂર્વોક્તક્રમકે
અનુસાર ઔદારિક આદિ કાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યદ્વયકી વક્તવ્યતા જાનની
ચાહિયે । ’ ઇસી અભિપ્રાયકો સૂચિત કરનેકે નિમિત્ત સૂત્રકારને ડસકી
અવધિકો ‘ યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધકમ્ ’ ઇસ દ્વારા કહા હૈ । ઇસકે
આલાપકકા આકાર ઇસ પ્રકારસે હૈ ‘ જાવ જડ સંવદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરો-
વવાહ્યકપ્પાતીતગ વેમાણિય દેવપંચિંદિયકમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણયા

વાક્યો તો દેખાડી દીધા છે, તેવીજ રીતે બાકીના આરંભ આદિ ૬ પદોવાળા વિશેષણો
(કહી) મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણતાદિ ત્રણ અભિલાપમા અને સત્યવચનપ્રયોગ પરિણત
આદિ ચાર અભિલાપમા પ્રત્યેકના એકત્વમા ૬ છ વિકલ્પ સમજ લેવા એજ રીતે
દ્વિકસંયોગમાં ૧૫ પદર વિકલ્પ જાણવા અને આજ રીતે કુલ ૨૧ વિકલ્પ સમજવા
જોઇએ ઔદારિક આદિ સાત પદોમાં એકત્વમાં સાત, દ્વિકસંયોગમાં ૨૧ એ રીતે
અઠાવીશ વિકલ્પ સમજવા અને એકેન્દ્રિયાદિ પૃથ્વીઆદિ પદો દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્રમ અનુસાર
ઔદારિક આદિ કાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યની વક્તવ્યતા જાણવી. એ અભિપ્રાયને સૂચિત કરવા
માટે સૂત્રકારે તેની અવધિને (યાવત્ સર્વાર્થસિદ્ધક) એ વાક્યદ્વારા કહેલ છે. તેના
આલાપકનો પ્રકાર આ રીતે છે ‘ જાવ જડ ’ સંવદ્ધસિદ્ધ અણુત્તરોવવાહ્ય કપ્પા-
તીત વેમાણિય કમ્માસરીરકાયપ્પઓગપરિણયા કિં પજ્જત્ત સંવદ્ધસિદ્ધ જાવ

ળયા, અપજ્જતસવ્વદ્ધસિદ્ધ-જાવ-કાયપ્પઓગપરિણયા વા ? ગોયમા ! પજ્જતસવ્વદ્ધ-સિદ્ધ-જાવ-પરિણયા વા, અપજ્જતસવ્વદ્ધસિદ્ધજાવપરિણયા વા, અહવા એગે પજ્જત-સવ્વદ્ધસિદ્ધજાવ-પરિણ, એગે અપજ્જતસવ્વદ્ધસિદ્ધજાવપરિણ' ઇતિ, યાવત્-યે દ્રવ્યે સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકવૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયકાર્મણશરીર-કાયપ્રયોગપરિણતે તે કિં પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ-યાવત્ અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતક-વૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયકાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણતે ? કિં વા અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ-યાવત્ - અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીતકવૈમાનિકદેવપંચેન્દ્રિયકાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ-પરિણતે ? ગૌતમ ! સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક-યાવત્- પરિણતે દ્રવ્યે પર્યાપ્તક-સર્વાર્થસિદ્ધાનુત્તરૌપપાતિક-યાવત્-પ્રયોગપરિણતે વા, અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધાનુ-ત્તરૌપપાતિક-યાવત્-પ્રયોગપરિણતે વા ભવતઃ, અથવા એકં યાવત્પરિણત દ્રવ્ય

કિં પજ્જતસવ્વદ્ધસિદ્ધ જાવ ઇત્યાદિ' યહાં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! જો દો દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરરૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં વે વ્યા પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ-પંચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરરૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં ? યા અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધઅનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ પંચેન્દ્રિયકે કાર્મણ-શરીરરૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં હે ગૌતમ ! જો દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરરૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત હોતે હૈં, વે પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયકે કાર્મણ શરીરરૂપકાયપ્રયોગસે ભી પરિણત હોતે હૈં । ઓર અપર્યાપ્તક સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ પંચેન્દ્રિય કે કાર્મણ

ઇત્યાદિ' અહીં આ ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે હે ભગવન્ ! જે દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે તે પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક, કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? અગર અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ જે દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક

પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ-યાવત્-પરિણતં ભવતિ, એકશ્ચ અપર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ યાવત્-પરિણતં ભવતિ, इत्याशयः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ મીસાપરિણયા કિં મણમીસાપરિણયા ?’ હે મદન્ત ! યદિ દ્રવ્યે મિશ્રપરિણતે તે કિં મનોમિશ્રપરિણતે ? વચોમિશ્રપરિણતે ? કાયમિશ્રપરિણતે ? મગવાનાહ-‘ એવં મીસાપરિણયા વિ’ એવં પ્રયોગપરિણતદ્રવ્યદ્વયવદેવ મિશ્રપરિણતેઅપિ વિજ્ઞાતવ્યે, પ્રયોગપરિણતે દ્રવ્યે

શરીરરૂપ કાયપ્રયોગ સે મી પરિણત હોતે હૈં । અથવા જો દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતોત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયકે કાર્મણશરીરરૂપકાયપ્રયોગસે પરિણત કહે ગયે હૈં उनमेंसे कोई एक द्रव्य पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कर्मणशरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है और कोई एक दूसरा द्रव्य अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कर्मणशरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होना है । अब गौतम-स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘जह मीसा परिणया किं मण मीसा परिणया’ हे भदन्त ! जो दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं वे क्या मनो मिश्रपरिणत होते हैं ? या वचनमिश्रपरिणत होते हैं ? या कायमिश्रपरिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं ‘एवं मीसापरिणया वि’ हे गौतम ! प्रयोगपरिणत द्रव्यद्वयकी तरहसे ही मिश्रपरिणत दो द्रव्योंके विषयमें भी जानना चाहिये । प्रयोगपरिणत दो

દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે. અથવા જે બે દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત કહેવામા આવેલ છે તેમાંથી કોઈ એક દ્રવ્ય પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે અને કોઈ એક બીજું દ્રવ્ય અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતીત કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન- ‘જહ મીસા પરિણયા કિં મણમીસા પરિણયા?’ હે ભગવન્ જે બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે? તે મનોમિશ્ર પરિણત હોય છે કે વચન મિશ્ર પરિણત હોય છે? અથવા કાર્મણ મિશ્ર પરિણત હોય છે? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે- ‘એવં મીસા પરિણયા વિ’ હે ગૌતમ પ્રયોગપરિણત બે દ્રવ્યની માફક મિશ્રપરિણત બે દ્રવ્યના વિષયમા પણ સમજ લેવું. પ્રયોગપરિણત

ચોક્તરીત્યા પ્રતિપાદિતે એવ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ્ વીસસાપરિણયા કિં વણ્ણપરિણયા, ગંધપરિણયા ઃ? હે ભદન્ત ! યે દ્રવ્યે વિસ્રસાપરિણતે તે કિં વર્ણપરિણતે, ગન્ધપરિણતે, રસપરિણતે, સ્પર્શપરિણતે, સંસ્થાનપરિણતે ભવતઃ ? ભગવાનાહ-‘એવં વીસસાપરિણયા વિ જાવ-અહવા એગે ચરુરંસસંઠાણપરિણ, એગે આયય-સંઠાણપરિણ વા’ એવં પૂર્વવત્ વિસ્રસાપરિણતે અપિ દ્રવ્યે વર્ણગન્ધાદિપરિણતે વિજ્ઞેયે, યાવત્ રસ-સ્પર્શસંસ્થાનપરિણતે અપિ ભવતઃ, અથવા એકં વિસ્રસાપરિણતં દ્રવ્યં ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણત ભવતિ, એકશ્ચાયતસંસ્થાનપરિણત વા

દ્રવ્યોકે વિષયમેં કથન તો હમને પહિલે કર હી દિયા હૈ । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘જહ્ વીસસા પરિણયા કિં વણ્ણ પરિણયા, ગંધપરિણયા’ હે ભદન્ત ! જો દો દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત કહે ગયે હૈં વે કયા વર્ણપરિણ હોતે હૈં ? યા ગંધ પરિણત હોતે હૈં ? યા રસપરિણત હોતે હૈં ? યા સ્પર્શપરિણત હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘એવં વીસસા પરિણયા વિ જાવ અહવા એગે ચરુરંસસંઠાણ-પરિણ એગે આયયસંઠાણપરિણ વા,’ હે ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણત દો દ્રવ્યોંકી તરહ્ હી વિસ્રસાપરિણત દો દ્રવ્યોંકે વિષયમેં ભી કથન જાનના ચાહિયે અર્થાત્ વિસ્રસાપરિણત દ્રવ્ય દ્વયવર્ણપરિણત ભી હોતે હૈં, ગંધપરિણત ભી હોતે હૈં યાવત્-રસ, સ્પર્શ ઓર સંસ્થાનરૂપસે ભી પરિણત હોતે હૈં । અથવા વિસ્રસાપરિણત દ્રવ્ય દ્વયમેંસે કોઈ એક વિસ્રસાપરિણત દ્રવ્ય ચતુરસ્રસંસ્થાન પરિણત ભી હોતા હૈ ઓર કોઈ એક દૂસરા દ્રવ્ય આયત સંસ્થાન પરિણત ભી હોતા હૈ । યહાં એસા

એ દ્રવ્યોના વિષયતુ કથન પહેલા અમે કયું જ છે હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે- ‘જહ્ વીસસા પરિણયા કિં વણ્ણપરિણયા, ગંધપરિણયા’ હે ભગવન્ જો એ દ્રવ્યો વીસસા પરિણત કહેલ છે તે વર્ણ પરિણત હોય છે? કે ગંધ પરિણત હોય છે? અગર રસપરિણત હોય છે? કે સ્પર્શ પરિણત હોય છે? અગર સંસ્થાન પરિણત હોય છે તેનો ઉત્તર આપતા પ્રશ્ન કહે છે કે- ‘એવં વીસસા પરિણયા વિ જાવ અહવા એગે ચરુરંસસંઠાણપરિણ, એગે આયયસંઠાણપરિણ વા’ હે ગૌતમ પ્રયોગપરિણત એ દ્રવ્યોની માફક જ વીસસા પરિણત એ દ્રવ્યોના વિષયમાં પણ સમજાવેલું અર્થાત્- વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્યદ્વય વર્ણ પરિણત પણ હોય છે. ગંધ પરિણત પણ હોય છે યાવત્ રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન રૂપથી પણ પરિણત હોય છે અથવા વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્યમાંથી કોઈએક વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્ય ચતુરસ્ર (ચાર ખૂણાવાળું) સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે, અને કોઈ એક ત્રીજું દ્રવ્ય

भवति, इदमत्रावधेयम्—द्रव्यद्वयपरिणामे प्रयोगमिश्रविस्मसापरिणामत्रये एक-
त्वे त्रयो विकल्पाः, द्विकयोगेऽपि त्रय एवेति षट्, तथा मनोवचःकायप्रयोगपरि-
णामत्रयेऽपि एककद्विकयोगे षडेव, मनःप्रयोगपरिणामे तु सत्यमृषादिचतुर्भेदेन
एकत्वे चत्वारः, द्विकयोगे षट्, इत्येवं सर्वेऽपि दश विकल्पाः, सत्यमनःप्रयोगपरि-
णामादिषु आरम्भानारम्भादिपञ्चभेदेन एकत्वे षट्, द्विकयोगे तु पञ्चदश, इत्येव-
मेकविंशतिः विकल्पा भवन्ति, एवं सत्यवचःकायप्रयोगपरिणामादिष्वपि उक्त-
रीत्या एकविंशतिः विकल्पा अधुनैव पूर्व प्रतिपादिताः, इति सर्वमनवद्यम्॥सू० २१॥

સમજના ચાહિયે—પ્રયોગ, મિશ્ર ઓર વિસ્મસાપરિણત દ્રવ્યદ્વયકે
પરિણમનમેં એકત્વમેં ત્રીન વિકલ્પ હોતે હૈં । ઓર દ્વિકકે યોગમેં ભી
ત્રીન હી વિકલ્પ હોતે હૈં । ઇસ તરહ ૬ વિકલ્પ હોતે હૈં । તથા
મનવચન ઓર કાય ઇન્કે પ્રયોગસે પરિણત દ્રવ્યદ્વયકે પરિણમનમેં
એકત્વમેં ત્રીન વિકલ્પ ઓર દ્વિકસંયોગમેં ભી ત્રીન વિકલ્પ ઇસ તરહસે
૬ વિકલ્પ હોતે હૈં । સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત અસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત
ઉભયમનઃપ્રયોગપરિણત એવં અનુભયમનઃપ્રયોગપરિણત દો દ્રવ્યોકે
પરિણમનમેં એકત્વમેં ચાર વિકલ્પ, ઓર દ્વિકકે યોગમેં ૬ ઇસ તરહ
સબ ૧૦ વિકલ્પ હોતે હૈં । સત્યમનઃપ્રયોગપરિણામાદિકોમેં આરંભ
અનારંભ આદિ ૬ ભેદસે એકત્વમેં ૬ વિકલ્પ, ઓર દ્વિકયોગમેં ૧૬
વિકલ્પ ઇસ તરહ ૨૧ વિકલ્પ હોતે હૈં । સત્યવચનપ્રયોગ ઓર કાય-
પ્રયોગસે પરિણત દો દ્રવ્યોકે પરિણમનકે વિષયમેં તો હમને ઉક્તરીતિકે
અનુસાર ૨૧ વિકલ્પ પહિલે અભી ચહીં પર દિશ્વા હી દિયે હૈં ॥સૂ. ૨૧॥

અર્થ (લાંબુ) સર્યાન પરિણત પણ હોય છે અહીં એવું સમજવું જોઈએ કે— પ્રયોગ,
મિશ્ર અને વિસ્મસા પરિણત દ્રવ્યદ્વયના પરિણમનમાં એકત્વમાં એકના ત્રણ વિકલ્પો થાય
છે અને દ્વિકના યોગમાં પણ ત્રણ જ વિકલ્પ હોય છે, એ રીતે છ વિકલ્પ હોય છે.
તથા મન, વચન, અને કાય એના પ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્યદ્વયના પરિણમનમાં એકત્વના
ત્રણ વિકલ્પ અને દ્વિકસંયોગમાં પણ ત્રણ વિકલ્પ એ રીતે ૬ વિકલ્પ હોય છે. સત્યમન
પ્રયોગપરિણત, અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત ઉભય મનપ્રયોગ મિશ્રમન પરિણત એજ રીતે
અનુભયમનપ્રયોગ પરિણત બે દ્રવ્યોના પરિણમનમાં એકત્વમાં ચાર વિકલ્પ, અને દ્વિક
પ્રયોગમાં છ ૬ એ રીતે કુલ શ ૧૦ વિકલ્પ હોય છે સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણામાદિકમાં
આરંભ, અનારંભ વિગેરે છ ભેદથી એકત્વમાં ૬ છ વિકલ્પ, અને દ્વિકપ્રયોગમાં ૧૫
પદર વિકલ્પ આ રીતે ૨૧ એકવીસ વિકલ્પ હોય છે. સત્યવચનપ્રયોગ અને કાયપ્રયોગથી
પરિણત બે દ્રવ્યોના પરિણમનના વિષયમાં તો અમે ઉપર કહ્યા અનુસાર ૨૧ વિકલ્પ
પહેલા હમણા જ આ સુત્રમાં દર્શાવેલ છે. સૂ. ૨૧

अथ त्रीणि द्रव्याणि अधिकृत्य गौतमः पृच्छति—‘तिन्नि भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—तिन्नि भंते ! द्वा किं पओगपरिणया, मीसाप०
वीससा प० ? गोयमा ! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा,
वीससापरिणया वा १, अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसा-
परिणया २, अहवेगे पओगपरिणए दो वीससापरिणया ३,
अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए ४, अहवा दो
पओगपरिणया एगे वीससा परिणया ५, अहवा एगे मीसा-
परिणए, दो वीससापरिणया ६, अहवा दो मीसा परिणया, एगे
वीससापरिणए ७, अहवा एगे पओगपरिणए एगे मीसापरिणए,
एगे वीससापरिणया ८, जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरि-
णया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया ? गोयमा !
मणप्पओगपरिणया वा, एवं एक्कसंजोगो, दुयासंजोगो, तिया-
संजोगो भाणियवो जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओग
परिणया वा ४ ? गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणया वा जाव—
असच्चागोसमणप्पओगपरिणया वा ४, अहवा एगे सच्चमणप्प-
ओगपरिणए, दो मोसमणप्पओगपरिणया वा, एवं दुया
संजोगो तियासंजोगो भाणियवो, एत्थवि तहेव जाव—अहवा
एगे तंससंठाणपरिणए वा, एगे चउरंससंठाणपरिणए वा, एगे
आययसंठाणपरिणए वा ॥ सू० २२ ॥

छाया—त्रीणि भदन्त ! द्रव्याणि किं प्रयोगपरिणतानि, मिश्रपरिणतानि,
विस्त्रमा परिणतानि ? गौतम ! प्रयोगपरिणतानि वा, मिश्रपरिणतानि वा,

‘तिन्नि भंते द्वा किं पओगपरिणया’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तिन्नि भंते ! द्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया)

‘तिन्नि भंते द्वा किं पओगपरिणया’ इत्यादि

सूत्रार्थ— (तिन्नि भंते द्वा कि पओगपरिणया, मीसा परिणया,

વિસ્ત્રસાપરિણતાનિ ત્રા ૧, અથવા એકં પ્રયોગપરિણતં દ્વે મિશ્રપરિણતે ૨, અથવા એકં પ્રયોગપરિણતં દ્વે વિસ્ત્રસાપરિણતે ૩, અથવા દ્વે પ્રયોગપરિણતે, એકં મિશ્રપરિણતમ્ ૪, અથવા દ્વે પ્રયોગપરિણતે, એક વિસ્ત્રસાપરિણતમ્ ૫, અથવા એકં મિશ્રપરિણતં દ્વે વિસ્ત્રસાપરિણતે ૬, અથવા દ્વે મિશ્રપરિણતે, એકં વિસ્ત્રસાપરિણતમ્ ૭, અથવા એકં પ્રયોગપરિણતમ્, એકં મિશ્રપરિણતમ્, એકં વિસ્ત્રસા-

હે અદન્ત ! ત્રીન દ્રવ્ય કયા પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ? યા વિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં ? (ગોચમા) હે ગૌતમ ! વે ત્રીનોદ્રવ્ય (પઓગપરિણયા ત્રા, મીસાપરિણયા ત્રા, વીસસાપરિણયા ત્રા) પ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં, મિશ્રપરિણત મી હોતે હૈં ઓર વિસ્ત્રસાપરિણત મી હોતે હૈં (અહવા ઇગે પઓગપરિણ, દો મીસા પરિણયા ૧ અહવેગે પઓગપરિણ, દો વીસસા પ૦ ૨, અહવા દો પઓગપરિણયા, ઇગે મીસસા પરિણ ૩, અહવા દો પઓગ પ૦, ઇગે વીસસા પ૦ ૪, અહવા ઇગે મીસાપરિણ દો વીસસા પરિ ૫, અહવા દો મીસાપ૦ ઇગે વીસસાપ૦ ૬, અહવા ઇગે પઓગપરિ ૦ ઇગે મીસાપરિ ૦, ઇગે વીસસાપ૦ ૭) અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈં ઓર દા દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ૧, અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈં, ઓર દો દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં ૨, અથવા દા દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ઓર એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈં ૩, અથવા દો

વીસસા પરિણયા) હે ભગવન્ ત્રણુ દ્રવ્યો શુ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? અગર મિશ્રપરિણત હોય છે ? હે વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- (ગોચમા) હે ગૌતમ તે ત્રણુ દ્રવ્યો (પઓગપરિણયા ત્રા મીસાપરિણયા ત્રા વીસસાપરિણયા ત્રા) પ્રયોગપરિણત પણુ હોય છે, મિશ્રપરિણત પણુ હોય છે, અને વિસ્ત્રસા પરિણત પણુ હોય છે (અહવા ઇગે પઓગપરિણ, દો મીસાપરિણયા ૧, અહવેગે પઓગપરિણ, દો વીસસા પ૦ ૨, અહવા દો પઓગપરિણયા, ઇગે મીસસા પરિણ ૩, અહવા દો પઓગપ૦, ઇગે વીસસાપ૦ ૪, અહવા ઇગે મીસા પરિણ, દો વીસસા પરિણયા ૫, અહવા દો મીસા પ૦, ઇગે વીસસા પ૦ ૬, અહવા ઇગે પઓગ પરિ ૦, ઇગે મીસા પરિ ૦ ઇગે વીસસા પરિણ) અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે ૧ અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે.

પરિણતમ્ ૮, યદિ પ્રયોગપરિણતાનિ કિં મનઃપ્રયોગપરિણતાનિ, વચઃપ્રયોગપરિણતાનિ કાયપ્રયોગપરિણતાનિ ? ગૌતમ ! મનઃપ્રયોગપરિણતાનિ વા, એવમ્ એક કસંયોગઃ, દ્વિકસંયોગઃ, ત્રિકસંયોગો, મણિતવ્યઃ । યદિ મનઃપ્રયોગપરિણતાનિ કિં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતાનિ વા ૪ ? ગૌતમ ! સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતાનિ વા,

દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ઓર એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતા હૈં ૪, અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈં, ઓર દો દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં ૫, અથવા, દો દ્રવ્યમિશ્રપરિણત હોતે હૈં ઓર એકદ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોતા હૈં ૬, અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈં, એક દ્રવ્યમિશ્રપરિણત હોતા હૈં ઓર એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોતા હૈં ૭, (જહ્પઓગપ૦ કિં મળપ્પઓગપરિણયા, વહ્પ્પઓગપરિ૦ કાયપ્પપરિ૦) હે મદન્ત ! યદિ ત્રીન દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં તો કયા વે મનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા વચનપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા કાયપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (મળપ્પઓગપરિણયા વા, એવં એકગસંયોગો, દુયાસંયોગો, તિયાસંયોગો માણિયવ્વો) વે ત્રીન દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં, વચઃપ્રયોગપરિણત મી હોતે હૈં, કાયપ્રયોગપરિણત મી હૈં । ઇસી તરહસે એકસંયોગ, દ્વિકસંયોગ, ઓર ત્રિકસંયોગ કહલેના ચાહિયે । (જહ્ મળપ્પઓગપરિ૦ કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા વા ૪) હે મદન્ત ! વે ત્રીન દ્રવ્ય યદિ

૨, અથવા એ દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે ૩, અથવા એ દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૪ અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે અને એ દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૫, અથવા એ દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે. ૬, અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે. પ્રશ્ન-જહ્ પઓગ પ. કિં મળપ્પઓગપરિણયા વહ્પ્પઓગપરિણયા કાયપ્પઓગપરિણયા' હે ભગવાન ને ત્રણ દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત હોય તો શુ તે મનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે-અગર કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે? ઉત્તર (ગોયમા) હે ગૌતમ, 'મળપ્પઓગપરિણયા વા એવં એકગસંયોગો, દુયાસંયોગો તિયાસંયોગો, માણિયવ્વો'તે ત્રણ દ્રવ્ય મન.પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, વચનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે, કાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે એજ રીતે એક સંયોગ, દ્વિકસંયોગ અને ત્રિકસંયોગ સમજ લેવા પ્રશ્ન-જહ્ મળપ્પઓગપરિણયા કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા વા ૪, હે ભગવાન તે ત્રણ દ્રવ્યો ને મન.પ્રયોગ પરિણત હોય તો શુ તે સત્યમન પ્રયોગપરિણત

યાવત્-અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતાનિ વા ૪, અથવા એકં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતં વા, દ્વે મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે વા, એવં દ્વિકસંયોગઃ, ત્રિકસંયોગો ભણિતવ્યઃ। અત્રાપિ તથૈવ યાવત્, અથવા એકં ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતં વા, એકં ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણત વા; એકમ્ આયતસંસ્થાનપરિણતં વા ॥ મૃ૦ ૨૨ ॥

મનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં તો કયા વે સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં, યા અસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા અભ્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા અનુભ્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સચ્ચમણપ્પઓગપરિણયા વા જાવ અસચ્ચમોસમણપ્પઓગપરિણયા વા ૪, અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા, દો મોસમણપ્પઓગપરિણયા વા, એવં દુયાસંયોગો, તિયાસંયોગો. માણિયવ્વો एत्थ ત્તિ તહેવ જાવ અહવા એગે તંસસંઠાણપરિણા વા, એગે ચરંસસંઠાણપરિણા વા, એગે આયયસંઠાણપરિણા વા' વે તીનાં દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત મો હોતે હૈં યાવત્ અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત મો હોતે હૈં । અથવા એકદ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા ઓર દૂસરે દો દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં । હસી-તરહસે યહાંપર મો દ્વિકસંયોગ કહલેના ચાહિયે । યાવત્ અથવા એક દ્રવ્ય ત્ર્યસ્રસંસ્થાનરૂપસે પરિણત હોતા હૈં, એકદ્રવ્ય સમચતુરસ્રસંસ્થાનરૂપસે પરિણત હોતા હૈં ઓર એક આયતસંસ્થાનરૂપસે મો પરિણત હોતા હૈં ।

હોય છે ? અગર અસત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે ઉભયમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે કે અનુભ્યમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે ! ઉત્તર : (ગોયમા) હે ગૌતમ 'સચ્ચમણપ્પ-ઓગપરિણયા વા, જાવ અસચ્ચમોસમણપ્પઓગ. વા ૪, અહવા એગે સચ્ચમણપ્પઓગપરિણા દો મોસમણપ્પઓગપરિણયા વા, એવં દુયા સંયોગો, તિયા સંયોગો માણિયવ્વો एत्थ ત્તિ તહેવ જાવ અહવા એગે તંસસંઠાણપરિણવા, એગે ચરંસસંઠાણપરિણવા, એગે આયયસંઠાણપરિણા વા' તે ત્રણુ દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત હોય છે યાવત્ અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય અને બીજું દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે. એજ રીતે અહીં પણ દ્વિક સંયોગ ત્રિકસંયોગ સમજી લેવા ત્યાંસુધી અથવા એક દ્રવ્ય ત્ર્યસ્રત્રિકોણ સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે, અને એક દ્રવ્ય સમ ચતુરસ્ર (ચારખુણા વાળા) ચતુષ્કોણ સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે. અને એક આયત (લાંબુ) સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે

ટીકા-તિન્નિ મંતે ! દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા ?
હે ભદન્ત ! ત્રીણિ દ્રવ્યાણિ કિં પ્રયોગપરિણતાનિ, મિશ્રપરિણતાનિ, વિસ્રસાપરિણ-
તાનિ ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! પઓગપરિણયા વા, મીસા પરિણયા વા ?’
વીસસાપરિણયા વા હે ગૌતમ ! ત્રીણિ દ્રવ્યાણિ પ્રયોગપરિણતાનિ વા, મિશ્રપરિણ-
તાનિ વા, વિસ્રસાપરિણતાનિ વા ભવન્તિ ? ‘અહવા એગે પઓગપરિણે, દો મીસા
પરિણયા ?’ અથવા ત્રિદ્રવ્યેષુ એકં દ્રવ્યં પ્રયોગપરિણતં ભવતિ, દ્વે દ્રવ્યે મિશ્ર-
પરિણતે ભવતઃ ૨, ‘અહવા એગે પઓગપરિણે, દો વીસસાપરિણયા ૨’ અથવા એકં
દ્રવ્યં પ્રયોગપરિણત ભવતિ દ્વે વિસ્રસાપરિણતે ભવતઃ ૪ ‘અહવા દો પઓગપરિણયા,
એગે મીસાપરિણે ૪’ અથવા દ્વે દ્રવ્યે પ્રયોગપરિણતે ભવતઃ, એકં મિશ્રપરિણતં

ટીકાર્થ-હસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ ત્રીનદ્રવ્યોંકો લેકર પ્રશ્નસે એસા
પૂછતે હૈં કિ ‘તિન્નિ મંતે ! દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા,
વીસસાપરિણયા’ હે ભદન્ત ! ત્રીન દ્રવ્ય કયા પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ?
યા મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ? યા વિસ્રસાપરિણત હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં
પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પઓગપરિણયા વા, મીસાપરિણયા
વા, વીસસાપરિણયા વા’ ત્રીન દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત ભી હોતે હૈં
મિશ્રપરિણત ભી હોતે હૈં, ઓર વિસ્રસાપરિણત ભી હોતે હૈં । ‘અહવા
એગે પઓગપરિણે, દો મીસાપરિણયા’ અથવા ત્રીનદ્રવ્યોંમેં સે કોઈ એક
દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈં ઓર દો દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ૧ ।
‘અહવા એગે પઓગપરિણે, દો વીસસા પરિણયા, અથવા એકદ્રવ્ય
પ્રયોગપરિણત હોતા હૈં દો દ્રવ્ય વિસ્રસાપરિણત હોતે ૨, ‘અહવા દો
પઓગપરિણયા, એગે મીસાપરિણે’ અથવા દો દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે

ટીકાર્થ- આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામી ત્રણ દ્રવ્યોને ઉદ્દેશીને પ્રશ્નને એવું
પૂછે છે કે- ‘તિન્નિ મંતે દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા’
હે ભગવન્ ત્રણ દ્રવ્યો શુ પ્રયોગપરિણત હોય છે કે મિશ્ર પરિણત હોય છે કે વીસ્રસા
પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ‘પઓગપરિણયા વા, મીસાપરિણયા વા,
વીસસા પરિણયા વા’ ત્રણ દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત મિશ્ર પરિણત અને વિસ્રસાપરિણત
પણ હોય છે ‘અહવા એગે પઓગપરિણે, દો મીસા પરિણયા’ અથવા ત્રણ દ્રવ્યો-
માંથી કેાઈ એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે. અને બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે. ૧
‘અહવા એગે પઓગપરિણે, દો વીસસા પરિણયા’ અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત
હોય છે બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૨ અહવા ‘દો પઓગપરિણયા, એગે મીસા

भवति४, 'अहवा दो पओगपरिणया एगे वीससापरिणए ५' अथवा द्वे द्रव्ये प्रयोग-परिणते भवतः, एकं विस्त्रसापरिणतं भवति५, 'अहवा एगे मीसापरिणए, दो वीससापरिणया ६' अथवा एक द्रव्यं मिश्रपरिणतं भवति, द्वे द्रव्ये विस्त्रसा-परिणते भवतः६, 'अहवा दो मीसापरिणया, एगे वीससापरिणए ७' अथवा द्वे द्रव्ये मिश्रपरिणते भवतः, एक द्रव्यं विस्त्रसापरिणतं भवति, 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए ७' अथवा एकं द्रव्यं प्रयोगपरिणतम्, एकं मिश्रपरिणतम्, एक विस्त्रसापरिणतं भवति । गौतमः पृच्छति—'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वडप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया, यानि द्रव्याणि प्रयोगपरिणतानि तानि किं मनःप्रयोगपरिणतानि, वचःप्रयोगपरिणतानि,

हैं और एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है ३, 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे वीससा परिणए' अथवा कोई दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्त्रसापरिणत होता है ४, 'अहवा एगे मीसापरिणए, दो वीससापरिणया' अथवा एकद्रव्य मिश्रपरिणत होता है और दो द्रव्य विस्त्रसापरिणत होते हैं ५, 'अहवा दो मीसापरिणया एगे वीससा परिणए' अथवा कोई दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्त्रसा परिणत होता है ६ 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए' कोई एक द्रव्य प्रयोग परिणत होता है, कोई एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है (एगे वीससा परिणए) कोई एक द्रव्य विस्त्रसा परिणत होता है ७ । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वडप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया' हे भदन्त ! जो तीनों द्रव्यप्रयोगपरिणत

પારિણએ' અથવા બે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણુત હોય છે અને એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણુત હોય છે. 'અહવા દો પઓગપરિણયા એગે વીસસાપરિણએ' અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે. ૪ 'અહવા એગે મીસાપરિણએ દો વીસસા પરિણયા' અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણુત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે. ૫ 'અહવા દો મીસા પરિણયા એગે વીસસા પરિણએ' અથવા બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણુત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે. ૬ 'અહવા એગે પઓગપરિણએ, એગે મીસા પરિણએ' કોઈ એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત હોય છે કોઈ એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણુત હોય છે. 'એગે વીસસા પરિણએ' કોઈ એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે. ૭

પ્રશ્ન— 'જइ પઓગપરિણયા, किं मणप्पओगपरिणया, वडप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया ' हे भगवन् ने त्रये द्रव्य प्रयोगपरिणुत होंगे तो तुं ते

કાયપ્રયોગપરિણતાનિ ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! મળપ્પઓગપરિણયા વા, एवं एकसंयोगो दुयासंयोगो तियासंयोगो भाणियव्वो’ हे गौतम ! प्रयोगपरिणतानि द्रव्याणि मनःप्रयोगपरिणतानि वा, वचः प्रयोगपरिणतानि वा, कायप्रयोगपरिणतानि वा, भवन्ति, एवं रीत्या एकसंयोगः, द्विकसंयोगः, त्रिकसंयोगो भणितव्यः, यथा ‘द्वे प्रयोगपरिणते द्रव्ये मनःप्रयोगपरिणते भवतः एकञ्च वचःप्रयोगपरिणतं वा भवति’ इत्यादिद्विकयोगो बोध्यः, प्रयोगपरिणतेषु त्रिषु एकं द्रव्यमनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, एक वचःप्रयोगपरिणतं भवति, एकञ्च कायप्रयोगपरिणतं भवति ’ इत्यादित्रिकयोगो बोध्यः । गौतमः

होते हैं वे क्या मनःप्रयोगसे परिणत होते हैं या वचनप्रयोगसे परिणत होते हैं ? या कायप्रयोगसे परिणत होते ! उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘मणपपओगपरिणया वा, एवं एकसंयोगो, दुया संयोगो तियासंयोगो भाणियव्वो’ प्रयोगपरिणत तीनों द्रव्य मनःप्रयोगसे भी परिणत होते हैं, वचनप्रयोगसे भी परिणत होते हैं, कायप्रयोगसे भी परिणत होते हैं । इसी तरहसे एकसंयोग, द्विकसंयोग और त्रिकसंयोग कहलेना चाहिये जैसे जो तीन द्रव्य प्रयोग परिणत होते हैं उनमेंसे कोई एक दो द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत होते हैं और एकद्रव्य वचःप्रयोगपरिणत होता है इत्यादि रूप कथन द्विकसंयोगको लेकर कहा गया जानना चाहिये इसी तरहसे जो तीन द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं उन तीनोंमें एक द्रव्य मनःप्रयोग परिणत होता है, एक वचनप्रयोगपरिणत होता है, एक कायप्रयोग परिणत होता है इत्यादि रूपसे कथन

મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે? કે વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે અગર કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ‘મળપ્પઓગ પરિણયા વા एवं एकसंयोगो, दुया संयोगो, तिया संयोगो भाणियव्वो’ પ્રયોગપરિણત તે ત્રણે દ્રવ્યો મનઃપ્રયોગથી વચનપ્રયોગથી અને કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે. એ જ રીતે એક સંયોગ, દ્વિક સંયોગ અને ત્રિકસંયોગ પણ સમજી લેવા જેવી રીતે કે ત્રણે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણત હોય છે તેમાંથી કોઈ એક દ્રવ્ય મન પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ઇત્યાદિ રૂપ કથન દ્વિકસંયોગને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે તે બાણી લેવું એ જ રીતે જે ત્રણે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણત થાય છે તે ત્રણેમાં એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે, એક વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, એક કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે. ઇત્યાદિ રૂપનું કથન ત્રિકસંયોગિક કથન સમજવું.

પૃચ્છતિ—‘જહ મળપ્પઓગપરિણયા કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા, મોસમળપ્પઓગ-
પરિણયા, સચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા, અસચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા’ હે મદન્ત !
યાનિ દ્રવ્યાણિ મનઃપ્રયોગપરિણતાનિ તાનિ કિં સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતાનિ, મૃષામનઃ
પ્રયોગપરિણતાનિ, સત્યમૃષામનઃપ્રયોગપરિણતાનિ, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણ-
તાનિ ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ અસ-
ચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા વા’ હે ગૌતમ ! મનઃપ્રયોગપરિણતાનિ દ્રવ્યાણિ
સત્યમનઃપ્રયોગપરિણતાનિ, મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતાનિ, સત્યમૃષામનપ્રયોગપરિ-
ણતાનિ, અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણતાનિ ભવન્તિ, ‘અહવા એગે સચ્ચમળપ્પઓગ
પરિણા, દો મોસમળપ્પઓગપરિણયા વા’ અથવા એકમનઃપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં સત્ય-

ત્રિકયોગકા કથન જાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે
હૈં ‘જહ મળપ્પઓગપરિણયા કિં સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા, મોસમળપ્પઓગ
પરિણયા સચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા અસચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા’
હે મદન્ત ! જો તીનોં દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગ પરિણત હોતે હૈં સો કયા વે સત્ય
મનઃ પ્રયોગ પરિણત હોતે હૈં ? યા મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા
અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોતે હૈં ? ઇસ્કે ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં
‘ગોયમા ! સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ અસચ્ચામોસમળપ્પઓગ-
પરિણયા વા’ હે ગૌતમ જો ત્રીન દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગ પરિણત હોતે હૈં
વે સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં, મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત બી
હોતે હૈં ઓર અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત બી હોતે હૈં । ‘અહવા એગે
સચ્ચમળપ્પઓગપરિણા, દો મોસમળપ્પઓગપરિણયા’ મનઃપ્રયોગ

પ્રશ્ન— ‘જહ મળપ્પઓગપરિણયા કિં સચ્ચમળપ્પઓગ પરિણયા, મોસમળ
પ્પઓગપરિણયા, સચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા, અસચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા’
હે મગવન્ બે ત્રણ દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? તે શું સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત
હોય છે ? કે મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? અગર સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય
છે ? કે અસત્યામૃષામનઃ પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર— ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ‘સચ્ચમળપ્પઓગપરિણયા વા, જાવ
અસચ્ચામોસમળપ્પઓગપરિણયા વા’ બે ત્રણ દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે
તે સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત, મૃષામનપ્રયોગ પરિણત અને સત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત
પણ હોય છે અને અત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. ‘અહવા એગે સચ્ચમળ
પઓગપરિણા દો મોસમળપઓગપરિણયા’ મનઃપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યોમાંથી એક

મનઃપ્રયોગપરિણત ભવતિ, દ્વે તથાત્રિવે દ્રવ્યે મૃષામનઃપ્રયોગપરિણતે વા ભવતઃ, 'એવં દુયાસજોગો, તિયાસજોગો ભાણિયવ્વો' એવં ઉક્તરીત્યા દ્વિકસંયોગઃ, ત્રિકસંયોગો ભણિતવ્યઃ વક્તવ્યઃ 'એત્ય વિ તહેવ જાવ' અત્રાપિ દ્રવ્યત્રયાધિકારેડપિ તથૈવ વક્તવ્યં યથા દ્રવ્યદ્વયાધિકારે ઉક્તમ્, તતશ્ચ મનોવચનકાયપ્રભેદતો યઃ પ્રયોગપરિણામઃ, મિશ્રપરિણામઃ, વર્ણાદિભેદતશ્ચ વિસ્ત્રસાપરિણામ ઉક્તઃ સ અત્રાપિ વાચ્યઃ યાવત્-પૂર્વોક્તં સર્વં સંગ્રોહ્યમ્, 'અહવા એગે તંસસંઠાણપરિણે વા, એગે ચડરંસસંઠાણપરિણે વા, એગે આયયસંઠાણપરિણે વા' અથવા એકં સંસ્થાનપ્રયોગપરિણતં દ્રવ્યં ત્ર્યસ્રસંસ્થાનપરિણતં વા ભવતિ એકં દ્રવ્યં ચતુરસ્રસંસ્થાનપરિણતમ્ એકં દ્રવ્યમ્ આયતસંસ્થાનપરિણતં વા ભવતિ, હદમત્ર વોઘ્યમ્-દ્રવ્યત્રયપરિણામાધિ-

પરિણત દ્રવ્યોમેં સે એકમનઃપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, તથા દૂસરે મનઃપ્રયોગપરિણત દો દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોતે હૈં । 'એવં દુયાસંયોગો ભાણિયવ્વો' હસ ઉક્તરીતિકે અનુસાર દ્વિકસંયોગ, ત્રિકસંયોગ કહલેના ચાહિયે । 'એત્ય વિ તહેવ જાવ' હસ દ્રવ્યત્રયકે અધિકારમેં મી એસા હી કથન કરના ચાહિયે જૈસા કિ કથન દ્રવ્યદ્વયકે અધિકારમેં કિયા ગયા હૈ । વહાં પર મન, વચન, કાયકે ભેદસે જો પ્રયોગપરિણામ, મિશ્રપરિણામ ઓર વર્ણાદિકે ભેદસે વિસ્ત્રસાપરિણામ કહા ગયા હૈ વહ યહાં પર મી કહના ચાહિયે । 'યાવત્' પદ યહી બાત પ્રગટ કરતા હૈ । 'અહવા એગે તંસસંઠાણપરિણે વા, એગે ચડરંસસંઠાણપરિણે વા, એગે આયયસંઠાણપરિણે વા' અથવા સંસ્થાન પ્રયોગ પરિણત એક દ્રવ્ય ત્ર્યસ્રસંસ્થાન પરિણત મી હોતા હૈ, કોઈ એક દ્રવ્ય ચતુરસ્ર સંસ્થાન પરિણત હોતા હૈ, કોઈ એક દ્રવ્ય આયત સંસ્થાન પરિણત હોતા હૈ । યહાં પર એસા સમજ્ઞના

દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણુત હોય છે તથા ધીબુ મનઃપ્રયોગ પરિણુત દ્રવ્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે. 'એવં દુયાસંયોગો, તિયાસંયોગો ભાણિયવ્વો' આ જ રીતે દ્વિક સંયોગ અને ત્રિકસંયોગ પણ સમજી લેવા. 'એત્ય વિ તહેવ જાવ' એ દ્રવ્ય ત્રણ દ્રવ્યના અધિકારમાં પણ એવું જ કથન કરવું જોઈએ જેવું કથન દ્રવ્યદ્વયના અધિકારમાં કહેલું છે. ત્યાં મન, વચન અને કાયના ભેદથી તે પ્રયોગપરિણામ, મિશ્રપરિણામ અને વર્ણાદિના ભેદથી વિસ્ત્રસા પરિણામ કહેલ છે તે અહીં આ પણ સમજી લેવા. 'યાવત્' એ જ વાત યાવત પદથી સમજી શકાય છે. 'અહવા એગે તંસસંઠાણપરિણે વા, એગે ચડરંસસંઠાણપરિણે વા એગે આયયસંઠાણપરિણે વા' અથવા તે સંસ્થાન પરિણુત એક દ્રવ્ય ત્ર્યસ્રસંસ્થાન પરિણુત પણ હોય છે, કોઈ એક દ્રવ્ય ચતુરસ્ર

કારે પ્રયોગમિશ્રવિસ્ત્રસાપરિણતેષુ એકત્વે ત્રયો વિકલ્પાઃ, દ્વિકસંયોગેતુ પદ્મ વિકલ્પાઃ, -તથાહિ-આઘસ્ય એકત્વે શેષદ્વયસ્ય ક્રમેણ દ્વિત્વે દ્વૌ, એવમ્-આઘસ્ય દ્વિત્વે શેષદ્વયસ્ય ક્રમેણ એકત્વે અન્યૌ દ્વૌ, इत्येवं चत्वारः, તથા દ્વિતીયસ્યેકત્વે તૃતીયસ્ય દ્વિત્વે પશ્ચમઃ, તથા દ્વિતીયસ્ય દ્વિત્વે, તૃતીયસ્ય ચૈકત્વે પઠઃ इत्येवं पद, ત્રિક-યોગેતુ એક એવેત્યેવં સર્વે દશ, એવં મનઃપ્રયોગાદિષ્વપિ ત્રિષુ દશ, સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણતાદિષુ તુ એકત્વે ચત્વારઃ, દ્વિકયોગે દ્વાદશ, તથાહિ-આઘસ્ય સત્યસ્યેકત્વે

ચાહિયે દ્રવ્યત્રય પરિણામાધિકારમેં પ્રયોગ, મિશ્ર ઓર વિસ્ત્રસા પરિણત દ્રવ્યદ્વયમેં ત્રીન વિકલ્પ હોતે હૈં' અર્થાત્ દ્રવ્યત્રય પ્રયોગ પરિણત મી હોતા હૈ, મિશ્રપરિણત મી હોતા હૈ ઓર વિસ્ત્રસા પરિણત મી હોતા હૈ' યે હી એકત્વમેં ત્રીન વિકલ્પ હૈં । દ્વિકસંયોગમેં ૬ વિકલ્પ હોતે હૈં જો ઇસ પ્રકારસે હૈં આદિકે એકત્વમે, ઓર શેષદ્વયકે ક્રમસે દ્વિત્વમેં દો વિકલ્પ તથા આદિકે દ્વિત્વમેં ઓર શેષદ્વયકે ક્રમસે એકત્વમેં દો ઇસ તરહ ચાર વિકલ્પ તો યે હો જાતે હૈં । તથા દ્વિતીય કે એકત્વમેં ઓર તૃતીયકે એકત્વમેં ઓર તૃતીયકે દ્વિત્વમેં પાંચવાં વિકલ્પ હોતા હૈ । તથા દ્વિતીયકે દ્વિત્વમેં ઓર તૃતીયકે એકત્વમેં ૬ છઠા વિકલ્પ હોતા હૈ ઇસ તરહ દ્વિકસંયોગમેં ૬ વિકલ્પ હો જાતે હૈં । તથા ત્રિકકે યોગમેં એક વિકલ્પ ઇસ પ્રકાર $૩+૬+૧=૧૦$ યે સઘ ૧૦ વિકલ્પ હો જાતે હૈં । ઇસી તરહસે મનઃપ્રયોગ આદિ ત્રીનમેં ૧૦ વિકલ્પ હો જાતે હૈં અર્થાત્ 'દ્રવ્યત્રયમનઃપ્રયોગપરિણત' મી હોતા હૈ, વચઃપ્રયોગપરિણત મી હોતા હૈ, ઓર

સંસ્થાન પરિણુત હોય છે. કોષએક દ્રવ્ય આયત સંસ્થાન પરિણુત પણ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે દ્રવ્યત્રયના અધિકારમાં પ્રયોગ, મિશ્ર અને વિસ્ત્રસા પરિણુત, દ્રવ્યદ્વયમાં એકત્વમાં ત્રણ વિકલ્પ થાય છે અર્થાત્ દ્રવ્યત્રય પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે મિશ્ર પરિણુત અને વિસ્ત્રસા પરિણુત પણ હોય છે. આજ એકત્વમાં ત્રણ વિકલ્પ છે દ્વિકસંયોગમાં છ વિકલ્પ થાય છે જે આ રીતે છે-પહેલાના એકત્વમાં અને બાકીમાં બેના ક્રમથી, દ્વિત્વમાં બે વિકલ્પ તથા આદિના દ્વિત્વમાં અને બાકીમાં બેના ક્રમથી, એકત્વમાં બે એ રીતે ચાર વિકલ્પ તો આજ થાય છે. તથા બીજાના એકત્વમાં અને ત્રીજાના દ્વિત્વમાં એમ પાંચમે વિકલ્પ થાય છે તથા બીજાના દ્વિત્વમાં અને ત્રીજાના એકત્વમાં એમ છઠો વિકલ્પ થાય છે. એ રીતે દ્વિકસંયોગમાં છ વિકલ્પ થાય છે. તથા ત્રિક સંયોગમાં એક વિકલ્પ આ રીતે $૩+૬+૧=૧૦$ એ બંધા મળીને ૧૦ દશ વિકલ્પો થાય છે આવી રીતે મનપ્રયોગાદિ ત્રણેના દશ વિકલ્પ થાય છે અર્થાત્ 'દ્રવ્યત્રય મનપ્રયોગ પરિણુત' પણ હોય છે. વચન પ્રયોગ

શેષાણાં મૃષાદિત્રયાણાં ક્રમેણ અનેકત્વે ત્રયઃ, એવમ્ આદ્યસ્યાનેકત્વે શેષાણાં ત્રયાણામ્ ક્રમેણ એકત્વે ત્રયં इत्येवं षट्, तथा द्वितीयस्य एकत્वे शेषद्वयस्य क्रमेण અનેકત્વે દ્વૌ, तथा द्वितीयस्य અનેકત્વે શેષદ્વયસ્ય ક્રમેણ એકત્વે દ્વૌ, तृतीयचतुर्थ-योरेकत्वानेकत्वाभ्याम् એકઃ, तयोरेवानेकत्वैकत्वाभ्याम् એકઃ, इत्येवं द्वादश,

કાયપ્રયોગપરિણત મ્હી હોતા હૈ । યે હી એકત્વમેં ત્રીન વિકલ્પ હૈ । દ્વિકસંયોગમેં ૬, ઓર ત્રિકસંયોગમેં ૧ હસ પ્રકાર યે ૧૦ વિકલ્પ હૈ । તથા સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત આદિકોમેં એકત્વમેં ચાર વિકલ્પ હોતે હૈ જો હસ પ્રકારસે હૈ દ્રવ્યત્રય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત મ્હી હતા હૈ, અસત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત મ્હી હોતા હૈ, ઉભયમનઃપ્રયોગપરિણત મ્હી હોતા હૈ, ઓર અનુભયમનઃપ્રયોગ પરિણત મ્હી હોતા હૈ હસ તરહસે યે એકત્વમેં ચાર વિકલ્પ હૈ । દ્વિકયોગમેં ૧૨ તરહ વિકલ્પ હોતે હૈ જો હસ પ્રકારસે હૈ આદિ સત્યકે એકત્વમેં ઓર શેષમૃષાદિત્રયકે ક્રમશઃ અનેકત્વમેં ત્રીનવિકલ્પ, હસી તરહસે આદિ સત્યકે અનેકત્વમેં ઓર શેષત્રીનકે ક્રમશઃ એકત્વમેં ત્રીન વિકલ્પ હસ પ્રકાર ૬ વિકલ્પ યે હુએ, તથા દ્વિતીય મૃષાકે એકત્વમેં ઓર શેષદ્વયકે ક્રમશઃ અનેકત્વ મેં દો વિકલ્પ, હસ પ્રકાર ૧૦ દશ વિકલ્પ હુએ ઓર તૃતીય એવં ચતુર્થકે એકત્વ એવં અનેકત્વ કો લેકર ૧ એક વિકલ્પ ઓર ઇન્હોંકે અનેકત્વ ઓર એકત્વકો લેકર એક ઓર વિકલ્પ હસ પ્રકારસે દ્વિક-

પરિણુત પણુ હોય છે. અને કાયપ્રયોગ પરિણુત પણુ હોય છે એજ એકત્વમા ૩ ત્રણ વિકલ્પ છે. અને દ્વિક સંયોગમા ૬ છ અને ત્રિકસંયોગમાં ૧ એક એ પ્રમાણે કુલ ૧૦ દશ વિકલ્પ થાય છે તથા સત્યમનપ્રયોગ પરિણુત આદિમાં એકત્વમા ચાર ૪ વિકલ્પ થાય છે જે આ પ્રમાણે છે—દ્રવ્યત્રય સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણુત પણુ હોય છે. અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે. ઉભય મનઃપ્રયોગ પરિણુત પણુ હોય છે અને અનુભય મનઃ પ્રયોગ પરિણુત પણુ હોય છે એ રીતે એકત્વમા ચાર વિકલ્પ છે દ્વિકસંયોગમાં ૧૨ ચાર વિકલ્પ થાય છે જે આ પ્રમાણે છે પહેલા સત્યના એકત્વમાં અને બાકી મૃષા આદિ ત્રયના ક્રમથી અનેકત્વમા ત્રણ વિકલ્પ, એ જ રીતે આદિ સત્યના અનેકત્વમા અને બાકીના ત્રણના ક્રમથી ક્રમશઃ અનેકત્વમાં ત્રણ ૩ વિકલ્પ એ રીતે છ વિકલ્પ થાય છે. તથા બીજા મૃષાના એકત્વમા અને બાકીના બેના ક્રમથી અનેકત્વમા બે ૨ વિકલ્પ તથા બીજા ભેદના અનેકત્વમાં અને શેષ બેના ક્રમથી એકત્વમા ૨ બે વિકલ્પ, આ પ્રમાણે ૧૦ દશ વિકલ્પ થયા. અને ત્રીજા અને ચોથાના એકત્વ અને અનેકત્વને લઈને એક વિકલ્પ અને તેને જ અનેકત્વ અને એકત્વને લઈને બીજો વિકલ્પ એ રીતે દ્વિકસંયોગના

ત્રિકયોગે તુ ચત્વારઃ, इत्येवं सर्वेऽपि विंशतिर्विकल्पाः । एवं परिमण्डलादिषु पञ्चसु
 एकत्वे पञ्च, द्विकयोगे विंशतिः—आद्यस्य एकत्वे शेषाणां चतुर्णाम् क्रमेणानेकत्वे
 चत्वारः, तथा आद्यस्यानेकत्वे शेषाणां च क्रमेण एकत्वे चत्वारः, इत्येवमष्टौ,
 एवं द्वितीयस्य एकत्वे अनेकत्वे च, शेषत्रयस्य चानेकत्वे एकत्वे च षट्, तथा
 तृतीयस्य एकत्वे अनेकत्वे च शेषयोरनेकत्वे एकत्वे च चत्वारः, एवं चतुर्थस्य
 एकत्वे अनेकत्वे च, पञ्चमस्यानेकत्वे एकत्वे च द्वौ, इत्येवं विंशतिः, त्रिकयोगेतु
 दश इति सर्वे त्रिंशद् विकल्पाः । एवमन्येऽपि स्वयमूहनीयाः ॥ सू० २२ ॥

યોગમેં યે ૧૨ વિકલ્પ હેં । તથા ત્રિકયોગમેં ચાર વિકલ્પ હોતે હેં,
 હસ તરહ સબ ૨૦ વિકલ્પ હોતે હેં । હસી તરહસે પરિમંડલ આદિ
 સંસ્થાનોમેં એકત્વમેં પાંચ વિકલ્પ, દ્વિકયોગમેં ૨૦ વિકલ્પ હોતે હેં ।
 ૨૦ વિકલ્પ હસ પ્રકારસે હેં આદિકે એકત્વમેં, શેષચારોંકે ક્રમશઃ
 અનેકત્વમેં ચાર વિકલ્પ, તથા આદિકે અનેકત્વમેં ઔર શેષચારોંકે
 ક્રમશઃ એકત્વમેં ચાર વિકલ્પ હસ પ્રકાર આઠવિકલ્પ યે હુએ, હસી
 તરહસે દ્વિતીયકે એકત્વમેં તથા શેષત્રયકે અનેકત્વમેં ઔર એકત્વમેં
 ૬ વિકલ્પ, તથા તૃતીયકે એકત્વમેં ઔર અનેકત્વમેં, તથા શેષદોંકે
 અનેકત્વમેં ઔર એકત્વમેં ચાર વિકલ્પ હોતે હેં, હસો તરહસે ચતુર્થકે
 એકત્વમેં ઔર અનેકત્વમેં, પંચમકે અનેકત્વમેં ઔર એકત્વમેં, દો
 વિકલ્પ હસ તરહ યે સબ મિલકર વીસ ૨૦ વિકલ્પ હો જાતે હેં ।
 તથા ત્રિકકે યોગમેં દશ વિકલ્પ હસ પ્રકાર સબ મિલકર તીસ ૩૦
 વિકલ્પ હો જાતે હેં । હસી તરહસે ઔર ખી વિકલ્પ અપને આપ
 સમજ લેના ચાહિયે ॥ સૂ० ૨૨ ॥

૧૨ યાર વિકલ્પ થાય છે ત્રિક સંયોગમાં જ ચાર વિકલ્પ થાય છે. એ રીતે કુલ ૨૦
 વીશ વિકલ્પ થાય છે આ રીતે પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનોમાં એકત્વમાં પાંચ વિકલ્પ.
 દ્વિક સંયોગમાં વીશ વિકલ્પ થાય છે જે વીસ વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે.—પહેલાના એક-
 ત્વમાં, અને બાકીના ચારેના કેમથી અનેકત્વમાં ૪ ચાર વિકલ્પ તથા પહેલાના અનેક-
 ત્વમાં અને બાકીના ચારેના કેમથી એકત્વમાં ૪ ચાર વિકલ્પ એ પ્રમાણે કુલ આઠ ૮
 વિકલ્પ થાય છે. એજ રીતે બીજાના એકત્વમાં અને અનેકત્વમાં તથા બાકીના ત્રણેના
 અનેકત્વમાં અને એકત્વમાં છ ૬ વિકલ્પ તથા ત્રીજાના એકત્વમાં અને અનેકત્વમાં તથા
 બાકીના બેના અનેકત્વમાં અને એકત્વમાં ચાર વિકલ્પ થાય છે. એજ રીતે ચોથાના એક-
 ત્વમાં, અનેકત્વમાં પાંચમાના અનેકત્વમાં અને એકત્વમાં ૨ બે વિકલ્પ આ રીતે કુલ
 મળીને ૨૦ વીશ વિકલ્પ થાય છે. તથા ત્રણના યોગમાં ૧૦ દશ વિકલ્પ એ રીતે કુલ
 ૩૦ ત્રીસ વિકલ્પ થાય છે. આ પ્રમાણે બાકીના બીજા વિકલ્પો પણ સમજ લેવા. સૂ. ૨૨-

मूलम्—चत्वारि भन्ते ! द्वा किं पओगपरिणया मीसापरिणया, वीससापरिणया ? गोयमा ! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा, अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि मीसापरिणया १, अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि वीससापरिणया २, अहवा दो पओगपरिणया दो मीसापरिणया ३, अहवा दो पओगपरिणया, दो वीससापरिणया ४, अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे मीसापरिणए ५, अहवा तिन्नि पओगपरिणया, एगे वीससापरिणए ६, अहवा एगे मीसापरिणए. तिन्नि वीससापरिणया ७, अहवा दो मीसा परिणया, दो वीससा परिणया ८, अहवा तिन्नि मीसापरिणया एगे वीससापरिणए ९, अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए, दो वीससापरिणया १, अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसापरिणया, एगे वीससापरिणए २, अहवा दो पओगपरिणया; एगे मीसापरिणए, एगे वीससा परिणए ३, जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया ? वइप्पओगपरिणया कायप्पओगपरिणया एवं एएणं कमेणं पंच छ सत्त जाव दससंखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता य द्वा भाणियद्वा, दुया संजोएणं, तिया संजोएणं, जाव—दससंजोएणं, बारससंजोएण, उवजुंजिऊणं जत्थ जत्तिया संयोगा उट्टेति ते सत्त्वे भाणियद्वा, एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियद्वा, जाव असंखेज्जा, अणंता एवं चेव, नवरं एक्कं पदं अब्भहियं, जाव अहवा अणंता परिसंडलसंठाणपरिणया जाव अणंता आययसंठाणपरिणया ॥ सू० २३ ॥

હાયા-ચત્તારિ ભદન્ત ! દ્રવ્યાણિ કિં પ્રયોગપરિણતાનિ, મિશ્રપરિણતાનિ વિસ્ત્ર-
સાપરિણતાનિ ? ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણતાનિ વા, મિશ્રપરિણતાનિ વા, વિસ્ત્રસાપરિણ-
તાનિ વા, અથવા એકં પ્રયોગપરિણતં ત્રીણિ મિશ્રપરિણતાનિ ૧, અથવા એકં પ્રયોગ-
પરિણત ત્રીણિ વિસ્ત્રસાપરિણતાનિ ૨, અથવા દ્વે પ્રયોગપરિણતે, દ્વે મિશ્રપરિણતે
૩, અથવા દ્વે પ્રયોગપરિણતે, દ્વે વિસ્ત્રમા પરિણતે ૪, અથવા ત્રીણિ પ્રયોગપરિણ-
તાનિ, એક મિશ્રપરિણતમ્ ૫. અથવા ત્રીણિ પ્રયોગપરિણતાનિ, એકં વિસ્ત્રસાપરિણતં

‘ચત્તારિ ભંતે ! દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ-(ચત્તારિ ભંતે ! દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા) હે ભદન્ત !
ચાર દ્રવ્ય કયા પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ?
યા વિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પઓગપરિણયા
વા, મીસા પરિણયા વા, વીસસાપરિણયા વા) ચાર દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત
બી હોતે હૈં, મિશ્રપરિણત બી હોતે હૈં, વિસ્ત્રસા પરિણત બી હોતે હૈં
(અહવા એગે પઓગપરિણા, તિન્નિ સીસાપરિણયા) અથવા એકપ્રયોગપરિ-
ણત હોતા હૈં । બાકીકે ત્રીન મિશ્રપરિણત હોતે હૈં * (અહવા એગે
પઓગપરિણા, તિન્નિ વીસસાપરિણયા) અથવા એકપ્રયોગપરિણત હોતા હૈં
બાકીકે ત્રીન વિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં ૨, (અહવા દો પઓગપરિણયા, દો
મીસાપરિણયા ૩) અથવા દો પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ઓર દો મિશ્રપરિણત
હોતે હૈં ૩, (અહવા દો પઓગપરિણયા, દો વીસસા પરિણા ૪) અથવા
દો પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં દો વિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં ૪, (અહવા તિન્નિ
પઓગપરિણયા, એગે સીસાપરિણા ૫) અથવા ત્રીન પ્રયોગપરિણા હોતે હૈં

‘ચત્તારિ ભંતે દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા इत्यादि”

સુત્રાર્થ-‘ચત્તારિ ભંતે દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા’ હે ભગવન્ ચાર દ્રવ્યો શુ
પ્રયોગપરિણત હોય છે મિશ્ર પરિણત હોય છે કે વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘પઓગપરિણયા મીસાપરિણયા વીસસા પરિણયા વા’ ચાર દ્રવ્ય
પ્રયોગપરિણત, મિશ્ર પરિણત અને વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે. ‘અહવા એગે પઓગપરિ-
ણા તિન્નિ મીસા પરિણયા’ અથવા એક પ્રયોગપરિણત હોય છે અને બાકીના ત્રણ
મિશ્ર પરિણત હોય છે ? ‘અહવા એગે પઓગપરિણા તિન્નિ વીસસા પરિણયા’
અથવા એક પ્રયોગ પરિણત હોય છે બાકીના ત્રણ વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૨
‘અહવા દો પઓગપરિણયા, દો મીસા પરિણયા’ અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત
હોય છે અને બે મિશ્રપરિણત હોય છે ૩ ‘અહવા દો પઓગપરિણયા દો વીસસા
પરિણયા’ અથવા બે દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બે વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૪

૬ અથવા એક મિશ્રપરિણત, ત્રીણિ વિસ્ત્રસાપરિણતાનિ ૭, અથવા દ્વે મિશ્રપરિણતે દ્વે વિસ્ત્રસાપરિણતે ૮, અથવા, ત્રીણિ મિશ્રપરિણતાનિ, એકં વિસ્ત્રસાપરિણતમ્ ૯, અથવા એક પ્રયોગપરિણતમ્, એકં મિશ્રપરિણત, દ્વે વિસ્ત્રસાપરિણતે ૧, અથવા એક પ્રયોગપરિણત, દ્વે મિશ્રપરિણતે, એક વિસ્ત્રસાપરિણતમ્ ૨, અથવા દ્વે પ્રયોગપરિણતે, એક મિશ્રપરિણતમ્, એક વિસ્ત્રસાપરિણતમ્ ૩, યાનિ પ્રયોગપરિણતાનિ

એકદ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈ ૫। (અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા એગે વીસસા પરિણા ૬) અથવા, ત્રીણિ દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ઓર એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતા હૈ ૬। (અહવા એગે મીસાપરિણા, તિન્નિ વીસસાપરિણા ૭ અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈ બાકીકે ૩ દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતે હૈં ૭। (અહવા દો મીસાપરિણયા, દો વીસસાપરિણયા ૮) અથવા દો દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ઓર દો દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતે હૈં ૮। (અહવા તિન્નિ મીસાપરિણયા એગે વીસસા પરિણા ૯) અથવા ત્રીણિ મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ઓર એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતા હૈ ૯। (અહવા એગે પઓગપરિણા એગે મીસાપરિણા, દો-વીસસા પરિણયા ૧) અથવા એકદ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, એકદ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈ ઓર દો દ્રવ્યવિસ્ત્રસાપરિણત હોતે હૈં। (અહવા એગે પઓગપરિણા, દો મીસાપરિણયા, એગે વીસસાપરિણા ૨) અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, દો દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ઓર

‘અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા એગે મીસા પરિણા’ અથવા ત્રણ પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક મિશ્ર પરિણત હોય છે ૫ ‘અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા એગે વીસસા પરિણયા’ અથવા ત્રણ દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૬ ‘અહવા એગે મીસા પરિણા તિન્નિ વીસસા પરિણા’ અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે બાકીના ત્રણ દ્રવ્યો વિસ્ત્રસાપરિણત હોય છે ૭; ‘અહવા દો મીસા પરિણયા દો વીસસા પરિણયા’ અથવા બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત, અને બે દ્રવ્યો વિસ્ત્રસાપરિણત હોય છે ૮ ‘અહવા તિન્નિ મીસા પરિણયા એગે વીસસા પરિણા’ અથવા ત્રણ મિશ્રપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોય છે ૯ ‘અહવા એગે પઓગપરિણા, એગે મીસાપરિણા દો વીસસા પરિણયા’ અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે, એક મિશ્રપરિણત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૧ ‘અહવા એગે પઓગપરિણા દો મીસા પરિણયા એગે વીસસા પરિણા’ એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે બે મિશ્ર પરિણત હોય છે

किं मनःप्रयोगपरिणतानि, वचःप्रयोगपरिणतानि, कायप्रयोगपरिणतानि ? एवम् एतेन क्रमेण पञ्च, षट्, सप्त, यावत् दश, संख्येयानि, असंख्येयानि, अनन्तानि च द्रव्याणि भणितव्यानि, द्विकसंयोगेन, त्रिकसंयोगेन यावत् दशसंयोगेन, द्वादश-

एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है २, (अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए ३) अथवा दो द्रव्य प्रयोग-परिणत होते हैं, एकमिश्रपरिणत होता है और एक विस्रसा परिणत होता है ३, (जइ पओगपरिणया किंमणप्पओगपरिणया ३) हे भदन्त ! चार द्रव्य यदि प्रयोग परिणत होते हैं तो क्या वे मनः प्रयोगपरिणत होते हैं या वचनप्रयोगपरिणत होते हैं या कायप्रयोग परिणत होते हैं ? (एवं एएणं कमेणं पंच, छ, सत्त, जाव दस, संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता य दव्वा, दुयासंजोएणं, तियासंजोएणं, जाव दस संजोएणं, वारससंजोएणं, भाणियव्वा) हे गौतम ! इस विषयमें समस्त कथन पहिले किये कथनके अनुसार ही जानना चाहिये । इसी प्रकारसे क्रमानुसार पांच, छ, सात, यावत् दश, संख्यात, असंख्यात और अनन्त द्रव्योंके द्विकसंयोग त्रिकसंयोग, यावत् दशसंयोग, बारह संयोग कह लेना चाहिये । (उवजुंजिऊणं

अने એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૨ ‘અહવા દો પઓગપરિણયા, એગે મીસા પરિણए, એગે વીસસા પરિણए’ અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત, એક મિશ્ર પરિણત હોય છે અને એક વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૩ ‘જइ પओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया ३’ હે ભગવન્ ચાર દ્રવ્ય બે પ્રયોગપરિણત હોય તો શું તે મન.પ્રયોગ પરિણત હોય છે ? વચનપ્રયોગ પરિણત કે કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? ‘एवं एएणं कमेणं पंच, छ, सत्त जाव दस, संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता य दव्वा दुया संजोएणं, तिया संजोएणं, जाव दस संजोएणं; वारस संजोएणं भाणियव्वा’ હે ગૌતમ આ વિષયમાં સઘળું કથન પહેલા કરવામાં આવેલા કથનાનુસાર સમજ લેવું અને એ જ રીતના કેમ પ્રમાણે પાંચ, છ, સાત,—યાવત્-દશ, સંખ્યાત્ અસંખ્યાત્ અને અનંત દ્રવ્યોના દ્વિક સંયોગ, ત્રિક સંયોગ—યાવત્-દશ સંયોગ, બાર સંયોગ સમજ લેવા. ‘उवजुंजिऊणं जत्थ जत्थिया सजोगा उट्ठेति ते सव्वे

संयोगेन उपयुज्य यत्र यावन्तःसंयोगा उत्तिष्ठन्ते ते सर्वे भणितव्याः, एते पुनः यथा नवमशतके प्रवेशनके भणिष्यामस्तथा उपयुक्तेन भणितव्याः, यावत्-असंख्येयाः अनन्ताः, एवमेव, नवरम् एक पदम् अभ्यधिकम्, यावत्-अथवा अनन्तानि परिमण्डलसंस्थानपरिणतानि यावत् अनन्तानि आयतसंस्थानपरिणतानि ॥ सू० २३ ॥

टीका-अथ द्रव्यचतुष्कपरिणाममधिकृत्य प्राह-‘चत्वारि भंते ! इत्यादि । ‘चत्वारि भंते ! द्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ?’

जत्थ जत्थिया स योगा उट्ठेति ते सव्वे भाणियव्वा) जहां पर जितने संयोग उपयोगपूर्वक-विचारपूर्वक-संभवित हो उतने वे सब संयोग वहां पर कहना चाहिये । (एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा) ये सब संयोग नौवें शतक के प्रवेशन अर्थात् बत्तीसवें उद्देशकमें जिस प्रकार से कहे जावेंगे, उपयोगपूर्वक उस प्रकारसे विचार करके उन्हें कहना चाहिये । (जाव अस खेज्जा अणंता, एवं चेव-नवरं एक पदं अब्भहियं) यावत्-असंख्यात, अनन्त द्रव्योंके परिणाम इसी प्रकारसे जानना चाहिये । परन्तु-एक पद अधिक करके कहना चाहिये । जाव अहवा अणंतपरिमंडलसंठाणपरिणया जाव अणंता आययसंठाण परिणया) यावत्-अथवा - अनन्तद्रव्य परिमंडल संस्थान रूपसे परिणत होते हैं-यावत्-अनन्तद्रव्य आयत संस्थानरूपसे परिणत होते हैं ।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने द्रव्य चतुष्क आदिके परिणामको अधिकृत करके कहा है. इसमें प्रभुसे ऐसा पूछा है ‘चत्वारि भंते !

भाणियव्वा’ न्या नेटला संयोग उपयोगपूर्वक - विचारपूर्वक संभवित होय तेटला ते तमाभ संयोग तां समञ्ज देवा. (एए पुण जहा नवमसये पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा) ते तमाभ संयोगो नवमा शतकना प्रवेश पर्यंत ने रीते कहेवाभां आवशे, उपयोगपूर्वक ते रीते विचारिने समञ्ज देवा. जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव-नवरम् एकं पदं अब्भहियं ’ यावत् असंख्यात अनन्त द्रव्योनु परिणुमन आव्ज रीते समञ्ज देवुं, परंतु ओक पद वधारीने कहेवु नेधये ‘ जाव अहवा अणंतपरिमंडलसंठाणपरिणया जाव अणंता आयय-संठाणपरिणया - यावत् अनन्त द्रव्य परिमंडल संस्थानरूपथी परिणुत होय छे-यावत् अनन्त द्रव्य आयत संस्थानरूपथी परिणुत होय छे

टीकार्थ-आ सूत्रवडे द्रव्य चतुष्कादिना परिणामने अधिकृत करिने कहुं छे. आभां गौतम स्वामीने प्रभुने ओवु पूछुं छे डे- ‘चत्वारि भंते द्वा किं पओग

गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! चत्वारि द्रव्याणि किं प्रयोगपरिणतानि, मिश्र-
परिणतानि, विस्त्रसापरिणतानि भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा ! पओग-
परिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा' हे गौतम ! चत्वारि
द्रव्याणि प्रयोगपरिणतानि वा, मिश्रपरिणतानि वा, विस्त्रसापरिणतानि वा
भवन्ति, 'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसापरिणया १, अथवा तेषु
एकं द्रव्यम् प्रयोगपरिणतं भवति, त्रीणि च द्रव्याणि मिश्रपरिणतानि भवन्ति १,
'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि वीससा परिणया २' अथवा एक प्रयोग
परिणतं भवति, त्रीणि च विस्त्रसापरिणतानि भवन्ति २, 'अहवा दो पओगपरिणया,
दो मीसापरिणया ३, अथवा द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते भवतः, द्वे च मिश्रपरिणते,
'अहवा दो पओगपरिणया दो वीससा परिणया ४' अथवा द्वे प्रयोगपरिणते
भवतः द्वे विस्त्रसापरिणते ४, 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे मीसापरिणए ५'

दत्त्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया' हे भदन्त !
चार द्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होते हैं ? या मिश्रपरिणत होते हैं ?
या विस्त्रसापरिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा !
पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा' हे गौतम !
चार द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं, और
विस्त्रसा परिणत भी होते हैं । 'अहवा-एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसा
परिणया, अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि वीससा परिणया, अहवा
दो पओगपरिणया, दो मीसा परिणया, अहवा दो पओगपरिणया,
दो वीससा परिणया' अथवा-उनमें एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है,
तीन द्रव्य मिश्र परिणत होते हैं १, अथवा-एक द्रव्य प्रयोग परिणत
होता है तीन द्रव्य विस्त्रसा परिणत होते हैं २, अथवा-दो द्रव्य प्रयोग

परिणया, मीसा परिणया; वीससा परिणया' हे भगवन् आर द्रव्य शुं प्रयोग
परिणत होय छे ? मिश्र परिणत के विस्त्रसा परिणत होय छे ?

उत्तर- 'गोयमा' 'पओगपरिणया वा मीसा परिणया वा वीससा परिणया'
हे गौतम आर द्रव्ये प्रयोग परिणत, मिश्र परिणत अने विस्त्रसा परिणत होय छे-
'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसा परिणया, अहवा एगे पओगपरिणए
तिन्नि वीससा परिणया, अहवा दो पओगपरिणया दो मीसा परिणया,
अहवा दो पओगपरिणया दो वीससापरिणया ' अथवा तेमां ओक द्रव्य
प्रयोग परिणत, त्रयु द्रव्य मिश्र परिणत होय छे १ अथवा ओक द्रव्य प्रयोग परिणत होय
छे अने त्रयु द्रव्य विस्त्रसा परिणत होय छे २ अथवा ओ द्रव्य प्रयोग परिणत होय छे

અથવા ત્રીણિ પ્રયોગપરિણતાનિ ભવન્તિ એકં મિશ્રપરિણતં ભવતિ^૬, ‘અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા એગે વીસસાપરિણ^૬’ અથવા ત્રીણિ પ્રયોગપરિણતાનિ ભવન્તિ, એકં વિસ્ત્રસાપરિણતં ભવતિ^૬, ‘અહવા એગે મીસાપરિણ^૬ તિન્નિ વીસસાપરિણયા ૭’ અથવા એક દ્રવ્યં મિશ્રપરિણતં ભવતિ, ત્રીણિ ચ વિસ્ત્રસાપરિણતાનિ ભવન્તિ^૭, ‘અહવા દો મીસાપરિણયા દો વીસસાપરિણયા ૮’ અથવા દ્વે દ્રવ્યે મિશ્રપરિણતે ભવતઃ, દ્વે વિસ્ત્રસાપરિણતે ભવતઃ ૮, ‘અહવા તિન્નિ મીસાપરિણયા એગે વીસસાપરિણ^૯’ અથવા ત્રીણિ દ્રવ્યાણિ મિશ્રપરિણતાનિ ભવન્તિ, એક વિસ્ત્રસાપરિણતં ભવતિ^૯, ‘અહવા એગે પઓગ-પરિણ^૯, એગે મીસાપરિણ^૯ દો વીસસાપરિણયા ૧૦’ અથવા એક દ્રવ્યં પ્રયોગ-પરિણત હોતે હૈં, દો દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોતે હૈં^૩, અથવા- દો દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં, દો દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતે હૈં^૪ । ‘અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા, એગે મીસા પરિણ^૬’ અથવા-ત્રીન દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોતે હૈં, એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોતા હૈં^૫, ‘અહવા તિન્નિ પઓગ પરિણયા, એગે વીસસા પરિણ^૬’ અથવા-ત્રીન દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં, એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતા હૈં^૬, ‘અહવા એગે મીસા પરિણ^૬ તિન્નિ વીસસા પરિણ^૬’ અથવા-એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોતા હૈં, ત્રીન દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતે હૈં^૭, ‘અહવા- દો મીસા પરિણ^૬, દો વીસસા પરિણયા’ દો દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં, દો દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોતે હૈં^૮ । ‘અહવા તિન્નિ મીસાપરિણયા, એગે વીસસાપરિણ^૬’ અથવા ચાર દ્રવ્યોમૈંસે ત્રીન દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતે હૈં ઓર એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોતા હૈં । ‘અહવા એગે પઓગપરિણ^૬, એગે મીસા

અને એ દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે ૩ અથવા એ દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એ વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે. ૪ ‘અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા એગે મીસાપરિણ^૬’ અથવા ત્રણ દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે ૫ ‘અહવા તિન્નિ પઓગપરિણયા એગે વીસસા પરિણ^૬’ અથવા ત્રણ દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત હોય છે એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે. ૬ ‘અહવા એગે મીસાપરિણ^૬ તિન્નિ વીસસા પરિણ^૬’ એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે અને ત્રણ દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે ૭ ‘અહવા દો મીસા પરિણ^૬ દો વીસસા પરિણયા’ એ દ્રવ્ય મિશ્ર પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એ વિસ્ત્રસા પરિણત હોય છે. ‘અહવા તિન્નિમીસા પરિણયા એગે વીસસા પરિણ^૬’ અથવા ત્રણ દ્રવ્યો મિશ્ર

પરિણતં ભવતિ, એક મિશ્રપરિણતમ્, દ્વે ચ વિસ્ત્રસાપરિણતે ભવતઃ ૧૦, 'અહવા
 એગે પઓગપરિણે દો મીસાપરિણયા, એગે વીસસાપરિણે ૧૧ અથવા એક
 પ્રયોગપરિણતં ભવતિ. દ્વે મિશ્રપરિણતે ભવતઃ, એક વિસ્ત્રસાપરિણતં ભવતિ ૧૧,
 'અહવા દો પઓગપરિણયા, એગે મીસાપરિણે, એગે વીસસાપરિણે ૧૨' અથવા
 દ્વે પ્રયોગપરિણતે ભવતઃ, એક મિશ્રપરિણતમ્, એક વિસ્ત્રસાપરિણત ભવતિ,
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'જહ્ પઓગપરિણયા કિં મળપ્પઓગપરિણયા, વહ્પઓગ-
 પરિણયા, કાયપ્પઓગપરિણયા?' હે ભદન્ત ! યાનિ દ્રવ્યાણિ પ્રયોગપરિણતાનિ
 તાનિ કિં મનઃપ્રયોગપરિણતાનિ, વચઃપ્રયોગપરિણતાનિ, કાયપ્રયોગપરિણતાનિ

પરિણે, દો વીસસાપરિણે' ૧ અથવા હનમેંસે એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત
 હોતા હૈ, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈ ઓર દો દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા
 પરિણત હોતે હૈં । 'અહવા એગે પઓગપરિણે, દો મીસાપરિણે, એગે
 વીસસા પરિણે ૨' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, દો દ્રવ્ય
 મિશ્રપરિણત હોતે હૈં, એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણત હોતા હૈ । 'અહવા દો
 પઓગપરિણયા એગે મીસા પરિણે, એગે વીસસા પરિણે' દો દ્રવ્ય પ્રયોગ
 પરિણત હોતે હૈં, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોતા હૈ, એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા
 પરિણત હોતા હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં- 'જહ્
 પઓગપરિણયા કિં મળપ્પઓગ પરિણયા, વહ્પઓગ પરિણયા, કાયપ્પઓગ-
 પરિણયા' હે ભદન્ત ! જો દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં વે કયા મનઃપ્રયોગ
 પરિણત હોતે હૈં ? યા વચન પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં ? યા કાયપ્રયોગ

- ૧ પરિણુત અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે. ૧ 'અહવા એગે, પઓગપરિણે
 એગે મીસા પરિણે, દો વીસસા પરિણે' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત, એક
 દ્રવ્ય મિશ્રપરિણુત અને એ દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે ૨ 'અહવા એગે પઓગ-
 પરિણે, દો મીસા પરિણે, એગે વીસસા પરિણે' અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગ-
 પરિણુત, એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણુત અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે ૨
 'અહવા એગે પઓગપરિણે દો મીસાપરિણે એગે વીસસા પરિણે' અથવા એક
 દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણુત એ દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણુત અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસા પરિણુત હોય છે ૩
 'અહવા દો પઓગપરિણયા, એગે મીસા પરિણે, એગે વીસસાપરિણે'
 એ દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણુત, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણુત અને એક દ્રવ્ય વિસ્ત્રસાપરિણુત હોય છે ૪

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે- 'જહ્ પઓગપરિણયા કિં મળપ્પઓગ પરિણયા
 વહ્પઓગપરિણયા, કાયપ્પઓગપરિણયા' હે ભગવન્ ને દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત
 હોય છે તે શું મનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ? કે વચનપ્રયોગ પરિણુત કે કાયપ્રયોગ

ભવન્તિ ? ભગવાનાહ— ‘ગૌતમ ! મળપ્પઓગપરિણયા વાં વહ્પઓગપરિણયા વા કાયપ્પઓગપરિણયા વા’ હે ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણતાનિ દ્રવ્યાણિ મનઃપ્રયોગ-પરિણતાનિ વા, વચઃપ્રયોગપરિણતાનિ વા, કાયપ્રયોગપરિણતાનિ વા ભવન્તિ
 ઇત્યાદિ સર્વદ્રવ્યચતુષ્કપ્રકરણોપલક્ષિત દ્રવ્યમ્, તત્ત્વં પૂર્વોક્તાનુસારેણ આયત-
 સંસ્થાનપર્યન્તં યથોચિતમવસેયમ્, અત્ર ચ પુદ્ગલદ્રવ્યચતુષ્કપરિણામે
 પ્રયોગમિશ્રવિસ્રમાપરિણતેષુ ત્રિષુ એકત્વે ત્રયઃ, દ્વિકયોગે તુ નવ, તથાદિ—આદ્યસ્ય
 એકત્વે દ્વયોશ્ચ ક્રમેણ ત્રિત્વે દ્વૌ, એવમ્ આદ્યસ્ય દ્વિત્વે દ્વયોરપિ ક્રમેણૈવ દ્વિત્વે
 દ્વૌ, તથાSSદ્યસ્ય ત્રિત્વં દ્વયોશ્ચ ક્રમેણૈકત્વે દ્વૌ, એવમ્ દ્વિતીયસ્યૈકત્વે અન્યસ્ય
 ત્રિત્વે એકઃ, તથા દ્વયોરપિ દ્વિત્વે એકઃ, તથા દ્વિતીયસ્ય ત્રિત્વે અન્યસ્ય

પરિણત હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— હે ગૌતમ ! ‘મળપ્પઓગ
 પરિણયા વા, વહ્પઓગપરિણયા વા, કાયપ્પઓગપરિણયા વા જો દ્રવ્ય
 પ્રયોગપરિણત હોતે હૈં વે મનપ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં, વચન પ્રયોગ
 પરિણત બી હોતે હૈં ઓર કાયપ્રયોગપરિણત બી હોતે હૈં । ઇત્યાદિ
 સમસ્ત કથન દ્રવ્યચતુષ્ક કે પ્રકરણમેં કહે ગયે અનુસાર આયતસંસ્થાન
 પર્યન્ત યથોચિત જાનના ચાહિયે । ઇસ પુદ્ગલ દ્રવ્યચતુષ્કકે પરિણામ
 મેં પ્રયોગ, મિશ્ર, વિસ્રસાપરિણત ત્રીન મેં એકત્વમેં ત્રીન વિકલ્પ હોતે
 હૈં । દ્વિક કે યોગમેં ૯ વિકલ્પ હોતે હૈં. જો પૂર્વમેં ઇસ પ્રકાર સે
 પ્રકટ કિયે ગયે હૈં—આદિ કે એકત્વમેં ઓર દો કે ક્રમ સે ત્રિત્વ મેં
 દો વિકલ્પ, ઇસી તરહ આદિ કે દ્વિત્વ મેં ઓર દોકે બી ક્રમ સે
 દ્વિત્વ મેં દો વિકલ્પ તથા આદિ કે ત્રિત્વ મેં ઓર દો કે ક્રમશઃ
 એકત્વ મેં દો વિકલ્પ, ઇસી તરહ સે દ્વિતીય કે એકત્વમેં ઓર દુસરે

પરિણુત હોય છે ? ઉત્તર— હે ગૌતમ ‘ગૌતમ ! ‘મળપ્પઓગ પરિણયા વા વહ્પઓગ
 પરિણયા વા, કાયપ્પઓગપરિણયા વા’ જે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત હોય છે તે મનઃ
 પ્રયોગ પરિણુત, વચઃપ્રયોગ પરિણુત અને કાયપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ઇત્યાદિ સમસ્ત
 કથન ચાર દ્રવ્યના પ્રકરણમા કહ્યાનુસાર આયત સંસ્થાન પર્યન્ત ઉચિત રીતે સમજી લેવું.
 આ પુદ્ગલ દ્રવ્ય ચતુષ્કના પરિણામમા પ્રયોગ, મિશ્ર, અને વિસ્રસા પરિણુત ત્રણના
 એકત્વમા ત્રણ વિકલ્પ થાય છે. દ્વિકના યોગમા નવ વિકલ્પ થાય છે જે પહેલા
 આ પ્રમાણે દર્શાવેલ છે— આદિના એકત્વમાં અને બેના કેમમા ત્રિત્વમા બે વિકલ્પ
 એ જ રીતે આદિના દ્વિત્વના અને બેના પણ કેમથી દ્વિત્વમા બે વિકલ્પ તથા અદિના
 ત્રિત્વમા અને બેના કેમથી એકત્વમાં બે વિકલ્પ એ જ રીતે દ્વિતીયના એકત્વમા અને

एकत्वे एकः, इत्येवं नव, त्रिकयोगे तु त्रय एव भवन्ति, इत्येवं सर्वे पञ्चदश भवन्ति अथ पञ्चान्द्रव्यपुद्गलपरिणामप्रकरणानि अतिदिशन्नाह— 'एवं एएणं कमेण पच छ सत्त जाव दस संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता य दव्वा भाणियव्वा,' एवम् उपर्युक्तरीत्या एतेन द्रव्यचतुष्कान्तपरिणामविषयकेण अभिलाषक्रमेणैव पञ्च, पद्, सप्त, यावत्— अष्ट, नव, दश, संख्येयानि, असंख्येयानि, अनन्तानि च द्रव्याणि भणितव्यानि, दुया सजोएणं, तिया मजोएणं, जाव दस संजोएणं, बारस सजोएणं उवजुं जिऊण जत्थ जत्तिया सयोगा उट्ठेति ते सव्वे भाणियव्वा' द्विकसंयोगेन, त्रिकसंयोगेन, यावत् — चतुष्कसंयोगेन, पञ्चकसंयोगेन,

के त्रित्व में एक विकल्प, तथा दोनों के भी द्वित्व में एक विकल्प, तथा द्वितीय के त्रित्वमें और अन्यके एकत्व में एक विकल्प इस तरह से कुल विकल्प $३+२+३=१५$ होते हैं । अब सूत्रकार ऐसा प्रकट करते हैं कि—'एव एएणं कमेणं पंच, छ सत्त, जाव दस संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता य दव्वा भाणियव्वा ' जैसा यह द्रव्य चतुष्कान्त परिणाम विषयक अभिलाष प्रकट किया गया है इसीके अनुसार पांच, छ, सात, यावत्आठ, नौ दश, संख्यात, असंख्यात और अनन्त द्रव्योंको भी द्विकसंयोगसे, त्रिकसंयोगसे, यावत्—चतुष्कसंयोगसे पाँचके संयोगसे, छहके संयोगसे, सातके संयोगसे, आठके संयोगसे, नौके संयोगसे, दशके संयोगसे, द्वादशके संयोगसे, उपयोगपूर्वक विचार करके कहना चाहिये । अर्थात् जिस प्रकारसे चार द्रव्योंके प्रकरणमें ऐसा प्रकट किया गया है कि ये चारों द्रव्य प्रयोगपरिणत

બીજાના ત્રિત્વમાં એક વિકલ્પ અને બીજાના, દ્વિત્વમાં એક વિકલ્પ તથા દ્વિતીયાના ત્રિત્વમાં અને અન્યના એકત્વમાં એક વિકલ્પ એ રીતે આ નવ વિકલ્પ થાય છે ત્રિકના એ ગણ કેવળ ત્રણ જ વિકલ્પ હોય છે. એ રીતે કુલ વિકલ્પ $૩ + ૬ + ૩ = ૧૫$ થાય છે.

હવે સૂત્રકાર પાંચ, છ, વિગેરેના વિષયમાં નીચે પ્રમાણે કહે છે:— 'एएणं कमेणं पच, छ, सत्त जाव, दस, संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता य दव्वा भाणियव्वा' જેવી રીતે આ દ્રવ્ય ચતુષ્કાન્ત પરિણામ વિષયક અભિલાષ પ્રગટ કરેલ છે એ જ રીતે પાંચ, છ, સાત, —યાવત્—આઠ, નવ, દશ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અને અનંત દ્રવ્યોને પણ ત્રિક સંયોગથી, — યાવત્ — ચતુષ્ક સંયોગથી, પાંચના સંયોગથી, છના સંયોગથી, સાતના સંયોગથી નવના સંયોગથી, દશના સંયોગથી, બારના સંયોગથી ઉપયોગપૂર્વક વિચાર કરીને સમજ લેવું અર્થાત્ જે પ્રકારે ચાર દ્રવ્યોના પ્રકરણમાં જેટલું પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે એ ચારે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણત હોય છે, મિશ્ર પરિણત પણ હોય છે, વિસ્રસ

પદ્મસંયોગેન, સપ્તકસંયોગેન, અષ્ટકમયોગેન, નવકસંયોગેન, દશકસંયોગેન, દ્વાદશકસંયોગેન ઉપયુજ્ય ઉપયુક્તેન ઉપયોગપૂર્વક વિચાર્યેત્યર્થઃ
યત્ર યાવન્તઃ સંયોગા ઉત્તિષ્ઠન્તે યથોચિતં સમ્ભવન્તિ તે સર્વે સંયોગાઃ
દ્વિકાદિકાઃ મણિતવ્યાઃ, પ્રયોગાદિપરિણતપશ્ચાદિદ્રવ્યવિષયકાભિલાષશ્ચૈવમ્-
'પંચમંતે ! દઢ્વા કિં પઓગપરિણયા, મીસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા? ગોયમા!
પઓગપરિણયા વા, મીસાપરિણયા, વીસસાપરિણયા વા, અઢ્વા એગે પઓગ
પરિણા, ચત્તારિ મીસાપરિણયા' इत्यादि । अत्र च एकत्वसंयोगे त्रयः द्विक

भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं, विस्रसा परिणत भी होते हैं
इत्यादि । इसी तरहसे पांच छह आदिसे लेकर अनन्तसंख्या पर्यन्तके
द्रव्य भी प्रयोगमिश्र और विस्रसा परिणत होते हैं । जैसे स्वतंत्र
एकमें और दोके और तीनके संयोगमें वहां पर विकल्प होना प्रकट
किये गये हैं उसी तरहसे इन सबमें भी स्वतंत्र एकमें और दो एवं
तीन आदिके संयोगमें विकल्प होते हैं ऐसा जानना चाहिये । इसी
बातको टीकाकार प्रकट करते हैं कि प्रयोग आदि परिणत पञ्चद्रव्यादि
विषयक अभिलाष इस प्रकारसे कहना चाहिये 'पंचमंते ! दव्वा
किं पओगपरिणया, मीसा परिणया' हे भदन्त ! पांच द्रव्य क्या
प्रयोग परिणत होते हैं ? मिश्रपरिणत होते हैं ? 'वीससा परिणया,
वा' विस्रसापरिणत होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे
गौतम ! 'पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा वीससापरिणया वा'
पांच द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं मिश्रपरिणत भी होते हैं,
विस्रसापरिणत भी होते हैं । 'अहवा एगे पओगपरिणए, चत्तारि

પરિણુત પણુ હોય છે ઇત્યાદિ તે જ રીતે પાંચ, છ આદિથી લઈને અનન્ત સંખ્યા
પર્યંતના દ્રવ્ય પણુ પ્રયોગ, મિશ્ર અને વિસ્રસા પરિણુત હોય છે, જેમકે- સ્વતંત્ર એકમાં
અને જેમાં અને ત્રણના સંયોગમાં ત્યાં વિકલ્પ થતા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે એ જ
રીતે આ બધામાં પણુ સ્વતંત્ર એકમાં અને બે અને ત્રણ આદિના સંયોગમાં વિકલ્પ
થાય છે તેમ સમજવું એ જ વાતને ટીકાકાર પ્રગટ કરે છે કે પ્રયોગ આદિ પરિણુત
પાંચ દ્રવ્યાદિ વિષય સંબંધી અભિલાષ આ રીતે સમજવો 'પંચ મંતે દઢ્વા કિં
પઓગપરિણયા, મીસા પરિણયા' હે ભગવન પાંચ દ્રવ્યો શુ પ્રયોગપરિણુત હોય
છે કે મિશ્ર પરિણુત હોય છે? 'વીસસા પરિણયા' કે વિસ્રસા પરિણુત હોય છે.
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- 'ગોયમા' હે ગૌતમ પઓગપરિણયા વા મીસા પરિણયા
વા, વીસસાપરિણયા વા' પાંચ દ્રવ્ય, પ્રયોગ પરિણુત, મિશ્ર પરિણુત કે વિસ્રસા

યોગે દ્વાદશ વિકલ્પા ભવન્તિ તથાહિ-एकं चत्वारि च १, द्वे त्रीणि च २, त्रीणि द्वे च, ३ चत्वारि एकश्च ४, इत्येवं चत्वारो विकल्पाः । द्रव्यपञ्चकमाश्रित्य एकत्र द्विकसयोगे पदत्रयस्य त्रयो द्विकस योगाश्चतुर्भिर्गुणिता द्वादश भवन्ति, त्रिक योगे तु षट्, तथाहि-त्रीणि एकम् एकश्च १, एकं त्रीणि एकश्च २, एकम् एकं त्रीणि च ३, द्वे द्वे एकश्च ४, द्वे एकं द्वे च ५, एकं द्वे द्वे च ६, इत्येवं षट्, सर्वसंमेलनेन $३+१२+६=२१$ एकविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, प्रयोगपरिणतादित्रयाणां पञ्चद्रव्याणाम् । एनं द्रव्यपञ्चकापेक्षया सत्यमनः प्रयोगादिषु चतुर्षु पदेषु द्विक त्रिक चतुष्क-स योगा-भवन्ति, एते च द्विकस योगाः

મીસાપરિણયા ' અથવા એકદ્રવ્યપ્રયોગપરિણત હોતા હૈ, ચાર દ્રવ્ય મિશ્ર-પરિણત હોતે હૈ, ઇત્યાદિ યહાં પર એકત્વકે સાથ સંયોગ હોને પર ત્રીન વિકલ્પ, દ્વીકકે સાથ યોગ હોને પર ૧૨ વિકલ્પ હોતે હૈ । વે હસ પ્રકારસે હૈ એકચાર, દો ત્રીન, ત્રીન દો, ઓર ચાર એક હસ તરહ યે ચાર વિકલ્પ હૈ । યે ચાર વિકલ્પ હૈ । દ્રવ્યપંચકકો આશ્રિત કરકે એક દ્વિક સંયોગમેં પદત્રયકે ત્રીન દ્વિકસંયોગ ચારસે ગુણિત હોને પર ૧૨ હો જાતે હૈ- । ત્રિકયોગમેં ૬, જૈસે ત્રીન એકએક ૧, એક, ત્રીન, એક ૨, એક એક ત્રીન ૩, દો, દો. એક ૪, દો એક દો ૫, એક, દો, દો ૬ હસ તરહસે ૬ હોતે હૈ । $૩+૧૨+૬=૨૧$ આતા હૈ સો હતને વિકલ્પ પ્રયોગપરિણત પાંચ દ્રવ્યોંકે, મિશ્રપરિણત પાંચ દ્રવ્યોંકે ઓર વિસ્રસાપરિણત પાંચ દ્રવ્યોંકે હોતે હૈ । હસી તરહ દ્રવ્યપંચકકી અપેક્ષા સત્યમનઃ પ્રયોગઆદિ ચાર પદોંમેં દ્વિક, ત્રિક ઓર ચતુષ્કસંયોગ

પરિણત હોય છે. ' અહવા એગે પ્રયોગપરિણત, ચત્તારિ મીસા પરિણયા ' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત અને ચાર દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે ઇત્યાદિ, આહી એકત્વના સંયોગમાં ત્રણ વિકલ્પ અને દ્વિકના સંયોગમાં બાર ૧૨ વિકલ્પ થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે- એકચાર, બેગણ, ત્રણબે, અને ચારએક આ પ્રમાણે ચાર વિકલ્પ છે, દ્રવ્ય પચકનો આશ્રય કરીને એક દ્વિક સંયોગમાં પદત્રયના ત્રણ દ્વિક સંયોગને ચારથી ગુણવાથી બાર થાય છે ત્રિક સંયોગમાં છ, જેમકે ત્રણ એક, એક ૧ એક, ત્રણ એક ૨ એક એક અને ત્રણ ૩ બે બે એક ૪ બે એક બે ૫ એક બે બે ૬. એ રીતે છ ભેદ (વિકલ્પ) થાય છે તમામને ભેડવાથી $૩+૧૨+૬=૨૧$ આટલા વિકલ્પ પ્રયોગ પરિણત પાંચ દ્રવ્યોના, મિશ્ર પરિણત પાંચ દ્રવ્યોના અને વિસ્રસા પરિણત પાંચ દ્રવ્યોના હોય છે એ જ રીતે દ્રવ્ય પચકની અપેક્ષામાં સત્યમનઃ પ્રયોગ આદિ ચાર પદોમાં દ્વિક, ત્રિક અને ચતુષ્કનો સંયોગ થાય છે. તેમાં દ્વિક સંયોગ ૨૪ થાય છે, જે આ રીતે છે:-

૨૪ ચતુર્વિંશતિઃ, તથાહિ - ચતુર્ણામપિ સત્યમનઃપ્રયોગાદીનાં પદાનાં
ષટ્ દ્વિકસયોગા, તત્ર ચૈકૈકસ્મિન્ પૂર્વોક્તાનુસારેણ ચત્વારો વિકલ્પાઃ,
પષ્ણાં ચ ચતુર્ભિર્ગુણે ચતુર્વિંશતિરિતિ, દ્વિકસંયોગા અપિ ચતુર્વિંશતિઃ,
તથાહિ-ચતુર્ણાં પદાનાં ચત્વારસ્ત્રિકસયોગાઃ, એકૈકસ્મિન્ પૂર્વોક્તાનુસારેણ
ષટ્ વિકલ્પાઃ, ચતુર્ણાં ચ પદ્મિર્ગુણે ચતુર્વિંશતિરિતિ । ચતુષ્કસયોગે તુ
ચત્વાર એવ વિકલ્પાઃ, તથાહિ-પ્રથમે સ્થાને દ્વે ત્રિષુ ચૈકૈકમ્ ૧, તથા દ્વિતીય
સ્થાને દ્વે શેષેષુ ચૈકૈકમ્ ૨, એવ તૃતીયે સ્થાને દ્વે શેષેષુ ચૈકૈકમ્ ૩, તથા
ચતુર્થે સ્થાને દ્વે, શેષેષુ ચૈકૈકમ્ ૪, ઇત્યેવં ચત્વારો વિકલ્પાઃ ભવન્તિ । એકે-
ન્દ્રિયાદિષુ પશ્ચસુ પદેષુ દ્વિક-ત્રિક-ચતુષ્ક-પશ્ચક-સયોગા ભવન્તિ તત્ર ચ

હોતે હૈં । ઇનમેં દ્વિકસંયોગ ૨૪ હોતે હૈં જો ઇસ પ્રકારસે હૈં ઇન
સત્યમનઃપ્રયોગ આદિ ચાર પદોંકે દ્વિક સંયોગ ૬ હોતે હૈં સો ઇન
એક ૨ દ્વિક સયોગમેં પૂર્વોક્તાનુસાર ચાર ૪ વિકલ્પ હોતે હૈં । ઇસ
તરહ છહકો ચારસે ગુણા કરને પર ૨૪દ્વિકસંયોગ હો જાતે હૈં । ત્રિકસ
યોગ મી ૨૪ હોતે હૈં । જો ઇસ પ્રકારસે સમજના ચાહિયે સત્યમનઃપ્રયો-
ગાદિ ચારપદોંકે ત્રિકસ યોગ ચાર હોતે હૈં સો એક એક ચારમેં પૂર્વોક્તાનુ-
સાર ૬ વિકલ્પ હોતે હૈં । ઇસ તરહ ચારકો છ કે સાથ ગુણા કરને પર
૨૪ ત્રિક સંયોગ આ જાતે હૈં । ચતુષ્કસંયોગ મેં ચાર હી વિકલ્પ
હોતે હૈં-વે ઇસ પ્રકાર સે પ્રથમ સ્થાન દો, ત્રીન મેં એક એક દ્વિતીય
સ્થાન મેં દો વાકી મેં એક એક તૃતીયસ્થાન મેં દો, વાકી મેં
એક એક તથા ચૌથે સ્થાન મેં દો વાકીમેં એક એક- ઇસ તરહ
૪ વિકલ્પ હોતે હૈં । એકેન્દ્રિયાદિક પાંચ પદોંમેં દ્વિક, ત્રિક,
ચતુષ્ક, પંચકસંયોગ હોતે હૈં । ઇનમેં દ્વિક સંયોગ ૪૨ હોતે

આ સત્યમન પ્રયોગ આદિ ચાર પદોના દ્વિક સંયોગના છ વિકલ્પ થાય છે. આ એક
દ્વિક સંયોગમા પહેલાના કથન પ્રમાણે ચાર વિકલ્પ થાય છે તે રીતે ઇને ચારગણા
કરવાથી ૨૪ દ્વિક સંયોગ થાય છે અને ત્રિક સંયોગ પણ ૨૪ થાય છે જે આ પ્રમાણે
સમજવાના છે સત્યમનઃ પ્રયોગ આદિ ચાર પદોના ત્રિક સંયોગ ચાર થાય છે અને
એક એક ચારમાં પૂર્વોક્તાનુસાર ૬ વિકલ્પ થાય છે એ રીતે ચારને છ સાથે ગુણવાથી
૨૪ થાય છે ચતુષ્ક સંયોગમા ચાર વિકલ્પ થાય છે જે આ રીતે પ્રથમ સ્થાનમા એ
ત્રણમા એક એક, દ્વિતીય સ્થાનમા એ અને બાકીમા એક એક અને ત્રીજા સ્થાનમા એ
અને બાકીમા એક એક, ચોથા સ્થાનમા એ બાકીમા એક એક. એ રીતે ચાર વિકલ્પ
હોય છે. એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ પદોમા દ્વિક, ત્રિક, ચતુષ્ક, પંચક સંયોગ થાય છે તેમા દ્વિક

દ્વિકસંયોગાશ્ચત્વારિંશત્ . તથાહિ પશ્ચાનાં પદાનાં દશ દ્વિકસયોગાસ્તત્ર
 ચૈકૈકસ્મિન્ દ્વિકસંયોગે પૂર્વોક્તાનુસારેણ ચત્વારો વિકલ્પાઃ, દશાનાં ચ
 ચતુર્ભિર્ગુણને ચત્વારિંશત્, ત્રિકસયોગે તુ ષષ્ટિઃ, તથાહિ-પશ્ચાનાં પદાનાં દશ-
 દ્વિકસયોગાઃ, તત્રૈકૈકસ્મિન્ચ દ્વિકસયોગે પૂર્વોક્તાનુસારેણ ષડ્ વિકલ્પાઃ, દશાનાં
 ચ ષડ્ભિર્ગુણને ષષ્ટિઃ, ચતુષ્કસંયોગે ચ વિંશતિઃ. તથાહિ-પશ્ચાનાં પદાનાં
 ચતુષ્કસયોગે પશ્ચ વિકલ્પાઃ, એકૈકસ્મિન્ચ પૂર્વોક્તાનુસારેણ ચત્વારો વિકલ્પાઃ,
 પશ્ચાનાં ચ ચતુર્ભિર્ગુણને વિંશતિઃ, પશ્ચકસંયોગેતુ એક એવં વિકલ્પો વોદ્યઃ ।
 તથા ષટ્કાદિસંયોગા અપિ વક્તવ્યાઃ, વિશેષત્તુ ષટ્કસંયોગઃ આરમ્ભ-

હૈં - જો હસ પ્રકાર સે હોતે હૈં - પાંચ પદાં કે દ્વિક સંયોગ
 ૧૦, હનમેં એક એક દ્વિક સંયોગમેં પૂર્વોક્તાનુસાર ચાર ૨ વિકલ્પ હોતે
 હૈં । હસ તરહ દશમેં ૪ ચાર કા ગુણા કરને પર દ્વિક સંયોગ ૪૦
 આ જાતે હૈં । ત્રિકસંયોગ ૬૦ હોતે હૈં વે હસ પ્રકાર સે હૈં-પાંચ
 પદોંકે દ્વિકસંયોગ ૧૦ કહે ગયે હૈં સો હન પ્રત્યેક દ્વિકસંયોગમેં પૂર્વો-
 ક્તાનુસાર ૬-૬ વિકલ્પ હોતે હૈં । હસ તરહ ૧૦ મેં ૬ ગુણા કરને
 પર ૬૦ ત્રિક સંયોગ આ જાતે હૈં । ચાર સંયોગ મેં ૨૦ વિકલ્પ હોતે
 હૈં-વે હસ પ્રકાર સે હૈં પાંચ પદોંકે ચતુષ્કસંયોગમેં ૫ વિકલ્પ હોતે
 હૈં સો એક એક વિકલ્પ મેં પૂર્વોક્તાનુસાર ચાર ૨ વિકલ્પ હોતે હૈં ।
 હસ તરહ પાંચમેં ચોર કા ગુણા કરને પર ૨૦ આ જાતે હૈં । પાંચકે
 સંયોગમેં એક હી વિકલ્પ હોતા હૈં ડસી તરહ ષટ્કાદિ સંયોગ ઓ
 વક્તવ્ય હોતે હૈં હનમેં વિશેષતા કેવલ એમો હી હૈં કિ ષટ્કાદિ

સયોગ ૪૨ બેતાલીસ થાય છે જે આ રીતે છે. પાંચ પદોના દ્વિક સંયોગ ૧૦ દશ
 તેમા પ્રત્યેક દ્વિક સંયોગમા પૂર્વોક્તકથનાનુસાર ચાર ચાર વિકલ્પ થાય છે એ રીતે દશના
 ચારગુણા કરવાથી દ્વિક સંયોગ ૪૦ આડીશ થાય છે. ત્રિક સંયોગના ૬૦ સાઠ થાય છે,
 તે આ પ્રમાણે છે પાંચ પદોના દ્વિક સંયોગ ૧૦ દશ કહેલા છે તે પ્રત્યેક દ્વિક
 સંયોગમા પહેલા કહ્યા પ્રમાણે છ છ વિકલ્પ થાય છે. તે રીતે ૧૦ને ૬થી ગુણવાથી ૬૦
 ત્રિક સંયોગ થાય છે ચાર સંયોગમાં વીશ વિકલ્પ થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે. પાંચ
 પદોના ચતુષ્કના સંયોગમાં પાંચ વિકલ્પ થાય છે અને દરેક વિકલ્પમાં પહેલાં કહ્યા
 પ્રમાણે ચાર ચાર વિકલ્પ થાય છે. આવી રીતે પાંચના ચારગુણા કરવાથી ૨૦ થાય છે.
 પાંચના સંયોગમા એક જ વિકલ્પ થાય છે એ રીતે ષટ્કાદિ સંયોગનુ વક્તવ્ય પણ
 સમજી લેજો એમા વિશેષતા કેવલ એટલી જ છે કે ષટ્કાદિ સંયોગમાં ષટ્કસંયોગ

सत्यमनःप्रयोगादिपदान्याश्रित्य, सप्तकसंयोगश्चौदारिकादिकायप्रयोग आश्रित्य, अष्टकसंयोगस्तु पिशाचादिव्यन्तरभेदान्, नवकसंयोगस्तु त्रैवेयकभेदान्, दशकसंयोगश्च असुरकुमारादि भवनपति भेदान् आश्रित्य वैक्रियशरीरकायप्रयोगापेक्षया समुन्नेयः, एकादशसंयोगस्तु न संभवति पूर्वोक्तपदेषु तस्यासम्भवात्, द्वादशसंयोगश्च कल्पोपपन्नदेवभेदानाश्रित्य वैक्रियशरीरकायप्रयोगापेक्षयैव कल्पनीयः

‘एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणि यव्वा, जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव’ एते पुनः यथा नवमशतकके द्वात्रिंशत्तमोद्देशे प्रवेशनके गाङ्गेयनामकानगारकृतनरकादिगतप्रवेशनविचारे भणिष्या-

संयोगों में षट्कसंयोग आरंभ सत्यमनः प्रयोगादि पदोंको आश्रित करके जानना चाहिये सप्तकसंयोग औदारिकादि कायप्रयोग का आश्रित करके जानना चाहिये. अष्टकसंयोग पिशाच आदि व्यन्तर भेदोंको, नवकसंयोग त्रैवेयक भेदोंको, दशकसंयोग भवनपतिके असुरकुमार आदि भेदोंको आश्रित करके वैक्रिय शरीरकायप्रयोग की अपेक्षासे जानना चाहिये । एकादश संयोग तो होता नहीं है क्यो कि पूर्वोक्त पदों में इसकी असंभवता है । द्वादश संयोग होता है अतः वह कल्पोपपन्न देवोंके भेदोंको आश्रित करके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगकी अपेक्षा से ही कल्पनीय है ।

‘एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा जाव असंखेज्जा, अणंता एवं चेव’ वे सब संयोग हमारे द्वारा जिस प्रकारसे नवमशतकमें बत्तीसवे उद्देशकमें गाङ्गेय नामक अनगारद्वाराकृत नरकादिगतप्रवेशनके विचारमें कहे जावेंगे सो उसी

आरंभ, सत्यमनः प्रयोगादि पदोंको आश्रय करी समझवानो छे सप्तकसंयोग औदारिक आदि कायप्रयोगको आश्रय करी समझवानो छे अने अष्टकसंयोग पिशाचादि व्यन्तर भेदोंको, नवक संयोग त्रैवेयक भेदोंको, अने दशक संयोग भवनपतिना असुरकुमार आदि भेदोंको आश्रय करीने वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगनी अपेक्षा समझ लेवु. एकादश संयोगतो यतोऽन्य नथी डेमके पूर्वोक्त पदोंमा तेनी असंभवता छे गारमो संयोग थाय छे ते कल्पोपपन्न देवाना भेदोंको आश्रय करीने वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगनी अपेक्षासेऽन्य कल्पवानो छे ‘एए पुण जहा नवमसए, पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणि यव्वा जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव’ अने गंधान् संयोगो अभिने रीते नवम शतकना तीन उद्देशमा गाङ्गेय नामक अनगारे करैल नरकादिगत प्रवेशना

મસ્તથા ઉપયુજ્ય ઉપયુક્તેન ઉપયોગપૂર્વકં, મણિતવ્યાઃ, તદનુસારેણ દ્રવ્ય વક્તવ્યતાવધિમાહ-યાવત્-સંખ્યેયાનિ અસંખ્યેયાનિ, અસંખ્યાતાન્તનારકાદિ-વક્તવ્યતાપર્યન્તાશ્રયં તત્સૂત્રમિત્યર્થઃ, અત્રત્યવિશેષમાહ-અનન્તાનિ એવમેવ-બોધ્યાનિ, 'નવરં એકં પદં અબ્મહિયં જાવ અઢવાં અણંતા પરિમંડલસંઠાણ-પરિણયા જાવ અણંતા આયયસંઠાણપરિણયા' નવરમ્ વિશેષઃ પુનરેકં પદમ્ અભ્યધિકં વક્તવ્યમત્ર, તચ્ચ પદમ્ 'અનન્તાનિ' ઇતિ બોધ્યમ્, તદેવ સૂચયન્માહ-યાવત્ - સંખ્યેયાનિ, અસંખ્યેયાનિ અથવા અનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ પરિમંડલ-

પ્રકારસે ઉપયોગપૂર્વક વિચાર કરકે ઇન્હેં યહાં કહના ચાહિયે । ઉસકે અનુસાર દ્રવ્યવક્તવ્યતાકી અવધિકો પ્રકટ કરનેકે અભિપ્રાયસે મુત્રકાર કહતે હૈં 'જાવ અસંખ્યેજ્ઞા અણંતા એવંચેવ' યહાં યાવત્ પદસે સંખ્યાત દ્રવ્યોંકા ગ્રહણ હુઆ હૈ તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ સંખ્યાત અસ-ખ્યાત એવ અનન્ત દ્રવ્યોંકા પરિણામ ઇસી તરહસે જાનના ચાહિયે । નવમ શતકમેં બત્તીસવે ઉદ્દેશકમેં પ્રવેશનકમેં જો દ્રવ્યોંકે પરિણામકે વિષયમેં સૂત્ર કહા ગયા હૈ વહ વહાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત નારકઆદિ દ્રવ્યકી વક્તવ્યતા પર્યન્ત હી કહા ગયા હૈ વહાં પર અનન્ત દ્રવ્યોંકી વક્તવ્યતાકે વિષયમેં કથન નહીં કિયા ગયા હૈ અતઃ 'નવરં એકં પદં અબ્મહિયં' ઇસ સૂત્રાનુસાર ઇસ વક્તવ્યતામેં 'અનન્તદ્રવ્ય' ઇસ પદકો ખી ગ્રહણ કરલેના ચાહિયે । તથાચ । 'જાવ અણંતાપરિમંડલસંઠાણ-પરિણયા જાવ અણંતા આયયસંઠાણપરિણયા' યાવત્ સંખ્યાત, અસં-ખ્યાત અથવા અનન્ત દ્રવ્યપરિમંડલ સંસ્થાનપરિણત હોતે હૈં યાવત્

યિયાગમા કહીશુ, તે એજ રીતે ઉપયોગ પૂર્વક વિચાર કરીને સમજ લેવા તે અનુસાર દ્રવ્ય વક્તવ્યતાની અવધિને પ્રગટ કરવાના અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે કે 'જાવ અસંખ્યેજ્ઞા અણંતા એવં ચેવ' અહીંયા યાવત્ પંથી સંખ્યાત દ્રવ્યોંનું ગ્રહણ થયેલ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સંખ્યાત અસંખ્યાત અને અનન્ત દ્રવ્યોંનું પરિણામ એજ રીતે સમજ લેવું. નવમા સદિકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં ચર્યાતમાં જે દ્રવ્યોના પરિણમન વિષયમા સૂત્ર કહેલ છે તે ત્યા સંખ્યાત અસંખ્યાત નારકઆદિ દ્રવ્યની વ્યક્તવ્યતા પર્યંતજ કહેલ છે. ત્યા આગળ અનન્ત દ્રવ્યોની વ્યક્તવ્યતાના વિષયમા કથન કરવામાં આવ્યું નથી. અતઃ 'નવરં એકં પદં અબ્મહિયં' આ સૂત્ર પ્રમાણે આ ઉક્તિમાં અનન્ત દ્રવ્ય એ પદને પણ ગ્રહણ કરી લેવું જોઈએ તેવીજ રીતે 'જાવ અણંતા પરિમંડલસંઠાણપરિણયા જાવ અણંતા આયય સંઠાણપરિણયા' યાવત્-સંખ્યાત

प्रमेयचन्द्रिका टीका श. ८ उ. १ सू. २४ सूक्ष्मपृथ्वीकायस्वरूपनिरूपणम् २५७

संस्थानपरिणतानि यावत्-वृत्तसंस्थान - त्र्यस्रसंस्थानचतुरस्रसंस्थान-आयत-
संस्थानपरिणतानि भवन्ति ॥सू. २३॥

प्रयोगादिपरिणतपुद्गलद्रव्याल्पबहुत्ववक्तव्यतामाह-

अथ प्रयोगादिपरिणतानां पुद्गलद्रव्याणामल्पबहुत्वसाह-‘एएसि णं भंते’इत्यादि ।

मूलम्-एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं, पओगपरिणयाणं, मीसा-
परिणयाणं, वीससापरिणयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसा
हिया वा ? गोयसा ! सव्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया,
मीसापरिणया अणंतगुणा, वीससापरिणया अणंतगुणा, सेवं भंते !
सेवं भंते ! त्ति ॥२४॥

अट्टमसयस्स पढमो उद्देशो सम्मत्तो ॥८-१॥

छाया-एतेषां खलु भदन्त ! पुद्गलानां प्रयोगपरिणतानां, मिश्रपरिणतानां,
विस्त्रसापरिणतानां च, कतरे कतरेभ्यो यावत् - विशेषाधिकावा ? गौतम
वृत्तसंस्थान, त्र्यस्रसंस्थान, सस्रचतुरस्रसंस्थान और आयतसंस्थान
परिणत भी होते हैं ॥ २३ ॥

प्रयोगादि परिणतपुद्गल द्रव्यकी अल्पबहुत्ववक्तव्यता-

‘एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं’ इत्यादि०

सूत्रार्थ-(एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं मीसापरिणयाणं,
वीससापरिणयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा) हे
भदन्त ! प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत और विस्त्रसापरिणत पुद्गलोंमें
कौनसे पुद्गल किनपुद्गलोंकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं ? (गोयसा)

असंभ्यात् अथवा अतः द्रव्य परिमंडल संस्थान परिणत होय छे यावत्-वृत्तसंस्थान,
त्र्यस्रसंस्थान, चतुरस्रसंस्थान अने आयतसंस्थान परिणत पणु होय छे - ॥ सू. २३ ॥

प्रयोगादि परिणत पुद्गल द्रव्यकी अल्प बहुत्व विषयक वक्तव्यता

‘ एएसि णं भंते पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं इत्यादि ’.

सूत्रार्थ- एएसि णं भंते पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं, मीसा परिणयाणं,
वीससा परिणयाणं य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहि या वा ’ छे भदन्त,
प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत विस्त्रसापरिणत पुद्गलोंमें क्या पुद्गलों क्या पुद्गलोंकी
अपेक्षाये यावत् विशेषाधिक छे ? ‘ गोयसा ’ छे गौतम । ‘ सव्वत्थोवा पोग्गला

સર્વસ્તોકાઃ પુદ્ગલાઃ પ્રયોગપરિણતાઃ, મિશ્રપરિણતાઃ અનન્તગુણાઃ, વિસ્ત્રસા-
પરિણતા અનન્તગુણાઃ । તદેવ મદન્ત ! તદેવ મદન્ત ! इति ॥ સૂ૦ ૨૪ ॥

અષ્ટમ શતકસ્ય પ્રથમઃ ઉદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૮-૧ ॥

ટીકા- ‘एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं, पओगपरिणयाणं, मीसापरिणयाणं,
वीससापरिणयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’ ગૌતમઃ
पृच्छति- हे भदन्त ! एतेषां खलु पूर्ववर्णितानां पुद्गलानां प्रयोगपरिणतानां
मिश्रपरिणतानां विस्त्रसापरिणतानां च मध्ये कतरे पुद्गलाः कतरेभ्यः

हे गौतम ! (सन्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया, मीसापरिणया अनंत-
गुणा वीससापरिणया अनंतगुणा सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति)
सबसे कम प्रयोगपरिणत पुद्गल हैं । मिश्रपरिणत पुद्गल उनसे
अनन्तगुणे हैं और विस्त्रसापरिणत पुद्गल मिश्र परिणत पुद्गलोंकी
अपेक्षा भी अनन्तगुणे हैं । हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह
इसी प्रकारसे है हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह इसी प्रकार
से है ऐसा कहकर गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये ।

टीકાર્થ-સૂત્રકારને હસસૂત્રદ્વારા પ્રયોગાદિ પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યોંકે
અલ્પ બહુત્વકા પ્રતિપાદન કિયા હૈ હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ કિ
‘एएसिणं भंते ! पोग्गलाण पओगपरिणयाणं, मीसापरिणयाणं, वीससा-
परिणयाण य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया’ हे भदन्त ! पूर्वमें
वर्णित इन पुद्गलोंके बीचमें अर्थात्-प्रयोगपरिणत मिश्रपरिणत और

पओगपरिणया, मीसापरिणया, अनंतगुणा वीससा परिणया, अनंतगुणा सेव भंते
सेव भंते त्ति’ अर्थात् ओछા પુદ્ગલ પ્રયોગ પરિણત છે મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ તેનથી
અનંત ગુણા છે અને વિસ્ત્રસાપરિણત પુદ્ગલ, મિશ્રપરિણત પુદ્ગલની અપેક્ષાએ
અનંતગુણા છે હે ભગવન્ જે પ્રમાણે આપે કહ્યું છે તે તે પ્રમાણેજ છે. હે ભગવન્
જેમ આપે કહ્યું છે તે તે પ્રમાણેજ છે એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાનપર
વિરાજમાન થઈ ગયા

ટીકાર્થ- સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રયોગાદિ પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યોંત અલ્પ બહુત્વનું
પ્રતિપાદન કરેલ છે તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એમ પૂછે છે કે ‘ एएसि णं भंते
पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं, मीसापरिणयाणं, वीससापरिणयाणं य कयरे
कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया ’ હે ભગવન્ પહેલા વર્ણન કરેલ આ પુદ્ગલોમાં
અર્થાત પ્રયોગ પરિણત, મિશ્રપરિણત અને વિસ્ત્રસા પરિણત પુદ્ગલમાં કયા કયા

પુદ્ગલેભ્યો યાવત્-અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવા પોગ્ગલા પઓગપરિણયા’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ સર્વેભ્યોઽલ્પાઃ પુદ્ગલાઃ કાયાદિરૂપતયા પ્રયોગપરિણતા ભવન્તિ, જીવપુદ્ગલસમ્બન્ધકાલસ્ય સ્તોકત્વાત્, કિન્તુ ‘મીસાપરિણયા અણંતગુણા, વીસસાપરિણયા અણન્તગુણા’ કાયાદિપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલાપેક્ષયા મિશ્રક-પરિણતાઃ પુદ્ગલા અનન્તગુણા ભવન્તિ, પ્રયોગપરિણામિતમાકારમપગ્તિયજતાં વિસ્રસયા પરિણામાન્તરમુપાગતાનાં મુક્તકલેવરાદ્યવરૂપાણામનન્તાનન્ત-ત્વાત્, વિસ્રસાપરિણતાસ્તુ મિશ્રપરિણતાપેક્ષયાઽપિ અનન્તગુણા ભવન્તિ,

વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલોંમે કૌનરસે પુદ્ગલ કિનર પુદ્ગલોંસે અલ્પ હૈં ૧, કૌનરસે પુદ્ગલ કિનરપુદ્ગલોંસે વહુત હૈં ૧, કૌનરસે પુદ્ગલ કિનર પુદ્ગલોંકે વરાવગ હૈં ૧ ઓર કૌનરસે પુદ્ગલ કિનર પુદ્ગલોંસે વિશેષાધિક હૈં ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થો વા પોગ્ગલા પઓગપરિણયા’ સર્વસે કમ પુદ્ગલ પ્રયોગપરિણત હૈં અર્થાત્ કાયાદિરૂપસે પરિણત હુએ જો પુદ્ગલ હૈં વે સર્વસે કમ હૈં ક્યોંકિ જીવ ઓર પુદ્ગલકે સમ્બન્ધકા જ કાલ હૈં વહ કમ હૈં । કિન્તુ ‘મીસાપરિણયા અણંતગુણા વીસસાપરિણયા અણંતગુણા’ કાયા-દિરૂપસે પરિણત હુએ પુદ્ગલોંકી અપેક્ષા મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ અનન્ત-ગુણે હૈં, ક્યોંકિ પ્રયોગદ્વારા પરિણામિત હુએ આકારકો નહીં છોડને વાલે તથા સ્વભાવસે પરિણામાન્તરકો પ્રાપ્ત હુએ એસે મૃતકલેવરાદિરૂપ પુદ્ગલ અનન્તાનન્ત હૈં । તથા મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોંકી અપેક્ષા મી વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલ અનન્તગુણે હૈં । ક્યોંકિ જીવકે દ્વારા ગ્રહણકે

પુદ્ગલો કયા કયા પુદ્ગલોથી અલ્પ છે ? અને કયા કયા પુદ્ગલ કયા કયા પુદ્ગલોથી વિશેષ છે ? કયા કયા પુદ્ગલ કયા કયા પુદ્ગલોની સમાન (સરખા) છે અને કયા પુદ્ગલ કયા કયા પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક છે. ઉત્તર- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સવ્વત્થોવા પોગ્ગલા પઓગપરિણયા’ બધાથી ઓછામા ઓછા પુદ્ગલ પ્રયોગ પરિણત છે. અર્થાત્ કાયાદિ રૂપથી પરિણત થયેલ જે પુદ્ગલ છે તે બધાથી ઓછા છે કેમકે જીવ અને પુદ્ગલના સબંધને જે કાળ છે તે ઓછો છે કિંતુ મીસા પરિણયા અણંતગુણા વીસસા પરિણયા અણંતગુણા’ કાયાદિ રૂપથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ, મિશ્રપુદ્ગલ અનંતગુણા છે કેમકે પ્રયોગ દ્વારા પરિણમિત થયેલ આકારને નહીં છોડવા-વાળા તથા સ્વભાવથી પરિણામાન્તરને પ્રાપ્ત થયેલ એવા મૃતશરીરો રૂપથી અનંતાનન્ત છે. તથા મિશ્રપરિણત રૂપની અપેક્ષાએ વિસ્રસા પરિણત પુદ્ગલ અનંતગુણા છે કેમકે

પરમાણ્વાદીનાં જીવાગ્રહણપ્રાયોગ્યાણામપ્યનન્તત્વાદિતિ । અન્તે ગૌતમો
ભગવદ્વાક્યં સ્વીકુર્વન્નાહ- ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !’ હે ભદન્ત ! તદેવં
ભવદુક્ત સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, ઇતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૨૪ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-
कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-
शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त “जैनशास्त्राचार्य” पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां
“श्रीभगवतीसूत्रस्य” “प्रमेयचन्द्रिका”ऽऽख्यायां
व्याख्यायां अष्टमशतकस्य प्रथमोद्देशकः

समाप्तः ॥ ८-१ ॥

પ્રાયોગ્ય હુણ પરમાણુ આદિરૂપ પુદ્ગલ ભી અનન્ત હિં । અવ અન્તમ્
ગૌતમ ભગવાનકે કથનકો સ્વીકાર કરતે હુણ કહતે હિં ‘સેવં
ભંતે ! સેવં ભંતે ! તિ’ હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ સ્વ
સત્ય હી હૈ । હે ભદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ સ્વ
સત્ય હી હૈ ઇતિ ॥ સૂ. ૨૪ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत ‘भगवतीसूत्र’ की

प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकका प्रथम

उद्देशक समाप्त ॥ ८-१ ॥

જીવદ્વારા ગ્રહણ કરાયેલ પરમાણુ આદિ રૂપ પુદ્ગલ પણ અનંત છે. હવે અતમા
ગૌતમ સ્વામી ભગવાનના વાક્યનો સ્વીકાર કરતા કહે છે કે ‘સેવં ભંતે, સેવં ભંતેતિ’
હે ભગવત ને પ્રમાણે આપે કહ્યું છે તે તમામ સત્ય છે, હે ભગવાન ને પ્રમાણે આપે
કહેલ છે તે તમામ સત્યજ છે ઇતિ ॥ સૂ. ૨૪ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत ‘भगवती’

सूत्रની प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याનો आठम शतकનો

पહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૧ ॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે—

અષ્ટમશતકસ્ય દ્વિતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

આશીવિષાઃ, જાત્યાશીવિષાઃ, વૃશ્ચિકાશીવિષસ્ય વિષવ્યાપનસામર્થ્યમ્,
મંડૂકજાત્યાશીવિષસ્ય વિષવ્યાપનસામર્થ્યમ્, ઉરગજાત્યાશીવિષસ્ય વિષ-
વ્યાપનસામર્થ્યમ્, મનુષ્યજાત્યાશીવિષસ્ય વિષવ્યાપનસામર્થ્યમ્, કર્માશી-
વિષાઃ, ગર્ભજપંચેન્દ્રિયતિર્યક્કર્માશીવિષઃ, ગર્ભજમનુષ્યકર્માશીવિષઃ,
ભવનવાસિકર્માશીવિષઃ, અપર્યાપ્તદેવકર્માશીવિષઃ, વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-
વૈમાનિક-કલ્પોપપન્નક-યાવત્-સહસ્રારદેવલોકપર્યન્તકર્માશીવિષાઃ, અપર્યાપ્ત-
સૌધર્માદિદેવઃ કર્માશીવિષઃ । છદ્મસ્થો દશ સ્થાનાનિ ન જાનાતિ, ન પશ્યતિ,

આઠવે શતકકા દ્વસરા ઉદ્દેશક

અષ્ટમશતકકે આ દ્વિતીય ઉદ્દેશકકા સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ આ પ્રકારસે હૈ આશીવિષોંકે એવં જાતિ આશીવિષોંકે પ્રકારોંકા કથન વૃશ્ચિક આશીવિષકે વિષકે વ્યાપનકે સામર્થ્યકા કથન મંડૂકજાતિકે આશીવિષકે વિષકે વ્યાપનકે સામર્થ્યકા પ્રતિપાદન ઉરગજાતિકે આશીવિષકે વિષકે વ્યાપ્ત હોનેકા સામર્થ્યકથન મનુષ્યજાતિકે આશી-
વિષકે વિષકે વ્યાપ્ત હોનેકા સામર્થ્ય નિરૂપણ । ગર્ભજપંચેન્દ્રિયતિર્યંચ કર્માશીવિષ હૈ । ગર્ભજમનુષ્ય કર્માશીવિષ હૈ । ભવનવાસી કર્માશી-
વિષ હૈ । અપર્યાપ્તદેવ કર્માશીવિષ હૈ । વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક કલ્પોપપન્નક યાવત્ સહસ્રાર દેવલોકપર્યન્ત સર્વદેવ કર્માશી-
વિષ હૈ । અપર્યાપ્તક સૌધર્માદિદેવ કર્માશીવિષ હૈ । આ તરહ આ કર્માશીવિષોંકા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ । છદ્મસ્થ ધર્માસ્તિકાય આદિ

આઠમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક—

આઠમા શતકના આ બીજા ઉદ્દેશકનુ સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ આ પ્રમાણે છે. આશીવિષોની જાતિ અને તેના પ્રકારો(ભેદો)નુ કથન વિંછી અને સર્પોના વિષનુ ફેલાવાનુ અને તેના સામર્થ્યનુ કથન મંડૂક (ટીકાની) જાતિમા સર્પોના વિષના વ્યાપ્ત થવાના સામર્થ્યનુ પ્રતિપાદન ઉરગ જાતિમા સર્પના ઝેરના વ્યાપ્ત થવાના સામર્થ્યનુ નિરૂપણ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ કર્મથી આશીવિષ છે ગર્ભજ મનુષ્ય કર્મ વિષ છે. ભવનવાસી કર્માશીવિષ છે અપર્યાપ્તક દેવ કર્માશી વિષ છે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, કલ્પોપપન્નક-યાવત્ સહસ્રાર દેવ લોક પર્યંત તમામ દેવ કર્માશી વિષ છે. અપર્યાપ્તક સૌધર્માદિ દેવ કર્માશી વિષ છે એ રીતે આ કર્માશી વિષનુ નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે છદ્મસ્થ, ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ સ્થાનોને જાણુતા નથી કે દેખતા નથી.

જ્ઞાનપ્રકારઃ, આભિનિવોધિકજ્ઞાનપ્રકારઃ, મત્યજ્ઞાનમ્, અવગ્રહઃ, શ્રુતાજ્ઞાનમ્, વિભક્તજ્ઞાનમ્, જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ, નૈરયિકાઃ, અસુરકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ, દ્વીન્દ્રિયાઃ, ત્રીન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાઃ, પञ्ચેન્દ્રિયાસ્તિર્યશ્ચો મનુષ્યાશ્ચ જ્ઞાનિનઃ ? કિં વા અજ્ઞાનિનઃ ? વાનવ્યન્તરા ડ્યોતિષિકા વૈમાનિકાશ્ચ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનો વા ? સિદ્ધાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, કિં વા અજ્ઞાનિનઃ નિરયગતિકાઃ, તિર્યગતિકાઃ, મણુષ્યગતિકાઃ, સિદ્ધગતિકાઃ, સેન્દ્રિયાઃ, એકેન્દ્રિયાદયઃ, અનિન્દ્રિયાઃ, સકાયિકાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ, ત્રસકાયિકાઃ, કાયરહિતા, સૂક્ષ્મજીવાઃ વાદરજીવાઃ, પર્યાપ્તજીવાઃ, પર્યાપ્તનૈરયિકાદયઃ, પર્યાપ્તપञ्ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ, પર્યાપ્તમનુષ્યાઃ, અપર્યાપ્તકજીવાઃ,

દશસ્થાનોનો નહીં જાનતા હૈ, નહીં દેખતા હૈ । સર્વજ્ઞકેવલી હી જાનતે હૈં એસા પ્રતિપાદન । જ્ઞાનકે પ્રકારોંકા કથન આભિનિવોધિક જ્ઞાનકે ભેદોંકા નિરૂપણ મત્યજ્ઞાનકે ભેદોંકા કથન અવગ્રહ, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભક્તજ્ઞાન, इन सबके भेदोंका कथन ज्ञानी अज्ञानीका कथन नैरयिक, असुरकुमार पृथिवीकायिक द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पञ्चेन्द्रियतिर्यक् मनुष्य ये सब ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं ऐसा प्रश्न ? इसका उत्तर वानव्यन्तर ड्योतिषिक और वैमानिक ये ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं ऐसा प्रश्न ? इसका उत्तर सिद्ध ज्ञानी हैं कि अज्ञानो हैं ? निरयगतिवाले जीव, मनुष्यगतिवाले जीव, सिद्धगतिवाले जीव, इन्द्रियसहितजीव एकेन्द्रियादिक जीव, अनिन्द्रियजीव, सकायिकजीव, पृथिवीकायिक आदिस्थावरजीव, त्रसकायिकजीव, कायरहितजीव, सूक्ष्मजीव, वादरजीव, पर्याप्तजीव, पर्याप्तनैरयिक आदिजीव, पर्याप्त पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव, पर्याप्तमनुष्य, अपर्याप्तकजीव, अपर्याप्तक नैरयिक

છશસ્થ કેવલીજ તે જાણે છે તેનું પ્રતિપાદન જ્ઞાનના પ્રકારોનું કથન. આભિનિવોધિક જ્ઞાનના ભેદોનું નિરૂપણ મત્યજ્ઞાનના ભેદોનું વર્ણન અવગ્રહ, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભક્તજ્ઞાન એ બધાના ભેદોનું કથન, જ્ઞાનિ અજ્ઞાનિનું કથન. નૈરયિક, અસુરકુમાર, પૃથિવીકાયિક, દ્વિન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પञ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય મનુષ્ય એ બધા જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની તેવો પ્રશ્ન તથા તેનો ઉત્તર. વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિષિક અને વૈમાનિક, એ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની તેવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર. સિદ્ધ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની, નરકગતિવાળા જીવ, તિર્યગ્યગતિવાળા જીવ, એકેન્દ્રિયાદિક જીવ, અનિન્દ્રિય જીવ, સકાયિક જીવ, પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવર જીવ, ત્રસકાયિક જીવ, કાયરહિત જીવ, સૂક્ષ્મ જીવ, વાદર જીવ, પર્યાપ્ત જીવ, પર્યાપ્ત-

अपर्याप्तकनैरयिकादयः, अपर्याप्तकपृथिवीकायिकादयः, अपर्याप्तकद्वीन्द्रियादयः, अपर्याप्तकमनुष्याः, अपर्याप्तका वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकाः, नोपर्याप्ता नोअपर्याप्ता जीवाः, निरयभवस्थाः, तिर्यग्भवस्थाः, मनुष्यभवस्थाः, देव-भवस्थाः, अभवस्थाः, भवसिद्धिकाः, अभवसिद्धिकाः, नोभवसिद्धिकनोअभव-सिद्धिकाः, संज्ञिनो जीवाः, असंज्ञिनो जीवाः, नोसंज्ञि नोअसंज्ञिनश्च जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ?, लब्धिप्रकारः-ज्ञानलब्धिः, अज्ञानलब्धिः, दर्शनलब्धिः, चारित्रलब्धिः, चारित्राचारित्रलब्धिः, वीर्यलब्धिः, इन्द्रियलब्धिः, ज्ञानलब्धिकाः ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा, ज्ञानलब्धिरहिताः, आभिनिबोधिक-

आदिजीव अपर्याप्तक पृथिवीकायिक आदिजीव, अपर्याप्तक द्वीन्द्रियादि जीव, अपर्याप्तक मनुष्य, अपर्याप्तक वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, नोपर्याप्त नोअपर्याप्तजीव, निरयभवस्थ, तिर्यग्भवस्थ, मनुष्यभवस्थ, देव-भवस्थ, अभवस्थ, भवसिद्धिक, अभवसिद्धिक-नोभवसिद्धिक नोअभव-सिद्धिक, संज्ञीजीव, असंज्ञीजीव, नोसंज्ञी नोअसंज्ञी जीव, ये सब क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? ऐसे प्रश्न इसके उत्तर-लब्धिप्रकार-ज्ञानलब्धि और अज्ञानलब्धि । इनमें ज्ञानलब्धि-दर्शनलब्धि, चारित्र-लब्धि, चारित्राचारित्रलब्धि दानलब्धि लाभलब्धि भोगलब्धि उपभोग-लब्धि वीर्यलब्धि, इन्द्रियलब्धि ये दशप्रकार लब्धिके हैं । और तीन प्रकार अज्ञानलब्धिके हैं । ज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? ज्ञानलब्धिरहित जीव, आभिनिबोधिकलब्धिसहित

नैरयिक आदि ज्व, पर्याप्त पमेन्द्रिय तिर्यक् योनि ज्व, पर्याप्त मनुष्य, अपर्याप्तक ज्व, अपर्याप्तक नैरयिक आदि ज्व, अपर्याप्तक पृथिवीकायिक आदि ज्व, पर्याप्तक द्वीन्द्रियादि ज्व, अपर्याप्तक मनुष्य, अपर्याप्तक वान व्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, नोपर्याप्तक, नोअपर्याप्तक ज्व, निरयलवस्थ, तिर्यक्लवस्थ, मनुष्यलवस्थ, देवलवस्थ, अलवस्थ लवसिद्धिक, अलवसिद्धिक, नोलवसिद्धिक, नोअलवसिद्धिक, संज्ञीज्व, असंज्ञी ज्व, नोअसंज्ञी ज्व, ये पधा शुं ज्ञानी होय छे डे अज्ञानी होय छे तेवो प्रश्न अने तेनो उत्तर लब्धिना प्रकार ज्ञान लब्धि अने अज्ञान लब्धि तेमा ज्ञान लब्धि दर्शन लब्धि चारित्र लब्धि, चारित्राचारित्रलब्धि दानलब्धि लाभ लब्धि भोग लब्धि उपभोग लब्धि वीर्य लब्धि इन्द्रिय लब्धि ये दश लब्धिना छे अने तेषु प्रकार अज्ञान लब्धिना छे ज्ञान लब्धिवाणा ज्व ज्ञानी होय छे डे अज्ञानी ज्ञान लब्धि रहित ज्व आभिनिबोधिक लब्धि सहित ज्व, आभिनिबोधिक

જ્ઞાનલબ્ધિઃ, આભિનિવોધિકલબ્ધિરહિતાઃ, અવધિજ્ઞાનલબ્ધિકા જીવાઃ, અવધિ-
જ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિકાઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ, કેવલજ્ઞાન-
લબ્ધિકાઃ કેવલજ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ, અજ્ઞાનલબ્ધિકાઃ, અજ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ, મત્ય-
જ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ, વિભક્તજ્ઞાનલબ્ધિકાઃ, વિભક્તજ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ, દર્શન
લબ્ધિકાઃ, દર્શનલબ્ધિરહિતાઃ, મિથ્યાદર્શનલબ્ધિકાઃ, મિશ્રદૃષ્ટિલબ્ધિકાઃ,
ચારિત્રલબ્ધિકાઃ, સામાનિકાદિચારિત્રલબ્ધિકા, અલબ્ધિકાઃ, ચારિત્રાચારિત્ર-
લબ્ધિકાઃ, અલબ્ધિકાઃ, દાનાદિલબ્ધિકા, અલબ્ધિકાઃ, ચાલવીર્ય-પણ્ડિતવીર્ય-
ચાલપણ્ડિતવીર્યલબ્ધિકાઃ, અલબ્ધિકાઃ, ઇન્દ્રિયલબ્ધિકાઃ, અલબ્ધિકાઃ, શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ-
લબ્ધિકાઃ, અલબ્ધિકાઃ સાકારોપયોગિનઃ, આભિનિવોધિકાદિસાકારોપયોગિનઃ,

જીવ, આભિનિવોધિકજ્ઞાનલબ્ધિરહિતજીવ, અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ સહિતજીવ,
અવધિજ્ઞાનલબ્ધિરહિતજીવ, મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિસહિતજીવ, મનઃપર્યવ-
જ્ઞાનલબ્ધિરહિતજીવ, કેવલજ્ઞાનલબ્ધિસહિતજીવ, કેવલજ્ઞાનલબ્ધિરહિતજીવ,
અજ્ઞાનલબ્ધિવાળે જીવ, અજ્ઞાનલબ્ધિરહિતજીવ, મત્યજ્ઞાનરૂપ શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ
લબ્ધિરહિતજીવ, વિભક્તજ્ઞાનલબ્ધિસહિતજીવ, વિભક્તજ્ઞાનલબ્ધિરહિતજીવ
દર્શનલબ્ધિસહિતજીવ દર્શનલબ્ધિરહિતજીવ, મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાળે જીવ,
મિશ્રદૃષ્ટિલબ્ધિવાળેજીવ, ચારિત્રલબ્ધિવાળેજીવ, સામાયિક આદિ ચારિત્ર-
લબ્ધિવાળે જીવ, સામાયિક આદિકી લબ્ધિવાળેજીવ, અલબ્ધિવાળેજીવ,
ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિવાળેજીવ, ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ વિનાકે જીવ, દાનાદિ
લબ્ધિવાળે જીવ, દાનાદિ લબ્ધિવિનાકે જીવ, પણ્ડિત વીર્ય, ચાલપણ્ડિત
વીર્યલબ્ધિવાળે જીવ, इनकी लब्धिવિનાકે જીવ, ઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળે જીવ,
ઇન્દ્રિયલબ્ધિવિનાકે જીવ, શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ લબ્ધિવાળે જીવ, શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ
લબ્ધિવિનાકે જીવ, સાકાર ઉપયોગવાળે જીવ, આભિનિવોધિક સાકાર

જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, અવધી જ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, અવધી
જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, મનપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, મનઃપર્યવ-
જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ,
અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ, અને અજ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવ, મત્યજ્ઞાનરૂપ, શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ,
લબ્ધિ રહિત જીવ, વિભક્તજ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, વિભક્તજ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ,
દર્શન લબ્ધિ વાળા જીવ, દર્શન લબ્ધિ વિનાના જીવ મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા
જીવ, મિશ્ર દૃષ્ટિ લબ્ધિવાળા જીવ, ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા જીવ, સામાયિક આદિ ચારિત્ર્ય
વાળા જીવ સામાયિક આદિ લબ્ધિવાળા જીવ, ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા
જીવ, ચારિત્ર્યા ચારિત્ર્ય લબ્ધિ વિનાના જીવ, દાનાદિ લબ્ધિવાળા જીવ, અને
દાનાદિ લબ્ધિ વિનાના જીવ, પણ્ડિતવીર્ય આલપણ્ડિતવીર્ય લબ્ધિવાળા
જીવ, તે લબ્ધિ વિનાના જીવ, ઇન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જીવ અને ઇન્દ્રિય લબ્ધિ

मृत्युज्ञानादि साकारोपयोगिनः, अनाकारोपयोगिनो जीवाः, संयोगिनः, सलेश्याः जीवाः, कृष्णादिलेश्याः, सकषायिणो जीवाः अकषायिणो जीवाः सवेदावेद जीवाः, आहारकानाहारका जीवाः, मतिश्रुतावधि मनःपर्यव केवलज्ञानविषयाः, मृत्युज्ञान - श्रुताज्ञान - विभङ्गज्ञानविषयाः, ज्ञानिनो ज्ञानितया स्थितिकालः, ? आभिनिबोधिकादि दशस्थितिकालः, मतिश्रुतादिज्ञानपर्यायाः पञ्चज्ञानपर्यायाल्प बहुत्वम् मृत्युज्ञानादि त्रयाल्पबहुत्वम्, पञ्चज्ञान-त्रयज्ञानपर्यायाल्पबहुत्वम् ।

अष्टमशतकस्य द्वितीय उद्देशकः

उपयोगवाले जीव मृत्युज्ञान साकार उपयोगवाले जीव अनाकार उपयोगवाले जीव, संयोगी जीव, सलेश्य जीव, कृष्णादि लेश्यावाले जीव, सकषायी जीव, अकषायी जीव. वेदसहित जीव, वेदरहित जीव, आहारक, अनाहारक जीव, ये सब जीव ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं ? ऐसे प्रश्न और इनके उत्तर । मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनः पर्यवज्ञान और केवलज्ञान इन सबका तथा मृत्युज्ञान श्रुताज्ञान,, विभङ्गज्ञान इन सबका विषय कथन ज्ञानी ज्ञानीरूपसे कितना समय तक स्थित रहता है ऐसा प्रश्न और इसका उत्तर । आभिनिबोधिक आदि दशकी स्थितिका काल कथन मतिश्रुत आदि ज्ञानकी पर्यायोंका कथन, पांचज्ञान पर्यायोंका अल्पबहुत्व कथन मृत्युज्ञान आदि तीन का अल्प बहुत्व कथन, पांच ज्ञान, तीन अज्ञान इन की पर्यायोंके अल्प-बहुत्वका कथनः ।

विनाना ज्ञव, श्रोत्र धन्द्रिया दृग्धिवाणा ज्ञव अने श्रोत्र धन्द्रियादि दृग्धि विनाना ज्ञव, साकार उपयोगवाणा ज्ञव, आभिनिबोधिक साकार उपयोगवाणा ज्ञव, मृत्युज्ञान साकार उपयोगवाणा ज्ञव, अनाकार उपयोगवाणा ज्ञव, संयोगी ज्ञव, सलेश्य ज्ञव, कृष्णादि लेश्यादि ज्ञव, कषायवाणा ज्ञव, कषाय विनाना ज्ञव, वेद सहित ज्ञव अने वेद रहित ज्ञव, आहारक, अनाहारक ज्ञव अने अधा ज्ञवो ज्ञानी छे के नहि तेवो प्रश्न अने उत्तर मतिज्ञान, श्रुताज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान अने केवलज्ञान, अने ज्ञानाना तथा मृत्युज्ञान, श्रुताज्ञान, विभङ्गज्ञान, अने सर्वाना विषयानु वर्णन ज्ञानी ज्ञानीपञ्चाथी डेटला समय सुधी रही शके छे तेवो प्रश्न अने तेवो उत्तर आभिनिबोधिक आदि दशनी स्थितिना समयनु कथन, मति, श्रुत आदि ज्ञाननी पर्यायानु कथन पांच ज्ञान पर्यायानु अल्प बहुत्व कथन मृत्यु ज्ञानादि त्रयानु अल्प बहुत्व कथन पांच ज्ञान, त्रय अज्ञान अने तेनी पर्यायाना अल्प बहुत्वनु कथन.

आशीविषवक्तव्यतामाह—

प्रथमोद्देशके पुद्गलपरिणामः प्ररूपितः, अथ द्वितीयोद्देशकेऽपि प्रकारान्तरेण पुद्गलपरिणाममेव प्ररूपयितुं प्रथमम् आशीविषद्वारमाह—
'कइविहाणं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—कइविहा णं भंते ! आसीविसा पणत्ता ? गोयमा !
दुविहा आसीविसा पणत्ता, तं जहा—जाइआसीविसा य,
कम्मआसीविसा य । जाइआसीविसा णं भंते ! कइविहा पणत्ता ?
गोयमा ! चउद्विहा पणत्ता, तं जहो—विच्छुयजाइआसीविसे,
संडुक्कजाइआसीविसे, उरगजाइआसीविसे, मणुस्सजाइ-
आसीविसे । विच्छुयजाइआसीविसस्स णं भंते ! केवइए विसए
पणत्ते ? गोयमा ! पभू णं विच्छुयजाइआसीविसे अद्धभरह-
प्पमाणमेत्तं बोदिं विसेणं विसपरिगयं विसवसइमाणं पकरेत्तए,
विसए से विसट्ठयाए, नो चेव णं संपत्तीए करेसु वा, करेति वा,
करिस्संति वा १ । संडुक्कजाइआसीविसपुच्छा, गोयमा ! पभू णं
संडुक्कजाइआसीविसे भरहप्पमाणमेत्तं बोदिं विसेणं विसपरिगयं
सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा २ । एवं उरगजाइआसीविस-
स्स वि, नवरं जंबुदीवप्पमाणमेत्तं बोदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं
तं चेव जाव करिस्संति वा ३ । मणुस्सजाइआसीविसस्स वि
एवंचेव, नवरं समयस्वेत्तप्पमाणमेत्तं बोदिं विसेणं विसपरिगयं
सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा ४ । जइ कम्मआसीविसे किं
नेरइयकम्म आसीविसे. तिरिक्खजोणियकम्म आसीविसे, मणु-

स्सकम्मआसीविसे, देवकम्मआसीविसे ? गोयमा ! नो नेर-
इयकम्मआसीविसे, तिरिक्खजोगियकम्मआसीविसे वि, मणु-
स्सकम्मआसीविसे वि, देवकम्मआसीविसे वि, जइ तिरि-
क्खजोगियकम्मआसीविसे किं एगिंदियतिरिक्खजोगिय-
कम्मआसीविसे, जाव पंचिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासीविसे ?
गोयमा ! नो एगिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासीविसे, जाव
नो चउरिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासीविसे; पंचिंदियतिरिक्ख-
जोगियकम्मासीविसे । जइ पंचिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासी-
विसे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासीविसे;
गवभवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासीविसे ? एवं जहा
वेउद्वियसरीरस्स भेदे; जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउय-गवभवक्कंतिय
पंचिंदियतिरिक्खजोगियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासा
उय-जाव कम्मासीविसे । जइ मणुस्सकम्मासीविसे किं संमु-
च्छिममणुस्सकम्मासीविसे गवभवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे
गोयमा ! णो संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे, गवभवक्कंतिय
मणुस्सकम्मासी विसे, एवं जहा वेउद्वियसरीरं जाव पज्जत्त-
संखेज्जवासाउयकम्मभूमगवभवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे, णो
अपज्जत्त-जाव-कम्मासीविसे ॥ सू० १ ॥

छाया- कतिविधाः खलु भदन्त ! आशीविषाः प्रज्ञप्ताः ? शौतम ! त्रिविधाः
आशीविषाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-जात्याशीविषाश्च, कर्माशीविषाश्च । जात्याशी-

વિષાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞાઃ, તદ્યથા
 વૃશ્ચિકજાત્યાશીવિષઃ, મંડુકજાત્યાશીવિષઃ, ઊરગજાત્યાશીવિષઃ, મનુષ્ય-
 જાત્યાશીવિષઃ । વૃશ્ચિકજાત્યાશીવિષસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! કિયાન્ વિષયઃ
 પ્રજ્ઞાઃ ? ગૌતમ ! પ્રભુઃ સ્વલુ વૃશ્ચિકજાત્યાશીવિષઃ અદ્ધમરતપ્રમાણમાત્રાં તન્

‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! આસીવિસા પળ્ણત્તા’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ- (કઙ્ઘિહાણં મંતે ! આસીવિસા પળ્ણત્તા) હે મદન્ત !
 આશીવિષ કિનને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (દુઘિહા આસીવિસા પળ્ણત્તા) આશીવિષ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ।
 (તંજહા) જો હસ પ્રકારસે હૈ (જાઈ આસીવિસાય કમ્મ આસીવિસાય)
 એક જાતિ આશીવિષ ઔર દૂસરે કર્મ આશીવિષ । (જાઈ આસીવિસા
 ણં મંતે ! કઙ્ઘિહા પળ્ણત્તા) હે મદન્ત ! જાતિ આશીવિષ કિનને
 પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! જાતિ આશીવિષ
 (ચઙ્ઘિહા પળ્ણત્તા) ચાર પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) જો હસ
 પ્રકારસે હૈં- (વિચ્છુય જાઈ આસીવિસે, મંડુકજાઈ આસીવિસે, ઊરગજાઈ
 આસીવિસે, મણુસસ જાઈ આસીવિસે) વૃશ્ચિક જાતિ આશીવિષ,-
 મંડુકજાતિ આશીવિષ, ઊરગજાતિ આશીવિષ, મનુષ્યજાતિ આશીવિષ
 (વિચ્છુય જાઈ આસીવિસસસ ણં મંતે ! કેવદ્દે વસે પળ્ણત્તે)
 હે મદન્ત ! વૃશ્ચિક જાતિ આશીવિષકે વિષકા વિષય-સામર્થ્ય કિતના
 કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પ્રભૂ ણં વિચ્છુય જાઈ આસીવિસે

‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! આસીવિસા પળ્ણત્તા’ इत्यादि.

સૂત્રાર્થ- ‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! આસીવિસા પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ સર્પો કેટલા
 પ્રકારના છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુઘિહા આસીવિસા પળ્ણત્તા’ સર્પો એ
 પ્રકારના કહેલા છે, (તં તહા) એ આ પ્રમાણે છે- ‘જાતિ આસીવિસા ય કમ્મઆસી-
 વિસા ય’ એક જાતિ આશીવિષ ‘જાઈ આસીવિસા ણં મંતે કઙ્ઘિહા પળ્ણત્તા’
 હે ભગવન્ જાતિ આશીવિષ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ જાતિ
 આશીવિષ (ચઙ્ઘિહા પળ્ણત્તા) ચાર પ્રકારના કહેલા છે. ‘તં જહા’ એ આ પ્રમાણે
 છે વિચ્છુયજાઈ આસીવિસે, મંડુકજાઈ આસીવિસે, ઊરગજાઈ આસીવિસે, મણુ-
 સસજાઈ આસીવિસે’ વૃશ્ચિકજાતિના આશીવિષ, મંડુક જાતિના આશીવિષ, મનુષ્ય જાતિના
 આશીવિષ ‘વિચ્છુયજાઈ આસીવિસસસ ણં મંતે કેવદ્દે વસે પળ્ણત્તે’ હે ભગવાન
 વૃશ્ચિક જાતિના આશીવિષના વિષનો-એરનો વિષય-સામર્થ્ય કેટલું કહેલું છે ? ‘ગોયમા’
 હે ગૌતમ ! ‘પ્રભૂ ણં વિચ્છુયજાઈઆસીવિસે અદ્ધમરતપ્રમાણમેત્તં, વોદિં વિસેણં

विषेण विषपरिगतां विकसन्तीम् प्रकर्तुम्, विषयः सो विकसनायाः नो चैव
खलु संप्राप्त्या अकार्षुर्वा, कुर्वन्ति वा, करिष्यन्ति वा । मण्डूकजात्याशीविष-
पृच्छा ? गौतम ! प्रभुः खलु मण्डूकजात्याशीविषः, भरतप्रमाण
मात्रां तन् विषेण विषपरिगताम्, शेषं तदेव यावत् - करिष्यन्ति वा २।

अद्वभरहृप्पमाणमेत बोदि विसेणं विसपरिगयं विसवसद्वमाणं पकरेत्तए,
विसए से विसद्वयाए, नोचेव णं सपत्तिए करेसु वा, करेति वा, करि-
स्सन्ति वा) वृश्चिकजाति आशीविष के विषका प्रभाव इतना है कि
वह अर्धभरतक्षेत्र प्रमाण शरीरको अपने द्वारा विदलित - नष्ट कर
सकता है. इतने बड़े शरीरमें उसका पूरा प्रभाव पड सकता है-
इतना बड़ा शरीर उसके विषसे पूरा व्याप्त हो सकता हैं । परन्तु
अभी तक संप्राप्ति द्वारा उसके विषने ऐसा किया नहीं है न वह
ऐसा करेगा ही, और न वह ऐसा करता है यह तो उसके प्रभावका
वर्णन किया है । यदि वह विष अपने प्रभावसे प्रभावित करना चाहे
तो इतने बड़े शरीरको पूर्णरूपसे प्रभावित कर सकता हैं । (मण्डूक
जाइ आसीविसे पृच्छा) हे भदन्त ! मण्डूकजाति आशीविषके विषका
प्रभाव कितना कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पभू णं मण्डूक
जाइ आसीविसे भरहृप्पमाणमेत बोदि विसेणं विसपरिगयं सेसं तं
चेव जाव करेस्सन्ति वा २) मण्डूक जाति आशीविषका विष अपने
प्रभाव से भरतक्षेत्र प्रमाण शरीर को व्याप्त कर सकने में समर्थ

विमपरिगयं विसवसद्वमाणं पकरेत्तए, विसए से विसद्वयाए नो चेवणं संपत्तिए
करेसुवा, करेतिवा करिस्सन्तिवा ' वृश्चिक जातना आशीविषना अरेना प्रभाव-
सामर्थ्य' ओलो छे के ते अर्धभरतक्षेत्र प्रमाण शरीरने पोताना सामर्थ्यथी विदलित
नाश करी शके छे आटला मोटा शरीरमां तेना पुरे प्रभाव पडी शके छे आवु मोटुं
शरीर तेना अस्थी पुइ व्याप्त थछ नय छे परतु छणु सुधी तेना अरे ओवुं क्युं नथी,
अने ओवुं करता पणु नथी अने तेवुं करशे पणु नही. आतो अेना प्रभाव-सामर्थ्यनुं
इकत वणुं न क्युं छे जे ते अरे पोताना प्रभावथी प्रभावित करवा माजे ते आवडा
शरीरने पूर्युंइपथी प्रभावित करी शके छे 'मण्डूकजाइ आसीविसे पूच्छ' छे भगवान्
मण्डूक जाति आशीविषना अरेनुं सामर्थ्य' केत्तु कछुं छे ? 'गोयमा' छे गौतम !
पभूणं मण्डूकजाइ आसीविसे भरहृप्पमाणमेत बोदि विसेणं विसपरिगयं सेस
तं चेव, जाव करेस्सन्ति वा २ ' मण्डूक जातीना आशीविषनु अरे पोताना प्रभावथी
भरतक्षेत्र प्रमाण शरीरमा व्याप्त थवाने समर्थ' छेय छे. आडीनु सधणु कथन पडेलाना

‘एवम् उरगजात्याशीविषस्यापि, नवरम् जम्बूद्वीपप्रमाणमात्रां तनुं विषेण विषपरिणतां, शेषं तदेव यावत्-करिष्यन्ति वा ३ । मनुष्यजात्याशीविषस्यापि एवमेव, नवरं समयक्षेत्रप्रमाणमात्रां तनुं विषेण विषपरिणतां, शेषं तदेव, यावत्-करिष्यन्ति वा । यदि कर्माशीविषः किं नैरयिरुक्कर्माशीविषः तिर्यग्योनिक-

હો સકતા હૈ । બાકી સમસ્ત કથન પહિલેકે જૈસા હી જાનના ચાહિયે । યાવત્ સંપ્રાપ્તિદ્વારા ઉસકે વિષને એસા આજતક ન કિયા હૈ, ન વહ એસા કરતા હૈ ઓર ન ભવિષ્યમેં ભી વહ એસા નહીં કરેગા । યહ તો કેવલ ઉસકે પ્રભાવકા હી વર્ણન કિયા ગયા હૈ । (એવં ઉરગ જાઈ આસીવિસસ્સવિ-નવરં જંબુદ્વીપપ્રમાણમેત્તં વૌદિં વિસેણં) ઇસી તરહસે ઉરગજાતિ આશીવિષકે વિષકે વિષયમેં ભી જાનના ચાહિયે. પરંતુ ઇસ વિષકા પ્રભાવ ઇતના બડા જાનના ચાહિયે કિ વહ અપને પ્રભાવસે જંબુદ્વીપ પ્રમાણ શરીરકો વ્યાપ્ત કર સકતા હૈ । ઉસે નષ્ટ કર સકતા હૈ । બાકી કા સ્વ કથન પહિલે જૈસા હી જાનના ચાહિયે । યાવત્-સંપ્રાપ્તિ દ્વારા ઉસ વિષને આજ તક એસા ન કિયા હૈ, ન વહ એસા કરતા હૈ ઓર ન ભવિષ્યમેં વહ એસા કરેગા હી. યહ તો ઉસ કે સામર્થ્ય કા વર્ણન માત્ર હૈ । (મણુસ્સ જાઈ આસીવિસસ્સ વિ એવં ચેવ, નવરં સમયક્ષેત્રપ્રમાણમેત્તં વૌદિં વિસેણં વિસપરિગયં સેસં તં ચેવ જાવ કરિસ્સંતિ વા ૪) ઇસી તરહસે મનુષ્યજાતિ આશીવિષકે વિષકે સંબંધમેં ભી જાનના ચાહિયે । પરંતુ યહાં પર વિશેષતા એસી હૈ કિ મનુષ્ય-

કથન પ્રમાણે જેવુંજ સમજી લેવું યાવત્ સંપ્રાપ્તિદ્વારા તેના ઝેર આજ સુધી એવું કયું નથી. એવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમા એવું કરશે પણ નહીં આતો ફક્ત તેમના સામર્થ્યનું વર્ણન કરવામા આવેલ છે. ‘એવં ઉરગજાઈ આસીવિસસ્સ વિ-નવરં જંબુદ્વીપપ્રમાણમેત્તં વૌદિં વિસેણં’ આવી રીતે ઉરગજાતી આશીવિષના ઝેરના વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ પરંતુ આ ઝેરનો પ્રભાવ એટલો મોટો જાણવો જોઈએ કે તે પોતાના પ્રભાવથી જંબુદ્વીપ પ્રમાણ શરીરમાં ફેલાય શકે છે અને તેનો નાશ કરી શકે છે બાકીનું સધળું કથન પહેલાંના જેવું-ત્રી છીના કથન પ્રમાણેનુંજ જાણવું જોઈએ- યાવત્ - સપત્તિદ્વારા આ ઝેર આજસુધી આવું કયું નથી આવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમા તેવું કરશે નહીં આતો ફક્ત તેમના સામર્થ્યનું વર્ણન છે. ‘મણુસ્સ જાઈ-આસીવિસસ્સ વિ એવં ચેવ નવરં સમયપ્રમાણમેત્તં વૌદિં વિસેણં વિસપરિગયં સેસં તં ચેવ જાવ કરિસ્સંતિ વા ૪’ એજ રીતે મનુષ્ય જાતિના આશીવિષના ઝેરના સંબંધમાં પણ જાણી લેવું, પરંતુ અહીં વિશેષતા એ છે કે મનુષ્ય જાતિ

કર્માશીવિષ્ણુઃ, મનુષ્યકર્માશીવિષ્ણુઃ, દેવકર્માશીવિષ્ણુઃ, ગૌતમ ! નો નૈરયિકકર્માશીવિષ્ણુઃ, તિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષ્ણુઃ, મનુષ્યકર્માશીવિષ્ણુઃ, દેવકર્માશીવિષ્ણુઃ, યસ્તિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષ્ણુઃ કિમ્ એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષ્ણુઃ, યાવત્ - પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષ્ણુઃ ? ગૌતમ ! નો એકેન્દ્રિય-

જાતિ આશીવિષ્ણુકા વિષ્ણુ અપને પ્રભાવસે સમગ્રક્ષેત્ર-મનુષ્યક્ષેત્ર પ્રમાણ શરીરકો પ્રભાવિત કર સકનેમેં સમર્થ હો સકતા હૈ । બાકીકા સમગ્ર કથન પહિલે જૈસા હી જાનના ાહિયે । યાવત્ સંપ્રાપ્તિસે વહુ એસા કરેગા નહીં । (જહુ કમ્મ આસીવિષે કિં નેરહ્ય કમ્મ આસીવિષે, તિરિક્ષ્ણજોણિયકમ્મઆસીવિષે, મણુસ્સકમ્મઆસીવિષે, હે હે ભદન્ત ! જો કર્માશીવિષ કહે ગયે હૈં વે કૌન હૈં કયા નૈરયિક કર્માશીવિષ હૈ ? યા તિર્યગ્યોનિક જીવ કર્માશીવિષ હૈ ? યા મનુષ્ય કર્માશીવિષ હૈ ? યા દેવ કર્મઆશીવિષ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો નેરહ્યકમ્મ આસીવિષે, તિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્માસીવિષે વિ, મણુસ્સકમ્મ આસીવિષે, વિ, દેવકમ્મ આસીવિષે વિ) નૈરાયિકકર્મ આશીવિષ નહીં હૈ, કિન્તુ તિર્યચ્યોનિકજીવ કર્માશીવિષ હૈ, મનુષ્યકર્માશીવિષ હૈ, ઓર દેવ કર્માશીવિષ હૈ । (જહુ તિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્મઆસીવિષે, કિં એગિંદિય તિરિક્ષ્ણ જોણિય કમ્મ આસીવિષે, જાવ પંચિંદિયતિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્માસીવિષે) હે ભદન્ત ! યદિ તિર્યગ્યોનિક જીવ કર્માશીવિષ હૈ તો કયા એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કર્માશી-

આસીવિષ્ણુ ઓર પોતાના પ્રભાવથી સમગ્રક્ષેત્ર-મનુષ્યક્ષેત્ર અર્થાત, અદિદ્વીપ પ્રમાણની કાયા પ્રમાણ શરીરને પ્રભાવિત કરવામાં સમર્થ થાય છે બાકી તમામ કથન પહેલા વીછીના કથન જેવુંજ સમજવું. યાવત્ સંપ્રાપ્તિથી તે એવું કરશે નહીં ‘જહુ કમ્મઆસીવિષે કિં નેરહ્ય કમ્માસીવિષે તિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્મઆસીવિષે, મણુસ્સકમ્મઆસીવિષે, દેવકમ્મ આસીવિષે’ હે ભગવાન જે કર્માશીવિષ કહેલાં છે તે કયા છે? શુ નૈરયિક કર્માશીવિષ છે? અગર તિર્યચ્ય યોનિક્ષ્ણવ કર્માશીવિષ છે? કે મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે? અગર દેવકર્મ આશીવિષ છે? ‘ગોયમા’ ‘નો નેરહ્ય કમ્મ આસીવિષે, તિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્માસીવિષે વિ, મણુસ્સ કમ્માસીવિષે વિ, દેવકમ્મ આસીવિષે વિ’ નૈરાયિક કર્મ આસીવિષ નથી પરંતુ તિર્યચ્ય યોની ણવ કર્માશીવિષ છે, મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે અને દેવ કર્માશીવિષ છે ‘જહુ તિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્મ આસીવિષે, કિં એગિંદિય તિરિક્ષ્ણજોણિય કમ્મ આસીવિષે, જાવ પંચિંદિયતિરિક્ષ્ણ જોણિય કમ્માસીવિષે’ હે ભગવાન જે તિર્યચ્ય યોની ણવ કર્માશીવિષ છે. તો કયા એકેન્દ્રિય તિર્યચ્ય

तिर्यग्योनिककर्माशीविषः, यावत् - नो चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः,
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः, यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक यावत्-
 कर्माशीविषः किम् समुच्छिन्नपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक यावत् - कर्माशीविषः,
 गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः, एवं यथा वैक्रियशरीरस्य
 भेदो यावत् - पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-
 कर्माशीविषः, नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कयावत् - कर्माशीविषः, यः मनुष्य

विष है या यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है ?
 (गोयमा) हे गौतम ! (नो एगिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे,
 जाव नो चउरिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे, पंचिंदियतिरिक्ख
 जोणिय कम्मासीविसे) एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष नहीं
 है यावत् चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष नहीं है, किन्तु
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है । (जइ पंचिंदियतिरिक्ख-
 जोणिय कम्मासीविसे, किं समुच्छिन्न पंचिंदियतिरिक्खजोणिय कम्मा
 सीविसे, गवभवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे ?) हे
 भदन्त ! यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष है तो क्या
 समुच्छिन्न पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है या गर्भजपञ्चे-
 न्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष है ? (एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स
 भेदो, जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउयगवभवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजो-
 णिय कम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे)

योनि एव कर्माशीविष छे ? - या यावत् - के पांय धन्दिअवाणा तिर्यय्योनीवाणा एव
 कर्माशीविष छे ? ' गोयमा ' हे गौतम ! ' नो एगिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासी-
 विसे, जाव नो चउरिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे, पंचिंदिय तिरिक्ख
 जोणिय कम्मासीविसे ' ओकेन्द्रिय तिर्यय्योनीएव कर्माशीविष नथी, यावत् - थार
 धन्दिअवाणा तिर्यय्योनी एव कर्माशीविष नथी परंतु पांय धन्दिअवाणा तिर्यय्योनी
 एव कर्माशीविष छे ' जइ पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, किं
 समुच्छिन्न पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, गवभवक्कंतिय पंचिंदिय-
 तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे ' हे भगवन् जे पञ्चेन्द्रिय तिर्यय्योनी एव
 कर्माशीविष छे ? तो शु समुच्छिन्न पञ्चेन्द्रिय तिर्यय्योनी एव कर्माशीविष छे ?
 के गर्भज पञ्चेन्द्रिय तिर्यय्योनी एव कर्माशीविष छे ? एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स
 भेदो जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउय, गवभवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय
 कम्मासीविसे, नो अपज्जत्त संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ' हे गौतम

કર્માશીવિષઃ, કિં સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યકર્માશીવિષઃ ? ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્ય-
કર્માશીવિષઃ ? एवं यथा वैक्रियशरीरं यावत् - पर्याप्तसंख्येयवर्षाद्युक्त-
कर्मभूमिगतगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यकर्मशीविविषः, नो अपर्याप्त यावत् - कर्म-
शीविविषः ॥मु० १॥

हे गौतम ! शरीरके प्रकरणमें वैक्रियका कथन करते हुए आचार्यने जिस तरहसे जीव भेद कहा है, उसी प्रकारसे यावत् पर्याप्त संख्या-
त वर्ष की आयुवाले गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जो कि कर्म-
भूमिमें उत्पन्नहुए हैं कर्माशीविविष हैं. अपर्याप्त असंख्यातवर्षकी आयु-
वाले यावत् कर्माशीविविष नहीं हैं । (जइ मणुस्सकम्मासीविसे, किं
संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे) हे भदन्त ! मनुष्य कर्माशीविविष है,
तो क्या संमूर्च्छिम मनुष्यकर्माशीविविष है ? या (गवभवक्कंतियमणुस्स
कम्मासीविसे) गर्भजमनुष्यकर्माशीविविष हैं ? (गोयमा) हे गौतम !
(णो संमुच्छिममणुस्स कम्मासीविसे, गवभवक्कंतियमणुस्स कम्मासी-
विसे एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउयकस्स
भूमग गवभवक्कंतियमणुस्स कम्मासीविसे, णो अपज्जत्त जाव कम्मा-
सीविसे) संमूर्च्छिम मनुष्यकर्माशीविविष नहीं हैं, गर्भजमनुष्यकर्मा-
शीविविष है जैसा वैक्रियशरीरका कथन करते हुए आचार्यने जीव
भेद कहा है उसी तरहसे यावत् पर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले

शरीरના પ્રકરણમાં વૈક્રિયનુ કથન કરતાં આચાર્યે જેવી રીતે જીવના ભેદ કહ્યા છે, તેવી
રીતે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મજ, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યક યોની જીવ
કે જે કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયા છે તે કર્માશીવિષ છે કે અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષની
આયુષ્યવાળા યાવત્ - કર્માશીવિષ નથી. ‘જइ મણુસ્સ કમ્માસીવિસે કિં સંમુચ્છિમ-
મણુસ્સ કમ્માસીવિસે’ હે ભગવાન જે મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે તો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય
કર્માશીવિષ છે ? કે ‘ગવભવક્કંતિય મણુસ્સ કમ્માસીવિસે’ ગર્ભજ મનુષ્ય
કર્માશીવિષ છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ણો સંમુચ્છિમમણુસ્સ કમ્માસીવિસે,
ગવભવક્કંતિય મણુસ્સ કમ્માસીવિસે એવં જહા વેઉવ્વિયસરીરં જાવ પજ્જત્તા
સંખેજ્જવાસાઉય કમ્મ ભૂમગ ગવભવક્કંતિય મણુસ્સ કમ્માસીવિસે ણો અપજ્જત્ત
જાવ કમ્માસીવિસે’ સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય કર્માશીવિષ નથી હોતા ગર્ભજ મનુષ્ય
કર્માશીવિષ હોય છે જેવી રીતે વૈક્રિય શરીરના કથન કરતાં આચાર્યે જીવના ભેદ કહ્યા
છે તેજ રીતે યાવત્ - પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા, ગર્ભજ મનુષ્ય કે જે

ટીકા - ‘કઙ્ઘિહા ણં મંતે ! આસીવિસા પળ્ણત્તા ?’ ગૌતમ : પૃચ્છતિ - હે મદન્ત ! કતિવિધાઃ કિયત્પકારાઃ સ્વલ્લ આશીવિષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? આદ્યાં દ્રષ્ટાદૌ વિષં યેષાં તે આશીવિષાઃ સર્પાદયઃ ઇત્યર્થઃ, મગવાનાહ - ‘ગોયમા ! દુવિહા આસીવિસા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! દ્વિવિધાઃ આશીવિષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કથિતાઃ, ‘તંજહા - જાહ - આસીવિસા ય, કમ્મઆસીવિસા ય,’ તદ્વત્થા જાત્યા શીવિષાશ્ચ, કર્માશીવિષાશ્ચ, તત્ર જાત્યા જન્મના આશીવિષાઃ સર્પ વૃશ્ચિકાદયઃ, કર્મણા ક્રિયયા શાપાદિના આશીવિષાઃ પ્રાણ્યુપધાતકાઃ કર્માશીવિષાઃ

ગર્ભજ મનુષ્ય જો કિ કર્મભૂમિમેં ઉત્પન્ન હુણ હેં કર્માશીવિષ હેં, અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષકી આયુવાલે મનુષ્ય કર્માશીવિષ નહીં હેં ।

ટીકાર્થ-પ્રથમ ઉદ્દેશકમેં પુદ્ગલ પરિણામ કહા ગયા હૈ । ઇસ દ્વિતીય ઉદ્દેશકમેં ભી પ્રકારાન્તર સે પુદ્ગલ પરિણામકો હી પ્રરૂપિત કરનેકે લિયે સૂત્રકારને પ્રથમ આશીવિષ ઢારકો કહા હૈ ઇસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ ‘કઙ્ઘિહાણં મંતે ! આસીવિસા પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! આશીવિષકિતને પ્રકારકે કહે ગયે હેં ? આશી નામ દંષ્ટ્રાદિકકા હૈ જિનકી દંષ્ટ્રાદિકમેં વિષ હોતા હૈ વે આશીવિષ સર્પ હેં એસે વે સર્પાદિરૂપ આશીવિષ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા પળ્ણત્તા’ દો પ્રકારકે કહે ગયે હેં । ‘તંજહા’ જો ઇસ પ્રકારસે હેં ‘જાહ આસી વિસાય, કમ્મ આસીવિસાય’ એક જાતિ આશીવિષ ઓર દૂસરે કર્માશીવિષ । જન્મસે જો આશીવિષ હેં એસે સર્પ વૃશ્ચિક આદિ જીવ

કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલા છે તે કર્માશીી ષ છે અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્પવાળા મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોતા નથી.

ટીકાર્થ- પહેલા ઉદ્દેશમાં પુદ્ગલ પરિણામ કહેવામાં આવ્યું છે અને આ બીજા ઉદ્દેશકમાં પણ પ્રકારાન્તરથી પુદ્ગલ પરિણામનેજ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકારે પ્રથમ આશીવિષદ્વાર કહ્યું છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી એ એવું પૂછ્યું છે કે ‘કઙ્ઘિ હિહાણં મંતે આસીવિસા પળ્ણત્તા’ હે ભગવન્ આશીવિષ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. આસિ. નામ દૃષ્ટાદિકનુ-દાઢનુ છે જેની દાઢમા વિષ હોય છે તે આશીવિષ-સર્પ કહેવાય છે. એવા તે સર્પાદિરૂપ આશીવિષ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘દુવિહા પળ્ણત્તા’ એ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે ‘તં જહા’ જે આ રીતે છે ‘જાહ આસીવિસાય કમ્મ આસીવિસાય’ એક જાતિ આશીવિષ અને બીજા કર્મ આશીવિષ. જન્મથી જે આશીવિષ છે તે સર્પ, વૃશ્ચિક આદિ જીવ જાતિ આશીવિષ જીવ છે. જે શાપઆદિ

પચ્ચેન્દ્રિયાઃ તિર્યશ્ચઃ મનુષ્યાશ્ચ પર્યાપ્તકા એવ કર્માશીવિષા ઉચ્ચન્તે, એતેપાં હિ તપશ્ચર્યાદિના અન્યેન વા કેનચિદ્ કારણેન આશીવિષલલ્લિધિર્ભવતિ, આશીવિષ-લલ્લિધ્યા ચ એતે શાપપ્રદાનેનૈવ અન્યાન્ વ્યાપાદયિતું શક્નુવન્તિ. તે ચ કર્મા-શીવિષાઃ આશીવિષલલ્લિધિસ્વભાવાત્ સહસ્રારાન્તાઠ્ઠમદેવલોકેષુ એવ ઉત્પન્ન-મર્હન્તિ, તત્ર દેવત્વેનોત્પન્નાશ્ચ તે દેવા ભૂત્વા અપર્યાપ્તાવસ્થાયામ્ ભૂતપૂર્વાશીવિષ-ભાવાનુભવતયા કર્માશીવિષલલ્લિધિમન્તો ભવન્તિ, ઉક્તશ્ચ 'આસી દાઢા તગ્ગય-મઢાવિસાડસીવિસા ઢુવિહભેયા । તે કમ્મજાઢ્ઠેણ જેગઢા ચડવિહવિગણ્ણા-ત્તિ'

આશી ઢંણ્ટ્રા તદ્ગતમહાવિષાઃ આશીવિષાઃ ઢ્વિવિધભેદાઃ ।

તે કર્મજાતિભેદેન નૈકથા ચતુર્વિધવિકલ્પાઃ ॥૩૮॥

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - 'જાઢ્ઠઆસીવિસાણં મંતે । કઢ્ઠવિઢ્ઠા પણ્ણત્તા ?'

હે મદન્ત ! જાત્યાશીવિષાઃ સ્વલુ જીવાઃ કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?

જાતિ આશીવિષ જીવ હૈં । જો શાપ આદિ ક્રિયારૂપ કર્મસે આશી-વિષ હૈં પ્રાણીકે ઉપઘાતક હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં । એસે કર્માશીવિષ પર્યાપ્ત પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ, ઓર પર્યાપ્તક મનુષ્ય હી હોતે હૈં । ઢન્હેં તપશ્ચર્યાદિસે અથવા કિસી અન્યકારણસે આશીવિષલલ્લિધિ હોતી હૈં । આશીવિષલલ્લિધિકે પ્રભાવસે યે શાપદેકર હી અન્ય જીવોંકો માર ઢાલનેકે લિયે સમર્થ હોતે હૈં । એસે યે જીવ કર્માશીવિષ કહે ગયે હૈં । આશીવિષલલ્લિધિકે સ્વભાવસે યે આઠવેં દેવલોક સહસ્રારતક ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । વઢાં પર દેવરૂપસે ઉત્પન્ન હુઅ વે દેવ હોકર અપ-ર્યાપ્તાવસ્થામેં ભૂતપૂર્વ આશીવિષ લલ્લિધિકે પ્રભાવસે વાસિત હોને કે કારણ કર્માશીવિષલલ્લિધિવાલે હોતે હૈં ।

કઢામી હૈં- 'આસીદાઢાતગ્ગય ઇત્યાદિ

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે ઁસા પૂછતે હૈં 'જાઢ્ઠ આસીવિસા ણં

ક્રિયાઢ્ઠ કર્મથી આશીવિષ છે. પ્રાણીઓના ઉપઘાતક-ઘાત કરનાર છે. તે કર્માશીવિષ છે. એવા કર્માશીવિષ પર્યાપ્તક પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ અને પર્યાપ્તક મનુષ્ય જ હોય છે. તેમને તપશ્ચર્યાદિથી અથવા કોઈ અન્ય કારણથી આશીવિષ લલ્લિધિ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે આશીવિષ લલ્લિધિના પ્રભાવથી તેઓ શાપ આપીને અન્ય જીવોને મારવાને સમર્થ થઈ શકે છે એવા તે જીવોને કર્માશીવિષ કહેવામા આવે છે. આશીવિષલલ્લિધિના સ્વભાવથી તે આઠમા દેવલોક સહસ્રાર સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ત્યાં આગળ દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થયેલા તેઓ દેવ થઈને અપર્યાપ્તાવસ્થામા ભૂતપૂર્વ આશીવિષ લલ્લિધિના પ્રભાવથી યુક્ત હોવાથી કર્માશીવિષલલ્લિધિવાળા હોય છે કહ્યું પણુ છે- 'આસી દાઢા તગ્ગય ઇત્યાદિ'.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે 'જાઢ્ઠ આસીવિસાણં મંતે કઢ્ઠવિઢ્ઠા

મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! ચઝવિહા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! જાત્યાશીવિષાઃ
 ચતુર્વિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા- વિચ્છુયજાહ આસીવિસે, મંડુકજાહ આસીવિસે
 ઉરગજાહ આસીવિસે, મણુસ્સજાહ આસીવિસે’ તથથા- વૃશ્ચિકજાત્યાશીવિષઃ,
 મણ્ડૂક જાત્યાશીવિષઃ, ઉરગજાત્યાશીવિષઃ, મનુષ્યજાત્યાશીવિષઃ । ગૌતમઃ
 પૃચ્છતિ- ‘વિચ્છુયજાહ આસીવિસરસ ણં મંતે ! કેવદ્દેવ વિસણ પળ્ણત્તે ?’
 હે મદન્ત ! વૃશ્ચિકજાત્યાશીવિષસ્ય સ્વલુ કિયાન્ વિષયઃ ? વૃશ્ચિકજાત્યા
 શીવિષરથ ક્રિયત્સામર્થ્યં વર્તતે ? इत्याशयः, મગવાનાહ - ‘ગોયમા ! પમ્મૂ ણં
 વિચ્છુયજાહ આસીવિસે અદ્ધમરહપ્પમાણમેત્તં વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં વિસવસદ્દમાણં
 પકરેત્તણ’ હે ગૌતમ ! વૃશ્ચિકજાત્યાશીવિષઃ અદ્ધમરતપમાણમાત્રામ્

અંતે ! કહવિહા પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! જાત્યાશીવિષ જીવ કિતને
 પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રમ્મુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
 ‘ચઝવિહા પળ્ણત્તા’ જાત્યાશીવિષજીવ ચાર પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ‘તં
 જહા’ જો इस प्रकारसे हैं ‘विच्छुयजाह आसीविसे, मंडुकजाह-
 आसीविसे, उरगजाह आसीविसे, मणुस्सजाह आसीविसे,’
 वृश्चिकजात्याशीविष, मंडूकजात्याशीविष, उरगजात्याशीविष
 और मनुष्य जात्याशीविष । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा
 पूछते हैं ‘विच्छुयजाह आसीविसस्स णं मंते ! केवद्वेव विसेण
 पण्णत्ते’ हे मदन्त जो वृश्चिकजात्याशीविष है उसके विषका साम-
 र्थ्य कितना है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘पम्मू णं विच्छुय जाह आसीविसे अद्वमरहप्पमाणमेत्तं वोदिं विसेणं
 विसपरिगयं विसवसद्वमाणं पकरेत्तण’ वृश्चिकजात्याशीविष अपने दष्टा-

પળ્ણત્તા’ હે ભગવાન્ ભતિ આશીવિષ જીવ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે.
 ઉત્તર- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચઝવિહા પળ્ણત્તા’ ભતિ આશીવિષ જીવ ચાર
 પ્રકારના કહેવામાં આવે છે ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે ‘વિચ્છુય જાહ આસી-
 વિસે મંડુક જાહ આસીવિસે, ઉરગ જાહ આસીવિસે, મણુસ્સ જાહ આસીવિસે’
 વૃશ્ચિક ભતિ આશીવિષ, મંડૂક (દેડકા) ભત્યાશીવિષ, ઉરગ (સર્પ) ભત્યાશીવિષ અને
 મનુષ્યાભત્યાશીવિષ પ્રશ્ન - ‘વિચ્છુય જાહ આસીવિસરસ ણં મંતે ! કેવદ્દેવ
 વિસણ પળ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! વૃશ્ચિક ભત્યાશીવિષ છે તેની શક્તિ કેટલી છે ઉત્તર-
 ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પમ્મૂ ણં વિચ્છુય જાહ આસીવિસે, અદ્ધમરહપ્પમાણમેત્તં
 વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં વિસવસદ્દમાણં પકરેત્તણ’ વૃશ્ચિક ભતિ આશીવિષ

અર્દ્ધભરતસ્ય સાતિરેકપટ્ટચધિકયોજનશતદ્વયલક્ષણં પ્રમાણં માત્રા ઇયત્તા યસ્યાઃ
સા તામિત્યર્થઃ કિશ્ચિદધિકાત્રિપટ્ટચધિકશતદ્વયયોજનપ્રમાણશરીરમિતિ આવઃ,
વોદિં તનુમ્-શરીરં, વિષેણ સ્વદંટ્ટાજન્ધ્યેન કરણભૂતેન વિષપરિગતામ્ 'વિષ'
ઇતિ ભાવપ્રધાનનિર્દેશાત્ વિપત્ત્વં પરિગતાં પ્રાપ્તાં વિકસન્તીં વિષવ્યાપ્તાં
સ્વેન ત્યાપ્યમાના પ્રકર્તું પ્રભુઃ સમર્થઃ સ્વલુ વર્તેતે, 'વોન્દિ' ડતિ શરીરવાચકો
દેશીયશબ્દઃ કિન્તુ 'વિસણ સે વિસટ્ટયાણ, નો ચેવ ણં સંપત્તીણ કરેસુવા
કરેતિ વા, કરિસ્સંતિ વા?' વિષયઃ સ વિપાર્થતાયાઃ વિષમેવાર્થો વિષ્ણાર્થસ્તદ્-
ભાવસ્તત્તા તસ્યાઃ વિષતાયાઃ સામર્થ્યમાત્રમેતમ્ પ્રતિપાદિતમ્, નોચૈવ સ્વલુ
નૈવ કદાચિત્ સંપત્ત્યા પૂર્વવર્ણિતતનુસપ્રાપ્તિદ્વારેણ તથાવિધતનું વિષવ્યાપ્તામ્
અકાર્બુઃ, કુર્વન્તિ, કરિષ્યન્તિ વા વૃશ્ચિકા ઇતિ શેષઃ, અગ્રૈકવચનપ્રકરણેડપિ
વૃશ્ચિકાશીવિષાણાં વહુત્વજ્ઞાપનાર્થં વહુવચનનિર્દેશો વોધ્યઃ, વૃશ્ચિકાદીનાં

જન્ય વિષસે અર્દ્ધભરતક્ષેત્રપ્રમાણ શરીરકો કુલ્હઅધિક ૨૬૩ યોજન
પ્રમાગવાલે શરીરકો વ્યાસ કરનેમેં સમર્થ હો સકતા હૈ । કિન્તુ
'વિસણ સે વિસટ્ટયાણ નો ચેવ ણં સંપત્તીણ કરેસુ વા કરેતિ વા,
કરિસ્સંતિ વા' એસા જો કથન કિયા ગયા હૈ વહ કેવલ ડનકે ડસ
વિષકા સામર્થ્યમાત્ર પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈ । ક્યોંકિ ડન વૃશ્ચિ-
કાંકે વિષને ઇતને વડે શરીરમેં ઘુસ કરકે પ્રવિષ્ટ હોકરકે પહિલે
કમી ન તો ડસે વિષ વ્યાપ્ત કિયા હૈ ઓર ન વર્તમાનમેં ડસે વે
અપને વિષસે વ્યાપ્ત કરતે હૈં ઓર ન ઓગે ભી વે ડસે અપને વિષસે
વ્યાપ્ત કરેંગે । યહાં ંકવચનકે પ્રકરણમેં ભી સૂત્રકાર ઢારા વૃશ્ચિકા-
શીવિષોમેં વહુત્વજ્ઞતાનેકે લિયે 'કરેસુ' આદિરૂપસે વહુવચનકા પ્રયોગ
કિયા ગયા હૈ । ડન વૃશ્ચિક આદિકોંકા ત્રિકાલમેં ભી અભાવ નહીં

પોતાની ઢાઢથી ડત્પન્ન થયેલા ડેર વડે અડધા ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણુ શરીરને - ઢંઢક અધિક
૨૬૩ યોજનવાળા શરીરને - વ્યાપ્ત કરવામાં શક્તિશાળી હોઈ શકે છે. કિંતુ 'વિસણ સે
વિસટ્ટયાણ નોચેવણં સંપત્તીણ કરેસુ વા કરેતિવા, કરિસ્સંતિ વા' એવું જે
કહેવામાં આવ્યું છે તે શ્કત તેમના તે ડેરનુ સામર્થ્ય માત્ર બતાવવા માટે જ
કહેલ છે કેમકે તે વૃશ્ચિક આદિના ડેર આવડા મોટા શરીરમાં પ્રવેશ કરીને પહેલાં
કોઈપણ સમય નતો તેને વિષ વ્યાપ્ત કર્યું છે? અગર વર્તમાનમાં તેને પોતાને ડેરથી
વ્યાપ્ત કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણ તેને પોતાના વિષથી વ્યાપ્ત કરશે નહીં. અહીં
એક વચનના પ્રકરણમાં સૂત્રકારે વૃશ્ચિક આશીવિષોમાં બહુત્વ જણાવવા 'કરેસુ' આદિ
રૂપથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ વૃશ્ચિક આદિઓનો ગણે કાળમાં અભાવ હોતો નથી-

ત્રિકાલિકત્વજ્ઞાપનાર્થથ ત્રિકાલનિર્દેશો વોધ્યઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મંડુકજાઈ-
આસીવિસપુચ્છા ?’ હે મદન્ત ! મંડુકજાત્યાશીવિષપૃચ્છા — મંડુકજાત્યાશી
વિષસ્ય કિયત્ વિષયવ્યાપનસામર્થ્યં વર્તતે इति પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !
પમ્ભૂ ણં મંડુકજાઈઆસીવિસે ભરહપ્પમાણમેત્તં વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં, સેસં તં
ચેવ જાવ કરેસ્સંતિ વા’ હે ગૌતમ ! મંડુકજાત્યાશીવિષો ભરતપ્રમાણમાત્રાં ભરતં
ભરતક્ષેત્રલક્ષણં પ્રમાણં માત્રા ઇયત્તા યસ્યાસ્તાય્ તત્તું શરીરસ્ વિષેણ સ્વદંટ્રા-
જન્થેન કરણભૂતેન વિષપરિગતાં વિષત્વપ્રાપ્તાં શેપં તદેવ યાવત્— વિક્કસન્તીં
સ્વેન વ્યાપ્યમાનાં કર્તું પ્રમુઃ સમર્થઃ કિન્તુ તદ્ વિષસ્ય વિષયમાત્રમેતત્
પ્રતિપાદિતમ્ નતુ કદાચિત્ સ્વસમ્પત્યા ભરતક્ષેત્રપ્રમાણતત્ત્વસંપ્રાપ્તિદ્વારેણ
તાદશતત્ત્વં વિષવ્યાપ્તામ્ અકાર્ષુઃ, કુર્વન્તિ, કરિણ્યન્તિ વા ૨ ‘એવં ઉરગજાઈ-

હોતા હૈ અર્થાત્ વૃશ્ચિક આદિકોંકા સદા હી સદ્ભાવ બના રહતા હૈ
કિસી બી કાલમેં इनका असद्भाव नहीं हो पाता है इस बातको
સૂચિત્ કરનેકે લિયે યહાં ત્રિકાલકા નિર્દેશ કિયા ગયા હૈ । અવ
ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં ‘મંડુકજાઈ આસીવિસપુચ્છા ’ હે
મદન્ત । જો મંડુકજાતિકે આશીવિષ હૈં અનેકે વિષમેં અપને દ્વાગ
કિતને બડે શરીરકો વ્યાપ્ત કરનેકા સામર્થ્ય હૈ ? અર્થાત્ મંડુકજાતિકે
આશીવિષોંકા વિષ કિતનેબડે શરીરકો અપને વિષસે વ્યાપ્ત કર
સકતા હૈ ? इस प्रश्नके उत्तरसे प्रमु कहते हैं ‘गोयमा’
હે ગૌતમ ! ‘પમ્ભૂ ણં મંડુકજાઈ આસીવિસે ભરહપ્પમાણમેત્તં
વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં, સેસં તં ચેવ જાવ કરેસ્સંતિ વા’ મંડુક
જાતિકે આશીવિષ અપને વિષકે દ્વારા ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણમાત્ર શરીર
કો વ્યાપ્ત કર સકતે હૈં । ‘બાકી ઓર સવ કથન પહિલે જૈસા યહાં

અર્થાત્ વૃશ્ચિક આદિઓને હુમેશાં સદ્ભાવજ રહે છે એમપણ કાળમાં તેમને
અસદ્ભાવ હોતો જ નથી. એ બતાવવા.— સૂચિત કરવા માટે અહીં આ ગણે કાળને
નિર્દેશ કરેલ છે હવે ગૌતમ સ્વામી મંડુક (દેડકા) જાતિ આશીવિષ સંબંધમાં પ્રશ્ન
કરતાં કહે છે કે ‘મંડુક જાઈ આસીવિસં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! જે મંડુક જાતિના
(દેડકા) આશીવિષ છે તેના વિષમાં કેટલા મોટા શરીરમાં પ્રવેશ કરવાનું
સામાર્થ્ય છે અર્થાત્ મંડુક જાતિ (દેડકા) ના આશીવિષોનું એર કેટલા મોટા શરીરને
પોતાના એરથી વ્યાપ્ત કરી શકે છે. ઉત્તર— ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પમ્ભૂ ણં મંડુક-
જાઈ આસીવિસે ભરહપ્પમાણમેત્તં વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં સેસં તં ચેવ જાવ
કરેસ્સંતિ વા’ મંડુક (દેડકા) જાતિના આશીવિષ પોતાના એરથી ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ
માત્ર શરીરને વ્યાપ્ત કરી શકે છે. ‘બાકીનું તમામ કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ

આસીવિસસ્સ વિ' એવં વૃશ્ચિક-મંડૂકજાત્યાશીવિષાણામિવ ઉરગજાત્યાશી વિષસ્યાપિ વિષસ્ય વિષયવ્યાપનસામર્થ્યાદિકમવસેયમ્ કિન્તુ નવરં જંબુ-દ્વીવપ્પમાણમેત્તં વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં સેસં તં ચેવ જાવ કરેસ્સંતિ વાશ' નવરં વૃશ્ચિકાદ્યપેક્ષયા ઉરગજાત્યાશીવિષસ્ય વિશેષસ્તુ-સ ઠિ જમ્બૂદ્વીપપ્રમાણ-માત્રાં તનુમ્ વિષેણ વિષપરિગતાં વિષત્વપ્રાપ્તાં શેષ તદેવ-યથોક્તાનુસારમેવ

પર જાનના ચાહિયે' હસ કથન સે યહાં એસા પાઠ લગાના ચાહિયે કિ મંડૂક જાતિ કે આશાવિષકે વિષકે પ્રભાવમેં જો પૂર્વોક્ત રૂપ સે કહા ગયા હૈ વહ ઉસકી સામર્થ્ય દિશ્વાને કે લિયે હી કહા ગયા હૈ. ક્યોંકિ ૫૨૬-૬-૧૯ યોજન ભરતક્ષેત્રકા પ્રમાણ કહા ગયા હૈ યહ પ્રમાણ જંબૂદ્વીપ કે પ્રમાણકા ૧૯૦ વાં ભાગ પડતા હૈ સો હતને વહે શરીરમેં પ્રવિષ્ટ હોકર મંડૂક જાતિકે આશીવિષોંકે વિષને ન પહિલે કમી ઉસે અપને પ્રભાવ સે પ્રભાવિત કિયા હૈ ઓર ન વહ વર્તમાન મેં હી એસા કરતા હૈ ઓર ન વહ ભવિષ્યત્ કાલ મેં મી એસા કરેગા હી । યહ તો ઉસકી સામર્થ્ય માત્રકા કથન કિયા ગયા હૈ । 'એવં ઉરગજાહ આસીવિસસ્સ વિ' જિસ તરહ સે વૃશ્ચિક ઓર મંડૂક જાતિકે આશીવિષોંકે વિષકા પ્રભાવ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર મેં ઉરગજાતિકે આશીવિષોંકે વિષસે વ્યાપ્ત હોનેકે વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે । પરન્તુ યહાં પર જિસ શરીરકો વે અપને વિષસે વ્યાપ્ત કરતે હૈં વહ શરીર ભરતક્ષેત્રપ્રમાણ નહીં હોતા હૈ કિન્તુ જંબૂદ્વીપપ્રમાણ હોતા હૈ । યહી વાત 'નવરં જંબુદ્વીવપ્પમાણમેત્તં

સમજવું' આ કથનમાં એવો પાઠ અર્થિઆ સમજવાનો કે મંડૂક જાતિના આશીવિષના એરના પ્રભાવમાં જે પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે તે તેની શક્તિના વર્ણન માટે જ કહેવામાં આવેલ છે કેમકે ૫૨૬-૬-૧૯ યોજન ભરતક્ષેત્રનું પ્રમાણ કહેલ છે. આ પ્રમાણ જંબૂદ્વીપ પ્રમાણના ૧૯૦ માં ભાગ જેટલું છે તો એટલા મોટા શરીરમાં પ્રવેશ કરી વ્યાપ્ત થઈ શકે છે, પરંતુ પ્રવેશ થઈને મંડૂક જાતિના આશીવિષના એરે પહેલાં કેાઈ વખત તેને પોતાના પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરેલ નથી અને વર્તમાનમાં પણ તેવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તેવું કરશે નહીં. આતો કેવળ શક્તિ માત્રજ બતાવેલ છે. 'એવં ઉરગજાહ આસીવિસસ્સવિ' જેવી રીતે વૃશ્ચિક (વીંછી) અને મંડૂક (દેહકા) જાતિના આશીવિષના એરનો પ્રભાવ જણાવેલ છે તેજ રીતે ઉરગ (સર્પ) જાતિના આશીવિષના એરનો ફેલાવો થવાના વિષયમાં પણ સમજ લેવું પરંતુ અહીં આ જે શરીરને તે પોતાના એરથી વ્યાપ્ત કરે છે. તે શરીર ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ હોતું

द्वौर्दिविसेणं विसपरिणयं, सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा ३, इससूत्र-
पाठ द्वारा प्रकट की गई है । परन्तु उन उरगजातिके आशीविषोंके
विषने अभी तक इतने बड़े जवूझीय प्रमाण शरीरको न भूतकालमें
कभी व्याप्त किया है, न वर्तमानमें वह व्याप्त करता है, और न
भविष्यत्में वह उसे व्याप्त करेगा । 'मणुस्सजाइ आसोविसस्स वि
एवंचेव' मनुष्यजातिके विषके प्रभावके विषयमें भी ऐसा ही जानना
चाहिये । 'नदरं समयखेत्तप्पमाणमेत्तं द्वौर्दिविसेणं विसपरिणयं' सेसं
तं चेव जाव करेस्संति वा ४' किन्तु मनुष्यजातिके आशीविषोंका विष
अपने प्रभावसे जिस शरीरको व्याप्त कर सकता है उस शरीरका
प्रमाण ढाई छीपप्रमाण है । ढाई छीपका जितना प्रमाण कहा गया है
उतना ही प्रमाण उस शरीरका है कि जिस शरीरको मनुष्यजातिके

નથી, પરંતુ જ બુદ્ધીય પ્રમાણ હોય છે એજ વાત ‘નવરં જંતુદીવપ્પમાણમેત્તં વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં સેસં તં ચેવ જાવ કરેસ્સંતિ વા ૩’ આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે પરંતુ તે ઉગર જાતિના આશીવિષેના એરે હબ્બુ સુધી એટલા મોટા જંબૂદ્વીપ પ્રમાણમાં ભૂતકાળમા ઠોષ વખત વ્યાપ્ત કર્યું નથી, વર્તમાનમાં વ્યાપ્ત કરવું નથી અને ભવિષ્યમાં પણ વ્યાપ્ત કરશે નહીં. ‘મણુસ્સ જાઙ્ઞ આસીવિસસ્સવિ એવં ચેવ’ મનુષ્ય જાતિના આશીવિષેના એરના સામર્થ્યના વિષયમાં પણ તેવુંજ સમજવું. ‘નવરં સમયએત્તપ્પમાણમેત્તં વોદિં વિસેણં વિસપરિગયં સેસં તં ચેવ જાવ કરિસ્સંતિ વા ૪’ મનુષ્ય જાતિના આશીવિષેનું એર પોતાના પ્રભાવથી જે શરીરને વ્યાપ્ત કરી શકે છે. તે શરીરનું પ્રમાણ અઢી દ્વીપ પ્રમાણ છે. એટલે કે અઢી દ્વીપનું જેટલું પ્રમાણ કહેલ છે તેટલુંજ પ્રમાણ તે શરીરનું છે કે જે શરીરને મનુષ્ય જાતિના

વિષયમાત્ર મેતદુક્તં, નતુ સમ્પત્ત્યા મનુષ્યક્ષેત્રપ્રમાણાં તનુમાશ્રિત્ય વિષ-
વ્યાપ્તામ્ અકાર્પુઃ, કુર્વન્તિ, કરિષ્યન્તિ વા કદાચિત્ મનુષ્યજાત્યાશીવિષ્ણા
ઇત્યર્થઃ, વહુવચનાદિકં પૂર્વવદવસેયમ્, ‘ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ કમ્મ આસીવિસે
કિં નેરઙ્ગકમ્માસીવિસે, તિરિક્કલ્લજોણિયકમ્મઆસીવિસે, મણુસ્સકમ્મ-
આસીવિસે, દેવકમ્માસીવિસે ?’ હે ભદન્ત ! યઃ કર્માસીવિષઃ કથિતઃ સ કિં
નૈરઙ્ગિક કર્માસીવિષઃ કથિતઃ સ કિં નૈરઙ્ગિકકર્માસીવિષઃ, તિર્યગ્ચોનિક
કર્માસીવિષઃ, મનુષ્યકર્માસીવિષઃ, દેવકર્માસીવિષો વા ભવતિ ? મગવાનાહ-

આશીવિષ્ણોકા વિષ અપને પ્રભાવસે વ્યાપ્ત કર સકતા હૈ । પર એસા
કથન કેવલ ઉસ વિષકા સામર્થ્ય કો દિશ્વલનેકે લિયે હી પ્રકટ
કિયા ગયા હૈ ક્યૌંકિ ઉસવિષને આજતક ભૂતકાલમેં ન એસા કિયા
હૈ, ન વહ વર્તમાનમેં કરતા હૈ, ઓર ન ભવિષ્યમેં ભી વહ એસા
કરેગા હી । સામર્થ્ય દિશ્વલનેકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ યદિ હતના
બડા કોઈ શરીર હો તો વહ જહર અપને પ્રભાવસે ઉસે પૂર્ણરૂપ મેં
જહરીલા કર સકતા હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ
‘જહ કમ્મઆસોવિસે કિં નેરઙ્ગ કમ્મઆસીવિસે, તિરિક્કલ્લજોણિય
કમ્માસીવિસે મણુસ્સ કમ્માસીવિસે દેવકમ્માસીવિસે’ હે ભદન્ત ! જો
કર્માસીવિષ કહા ગયા હૈ વહ કર્માસીવિષ કૌન હૈ ? ક્યા નૈરઙ્ગિક
કમ્મસીવિષ હૈ, યા તિર્યગ્ચોનિક જીવ કમ્મસીવિષ હૈ ? યા મનુષ્ય
કર્માસીવિષ હૈ ? યા દેવકર્માસીવિષ હૈ ? પૂછનેકા અભિપ્રાય એસા હૈ
કિં જિન્હે કર્માસીવિષ કહા ગયા હૈ વે કર્માસીવિષ કૌન સે જીવ
હોતે હૈ- ક્યા ચારોગતિકે જીવ કર્માસીવિષ હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તરમેં

આશીવિષ્ણુ ઓર પોતાના પ્રભાવથી વ્યાપ્ત કરી શકે છે પરંતુ એવું કથન કેવળ તે
તેઓની શક્તિ દર્શાવવા માટે જણાવેલ છે કેમકે તે ઓર આજ સુધી, ભૂતકાળમાં એવું
કંઈ નથી, વર્તમાનમાં તેવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં તેવું કરશે પણ નહીં શક્તિ
બતાવવાનો હેતુ એ છે કે જે આવડું મોટું કાંઈ શરીર હોય તો તે ઓર પોતાના
પ્રભાવથી તેને સંપૂર્ણ રીતે ઓર યુક્ત કરી શકે

પ્રશ્ન- ‘જહ કમ્મઆસીવિસે કિં નેરઙ્ગકમ્મઆસીવિસે, તિરિક્કલ્લ
જોણિય કમ્માસીવિસે, મણુસ્સ કમ્માસીવિસે, દેવકમ્મઆસીવિસે’ હે ભગવન્
જે કર્માસીવિષો કહેલા છે, તે કર્માસીવિષ કોણ છે ? શું નારઙ્ગિક કર્માસીવિષ છે ?
અથવા તિર્યગ્ચોનીક જીવ કર્માસીવિષ છે ? કે મનુષ્ય કર્માસીવિષ છે ? કે દેવ
કર્માસીવિષ છે ? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે જેને કર્માસીવિષ કહ્યા છે તે કર્માસીવિષ
ક્યા જીવો હોય છે. શું ચારે ગતિવાળા જીવ કર્માસીવિષ છે ? ઉત્તર- ‘ગોયમા !

‘ગોયમા ! નોનેરહ્યકમ્માસીવિસે, તિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે વિ, મણુસસકમ્માસીવિસે વિ, દેવકમ્માસીવિસે વિ’ હે ગૌતમ ! કર્માશીવિષઃ સ્વલ્લ નો નૈરયિકકર્માશીવિષો ભવતિ, અપિત્તુ કર્માશીવિષઃ તિર્યગ્ગોનિક-કર્માશીવિષોઽપિ, મનુષ્યકર્માશીવિષોઽપિ, દેવકર્માશીવિષોઽપિ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - ‘જહ તિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે કિં ઇગિંદિયતિરિક્ખ-જોણિયકમ્માસીવિસે જાવ પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે ? ’ હે ભદન્ત ! યસ્તિર્યગ્ગોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ સ કિમ્ એકેન્દ્રિય-તિર્યગ્ગોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ, યાવત્ - ટીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકકર્માશીવિષો વા ભવતિ ? ભગવાનાહ - ‘ગોયમા !

પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નેરહ્યકમ્માસીવિસે, તિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે વિ, મણુસસકમ્માસીવિસે વિ, દેવ-કમ્માસીવિસે વિ’ નૈરયિકજીવ કર્માશીવિષ નહીં હૈં । કિન્તુ તિર્યગ્ગોનિક જો જીવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં, તથા જો મનુષ્યગતિકા જીવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં, દેવગતિકે જો જીવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં કિં ‘જહતિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે કિં ઇગિંદિયતિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે જાવ પંચિંદિયતિરિક્ખ જોણિય કમ્માસીવિસે’ હે ભદન્ત ! જો તિર્યગ્ગોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોતા હૈં સો વહ કૌનસા જીવ કર્માશીવિષ હોતા હૈં ? કયા એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકજીવ કર્માશીવિષ હોતા હૈં યા યાવત્-વૉ-દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોતા હૈં ? યા તેહન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકજીવ કર્માશીવિષ હોતા હૈં ? યા ચૌહન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકજીવ કર્માશી-

હે ગૌતમ ! ‘નો નેરહ્યકમ્માસીવિસે, તિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે વિ મણુસસકમ્માસીવિસે વિ દેવકમ્માસીવિસે વિ’ નૈરયિક જીવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ તિર્યગ્ગોનિક જીવ જે છે તે કર્માશીવિષ છે તથા જે મનુષ્ય જાતિના જીવ છે તે કર્માશીવિષ છે અને દેવગતિના જીવ કર્માશીવિષ છે. પ્રશ્ન- ‘જહ તિરિક્ખ જોણિય કમ્માસીવિસે કિં ઇગિંદિય તિરિક્ખજોણિયકમ્માસીવિસે જાવ પંચિંદિય તિરિક્ખ-જોણિયકમ્માસીવિસે’ હે ભગવન્ ! જે તિર્યગ્ગોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોય છે તે કયા જીવો કર્માશીવિષ છે ? શુ એકેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોય છે ? બેદ્રિય જીવ તિર્યગ્ગોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોય છે ? કે તે દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોય છે ? કે ચાર દ્રિય અને પાંચ દ્રિયવાળાં તિર્યગ્ગોનિક જીવ

નો એગિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે, જાવ નો ચડરિંદિયતિરિક્ષ-
જોણિયકમ્માસીવિસે, પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે ' હે ગૌતમ !
તિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો નો એકેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ,
યાવત્ નો દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ,
અપિતુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ । ગૌતમઃ પુચ્છતિ - 'જહ
પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે કિં સંમુચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્ષ-
જોણિયકમ્માસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિયપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિય કમ્માસીવિસે ? '
હે ભદન્ત ! યઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ સ કિં સંમૂર્છિમ-
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ ? કિં વા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિય-
વિષ હોતા હૈ ? યા પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકજીવ કર્માશીવિષ હોતા
હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- 'ગોયમા' હૈ ગૌતમ ! 'નો એગિંદિય
તિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે, જાવ નો ચડરિંદિયતિરિક્ષજોણિય-
કમ્માસીવિસે' ન એકેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ કર્માશીવિષ હોતે હૈ
ઔર ન બેન્દ્રિય, તેઽન્દ્રિય, ચૌઽન્દ્રિયજીવ કર્માશીવિષ હોતે હૈ
કિન્તુ ' પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે ' જો પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક જીવ હૈ વે કર્માશીવિષ હોતે હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી
પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ ' જહ પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે
કિં સંમુચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિય
તિરિક્ષ જોણિય કમ્માસીવિસે ? ' હે ભદન્ત ! જો પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
જીવ કર્માશીવિષ કહે ગયે હૈ-વે કૌનસે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવ
કર્માશીવિષ કહે ગયે હૈ -કયા જો જીવ સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ હૈ વે કર્માશીવિષ કહે ગયે હૈ યા જો ગર્ભજન્મવાલે પંચેન્દ્રિય

કર્માશીવિષ છે. ઉત્તર - ' ગોયમા ' હે ગૌતમ । ' નો એગિંદિયતિરિક્ષજોણિય
કમ્માસીવિસે, જાવ નો ચડરિંદિયતિરિક્ષજોણિયકમ્માસીવિસે '
એકેન્દ્રિય, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળાં જીવો કર્માશીવિષ હોતા નથી
પરંતુ પંચિંદિય તિરિક્ષ જોણિય કમ્માસીવિસે' એ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચેણી જીવ હોય
છે તેજ કર્માશીવિષ હોય છે. પ્રશ્ન- જહ પંચિંદિય તિરિક્ષ જોણિયકમ્માસીવિસે
કિં સંમુચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્ષ જોણિયકમ્માસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિય તિરિક્ષ
જોણિય કમ્માસીવિસે ? ' હે ભગવાન એ પંચેન્દ્રિય તિર્યચેણી જીવ કર્માશીવિષ
કહ્યા છે તે કયા ? શુ એ જીવ સંમૂર્છિમ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ છે તેને કર્માશીવિષ કહ્યા
છે ? કે એ ગર્ભ જન્મવાળાં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચેણી જીવ છે તેને કર્માશીવિષ કહ્યા છે ?

तिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति? भगवानाह—‘एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउयगव्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयजावक्कम्मासीविसे’ हे गौतम ! एवं यथा — वैक्रियशरीरस्य भेदो यावत् — प्रज्ञापनायाम् एकविंशतितमे शरीर-पदे वैक्रियं कथयता भगवता जीवभेदः कथितस्तथाऽत्रापि कथयितव्यः, तत्र चैतद्युक्तम्—‘गोयमा ! नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासी-विसे, गव्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, जइ गव्भवक्कंतिय-पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं संखेज्जवासाउयगव्भवक्कंतियपंचिंदिय-

तिर्यच हैं वे कर्माशीविष कहे गये हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्तासंखेज्जवासाउय गव्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे — नो अपज्जत्ता संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे’ हे गौतम ! जिस प्रकार से प्रज्ञापनाके २१ वे अवगाहना संस्थान पदमें वैक्रियका कथन करते हुए भगवाने जीव भेद कहा है उसी तरहसे यहां पर भी कहना चाहिये—वहां पर इस प्रकारसे कहा गया है—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे’ ‘संमुच्छिम पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष नहीं है किन्तु ‘गव्भवक्क-ंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे’ गर्भजपंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष हैं। ‘जइ गव्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरि-क्खजोणियकम्मासीविसे’ इस पर गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! यदि गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच कर्माशीविष है तो कौन-से गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यच कर्माशीविष हैं? ‘किं संखेज्ज

उत्तर—‘एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्तासंखेज्जवासाउय गव्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्त संखेज्ज-वासाउय जाव कम्मासीविसे’ हे गौतम ! ७१ शीते प्रज्ञापनामा २१ मां अवगाहना संस्थान पदमां वैक्रियनु कथन करतां लगवाने ७१ लेख कइया छे तेन शीते अइदीआ पणु समज्जवा त्यां आगण ओवी शीते अहुं छे के ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो संमुच्छिमपंचिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे’ ‘संमुच्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यच योनी अत्र कर्माशीविष होता नथी परंतु ‘गव्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे’ गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच योनी अत्र कर्माशीविष छे प्रश्न—‘जइ गव्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे’ हे लगवन् ! ७१ गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यच कर्माशीविष होय तो कथा गर्भज तिर्यच कर्माशीविष छे ?

तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ? ' गोयमा ! संखेज्जवासाउय-जाव-कम्मासीविसे, नो असंखेज्जवासाउय-जाव-कम्मासीविसे । जइ संखेज्जजावकम्मासीविसे किं पज्जत्तसंखेज्जजाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्तसंखेज्जजावकम्मासीविसे ? गोयमा ! ' इत्यादि, अतः परं मूले वर्तते एव, तथा च हे गौतम । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिककर्माशीविषो नो सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिककर्माशीविषो भवति, अपितु गर्भव्यु-

वासाउय गवभवकतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे ' क्या वे कि जो संख्यातवर्षकी आयुवाले हैं ? या कि 'असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' वे जो असंख्यातवर्ष की आयुवाले हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! ' संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' जो तिर्यंच संख्यातवर्षकी आयुवाले हैं वे कर्माशीविष हैं 'नो असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' असंख्यातवर्ष की आयुवाले भोगभूमिक गर्भज तिर्यंच कर्माशीविष नहीं हैं । इस पर गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि यदि संख्यातवर्ष की आयुवाले कर्मभूमिज तिर्यंच कर्माशीविष हैं तो इनमें 'किं पज्जत्त संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ? अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' जो पर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले कर्मभूमिज पंचेन्द्रियगर्भज तिर्यंच हैं वे कर्माशीविष हैं या जो अपर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले कर्मभूमिज पंचेन्द्रिय गर्भज तिर्यंच हैं वे कर्माशीविष हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! इत्यादि- इसके बादका पाठ मूलमें है

' किं संखेज्जवासाउय गवभवकतिय, पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे ' शु ते के ने सञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा छे ? अगर 'असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' ते के ने असञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा होय छे ? उत्तर- 'गोयमा' हे गौतम ! ' संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ' ने तिर्यंच सञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा छे ते कर्माशीविष छे. ' नो असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' असञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा भोगभूमिक गर्भज तिर्यंच कर्माशीविष होता नथी. प्रश्न- ने सञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा कर्मज भूमिज तिर्यंच कर्माशीविष छे ते तमा ' किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ? अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे ' ने पर्याप्त सञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा कर्म भूमिज पंचेन्द्रिय गर्भज तिर्यंच छे ते कर्माशीविष छे ? के ने अपर्याप्त सञ्च्यात वर्षणी आयुषवाणा कर्मभूमिज पंचेन्द्रिय तिर्यंच छे ते कर्माशीविष छे ? उत्तर- 'गोयमा' हे गौतम ! इत्यादि आना पछीना

ત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ, इति भावः । गौतमः पृच्छति - यो गर्भव्युत्क्रान्तिकपच્चેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ? किं वा असंख्येयवर्षायुष्कयावत्-गर्भव्युत्क्रान्तिकपच્चેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો वा भवति ?

भगवानाह-गौतम ! गर्भव्युत्क्रान्तिकपच્चેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક કર્માશીવિષઃ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કયાવત્ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ, નો અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કયાવત્ - ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-યદિઃ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક યાવત્ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ સ કિમ્ પર્યાપ્તકસંખ્યેય યાવત્ ગર્મવ્યુત્ક્રાન્તિક-

હી તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ જો ગર્મજ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કર્મભૂમિજ તિર્યગ્યોનિક જીવ હૈ વે કર્માશીવિષ હૈ इस के सिवाय के तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष नहीं हॆ ।

गौतम भगवानसे पूछते हैं हे भदन्त ! जो गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविष होता है तो क्या वह संख्यातवर्षकी आयुवाला, कर्माशीविष होता है अथवा असंख्यातवर्षकी आयुवाला कर्माशीविष होता है । इसके उत्तरमें भगवान् कहते हैं कि हे गौतम! संख्यातवर्षकी आयुवाला गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक कर्माशीविष होता है किन्तु असंख्यातवर्षकी आयुवाला वह कर्माशीविष नहीं होता है । फिर गौतम पूछते हैं-हे भदन्त यदि जो संख्यातवर्षकी आयुवाला गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविष

મૂળપાઠ સૂત્રાર્થમા આપેલો છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે જે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કર્મભૂમિજ તિર્યગ્યોનિક જીવ છે તે કર્માશીવિષ છે. તેના સિવાયના જીવ કર્માશીવિષ નથી.

ગૌતમ પ્રભુ ભગવાનને પૂછે છે કે- હે ભગવન્ જે જીવ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોના જીવ કર્માશીવિષ હોય છે, તે શું સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા કર્માશીવિષ હોય છે? કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્માશીવિષ હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- હે ગૌતમ! સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કર્માશીવિષ હોય છે, પરંતુ અસંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા તે કર્માશીવિષ હોતા નથી ગૌતમ સ્વામી ફરી પૂછે છે કે- હે ભગવન્ જે સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કર્માશીવિષ હોય છે તે શું તે

વર્ષાયુષ્કપઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ ? કિં વા અપર્યાપ્તકસંખ્યેય યાવત્ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકવર્ષાયુષ્ક પઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! પજ્જતસંસ્વેજ્જવાસાઉયગબ્ભવક્કંતિય પંચિંદિયતિરિક્વ-જોણિયકમ્માસીવિસે, નો અપજ્જતસંસ્વેજ્જવાસાઉય જાવ કમ્માસીવિસે ’ હે ગૌતમ ! સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષઃ પર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકકર્માશીવિષો ભવતિ, નો અપર્યાપ્તકસંખ્યેયવર્ષાયુષ્ક યાવત્ - ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકપઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક-કર્માશીવિષો ભવતીતિ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - ‘ જહ મણુસ્સકમ્માસીવિસે કિં સંમુચ્છિમમણુસ્સ-કમ્માસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સકમ્માસીવિસે ? હે ભદન્ત ! યો મનુષ્ય-કર્માશીવિષો ભવતિ સ કિં સંમૂર્ચ્છિમમણુષ્યકર્માશીવિષો ભવતિ ? કિં વા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમણુષ્યકર્માશીવિષો ભવતિ ? ભગવાનાહ - ‘ ગોયમા ! ણો સમુચ્છિમમણુસ્સકમ્માસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સકમ્માસીવિસે ’ હે ગૌતમ !

હોતા હૈ તો કયા વહ પર્યાપ્ત અવસ્થામેં હોતા હૈ અથવા અપર્યાપ્ત અવસ્થામેં કર્માશીવિષ હોતા હૈ ? હસ પર ભગવાન્ કહતે હૈં કિ હે ગૌતમ ! વહ પર્યાપ્ત અવસ્થામેં કર્માશીવિષ હોતા હૈ કિન્તુ અપર્યાપ્ત અવસ્થામેં કર્માશીવિષ નહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૃછતે હૈં ‘જહ મણુસ્સ કમ્માસી-વિસે કિં સંમુચ્છિમમણુસ્સકમાસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સ કમ્માસીવિસે’ હે ભદન્ત ! યદિ મનુષ્ય કર્માશીવિષ હૈ તો કૌન સે મનુષ્ય કર્માશીવિષ હૈં ? કયા વે જો સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય હૈં યા વે કિ જો ગર્ભજ મનુષ્ય હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણો સંમુચ્છિમમણુસ્સકમ્માસીવિસે’ જો મનુષ્ય સંમૂર્ચ્છિમ જન્મવાલે

પર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે ? કે અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ હોય છે ? તેનો ઉત્તર-આપતા ભગવાન્ કહે છે કે- હે ગૌતમ તે પર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ હોય છે, પરંતુ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ હોતા નથી.

પ્રશ્ન- ‘ જહ મણુસ્સ કમ્માસીવિસે, કિં સંમૂર્ચ્છિમમણુસ્સકમ્માસીવિસે, ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સકમ્માસીવિસે ’ હે ભગવાન્ ! ને મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોય તો કયા મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે ? શું તે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય છે તે કે ને ગર્ભજ મનુષ્ય છે તે ? ઉત્તર- ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ ણો સંમુચ્છિમમણુસ્સકમ્માસીવિસે ’ ને મનુષ્ય સંમૂર્ચ્છિમ જન્મવાળા હોય તે કર્માશીવિષ હોતા નથી. પરંતુ ‘ ગબ્ભવક્કંતિય

મનુષ્યકર્માશીવિષો નો સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યકર્માશીવિષો ભવતિ, અપિતુ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યકર્માશીવિષો ભવતિ, 'एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्त-संखेज्जवासाउय कम्मभूमियगब्भवक्कतिय मणुस्सकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तजाव कम्मासीविसे' एवं यथा वैक्रियशरीरं प्रज्ञापनाया एकविंगतितमे शरीरपदे प्रतिपादितं तथैव यावत् मनुष्यकર્माशીविष पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कर्मभूमि-जगર્ભव્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્યકર્માશીવિષો ભવતિ, નો અપર્યાપ્તક-યાવત્-સંખ્યેય-વર્ષાયુષ્કર્મભૂમિજગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકમનુષ્ય કર્માશીવિષો ભવતિ ॥સૂ. ૧॥

મૂલમ્—જહુ દેવકમ્માસીવિસે કિં ભવણવાસિ દેવ કમ્માસી-વિસે જાવ વેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે ? ગોયમા ! ભવણવાસિ-દેવકમ્માસીવિસે, વાણમંતરદેવકમ્માસીવિસે, જોહસિયદેવ-કમ્માસીવિસે, વેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે, જહુ ભવણવાસિદેવ

हैं वे कर्माशीविष नहीं हैं, किन्तु 'गर्भवक्कतियमणुस्सकम्मासी-विसे' जो गर्भज जन्मवाले मनुष्य हैं वे कर्माशीविष हैं। 'एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमियगब्भवक्कतिय मणुस्स कम्मासीविसे, नो अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' जिस प्रकारसे प्रज्ञापना के २१ वें अवगाहना सस्थान पदमें वैक्रिय शरीरका प्रतिपादन किया गया है उसी प्रकारसे जो मनुष्य पर्याप्त हैं, संख्यातवर्ष की आयुवाला है, कर्मभूमिज है, और गर्भज है ऐसा वह मनुष्य कर्माशीविष है— अपर्याप्तक संख्यातवर्षकी आयुवाला कर्मभूमिज गर्भजमनुष्य कर्माशीविष नहीं है ॥सू. १॥

મનુસ્સ કમ્માસીવિસે' જે ગર્ભજ જન્મવાળા મનુષ્ય છે તે કર્માશીવિષ છે. 'एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव अपज्जत्त संखेज्जवासाउय कम्मभूमियगब्भवक्कतिय-मणुस्सकम्मासीविसे, नो अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાના ૨૧ માં અવગાહના સંસ્થાન પદમાં વૈક્રિય શરીરનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેજ રીતે જે મનુષ્ય પર્યાપ્તક છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા છે. કર્મભૂમિજ છે અને ગર્ભજ છે એવા મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે અપર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાં કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોતા નથી. ॥ સૂ. ૧ ॥

कम्मासीविसे से किं असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे,
जाव थणियकुमार-जाव-कम्मासीविसे ? गोयमा ! असुरकुमार-
भवणवासिदेवकम्मासीविसे वि, जाव थणियकुमारभवणवासि-
देवकम्मासीविसे वि । जइ असुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे किं
पज्जत्तअसुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्तअसुरकुमार-
भवणवासिदेवकम्मासीविसे ? गोयमा ! नो पज्जत्तअसुरकुमार-
जाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्तअसुरकुमारभवणवासिदेवक-
म्मासीविसे, एवं जाव थणियकुमाराणं । जइ वाणमंतरदेव-
कम्मासीविसे किं पिसायवाणमंतरदेवकम्मासीविसे, एवं
सवेसिं पि अपज्जत्तगाणं । जोइसियाणं सवेसिं अपज्जत्तगाणं ।
जइ वेमाणियदेवकम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेव-
कम्मासीविसे, कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे ? गोयमा !
कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे नो कप्पाईयवेमाणियदेव-
कम्मासीविसे । जइ कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे किं
सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, जाव अच्चुयकप्पोवग-
जाव-कम्मासीविसे ? गोयमा ! सोहम्मकप्पोवगवेमाणिय-
देवकम्मासीविसे वि, जाव सहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेव-
कम्मासीविसे वि, नो आणयकप्पोवगजाव नो अच्चुयकप्पोवग-
वेमाणियदेवकम्मासीविसे । जइ सोहम्मकप्पोवगजावकम्मासी
विसे किं पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ?
अपज्जत्तगसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ? गोयमा !

नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, अपज्जत्त-
सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, एवं जाव नो
पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणिय-जाव-कम्मासीविसे, अप-
ज्जत्तसहस्सारकप्पोवग जाव-कम्मासीविसे ॥ सू० २ ॥

छाया- यदि देवकर्माशीविषः किं भवनवासिदेवकर्माशीविषः, यावत्-
वैमानिकदेवकर्माशीविषः ? गौतम ! भवनवासिदेवकर्माशीविषः, वानव्यन्तर-
देवकर्माशीविषः, ज्योतिषिकदेवकर्माशीविषः, वैमानिकदेवकर्माशीविषः ।
यदि भवनवासिदेवकर्माशीविषः, स किम् असुरकुमारभवनवासिदेवकर्माशी-
विषः, यावत् - स्तनितकुमार-यावत् - कर्माशीविषः ? गौतम ! असुरकुमार-

‘जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे’ इत्यादि।

सूत्रार्थ- (जइ देवकम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि देवकर्माशीविष
हैं तो कौनसे देव कर्माशीविष हैं ? (किं भवणवासिदेव कम्मासीविसे,
जाव वेमाणियदेवकम्मासीविसे) क्या जो देव भवनवासी हैं वे
कर्माशीविष है या यावत् जो वैमानिकदेव हैं वे कर्माशीविष हैं ?
(गोयमा) हे गौतम ! (भवणवासिदेवकम्मासीविसे वाणमंतरदेव
कम्मासीविसे, जोइसियदेवकम्मासीविसे, वेमाणियदेवकम्मासीविसे)
भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं, वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष हैं,
ज्योतिषिकदेव कर्माशीविष हैं, और वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं ।
(जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे किं असुरकुमारभवनवासिदेव
कम्मासीविसे जाव थणियकुमार जाव कम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि

‘जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे’ इत्यादि.

सूत्रार्थ- जइ देवकम्मासीविसे’ हे भगवन् ! ने देव कर्माशीविष होय तो क्या
देव कर्माशीविष छे ? ‘ किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेव
कम्मासीविसे ’ श्रु भवनवासी देव कर्माशीविष छे ! यावत् इ वैमानिक देव
कर्माशीविष छे ? ‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ भवणवासिदेव कम्मासीविसे, वाणमंतर-
देव कम्मासीविसे, जोइसिय देव कम्मासीविसे वेमाणिय देव कम्मासीविसे’
भवनवासीदेव, वानव्यन्तरदेव, ज्योतिषिकदेव अने वैमानिकदेव, ये अथा कर्माशीविष छे.
‘जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे किं असुरकुमारभवणवासिदेव कम्मासीविसे
जाव थणियकुमार जाव कम्मासीविसे’ हे भगवन् ! ने भवनवासीदेव कर्माशीविष

ભવનવાસિદેવકર્માશીવિષોઽપિ, યાવત્ - સ્તનિતકુમારભવનવાસિદેવકર્માશી-
વિષોઽપિ । યદિ અસુરકુમાર-યાવત્ - કર્માશીવિષઃ કિં પર્યાપ્તકાસુરકુમાર
યાવત્-કર્માશીવિષઃ, અપર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિકર્માશીવિષઃ ? ગૌતમ !
નો પર્યાપ્તકાસુરકુમાર-યાવત્-કર્માશીવિષઃ, અપર્યાપ્તકાસુરકુમારભવનવાસિ
યાવત્-કર્માશીવિષઃ, एवं યાવત્ સ્તનિતકુમારાણામ્ । યદિ વાનવ્યન્તરદેવ-

ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ હૈ તો કૌનસે ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ
હૈં કયા જો અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં યા યાવત્
સ્તનિતકુમાર ભવનવાસીદેવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (અસુરકુમારભવનવાસિદેવકર્માશીવિષે વિ જાવ થણિય-
કુમારભવનવાસિદેવ કર્માશીવિષે વિ) અસુરકુમારભવનવાસીદેવ
ભી કર્માશીવિષ હૈં યાવત્ સ્તનિતકુમાર ભવનવાસીદેવ ભી કર્માશીવિષ
હૈં । (જહ અસુરકુમાર જાવ કર્માશીવિષે કિં પજ્જત્ત અસુરકુમાર
જાવ કર્માશીવિષે, અપજ્જત્ત અસુરકુમારભવનવાસિદેવકર્માશીવિષે)
હે ભદન્ત ! યદિ અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ કર્માશીવિષ હૈં તો
કૌનસે ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ હૈં ? કયા વે જો પર્યાપ્ત અસુર-
કુમારભવનવાસીદેવ હૈં વે યા જો અપર્યાપ્ત અસુરકુમારભવનવાસીદેવ
હૈં વે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો પજ્જત્ત અસુરકુમાર જાવ કર્મા-
શીવિષે, અપજ્જત્ત અસુરકુમાર ભવનવાસિ જાવ કર્માશીવિષે) જો
પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ હૈં વે કર્માશીવિષ નહીં હૈં, કિન્તુ

છે તો કયા ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે ? શું અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે છે
યાવત્ - સ્તનિતકુમાર દેવ ભવનવાસી છે તે દેવ કર્માશીવિષ છે ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ !

'અસુરકુમારભવનવાસીદેવકર્માશીવિષે વિ જાવ થણિયકુમારભવનવાસિ-
દેવ કર્માશીવિષે વિ' અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે. યાવત્-સ્તનિતકુમાર
ભવનવાસીદેવ પણ કર્માશીવિષ છે 'જહ અસુરકુમાર જાવ કર્માશીવિષે કિં
પજ્જત્ત અસુરકુમાર જાવ કર્માશીવિષે, અપજ્જત્ત અસુરકુમાર ભવનવાસી
કર્માશીવિષે' હે ભગવન્ ! નો અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે ? તો કયા
ભવનવાસીદેવ, શું ને પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે ? તે અથવા ને અપર્યાપ્ત
અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો
પજ્જત્ત અસુરકુમાર જાવ કર્માશીવિષે, અપજ્જત્ત અસુરકુમારભવનવાસિ જાવ
કર્માશીવિષે' ને પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે પરંતુ ને
અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ નથી 'एवं जाव थणितकुमाराणं'

કર્માશીવિષઃ કિં પિશાચવાનવ્યન્તદેવકર્માશીવિષઃ, एवं सर्वेषामपि अपर्याप्त-
 कानाम्, ज्योतिषिकाणाम् सर्वेषाम् अपर्याप्तकानाम्, यो वैमानिकदेवकर्माशी-
 विषः किं कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीवિषः, कल्पातीतकवैमानिकदेव-
 कर्माशीविषः ? गौतम ! कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषः, नो कल्पातीतक-
 वैमानिकदेवकर्माशीविषः । यदि कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषः, किं

જો અસુરકુમારદેવ ભવનવાસી દેવ અપર્યાપ્ત હૈં વે કર્માશીવિષ
 હૈં । (એવં જાઘ થળિયકુમારાણં) હસી તરહસે યાવત્ સ્તનિતકુમાર
 ભવનવાસીદેવોં તક જાનના ચાહિયે । (જહ વાળમંતરદેવકમ્માસીવિસે
 કિં પિસાય વાળમંતરદેવ કમ્માસીવિસે) હે ભદન્ત ! યદિ વાનવ્યન્તર
 દેવકર્માશીવિષ હૈં તો કૌનસે વાનવ્યન્તરદેવ કર્માશીવિષ હૈં ? કયા વે
 જાં પિશાચવાનવ્યન્તરદેવ હૈં યા ઓર જો વાનવ્યન્તર દેવ હૈં વે ?
 (એવં સવ્વેસિંપિ અપજ્જત્તગાણં, જોહસિયાણં સવ્વેસિં અપજ્જત્તગાણં)
 ગૌતમ ! જિતને શ્રી અપર્યાપ્ત વાનવ્યન્તર દેવ હૈં વે સઘ કર્માશીવિષ
 હૈં હસી તરહસે સઘ જ્યોતિષીદેવ અપર્યાપ્તાવસ્થામે કર્માશીવિષ હૈં એસા
 જાનના ચાહિયે । (જહ વેમાણિય દેવકમ્માસીવિસે કિં કપ્પોવગવેમા-
 ણિયદેવકમ્માસીવિસે, કપ્પાઈયવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે) હે ભદન્ત !
 યદિ વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં તૌ કૌનસે વૈમાનિકદેવ કર્માશી-
 વિષ હૈં ? કયા વે જો કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ હૈં ? યા વે કિ જો
 કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (કપ્પોવગવેમાણિય-
 દેવ કમ્માસીવિસે, નો કપ્પાઈય વેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે) જો કલ્પો-

એજ રીતે યાવત્ - સ્તનિતકુમાર ભવનવાસીદેવ પર્યંત સમજી લેવું. 'જહ વાળમંતરદેવ
 કમ્માસીવિસે, કિં પિસાયવાળમંતરદેવ કમ્માસીવિસે' હે ભગવન્ ! જો વાણ્યન્તર-
 દેવ કર્માશીવિષદેવ છે તો કયા ? શું જે પિશાચ વાણ્યન્તરદેવ છે ? તે કે જે વાનવ્યન્તરદેવ છે તે ?
 એવં મવ્વેસિંપિ અપજ્જત્તગાણ, જોહસિયાણં સવ્વેસિં, અપજ્જત્તગાણં ' હે ગૌતમ !
 જેટલા અપર્યાપ્ત વ્યાનવ્યન્તરદેવ છે તે તમામ કર્માશીવિષ છે. એજ રીતે તમામ
 જ્યોતિષીદેવ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કર્માશીવિષ છે તેવું સમજી લેવું ' જહ વેમાણિયદેવ
 કમ્માસીવિસે કિં કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે, કપ્પાઈય વેમાણિયદેવ
 કમ્માસીવિસે ' હે ભગવન્ ! જો વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે તો કયા વૈમાનિકદેવ
 કર્માશીવિષ છે ? ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે,
 નો કપ્પાઈયવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે ' જે કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ છે તે
 કર્માશીવિષ છે અને કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી. ' જહ કપ્પોવગ

સૌધર્મકલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષઃ, -યાવત્-અચ્યુત કલ્પોપપન્નક-યાવત્-
કર્માશીવિષઃ ? ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષોઽપિ, યાવત્
સહસ્રારકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષોઽપિ, નો આનતકલ્પોપપન્નક-
યાવત્, નો અચ્યુતકલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષઃ, યદિ સૌધર્મકલ્પોપપન્નક-
યાવત્ કર્માશીવિષઃ કિં પર્યાપ્તકસૌધર્મકલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષઃ,
અપર્યાપ્તકસૌધર્મકલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષઃ ? ગૌતમ ! નો પર્યાપ્તક

પપન્નવૈમાનિકદેવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં । કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્મા-
શીવિષ નહીં હૈં । (જહ ક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવ કમ્માસીવિસે કિં સોહ-
મ્મક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે, અચ્ચુયક્ષ્ણોવગ જાવ કમ્માસી-
વિસે ?) હે ભદન્ત ! યદિ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં
તો કૌનસે કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં કયા વે જો સૌ-
ધર્મકલ્પોપપન્નક હૈં યા કિં વે જો યાવત્ અચ્યુતકલ્પોપપન્નક હૈં ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (સોહમ્મક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે વિ, જાવ સહ-
સ્સાર ક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવ કમ્માસીવિસે વિ) જો સૌધર્મકલ્પોપપન્નક
વૈમાનિકદેવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં યાવત્ જો સહસ્રારકલ્પોપપન્નકવૈમા-
નિકદેવ હૈં વે કર્માશીવિષ હૈં । (નો આણય ક્ષ્ણોવગ જાવ નો
અચ્ચુયક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે) પરન્તુ આનત કલ્પોપપન્નક
વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ નહીં હૈં ઓર ન યાવત્ અચ્યુત
કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં । (જહ સોહમ્મક્ષ્ણોવગજાવ
કમ્માસીવિસે કિં પજ્જત્તસોહમ્મક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે,

વેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે કિં સોહમ્મક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવ કમ્માસીવિસે,
અચ્ચુયક્ષ્ણોવગ જાવ કમ્માસીવિસે ' હે ભગવન્ ! એ કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ
કર્માશીવિષ છે ? તો કયા કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે ? શું સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક
છે તે ? કે એ યાવત્ - અચ્યુત કલ્પોપપન્નક છે તે ? ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! સોહમ્મ
ક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવ કમ્માસીવિસે વિ જાવ સહસ્રારકલ્પોવગ વેમાણિયદેવ
કમ્માસીવિસે વિ ' એ સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે યાવત્-
એ સહસ્રાર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ છે તે પણ કર્માશીવિષ છે. ' નો આણય
ક્ષ્ણોવગ જાવ નો અચ્ચુયક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે ' પરંતુ
આનત કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી અને યાવત્ - અચ્યુત કલ્પોપ-
પન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી ' જહ સોહમ્મક્ષ્ણોવગવેમાણિયદેવ-
કમ્માસીવિસે કિં પજ્જત્ત સોહમ્મ ક્ષ્ણોવગ વેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે અપજ્જત્ત

सौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः; अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिक-
देवकर्माशीविषः, एवं यावत् - नो पर्याप्तकसहस्रारकल्पोपपन्नवैमानिक-
यावत्-कर्माशीविषः, अपर्याप्तकसहस्रारकल्पोपपन्नयावत्-कर्माशीविषः ॥सू० २॥

टीका- गौतमः पृच्छति - 'जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासिदेव-
कम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेवकम्मासीविसे ? हे भदन्त ! यदि देवकर्माशी-

अपज्जत्तगसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे) हे भदन्त ! यांद्
सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं तो क्या पर्याप्त सौधर्म-
कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं या अपर्याप्त सौधर्मकल्पोपपन्नक
वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो पज्जत्त-
सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे, अपज्जत्तगसोहम्मकप्पोवग-
वेमाणियदेवकम्मासीविसे) पर्याप्तसौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव
कर्माशीविष नहीं हैं, किन्तु अपर्याप्तक सौधर्मकल्पोपपन्नक
वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं । (एवं जाव नो पज्जत्तसहस्रारकप्पोवगवेमा-
णिय जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्तसहस्रारकप्पोवग जाव कम्मासी-
विसे) इसी तरहसे यावत् पर्याप्त सहस्रारकल्पोपपन्नकदेव कर्माशीविष
नहीं हैं किन्तु अपर्याप्तसहस्रार कल्पोपपन्नकदेव कर्माशीविष हैं

टीकार्थ-गौतमस्वामी प्रश्नसे पूछ रहे हैं कि 'जइ देवकम्मासीविसे'
हे भदन्त ! यदि देव कर्माशीविष हैं, तो ' किं भवणवासिदेव
सोहम्मकप्पोवग वेमाणियदेव कम्मासीविसे ' हे भगवन् ! नो सौधर्म कल्पोपपन्नक-
वैमानिकदेव कर्माशीविष छे तो शुं पर्याप्त सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष
छे ? हे अपर्याप्त सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष छे ? ' गोयमा ' हे गौतम !
' नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे अपज्जत्तग सोहम्म-
कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ' पर्याप्त सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव
कर्माशीविष नथी. परंतु अपर्याप्त सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष छे.
' एवं जाव नो पज्जत्त सहस्रार कप्पोवगवेमाणिय जाव कम्मासीविसे,
अपज्जत्त सहस्रार कल्पोवग जाव कम्मासीविसे ' अण् रीते यावत् - पर्याप्त
सहस्रार कल्पोपपन्नकदेव कर्माशीविष नथी किन्तु अपर्याप्त सहस्रार कल्पोपपन्नकदेव
कर्माशीविष छे.

टीकार्थ- गौतम स्वामी प्रश्नसे पूछे छे 'जइ देव कम्मासीविसे' हे
भगवन् नो देव कर्माशीविष छे तो किं भवणवासिदेव कम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेव

विषो भवति, स किं भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति ? यावत् — वान-
व्यन्तरदेवकर्माशीविषो भवति ? ज्योतिषिकदेवकर्माशीविषो भवति ?
वैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति ? इति, भगवानाह—‘गोयमा ! भवनवासिदेव-
कम्मासीविसे वि, वाणमंतरदेवकम्मासीविसे वि, जोइसियदेवकम्मासीविसे
वि, वेमाणियदेवकम्मासीविसे वि’ हे गौतम ! देवकर्माशीविषो भवनावसि-
देवकर्माशीविषोऽपि भवति, वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषोऽपि वा भवति,
ज्योतिषिकदेवकर्माशीविषोऽपि वा भवति, वैमानिकदेवकर्माशीविषो वापि भवति ।
गौतमः पृच्छति — ‘जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे, से किं असुरकुमारभवण-
वासिदेवकम्मासीविसे, जाव थणियकुमार-जाव-कम्मासीविसे ? हे भदन्त !
यदि भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति, स किम् असुरकुमारभवनवासिदेव-

कम्मासीविसे जाव वेमाणियदेव कम्मासीविसे) क्या भवनवासीदेव कर्मा-
शीविष हैं ? या यावत् वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष हैं ? या ज्योति-
षिकदेव कर्माशीविष हैं ? या वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं ? भगवान्
इसके उत्तरमें कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवणवासिदेवकम्मा-
सीविसे वि, वाणमंतरदेव कम्मासीविसे वि, जोइसियदेव कम्मासी-
विसे वि, वेमाणियदेव कम्मासीविसे वि’ भवनवासीदेव भी कर्माशी-
विष हैं, वानव्यन्तरदेव भी कर्माशीविष हैं, ज्योतिषिकदेव भी
कर्माशीविष हैं, और वैमानिकदेव भी कर्माशीविष हैं। अब गौतम-
स्वामी प्रभुसे पूछते हैं ‘जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे से किं असु-
रकुमारभवणवासीदेव कम्मासीविसे, जाव थणियकुमार जावकम्मासी-
विसे,) हे भदन्त ! यदि भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं तो क्या
असुरकुमारभवनवासीदेव कर्माशीविष हैं या यावत् नागकुमार,

कम्मासीविसे ’ शुं भवनवासीदेव कर्माशीविष छे ? के यावत् व्यानवन्तरदेव
कर्माशीविष छे ? के ज्योतिषिकदेव के वैमानिकदेव कर्माशीविष छे ? ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘भवणवासिदेव कम्मासीविसे वि वाणमंतरदेव कम्मासीविसे वि जोइसियदेव
कम्मासीविसे वि, वेमाणियदेव कम्मासीविसे वि’ भवनवासीदेव व्यानवन्तरदेव,
ज्योतिषिकदेव अने वैमानिकदेव ओ सधणा कर्माशीविष छे अश्व— ‘जइ भवणवासिदेव
कम्मासीविसे से किं असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव थणिय-
कुमार जाव कम्मासीविसे’ हे भगवन् ! ने भवनवासीदेव कर्माशीविष छे तो शुं
असुरकुमार भवनवासीदेव कर्माशीविष छे ? के यावत् — नागकुमार, सुवर्णकुमार,

कर्माशीविषो भवति ? यावत्-नागकुमार-सुवर्णकुमार-विद्युत्कुमाराग्निकुमार-
द्वीपकुमारो-दधिकुमार-दिशाकुमार-वायुकुमार-भवनवासिदेव-कर्माशीविषो
भवति, स्तनितकुमार-यावत्-भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति ? भगवानाह-
गोयमा ! असुरकुमारभवनवासिदेवकम्मासीविसे वि, जाव थणियकुमार जाव
आसीविसे वि' हे गौतम ! भवनवासिदेवकर्माशीविषासुरकुमार भवनवासि
देव कर्माशीविषोऽपि, यावत्-नागकुमारादि देवकर्माशीविषोऽपि, स्तनितकुमार-
देवकर्माशीविषोऽपि भवति । गौतमः पृच्छति-‘जइ असुरकुमार-जाव-कम्मासी-
विसे किं पज्जत्तअसुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्तअसुरकुमारभवनवासि-
कम्मासीविसे ? हे भदन्त ! यदि-असुरकुमार यावत्-भवनवासिदेवकर्माशीविषो
भवति स किम् पर्याप्तकासुरकुमार-यावत्-भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति ?
किं वा अपर्याप्तकासुरकुमार-यावत्-भवनवासि-देवकर्माशीविषो भवति ? भग-

सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिशाकुमार
वायुकुमार, स्तनितकुमार ये दश भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं ? इसके
उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असुरकुमारभवनवासि-
देवकम्मासीविसे वि, जाव थणियकुमार० आसीविसे वि’ असुरकुमार
भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं यावत् नागकुमारादि भवनवासीदेव
भी कर्माशीविष हैं । स्तनितकुमार भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं ।
अब गौतमप्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘जइ असुरकुमारजाव कम्मासीविसे-
किं पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे ? अपज्जत्त असुरकुमार
भवनवासिदेव कम्मासीविसे’ हे भदन्त ! यदि असुरकुमार भवन-
वासीदेव कर्माशीविष हैं तो क्या पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासी-
देवकर्माशीविष हैं या अपर्याप्तक असुरकुमारभवनवासिदेव कर्माशी-

विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार के दिशाकुमार, पवनकुमार,
स्तनितकुमार ये दश भवनवासीदेव कर्माशीविष छे ? तेना उत्तर आपता प्रभु इहे छे
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘असुरकुमारभवनवासिदेवकम्मासीविसे वि जाव
थणियकुमार आसीविसे वि’ असुरकुमार भवनवासीदेव कर्माशीविष छे, यावत्-
नागकुमारादि दश भवनवासीदेव प्रभु कर्माशीविष छे, अने स्तनितकुमारदेव प्रभु कर्माशीविष
छे. प्रश्न-‘जइ असुरकुमार जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्तकुमार जाव कम्मासी-
विसे, अपज्जत्त असुरकुमारभवनवासिदेव कम्मासीविसे ?’ हे भगवन ! जे
असुरकुमार भवनवासीदेव कर्माशीविष छे ? तो शुं पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासीदेव
कर्माशीविष छे ? हे अपर्याप्तक असुरकुमार भवनवासीदेव कर्माशीविष छे ? उत्तर ‘गोयमा’

वानाह-‘गोयमा ! नो पज्जत्तअसुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्त-असुरकुमारभवणवासि-जाव-कम्मासीविसे, एवं जाव थणियकुमाराणं’ हे गौतम ! असुरकुमारभवनवासिदेवकर्माशीविपो नो पर्याप्तकामुरकुमारयावत् भवनवासिदेवकर्माशीविपो भवति अपितु अपर्याप्तकामुरकुमारभवनवासि-यावत्-देवकर्माशीविपो भवति, एवं यावत्-नागकुमारादि-स्तनितकुमाराणामपि बोध्यम्, तथा च नागकुमारादिभवनवासिदेवकर्माशीविषाः नो पर्याप्तकनाग-कुमारादिभवनवासिदेवकर्मशीविषा भवन्ति, अपि तु अपर्याप्तकनागकुमारादि-भवनवासिदेवकर्माशीविषा भवन्ति, एवं नो पर्याप्तकस्तनितकुमारभवनवासिदेव-कर्माशीविपो भवति, अपि तु अपर्याप्तकस्तनितकुमारभवनवासिदेवकर्माशी-विपो भवति । गौतमः पृच्छति-‘जइ वाणमंतरदेवकम्मासीविसे किं पिताय-वाणमंतरदेवकम्मासीविसे’ हे भदन्त ! यदि वानव्यन्तरदेवकर्माशीविपो भवति

विष हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’नो पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासि जाव कम्मासीविसे एवं जाव थणियकुमाराणं’ पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासीदेव कर्मा-शीविष नहीं होते हैं किन्तु जो अपर्याप्तक असुरकुमार भवनवासी-देव हैं वे कर्माशीविष होते हैं । इसी तरहसे नागकुमारसे लेकर स्तनितकुमारतकके भवनवासीदेवोंमें श्री जानना चाहिये । तथा च जो पर्याप्तक नागकुमारसे लेकर स्तनितकुमार तकके भवनवासिदेव हैं वे कर्माशीविष नहीं होते हैं किन्तु अपर्याप्तक नागकुमारसे लेकर अपर्याप्तक स्तनितकुमारतकके भवनवासीदेव कर्माशीविष होते हैं । अब गौतमस्वामीप्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘जइ वाणमंतरदेव कम्मासीविसे’ हे भदन्त ! यदि वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष होते हैं तो क्या

हे गौतम ! ‘नो पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासि जाव कम्मासीविसे एवं जाव थणियकुमाराणं’ पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासीदेव कर्माशीविष होता नहीं परंतु जो अपर्याप्तक असुरकुमार भवनवासीदेव छे ते कर्माशीविष होय छे ओ न रीते नागकुमारथी लधने स्तनितकुमार पर्यंतना भवनवासी-देवाना विषे पणु समञ्ज लेवु तेवी न रीते पर्याप्तकनागकुमारथी लधने स्तनितकुमार पर्यंतना भवनवासीदेव छे ते कर्माशीविष होता नहीं परंतु अपर्याप्तक नागकुमारथी लधने अपर्याप्तक स्तनितकुमार पर्यंतना भवनवासीदेव कर्माशीविष होय छे. प्रश्न-‘जइ वाणमंतरदेवकम्मासीविसे किं पितायवाणमंतरदेव कम्मासीविसे’ हे भगवन ! जो वानव्यंतरदेव कर्माशीविष होय छे ? तो शु पिताय वानव्यंतरदेव

સ કિં પિશાચ વાનવ્યન્તરદેવકર્માશીવિષો ભવતિ ? एवं भूतादिगन्धर्वान्त-
 वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषो भवति ? મગવાનાહ-‘एवं सव्वेसिं वि अपज्जत्तगाणं’
 हे गौतम ! एवम् असुरकुमारादिवदेव सर्वेषामपि पिशाचादिगन्धर्वान्तवान-
 व्यन्तराणाम् अपर्याप्तकानाम्, अपर्याप्तावस्थायामेव कर्माशीविषत्वं नो भवति,
 पर्याप्तकावस्थायामित्यर्थः, एवं ‘जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं’ ज्योति-
 षिकाणां सर्वेषां चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रादिताराविमानान्तानामपि अपर्याप्तानाम्
 अपर्याप्तकावस्थायामेव कर्माशीविषत्वं भवति, नो पर्याप्तकावस्थायामिति भावः ।
 गौतमः पृच्छति- ‘जइ वेमाणियदेवकम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेव-
 कम्मासीविसे ?’ हे भदन्त ! यदि वैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति स किं

पिशाचवानव्यन्तर देवकर्माशीविष होते हैं ? या भूतादिगंधर्वान्त वान-
 व्यन्तरदेव कर्माशीविष होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘एवं
 सव्वेसिं पि अपज्जत्तगाणं’ हे गौतम ! जिसप्रकारसे असुरकुमार आदि-
 कोंको अपर्याप्तावस्थामें कर्माशीविष कहा गया है, उसीप्रकारसे समस्त
 पिशाचसे लेकर गंधर्वतकके वानव्यन्तरोंको अपर्याप्तावस्थामें कर्माशी-
 विष कहा गया है । अतः ये सब अपर्याप्तावस्थामें ही कर्माशीविष
 होते हैं, पर्याप्तावस्थामें नहीं । ‘एवं जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्त-
 गाणं’ इसी तरहसे जितने भी चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र आदि तारा
 विमानतक ज्योतिषीदेव हैं, वे सब अपर्याप्तावस्थामें ही कर्माशीविष
 होते हैं पर्याप्तावस्थामें नहीं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते
 हैं ‘जइवेमाणियदेवकम्मासीविसे, किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासी-
 विसे, कप्पाईय वेमाणियदेवकम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि वैमानिकदेव

કર્માશીવિષ હોય છે ? કે ભૂતાદિ ગંધર્વ પર્યાન્તના વ્યાનવ્યન્તરદેવ કર્માશીવિષ હોય છે ?
 ઉત્તર- ‘एवं सव्वेसिपि अपज्जत्त गाणं’ હે ગૌતમ ! જે પ્રકારે અસુરકુમાર આદિઓને
 અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કર્માશીવિષ કહ્યા છે એ જ રીતે સમસ્ત પિશાચથી લઇને ગંધર્વ
 પર્યાન્તના વ્યાનવ્યન્તરોને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ કહ્યા છે. એટલા માટે તે
 તમામ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં જ કર્માશીવિષ હોય છે પર્યાપ્તાવસ્થામાં નહીં જ.
 ‘एवं जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं’ એ જ રીતે એટલા ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ,
 નક્ષત્ર આદિ તારા વિમાન પર્યાન્તના જ્યોતિષિકદેવ છે તે સઘળા અપર્યાપ્તાવસ્થામાં
 કર્માશીવિષ હોય છે પર્યાપ્તાવસ્થામાં નહીં જ પ્રશ્ન- ‘जइ वेमाणियदेवकम्मासी-
 विसे किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, कप्पाईयवेमाणियदेव

કલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષો ભવતિ? કિં વા કલ્પાતીતવૈમાનિકદેવકર્માશી
વિષો ભવતિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે, નો
કપ્પાઈયવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે’ હે ગૌતમ ! વૈમાનિકદેવકમ્માશીવિષઃ
કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષો ભવતિ, નો કલ્પાતીતકવૈમાનિકદેવ કર્મા
શીવિષો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ્ કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે કિં
સોહમ્મકપ્પોવગજાવકમ્માસીવિસે જાવ અચ્ચુયકપ્પોવગ-જાવ-કમ્માસીવિસે ?’
હે ભદન્ત ! યદિ કલ્પોપપન્નવૈમાનિકદેવકર્માશીવિષો ભવતિ, મ કિં સૌધર્મ-
કલ્પોપપન્નયાવત્-વૈમાનિકદેવકર્માશીવિષો ભવતિ ? યાવત્-ઈશાન-સનત્કુમાર

કર્માશીવિષ હૈં તો વ્યા કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં ? વ્યા
કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે
હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે, નો કપ્પા-
ઈયવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે’ જો કલ્પોપપન્નકદેવ હોતે હૈં વે
કર્માશીવિષ હૈં, કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ નહીં હોતે હૈં ।
ઇસ પર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે પૂછતે હૈં ‘જહ્ કપ્પોવગવેમાણિયદેવ કમ્મા-
સીવિસે કિં સોહમ્મકપ્પોવગ જાવ કમ્માસીવિસે, જાવ અચ્ચુય કપ્પો-
વગ જાવ કમ્માસીવિસે’ હે ભદન્ત ! યદિ કલ્પોપપન્નકવૈમાનિકદેવ કર્મા-
શીવિષ હૈં તો વ્યા સૌધર્મકલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં ?
યા યાવત્ અચ્યુતકલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હૈં ? યહાં

કમ્માસીવિસે’ હે ભગવનભો વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે તે શું કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક-
દેવ કર્માશીવિષ છે? કે કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? ઉત્તર— ‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ! ‘કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે, નો કપ્પાઈયવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે’
ને કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ હોય છે તે કર્માશીવિષ હોય છે કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ
કર્માશીવિષ હોતા નથી પ્રશ્ન— ‘જહ્ કપ્પોવગવેમાણિયદેવકમ્માસીવિસે કિં
સોહમ્મકપ્પોવગ જાવ કમ્માસીવિસે જાવ અચ્ચુય કપ્પોવગ જાવ કમ્માસીવિસે’
હે ભગવન ભો કલ્પોપપન્નકદેવ કર્માશીવિ છે’ તે શું સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક
વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? કે યાવત્-અચ્યુત કલ્પો ન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે?
અહીં યાવત્ પદ્ધતી ધશાન, માહેન્દ્ર સનત્કુમાર ૬, લાન્તક, સહસ્રાર, મહાશુક,
આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલ દેવાનુ ગ્રહણ થયેલ છે.
તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે— ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સોહમ્મકપ્પોવગવેમાણિયદેવ
કમ્માસીવિસે વિ જાવ સહસ્રારકપ્પોવગવેમાણિયદેવ કમ્માસીવિસે વિ’
સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ પણ કર્માશીવિષ હોય છે? યાવત્- ધશાન, સનત્કુમાર

माहेन्द्र-ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रार-ऽऽनत-प्राणत-ऽऽरणाऽच्युत. कल्पो-
पपन्न यावत् वैमानिकदेव कर्मांगी विष्णो भवति ? भगवानाह-‘गोयमा ! सोहम्स-
कल्पोवगवेमाणियदेवकस्मासीविसे वि जावसहस्रारकल्पोवगवेमाणियदेवकस्मासी-
विसे वि, नो आणयकल्पोवगजाव, नो अच्युयकल्पोवगवेमाणियदेवक-
स्मासीविसे’ हे गौतम ! कल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्मांगीविष्णुः सौधर्मकल्पो-
पपन्नवैमानिकदेवकर्मांगीविष्णोऽपि भवति, यावत्-ईशान सनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्म-
लान्तक-महाशुक्र-सहस्रारकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्मांगीविष्णोऽपि भवति, किन्तु
नो आनतकल्पोपपन्न-यावत्-वैमानिकदेवकर्मांगीविष्णो-भवति, यावत्-नो प्राणत-
ऽऽरण-ऽच्युतकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्मांगीविष्णो भवति, सौधर्मादारभ्य सह-
स्रारपर्यन्तानामेषाष्टानां वैमानिकदेवानां कल्पोपपन्नकानां कर्मांगीविषत्वं भवति,

यावत्पदसे ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र,
सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत इन कल्पोंमें उत्पन्नदेव
गृहीत हुए हैं । इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम !
सोहम्सकल्पोवगवेमाणियदेव कस्मासीविसे वि, जाव सहस्रारकल्पो-
वगवेमाणियदेव कस्मासीविसे वि’ सौधर्मकल्पोपपन्न वैमानिकदेव भी
कर्मांगीविष्णु होते हैं ? यावत् ईशान, माहेन्द्र, सनत्कुमार, ब्रह्म,
लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार इन ७ कल्पोंमें उत्पन्न हुए देव भी कर्मा-
ंगीविष्णु होते हैं । किन्तु ‘नो आणयकल्पोवग जाव नो अच्युयकल्पो-
वगवेमाणियदेव कस्मासीविसे, आनतकल्पोपपन्न वैमानिकदेव, कर्मांगी-
विष्णु नहीं होते हैं और न प्राणतकल्पोपपन्न वैमानिकदेव, आरणकल्पोप-
पन्नकवैमानिकदेव, और न अच्युतकल्पोपपन्न वैमानिकदेव कर्मांगीविष्णु
होते हैं । इस तरह सौधर्मकल्पसे लेकर सहस्रारकल्पतक, अर्थात्
सौधर्मदेवलोकांसे लेकर सहस्रार कल्पतकके देव कर्मांगीविष्णु कहे
गये हैं । आनत, प्राणत, आरण और अच्युत इन चार कल्पोंमें

माहेन्द्र, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार ये सात कल्पोंमा उत्पन्न भयेन देव पणु
कर्मांगीविष्णु होय छे किन्तु ‘नो आणयकल्पोवग जाव नो अच्युयकल्पोवग वेमाणिय-
देव कस्मासीविसे’ आनत कल्पोपपन्न वैमानिकदेव कर्मांगीविष्णु होता नथी तेमज
प्राणत कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्मांगीविष्णु होता नथी. आरण कल्पोपपन्नक, अने
अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्मांगीविष्णु होता नथी आवी रीते सौधर्मकल्पथी
दधने सहस्रार कल्प सुधी. अर्थात्- सौधर्मदेवलोकाथी सहस्रारकल्प सुधीना देव
कर्मांगीविष्णु कहेवायेन छे आनत, प्राणत, आरण अने अच्युत आ आर कल्पोंमा
उत्पन्न भयेन वैमानिकदेव कर्मांगीविष्णु कहेवाता नथी. हवे गौतम स्वामी प्रभुने पूछे छे के

नो आनताद्यच्युतान्तानामन्तिमानां चतुर्णां वैमानिककल्पोपपन्नदेवानां कर्मा-
शीविषत्वं भवति, इति भावः । गौतमः पृच्छति—‘जइ सोहम्मकप्पोवग—जाव-
कम्मासीविसे किं पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, अप-
ज्जत्तगसोहम्मगं ? हे भदन्त ! यदि सौधर्मकल्पोपपन्न—यावत्—वैमानिकदेव-
कर्माशीविषो भवति, स किं पर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो
भवति ? किं वा अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति ?
भगवानाह—‘गोयमा ! नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियं, अपज्जत्तग-
सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासी विसे’ हे गौतम ! सौधर्मकल्पोपपन्न-
वैमानिकदेवकर्माशीविषो नो पर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशी-
विषो भवति, अदितु अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति,

उत्पन्नं ह्ये वैमानिकदेव कर्माशीविष तर्हि कहे गये हैं । अब गौतम-
स्वामी प्रभुसे पूछते हैं ‘जइ सोहम्मकप्पोवग जाव कम्मासीविसे किं
पज्जत्त सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे अपज्जत्तगसोहम्मगं’
हे भदन्त ! यदि सौधर्मकल्पोपपन्नक यावत्—वैमानिकदेव कर्माशीविष
होते हैं तो क्या जो पर्याप्तक सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव है वह
कर्माशीविष होता है ? या जो अपर्याप्तक सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक
देव हैं वे कर्माशीविष होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘नो पज्जत्त सोहम्मकप्पोवग वेमाणियं, अपज्जत्तगसोहम्म
कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे’ जो सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक-
देव पर्याप्त होता है वह कर्माशीविष नहीं होता है । किन्तु
जो सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव अपर्याप्त होता है वह

‘जइ सोहम्मकप्पोवग जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्त सोहम्म कप्पोवग
वेमाणियदेव कम्मासीविसे—अपज्जत्तग सोहम्मगं’ हे भगवन् ! नो सौधर्मं कल्पोप-
पन्नं वैमानिकदेव यावत् वैमानिकदेव कर्माशीविष होय ते शुं नो पर्याप्तक सौधर्म-
कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव छे ते कर्माशीविष होय छे ? के नो अपर्याप्तक सौधर्मकल्पोप-
पन्नक वैमानिकदेव छे ते कर्माशीविष होय छे ? तेनो उत्तर आपता प्रभु ‘कडे छे के-
‘गोयमा’ छे गौतम ! ‘नो पज्जत्त सोहम्म कप्पोवगवेमाणियं अपज्जत्तग-
सोहम्म कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे’ नो सौधर्मं कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव
पर्याप्त होय छे ते कर्माशीविष होता नथी किन्तु नो सौधर्म
कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव अपर्याप्तक होय छे ते कर्माशीविष होय छे ‘एवं जाव नो

‘एवं जाव नो पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणियजाव कम्मासीविसे, अप-
ज्जत्तसहस्सारकप्पोवगजावकम्मासीविसें’ एवं सौधर्मकल्पोपपन्नवदेव यावत्
नो ईशान-सनत्कुमार-माहेन्द्र ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रार-पर्याप्तककल्पो-
पपन्नवैमानिक-यावत्-देवकर्माशीविषो भवति, अपि तु अपर्याप्तकेशानादिसहस्रा-
रान्तकल्पोपपन्नक-यावत्-वैमानिकदेव कर्माशीविषो भवतीति इति भावः॥सू० २॥

धर्मास्तिकायादेर्दुर्विज्ञेयता वक्तव्यतामाह-

उपर्युक्तजात्याशीविषादिवस्तु अज्ञानी न जानाति, किन्तु ज्ञानवान्
अपि कश्चित् वक्ष्यमाणानि दश वस्तूनि कथञ्चित् नजानातीति प्रतिपादयितुमाह-
‘दस ठाणाइ’ इत्यादि ।

मूलम्-दस ठाणाइं छउमत्थे सबभावेणं न जाणइ, न
पासइ, तं जहा-धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थि-
कायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सइं ६,
गंधं ७, वातं ८, अयं जिणे भविस्सइ वा ण वा भविस्सइ ९,
अयं सब्बदुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा न वा करिस्सइ १०, एयाणि
चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सबभावेणं जाणइ

कर्माशीविष होता है । ‘एवं जाव नो पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणिय,
जाव कम्मासीविसे अपज्जत्तसहस्सारकप्पोवग जाव कम्मासीविसे’
इस तरह सौधर्मकल्पोपपन्नकी तरह ही यावत्-ईशान, सनत्कुमार,
माहेन्द्र, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार. इन सात कल्पोंमें उत्पन्न
हुआ पर्याप्त वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं होता है, किन्तु इन सात देव
लोकोमें उत्पन्न हुआ अपर्याप्तक वैमानिकदेव कर्माशीविष होता है॥सू. २॥

पज्जत्त सहस्सारकप्पोवगवेमाणिय जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्तसहस्सार-
कप्पोवग जाव कम्मासीविसे’ એ જ રીતે સૌધર્મ કલ્પોપપન્નકલ્પેવની માફક યાવત-
ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર એ સાત કલ્પોમાં
ઉત્પન્ન થયેલ પર્યાપ્તક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ એ સાત દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થયેલ અપર્યાપ્તક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોય છે. સૂ. ૨

प्रमेयचन्द्रिका टीका श. ८उ.२ सू.३ धर्मास्तिकायादेर्दुर्विज्ञेयत्वनिरूपणम् ३०३

पासइ, तं जहा — धम्मत्थिकायं, जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ ॥ सू० ३ ॥

छाया-दश स्थानानि छद्मस्थः सर्वभावेन न जानाति, न पश्यति, तद्यथा—
धर्मास्तिकायम् १, अधर्मास्तिकायम् २, आकाशास्तिकायम् ३, जीवम् अशरीर
प्रतिबद्धम् ४, परमाणुपुद्गलम् ५, शब्दम् ६, गन्धम् ७, वातम् ८, अयं
जिनो भविष्यति वा न वा भविष्यति ९, अयं सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति वा
न वा करिष्यति १० 'एतानि चैव उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः अहं जिनः केवली सर्व
भावेन जानाति, पश्यति, तद्यथा-धर्मास्तिकायम्, यावत् करिष्यति वा न वा
करिष्यति ॥ सू० ३ ॥

धर्मास्तिकाय आदिकी दुर्विज्ञेयताकी वक्तव्यता—

‘दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ, न पासइ'
छद्मस्थजीव अवधिज्ञान आदि विशिष्ट ज्ञानरहित जीव सर्वभावसे
प्रत्यक्षज्ञानसे इन दशस्थानोंको नहीं जानता है, नहीं देखता है ।
(तजहा) वे दश स्थान ये हैं (धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगा-
सत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७
वातं ८, अयंजिणे भविस्सइ वा णवा भविस्सइ, अयं सव्वदुक्खाणं
अंतं करिस्सइ वा नवा करिस्सइ १०) धर्मास्तिकाय १, अधर्मास्तिकाय २,
आकाशास्तिकाय ३, शरीररहितजीव ४, परमाणु पुद्गल ५, शब्द ६,
गंध ७, वायु ८, यह जिन होगा कि नहीं होगा ९ यह समस्त
दुःखोंका अन्त करेगा या नहीं करेगा १० । (एयाणिचेव उप्पण्णनाण

धर्मास्तिकाय आदिनी दुर्विज्ञेयतानु- निश्चय 'दस ठाणाइं छउमत्थे सव्व-
भावेणं न जाणइ इत्यादि.

सूत्रार्थ— ‘दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ न पासइ’

छद्मस्थ जीव- अवधिज्ञान आदि विशिष्टज्ञान रहित जीव-सर्वभावने प्रत्यक्षज्ञानही आ
दश स्थानोने जानुतो नथी, देखतो नथी ‘तजहा’ ते दश स्थान आ प्रमाणे छे-
धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४,
परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, अयं जिणे भविस्सइ ९, अयं सव्व
दुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा नवा करिस्सइ १०. ’ धर्मास्तिकाय १, अधर्मास्ति-
काय २, आकाशास्तिकाय ३, शरीर रहित जीव ४, परमाणु पुद्गल ५, शब्द ६, गंध ७,
वायु ८, आ जीव इसी के नहीं होय ९, आ समस्त दुःखोने अंत करेई के नहीं

ટીકા—દસ ઠાણાં છઠ્ઠમત્થે સઘ્વભાવેણં ન જાણાઈ, ન પાસઈ' છદ્મસ્થઃ કેવલજ્ઞાનરહિતઃ અવધ્યાધતિશયજ્ઞાનવર્જિતશ્ચ પુરુષો વક્ષ્યમાણાનિ દશ સ્થાનાનિ ગુણપર્યાયાશ્રિતાનિ વસ્તૂનિ સર્વભાવેન સાક્ષાત્કારેણ ચક્ષુઃપ્રત્યક્ષેણ इत्यर्थः ન જાનાતિ, ન પશ્યતિ, શ્રુતજ્ઞાનાદિના તુ અચાક્ષુષપ્રત્યક્ષેણ જાનાત્યપિ, અવધ્યાધતિશયવાન્ પુરુષસ્તુ ધર્માસ્તિકાયાદીનામમૂર્તત્વેન જ્ઞાના-

દંસણધરે અરહા જિણે કેવલી સઘ્વભાવેણં જાણઈ પાસઈ) इन १० स्थानोंको उत्पन्न ज्ञानदर्शनको धारण करनेवाले अर्हन्त जिन केवली सर्वभावसे जानते हैं और देखते हैं । (तंजहा) वे दश स्थान ये हैं (धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ) धम्मास्तिकाय यावत् करेगा या नहीं करेगा ।

ટીકાર્થ—ઉપર્યુક્ત જાત્યાશીવિપાદિ વસ્તુ અજ્ઞાનો નહીં જાનતા હૈ । કિન્તુ કોઈર જ્ઞાની સ્ત્રી ઇન વક્ષ્યમાણ ૧૦ વસ્તુઓંકો કિસી પ્રકાર નહીં જાનતા હૈ ઇસી વાતકો પ્રતિપાદન કરનેકે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈ 'દસ ઠાણાં છઠ્ઠમત્થે સઘ્વભાવેણં ન જાણાઈ ન પાસઈ' છદ્મસ્થ કેવલજ્ઞાનરહિત અર્થાત્ સતિશ્રુનઅવધિ આદિ અતિશય જ્ઞાનવર્જિત પુરુષ ગુણપર્યાયાશ્રિત ઇન દશ સ્થાનોંકો વસ્તુઓંકો સર્વભાવસે ચક્ષુઃપ્રત્યક્ષસે નહીં જાનતા હૈ, નહીં દેખતા હૈ । અચક્ષુષપ્રત્યક્ષરૂપ શ્રુતજ્ઞાન આદિકે દ્વારા તો વહ જાનતા સ્ત્રી હૈ । અવધિજ્ઞાન આદિ અતિશયવાલા પુરુષ

કરે ૧૦ ' एयाणि चैव उप्पन्नानाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सघ्वभावेणं जाणइ पासइ' आ दश स्थानेथी उत्पन्न थयेत ज्ञानदर्शनने धारण करवावाणा, अरहता उन केवली, सर्वभावथी ज्ञाणे छे अने हेणे छे. 'तंजहा' ते दश स्थान आ प्रमाणे छे— धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ' धर्मास्तिकाय यावत्— कनशे के नहीं करे ?

ટીકાર્થ— ઉપર કહેલ જાત્યાશીવિષ આદિ વસ્તુ અજ્ઞાનીઓ જાણતા નથી પરંતુ કોઈ કોઈ જ્ઞાની પણ આ કહેવામાં આવનારી ૧૦ વસ્તુઓને કોઈ પણ પ્રકારે જાણતા નથી. એ વાતનું સમર્થન કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે— 'દસ ઠાણાં છઠ્ઠમત્થે સઘ્વભાવેણં ન જાણાઈ ન પાસઈ' છદ્મસ્થ— કેવલજ્ઞાન રહિત અને અવધિ આદિ અતિશય જ્ઞાનરહિત પુરુષ ગુણપર્યાયથી આશ્રિત કહેલ આ દશ સ્થાનોને — વસ્તુઓને— સર્વભાવથી ચક્ષુ પ્રત્યક્ષથી જાણતા નથી કે દેખતા નથી. અચક્ષુઃ પ્રત્યક્ષરૂપ શ્રુતજ્ઞાન

માવવાનપિ પરમાણ્વાદિમૂર્તપદાર્થાન્ જાનાત્યેવ, અવધિવિશેષસ્ય સર્વમૂર્ત-
વિષયત્વાત્, એવચ્ચ 'સર્વમાવેન' ઇત્યસ્ય કથચ્ચિજ્ઞાનન્નપિ અનન્તપર્યાયતયા

યદ્યપિ ધર્માસ્તિકાય આદિ પદાર્થોંકો અમૂર્ત હોનેકે કારણ ઉન્હેં નહીં
જાનતા હૈ, પરન્તુ ફિર ખી પરમાણુ આદિ મૂર્ત પદાર્થોંકો તો વહ
જાનતા હી હૈ । ક્યોંકિ અવધિજ્ઞાનકા વિષય 'રૂપિષ્વવચ્ચે:'કે અનુસાર
સર્વમૂર્ત પદાર્થ હૈ । અર્થાત વિશેષ અવધિજ્ઞાન સમસ્તરૂપી પુદ્ગલોંકો
જાનતા હૈ । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ જો હ્રદયસ્થ પુરુષ હૈ અવધિ-
આદિ જ્ઞાનસે રહિત હૈ એસા મતિશ્રુતજ્ઞાનવાલા પુરુષ ધર્માસ્તિકાયા-
દિક દશ પદાર્થોંકો સાક્ષાત્રૂપસે નહીં જાનતા હૈ વહ તો ઉન્હેં શ્રુત-
જ્ઞાન આદિકી સહાયતાસે હી જાનતા હૈ, પરન્તુ ફિર ખી વહ 'મતિ-
શ્રુતયોર્નિવંધો દ્રવ્યેષ્વસર્વપર્યાયેષુ' કે અનુસાર ઉનકી સમસ્ત પર્યાયોં-
કો ત્હેં જાનતા હૈ । અવ રહા અવધિજ્ઞાન આદિ વિશિષ્ટજ્ઞાનવાલા
પુરુષ સો વહ ખી ઇન અમૂર્તધર્માદિક દ્રવ્યોંકો નહીં જાનતા હૈ ક્યોંકિ
અવધિજ્ઞાનકા વિષયરૂપી પદાર્થ કહા ગયા હૈ । અરૂપી નહીં અરૂપી
કો જાનનેવાલા એક કેવલજ્ઞાન હી હૈ । પરન્તુ ફિર ખી અવધિજ્ઞાની
પરમાણુ આદિ પદાર્થોંકો સ્પષ્ટરૂપસે જાનતા હી હૈ । મતિશ્રુતજ્ઞાની
પરમાણુ આદિ પદાર્થોંકો પરકી સહાયતાસે અસ્પષ્ટરૂપ જાનતા હૈ
તવ કિ યહ અવધિજ્ઞાની આત્મા ઉન્હેં પરકી સહાયતાકે વિના હી

આદિથી તો તે જાણે છે અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશયવાળો પુરુષ જો કે ધર્માસ્તિકાય આદિ
દશ પદાર્થોંને અમૂર્ત હોવાને લીધે તેને જાણતો નથી પરંતુ પરમાણુ આદિ મૂર્ત પદાર્થોંને
તો તે જાણે જ છે કેમકે અવધિજ્ઞાનનો વિષય 'રૂપિષ્વવચ્ચે:' એ વાક્યાનુસાર મધ્યા
મૂર્ત પદાર્થોં છે અર્થાત વિશેષ અવધિજ્ઞાન સમસ્તરૂપી પુદ્ગલોંને જાણે છે કહેવાને હેતુ
એ છે કે જે હ્રદયસ્થ પુરુષ છે, -અવધિજ્ઞાનથી રહિત છે, એવા મતિશ્રુત જ્ઞાનવાળા પુરુષ
ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ પદાર્થોંને સાક્ષાત્રૂપથી જાણતો નથી તે તો તેને શ્રુતજ્ઞાનાદિની
સહાયતાથી જાણે છે પરંતુ તે 'મતિશ્રુતયોર્નિવંધો દ્રવ્યેષ્વસર્વપર્યાયેષુ' એ વાક્યાનુ-
સાર તેના સમસ્ત પર્યાયને જાણતો નથી. હવે બાકી રહ્યા અવધિજ્ઞાન વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળા
પુરુષ તો તે પણ આ અમૂર્ત ધર્માદિ દ્રવ્યોંને જાણતો નથી કેમકે અવધિજ્ઞાનનો
વિષયરૂપી પદાર્થ કહેલ છે અરૂપી નહી. અરૂપીને જાણવાવાળુ એક કેવળજ્ઞાન જ છે.
તો પણ અવધિજ્ઞાની પરમાણુ આદિ પદાર્થોંને સ્પષ્ટપણે જાણે જ છે
મતિશ્રુતજ્ઞાની પરમાણુ આદિ પદાર્થોંને બીજાની સહાયતાથી અસ્પષ્ટ રૂપથી જાણે છે
ત્યારે આ અવધિજ્ઞાની આત્મા બીજાની સહાયતા વિના જ સ્પષ્ટ રૂપથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ

ન જાનાતીત્યર્થઃ, તથા સતિ દશસંખ્યાનિયમવૈયર્થ્યાપત્તેઃ, ઘટપટ્ટાદીના-
મપિ વજ્રનામર્થાનાં કેવલિભિન્નેન પુરુષેણ સર્વપર્યાયતયા જ્ઞાતુમશક્યત્વાત્, તથા
ચ પ્રકૃતે 'સર્વભાવેન' इत्यस्य चाक्षुषप्रत्यक्षरूप साक्षात्कारेण इत्येवार्थः । अथ

સ્પષ્ટરૂપસે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ઓર ભાવકી મર્યાદા લેકર જાનતા હૈ ।
इसलिए छद्मस्थपदसे यहां अवधिज्ञान आदि विशिष्टज्ञानरहित जीव
ही ग्रहण किया गया है, न कि अवधिज्ञानी आदि आत्मा । इसी
कारणसे यहां 'सर्वभावेण' पदका अर्थ चाक्षुषप्रत्यक्षपरक घटित हो
सकता है । तथाच धर्मास्तिकायादिक दशपदार्थीको छद्मस्थ जीव
चाक्षुषप्रत्यक्षसे नहीं जानता है । यदि यहाँ पर ऐसी आशंका की जावे
कि 'सर्वभावेन' शब्दका अर्थ हम यहाँ चाक्षुषप्रत्यक्षपरक न लेकर
ऐसा लें कि छद्मस्थ आत्मा परमाण्वादिक पदार्थोंको जानता हुआ
भी उन्हें सर्वभावसे नहीं जानता है अर्थात् उनकी अनन्त पर्यायोंको
नहीं जानता है अतः इस प्रकारकी मान्यतासे छद्मस्थपदसे यहां
अवधिज्ञानी आत्मा भी गृहीत हो जावेगा सो ऐसा कथन ठीक नहीं
है क्योंकि इस प्रकारके कथन करनेसे १० दश संख्याके नियममें
व्यर्थार्पण आनेका प्रसंग प्राप्त होता है । कारण कि घटादिक पदार्थ
ऐसे भी हैं जो केवली भगवान के सिवाय अन्य पुरुष द्वारा सर्व-
पर्यायविशिष्टरूपसे जाने नहीं जा सकते हैं, अवधिज्ञानी घटादिक
पदार्थोंको स्पष्टरूपसे जानता तो अवश्य है पर उन्हें वह उनकी

અને ભાવની મર્યાદાને લઇને જાણે છે. એટલા માટે છદ્મસ્થ પદાર્થો અહીં અવધિજ્ઞાન
આદિ વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનરહિત જીવનુ જ અહણ કરવામાં આવેલ છે. નહીં કે અવધિ-
જ્ઞાની આત્મા. એ જ કારણે અહીં 'સર્વભાવેણ' એ પદનો અર્થ આક્ષુષ - પ્રત્યક્ષ
પરક ઘટી શકે છે. તેમજ ધર્માસ્તિકાયા આદિ દશ પદાર્થોને છદ્મસ્થજીવ આક્ષુષ-પ્રત્યક્ષથી
જાણતો નથી. શકા- જો અહીં એવી શકા કરવામાં આવે કે 'સર્વભાવેન' એ શબ્દનો
અર્થ અમે આક્ષુષ-પ્રત્યક્ષ પરક ન લઈને એવો લઈએ કે છદ્મસ્થઆત્મા પરમવાદિ
પદાર્થોને જાણવા છતાં પણ તેને સંપૂર્ણ રીતે સર્વભાવથી જાણતો નથી. અર્થાત- તેની
અનંત પર્યાયોને જાણતો નથી. એટલે આવા પ્રકારની માન્યતાથી છદ્મસ્થ પદાર્થો અહીં
અવધિજ્ઞાની આત્મા પણ અહણ થઈ શકશે. તો તેમ કહેવું તે ખરોખર નથી કેમકે આવા
પ્રકારનું કથન કરવાથી દશ સંખ્યાના નિયમથી વ્યર્થાર્પણ આવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત
યશે કારણ કે ઘટાદિક પદાર્થ એવા પણ છે કે જે કેવળી ભગવાન વિના અન્ય પુરુષદ્વારા
સર્વપર્યાય વિશિષ્ટ રૂપથી જાણી શકાતો નથી. અવધિજ્ઞાની ઘટાદિ પદાર્થોને સ્પષ્ટ રૂપથી

प्रमेयचन्द्रिका टीका श.८ उ.२ सू.३ धर्मास्तिकायादेर्दुर्विज्ञेयत्वनिरूपणम् ३०७

च अवध्यादिविशिष्टज्ञानरहितछद्मस्थो धर्मास्तिकायादिदशवस्तूनि प्रत्यक्ष-
रूपेण न जानाति इति फलितम्, तानेव ग्राह- 'तजहा-धर्मास्तिकायं १,
अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीव असरीरपडिवद्ध ४, परमाणु-
पोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, तद्यथा - धर्मास्तिकायं, सर्वभावेन
छद्मस्थो न जानाति न पश्यति, एवम्-अधर्मास्तिकायम्, आकाशास्तिकायम्
अशरीरप्रतिबद्धम् - शरीरप्रतिबन्धरहित देहविमुक्त सिद्धमित्यर्थः जीवं
छद्मस्थो न जानाति न पश्यति इति पूर्वेणान्वयः, तथैव छद्मस्थः परमाणु-
पुद्गलम् उपलक्षणत्वात् द्व्यणुकादिकमपि न जानाति न पश्यति, एवं शब्दं,
गन्धं, वातं वायुं चाऽपि छद्मस्थो जनो न जानाति न पश्यति, एवम् 'अयं
जिणे भविस्सइ वा न वा भविस्सइ ९' अयं-प्रत्यक्षरूपः कोऽपि प्राणी जिनो

अनंतपर्यायो सहित नहीं जानता है । प्रत्येक पदार्थको उनकी अनन्त
पर्यायो सहित जाननेवाला एक केवलज्ञानी ही है । इसलिये 'सर्वभाव'
पदका अर्थ 'चाक्षुषप्रत्यक्ष' ऐसा ही करना चाहिये इससे अवध्या-
दिविशिष्टज्ञानरहित छद्मस्थ धर्मास्तिकायादिक १० वस्तुओंको प्रत्यक्ष
रूपसे न जान सकता है और न देख सकता है । छद्मस्थ जिन १०
वस्तुओंको साक्षात् रूपसे नहीं जान देख सकता है उन्हें ही सूत्रकार
नामनिर्देशपूर्वक प्रकट करते हैं 'धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २,
आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिवद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६,
गंधं ७, वातं ८, अयं जिणे भविस्सइ, वा न वा भविस्सइ ९, अयं
सव्व दुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा, न वा, करिस्सइ १०' धर्मास्तिकाय १,
अधर्मास्तिकाय २, आकाशास्तिकाय ३, मुक्तजीव ४, परमाणुपुद्गल ५,

अवश्य जानेंगे छे पणु तेने ते तेनी संपूर्ण अनंत पर्यायो सहित जानुते नथी प्रत्येक
पदार्थने तेनी अनंत पर्यायो सहित जानुवावाणा ओक केवलज्ञानी न छे, ओटने
'सर्वभाव' पदने अर्थ चाक्षुष-प्रत्यक्ष-ओवोन क नेधओ ओथी अवध्यादि विशेष
ज्ञानरहित छद्मस्थ धर्मास्तिकायादिक दश वस्तुओने प्रत्यक्षरूपथी-जानु शकता नथी
अने देखी पणु शकता नथी. छद्मस्थ ने दश वस्तुओने साक्षात् रूपथी जानु के नेध
शकता नथी तेने सूत्रकार नामनिर्देश पूर्वक हुवे अतावे छे 'धम्मत्थिकायं १,
'अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिवद्धम् ४, परमाणु
पोग्गल ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, अयं जिणे भविस्सइ न वा भविस्सइ ९,
अयं सव्व दुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा न वा करिस्सइ १०' धर्मास्तिकाय १, अधर्मा-
स्तिकाय २, आकाशास्तिकाय ३, मुक्तजीव ४, परमाणु पुद्गल ५, शब्द ६, गंध ७,

વીતરાગઃ કેવલી મવિષ્યતિ વા, નવા મવિષ્યતિ, इत्येवंरूपेण छद्मस्थः कश्चित् पुरुषो न जानाति न पश्यति, इति भावः, तथैव 'अयं सर्वदुःखानां अतं करिस्सइ वा न वा करिस्सइ १०' अयं प्रत्यक्षतया दृश्यमानो जीवः केवलज्ञानादिमहद्व्यादिगुणसम्पन्नः सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति वा, न वा करिष्यति, इत्यपि न जानाति न पश्यति, छद्मस्थव्यतिरेकमाह— 'एयाणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेण जाणइ पासइ' उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः उत्पन्नकेवलज्ञानकेवलदर्शनः अहंन् जिनः केवली भगवांस्तु सर्वभावेन साक्षात्कारेण एतानि चैव धर्मास्तिकायादीनि दश स्थानानि वस्तूनि सम्यक्तया जानाति पश्यति, तज्ज्ञानविषयानाह—

शब्द ६, गंध ७, वायु ८, यह जीव जिन होगा या नहीं होगा ९? और यह जीव समस्त दुःखोंका नाश करेगा या नहीं करेगा १०। तात्पर्य यही है कि छद्मस्थजीव सर्वभावसे धर्मास्तिकायको नहीं जानता है इसी तरह से वह अधर्मास्तिकायको, आकाशास्तिकायको, देहरहित सिद्धजीवको, नहीं जानता है नहीं देखता है। परमाणु पुद्गलको उपलक्षणसे द्रव्यणुकादिक को भी नहीं जानता है नहीं देखता है। इसी तरहसे वह शब्दको गंधको, वायुको नहीं जानता देखता है। यह प्रत्यक्षरूप कोई भी प्राणी जिन वीतराग-केवली होगा अथवा नहीं होगा। उसी प्रकारसे प्रत्यक्षतया दृश्यमान यह जीव जो कि केवलज्ञानादि महर्द्धि वगैरह गुणोंसे संपन्न बना हुआ है समस्त दुःखोंका क्षय करेगा अथवा नहीं करेगा यह भी नहीं जानता है और देखता है। छद्मस्थजीवसे भिन्नजीव ही 'एयाणी चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेण जाणइ पासइ' जो कि उत्पन्न केवलज्ञान केवलदर्शनको धारण करने-

વાયુ ૮, આ જિન થશે કે નહીં થાય ૯, અને આ જીવ સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરશે કે નહીં કરે? ૧૦ કહેવાનો હેતુ એ છે કે છદ્મસ્થ જીવ સર્વભાવથી ધર્માસ્તિકાયને જાણતો નથી. તે જ રીતે તે અધર્માસ્તિકાયને, આકાશાસ્તિકાયને, મુક્ત શરીરને જાણતા નથી તેમ જોતા પણ નથી. પરમાણુ પુદ્ગલોને ઉપલક્ષણથી દ્રવ્યણુક આદિને પણ જાણતા નથી કે જોઈ શકતા નથી. એ જ રીતે તે શબ્દને, ગંધને કે વાયુને પણ જાણતા નથી કે દેખતા નથી. આ પ્રત્યક્ષરૂપે કાંઈપણ પ્રાણી જીન-વીતરાગ-કેવળી થશે અથવા નહીં થાય પણ એ જ રીતે પ્રત્યક્ષ રૂપથી દેખતો નથી. આ જીવ જો કે કેવળજ્ઞાન આદિ મહર્ધિક વિગેરે ગુણોથી યુક્ત બનેલ છે. સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરશે કે નહીં કરે એ પણ જાણતો નથી અને દેખતો નથી છદ્મસ્થ જીવથી જુદા જીવ જ 'एयाणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेण जाणइ पासइ' જે ઉત્પન્નજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને ધારણ કરવાવાળા છે અર્થાત્ કેવળજ્ઞાની કેવળદર્શની

‘तं जहा-धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा न वा करिस्सइ’ तद्यथा-धर्मास्तिकायं, यावत्-अधर्मास्तिकायम् अकाशास्तिकायम्, जीवम् अशरीरप्रतिबद्धम्, परमाणु-पुद्गलम्, शब्दम्, गन्धम्, वातम्, अयं जिनो भविष्यति वा, न वा भविष्यति, अय सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति वा न वा करिष्यति, इत्येवं विशिष्य केवली पुरुषः केवलज्ञानमम्पत्त्या अवश्यमेव जानातीति भावः ॥ सू० ३ ॥

ज्ञानभेदवक्तव्यता-

ज्ञानाधिकारात् तद्भेदविशेष वक्तव्यतामाह-‘कइविहेणं भंते’ इत्यादि।

मूलम्-कइविहे णं भंते ! नाणे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे नाणे पन्नत्ते, तं जहा-आभिणिबोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाणे, मणपज्जवनाणे, केवलनाणे । से किंतं आभिणिबोहियनाणे ? आभि-निबोहियनाणे चउविहे पणत्ते, तं जहा-उग्गहो, ईहा, अवाओ, धारणा । एवं जहा रायप्पसेणइए णाणाणं भेओ तहेव इह वि भाणियवो जाव सेत्तं केवलनाणे । अन्नाणे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ? गोयमा ! तिविहे पणत्ते, तं जहा-मइअन्नाणे, सुय-अन्नाणे, विभंगनाणे । से किं तं मइअन्नाणे ? मइअन्नाणे चउ विहे पणत्ते, तं जहा-उग्गहो जाव धारणा । से किं तं उग्गहे ? उग्गहे दुविहे पणत्ते, तं जहा-अत्थोग्गहे य, वंजणोग्गहे य, एवं

वाला है, और जो अर्हन्तजिन केवली है इन धर्मास्तिकायादिक १० स्थानोंको अच्छी तरहसे जानता है और देखता है वे दस स्थान (धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ) धर्मास्तिकाय आदि पूर्वोक्तरूपसे ही हैं ॥ सू० ३ ॥

छे अने अर्हंत छन केवली छे तेणो आ धर्मास्तिकाय आदि १० स्थानोने सारी रीते ज्ञाणो छे अने हेजे छे ते दशस्थान आ प्रमाणे छे ‘धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ’ ते धर्मास्तिकाय आदि दश स्थान पहेला आ सूत्रमां ज्ञाणोया प्रमाणे समञ्ज देवा सू. ३

जहेव आभिणिबोहियनाणं तहेव नवरं एगट्टियवज्जं जाव नोइंदिय-
 धारणा, सेत्तं धारणा, सेत्तं मइअन्नाणे । से किं तं सुयअन्नाणे ?
 सुयअन्नाणे जं इमं अन्नाणिएहिं, मिच्छदिट्ठिएहिं जहा नंदीए
 जाव चत्तारि वेया संगोवंगा सेत्तं सुयअन्नाणे । से किं तं विभंग-
 नाणे ? विभंगनाणे अणैगविहे पणत्ते, तं जहा—गामसंठिए,
 नगरसंठिए, जाव संनिवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वास-
 संठिए, वासहरसंठिए पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए,
 हयसंठिए, गयसंठिए, नरसंठिए. किंनरसंठिए, किंपुरिससंठिए
 महोरगगंधव्वसंठिए, उसभसंठिए, पसुपसयविहगवानरणाणासंठा-
 णसंठिए पणत्ते । जीवा णं भंते ? किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा !
 जीवा नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी,
 अत्थे गइया तिन्नाणी, अत्थे गइया चउनाणी, अत्थे गइया
 एगनाणी । जे दुन्नाणा ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य ।
 जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी । ओहिनाणी,
 अहवा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी, जे
 चउन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी,
 मणपज्जवनाणी । जे एगनाणी ते नियमा केवलनाणी । जे अ-
 न्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी । जे
 दुअन्नाणी ते मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य । जे तिय-
 अन्नाणी ते मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी । सू. ४ ।

છાયા-કતિવિધં खलु भदन्त ज्ञानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं ज्ञानं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानम्, श्रुतज्ञानम् अवधिज्ञानम्, मनःपर्यवज्ञानम्, केवलज्ञानम् । अथ किं तत् आभिनिबोधिकज्ञानम् ? आभिनिबोधिकज्ञानम् चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा-अवग्रहः, ईहा, अवायः, धारणा, एवं यथा राजप्रद्वनीये ज्ञानानां भेदस्तथैव इहापि भणितव्यः यावत् तदेतत् केवलज्ञानम् । अज्ञानं खलु भदन्त !

જ્ઞાનભેદવક્તવ્યતા-

‘કહ વિહેણં મંતે ! નાણે પન્નત્તે ?’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ-(કહવિહે ણં મંતે ! નાણે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત ! જ્ઞાન કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે નાણે પણ્ણત્તે) જ્ઞાન પાંચ પ્રકારકે કહે ગયે (તંજહા) વે इस प्रकारसे हैं (आभिनिबोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाने, मणपज्जवनाणे, केवलनाणे) आभिनिबोधिकज्ञान १, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान ३ मनःपर्यवज्ञान ४ केवल ज्ञान ५ (से किं तं आभिनिबोहियनाणे) हे भदन्त ! आभिनिबोधिक-ज्ञान कितने प्रकारका है। (आभिनिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णत्ते)हे गौतम! अभिनिबोधिकज्ञान चार प्रकारका है । (तंजहा) वे प्रकार ऐसे हैं (उगग्हो, ईहा, अवाओ, धारणा) अवग्रह १, ईहार, अवाय ३, और धारणा ४ (एवं जहा रायप्पसेणइए णाणाणं भेओ तहेव इहवि भाणियव्वो जाव सेत्तं केवलनाणे) जिस प्रकारसे राजप्रश्नीयसूत्रमें ज्ञानोंके प्रकार कहे गये हैं, उसी प्रकारसे यहाँ पर भी कहलेना चाहिये । यावत्

જ્ઞાનના ભેદનું શ્વિરૂપણ

‘કહ વિહેણં મંતે ! નાણે પન્નત્તે’ इत्यादि

સૂત્રાર્થ- ‘કહ વિહેણં મંતે ! નાણે પન્નત્તે’ હે ભગવાન ! જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહે નાણે પન્નત્તે’ જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું કહેલ છે ‘તંજહા’ જે આ પ્રમાણે છે:- ‘આભિણિવોહિયનાણે, સુયનાણે, ઓહિનાણે, મણપજ્જવનાણે, કેવલનાણે’ આભિણિવોધિકજ્ઞાન ૧, શ્રુતજ્ઞાન ૨, અવધિજ્ઞાન ૩, મનઃપર્યવજ્ઞાન ૪, કેવળજ્ઞાન ૫. ‘સે કિં તં આભિણિવોહિય નાણે’ હે ભગવાન ! આભિણિવોધિકજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ? ‘આભિણિવોહિયનાણે ચઉવ્વિહે પન્નત્તે’ હે ગૌતમ ! આભિણિવોધિકજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું છે. ‘તંજહા તે આ પ્રમાણે છે:- ‘ઉગ્ગહો, ઈંહા અવાઓ, ધારણા,’ અવગ્રહ ૧, ઇહા ૨, અવાય ૩, અને ધારણા ૪. ‘એવં જહા રાયપ્પસેણઈએ ણાણાણં ભેઓ તહેવ ઇહવિ ભાણિયવ્વો જાવ સેત્તં કેવલનાણે’ જે રીતે રાજપ્રશ્નીયસૂત્રમાં જ્ઞાનોના ભેદો

કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? , ગૌતમ ! ત્રિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથા—મત્યજ્ઞાનમ્, શ્રુતાજ્ઞાનમ્, વિભજ્ઞાનમ્, અથ કિં તત્ મત્યજ્ઞાનમ્ ? મત્યજ્ઞાનં ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથા—અવગ્રહો યાવત્ — ધારણા, અથ કિં સઃ અવગ્રહઃ ? ? અવગ્રહો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞસમ્, તથા—અર્થાવગ્રહશ્ચ, વ્યજ્ઞનાવગ્રહશ્ચ, એવં યથૈવ આભિનિવોધિકજ્ઞાનં તથૈવ, નવરમ્—એકાર્થિકવર્જમ્ યાવત્ — નોઈન્દ્રિયધારણા, સૈષા ધારણા, તદેતત્

‘સેત્તં’ કેવલનાણે’ ઇસ પાઠતક । (અન્નાણે ણં મંતે ! કહ્વિહે પળ્લત્તે) હે મદન્ત ! અજ્ઞાન કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિવિહે પળ્લત્તે) અજ્ઞાન ત્રીન પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । (તંજહા) જૈસે (મહ્ અન્નાણે, સુય અન્નાણે, વિભંગનાણે) મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન (સે કિં ત મહ્ અન્નાણે) હે મદન્ત ! મત્યજ્ઞાન કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? (મહ્ અન્નાણે ચડવ્વિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાન ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ (તંજહા) જો ઇસ પ્રકાર હૈ (ઉગ્ગહો જાવ ધારણા) અવગ્રહ યાવત્ ધારણા (સે કિં તં ઉગ્ગહે) હે મદન્ત ! અવગ્રહ કિતને પ્રકારકા હૈ ? (ઉગ્ગહે ટુવિહે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! અવગ્રહ દો પ્રકારકા હૈ (તંજહા) જો ઇસ પ્રકારસે હૈ (અત્થોગ્ગહે વંજણોગ્ગહે ય) એક અર્થાવગ્રહ દૂસરા વ્યંજનાવગ્રહ (એવં જહેવ આભિનિવોદિયનાણં તહેવ) ઇસ તરહસે જૈસા કિ નંદીસૂત્રમેં આભિનિવોધિક જ્ઞાનકે સંવંધમેં કહા ગયા હૈ ડસી તરહસે યહાંપર

કહેલા છે તે જ રીતે અહીંયા પણ સમજ લેવા. યાવત્— ‘સેતં કેવલનાણે’ એ પાઠ સુધીના લેદા સમજ લેવા ‘અન્નાણે ણં મંતે કહ્વિહે પળ્લત્તે’ હે ભગવાન! અજ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે પળ્લત્તે’ અજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે ‘તંજહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘મહ્ અન્નાણે, સુય અન્નાણે, વિભંગનાણે’ મત્યજ્ઞાન ૧, શ્રુતાજ્ઞાન ૨, અને વિભંગ અજ્ઞાન ૩. ‘સે કિં તં મહ્ અન્નાણે’ હે ભગવાન મત્યજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? ‘મહ્ અન્નાણે ચડવ્વિહે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. ‘તંજહા’ જે આ પ્રમાણે છે—‘ઉગ્ગહો જાવ ધારણા’ અવગ્રહ યાવત ધારણા (સે કિં તં ઉગ્ગહે) હે ભગવાન અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના છે? ‘ઉગ્ગહે ટુવિહે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ ! અવગ્રહ બે પ્રકારના છે. (તંજહા) તે આ પ્રમાણે છે—‘અત્થોગ્ગહે વંજણોગ્ગહે ય’ એક અર્થાવગ્રહ અને બીજું વ્યંજનાવગ્રહ. એવં જહેવ આભિનિવોદિયનાણં તહેવ’ જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં આભિનિવોધિકજ્ઞાનના વિષયમાં કહેલ છે તે જ રીતે અહીં પણ સમજવું ‘નવરં એગ્ગિયવજ્જં જાવ નો ઇન્દિય ધારણા, સેતં ધારણા, સેતં મહ્ અન્નાણે’ પરંતુ વિશેષતા

મત્યજ્ઞાનમ્ । તત્ કિં અથ શ્રુતાજ્ઞાનમ્ ? શ્રુતાજ્ઞાનં યદેભિઃ અજ્ઞાનિભિઃ મિથ્યા-
દૃષ્ટિભિઃ યથાનન્દ્યામ્ યાવત્ ચત્વારો વેદાઃ સાજ્ઞોપાજ્ઞા, તદે તત્ શ્રુતાજ્ઞાનમ્ ।
અથ કિં તત્ વિભજ્ઞજ્ઞાનમ્ ? વિભજ્ઞજ્ઞાનમ્ અનેકવિધમ્ પ્રજ્ઞમ્, તથા-ગ્રામસંસ્થિ-
તમ્, નગરસંસ્થિતમ્, યાવત્-સન્નિવેશસંસ્થિતમ્, દ્વીપસંસ્થિતમ્, સમુદ્રસંસ્થિતમ્,
વર્ષસંસ્થિતમ્, વર્ષધરસંસ્થિતમ્, પર્વતસંસ્થિતમ્, વૃક્ષસંસ્થિતમ્, સ્તૂપસંસ્થિતમ્,

भी जानना चाहिये । (नवरं एगद्वियवज्जं जाव नो इंदियधारणा, सेत्तं
मइ अन्नाणे) परन्तु जो विशेषता है वह इस प्रकारसे है कि वहां
पर आभिनिबोधिकज्ञानके प्रसंगमें अवग्रहादिके एकार्थिक समानार्थक
शब्द कहे गये हैं सो उनके सिवाय यावत् नोइन्द्रिय धारणातक
कहना चाहिये इस तरह धारणा कही इस प्रकारसे मति अज्ञान कहा ।
(से किं तं सुय अन्नाणे) हे भदन्त ! श्रुताज्ञान कितने प्रकारका है ?
(सुय अन्नाणे जं इमं अन्नाणएहिं, मिच्छदिट्ठिएहिं जहा नदीए जाने
चत्तारि वेदा संगोवांगा सेत्त सुयअन्नाणे) हे गौतम ! जो अज्ञानी
मिथ्यादृष्टियोंने प्ररूपित किया है इत्यादि नंदीसूत्रमें कहे अनुसार
यावत् सांगोपाज्ज चारवेद वे श्रुत अज्ञान इस प्रकार श्रुताज्ञान कहा
गया है । (से किं तं विभंगनाणे) हे भदन्त ! विभज्ज्ञान कितने प्रकारका
कहा गया है ? (विभंगनाणे अणेगविहे पणत्ते) हे गौतम ! विभंग-
ज्ञान अनेक प्रकारका कहा गया है । (तंजहा) जैसे (ग्रामसंठिए,
नगरसंठिए, जाव संनिवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वाससंठिए,
वासहरसंठिए, पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए हयसंठिए, गयसं-

એટલી જ છે ત્યા આગળ આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પ્રસંગમાં અવગ્રહાદિના એકાર્થિક
સમાન અર્થવાળા શબ્દ કહેલા છે તો તેનાં સિવાય યાવત્- નો ઇન્દ્રિય ધારણા પર્યંત
સમજવાનું છે એ પ્રમાણે ધારણા અને મતિ અજ્ઞાન કહ્યા છે સે કિં તં સુય
અન્નાણે? હે ભગવન શ્રુતજ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? સુય અન્નાણે જં
ઈમે અન્નાણએહિં મિચ્છદિટ્ઠિએહિં જહા નદીએ જાવ ચત્તારિ વેદા સંગોવગા
સેત્ત- સુય અન્નાણે? હે ગૌતમ ! જે અજ્ઞાની મિથ્યાદ્રષ્ટિઓએ નિરૂપિત કર્યા છે
ઇત્યાદિ નદીસૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્- સાંગોપાંગ ચાર વેદ તે શ્રુતઅજ્ઞાન એ રીતે
શ્રુતાજ્ઞાન કહેલ છે. સે કિં તં વિભંગનાણે? હે ભગવન ! વિભંગજ્ઞાન કેટલા
પ્રકારનું કહેલ છે? 'વિભંગ નાણે અણેગવિહે પણત્તે' હે ગૌતમ ! વિભંગજ્ઞાન
અનેક પ્રકારનું-કહેલ છે 'તંજહા' જેમકે- ગ્રામસંઠિએ, નગરસંઠિએ, જાવ
સન્નિવેસસંઠિએ, દીવસંઠિએ, સમુદ્દસંઠિએ, વાસસંઠિએ, વાસહરસંઠિએ,

પવ્વયસ ઠિણ, રુક્ષસંઠિણ, થૂમસ ઠિણ, હ્યસ ઠિણ, ગયસંઠિણ, નર
સ ઠિણ, કિન્નરસ ઠિણ, કિંપુરિસસ ઠિણ, મહોરગગંધવ્વસ ઠિણ, ઉસમ
સ ઠિણ, પસુપસયવિહગવાનરણાણાસંઠાણસંઠિણ ' પણ્ણત્તે ' આમાકાર,
નગરાકાર, યાવત્- સન્નિવેશાકાર, દ્વીપાકાર, સમુદ્રાકાર, વર્ષાકાર, વર્ષાહરાકાર,
પર્વતાકાર, વૃક્ષાકાર, રતૂપાકાર, અશ્વાકાર, ગજાકાર, નરાકાર, કિન્નરાકાર, કિંપુરુષાકાર,
મહોરગાકાર, ગંધર્વાકાર, વૃષભાકાર, પશુ પંસયાકાર, વિહગાકાર, વાનરાકાર ઇત્યાદિ
અનેક પ્રકારના આકારવાળા કહેલા છે 'જીવા ણં મંતે કિં નાણી વિ અન્નાણી'
હે ભગવન! જીવ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની? 'ગોયમા' હે ગૌતમ! - 'જીવા નાણિ વિ
અન્નાણી વિ' જીવ જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. 'જે નાણી તે અત્યેગઈયા
દુન્નાણી, અત્યે ગઈયા તિન્નાણી, અત્યેગઈયા ચડનાણી, અત્યેગઈયા ઇગનાણી'
જે જીવ જ્ઞાની છે તેમા કેટલાક જીવ બે જ્ઞાનવાળા છે, કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા છે
અને કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા છે તેમજ કેટલાક જીવ એક જ્ઞાનવાળા છે.
'જે દુન્નાણી તે આભિનિવોદિય નાણી ય સુય નાણી ય' જે જીવ બે જ્ઞાનવાળા છે

આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, અથવા આભિનિવોધિક-
જ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ, એ ચતુર્જ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિક-
જ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ, એ એકજ્ઞાનિનઃ તે
નિયમાત્ કેવલજ્ઞાનિનઃ, એ અજ્ઞાનિનસ્તે અસ્ત્યેકકે દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, અસ્ત્યેકકે ત્ર્ય-
જ્ઞાનિનઃ, એ દ્વ્યજ્ઞાનિનસ્તે મનઃપર્યવાજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, એ ત્ર્યજ્ઞાનિન-
સ્તે મનઃપર્યવાજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, વિભક્તજ્ઞાનિનઃ ॥ સૂ. ૪

જ્ઞાનવાળે છે. (જે તિન્નાણી તે આભિનિવોદિયનાણી, સુચનાણી, ઓહિ-
નાણી) જો જીવ ત્રીજા જ્ઞાનવાળે છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવ-
ધિજ્ઞાન આ ત્રીજા જ્ઞાનવાળે હોય છે. (અથવા આભિનિવોદિયનાણી,
સુચનાણી મળપજ્જવનાણી) અથવા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ-
જ્ઞાન આ ત્રીજા જ્ઞાનવાળે હોય છે. (જે ચડનાણી તે આભિનિવોદિય-
નાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી મળપજ્જવનાણી) જો જીવ ચારજ્ઞાનવાળે
હોય છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન આ ચાર
જ્ઞાનવાળે હોય છે (જે એગનાણી તે નિયમા કેવલવાળી) અને જો જીવ
એક જ્ઞાનવાળે હોય છે તે નિયમસે, એક જ્ઞાન કેવલજ્ઞાનવાળે હોય છે.
(જે અન્નાણી તે અત્યેગહયા, દુઅન્નાણી અત્યેગહયા તિ અન્નાણી) જો
જીવ અજ્ઞાની કહે ગયે છે તે કિતનેક જીવ એક અજ્ઞાનવાળે હોય છે
અને કિતનેક જીવ ત્રીજા અજ્ઞાનવાળે હોય છે. (જે દુ અન્નાણી તે
મઢ અન્નાણીય, સુચઅન્નાણીય) જો એક અજ્ઞાનવાળે હોય છે, મત્ય-

તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા છે. 'જે તિન્નાણી તે આભિનિવોદિય નાણી સુચ
નાણી ઓહિનાણી' એ જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને
અવધિજ્ઞાનવાળા છે. 'અથવા આભિનિવોદિયનાણી સુચનાણી
મળપજ્જવનાણી', અથવા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મન પર્યવજ્ઞાન એ ત્રણ
જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'જે ચડનાણી તે આભિનિવોદિય નાણી સુચનાણી ઓહિ
નાણી મળપજ્જવનાણી' એ જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન,
અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'જે એગ નાણી તે
નિયમા કેવલનાણી' અને એ જીવ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તે નિયમથી એક
જ્ઞાન કેવલજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'જે અન્નાણી તે અત્યેગહયા દુઅન્નાણી, અત્યેગહયા
તિ અન્નાણી' એ જીવ અજ્ઞાની કહેલા છે તે પૈકી કેટલાક એ અજ્ઞાનવાળા અને
કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'જે દુ અન્નાણી તે મઢ અન્નાણી ય સુચ
અન્નાણીય' એ એ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તે મત્યજ્ઞાનવાળા અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે

ટીકા-‘કઠ્ઠિવિદ્દેણં મંતે ! ણાણે પણ્ણત્તે ?’ ગૌતમઃ પૂચ્છતિ- હે ભદન્ત ! કતિવિધં
 સ્વલુ જ્ઞાનં પ્રજ્ઞસમ્ ?-ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચવિદ્દે ણાણે પણ્ણત્તે’-હે ગૌતમ !
 પંચવિધં જ્ઞાનં પ્રજ્ઞસમ્, તાન્યેવાહ-‘તં જહા-આભિણિવોદ્ધિયણાણે, સુચણાણે,
 ઓદ્ધિણાણે, મણપજ્જવણાણે, કેવલણાણે’ તથા-આભિનિવોદ્ધિકજ્ઞાનમ્, શ્રુત-
 જ્ઞાનમ્, અવધિજ્ઞાનમ્, મનઃપર્યવજ્ઞાનમ્, કેવલજ્ઞાનમ્, તત્ર-અર્ધાભિમુખ્યેન યથાર્થ
 નિયતો વોધઃ આભિનિવોદ્ધિકજ્ઞાનમુચ્યતે, મનઃ સમાશ્રિત્ય તત્તદ્ વિષયમપેક્ષતે
 ચો વોધઃ સઃ આભિનિવોદ્ધિકજ્ઞાનં કથ્યતે इति भावः, શ્રુતજ્ઞાનમ્-શ્રૂયતે યત્

જ્ઞાનવાળે હોતે હૈં ઓર શ્રુતઅજ્ઞાનવાળે હોતે હૈં । (જે તિય અન્નાણી
 તે મહ અન્નાણી સુચઅન્નાણી વિભંગનાણી) જો જીવ ત્રીન અજ્ઞાન-
 વાળે હોતે હૈં વે મત્યજ્ઞાની હોતે હૈં, શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં ઓર વિભંગ-
 જ્ઞાની હોતે હૈં ।

ટીકાર્થ-જ્ઞાનકા અધિકાર હોનેસે જ્ઞાનકે ભેદોંકી વિશેષવક્તવ્ય-
 તાકા પ્રતિપાદન યહાંપર સૂત્રકારને કિયા હૈં इसमें गौतमने प्रभुसे
 ऐसा पूछा है ‘कठ्विद्वेणं मंते ! णाणे पण्णत्ते’ हे भदन्त ! ज्ञान
 कितने प्रकारका कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे
 गौतम ! ‘पंचविदे णाणे पण्णत्ते’ ज्ञानपांच प्रकारका कहा गया है ।
 ‘तंजहा’ ज्ञानके वे पांच प्रकार ऐसे हैं ‘आभिणिवोद्विहयणाणे, सुचणाणे,
 ओद्विहणाणे मणपज्जवणाणे, केवलणाणे’ आभिनिवोद्विहयज्ञान, श्रुतज्ञान,
 अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान पदार्थकी अभिमुखतालेकर जो
 यथार्थ नियतबोध होता है उसकानाम आभिनिवोद्विहयज्ञान है । मनको
 आश्रित करके तत्तत् विषयकी जो बोध अपेक्षा करता है उस बोधका

‘જે તિય અન્નાણી મહ અન્નાણી સુચનાણી વિભંગનાણી’ જે શ્રુત અજ્ઞાન-
 વાળા હોય છે તે મત્યજ્ઞાની હોય છે, શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે અને વિભંગજ્ઞાની હોય છે.

ટીકાર્થ-જ્ઞાનનો અધિકાર હોવાથી જ્ઞાનના ભેદોનું નિરૂપણ અહીં સૂત્રકારે
 કર્યું છે તેમાં ગૌતમે પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે- ‘કઠ્ઠિવિદ્દેણં મંતે ણાણે પણ્ણત્તે’
 હે ભગવાન જ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ઉત્તર- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ણાણે
 પંચવિદ્દે પણ્ણત્તે’ જ્ઞાન પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. ‘તંજહા’ જે આ રીતે છે-
 ‘આભિણિવોદ્ધિયણાણે, સુચનાણે, મણપજ્જવનાણે, કેવલનાણે’ આભિનિવોદ્ધિકજ્ઞાન,
 શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન પદાર્થને સન્નિધિમાંથીને જે યથાર્થ
 નિયત બોધ થાય છે તેનું નામ આભિનિવોદ્ધિકજ્ઞાન છે. મનનો આશ્રય કરીને તે તે
 વિષયોનો જે બોધ થાય છે-અપેક્ષિત હોય છે તે બોધનું નામ આભિનિવોદ્ધિકજ્ઞાન કહેવ

તદિતિ શ્રુતમ્, શબ્દઃ શ્રવણં વા તદેવ જ્ઞાનં-ભાવશ્રુતકારણત્વાત્, કારણે કાર્યો-
પચારાત્ શ્રુતજ્ઞાનમ્, અથવા શ્રુતાત્ શબ્દાત્ જ્ઞાનમ્ ઇન્દ્રિયનોઈન્દ્રિયનિમિત્તઃ
શ્રુતાનુસારી बोधः इत्यर्थः, अवधिज्ञानम्-अवधिना सर्वमूर्तद्रव्ये मर्यादया 'मूर्त
द्रव्याण्येव जानाति नेतराणि' इति व्यवस्थया जायमानं प्रत्यक्षज्ञानम् अवधि-
ज्ञानमुच्यते, मनःपर्यवज्ञानम्-मनोद्रव्यपर्यायज्ञानं मनःपर्यवज्ञानम्, तथा-
मनोद्रव्यस्य पर्यवः परिच्छेदः सर्वद्रव्यपर्यायाणां संपूर्णं ज्ञानं केवलज्ञानमुच्यते ।
केवलमेकं मत्यादिज्ञाननिरपेक्षत्वात् शुद्धं वा आवरणमलकलङ्करहितत्वात् यथा-

नाम आभिर्निबोधिकज्ञानं कहा गया है । श्रुतनाम शब्दका है क्योंकि
शब्द सुना जाता है इसलिये शब्द अथवा श्रवण इन्हें ही, भावश्रुत
का कारण होनेके कारण कारणमें कार्यके उपचार करनेसे श्रुतज्ञान
कह दिया गया है । अथवा श्रुत-शब्दसे इन्द्रिय और नोइन्द्रिय निमि-
त्तवाला श्रुतानुसारी जो बोध होता है वह श्रुतज्ञान है । सर्वमूर्त-
द्रव्योंको जो मर्यादालेकर स्पष्ट विना इन्द्रियोंकी सहायताको जानता
है अथवा सर्वमूर्तद्रव्यरूपमर्यादाको लेकर जो उन्हें जानता है वह ज्ञान
अवधिज्ञान है । अवधिज्ञान मूर्तद्रव्योंके सिवाय अमूर्तद्रव्योंको नहीं
जानता है । मनोद्रव्यको जाननेवाला अर्थात् विना किसी इन्द्रियकी
सहायताके जो ज्ञान स्पष्टरूपसे मनके विचारोंको पर्यायोंको जानता है
ऐसे ज्ञानका नाम मनःपर्यवज्ञान है । जो ज्ञान समस्त द्रव्योंको और
उनकी त्रिकालवर्ती पर्यायोंको स्पष्टरूपसे जानता है उस
ज्ञानका नाम केवलज्ञान है । यह मत्यादिकज्ञान निरपेक्ष होनेसे
एक असहाय होता है अथवा आवरणकलङ्कसे रहित होनेके कारण

છે. શ્રુતનામ શબ્દનું છે કેમકે શબ્દ સંભળાય છે એટલે શબ્દ અથવા શ્રવણને જ ભાવ-
જ્ઞાનનું કારણ કહેલ હોવાથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. અથવા
શ્રુતશબ્દથી ઇન્દ્રિય અને નોઈન્દ્રિય નિમિત્તવાળું શ્રુતાનુસારી જે બોધ થાય છે તે
શ્રુતજ્ઞાન છે. સર્વ મૂર્ત દ્રવ્યોની મર્યાદાને ઇન્દ્રિયોની સહાયતા સિવાય સ્પષ્ટ રીતે
જાણે છે અથવા સર્વ મૂર્ત દ્રવ્યરૂપ મર્યાદાથી જે તેને જાણે છે તે જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન છે
અવધિજ્ઞાન મૂર્ત દ્રવ્યો સિવાય અમૂર્ત દ્રવ્યોને જાણતું નથી. મનોદ્રવ્યને જાણવાવાળું
અર્થાત્ કોઈ ઇન્દ્રિયની સહાયતા વિના જે જ્ઞાન મનના વિચારોને - પર્યાયોને - જાણે છે
એવા જ્ઞાનનું નામ મનઃપર્યાયજ્ઞાન છે, જે જ્ઞાન સમસ્ત દ્રવ્યોને અને તેની ત્રિકાલવર્તી
પર્યાયોને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણે છે તે જ્ઞાનનું નામ કેવળજ્ઞાન છે. તે મત્યાદિજ્ઞાન નિરપેક્ષ
હોવાથી એક અસહાયરૂપ હોય છે અથવા આવરણ કલંકરહિત હોવાથી કારણ શુદ્ધ હોય

વસ્થિતાશેષભાવાવભાસિ જ્ઞાનમિત્યર્થઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં આભિણિ-
વોહિયનાણે ?’ હે ભદન્ત ! અથ કિં તત્-કતિવિધમ્ આભિણિવોધિકજ્ઞાન-
મુચ્યતે ? ‘ભગવાનાહ-‘આભિણિવોહિયનાણે ચડવિહે પળ્લન્તે’ હે ગૌતમ !
આભિણિવોધિકજ્ઞાનં ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-ઉગ્ગહો, ઈહા, અવાઓ, ધારણા’
તથથા-અવગ્રહઃ, ઈહા, અવાયઃ, ધારણાચ, તત્ર અનિર્દેશ્યસામાન્યમાત્રરૂપાર્થ
ગ્રહણમ્ અવગ્રહઃ, વિદ્યમાનાર્થસ્ય વિશેષધર્મવિચારણા સદર્થવિશેષાલોચનમ્
ઈહા, અર્થાવિનિશ્ચયઃ-અવાયઃ, નિશ્ચિતાર્થસ્ય સ્મરણાદિ રૂપેણ કાલાન્તરેઽપિ
ધારણં ધારણા ઉચ્યતે, इति भावः, ‘एवं जहा रायप्पसेणइज्जे णाणाणं भेदो

शुद्ध होता है । तात्पर्य कहनेका यह है कि जो ज्ञान संपूर्ण होता
है उसी ज्ञानका नाम केवलज्ञान है । इसज्ञानमें समस्त मूर्तिक और
अमूर्तिक पदार्थोंका यथार्थ अवभास होता है । अब गौतम प्रभुसे
ऐसा पूछते हैं ‘से किं तं आभिणिवोहियनाणे’ हे भदन्त ! आभिनि-
वोधिकज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? इसके उत्तरमें प्रभु
उनसे कहते हैं ‘आभिणिवोहियनाणे चडविवहे पणन्ते’ हे गौतम !
अभिनिवोधिकज्ञान चार प्रकारका कहा गया है । ‘तंजहा’ जो इस
प्रकारसे है ‘उगगहो, ईहा, अवाओ, धारणा’ अवग्रह ईहा, अवाय
और धारणा अनिर्देश्य ऐसे सामान्यमात्ररूप अर्थका ग्रहण होना
इसका नाम अवग्रह है । विद्यमान अर्थके विशेषधर्मोंकी विचारणाका
होना इसका नाम ईहा है । ईहित अर्थका निश्चय होना इसका नाम
अवाय है और निश्चित हुए अर्थकी स्मरणादिरूपसे कालान्तरमें भी
‘धारणा’ बनी रहना इसका नाम धारणा है । ‘एवं जहा रायप्पसेण-

છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે જે જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય છે તે જ જ્ઞાનનું નામ કેવળજ્ઞાન છે.
આ જ્ઞાનમાં સંપૂર્ણ, મૂર્તિક અને અમૂર્તિક પદાર્થોનો યથાર્થ રીતે આભાસ થાય છે.
પ્રશ્ન-‘સે કિં ત આભિણિવોહિય નાણં’ હે ભગવન આભિણિવોધિકજ્ઞાન કેટલા
પ્રકારનું કહ્યું છે. ઉત્તર-‘આભિણિવોહિયનાણે ચડવિવહે પળ્લન્તે’ હે ગૌતમ !
‘આભિણિવોધિકજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે ‘તં જહા’ - જે આ પ્રમાણે છે. ઉગ્ગહો,
ઈહા, અવાઓ, ધારણા,’ અવગ્રહ, ઈહા, અવાય. અને ધારણા. નિર્દેશ્ય એવા
સામાન્ય માત્ર રૂપઅર્થનું ગ્રહણ થવું તેનું નામ અવગ્રહ છે. વિદ્યમાન અર્થને વિશેષ
ધર્મોની વિચારણા થવું તેનું નામ ઈહા છે. ઈહિત અર્થનો નિશ્ચય થવો તેનું નામ
અવાય છે અને નિશ્ચિત થયેલ અર્થની સ્મરણ આદિ રૂપથી કાલાન્તરમાં પણ ધારણાનું
અની રહેવું તેનું નામ ધારણા છે. ‘एवं जहा रायप्पसेणइज्जे णाणाणं भेदो’ તદેવ

તહેવ ઇહવિ ભાણિયવ્વો જાવ સેત્તં કેવલનાણે' એવં યથા રાજપ્રશ્નીયસૂત્રે જ્ઞાનાનાં
ભેદઃ પ્રકારઃ પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ ઇહાપિ ભણિતવ્યઃ, યાવત્-તદેતત્ કેવલજ્ઞાનમ્,
કેવલજ્ઞાનપર્યન્તમિત્યર્થઃ॥ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અન્નાણે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પ્પણત્તે ?’
હે ભદન્ત ! અજ્ઞાનં સ્વલુ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? વિપરીતજ્ઞાનમજ્ઞાનમ્, ભગવાનાહ-
‘ગોયમા ! તિવિહે પ્પન્નત્તે, તં જહા-મહઅન્નાણે, સુયઅન્નાણે, વિભંગનાણે’
હે ગૌતમ ! અજ્ઞાનં ત્રિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા-મત્યજ્ઞાનમ્, શ્રુતાજ્ઞાનમ્, વિભજ્ઞજ્ઞાનમ્
વિપરીતજ્ઞાનમ્ વિરુદ્ધા ભજ્ઞા વિકલ્પા યસ્મિન્ તત્ વિભજ્ઞજ્ઞાનમ્, ઉક્ત ચ—

‘અવસેસિયા મહ ચ્ચિય, સમ્મદિદ્ધિસ્સ સા મહન્નાણં,

મહઅન્નાણં મિચ્છદિદ્ધિસ્સસુયંપિ એમેવ ’ ॥ ૧ ॥

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કિં તં મહઅન્નાણે ? હે ભદન્ત ! — અથ કિં તત્—

હજ્જે ણાણાણ ભેદો તહેવ ઇહવિ ભાણિયવ્વો જાવ સેત્તં કેવલનાણે’
રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં જે સ પ્રકારસે જ્ઞાનોંકા પ્રકાર કહા ગયા હૈં ઉસો
પ્રકારસે યહાં પર ભી વહ કહ લેના ચાહિયે યાવત્ ‘સે ત્તં કેવલનાણે’
હસ પાઠતક । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘અન્નાણેણં
મંતે ! કઙ્કિહે પ્પણત્તે’ હે ભદન્ત ! અજ્ઞાન કિતને પ્રકારકા કહા ગયા
હૈં ? વિપરીતજ્ઞાનકા નામ અજ્ઞાન હૈં । હસકા ઉત્તર દેતે હુણ પ્રશ્ન
કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહે પ્પન્નત્તે’ અજ્ઞાન-વિપરીતજ્ઞાન
ત્રીન પ્રકારકા કહા ગયા હૈં । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈં ‘મહ
અન્નાણે, સુયઅન્નાણે, વિભંગનાણે’ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન
વિરુદ્ધ વિકલ્પ જેસ જ્ઞાનમાં હોતે હૈં ઉસકા નામ વિભજ્ઞ જ્ઞાન હૈં ।
કહા ભી હૈં- ‘અવસેસિયા મહચ્ચિય ઇત્યાદિ

હસકી વ્યાખ્યા મુદ્રિત નંદીસૂત્રમાં પૃ. ૨૯૪ વેમાં દેખની ચાહિયે ।

‘ઇહવિ ભાણિયવ્વો જાવ સેત્તં કેવલનાણે’ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં જે રીતે જ્ઞાનના ભેદો
કહેલ છે તે જ રીતે અહીં આ પણ સમજવા. યાવત્-‘સેત્તં કેવલનાણે’ એ પાઠ પર્યં ત.

પ્રશ્ન- ‘અન્નાણેણં મંતે કઙ્કિહે પ્પણત્તે’ હે ભગવાન ! અજ્ઞાન કેટલા પ્રકારના
કહેલાં છે ? વિપરીત જ્ઞાનનું નામ અજ્ઞાન છે. ઉ. ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! તિવિહે પ્પણત્તે’
અજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. ‘તંજહા’ જે આ રીતે છે ‘મહ અન્નાણે, સુય
અન્નાણે, વિભંગનાણે’ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન. વિરુદ્ધ વિકલ્પ જે જ્ઞાનમાં
હોય છે તે જ્ઞાનનું નામ વિભંગજ્ઞાન છે કહ્યું પણ છે કે-‘અવસેસિયામહચ્ચિય ઇત્યાદિ’
આ ગાથાની વ્યાખ્યા નંદીસૂત્રમાં પૃષ્ઠ ૨૯૪ માં જોઈ લેવી પ્રશ્ન- ‘સે કિં તં મહ

કતિવિધમ્ મત્યજ્ઞાનં પ્રજ્ઞસમ્ ? ભગવાનાહ—‘મહ અન્નાણે ચઉવ્વિહે પણત્તે’
 ‘તં જહા ઉગ્ગહે જાવ ધારણા’ હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાનં ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞસમ્, તથથા
 —અવગ્રહઃ, યાવત્—ઈહા, અવાયઃ; ધારણાચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કિં તં ઉગ્ગહે ?’
 હે ભદન્ત ! અથ કિં સઃ કતિવિધઃ અવગ્રહઃ ? ભગવાનાહ—‘ઉગ્ગહે દુવિહે
 પન્નત્તે, તં જહા—અત્યોગ્ગહે ય વંજણોગ્ગહેય’ હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાનમેદરૂપોઽવ-
 ગ્રહઃ દ્વિવિધઃ ‘પ્રજ્ઞસમ્’ તથથા—અર્થાવગ્રહશ્ચ, વ્યઞ્જનાવગ્રહશ્ચ, ‘અસ્તિ કિંસિવત્’
 इत्येवं सामान्यावबोधः अर्थावग्राहः सकलविशेषनिरपेक्षाव्यपदेश्यार्थग्रहणमित्यर्थः
 तस्य सकलेन्द्रियार्थव्यापकत्वात्प्रथममुपन्यासः, तत्र येन अर्थः व्यज्यते प्रकटी

અવ ગૌતમ પ્રભુસે પૂછતે હૈં ‘સે કિં તં મહઅન્નાણે’ હે ભદન્ત ! મત્ય-
 જ્ઞાન કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘મહ
 અન્નાણે ચઉવ્વિહે પણત્તે’ હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાન ચારપ્રકારકા કહા
 ગયા હૈં ‘તંજહા’ જૈસે ‘ઉગ્ગહે જાવ ધારણા’ અવગ્રહ ઈહા, અવાય,
 ધારણા । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં સે કિં તં ઉગ્ગહે’
 હે ભદન્ત ! અવગ્રહ કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે
 હૈં હે ગૌતમ ‘ઉગ્ગહે દુવિહે પણત્તે’ અવગ્રહ દો પ્રકારકા કહા ગયા
 હૈં ‘તંજહા’ જૈસે ‘અત્યોગ્ગહે ય વંજણોગ્ગહેય’ અર્થાવગ્રહ ઓર વ્યઞ્જ-
 નાવગ્રહ ‘અસ્તિકિંચિત્’ ઇસ તરહકે સામાન્ય જ્ઞાનકા નામ અર્થાવગ્રહ
 હૈં અર્થાત્ સકલવિશેષ નિરપેક્ષ ઓર અવ્યપદેશ્ય એસા જો અર્થગ્રહણ
 હૈં વહ અર્થાવગ્રહ હૈં તાત્પર્ય યહ હૈં કિ અર્થાવગ્રહમેં જો અર્થકા
 અવગ્રહરૂપ જ્ઞાન હોતા હૈં વહ સકલવિશેષ નિરપેક્ષ હોતા હૈં
 યહ કાલા હૈં યા પીલા હૈં ઇસ પ્રકારકે વિશેષ ધર્મકી અપેક્ષાસે

અન્નાણે’ હે ભગવન ! મત્યજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે ? ઉ.— ‘મહઅન્નાણે ચઉવ્વિહે પણત્તે’
 હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. ‘તંજહા’ જે આ રીતે છે. ‘ઉગ્ગહે
 જાવ ધારણા,’ અવગ્રહ બેઠાં અવાય અને ધારણા. પ્રશ્ન.— ‘સે કિં તં ઉગ્ગહે’
 હે ભગવન ! અવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? ઉ.— હે ગૌતમ ‘ઉગ્ગહે દુવિહે પણત્તે’
 અવગ્રહ બે પ્રકારના છે છે ‘તંજહા’ જેમકે— ‘અત્યોગ્ગહે ય વંજણોગ્ગહે ય’
 અર્થાવગ્રહ અને વ્યઞ્જનાવગ્રહ ‘અસ્તિ કિંચિત્’ એ રીતનું સામાન્ય જ્ઞાનનું નામ
 અર્થાવગ્રહ છે અર્થાત્—સકલ વિશેષ નિરપેક્ષ અને અવ્યપદેશ્ય એવા જે અર્થ ગ્રહણ
 છે તે અર્થાવગ્રહ છે કહેવાના હેતુ એ છે કે અર્થાવગ્રહમાં જે અર્થના અવગ્રહરૂપ જ્ઞાન
 હોય છે તે સકલ વિશેષ નિરપેક્ષ હોય છે, એટલે કે આ કાણુ છે, આ પીણુ છે.

રહિત હોતા હૈ તથા યહ કૌનસા પદાર્થ હૈ ઇસ પ્રકારસે નિર્દેશ્ય કથન કરને યોગ્ય નહીં હોતા હૈ । અર્થાવગ્રહ સકલ ઇન્દ્રિયોંકે અર્થ વિષયભૂત પદાર્થકે સાથ વ્યાપક રહતા હૈ અર્થાત્ અર્થાવગ્રહ પાંચ ઇન્દ્રિય ઔર મનસે ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઇસલિયે ઉસકા યહાં પર પ્રથમ કથન કિયા ગયા હૈ । પ્રદીપસે જિસ પ્રકાર પદાર્થ અભિવ્યક્ત (પ્રગટ) કિયા જાતા હૈ ઉસી પ્રકારસે જિસકે દ્વારા અર્થ પ્રકટ કિયા જાતા હૈ ઉસકા નામ વ્યજ્ઞન હૈ । યહ વ્યજ્ઞન ઉપકરણેન્દ્રિય જો શ્રોત્રાદિક હૈં ઉનકા ઔર ઉનકે વિષયભૂત શબ્દાદિકોંકા પરસ્પર સંબંધ સ્વરૂપ માના ગયા હૈ । અર્થાત્ ઉપકરણેન્દ્રિયકા વિષયકે સાથ સંબંધ હોના યહ વ્યજ્ઞન હૈ । ઇન્દ્રિય ઔર પદાર્થકા સંબંધ હોને પર હી ઇન્દ્રિયોંકા શબ્દાદિરૂપ વિષય શ્રોત્રાદિક ઇન્દ્રિયોં દ્વારા વાપિત કિયા જા સકતા હૈ, અન્યથા નહીં અતઃ સમ્બન્ધકા નામ વ્યજ્ઞન હૈ । ઇન્દ્રિય ઔર પદાર્થકે સંબંધરૂપ વ્યજ્ઞનદ્વારા જો શબ્દાદિકરૂપ અર્થકા સર્વપ્રથમ અત્યલ્પમાત્રામેં અવગ્રહ પરિચ્છેદ હોના હૈ વહ વ્યજ્ઞનાવગ્રહ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પ્રારંભમેં જ્ઞાનકી માત્રા ઇતની અલ્પ હોતી હૈ કિ ઉસસે ‘યહ કુછ હૈ’ એસા સામાન્ય બોધ બી નહીં હોને પાતા હૈ । ઇસીકા નામ અવ્યક્તપરિચ્છેદ હૈ ઔર યહી વ્યજ્ઞનાવગ્રહ હૈ । અથવા

એ પ્રકારના વિશેષ ધર્મની અપેક્ષારહિત હોય છે તથા આ કયો પદાર્થ છે? એવા પ્રકારના નિર્દેશ કથન કરવા યોગ્ય હોતું નથી અર્થાવગ્રહ સકલ ઇન્દ્રિયોના અર્થ-વિષયભૂત પદાર્થની સાથે વ્યાપક રહે છે. અર્થાત્ અર્થાવગ્રહ પાંચ ઇન્દ્રિય અને મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે તેનું અહીં પહેલા કથન કરેલ છે. દીવાથી જે રીતે પદાર્થ પ્રકટ કરાય છે એ જ રીતે જેના દ્વારા અર્થ પ્રકટ કરાય છે તેનું નામ વ્યજ્ઞન છે. એ વ્યજ્ઞન ઉપકરણેન્દ્રિય જે શ્રોત્રાદિક છે તેનો અને તેના વિષયભૂત શબ્દાદિનો પરસ્પર સંબંધ રૂપ માને છે. અર્થાત્ ઉપકરણેન્દ્રિયનો વિષયની સાથે સંબંધ થવો તેનું નામ વ્યજ્ઞન છે. ઇન્દ્રિય અને પદાર્થનો સંબંધ થવા છતાં ઇન્દ્રિયોનો શબ્દાદિરૂપ વિષય શ્રોત્રાદિક ઇન્દ્રિયો દ્વારા જણાય છે. અન્યથા જિનની રીતે નહીં એટલા સાફ સંબંધનું નામ વ્યજ્ઞન છે. ઇન્દ્રિય અને પદાર્થના સંબંધરૂપ વ્યજ્ઞન દ્વારા જે શબ્દાદિ રૂપ અર્થનો સર્વ પ્રથમ અતિ અલ્પ માત્રામાં અવગ્રહ-પરિચ્છેદ થાય છે તેને વ્યજ્ઞનાવગ્રહ કહે છે. કહેવાનો હેતુ એ છે કે શરુઆતમાં જ્ઞાનની માત્રા એટલી અલ્પ હોય છે કે તેનાથી આ કંઈક છે એવો સામાન્ય બોધ પણ થતો નથી તેનું નામ અવ્યક્ત પરિચ્છેદ છે

ક્રિયતે પ્રદીપેન ઘટ દ્વેતિ તદ્વ્યજ્જનમ્ તત્ત્વ ઉપકરણેન્દ્રિયમ્ શબ્દાદિરૂપેણ પરિણામપ્રાપ્તદ્રવ્યસમૂહશ્ચ, તથાચ ઉપકરણેન્દ્રિયેણ પ્રાપ્તશબ્દાદિવિપયાણામ્ વ્યક્ત જ્ઞાનં વ્યજ્જનાવગ્રહઃ, 'એવં જહેવઆભિણિવોહિયનાણં તહેવ, નવરં એગટ્ઠિયવજ્જં જાવ નોઈંદિયધારણા, સેત્તં ધારણા, સેત્તં મહ્ અણ્ણાણે' એવં યથૈવ આભિનિવોધિકજ્ઞાન મતિજ્ઞાનં ભણિતં તથૈવ અત્રાપિ ભણિતવ્યમ્, તદાલાપકશ્ચૈવમ્—'સે કિં તં વંજણોગ્ગહે ? વંજણોગ્ગહે ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે, તં જહા—સોઈંદિયવંજણોગ્ગહે, ઘાણિંદિયવંજણોગ્ગહે, જિભિંમદિયવંજણોગ્ગહે, ફાસિંદિયવંજણોગ્ગહે' इत्यादि ।
અર્થ કિં સ વ્યજ્જનાવગ્રહઃ—વ્યજ્જનાવગ્રહઃ — ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા— શ્રોત્રેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહઃ, ઘ્રાણેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહઃ, જિહ્વેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહઃ, સ્પર્શે-

'દ્રવ્યસમૂહશ્ચ' વ્યજ્જનકા નામ દ્રવ્યસમૂહ મી હૈ । ક્યોંકિ શબ્દાદિરૂપ અર્થહી અવ્યક્તરૂપસે વ્યજ્જિત કિયે જાતે હૈ । 'એવં જહેવ આભિણિવોહિયનાણં તહેવ, નવરં એગટ્ઠિયવજ્જં જાવ નોઈંદિય ધારણા, સેત્તં ધારણા, સેત્તં મહ્ અણ્ણાણે' જિસ પ્રકારસે આભિનિવોધિક-મતિજ્ઞાન કહા હૈ ઉસી પ્રકારસે યહાં પર મી વ્યજ્જનાવગ્રહ મી કહના ચાહિયે । હસસે સંબંધ રખનેવાલા આલાપક હસ પ્રકારસે હૈ 'સે કિં તં વંજણોગ્ગહે ? વંજણોગ્ગહેચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે, તંજહા સોઈંદિયવંજણોગ્ગહે, ઘાણિંદિયવંજણોગ્ગહે, જિભિંમદિયવંજણોગ્ગહે, ફાસિંદિયવંજણોગ્ગહે, ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે પૂછતે હૈ હે મદન્ત ! વ્યજ્જનાવગ્રહ કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈ હે ગૌતમ ! વ્યજ્જનાવગ્રહ ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ જૈસે ? શ્રોત્રેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહ, ૨ ઘ્રાણેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહ ૩જિહ્વેન્દ્રિય વ્યજ્જનાવગ્રહ, ૪સ્પર્શનેન્દ્રિયવ્યજ્જનાવગ્રહ इत्यादि

અને તે જ વ્યજ્જનાવગ્રહ છે. અથવા 'દ્રવ્યસમૂહશ્ચ' વ્યજ્જનતુ નામ દ્રવ્ય સમૂહ પણ છે કેમકે શબ્દાદિ રૂપ અર્થજ અવ્યક્ત રૂપથી વ્યજ્જિત કરાય છે. 'એવં જહેવ આભિણિવોહિયનાણં તહેવ નવરં એગટ્ઠિયવજ્જં જાવ નોઈંદિય ધારણા સેત્તં ધારણા સેત્તં મહ્ અણ્ણાણે' જે રીતે આભિનિવોધિત મતિજ્ઞાન કહેલ છે તે જ રીતે અહીં આ વ્યજ્જનાવગ્રહ પણ સમજ લેવું. તેનો સંબંધ રાખનાર આલાપ — વાક્ય આ પ્રમાણે છે— 'સે કિં તં વંજણોગ્ગહે, વંજણોગ્ગહે ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે તં જહા સોઈંદિયવંજણોગ્ગહે ઘાણિંદિય વંજણોગ્ગહે જિભિંમદિય વંજણોગ્ગહે, ફાસિંદિય વંજણોગ્ગહે' ગૌતમ સ્વામી પ્રમુને પૂછે છે કે હે ભગવન ! વ્યજ્જનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે— હે ગૌતમ ! વ્યજ્જનાવગ્રહ ચાર પ્રકારના કહેલ છે જેમકે— ૧ શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યજ્જનાવગ્રહ, ૨ ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યજ્જનાવગ્રહ, ૩ જિહ્વેન્દ્રિય

न्द्रियव्यञ्जनावग्रहः, इत्यादि । किन्तु नवरम् विशेषः पुनरयं बोध्यः—तत्राभिनि
बोधिकज्ञानप्रसङ्गे अवग्रहादीनाम् एकार्थिकः समानार्थकः शब्दः—अवग्रहणता,
अवधारणता, श्रवणता, अवलम्बनता, मेधा' इत्येवंरूपः ईहादेरपि कथितः सः
अत्र मत्यज्ञाने तद्वर्जितम् यावत्—ईहा—अवायः नोइन्द्रियधारणार्थ्यन्तं वक्तव्यम्,
सैषा धारणा कथिता, तदेतत्—मत्यज्ञानम् कथितम् । गौतमः पृच्छति—‘से किं
तं सुयअन्नाणे?’ हे भदन्त ! अथ किं तत् श्रुताज्ञानं कियत्प्रकारकं
श्रुताज्ञानमुच्यते ? भगवानाह—‘जं इमं अन्नाणिएहिं मिच्छादिट्ठिएहिं जहा नंदीए,
जाव चत्तारि वेदा संगोवंगा, सेत्तं सुयअन्नाणे’ हे गौतम ! यदेभिः अज्ञानिभिः

‘नवरं’ विशेषता इस प्रकारसे हैं वहाँ पर नंदीमुत्रमें आभिनिबोधिक
ज्ञानके प्रसङ्गमें अवग्रहादिकोंके एकार्थक पांच नाम इस प्रकारसे कहे
गये हैं अवग्रहणता १, अवधारणता २, श्रवणता ३, अवलम्बनता ४,
मेधा ५, इसी तरहसे ईहा, अवाय और धारणा इनके भी ५-५
पर्यायरूप नाम कहे गये हैं सो इन पांच २ नामोंको छोड़कर मत्यज्ञानके
प्रकरणमें ईहा, अवाय और नोइन्द्रिय धारणा तक वहाँका सब
प्रकरण कहना चाहिये । इस प्रकारसे यह धारणा कही और
धारणाका प्रकरण समाप्त होते ही मत्यज्ञानका प्रकरण भी समाप्त
हो जाता है, ऐसा जानना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते
हैं ‘से किं तं सुय अन्नाणे’ हे भदन्त ! अतः अज्ञान कितने प्रकार
का कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘जं इमं अन्नाणिएहिं
मिच्छादिट्ठिएहिं जहा नंदीए जाव चत्तारि वेदा संगोवंगा, सेत्तं सुय-

व्यञ्जनावग्रह, ४ स्पर्शेन्द्रिय व्यञ्जनावग्रह इत्यादि ‘नवरं’ विशेषपणु ओ छे के त्यां
नदीसूत्रभा आभिनिबोधिक ज्ञानना प्रसङ्गभा अवग्रहादिकानो ओकार्थक पांच नाम
नीचे प्रमाणु कहेला छे— अवग्रहणता १. अवधारणता २, श्रवणता ३, अवलम्बनता
४, मेधा ५, तसज धडा, अवाय, अने धारणा तेना पणु पांच पांच नाम कहेला छे
ओ पांच नामोने छोडीने मत्यज्ञानना प्रकरणभा धडा, अवाय अने नोइन्द्रिय धारणा
पर्यंत त्यांनु समग्र प्रकरण समग्र लेवु आ रीते आ धारणा कही अने धारणा
प्रकरण समाप्त थता मत्यज्ञाननु प्रकरण पणु समाप्त थाय छे. गौतम स्वामी इरी
लगवाने पूछे छे— ‘से किं तं सुयअन्नाणे’ छे लगवन ! श्रुतज्ञान डेटला
प्रकारनु करेला छे ? उ.— ‘जं इमं अन्नाणिएहिं मिच्छादिट्ठिएहिं जहा नंदीए
जाव चत्तारि वेदा संगोवंगा सेत्तं सुय अन्नाणे’ छे गौतम ! श्रुताज्ञान आर

મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ યથા નન્દ્યાં નન્દીસૂત્રે યાવત્-અવસુક્તમ્-સ્વચ્છન્દબુદ્ધિમતિ-
વિકલ્પિતં, તથા-ભારતં, રામાયણમિત્યાદિ, તત્ર અવગ્રહઃ, ઈહા ચ બુદ્ધિઃ,
અવાયો ધારણા ચ મતિઃ, સ્વચ્છન્દેન સ્વાભિપ્રાયેણ તત્ત્વતઃ સર્વજ્ઞકેવલિનિર્મિતા
ર્થાનુસારં વિનૈવ બુદ્ધિમતિભ્યાં વિકલ્પિતં સ્વચ્છન્દબુદ્ધિમતિવિકલ્પિતં સ્વબુદ્ધિ-
નિર્મિતં મહાભારતરામાયણાદિચત્વારો વેદાઃ સાંજ્ઞોપાંજ્ઞાઃ અંજ્ઞૈઃ ષટ્ઘ્મિઃ,
શિક્ષા-કલ્પ-નિરુક્ત ડ્યોતિષવ્યાકરણ-ચ્છન્દોભિઃ, ઉપાંજ્ઞૈશ્ચ ચતુર્મિન્યૈયપુરાણ-
મીમાંસાધર્મશાસ્ત્રલક્ષણૈઃ સહિતાઃ સાંજ્ઞોપાંજ્ઞાઃ, તદેતત્ શ્રુતાજ્ઞાનમુચ્યતે । ગૌતમઃ
પૂચ્છતિ-‘સે કિં તં વિભંગનાણે ? હે મદન્ત ! અથ કિં તત્ કિયત્પ્રકારકં
વિભજ્ઞજ્ઞાનં ભવતિ ? મગવાનાહ-‘વિભજ્ઞનાણે અણેગવિહે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ !

અન્નાણે’ હે ગૌતમ ! શ્રુતાજ્ઞાન ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ઓર વહ
ચાર વેદરૂપ હૈ ઇન વેદોંકા નિર્માણ અજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિયોંને ક્રિયા હૈ ।
જૈસા કિ નંદીસૂત્રમેં કહા હૈ કિ અંગોંપાંજ્ઞ સહિત ચારવેદ શ્રુતાજ્ઞાન-
રૂપ હૈ । ઇનકી રચના સ્વચ્છન્દ મતિ ઓર બુદ્ધિસે કી ગઈ હૈ ।
અવગ્રહ ઈહા ઇનકા નામ બુદ્ધિ હૈ અવાય ઓર ધારણા ઇનકા નામ
મતિ હૈ । સ્વચ્છન્દતા ઇનમેં ઇસલિયે કહી ગઈ હૈ કિ યે વાસ્તવમેં
સર્વજ્ઞ કેવલી મગવાનદ્વારા નિર્મિત અર્થકે અનુસાર વિના હી અપને
વિષયકા નિરૂપણ કરતી હૈ । વેદોંકે અંગ ૬ ઓર ઉપાંજ્ઞ ચાર હૈ ।
શિક્ષા, કલ્પ, નિરુક્ત, ડ્યોતિષ, વ્યાકરણ ઓર ચ્છન્દ યે ૬ અંગ,
ન્યાય, પુરાણ, મીમાંસા, ધર્મશાસ્ત્ર યે ચાર ઉપાંજ્ઞ હૈ । ઇસ પ્રકારસે
ભારત રામાયણાદિ ચારવેદ શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ હૈ । યહ શ્રુતાજ્ઞાનકા વર્ણન
હૈ । અબ ગૌતમ પૂચ્છતે હૈ ‘સે કિં તં વિભંગનાણે’ હે મદન્ત ! વિભજ્ઞ-
જ્ઞાન કિતને પ્રકારકા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈ ‘વિભંગનાણે અણેગ-

પ્રકારનુ કહેલ છે અને તે ચાર વેદરૂપ છે જેમકે નંદીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે અંગોપાંગ
રૂઢિત ચાર વેદ શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ છે અવગ્રહ, ઈહા એવું નામ બુદ્ધિ છે અવાય અને
ધારણાનું નામ મતિ છે. સ્વચ્છન્દતા તેમાં એટલા માટે કહેલ છે કે વાસ્તવમાં સર્વ
કેવળી ભગવાન દ્વારા નિર્દિષ્ટ અર્થ વિના પોતાના વિષયનું નિરૂપણ કરે છે વેદના અંગ
છ અને ઉપાંગ ચાર છે. શિક્ષા, કલ્પ, નિરુક્ત, ડ્યોતિષ, વ્યાકરણ અને છંદ. એ છ
અંગ છે. ન્યાય, પુરાણ, મિમાંસા અને ધર્મશાસ્ત્ર એ ચાર ઉપાંગ છે. તે જ રીતે ભારત
રામાયણ, આદિ શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ છે ‘સે કિં તં વિભંગનાણે’ હે ભગવાન વિભંગજ્ઞાન
કેટલા પ્રકારનું છે ? ઉ- ‘વિભંગનાણે અણેગવિહે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ વિભંગજ્ઞાન

વિભક્તજ્ઞાનમ્ અનેકવિધં પ્રજ્ઞસમ્, તાન્યેજ્ઞાહ-‘તં જહા-ગામસંઠિએ, આગરસંઠિએ, નગરસંઠિએ, નિગમસંઠિએ, જાવ સન્નિવેસસંઠિએ, દીવસંઠિએ, સમુદ્રસંઠિએ, વાસ-સંઠિએ’ તથા-ગ્રામસંસ્થિતં ગ્રામાકારમ્ વિભક્તજ્ઞાનમ્, આકરસંસ્થિતં સ્થાનિકાકારં વિભક્તજ્ઞાનમ્, નગરસંસ્થિતં નગરાકારમ્ વિભક્તજ્ઞાનમ્, વિપરીતમ્ અવધિજ્ઞાનં વિભક્તં તત્ત્વ તદ્ જ્ઞાનં ચ યદ્વા-વિરૂપો ભક્તઃ-અવધિભેદો વિભક્તઃ સ ચાસૌ જ્ઞાનં ચેતિ વિભક્તજ્ઞાનમ્, વિરૂદ્ધા ભક્ત્યા-વસ્તુવિકલ્પા યસ્મિન્સ્તત્, एवं यावत् - પદાત્-‘સ્વેડ-કન્ઢ - મહમ્બ - દ્રોણમુહ-પટ્ટણાસમ-સંવાહ’ ગ્રામાકરનગરનિગમસ્વેદ કર્વટમહમ્બ દ્રોણમુખપત્તનાશ્રમસંવાહ इत्येतेषां ग्रहणम्, તત્ સન્નિવેશસંસ્થિ-તમ્ સન્નિવેશાકારમ્ દ્વીપસંસ્થિતં દ્વીપાકારમ્, સમુદ્રસંસ્થિતં સમુદ્રાકારમ્ વર્ષ

વિદે પળ્લન્તે’ હે ગૌતમ ! વિભંગજ્ઞાન અનેક પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈ ગામસંઠિએ, આગરસંઠિએ નગરસંઠિએ, નિગમ-સંઠિએ, જાવ સન્નિવેસસંઠિએ, દીવસંઠિએ, સમુદ્રસંઠિએ, વાસસંઠિએ’ ગ્રામા-કાર વિભક્તજ્ઞાન, સ્થાનકે આકારકા વિભક્તજ્ઞાન નગરાકાર વિભક્તજ્ઞાન, નિગમાકાર વિભક્તજ્ઞાન સ્વેટાકાર, કર્વટાકાર, મહમ્બાકાર, દ્રોણમુખાકાર, પત્તનાકાર, નિગમાકાર, આશ્રમાકાર, સંવાહાકાર સન્નિવેશાકાર, દ્વીપાકાર, સમુદ્રાકાર ભરતક્ષેત્રાદિ આકાર । તાત્પર્ય હસ કથનકા યહ હૈ કિ વિભંગજ્ઞાન હન સબકો જાનતા હૈ અતઃ હસ અપેક્ષા વહ તત્ તત્ આકારવાલા યહાં પ્રકટ કિયા ગયા હૈ । જ્ઞાન જ્ઞેયકે આકાર હુએ વિના હસ પદાર્થકો નહીં જાન સકતા હૈ । જ્ઞાનકા જ્ઞેયાકાર હોના હસકા અભિપ્રાય યહી હૈ કિ વહ હસે અપના વિષય બનાતા હૈ । બૌદ્ધોંકી માન્યતાકે અનુસાર જ્ઞેયાકાર હોના એસા કથન યહાં અભીષ્ટ નહીં હૈ નહીં તો જ્ઞાનમ્ જડતાકા પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોગા અતઃ હસ પદાર્થકો અપના વિષય બનાના યહી જ્ઞાનમ્ તત્ તત્ આકારતા

અનેક પ્રકારનુ કહેલ છે ‘તંજહા’ તે આ રીતે છે- ગામસંઠિએ, આગરસંઠિએ, નગરસંઠિએ જાવ સન્નિવેસસંઠિએ, દીવસંઠિએ, સમુદ્રસંઠિએ, વાસસંઠિએ’ ગ્રામાકાર વિભંગજ્ઞાન, આશ્રમા આકારનું વિભંગ જ્ઞાન નગરાકાર વિભંગજ્ઞાન, ખેટાકાર, કર્ણટાકાર, મહમ્બાકાર, દ્રોણમુખાકાર, પત્તનાકાર, નિગમાકાર, આશ્રમા-કાર, સંવાહાકાર, સન્નિવેશાકાર, દ્વીપાકાર, સમુદ્રાકાર, અને ભરત ક્ષેત્રાદિ આકારનું વિભંગજ્ઞાન છે. આ કથનનો હેતુ એ છે કે વિભંગજ્ઞાન આ દરેકને બતાવે છે. તેથી જ તે તે આકારવાળું અહીં બતાવેલ છે. જ્ઞાન જ્ઞેયના આકાર થયા વિના તે પદાર્થને બાળી શકતું નથી જ્ઞાનનું જ્ઞેયાકાર થવું એનો અભિપ્રાય એ છે કે તે તેને બતાવેલો વિષય બનાવે છે. બૌદ્ધોની માન્યતાનુસાર જ્ઞેયાકાર થવું એવું કથન અહીં ઇચ્છિત નથી, નહીં તો જ્ઞાનમાં જડતાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે તે પદાર્થને બતાવેલો વિષય બનાવવો એ જ જ્ઞાનમાં તે તે આકારપણું છે. એ જ વાત ટીકાકારે

સંસ્થિતમ્ ભરતક્ષેત્રાઘલમ્બનત્વાત્ ભારતાદિક્ષેત્રાઘાકારમ્, 'વાસહરસંઠિએ, પન્વયસંઠિએ, રુક્ષસંઠિએ, થૂમસંઠિએ, હયસંઠિએ, ગયસંઠિએ, નરસંઠિએ, કિન્નરસંઠિએ, કિંપુરિસસંઠિએ, મહોરગગંધન્વસંઠિએ, ઉસમસંઠિએ, પસુપસય-વિહગવાનરણાણાસઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે' વર્ષધરસંસ્થિતમ્ હિમવદાદિવર્ષધર-પર્વતાકારમ્, પર્વતસંસ્થિતમ્ મેરુપ્રભૃતિપર્વતાકારમ્, વૃક્ષસંસ્થિતમ્, આમ્રાદિવૃક્ષા-કારમ્, સ્તૂપસંસ્થિતમ્, સ્મૃતિસ્તંભાકારમ્, હયસંસ્થિતમ્ અશ્વાકારમ્, ગજ-સંસ્થિતમ્-હસ્ત્યાકારમ્, નરસંસ્થિતમ્-પુરુષાકારમ્, કિન્નરસંસ્થિતમ્-કિન્નરા-કારમ્, કિમ્પુરુષસંસ્થિતમ્-કિમ્પુરુષાકારમ્, મહોરગસંસ્થિતમ્ મહોરગાકારમ્, ગન્ધર્વસંસ્થિતમ્ ગન્ધર્વાકારમ્, વૃષભસંસ્થિતમ્ વૃષભાકારમ્, પશુસંસ્થિતમ્, ગનાદિપશ્વાકારમ્, પસયસંસ્થિતમ્ પસયઃ આરણ્યકો ગવયપદવાચ્યો દ્વિચુરચતુષ્પદ-વિશેષઃ, તદાકારમ્, વિહગઃ પક્ષી, વાનરો મર્કટઃ, તત્પ્રભૃતિનાનાસંસ્થાનસંસ્થિ-

હૈ યહી બાત ટીકાકારને 'ભરતક્ષેત્રાઘલમ્બનત્વાત્' પદસે સ્પષ્ટકી હૈ । ઇસી તરહ વહ વિભંગજ્ઞાન 'વાસહરસંઠિએ, પન્વયસંઠિએ, રુક્ષસંઠિએ, થૂમસંઠિએ હયસંઠિએ, ગયસંઠિએ, નરસંઠિએ, કિન્નરસંઠિએ, કિંપુરિસસંઠિએ, મહોરગગંધન્વસંઠિએ, ઉસમસંઠિએ, પસુપસયવિહગસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે' વર્ષધર-હિમવન્ આદિ પર્વતોંકે આકાર હોતા હૈ, મેરુ આદિ પર્વતા-કાર હોતા હૈ, આમ્રાદિ વૃક્ષાકાર હોતા હૈ, સ્તૂપાકાર હોતા હૈ, સ્તં-ભાકાર હોતા હૈ, અશ્વાકાર હોતા હૈ, હસ્ત્યાકાર હોતા હૈ પુરુષાકાર હોતા હૈ, કિન્નરાકાર હોતા હૈ, કિમ્પુરુષાકાર હોતા હૈ, મહોરગાકાર હોતા હૈ, ગંધર્વાકાર હોતા હૈ, વૃષભાકાર હોતા હૈ, ગાય આદિકે આકારકા હોતા હૈ, પસય-રોહકે આકારકા હોતા હૈ, વિહગ-પક્ષીકે આકારકા હોતા હૈ, વાનર-મર્કટકે આકારકા હોતા હૈ, ઇસ તરહ

'ભરતક્ષેત્રાઘલમ્બનત્વાત્' એ પદથી સ્પષ્ટ કરેલ છે એજ રીતે તે વિભંગજ્ઞાન 'વાસહરસંઠિએ, પન્વયસંઠિએ, રુક્ષસંઠિએ, થૂમસંઠિએ, હયસંઠિએ, ગયસંઠિએ, નરસંઠિએ, કિન્નરસંઠિએ, કિંપુરિસસંઠિએ, મહોરગગંધન્વસંઠિએ; ઉસમસંઠિએ, પસુપસયવિહગસંઠાણસંઠિએ પળ્ળત્તે' વર્ષધર, હિમવાન, આદિ પર્વતોના આકાર હોય છે, મેરુ આદિ પર્વત આકાર હોય છે, આમ્રાદિ વૃક્ષાકાર હોય છે સ્તૂપાકાર હોય છે, સ્તંભાકાર હોય છે, અશ્વાકાર હોય છે, હસ્ત્યાકાર હોય છે, પુરુષાકાર હોય છે, કિન્નરાકાર હોય છે, કિંપુરુષાકાર હોય છે, મહોરગાકાર હોય છે, ગંધર્વાકાર હોય છે, વૃષભાકાર હોય છે, ગાયાદિના આકારના હોય છે. પસય-રોહના આકારના હોય છે. વિહગ-પક્ષીના આકારના હોય છે, વાનરના આકારના હોય છે.

तम् नानाविधजीवाजीवाकारम् विभङ्गज्ञानं प्रज्ञप्तम् । इतः पूर्वं ज्ञानानि अज्ञानानि चोक्तानि, अथ ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च निरूपयितुमाह 'जीवा णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी ?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! जीवाः खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह—'गोयमा ! जीवा नाणी वि, अन्नाणी वि,' हे गौतम ! जीवाः खलु ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि च भवन्ति, 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी' ये ज्ञानिनः तेषु सन्ति एकके द्विज्ञानिनः 'अत्थेगइया तिन्नाणी' सन्ति एकके त्रिज्ञानिनः 'अत्थेगइया चउनाणी' सन्ति

विभंगज्ञान नानाविध जीव और अजीवके आकारका होता है । यह पहिले ही प्रकट कर दिया गया है कि जो अवधिज्ञान विपरीत होता है वह विभंग कहा गया है, अथवा 'विरूपो भङ्गः' विभङ्गः—जिसमें अवधि-द्रव्य-क्षेत्र आदिरूप मर्यादाका भेद विरूप होता है वह अर्वाधज्ञान विभङ्ग कहा गया है । अथवा—विरुद्धाः भङ्गा ? वस्तु-विकल्पाः यस्मिन् जिस अवधिज्ञान में वस्तु विकल्प-पदार्थ पर्यालोचन विरुद्ध होते हैं, वह अवधिज्ञान विभंग होता है । यहांतकतो सूत्रकारने ज्ञान और अज्ञानके विषयमें कथन किया है अब वे ज्ञानी और अज्ञानीके विषयमें कथन करते हैं इसमें गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जीवाणं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'जीवा नाणी वि, अन्नाणी वि, जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी' जो ज्ञानी होते हैं उनमेंसे कितनेकजीव दो

और दो विभंगज्ञान अनेक जीव अने अजीवना आकारनुं होय छे. और तो पहलेवां न प्रकट करेले छे के न अर्वाधज्ञान विपरीत होय ते न विभंगज्ञान होय छे. अथवा—'विरूपो भङ्गः विभङ्गः' जेमां अवधि-द्रव्य, क्षेत्र आदि मर्यादानो भेद विरूप होय छे ते अवधिज्ञान विभंगज्ञान कहेवाय छे अथवा 'विरुद्धा भङ्गाः वस्तुविकल्पाः यस्मिन्' जे अवधिज्ञानमा वस्तुविकल्प-पदार्थानुं पर्यालोचन विरुद्ध होय—ते अवधिज्ञान विभंग होय छे अर्द्धी पर्यंत सूत्रकारे ज्ञान अने अज्ञानना विषयमां कथन करेले छे हुवे ते ज्ञानी अने अज्ञानीना विषयमां कथन करे छे. ते विषयमां गौतम स्वामी प्रभुने ओतुं पूछे छे के—'जीवाणं भंते किं नाणी अन्नाणी' हे भगवन्त जीव ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? उ—'गोयमा' हे गौतम 'जीवा नाणी वि अन्नाणी वि' जीव ज्ञानी पद्य छे अने अज्ञानी पद्य. 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी' जे ज्ञानी होय

एकके चतुर्ज्ञानिनः, 'अत्येगइया एगनाणी' सन्ति एकके एकज्ञानिनः इति, तदेव विशदयन्नाह—'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य' 'ये जीवा द्विज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनश्च, श्रुतज्ञानिनश्च भवन्ति, 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी, ओहिनाणी' ये जीवास्त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनो भवन्ति, 'अहवा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी' अथवा त्रिज्ञानिनो जीवा आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो भवन्ति, 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी' ये जीवाश्च-

ज्ञानवाले होते हैं 'अत्येगइया तिन्नाणी' कितनेक जीव तीनज्ञानवाले होते हैं 'अत्येगइया चउनाणी' कितनेक जीव चारज्ञानवाले होते हैं 'अत्येगइया एगनाणी' और कितनेक जीव एकज्ञानवाले होते हैं । इसी बातको विशद करनेके अभिप्रायसे सूत्रकार कहते हैं 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणीय' जो जीव दो ज्ञानवाले कहे गये हैं वे आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान इन दो ज्ञानवाले हैं 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' जो जीव तीन ज्ञानवाले कहे गये हैं वे आभिनिबोधिक ज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानोंवाले होते हैं 'अहवा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी' आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान और मनःपर्यवज्ञान इन तीन ज्ञानवाले होते हैं । 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहियनाणी, मणपज्जव-

તે પૈકી કેટલાક જીવ એ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'અત્યેગઇયા તિન્નાણી' કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'અત્યેગઇયા ચઉનાણી' કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'અત્યેગઇયા એગનાણી' અને કેટલાક એક જ્ઞાની હોય છે એ બધી વાતને સ્પષ્ટ કરવાના અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે કે 'જે દુન્નાણી તે આભિનિબોહિયનાણી ય, સુયનાણી ય' જે જીવ એ જ્ઞાનવાળાં કહેલ છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ એ જ્ઞાનવાળા છે. 'જે તિન્નાણી તે આભિનિબોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિય નાણી' જે જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળાં કહેલ છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળાં હોય છે 'અહવા આભિનિબોધિય નાણી, સુય નાણી, મણપજ્જવ નાણી' આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળાં હોય છે. 'જે ચઉનાણી તે આભિનિબોહિય નાણી, સુય નાણી ઓહિનાણી મણપજ્જવ નાણી'

તુર્જાનિનસ્તે આભિનિબોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મનઃપર્યવ-
જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, 'જે એગનાળી તે નિયમા કેવલનાળી' યે જીવા એકજ્ઞાનિ-
નસ્તે નિયમાત્ નિયમતઃ કેવલજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, 'જે અન્નાળી તે અત્યેગદ્યા
દુઅન્નાળી, અત્યેગદ્યા તિઅન્નાળિ' યે જીવાઃ અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ. તેષુ
સન્તિ એકે દ્વયજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકે ત્ર્યજ્ઞાનિનઃ તત્ર 'જે દુઅન્નાળી તે મહ
અન્નાળી ય, સુચઅન્નાળી ય' યે દ્વયજ્ઞાનિનો જીવાસ્તે મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિ-
નશ્ચ ભવન્તિ, કિન્તુ 'જે તિયઅન્નાળી તે મહઅન્નાળી, સુચઅન્નાળી,
વિભંગનાળી' યે ત્ર્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ તે મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ,
વિભજ્ઞજ્ઞાનિનશ્ચ, ॥ સૂ. ૪ ॥

મૂલમ્—નેરદ્યા ણં મંતે ! કિં નાળી, અન્નાળી ? ગોચમા !
નાળી વિ, અન્નાળી વિ, જે નાળી તે નિયમા તિન્નાળી, તંજહા

નાળી' જો ચારજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં વે આભિનિબોધિકજ્ઞાન,
શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન હન ચારજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ।
તથા 'જે એગનાળી તે નિયમા કેવલનાળી' જો જીવ એકજ્ઞાનવાલે
કહે ગયે હૈં વે નિયમસે એકજ્ઞાન કેવલજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । 'જે
અન્નાળી તે અત્યેગદ્યા દુઅન્નાળી, અત્યેગદ્યા તિઅન્નાળી' જો જીવ
અજ્ઞાની હોતે હૈં વે કોઈ મત્યજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન હન દો અજ્ઞાનવાલે હોતે
હૈં ઓર કોઈ ૨ મત્યજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન હન ત્રીન અજ્ઞા-
નવાલે હોતે હૈં । યહી વાત 'જે દુઅન્નાળી, તે મહ અન્નાળી ય,
સુચઅન્નાળી ય, જે તિયઅન્નાળી તે મહ અન્નાળી, સુચઅન્નાળીઃ
વિભંગનાળી' હનસૂત્રોં દ્વારા પ્રકટકી ગઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

જે ચાર જ્ઞાનવાળા કહેલ છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃ
પર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનવાળાં હોય છે તથા 'જે એગનાળી તે નિયમા કેવલનાળી'
જે એવ એક જ્ઞાનવાળા કહેલ છે તે નિયમથી કેવળ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે.
'જે અન્નાળી તે અત્યેગદ્યા દુઅન્નાળી, અત્યેગદ્યા તિઅન્નાળી' જે એવ અજ્ઞાની
હોય છે તે કોઈ મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કોઈ કોઈ
મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનવાળાં હોય છે. એ જ વાત જે 'જે દુઅન્નાળી તે મહ
અન્નાળીય, સુચ અન્નાળીય, જે તિયઅન્નાળી તે મહ અન્નાળી, સુચ અન્નાળી,
વિભંગનાળી' આ સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરેલ છે. ॥સૂ. ૪॥

अभिनिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, जे अन्नाणी, ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी, एवं तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए, असुरकुमारो णं भंते ! किं नाणी, अण्णाणी ? जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए । एवं जाव थणियकुमारा । पुढविक्काइया णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नो नाणी, अन्नाणी, जे अन्नाणी. ते नियमा दुअन्नाणी-मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य, एवं जाव वणस्सइकाइया । बेइंदिया णं पुच्छा ? गोयमा ! णाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी, तंजहा-आभिनिबोहियनाणी य, सुयनाणी य, जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तंजहा-आभिनिबोहियअन्नाणी, सुयअन्नाणी । एवं तेइंदिय-चउ-रिंदिया वि । पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थे गइया तिन्नाणी, एवं तिन्नि नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए, मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंच नाणाणि. तिन्निअन्नाणाणि भयणाए; वाणमंतरा जहा नेरइया । जोइसियवेमाणियाणं तिन्निनाणा, तिन्नि अण्णाणा नियमा । सिद्धा णं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! णाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी केवलनाणी ॥सू० ५॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते नियमात् त्रिज्ञानिनः, तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते अस्त्येकके

દ્રવ્યજ્ઞાનિનઃ, અસ્ત્યેકકે વ્યજ્ઞાનિનઃ, एवं व्यज्ञानिनो भजनया । असुरकुमाराः
खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? यथैव नैरयिकास्तथैव, त्रीणि ज्ञानानि
नियमात्, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाः

‘નેરહયાણં મંતે ! કિં નાણી, અન્નાણી’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ- (નેરહયાણં મંતે ! કિં નાણી ? અન્નાણી ?) હે ભદન્ત !
નૈરયિક જીવ જ્ઞાની હોતે હૈં કિ અજ્ઞાની હોતે હૈં (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! નારકજીવ (નાણી વિ, અન્નાણો વિ) જ્ઞાની મી
હોતે હૈં અજ્ઞાની મી હોતે હૈં (જે નાણી તે નિયમા તિન્નાણી)
જો જ્ઞાની હોતે હૈં, વે નિયમસે તોન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (તંજહા)
જૈસે (આમિણિવોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિનાણી) આમિનિવોધિક-
જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન ઇનતોન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં (જે અન્નાણી
તે અત્યેગહ્યા દુઅન્નાણી અત્યેગહ્યા તિઅન્નાણી) ઓર જો અજ્ઞાની
હોતે હૈં વે કોઈ તો દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કોઈ તોન અજ્ઞાનવાલે
હોતે હૈં । (અન્ તિન્નિ અન્નાણાણિ મયણાણ) ઇસ તરહ જો નૈરયિક અજ્ઞાની
હોતે હૈં ઊનમેં કિસી ૨ નૈરયિકોંકો દો અજ્ઞાન હોતે હૈં ઓર કિસી ૨
નૈરયિકોંકોં તોન અજ્ઞાન હોતે હૈં । (અસુરકુમારા ણં મંતે ! કિં નાણી,
અન્નાણી) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની
હોતે હૈં ? (જહેવ નેરહ્યા તહેવ તિન્નિ નાણાણિ નિયમા) જૈસા નૈર-

‘નેરહ્યા ણં મંતે કિં નાણી અન્નાણી ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ- ‘નેરહ્યા ણં મંતે કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! નૈરયિક જીવ
જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’
નારક જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘જે નાણી તે નિયમા તિન્નાણી’
જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે ‘તંજહા’ જેમકે ‘આમિણિ-
વોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિનાણી’ આમિનિવોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને
અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળાં હોય છે ‘જે અન્નાણી તે અત્યેગહ્યા દુઅન્નાણી અત્યે-
ગહ્યા તિઅન્નાણી’ જે અજ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કોઈ બે અજ્ઞાનવાળા અને કોઈ ત્રણ
અજ્ઞાનવાળા હોય છે ‘અન્ તિન્નિ અન્નાણાણિ મયણાણ’ એ રીતે જે નૈરયિક જ્ઞાની
હોય છે તેમા કોઈ કોઈ નૈરયિકને બે અજ્ઞાન હોય છે અને કોઈકોઈને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે.
‘અસુરકુમારાણં મંતે કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! અસુરકુમાર જ્ઞાની હોય છે કે
અજ્ઞાની ? ‘જહેવ નેરહ્યા તહેવ તિન્નિ નાણાણિ નિયમા’ જેવી રીતે નૈરયિકોના
વિષયમા કહેલ છે તે જ રીતે આના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું અર્થાત્ જે અસુરકુમાર

खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते नियमात् द्वयज्ञानिनः मत्त्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च, एवं यावत् वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः खलु पृच्छा ! गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि,

यिकोंके विषयमें कहा गया है—वैसा ही इनके विषयमें भी जानना चाहिये । जो असुरकुमार ज्ञानी होते हैं वे नियमसे तीनज्ञानवाले होते हैं । (तिन्नि अण्णाणाणि भयणाए) और जो असुरकुमार अज्ञानी होते हैं उनमें कोईतो दो अज्ञानवाले होते हैं और कोई२ तीन अज्ञानवाले होते हैं । (एवं जाव थणियकुमारा) इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमारोंके विषयमें भी ज्ञानी अज्ञानीकी अपेक्षासे कथन जानना चाहिये । (पुढविकाइया णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव (नो नाणी, अण्णाणी) ज्ञानी नहीं होते हैं अपितु अज्ञानी ही होते हैं । (जे अन्नाणी, ते नियमा दुअन्नाणी) जो अज्ञानी होते हैं, वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं (मइ अन्नाणी, य सुय अन्नाणीय) एक मति अज्ञानवाले और दूसरे श्रुत अज्ञानवाले (एवं जाव वणस्सइकाइया) इसी तरहसे वनस्पतिकायिक जीवोंके विषयमें भी जानना चाहिये (वेइंदियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो द्वीन्द्रियजीव होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि अन्नाणी वि)

જાની હોય છે તે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે ‘તિન્ની અન્નાણાણિ ભયણાએ’ અને જે અસુરકુમાર અજ્ઞાની હોય છે તેમાં કોઈ તો બે અજ્ઞાનવાળા અને કોઈ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે ‘એવં જાવ થણિયકુમારા’ એજ રીતે યાવત સ્તનિતકુમારના વિષયમાં પણ જાની અજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ કથન સમજી લેવું ‘પુઢવિકાઈયા ણં ભંતે કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ ‘નો નાણી અન્નાણી’ જાની હોતા નથી પણ અજ્ઞાની હોય છે. ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી’ જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘મइअन्नाणी य सुयअन्नाणी य’ એક મતિ અજ્ઞાન અને બીજા શ્રુત અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘એવં જાવ વણસ્સइकाइया’ એજ રીતે યાવત વનસ્પતિકાયિક જીવોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. ‘वेइंदियाणं पुच्छा’ હે ભદન્ત ! જે દ્વીન્દ્રિય જીવ હોય છે તે શું જાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘गोयमा’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ બે ધન્દ્રિય જીવ જાની પણ હોય છે

યે જ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ દ્વિજ્ઞાનિનઃ, તદ્વથા-આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતજ્ઞાનિ-
નશ્ચ, યે અજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, તદ્વથા-મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ શ્રુતાજ્ઞાનિ-
નશ્ચ, એવં ત્રીન્દ્રિયાશ્ચતુરિન્દ્રિયા અપિ । પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ?
ગૌતમ ! જ્ઞાનિનોઽપિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, યે જ્ઞાનિનસ્તે અસ્ત્યેકકે દ્વિજ્ઞાનિનઃ,
અસ્ત્યેકકે ત્રિજ્ઞાનિનઃ, એવં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા । મનુષ્યા
અથા જીવાઃ, તથૈવ, પચ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા । વાનવ્યન્તરા

વેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । (જે નાળી
તે નિયમા દુન્નાળી, તંજહા-આભિનિવોહિયનાળી ચ, સુચનાળીચ)
જો વેન્દ્રિયજીવ જ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમસે દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં એક
આભિનિવોધિકજ્ઞાનવાલે ઓર દૂસરે શ્રુતજ્ઞાનવાલે । (જે અન્નાળી તે
નિયમા દુઅન્નાળી) જો વેન્દ્રિયજીવ અજ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમસે દો
અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં (તંજહા) જૈસે મહઅન્નાળી, સુચઅન્નાળી) આભિનિ-
વોધિકઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન (એવ તેઈન્દિયચઉઈન્દિયા વિ) હસી તરહસે
તેઈન્દ્રિય જીવોંકે વિષયમેં ઓર ચૌઈન્દ્રિય જીવોંકે વિષયમેં ભી જ્ઞાની
ઓર અજ્ઞાનીકો લેકર કથન કરલેના ચાહિયે । (પંચિન્દિયતિરિક્ષ
જોણિયાળં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જો પંચેન્દ્રિયતિર્યચ હોતે હૈં વે કયા
જ્ઞાની હોતે હૈં ? યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાળી
વિ અન્નાળી વિ) પંચેન્દ્રિયતિર્યચ જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી
હોતે હૈં (જે નાળી તે અત્યેગહ્યાદુન્નાળી, અત્યેગહ્યા તિન્નાળી) જો
જ્ઞાની હોતે હૈં ઊનમેં કિતનેક પંચેન્દ્રિયતિર્યચ દો જ્ઞાતવાલે હોતે હૈં

અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘જે નાળી તે નિયમા દુન્નાળી તંજહા - આભિનિ-
વોહિયનાળી ચ, સુચ નાળી ચ’ જે બે ઇન્દ્રિય જીવ જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી
બે જ્ઞાનવાળા હોય છે એક આભિનિવોધિક જ્ઞાનવાળા અને બીજા શ્રુત જ્ઞાનવાળા.
‘જે અન્નાળી તે નિયમા દુઅન્નાળી’ જે બે ઇન્દ્રિય જીવ અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી
બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘તંજહા’ જેમકે ‘મહઅન્નાળી, સુચઅન્નાળી’
આભિનિવોધિક અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન ‘એવં તેઈન્દિય - ચઉઈન્દિયા વિ’
એ જ રીતે તે ઇન્દ્રિય જીવોના વિષયોમા અને ચઉઈન્દ્રિય જીવના વિષયમા પણ જ્ઞાની
અને અજ્ઞાનીને ઉદ્દેશીને સમજાવેલું ‘પંચિન્દિયતિરિક્ષજોણિયા ણં પુચ્છા’
હે ભગવન ! જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ‘નાળી વિ અન્નાળી વિ’ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જ્ઞાની અને
અજ્ઞાની પણ હોય છે. ‘જે નાળી તે અત્યેગહ્યા દુન્નાળી અત્યેગહ્યા તિન્નાળી’
જે જ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે અને

યથા નૈરયિકાઃ, જ્યોતિષિકૈવમાનિકાનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણ્યજ્ઞાનાનિ નિયમાત્ ।
સિદ્ધાઃ સ્વલુપદન્ત ! પુચ્છા, ગૌતમ ! જ્ઞાનિનઃ, નો અજ્ઞાનિનઃ નિયમાત્, એક-
જ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનઃ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

ઔર કિતનેક પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ તીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (એવં તિન્નિ-
નાણાણિ તિન્નિ અન્નાણાણિ ભયણાણિ) ઇસ તરહ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમેં
તીન જ્ઞાનવાલે હોનેકી ઔર તીન અજ્ઞાનવાલે હોનેકી ભજના હૈ ।
(મણુસ્સા જહા જીવા તહેવ પંચનાણાણિ, તિન્નિ અન્નાણાણિ ભયણાણિ)
મનુષ્ય સામાન્ય જીવકી તરહ પાંચજ્ઞાનવાલે ઔર તીન અજ્ઞાનવાલે
ભજનાસે હોતે હૈં । (વાણમંતરા જહા નેરહ્યા, જોહસિય-વેમાણિયાણં
તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમા) વાનવ્યન્તર નૈરયિક જીવોંકી તરહ
જ્ઞાનવાલે ઔર અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં । જ્યોતિષિક ઔર વૈમાનિકદેવોંકે
તીનજ્ઞાન ઔર તીનઅજ્ઞાન નિયમસે હોતે હૈં । (સિદ્ધાણં મંતે ! પુચ્છા)
હે મદન્ત ! સિદ્ધજીવ જ્ઞાની હોતે હૈં ? યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! સિદ્ધજીવ (નાણી) જ્ઞાની હી હોતે હૈં (નો અન્નાણી)
અજ્ઞાની નહીં હોતે હૈં (નિયમા એકનાણી કેવલનાણી) જ્ઞાની હોનેપર મી
વે એકજ્ઞાનકેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં અન્યમત્યાદિકજ્ઞાનવાલે નહીં હોતે હૈં ।

ટીકાર્થ—ઇસ સૂત્રદ્વારા ગૌતમને નૈરયિક આદિ જીવોંમેં જ્ઞાની ઔર
અજ્ઞાની હોનેકે વિષયમેં એસા પૂછા હૈ કિ ‘નેરહ્યાણં મંતે ! કિં નાણી

કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘એવ તિન્નિ નાણાણિ તિન્નિ અન્નાણાણિ ભયણાણિ’
એ જ રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યેનીમાં—ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા
હોવાની ભજના છે. ‘મણુસ્સા જહા જીવા તહેવ પંચનાણાણિ તિન્નિ અન્નાણાણિ ભયણાણિ’
મનુષ્ય સામાન્ય જીવની માફક પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી થાય છે.
‘વાણમંતરા જહા નેરહ્યા જોહસિયવેમાણિયાણં તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા
નિયમા’ વાનવ્યન્તર નૈરયિક જીવોની માફક જ્ઞાનવાળા અને અજ્ઞાનવાળા હોય છે.
જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકદેવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા નિયમથી હોય છે.
‘સિદ્ધાણં મંતે પુચ્છા’ હે ભગવન ! સિદ્ધ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ ‘નાણી’ જ્ઞાની જ થાય છે ‘નો અન્નાણી’
અજ્ઞાની હોતા નથી. ‘નિયમા એકનાણી કેવલનાણી’ જ્ઞાની હોવા છતાં પણ
તે એક જ્ઞાન કેવલજ્ઞાનવાળા હોય છે અન્ય મત્યાદિક જ્ઞાનવાળા હોતા નથી

ટીકાર્થ— આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ નૈરયિક આદિ જીવોના જ્ઞાની અને
અજ્ઞાની હોવાના વિષયમાં એવું પૂછ્યું છે કે ‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં નાણી અન્નાણી’

ટીકા- ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘ નેરઙ્ગ્યા ણં મંતે ! કિં નાણી, અન્નાણી ? ’
હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ?
મગવાનાહ- ‘ ગોયમા ! નાણી વિ, અન્નાણી વિ ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ
જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, ‘ જે નાણી તે નિયમા તિન્નાણી,

અન્નાણી ’ હે ભદ્રન્ત ! નૈરયિક જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની
હોતે હૈં । યહ પ્રશ્ન ગૌતમને પ્રભુસે હસલિયે પૂછા હૈં કિ જીવકા
સામાન્યલક્ષણ ઉપયોગ હૈં ઓર વહ ઉપયોગ જ્ઞાનોપયોગ ઓર દર્શ-
નોપયોગ કે ભેદસે દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈં, જ્ઞાનોપયોગ આઠ
પ્રકારકા હોતા હૈં પાંચ મત્યાદિકજ્ઞાન ઓર ૩ ત્રીન અજ્ઞાન । સો કૌન
૨સે જીવોમેં કૌન૨સા જ્ઞાન હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં
‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ નાણી વિ અન્નાણી વિ ’ નારકજીવ જ્ઞાની ભી
હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર
અવધિજ્ઞાન યે ત્રીન જ્ઞાન જવ સમ્યક્દૃષ્ટિ કી આત્મામેં રહતે હૈં તવ
સમ્યગ્જ્ઞાન કહલાતે હૈં ઓર જવ યે હી જ્ઞાન મિથ્યાદૃષ્ટિકી આત્મામેં
રહતે હૈં તવ મિથ્યાજ્ઞાન અજ્ઞાન કહલાતે હૈં । અજ્ઞાનસે તાત્પર્યજ્ઞાનકે
અભાવસે નહીં હૈં, ક્યોંકિ એસા કોઈ ભી જીવ નહીં હોતા હૈં કિ
જિસમેં જ્ઞાનકા અભાવ રહે જ્ઞાનકે અભાવમેં નિજલક્ષણકા અભાવ
હો જાનેકે કારણ જીવકા અસ્તિત્વ હી નહીં બન સકતા હૈં । અતઃ
જ્ઞાન જવ મિથ્યાત્વકે સંસર્ગસે દૂષિત બન જાતા હૈં તવ વહી જ્ઞાન

હે ભગવંત નૈરયિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? આ પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ
ભગવાનને એ માટે પૂછ્યો છે કે જીવનુ સામાન્ય લક્ષણ ઉપયોગ છે અને તે ઉપયોગ
જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગ એ ભેદથી બે પ્રકારનો છે. જ્ઞાનોપયોગ ચાર પ્રકારનો
કહેલ છે પાંચ મત્યાદિક જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ ભેદથી જ્ઞાનોપયોગ ઉપર મુજબ
આઠ પ્રકારનો થાય છે. તો કયા કયા જીવમાં કયું કયું જ્ઞાન હોય છે ?

ઉ- ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ નાણી વિ અન્નાણી વિ ’ નૈરયિક જીવ જ્ઞાની
અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન જ્યારે
સમ્યગ્ દ્રષ્ટિથી આત્મામાં રહે છે ત્યારે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે, અને જ્યારે એ જ
જ્ઞાન મિથ્યાદ્રષ્ટિથી આત્મામાં રહે છે ત્યારે તે મિથ્યાજ્ઞાન-અજ્ઞાન કહેવાય છે. એવો
કોઈ પણ જીવ હોતો નથી જેમાં જ્ઞાનનો અભાવ હોય જ્ઞાનના અભાવમાં પોતાના
લક્ષણનો અભાવ હોવાના કારણે જીવનુ અસ્તિત્વ જ બની શકતું નથી. એથી જ્ઞાન
જ્યારે મિથ્યાત્વના સંસર્ગથી દૂષિત થાય છે ત્યારે તે જ જ્ઞાન અજ્ઞાનની કાટિમાં આવે

તંજહા-આભિણિબોધિયનાળી, સુચનાળી, ઓહિનાળી' હે ગૌતમ ! યે નૈરયિકા જ્ઞાનિનો ભવન્તિ તે નિયમાત્ અવશ્યમેવ ત્રિજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, સમ્યગ્દ્રષ્ટિ-નૈરયિકાણાં ભવપ્રત્યયાવધિજ્ઞાનસન્નાત્ તે નિયમતઃ ત્રિજ્ઞાનવન્તો ભવન્તીતિ ભાવઃ, તદ્વથા-આભિનિબોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ 'જે અન્નાળી તે

અજ્ઞાનકી કોટિમેં આજાતા હૈ । સમ્યગ્દર્શન ચારોં ગતિકે જીવોંમેં હો સકતા હૈ અતઃ સમ્યક્દર્શનકે સદ્ભાવસે ઓર ઉસકે અસદ્ભાવસે નારકજીવોંમેં જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાની હોનેકી વાત યહાં પર પ્રકટકી ગઈ હૈ । મનઃપર્યવજ્ઞાન ઓર કેવલજ્ઞાન યે દો જ્ઞાન મનુષ્યગતિકે સિવાય અન્યગતિકે જીવોંમેં પાયે નહીં જાતે હૈં હસલિયે યદિ કોઈ નારકજીવ 'નાળી' જ્ઞાની હૈ તો વહ 'નિયમા તિન્નાળી' નિયમસે મતિજ્ઞાન શ્રત-જ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન હન ત્રીન હી જ્ઞાનવાલા હૈ । યહાં પર ત્રીનજ્ઞાન-વાલે હોનેકી ભજના નહીં હૈ । ક્યોંકિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નારકજીવોંકે ભવનપ્રત્યય અવધિજ્ઞાનકા ઉત્પાદક હોતા હૈ । યહ તો સિદ્ધાન્તકારોંને પ્રકટ હી કિયા હૈ કિ અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન ઓર ક્ષયો-પશમ નિમિત્તક અવધિજ્ઞાનકે ભેદસે દો પ્રકારકા કહા ગયા હૈ સો જિસ પ્રકાર પક્ષિ-આદિ જીવોંમેં ઉડના ભવપ્રત્યય નિમિત્તક હોતા હૈ ઉસી પ્રકારસે દેવ ઓર નારકજીવોંમેં અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યય હોતા હૈ । વહાં પર જીવ ઉત્પન્ન હુઆ, કિ ઉસ પર્યાયકો લેકર અવધિ-જ્ઞાનાવરણ કર્મકા ક્ષયોપશમ હુઆ ઓર અવધિજ્ઞાન હો ગયા યદિ

છે. સમ્યગ્દર્શન ચારે ગતિના જીવોમાં થાય છે. અતઃ - સમ્યગ્દર્શનના સદ્ભાવથી અને તેના અસદ્ભાવથી નૈરયિક જીવોમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોવાની વાત અહીં પ્રકટ કરી છે. મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન એ બે જ્ઞાન મનુષ્યગતિના સિવાય અન્ય જીવોમાં મળતુ નથી. એટલા માટે બે કેઈ નારકીય જીવ નાળી જ્ઞાની છે તો તે 'નિયમા તિન્ના-ળી' નિશ્ચિતરૂપે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અહિયા ત્રણજ્ઞાનવાળા હોવાની ગણના નથી કેમકે સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નારકીય જીવોના ભવ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાનના ઉત્પાદક હોય છે, એ તો સિદ્ધાંતકારોએ પ્રકટ કરેલ કે અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન અને ક્ષયોપશમન નિમિત્તક અવધિજ્ઞાન લેદથી બે પ્રકારનુ કહેલ છે તો બે રીતે પક્ષી આદિ જીવોમાં ઉડવું એ ભવ પ્રત્યય નિમિત્તક હોય છે તેવી રીતે દેવ અને નૈરયિક જીવોમાં અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યય હોય છે. ત્યાં જીવ ઉત્પન્ન થયા કે તે પર્યાયને લઈને અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો અને અવધિજ્ઞાન થઈ ગયું. બે જીવ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નૈરયિકાદિમાં ઉત્પન્ન થયા તો તેનુ તે જ્ઞાન

અત્યેગઈયા દુઅન્નાણી, અત્યેગઈયા તિઅન્નાણી, एवं तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' ये नैरयिका अज्ञानिनो भवन्ति तेषु सन्ति एके नैरयिकाः द्वयज्ञानिनः, सन्ति एके नैरयिकाश्च त्रयज्ञानिनो भवन्ति, तथा च असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां नरकेषूपपद्यमानानाम् पर्याप्तकावस्थायां विभङ्गज्ञानाभावात् ते द्वयज्ञानिनो नैरयिका मत्त्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनो भवन्ति, एव त्रयज्ञानिनश्च भवन्ति,

जीव सम्यग्दृष्टि नारक आदि पर्यायमें उत्पन्न हुआ तो उसका वह ज्ञान अवधिज्ञान हो गया और यदि वह मिथ्यादृष्टि देव नारकोंमें उत्पन्न हुआ तो उसका वही ज्ञान विभंगज्ञान हो गया, ज्ञानी नारक-जीवोंमें तीन ज्ञान कौनसे होते हैं यही बात 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' इससूत्रपाठद्वारा प्रकटकी गई है। 'जे अन्नाणी' ते अत्येगइया दुअन्नाणी, अत्येगइया तिअन्नाणी' जो नारकजीव अज्ञानी होते हैं उनमेंसे कितनेक नारकजीव तो दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं। 'एवं तिन्नि अण्णाणाणी भयणाए' इस प्रकार तीन अज्ञानवाले होने की यहां पर भजना है भजना होनेका कारण यह है कि जो असंज्ञी पंचेन्द्रियतिर्य च जीव नरकोंमें उत्पन्न होते हैं उनके अपर्याप्तावस्थामें विभंगज्ञानका अभाव रहता है इसलिये नैरयिक जीव दो अज्ञानवाले कहे गये हैं। एक मत्त्यज्ञानवाले और दूसरे श्रुतअज्ञानवाले इसी तरहसे जो तीन अज्ञानवाले होते हैं वे जीव संज्ञी पंचेन्द्रियोंमें से आकर नारक पर्यायमें उत्पन्न होते हैं अतः इनके अपर्याप्तावस्था में भी भवप्रत्यय विभङ्गज्ञान रहता है। इसी

અવધિજ્ઞાન થઈ બીજા અને જો તે મિથ્યાદ્રષ્ટિ આ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેનું તે જ્ઞાન વિભંગજ્ઞાન થઈ બીજા નારકજીવોમાં ત્રણ જ્ઞાન કયું કયું હોય છે એજ વાત 'આભિણિબોહિયનાણી, સુયનાણી ઓહિનાણી' આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરેલ છે જે અન્નાણી તે અત્યેગઈયા દુઅન્નાણી અત્યેગઈયા તિઅન્નાણી' જે નારકજીવ અજ્ઞાની હોય છે તેમાંથી કેટલાક એ અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं तिन्नि अण्णाणाणि भयणाए' એ રીતે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાની અહીં ગણના છે - ભજના હોવાના કારણે જે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્ય ચ જીવ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેની અપર્યાવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ રહે છે. એટલા માટે નારક જીવ મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. એ જ રીતે જે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે, તે જીવો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોમાંથી આવીને નારક પર્યાયમાં - જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે તેની અપર્યાવસ્થામાં પણ ભવ પ્રત્યય વિભંગજ્ઞાન રહે છે એ જ કારણથી

મિથ્યાદૃષ્ટિસંનિષ્પન્નિન્દ્રિયેભ્ય ઉત્પદ્યમાનાનાં તુ અપર્યાપ્તકાવસ્થાયામપિ ભવમત્યયં વિભક્તજ્ઞાનં ભવતિ અતસ્ત્રયજ્ઞાનિનઃ કેચન મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, અવધ્ય-જ્ઞાનરૂપવિભક્તજ્ઞાનિનઃ, इत्यभिप्रायेण तदुपसंहरन्नाह—एवं त्रीणि अज्ञानानि भजनया इति, भजनया तेन केचित् द्वयज्ઞાનિનઃ કેચિત્ ત્રયજ્ઞાનિન ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘અસુરકુમારાણં મંતે ! કિં નાળી અન્નાળી ?’ હે મદન્ત ! અસુરકુમારાં ક્ષલુ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહેવ નેરડ્યા તહેવ તિન્નિ નાળાણિ નિયમા, તિન્નિ અન્નાળાણિ મયણા’ હે ગૌતમ ! યથૈવ નૈરયિકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ અસુરકુમારા અપિ તેષાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ નિયમાત્ નિયમતોઽવશ્યમેવ ભવન્તિ, કિન્તુ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા—કેચિત્ અસુરકુમારાં દ્વયજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, કેચિચ્ચાસુરકુમારાસ્ત્રયજ્ઞાનિનો ભવન્તિ इत्यर्थः, ‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवम् असुरकुमारवदेव यावत् — नागकुमार — सुवर्णकुमार—विद्युत्कुमारा—ग्निकुमार—

કારણસે ત્રીણ અજ્ઞાનોં કી ભજના કહી ગઈ હૈં । મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન ઔર વિભંગજ્ઞાન યે ત્રીણ અજ્ઞાન હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈં ‘અસુરકુમારાણં મંતે ! કિં નાળી અન્નાળી’ હે મદન્ત ! અસુર-કુમાર કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘જહેવ નેરડ્યા તહેવ તિન્નિ નાળાણિ નિયમા’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે નૈરયિક પ્રતિપાદિત કિયે ગયે હૈં ંસી પ્રકારસે અસુરકુમાર મી મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન ઔર અવધિજ્ઞાન ંન ત્રીણ જ્ઞાનવાલે તો નિયમ સે હોતે હૈં, પરંતુ ભજના સે ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં—અર્થાત્ કોઈ ૨ અસુરકુમાર દો અજ્ઞાન—મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઔર કોઈ ૨ અસુરકુમાર ત્રીણ અજ્ઞાન—મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન ઔર વિભંગજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં । ‘एवं जाव थणियकुमारा’ असुरकुमार जैसे ही यावत्

ત્રણે અજ્ઞાનોની ભજના પહેવામા આવી છે. મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણે અજ્ઞાન છે પ્રશ્ન - ‘અસુરકુમારાણં મંતે કિં નાળી અન્નાળી’ છે ભગવન્ ! અસુરકુમાર યું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ ‘જહેવ નેરડ્યા તહેવ તિન્નિ નાળાણિ નિયમા’ જે રીતે નૈરયિકોતુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેવી જ રીતે અસુરકુમાર પણ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણે જ્ઞાનવાળા નિયમથી હોય છે. પરંતુ ભજનાથી ત્રણે અજ્ઞાનવાળા હોય છે, અર્થાત કોઈ કોઈ અસુરકુમાર એ અજ્ઞાન (મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન) વાળા હોય છે અને કોઈ કોઈ અસુરકુમાર— મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગ અજ્ઞાન એ ત્રણે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘एवं जाव थणियकुमारा’ असुरकुमारની માફક જ યાવત— નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, દીપકુમાર,

દ્વીપકુમારો-દધિકુમાર-દિશાકુમાર-વાયુકુમાર-સ્તનિતકુમારા અપિ ત્રિજ્ઞાનિનો નિયમતો ભવન્તિ, ત્ર્યજ્ઞાનિનસ્તુ ભજનયા-કેચિદ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, કેચિચ્ચ ત્ર્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિક્કાઙ્કાયાણં મંતે ! કિં નાણી અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાઃ ગ્વલુ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ- ‘ગોયમા ! નો નાણી, અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકાઃ નો જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અપિતુ અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી-મહઅન્નાણી ય, સુયઅન્નાણી ય’ યે અજ્ઞાનિનઃ પૃથિવીકાયિકાસ્તે નિયમાત્ નિયમતો દ્વ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ-મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ । ‘એવં જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા’ એવં પૃથિવીકાયિકવદેવ યાવત્-અપ્કાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ,

નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર, ઔર સ્તનિતકુમાર યે સર્વ ભવનવાસી દેવ ત્રીજા જ્ઞાનવાળે તો નિયમ સે હોતે હૈં-પરન્તુ ભજના સે કોઈ ૨ દો અજ્ઞાનવાળે હોતે હૈં ઔર કોઈ ૨ ત્રીજા અજ્ઞાનવાળે હોતે હૈં । અર્થ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં ‘પુઢવિક્કાઙ્કાયાણં મંતે ! કિં નાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિક જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નાણી, અન્નાણી’ પૃથિવીકાયિક જીવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં, કિન્તુ અજ્ઞાની હોતે હૈં । ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી, મહ અન્નાણી ય, સુય અન્નાણી ય’ જો પૃથિવીકાયિક જીવ અજ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમસે મત્યજ્ઞાનવાળે ઔર શ્રુતાજ્ઞાનવાળે હોતે હૈં । ‘એવં જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા’ પૃથિવીકાયિક જીવ કો તરહ સે હી યાવત્-અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઔર વનસ્પતિકાયિક જીવ ભી જ્ઞાની નહીં

ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર એ બધા ભવનવાસી દેવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા નિયમથી થાય જ છે પરંતુ ભજનાથી કોઈ કોઈ એ અજ્ઞાનવાળા અને કોઈ કોઈ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન- પુઢવિક્કાઙ્કાયાણં મંતે કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! પૃથ્વીકાયિકજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ- ‘ગોયમા’ નો નાણી અન્નાણી’ પૃથ્વીકાયિકજીવ જ્ઞાની હોતા નથી અજ્ઞાની જ હોય છે ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી, મહઅન્નાણીય સુયઅન્નાણીય’ એ પૃથ્વીકાયિકજીવ અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે ‘એવં જાવ વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા’ પૃથ્વીકાયિક જીવની જેમ જ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવ

વાયુકાયિકા વનસ્પતિકાયિકા અપિ જીવાઃ નો જ્ઞાનિનઃ, અપિતુ દ્વચજ્ઞાનિન એવ ભવન્તિ, તત્રાપિ અજ્ઞાનિનોઽપિ નિયમાત્ દ્વચજ્ઞાનિનો ભવન્તિ-મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિન-શ્ચેતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેદંદિયા ણં પુચ્છા?’ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, તથા ચ દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ?

ઇતિ પ્રદ્ધનઃ, મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! ણાણી વિ, અણ્ણાણી વિ’ હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયા કેચિત્ સાસ્વાદનસમ્યગ્દર્શનસદ્ભાવેનાપર્યાપ્તકાવસ્થાયાં જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, ‘જે નાણી તે નિયમા દુન્નાણી’ યે દ્વીન્દ્રિયા જ્ઞાનિનો ભવન્તિ તે નિયમાત્ દ્વિજ્ઞાનિનો ભવન્ત્યેવ, ‘તંજહા-આભિણિવોહિયનાણી ય, સુયનાણી ય’ તથથા-આભિણિવોધિકજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતજ્ઞાનિનશ્ચ, ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી, તંજહા-આભિણિવોહિયઅન્નાણી, સુયઅન્નાણી’ યે અજ્ઞાનિનો દ્વીન્દ્રિયાઃ તે નિયમાત્ દ્વચજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તથથા - આભિણિવોધિકાજ્ઞાનિનઃ મત્યજ્ઞાનિન इत्यर्थः, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, ‘એવં

હોતે હૈં, અપિ તુ અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । इनके मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान ये दो अज्ञान होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘वे इंदिया णं पुच्छा’ हे मदन्त ! वेन्द्रिय जीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णाणी वि, अण्णाणी वि’ वेन्द्रिय जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । ज्ञानी होनेका तात्पर्य ऐसा है कि कितनेक वेन्द्रिय जीव सास्वादन सम्यग्दर्शनके सद्भावसे अपर्याप्तावस्थामें ज्ञानी भी होते हैं । इनमें ‘जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी तं जहा आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य’ नियमसे आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं । ‘जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नणी’ और जो वेन्द्रिय जीव अज्ञानी होते हैं-उनमें मतिअज्ञान और श्रुताज्ञान होते हैं । ‘एवं तेइंदिय चउरिंदिया

પણુ અજ્ઞાની જ હોય છે તેમનામાં મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. પ્રશ્ન-‘વેદંદિયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન ! બે ઇન્દ્રિયજીવો અજ્ઞાની હોય છે કે જ્ઞાની ? ઉ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ બે ઇન્દ્રિય જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. જ્ઞાની હોવાનું તાત્પર્ય એવું છે કે- કેટલાક બે ઇન્દ્રિય જીવ સાસ્વાદન, સમ્યગ્દર્શનના સદ્ભાવથી અપર્યાપ્તાવસ્થામાં જ્ઞાની હોય છે. તેઓમાં ‘જે નાણી તે નિયમા દુન્નાણી તં જહા આભિણિવોહિયનાણી ય, સુયનાણી ય’ નિયમથી આભિણિવોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી’ અને જે બે ઇન્દ્રિયજીવ અજ્ઞાની હોય છે તે મત્યજ્ઞાન અને

તેહિન્દ્રિય ચતુર્હિન્દિયા વિ' एवं द्वीन्द्रियवदेव त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि नियमात् द्विज्ञानिनः, द्वयज्ञानिनश्च बोध्याः मतिज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च, मत्यज्ञानिनः अज्ञानिनश्चेति भावः । गौतमः पृच्छति- 'पंचिन्दियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाःखलु पृच्छा, तथाच पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकाः किम् ज्ञानिनः ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, एवं तिन्नि नाणाणि तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए' तत्र ये ज्ञानिनः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ते अस्त्येकके केचन द्विज्ञानिनः, अस्त्येकके केचन त्रिज्ञानिनः, मतिश्रुतज्ञानिनः, मतिश्रुताऽवधिज्ञानिनश्चेत्यर्थः तदुपसह-

વિ' દ્વીન્દ્રિય જીવકે જૈસે હી તેહન્દ્રિય ઔર ચૌહન્દ્રિય જીવ મી નિયમસે દોજ્ઞાનવાલે ઔર દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં દો જ્ઞાનવાલોંમેં મતિજ્ઞાની ઔર શ્રુતજ્ઞાની હોતે હૈં ઔર દો અજ્ઞાનિયોંમેં મત્યજ્ઞાની ઔર શ્રુતાજ્ઞાનો હોતે હૈં । ગૌતમસ્વામી પૂછતે હૈં 'પંચિન્દિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુછ્છા' હે ભદન્ત ! જો પંચેન્દ્રિયતિર્યંચયોનિકે જીવ હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાણી વિ, અન્નાણી વિ, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચજીવ જ્ઞાની મી હોતે હૈં ઔર અજ્ઞાની મી હોતે હૈં । 'જે નાણી તે અત્થેગહયા દુન્નાણી અત્થેગહયા તિન્નાણી एवं તિન્નિ નાણાણિ, તિન્નિ અન્નાણાણિ ય ભય-ણાએ' જો જ્ઞાનો હોતે હૈં વે કિતનેક દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, કિતનેક ત્રીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઇસ તરહ દો ત્રીન જ્ઞાનવાલે હોનેકી પંચેન્દ્રિય

શ્રુતઅજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं तेह्दिय चतुर्ह्दियावि' द्विन्द्रियજીવના જેવા જ તદ્દન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો પણ છે જ્ઞાન અને છે અજ્ઞાનવાળા હોય છે છે જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન અને છે અજ્ઞાન તે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતઅજ્ઞાનો હોય છે 'पंचिन्दिय तिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' હે ભગવન ! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાણી વિ અન્નાણી વિ' તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी एवं तिन्नि नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए' તેમાં કેટલાક છે જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે એ જ રીતે છે અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાની અને છે અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાની પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીમાં ભજના સમજવી છે જ્ઞાનીયોમા મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની.

રત્નાદ-एवम् उक्तरीत्या तेषां त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति, केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकाः मत्तज्ञानिनः अज्ञानिनः, केचन मत्तज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, अवध्यज्ञानरूप, विभङ्गज्ञानिनश्चेत्यर्थः । 'मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंच नाणाणि, तिन्नि अण्णाणाणि भयणाए' मनुष्याः यथा समुच्चयजीवाः प्रतिपादितास्तथैव तेषां पञ्चज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि च जनया विज्ञेयानि तथाच केचन मनुष्याः द्विज्ञानिनः, केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनः, केचन एक-ज्ञानिनो भवन्ति, तत्र द्विज्ञानिनो मतिश्रुतज्ञानिनः, त्रिज्ञानिनो मतिश्रुतावधि-ज्ञानिनः, अथवा मतिश्रुतमनःपर्यवज्ञानिनः, चतुर्ज्ञानिनो मतिश्रुतावधिमनः-

तिर्यચોમેં ભજના જાનના ચાહિયે । દો જ્ઞાનિયોમેં મતિજ્ઞાની ઔર શ્રુતજ્ઞાની તથા ત્રીન જ્ઞાનીયોમેં મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની ઔર અવધિજ્ઞાની હોતે હૈં । દો અજ્ઞાનિયોમેં મત્યજ્ઞાની, અજ્ઞાની ઔર ત્રીન અજ્ઞાનિયોમેં મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની ઔર વિભંગજ્ઞાની હોતે હૈં । 'મણુસ્સા જહા જીવા તહેવ પંચ નાણાણિ, તિન્નિ અણ્ણાણાણિ ભયણાए' જિસ તરહસે સમુચ્ચય-સામાન્ય જીવ કહે ગયે હૈં ઁસી તરહસે મનુષ્ય ભી પાંચજ્ઞાનવાલે ઔર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે ભજનાસે જાનના ચાહિયે । તથા ચ કિતનેક મનુષ્ય દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, કિતનેક મનુષ્ય ત્રીનજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, કિતનેક મનુષ્ય ચારજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઔર કિતનેક મનુષ્ય કેવલ એકજ્ઞાનકેવલજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । દો જ્ઞાનવાલોમેં મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ત્રીનજ્ઞાનવાલોમેં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઔર અવધિજ્ઞાનવાલે યા મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન ઔર મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ।

તથા ત્રણુમાં મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાની હોય છે. જે અજ્ઞાનીઓમાં મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને ત્રણુ અજ્ઞાનીઓમાં મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનરૂપ વિભંગજ્ઞાની હોય છે. 'મણુસ્સા જહા જીવા તહેવ પંચનાણાણિ તિન્ની અન્નાણાણિ ભયણાए' જે રીતે સામાન્ય જીવ કહેલ છે તે રીતે મનુષ્ય પણ પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણુ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી સમજવા. તેમાં કેટલાક મનુષ્ય જે જ્ઞાનવાળા હોય છે કેટલાક ત્રણુ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક મનુષ્ય ફક્ત કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે. જે જ્ઞાનવાળા- તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે. ત્રણુ જ્ઞાનવાળાઓમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. અગર મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે. ચાર જ્ઞાનવાળાઓમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન,

પર્યવજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, એવં વ્યજ્ઞાનિનો મનુષ્યાઃ કેચન દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, કેચન વ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તત્ર દ્વ્યજ્ઞાનિનો મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, વ્યજ્ઞાનિનસ્તુ મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ વિભક્ત-જ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ, इत्यभिप्रायः, ‘વાળમંતરા જહા નેરહ્યા’ વાનવ્યન્તરાઃ પિશાચ-ભૂત-યક્ષ-રાક્ષસ-કિન્નર-કિંપુરિસ-મહોરગ-ગન્ધર્વા અઘ્રૌ દેવાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રતિ-પાદિતાસ્તથૈવાવસેયાઃ, તથાચ નૈરયિકવત્ વાનવ્યન્તરા અપિ નિયમાત્ ત્રિજ્ઞાનિનઃ, ભજનયા ચ વ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, કેચન દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, કેચન વ્યજ્ઞાનિન इत्यर्थः ‘જોઈસિયવેમાણિયાણં તિન્નિ નાણા, તિન્નિ અન્નાણા નિયમા’ જ્યોતિષિક-વૈમાનિકાનાં નિયમાત્ ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ ભવન્તિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ નિયમતો ભવ-

ચારજ્ઞાનવાલોંમેં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર એકજ્ઞાનવાલોંમેં સિર્ફ કેવલજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ઇસી તરહસે કિતનેક મનુષ્ય દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક મનુષ્ય ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । દો અજ્ઞાનવાલોંમેં મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલોંમેં મત્યજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાની ઓર વિભંગજ્ઞાની હોતે હૈં । ‘વાળમંતરા જહા નેરહ્યા’ વાનવ્યન્તરપિશાચ, ભૂત, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ યે આઠ જિસ તરહસે નૈરયિક જીવોંકા કથન ક્રિયા ગયા હૈ જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાનીકો લેકર ડસી તરહસે ત્રીનજ્ઞાનવાલે ઓર ભજનાસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ કિતનેક વાનવ્યન્તર દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક વાનવ્યન્તરદેવ ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ‘જોઈસિયવેમાણિયા ણં તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમા’ જ્યોતિષિકદેવ ઓર વૈમાનિકદેવ નિયમસે ત્રીનજ્ઞાનવાલે ઓર નિયમસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । તથાચ

અવધિજ્ઞાન અને મનઃ પર્યવ જ્ઞાનવાળા હોય છે એક જ્ઞાનવાળામા ફક્ત કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે કેટલાક મનુષ્ય મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની એમ બે અજ્ઞાનવાળા, અને કેટલાક મનુષ્ય મત્યજ્ઞાની શ્રુતઅજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘વાળમંતરા જહા નેરહ્યા’ વાનવ્યન્તર, પિશાચ, ભૂત, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ એ આઠ જે રીતે નૈરયિક જીવોંનું કથન કરેલ છે એજ રીતે ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. અર્થાત્- કેટલાક વાનવ્યન્તર બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક વાનવ્યન્તર ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘જોઈસિય વેમાણિયા ણં તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમા’ જ્યોતિષિકદેવ અને વૈમાનિકદેવો નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળાં થયાં છે. તેમજ અંદ્રાદિક જ્યોતિષિકદેવ

ન્તિ, તથાચ જ્યોતિષિકાશ્ચન્દ્રાદયઃ, વૈમાનિકાશ્ચ સૌધર્માદયો નિયમતો મતિશ્રુતા-
વધિજ્ઞાનિનઃ, નિયમતશ્ચ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન-વિમદ્ગજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ । ગૌતમઃ
પૂછતિ— સિદ્ધાણં મંતે ! પુચ્છા' હે ભદન્ત ! સિદ્ધાઃ સ્વલુ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ?
અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ — 'ગોયમા ! જાણી નો અન્નાણી, નિયમા
એગનાણી, કેવલનાણી' હે ગૌતમ ! સિદ્ધાઃ સ્વલુ જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, નો અજ્ઞાનિનો
ભવન્તિ, તત્રાપિ નિયમાત્ નિયમતઃ એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, નતુ
આભિનિવોધિકાદિ જ્ઞાનિન ઇતિ ભાવઃ ।

इदमत्रावधेयम्-ज्ञानं पञ्चविधं ? मतिज्ञानम् (आभिनिवोधिकज्ञानम्),
२ श्रुतज्ञानम्, ३ अवधिज्ञानम्, ४ मनःपर्यवज्ञानम्, ५ केवलज्ञानम् । तत्र स क्षेपतो
ज्ञानं द्विविधं-प्रत्यक्षं, परोक्षम् । तत्र प्रत्यक्षं द्विविधं प्रज्ञप्तम्-१ इन्द्रियप्रत्यक्षम्
चंद्रादिक ज्योतिषीदेव और सौधर्मादिक वैमानिकदेव नियमसे मति-
ज्ञानवाले, श्रुतज्ञानवाले, और अवधिज्ञानवाले होते हैं और नियमसे
मत्यज्ञानवाले, श्रुतअज्ञानवाले और विभंगज्ञानवाले होते हैं । अव
गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'सिद्धाणं मंते ! पुच्छा' हे भदन्त !
सिद्ध क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं
'गोयमा' हे गौतम ! 'जाणी, जो अन्नाणी सिद्धनियमसे ज्ञानी होते
हैं अज्ञानी नहीं होते हैं । ज्ञानीमें भी वे केवलज्ञानी होते हैं ।
इसी कारण उन्हें यहाँ 'एगनाणी केवलनाणी' ऐसा कहा गया है ।
अन्य आभिनिवोधिक ज्ञानवाले वे नहीं होते हैं । यहाँ ऐसा समझना
चाहिये सिद्धान्तकी दृष्टिसे ज्ञान पाँच प्रकारका होता है १ मतिज्ञान,
२ श्रुतज्ञान, ३ अवधिज्ञान, ४ मनःपर्यवज्ञान, ५ केवलज्ञान दार्शनिक
शैलीसे इन पाँचों ज्ञानोंको दो विभागमें विभक्त किया गया है एक

અને સૌધર્માદિક વૈમાનિકદેવ નિયમથી મતિજ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાન-
વાળા હોય છે તેમજ નિયમથી મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાનવાળા હોય છે.
'સિદ્ધાણં મંતે પુચ્છા' હે ભગવન ! સિદ્ધો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ.—'ગોયમા'
હે ગૌતમ ! 'નાણી નો અન્નાણી' સિદ્ધ નિયમથી જ્ઞાની જ હોય છે અને જ્ઞાનીમાં
પણ તેઓ કેવળજ્ઞાની હોય છે તેજ કારણે તેઓને અહીં 'એગ નાણી કેવલનાણી'
એવું કહ્યું છે. બીજા આભિનિવોધિક જ્ઞાનવાળા તે હોતા નથી અહીં એવું સમજવાનું
છે કે સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન,
૪ મનઃ પર્યવજ્ઞાન, ૫ કેવળજ્ઞાન દાર્શનિક શૈલીથી આ પાંચે જ્ઞાનોને બે ભાગમાં

૨ નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ ચ । ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષં પञ્ચવિધમ્ ૧ સ્પર્શનેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષમ્
૨ રસનેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષમ્, ૩ ઘ્રાણેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષમ્, ૪ ચક્ષુરિન્દ્રિયપ્રત્યક્ષમ્,
૫ શ્રોત્રેન્દ્રિયપ્રત્યક્ષમ્ । નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ ત્રિવિધમ્ ૧ અવધિજ્ઞાનમ્, ૨ મનઃ-
પર્યવજ્ઞાનમ્, ૩ કેવલજ્ઞાનં ચ । તત્ર અવધિજ્ઞાનં દ્વિવિધમ્ ૧ પ્રતિપાતિ, ૨ અપ્રતિ-
પાતિ ચ, મનઃપર્યવજ્ઞાનં દ્વિવિધ પૂજ્ઞમ્ - ૧ ઋજુમતિ, ૨ વિપુલમતિ ચ
૧ મનુષ્ય,- ૨ ગર્ભજ,- ૩ કર્મભૂમિજ,- ૪ સંખ્યેયવર્ષાણુક-૫ પર્યાપ્તક,-
૬ સમ્યગ્દૃષ્ટિ,- ૭ સંયત્તા,- ૮ પ્રમાદિ,- ૯ લબ્ધિમતાં નવભેદવર્તાં જીવાનાં
મનઃપર્યવજ્ઞાનમુત્પદ્યતે । કેવલજ્ઞાનં ત્રિવિધમ્ ૧ સયોગિ, ૨ અયોગિ, ૩ સિદ્ધશ્ચ ।

વિભાગ હૈ પ્રત્યક્ષ ઓર દૂસરા વિભાગ હૈ પરોક્ષ इनमें भी प्रत्यक्ष
दो प्रकारका कहा गया है एक इन्द्रिय प्रत्यक्ष दूसरा नोइन्द्रिय प्रत्यक्ष
इन्द्रियप्रत्यक्ष स्पर्शनइन्द्रियप्रत्यक्ष, रसनाइन्द्रियप्रत्यक्ष, घ्राणइन्द्रियप्रत्यक्ष,
चक्षुइन्द्रियप्रत्यक्ष और कर्णइन्द्रियप्रत्यक्ष, इस तरहसे प्रत्यक्ष पांच
प्रकारका कहा गया है । नोइन्द्रियप्रत्यक्ष तीन प्रकारका कहा गया
है एक अवधिज्ञान, दूसरा मनःपर्यवज्ञान और तीसरा केवलज्ञान ।
प्रतिपाति और अप्रतिपातिके भेदसे अवधिज्ञान दो प्रकारका कहा
गया है । ऋजुमति और विपुलमतिके भेदसे मनःपर्यवज्ञान दो भेद-
रूप कहा गया है । जो जीव मनुष्य हो गर्भज हो, कर्मभूमिमें उत्पन्न
हुआ हो, संख्यातवर्षकी आयुवाला हो, पर्याप्तक हो, सम्यग्दृष्टि हो,
संयत हो, अप्रमादी हो, लब्धिवाला हो ऐसे नव विशेषणवाले जीवोंके
मनःपर्यवज्ञान उत्पन्न होता है । केवलज्ञान तीन प्रकारका होता है

વિભક્ત કરેલ છે. એક પ્રત્યક્ષ અને બીજું પરોક્ષ તેમાં પ્રત્યક્ષ બે પ્રકારનું કહેલ છે.
એક ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને નોઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ - સ્પર્શન ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ,
રસનાઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, ઘ્રાણઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, ચક્ષુઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને કર્ણઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ એ
રીતે પ્રત્યક્ષ પાંચ પ્રકારના કહેલ છે નો ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ ત્રણ પ્રકારનું કહેલ છે. એક
અવધિજ્ઞાન, બીજું મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ત્રીજું કેવળજ્ઞાન પ્રતિપાતિ અને અપ્રતિપાતિના
ભેદથી અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનું કહેલ છે અને ઋજુમતિ અને વિપુલમતિના ભેદથી
મનઃ પર્યવજ્ઞાન બે ભેદરૂપે કહેલ છે જે જીવ મનુષ્ય હોય, ગર્ભજ હોય, કર્મભૂમિમાં
ઉત્પન્ન થયેલ હોય સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા હોય પર્યાપ્તક હોય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય,
સંયત હોય, અપ્રમાદિ હોય અને લબ્ધિવાળા હોય એવા વિશેષણવાળા જીવોને મન-
પર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે કેવળજ્ઞાન ૧ સયોગિ કેવળજ્ઞાન ૨ અયોગિક કેવળજ્ઞાન અને

તત્ર સયોગિકેવલજ્ઞાનં ત્રયોદશગુણસ્થાનકવર્તિનો જીવસ્ય, અયોગિકેવલ-
જ્ઞાનં તુ ચતુર્દશગુણસ્થાનકવર્તિનો જીવસ્ય ભવતિ । સિદ્ધકેવલજ્ઞાન દિવિધમ્
૧ અનન્તરસિદ્ધકેવલજ્ઞાનમ્, પરમ્પરસિદ્ધકેવલજ્ઞાનમ્ । તત્ર અનન્તરસિદ્ધ-
કેવલજ્ઞાન ૧૫ પશ્ચદશવિધમ્- ૧ તીર્થસિદ્ધમ્, ૨ અતીર્થસિદ્ધમ્, ૩ તીર્થકૂર-
મિદ્ધમ્, ૪ અતીર્થકૂરમિદ્ધમ્, ૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધમ્, ૬ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધમ્, ૭ બુદ્ધ-
બોધિતમિદ્ધમ્, ૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધમ્, ૯ પુરુષલિંગસિદ્ધમ્, ૧૦ નપુસકલિંગસિદ્ધમ્,
૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધમ્, ૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધમ્, ૧૩ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધમ્, ૧૪ એક-
સિદ્ધમ્, ૧૫ અનેકસિદ્ધમ્ । પરમ્પરસિદ્ધમ્ । કેવલજ્ઞાનમ્ ૧૩ ત્રયોદશવિધમ્ ૧
અપ્રથમસમયસિદ્ધમ્, ૨ દ્વિસમયમિદ્ધમ્, ૩ ત્રિસમયસિદ્ધમ્, ૪ ચતુઃસમયસિદ્ધમ્
૫ પશ્ચસમયસિદ્ધમ્, ૬ ષટ્સમયસિદ્ધમ્, ૭ સપ્તસમયસિદ્ધમ્, ૮ અષ્ટસમયસિદ્ધમ્,

૧ સયોગીકા કેવલ જ્ઞાન, ૨ અયોગીકા કેવલજ્ઞાન, ઔર ૩ સિદ્ધકા કેવ-
લજ્ઞાન તેરહવેં ગુણસ્થાનમેં રહનેવાલે જીવકા જો કેવલજ્ઞાન હૈં વહ
સયોગિકેવલજ્ઞાન હૈં અયોગી ચૌદહવેં ગુણસ્થાનવર્તી જીવકા જો
કેવલજ્ઞાન હૈં વહ અયોગિકેવલજ્ઞાન હૈં, સિદ્ધકેવલજ્ઞાન દો પ્રકારકા
કહા ગયા ૧ અનન્તરસિદ્ધકેવલજ્ઞાન, ઔર દૂસરા પરમ્પરસિદ્ધકેવલ-
જ્ઞાન અનન્તરસિદ્ધકેવલજ્ઞાન ૧૫ પ્રકારકા કહા ગયા હૈં - ૧ તીર્થસિદ્ધ,
૨ અતીર્થસિદ્ધ, ૩ તીર્થકૂરસિદ્ધ, ૪ અતીર્થકૂરસિદ્ધ, ૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ,
૬ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, ૭ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ, ૯ પુરુષલિંગસિદ્ધ,
૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ, ૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ, ૧૩ ગૃહસ્થ-
લિંગસિદ્ધ, ૧૪ એકસિદ્ધ, ૧૫ અનેકસિદ્ધ, પરમ્પરાસિદ્ધકેવલજ્ઞાન ૧૩
પ્રકારકા કહા ગયા હૈં - ૧ અપ્રથમસમયમિદ્ધ, ૨ દ્વિસમયસિદ્ધ, ૩, ત્રિ-
સમયસિદ્ધ, ૪ ચતુઃસમયસિદ્ધ, ૫ પંચસમયસિદ્ધ, ૬ ષટ્સમયસિદ્ધ,

સિદ્ધનુ કેવળજ્ઞાન એ રીતે ત્રણ પ્રકારનું હોય છે. તેમાં ગુણસ્થાનમાં રહેવાવાળા જીવનું
જે કેવળજ્ઞાન છે તે સયોગી કેવળજ્ઞાન છે અને એમાં ગુણસ્થાનવર્તી જીવનું જે
કેવળજ્ઞાન છે તે અયોગિક કેવળજ્ઞાન છે. સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન એક અનંતસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન
અને બીજું પરંપરાસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન એ ભેદથી બે પ્રકારનું છે અનન્તર સિદ્ધજ્ઞાન ૧૫
પરંપરા પ્રકારનું છે. ૧ તીર્થસિદ્ધ, ૨ અતીર્થસિદ્ધ, ૩ તીર્થકૂર સિદ્ધ, ૪ અતીર્થકૂર સિદ્ધ,
૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, ૬ પ્રત્યેક બુદ્ધસિદ્ધ, ૭ બુદ્ધબોધિક સિદ્ધ, ૮ સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ,
૯ પુરુષલિંગ સિદ્ધ, ૧૦ નપુ સકલિંગસિદ્ધ, ૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ,
૧૩ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, ૧૪ એક સિદ્ધ અને ૧૫ અનેક સિદ્ધ પરંપરાસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન
નીચે પ્રમાણે તેર પ્રકારનું છે - ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ, ૨ દ્વિસમયસિદ્ધ, ૩ ત્રિસમય-

९ नवसमयसिद्धम् १० दशसमयसिद्धम्, संख्यातसमयसिद्धम्, अ-
संख्यात समयसिद्धम्, अनन्तसमयसिद्धञ्च, इति प्रत्यक्षज्ञानम् । अथ परोक्षज्ञानं
द्विविधम् ? मतिज्ञानं, श्रुतज्ञानञ्च, तत्र मतिज्ञानस्य ३६० षष्ट्युत्तरत्रिंशत् भेदाः,
तत्र प्रथमं मतिज्ञानं द्विविधम् १ श्रुतनिश्चितम्, २ अश्रुतनिश्चितं च, तत्र अश्रुत-
निश्चितं चतुर्विधम्—१ औत्पातिकी, २ वैनयिकी, ३ कर्मजा, ४ पारिणामिकी,
तत्र दर्शनश्रवणमन्तरैव या बुद्धिः ज्ञेयं वस्तु सहसा विषयी कृत्य कार्यं निष्पादयति
सौत्पातिकी उच्यते—यथा नटपुत्ररोहकस्य बुद्धिः १। गुरोः सेवाश्रुश्रूषया वैयावृत्य-
करणेन जायमाना बुद्धिः वैनयिकी—यथा नैमित्तिकसिद्धपुत्रशिष्याणां संजाता २।

७ सप्तसमयसिद्ध, ८ अष्टसमयसिद्ध, ९ नवसमयसिद्ध, १० दश-
समयसिद्ध, ११ संख्यातसमयसिद्ध, १२ असंख्यातसमयसिद्ध, १३
अनन्तसमयसिद्ध इस तरहसे यह प्रत्यक्षज्ञानका वर्णन है ।

परोक्षज्ञान दो प्रकारका होता है एकमतिज्ञान और दूसरा श्रुतज्ञान इनमें मतिज्ञानके ३६० भेद होते हैं । मतिज्ञान श्रुतनिश्चित और अश्रुतनिश्चितके भेद से दो प्रकारका कहा गया है. इनमें अश्रुतनिश्चित मतिज्ञान औत्पातिकी, वैनयिकी, कर्मजा और पारिणामिकी इन चार बुद्धियोरूप चार प्रकारका होता है. दर्शन और सुननेके बिना ही जो बुद्धि ज्ञेयविषयको जल्दी से विषय करके कार्य को संपन्न कर देती है वह औत्पातिकी बुद्धि है. जैसे नटपुत्र रोहककी बुद्धि शास्त्रमें कही गई है । गुरुको सेवा शुश्रूषा से, वैयावृत्य करने से जो बुद्धि उत्पन्न होती है वह वैनयिकी बुद्धि है । जैसे नैमित्तिक सिद्धपुत्र के शिष्यों

સિદ્ધ, ૪ ચતુસ્સમયસિદ્ધ, ૫ પંચસમયસિદ્ધ, ૬ ષટ્સમયસિદ્ધ, ૭ સપ્તસમયસિદ્ધ, ૮ અષ્ટ સમયસિદ્ધ, ૯ નવ સમયસિદ્ધ, ૧૦ દશ સમયસિદ્ધ, ૧૧ સખ્યાત સમયસિદ્ધ, ૧૨ અસખ્યાત સમયસિદ્ધ, ૧૩ અનંત સમયસિદ્ધ. આ રીતે આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું વર્ણન છે.

પરોક્ષજ્ઞાન બે પ્રકારેતુ હોય છે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ પ્રકારના લેદ્ધી હોય છે, તેમાં મતિજ્ઞાનના ૩૬૦ ત્રણસોસાઠ બેઠ હોય છે મતિજ્ઞાન શ્રુતનિશ્ચિત શ્રુતના આધારવાળું અને અશ્રુતનિશ્ચિતના લેદ્ધી બે પ્રકારતુ કહેલ છે. તેમાં અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન ઔત્પતિક વૈનયિકી, કર્મજ્ઞ અને પારિણામિકી એ ચાર બુદ્ધિઓરૂપ ચાર પ્રકારતુ હોય છે. દર્શન અને સાંભળ્યા વિના જ જે બુદ્ધિ જોય વિષયને જલ્દીથી વિષય કરીને કાર્યને સંપાદન કરે છે તે ઔત્પતિકી બુદ્ધિ છે જેવી રીતે નટપુત્ર રાહકની બુદ્ધિશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલ છે શુરની સેવા સુશ્રુષાથી, ગેમાવૃત્ય કરવાથી જે બુદ્ધિ ઇત્યન્ન થાય છે તે વૈનયિકી બુદ્ધિ છે. જેવી રીતે નૈમિત્તિક સિદ્ધપુત્રના શિષ્યને યદ્ય હતી કાર્યકારણના

કાર્યકરણાભ્યાસેન જાયમાના બુદ્ધિઃ કર્મજા-યથા કૃષકાદીનાં કૃષિકાર્યાદૌ નિપુ-
ણતા જાયતે ૩ । ચિરકાલવ્યવહારાનુભવજન્યા બુદ્ધિઃ પારિણામિકી-યથા વૃદ્ધા-
દીનામ્ ૪ । શ્રુતનિશ્ચિતં ચતુર્વિધમ્ ૧ અવગ્રહઃ, ૨ ઈદા, ૩ અવાયઃ, ૪ ધારણા ચ,
તત્ર અવગ્રહો દ્વિવિધઃ ૧ અર્થાવગ્રહઃ, ૨ વ્યજ્ઞનાવગ્રહશ્ચ । અર્થાવગ્રહઃ પાંચેન્દ્રિયૈઃ
મનમા ચ વશ્ટેન જાયતે । વ્યજ્ઞનાવગ્રહઃ શ્રોત્ર-ગ્રાણ-રસના-સ્પર્શનરૂપચતુ-
રિન્દ્રિયૈઃ જાયતે । અર્થાવગ્રહવત્ ઈદા, અવાયઃ, ધારણાં ચાપિ પ્રત્યેકં ષડ્વિધા ।
વ્યજ્ઞનાવગ્રહશ્ચતુર્વિધઃ સર્વમેલનેન ૬+૬+૬+૬+૪=૨૮ અષ્ટાવિંશતિ ભેદાઃ, તેષાં
ચ ૧ बहुग्राही, ૨ અલ્પગ્રાહી, ૩ बहुविधग्राही, ૪ અલ્પવિધગ્રાહી, ૫ ક્ષિપ્રઃ, અક્ષિપ્રઃ,

કો હુઈ । કાર્યકારણકે અભ્યાસ સે જાયમાન જો બુદ્ધિ હૈ વહ કર્મજા
બુદ્ધિ હૈ । જૈસે કિસાન આદિકોંકો અપને કૃષિકર્મ આદિમેં નિપુણતા
હો જાતી હૈ । ચિરકાલ સે લૌકિક વ્યવહાર કા અનુભવ કરતે જો
બુદ્ધિ આ જાતી હૈ વહ પારિણામિકી બુદ્ધિ હૈ જૈસે અનુભવી વૃદ્ધાદિક
પુરુષોંકી બુદ્ધિ । શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન ચાર પ્રકારકા હોતા હૈ. અવગ્રહ
ઈદા, અવાય ઓર ધારણા इनमें अर्थावग्राह और व्यज्जनावग्राहके भेद
સે અવગ્રહજ્ઞાન દો પ્રકારકા હોતા હૈ । અર્થાવગ્રહ પાંચ ઇન્દ્રિય ઓર
છટે મન સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ. વ્યજ્ઞનાવગ્રહ-શ્રોત્ર, ગ્રાણ, રસના ઓર
સ્પર્શન इन चार इन्द्रियों से उत्पन्न होता है । अर्थावग्राह की तरह
ઈદા, અવાય ઓર ધારણા. ये भी प्रत्येक पांच इन्द्रिय और छठे मन
સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ. વ્યજ્ઞનાવગ્રહ ૪ પ્રકારકા હૈ । इस तरह अवग्राह
ઈદા, અવાય, ધારણા इन सबके ६+६+६-६+४=२८ भेद हो जाते हैं । ये
અવગ્રહાદિક बहुग्राही, अल्पग्राही, बहुविधग्राही, अल्पविधग्राही, क्षिप्रग्राही

અભ્યાસથી થવાવાળી બુદ્ધિ તે કર્મજા બુદ્ધિ છે. જેવી રીતે ખડુતાદેકાને પોતાના
કાર્યમાં નિપુણતા થઈ જાય છે. લાંબા કાળથી લૌકિક વહેવારનો અનુભવ કરતાં કરતાં
જે બુદ્ધિ આવી જાય છે તે પારિણામિકી બુદ્ધિ છે. જેવી રીતે અનુભવી વૃદ્ધ પુરુષોની
હોય છે શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું હોય છે અવગ્રહ, ઇદા, અવાય અને ધારણા.
તેમાં અર્થાવગ્રહ અને વ્યજ્ઞનાવગ્રહના ભેદથી અવગ્રહ બે પ્રકારના હોય છે. અર્થાવગ્રહ
પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. વ્યજ્ઞનાવગ્રહ શ્રોત્ર, ગ્રાણ, રસના અને
સ્પર્શન એ ચાર ઇન્દ્રિયોથી થાય છે. અર્થાવગ્રહની માફક ઇદા, અવાય અને ધારણા
પણ પ્રત્યેક પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. વ્યજ્ઞનાવગ્રહ ચાર પ્રકારનું
હોય છે એ રીતે અવગ્રહ, ઇદા, અવાય, ધારણા એ બધાના ૬+૬+૬+૬+૪=૨૮ ભેદ
થાય છે એ અવગ્રહાદિક બહુગ્રાહી, અલ્પગ્રાહી, બહુવિધગ્રાહી, અલ્પવિધગ્રાહી, ક્ષિપ્ર-

૭ નિશ્ચિતઃ, ૮ અનિશ્ચિતઃ, ૯ સંદિગ્ધઃ, ૧૦ અસંદિગ્ધઃ, ૧૧ ધ્રુવઃ, ૧૨ અધ્રુવશ્ચઃ
ભેદાઃ, તૈઃ ગુણને ૨૮×૧૨+૩૩૬ ષટ્ત્રિંશદધિકશતત્રય ભેદાઃ। અશ્રુતનિશ્ચિતસ્ય
ચતુર્ભેદમેલનેન ચ ૩૪૦ ચત્વારિંશદધિકં શતત્રયં ભેદા ભવન્તિ, અવગ્રહાદીનાં ચતુર્ણાં
પञ्ચપञ્ચાવાન્તરભેદૈર્વિંશતિવિધાનાં મેલને ચ ૩૬૦ ષષ્ઠ્યધિકશતત્રયં ભવતિ। તત્ર
પ્રત્યેકં અવગ્રહસ્ય-૧ અવગ્રહણતા, ૨ ઉપધારણતા, ૩ શ્રવણતા, ૪ અવલમ્બનતા, ૫
મેધા, इति पंच भेदाः। ईहायाः-૧ આભોગનતા, ૨ માર્ગણતા; ૩ ગવેષણતા, ૪
ચિન્તા, ૫ વિમર્શઃ, इति पंच भेदाः। अवायस्य-૧ આવર્તનતા, ૨ પ્રત્યાવર્તનતા,
૩ અવાયઃ, ૪ બુદ્ધિઃ, ૫ વિજ્ઞાનમ, इति पञ्च भेदाः। धारणायाश्च-૧ ધરણા,

અક્ષિપ્રગ્રાહી, નિશ્ચિતગ્રાહી, અનિશ્ચિતગ્રાહી, સંદિગ્ધગ્રાહી, અસંદિગ્ધગ્રાહી
ધ્રુવગ્રાહી ઓર અધ્રુવગ્રાહી હોતે હૈં । ઇસ તરહ ઇન બહાદિક બારહ પ્રકાર
કે પદાર્થોકે સાથ ગુણા કરને સે ૨૮કા, ૩૩૬ ભેદ હો જાતે હૈં । યે સબ
ભેદ શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનકે હૈં । અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનકે ચાર ભેદ
ઇનમેં મિલાને સે ૩૪૦ ભેદ હોતે હૈં । ઇન અવગ્રહાદિકોંકે ૫-૫ ઓર
અવાન્તર ભેદ હોતે હૈં સો ૨૦ ભેદ ૩૪૦ ભેદોંમેં મિલા દેને સે કુલ
મતિજ્ઞાન કે ભેદ ૩૬૦ હો જાતે હૈં । અવગ્રહાદિકોંકે અવાન્તર ૫-૫
ભેદ ઇસ પ્રકારસે હૈં-૧ અવગ્રહણતા, ૨ ઉપધારણતા, ૩ શ્રવણતા,
૪ અવલમ્બનતા, ૫ મેધા યે અવગ્રહ કે પાંચ ભેદ હૈં । ઇહા કે પાંચ
ભેદ એસે હૈં-૧ આભોગનતા, ૨ માર્ગણતા; ૩ ગવેષણતા, ૪ ચિન્તા,
૫ વિમર્શ । અવાય કે પાંચ ભેદ ઇસ પ્રકારસે હૈં-૧ આવર્તનતા, ૨
પ્રત્યાવર્તનતા, ૩ અવાય ૪ બુદ્ધિ, ૫ વિજ્ઞાન. ધારણાકે પાંચ ભેદ ઇસ

ગ્રાહી, અક્ષિપ્રગ્રાહી, નિશ્ચિતગ્રાહી, અનિશ્ચિતગ્રાહી, સંદિગ્ધગ્રાહી, અસંદિગ્ધગ્રાહી, ધ્રુવ-
ગ્રાહી અને અધ્રુવગ્રાહી હોય છે એ રીતે આ બહાદિક બાર પ્રકારના પદાર્થોની સાથે
ગુણવાથી એના ૩૩૬ ભેદ થાય છે એ તમામ ભેદ શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના છે. અશ્રુત-
નિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના ચાર ભેદ તેમા મેળવવાથી ૩૪૦ ભેદ થાય છે. આ અવગ્રહાદિકના
પાંચ પાંચ બીજા અવાન્તર ભેદ થાય છે, તે વાસ ૨૦ ભેદ ૩૪૦ ત્રણસો ચાલીસ
ભેદોમા મેળવવાથી મતિજ્ઞાનન. કુલ ત્રણસો સાષ્ટક ૩૬૦ ભેદ થાય છે અવગ્રહાદિકોના
અવાન્તર ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ અવગ્રહણતા, ૨ ઉપધારણતા, ૩ શ્રવણતા, ૪ અવ-
લમ્બનતા, ૫ મેધા. ઇહાના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ આભોગનતા, ૨ માર્ગણતા,
૩ ગવેષણતા, ૪ ચિન્તા, ૫ વિમર્શ અવાયના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ આવર્તનતા,
૨ પ્રત્યાવર્તનતા, ૩ અવાય, ૪ બુદ્ધિ, ૫ વિજ્ઞાન ધારણાના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે.

૨ ધારણા, ૩ સ્થાપના, ૪ પ્રતિષ્ઠા, ૫ કોષ્ઠમ્, इति पञ्च भेदा भवन्ति । एक-
समयस्थितिकः अवग्रहः, आन्तर्मुहूर्तिकोऽवायः, संख्यातासंख्यातकाला धारणा ।
मतिज्ञानस्य नव नामानि सन्ति-१ ईहा, २ अपोहः, ३ विमर्शः, ४ मार्गणा,
५ गवेषणा, ६ संज्ञा, ७ स्मृतिः ८ मतिः, ९ प्रज्ञा । तत्र सदर्थपर्यालोचनं
ईहा, निश्चयः अपोहः, विचारो, विमर्शः, विचारणा मार्गणा, अन्वेषणम् गवे-
षणा, बुद्धिः सङ्केतः, संज्ञा, स्मरणं स्मृतिः, बुद्धिर्मतिः, विशिष्टबुद्धिः प्रज्ञा ।

પ્રકાર સે હૈ-૧ ધરણા, ૨ ધારણા, ૩ સ્થાપના, ૪ પ્રતિષ્ઠા, ૫ કોષ્ઠ ।
અવગ્રહકી સ્થિતિ ૧ સમયકી હૈ । ઈહા ઓર અવાય કા કાલ અન્ત-
ર્મુહૂતકા હૈ. ધારણા સંખ્યાત અસંખ્યાત કાલકી હોતી હૈ । મતિજ્ઞાન
કે નૌનામ ઇસ પ્રકાર સે હૈ ૧ ઈહા, ૨ અપોહ, ૩ વિમર્શ, ૪ માર્ગણા,
૫ ગવેષણા, ૬ સંજ્ઞા, ૭ સ્મૃતિ, ૮ મતિ, ૯ પ્રજ્ઞા । સદર્થકી પર્યા-
લોચના કરના ઇસકા નામ ઈહાં હૈ. સદર્થકા નિશ્ચય કરના ઇસકા
નામ અપોહ હૈ. વિચાર-અવાય કે પહિલે એવં ઈહા કે વાદ હોનેવાલે
વિચારકા નામ વિમર્શ હૈ । અન્વય ધર્મોંકા અન્વેષણ કરના માર્ગણા
હૈ । વ્યતિરેક ધર્મોંકી આલોચના કરના ઇસકા નામ ગવેષણા હૈ ।
વ્યજ્ઞનાવગ્રહકે ઉત્તર કાલમેં જો મતિવિશેષ હોતા હૈ વહ સંજ્ઞી હૈ ।
પૂર્વમેં અનુભૂત અર્થકા સ્મરણ કરના ઇસકા નામ સ્મૃતિ હૈ । અર્થકા
પરિચ્છેદ હોજાનેપર ખી ઉસ અર્થકે સૂક્ષ્મધર્મોંકા આલોચન કરના
ઇસકા નામ મતિ હૈ । ઉસ પદાર્થકે યથાર્થ પ્રભૂત ધર્મોંકા વિચાર
કરના પ્રજ્ઞા હૈ । સોહી કહા હૈ-

૧ ધરણા, ૨ ધારણા, ૩ સ્થાપના, ૪ પ્રતિષ્ઠા, ૫ કોષ્ઠ અવગ્રહની સ્થિતિ એક
સમયની ધડા અને અવાયનો કાળ અંતર્મુહૂર્તનો છે. ધારણા સંખ્યાત અસંખ્યાતકાળ-
ની હોય છે. મતિજ્ઞાનના નવ ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ ઈહા, ૨ અપોહ, ૩ વિમર્શ,
૪ માર્ગણા, ૫ ગવેષણા, ૬ સંજ્ઞા ૭ સ્મૃતિ, ૮ મતિ, ૯ પ્રજ્ઞા. સદર્થનું પર્યાલોચન
કરવું તેનું નામ ઈહા છે સદર્થનો નિશ્ચય કરવો તેનું નામ અપોહ છે. વિચાર અવાયના
પહેલાં અને ઈહાની પછી થવાવાળા વિચારનું નામ વિમર્શ છે અવાયધર્મોંનું અન્વેષણ
કરવું તેનું નામ માર્ગણા છે વ્યતિરેક ધર્મોંની આલોચના કરવી તેનું નામ ગવેષણા છે.
વ્યજ્ઞનાવગ્રહણા ઉત્તરકાળમાં જે મતિ વિશેષ થાય છે તે સંજ્ઞા છે પૂર્વમાં - પહેલાં
અનુભવ કરેલ અર્થનું સ્મરણ કરવું તેનું નામ સ્મૃતિ છે. અર્થનો પરિચ્છેદ થવા છતાં તે
અર્થના સૂક્ષ્મ ધર્મોંનું આલોચન કરવું તેનું નામ મતિ છે અને તે પદાર્થનું યથાર્થ
પ્રભૂત (મુખ્ય) ધર્મોંનો વિચાર કરવો તેનું નામ પ્રજ્ઞા છે. તેજ કહ્યું છે કે-

ઉક્તઞ્ચ—“ઈહા અપોહ વીમંસા, મગ્ગણા ચ ગવેસણા,

સણ્ણા, સઈ મઈ પણ્ણા, સવ્વં આભિણિવોહિયાત્તિ” ॥૧॥

વિપરીતમતિરૂપા બુદ્ધિઃ મત્યજ્ઞાનમુચ્યતે, તસ્યાપિ ચ અવગ્રહાદિચતુર-
વાન્તરવિંશતિભેદાન્ વર્જયિત્વા ૩૪૦-ચત્વાર્વિંશદધિકશતત્રયં ભેદા ભવન્તિ ।
અથ શ્રુતજ્ઞાનં ચતુર્દશવિધં પ્રજ્ઞસમ્-૧ અક્ષરશ્રુતમ્, ૨ અનક્ષરશ્રુતમ્, ૩ સંજ્ઞિશ્રુતમ્
૪ અસંજ્ઞિશ્રુતમ્, ૫ સમ્યક્શ્રુતમ્, ૬ મિથ્યાશ્રુતમ્, ૭ સાદિશ્રુતમ્, ૮ અનાદિ-
શ્રુતમ્, ૯ સપર્યવસિતશ્રુતમ્, ૧૦ અપર્યવસિતશ્રુતમ્, ૧૧ ગમિકશ્રુતમ્, ૧૨ અ-
ગમિકશ્રુતમ્, ૧૩ અઙ્ગપ્રવિષ્ટમ્, ૧૪ અનઙ્ગપ્રવિષ્ટમ્ । તત્ર શ્રુતજ્ઞાનાવરણીયકર્મ-
ક્ષયોપશમજન્યં શાસ્ત્રજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનમુચ્યતે । ચરણકરણાનુયોગઃ, ધર્મકથાનુયોગઃ,
દ્રવ્યાનુયોગઃ, ગણિતાનુયોગશ્ચ શ્રુતજ્ઞાનેઽન્તર્ભવતિ । યસ્ય કદાપિ નાશો ન ભવતિ
તદ્ અક્ષરમુચ્યતે, જીવોપયોગસ્વરૂપત્વાત્, જ્ઞાનસ્ય નાશો ન ભવતિ, જીવમ્યા-

‘ઈહા અપોહ વીમંસા, મગ્ગણા ચ ગવેસણા ।

સણ્ણા સઈ, મઈ પણ્ણા સવ્વં આભિણિવોહિયા ત્તિ’ ॥

વિપરીત મતિરૂપ બુદ્ધિકા નામ મત્યજ્ઞાન કહા ગયા છે । હસ
મત્યજ્ઞાનકે અવગ્રહાદિચારોંકે ૫-૫ અવાન્તર ભેદોંકો છોડકર ૩૪૦
ભેદ હોતે હૈં । શ્રુતજ્ઞાનકે ૧૪ ભેદ હૈં । જો હસ પ્રકારસે હૈં ૧ અક્ષર,
શ્રુત, ૨ અનક્ષરશ્રુત, ૩ સંજ્ઞિશ્રુત, ૪ અસંજ્ઞિશ્રુત, ૫ સમ્યક્શ્રુત, ૬
મિથ્યાશ્રુત, ૭ સાદિશ્રુત, ૮ અનાદિશ્રુત, ૯ સપર્યવસિતશ્રુત, ૧૦
અપર્યવસિતશ્રુત, ૧૧ ગમિકશ્રુત, ૧૨ અગમિકશ્રુત, ૧૩ અઙ્ગપ્રવિષ્ટ
૧૪ ઓર અનઙ્ગપ્રવિષ્ટ । શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મકે ક્ષયોપશમસે યહ
શ્રુતજ્ઞાન હોતા હૈં । હસમેં ચરણકરણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, દ્રવ્યાનુયોગ
ઓર ગણિતાનુયોગ યે ચાર અનુયોગ અન્તર્ભૂત હોતે હૈં ।
જિસકા કમી મી નાશ નહી હોતા હૈં ડસકા નામ અક્ષર

ઈહા અપોહ વીમંસા ઇત્યાદિ. મતિરૂપ બુદ્ધિનુ નામ મત્યજ્ઞાન છે. એ મત્યજ્ઞાનના
અવગ્રહાદિ ચારેના પાંચ પાંચ અવાન્તરભેદોને છોડીને ૩૪૦ ભેદ થાય છે શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪
બોદ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે- ૧ અક્ષરશ્રુત, ૨ અનક્ષરશ્રુત, ૩ સંજ્ઞિશ્રુત, ૪ અસંજ્ઞિશ્રુત,
૫ સમ્યક્શ્રુત, ૬ મિથ્યાશ્રુત, ૭ સાદિશ્રુત, ૮ અનાદિશ્રુત, ૯ સપર્યવસિતશ્રુત, ૧૦
અપર્યવસિતશ્રુત, ૧૧ ગમિકશ્રુત, ૧૨ અગમિકશ્રુત, ૧૩ અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત અને ૧૪
અનંગપ્રવિષ્ટશ્રુત શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી આ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે તેમાં
ચરણકરણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, દ્રવ્યાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગ એ ચાર યોગ અન્તર્-
ભૂત થાય છે તેના કોઈ પણ વખતે નાશ થતો નથી તેનુ નામ અક્ષર છે. તે અક્ષર

નાદિત્વાત્ અવિનાશિત્વાચ્ચ, અતઃ એવાન્ જ્ઞાનમેવાક્ષરમુચ્યતે, જ્ઞાનકારણતયા ઉપચારાત્ અકારાદિવર્ણા અપિ અક્ષરપદેન વ્યવહિયન્તે, તતશ્ચ અક્ષરરૂપશ્રુતમ્ અક્ષરશ્રુતં નિગદ્યતે, અક્ષરમન્તરૈવ શરીરચેષ્ટાદિભ્યોજાયમાનં જ્ઞાનમ્ અનક્ષર-શ્રુતમુચ્યતે' યથા - હાસકાસન્નિઝ્ઝકાજૃમ્ભાદયઃ, નેત્રાદિસંકોચવિસ્ફારાદિભિ-વ્યંજ્યમાનો ભાવાભિપ્રાયાદિશ્ચ અનક્ષરશ્રુતમુચ્યતે, સંજ્ઞિને ચિન્તનવિચારણશક્તિ-સમ્પન્નાય જનાય ઉપદિષ્ટં શ્રુતં સંજ્ઞિશ્રુતમુચ્યતે, તદ્વિન્નં શ્રુતમ્ અસંજ્ઞિશ્રુતમ્ । સર્વજ્ઞસર્વદર્શિતીર્થઙ્કરભગવતા પ્રણીતમ્ આચારોજ્ઞાદિદ્વાદશાઙ્ગપૂત્રમ્ સમ્યક્-શ્રુતમ્, મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ સ્વકપોલકલ્પતેયા સ્વતન્ત્રબુદ્ધ્યા કલ્પિતં શાત્ત્વં મિથ્યા-

હૈ વહ અક્ષર જીવકે ઉપયોગ સ્વરૂપ હોતા હૈ, અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ હોતા હૈ અતઃ જ્ઞાનકા કમી મી નાશ નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ જીવ અનાદિ હૈ ઓર અવિનાશી હૈ । ઇસલિયે યહાં પર અક્ષરસે જ્ઞાનહી લિયા ગયા હૈ । જ્ઞાનકે કારણ હોનેસે ઉપચારાત્ અકારાદિ વર્ણ મી અક્ષરપદસે વ્યવહત હો જાતે હૈં । ઇસલિયે અક્ષરરૂપ જો શ્રુત હૈ ઉસકા નામ અક્ષરશ્રુત હૈ । અક્ષરકે વિના શરીરાદિચેષ્ટાઓસે જાય-માન જો જ્ઞાન હૈ વહ અનક્ષરશ્રુત હૈ । જૈસે હાસ, કાસ, છીંક, જંભાઈ આદિ યે અનક્ષરશ્રુત હૈં તથા નેત્રાદિક કે સંકોચસે ઓર ઉનકે વિસ્ફાર આદિસે પ્રકટ હોતા હુઆ જો ભાવાભિપ્રાય આદિ હૈ વહ મી, અનક્ષરશ્રુત હૈ । ચિન્તન વિચારણાકી શક્તિસે સંપન્ન સંજ્ઞિ જીવકે લિયે ઉપદિષ્ટ જોશ્રુત હૈ વહ સંજ્ઞિશ્રુત હૈ । ઇસસે મિન્ન જો શ્રુત હૈ વહ અસંજ્ઞિશ્રુત હૈ । સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી તીર્થંકર ભગવાન્ દ્વારા જો આચારાજ્ઞાદિ દ્વાદશાંગ આગમસૂત્રરૂપસે ઉપદિષ્ટ હુઆ હૈ વહ સમ્યક્શ્રુત હૈ । મિથ્યાદૃષ્ટિયોં દ્વારા અપની છૂઠી કલ્પનાસે કલ્પિત શ્રુત-

જીવને ઉપયોગ સ્વરૂપ હોય છે અર્થાત્- જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે. તેથી જ્ઞાનનો કોઈ પણ સમયે નાશ થતો નથી. કેમકે જીવ અનાદિ છે અને અવિનાશી છે તેથી અહીં અક્ષરથી જ્ઞાન ન લીધેલ છે જ્ઞાનનું કારણ હોવાથી ઉપચારાત્ અકારાદિ વર્ણનું પણ અક્ષરપદથી ગ્રહણ થઈ જાય છે. તેથી અક્ષરરૂપ શ્રુત છે તેનું નામ અક્ષરશ્રુત જેવી રીતે હાસ, કાસ, છીંક, નિભાઈ- એ અનક્ષરશ્રુત છે. તથા નેત્રાદિકના સંયોગથી અને તેની વિસ્ફુરણાદિથી પ્રકટ થતા ભાવ અભિપ્રાય આદિ છે તે અનક્ષરશ્રુત છે. ચિંતન, વિચારણાની શક્તિથી સુક્ત સંજ્ઞિજીવને માટે ઉપદેશલ ને શ્રુત છે તે સંજ્ઞિશ્રુત છે. તેનાથી બુદ્ધ ને શ્રુત છે તે અસંજ્ઞાશ્રુત છે. સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી તીર્થંકર ભગવાનદ્વારા ને આચારાગાદિ દ્વાદશાંગ આગમસૂત્રરૂપથી ઉપદેશલ છે તે સમ્યક્શ્રુત છે. મિથ્યાદૃષ્ટિઓ

શ્રુતમ્ । દ્વાદશાંગસૂત્ર પર્યાયાર્થિકનયાપેક્ષયા સાદિશ્રુતમ્ આદિસહિતમ્, સપર્ય-
વસિતશ્રુતમ્, અન્તસહિતં કથ્યતે, દ્રવ્યાર્થિકનયાપેક્ષયા તુ આચન્તરહિતમ્
અનાદિ શ્રુતમ્ અપર્યવસિતશ્રુતમુચ્યતે, અનેકસ્થલે यस્ય પાઠસ્ય પુનઃ પુનઃ-
ચ્ચારણં ક્રિયતે તદ્ ગમિકશ્રુતં મળ્યતે, યથા ‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે દશમાધ્યયનગાથા-
યર્મ-‘સમયં ગોયમ મા પમાયણ’ ઇત્યસ્ય વારંવારમુચ્ચારણં ક્રિયતે । ગમિકશ્રુતમિત્રાં
શાસ્ત્રમ્ અગમિકશ્રુત મુચ્યતે યથા-આચારાદિકમ્ આચારાદિદ્વાદશાંગસૂત્રમ્
(૧૧ અઙ્ગાનિ, ૧-દૃષ્ટિવાદઃ) અઙ્ગપ્રવિષ્ટશ્રુતં નિગદ્યતે । દ્વાદશાંગસૂત્રમિત્રાં
શાસ્ત્રમ્ અઙ્ગવાહ્યશ્રુતં કથ્યતે । વિસ્તરો નન્દીસૂત્રે દ્રષ્ટવ્યઃ ॥ સૂ૦ ૫ ॥

નારકાદિજીવગત્યાદિદ્વારવક્તવ્યતામાહ-

-ઇતઃ પૂ^૦ સમુચ્ચયજીવ ચતુર્વિંશતિદણ્ડક-સિદ્ધેતિ પદ્ધર્વિંશતિરૂપૈશ્વ દણ્ડકૈઃ
જ્ઞાનિનઃ અજ્ઞાનિનશ્ચ પ્રરૂપિતાઃ, અથ તાનેવ ગતીન્દ્રિયકાયાદિદ્વારૈઃ પ્રરૂપયિતુ-
માહ ‘નિગ્ડ્યાણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।

શાસ્ત્ર મિથ્યાશ્રુત હૈ । દ્વાદશાંગશ્રુત પર્યાયાર્થિક નયકી અપેક્ષાસે સાદિશ્રુત
કહા ગયા હૈ । અર્થાત્ વહ આદિ સહિત માના ગયા હૈ । નામાન્તરસે
હસે સપર્યવસિતશ્રુત, અન્તસહિતશ્રુત બી કહા ગયા હૈ । દ્રવ્યાર્થિક
નયકી અપેક્ષાસે યહી શ્રુત આદિ અન્તરહિત અનાદિશ્રુત અપર્યવસિત
શ્રુત માના ગયા હૈ । અનેક સ્થલપર જિસ પાઠકા વાર ૨ ઉચ્ચારણ
ક્રિયા જાતા હૈ વહ ગમિકશ્રુત કહા જાતા હૈ । જૈસે ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમે
દશવે અધ્યયનકી ગાથામે ‘સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ’ હસપાઠકા
વાર ૨ ઉચ્ચારણ ક્રિયા ગયા હૈ । ગમિકશ્રુતસે મિત્રશાસ્ત્ર અગમિકશ્રુત
કહલાતા હૈ । જૈસે આચારાઙ્ગ આદિ દ્વાદશસૂત્ર અઙ્ગપ્રવિષ્ટશ્રુત હૈ.
દ્વાદશાંગસૂત્રસે મિત્ર શાસ્ત્ર અઙ્ગવાહ્યશ્રુત કહા ગયા હૈ વિસ્તારસે વર્ણન
નન્દીસૂત્રમે કહા ગયા હૈ સો વહાંસે દેખલેના ચાહિયે ॥ સૂ૦ ૫ ॥

દ્વારા પોતાની જુદી કલ્પનાઓથી કલ્પેલ શ્રુત મિથ્યાશ્રુત છે દ્વાદશાંગશ્રુત પર્યાયાર્થિક
નયની અપેક્ષાએ સાદિશ્રુત કહેલ છે. અર્થાત- તેને આદિ સહિત માનેલ છે. નામાન્તરથી
તેને સપર્યવસિતશ્રુત, અતસહિતશ્રુત પણ કહ્યું છે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તે જ
શ્રુત આદિ અત સહિત-અનાદિશ્રુત અપર્યવસિતશ્રુત માનેલ છે અનેક સ્થળે જે પાઠને
વારવાર ઉચ્ચાર કરાય છે તે ગમિકશ્રુત કહેવાય છે જેવી રીતે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના
દશમા અધ્યયનની ગાથામાં ‘સમયં ગોયમ મા પમાયણ’ એ પાઠને વારંવાર
ઉચ્ચારણ કરેલ છે ગમિક શ્રુતથી જુદું શાસ્ત્ર અગમિકશ્રુત કહેવાય છે. જેવી રીતે
આચારાગાદિ દ્વાદશસૂત્ર અગ્રવિષ્ટશ્રુત છે. દ્વાદશાંગસૂત્રથી જુદું શાસ્ત્ર અગ્રવાહ્યશ્રુત
કહેવાય છે તેનું વિસ્તારથી વર્ણન નન્દીસૂત્રમાં કહેલ છે તે તથાથી સમજ લેવું સુ ૫

मूलम्—निरयगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?
 गोयमा ! नाणी वि, अण्णाणी वि, तिन्नि नाणाइं नियमा, तिन्नि
 अन्नाणाइं भयणाए । तिरियगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी,
 अन्नाणी ? गोयमा ! दो नाणा दो अन्नाणा नियमा । मणुस्स-
 गइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! तिन्नि
 नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा । देवगइया जहा निरय-
 गइया । सिद्धगइयाणं भंते ! जहा सिद्धा १ । सइंदिया णं भंते !
 जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! चत्तारि नाणाइं, तिन्नि-
 अन्नाणाइं भयणाए । एगिंदिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?
 जहा पुढविकाइया बेइदिय—तेइंदिय—चउरिंदियाणं दो नाणा,
 दो अन्नाणा नियमा । पंचिंदिया जहा सइंदिया । अणिंदिया णं
 भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा २ । सकाइया णं
 भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! पंच नाणाइं, तिन्नि
 अन्नाणाइं भयणाए । पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया नो नाणी,
 अन्नाणी, नियमा दुअन्नाणी, तं जहा—मइअन्नाणी य, सुय-
 अन्नाणी य । तसकाइया जहा सकाइया । अकाइया णं भंते ! जीवा
 किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा ३ । सुहुमा णं भंते ! जीवा
 किं नाणी, अन्नाणी ? जहा पुढविकाइया । बादरो णं भंते ! जीवा
 किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया । नोसुहुमनोवायराणं
 भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा ४ । पज्जत्ता णं भंते !
 जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया । पज्जत्ता णं भंते !
 नेरइया किं नाणी, अन्नाणी ? तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा,
 जहा नेरइया । एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइया जहा एगिं

दिया, एवं जाव चउरिंदिया । पज्जत्ता णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिया किं नाणी, अन्नाणी ? तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भय-
णाए । मणुस्सा जहा सकाइया । वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया
जहा नेरइया । अपज्जत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?
तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए । अपज्जत्ता णं भंते ! नेरइया
किं नाणी; अन्नाणी ? तिन्नि नाणा नियमा, तिन्नि अन्नाणा
भयणाए । एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइया जाव वणस्सइ-
काइया जहा एगिंदिया । वेदिया णं पुच्छा ? दो नाणा; दो अन्नाणा
नियमा; एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं अपज्जत्तगा णं
भंते ! मणुस्सा किं नाणी; अन्नाणी ? तिन्नि नाणाइं भयणाए;
दो अन्नाणाइं नियमा । वाणमंतरा जहा नेरइया । अपज्जत्तगा जोइ-
सिय-वेमाणियाणं तिन्नि-नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा, नोप-
ज्जत्तगनोअपज्जत्तगा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा
सिद्धा ५ । निरयभवत्था णं भंते ! जीवा किं नाणी; अन्नाणी ?
जहा निरयगइया, तिरियभवत्था णं भंते ! जीवा किं नाणी; अ-
न्नाणी ? तिन्नि नाणा; तिन्नि अन्नाणा भयणाए । मणुस्सभवत्था
णं भंते ! जीवा किं नाणी; अन्नाणी ? जहा सकाइया; देवभवत्था
णं भंते ! जहा निरयभवत्था । अभवत्था जहा सिद्धा ६ । भव-
सिद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया ।
अभवसिद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नो नाणी; अन्नाणी, तिन्नि
अन्नाणाइं भयणाए । नोभवसिद्धियनोअभवसिद्धिया णं भंते !

જીવા કિં નાણી; અન્નાણી ? જહા સિદ્ધા ૭ । સન્ની ણં પુચ્છા,
જહા સંદિયા । અસન્ની જહા બેંદિયા । નો સન્નિનોઅસન્નો
જહા સિદ્ધા ૮ ॥ સૂ૦ ૬ ॥

છાયા-નિરયગતિકા: खलु भदन्त । जीवा: किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ?
गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, त्रीणि ज्ञानानि नियमात्, त्रीणि अज्ञानानि
भजनया । तिर्यग्गतिका: खलु भदन्त ! जीवा: किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ?
गौतम ! द्वे ज्ञाने; द्वे अज्ञाने नियमात् । मनुष्यगतिका: खलु भदन्त ! जीवा:
किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! त्रीणि ज्ञानानि भजनया, द्वे अज्ञाने निय-

નારકાદિ જીવગત્યાદિદ્વારવક્તવ્યતા-

‘નિરયગદ્વ્યાણં ભંતે !’ इत्यादि ?

સૂત્રાર્થ-(નિરગદ્વ્યાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત !
નિરયગતિ-નરકગતિમેં રહે હુએ જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની
હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાણી વિ અણ્ણાણી વિ) જ્ઞાની ભી
હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । इनमें (तिन्नि नाणाइ नियमा)
तीनज्ञान नियमसे होते हैं (तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) और तीनअज्ञान
भजनासे होते हैं । तात्पर्य यह है कि ज्ञानियोंमें तीनज्ञान होते हैं
और अज्ञानियोंमें तीन अज्ञान भजनासे होते हैं (तिरियगद्व्याणं भंते !
जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! तिर्यचगतिकजीव तिर्यचगतिमें
रहे हुए जीव कया ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गौयमा)
हे गौतम ! (दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा) उनके नियमसे दो ज्ञान और
दो अज्ञान होते हैं । (मणुस्सगद्व्याणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी)

નારકાદિ જીવ ઇત્યાદિ દ્વારનું નિરૂપણ

સૂત્રાર્થ- ‘નેરડયા ણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત !
નારકી-નરકગતિમા રહેતા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘નાણી વિ અણ્ણાણી વિ’ નરકગતિમાં રહેતા જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય છે.
તેમા ‘તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાए’ તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. કહેવાનો
અર્થ એ છે કે જ્ઞાનિયોમાં ત્રણ જ્ઞાન હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમાં ભજનાથી ત્રણ
અજ્ઞાન હોય છે. ‘તિરિયગદ્વ્યાણં ભંતે જીવા કિ નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત !
તિર્યચગતિવાળા જીવ- તિર્યચગતિમાં રહેતા જીવ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે?
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દો નાણા, દો અન્નાણા નિયમા’ તેમનામાં નિયમથી બે જ્ઞાન

માત્ર । દેવગતિકાઃ યથા નિરયગતિકાઃ । સિદ્ધગતિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! યથા સિદ્ધાઃ । સેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, એકેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા પૃથિવીકાચિકાઃ, દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિ-
હે ભદન્ત ! મનુષ્યગતિકજીવ મનુષ્યગતિમેં રહે હુએ જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હેં યા અજ્ઞાની હોતે હેં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિન્નિ નાણાઈં ભયણાએ, દો અન્નાણાઈં નિયમા) મનુષ્યગતિક જીવ જ્ઞાની ભી હોતે હેં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હેં । જ્ઞાનિયોમેં ત્રીનજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હેં ઓર અજ્ઞાનિયોમેં દો અજ્ઞાન નિયમસે હોતે હેં । (દેવગઈયા જહા નિરયગઈયા) દેવગતિક જીવ નિરયગતિકકે સમાન જાનના ચાહિયે । (સિદ્ધગઈયાણં ભંતે !) હે ભદન્ત ! સિદ્ધગતિક જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હેં યા અજ્ઞાની હોતે હેં ? (જહા સિદ્ધા) હે ગૌતમ ! સિદ્ધિગતિક જીવ સિદ્ધજીવોંકી તરહસે હોતે હેં । અર્થાત્ જ્ઞાની હોતે હેં । (સંદિયાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! સેન્દ્રિય જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હેં યા અજ્ઞાની હોતે હેં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ચત્તારિ નાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાએ) ડનકે ચાર જ્ઞાન ભજનાસે હોતે હેં ઓર ત્રીનઅજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હેં । (એકિન્દ્રિયાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી ?) હે ભદન્ત એકેન્દ્રિય જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હેં યા અજ્ઞાની હોતે હેં ? (જહાપુઢ-વિકાઈયા) હે ગૌતમ એકેન્દ્રિય જીવ પૃથિવીકાચિક જીવોંકી તરહસે

અને એ અજ્ઞાન હોય છે ‘ મનુસસગઈયાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભગવન્ ! મનુષ્યગતિક જીવ-મનુષ્યગતિમા રહેતા જીવ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ નાણાઈં ભયણાએ, દો અન્નાણાઈં નિયમા’ મનુષ્યગતિમા રહેતા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ જ્ઞાનીઓમા ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમા એ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. ‘દેવગઈયા જહા નિરયગઈયા’ દેવગતિના જીવ નૈરયિકગતિના જીવ પ્રમાણે સમજવા. ‘સિદ્ધગઈયાણં ભંતે’ હે ભગવન્ સિદ્ધગતિજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ‘જહાસિદ્ધા’ તે સિદ્ધજીવોની સમાન હોય છે અર્થાત- જ્ઞાની જ હોય છે ‘સંદિયાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન્ ! ઇન્દ્રિયવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ ચત્તારિ નાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાએ ’ ભજનાથી તેમના ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ‘એકિન્દ્રિયાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ‘જહા પુઢવિકાઈયા’

યાણાં દ્વે જ્ઞાને, દ્વે અજ્ઞાને નિયમાત્ । પञ્ચેન્દ્રિયા યથા સેન્દ્રિયાઃ । અર્નાન્દ્રિયાઃ સ્વલુ
ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સિદ્ધાઃ ૨ । સકાયિકાઃ સ્વલુ
ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! પञ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ
ભજનયા । પૃથિવીકાયિકાઃ યાવત્ વનસ્પતિકાયિકાઃ નો જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ,
નિયમાત્ દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, તદ્વથા-મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ । ત્રસકાયિકાઃ યથા

જાનના ચાહિયે । (વેદંદિય, તેદંદિય, ચરિંદિયાણં દો નાણા, દો અન્નાણા
નિયમા) વેન્દ્રિય, તેદ્દન્દ્રિય ઓર ચૌદ્દન્દ્રિય હન જીવોંકે દોજ્ઞાન ઓર
દોઅજ્ઞાન નિયમસે હોતે હૈં । (પંચિદિયા જહા સદંદિયા) પંચેન્દ્રિય જીવ
સેન્દ્રિયજીવોંકી તરહસે જાનના ચાહિયે । (અર્ણિદિયાણં મંતે ! જીવા
કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! અનિન્દ્રિય જીવ-ઇન્દ્રિય રહિત જીવ
કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સિદ્ધા) સિદ્ધજીવોંકી
તરહ હનમેં જ્ઞાની હોનેકા કથન જાનના ચાહિયે । (સકાદયાણં મંતે !
જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! સકાયિક (કાયાવાલે) જીવ જ્ઞાની
હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ નાણાઈં તિન્નિ
અન્નાણાઈં મયણાઈં) સકાયિકજીવોંમેં ભજનાસે પાંચ જ્ઞાન ઓર ત્રીન
અજ્ઞાન હોતે હૈં । (પુઢવીકાદયા જાવ વણસ્સદ્કાદયા ણો નાણી, અન્નાણી
નિયમા દુઅન્નાણી) પૃથિવીકાયિક યાવત્ વનસ્પતિકાયિકજીવ જ્ઞાની
નહીં હોતે હૈં, કિન્તુ અજ્ઞાની હોતે હૈં ઓર હનમેં નિયમસે મતિ અજ્ઞાન

હે ગૌતમ એકેન્દ્રિયજીવ પૃથ્વીકાયિક જીવોના સમાન બાણવા 'વેદંદિય, તેદંદિય,
ચરિંદિયાણં દો નાણા, દો અન્નાણા નિયમા' એ ઇન્દ્રિય, -તેઇન્દ્રિય (ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા) અને
ચતુરિન્દ્રિય એ જીવોને એ જ્ઞાન અને એ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે 'પંચિદિયા જહા
સદંદિયા' પંચેન્દ્રિય જીવને એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની માફક સમજવા 'અર્ણિદિયાણં
મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભગવાન ! અનિન્દ્રિયજીવ-ઇન્દ્રિય વિનાના જીવ
જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? 'જહા સિદ્ધા' સિદ્ધ જીવોની માફક તેઓને
જ્ઞાની હોવાનું સમજવું. 'સકાદયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભદન્ત !
સકાયિકજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પંચનાણાઈં તિન્નિ
અન્નાણાઈં મયણાઈં' સકાયિકજીવોમાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે.
'પુઢવીકાદયા જાવ વણસ્સદ્કાદયા, નો નાણી અન્નાણી નિયમા દુઅન્નાણી'
પૃથ્વીકાયિકજીવ-યાવત-વનસ્પતિકાયિકજીવ જ્ઞાની હોતા નથી કિન્તુ અજ્ઞાની હોય છે અને
તેમનામાં નિયમથી માત્ર અજ્ઞાન, અને શ્રુત અજ્ઞાન એ એ અજ્ઞાન હોય છે. એ જ વાત

સકાયિકાઃ, અકાયિકાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ?
 યથા સિદ્ધાઃ ૩ । સૂક્ષ્માઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ?
 યથા પૃથિવીકાયિકાઃ । વાદરાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત । જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ?
 યથા સકાયિકાઃ । નોસૂક્ષ્મા નોવાદરાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ,
 અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સિદ્ધાઃ ૪ । પર્યાપ્તાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ,
 ઔર શ્રુતાઅજ્ઞાન યે દો અજ્ઞાન હોતે હૈં । યહી વાત (તંજહા-મહાઅન્નાણી
 ય, સુચઅન્નાણી ય) હસ પાઠ દ્વારા કહી ગઈ હૈં । (તસકાહ્યા જહા
 સકાહ્યા) ત્રસકાયિક જીવ સકાયિક જીવોંકી તરહ હોતે હૈં । (અકા-
 હ્યાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! અકાયિક જીવ
 ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સિદ્ધા) હે ગૌતમ !
 અકાયિક જીવ સિદ્ધોંકી તરહ જ્ઞાની હી હોતે હૈં અજ્ઞાની નહીં । (સુહુમાણં
 ભંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મજીવ ક્યા જ્ઞાની હોતે
 હૈં ? યા અજ્ઞાની હોતે હૈં (જહા પુઠવિકાહ્યા) હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મજીવ
 પૃથિવીકાયિક જીવોંકી તરહ અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । (વાદરાણં ભંતે !
 જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! વાદરજીવ ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં
 યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સકાહ્યા) હે ગૌતમ ! વાદરજીવ
 સકાયિકજીવોંકી તરહ હોતે હૈં । (નો સુહુમા, નો વાદરાણં ભંતે !
 જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત નોસૂક્ષ્મ, નોવાદરજીવ ક્યા
 જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સિદ્ધા) હે ગૌતમ ! નો
 સૂક્ષ્મ નોવાદરજીવ સિદ્ધોંકી તરહ જ્ઞાની હી હોતે હૈં । (પજ્જત્તા ણં

‘ તંજહા મહા અન્નાણી ય, સુચ અન્નાણી ય ’ એ પાઠથી કહેવામા આવ્યું છે.
 (તસકાહ્યા જહાસકાહ્યા) ત્રસકાયિકજીવ સકાયિકજીવોની માફક હોય છે.
 ‘ અકાહ્યાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભગવન ! અકાયિકજીવ જ્ઞાની
 હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ જહા સિદ્ધા ’ હે ગૌતમ ! અકાયિકજીવ સિદ્ધોની માફક
 જ્ઞાની જ હોય છે ‘ સુહુમાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મ
 જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ જહા પુઠવિકાહ્યા ’ હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મજીવ પૃથ્વી
 કાયિક જીવોની માફક અજ્ઞાની જ હોય છે. ‘ વાદરાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’
 હે ભગવન ! વાદરજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ જહા સકાહ્યા ’ હે ગૌતમ !
 વાદરજીવ સકાયિક-શરીરવાળા જીવોની માફક હોય છે ‘ નોસુહુમા નોવાદરાણં ભંતે
 જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભગવન ! નો સૂક્ષ્મ, નો વાદરજીવ જ્ઞાની હોય છે કે
 અજ્ઞાની ? ‘ જહા સિદ્ધા ’ હે ગૌતમ ! તેઓ સિદ્ધોની માફક જ્ઞાની જ હોય છે.

અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સકાયિકાઃ, પર્યાપ્તાઃ સ્વલુ મદન્ત ! નૈરયિકાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ-અજ્ઞાનાનિ નિયમાત્, યથા નૈરયિકાઃ, એવં યાવત્-સ્તનિતકુમારાઃ । પૃથિવીકાયિકાઃ યથા એકેન્દ્રિયાઃ, એવં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ પર્યાપ્તાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ કિંજ્ઞાનિનઃ અજ્ઞાનિનઃ? ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા । મનુષ્યા યથા સકાયિકાઃ । વાનવ્યન્તરાઃ,

મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે મદન્ત ! પર્યાપ્ત જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સકાડયા) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તજીવ સકાયિક જીવોંકી તરહ જાનના ચાહિયે । (પજ્જત્તા ણં મંતે ! નેરહયા કિં નાણી, અન્નાણી) હે મદન્ત ! પર્યાપ્ત નારકજીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં । (તિણ્ણિ નાણા, તિન્ણિ અન્નાણા નિયમા) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત નારકજીવોંકે નિયમસે ત્રીનજ્ઞાન ઓર ત્રીનઅજ્ઞાન હોતે હૈં । (જહા નેરહયા એવં જાવ થણિય-કુમારા) હસી તરહસે યાવત્ સ્તનિતકુમારોંકો ભી જાનના ચાહિયે । (પુઠ્ઠવિક્કાડયા જહા ઇગિંદિયા, એવં જાવ ચડરિંદિયા) જૈસા એકેન્દ્રિય-જીવોંકે વિષયમેં કહા ગયા હૈં ડસી તરહસે પૃથિવીકાયિકોંકો જાનના ચાહિયે હસ તરહસે યાવત્ ચૌદ્દન્દ્રિયજીવોંતક જાનના ચાહિયે । (પજ્જત્તા ણં મંતે ! પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયા કિં નાણી અન્નાણી) હે મદન્ત ! પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (તિન્ણિ નાણા તિન્ણિ અન્નાણા મયણા) હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય-તિર્યશ્ચોંમેં મજનાસે ત્રીનજ્ઞાન ઓર ત્રીનઅજ્ઞાન હોતે હૈં । (મણુસ્સા-

‘પજ્જત્તાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! પર્યાપ્તજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? તિન્ણિ નાણા, તિન્ણિ અન્નાણા નિયમા’ હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત નારકજીવોંકે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ‘જહા નેરહયા એવં જાવ થણિયકુમારા’ એ જ રીતે યાવત્-સ્તનિતકુમારોના વિષયમાં પણ સમજ લેવું. ‘પુઠ્ઠવિકાડયા જહા ઇગિંદિયા, એવં જાવ ચડરિંદિયા’ જેવી રીતે એકેન્દ્રિયના વિષયમાં કહ્યું છે તેવીરીતે ચતુરિન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં સમજ લેવું. ‘પજ્જત્તાણં મંતે પંચિંદિય તિરિક્કજોણિયા કિં નાણી અન્નાણી’ પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યચ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? તિન્ણિ નાણા તિન્ણિ અન્નાણા મયણા’ હે ગૌતમ ! ભજનાથી તેઓમાં ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. મણુસ્સા જહા

જ્યોતિષિકાઃ, વૈમાનિકાઃ યથા નૈરયિકાઃ । અપર્યાપ્તાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ
કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા અપર્યાપ્તાઃ
સ્વલુ મદન્ત ! નૈરયિકાઃ, કિંજ્ઞાનિનઃ કિમ્ અજ્ઞાનિનઃ ? ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ નિયમાત્,
ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ, યાન્ત-

જહા સકાઈયા, વાળમંતરા જોઈસિયા વૈમાણિયા જહા નેરઈયા) મનુ-
ષ્યોંકો સકાયિકજીવોંકી તરહ જાનના ચાહિયે । વાનવ્યંતર જ્યોતિષિક
ઔર વૈમાનિક નૈરયિક જીવોંકી તરહ જાનના ચાહિયે (અપજ્જત્તાણં મંતે !
જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે મદન્ત ! અપર્યાપ્ત જીવ કયા જ્ઞાની હોતે
હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (તિન્નિ નાણા, તિન્નિ અન્નાણા મયણાએ) હે
ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક જીવોંકે મજનાસે ત્રીનજ્ઞાન ઔર ત્રીનઅજ્ઞાન હોતે
હૈં (અપજ્જત્તા ણં મંતે ! નેરઈયા કિં નાણી, અન્નાણી) હે મદન્ત !
અપર્યાપ્ત નારક કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (તિન્નિ નાણા
નિયમા, તિન્નિ અન્નાણા મયણાએ) હે ગૌતમ ! ઇસમેં ત્રીનજ્ઞાન નિયમસે
હોતે હૈં । કિન્તુ ત્રીન અજ્ઞાન મજનાસે હોતે હૈં । (એવં જાવ થણિય-
કુમારા, પુઠવિક્કાઈયા જાવ વળસસઙ્કાઈયા જહા ઈર્ગિંદિયા) ઇસી તરહ
સે યાવત્ સ્તનિતકુમારોંકો મી જાનના ચાહિયે । જૈસા ઈન્દ્રિયકે
સંબંધમેં કહા ગયા હૈં ઊસી તરહસે અપર્યાપ્ત પૃથિવીકાયિકસે લેકર
વનસ્પતિકાયિકતક જાનના ચાહિયે । (વેઈંદિયાણં પુચ્છા) હે મદન્ત !

સકાઈયા વાળમંતરા જોઈસિયા વૈમાણિયા જહા નેરઈયા' મનુષ્યોને સકાયિક
જીવોની માફક સમજવાના છે વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક, અને વૈમાનિકોને નૈરયિકજીવોની
માફક સમજવાના છે 'અપજ્જત્તાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' અપર્યાપ્તજીવ
શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણાએ'
હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક જીવોને ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે.
'અપજ્જત્તાણં મંતે નેરઈયા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભગવન ! અપર્યાપ્તક નારક
શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'તિન્નિ નાણા નિયમા તિન્નિ અન્નાણા મયણાએ'
હે ગૌતમ ! તેઓમાં ત્રણ જ્ઞાન નિયમથી હોય છે કિન્તુ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે.
'એવં જાવ થણિયકુમારા, પુઠવિક્કાઈયા જાવ વળસસઙ્કાઈયા જહા ઈર્ગિંદિયા'
એ જ રીતે યાવત- સ્તનિતકુમાર પર્યંત સમજ લેવું. જેવી રીતે એકેન્દ્રિયના વિષયમાં
કહ્યું છે એ જ રીતે અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યંત સમજવું.
'વેઈંદિયાણં પુચ્છા' હે ભગવન ! અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયજીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?

वनस्पतिकायिका यथा एकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रियाणां पृच्छा ? द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने नियमात्. एवं यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाणाम्, अपर्याप्तकाः खलु भदन्त ! मनुष्याः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? त्रीणि ज्ञानानि भजनया, द्वे अज्ञाने नियमात्, वानव्यन्तराः यथा नैरयिकाः, अपर्याप्तकाः ज्योतिषिकवैमानिकाः त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि नियमात्, नोपर्याप्तका नोअपर्याप्तकाः खलु भदन्त ! जीवाः

अपर्याप्त दोइन्द्रियजीव क्याज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (दो नाणा दो अन्नाणा नियमा) हे गौतम ! इनके दो ज्ञान और दो अज्ञान अवश्य होते हैं । (एवं जाव पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं) इसी तरहसे यावत् पंचेन्द्रियतिर्यक् तक जानना चाहिये । (अपज्जत्ताणं भंते ! मणुस्सा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! अपर्याप्त मनुष्य क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा) तीन ज्ञान इनमें भजनासे होते हैं और दो अज्ञान नियमसे होंते हैं । (वाणमतेरा जहा नेरइया, अपज्जत्ता जोइसियवेमाणिया णं तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा) नैरयिकजीवोंकी तरह अपर्याप्तक वानव्यन्तरोंको जानना चाहिये । तथा अपर्याप्त ज्योतिषिकदेवोंको एवं वैमानिक देवोंको तीन-ज्ञान और दो अज्ञान नियमसे होते हैं (नो पज्जत्तगा, नो अपज्जत्तगा णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! नोपर्याप्त नोअपर्याप्त जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सिद्धा) हे गौतम ! नोपर्याप्त नो अपर्याप्त जीव सिद्धोंकी तरह ज्ञानी ही होते

‘दो नाणा दो अन्नाणा नियमा’ हे गौतम ! तेमनामां जे ज्ञान अने जे अज्ञान अवश्य होय छे ‘एवं जाव पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियाणं’ जेवी ज रीते यावत्-पंचेन्द्रिय तिर्यक् सुधी समज्जवुं ‘अपज्जत्ताणं भंते मणुस्सा किं नाणी अन्नाणी’ हे लगवन ! अपर्याप्तक मनुष्य शुं ज्ञानी हेय छे के अज्ञानी ? ‘तिन्नि नाणाइं भयणाए दो अन्नाणाइं नियमा’ तेमनामा त्रय ज्ञान लगनाथी होय छे अने जे अज्ञान नियमगी होय छे ‘वाणमतेरा जहा नेरइया अपज्जत्ता जोइसिया वेमाणियाणं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा’ नैरयिक जिवानी भाइक अपर्याप्तक वानव्यन्तराना विषयमा पणु समज्जवुं तेमज्ज अपर्याप्तक ज्योतिषिक देवा अने वैमानिक देवाने त्रय ज्ञान अने त्रय अज्ञान नियमथी होय छे नो पज्जत्तगा नो अपज्जत्तगाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे लगवन ! नो पर्याप्तक अने नो अपर्याप्तक जेव ज्ञानी होय छे के ज्ञानी ? ‘जहा सिद्धा’ हे गौतम सिद्धोनी भाइक तेज्जो

કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથાસિદ્ધાઃ ૫॥ નિરયભવસ્થાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ
કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા નિરયગતિકાઃ, તિર્યગ્ભવસ્થાઃ સ્વલુ ભદન્ત !
જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા ।
મનુષ્યભવસ્થાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સ-
કાયિકાઃ । દેવભવસ્થાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! યથા નિરયભવસ્થાઃ, અભવસ્થાઃ યથા
સિદ્ધાઃ ૬ । ભવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ?

હૈં (નિરયભવત્થાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! નિરય-
ભવસ્થ જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા નિરયગદ્યા)
હે ગૌતમ ! નિરયભવસ્થજીવ નૈરયિકગતિકાની તરહ જાનના ચાહિયે ।
(તિર્યગ્ભવત્થા ણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! તિર્યગ્
ભવસ્થ જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (તિન્નિ નાણા
તિન્નિ અન્નાણા ભયણા) હે ગૌતમ ! ઇનકો ત્રીનજ્ઞાન ઓર ત્રીનઅજ્ઞાન
ભજનાસે હોતે હૈં । (મણુસસભવત્થા ણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી)
હે ભદન્ત ! મનુષ્યભવસ્થ જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં ? અથવા અજ્ઞાની હોતે
હૈં ? (જહા સકાદ્યા) હે ગૌતમ ! ઇન્હે સકાયિક જીવોંકી તરહસે જાનના
ચાહિયે (દેવભવત્થાણં ભંતે !) હે ભદન્ત ! દેવભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોતે
હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં (જહા નિરયભવત્થા, અભવત્થા જહા સિદ્ધા)
હે ગૌતમ ! દેવભવસ્થ જીવોંકો નિરયભવસ્થ જીવોંકી તરહ જાનના
ચાહિયે । તથા અભવસ્થજીવોંકો સિદ્ધોંકી તરહ જાનના ચાહિયે ।
(ભવસિદ્ધિયાણં ભંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?) હે ભદન્ત ! ભવ-

જ્ઞાની જ હોય છે ' નિરયભવત્થાણં ભંતે કિં નાણી અન્નાણી ' હે ભગવન !
નિરયભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'જહા નિરયગદ્યા' હે ગૌતમ ! તેઓને
નૈરયિક જીવોની માફક સમજવા નિરયભવત્થાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી'
હે ભગવન ! તિર્યગ્ભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ' તિન્નિ નાણા
તિન્નિ અન્નાણા ભયણા' હે ગૌતમ ! તેઓને ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન
ભજનાથી હોય છે ' મણુસસભવત્થાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી '
હે ભગવન ! મનુષ્યભવસ્થ જીવ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ' જહા સકાદ્યા '
હે ગૌતમ ! તેઓને સકાયિક જીવોની માફક સમજ લેવા. ' દેવભવત્થાણં ભંતે '
હે ભગવન ! દેવભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'જહા નિરયભવત્થા, અભવત્થા
જહા સિદ્ધા' હે ગૌતમ ! દેવ ભવસ્થ જીવોને નિરય ભવસ્થ જીવોની માફક સમજ લેવા,
તથા અભવસ્થ જીવોને સિદ્ધોની માફક સમજ લેવા. ' ભવસિદ્ધિયાણં ભંતે જીવા કિં

યથા સકાયિકાઃ । અભવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! નો જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, નામભવસિદ્ધિકા નોઅભસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ, યથા સિદ્ધાઃ, ૭ ॥ સંજ્ઞિનઃ સ્વલુ પૃચ્છા, યથા સેન્દ્રિયાઃ, અસંજ્ઞિનો યથા દ્વીન્દ્રિયાઃ, નોસંજ્ઞિનઃ નોઅસંજ્ઞિનો યથા સિદ્ધાઃ ૮।મૂ.૬।

ઈન્દ્રિક જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સકાડયા) હે ગૌતમ! ભવસિદ્ધિક જીવોંકો સકાયિક જીવોંકી તરહ જાનના ચાહિયો (અભવસિદ્ધિયાણં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! અભવસિદ્ધિક જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં ? યા અજ્ઞાની હોતે હૈં (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો નાળી અન્નાળી) અભવસિદ્ધિકજીવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અજ્ઞાની હોતે હૈં । (તિન્નિ અન્નાળાઈં મયળાઈ) ઉનમૈં તીન અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । (નોમભવ-સિદ્ધિયા, નોઅમભવસિદ્ધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાળી, અન્નાળી) હે ભદન્ત ! જો નોમભવસિદ્ધિક, નોઅમભવસિદ્ધિક જીવ હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સિદ્ધા) હે ગૌતમ ! નોમભવસિદ્ધિક નો અમભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધોંકી તરહ હોતે હૈં । (સન્નીણં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! સંજ્ઞી જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સહંદ્રિયા, અસન્ની જહા વેહંદ્રિયા, નોસન્ની નોઅસન્ની જહા સિદ્ધા ૮) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીવ સેન્દ્રિય જીવકી તરહ હોતે હૈં અસંજ્ઞી જીવ વેહંદ્રિય જીવકી તરહ હોતા હૈં । નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી જીવ સિદ્ધોંકી તરહ હોતે હૈં ।

નાળી અન્નાળી ? હે ભગવન્ ભવસિદ્ધિક જીવ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'જહા સકાડયા' હે ગૌતમ ભવસિદ્ધિક જીવના વિષયમા સકાયિક જીવની માફક સમજવું 'અમભવસિદ્ધિયાણં પુચ્છા' હે ભગવન્ ! અભવસિદ્ધિક જીવ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નો નાળી અન્નાળી' અમભવસિદ્ધિક જીવ જ્ઞાની નહીં પણ અજ્ઞાની જ હોય છે 'તિન્નિ અન્નાળાઈં મયળાઈ' તેનામાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'નો મભવસિદ્ધિયા નો અમભવસિદ્ધિયાણં મંતે જાવા કિં નાળી અન્નાળી' હે ભગવન્ ! જે નોભવસિદ્ધિક અને નો અમભવસિદ્ધિક જીવ છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'જહા સિદ્ધા' હે ગૌતમ ! નો ભવસિદ્ધિક અને નો અમભવસિદ્ધિક જીવના વિષયમાં સિદ્ધોની માફક સમજવું 'સન્નીણં પુચ્છા' હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'જહા સહંદ્રિયા અસન્ની જહા વેહંદ્રિયા નો સન્ની નો અસન્ની જહા સિદ્ધા' હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી જીવ સેન્દ્રિય જીવની માફક હોય છે. અમજ્ઞી જીવ વેહંદ્રિય જીવની માફક હોય છે. નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ સિદ્ધોની માફક હોય છે.

टीका-‘निरयगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! निरयगतिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? इदमत्र बोध्यम्-

‘जीव-गइ-इंदिय-काए, सुहुम-पज्जत्ति-भवत्थे य,
भवसिद्धि ए य सण्णी, लद्धी उवभोग जोगे य ॥ १ ॥
लेस्सा कसाय वेए, आहारे णाणगोयरे,
काले अंतर अप्पावहुयं, पज्जवा चेव दाराइं ॥ २ ॥

१ जीवः, २ गतिः, ३ इन्द्रियम्, ४ कायः ५ सूक्ष्मम्, ६ पर्याप्तकम्, ७ भवस्थश्च, ८ भवसिद्धिकश्च, ९ संज्ञि, १० लब्धिः, ११ उपयोगः, १२ योगश्च, १३ लेइया, १४ कषायः, १५ वेदः, १६ आहारः, १७ ज्ञानगोचरः १८ कालः, १९ अन्तरम्, २० अल्पबहुत्वम्, २१ पर्यायः, इत्येकविंशतिः

टीकार्थ-समुच्चयजीव, २४ दण्डक और सिद्ध, इसप्रकार छब्बीस दंडकों द्वारा ज्ञानी और अज्ञानीकी प्ररूपणा की जाचुकी है, अब उन्हीं ज्ञानी और अज्ञानी जीवोंकी प्ररूपणा गति, इन्द्रिय, काय आदि द्वारा की जा रही है । इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है ‘निरयगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे भदन्त ! निरयगतिकजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? यहां पर ऐसा अभिप्राय जानना चाहिये कि जीव १, गति २, इन्द्रिय ३, काय ४, सूक्ष्म ५, पर्याप्तक ६, भवस्थ ७, भवसिद्धिक ८, संज्ञी ९, लब्धि १०, उपयोग ११, योग १२, लेइया १३, कषाय १४, वेद १५, आहार १६, ज्ञानगोचर १७, काल १८, अन्तर १९, अल्पबहुत्व २०, और पर्याय २१ ये २१ द्वार हैं । सो इन

टीकार्थ-समुच्चय जीव, २४ बोलीस दण्डक अने सिद्ध. ते रीते २६ छब्बीस दंडको द्वारा ज्ञानी अने अज्ञानीनु निरूपण पढेवांना प्रकरणुमा करवाभा आव्यु छे हुवे ते ज्ञानी अने अज्ञानी जीवानु निरूपण गति, इन्द्रिय अने काय आदि द्वारा करवाभा आवे छे तेभा गौतम स्वामी प्रभुने ओ रीते पूछे छे के- ‘निरयगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ छे लगवन । नैरयिक जीव ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? पूछवाने हेतु ओ छे के जीव १, गति २, इन्द्रिय ३, काय ४, सूक्ष्म ५, पर्याप्तक ६, भवस्थ ७, भवसिद्धिक ८, संज्ञी ९, लब्धि १०, उपयोग ११, योग १२, लेइया १३, कषाय १४, वेद १५, आहार १६, ज्ञानगोचर १७, काल १८, अंतर १९, अल्पबहुत्व २०, अने पर्याय २१. आ रीते २१ ओकवीस द्वार छे आ द्वारा पैकी जीवद्वारेना आश्रय करीने

દ્વારાણિ સન્તિ, તત્ર જીવદ્વારમાશ્રિત્ય જ્ઞાનાદિકં નિરૂપિતમ્ અથ ગત્યાદિ-
 વિંશતિદ્વારાણિ આશ્રિત્ય જ્ઞાનાદિકં નિરૂપયિતું પ્રથમં ગતિદ્વારેણ નૈરયિકાદિ-
 જીવાનાં જ્ઞાનાદિકં પ્રતિપાદયતિ - ‘નિરયગઈયા’ इति, તત્ર નિરયે નરકે
 ગતિઃ ગમનં યેષાં તે નિરયગતિકાઃ, તથા ચ યે સમ્યગ્દૃષ્ટયો મિથ્યાદૃષ્ટયો વા
 જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનો વા પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા મનુષ્યાશ્ચ નરકે ઉત્પત્તું કામાઃ
 યાવત્ પૂર્વભવં પરિત્યજ્ય નરકભવં દ્વે પ્રાપ્તાસ્તાવત્ અન્તરગતૌ વર્તમાનાસ્તે
 નિરયગતિકા વ્યપદિશ્યન્તે, અતઃ એવાત્ર ગતિશબ્દપ્રયોગો વિહિતઃ, તદ્વલેનૈવા-
 યમર્થો લભ્યતે, તે સ્વલુ નિરયગતિકા નરકગામિનો જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અ-
 જ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? इति પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-‘ગૌયમા । નાણી વિ, અન્નાણી
 વિ, તિન્નિ નાણાઈં નિયમા, તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! નિરયગતિ-
 કા જીવાઃ જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, તત્ર ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ મતિ-
 જ્ઞાનાવધિલક્ષણાનિ નિયમાત્ નિયમતો ભવન્તિ, કિન્તુ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાન-
 દ્વારાંમેંસે જીવદ્વારકો આશ્રિત કરકે જ્ઞાનાદિકકી પ્રરૂપણા તો કી જા-
 ત્તુકી હૈ । અવ અવશિષ્ટ ગત્યાદિક ૨૦ દ્વારોંકે આશ્રિત કરકે જ્ઞાના-
 દિકોંકો નિરૂપણકરનેકે લિયે પ્રથમગતિદ્વાર દ્વારા નૈરયિક આદિ જીવોંકે
 જ્ઞાનાદિકોંકી પ્રરૂપણા સૂત્રકાર કરતે હૈં ‘નિરયગઈયા’ જિનકા નિરય
 નરકમેં ગતિ-ગમન હોના હોતા હૈ વે જીવ નિરયગતિક હૈં । એસે
 નરકગામી જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હિસ પ્રશ્નકે
 સમાધાન નિમિત્ત પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ
 અણ્ણાણી વિ’ નિરયગતિકજીવ જ્ઞાનીભી હોતે હૈં અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં ।
 ‘તિન્નિ નાણાઈં નિયમા, તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાઈ’ હિનકે મતિજ્ઞાન,
 શ્રુતજ્ઞાન, ઔર અવધિજ્ઞાન યે ત્રીનજ્ઞાન તો નિયમસે હોતે હૈં, પરન્તુ -

જ્ઞાનાદિકનું નિરૂપણ કરાયું છે હવે બાકીના ગત્યાદિક ૨૦ વીશ દ્વારોને આશ્રય કરીને
 જ્ઞાનાદિકનું નિરૂપણ કરવા માટે પ્રથમ ગતિદ્વારથી નૈરયિક આદિ જીવોનું અને જ્ઞાનાદિકોનું
 સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે. ‘નિરયગઈયા’ જેમનું નિરય-નરકમાં ગતિ ગમન થાય છે તે
 નૈરયિક ગતિ કહેવાય છે એવા નરકગામી જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ?
 ઉત્તર- ‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ નિરયગતિક જીવ જ્ઞાની પણ
 હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તિન્નિ નાણાઈં નિયમા તિન્નિ અન્નાણાઈં
 મયણાઈ’ તેઓને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન નિયમથી હોય છે અને ત્રણ
 અજ્ઞાન બજનાથી હોય છે. અર્થાત્- કોઈ કોઈ નરકગતિ જીવોને છે અજ્ઞાન હોય છે અને

श्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानलक्षणानि भजनया, केषांचित् निरयगामिनां द्वे अज्ञाने केषांश्चित् त्रीणि अज्ञानानि भवन्ति, तत्र असंज्ञीनां नरकगामिनां द्वे अज्ञाने भवतः अपर्याप्तकत्वेन विभङ्गज्ञानाभावात्, संज्ञीनां तु मिथ्यादृष्टीनां त्रीणि अज्ञानानि भवन्त्ययविभङ्गज्ञानसंभवात्, एतदभिप्रायेणाह-त्रीणि अज्ञानानि भजनया इति । गौतमः पृच्छति-‘तिरियगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?’ हे भदन्त ! तिर्यग्गतिकाः-तिर्यक्षु गतिर्गमनम् येषां ते तिर्यग्गतिकाः तिर्यग्योनिगामिनः तदन्तरालवर्तिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा ! दो नाणा दो अन्नाणा नियमा’ हे गौतम ! तिर्यग्गामिनां तदपान्तरालवर्तिनां जीवानां द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने नियमात् नियमतो भवतः, तत्र

तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । अर्थात् किन्हीं २ नरकगतिकजीवोंके दो अज्ञान होते हैं, और किन्हीं २ नरकगतिक जीवोंको तीन अज्ञान होते हैं । जो नरकगतिक असंज्ञीजीव होते हैं, उनके दो अज्ञान होते हैं । इनके अपर्याप्तक अवस्थामें विभंगज्ञानका अभाव रहता है । जो संज्ञी मिथ्यादृष्टिजीव नरकगतिक होते हैं उनको तीन अज्ञान होते हैं । क्योंकि इनमें अपर्याप्तावस्थामें भवप्रत्यय विभंगज्ञान होजाता है । इसी अभिप्रायको लेकर ‘ऐसा कहा गया है कि भजनासे तीन अज्ञान होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘तिरियगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ हे भदन्त ! जो जीव तिर्यग्गतिक हैं ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दोनाणा, दोअन्नाणा नियमा’ तिर्यग्यो-निक जीवोंके दो ज्ञान और दो अज्ञान नियमसे होते हैं । तात्पर्य इसका यह है कि सम्यग्दृष्टि जीव अवधिज्ञानके नष्ट होजानेपर ही

छेदलाभने त्रय अज्ञान होय ते ने नरकगति असंज्ञीभव होय छे तेओने के अज्ञान होय छे कारण के तेओने अपर्याप्तक अवस्थामां विभंगज्ञान होतुं नथी. ने संज्ञी मिथ्यादृष्टिभव नरकगति होय छे तेओने त्रय अज्ञान होय छे. कमके तेमने अपर्याप्ता-वस्थामा लवप्रत्यय विभंगज्ञान थई नय छे ओ न अभिप्रायने लभने लभनाथी त्रय अज्ञान होय छे तेम छहुंछे प्रश्न-‘तिरियगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे भगवन ! ने तिर्यक् गति भव होय छे ते ज्ञानी होय छे अज्ञानी ? उ - ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दो नाणा दो अन्नाणा नियमा’ तेओने के ज्ञान अने के अज्ञान नियमथी होय छे छडेवाने. हेतु ओ छे के सम्यग्दृष्टि भव अवधिज्ञानने नाश थय छे पछी न तिर्य्योमा नय छे. ते समये तेमने भतिज्ञान अने श्रुतज्ञान ओम के ज्ञान होय छे

સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્ અવધિજ્ઞાને વિનષ્ટે સત્યેવ તિર્યક્ષુ ગમનં ભવતિ, અતસ્તેષાં દ્વે
 એવ જ્ઞાને મતિશ્રુતલક્ષણે ભવતઃ, મિથ્યાદૃષ્ટીનાં તુ વિમદ્ગજ્ઞાને પ્રણષ્ટે સત્યેવ
 તિર્યક્ષુ ગમનં ભવતિ અતસ્તેષામપિ દ્વે એવ અજ્ઞાને મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનલક્ષણે ભવત
 इति भावः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘મણુસ્સગइया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?’
 हे भदन्त ! मनुष्यगतिकाः मनुष्ये मनुष्यभवे भाविनी गतिर्येषां ते मनुष्य-
 भवगामिनस्तदपान्तरालवर्तिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भव-
 न्ति ? भगवानाह—‘गोयमा ! तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा ’
 हे गौतम ! मनुष्यभवगामिनां तदपान्तरालवर्तिनां जीवानां त्रीणि ज्ञानानि भज-
 नया भवन्ति, द्वे अज्ञाने नियमात् नियमतो भवतः, तत्र मनुष्यभवे गामिनां
 केषाञ्चित् ज्ञानिनां तीर्थङ्करवत् अवधिज्ञानेन सहैव गमनं भवति, केषाञ्चित्तु अ-
 वधिज्ञानं परित्यज्यैव गमनं भवति, अतस्तेषां त्रीणि वा, द्वे वा ज्ञाने भवतः, इत्य-

તિર્યંચોર્મોં જાતા હૈ ઉસ સમય ઇસકે મતિજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન ચે દો
 જ્ઞાન હોતે હૈં । તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિજીવ વિમંગજ્ઞાનકે નષ્ટ હોજાને પરહી
 તિર્યંચગતિમોં જાતા હૈ । ઇસ કારણ ઇસકો દો અજ્ઞાન કહે ગયે હૈં ।
 એક મત્યજ્ઞાન ઓર દૂસરા શ્રુતાજ્ઞાન । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે એસા
 પૂછતે હૈં ‘મણુસ્સગइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी’ હે ભદન્ત !
 જો મનુષ્યગતિક હોતે હૈં એસે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની
 હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમોં પ્રમુ કહતે હૈં ‘गोयमा तिन्नि नाणाइं भयणाए’
 दो अन्नाणाइं नियमा’ હે ગૌતમ ! મનુષ્યગતિકજીવોંમોં જોજ્ઞાની હૈ વે
 કિતનેક જીવતો તીર્થંકરકી તરહ અવધિજ્ઞાનકે સાથે હી મનુષ્યગતિમોં
 જાતે હૈં ઓર કિતનેકજીવ અવધિજ્ઞાનકો છોડકર મનુષ્યગતિમોં જાતે
 હૈં ઇસલિયે એસે જીવોંકે ત્રીન જ્ઞાન ઓર દો જ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં । તથા

તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિજીવ વિભંગજ્ઞાન નષ્ટ થયા પછી જ તિર્યંચગતિમાં જાય છે તે કારણે
 તેમાંનાં મત્યજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાન એ બે જ્ઞાન કહેલા છે પ્રશ્ન—‘મણુસ્સ ગइयाणं
 भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ હે ભગવન ! મનુષ્યગતિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે
 અજ્ઞાની.? ઉ— ‘गोयमा’ ‘ तिन्नि नाणाइं भयणाए दो अन्नाणाइं नियमा ’
 હે ગૌતમ ! મનુષ્યગતિક જીવોંમાં જે જ્ઞાની હોય છે તેમાંના કેટલાક તો તિર્થંકરની માફક
 અવધિજ્ઞાનની સાથે જ મનુષ્યગતિમાં જાય છે અને કેટલાક જીવ અવધિજ્ઞાન ત્યજીને
 મનુષ્યગતિમાં જાય છે. એથી જ આ જીવોંમાં ત્રણ જ્ઞાન અને બે જ્ઞાન કહેવાયેલા છે અને

मिप्रायेणाह—‘त्रीणि ज्ञानानि भजनयेति’ किन्तु मनुष्यभवे उत्पत्तुकामानामज्ञानिनां तु विभङ्गज्ञाने प्रभ्रष्टे सत्येव तत्रोत्पत्तिर्भवति अतस्तेषां द्वे अज्ञाने मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानलक्षणे नियमतो भवत इत्यभिप्रायेणाह—‘द्वे अज्ञाने नियमात् इति, गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! देवगतिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति प्रश्नः स्वयम्बूहनीयः, भगवान् उत्तरमाह—‘देवगइया जहा निरयगइया’ हे गौतम ! देवगतिकाः देवभवगामिनो जीवा यथा निरय-गतिकाः ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्चोक्तास्तथा वक्तव्याः, तत्र देवभवगामिनामपि ज्ञानिनां भवप्रत्ययस्यावधिज्ञानस्य देवायुःप्रथमसमये एवोत्पादात् त्रीणि ज्ञानानि नियमतो भवन्ति, त्रीणि अज्ञानानि तु पूर्वोक्तानि भजनया बोध्यानि उक्तयुक्तेः, अज्ञानि-नामसंज्ञिनां द्वे अज्ञाने, अपर्याप्तकृत्वे विभङ्गाभावात्, संज्ञिनां तु त्रीणि अज्ञानानि भवप्रत्ययविभङ्गस्य सद्भावात् ! गौतमः पृच्छति—‘सिद्धगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ हे भदन्त ! सिद्धगतिकाः सिद्धिगामिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह—‘जहा—सिद्धा’ १, हे गौतम ! यथा सिद्धाः केवलज्ञानिनो भवन्ति तथा सिद्धगतिका अपि केवलज्ञानिन

जो आज्ञानी हैं, वे विभंगज्ञानके लक्ष्य होने पर ही मनुष्यगतिमें उत्पन्न होते हैं इसलिये ऐसे जीवोंके अवश्य ही दो मत्यज्ञान और श्रुता-ज्ञान होते कहे गये हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुरो ऐसा पूछते हैं कि ‘हे भदन्त ! जो जीव देवगतिक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं, या अज्ञानी होते हैं इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम ! देवगतिकजीव निरयगतिककी तरह ज्ञानी अज्ञानी दोनों प्रकारके होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘सिद्धगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे भदन्त ! ‘जो जीव सिद्धगतिक हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘जहा सिद्धा’ हे गौतम ! जिस प्रकारसे सिद्धकेवलज्ञानसे ज्ञानी होते हैं उसी प्रकारसे

वे अज्ञानी थे ते विभङ्गज्ञानने नाश थावायी व मनुष्यगतिमा उत्पन्न थाय छे. तेथी आवा श्रुतामा अपश्य मत्यज्ञान अने श्रुताज्ञान येम थे अज्ञान रहेलां छे तेम वज्जुण्यु छे हवे गौतम स्वामी प्रभुने पूछे छे के हे भगवान ! ने एव देवगतिक होय छे ते शु ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? तेना उत्तरमा प्रभु कहे छे के हे गौतम ! देवगतिक एव निरयगतिक श्रुतामा माक्षक व ज्ञानी अने अज्ञानी येम अने प्रकारना कहेवाय छे. प्रश्न—‘सिद्धगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे भदन्त ! ने एव सिद्ध-गतिक होय छे ते शु ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? उ—‘जहा सिद्धा’ हे गौतम !

एव भवन्ति इति भावः, अत्रेदं बोध्यम्—सिद्धानां सिद्धगतिकानाञ्चोभयेषामेवान्तर-
गत्यभावात् विशेषाभावेऽपि सिद्धगतिकानां गतिद्वारवलायातत्वेन तथा प्रति-
पादितम् । इति । द्वितीयं गतिद्वारम् ।

अथ तृतीयमिन्द्रियद्वारमाश्रित्य ज्ञानादिकं प्ररूपयितुमाह—‘सइंदिया णं भंते!
जीवा किं नाणी, अन्नाणी?’ हे भदन्त ! सेन्द्रियाः—इन्द्रिय युक्ताः इन्द्रियोपयोग-
वन्तःखलु जीवाः किं ज्ञानिना भवन्ति ? किं वा अज्ञानिना भवन्ति ? भगवानाह

सिद्धगतिकजीव भी केवलज्ञानसे ही ज्ञानी होते हैं । यहां अन्तरगति नहीं
होती है इसलिये सिद्ध और सिद्धगतिकमें भेद नहीं है केवल गतिद्वारके
क्रमको लेकर ही इनका यहां अलगसे निर्देश किया गया है । मुक्त
जीवोंकी गति सीधी एक समयकी कही गयी है और वह बिना
अन्तरालके होती है । अन्य जीवोंको जिस प्रकारसे विवक्षित भव-
धारण करनेके लिये विग्रहगतिमें देर लगती है उस प्रकार सिद्धोंको
देर नहीं लगती है । अन्तरालगतिमें जीव जवतक रहता है तबतक
वह अपर्याप्त होता है अतः इसी अपर्याप्तावस्थामें यहां ज्ञानी और
अज्ञानी होनेका विचार किया गया है । इस प्रकार यहांतक द्वितीय
गतिद्वारको लेकर ज्ञानादिककी प्ररूपणाकी अब इन्द्रियद्वारको लेकर
ज्ञानादिककी प्ररूपणा सूत्रकार करते हैं, सो गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा
है कि ‘सइंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ हे भदन्त !
इन्द्रिययुक्त इन्द्रिय सहित जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते
हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं’

જેવી રીતે સિદ્ધ કેવળજ્ઞાનથી જ્ઞાની કહેવાય છે તેવી જ રીતે સિદ્ધગતિક જીવ પણ કેવળ-
જ્ઞાની જ હોય છે અહીં અનન્તરગતિ હોતી નથી. તેથી સિદ્ધ અને સિદ્ધગતિ જીવોમાં
ભેદ નથી હોતો. ફક્ત ગતિદ્વારના ક્રમને લઈને જ તેમનો અહીં આ અલગ અલગ
નિર્દેશ કરેલ છે મુક્તજીવોની ગતિ સીધી એક સમયની કહેલી છે અને તે અંતરાલ
બિના હોય છે. અન્ય જીવોને જે રીતે વિવક્ષિત ભાવ ધારણ કરવા માટે વિગ્રહગતિમાં
વિલંબ થાય છે. તે રીતે સિદ્ધોને વિલંબ થતો નથી. જીવ અંતરાલ ગતિમાં ન્યા મુધી
રહે છે ત્યાં મુધી તે અપર્યાપ્ત હોય છે એટલા માટે એ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં અહીં જ્ઞાની
અને અજ્ઞાની હોવાનો વિચાર કરેલ છે આ રીતે અહીં મુધી બીજા ગતિદ્વારને લઈને
જ્ઞાનાદિકનું નિરૂપણ કર્યું છે. હવે ઇન્દ્રિયદ્વારને લઈને સૂત્રકર જ્ઞાનાદિકનું નિરૂપણ કરે છે.
પ્રશ્ન— ‘સઈંદિયાણં ભંતે કિં નાણી અન્નાણી’, હે ભદન્ત, ઇન્દ્રિય સહિતના જીવોનું
જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ.— ‘ચત્તારિ નાણાં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’

—‘ગોયમા ! ચત્તારિ નાણાં, તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’ હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિયાણાં ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ મતિજ્ઞાનાવધિમનઃપર્યવલક્ષણાનિ, તથા ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞામ શ્રુતાજ્ઞાન-વિમદ્જ્ઞાનલક્ષણાનિ મજનયા ભવન્તિ, તથા ચ સેન્દ્રિયાઃ જ્ઞાનિનેઽજ્ઞાનિનશ્ચ, તત્ર જ્ઞાનિનાં ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ મજનયા કદાચિત્ દ્વે, કદાચિત્ ત્રીણિ કદાચિત્ ચત્તારિ પૂર્વોક્તાનિ ભવન્તિ, કેવલજ્ઞાનસ્ય અતીન્દ્રિયજ્ઞાનત્વાત્ સેન્દ્રિયાણાં તદસંભવાત્, દ્વચાદિજ્ઞાનાદિકન્તુ લબ્ધ્યપેક્ષયા, ઉપયોગાપેક્ષયા તુ સર્વેષામેકદા એકમેવ જ્ઞાનમ્, અજ્ઞાનિનાં તુ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયૈવ-કદાચિત્ દ્વે, કદાચિત્ ત્રીણિ इत्यर्थः। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘एगिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ ? કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? મગયાનાહ-‘ जहा पुढविकाइया’ હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયાઃ

મયણા’ હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય જીવોંકો ચારજ્ઞાન ઓર ત્રીણ અજ્ઞાન મજનાસે હોતે હૈં । હનકે કદાચિત્ દો જ્ઞાન, કદાચિત્ ત્રીણ જ્ઞાન કદાચિત્ ચાર જ્ઞાન હોતે હૈં કેવલજ્ઞાન નહીં હોતા હૈં ક્યોંકિ વહ જ્ઞાન અતીન્દ્રિય હોનેસે અતીન્દ્રિય જીવોંકે હી હોતા હૈં । સેન્દ્રિયજીવોંકે નહીં હોતા । સેન્દ્રિય જીવોંમેં જો દો આદિજ્ઞાનોંકે હોનેકી ઘાત યહાં કહી ગઈ હૈં વહ લબ્ધિકી અપેક્ષાસે કહી ગઈ હૈં એસા જાનના ચાહિયે ક્યોંકિ ઉપયોગ કી અપેક્ષા સબ જીવોંમેં એક કાલમેં એક હી જ્ઞાન હોતા હૈં સેન્દ્રિય અજ્ઞાનીયોંકે ત્રીણ અજ્ઞાન મી મજનાસે હી હોતે હૈં કદાચિત્ દો ઓર કદાચિત્ ત્રીણ । અચ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘एगिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ જો જીવ એકેન્દ્રિય હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં ! યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘जहा पुढविकाइया’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર પૃથિવીકાયિકજીવ મિથ્યા-

હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે તેઓને કોઈ વખત બે જ્ઞાન અને કોઈ વખત ત્રણ જ્ઞાન અને કોઈ વખત ચાર જ્ઞાન હોય છે. તેઓને કેવળજ્ઞાન હોતું નથી. કેમકે તે જ્ઞાન અતીન્દ્રિય - ઇન્દ્રિયોથી ન બાણી શકાય તેવું - તે ઇન્દ્રિયાતીત જીવોને જ હોય છે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને હોતું નથી. ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં જે બે જ્ઞાનાદિ હોવાની વાત અહીં કહી છે તે લબ્ધિની અપેક્ષાએ કહી છે તેમ સમજવું. કેમકે ઉપયોગની અપેક્ષાએ સઘળા જીવોમાં એક કાળમાં એક જ જ્ઞાન હોય છે. ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમાં ત્રણઅજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કોઈ વખત બે અને કોઈ વખત ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે ‘एगिंदिया णं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ જે જીવો એકેન્દ્રિય હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે ‘जहा पुढविकाइया’ હે ગૌતમ ! જે રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવો મિથ્યા-

યથા પૃથિવીકાયિકા મિથ્યાદૃષ્ટિવાદજ્ઞાનિનઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા અજ્ઞાનિનો વક્ત-
વ્યાઃ, તે ચ દ્વ્યજ્ઞાના એવ વોધ્યાઃ, કિન્તુ 'વેદંદિય-તેદંદિય-ચઉરિંદિયાણં દો
નાના, દો અન્નાના નિયમા' હીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયાણાં દ્વે જ્ઞાને, દ્વે અજ્ઞાને
ચ નિયમાત્ નિયમતો ભવતઃ, તથા ચ સાસાદનગુણસ્થાનકતયા તેષુ ઉત્પવ્ય
માનત્વાત્, સાસાદનસ્ય ગુણસ્થાનકસ્ય ચોત્કૃષ્ટતઃ પટાવલિકામાનત્વાત્ દ્વે જ્ઞાને
નિયમતસ્તત્ર લભ્યેતે. 'પંચિદિયા જહા સદંદિયા' પચ્ચેદ્રિયાઃ યથા સેન્દ્રિયાઃ
મજનયા ચતુર્જ્ઞાનિનઃ ત્ર્યજ્ઞાનિ : પૂર્વ પ્રદર્શિતાસ્તથૈવ મજનયા ચતુર્જ્ઞાનિનઃ, ત્ર્ય-
જ્ઞાનિનશ્ચ દ્રષ્ટવ્યાઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'અણિદિયા ણં મંતે ! જીના કિં નાણી,

દૃષ્ટિ હોનેસે અજ્ઞાની પ્રકટ કિયે ગયે હૈં, ઉસી પ્રકારસે એકેન્દ્રિયજીવ
મી અજ્ઞાની હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । इनमें मत्तज्ज्ञान और
श्रुतज्ञान ये दो अज्ञानवाले ही होते हैं । किन्तु 'वेदंदियतेदंदिय चउ-
रिंदियाणं दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' दो इन्द्रियवालोंमें तीन इन्द्रिय-
वालोंमें और चारइन्द्रियवालोंमें दो ज्ञान और दो अज्ञान नियमसे होते
हैं । इनमें दो ज्ञान-मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होनेका कारण यह है कि
इन जीवोंमें दूसरा सासादन गुणस्थानका होना संभवित कहा गया
है इस गुणस्थानका उत्कृष्टकाल ६ आवलिका प्रमाण होता है तबतक
इनमें दो ज्ञान होते हैं और इसके सिवाय जीवोंके दो अज्ञान होते हैं।
'पंचिदिया जहा सइंदिया' पचेन्द्रियजीव जिस प्रकारसे पहिले सेन्द्रिय-
जीव भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले प्रतिपादित किये
गये हैं उसी प्रकारसे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले भजनासे
होते हैं ऐसा जानना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते

દ્રષ્ટિ હોવાથી અજ્ઞાની કહ્યા છે તે રીતે એકેન્દ્રિય જીવોને પણ અજ્ઞાની સમજવા. તેઓ
મત્તજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા એમ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'વેદંદિય, તેદંદિય, ચઉ-
રિંદિયાણં દો નાના દો અન્નાના નિયમા' પેંચદ્રિયવાળા, ત્રણઈદ્રિયવાળા અને ચાર ઈન્દ્રિય-
વાળા જીવોમાં બેજ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે તેઓમાં મતોજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન
હોવાનું કારણ એ છે કે એ જીવોમાં બીજું સાસાદન ગુણસ્થાનનું હોવું સંભવિત કહેલ
છે ત્યાસુધી એ ગુણસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ આવલિકાના પ્રમાણથી હોય છે ત્યાસુધી
તેમનામાં બેજ્ઞાન હોય છે અને તે નિવાચના જીવોમાં બે અજ્ઞાન હોય છે 'પંચિંદિયા
જહા સેઈંદિયા' પચેન્દ્રિય જીવ, જે પ્રકારથી પહેલાં સેન્દ્રિયજીવ ભજનાથી ચાર
જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાનું સમર્થન કર્યું છે એજ રીતે ચાર જ્ઞાનવાળા
અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે.

અન્નાણી' હે મદન્ત ! અનિન્દ્રિયાઃ સ્વલ્લ કેવલિનઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, કિં વા અજ્ઞા-
નિનો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—'જહા સિદ્ધા' ૨, હે ગૌતમ ! યથા સિદ્ધાઃ કેવલ-
જ્ઞાનલક્ષણેકજ્ઞાનિનઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા અનિન્દ્રિયાઃ કેવલિનોઽપિ કેવલજ્ઞાનિનો
વોદ્યાઃ । અથ ચતુર્થકાયદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'સકાઈયા ણં મંતે ! જીવા
કિં નાણી, અન્નાણી ?' હે મદન્ત ! સકાયિકાઃ સ્વલ્લ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ,
અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા ! પંચ નાણાણિ, તિન્નિ અન્નાણાણિ
મયણાઈ' હે ગૌતમ ! સકાયિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભવન્તિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ
મજ્જનયા ભવન્તિ, તથાહિ—કાયેન ઔદારિકાદિશરીરેણ પૃથિવ્યાદિપશ્ચત્રસકાય-

હૈં ' અર્ણિદિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે મદન્ત ! જો
જીવ અનિન્દ્રિય હૈં ઇન્દ્રિયકે ઉપયોગસે રહિત હૈં વે જ્ઞાની હોતે હૈં યા
અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હિસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ' જહા સિદ્ધા' હે ગૌતમ !
જિસ પ્રકારસે પહિલે યહ કહા ગયા હૈં કિ સિદ્ધજીવ કેવલજ્ઞાનરૂપ
એક જ્ઞાનસે જ્ઞાની હોતે હૈં, ઉસી પ્રકારસે અનિન્દ્રિય જીવ મી—કેવલી
મી કેવલ જ્ઞાનરૂપ એકજ્ઞાનસે જ્ઞાની હોતે હૈં । એસા જાનના ચાહિયે ।

અવ ચતુર્થકાયદ્વારકો આશ્રિત કરકે ગૌતમ પ્રશ્નસે પૂછતે હૈં 'સકા-
ઈયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણો અન્નાણી' હે મદન્ત ! જો જીવ ઔદા-
રિક આદિ શરીરસે અથવા પૃથિવી આદિ ૬ કાય હનમેંસે કિસી એક-
કાયસે સહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ?
હિસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પંચ નાણાણિ, તિન્નિ
અન્નાણાઈ' મયણાઈ' સકાયિકજીવોંકો પાંચ જ્ઞાન ઔર ત્રીન અજ્ઞાન
મજ્જનાસે હોતે હૈં કયોંકિ ઔદારિક આદિ શરીરસે તથા પૃથિવી આદિ

પ્રશ્ન—અર્ણિદિયાણ મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભગવન ! જે જીવ અનિન્દ્રિય
છે એટલે કે ઇન્દ્રિયના ઉપયોગથી રહિત છે તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? તેનો
ઉત્તર આપતા પ્રશ્ન કહે છે કે 'જહા સિદ્ધા' હે ગૌતમ ! જે રીતે સિધ્ધોના વિષયમાં
આ પહેલાં કહ્યું છે સિદ્ધજીવ કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તેજ રીતે ઇન્દ્રિયવિનાના
જીવ પણ એટલે કેવલી પણ—એથા કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોય છે

હવે ચતુર્થ—એથા કાયદ્વારનો આશ્રય કરીને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે 'સકાઈયાણં
મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભગવન ! જે જીવ ઔદારિક આદિ શરીરથી
અથવા પૃથ્વી આદિ છ કાય પૈકી કોઈ એક કાય યુક્ત હોય છે તેવા જીવ જ્ઞાની
હોય છે કે અજ્ઞાની ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રશ્ન કહે છે કે 'ગોયમા' હે ગૌતમ !
'પંચ નાણાણિ તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ' સકાયિક જીવોમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ
અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે ઔદારિક આદિ શરીરથી તથા પૃથ્વી આદિ પાંચ

રૂપષટ્કાયાન્યતમેન વા કાયેન ચે વર્તન્તે તે સકાયાઃ સકાયા એવ સકાયિકાઃ સ્વાર્થે કપ્રત્યયઃ, તે ચ કેવલિનોઽપિ સ્થુરિત સકાયિકાનાં સમ્યગ્દૃશાં પશ્ચજ્ઞાનાનિ ભજનયા, મિથ્યાદૃશાં તુ ત્રીણ્યજ્ઞાનાનિ ભજનયા કદાચિત્ દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, કદાચિત્ ત્ર્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ‘પુઠ્ઠિકાઙ્યા જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્યા નો નાણી, અન્નાણી, નિયમા દુઅન્નાણી, તં જહા-મઙ્ગ-આણી ય, સુયઅન્નાણીય,’ પૃથિવીકાયિકાઃ યાવત્-અપ્કાયિકાઃ. તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકાઃ નો જ્ઞાનિનઃ, અપિ તુ અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તત્રાપિ અજ્ઞાનિનો નિયમાત્ દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ, તથા-મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ ‘તસકાઙ્યા જહા સકાઙ્યા’ ત્રસકાયિકા યથા સકાયિકા પશ્ચજ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ પૂર્વે પ્રતિ-

પાંચ ઔર ત્રસ ઇન ષટ્કાયમેંસે વિસી એકકાયસે જો જીવ યુક્ત હોતે હૈં વે જવ સકાય કહે ગયે હૈં, તો એસે સકાય કેવલી ખી હોતે હૈં એસે સકાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિયોંકે ભજનાસે દો, ત્રીન, ચારજ્ઞાન હો સકતે હૈં ઔર એક કેવલજ્ઞાન ખી હો સકતા હૈં । ઇસલિયે યહાં ભજનાસે પાંચજ્ઞાનતક હો સકતા કહા ગયા હૈં । તથા સકાયિક મિથ્યાદૃષ્ટિયોંમેં ભજનાસે દો ત્રીન અજ્ઞાન ખી હોસકતે હૈં । ‘પુઠ્ઠિકાઙ્યા જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્યા ણો નાણી, અન્નાણી, નિયમા દુઅન્નાણી તંજહા મતિઅન્નાણીય, સુયઅન્નાણી ય’ પૃથિવીકાયિક અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઔર વનસ્પતિકાયિક યે સવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં અપિતુ અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । ઇનમેં મત્યજ્ઞાની ઔર શ્રુતાજ્ઞાની નિયમસે હોતે હૈં । ‘તસકાઙ્યા જહા સકાઙ્યા’ જિસ પ્રકાર સકાયિકજીવ પાંચજ્ઞાનવાલે ઔર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે ભજનાસે પહિલે કહે ગયે હૈં, ઇસી પ્રકારસે ભજનાસે

અને ત્રસ એ ૬ છ કાય પૈકી કોઈ એક કાયથી જે જીવ યુક્ત હોય એવા સકાય કેવલી પણ હોય છે-એવા સકાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને ભજનાથી બે, ત્રણ, ચાર જ્ઞાન હોય છે અને એક કેવળજ્ઞાન પણ હોય છે એટલા માટે અહીં તેમનામાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોવાનું કહ્યું છે. તેમજ સકાયિક મિથ્યા દ્રષ્ટિઓમાં બે, ત્રણ, અજ્ઞાનરૂપ હોઈ શકે છે ‘પુઠ્ઠિકાઙ્યા જાવ વળસ્સઙ્કાઙ્યા નો નાણી અન્નાણી નિયમા દુ અન્નાણી તં જહા મતિ અન્નાણી ય સુય અન્નાણી ય’ પૃથ્વી કાયિક જીવ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક જીવ એ સઘળા જ્ઞાની હોતા નથી. પરંતુ અજ્ઞાનીજ હોય છે તેઓમા મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની નિયમથી હોય છે. ‘તસકાઙ્યા જહા સકાઙ્યા’ જેવી રીતે સકાયિક જીવને પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોવાનું પહેલાં કહેવાયું છે તેજ રીતે ભજનાથી ત્રસકાયિક જીવ

पादितास्तथा तेऽपि पञ्चज्ञानिनः, व्यज्ञानिनश्च भवन्ति । गौतमः पृच्छति—
‘अकाइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! अकायिकाः,
नास्ति काय औदारिकादिलक्षणो येषां ते अकायाः, अकाया एव अकायिकाः
खलु जीवाः किम् ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह—
‘जहा सिद्धा’ हे गौतम ! यथा सिद्धाः प्रतिपादिताः, तथा अकायिका अपि
केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनो भवन्ति । अथ पञ्चमं सूक्ष्मद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति—
‘सुहुमा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?’ हे भदन्त ! सूक्ष्माः खलु जीवाः
किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनश्च स्युः ? भगवानाह—‘जहा पुढविकाइया’ हे
गौतम ! यथा पृथिवीकायिकाः नो ज्ञानिनः अपि तु अज्ञानिनो भवन्ति, तत्रापि

असंकायिक जीव भी पांचज्ञानवाले और तीनअज्ञानवाले हो सकते हैं
ऐसा जानना चाहिये । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘अकाइयाणं
भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ हे भदन्त ! जो जीव औदारिक
आदिकायसे राहत होते हैं ऐसे अकायिकसिद्ध जीव क्या ज्ञानी होते
हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘जहासिद्धा हे
गौतम ! जिस प्रकारसे सिद्धजीव प्रतिपादित किये गये हैं अर्थात्
सिद्धजीव जैसे केवलज्ञानको लेकर ज्ञानी प्रकट किये गये हैं उसी प्रका-
रसे अकायिक जीव भी एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं अज्ञानी नहीं
होते हैं । अब पांचवें सूक्ष्मद्वारको आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे
ऐसा पूछते हैं ‘सुहुमा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ हे भदन्त !
जो सूक्ष्मजीव हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें
प्रभु कहते हैं ‘जहा पुढविकाइया’ हे गौतम ! जैसे पृथिवीकायिकजीव
ज्ञानी नहीं होते हैं अपितु अज्ञानी ही होते हैं अर्थात् मत्तज्ञानी और

पण पांचज्ञानवाणा अने प्रण अज्ञानवाणा होय छे प्रश्न —‘अकाइया णं भंते जीवा
किं नाणी अन्नाणी’ छे लगवान । जे श्रुते औदारिक आदि कायथी रहित होय छे
तेवा अकायिक सिद्ध श्रुत ज्ञानी होय छे के अज्ञानी होय छे ? तेना उत्तरमां प्रण
कहे छे के ‘जहा सिद्धा’ जेवी रीते सिद्धोना विषयमा प्रतिपादन कर्तुं छे —अर्थात्—
सिद्ध श्रुत जेवी रीते केवलज्ञानने लभने ज्ञानी प्रकट करायेल छे तेज रीते अकायिक
श्रुत पण अेक केवलज्ञानवाणा होय छे. अज्ञानी होता नथी. डवे पांचमा सूक्ष्मद्वारने।
आश्रय करीने गौतम स्वामी प्रणुने अेषुं पूछे छे के ‘सुहुमाणं भंते जीवा किं
नाणी अन्नाणी’ सूक्ष्म श्रुते, छे लगवान । ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? उत्तरमां प्रण
कहे छे के ‘जहा पुढविकाइया’ तेजो पृथ्वीकायिक श्रुतेनी भाइक अज्ञानीज होय छे.

નિયમાત્ દ્વચજ્ઞાનિનસ્તથા સૂક્ષ્મા અપિ નિયમતો મિથ્યાદ્રષ્ટિવાત્ દ્વચજ્ઞાનિનઃ ।
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાદરા ણં મંતે ! જીવા કિનાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત !
 વાદરાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ ? કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-
 ‘જહા-સકાહયા’ હે ગૌતમ ! વાદરાઃ કેવલિનોઽપિ ભવન્તિ અતઃ યથા સકાયિકા
 મજનયા પચ્ચ જ્ઞાનિનઃ, વ્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથા મજનયૈવ પચ્ચ વાનિનઃ, વ્યજ્ઞાનિનો
 વિજ્ઞેયાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નોસુહુમનોવાયરા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી,
 અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! નો સૂક્ષ્મા નો વાદરાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, કિં
 વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘જહા સિદ્ધા’ ૪ હે ગૌતમ ! યથા સિદ્ધાઃ

શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં ઉસી પ્રકાર સૂક્ષ્મજીવ સ્ત્રી નિયમસે મિથ્યાદ્રષ્ટિ
 હોનેકે કારણ મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી
 પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં ‘વાદરાણં મંતે ! જીવા કિનાણી અન્નાણી’ હે
 મદન્ત ! વાદરજીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે
 ઉત્તરમૈં પ્રભુ કહતે હૈં હે ગૌતમ ! વાદરજીવ તો કેવલી સ્ત્રી હોતે હૈં
 હસલિયે જૈસે સકાયિકજીવ મજનાસે પાંચજ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાન-
 વાલે હોતે કહે ગયે હૈં ઉસી તરહસે વાદરજીવ સ્ત્રી મજનાસે પાંચજ્ઞાન
 વાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમ-
 સ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં ‘નોસુહુમા નોવાદરાણં મંતે ! જીવા કિં
 નાણો અજ્ઞાણી’ હે મદન્ત ! નોસૂક્ષ્મ નોવાદરજીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા
 અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમૈં પ્રભુ કહતે હૈં, હે ગૌતમ ! ‘જહાસિદ્ધા’ જિસ
 પ્રકાર સિદ્ધજીવ કેવલજ્ઞાનરૂપ એકજ્ઞાનરૂપ એકજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઉસી

અર્થાત્ તેઓ-મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે. તેજ રીતે સૂક્ષ્મ જીવ નિયમથી
 મિથ્યાદ્રષ્ટિ હોવાના કારણે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાઅજ્ઞાની હોય છે પ્રશ્ન ‘વાદરાણં
 મંતે જીવા કિ નાણી અજ્ઞાણી’ હે ભગવાન !’ બાદર જીવો શું જ્ઞાની હોય છે કે
 અજ્ઞાની હોય છે ઉત્તરમાં પ્રભુ પૂછે છે કે હે ગૌતમ ! બાદરજીવો તો કેવળી પણ
 હોય છે એટલે જેવી રીતે અકાયિક જીવ ભગનાથી પાત્ર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા
 હોવાનું કહ્યું છે એજ રીતે બાદરજીવ પણ ભગનાથી પાત્ર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા
 હોય છે હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે ‘નોસુહુમા નોવાદરાણં
 મંતે જીવા કિ નાણી અજ્ઞાણી’ હે ભગવાન ! નોસૂક્ષ્મ જીવ અને નોબાદર
 જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે
 હે ગૌતમ ‘જહા સિદ્ધા’ જે રીતે સિદ્ધ જીવ કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે

કેવલજ્ઞાનલક્ષણૈઃજ્ઞાનિનઃ પૂર્વપ્રતિપાદિતાસ્તથા નોસૂક્ષ્મા નોવાદરા અપિ જીવાઃ કેવલજ્ઞાનલક્ષણૈઃજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, ન તુ દ્વિત્યાદિજ્ઞાનિનઃ ।

અથ પૃથ્ઠં પર્યાપ્તકદારમાશ્રિત્ય પૃચ્છતિ—‘પજ્જત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! પર્યાપ્તાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ કિંચ અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, ભગવાનાહ ‘જહા-સકાહ્યા’ યથા સકાયિકા ભજનયા પશ્ચજ્ઞાનિનઃ ત્ર્યજ્ઞાનિનઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા પર્યાપ્તકા અપિ ભજનયા પશ્ચજ્ઞાનિનો ભવન્તિ કેવલિનામપિ પર્યાપ્તકતયા પર્યાપ્તકાનાં સમ્યગ્દૃશાં ભજનયા એકદ્વિત્યાદિજ્ઞાનસંભવાત્, મિથ્યાદૃશાં પર્યાપ્તકાનાંતુ ભજનયા ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભવન્તિ. ગૌતમઃપૃચ્છતિ—‘પજ્જત્તા ણં મંતે ! નેરહ્યા કિં નાણી અન્નાણી હે ભદન્ત ! પર્યાપ્તકાઃ સ્વલુ

પ્રકારસે નોસૂક્ષ્મ નોવાદરજીવ ભી કેવલજ્ઞાનરૂપ એકજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । દો આદિજ્ઞાનવાલે નહીં હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી છઠે પર્યાપ્તકદારકો આશ્રિત કરકે પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં ‘પજ્જત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ ? હે ભદન્ત ! જો પર્યાપ્તજીવ હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સકાયિક જીવોંકો ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલા ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલા કહા ગયા હૈં હસી પ્રકારસે પર્યાપ્તક જીવ ભી ભજનાસે પાંચજ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । પર્યાપ્તક કેવલી ભી હોતે હૈં । હસલિયે પર્યાપ્તક સમ્યગ્દૃષ્ટિયોંમેં ભજનાસે એક, દો, ત્રીન, આદિ જ્ઞાન હોતે હૈં તથા જો પર્યાપ્ત જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં અનેકે ભજનાસે ત્રીન અજ્ઞાન હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં પજ્જત્તા ણં મંતે ! નેરહ્યા કિંનાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જો નારક-

તેજ રીતે નો સૂક્ષ્મ અને નો બાહર એવ પણ કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. એ આદિ જ્ઞાન તેમનામાં હોતુ નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી છઠા પર્યાપ્તકદારને ઉદ્દેશીને પ્રભુને પૂછે છે કે ‘પજ્જત્તા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ?’ હે ભદન્ત જે પર્યાપ્ત એવ હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉત્તર ‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ જે રીતે સકાયિક જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે એજ રીતે પર્યાપ્ત એવ પણ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પર્યાપ્તક કેવળી પણ હોય છે. એટલા માટે પર્યાપ્તક સમ્યગ્દૃષ્ટિઓમાં ભજનાથી એક, બે, ત્રણ આદિ જ્ઞાન હોય છે. તથા જે પર્યાપ્તક એવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે. તેઓને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે પ્રશ્ન.— ‘પજ્જત્તા ણં મંતે નેરહ્યા કિં નાણી અન્નાણી’

નૈરયિકાઃ કિ જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાઢ-તિન્નિ નાણા, તિન્નિ અન્નાણા નિયમા' હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકાનાં નૈરયિકાણામ્ ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ મત્તિ-શ્રુતાવધિલક્ષણાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન-વિભક્તજ્ઞાનલક્ષણાનિ નિયમાત્ નિયમતો ભવન્તિ અપર્યાપ્તકાનામેવાસંત્રિનૈરયિકાણા વિભક્તજ્ઞાનાભાવો ભવન્તિ, અતઃ પર્યાપ્તકાવસ્થાયાં તેષામજ્ઞાનત્રયં નિયમતો ભવતીતિ ભાવઃ, 'જહા નેરહ્યા એવં જાવ થણિયકુમારા' યથા નૈરયિકા નિયમતસ્ત્રિજ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિ-નશ્ચોક્તા એવં તથૈવ યાવત્ પર્યાપ્તકા અસુરકુમારાઃ, નાગકુમારાઃ, સુપર્ણકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, દીપકુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દિશાકુમારાઃ, વાયુ કુમારાઃ, સ્તનિતકુમારા અપિ નિયમતસ્ત્રિજ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ, 'પુઢ-

જીવ પર્યાપ્તક હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમા' હે ગૌતમ! જો નારક પર્યાપ્તક હોતે હૈં વે નિયમસે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવ-ધિજ્ઞાન इन तीन જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન इनतीन अज्ञानवाले હોતે હૈં । અસંજી નારકજીવોંકે અપ-ર્યાપ્તાવસ્થામેં હી વિભંગજ્ઞાન નહીં હોતા હૈં । પર્યાપ્તક અવસ્થામેં તો નારકજીવોંકે વિભંગજ્ઞાન નિયમસે હોતા હી હૈં । અતઃપર્યાપ્તકાવસ્થામેં ઉનકે અજ્ઞાનત્રય નિયમતઃ હોતે હૈં એસા કથન કિયા હૈં । 'જહા નેર-હ્યા એવં જાવ થણિયકુમારા' નૈરયિકજીવ જૈસે નિયમસે ત્રિજ્ઞાની ઓર ત્ર્યજ્ઞાની કહે ગયે હૈં વૈસે હી પર્યાપ્તક અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપ-ર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશા-

હે ભદ્રન્ત ! જે નારક જીવો પર્યાપ્તક હોય છે. તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર:- 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા નિયમા' હે ગૌતમ જે નારક પચ પ્તક હોય છે તે નિયમથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને મત્યજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. અસંજીનારક જીવોને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાન હોતું નથી. પર્યાપ્તક અવસ્થામાં તો નારક જીવોને વિભંગજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. એટલે પર્યાપ્તકાવસ્થામાં તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. 'જહા નેરહ્યા એવં જાવ થણિયકુમારા' નૈરયિક જીવ જેવી રીતે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા નિયમથી કહેલા છે તેવીજ રીતે પર્યાપ્તક અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર, દીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુ (પવન) કુમાર, સ્તનિતકુમાર પણ નિયમથી

વિકાઙ્યા જહા ઇગિદિયા, એવં જાવ ચઝરિદિયા' પર્યાપ્તકાઃ પૃથિવીકાયિકાઃ
યથા એકેન્દ્રિયાઃ નો જ્ઞાનિનઃ, અપિ તુ દ્વચજ્ઞાનિનઃ પ્રતિપાદિતાઃ તથા નોજ્ઞાનિનઃ,
અપિતુ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનલક્ષણદ્વચજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, એવં પૃથિવીકાયિકચ્છેડ્ય
યાવત્-પર્યાપ્તકાઃ અપ્કાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાઃ, વનસ્પતિકાયિકાઃ,
દ્વીન્દ્રિયાઃ ત્રીન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયા અપિ નિયમતઃ દ્વચજ્ઞાનિન એવ ભવન્તિ
ઈતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પજ્જત્તા ણં ભંતે ! પંચિદિયતિરિવ્વજોણિયા કિં
નાણી અન્નાણી ?’ હે ભદન્ત ! પર્યાપ્તકાઃ સ્વલુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ કિં જ્ઞાનિનો
ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો યા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ ‘તિન્નિ નાણા, તિન્નિ અન્નાણા
ભયણા’ હે ગૌતમ ! પર્યાપ્તકાનાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ,
ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભજનયા ભવન્તિ, પર્યાપ્તકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકાઃ કેચિદ્

કુમાર, વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, ઓ નિયમસે ત્રિજ્ઞાની ઓર વ્યજ્ઞાનો
કહનાં चाहिये । ‘પુઠ્ઠવિકાઙ્યા જહા ઇગિદિયા એવં જાવ ચઝરિદિયા’
જિસ પ્રકાર એકેન્દ્રિય જ્ઞાની નહીં, કિન્તુ દોઅજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં
ઉસી પ્રકારસે પર્યાપ્તક પૃથિવીકાયિક જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં, કિન્તુ મત્ય-
જ્ઞાન પ્રતાજ્ઞાનરૂપ દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । પૃથિવીકાયિકકી તરહ હી
યાવત્ પર્યાપ્તક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક,
દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય ઓ નિયમસે દોઅજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં ।
અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે પૂછતે હૈં ‘પજ્જત્તાણ ભંતે ! પંચિદિયા તિરિ-
વ્વજોણિયા કિંનાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યો-
નિક જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરસે પ્રશ્ન કહતે
હૈં ‘તિન્નિનાણા, તિન્નિ અન્નાણા ભયણા’ હે ગૌતમ ! કોઈર પર્યાપ્તક
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક મતિજ્ઞાનવાલે, શ્રુતજ્ઞાનવાલે ઓર અવધિજ્ઞાન

તથ જ્ઞાન અને તથ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘પુઠ્ઠવિકાઙ્યા જહા ઇગિદિયા એવં જાવ
ચઝરિદિયા’ એવી રીતે એકેન્દ્રિય જીવને એ અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે તેજ રીતે
પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક; મત્યજ્ઞાન, અને શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ એ અજ્ઞાનવાળા હોય છે.
પૃથ્વીકાયિકોની માફકજ યાવત્-પર્યાપ્તક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક,
વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિયો પણ નિયમથી એ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન:- પજ્જત્તાણ
ભંતે પંચિદિયા તિરિવ્વજોણિયા કિં નાણી અન્નાણી ? હે ભગવન ! પર્યાપ્તક
પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોની જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ-‘તિન્નિ નાણા
તિન્નિ અન્નાણા ભયણા’ હે ગૌતમ ! કોઈકોઈ પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ્યોનિક
જીવ, મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે, અને કોઈ કોઈ પર્યાપ્તક

અગ્રધિજ્ઞાનિનઃ, કેચિદ્ વિમદ્ધજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ, કેચિન્ન ભવન્તિ અતઃ ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, અજ્ઞાનાનિ વા, દ્વે વા જ્ઞાને, અજ્ઞાને વા તેષાં ભવતઃ, इति भावः । ‘મણુસ્સા જહા સકાદ્યા’ મણુબ્યાઃ પર્યાપ્તકાઃ યથા સકાયિકાઃ ભજનયા પશ્ચ-જ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથા ભજનયા પંચજ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ, ‘વાણમંતરા, જોહસિયા, વેમાણિયા જહા નેરહ્યા’ પર્યાપ્તકાઃ વાનવ્યન્તરાઃ, જ્યો-તિષિકાઃ, વૈમાનિકાશ્ચદેવાઃ યથા નૈરયિકાઃ નિયમતસ્ત્રિજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથૈવ નિયમાત્ ત્રિ જ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ બોધ્યાઃ । અથ અપર્યાપ્તકવિષયે ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અપ-જ્ઞત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તકાઃ खलु

વાલે હોતે હૈં ઓર કોઈર પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકજીવ મતિ-જ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન इन दो ज्ञानवाले होते हैं । इसी लिये भजनासे तीन-ज्ञानवाले उन्हें कहा गया है । इसी तरह जो पंचेन्द्रिय पर्याप्तक तिर्यग्योनिकजीव अज्ञानी होते हैं वे कितनेक तो तीन अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक दो अज्ञानवाले होते हैं । इसलिये भजनासे इन्हें तीन अज्ञानवाले कहा गया है । ‘मणुस्सा जहा सकादया’ जिस प्रकार सका-इया’ जिस प्रकार सकायिकजीवोंको भजनासे पांचज्ञानवाला कहा गया है उसी तरहसे पर्याप्तक मनुष्य भजनासे पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये । ‘वाणमंतरा जोहसिया वेंमाणिया जहा नेरहया’ जिस प्रकारसे नैरयिकजीव नियमतः त्रिज्ञानी और त्र्यज्ञानी होते हैं उसी प्रकारसे पर्याप्तक वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, और वैमानिकदेव भी नियमतः त्रिज्ञानी और त्र्यज्ञानी होते हैं ।

અવ અપર્યાપ્તકે વિષયમેં ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘અપજ્ઞત્તા ણં મંતે ! જીવા કિંનાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તક જીવ કયા જ્ઞાની

પચોન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક જીવ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. એટલા માટે જ ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા તેઓને કહેલા છે એજ રીતે બે પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક તિર્યગ્ય યોનિક જીવ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે એટલા માટે ભજનાથી તેઓને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે.

‘મણુસ્સા જહા સકાદ્યા’ જેવી રીતે સકાયિક જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. તેવી રીતે પર્યાપ્તક મનુષ્ય ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે એમ સમજવું.

હવે અપર્યાપ્તકોના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે ‘અપજ્ઞત્તાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ અપર્યાપ્તક જીવ શું

જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ 'તિન્નિ નાળા, તિન્નિ અન્નાળા મયળા' હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તકાનાં સમુચ્ચયજીવાનાં મજનયા ત્રીણ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અપજ્જત્તા ણં મંતે નેરડયા કિં નાળી, અન્નાળી ? હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તકાઃ સ્વલુ નૈરયિકાઃ । જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ—'તિન્નિ નાળા નિયમા, તિન્નિ અન્નાળા મયળા, એવં જાવ થણિયકુમારા' હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તકનૈરયિકા સમ્યગ્દશાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ નિયમાત્ નિયમતો ભવન્તિ, મિથ્યાદૃષ્ટિનાં તુ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ, સમ્યગ્દશો નિયમતસ્તિજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, મિથ્યાદશ મજનયા કેચિત્ કદાચિત્ વ્યજ્ઞાનિનઃ, કેચિત્ કદાચિત્ દ્વ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, 'પુઢવિક્કાઈયા જાવ વળસ્સઈકાઈયા જહા ઇગિંદિયા' અપર્યાપ્તકાઃ પૃથિવી

હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તર દેતે હુણ પ્રશ્ન કહતે હૈં 'તિન્નિ નાળા તિન્નિ અન્નાળા મયળા' હે ગૌતમ ! જો જીવ અપર્યાપ્તક હોતે હૈં યા મજનાસે ત્રીણ જ્ઞાન ઔર ત્રીણ અજ્ઞાન હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન એસા પૂછતે હૈં 'અપજ્જત્તા ણં મંતે ! નેરડયા કિં નાળી અન્નાળી' હે મદન્ત ! જો નારકજીવ અપર્યાપ્તક હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'તિન્નિ નાળા નિયમા, તિન્નિ અન્નાળા મયળા' એવં જાવ થણિયકુમારા' હે ગૌતમ ! જો અપર્યાપ્તક નારકજીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈં યા ત્રીણ જ્ઞાન તો નિયમસે હોતે હૈં । ઔર જો નારકજીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં યા ત્રીણ અજ્ઞાન મજનાસે હોતે હૈં કોન્હીકે કમી ત્રીણ અજ્ઞાન ઔર કિન્હીકે કમી દો અજ્ઞાન હોતે હૈં । હસી તરહસે યાવત્ સ્તનિતકુમારોંકે મી જાનના ચાહિયે । 'પુઢવિક્કાઈયા જાવ વળસ્સઈકાઈયા જહા ઇગિંદિયા' અપર્યાપ્તપૃથિવીકાયિક યાવત્

જાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ - 'તિન્નિ નાળા તિન્નિ અન્નાળા મયળા' હે ગૌતમ ! જે જીવ અપર્યાપ્તક હોય છે. તેઓને બજનાથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે । પ્રશ્ન - 'અપજ્જત્તા ણં મંતે નેરડયા કિં નાળી અન્નાળી' હે ભગવાન ! જે નારક જીવ અપર્યાપ્તક હોય છે તે શું જાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? 'તિન્નિ નાળા નિયમા તિન્નિ અન્નાળા મયળા' એવં જાવ થણિયકુમારા' હે ગૌતમ ! જે અપર્યાપ્તક નારક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે તેઓને નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે અને જે નારક જીવ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન બજનાથી હોય છે. એટલે કેટલાકને કોઈ વખત ત્રણ અજ્ઞાન અને કેટલાકને બે અજ્ઞાન હોય છે એજ રીતે યાવત્-સ્તનિતકુમાર પર્યાંત સમજી લેવું । પુઢવિક્કાઈયા જાવ વળસ્સઈકાઈયા

કાયિકાઃ યાવત્-અપ્કાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ, વાયુકાયિકાઃ, યથા એકેન્દ્રિયાઃ નોજ્ઞાનિનઃ, અપિતુ દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા ઇમેઽપિ નોજ્ઞાનિનઃ, અપિતુ દ્વ્યજ્ઞાનિનો નિયમતઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેદિયા ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તકાઃ છીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ કિં જ્ઞાનિનઃ કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? ઇતિ પૃચ્છા પ્રશ્નઃ ? મગવાનાહ-નો નાણા, નો અન્નાણા નિયમા’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તકદ્વીન્દ્રિયાણાં કેષાશ્ચિત્પુનઃ સાસાદનગુણસ્થાને સમ્યગ્દર્શનમ્ સદ્ભાવેન નિયમાત્ છે જ્ઞાને ભવતઃ, કેષાશ્ચિત્પુનઃ સાસાદનગુણસ્થાન સમ્યગ્દર્શનસ્યા-સદ્ભાવેન નિયમતો છે અજ્ઞાને ભવતઃ ‘એવં જાવ પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં’ એવમ્ અપર્યાપ્તદ્વીન્દ્રિયવદેવ યાવત્ અપર્યાપ્તક-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિય-

અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક, અપર્યાપ્ત વાયુકાયિક, ઔર અપર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક યે સ્વ એકેન્દ્રિય જીવકી તરહ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં અપિતુ અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । ઇનમેં નિયમતઃ મત્યજ્ઞાન ઔર શ્રુતાજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘વેદિયાણ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! જો જીવ અપર્યાપ્તક વેન્દ્રિય હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘દોનાણા દોઅજ્ઞાણા નિયમા’ હે ગૌતમ ! જો અપર્યાપ્ત દોહન્દ્રિય હોતે હૈં ઊનમેંસે કિતનેક અપર્યાપ્તક દોહન્દ્રિયજીવોંકે સાસાદન ગુણસ્થાનકરૂપ સમ્યગ્દર્શનકે સદ્ભાવસે નિયમતઃ મતિજ્ઞાન ઔર શ્રુતજ્ઞાન યે દોજ્ઞાન હોતે હૈં ઔર કિતનેકકે ઇસ સાસાદનગુણસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનકે અસદ્ભાવસે નિયમતઃ મત્યજ્ઞાન ઔર શ્રુતાજ્ઞાન યે દોઅજ્ઞાન હોતે હૈં । ‘એવં જાવ પંચિંદિયતિરિક્ષજોણિયાણં’ ઇસી તરહસે અપર્યાપ્તક વેન્દ્રિયજીવકીતરહ હી યાવત્

જહા ‘વેદિયા’ અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક-યાવત્-અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક, અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક અને અપર્યાપ્તક-વનસ્પતિકાયિક એ બધા એકેન્દ્રિય જીવોની માફક જ્ઞાનિ હોતા નથી પરંતુ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ નિયમત મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી બે ઇન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પૂછે છે કે ‘વેદિયાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! બે જીવ અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિયવાળા હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ ‘દો નાણા દોઅન્નાણા નિયમા’ હે ગૌતમ બે અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિય જીવ હોય છે તેઓમાં કેટલાકને સાસાદન ગુણસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનના સદ્ભાવથી નિયમતઃ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે અને કેટલાકને આ સાસાદન ગુણસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનના અસદ્ભાવથી નિયમતઃ મત્યજ્ઞાન, અને શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. ‘એવં જાવ પંચિંદિય તિરિક્ષજોણિયાણં’ એજ રીતે અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિ જીવોની માફક

તિર્યગ્યોનિકાનાં જીવાનાંમપિ નિયમતો દ્વે જ્ઞાને, દ્વે અજ્ઞાને ભવતઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અપજ્જત્તગા ણં મંતે ! મણુસ્સા કિં નાણી, અન્નાણી ? હે મદન્ત ! અપર્યાપ્તકાઃ સ્વલ્લ મનુષ્યાઃ કિં જ્ઞાનિન, કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘તિન્નિ નાણાહં મયણાણ, દો અન્નાણાહ નિયમા’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક-મનુષ્યાણાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ, દ્વે અજ્ઞાને નિયમાત્ ભવતઃ, તથા ચ સમ્યગ્દશમ્ અપર્યાપ્તકમનુષ્યાણાં તીર્થઙ્કરવત્ અવધિજ્ઞાનસદ્ભાવે ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ ભવન્તિ, તદભાવે દ્વે જ્ઞાને, ભવતઃ, મિથ્યાદશાન્તુ દ્વે એવાજ્ઞાને નિયમતો ભવતસ્તેષામપર્યાપ્તકત્વે વિભન્ગજ્ઞાનસ્યાસંભવાત્ । ‘વાળમંતરા જહા નેરહયા’ અપ-

અપર્યાપ્તક તેઈન્દ્રિય, અપર્યાપ્તક ચૌઈન્દ્રિય ઓર અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોકે મી નિયમસે દોજ્ઞાન ઓર દોઅજ્ઞાન હોતે હૈં । અવ ગૌતમમ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછ રહે હૈં કિ ‘અપજ્જત્તગાળં મંતે ! મણુસ્સા કિંનાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો મનુષ્ય અપર્યાપ્તક હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘તિન્નિ નાણાહં મયણાણ, દો અન્નાણાહં નિયમા’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક મનુષ્યોમેં ત્રીજ્ઞાન તો મજનાસે હોતે હૈં પર દો અજ્ઞાન નિયમસે હોતે હૈં । તથાચ-જો અપર્યાપ્તક મનુષ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ હોતે હૈં વે તીર્થઙ્કરકી તરહ અવધિજ્ઞાનકે સદ્ભાવમેં ત્રી જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, ઓર અવધિજ્ઞાનકે અસદ્ભાવમેં દોજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ઓર જો અપર્યાપ્ત મિથ્યાદષ્ટિ મનુષ્ય હોતે હૈં ઉનકે ઉસ અવસ્થામેં વિભંગજ્ઞાન નહીં હોનેકે કારણ નિયમસે દોઅજ્ઞાન હી હોતે હૈં ।

યાવત્- અપર્યાપ્તક તે ઇન્દ્રિય, અપર્યાપ્તક ચૌઈન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવોને પણ નિયમથી જો જ્ઞાન અને જો અજ્ઞાન હોય છે. કારણકે તેઓમાં પણ કેટલાકને શુભકસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનનો સહભાવ અને અસહભાવ હોય છે ‘અપજ્જત્તગાળં મંતે મણુસ્સા કિં નાણી અજ્ઞાણી’ હે ભગવન્ ! જે મનુષ્ય અપર્યાપ્તક હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ ‘તિન્નિ નાણાહં મયણાણ દો અન્નાણાહં નિયમા’ હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક મનુષ્યોમાં ત્રણ જ્ઞાન તો ભજનાથી હોય છે અને જે જ્ઞાન નિયમથી હોય છે તેવીજ રીતે જે અપર્યાપ્તક મનુષ્યસમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે. તે તિર્યકરની માફક અવધિજ્ઞાનના સહભાવમાં ત્રણજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનના અસહભાવમાં જે જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને અપર્યાપ્તક મનુષ્ય મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે તેઓને તે અવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાન ન હોવાના કારણે નિયમથી જો અજ્ઞાન હોય છે ‘વાળમંતરા જહા નેરહયા’

ર્યાપ્તકાઃ વાનવ્યન્તરાઃ યથા નૈરયિકાઃ નિયમતસ્ત્રિજ્ઞાનિનઃ, મજનયા વ્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તા સ્તથૈવ નિયમતસ્ત્રિજ્ઞાનિનો મજનયા વ્યજ્ઞાનિનશ્ચ વિજ્ઞેયાઃ, તેષામપિ અપર્યાપ્તકાસંજિ-
વાનવ્યન્તરાણાં વિભજ્ઞજ્ઞાનાભાવાત્ કે અજ્ઞાને, શેષાણાશ્ચાવધિજ્ઞાનસ્ય વિભજ્ઞજ્ઞાન-
સ્યાવશ્યંભાવાત્ ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, અજ્ઞાનાનિ વા ભવન્તિ ઇતિ ભાવઃ, ‘અપજ્જત્તગા
જોહસિયવેમાણિયાણં તિન્નિ નાણા, તિન્નિ અન્નાણા નિયમા’ અપર્યાપ્તકજ્યો-
તિષિકવૈમાનિકાનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ નિયમાત્ નિયમતો ભવ-
ન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નોપજ્જત્તગાનોઅપજ્જત્તગા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી,
અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! નોપર્યાપ્તકાઃ નોઅપર્યાપ્તકાઃ સ્વલ્લુ સિદ્ધજીવાઃ,
કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ ‘જહા સિદ્ધા ૫’

‘વાળમંતરાજહાનેરહ્યા’ જૈસે નૈરયિક નિયમસે ત્રિજ્ઞાની ઓર મજનાસે
વ્યજ્ઞની કહે ગયે હૈં ઉસી તરહસે અપર્યાપ્ત વાનવ્યન્તર દેવનિયમસે
ત્રિજ્ઞાની ઓર મજનાસે વ્યજ્ઞાની હોતે હૈં । ક્યોંકિં ઇનમેં મી અપર્યાપ્તક
અસંજિવાનવ્યન્તરોમેં મી વિભંગજ્ઞાનકા અભાવ રહતા હૈ । ઇનકે સિવાય
શેષદેવોંકે વાનવ્યન્તરોંકે અવધિજ્ઞાનકા ઓર વિભજ્ઞજ્ઞાનકા સદ્ભાવ
રહતા હૈ અતઃ ઇનમેં ત્રીજ્ઞાન ઓર ત્રીઅજ્ઞાન હોતે હૈં । (અપજ્જત્તગા
જોહસિય વેમાણિયાણં તિન્નિનાણા, તિન્નિઅન્નાણા નિયમા અપર્યાપ્તક
જ્યોતિષિક ઓર વૈમાનિક દેવોંકે ત્રીજ્ઞાન ઓર ત્રીઅજ્ઞાન
નિયમસે હોતે હૈં । જ્યોતિષિક ઓર વૈમાનિકદેવ અપર્યાપ્તકાવસ્થામેં
સમ્યગ્દૃષ્ટિ હૈં ઇનકે ત્રીજ્ઞાન ઓર જો મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈં ઇનકે ત્રીઅજ્ઞાન
હોતે હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ એસા પૂછતે હૈં ‘નો પજ્જત્તગા નો
અપજ્જત્તગાણં મંતે ! જીવા કિંનાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ ન
પર્યાપ્તક હૈં ઓર ન અપર્યાપ્તક હૈં વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે

જેવી રીતે નૈરયિક નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે.
એજ રીતે અપર્યાપ્તક વ્યાન વંતર દેવ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ
અજ્ઞાનવાળો હોય છે તેઓમાં ત્રણ અપર્યાપ્તક અસંજી વાનવ્યન્તરોમાં ત્રણ વિભંગ
જ્ઞાનનો અભાવ હોય છે. તે સિવાયના યાકીના દેવોને વાનવંતરોના અવધિજ્ઞાનનો
અને વિભંગજ્ઞાનનો સદ્ભાવ રહે છે. એટલા માટે તેઓ ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા
હોય છે ‘અપજ્જત્તગા જોહસિયવેમાણિયાણં તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા
નિયમા’ અપર્યાપ્તક જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવોને ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન
નિયમથી હોય છે. જે જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવ અપર્યાપ્તકાવસ્થામાં સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે તેઓને ત્રણ જ્ઞાન અને જે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા છે, તેને ત્રણ અજ્ઞાન
હોય છે. પ્રશ્ન ‘નોપજ્જત્તગા નોઅપજ્જત્તગાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’
હે ભદન્ત ! જે જીવ નો પર્યાપ્તક અને નો અપર્યાપ્તક હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે

હે ગૌતમ ! યથા સિદ્ધાઃ કેવલજ્ઞાનલક્ષણૈકજ્ઞાનિનઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા નોપર્યાપ્તનોઅપર્યાપ્તકાઃ સિદ્ધા જીવાઃ કેવલજ્ઞાનલક્ષણૈકજ્ઞાનિન એવ ભવન્તિ, ન દ્વ્યાદિજ્ઞાનિનઃ, નો વા દ્વ્યાદ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ । અથ સપ્તમં ભવસ્થઘ્વાત્માહ- ‘નિરયમ્ભવત્થાળં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! નિરયમ્ભવસ્થાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ- ‘જહા નિરયગદ્યા’ હે ગૌતમ ! યથા નિરયગતિકાસ્ત્રિજ્ઞાનિનઃ, દ્વ્યજ્ઞાનિનસ્ય જ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથા નિરયમ્ભવસ્થા અપિ પ્રાપ્તનિરયમ્ભવોત્પત્તિકાઃ જીવાઃ નિયમત-

હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘જહાસિદ્ધા’ હે ગૌતમ ! જૈસે સિદ્ધ જીવ કેવલજ્ઞાનરૂપ એકજ્ઞાનસે જ્ઞાની હોતે હૈં उसी प्रकारसे जो जीव नो पर्याप्त और नो अपर्याप्तक होते हैं वे भी सिद्धजीवोंके जैसे ही एक केवलज्ञानरूप ज्ञानसे ज्ञानी होते हैं दो आदिज्ञानोंसे ज्ञानी नहीं होते हैं और न दो आदि अज्ञानोंसे अज्ञानी होते हैं । क्योंकि नोपर्याप्तक और नोअपर्याप्तक सिद्ध ही होते हैं । अब सूत्रकार सातवें भवस्थधारको लेकर ज्ञानी और अज्ञानीकी प्ररूपणा करते हैं इसमें गौतम प्रभुसे ऐसा पूछ रहे हैं ‘निरय म्भवत्था णं मंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी’ हे मदन्त ! जो जीव निरयम्वरथ हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘जहानिरयगद्या’ हे गौतम ! जिस तरहसे निरयगतिकजीव त्रिज्ञानी और दो या तीन अज्ञानी कहे गये हैं, उसी तरह निरयम्वस्थ प्राप्तनिरयम्वोत्पत्तिक

અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર ‘જહા સિદ્ધા’ હે ગૌતમ ! જેવી રીતે સિદ્ધ જીવો કેવળ જ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. તેવીજ રીતે જે જીવ નોપર્યાપ્તક અને નોઅપર્યાપ્તક હોય છે તે પણ સિદ્ધ જીવોની જેમ એક કેવળજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોય છે. બે આદિ જ્ઞાનોથી જ્ઞાની હોતા નથી તેમજ બે આદિ અજ્ઞાનોથી અજ્ઞાની હોતા નથી કેમકે નોપર્યાપ્તક અને નોઅપર્યાપ્તક સિદ્ધ જ હોય છે. હવે સૂત્રકાર સાતમા ભવસ્થાનને ઉદ્દેશીને જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના વિષયમા પ્રશ્નપૂછા કરે છે. પ્રશ્ન:- ‘નિરયમ્ભવત્થાળં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવાન ! જે જીવ નિરયમ્ભવસ્થ છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ?

ઉત્તર :- ‘જહા નિરયગદ્યા’ હે ગૌતમ જે રીતે નિરયગતિક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને બે કે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે એજ રીતે નિરયમ્ભવસ્થ જીવ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને બજનાથી બે અજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન :- ‘તિરિય

ત્રિજ્ઞાનિનઃ, ભજનયા દ્વ્યજ્ઞાનિનસ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિય-
ભવત્થા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ? હે મદન્ત ! તિર્યગ્ભવસ્થાઃ પ્રાપ્ત-
તિર્યગ્ભવોત્પત્તિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ?
મગવાનાહ-‘તિન્નિ નાણા, તિન્નિ અન્નાણા મયણા’ હે ગૌતમ ! તિર્યગ્ભવસ્થાનાં
જીવાનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભજનયા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘મણુસ્સભવત્થા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! મનુષ્યભવસ્થાઃ
સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ ‘જહા
સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! યથા સકાયિકાઃ ભજનયા પશ્વજ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથૈવ

જીવ નિયમસે ત્રિજ્ઞાની ઓર ભજનાસે દોઅજ્ઞાની એવં ત્રીજ્ઞાના હોતે
હૈં એસા જાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં
‘તિરિયભવત્થા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત !
જો જીવ તિર્યગ્ભવસ્થ હોતે હૈં અર્થાત્ જિન જીવોને તિર્યગ્ભવમેં ઉત્પત્તિ
પ્રાપ્ત કરલી હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે
ઉત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણા’ હે
ગૌતમ ! જો તિર્યગ્ભવસ્થ જીવ સમ્યગ્દષ્ટિ હોતે હૈં ઊનકો ભજનાસે
ત્રીજ્ઞાન ઓર જો મિથ્યાદષ્ટિ હોતે હૈં ઊનકો ભજનાસે ત્રીજ્ઞાન
હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુસે એસા પૂછતે હૈં ‘મણુસ્સ ભવત્થા ણં
મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ મનુષ્ય
ભવમેં વર્તમાન હોતે હૈં અર્થાત્ મનુષ્યભવમેં આકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રભુ
કહતે હૈં ‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! જૈસે સકાયિક જીવ ભજનાસે
પંચજ્ઞાની ઓર ત્રીજ્ઞાન અજ્ઞાની હોતે હૈં ઊસી તરહસે મનુષ્યભવસ્થ જીવ

ભવત્થા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભગવાન ! જે જીવ તિર્યગ્ ભવસ્થ
હોય છે અર્થાત્ જેવોએ તિર્યગ્ ભવમા ઉત્પત્તિ કરેલી છે તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે
અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર :- ‘તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણા’ હે ગૌતમ !
જે તિર્યગ્ ભવસ્થ જીવ સમ્યગ્ દષ્ટિવાળા હોય છે. તેઓને ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન અને
જે મિથ્યા દષ્ટિ હોય છે તેઓને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી
પ્રભુને એવું પૂછ છે કે ‘મણુસ્સભવત્થા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’
હે ભગવાન ! જે જીવ મનુષ્ય ભવમા રહેલા હોય છે. તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?
ઉત્તર - ‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! જેવી રીતે સકાયિક જીવ ભજનાથી પાંચ

મનુષ્યભવસ્થા અપિ ભજનયા પञ્ચજ્ઞાનિનઃ, ડ્યજ્ઞાનિનશ્ચ વોધ્યાઃ, । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘દેવભવત્થા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! દેવભવસ્થાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ- ‘જહા નિરયભવત્થા’ હે ગૌતમ ! યથા નિરયભવસ્થાઃ નિયમતત્ત્વિજ્ઞાનિનઃ, ભજનયા દ્વયજ્ઞાનિનસ્વયજ્ઞાનિનથોક્તાસ્તથા દેવભવસ્થા અપિ નિયમત- ત્ત્વિજ્ઞાનિનો ભજનયા દ્વયજ્ઞાનિનસ્વયજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ । ‘અભવત્થા જહા સિદ્ધા ૬’ અભવસ્થાઃ જીવાઃ કેવલિનો યથા સિદ્ધાઃ કેવલજ્ઞાનલક્ષણેક- જ્ઞાનિનસ્તથા કેવલજ્ઞાનિન એવ વોધ્યાઃ । અથાપ્તમં મવસિદ્ધિકદ્વારમાહ- ‘મવસિદ્ધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! મવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ- ‘જહા સકાડ્યા’

મી ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે પૂછતે હૈં ‘દેવભવત્થાણં મંતે ! જીવા કિંનાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો દેવભવસ્થ જીવ હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘જહા નિરયભવત્થા’ હે ગૌતમ ! જૈસે નિરયભવસ્થ જીવ નિયમસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ડસી તરહસે દેવભવસ્થ જીવ મી નિયમસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે ઓર ભજનાસે દો અજ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ‘અભવ- ત્થા જહા સિદ્ધા’ જો જાવ અભવસ્થ કેવલી હોતે હૈં વે મિદ્ધોંકી તરહ કેવલ એક જ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં અતઃજ્ઞાની હી હોતે હૈં અજ્ઞાની નહીં । અવ સૂત્રકાર આઠવાં મવસિદ્ધિકદ્વારકો કહતે હૈં ‘મવસિદ્ધિ- યાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો મવસિદ્ધિક જીવ હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમૈં

જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તેવી જ રીતે મનુષ્ય ભવમાં રહેલા હોવા પણ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી દેવ ભવસ્થના વિષયમાં પૂછે છે કે ‘દેવભવત્થાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જે હવ દેવ ભવસ્થ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર :- ‘જહા નિરય મવત્થા’ હે ગૌતમ ! જેવી રીતે નિરય ભવસ્થ હવ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી બે અજ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે દેવ ભવસ્થ હવ પણ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી બે અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે ‘અભવત્થા જહા સિદ્ધા’ જે હવ અભવસ્થ કેવળી હોય છે તેને સિદ્ધોની માફક ફક્ત એક કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે એટલે કે તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે

હવે સૂત્રકાર આઠમા ભવસિદ્ધિકદ્વારને ઉદ્દેશીને કહે છે કે ‘મવસિદ્ધિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણો’ હે મદન્ત ! જે ભવસિદ્ધિક હવ હોય છે તે શું જ્ઞાની

હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિકાઃ કેવલિનોઽપિ ભવન્તિ અતો ભવસિદ્ધિકાઃ સકાયિકા
 હવ મજનયા પશ્ચજ્ઞાનિનઃ, એવં યાવત્સમ્યક્ત્વ ન પ્રાપ્તાસ્તાવદ્ મજનયૈવ
 વ્યજ્ઞાનિનો દ્વયજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અભવસિદ્ધિયા ણં પુચ્છા’
 હે મદન્ત ! અભવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ?
 ઇતિ પૃચ્છા પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નો નાણી, અનાણી તિન્નિ અન્નાણાઈ
 મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! અભવમિદ્ધિકા નો જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તેપાં સદા
 મિથ્યાદૃષ્ટિવાત્, અત એવ અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તથાચ અભવસિદ્ધિકાનાં ત્રીણિ
 અજ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - ‘નોભવસિદ્ધિયનોઅભવ-
 સિદ્ધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! નોભવસિદ્ધિકા-

પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘જહા સકાઈયા’ ભવસિદ્ધિક જીવ કેવલી મી હોતે હૈં
 હમલિયે મ સિદ્ધિક સકાયિક જીવોંકી તરહ મજનાસે પાંચજ્ઞાનવાલે
 હોતે હૈં । તથા જવતક યે સમ્યક્ત્વકો પ્રાપ્ત નહાં કરતે હૈં તવનક
 મજનાસે હી યે વ્યજ્ઞાનવાલે ઓર દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે ંસા પૂછતે હૈં ‘અભવસિદ્ધિયાણં પુચ્છા’ હે
 મદન્ત ! અભવસિદ્ધિક જીવ કયા જ્ઞાનો હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ?
 ઉત્તરમ્ પ્રશ્ન કહતે હૈં હે ગૌતમ ! અભવસિદ્ધિક જીવ ‘નો નાણો, અન્નાણી’
 જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અજ્ઞાની હોતે હૈં । અજ્ઞાની હોનેપર મી ઇનમ્
 ‘તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ’ ત્રીન અજ્ઞાન મજનાસે હી હોતે હૈં ।
 અભવસિદ્ધિક જીવ સદા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈં હસલિયે યે જ્ઞાની ન
 હોકર અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે ંસા પૂછતે હૈં
 કિ નો ભવસિદ્ધિયા નો અભવસિદ્ધિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી

હોય છે કે અજ્ઞાની । ઉત્તર :- ‘જહા સકાઈયા’ ભવસિદ્ધિક જીવ કેવળી પણ હોય
 છે એટલે ભવસિદ્ધિક જીવ સકાયિક જીવોની માફક ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે
 તેમજ ન્યાસુધી તેઓ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરતા નથી ત્યાસુધી ભજનાથી ગણુ અજ્ઞાનવાળા
 અને જે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- ‘અભવસિદ્ધિયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન ।
 અભવસિદ્ધિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ !
 અભવસિદ્ધિક જીવ ‘નો નાણી અન્નાણી’ જ્ઞાની નહીં પણ અજ્ઞાનીજ હોય છે અને
 અજ્ઞાનીઓમાં પણ તેઓને ‘તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ’ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી
 હોય છે. અભવસિદ્ધિક જીવ હંમેશ મિથ્યા દૃષ્ટિક હોય છે એટલા માટે તેઓ અજ્ઞાનીજ
 હોય છે. પ્રશ્ન :- ‘નો ભવસિદ્ધિયા નો અભવસિદ્ધિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી

નોઅભવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ સિદ્ધા જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? ભગવાનાહ- 'જહા સિદ્ધા ૭' હે ગૌતમ ! યથા સિદ્ધાઃ કેવલજ્ઞાનવન્તસ્તથા નોઅભવસિદ્ધિકનોઅભવસિદ્ધિકા અપિ સિદ્ધાઃ કેવલજ્ઞાનવન્તો ભવન્તિ, નો દ્રવ્યાદિજ્ઞાનવન્તો, નો વા અજ્ઞાનવન્તો ભવન્તિ ।

અથ નવમં સંજિહ્વારમાહ 'સન્નીળં પુચ્છા' સંજિનઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? ડતિ પૃચ્છા પ્રદનઃ, ભગવાનાહ- 'જહા સહંદિયા' હે ગૌતમ ! યથા સેન્દ્રિયાઃ ભજનયા ચતુર્જ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથા સંજિનોઽપિ ભજનયા ચતુર્જ્ઞાનિનઃ ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ, 'અસન્ની જહા વેહંદિયા' અસંજિનો જીવા યથા દ્વીન્દ્રિયા દ્વિજ્ઞાનિનઃ;

અન્નાળો' હે ભદન્ત ! જો જાવ ન ભવસિદ્ધિક હૈં ઔર ન અભવ સિદ્ધિક હૈં, વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? નોઅવ- સિદ્ધિક ઔર નોઅભવસિદ્ધિકજીવ સિદ્ધજીવ હોતે હૈં, અતઃ યે 'જહા સિદ્ધા' હસ સૂત્ર દ્વારા હસ રૂપસે પ્રકટ કિયે ગયે હૈં । કિ યે સિદ્ધોંકી તરહ જ્ઞાની હો કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં અજ્ઞાની નહીં હોતે હૈં । ઔર ન યે દો આદિ જ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । અવ સૂત્રકાર નૌવવાં સંજિહ્વારકા કથન કરતે હૈં હસમેં ગૌતમ પ્રભુસે ંસા પૂછતે હૈં 'સન્ની ણં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જો સંજીજીવ હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં ? યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ડત્તરમેં પ્રભુ કહતે હૈં 'જહા સહંદિયા' હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિયજીવ જિસ પ્રકારસે ભજનાસે ચારજ્ઞાનવાલે ઔર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં, ડસી તરહસે સંજીજીવ ભી ભજનાસે ચાર જ્ઞાનવાલે ઔર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં, 'અસન્નીજહા વેહંદિયા' જૈસે દ્વીન્દ્રિયજીવ દો જ્ઞાનવાલે ઔર દો અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં

અન્નાળી ' હે ભદન્ત । જે ઇવ ભવસિદ્ધિક કે અભવસિદ્ધિક હોતા નથી તેવા ઇવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? નોભવસિદ્ધિક અને નોઅભવસિદ્ધિક ઇવ સિદ્ધ હોય છે એટલે 'જહા સિદ્ધા' એ સૂત્ર પાઠદ્વારા નિયમિત કરેલ સિદ્ધોની માફક હોય છે. તેઓ સિદ્ધોની માફક દેવજ્ઞાનવાળા જે હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી તેમજ બે કે ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોતા નથી હવે સૂત્રકાર નવમા સરીઠારને ઉદોશીને કહે છે તેમા ગૌતમ સ્વામી એવુ પૂછે છે કે 'સન્નીળં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જે સંજી ઇવ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉત્તર .- 'જહા મહંદિયા' હે ગૌતમ ! સેન્દ્રિય ઇવ જે રીતે ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહયા છે એ જે રીતે સરીઠવ પણ ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન-વાળા કહ્યા છે 'અસન્ની જહા વેહંદિયા' જેની રીતે બે ઇન્દ્રિય ઇવ બે જ્ઞાનવાળા અને

દ્વયજ્ઞાનિનશ્ચ નિયમતઃ પ્રતિપાદિતાર્થા અપર્યાપ્તકાવસ્થાયાં સાસાદનગુણ-
સ્થાનકતયા જ્ઞાનદ્વયવન્તઃ સ્યુઃ, પર્યાપ્તકાવસ્થાયાં સાસાદનગુણસ્થાનકત્વા-
ભવાત્ અજ્ઞાનદ્વયવન્તઃ એવ સ્થુરિતિ ભાવઃ, ' નોસન્નિ નોઅસન્ની જહા
સિદ્ધા ૧ ' નોસંજ્ઞિ નોઅસંજ્ઞિનશ્ચ સિદ્ધાઃ ત્રયોદશચતુર્દશગુણસ્થાનકવર્તિનો
જીવાશ્ચ યથા સિદ્ધાઃ કેવલજ્ઞાનિન ઉક્તાસ્તથૈવ નિયમતઃ કેવલજ્ઞાનિનઃ ॥સૂ.૦૬॥

દશમે લઘ્વિદ્વારે લઘ્વિભેદાનાહ-

મૂલમ્— કઙ્કવિહા ણં મંતે ! લઙ્કી પપ્પણ્ત્તા ? ગોયમા !
દસવિહા લઙ્કી પપ્પણ્ત્તા ' તંજહા-નાણલઙ્કી ૧, દંસણલઙ્કી ૨,
ચરિત્તલઙ્કી ૩, ચરિત્તાચરિત્તલઙ્કી ૪, દાણલઙ્કી ૫, લામલઙ્કી ૬,
માગલઙ્કી ૭, ઉવમોગલઙ્કી ૮, વિરિયલઙ્કી ૯, ઇંદિયલઙ્કી ૧૦,
ણાણલઙ્કી ણં મંતે ! કઙ્કવિહા પપ્પણ્ત્તા ? ગોયમા ! પંચવિહા

અર્થાત્ અપર્યાપ્તકાવસ્થામેં સાસાદનગુણસ્થાનવાલે હોનેસે વેદિન્દ્રયજીવ
મતિજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન ઇન દો જ્ઞાનવાલે હોતે કહે ગયે હૈં ઓર
પર્યાપ્તકાવસ્થામેં સાસાદનગુણસ્થાન નહીં હોનેસે મત્યજ્ઞાન ઓર શ્રુતા-
જ્ઞાન ઇન દો અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર અસંજી જીવ મી
એસે હી હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । ' નો સન્ની નો અસન્ની
જહા સિદ્ધા ' જો જીવ ન સંજી હૈં ઓર ન અસંજી હૈં એસે સિદ્ધજીવ
તથા તેરહવેં ગુણસ્થાનવર્તી ઓર ચૌદહવે ગુણસ્થાનવર્તીજીવ નિયમસે
કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । દો આદિજ્ઞાનવાલે નહીં હોતે હૈં । જૈસે
સિદ્ધજીવ એક કેવલજ્ઞાનવાલે હૈં । ડસી પ્રકારસે યે હોતે હૈં ॥સૂ.૦૬॥

મે અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે અર્થાત્-અપર્યાપ્તકાવસ્થામા સાસાદન ગુણસ્થાનવાળા હોવાથી
મે ઇન્દ્રિય એવ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ મે જ્ઞાનવાળા હોવાનુ કહેલું છે અને
અપર્યાપ્તકાવસ્થામાં સાસાદન ગુણસ્થાન નહી હોવાથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન એ મે
અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે. એજ રીતે અસંજી એવ પણ તેવાજ હોય છે તેમ સમજવું.
' નો સન્ની નોઅસન્ની જહા સિદ્ધા ' જે એવ સંજી કે અસંજી હોતા નથી તેવા
સિદ્ધ એવ તેમજ તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનમા રહેનારા એવ નિયમથી કેવળજ્ઞાનવાળા
જ હોય છે. મે આદિ જ્ઞાનવાળા હોતા નથી, જેવી રીતે સિદ્ધ એવ એક કેવળજ્ઞાનવાળા
હોય છે તેવીજ રીતે તેઓ પણ હોય છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

पण्णत्ता, तंजहा आभिणिबोहियणाणलद्धी, जाव केवलणाण-
लद्धी । अन्नाणलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा !
तिविहा पण्णत्ता, तंजहा-मइअन्नाणलद्धी, सुयअन्नाणलद्धी,
विभंगनाणलद्धी । दंसणलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?
गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता, तंजहा-सम्मदंसणलद्धी, मिच्छा-
दंसणलद्धी, सम्मामिच्छादंसणलद्धी । चरित्तलद्धी णं भंते !
कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता, तंजहा-
सामाइयचरित्तलद्धी, छेदोवट्ठावणियचरित्तलद्धी, परिहार-
विसुद्धचरित्तलद्धी, सुहुमसंपरायचरित्तलद्धी, अहक्खायचरित्त-
लद्धी । चरित्ताचरित्तलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा !
एगागारा पण्णत्ता, एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पण्णत्ता ।
वीरियलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता,
तंजहा बालवीरिय लद्धी, पंडियवीरियलद्धी, बालपंडियवीरिय लद्धी ।
इंदियलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा
पण्णत्ता, तंजहा-सोइंदियलद्धी, जाव-फासिंदियलद्धी । नाण-
लद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी,
नो अन्नाणी, अत्थेगइया दुन्नाणी, एवं पंच नाणाइं भयणाए ।
तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा
नो नाणी, अन्नाणी, अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाणि
भयणाए । आभिणिबोहियणाणलद्धिया णं भंते ! जीवा किं

नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया
 दुन्नाणी, तिन्नि नाणाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए । तस्स
 अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी
 वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा एगनाणी—केवलनाणी,
 जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि-अन्नाणाइं
 भयणाए । एवं सुयनाणलद्धिया वि । तस्स अलद्धिया वि जहा
 आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धीया । ओहिनाणलद्धिया णं
 पुच्छा ? गोयमा ! नाणी नो अन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी,
 अत्थेगइया चउनाणी, जे तिण्णाणी ते आभिणिबोहियनाणी,
 सुयनाणी, ओहिनाणी, जे चउनाणी ते आभिणिबोहिय-
 नाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, तस्स अलद्धिया
 णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी वि,
 अन्नाणी वि, एवं ओहिनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि
 अन्नाणाइं भयणाए मणपज्जवनाणलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा !
 नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी,
 जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जव-
 नाणी, जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी,
 ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा !
 नाणी वि, अन्नाणी वि, मणपज्जवणाण वज्जाइं चत्तारिणाणाइं
 तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, केवलनाणलद्धियाणं भंते ! जीवा
 किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा

एगणाणी-केवलनाणी, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा !
नाणी वि, अन्नाणी वि, केवलनाणवज्जाइं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि
अण्णाणाइं भयणाए, अन्नाणलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा !
नोनाणी, अन्नाणी तिन्नि अण्णाइं भयणाए, तस्स अलद्धिया णं
पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, पंच नाणाइं भयणाए,
जहा-अन्नाणस्स लद्धिया, अलद्धिया य भणिचा, एवं सइ-
अन्नाणस्स, सुयअण्णाणस्स य लद्धिया, अलद्धिया य भाणियत्ता,
विभंगनाणलद्धिया णं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा, तस्स
अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा? सू.॥६॥

छाया- कतिविधा खलु भदन्त ! लब्धिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! दशविधा
लब्धिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-ज्ञानलब्धिः १, दर्शनलब्धिः २, चारित्र्यलब्धिः ३,
चारित्र्याचारित्र्यलब्धिः ४, दानलब्धिः ५, लाभलब्धिः ६, भोगलब्धिः ७,
उपभोगलब्धिः ८, वीर्यलब्धिः ९, इन्द्रियलब्धिः १०, ज्ञानलब्धिः खलु भदन्त !

दशवे लब्धिद्वारमं लब्धिभेदकथन-

‘कइविहा णं भंते ! लद्धी पणत्ता’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(कइविहा णं भंते ! लद्धी पणत्ता)हे भदन्त ! लब्धि कितने
प्रकारकी कही गई है ! (गोयमा) हे गौतम ! (दसविहा लद्धी पणत्ता)
लब्धि दशप्रकारकी कही गई है । (तंजहा) जैसे(नाणलद्धी१, दंसणलद्धी२,
चरित्तलद्धी३, चरित्ताचरित्तलद्धी४, दाणलद्धी५, लाभलद्धी६, भोगलद्धी७,
उवभोगलद्धी८, वीरियलद्धी९, इंदियलद्धी१०) ज्ञानलब्धि१, दर्शनलब्धि२,
चारित्र्यलब्धि३, चारित्र्याचारित्र्यलब्धि४, दानलब्धि५, लाभलब्धि६, भोग-

दशमां लब्धिद्वारमां लब्धिना लेटोनुं कथन

कइविहाणं भंते ! लद्धी पणत्ता इत्यादि.

सूत्रार्थ :- कइविहाणं भंते ! लद्धी पणत्ता ’ हे लगवान ! लब्धि इत्यादि
प्रकारकी कहेली छे ? ‘गोयमा ’ हे गौतम ! दसविहा लद्धी पणत्ता ’ लब्धि दश
प्रकारकी कहेली छे ‘ तंजहा ’ ते आ प्रक्षरे छे ‘ नाणलद्धी १ ’, ‘ दंसण-
लद्धी २ ’, ‘ चरित्तलद्धी ३ ’, ‘ चरित्ताचरित्तलद्धी ४ ’ ‘ दाणलद्धी ५ ’
‘ लाभ लद्धी ६ ’ ‘ भोग लद्धी ७, ‘ उवभोग लद्धी ८ ’, ‘ वीरियलद्धी ९ ’,

કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞા, તથા-આભિનિબોધિકજ્ઞાન-
લબ્ધિઃ, યાવત્-કેવલજ્ઞાનલબ્ધિઃ । અજ્ઞાનલબ્ધિઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધા
પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા પ્રજ્ઞા, તથા મત્યજ્ઞાનલબ્ધિઃ, શ્રુતાજ્ઞાનલબ્ધિઃ,
વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિઃ, દર્શનલબ્ધિઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ !
ત્રિવિધા પ્રજ્ઞા તથા - સમ્યગ્દર્શનલબ્ધિઃ, મિથ્યાદર્શનલબ્ધિઃ, સમ્યગ્

લબ્ધિઃ ૭: ઉપભોગલબ્ધિઃ ૮, વીર્યલબ્ધિઃ ૯, ઇન્દ્રિયલબ્ધિ ૧૦ । (નાણ-
લલ્લી ણં મંતે ! કઠ્ઠવિહા પળ્લપ્પા) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનલબ્ધિ કિતને
પ્રકારકી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિહા પળ્લપ્પા)
જ્ઞાનલબ્ધિ પાંચપ્રકારકી કહી ગઈ છે । (તંજહા) જૈસે (આભિનિબોધિય
નાણલલ્લી, જાવ કેવલનાણલલ્લી) આભિનિબોધિકજ્ઞાનલબ્ધિ, યાવત્
કેવલજ્ઞાનલબ્ધિ (અન્નાણલલ્લી ણં મંતે ! કઠ્ઠવિહા પળ્લપ્પા) હે ભદન્ત !
અજ્ઞાનલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(તિવિહા પળ્લપ્પા) અજ્ઞાનલબ્ધિ ત્રીણ પ્રકારકી કહી ગઈ છે (તંજહા)
જૈસે-(મહ અન્નાણલલ્લી, સુય અન્નાણલલ્લી, વિભંગનાણલલ્લી) મત્યજ્ઞાન
લબ્ધિ, શ્રુતાજ્ઞાનલબ્ધિ, વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિ । (દંસણલલ્લી ણં મંતે !
કઠ્ઠવિહા પળ્લપ્પા) હે ભદન્ત ! દર્શનલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી
ગઈ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિવિહા પળ્લપ્પા) દર્શનલબ્ધિ ત્રીણ
પ્રકારકી કહી ગઈ છે । (તંજહા) જૈસે-(સમ્મદંસણલલ્લી, મિચ્છા

‘ ઇન્દ્રિયલલ્લી ૧૦ ’ જ્ઞાનલબ્ધિ ૧, દર્શન લબ્ધિ ૨, ચારિત્ર્ય લબ્ધિ ૩, ચારિત્ર્ય
ચારિત્ર લબ્ધિ ૪, દાન લબ્ધિ ૫, લાભ લબ્ધિ ૬, ભોગ લબ્ધિ ૭, ઉપભોગ લબ્ધિ ૮,
વીર્યલબ્ધિ ૯ અને ઇન્દ્રિય લબ્ધિ ૧૦ ‘ નાણલલ્લી ણં મંતે કઠ્ઠવિહા પળ્લપ્પા’
હે ભગવન જ્ઞાનલબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ? ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ પંચવિહા પળ્લપ્પા’
જ્ઞાનલબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહેલી છે ‘ તંજહા ’ એમ છે ‘ આભિનિબોધિયનાણલલ્લી
જાવ કેવલનાણલલ્લી ’ આભિનિબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિ-યાવત-કેવલ જ્ઞાન લબ્ધિ
‘ અન્નાણલલ્લી ણં મંતે કઠ્ઠવિહા પળ્લપ્પા’ હે ભગવન અજ્ઞાન લબ્ધિ કેટલા
પ્રકારની કહેલી છે ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ તિવિહા પળ્લપ્પા’ અજ્ઞાનલબ્ધિ ત્રણ
પ્રકારની કહેલી છે. ‘ તંજહા ’ એ પ્રમાણે છે ‘ મહ અન્નાણલલ્લી સુય અન્નાણ લલ્લી,
વિભંગનાણલલ્લી ’ મત્યજ્ઞાન લબ્ધિ, શ્રુતાજ્ઞાન લબ્ધિ અને વિભંગ જ્ઞાન લબ્ધિ
‘ દંસણલલ્લી ણં મંતે કઠ્ઠવિહા પળ્લપ્પા’ હે ભગવન ! દર્શન લબ્ધિ કેટલા
પ્રકારની છે ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ તિવિહા પળ્લપ્પા’ તે ત્રણ ત્રણ પ્રકારની
કહેલી છે. ‘ તંજહા ’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘ સમ્મદંસણલલ્લી મિચ્છાદંસણલલ્લી,

મિથ્યાદર્શનલબ્ધિઃ । ચારિત્રલબ્ધિઃ સ્વલુ ભદન્ત' કતિવિધા પ્રજ્ઞસા ? ગૌતમ !
પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞસા, તથથા - સામાયિકચારિત્રલબ્ધિઃ, હેદોપસ્થાપનીયચારિત્ર-
લબ્ધિઃ, પરિહારવિશુદ્ધિકઃચારિત્રલબ્ધિઃ, સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રલબ્ધિઃ,
યથાખ્યાતચારિત્રલબ્ધિઃ, ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધા
પ્રજ્ઞસા । ગૌતમ ! એકાકારા પ્રજ્ઞસા, એવં યાવત્ ઉપભોગલબ્ધિઃ એકાકારા
પ્રજ્ઞસા, વીર્યલબ્ધિઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કતિવિધા પ્રજ્ઞસા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા

દંસળલદ્વી, સમ્મામિચ્છાદંસળલદ્વી) સમ્યક્ દર્શનલબ્ધિ, મિથ્યાદર્શન-
લબ્ધિ, સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિ. (ચરિત્તલદ્વી ણં ભંતે ! કઙ્કવિદ્ધા
પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! ચારિત્રલબ્ધિ કિત્તને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ?
(ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિદ્ધા પળ્ણત્તા) ચારિત્રલબ્ધિ પાંચ પ્રકારકી
કહી ગઈ હૈ (તં જહા-જૈસે (સામાડયચરિત્તલદ્વી, હેદોવદ્ધાવણિય
ચરિત્તલદ્વી, પરિહારવિસુદ્ધ ચરિત્તલદ્વી, સુહુમસપરાયચરિત્તલદ્વી, અહ-
ક્કવાયચરિત્તલદ્વી) ? સામાયિકચારિત્રલબ્ધિ, ૨ હેદોપસ્થાપનીયચારિત્ર
લબ્ધિ, ૩ પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રલબ્ધિ, ૪ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રલબ્ધિ,
૫ ઓર યથાખ્યાત ચારિત્રલબ્ધિ. (ચરિત્તાચરિત્તલદ્વી ણં ભંતે ! કઙ્કવિદ્ધા
પણ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ કિત્તને પ્રકારકી કહી ગઈ
હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (એગાગારા પળ્ણત્તા) ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ
એક પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? (એવં જાવ ઉવભોગલદ્વી એગાગારા પળ્ણત્તા)
ઈસી તરહસે યાવત્ ઉપભોગલબ્ધિ એક પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ । (વીરિ
યલદ્વી ણં ભંતે ! કઙ્કવિદ્ધા પળ્ણત્તા) હે ભદન્ત ! વીર્યલબ્ધિ કિત્તને

સમ્મામિચ્છાદંસળ લદ્વી ' સમ્યક્દર્શન લબ્ધિ, મિથ્યાદર્શન લબ્ધિ અને સમ્યક્-
મિથ્યાદર્શન લબ્ધિ ' ચરિત્તલદ્વી ણં ભંતે કઙ્કવિદ્ધા પળ્ણત્તા ' હે ભગવન ! ચારિત્ર
લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ? ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' પંચવિદ્ધા પળ્ણત્તા ' તે પાચ
પ્રકારની છે. ' તંજહા ' જેમકે ' સામાડયચરિત્તલદ્વી ' ' હેદોવદ્ધાવણિયચરિત્ત
લદ્વી, પરિહારવિસુદ્ધલદ્વી સુહુમસંપ રાયચરિત્તલદ્વી અહક્કવાયચરિત્તલદ્વી, ' સામાયિક
ચારિત્રલબ્ધિ ૧, હેદોપસ્થાપનિય ચારિત્ર લબ્ધિ ૨, પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર લબ્ધિ ૩,
અને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર લબ્ધિ ૪, યથાખ્યાત ચારિત્ર લબ્ધિ ૫ ચરિત્તાચરિત્ત-
લદ્વી ણં ભંતે કઙ્કવિદ્ધા પળ્ણત્તા ' હે ભદન્ત ! ચારિત્રા ચારિત્ર લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની
છે ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' એગાગારા પળ્ણત્તા ' ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ એક
પ્રકારની છે ' એવં જાવ ઉવભોગલદ્વી એગાગારા પળ્ણત્તા ' તેવી-રીતે-યાવત-
ઉપભોગ લબ્ધિ પણ એક પ્રકારની ઢરી છે ' વીરિયલદ્વી ણં ભંતે કઙ્કવિદ્ધા પળ્ણત્તા '

પ્રજ્ઞતા, તથા-વાલવીર્યલબ્ધિઃ, પण्डितवीर्यलब्धिः, वालपण्डितवीर्यलब्धिः ।
 इन्द्रियलब्धिः खलु भदन्त ! कतिविधा प्रज्ञता ? गौतम ! पञ्चविधा प्रज्ञता,
 तथ्या-श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः यावत् स्पर्शेन्द्रियलब्धिः । ज्ञानलब्धिकाः खलु
 भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः,
 सन्ति एकके द्विज्ञानिनः, एव पञ्च ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकाः खलु

પ્રકારકી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિવિહા પળ્ળત્તા) વીર્ય
 લબ્ધિ ત્રીન પ્રકારકી કહી ગઈ છે । (તં જહા) જૈસે-(વાલવીરિયલદ્ધી,
 પંડિયવીરિયલદ્ધી, વાલપંડિયવીરિયલદ્ધી) વાલવીર્યલબ્ધિ, પંડિતવીર્યલબ્ધિ,
 ઓર વાલપણ્ડિતવીર્યલબ્ધિ । (ઈન્દિયલદ્ધી ણં મંતે ! કહિવિહા પળ્ળત્તા)
 હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રિયલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા) હે
 ગૌતમ ! (પંચવિહા પળ્ળત્તા) ઇન્દ્રિયલબ્ધિ પાંચ પ્રકારકી કહી
 ગઈ છે ? (તં જહા) જૈસે - (સોઈન્દિયલદ્ધી જાવ ફાસિન્દિયલદ્ધી)
 શ્રોત્રેન્દ્રિયલબ્ધિ યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયલબ્ધિ । (નાળલદ્ધીયા ણં મંતે ! જીવા
 કિં નાળી અન્નાળી) હે ભદન્ત ! જ્ઞાનલબ્ધિવાલે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે
 હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાળી ણો અન્નાળી)
 જ્ઞાનલબ્ધિવાલે જીવ જ્ઞાની હી હોતે હૈં, અજ્ઞાની નહીં હોતે । (અત્યે
 ગઈયા દુન્નાળી, એવં પચનાળાઈં ભયળાણ) ઇનમેં કિતનેક જ્ઞાની જીવ
 દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં-ઈસ તરહ ઇનકો ભજના સે પાંચ જ્ઞાન હોતે હૈં ।

હે ભગવન વીર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની હતી છે. 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તિવિહા
 પળ્ળત્તા' વીર્ય લબ્ધિ ત્રણ પ્રકારની હતી છે. 'તં જહા' જેમકે 'વાલવીરિય લદ્ધી,
 'પંડિયવીરિયલદ્ધી, વાલપંડિયવીરિય લદ્ધી' બાલવીર્ય લબ્ધિ, પંડિતવીર્ય
 લબ્ધિ અને બાલપંડિતવીર્ય લબ્ધિ 'ઈન્દિયલદ્ધી ણં મંતે કહિવિહા પળ્ળત્તા'
 હે ભગવન ! ઇન્દ્રિય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પંચવિહા
 પળ્ળત્તા' ઇન્દ્રિય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની છે 'તં જહા' જેમકે 'સોઈન્દિય લદ્ધી જાવ
 ફાસિન્દિયલદ્ધી' શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ-યાવત-સ્પર્શેન્દ્રિય લબ્ધિ 'નાળલદ્ધીયાણં મંતે
 જીવા કિં નાળી અન્નાળી' હે ભગવાન ! જ્ઞાન લબ્ધિવાળા છવ થું જ્ઞાની હોય છે
 કે અજ્ઞાની ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાળી નો અન્નાળી' જ્ઞાનલબ્ધિવાળા છવ જ્ઞાની
 હોય છે અજ્ઞાની નહીં 'અત્યેગઈયા દુન્નાળી એવં પંચનાળાઈં ભયળાણ' તેમા
 કેટલાક જ્ઞાની છવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. એ રીતે કેટલાક ને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન

મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! નો જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે દ્વયજ્ઞાનિનઃ, ત્રીણિ અજ્ઞાનિનિ ભજનયા । આભિનિવોધિકજ્ઞાન-લઘ્વિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિનઃ, નો અજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે દ્વિજ્ઞાનિનઃ ત્રીણિ જ્ઞાનિનિ ચત્વારિ જ્ઞાનિનિ ભજનયા । તસ્ય અલઘ્વિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ?

(તસ્મ અલઘ્વીયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે મદન્ત ! જ્ઞાન લઘ્વિરહિત જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ળો નાણી, અન્નાણી) હે ગૌતમ ! જ્ઞાનકી લઘ્વિ રહિત જીવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં અજ્ઞાની હોતે હૈં । (અત્યેગદ્યા દુ અન્નાણી, તિણિ અન્નાણાણી મયર્ણા) કિતનેક હનમેં દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, કિતનેક ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં. હસ તરહ સે યે મજનાસે ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (આમિણિવોહિયનાળલઘ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે મદન્ત ! આભિનિવોધિક જ્ઞાનલઘ્વિવાલે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાણી નો અન્નાણી) આભિનિવોધિક જ્ઞાનલઘ્વિવાલે જીવ જ્ઞાની હોતે હૈં, અજ્ઞાની નહીં હોતે હૈં । (અત્યેગદ્યા દુન્નાણી, ચત્તારિ નાણાં મયર્ણા) હનમેં કિત-નેક જીવ દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ચાર જ્ઞાનવાલે હનમેં મજના સે હોતે હૈં । અર્થાત્ કિતનેક ત્રીણ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (તસ્મ અલઘ્વીયા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે મદન્ત ! આભિનિવોધિકજ્ઞાનકી લઘ્વિ સે રહિત જીવ કયા જ્ઞાની

હોય છે 'તસ્મ અલઘ્વીયાણં જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભદન્ત ! જ્ઞાન લઘ્વિ રહીતના છવે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ' નો નાણી અન્નાણી ' હે ગૌતમ ! જ્ઞાન લઘ્વિરહિત જીવ જ્ઞાની નહીં પણ અજ્ઞાની હોય છે ' અત્યેગદ્યા દુ અન્નાણી, તિણી અન્નાણાણી મયર્ણા ' તેમાં કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. આ રીતે ભજનાથી તે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ' અભિણિવોહિયનાળલઘ્વિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ' હે ભદન્ત ! આભિનિવોધિક જ્ઞાનલઘ્વિવાળા છવે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' નાણી નો અન્નાણી ' તે જ્ઞાનીજ હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી. ' અત્યેગદ્યા દુન્નાણી ચત્તારિનાણાં મયર્ણા ' તેમાં કેટલાક જીવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાકને ચાર જ્ઞાનવાળા ભજન હોય છે તેમાં કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'તસ્મ અલઘ્વીયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભદન્ત ' આભિનિવોધિક જ્ઞાન

ગૌતમ ! જ્ઞાનિનોઽપિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, યે જ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ એકજ્ઞાનિનઃ—
કેવલજ્ઞાનિનઃ, યે અજ્ઞાનિનસ્તે સન્તિ એકકે દ્વયજ્ઞાનિનઃ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ
મજનયા, એવં શ્રુતજ્ઞાનલઘ્વિકા અપિ, તસ્ય અલઘ્વિકા અપિ યથા આભિનિ-
બોધિકજ્ઞાનસ્ય અલઘ્વિકાઃ । અવધિજ્ઞાનલઘ્વિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ !
જ્ઞાનિનઃ, નો અજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે ત્રિજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે ચતુર્જ્ઞાનિનઃ,

હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા ! નાળી વિ, અન્નાળી વિ,
જે નાળી તે નિયમા એગનાળી, કેવલનાળી, જે અન્નાળી તે અત્યે-
ગઈયા દુઅન્નાળી, તિન્નિ અન્નાળાઈં મયળાએ, એવં સુયનાળલદ્વિયા
વિ) હે ગૌતમ ! આભિનિબોધિક જ્ઞાન લઘ્વિસે રહિત જીવ જ્ઞાની મી
હોતે હૈં, અજ્ઞાની મી હોતે હૈં । જો જ્ઞાની હોતે હૈં, વે નિયમસે એક
જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । જો અજ્ઞાની હોતે હૈં ઉનમૈં કિતનેક દો અજ્ઞાનવાલે
હોતે હૈં ઓર કિતનેક ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ઇમી તરહસે શ્રુત
જ્ઞાનલઘ્વિવાલે જીવોં કો મી જાનના ચાહિયે । (તસ્સ અલદ્વિયા વિ
જહા આભિનિબોધિયનાળસ્સ અલદ્વિયા) શ્રુતજ્ઞાનલઘ્વિ રહિત જીવ
આભિનિબોધિક જ્ઞાન લઘ્વિ રહિત જીવોંકી તરહ હોતે હૈં । (ઓહિ-
નાળલદ્વિયાળં પુચ્છા) હે મદન્ત ! અવધિજ્ઞાન લઘ્વિવાલે જીવ કયા
જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (નાળી, નો અન્નાળી) હે ગૌતમ !
અવધિજ્ઞાન લઘ્વિવાલે જીવ જ્ઞાની હોતે હૈં, અજ્ઞાની નહીં હોતે । (અત્યે
ગઈયા તિન્નાળી, અત્યેગઈયા ચડનાળી) ઇનમૈં કિતનેક જીવ ત્રીન

વગરના ઇવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' ગોયમા ' હે ગૌતમ । ' નાળી
વિ અન્નાળી વિ જે, નાળી તે નિયમા એગનાળી કેવલનાળી જે અન્નાળી
તે અત્યેગઈયા દુ અન્નાળી, તિન્નિ અન્નાળાઈં મયળાએ એવં સુયનાળ-
લદ્વિયા વિ ' હે ગૌતમ ! આભિનિબોધિક જ્ઞાન વિનાના ઇવ જ્ઞાનિ પણ હોય છે અને
અજ્ઞાની હોય છે. જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાનવાળા હોય છે જે અજ્ઞાની
હોય છે તેમા કેટલાક જે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ
રીતે શ્રુતજ્ઞાન લઘ્વિવાળા ઇવોને પણ સમજ લેવા 'તસ્સઅલદ્વિયા વિ જહા
આભિનિબોધિયનાળસ્સ અલદ્વિયા' શ્રુતજ્ઞાન લઘ્વિ રહિત ઇવ, આભિનિબોધિક
જ્ઞાન લઘ્વિ વિનાના ઇવોની માફક હોય છે. ' ઓહિનાળલદ્વિયાળં પુચ્છા '
હે મદન્ત ! અવધિજ્ઞાન લઘ્વિવાળા ઇવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ' નાળી નો
અન્નાળી ' હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાન લઘ્વિવાળા ઇવ જ્ઞાનીજ હોય છે અજ્ઞાની નહીં.
' અત્યેગઈયા તિન્નાળી, અત્યેગઈયા ચડનાળી ' તેમા કેટલાક ઇવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા

યે ત્રિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મન-
પર્યવજ્ઞાનિનઃ । તસ્ય અલઘ્વિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ ?
અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિનોઽપિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, એવમ્ અવધિજ્ઞાનવર્જાનિ
ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા । મનઃપર્યવજ્ઞાનલઘ્વિકાઃ સ્વલુ
પુચ્છા ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિન, નો અજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે ત્રિજ્ઞાનિનઃ સન્તિ

જ્ઞાનવાળે હોતે હૈં ઓર કિતનેક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળે હોતે હૈં । (જે
તિન્નાણી-તે અભિનિવોધિકજ્ઞાનાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી) જો ત્રીન
જ્ઞાનવાળે હોતે હૈં. વે આભિનિવોધિક જ્ઞાનવાળે હોતે હૈં, શ્રુતજ્ઞાનવાળે
હોતે હૈં ઓર અવધિજ્ઞાનવાળે હોતે હૈં । (જે ચડનાણી-તે આભિનિ-
વોધિકજ્ઞાનાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી, મળપજ્જવનાણી) જો ચાર જ્ઞાન
વાળે હોતે હૈં-વે મતિજ્ઞાનવાળે શ્રુતજ્ઞાનવાળે, અવધિજ્ઞાનવાળે ઓર મનઃ
પર્યવ જ્ઞાનવાળે હોતે હૈં । (તસ્સ અલઘ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી
અન્નાણી) હે મદન્ત ! જો જીવ અવધિજ્ઞાન લઘ્વિસે રહિત હોતે હૈં
વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (નાણી વિ, અન્નાણી વિ)
હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાન લઘ્વિ રહિત જીવ જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઓર
અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । (એવં ઓહિનાણવજ્જાઈં ચત્તારિ નાણાઈં, તિન્નિ
અન્નાણાઈં મયણાણ) ઇસ તરહ અવધિજ્ઞાન લઘ્વિ રહિત જ્ઞાની જીવો
કે અવધિજ્ઞાનકો છોડ કર ચાર જ્ઞાન ઓર અજ્ઞાની જીવો કે ત્રીન
અજ્ઞાન મજના સે હોતે હૈં । મળપજ્જવનાણલઘ્વિયાણ પુચ્છા । હે મદન્ત !
મનઃપર્યવ જ્ઞાન લઘ્વિવાળે જીવ કયા જ્ઞાની હોતેહૈં યા અજ્ઞાની હોતે

હોય છે કેટલાક એવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે ‘જે તિન્નાણી તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનાણી
સુચનાણી ઓહિનાણી’ જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા છે આભિનિવોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિ-
જ્ઞાનવાળા હોય છે. તે ચડનાણી તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનાણી સુચનાણી ઓહિનાણી,
મળપજ્જવનાણી’ જે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન અને
મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘તસ્સ અલઘ્વિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી
અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જે એવ અવધિ જ્ઞાન લઘ્વિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે
કે અજ્ઞાની ? ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાન લઘ્વિ વિનાના એવ
જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘એવં ઓહિયાણવજ્જાઈં ચત્તારિ
નાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં, મયણાણ’ એજ રીતે અવધિજ્ઞાન લઘ્વિ વિનાના એવાને
અવધિજ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાન અને અજ્ઞાની એવાને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે.
‘મળપજ્જવનાણલઘ્વિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! મન. પર્યવજ્ઞાન લઘ્વિવાળા એવ

एकके चतुर्ज्ञानिनः, ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनः । तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, मनःपर्यवज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । केवलज्ञानलब्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः,

हैं? (णाणी-नो अन्नाणी) हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होतेहैं-अज्ञानी नहीं होते ! (अत्येगइया तिन्नाणी, अत्येगइया चउनाणी, जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी मणपज्जवणाणी-जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी) इनमें कितनेक तो तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं । जो तीन ज्ञान वाले होते हैं, वे आभिनिबोधिकज्ञान वाले. श्रुतज्ञानवाले और मनः पर्यवज्ञानवाले होते हैं और जो चार ज्ञानवाले होते हैं वे अभिनिबोधिकज्ञानवाले श्रुतज्ञानवाले. अवधिज्ञानवाले, और मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं । (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा -) हे भदन्त ! जो मनःपर्यवज्ञानलब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञान लब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । (मणपज्जवणाणवज्जाइं चत्तारिणाणाइं, तिन्निअण्णाणाइं भयणाए) जो ज्ञानी होते हैं उनको मनःपर्यवज्ञान को छोड़कर चार ज्ञान और अज्ञानीको तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (केवलज्ञानलब्धियाणं

જ્ઞાની હોય છે? કે અજ્ઞાની હોય છે? 'નાણી નો અન્નાણી' હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવ જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી અત્યેગઇયા તિન્નાણી, અત્યેગઇયા ચઉનાણી જે તિન્નાણી તે આભિણિબોહિયનાણી, સુયનાણી, મણપજ્જવનાણી જે ચઉનાણી તે આભિણિબોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિનાણી, મણપજ્જવનાણી' તેમકાંકેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમને આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ જ્ઞાન છેડીને ચાર જ્ઞાનવાળાઓને આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યવ જ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાન હોય છે 'તસ્સ અલદ્ધિયાણં પુચ્છા' હે ભદન્ત જે મનઃપર્યવ જ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ વગરના જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. 'મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં ચત્તારિ નાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાए' જે જ્ઞાની હોય છે તેઓને મન પર્યવ જ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી

अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिन, नो अज्ञानिन, नियमात् एकज्ञानिन-केवल-
ज्ञानिन, तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि
केवलज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि भजनया । अज्ञानलब्धिकाः
खलु पृच्छा ? गौतम ! नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः त्रीणि अज्ञानानि भजनया,
भन्ते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो-जीव केवलज्ञान-
लब्धिवाले होते हैं वे क्या जानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ?
(गोयमा) हे गौतम ! (नाणी, नो अन्नाणी-नियमा एगनाणी केवलनाणी)
केवल ज्ञानलब्धिवाले जीव जानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते । जानी
होते पर भी वे केवल एक ज्ञानवाले ही होते हैं दो आदि ज्ञान
वाले नहीं होते । एक ज्ञान में भी वे केवलज्ञान वाले ही
होते हैं । (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव केवलज्ञान
लब्धि से रहित होते हैं वे क्या जानी होता हैं या अज्ञानी होता है ?
(गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि, अन्नाणी वि केवलनाणवज्जाइं चत्तारि-
णाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) केवल ज्ञान लब्धि से रहित जीव
ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । यदि वे जानी होते
हैं तो केवल ज्ञानवर्ज चार ज्ञानवाले होते हैं और यदि अज्ञानी
होते हैं तो तीन अज्ञानवाले होते हैं । ऐसे जो वे होते
हैं सो नियम से नहीं होते हैं किन्तु भजना से ही होते हैं ।
(अन्नाणलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव अज्ञान लब्धिवाले

होय छे ' केवलनाणलद्धियाणं भन्ते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' हे भगवान ।
जे एव देवणज्ञान लब्धिवाणा होय छे ते जानी होय छे डे अज्ञानी ? 'गोयमा' गौतम !
' नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी ' देवण ज्ञान लब्धिवाणा,
एव जानीअ होय छे अज्ञानी होता नथी अने ते देवण ओइ ज्ञानवाणाअ होय छे
वे आदिज्ञानवाणा होता नथी ओइ ज्ञानमा पणु देवण ज्ञानवाणा अ होय छे
' तस्स अलद्धियाणं पुच्छा ' जे एव देवणज्ञान लब्धिथी उडित होय छे ते शु जानी
होय छे डे अज्ञानी ? ' गोयमा ' हे गौतम ! ' नाणी वि अन्नाणी वि केवल-
नाणवज्जाइं चत्तारिणाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए ' देवण ज्ञान लब्धि वरुन्ता
एव जानी पणु होय छे अने अज्ञानी पणु होय छे जे ते जानी होय छे ते तेओ
देवण ज्ञानने छोडीने याअ ज्ञानवाणा होय छे अने जे अज्ञानी होय ते तणु अज्ञानवाणा
होय छे ओवा तेओ नियमथी होता नथी परतु सज्जनाथी होय छे ' अन्नाणलद्धि-
याणं पुच्छा ' हे भगवान । जे एव अज्ञान लब्धिवाणा होय छे ते शु जानी होय छे डे

તસ્ય અલઘ્વિકાઃ સ્વલ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિનઃ, નો અજ્ઞાનિનઃ, પચ જ્ઞાનાનિ મજનયા, યથા અજ્ઞાનસ્ય લઘ્વિકાઃ અલઘ્વિકાશ્ચ મણિતાઃ, એવં મત્યજ્ઞાનસ્ય શ્રુતાજ્ઞાનસ્ય ચ લઘ્વિકાઃ, અલઘ્વિકાશ્ચ મણિતવ્યાઃ, વિભક્તજ્ઞાન લઘ્વિકાનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ નિયમાત્, તસ્ય અલઘ્વિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ મજનયા, દ્વે અજ્ઞાને નિયમાત્ ॥ મૂ. ૬ ॥

હોતે હૈં, વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો નાળી, અન્નાળી તિન્નિ અન્નાળાઈં મયળાએ) અજ્ઞાન લઘ્વિવાલે જીવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં કિન્તુ અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । ઇસ પર મી વે મજના સે તોન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા) હે મદન્ત ! જો જીવ અજ્ઞાન લઘ્વિ સે રહિત હોતે હૈં વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં । (નાળી, નો અન્નાળી-પંચ નાળાઈં મયળાએ) હે ગૌતમ ! અજ્ઞાન લઘ્વિ સે રહિત જીવ જ્ઞાની હોતે હૈં અજ્ઞાની નહીં હોતે હૈં । જ્ઞાની હોને પર મી વે મજના સે પાંચ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (જહા અન્નાણસ્સ લદ્વિયા અલદ્વિયા ય અણિયા એવં મહ અન્નાણસ્સ સુય અન્નાણસ્સ ય લદ્વિયા ય અલદ્વિયા ય માણિયવ્વા-વિમંગનાણલદ્વિયાણં તિન્નિ અન્નાળાઈં નિયમા, તસ્સ અલદ્વિયાણં પચનાળાઈં મયળાએ, દો અન્નાળાઈં નિયમા) જિસ પ્રકાર સે અજ્ઞાન લઘ્વિવાલે ઓર અજ્ઞાન લઘ્વિ વિના કે જીવ કહે ઉસી પ્રકાર સે મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન લઘ્વિવાલે ઓર ઉનકી લઘ્વિ વિના કે જીવ કહના ચાહિયે । વિમંગજ્ઞાન લઘ્વિવાલે જીવોંકે નિયમ સે

અજ્ઞાની હોય છે ? 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! નો નાળી અન્નાળી તિન્નિ અન્નાળાઈં મયળાએ 'અજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવ જ્ઞાની હોતા નથી પણ અજ્ઞાની હોય છે અને તેઓ ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા' હે ભદન્ત ! જે જીવ અજ્ઞાન લઘ્વિ વગરના હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'નાળી નો અન્નાળી પચનાળાઈં મયળાએ' હે ગૌતમ ! અજ્ઞાન લઘ્વિ વિનાના જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી અને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'જહા અન્નાણસ્સ લદ્વિયા, અલદ્વિયાય મણિયા એવં મહ અન્નાણસ્સ, સુય અન્નાણસ્સ ય લદ્વિયાય, અલદ્વિયાય માણિયવ્વા વિમંગનાણલદ્વિયાણં તિન્નિ અન્નાળાઈં નિયમા તસ્સ અલદ્વિયાણં પચનાળાઈં મયળાએ દો અન્નાળાઈં નિયમા' જે રીતે અજ્ઞાન લઘ્વિવાળા અને અજ્ઞાન લઘ્વિ વિનાના જીવ કહ્યા છે તેવીજ રીતે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, લઘ્વિવાળા અને તેમની લઘ્વિ વિનાના જીવના વિષયમાં પણ સમજી લેવું વિભક્તજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવોને

ટીકા-અધુના નવમે લબ્ધિદ્વારે લબ્ધિભેદાનાહ- ‘કઙ્ઘિહા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ । ‘કઙ્ઘિહા ણં મંતે ! લઙ્ઘી પણ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- હે મદન્ત ! કનિવિધા ક્રિયત્પ્રકારા સ્વલુ લબ્ધિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તત્ર લબ્ધિઃ = તત્તત્કર્મક્ષયાદિતઃ આત્મનો જ્ઞાનાદિગુણલાભ , પ્રજ્ઞપ્તા ? કથિતા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! દસવિહા લઙ્ઘી પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! દશવિધા લબ્ધિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તદેવાહ-‘તંજહા ? નાણલઙ્ઘી, ૨ દંસણલઙ્ઘી, ૩ ચરિત્તલઙ્ઘી, ૪ ચરિત્તાચરિત્તલઙ્ઘી, ૫ દાણલઙ્ઘી, ૬ લામલઙ્ઘી, ૭ ભોગલઙ્ઘી, ૮ ઉવભોગલઙ્ઘી, ૯ વીરિયલઙ્ઘી, ૧૦ ઇન્દિયલઙ્ઘી, તત્રથા ૧ જ્ઞાનલબ્ધિ , ૨દર્શન-

ત્રીન અજ્ઞાન હોતે હિં । ઔર જો વિભંગ જ્ઞાન લબ્ધિ સે રહિન હોને હિં ઉનકે ભજના સે પાંચ જ્ઞાન હોતે હિં યા નિયમ સે દો અજ્ઞાન હોતે હિં ।

ટીકાર્થ- સૂત્રકારને ઇસ નૌવે લબ્ધિદ્વારમેં લબ્ધિકે ભેદોંકો કહ્તા હૈ, ઇસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એમા પૂછા હૈ કિ ‘કઙ્ઘિ વિહાણં મંતે ! લઙ્ઘી પણ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! લબ્ધિયાં કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હિં ? પ્રતિબન્ધક કર્મ કે ક્ષયાદિક સે આત્માકો જ્ઞાનાદિક ગુણોંકા લાભ હોના ઇસકા નામ લબ્ધિ હૈ । ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહ્તે હિં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દસવિહા લઙ્ઘી પણ્ણત્તા’ લબ્ધિયાં દશ પ્રકાર કી કહી ગઈ હિં । જો ઇસ પ્રકાર સે હિં- ‘નાણલઙ્ઘી’ એક જ્ઞાનલબ્ધિ, દૂસરી ‘દંસણલઙ્ઘી’ દર્શનલબ્ધિ, ત્રીસરી ‘ચરિત્તલઙ્ઘી’ ચારિત્રલબ્ધિ, ચૌથી ‘ચરિત્તાચરિત્તલઙ્ઘી’ ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ, પાંચવી ‘દાણલઙ્ઘી’ દાનલબ્ધિ, છઠી ‘લામલઙ્ઘી’ લાભલબ્ધિ, સાતવીં ‘ભોગલઙ્ઘી’ ‘ભોગલબ્ધિ, આઠવીં ‘ઉવભોગલઙ્ઘી’ ઉપભોગલબ્ધિ, નૌવીં ‘વીરિયલઙ્ઘી’ વીર્યલબ્ધિ, દશવીં

નિયમથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે અને વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ વિનાના બોલોને તેમને લજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે અગર નિયમથી બે અજ્ઞાન હોય છે

ટીકાર્થ :- સૂત્રકારે આ નવમા લબ્ધિદ્વારમાં લબ્ધિના ભેદો કહ્યા છે એમા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નએ એવું પૂછે છે કે ‘કઙ્ઘિહાણં મંતે લઙ્ઘી પણ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! લબ્ધિઓ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે પ્રતિબંધક કર્મના ક્ષયાદિકથી આત્માને જ્ઞાનાદિક પ્રણોનો લાભ થવો તેનું નામ લબ્ધિ છે ઉ- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દસવિહા લઙ્ઘી પણ્ણત્તા’ લબ્ધિઓ દશ પ્રકારની કહેલી છે જે આ પ્રકારે છે ‘નાણલઙ્ઘી ૧, જ્ઞાનલબ્ધિ ૧, દંસણલઙ્ઘી ૨, દર્શન લબ્ધિ ૨, ચરિત્તલઙ્ઘી ૩, ચારિત્ર લબ્ધિ ૩, ચરિત્તાચરિત્તલઙ્ઘી ૪, ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ ૪, દાણલઙ્ઘી ૫, દાન લબ્ધિ ૫, લાભલઙ્ઘી ૬, લાભ લબ્ધિ ૬, ભોગલઙ્ઘી ૭, ભોગ લબ્ધિ ૭ ઉવભોગ લઙ્ઘી ૮, ઉપભોગ લબ્ધિ ૮, વીરિયલઙ્ઘી ૯, વિર્ય લબ્ધિ ૯, ઇન્દિય લઙ્ઘી ૧૦,

लब्धिः, ३ चारित्रलब्धिः ४चारित्रचारित्रलब्धिः, ५ दानलब्धिः, ६ लाभलब्धिः, ७भोगलब्धिः, ८उपभोगलब्धिः, ९वीर्यलब्धिः १०इन्द्रियलब्धिः । तत्र ज्ञानस्य मतिश्रुतादिलक्षणस्य पञ्चप्रकारकस्य विशेषबोधरूपस्य तथाविधज्ञानावरण-क्षय-क्षयोपशमाभ्यां यथासंभवलब्धिः लाभः ज्ञानलब्धिः १. दर्शनं रुचिलक्षणः आत्मनः परिणामः, तस्य लब्धिः दर्शनलब्धिः २, चारित्रम्-चारित्रमोहनीय-कर्मणः क्षयात्, उपशमात्, क्षयोपशमाभ्यां वा जायमानो विरतिलक्षणः जीव-परिणामः, तस्य लब्धिः चारित्रलब्धिः ३, चारित्रश्च तदचारित्रश्चेति चारित्रा-चारित्रं संयमासंयमः, तस्य लब्धिः अप्रत्याख्यानकषायक्षयोपशमजन्यो देश-विरतिरूपः आत्मपरिणामश्चारित्राचारित्रलब्धिः, ४, पञ्चप्रकारान्तराय-कर्मक्षय-क्षयोपशमजन्या दानादिपञ्चलब्धयो बोध्याः, तत्र विशिष्टपरिणाम-पूर्वकं स्वकीयवस्तुनः परस्वत्वापादनम्, तस्य लब्धिः दानलब्धिः ५, यत्रैव

‘इन्द्रियलब्धि’ इन्द्रियलब्धि । तथाविध ज्ञानावरण कर्मके क्षय अथवा क्षयोपशमसे यथासंभव मतिश्रुत आदि पांच प्रकारके ज्ञानका लाभ होना इसका नाम ज्ञानलब्धि है । सम्यक्, मिथ्र या मिथ्याश्रद्धान रूप आत्मपरिणाम का लाभ होना इसका नाम दर्शनलब्धि है । चारित्र मोहनीय कर्मके क्षयोपशमसे, क्षयसे या उपशमसे जायमान विरतिरूप आत्मपरिणाम की प्राप्ति का नाम चारित्रलब्धि है । अप्रत्याख्यान कषायके क्षयोपशम से जायमान देशविरतिरूप आत्म-परिणामकी प्राप्ति का नाम चारित्राचारित्रलब्धि है । पांच प्रकार के अन्तराय कर्मके क्षय अथवा क्षयोपशमसे दानादिक पांच लब्धियां होती हैं- इनमें विशिष्ट परिणामपूर्वक अपनी वस्तु को पर के लिये देना इसका नाम दान है- ‘अनुग्रहार्थं स्वस्यातिसर्गो दानम्’ ऐसा

ईन्द्रिय लब्धि १०, तथा ते प्रकारना ज्ञानवरण कर्मने क्षय अथवा क्षयोपशमथी यथाप्राप्त मतिश्रुत आदि पांच प्रकारना ज्ञानने लाभ थवे तेनु नाम ज्ञान लब्धि छे सम्यक्मिथ्र या मिथ्या श्रद्धान रूप आत्मपरिणामने लाभ थवे तेनु नाम दर्शन लब्धि छे. चारित्र्य मोहनीय कर्मना क्षयोपशमथी, क्षयथी छे उपशमथी थवावाणुं विरतीरूप आत्म परिणामनी प्राप्तिनु नाम चारित्र्य लब्धि छे अप्रत्याख्यान कषायना क्षयोपशमथी थवावाणु देश विरती रूप आत्मपरिणामनी प्राप्तिनु नाम चारित्र्याचारित्र्य लब्धि छे. पांच प्रकारना अन्तराय कर्मना क्षय अथवा क्षयोपशमथी दानादिक पांच लब्धियां थाय छे. तेमां विशेष परिणाम पूर्वक पोतानी वस्तुने पीळना साइ आपवी तेनु नाम दान लब्धि छे. ‘अनुग्रहार्थं स्वस्यातिसर्गो दानम्’ जेवुं सिद्धातनु, वचन छे तेनी

परस्वत्वापादनं कृतं तदत्रैव गृह्यमाणं प्रतिग्रहीन्ना आदेयलाभः, तस्य लब्धिः लाभलब्धिः ६, भोगलब्धिः- भोगो मनोहारिशब्दादिविषयानुभवनम् तस्य, लब्धिः भोगलब्धिः ७, अथ च पौनःपुन्येनय म्योपयोगः संभवति स वस्त्र-भवननादिः उपभोगो व्यवह्रियते तस्य लब्धिरुपभोगलब्धिः ८, वीर्यलब्धिः- वीर्यमात्मपरिणामो विशेषचेष्टालक्षणस्तस्य लब्धिः वीर्यलब्धिः ९, तथा-इन्द्रियाणां स्पर्शनादीनां मतिज्ञानावरणक्षयोपशमसंभूतानामेकेन्द्रियादिजाति-नामकर्मोद्भयनियमितक्रमाणां पर्याप्तकनामकर्मोदिसामर्थ्यसिद्धानां द्रव्यभावरूपाणां लब्धिरात्मन इति इन्द्रियलब्धिः १०, ।

सिद्धान्तका कथन है- उसकी लब्धि होना- इसका नाम दानलब्धि है । प्रतिग्रहीताको दिये गये दानसे जो लाभ प्राप्त होता है उसका नाम लाभलब्धि है- यह लाभलब्धि लाभान्तराय कर्मके क्षयादिकसे प्राप्त होती है । मनोहारी शब्दादिक विषयोंका अनुभवन करना इसका नाम भोग है- इस भोग की प्राप्ति का नाम भोगलब्धि है । जिस वस्तुका बारबार उपयोग होता है उसका नाम उपभोग है- जैसे वस्त्र, भवन आदि- इसकी प्राप्ति होना सो उपभोगलब्धि है । भोग और उपभोगका लक्षण इस प्रकारसे सिद्धान्तकारोंने कहा है-

‘भुक्त्वा परिहानव्यो भोगो, भुक्त्वा पुनश्च भोक्तव्यः ।

उपभोगोऽज्ञानवसनप्रभृति पंचेन्द्रियो विषयः ॥’

आत्माका विशेषचेष्टा रूप जो परिणाम है उसका नाम वीर्य है, इस वीर्यको लब्धिका नाम वीर्यलब्धि है । मतिज्ञानावरण कर्म के

लब्धि यवी तेनु नाम दान लब्धि छे प्रति छिताने (लेनारने) आपेला दानथी ने लाभ प्राप्त थाय तेनु नाम लाभलब्धि छे आ लाभ लब्धि लाभान्तराय कर्मना क्षमादिकधी प्राप्त थाय छे मनोहारी शब्दा दि विषयने अनुभव करवो तेनु नाम भोग छे. तेनी प्राप्तिनुं नाम भोगलब्धि छे (येक वषत भोगववामा आवे ते भोग छे. बारबार भोगववामा आवे ते उपभोग छे. जेभडे वस्त्र, भवन छत्यादि) तेनी प्राप्तिनुं छेउं ते उपभोग लब्धि छे भोग अने उपभोगनुं लक्षण सिद्धांतकारोने नीचे प्रमाणे दर्शावेल छे -

‘भुक्त्वा परिहानव्यो भोगो’ छत्यादि.

आत्मानुं विशेष चेष्टाइय ने परिणाम छे तेनु नाम वीर्य छे ते वीर्यनी लब्धिनुं नाम वीर्यलब्धि छे. मतिज्ञानावरण कर्मना क्षयोपशमथी आवेन्द्रियनुं तथा ऐकेन्द्रियार्थ जाति नाम कर्मना उद्भवथी तथा पर्याप्त नाम कर्मना उद्भवथी प्राप्त

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘નાણલદ્ધી ણં મંતે ! કઙ્કિહા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! જ્ઞાનલબ્ધિઃ સ્વલુ કતિવિધા કિયત્પકારા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ - ‘ગોયમા ! પંચવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનલબ્ધિઃ પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તંજહા-આભિણિ-વોહિયનાણલદ્ધી જાવ કેવલનાણલદ્ધી’ તથા- આભિણિવોધિકજ્ઞાનલબ્ધિઃ મતિજ્ઞાનલબ્ધિરિત્યર્થઃ યાવત્ - શ્રુતજ્ઞાનલબ્ધિઃ, અવધિજ્ઞાનલબ્ધિઃ, મનઃપર્યવ-જ્ઞાનલબ્ધિઃ, કેવલજ્ઞાનલબ્ધિશ્ચ । અથ જ્ઞાનલબ્ધેર્વિપરીતામજ્ઞાનલબ્ધિપ્રરૂપયિતું પૃચ્છતિ— ‘અન્નાણલદ્ધી ણં મંતે ! કઙ્કિહા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! અજ્ઞાનલબ્ધિઃ સ્વલુ કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! તિવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ !

ક્ષયોપશમકે પ્રાપ્ત ભાવેન્દ્રિયકા તથા એકેન્દ્રિયાદિ જાતિ નામ કર્મકે ઉદયસે તથા પર્યાસનામકર્મકે ઉદયસે પ્રાપ્ત દ્રવ્યેન્દ્રિયકા લાભ હોના અર્થાત્ દ્રવ્યેન્દ્રિય એવં ભાવેન્દ્રિયરૂપ ઇન્દ્રિયોંકી પ્રાપ્તિ હોના ઇસકા નામ ઇન્દ્રિયલબ્ધિ હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એમા પૂછતે હૈ— ‘નાણલદ્ધીણં મંતે ! કઙ્કિહા પણ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! જ્ઞાનલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા ! પંચવિહા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનલબ્ધિ પાંચ પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ । ‘તંજહા’ જૈસે- આભિણિવોહિયનાણલદ્ધી, જાવ કેવલનાણલદ્ધી’ આભિણિ-વોધિકજ્ઞાન-મતિજ્ઞાનલબ્ધિ, શ્રુતજ્ઞાનલબ્ધિ, અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ, મનઃ-પર્યવજ્ઞાનલબ્ધિ ઓર કેવલજ્ઞાનલબ્ધિ । અવ ગૌતમ ઇસ જ્ઞાનલબ્ધિસે વિપરીતતાવાલી અજ્ઞાનલબ્ધિકે વિષયમેં પ્રશ્નસે પૂછતે હૈ— ‘અન્નાણ-લદ્ધીણં મંતે ! કઙ્કિહા પણ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! અજ્ઞાનલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા તિવિહા પણ્ણત્તા’

દ્રવ્યેન્દ્રિયનુ નામ લાભ છે. અર્થાત્ દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય રૂપ ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તિ થવી તેનુ નામ ઇન્દ્રિય લબ્ધિ છે. પ્રશ્ન :- ‘ નાણલદ્ધીણ મંતે કઙ્કિહા પણ્ણત્તા ’ જ્ઞાન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ? તેના ઉત્તરમા પ્રશ્ન કહે છે કે ‘ ગોયમા ’ ‘ પંચવિહા પણ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ । જ્ઞાન લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની છે. તે ‘ તંજહા ’ એમકે ‘ આભિણિ-વોહિયનાણલદ્ધી જાવ કેવલનાણલદ્ધી ’ આભિણિવોધિક જ્ઞાન મતિજ્ઞાન લબ્ધિ શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધિ અવધિ જ્ઞાન લબ્ધિ મન.પર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ અને કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ. હવે ગૌતમ સ્વામી જ્ઞાન લબ્ધિથી વિપરીત સ્વરૂપવાળી અજ્ઞાન લબ્ધિના વિષયમા પ્રશ્નને પૂછે છે ‘ અન્નાણલદ્ધી ણં મંતે કઙ્કિહા પણ્ણત્તા ’ હે ભગવન્ ! અજ્ઞાન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કેટલી છે. ‘ ગોયમા ’ ‘ તિવિહા પણ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ । અજ્ઞાનલબ્ધિ ત્રણ

અજ્ઞાનલબ્ધિઃ खलु त्रिविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा-मइअन्नाणलद्धी, सुयअन्नाणलद्धी, विभंगनाणलद्धी' तद्यथा-मत्यज्ञानलब्धिः, श्रुताज्ञानलब्धिः, विभङ्गज्ञानलब्धिः, ।
 गौतमः पृच्छति- 'दंसणलद्धी णं भंते ! कइविहा पणत्ता' हे भदन्त !
 दर्शनलब्धिः खलु कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह- 'गोयमा ! तिविहा पणत्ता'
 हे गौतम ! दर्शनलब्धिः खलु त्रिविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा - सम्मदंसणलद्धी,
 मिच्छादंसणलद्धी, सम्मामिच्छादंसणलद्धी ' तद्यथा - सम्यग्दर्शनलब्धिः,
 मिथ्यादर्शनलब्धिः, सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिः, तत्र मिथ्यात्वमोहनीय
 कर्मोपशम-क्षय-क्षयोपशमजन्यः श्रद्धानलक्षणः आत्मपरिणामः सम्यग्दर्शन-
 लब्धिः, मिथ्यात्वपुद्गलदलिकवेदनसमुद्भवो विपर्यासरूपो जीवपरिणामो

हे गौतम ! अज्ञानलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है । जैसे-
 'मइ अन्नाणलद्धी, सुय अन्नाणलद्धी, विभंगनाणलद्धी' मत्यज्ञानलब्धि,
 श्रुताज्ञानलब्धि और विभंगज्ञानलब्धि । अब गौतम स्वामी प्रभुसे
 ऐसा पूछते हैं- 'दंसणलद्धीणं भंते ! कइविहा पणत्ता' हे भदन्त !
 दर्शनलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-
 'तिविहा पणत्ता' हे गौतम ! दर्शनलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है-
 'तंजहा' जैसे- 'सम्म दंसणलद्धी, मिच्छा दंसणलद्धी, सम्मामिच्छा-
 दंसणलद्धी' सम्यक्दर्शनलब्धि, मिथ्यादर्शनलब्धि, सम्यक्मिथ्यादर्शन-
 लब्धि इनमें- मिथ्यात्वमोहनीय कर्मके उपशमसे, क्षयसे, अथवा
 क्षयोपशमसे जन्य जो श्रद्धारूप आत्मपरिणाम प्राप्त होता है उसका
 नाम सम्यक् दर्शनलब्धि है । अशुद्ध मिथ्यात्व पुद्गलके दलिकके
 वेदनसे समुत्पन्न जो विपर्यासरूप जीव परिणाम होता है उसका नाम

પ્રકારની કેટલી છે જેમકે 'મइअन्नाणलद्धी विभंगनाणलद्धी' मत्यज्ञान लब्धि
 श्रुतज्ञान लब्धि અને વિભાગ જ્ઞાન લબ્ધિ પ્રશ્ન:- 'दंसणलद्धीणं भंते कइविहा
 पणत्ता' हे भगवन ! दर्शन लब्धि કેટલા પ્રકારની કેટલી છે ? ઉ - 'तिविहा पणत्ता'
 हे गौतम ! दर्शन लब्धि त्रय प्रकारની છે 'जहा' જેમકે 'सम्मदंसणलद्धी
 मिच्छादंसण लद्धी सम्मामिच्छादंसणलद्धी' सम्यक् दर्शन लब्धि, मिथ्या दर्शन लब्धि
 અને सम्यग् मिथ्या दर्शन लब्धि તેમાં मिथ्यात्व मोहनीय कर्मना उपशमથી, क्षयથી
 અથવા क्षयोपશમથી થવાવાળી શ્રદ્ધારૂપ આત્મપરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું નામ
 सम्यग् दर्शन लब्धि છે અશુદ્ધ मिथ्यात्व पुद्गलना दलिकेना वेदनથી उत्पन्न થવાવાળું
 જે વિપર્યાસ રૂપ જીવ પરિણામ રૂપ થાય છે. તેનું નામ मिथ्या दर्शन लब्धि છે. અર્થ

મિથ્યાદર્શનલબ્ધિઃ, અર્ધવિશુદ્ધમિથ્યાત્વપુદ્ગલદલિકોદયસમુદ્ભવો મિશ્ર-
રુચિલક્ષણો જીવપરિણામઃ સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'ચરિત્તલક્ષી ણં મંતે ! કઙ્કિહા પણ્ણત્તા' હે મદન્ત ! ચરિત્રલબ્ધિઃ સ્વલુ કતિ-
વિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! પંચવિહા પણ્ણત્તા' હે ગૌતમ ! ચારિત્ર-
લબ્ધિઃ સ્વલુ પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, 'તંજહા-સામાઙ્ગચરિત્તલક્ષી, છેદોવટ્ટાવણિય-
ચરિત્તલક્ષી, પરિહારવિસુદ્ધિચરિત્તલક્ષી, સુદ્ધમસંપરાયચરિત્તલક્ષી, અહક્કવાય-
ચરિત્તલક્ષી' તથથા- સામાયિકચારિત્રલબ્ધિઃ, છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રલબ્ધિઃ,
પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રલબ્ધિઃ, સુક્ષ્મસંપરાયચારિત્રલબ્ધિઃ, યથાસ્થાત-
ચારિત્રલબ્ધિઃ, તત્ર ૧ - પ્રાણાતિપાતાદિસાવધયોગવિરતિલક્ષણસામાયિક-
રૂપચારિત્રસ્ય લબ્ધિઃ સામાયિકચારિત્રલબ્ધિઃ, સામાયિકચારિત્રશ્ચ દ્વિવિધમ્

મિથ્યાદર્શનલબ્ધિ હૈ । અર્ધવિશુદ્ધ મિથ્યાત્વપુદ્ગલકે દલિકોકે
ઉદયસે સમુત્પન્ન હુઆ મિશ્રરુચિ રૂપ જીવકા પરિણામ ઇમ્મકા નામ
સમ્યગ્ મિથ્યાદર્શનલબ્ધિ હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ કિ-
'ચારિત્તલક્ષી ણં મંતે ! કઙ્કિહા પણ્ણત્તા' હે મદન્ત ! ચારિત્રલબ્ધિ
કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈ- 'ગોયમા'
હે ગૌતમ ! પંચવિહા પણ્ણત્તા' ચારિત્રલબ્ધિ પાંચ પ્રકારકી કહી ગઈ
હૈ- 'તંજહા' હે ઉસકે પાંચ પ્રકાર ઇસ તરહસે હૈ- 'સામાઙ્ગચરિત્ત-
લક્ષી, છેદોવટ્ટાવણિય ચરિત્તલક્ષી, પરિહારવિસુદ્ધિચરિત્તલક્ષી, સુદ્ધમ
સંપરાય ચરિત્તલક્ષી, અહક્કવાયચરિત્તલક્ષી,' સામાયિક ચારિત્રલબ્ધિ,
છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રલબ્ધિ, પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રલબ્ધિ, સુક્ષ્મ-
સંપરાયચારિત્રલબ્ધિ ઓર યથાસ્થાત ચારિત્રલબ્ધિ । પ્રાણાતિપાતાદિ
સાવધયોગવિરતિરૂપ સામાયિકચારિત્રકા લાભ હોના ઇસકા નામ

વિશુદ્ધ મિથ્યાત્વ પુદ્ગલના દલિકેના ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા મિશ્ર રુચિરૂપ જીવનું
પરિણામ તેનું નામ સમ્યગ્મિથ્યા દર્શન લબ્ધિ છે પ્રશ્ન :- 'ચરિત્તલક્ષી ણં મંતે
કઙ્કિહા પણ્ણત્તા' હે ભગવાન્ ચારિત્ર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ઉ - 'ગોયમા'
હે ગૌતમ ! 'પંચવિહા પણ્ણત્તા' ચારિત્ર્ય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહેલી છે. 'તં જહા'
'સામાઙ્ગચરિત્ત લક્ષી, છેદોવટ્ટાવણિયચરિત્તલક્ષી પરિહારવિસુદ્ધચરિત્ત
લક્ષી, સુદ્ધમસંપરાયચરિત્તલક્ષી, અહક્કવાયચરિત્ત લક્ષી ' સામાયિક ચારિત્ર્ય
લબ્ધિ, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર્ય લબ્ધિ પરિણામ વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય લબ્ધિ, સંપરાય ચારિત્ર્ય
લબ્ધિ અને યથાસ્થ ચારિત્ર્ય લબ્ધિ. પ્રાણાતિપાતાદિ સાવધયોગ વિરતીરૂપ સામાયિક
ચારિત્ર્યનો લાભ થવો તેનું નામ સામાયિક ચારિત્ર્ય છે. આ સામાયિક ચારિત્ર્ય બે

હત્વરં. યાવત્કથિકઞ્ચ, તદ્વાલ્પકાલિકમ્ હત્વરમ્, તત્ત્વ પ્રથમાન્તિમતીર્થક્રતીર્થેષુ
અનારોપિતવતસ્ય શિક્ષકસ્ય ભવતિ, યાવત્કથિકઞ્ચ યાવજ્જીવિકં મામાયિક-
ચારિત્ર, તત્ત્વ મધ્યમઢાવિંશતિતીર્થક્રતીર્થેષુ મહાવિદેહવિહરમાણતીર્થક્રતીર્થ-
તીર્થવર્તિનાં સાધુનાં વૌધ્યમ્, તેપામુપસ્થાપનાયા અભાવાત્, હત્વર
સામાયિકવ્રતાં સાધુનામપિ યાવજ્જીવં સાવધયોગવિરતિપ્રતિજ્ઞાનાત્ પુનઃ-
સ્થાપનીયચારિત્રગ્રહણે પૂર્વચારિત્રત્યાગાપચ્યા પ્રતિજ્ઞાભંગઃ કથં નેતિ ન

સામાયિક ચારિત્ર હૈં- યહ સામાયિકચારિત્ર દો પ્રકારકા હોતા હૈ-
૧૦૦૦ હત્વર ઓર દૂસરા યાવત્કથિક અલ્પકાલીનકા નામ હત્વર હૈ ।
હત્વર સામાયિક ચારિત્ર પ્રથમ ઓર અન્તિમ તીર્થકરકે તીર્થમેં પ્રથમ
દીક્ષા લેનેવાલેકો હોતા હૈ । યાવજ્જીવ રહનેવાલે સામાયિકચારિત્ર કા
નામ યાવત્કથિક સામાયિક ચારિત્ર હૈ ।

યહ ચારિત્ર મધ્યમ ૨૨ તીર્થકરોંકે તીર્થમેં મહાવિદેહમેં વિહર-
માણ તીર્થકરોંકે તીર્થમેં વર્તમાન સાધુઓંકે હોતા હૈ । કયોંકિ ડનમેં
ઉપસ્થાપનાકા અભાવ રહતા હૈ= હસકા કારણ યહ હૈ કિ યે સાધુ
ઝુઝુ પ્રાજ હોતે હૈ । હસ લિયે હનકે ચારિત્રમેં દોષ નહોં
લગતે હૈ । યહાં ંસી આશંકા નહોં કરના ચાહિયે કિ- 'હત્વર
સામાયિકવાલે સાધુઓંકે ભી જો સામાયિકચારિત્ર હોતા હૈ વહ ભી
તો યાવત્ જીવ સાવધયોગવિરતિરૂપ હોતા હૈ- કયોંકિ હમમેં
સાવધયોગકે ત્યાગકી પ્રતિજ્ઞા યાવત્જીવ રહતી હૈ ફિર હેદોપસ્થાપ-
નીયચારિત્રકે ગ્રહણ કરનેમેં પૂર્વચારિત્ર કે ત્યાગ હોને કી આપત્તિ સે
પ્રતિજ્ઞાભંગરૂપ દોષ કયોં નહોં લગતા હૈ !' કયોં કિ હેદોપસ્થાપનીય-

પ્રકારનુ હોય છે ૧ ઇત્વર અને ૧૧૦૦ યાવત્કથિક ૨ અલ્પકાલિનનુ નામ ઇત્વર છે.
ઇત્વર સામાયિક ચારિત્ર પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના તીર્થમા પ્રથમ દીક્ષા લેવાવાળાને
ધાય છે. યાવત્-જીવ ત પર્યંત રહેવાવાળા સામાયિક ચારિત્રનુ નામ યાવત્કથિક
સામાયિક ચારિત્ર છે. આ ચારિત્ર મધ્યમ ૨૨ બાવીશમા તીર્થ કરેના તીર્થમા તથા
મહાવિદેહમાં વિચરતા તીર્થ કરેના તીર્થમા વર્તમાન સાધુઓને હોય છે કેમકે
તેમનામા ઉપસ્થાપનાનો અભાવ હોય છે. તેનુ કારણ એ છે સાધુ ઝુઝુ અને પ્રાજ
હોય છે. તેથી તેમના ચારિત્રમા દોષ લાગતો નથી અહીં એવી શકા ન કરવી કે
ઇત્વર સામાયિક સાધુઓને પણ બે સામાયિક ચારિત્ર હોય છે તે પણ યાવત્જીવ
સાવધયોગ વિરતીરૂપ હોય છે કેમકે એમા સાવધયોગના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા યાવત્જીવ
રહે છે યહી હેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રના મહત્વ કરવામાં પહેલાના ચારિત્રના ત્યાગ થવાની
આપત્તિથી પ્રતિજ્ઞા ભંગ હોય લાગતો નથી કેમકે સામાયિક ચારિત્ર ચારિત્રમાં પણ

વાચ્યમ્, છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રેऽપિ પ્રાણાતિપાતાદિસાવધયોગવિરતિસત્ત્વેન પ્રતિજ્ઞામદ્ગ્ધસંભવાત, કિન્તુ તત્ત્વાચારિત્રસ્ય વિશેષશુદ્ધિસંભવેન નામમાત્રત સ્તયોર્ભેદા । ૨ - પૂર્વચારિત્રપર્યાયલક્ષણસ્થપ્રાક્તનસંયમસ્ય વ્યવચ્છેદે સતિ ઉપસ્થાપનીયમ્ અનગારે આરોપણીયં છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રં પૂર્વચારિત્ર-પર્યાયં વ્યવચ્છિદ્ય પુનર્મહાવ્રતારોપણમિત્યર્થઃ, તદ્ દ્વિવિધં-સાતિચાર નિરતિચારં ચેતિ, તત્ર ઇત્વરસામાયિકવતઃ પ્રથમદીક્ષિતસ્ય પુનર્મહાવ્રતારોપણમ્, અન્ય-તીર્થઢ્કરાનગારાણામ્ તીર્થઢ્કરાન્તરતીર્થપ્રવેશે વા નિરતિચારચારિત્રં ભવતિ, યથા પાર્શ્વનાથસ્યાનગારાણાં મહાવીરસ્ય તીર્થે સમાગત્ય પંચમહાવ્રતધર્મગ્રહણં

ચારિત્રમેં મી પ્રાણાતિપાત આદિ સાવધયોગ કી ત્યાગરૂપ વિરતિ રહતી હી હૈ- ડસલિયે પ્રતિજ્ઞામદ્ગ્ધકા દોષ નહીં લગતા હૈ । છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રકે ધારણ કરનેસે પૂર્વચારિત્રમેં વિશેષ શુદ્ધિકી સંભાવનાસે ડન ડોનોમેં નામ માત્રકા હી ભેદ હૈ । છેદોપસ્થાપનીય-પૂર્વકી ચારિત્રપર્યાયકા છેદ કરકે પુનઃ મહાવ્રતોંકા ડસ અનગારમેં આરોપણ કિયા જાતા હૈ ડસ લિયે ડસ ચારિત્રકા નામ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર ંસા હૈ । ડસ તરહ યહ ચારિત્ર પૂર્વચારિત્રપર્યાયકો છેદ કરકે પુનઃ મહાવ્રતોંકો આરોપણ કરનેકે નિમિત્ત હોતા હૈ । યહ ચારિત્ર સાતિચાર ંર નિરતિચારકે ભેદસે ડોં પ્રકારકા હૈ । પ્રથમ દીક્ષિત ઇત્વર ચારિત્રવાલેકે પુનઃ મહાવ્રતોંકા આરોપણ કરના યહ નિરતિચાર ઇત્વરિકચારિત્ર હૈ । અથવા- અન્ય તીર્થકરકે અનગારોંકા અન્ય તીર્થઢ્કરકે તીર્થમેં પ્રવેશ કરને પર યહ નિરતિચાર ચારિત્ર હોતા હૈ । જૈસે પાર્શ્વનાથકે અનગારોંકા મહાવીરકે તીર્થમેં આકરકે પંચમહાવ્રત

પ્રાણાતિપાતાદિ સાવધયોગના ત્યાગરૂપ વિરતી રહે છે તેથી પ્રતિજ્ઞા ભંગનો દોષ ધાગતો નથી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રના ધારણ કરવાથી પહેલાના ચારિત્રમા વિશેષ શુદ્ધિની સંભાવના હોવાથી તે બંનેમાં નામ માત્રનો જ ભેદ છે છેદોપસ્થાપનીય પહેલાના ચારિત્ર પર્યાયનો છેદ કરીને ફરી મહાવ્રતોનું તે અનગારમાં આરોપણ કરાય છે એટલે આ ચારિત્રનું નામ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે આ રીતે આ ચારિત્ર પૂર્વ ચારિત્ર પર્યાયનો છેદ કરીને પુનઃ - ફરી મહાવ્રતોનો આરોપણ કરવામાં નિમિત્ત હોય છે આ ચારિત્ર સાતિચાર અને નિરતિચારના ભેદથી બે પ્રકારનું છે પ્રથમ દિક્ષિત ઇત્વર ચારિત્રવાળાને ફરી મહાવ્રતોનું આરોપણ કરવું તે નિરતિચાર ઇત્વર ચારિત્ર છે અથવા અન્ય તીર્થ કરો અનગારોનું અન્ય તીર્થ કરોના તીર્થમાં પ્રવેશ કરવાથી આ નિરતિચાર ચારિત્ર થાય છે. જેમકે પાર્શ્વનાથના અનગારોનું મહાવીરના તીર્થમાં આવીને પંચ મહાવ્રત ધર્મનું

भवेत्, तथा समूलमहाव्रतघातिनामनगराणां पुनर्महाव्रतग्रहणं सातिचार-
चारित्रं भवति, ३-तपोविशेषः परिहारस्तेन आत्मनो विशुद्धिर्यस्मिन्स्तत् परिहार-
विशुद्धिकं चारित्रं, तस्य लब्धिः-परिहारविशुद्धिकचारित्रलब्धिः, तच्चारित्रं
द्विविधम्-निर्विशमानकम्, निर्विष्टकायिकञ्च, यथा नवसाधूनामेको गणस्तत्र
चत्वारः परिहारिकास्तपश्चरन्तो भवेयुः, चत्वारश्च वैयावृत्यकराः, एकश्च वाचना-
चार्यो भवेत्, तत्राद्याश्चत्वारो निर्विशमानकाः, अन्तिमाः पञ्च निर्विष्टकायिका
उच्यन्ते, तत्र निर्विशमानकानां जघन्येन तपोमानं - ग्रीष्मे ऋतौ जघन्य
एकोपवासः. मध्यमौ द्वावुपवासौ, उत्कृष्टास्त्रय उपवासाः; शिशिरे

धर्मका ग्रहण हुआ है । तथा समूल महाव्रतोंका घात करनेवाले
साधुओंका जो फिरसे महाव्रतोंका ग्रहण करना होता है वह
सातिचार चारित्र कहलाता है । तपोविशेषका नाम परिहार है । उस
परिहारसे आत्माकी विशुद्धि जिसमें होती है वह परिहार विशुद्धिक
चारित्र है । इस चारित्रकी लब्धिका होना इसका नाम परिहार
विशुद्धिकचारित्रलब्धि है । यह चारित्र दो प्रकारका होता है- एक
निर्विशमानक और दूसरा निर्विष्टकायिक जैसे- नौ साधुओं का
एक गच्छ होता है, इनमें चार साधु तप करनेवाले होते हैं,
चार वैयावृत्य करनेवाले होते हैं और एक वाचनाचार्य होता है ।
इनमें चार साधु जो तपस्या करते हैं वे निर्विशमानक और अन्तिम
पांच निर्विष्टकायिक कहलाते हैं । निर्विशमानकोंका तप जघन्यरूपसे
इस प्रकारसे हैं-ग्रीष्मऋतुमें जघन्य एक उपवास, मध्यम दो उपवास

अहणु थयु છે તથા સમૂલ મહાવ્રતોનો ઘાત કરવાવાળા સાધુઓના જ ફરીથી
મહાવ્રતોનું અહણુ કરવું થાય છે તે સાતિચાર ચારિત્ર્ય કહેવાય છે તપો વિશેષનું નામ
પરિહાર છે તે પરિહારથી આત્માની વિશુદ્ધિ જેમા થાય છે તે પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર્ય
છે. તે ચારિત્ર્યની લબ્ધિનું થયું તેનું નામ પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિ છે. આ
ચારિત્ર્ય બે પ્રકારના હોય છે ૧ નિર્વિશમાનક, ૨ નિર્વિશ્વકાયિક જેમકે નવસાધુઓનો
એક ગચ્છ હોય છે તેમા ચાર સાધુ તપ કરવાવાળા હોય ચાર વૈયાવૃત્ત કરવાવાળા
હોય અને એક વાચનાચાર્ય હોય છે. તેમા ચાર સાધુઓ તપસ્યા કરે છે તે નિર્વિશ
માનક અને અતિમ પાંચ નિર્વિશ્વ કાયિક કહેવાય છે નિર્વિશમાનકોનું તપ જઘન્ય
રૂપથી આ પ્રમાણે છે-ગ્રીષ્મ ઋતુમાં જઘન્ય એક ઉપવાસ, મધ્યમ બે ઉપવાસ અને
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ઉપવાસ વર્ષાઋતુમાં જઘન્ય ત્રણ ઉપવાસ, મધ્યમ ચાર ઉપવાસ અને

जघन्यौ द्वावुपवासौ, मध्यमास्त्रय उपवासाः, उत्कृष्टाश्चत्वार उपवासाः, वर्षतो जघन्यास्त्रय उपवासाः, मध्यमाश्चत्वार उपवासाः, उत्कृष्टा पञ्च उपवासाः, पारणा, आचामश्च (आयवील) भवति, एवंरीत्या षण्मासावधि तपश्चरणानन्तरं तपःकारका वैयावृत्य कुर्वन्ति, वैयावृत्यकराश्च षण्मासाविधि तपश्चरन्ति, ततो वाचनाचार्योऽपि षण्मासावधि तपश्चरति, तेषु एकोगुरुः शेषा अष्टौ तद्-वैयावृत्यकरा भवन्ति, परिहारविशुद्धिकचारित्रजिघृक्षवस्तीर्थङ्कुरसकाशात् केवलज्ञानिसकाशाद् वा चारित्रं गृह्णन्ति, अथवा तीर्थङ्कुरकेवलिनिकट-गृहीतप्रव्रज्यस्यानगारम्य सकाशात् गृह्णन्ति ३, यत्र सूक्ष्मस्य स्वल्पस्य एव

और उत्कृष्ट तीन उपवास वर्षाऋतुमें जघन्य तीन उपवास, मध्यम चार उपवास, उत्कृष्ट पांच उपवास, शिशिरऋतुमें जघन्य दो उपवास, मध्यम तीन उपवास, उत्कृष्ट चार उपवास पारणाके दिन आयंविल कल्पस्थित निर्विष्टकायिक चार वैयावृत्य करनेवाले और एक वाचनाचार्य ये— प्रतिदिन आयंविल करते हैं। इस रीतिसे छ मास तपस्या करनेके बाद तप करनेवाले साधु वैयावृत्य करते हैं और वैयावृत्य करनेवाले साधु छ मास तक तपस्या करते हैं। इनके बाद वाचनाचार्य भी छ मास तक तपस्या करते हैं। इनमें से फिर एक वाचनाचार्य बनता है, शेष आठ उसकी वैयावृत्य करनेवाले होते हैं। परिहार विशुद्धिक चारित्र को ग्रहण करने की इच्छावाला साधु तीर्थकर या केवलज्ञानी के पास चारित्र ग्रहण करता है। अथवा जिस साधुने तीर्थकर या केवली के पास प्रव्रज्या ग्रहण की है उससे भी इस चारित्र को ग्रहण करता है। जहां स्वल्प संप्रदाय—

उत्कृष्ट पांच उपवास छे. शिशिर ऋतुमा जघन्य दो उपवास, मध्यम त्रय उपवास अने उत्कृष्ट चार उपवास अने तमाम पारणाने त्रिवसे आयंविल करे अने कल्पस्थित निर्विशिष्टकायिक चार वैयावृत करवावाणा अने अेक वाचनाचार्य ते -प्रत्येक द्विवसे आयविल करे छे ते रीते छ मास सुधी तपस्या कर्या आन तप करवावाणा साधु वैयावृत करे अने वैयावृत करवावाणा साधु छ महिना सुधी तपस्या करे ते पछी वाचनाचार्य पणु छ मास सुधी तपस्या करे आनांथी—तेआमांथी अेक वाचनाचार्य अने अन आझीना आठ तेमनी वैयावृत्ति करवावाणा थाय छे परिहार विशुद्धिक आनित्यने अहणु करवावाणा साधु, तीर्थकर या केवलज्ञानीनी पासे आरित्र्य अहणु करे छे. अथवा जे साधुनी, तीर्थ करनी छे केवलीनी पासे प्रव्रज्या अहणु करी होय तेमनी पासेथी आ आरित्र्यनु अहणु करे छे जयां स्वल्प संप्रदाय कषाय दोआशने। उदय

સંપરાયસ્ય કષાયસ્ય લોભાંશરૂપસ્યોદયો ભવતિ તત્ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રં તસ્ય લબ્ધિઃ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રલબ્ધિઃ, તત્ચારિત્રં દ્વિવિધં-વિશુદ્ધ્યમાનકં, સંકલિદ્યમાનકં ચ તત્ર વિશુદ્ધ્યમાનચારિત્રં ક્ષપકશ્રેણ્યામ્ ઉપશમશ્રેણ્યાઞ્ચારોઢકસ્ય ભવતિ, સંકલિદ્યમાનકશ્ચ ઉપશમશ્રેણિતઃ અવઃપતિતસ્ય ભવતિ ૪, યત્ર સર્વથા કષાયોદયાભાવો ભવતિ તત્ યથાખ્યાતચારિત્રમુચ્યતે, યેન પ્રકારેણ અકષાયિતયા આખ્યાત યથાખ્યાતમિતિ વ્યુત્પત્તેઃ, તત્ચાપિ દ્વિવિધમ્-ઉપશમકમ્, ક્ષપકંચ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - 'ચરિત્તાચરિત્તલઢ્ઢી ણં મંતે ! કઢ્ઢિહા પ્પણત્તા ?' હે મદન્ત ! ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિઃ સ્વલ્લુ દેશવિરતિલબ્ધિરૂપા કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? મગવાનાઢ- 'ગોયમા ! પ્પગાગારા પ્પણત્તા' હે ગૌતમ !

કષાય-લોભાંશ કા ઉદય હોતા હૈ વહ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર હૈ । હમ્ ચારિત્ર કી પ્રાસિકા નામ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્રલબ્ધિ હૈ । યહ ચારિત્ર દો પ્રકાર કા હોના હૈ- એક વિશુદ્ધ્યમાનક ઓર દૂસરા સંકલિદ્યમાનક ઇનમેં 'વિશુદ્ધ્યમાનકચારિત્ર ક્ષપકશ્રેણી ઓર ઉપશમ-શ્રેણીમેં ચહનેવાલેકો હોતા હૈ । ઓર સંકલિદ્યમાનકચારિત્ર ઉપશમ-શ્રેણીસે નીચે ગિરનેવાલે કે હોતા હૈ । જિસ ચારિત્ર મેં કષાય કે ઉદય કા સર્વથા અભાવ હોતા હૈ વહ યથાખ્યાતચારિત્ર હૈ । યથા-યેન પ્રકારેણ અકષાયિતયા આખ્યાતં તત્ યથાખ્યાતં' એસી યથાખ્યાત કી વ્યુત્પત્તિ હૈ । યહ ચારિત્ર મી દો પ્રકારકા હોતા હૈ એક ઉપશમક ઓર દૂસરા ક્ષપક । અવ ગૌતમ પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈ 'ચરિત્તાચરિત્તલઢ્ઢી ણં મંતે ! કઢ્ઢિહા પ્પણત્તા' હે મદન્ત ! ચારિત્રા-ચારિત્રલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈં ? ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ કા તાત્પર્ય દેશચારિત્રલબ્ધિસે હૈ । હસકે ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈ- 'ગોયમા' -

થાય છે તે ચારિત્ર્યનું નામ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર્ય લબ્ધિ છે આ ચારિત્ર્ય બે પ્રકારનું છે. ૧ વિશુદ્ધમાનક અને ૨ સંકલેશ્યમાનક તેમાં વિશુદ્ધમાનક ચારિત્ર્ય ક્ષપકશ્રેણી અને ઉપશમ શ્રેણીમાં ચડવાવાળાં અને ઢોાય છે અને સંકલેશ્યમાન ચારિત્ર્ય ઉપશમશ્રેણીથી નીચે જવાવાળા ઢોાય છે જે ચારિત્ર્યમા કષાયના ઉદયનો સર્વથા અભાવ ઢોાય તે યથાખ્યાત ચારિત્ર્ય છે 'યથા-યેન પ્રકારેણ અકષાયિતયા આખ્યાતં તત્ યથાખ્યાતં' એવી યથાખ્યાતની વ્યુત્પત્તિ છે તે ચારિત્ર્ય પણ બે પ્રકારનું છે. ૧ ઉપશમ અને ૨ ક્ષપક પ્રશ્ન :- 'ચરિત્તાચરિત્તલઢ્ઢી ણં મંતે ! કઢ્ઢિહા પ્પણત્તા' હે મદન્ત ! ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ચારિત્ર્યા ચારિત્ર્ય લબ્ધિનું તાત્પર્ય દેશ ચારિત્ર્ય લબ્ધિથી છે) ઉ :- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પ્પગાગારા પ્પણત્તા' દેશ વિરતી લબ્ધિરૂપ તે ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિ એક

ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિઃ એકાકારા એકપ્રકારા એવ પ્રજ્ઞપ્તા, મૂલગુણોત્તરગુણાનાં તદ્ભેદાનાશ્ચાવિવક્ષણાત્ દ્વિતીયકષાયક્ષયોપશમજન્યપરિણામમાત્રસ્યૈવ ચ વિવક્ષણાત્ ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિરેકાકારત્વં વિજ્ઞેયમ્, ‘એવં જાવ ઉવભોગલદ્ધી એગાગારા પન્નત્તા’ એવં ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિવદેવ યાવત્- દાનલબ્ધિઃ લાભલબ્ધિઃ, ભોગલબ્ધિઃ, ઉપભોગલબ્ધિઃ એકાકારા પ્રજ્ઞપ્તા, -દાનલબ્ધ્યાદીનામપિ અવાન્તરભેદાનામવિવક્ષણાત્ એકાકારત્વમ્ ‘એકપ્રકારકત્વમવસેયમિત્યર્થઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘વીરિયલદ્ધીણં ભંતે ! કઙ્કવિહા પણ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! વીર્યલબ્ધિઃ સ્વલુ કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ- ‘ગોયમા ! તિવિહા પણ્ણત્તા’

હે ગૌતમ ! ‘એગાગારા પણ્ણત્તા’ દેશચિરતિ લબ્ધિરૂપ વહ ચારિત્રા-ચારિત્રલબ્ધિ એક પ્રકારકી હી કહી ગઈ છે । યહાં પર ઉસકે મૂલગુણ ઔર ઉત્તરગુણરૂપ ભેદોંકી ઔર ઉન ભેદોંકે ભી ભેદોંકી વિવક્ષા નહીં કી ગઈ છે । કેવલ દ્વિતીય કષાય જો અપ્રત્યાશ્ચયન ક્રોધ માન માયા ઔર લોભ હૈં ઉનકે ક્ષયોપશમસે જન્ય પરિણામ માત્રકીહી વિવક્ષા કી ગઈ છે અતઃ હસ ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ કો એક પ્રકારવાલા કહા ગયા છે । ‘એવં જાવ ઉવભોગલદ્ધી એગાગારા પન્નત્તા’ હસી તરહસે-ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિકી તરહ હી યાવત્- દાનલબ્ધિ, લાભલબ્ધિ, ભોગલબ્ધિ ઔર ઉપભોગલબ્ધિ યે લબ્ધિયાં ભી એક એક પ્રકારકીહી કહી ગઈ છે । યહાં પર ભી ઉનકે અવાન્તર ભેદોંકી વિવક્ષા નહીં કી ગઈ છે । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘વીરિયલદ્ધિણં ભંતે ! કઙ્કવિહા પણ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! વીર્યલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ છે ! હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહેતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિહા પણ્ણત્તા’

પ્રકારની કહેલી છે. અહીંઆ તેના મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણરૂપ ભેદોની અને તે ભેદોના પણ ભેદોની વિવક્ષા કરી નથી કેવળ દ્વિતીય કષાય જે અપ્રત્યાશ્ચયાત ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે તેના ક્ષયોપશમથી થવાવાળા પરિણામ માત્રની જ વિવક્ષા કરી છે. એટલા માટે તે લબ્ધિને એક પ્રકારની કહેલી છે ‘એવં જાવ ઉવભોગલદ્ધી એગાગારા પણ્ણત્તા’ એજ રીતે ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિની માફક યાવત્-દર્શન લબ્ધિ, લાભ લબ્ધિ, ભોગ લબ્ધિ અને ઉપભોગલબ્ધિ એ લબ્ધિઓ પણ એક પ્રકારની કહી છે. અહીંઆ પણ તેઓના અવાન્તર ભેદોની સમીક્ષા (વિવક્ષા) કરી નથી હવે ગૌતમ સ્વામી લબ્ધિ વિષે પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે ‘વીરિયલદ્ધીણં ભંતે કઙ્કવિહા પણ્ણત્તા’ હે ભગવાન ! વીર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !

હે ગૌતમ ! વીર્યલઘ્વિઃ ત્રિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા 'તજહા વાલવીરિયલઘ્વી, પંડિયવીરિયલઘ્વી, વાલપંડિયવીરિયલઘ્વી' તથા- વાલવીર્યલઘ્વિઃ, પંડિતવીર્યલઘ્વિઃ, વાલપંડિતવીર્યલઘ્વિઃ । વાલસ્ય-અસંયતસ્ય યદ્વીર્યમ્-અસંયમયોગેષુ પ્રવૃત્તિ-નિમિત્તભૂતમ્ તસ્ય યા લઘ્વિઃ સા વાલવીર્યલઘ્વિઃ, યદ્વા ચારિત્રમોહોદયાત્ વીર્યાન્તરીયક્ષયોપશમાન્ન જાયમાના યા લઘ્વિઃ સા વાલવીર્યલઘ્વિઃ, પંડિતસ્ય સંયતસ્ય યદ્વીર્યં સંયમયોગેષુ પ્રવૃત્તિકારણભૂતં તસ્ય યા લઘ્વિઃ સા પંડિત-વીર્યલઘ્વિઃ, તથા વાલપંડિતસ્ય તુ સંયતાસંયતસ્ય દેશવિરતસ્ય યા લઘ્વિઃ

વીર્યલઘ્વિ ટીકા ત્રણ પ્રકારની કહી ગઈ છે- 'તજહા' જૈસે- 'વાલવીરિયલઘ્વી પંડિયવીરિયલઘ્વી, વાલપંડિયવીરિયલઘ્વી' વાલવીર્યલઘ્વિ, પંડિત-વીર્યલઘ્વિ, વાલપંડિતવીર્યલઘ્વિ. અસંયમ યોગોમાં પ્રવૃત્તિકા નિમિત્ત-ભૂત જો અસંયત જીવકા-સંયમરહિત અજ્ઞાની જનકા વીર્ય છે વહ વાલવીર્ય છે- આ વાલવીર્યની લઘ્વિકા નામ વાલવીર્યલઘ્વિ છે । તાત્પર્ય કહેવાનો એ છે કે સંયમરહિત જીવની અજ્ઞાનપૂર્વક જો કષ્ટાનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે વહ વાલવીર્યલઘ્વિ છે । આ લઘ્વિ ચારિત્ર મોહનીય કર્મકે ઉદયસે અને વીર્યાન્તરાય કર્મકે ક્ષયોપશમસે પ્રાપ્ત થાય છે । આ લઘ્વિકા પ્રાપ્તિસે સંયમમાં જીવની પ્રવૃત્તિ થાય છે વહ પંડિતવીર્યલઘ્વિ છે । આ પંડિત શબ્દનો અર્થ સંયત છે । સંયતની વીર્યલઘ્વિ તે સંયમયોગોમાં પ્રવૃત્તિકાના કારણભૂત થાય છે । તથા આ લઘ્વિસે દેશવિરતિમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે વહ વાલપંડિત-

'ત્રિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા' વીર્યલઘ્વિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. 'તજહા' જેમકે વાલવીરિય-લઘ્વી પંડિયવીરિયલઘ્વી વાલપંડિયવીરિયલઘ્વી ' વાલવીર્ય લઘ્વિ, પંડિતવીર્ય લઘ્વિ અને વાલપંડિત વીર્ય લઘ્વિ. અસંયમ યોગોમાં પ્રવૃત્તિના નિમિત્ત ભૂત જે અસંયત જીવનુ-સંયમ વિનાના અજ્ઞાની જનનુ વિનાના અજ્ઞાની જનનુ વીર્ય હોય છે તે વાલવીર્ય છે. તેનું નામ વાલવીર્ય લઘ્વિ છે તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે સંયમ વિનાના જીવનુ અજ્ઞાનપૂર્વક જે કષ્ટપૂર્વક અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે તે વાલવીર્ય લઘ્વિ છે. આ લઘ્વિ ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી અને વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થાય છે જે લઘ્વિકા પ્રાપ્તિથી સંયમમાં જીવની પ્રવૃત્તિ થાય છે તે પંડિતવીર્ય લઘ્વિ છે અહીં પંડિત શબ્દનો અર્થ સંયત એવો છે સંયતની વીર્યલઘ્વિ જે સંયમ યોગોમાં પ્રવૃત્તિના કારણભૂત હોય છે તથા જે લઘ્વિકા દેશવિરતિમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે તે વાલ પંડિત વીર્યલઘ્વિ હોય છે. વાલપંડિત શબ્દનો

સા બાલપણ્ડિતવીર્યલબ્ધિઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ઇન્દ્રિયલક્ષ્મી નં મંતે ! કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા ?' હે મદન્ત ! ઇન્દ્રિયલબ્ધિઃ સ્વલ્લ કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! પંચવિહા પળ્ળત્તા' હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયલબ્ધિઃ સ્વલ્લ પશ્ચવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, 'તંજહા-સોહંદિયલક્ષ્મી, જાવ ફાસિંદિયલક્ષ્મી' તથા- શ્રોત્રેન્દ્રિયલબ્ધિઃ, યાવત્-ઘ્રાણેન્દ્રિયલબ્ધિઃ, રસનેન્દ્રિયલબ્ધિઃ, ચક્ષુરિન્દ્રિયલબ્ધિઃ, સ્પર્શેન્દ્રિયલબ્ધિઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-નાળલક્ષ્મિયા નં મંતે ! જીવા કિં નાળી, અન્નાળી ?' હે મદન્ત ! જ્ઞાનલબ્ધિકાઃ જ્ઞાનસ્ય લબ્ધિર્યેષાંમે તથા જ્ઞાનલબ્ધિમન્ત્ત ઇત્યર્થઃ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! નાળી, નો અન્નાળી, અત્યેગહ્યા દુન્નાળી, એવ પંચ નાળાઈ મયળાઈ'

વીર્યલબ્ધિ હૈ । બાલપણ્ડિત શબ્દકા અર્થ યહાં પર સંયતાસંયત-દેશ વિરતિ શ્રાવક લિયા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રમુસે એમા પૂછતે હૈ- 'ઇન્દ્રિયલક્ષ્મિણં મંતે ! કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા' હે મદન્ત ! ઇન્દ્રિયલબ્ધિ કિતને પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈ 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પંચવિહા પળ્ળત્તા' ઇન્દ્રિયલબ્ધિ પાંચ પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ । 'તંજહા' જૈસે- 'સોહંદિયલક્ષ્મી, જાવ ફાસિંદિયલક્ષ્મી' શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ, યાવત્ ચક્ષુરિન્દ્રિયલબ્ધિ, ઘ્રાણેન્દ્રિયલબ્ધિ, રસનેન્દ્રિયલબ્ધિ, ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિયલબ્ધિ । અવ ગૌતમ પ્રમુસે એમા પૂછતે હૈ- 'નાળલક્ષ્મિયાણં મંતે । જીવા કિં નાળી, અન્નાળી' હે મદન્ત ! જો જ્ઞાનલબ્ધિવાલે જીવ હૈ વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈ યા અજ્ઞાની હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાળી, નો અન્નાળી, અત્યેગહ્યા દુન્નાળી, એવં પંચનાળાઈ મયળાઈ' જ્ઞાનલબ્ધિવાલે જીવ જ્ઞાની હોતેહૈ,

અર્થ સંયતાસંયત દેશવિરતી શ્રાવક એવો થાય છે. પ્રશ્ન :- ' ઇન્દ્રિયલક્ષ્મીણં મંતે કઙ્કિવિહા પળ્ળત્તા' હે મગવન ! ઇન્દ્રિય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહી છે. ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' પંચવિહા પળ્ળત્તા' ઇન્દ્રિય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહી છે. ' તં જહા ' એમકે ' સોહંદિય લક્ષ્મી, જાવ ફાસિંદિયલક્ષ્મી, શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ, ઘ્રાણેન્દ્રિયલબ્ધિ રસનેન્દ્રિય લબ્ધિ, ચક્ષુરિન્દ્રિય લબ્ધિ અને સ્પર્શનેન્દ્રિય લબ્ધિ.

પ્રશ્ન :- નાળલક્ષ્મિયાણં મંતે જીવા કિં નાળી અન્નાળી' હે મગવન ! જ્ઞાન લબ્ધિવાળા એવો શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ :- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાળી નો અન્નાળી અત્યેગહ્યા દુન્નાળી, એવં પંચનાળાઈ મયળાઈ' જ્ઞાનલબ્ધિવાળા એવો જ્ઞાની હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી ને

હે ગૌતમ ! જ્ઞાનલબ્ધિમન્તો જીવા જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, નો અજ્ઞાનિનઃ, તથા સન્તિ
 એકે કેચન દ્વિજ્ઞાનિનઃ, એવં તેષાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ મજનયા-કેચન ત્રિજ્ઞાનિનઃ,
 કેચન ચતુર્જ્ઞાનિનઃ, કેચન એકજ્ઞાનિનઃ, તત્રાપિ પૂર્વવત્ એકજ્ઞાનિનઃ કેવલ-
 જ્ઞાનિનો ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘તસ્સ અલબ્ધિયાણં મંતે ! જીવા કિં
 નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! તસ્ય જ્ઞાનસ્ય અલબ્ધિકા અલબ્ધિકમન્તો
 જ્ઞાનલબ્ધિરહિતાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ?
 મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! નો નાણી, અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનલબ્ધિરહિતા જીવાઃ
 નો જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અપિતુ અજ્ઞાનિન એવં ભવન્તિ, તત્ર ‘અત્યેગઈયા દુઅન્નાણી
 તિન્નિ અન્નાણાણિ મયણાએ’ સન્તિ એકે કેચન અજ્ઞાનિનો જીવા દ્વયજ્ઞાનિનો

અજ્ઞાની નહીં હોતે । જો જ્ઞાની હોતે હૈં ડનમેં કિતનેક ડો જ્ઞાનવાલે
 હોતે હૈં, કિતનેક તીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, કિતનેક ચાર જ્ઞાનવાલે
 હોતે હૈં ઓર કિતનેક એક જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । જો એક જ્ઞાનવાલે
 હોતે હૈં વે કેવલજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં- ડો જ્ઞાનવાલે જો હોતે હૈં વે
 મતિજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઇત્યાદિ સવ કથન પહિલે જૈસા
 જ્ઞાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘તસ્સ અલબ્ધિ-
 યાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! જો જ્ઞાનલબ્ધિસે
 રહિત હોતે હૈં- એસે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ?
 ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નાણો અન્નાણી’ જ્ઞાન-
 લબ્ધિ રહિત જીવ જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં, કિન્તુ અજ્ઞાની હી હોતે હૈં । ડન
 અજ્ઞાની જીવોમેં ‘અત્યેગઈયા દુ અન્નાણી તિન્નિ અન્નાણાણિ મયણાએ’
 કિતનેક જીવ ડો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક અજ્ઞાની જીવ

જ્ઞાની હોય છે તેમા કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક
 ચાર જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક એક જ્ઞાનવાળા હોય છે એ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે-તે
 કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા
 હોય તે ઇત્યાદિ સમગ્રકથન પહેલાની જેમ સમજી લેવું પ્રશ્ન - તસ્સ અલબ્ધિયાણં
 મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! જે જ્ઞાન લબ્ધિ વગરના હોય છે
 તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ :- ‘નો નાણી અન્નાણી’ જ્ઞાનલબ્ધિ
 રહિત જોવા જ્ઞાની નહો’ પણ અજ્ઞાની છે અને તે અજ્ઞાનીઓમાં ‘અત્યેગઈયા
 દુઅન્નાણી, તિન્નિ અન્નાણાણિ મયણાએ’ કેટલાક જીવ બે અજ્ઞાનવાળા,
 કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે એ રીતે ત્રણ અજ્ઞાનવાળાની ભજના છે પ્રશ્ન :-

भवन्ति, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, तथाच केचन त्र्यज्ञानिनोऽपि । गौतमः पृच्छति- ‘आभिनिबोहियणाणलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?’ हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिकाः मतिज्ञानलब्धिमन्तः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किंवा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह- ‘गोयमा नाणी, नो अण्णाणी, अत्येगइया दुन्नाणी तिन्नाणी चत्तारि नाणाइं भयणाए’ हे गौतम ! आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिमन्तो जीवा ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्र सन्ति एकके मतिज्ञानलब्धिमन्तो ज्ञानिनः द्विज्ञानिनः, तेषां मतिज्ञानलब्धिकानाम् चत्वारि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनोऽपि केवलिनस्तु नास्ति आभिनिबोधिकज्ञानमिति भावः । गौतमः पृच्छति- ‘तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?’ हे भदन्त ! तस्य आभिनि-

तो न अज्ञानवाले भी होते हैं इस तरह तीन अज्ञानवाले होने की भजना है । अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं- ‘आभिनिबोहियणाणलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिसे तात्पर्य यहां मतिज्ञानलब्धिसे है । इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नाणी नो अण्णाणी’ आभिनिबोधिक ज्ञानलब्धिवाले-मतिज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । इनमें ‘अत्येगइया दुन्नाणी, तिन्नाणी चत्तारि नाणाइं भयणाए’ कितनेक जीव दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक जीव तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक जीव चार ज्ञानवाले भी होते हैं- अर्थात् चार ज्ञानवाले जो मतिज्ञानलब्धिवाले जीवोंमें होते हैं वे भजनासे होते हैं अर्थात् होते भी हैं ओर नहीं भी होते हैं । इनमें केवली नहीं होते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं.

‘आभिनिबोहियणाणलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे भदन्त ! आभिनिबोधिक ज्ञान लब्धिवाला जीव ज्ञानी होय छे अज्ञानी ? उ :- ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नाणी नो अन्नाणी’ आभिनिबोधिक ज्ञान लब्धिवाला-मतिज्ञान लब्धिवाला जीव ज्ञानी होय छे अज्ञानी होता नथी. तेमां ‘अत्येगइया दुन्नाणी तिन्नाणी चत्तारि नाणाइं भयणाए’ डेटवाक जीव ज्ञानवाला अने डेटवाक जीव त्रय ज्ञान अने डेटवाक जीव चार ज्ञानवाला होय छे अर्थात् चार ज्ञानवाला जे मतिज्ञान लब्धिवाला जीवोंमां होय छे ते लज्जनाथी होय छे. अटवे डे होय छे पणु थारा अने होता पणु नथी. तेमनामां डेवणी होता नथी. प्रश्न :- ‘तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’

બોધિકજ્ઞાનસ્ય અલબ્ધિકાઃ લબ્ધિરહિતાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? ભગવાનાહ- ‘ગોયમા ! નાણી વિ, અન્નાણી વિ’ હે ગૌતમ ! મતિજ્ઞાનલબ્ધિરહિતા જીવાઃ જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, તત્ર ‘જે નાણી તે નિયમા ઇગનાણી કેવલનાણી, જે અન્નાણી તે અત્યેગઈયા દુઅન્નાણી, તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાઈ’ મતિજ્ઞાનલબ્ધિરહિતા યે જ્ઞાનિનો ભવન્તિ તે નિયમાત્ એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનો વોધ્યાઃ, યે તુ અજ્ઞાનિનસ્તે સન્તિ એકકે દ્વયજ્ઞાનિનઃ, તેષાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા, કેચન ત્ર્યજ્ઞાનિનઃ इत्यर्थः, ‘એવં સુચનાણલલ્હોયા વિ’ એવમ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનલબ્ધિકવદેવ શ્રુતજ્ઞાનલબ્ધિકા

‘તસ્સઅલબ્ધિયાણં મંતે ! જીવા કિંનાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ આભિનિવોધિકજ્ઞાનલબ્ધિ સે રહિત હોતે હૈં વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઇસ્કે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં ‘નાણી વિ, અન્નાણી વિ’ હે ગૌતમ ! આભિનિવોધિક જ્ઞાનલબ્ધિ સે રહિત જીવ જ્ઞાની મી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની મી હોતે હૈં. ઇનમેં ‘જે નાણી તે નિયમા ઇગનાણી કેવલનાણી, જે અન્નાણી તે અત્યેગઈયા દુઅન્નાણી, તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાઈ’ જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમ સે એક કેવલજ્ઞાનસે જ્ઞાની હોતે હૈં ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં. ડનમેં કિતનેક દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં તથા ઇનમેં જો ત્રીન અજ્ઞાની હોતે હૈં. વે મજના સે હોતે હૈં. અર્થાત્ કોઈ ૨ ઇનમેં ત્રીન અજ્ઞાનવાલે મી હોતે હૈં. ‘એવં સુચનાણલલ્હિ યા વિ’ આભિનિવોધિક જ્ઞાનલબ્ધિ-વાલોં કી તરહ હી શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધિવાલોંકો મી જ્ઞાની હી જાનના

હે ભગવાન જે જીવ આભિનિવોધિક જ્ઞાનલબ્ધિથી રહિત હોય છે તેઓ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ - ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ હે ગૌતમ ! આભિનિવોધિક જ્ઞાન લબ્ધિક વગરના જીવે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેમનામા ‘જે નાણી તે નિયમા ઇગનાણી કેવલનાણી જે અન્નાણી તે અત્યેગઈયા દુઅન્નાણી તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ’ જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે. તેમાં કેટલાક જે અજ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે અર્થાત્ કોઈ કોઈ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. ‘એવં સુચનાણલલ્હિયાવિ’ આભિનિવોધિક જ્ઞાનલબ્ધિવાળાઓની માફક જ શ્રુતજ્ઞાનલબ્ધિ-વાળાઓને પણ જ્ઞાની જ સમજવા, અજ્ઞાની નહીં, જ્ઞાનીયોમા પણ કોઈ જે જ્ઞાનવાળા અને

અપિ અવસેયા, તેઽપિજ્ઞાનિનો નો અજ્ઞાનિનઃ, તત્રાપિ કેચન દ્વિજ્ઞાનિનઃ, કેચન ત્રિજ્ઞાનિનઃ, કેચન ચતુર્જ્ઞાનિનો ભવન્તિ - इति भावः । 'तस्म अलद्धिया वि जहा आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धिया' तस्य श्रुतज्ञानस्य अलब्धिका अपि लब्धिरहिता अपि जीवा यथा आभिनिबोधिक-ज्ञानस्य अलब्धिकाः पूर्ववर्णितास्तथैव ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिन-स्ते नियमात् एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते भजनया केचन द्व्य-ज्ञानिनः, केचन त्र्यज्ञानिनो भवन्ति इति भावः । गौतमः पृच्छति- 'ओहि-नाणलद्धीया णं पुच्छा ?' हे भदन्त ! अवधिज्ञानलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किंवा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! अवधिज्ञानलब्धिमन्तः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्रापि 'अत्येगइया तिन्नाणी, अत्येगइया चउनाणी'

चाहिये. अज्ञानी नहीं, ज्ञानियों में कोई दो ज्ञानवाले कोई तीन ज्ञानवाले और कोई चार ज्ञानवाले होते हैं । 'तस्म अलद्धिया वि जहा आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धिया' श्रुतज्ञानकी लब्धि से रहित जीव भी आभिनिबोधिकज्ञानलब्धि से रहित जीवोंकी तरह ही जानना चाहिये । अर्थात् इनमें ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । जो ज्ञानी होते हैं वे नियमसे एक ज्ञान केवलज्ञान से ज्ञानी होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं वे भजना से कितनेक दो अज्ञानवाले होते हैं, और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'ओहिनाणलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! अवधिज्ञान लब्धिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी, नो अन्नाणी' अवधिज्ञान लब्धिक जीव ज्ञानी ही होते हैं, अज्ञानी नहीं होते । ज्ञानीमें 'अत्येगइया तिन्नाणी, अत्ये-

કેઈ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. તસ્મ અલદ્ધિયાવિ જહા આભિણિબોહિયનાણસ્સ-અલદ્ધિયા' શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધી વગરના જીવને પણ આભિનીબોધિક જ્ઞાનલબ્ધિ ગહિતના જીવોની માફક સમજવા. અર્થાત્ તેમનામાં કેટલાક જ્ઞાની, કેટલાક અજ્ઞાની પણ હોય છે. જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાન-કેવળજ્ઞાનવાળા હોય તે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેમજનાથી એટલે કે કેટલાક જે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક પણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- 'ઓહિનાણલદ્ધિયાણ પુચ્છા' હે ભદન્ત ! અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ .- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાણી નો અન્નાણી' અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની જ હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી જ્ઞાનીઓમાં

સન્તિ એકકે કેચન અવધિજ્ઞાનલઘ્વિકાઃ ત્રિજ્ઞાનિનઃ, કેવલમનઃપર્યવજ્ઞાના સદ્ભાવે ત્રિજ્ઞાનિનો યવન્તિ, સન્તિ એકકે કેચન ચતુર્જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તેષાં કેવલજ્ઞાનાભાવાત્, તત્ર-‘જે તિન્નાણી તે આભિણિવોહિયનાણી, સુચનાણી ઓહિનાણી’ યે ત્રિજ્ઞાનિનોઽવધિજ્ઞાનલઘ્વિકાસ્તે આભિનિવોધિક જ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, ‘જે ચંડનાણી તે આભિણિવોહિયનાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી, મણપજ્જવનાણી’ યે તુ ચતુર્જ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિક-જ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનિનો ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘તસ્સ અલદ્ધિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે ભદન્ત ! તસ્ય અવધિજ્ઞાનસ્ય અલઘ્વિકા લઘ્વિકા લઘ્વિરદિતાઃ સ્વલ્લ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નાણી ત્વિ, અન્નાણી ત્વિ,

મહ્યા ચંડનાણી’ કિતનેક જીવ ત્રિ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । જો ત્રિ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ડનકે મનઃપર્યવજ્ઞાન ઓર કેવલજ્ઞાન નહીં હોતા હૈં ઓર જો ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ડનકો કેવલજ્ઞાન નહીં હોતા હૈં. ‘જે તિન્નાણી તે આભિણિ-વોહિયનાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી’ યહી વાત ત્રિજ્ઞાની હોનેમેં હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈં । તથા ‘જે ચંડનાણી તે આભિણિ-વોહિયનાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી, મણપજ્જવનાણી’ ચાર જ્ઞાનોં સે જ્ઞાની હોનેકી વાત હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે ંસા પૂછતે હૈં ‘તસ્સ અલદ્ધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જો જીવ અવધિજ્ઞાનલઘ્વિવાલે નહીં હોતે હૈં વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ડત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-

‘ અત્થેમહ્યા તિન્નાણી, અત્થેમહ્યા ચંડ નાણી ’ કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમનામા મનઃપર્યવ-જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી અને જે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમને કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી. જે ‘ તિન્નાણી તે અભિણિવોહિયનાણી, સુચનાણી, ઓહિયનાણી ’ જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેઓ આભિનીવોધિક જ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે ‘ જે ચંડનાણી તે આભિણિવોહિયનાણી, સુચનાણી ઓહિયનાણી, મણપજ્જવનાણી ’ ચાર જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોવાની વાત ઉપરના સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ થાય છે પ્રશ્ન :- ‘ તસ્સ અલદ્ધિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભદ્રવન્ત ! જે જીવ અવધિજ્ઞાન લઘ્વિવાળા નથી હોતા તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ. :-

હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાનલબ્ધિરહિતા જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ
 ‘એવં ઓહિનાણવજ્ઞાઈં ચત્તારિ નાણાઈં, તિન્નિઅન્નાણાઈં ભયણાણ’ એવં સ્વલ્લ
 અવધિજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્તારિજ્ઞાનાનિ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભજનયા ભવન્તિ,
 તથા ચાવધિજ્ઞાનસ્ય લબ્ધિરહિતા યે જ્ઞાનિનસ્તે મતિશ્રુતાપેક્ષયા દ્વિજ્ઞાનિનઃ,
 મતિશ્રુતમનઃપર્યવજ્ઞાનાપેક્ષયા ત્રિજ્ઞાનિનઃ, કેવલજ્ઞાનાપેક્ષયા એકજ્ઞાનિનો
 ભવન્તિ, યે તુ અજ્ઞાનિનસ્તે મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનાપેક્ષયા દ્વચજ્ઞાનિનઃ, વિભદ્ગજ્ઞાન
 સહિતાપેક્ષયા ચ ત્ર્યજ્ઞાનિનો ભવન્તીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘મણ
 પજ્જવનાણલદ્ધિયાણં પુચ્છા’ ભદન્ત ! મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિકાઃ સ્વલ્લ જીવાઃ
 કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? इति પૃચ્છા પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા ! નાણી, નો અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિકાઃ જીવા

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ જો જીવ અવધિજ્ઞાન
 લબ્ધિવાલે નહીં હોતે હૈં વે જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી
 હોતે હૈં । ‘એવં ઓહિનાણવજ્ઞાઈં ચત્તારિ નાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં
 ભયણાણ’ જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે મતિજ્ઞાનવાલે, શ્રુતજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ।
 તથા- મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, તથા
 એકજ્ઞાન- કેવલજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં વે
 મત્યાજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનકી અપેક્ષાસે દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, વિભંગજ્ઞાન
 સહિતકી અપેક્ષાસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે
 એસા પૂછતે હૈં- ‘મણપજ્જવનાણલદ્ધિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! મનઃપર્યવ-
 જ્ઞાનલબ્ધિવાલે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાનો હોતે હૈં ? હસકે
 ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા ! ‘નાણી નો અન્નાણી’ હે ગૌતમ !

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ જે જીવ અવધિજ્ઞાન લબ્ધિ
 રહિત હોય છે તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. ‘એવં ઓહિનાણ
 વજ્ઞાઈં ચત્તારિનાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ’ જે જ્ઞાની હોય છે તે મતિ-
 જ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા હોય છે, તેમજ મતિશ્રુત અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે
 તથા એક જ્ઞાન-કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે મત્યજ્ઞાન,
 શ્રુતાજ્ઞાનની અપેક્ષાએ જે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને વિભંગજ્ઞાન સહિતની અપેક્ષાએ
 ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- ‘મણપજ્જવનાણલદ્ધિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત !
 મન પર્યવજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ. :- ‘ગોયમા’
 હે ગૌતમ ! ‘નાણી નો અન્નાણી’ મનઃપર્યવ જ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની જ હોય છે.

ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्र 'अत्येगइया तिन्नाणी, अत्येगइया चउनाणी' सन्ति एके मनःपर्यवलब्धिमन्तो ज्ञानिनः अवधिकेवलज्ञान-
स्यैवाभावात् चतुर्ज्ञानिनो भवन्ति, तत्र 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी,
सुयणाणी, मणपज्जवणाणी' ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुत-
ज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो भवन्ति, 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियणाणी,
सुयणाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवणाणी' ये तु चतुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिक-
ज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनश्च भवन्ति-इति भावः।
गौतम पृच्छति- 'तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? हे भदन्त ! तस्य मनःपर्यव-
ज्ञानस्य अलब्धिका लब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो
वा ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा ! णाणी वि, अन्नाणी वि'
हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञानलब्धिरहिताः जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनो-

मनःपर्यवज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते।
इनमें 'अत्येगइया तिन्नाणी, अत्येगइया चउनाणी' कितनेक मनःपर्यव-
ज्ञानलब्धिवाले जीव अवधिकेवलज्ञानके अभावसे मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी
और मनःपर्यवज्ञानी होते हैं तथा कितनेक केवलज्ञानके अभावसे
चार ज्ञानी- मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी और मनःपर्यवज्ञानी
होते हैं। यही बात 'जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, सुयणाणी,
मणपज्जवणाणी' इन सूत्रपाठोंसे प्रकट की गई हैं। अब गौतम प्रश्नसे
ऐसा पूछते हैं- 'तस्स अलद्धियाणं भन्ते ! पुच्छा' हे भदन्त ! जो
मनःपर्यवज्ञानलब्धिसे रहित होते हैं-ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या
अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रश्न कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'णाणी वि
अन्नाणी वि' मनःपर्यवज्ञानलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और

अज्ञानी होता नहीं तेमनामा 'अत्येगइया तिन्नाणी, अत्येगइया चउनाणी'
डेटलाइ मनःपर्यवज्ञान लब्धिवाणा एवे केवणज्ञानना अलावमा मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी
अने मनःपर्यवज्ञानी होय छे अने डेटलाइ केवण ज्ञानना अलावमा मतिज्ञानी,
श्रुतज्ञानी अवधिज्ञानी अने मनःपर्यवज्ञानी ओ आर ज्ञानवाणा होय छे. ओण वात
'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयणाणी, मणपज्जवणाणी, जे
चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयणाणी, मणपज्जवणाणी' ओ सूत्रपाठथा
समज्जन्था छे. प्रश्न :- 'तस्स अलद्धियाणं भन्ते पुच्छा' हे भदन्त ! ने मनःपर्यव-
ज्ञानलब्धि रहित होय छे एवा एवे ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? उ - 'गोयमा'
हे गौतम ! 'णाणी वि अन्नाणी वि' मनःपर्यवज्ञान लब्धिथी रहित एव ज्ञानी

‘ડપિ, તત્ર ‘મળપજ્જવનાણવજ્જાઈ ચત્તારિ ણાણાઈ, તિન્નિ અન્નાણાઈ ભયણાઈ’ મનઃપર્યવજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભજનયા ભવન્તિ, તથા ચ મનઃપર્યવજ્ઞાનરયાલબ્ધિકા યે જ્ઞાનિનસ્તે મતિશ્રુતાપેક્ષયા દ્વિજ્ઞાનિનઃ, મતિશ્રુતાવધિજ્ઞાનાપેક્ષયા ત્રિજ્ઞાનિનઃ, કેવલજ્ઞાનાપેક્ષયાતુ એકજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, યે તુ અજ્ઞાનિનસ્તે મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનાપેક્ષયા દ્વયજ્ઞાનિનઃ, મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન વિભદ્ગજ્ઞાનાપેક્ષયા તુ ત્રયજ્ઞાનિનો ભવન્તીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૂચ્છતિ- ‘કેવલનાણલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી ?’ કેવલજ્ઞાનલબ્ધિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! નાણી, નો અન્નાણી, નિયમા એગણાણી કેવલનાણી’ હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાનલબ્ધિકા જીવા જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, નો અજ્ઞાનિનઃ, તત્રાપિ નિયમાત્

અજ્ઞાની મી હોતે હૈં । જો હનમેં જ્ઞાની હોતે હૈં વે ‘મળપજ્જવનાણ-વજ્જાઈ ચત્તારિનાણાઈ તિન્નિ અન્નાણાઈ ભયણાઈ’ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાનકી અપેક્ષાસે દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિ-જ્ઞાનકી અપેક્ષાસે ત્રીજ્ઞાનવાલે હૈં ઓર કેવલજ્ઞાનકી અપેક્ષાસે એક જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । તથા જો હનમેં અજ્ઞાની હોતે હૈં વે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનકી અપેક્ષાસે દો અજ્ઞાનવાલે ઓર વિભંગજ્ઞાન સહિત ત્રીજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘કેવલ-નાણલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જો જીવ કેવલજ્ઞાન લબ્ધિવાલે હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી, નો અન્નાણી’ કેવલજ્ઞાન લબ્ધિવાલે જીવ નિયમસે જ્ઞાની હી હોતે હૈં

પણુ હોય છે અને અજ્ઞાની પણુ હોય છે. તેમનામા જે જ્ઞાની હોય છે તેઓ ‘મળપજ્જવનાણવજ્જાઈ’ ચત્તારિનાણાઈ, તિન્નિ અન્નાણાઈ’ ભયણાઈ’ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન એ જે માનથી જ્ઞાનવાળા હોય છે અને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ત્રણુ જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ કેટલાક કેવળજ્ઞાનવાળા જે હોય છે. તથા તેઓમા જે અજ્ઞાનો હોય છે તે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનની અપેક્ષાએ જે અજ્ઞાનવાળા અને વિભંગજ્ઞાન સહિતની અપેક્ષાએ ત્રણુ જ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન :- ‘કેવલનાણલદ્વિયા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જે એવ કેવળ જ્ઞાનલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ. :- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી નો અન્નાણી’ કેવળજ્ઞાનવાળા એવ નિયમથી જ્ઞાની જે હોય છે.

નિયમતઃ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિકા એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિન એવ ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘તસ્સ અલદ્વિયા ણં પુચ્છા?’ હે ભદન્ત ! તસ્ય કેવલજ્ઞાનસ્ય અલઘ્વિકા લઘ્વિરહિતાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાદ— ‘ગોયમા ! નાણી વિ, અન્નાણી વિ,’ હે ગૌતમ ! કેવલજ્ઞાન-લઘ્વિરહિતા જીવાઃ જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, તદ્વ ‘કેવલનાણ-વજ્ઞાઈ’ ચત્તારિ ણાણાઙ, તિન્નિ અન્નાણાઙ મયણાણ’ કેવલજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભજનયા ભવન્તિ, તથાચ કેવલજ્ઞાના-લઘ્વિકાનાં મધ્યે યે જ્ઞાનિનસ્તે કેચન મતિશ્રુતજ્ઞાનિનઃ, કેચન મતિશ્રુતાવધિ-જ્ઞાનિનઃ, મતિશ્રુતમનઃપર્યવજ્ઞાનિનો વા, કેચન તુ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનિનો

અજ્ઞાની નહીં હોતે ઔર ન વે દો આદિજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । કિંતુ એક કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછને હૈં કિ ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જો જીવ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિસે રહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં, યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિસે રહિત જીવ જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઔર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । હનમેં જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે ‘કેવલનાણવજ્ઞાઈ ચત્તારિ ણાણાઙ તિન્નિ અન્નાણાઙ મયણાણ’ ભજનાસે કેવલજ્ઞાનવર્જિત ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઔર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં વે ભજનાસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । કહનેકા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિક જીવોંકે બીચમેં જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે કિતનેક તો મતિજ્ઞાન ઔર શ્રુતજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઔર કિતનેક મતિ, શ્રુત, અવધિજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, યા મતિ શ્રુત, મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં

તેઓ. બે આદિ જ્ઞાનવાળા હોતા નથી પ્રશ્ન :- ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જે જીવ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિરહિત હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?

ઉ. - ગોયમા હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણિ વિ’ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિથી રહિત જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે, તેઓમા જે જ્ઞાની હોય છે તે ‘કેવલનાણવજ્ઞાઈ, ચત્તારિનાણાઙ, તિન્નિ અન્નાણાઙ મયણાણ’ ભજનાથી કેવલજ્ઞાન રહિત ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કેવલજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવોમા જેઓ જ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કેટલાક મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા અને મતિ-શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. અગર મતિ, શ્રુત, અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા

મવન્તિ इत्यर्थः, ये तु अज्ञानिनस्ते केचन मत्तज्ञानि-श्रुताज्ञानिनः, केचन मत्तज्ञान-श्रुताज्ञान-विभङ्गज्ञानवन्तश्च मवन्ति, इत्येवमुभयत्र भजनयाऽवसेयाः । गौतमः पृच्छति- ‘अन्नाणलद्धिया णं पुच्छा ?’ हे भदन्त ! अज्ञानलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह- ‘गोयमा ! नो नाणी, अन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए’ हे गौतम ! अज्ञानलब्धिका जीवा नोज्ञानिनः, अपितु अज्ञानिनो भवन्ति, तत्र च त्रीणि अज्ञानानि भजनया, केचन अज्ञानलब्धिका द्वयज्ञानिनः, केचन त्रयज्ञानि इत्यर्थः । गौतमः पृच्छति- ‘तस्स अलद्धिया ण पुच्छा ?’ हे भदन्त ! तस्य अज्ञानस्य अलब्धिका लब्धि-

और कितनेक मति, श्रुत, अवधि एवं मनः पयवज्ञानवाले होते हैं । तथा जो अज्ञानी होते हैं वे कितनेक मत्तज्ञान श्रुताज्ञानवाले होते हैं और कितनेक मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान एवं विभंगज्ञानवाले होते हैं । इस तरहसे दोनोंमें ज्ञान और अज्ञानकी भजना जानना चाहिये । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘अन्नाणलद्धियाणं भन्ते ! पुच्छा’ हे भदन्त ! जो अज्ञानलब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो नाणी, अन्नाणी’ अज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी नहीं होते हैं, किन्तु अज्ञानी होते हैं । इनमें ‘तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए’ तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । अर्थात् कितनेक अज्ञानलब्धिवाले जीव दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘तस्स अलद्धियाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! जो जीव अज्ञानकी

જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓ પૈકી કેટલાક મત્તજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક મત્તજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનવાળા હોય છે એ રીતે જે પ્રકારેમા જ્ઞાન અને અજ્ઞાનની ભજના સમજી લેવી

પ્રશ્ન :- ‘અન્નાણલદ્ધિયાણં ભન્તે પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જે અજ્ઞાનલ્બ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ. :- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો નાણી અન્નાણી’ અજ્ઞાન લ્બ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોતા નથી કિંતુ અજ્ઞાની જ હોય છે તેઓમા ‘તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાએ’ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત્ કેટલાક અજ્ઞાનલ્બ્ધિવાળા જીવ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- ‘તસ્સ અલદ્ધિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જે જીવ

રહિતા જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी, नो अघ्नाणी' हे गौतम ! अज्ञानलघ्विकाः जीवाः ज्ञानिનો भवन्ति, नो अज्ञानिनः 'पंचनाणाइं भयणाए' अज्ञानालघ्विकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, तानि च पूर्वोपदर्शितरीत्या स्वयमूहानि । 'जहा अघ्नाणस्स लद्धिया अलद्धिया य भणिया, एवं मइअन्नाणस्स सुयअन्नाणस्स य लद्धिया अलद्धिया य भाणियव्वा' यथा अज्ञानस्य लघ्विकाः अलघ्विकाश्च भणिताः, एवं मत्तज्ઞાનસ્ય શ્રતાજ્ઞાનસ્ય ચ લઘ્વિકાઃ અલઘ્વિકાશ્ચ મણિતવ્યાઃ,

લઘ્વિસે રહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં અથવા અજ્ઞાની હોતે હૈં इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'नाणी, नो अघ्नाणी' हे गौतम ! अज्ञान-लघ्विसे रहित जीव ज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं । इनको 'पंचनाणाइं भयणाए' पांच ज्ञान भजनासे हैं—ये किस प्रकार से होते हैं सो यह बात पहिले जैसी प्रकट की गई हैं उसी तरह जाननी चाहिये । 'जहा अघ्नाणस्स लद्धिया, अलद्धिया भणिया, एवं मइअन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स लद्धिया अलद्धिया वि भाणियव्वा' जिस प्रकारसे अज्ञानकी लघ्विवाले और अज्ञानकी अलघ्विवाले जीव कहे गये हैं उसी प्रकारसे मतिअज्ञान लघ्विवाले एवं मत्तज्ઞાન અલઘ્વિ-વાલે, શ્રુતઅજ્ઞાનલઘ્વિવાલેऔर श्रुतअज्ञान अलघ्विवाले जीवोंके विषयमें भी जानना चाहिये । तथा - जिस प्रकारसे अज्ञानलघ्विवाले जीवोंके तीन अज्ञान भजनासे कहे गये हैं उसी तरहसे मत्तज्ઞાન और શ્રુતઅજ્ઞાન લઘ્વિવાલેજીવોંકો भी तीन अज्ञान भजनासे कहना चाहिये।

અજ્ઞાનલઘ્વિથી રહિત હોય છે તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ :- ' નાણી નો અઘ્નાણી ' હે ગૌતમ ! અજ્ઞાનલઘ્વિથી રહિત જીવો જ્ઞાની જ હોય છે તેઓ અજ્ઞાની હોતા નથી તેઓમા ' પંચનાણાઈ ભયણાએ ' પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. તે કેવી રીતે હોય છે તે વાત પહેલા જેવી રીતે પ્રકટ કરી છે, તેજ રીતે સમજી લેવી ' જહા અઘ્નાણસ્સ લદ્ધિયા, અલદ્ધિયા મણિયા એવં મઈઅન્નાણસ્સ, સુયઅન્નાણસ્સ લદ્ધિયા અલદ્ધિયા વિ ભાણિયવ્વા ' જે પ્રકારે અજ્ઞાન લઘ્વિવાળા અને અજ્ઞાનની અલઘ્વિવાળા જીવોના વિષે કહ્યું છે તેજ રીતે મત્તજ્ઞાનલઘ્વિવાળા અને મત્તજ્ઞાન અલઘ્વિવાળા, શ્રુતાજ્ઞાન લઘ્વિવાળા અને શ્રુતાજ્ઞાન અલઘ્વિવાળા જીવોના વિષયમા પણ સમજવું તેવી જ રીતે અજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવોને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી કહેલા છે તેજ રીતે મત્તજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવોને પણ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી સમજવા અને જેવી રીતે અજ્ઞાન અલઘ્વિવાળા જીવોને પાંચ જ્ઞાન

તથા ચ યથા અજ્ઞાનલઘ્વિકાનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયોક્તાનિ તથૈવ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનલઘ્વિકાનામપિ તાનિ વોખ્યાનિ, એવમ્ અજ્ઞાન લઘ્વિકાનાં યથા પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયોક્તાનિ તથૈવ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનલઘ્વિકાનામપિ ભજનયૈવ પશ્ચ જ્ઞાનાંનિ इत्यर्थः, ‘વિભંગનાળલઘ્વિયા ણ તિન્નિ અન્નાણાંનિ નિયમા,’ વિભજ્ઞ-જ્ઞાનલઘ્વિકાનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન-વિભજ્ઞજ્ઞાનરૂપાણિ નિયમાત્ નિયમતો ભવન્તિ, ‘તસ્સ અલઘ્વિયાણં પંચનાણાંનિ ભયણાએ, દો અન્નાણાંનિ નિયમા’ તસ્ય વિભજ્ઞજ્ઞાનસ્ય અલઘ્વિકાનાં જ્ઞાનિનાં પશ્ચ જ્ઞાનાંનિ ભજનયા ભવન્તિ, કેચન વિભજ્ઞજ્ઞાનાલઘ્વિકાઃ દ્વિજ્ઞાનિનઃ, કેચન ત્રિજ્ઞાનિનઃ, કેચન ચતુર્જ્ઞાનિનઃ, કેચન એકજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, હે અજ્ઞાને તુ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાને નિયમાત્ નિયમતો ભવત એવેતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૭ ॥

और जिस प्रकारसे अज्ञान अलघ्विवाले जीवोंके पांच ज्ञान भजनासे कहे गये हैं उसी प्रकारसे मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान अलघ्विवालोंकेभी पांच ज्ञान भजनासे कहना चाहिये । ‘विभंगनालघ्विद्या ण तिन्नि अन्नाणा’ नियमा’ विभंगज्ञान लघ्विवाले जीवोंके तीन अज्ञान-मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान नियमसे होते हैं । ‘तस्स अलघ्विद्याणं पंचनाणांन भयणाए, दो अन्नाणांन नियमा’ तथा जो विभंगज्ञान लघ्विवाले नहीं होते हैं उनको पांच ज्ञान भजनासे होतेहैं-अर्थात् कितनेक विभंगज्ञान लघ्विवाले जीव दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक तीन ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक एक ज्ञान-केवलज्ञानवाले होतेहैं । यदि इनमें कोई अज्ञानी होते हैं तो वे नियमसे मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानवाले होते हैं ॥ सू. ७ ॥

ભજનાથી કહેલા છે તેજ રીતે મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન અલઘ્વિવાળાઓને વિષે પણ પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી સમજવા. ‘વિભંગનાળલઘ્વિયાણં તિન્નિ અન્નાણાંનિ નિયમા’ વિભજ્ઞજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવોને મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. ‘તસ્સ અલઘ્વિયાણં પંચનાણાંનિ ભયણાએ દો અન્નાણાંનિ નિયમા’ તથા જે વિભજ્ઞ જ્ઞાનલઘ્વિવાળા નથી હોતા તેઓને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત કેટલાક વિભજ્ઞજ્ઞાન લઘ્વિવાળા જીવ એ જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે, કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક એક જ્ઞાન કેવળ-જ્ઞાનવાળા હોય છે જે તેઓમાં કોઈ અજ્ઞાની હોય તો તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. ॥ સૂ. ૭ ॥

મૂલમ્-દંસળલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?
 ગોયમા ! નાણી વિ, અન્નાણી વિ, પંચ નાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં
 મયણાણ, તસ્સ અલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?
 ગોયમા ! તસ્સ અલદ્વિયા નત્થિ, સમ્મદંસળલદ્વિયાણં પંચ-
 નાણાઈં મયણાણ, તસ્સ અલદ્વિયાણં તિન્નિ અણ્ણાણાઈં મયણાણ ।
 મિચ્છાદંસળલદ્વિયા ણં મંતે ! પુચ્છા ? તિન્નિ અન્નાણાઈં
 મયણાણ, તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચ નાણાઈં તિન્નિ ય અન્નાણાઈં
 મયણાણ, સમ્મામિચ્છાદંસળલદ્વિયા ય, અલદ્વિયા ય, જહા
 મિચ્છાદંસળલદ્વિયા, અલદ્વિયા તહેવ માણિયવ્વા ॥સૂ. ૮॥

છાયા- દર્શનઋધિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ,
 ગૌતમ ! જ્ઞાનિનોઽપિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, પશ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા,
 તસ્ય અલઘ્વિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ !

‘દંસળલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ-(દંસળલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે
 મદન્ત ! જો જીવ દર્શનલઘ્વિવાલે હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં
 યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાણી વિ, અન્નાણી વિ)
 હે ગૌતમ ! દર્શનલઘ્વિવાલે જીવ જ્ઞાની મી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની મી
 હોતે હૈં (પંચ નાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણ) જો જ્ઞાની
 હોતે હૈં ઉનકે પાંચ જ્ઞાન ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં ઉનકે
 ત્રીણ અજ્ઞાન મજનાસે હોતે હૈં । (તસ્સ અલદ્વિયાણં મંતે !

‘દંસળલદ્વિયાણ મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ :- ‘ દંસળલદ્વિયાણં મંતે કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભગવાન્ । જે
 જીવ દર્શનલઘ્વિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ઉ :- ‘ ગોયમા ’
 હે ગૌતમ ! ‘ નાણી વિ અન્નાણી વિ ’ દર્શનલઘ્વિવાળા જીવો જ્ઞાની પણ હોય છે
 અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘ પંચનાણાઈ તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણ ’ જે જ્ઞાની
 હોય છે તેઓને પાંચ જ્ઞાન અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી
 હોય છે ‘ તસ્સ અલદ્વિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ’ હે ભગવાન્ જે

તસ્ય અલબ્ધિકાઃ ન સન્તિ, સમ્યગ્દર્શનલબ્ધિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા, તસ્ય અલબ્ધિકાનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા । મિથ્યાદર્શનલબ્ધિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! પુચ્છા, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, તસ્ય અલબ્ધિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિકાશ્ચ અલબ્ધિકાશ્ચ યથા મિથ્યાદર્શન લબ્ધિકા અલબ્ધિકાસ્તથૈવ મણિતવ્યા, ॥ સૂ૦ ૮ ॥

જીવા કિંનાણી અન્નાણી) હે ભદન્ત ! જો દર્શનલબ્ધિસે રહિત જીવ હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તસ્સ અલદ્વિયા નત્થિ) હે ગૌતમ ! દર્શનની અલદ્વિવાલે કોઈ જીવ નહીં હોતે હૈં । ‘સમ્મદંસણલદ્વિયાણં પંચ નાણાં મયણા’ જો જીવ સમ્યગ્દર્શનલબ્ધિવાલે હોતે હૈં ઉનકો પાંચ જ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । (તસ્સ અલદ્વિયાણં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા) જો જીવ સમ્યગ્દર્શનલબ્ધિસે રહિત હોતે હૈં ઉનમેં ત્રીણ અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે (મિચ્છાદંસણલદ્વિયાણં મંતે ! પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જો જીવ મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાલે હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (તિન્નિ અન્નાણાં મયણા) હે ગૌતમ ! જો જીવ મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાલે હોતે હૈં ઉનમેં ત્રીણ અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । (તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચનાણાં તિન્નિ ચ અન્નાણાં મયણા) જો જીવ મિથ્યાદર્શનલબ્ધિસે રહિત હોતે હૈં ઉનમેં પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રીણ અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં (સમ્મામિચ્છાદંસણલદ્વિયા ય, અલદ્વિયા ય, જહા મિચ્છાદંસણલદ્ધી,

દર્શનલબ્ધિ રહિત જીવ હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તસ્સ અલદ્વિયા નત્થિ’ દર્શન લબ્ધિવિનાના કોઈ જીવ હોતા નથી. ‘સમ્મદંસણ લદ્વિયાણં પંચનાણાં મયણા’ જે જીવ સમ્યગ્ દર્શનવાળા હોય છે. તેઓને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’ જે જીવ સમ્યગ્ દર્શન રહિત હોય છે તેઓમા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. ‘મિચ્છદંસણ લદ્વિયાણં મંતે પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જે જીવ મિથ્યા દર્શનલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’ હે ગૌતમ ! જે જીવ મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાળા હોય છે. તેઓમા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે

‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચનાણાં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’ જે જીવ મિથ્યાદર્શનથી રહિત હોય છે. તેઓમા પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. ‘સમ્મામિચ્છાદંસણલદ્વિયા ય, અલદ્વિયા ય જહા મિચ્છાદંસણલદ્ધિ અલદ્ધિ તથેવ

टीका- गौतमः पृच्छति- 'दंसणलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! दर्शनलब्धिकाः श्रद्धानमात्रलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी वि अन्नाणी वि' हे गौतम ! दर्शनलब्धिका जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, तत्र सम्यक्श्रद्धानवन्तो ज्ञानिनस्तदितरे तु मिथ्याश्रद्धानवन्तः अज्ञानिन इति भावः । 'पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तत्र ज्ञानिनां सम्यक् श्रद्धानवतां भजनया पञ्च ज्ञानानि, अज्ञानिनां तु त्रीणि अज्ञानान्यपि भजनयैव

अलङ्घी तहेव भाणियव्वं) सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिवाले और इसकी लब्धि विना के जीव जैसे मिथ्यादर्शनकी लब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले जीव कहे गये हैं वैसे ही कहना चाहिये ।

टीकार्थ-गौतमस्वामीने प्रभुसे ऐसा पूछा है 'दंसणलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! दर्शनलब्धिवाले श्रद्धान मात्र लब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' दर्शनलब्धिवाले जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । इनमें ज्ञानी वे होते हैं जो सम्यक्श्रद्धानवाले होते हैं । और जो मिथ्याश्रद्धानवाले होते हैं वे अज्ञानी होते हैं । 'पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' सम्यग्श्रद्धानवाले ज्ञानियोंको भजनासे पांच ज्ञान होते हैं, तथा मिथ्याश्रद्धानवाले अज्ञानियोंको तीन अज्ञान भी भजनासे ही होते हैं । ज्ञानियोंमें यदि एक ज्ञान हो तो वह केवल-ज्ञान होता है, दोज्ञान हों तो वे मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं,

भाणियव्वं' सम्मग्गमिथ्यादर्शन लब्धिवाणा अने तेनी लब्धिथी रहित एव जेवी रीते मिथ्यादर्शन लब्धिवाणा अने तेनी अलब्धिवाणा एवोने विषे कहु छे ते प्रमाणे समञ्ज देवुं.

टीकाथे :-गौतम स्वामीओ प्रभुने जेवुं पूछयु के 'दंसणलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' छे भगवान् ! दर्शनलब्धिवाणा एव ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? उत्तर :- 'गोयमा' छे गौतम ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' दर्शनलब्धिवाणा एव ज्ञानी पणु होय छे अने अज्ञानी पणु होय छे तेमा ज्ञानी ते होय छे के जे सम्मग्गश्रद्धानवाणा होय छे अने मिथ्याश्रद्धानवाणा होय छे ते अज्ञानी होय छे. 'पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' सम्मग्गश्रद्धानवाणा ज्ञानीओने भजनाथी पाय ज्ञान होय छे तथा मिथ्या-श्रद्धानवाणा अज्ञानीओने त्रण अज्ञान भजनाथी होय छे ज्ञानीओमा जे ओकज ज्ञान होय तो ते केवणज्ञान ज होय छे. जे ज्ञान होय तो मतिज्ञान अने श्रुतज्ञान होय छे.

भवन्ति इति भावः, गौतमः पृच्छति- 'तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! तस्य दर्शनस्य अलब्धिका लब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह- 'गोयमा ! तस्स अलद्धिया नत्थि' हे गौतम ! तस्य दर्शनस्य अलब्धिका न सन्ति, येषां तस्य दर्शनस्यालब्धिस्ते न सन्त्येव सर्वजीवानां रुचिमात्रस्य सत्त्वेन सम्यग्-

તોન જ્ઞાન હોં તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, યા સતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ત્રીન જ્ઞાન હોતે હૈં । ચાર જ્ઞાન હોં તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન હોતે હૈં । અજ્ઞાનિયોંમેં યદિ અજ્ઞાન હોં તો વે મતિજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન એ દો અજ્ઞાન હોતે હૈં, યદિ ત્રીન અજ્ઞાન હો તો વે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન હોતે હૈં । હસ તરહસે પાંચ જ્ઞાન ઓર ત્રીન અજ્ઞાનોંકી ભજના જાનની ચાહિયે । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં 'તસ્સ-અલદ્ધિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?' હે ભદન્ત ! જો જીવ દર્શનલબ્ધિસે રહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'તસ્સ અલદ્ધિયા નત્થિ' હે ગૌતમ ! એસા એક ભી જીવ નહીં હૈ જો દર્શન સામાન્ય શ્રદ્ધાન રૂપદર્શન કી લબ્ધિસે રહિત હો । દર્શનકા તાત્પર્ય યહાં રુચિમાત્ર લિયા ગયા હૈ યહ રુચિ જીવોંમેં ત્રીન પ્રકારકી પાચી જાતી હૈ, એક સમ્યક્રૂપ, દૂસરી મિથ્યારૂપ, ઓર ત્રીસરી મિશ્રરૂપ । હનમેંસે જીવોં

ત્રણ જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન અગર મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય છે. ચાર જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય છે. અજ્ઞાનીઓમાં જે અજ્ઞાન હોય તો મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન એ જે અજ્ઞાન હોય છે જે ત્રણ અજ્ઞાન હોય તો મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. એ રીતે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનોની ભજના સમજ લેવી.

પ્રશ્ન :- 'તસ્સ અલદ્ધિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભદન્ત ! જે જીવ દર્શનલબ્ધિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ?

ઉત્તર :- 'તસ્સ અલદ્ધિયા નત્થિ' હે ગૌતમ ! એવો એક પણ જીવ હોતો નથી કે જે દર્શન-સામાન્ય શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનની લબ્ધિથી રહિત હોય દર્શનનું તાત્પર્ય અહીં રુચિમાત્ર જ પ્રકાશ કરાયું છે. આ રુચિ જીવોમાં ત્રણ પ્રકારની જેવામાં આવે છે. ૧. સમ્યગ્રૂપ, મિથ્યારૂપ, ૩ મિશ્રરૂપ જીવોમાં આ પૈકી કોઈને કોઈ રુચિ અવશ્ય હોય છે.

मिथ्या - मिश्रदृष्टानेषु अन्यतमावश्यंभावात् 'सम्मदंसणलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' सम्यग्दर्शनलब्धिकानां सम्यग्दृष्टीनां पञ्च-ज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तस्य सम्यग्दर्शनस्य अलब्धिकानां मिथ्यादृष्टीना मिश्रदृष्टीनाश्च त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, मिश्रस्य तात्त्विकसद्बोधजनकत्वाभावेन मिश्रदृष्टीनामपि अज्ञानमेवेति भावः। गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसणलद्धियाणं भंते ! पुच्छा ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनलब्धिकाः खलु जोषाः किं ज्ञानिनः किंवा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह- 'तिन्नि अन्नाणाइं

के कोई न कोई रुचि अवश्य होती हैं। अतः यहाँ ऐसा कहा गया है कि सामान्य रुचि रहित कोई भी जीव नहीं होता है। 'सम्म-दंसणलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' जो जीव सम्यग्दर्शनलब्धिवाले होते हैं अर्थात् सम्यग्दृष्टि होते हैं उनको पांच ज्ञान भजनासे होते हैं। भजनासे किस प्रकारसे होते हैं यह बात ऊपर प्रकट की जा चुकी है। 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं' जो सम्यग्दर्शनरूप लब्धि से रहित होते हैं अर्थात् सम्यग्दृष्टि नहीं होते मिथ्यादृष्टि होते हैं उनको तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। इसी तरहसे मिश्रदृष्टियों को भी तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। क्योंकि जो मिश्र दृष्टि जीव होते हैं उनमें तात्त्विकबोध नहीं होता है अतः उनकी मिश्रदृष्टि तात्त्विक बोधकी जनकता के अभावसे अज्ञानरूप ही होती है। अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं 'मिच्छादंसण-लद्धिया णं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! मिथ्यादर्शनलब्धिवाले जीवोंमें

ओटवे न् अही ओवु ऋडेवाभा आवे छे के सामान्य रुचि रहित कोष्ठपणु अव होता नथी 'सम्मदंसणलद्धियाणं, पंचनाणाइं भयणाए' ने अव सम्यग्दर्शनवाणा होय छे तेओने पाय ज्ञान लज्जाथी होय छे लज्जाथी केवी रीते होय छे ते उपर प्रकट करवाभा आवी छे 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं' ने सम्यग्दर्शनरूप लब्धिथी रहित होय छे. ओटवे के मिथ्यादृष्टिश्च होय छे तेओने त्रय अज्ञान लज्जाथी होय छे. ओवीन रीते मिश्रदृष्टिवाणा ओवाभा पणु त्रय अज्ञान लज्जाथी होय छे केमके ने मिश्रदृष्टि अव होय छे. तेओभा तात्त्विक बोध होतो नथी प्रश्न - 'मिच्छादंसणलद्धियाणं भंते पुच्छा' हे भगवान् ! मिथ्यादर्शन लब्धिवाणा ओवा ज्ञानी होय छे के अज्ञानी होय छे ? उत्तर - 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! मिथ्यादर्शन लब्धिवाणा

મયનાઈ' હે ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શનલબ્ધિકાનાં મિથ્યાદૃષ્ટીનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, 'તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચ નાણાઈ' મયનાઈ' તસ્ય મિથ્યાદર્શનસ્ય અલબ્ધિકાનાં સમ્યગ્દૃષ્ટીનાં મિથ્યદૃષ્ટીનાં ચ ક્રમેણ પશ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, 'સમ્મામિચ્છાદંસણલદ્વિયા ય અલદ્વિયા ય જહા મિચ્છાદંસણલદ્વિયા, અલદ્વિયા તહેવ માણિયવ્વા' સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિકાશ્ચ અલબ્ધિકાશ્ચ યથા મિથ્યાદર્શનલબ્ધિકાઃ યજ્ઞાનિનો ભજનયા, યથા ચ મિથ્યાદર્શન સ્યાલબ્ધિકાઃ પશ્ચજ્ઞાનિનઃ, યજ્ઞાનિનશ્ચ ભજનયોક્તાસ્તથૈવ ક્રમશઃ પ્રથમે ભજનયા યજ્ઞાનિનઃ, ચરમે ચ પશ્ચજ્ઞાનિનઃ, યજ્ઞાનિનશ્ચ ભજનયૈવ પ્રતિપત્તવ્યાઃ ॥૪૦૮॥

ત્રીણ અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । 'તસ્સ અલદ્વિયા ણં પંચ નાણાઈ', તિન્નિ ય અન્નાણાઈ મયનાઈ' જો જીવ મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાલે નહીં હોતે હૈં, અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોતે હૈં, યા મિથ્યદૃષ્ટિવાલે હોતે હૈં, ઉનમેં ક્રમશઃ ભજનાસે પાંચ જ્ઞાન ઓર ત્રીણ અજ્ઞાન હોતે હૈં તથા 'સમ્મામિચ્છાદંસણલદ્વિયા ય, અલદ્વિયા ય જહા મિચ્છાદંસણલદ્વિ, અલદ્વિ તહેવ માણિયવ્વ' સમ્યગ્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાલે તથા ઇનકી અલબ્ધિવાલે જીવ જૈસે મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાલે જીવ ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે ભજનાસે હોતે હૈં ઓર મિથ્યાદર્શનકી અલબ્ધિવાલે જીવ ભજનાસે પાંચજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં તથા ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, ડસી પ્રકારસે ક્રમશઃ પ્રથમમેં ભજનાસે ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે ઓર અન્તકે પાંચ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । તાત્પર્ય કહ-નેકા યહ હૈં કિ સમ્યક્મિથ્યાદર્શનલબ્ધિવાલે ઓર ઇસકી અલબ્ધિવાલે જીવ ક્રમશઃ ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે ઓર પાંચ જ્ઞાનવાલે યા ત્રીણ અજ્ઞાનવાલે ભજનાસે હોતે હૈં ॥ સૂ. ૮ ॥

જીવોમાં ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચનાણાઈ તિન્નિ ય અન્નાણાઈ મયનાઈ' જે જીવ મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા હોતા નથી. અર્થાત્ સમ્યક્-દૃષ્ટિવાળા યા મિથ્યદૃષ્ટિવાળા હોય છે તેઓમાં ક્રમશઃ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'સમ્મામિચ્છાદંસણલદ્વિયા ય અલદ્વિયાય જહા મિચ્છાદંસણલદ્વિ અલદ્વિ તહેવ માણિયવ્વ' સમ્યક્મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા તથા તેની અલબ્ધિવાળા જીવ જેવી રીતે મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા જીવ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે અને મિથ્યાદર્શનની અલબ્ધિવાળા ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તેજ રીતે ક્રમશઃ પ્રથમમાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને અંતમાં પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે. તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે સમ્યક્મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા જીવ ક્રમથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને પાંચ જ્ઞાનવાળા અગર ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે. ॥ સૂ. ૮ ॥

मूलम्—चरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?
 गोयमा ! पंच नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं मणपज्जव-
 नाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए,
 सामाइयचरित्त लद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?
 गोयमा ! नाणी, केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए, तस्स
 अलद्धियाणं पंच नाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए, एवं
 जाव सामाइयचरित्तलद्धिया, अलद्धिया य भाणियद्वा, एवं जाव
 अहक्खायचरित्तलद्धिया, अलद्धिया य भाणियद्वा, नवरं अह-
 क्खायचरित्तलद्धियाणं, पंच नाणाइं भयणाए—३, चरित्ताचरित्त
 लद्धिया णं भंते ! जीवा, किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी,
 णो अण्णाणी, अत्थेगइया दुण्णाणी, अत्थेगइयो तिन्नाणी. जे
 दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य सुयनाणी य, जे तिन्नाणी,
 ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, तस्स अल-
 द्धियाणं पंच णाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए ४, दाणलद्धि-
 या णं पंचनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, तस्स अल-
 द्धियाणं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एग-
 नाणी केवलनाणी ५, एवं जाव वीरियस्सलद्धी अलद्धी य
 भाणियद्वा, बालवीरियलद्धियाणं तिन्नि नाणाइं तिन्नि अन्ना-
 णाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए, पंडिय-
 वीरियलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं
 मणपज्जवनाणवज्जाइं णाणाइं अन्नाणाइं तिन्नि य भयणाए,

बालपंडित्यवीरियलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?
 तिन्नि नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं तिन्नि
 अन्नाणाइं भयणाए, इंदियलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी,
 अन्नाणी ? गोयमा ! चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अण्णाणाइं
 भयणाए, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो
 अन्नाणी, नियमा एगनाणी, केवलनाणी, सोइंदियलद्धियाणं
 जहा इंदियलद्धिया, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा, गोयमा ! नाणी
 वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थे-
 गइया एगनाणी, जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी,
 सुयनाणी ? जे एगनाणी ते केवलनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा
 दुअन्नाणी, तं जहा-मइअन्नाणी य सुयअन्नाणी य, चक्खि-
 दिय-घाणिंदियाणं लद्धियाणं अलद्धियाण य, जहेव सोइंदिय-
 स्स, जिब्भंदियलद्धियाणं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अन्ना-
 णाणि भयणाए, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी
 वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा एगनाणी, केवलनाणी,
 जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तं जहा-मइअन्नाणी य.
 सुयअन्नाणी य, फासिंदियलद्धिया णं अलद्धिया णं जहा इंदिय-
 लद्धिया य अलद्धिया य ॥ सू० ९ ॥

छाया- चारित्रलब्धिका खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ?
 गौतम ! पञ्च ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां मनःपर्यवज्ञानवर्जानि
 चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया, सामायिकचारित्रलब्धिकाः

હલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિનઃ, કેવલ-
વર્જાનિ ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ ભજનયા, તસ્ય અલ્બિધકાનામ્ પચ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ,
ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, એવં યથા સામાયિકચારિત્રલ્બિધકાઃ અલ્બિધકાશ્ચ
મણિતાઃ એવં યાવત્ યથાસ્થાતચારિત્રલ્બિધકાઃ, અલ્બિધકાશ્ચ મણિતવ્યાઃ, નવરં

‘ચરિત્તલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ-(ચરિત્તલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે
ભદન્ત ! જો જીવ ચારિત્રલ્બિધવાલે હોતે હૈં, યે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં
યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચ નાણાઈં મયણાણ
ચારિત્ર લ્બિધવાલે જીવ ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (તસ્સ અલ-
દ્વિયા ણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં ચત્તારિનાણાઈં તિન્નિ ય અન્નાણાઈં મય-
ણાણ) જો જીવ ચારિત્રલ્બિધવાલે નહીં હોતે હૈં ઉનમેં મનઃપર્યવજ્ઞાન
કો છોડકર ચાર જ્ઞાન તથા ત્રીણ અજ્ઞાન ભજના સે હોતે હૈં ।
(સામાયિકચરિત્તલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે ભદન્ત !
સામાયિક ચારિત્રલ્બિધવાલે જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની
હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાણી, કેવલવજ્જાઈં ચત્તારિ નાણાઈં
મયણાણ) । સામાયિક ચારિત્રલ્બિધવાલે જ્ઞાની હોતે હૈં । ઉનમેં
ભજનાસે કેવલજ્ઞાનકો છોડકર ચાર જ્ઞાન હોતે હૈં । (તસ્સ અલદ્વિયાણં
પંચનાણાઈં તિન્નિ ય અન્નાણાઈં મયણાણ, એવં જહા સામાયિકચરિત્ત-

‘ચરિત્તલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ इत्यादि

સૂત્રાર્થ - ‘ચરિત્તલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત !
જે જીવ ચારિત્રલ્બિધવાળા હોય છે, તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘પંચનાણાઈં મયણાણ’ ચારિત્રલ્બિધવાળા જીવ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા
હેય છે ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં ચત્તારિનાણાઈં તિન્નિ ય
અન્નાણાઈં મયણાણ’ જે જીવ ચારિત્રલ્બિધ વિનાના હોય છે. તેમનામાં મનઃપર્યવ
જ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. ‘સામાયિક ચરિત્ત-
લદ્વિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ? હે ભગવન્ ! સામાયિક ચારિત્ર
લ્બિધવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી કેવલ
વજ્જાઈં ચત્તારિ નાણાઈં મયણાણ’ સામાયિક ચારિત્ર લ્બિધવાળા જ્ઞાની જ હોય છે.
તેમનામાં ભજનાથી કેવળ જ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન હોય છે. ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં
પંચનાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણ એવં જહા સામાયિકચરિત્તલદ્વિયા
અલદ્વિયાય મણિયા એવં જાવ અહક્કસાય ચરિત્તલદ્વિયા અલદ્વિયાય

યથાશ્યાતચારિત્રલલ્લિધિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ૩ ચારિત્રાચારિત્રલલ્લિધિકાઃ
સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિનઃ, નો અજ્ઞા-
નિનઃ, સન્તિ એકકે દ્વિજ્ઞાનિનઃ સન્તિ, એકકે ત્રિજ્ઞાનિનઃ, યે દ્વિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિ-
વોધિકજ્ઞાનિનશ્ચ શ્રુતજ્ઞાનિનશ્ચ, યે ત્રિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુત-

લલ્લિધ્યા, અલલ્લિધ્યા ય ભાણિયા, એવં જાવ અહક્ષ્વાયચરિત્તલલ્લિધ્યા,
અલલ્લિધ્યા ય ભાણિયઞ્વા, નવરં અહક્ષ્વાયચરિત્તલલ્લિધ્યા, પંચનાણાઈં
ભયણાણ) જો જીવ સામાયિક ચારિત્રલલ્લિધિવાલે નહોં હોતે હેં, ઉનમેં
પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રીન અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હેં । જિસ તરહસે સામાયિક
ચારિત્રલલ્લિધિવાલે ઓર ઇસકી અલલ્લિધિવાલે જીવ કહે ગયે હેં ઁસી
તરહસે યાવત્ યથાશ્યાત ચારિત્રલલ્લિધિવાલે ઓર ઇસ કી અલલ્લિધિવાલે
જીવ કહના ચાહિયે । વિશેષતા યહ હૈ-યથાશ્યાત ચારિત્રલલ્લિધિવાલે
જીવ ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે હોતે હેં । (ચરિત્તાચરિત્તલલ્લિધ્યાણં ભંતે !
જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે ભદન્ત ! ચારિત્રાચારિત્ર લલ્લિધિવાલે
જીવ કયા જ્ઞાની હોતે હેં, યા અજ્ઞાની હોતે હેં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(નાણી, નો અણનાણી) ચારિત્રાચારિત્ર લલ્લિધિવાલે જીવ જ્ઞાની હોતે
હેં, અજ્ઞાની નહીં હોતે હેં । (અત્યેગઈયા દુણનાણી, અત્યેગઈયા તિન્નાણી)
ઇનમેં કિતનેક દો જ્ઞાનવાલે હોતે હેં ઓર કિતનેક ત્રીન જ્ઞાનવાલે
હોતે હેં । (જે દુન્નાણી, તે આભિનિવોહિયનાણી ય સુયનાણીય) જો
દો જ્ઞાનવાલે હોતે હેં વે આભિનિવોધિકજ્ઞાની હોતે હેં. ઓર શ્રુતજ્ઞાની

ભાણિયઞ્વા નવરં અહક્ષ્વાયચરિત્તલલ્લિધ્યા પંચનાણાઈં ભયણાણ ' જે જીવ
સામાયિક ચારિત્ર લલ્લિધિવાળા હોતા નથી. તેઓમાંના પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન
ભજનાથી હોય છે જેવી રીતે સામાયિક ચારિત્રલલ્લિધિવાળા અને તેની અલલ્લિધિવાળા
જીવોના વિષે કહેલ છે તેજ રીતે યાવત-યથાશ્યાત ચારિત્રલલ્લિધિવાળા અને તેની
અલલ્લિધિવાળા જીવોના વિષે પણ સમજવું. વિશેષતા કેવળ એટલી જ છે કે યથાશ્યાત
ચારિત્રવાળા જીવ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે. ' ચરિત્તાચરિત્તલલ્લિધ્યાણં
ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ? ' હે ભગવન્ ! ચારિત્રાચારિત્ર જીવ જ્ઞાની
હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' નાણી નો અન્નાણી '
ચારિત્રાચારિત્રવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની નહીં ' અત્યેગઈયા દુન્નાણી,
અત્યેગઈયા તિન્નાણી ' તેમા કેટલાક જે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે
' જે દુન્નાણી તે આભિનિવોહિયનાણિ ય સુયનાણી ય ' જે જે જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે.

ज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, तस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया ॥४॥ दानलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, नियमात् एक ज्ञानिनः केवलज्ञानिनः-॥ ५ ॥ एवं यावत् वीर्यस्य लब्धिः, अलब्धिश्च भणितव्या, बालवीर्यलब्धिकानां त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया,

होते हैं । (जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहिय नाणी, सुयनाणी ओहिनानी) जो तीन ज्ञानवाले होते हैं उनमें आभिनिबोधिक ज्ञानी होते हैं, श्रुतज्ञानी होते हैं और अवधिज्ञानी होते हैं- (तस्स अलद्धिया णं पंचनाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए) जो जीव चारित्राचारित्र लब्धिवाले नहीं होते हैं उनके भजनासे पांच ज्ञान होते हैं या तीन अज्ञान होते हैं । (दानलद्धिया णं पंचनाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए) दानलब्धिवाले जीवों के भजना से पांच ज्ञान या तीन अज्ञान होते हैं । (तस्स अलद्धिया णं पुच्छा) हे भदन्त ! जो दानलब्धिवाले जीव नहीं होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी, नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी) दानलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । ज्ञानी होने पर भी वे नियम से एकज्ञान-केवलज्ञानवाले होते हैं । (एवं जाव वीरियस्सलद्धी, अलद्धी य भाणियव्वा) इसी तरहसे वीर्यलब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले

तेओ आसिनिओधिक् अने श्रुतज्ञानवाणा होय छे ' जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहियनाणी ' ने तथु ज्ञानवाणा होय छे तेमा अलिनिओधिक् ज्ञानवाणा, श्रुतज्ञानवाणा अने अवधिज्ञानवाणा होय छे ' तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए ' ने अत्र चारित्र्याचरित्र्य लब्धिवाणा होता नथी तेओने लज्जनाथी पांच ज्ञान अने तथु अज्ञान होय छे ' दानलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए ' दानलब्धिवाणा ओवने लज्जनाथी पांच ज्ञान अने तथु अज्ञान होय छे. ' तस्स अलद्धियाणं पुच्छा ' हे लगवान । ने दानलब्धिवाणा अत्र नथी होता तेओ ज्ञानी होय छे के अज्ञानी होय छे ' गोयमा ' हे गौतम ! ' नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी ' दानलब्धि रहित अत्र ज्ञानी होय छे अज्ञानी होता नथी अने ज्ञानीओम पथु तेओ नियमथी डेवण ओक् ज्ञानी न होय छे ' एवं जाव वीरियलद्धि अलद्धिय भाणियव्वा ' ओज् शीते वियलब्धिवाणा अने तेनी अलब्धिवाणा ओवना विषयमा पथु समज्जुं. ' बालवीरिय-

તસ્ય અલબ્ધિકાનાં પञ्ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા, પण्डितवीर्यस्य लब्धिकानां पञ्च-
 જ્ઞાનાનિ ભજનયા, તસ્ય અલબ્ધિકાનાં મનઃપર્યવજ્ઞાનવર્જાનિ જ્ઞાનાનિ,
 અજ્ઞાનાનિ ત્રીણિ ચ ભજનયા । વાલપण्डितवीर्यलब्धिकाः खलु भदन्त !
 जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? त्रीणि ज्ञानानि भजनया, तस्य
 अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया ०. इन्द्रियलब्धिकाः

जीवों के विषयमें भी जानना चाहिये । (वाल्मीकियलब्धिया णं तिन्नि
 नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं) जो जीव वालवीर्यलब्धिवाले होते हैं
 उनमें तीन ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजना से होते हैं । (तस्स
 अलब्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए) वालवीर्यकी लब्धि विनाके जो जीव
 हैं उनमें पांच ज्ञान भजना से होते हैं । (पण्डियवीरियलब्धिया णं
 पञ्चनाणाइं भयणाए) जो जीव पण्डितवीर्य लब्धिवाले होते हैं, उनको
 पांच ज्ञान भजनासे होते हैं । (तस्स अलब्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं
 णाणाइ, अन्नाणाइं, तिन्नि य भयणाए) जो जीव पण्डितवीर्य
 लब्धिवाले नहीं होते हैं उनको मनःपर्यवज्ञानको छोडकर चार ज्ञान
 तथा तीन अज्ञान भजना से होते हैं । (वाल्पण्डियवीरिय
 लब्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव
 वालपण्डितवीर्य लब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी
 होते हैं ? (तिन्नि नाणाइं भयणाए) हे गौतम ! वालपण्डित वीर्य-
 लब्धिवालोंको तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (तस्स अलब्धियाणं पंच

લલ્ધિયાણં તિન્નિ નાણાઈ તિન્નિ અન્નાણાઈ' એ જીવ વાલવીર્યલ્લભિવાળા હોય છે.
 તેમનામાં ત્રણ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'તસ્સ અલલ્ધિયાણં
 પંચનાણાઈ ભયણાએ' વાલવીર્યલ્લભિ વિનાના એ જીવ છે, તેઓમાં પાંચ જ્ઞાન
 ભજનાથી હોય છે 'પંડિયવીરિયલલ્ધિયાણં પંચનાણાઈ ભયણાએ' એ જીવ
 પંડિતવીર્યલ્લભિવાળા હોય છે, તેમને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે તસ્સ અલલ્ધિયાણં
 મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં ચત્તારિનાણાઈં અન્નાણાઈં તિન્નિય ભયણાએ' એ જીવ પંડિત-
 વીર્યલ્લભિ વિનાના હોય છે તેમને મનઃપર્યવજ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન
 ભજનાથી હોય છે. 'વાલપંડિયવીરિયલલ્ધિયાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી'
 હે ભદન્ત ! એ જીવ વાલપંડિત વીર્યલ્લભિવાળા હોય છે તેઓ શું જ્ઞાની હોય છે કે
 અજ્ઞાની હોય છે ? 'તિન્નિ નાણાઈં ભયણાએ' હે ગૌતમ ! વાલપંડિતવીર્ય
 લ્લભિવાળાઓને ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'તસ્સ અલલ્ધિયાણં પંચ નાણાઈં'

खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि च अज्ञानानि भजनाया, तस्य अलब्धिकानां पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, नियमात् एकज्ञानिनः—केवलज्ञानिनः, श्रोत्रेन्द्रियलब्धिकाः यथा इन्द्रियलब्धिकाः, तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि,

नाणाइ तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए) बाल पण्डितवीर्यकी लब्धि विना के जीवोंमें पांच ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (इन्द्रिय-लब्धियाणं भन्ते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव इन्द्रियलब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्वारि णाणाइ, तिन्नि य अण्णाणाइ भयणाए) इन्द्रियलब्धिवाले जीवों में चार ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (तस्स अलब्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव इन्द्रियलब्धि विनाके होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं । (गोयमा ! नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी, केवलनाणी) इन्द्रियलब्धि विनाके जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । ज्ञानीमें उनमें नियमसे एकज्ञान-केवलज्ञानवाले ही होते हैं । (सो इन्द्रियलब्धियाणं जहा इन्द्रियलब्धिया) श्रोत्रेन्द्रिय लब्धिवाले जीव इन्द्रिय लब्धिवालोंकी तरहसे होते हैं । (तस्स अलब्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! श्रोत्रइन्द्रिय लब्धिरहित जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! श्रोत्रइन्द्रिय लब्धिरहित जीव (णाणी वि

तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए' बालपण्डित वीर्यलब्धि विनाना श्रवणं पांच ज्ञान अने त्रय अज्ञान भजनाथी होय छे 'इन्द्रियलब्धियाणं भन्ते जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जे श्रवण इन्द्रियलब्धिवाला होय छे ते ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? 'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्वारिणाणाइ तिन्नि य अन्नाणाइ भयणाए' इन्द्रियलब्धिवाला श्रवणमा चार ज्ञान तथा त्रय अज्ञान भजनाथी होय छे. 'तस्स अलब्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! जे श्रवण इन्द्रियलब्धि सिवायना होय छे ते श्रु ज्ञानी होय छे के अज्ञानी होय छे । 'गोयमा' 'नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी' इन्द्रियलब्धि सिवायना श्रवण ज्ञानी न होय छे अज्ञानी होता नथी अने तेओ नियमथी ओके केवलनाणा न होय छे 'सो इन्द्रियलब्धियाणं जहा इन्द्रियलब्धिया' श्रोत्रेन्द्रिय लब्धिवाला श्रवण इन्द्रिय लब्धिवाला श्रवणी जेभज समजवा 'तस्स अलब्धियाणं पुच्छा' हे भगवन् ! श्रोत्रइन्द्रिय लब्धि सिवायना श्रवण ज्ञानी होय छे के अज्ञानी ? 'गोयमा' हे गौतम ! श्रोत्रइन्द्रिय लब्धि रहित श्रवण 'नाणी वि अन्नाणी वि.' ज्ञानी त्रय होय छे अने

અજ્ઞાનિનોઽપિ, યે જ્ઞાનિનસ્તે સન્તિ એકકે દ્વિજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે એક-જ્ઞાનિનઃ, યે દ્વિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, યે એકજ્ઞાનિ-નસ્તે કેવલજ્ઞાનિનઃ; યે અજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ દ્વચજ્ઞાનિનઃ, તદ્વથા-મત્ય-જ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, ચક્ષુરિન્દ્રિય-ગ્રાણેન્દ્રિયાણાં લઘ્વિકાનામ્ અલઘ્વિકા-નાશ્ચ યથૈવ શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય, જિહ્વેન્દ્રિયલઘ્વિકાનાં ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ

અન્નાણી વિ) જ્ઞાની મી હોતે હૈં, અજ્ઞાની મી હોતે હૈં । (જે નાળી, તે અત્યેગહ્યા દુન્નાળી, અત્યેગહ્યા એગ નાળી) જો જ્ઞાની હોતે હૈં-ઉનમૈં કિતનેક દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક એક જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં (જે દુન્નાળી, તે આભિનિવોહિયનાળી, સુયનાળી) જો જીવ દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, વે આભિનિવોધિક જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર શ્રુતજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । (જે એગનાળી-તે કેવલનાળી) જો એકજ્ઞાન-વાલે હોતે હૈં વે કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । (જે અન્નાળી - તે નિયમા દુઅન્નાળી તંજહા મહ અન્નાળી ય, સુય અન્નાળી ય) જો અજ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમસે દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં-જૈસે- મત્ય-જ્ઞાનવાલે ઓર શ્રુતાજ્ઞાનવાલે (ચક્ષિંદ્રિય ઘર્ણિદિયાણં લઘ્વિકા ણં અલઘ્વિકા ણ ય-જહેવ સોહંદિયસ્સ, જિર્ભિંદિય લઘ્વિકા ણં ચત્તારિ-ણાણાં િત્તિનિ ય અન્નાણાણિ ભયણાણ) ચક્ષુરિન્દ્રિય ઓર ગ્રાણરિન્દ્રિય લઘ્વિવાલે ઓર ઇનકી અલઘ્વિવાલે જીવ શ્રોત્રેન્દ્રિયલઘ્વિવાલે જીવોં-કી તરહસે ચાર જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં એસા જાનના

અજ્ઞાની પણ હોય છે ' જે નાળી તે અત્યેગહ્યા દુન્નાળી અત્યેગહ્યા એગનાળી ' જે જ્ઞાની હોય છે તેઓમા કેટલાક જે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. ' જે દુન્નાળી તે આભિનિવોહિયનાળી સુયનાળી ' જે જીવ જે જ્ઞાનવાળા હોય છે. તેઓ આભિનિવોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એમ જે જ્ઞાનવાળા હોય છે ' જે એગનાળી તે કેવલનાળી ' જે એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તે કેવલજ્ઞાનવાળા જે હોય છે. જે અન્નાળી તે નિયમા દુન્નાળી તં જહા મહઅન્નાળીય સુયઅન્નાળીય ' જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓને મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એમ જે અજ્ઞાન હોય છે. ' ચક્ષિંદ્રિયઘર્ણિદિયાણં લઘ્વિકા ણં અલઘ્વિકા ણ ય જહેવ સોહંદિયસ્સ જિર્ભિંદિયલઘ્વિકા ણં ચત્તારિ નાણાં િત્તિનિ ય અન્નાણાણિ ભયણાણ ' ચક્ષુ ઇન્દ્રિય અને ગ્રાણુ ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાળા અને તે સિવાયના જીવો શ્રોત્રેન્દ્રિય લઘ્વિવાળા જીવોની માફક ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા તે બંને

ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, તસ્ય અલઘ્વિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા ? ગૌતમ ! જ્ઞાનિનોઽપિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, યે જ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ એકજ્ઞાનિનઃ-કેવલજ્ઞાનિનઃ, યે અજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ દ્વ્યજ્ઞાનિનઃ તથથા-મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, સ્પર્શેન્દ્રિયલઘ્વિકાઃ સ્વલુ અલઘ્વિકાઃ સ્વલુ યથા ઇન્દ્રિયલઘ્વિકાશ્ચ, અલઘ્વિકાશ્ચ ॥સૂ. ૧॥

ચાહિયે । તથા હન દોનો ઇન્દ્રિયોંકી લઘ્વિ વિનાકે જીવ શ્રોત્રેન્દ્રિય લઘ્વિરહિત જીવોંકી તરહ દો જ્ઞાનવાલે યા દો અજ્ઞાનવાલે યા એક કેવલજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । જો જીવ જિવ્હા ઇન્દ્રિયકી લઘ્વિવાલે હોતે હૈં ઉનમેં ચાર જ્ઞાન ઓર ત્રીન અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । (તસ્સ અલદ્વિયા ણં પુચ્છા) હે ભદન્ત ! જો જીવ જિવ્હેન્દ્રિયલઘ્વિસે રહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નાણી વિ અન્નાણી વિ) હે ગૌતમ ! જિવ્હેન્દ્રિયલઘ્વિસે રહિત જીવ જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । (જે નાણી, તે નિયમા, એગનાણી કેવલનાણી, જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી-તં જહા મહ અન્નાણી ય, સુચ અન્નાણી ય) જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમસે એક જ્ઞાન-કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । તથા જો અજ્ઞાની હોતે હૈં, વે નિયમસે દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં-એક મતિ અજ્ઞાનવાલે ઓર દુસરે શ્રુત અજ્ઞાનવાલે । (ફાર્સિદિયલદ્વિયાણં, અલદ્વિયાણં જહા ઇન્દિય લદ્વિયા ય અલદ્વિયા ય) સ્પર્શન ઇન્દ્રિય લઘ્વિવાલે ઓર ઇસકી અલઘ્વિવાલે જીવ ઇન્દ્રિય લઘ્વિવાલે ઓર ઇન્દ્રિય કી અલઘ્વિવાલે જીવોંકી તરહ જાનના ચાહિયે ।

ઈન્દ્રિયોનીલઘ્વિ સિવાયના જીવો શ્રોત્રેન્દ્રિય લઘ્વિ રહિત જીવની માફક જે જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને એક કેવલજ્ઞાનવાળા હોય છે જે જીવ જીવ્હાંઈન્દ્રિય લઘ્વિવાળા હોય છે તેમનામાં ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ હે ભગવાન્ જે જીવ જીવ્હેન્દ્રિય લઘ્વિ સિવાયના હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ જીવ્હેન્દ્રિયલઘ્વિ રહિત જીવો જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘જે નાણી તે નિયમા એગનાણી કેવલ નાણી જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી તં જહા મહઅન્નાણીય સુચઅન્નાણીય’ જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાન કેવલજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એમ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘ફાર્સિદિયલદ્વિયાણં અલદ્વિયાણં જહા ઇન્દિયલદ્વિયા ય અલદ્વિયા ય’ સ્પર્શન ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાળા અને તેમની લઘ્વિ સિવાયના જીવ ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાળા અને ઇન્દ્રિયલઘ્વિ સિવાયના જીવોની માફક જ સમજવા.

ટીકા- ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘ચરિત્તલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ? હે મદન્ત ! ચારિત્રલબ્ધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, કિં વા અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગૌયમા ! પંચ નાણાઈં મયણાઈં’ હે ગૌતમ ! ચારિત્રલબ્ધિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ, યતઃ કેવલિનોઽપિ ચારિત્રિત્વાત્ ચારિત્રલબ્ધિકા જ્ઞાનિન એવ ભવન્તિ, ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં ચત્તારિ નાણાઈં, તિન્નિ ય અન્નાણાઈં મયણાઈં’ તસ્ય ચારિત્રસ્ય

ટીકાર્થ-ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં (ચરિત્તલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે મદન્ત ! જો જીવ ચારિત્રલબ્ધિવાલે હોતે હૈં, વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? સમ્યક્ સહિત જ્ઞાન જિનકે હૈં વે જ્ઞાની ઓર સિધ્યાત્વ સહિત જ્ઞાન જિનકે હૈં વે અજ્ઞાની હૈં એસા જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાનીકા લક્ષણ યહાં જાનના ચાહિયે । અજ્ઞાન-જ્ઞાનકા સર્વથા અભાવ જિનમેં હૈં વે અજ્ઞાની હૈં એસા અજ્ઞાની શબ્દકા અર્થ નહીં હૈ । અતઃ ઇસી અભિપ્રાયકો લેકર પ્રશ્ન ઉનસે કહેતે હૈ ‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચનાણાઈં, મયણાઈં’ ચારિત્રલબ્ધિવાલે જીવોમેં મજનાસે પાંચ જ્ઞાન હોતે હૈં । નિયમસે નહીં હોતે હૈં । ક્યોં કિ કેવલી ઓ ચારિત્રવાન્ હોનેકે કારણ ચારિત્રલબ્ધિવાલે જ્ઞાની હી હોતે હૈં । ઇસ લિયે યહાં પર ચારિત્રલબ્ધિવાલે પાંચ જ્ઞાન તક મજનાસે કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં- ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં, ચત્તારિ નાણાઈં, તિન્નિ ય અણ્ણા-

ટીકાર્થ :- ગૌતમી પ્રશ્નસે એવુ પૂછે છે કે ‘ચરિત્તલદ્વિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવાન્ ! જે જીવ ચારિત્રલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? સમ્યક્ જ્ઞાન જેમનામા હોય છે તે જ્ઞાની અને મિથ્યાત્વસહિત જ્ઞાન જેમનામા હોય છે તે અજ્ઞાની છે એ પ્રમાણે જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનું લક્ષણ બાણુવું. અજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો સર્વથા અભાવ જેમનામા હોય છે તે અજ્ઞાની છે એવો અજ્ઞાની શબ્દનો અર્થ થતો નથી એટલે એજ અભિપ્રાયને ઉદ્દેશીને પ્રભુ ગૌતમને કહે છે કે ‘ગૌયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચનાણાઈં મયણાઈં’ ચારિત્રલબ્ધિવાળા જીવોમાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે નિયમથી હોતું નથી કેમકે કેવળી પણ ચારિત્રી હોવાને કારણે ચારિત્રલબ્ધિવાળા જ્ઞાની જ હોય છે. એટલા માટે અહીં ચારિત્રલબ્ધિવાળાઓને પાંચ જ્ઞાન સુધી ભજનાથી કહેલું છે પ્રશ્ન - ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં ચત્તારિ નાણાઈં તિન્નિ ય અન્નાણાઈં મયણાઈં’ હે ભગવાન્ ! જે જીવ ચારિત્રલબ્ધિ

અલઘ્વિકાનાં મનઃપર્યવજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, તથાહિ-ચારિત્રાલઘ્વિમતામ્ અસંયતત્વે આદ્યં જ્ઞાનદ્વયં જ્ઞાન-ત્રયં વા ભવતિ, સિદ્ધત્વે ચ કેવલજ્ઞાનં, સિદ્ધાનામપિ ચારિત્રલઘ્વિરહિતત્વાત્ તે નો ચારિત્રિણો નો અચારિત્રિણો ભવન્તિ, યે તુ ચારિત્રાલઘ્વિમન્તોઽજ્ઞાનિન-સ્તે ભજનયા દ્વયજ્ઞાનિનોઽપિ, । વ્યજ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

‘પાઠં ભયણા’ હે ભદન્ત ! જો જીવ ચારિત્રલઘ્વિસે રહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ઇસ્કે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં કિ યે જ્ઞાની ભી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । જ્ઞાનિયોમેં યહાં ચાર જ્ઞાન તક હો સકતે હૈં મનઃપર્યવજ્ઞાનકો છોડકર । તથા અજ્ઞાનિયોમેં ત્રીણ અજ્ઞાનતક હો સકતે હૈં । યહી ભજના હૈં । જિનકે ‘ચારિત્રલઘ્વિ નહીં હોતી હૈં’ એસે જીવ અસંયત ભી હોતે હૈં, અતઃ ચતુર્થગુણસ્થાનવર્તી હોનેકે કારણ એસે જીવોકે આદિકે મતિજ્ઞાન ઓર શ્રુતજ્ઞાન યે દો જ્ઞાન ભી હો સકતે હૈં । ઓર મતિજ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન યે ત્રીણ જ્ઞાન ભી હો સકતે હૈં । તથા ચારિત્ર-લઘ્વિસે રહિત એસે સિદ્ધાંકી જબ વિવક્ષા, જ્ઞાની હોનેકે વિચારમેં કી જાતી હૈં તબ ઇનકે ક્ષાયોપશમિક મત્યાદિક જ્ઞાન ન હોનેકે કારણ કેવલ એક ક્ષાયિક કેવલજ્ઞાન હી હોતા હૈં । સિદ્ધ ન ચારિત્રી હોતે હૈં ઓર ન અચારિત્રી હોતે હૈં । ઇસી તરહસે જબ ચારિત્રાલઘ્વિવાલોમેં અજ્ઞાનિયોંકી ગણના હોતી હૈં- તબ અજ્ઞાની હોનેકે કારણ ડનકે

રહિત હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે જ્ઞાનીઓમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન છોડીને તેમનામાં ચાર જ્ઞાન હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન સુધી હોય છે એજ ભજના છે જેઓમાં ચારિત્ર્યલઘ્વિ હોતી નથી, તેવા જીવો અસંયત પણ હોય છે. ‘ચતુર્થગુણસ્થાનવર્તી’ હોવાના કારણે એવા જીવોમાં મતિ અને શ્રુત જ્ઞાન એ બે જ્ઞાન હોઈ શકે છે અને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે. તથા ચારિત્ર્ય લઘ્વિથી રહિત એવા સિદ્ધોની જ્ઞાની હોવાના સંબંધની વિવક્ષાથી ન્યારે વિચારણા કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓમાં ક્ષયોપશમિક મત્યાદિક જ્ઞાન ન હોવાના કારણે કેવળ એક ક્ષાયિક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે સિદ્ધો ચારિત્રી કે અચારિત્રી હોતા નથી. એજ રીતે ન્યારે ચારિત્ર્ય લઘ્વિવાળાઓમાં અજ્ઞાનીઓની ગણના થાય છે. ત્યારે અજ્ઞાની હોવાના કારણે તેમનું જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે. એટલા માટે તેઓમાં ઓછામાં ઓછું

‘સામાયિકચરિત્તલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! સામાયિકચારિત્તલલ્લધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ । અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નાણી, નો અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! સામાયિકચારિત્તલલ્લધિકાઃ જીવાઃ જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, નો અજ્ઞાનિનઃ, કેવલવજ્ઞાઈં ચત્તારિ નાણાઈં મયણાઈં’ સામાયિકચારિત્તલલ્લધિકાનાં કેવલજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ, સર્વેષામેવ સામાયિકચારિત્તલલ્લધિમતાં જ્ઞાનિત્વાત્, ‘તસ્સ અલલ્લધિયાણં પંચ નાણાઈં, તિન્નિ ય અન્નાણાઈં મયણાઈં’ તસ્ય સામાયિકચારિત્તસ્ય અલલ્લધિકાનાં પચ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ,

જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોતે હૈં ઇસલિયે ઇનમેં કમસે કમ દો અજ્ઞાનતક ઔર અધિકસે અધિક ત્રીન અજ્ઞાનતક હો સકતે હૈં । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નસે ‘સામાયિક ચરિત્તલલ્લધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ સામાયિક ચારિત્તલલ્લધિવાલે હોને હૈં, વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સામાયિકચારિત્તલલ્લધિવાલે જીવ ‘નાણી’ જ્ઞાની હોતે હૈં ‘નો અન્નાણો’ અજ્ઞાની નહીં હોને હૈં । ‘કેવલવજ્ઞાઈં ચત્તારિ નાણાઈં મયણાઈં’ યે કેવલજ્ઞાનકો છોડકર ચાર જ્ઞાનવાલે મજનાસે હોતે હૈં કયોં કિ જિતને મી સામાયિકચારિત્તલલ્લધિવાલે જીવ હોતે હૈં વે સવ જ્ઞાની હોતે હૈં । ‘તસ્સ અલલ્લધિયાણં પંચનાણાઈં, તિન્નિ ય અન્નાણાઈં મયણાઈં’ જો જીવ સામાયિકચારિત્તકે અલલ્લધિક હોતે હૈં વે મજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે મી હો સકતે હૈં ઔર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે મી હો સકતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ

મે અજ્ઞાન સુધી અને વધારેમાં વધારે ત્રણ અજ્ઞાન સુધી હોય શકે છે પ્રશ્ન:- ‘સામાયિકચારિત્તલલ્લધિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી? હે ભગવન ! જે જીવ સામાયિક ચારિત્ર્ય લલ્લધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની । ઉ- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સામાયિક ચારિત્ર્યલલ્લધિવાળા જીવ ‘નાણી’ જ્ઞાની જ હોય છે ‘નો અન્નાણી’ અજ્ઞાની હોતા નથી । ‘કેવલવજ્ઞાઈં ચત્તારિ નાણાઈં મયણાઈં’ તેઓ કેવળજ્ઞાનને છોડીને ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. કારણ જેટલા સામાયિકચારિત્ર્ય લલ્લધિવાળા જીવ હોય છે તે તમામ જ્ઞાની જ હોય છે. ‘તસ્સ અલલ્લધિયાણં પંચનાણાઈં તિન્નિ-અન્નાણાઈં મયણાઈં’ જે જીવ સામાયિક ચારિત્ર્યની અલલ્લધિવાળા હોય છે તેઓ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. કહેવાનો હેતુ એ છે કે

સામાયિકચારિત્રાલઘ્વિમતાં મધ્યે યે જ્ઞાનિનસ્તેષાં છેદોપસ્થાપનીયાદિ સંભવેન સિદ્ધભાવેન વા પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા, યે તુ અજ્ઞાનિનસ્તેષાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ચ ભજનયૈવ, 'એવં જહા સામાયિકચારિત્તલઘ્વિયા અલઘ્વિયા ય ભણિયા, એવં જાવ અહ્વક્ષાયચરિત્તલઘ્વિયા અલઘ્વિયા ય ભાણિયન્વા' એવ રીત્યા યથા સામાયિકચારિત્રલઘ્વિકાઃ અલઘ્વિકાશ્ચ ભણિતાઃ, એવં યાવત્-છેદોપસ્થાપનીય-ચારિત્રલઘ્વિકાઃ અલઘ્વિકા', પરિહારવિશુદ્ધિકચારિત્રલઘ્વિકાઃ અલઘ્વિકાશ્ચ યથાખ્યાત ચારિત્રલઘ્વિકા અલઘ્વિકાશ્ચ ભણિતવ્યાઃ તત્ર ક્રમશઃ પ્રથમે જ્ઞાનિ

કિ સામાયિકચારિત્રકી અલઘ્વિવાલોમેં છેદોપસ્થાપનીયાદિ ચારિત્રવાલે ભી આતે હેં ઓર સિદ્ધ ભી આતે હેં । સો યે સવ અજ્ઞાની ન હોકર જ્ઞાની હી હોતે હેં । ક્યોં કિ હન સવમેં સમ્યગ્દર્શન હોતા હેં । અતઃ જબ સામાયિકચારિત્રકી અલઘ્વિવાલે જીવોંકે વીચમેં ઉન્હે લિયા જાના હેં તવ હનમેં પાંચ જ્ઞાન તક હો સકતે હેં । ઓર જબ સામાયિકચારિત્રકી અલઘ્વિવાલોમેં મિથ્યાદ્રષ્ટિ લિયે જાતે હેં- તવ વે અજ્ઞાની હોનેંકે કારણ ઉનકે ત્રીન અજ્ઞાનતક હો સકતે હેં । 'એવં જહા સામાયિકચારિત્તલઘ્વિયા, અલઘ્વિયા ય ભણિયા, એવં જાવ અહ્વક્ષાય ચરિત્તલઘ્વિયા અલઘ્વિયા ય 'ભાણિયન્વા' જિસ તરહ સે સામાયિક ચારિત્રલઘ્વિવાલે ઓર હસકી અલઘ્વિવાલે જીવોંકે વિષયમેં કહા ગયા હેં, ઉસી પ્રકારસે યાવત્- છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રકી લઘ્વિવાલે એવં હસકી અલઘ્વિવાલે, પરિહાર વિશુદ્ધિકચારિત્રકી લઘ્વિવાલે એવં હસકી અલઘ્વિવાલે, તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર કી લઘ્વિવાલે એવં હસકી

સામાયિક ચારિત્રની અલઘ્વિવાળાઓમાં છેદોપસ્થાપનીયાદિક ચારિત્રવાળાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને સિદ્ધોનો પણ સમાવેશ થાય છે તેથી તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે કારણ કે તેમનામાં સમ્યગ્દર્શન હોય છે. અતઃ જ્યારે સામાયિક ચારિત્રની અલઘ્વિવાળા જીવોમાં તેઓને ગ્રહણ કરવામાં આવે ત્યારે તેઓમાં પાત્ર જ્ઞાન પર્યંત હોય શકે છે. અને જ્યારે સામાયિક ચારિત્રની અલઘ્વિવાળાઓમાં મિથ્યાદ્રષ્ટિ લેવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ અજ્ઞાની હોવાના કારણે તેઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન પર્યંત હોઈ શકે છે. 'એવં જહા સામાયિકચારિત્તલઘ્વિયા અલઘ્વિયાય ભણિયા એવં જાવ અહ્વક્ષાય ચરિત્તલઘ્વિયા અલઘ્વિયાય ભાણિયન્વા' જે રીતે સામાયિક ચારિત્ર લઘ્વિવાળા અને તેની અલઘ્વિવાળા જીવોના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે તે જ રીતે-યાવત્-છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની લઘ્વિવાળા અને તેની અલઘ્વિવાળા, પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રની લઘ્વિવાળા અને તેની અલઘ્વિવાળા તથા યથાખ્યાત ચારિત્રની લઘ્વિવાળા અને તેની અલઘ્વિવાળા

નો, નો અજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ચ તેષાં પરિ-
હારવિશુદ્ધિકાન્તચારિત્રલબ્ધિમતાં ભવન્તિ, તદલબ્ધિકાનાં તુ પશ્ચ જ્ઞાનાનિ,
ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયૈવ ભવન્તિ 'નવરં' અહકૃત્વાયચરિત્તલદ્વિયાણં પંચ-
નાણાં મયણાઈ'નવરં યથાખ્યાતચારિત્રલબ્ધિકાનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા બોધ્યાનિ,
તથા ચ છેદોપસ્થાપનીયાદિ ચારિત્રત્રયલબ્ધિમન્તો જ્ઞાનિન એવ, તેષાં ચાઘાનિ
ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, તદલબ્ધિમન્તો યથાખ્યાતચારિત્રલબ્ધિમન્તશ્ચ

અલબ્ધિવાલે જીવોં કે વિષયમેં મી સમજના ચાહિયે । અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રકી લબ્ધિવાલોંસે લેકર યથાખ્યાત ચારિત્રતક કી લબ્ધિવાલે જીવોંમેં જ્ઞાની હી જીવ હોતે હૈં અતઃ વે સવ ભજનાસે કેવલજ્ઞાનવર્જ ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર જો इनकी અલબ્ધિવાલે હોતે હૈં વે જ્ઞાની મો હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની મી હોતે હૈં- જ્ઞાનિયોંમેં પાંચ જ્ઞાન તક હો સકતે હૈં ઓર અજ્ઞાનિયોંમેં ત્રીજ અજ્ઞાનતક હો સકતે હૈં । પરન્તુ 'નવરં' યથાખ્યાતચારિત્રલબ્ધિવાલોંમેં જો વિશેષતા હૈ વહ 'અહકૃત્વાય ચરિત્તલદ્વિયા પંચનાણાઈ' મયણાઈ' ઇસ પ્રકારસેહૈ કિ સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિક ઓર સૂક્ષ્મસાંપરાય इनकी લબ્ધિવાલે જીવ છદ્મસ્થ હોતે હૈં- અતઃ છદ્મસ્થ હોનેકે કારણ इनमें ચાર હી જ્ઞાન ભજનામેં હોતે હૈં પરન્તુ જો યથાખ્યાતચારિત્ર-લબ્ધિવાલે જીવ હોતે હૈં વે છદ્મસ્થ મો હોતે હૈં ઓર કેવલીમી હોતે હૈં । અતઃ इन में तथा सामायिक चारित्र आदि की अलबिधवाले

જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું અર્થાત્ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રલબ્ધિવાળાઓથી લઈને યથાખ્યાત ચારિત્ર પર્યંતની લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની જ હોય છે. એટલા માટે તેઓને ભજનાથી કેવળજ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે અને તેની અલબ્ધિવાળા હોય છે તેઓ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બને હોય છે. જ્ઞાનીઓમાં પાંચ જ્ઞાન સુધીના અને અજ્ઞાની-ઓમાંત્રણ અજ્ઞાન સુધી હોય છે પરંતુ 'નવરં' યથાખ્યાત ચારિત્રલબ્ધિવાળાઓમાં જે વિશેષતા છે તે 'અહકૃત્વાય ચરિત્તલદ્વિયા પંચનાણાઈ' મયણાઈ' તે એવી રીતે છે કે સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિક અને સૂક્ષ્મ સાંપરાય તેની લબ્ધિવાળા જીવ છદ્મસ્થ હોય છે એટલે છદ્મસ્થ હોવાના કારણે તેઓમાં ચાર જ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે પરંતુ જે યથાખ્યાત ચારિત્રલબ્ધિવાળા જીવ હોય છે તે છદ્મસ્થ પણ હોય છે અને કેવળી પણ હોય છે. એટલા માટે તેમનામાં તથા સામાયિક ચારિત્ર આદિની અલબ્ધિવાળા જ્ઞાનીઓમાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે. યથાખ્યાત ચારિત્રને વીતરાગ ચારિત્ર કહેલ છે

યે જ્ઞાનિનસ્તેષાં પૃથ્વૈ જ્ઞાનાનિ ભજનયા, યે તુ અજ્ઞાનિનસ્તેષામજ્ઞાનત્રયં ભજનયૈવ,
યથાસ્થ્યાતચારિત્રલઘ્વિમતામુક્તવિશેષં સૂચયિતુમાદ-નવરમિત્યાદિ । એનશ્ચ
સામાયિકાદિ ચારિત્રચતુષ્ટયલઘ્વિમતાં છદ્મસ્થતયા ચત્ત્વારિ એવ જ્ઞાનાનિ
ભજનયા, યથાસ્થ્યાતચારિત્રલઘ્વિમતાન્તુ છદ્મમ્મિન્નતયા પચ્ચાપિ જ્ઞાનાનિ
ભવન્તીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘ચરિત્તાચરિત્તલઘ્વિયા ણં મંતે । જીવા કિં
નાણી, અન્નાણી ?’ હે ભદ્રન્ત ! ચારિત્રાચારિત્રલઘ્વિકા દેશવિરતિમન્તઃ સ્વલ
જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? ભગવાનાદ-‘ગોયમા !
નાણી, નો અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! ચારિત્રાચારિત્રલઘ્વિકા જીવાઃ જ્ઞાનિનો ભવન્તિ,
નો અજ્ઞાનિનઃ, તત્ર ‘અત્યેગદ્વયા દુન્નાણી, અત્યેગદ્વયા તિન્નાણી’ સન્તિ એકે
ચારિત્રાચારિત્રલઘ્વિમન્તો જ્ઞાનિનો દ્વિજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, સન્તિ એકે તાદૃશ-
લઘ્વિમન્તો જ્ઞાનિનસ્ત્રિજ્ઞાનિનઃ ‘જે દુન્નાણી તે આભિણિવોહિયનાણી ય, સુય-

જ્ઞાનિયોમં ભજનાસે પાંચ જ્ઞાન હોતે હૈં । યથાસ્થ્યાતચારિત્ર વીતરાગ
ચારિત્ર કહા હૈં । ઓર ઇસમં જો પાંચે જ્ઞાનોંકો ભજના સે કહા
ગયા હૈં વહ ગ્યારહવેં ઓર ચારહવે ગુણમ્થાનકો લેકર કહા ગયા હૈં ।
અવ ગૌતમ રવામી પ્રસુસે એસા પૂછતે હૈં ‘ચરિત્તાચરિત્ત લઘ્વિયા ણં મંતે!
જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદ્રન્ત ! જો જીવ ચારિત્રાચારિત્ર લઘ્વિ-
વાલે-દેશવિરતિવાલે હોતે હૈં, વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે
હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમં પ્રસુ કહતે હૈં- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! દેશવિરતિ
વાલે જીવ ‘નાણી, નો અન્નાણી’ જ્ઞાની હોતે હૈં, અજ્ઞાની નહીં હોતે
હૈં । ઇન્મં ‘અત્યેગદ્વયા દુન્નાણી, અત્યેગદ્વયા તિન્નાણી’ કિનનેક દેશ-
વિરતિવાલે જીવ દો જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિનનેક દેશવિરતિવાલે
જીવ ત્રીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ‘જે દુન્નાણી, તે આભિણિવોહિયનાણી ય,

અને તેમનામાં જે પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી કહેલ છે તે ૧૧ અગ્યારમા અને ૧૨ ખારમા
શુશ્રુથાનને લખેને જ કહેલ છે પ્રશ્ન.- ચરિત્તાચરિત્તલઘ્વિયા ણં મંતે જીવા કિં
નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! જે જીવ ચારિત્રાચારિત્ર લઘ્વિયાના-દેશવિરતિવાળા હોય છે
તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ:- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! દેશવિરતિવાળા જીવ
‘નાણી, નો અન્નાણી’ જ્ઞાની જ હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી ‘અત્યેગદ્વયા દુન્નાણી
અત્યેગદ્વયા તિન્નાણી’ કેટલાક દેશ વિરતિવાળા જીવ એ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ
જ્ઞાનવાળા હોય છે ‘જે દુન્નાણી તે આભિણિવોહિયનાણી ય સુયનાણી ય’

નાણી ય' એ દ્વિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ, 'જે તિન્નાણી તે આભિનિવોધિયનાણી સુચનાણી, ઓહિનાણી ય' એ ત્રિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ, 'તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચ નાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ' તસ્ય ચારિત્રાચારિત્રસ્ય અલલ્લિધિકાનાં શ્રાવકભિન્નાનાં જ્ઞાનિનાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ એ તુ અજ્ઞાનિનસ્તેપાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયૈવ ભવન્તિ, 'દાણલલ્લિધિયાણ પંચનાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ' દાનાન્તરાયકર્મક્ષયોપશમાદ્ દાને દાતવ્યે વસ્તુનિ

સુચનાણી ય' દો જ્ઞાનવાલે જીવોંમેં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન એ દો જ્ઞાન હોતે હૈં તથા 'જે તિન્નાણી તે આભિનિવોધિયનાણી, સુચનાણી, ઓહિનાણી ય' ત્રીણ જ્ઞાનવાલોંમેં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન એ ત્રીણ જ્ઞાન હોતે હૈં । 'તસ્સ અલલ્લિધિયાણં પંચનાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ' તથા જો જીવ ચારિત્રાચારિત્ર લલ્લિધિવાલે નહીં હોતે હૈં- એ જ્ઞાની બી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની બી હોતે હૈં. જો જ્ઞાની હોતે હૈં એ ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં- ક્યોં કિ એ શ્રાવક કે ચારિત્ર સે ભિન્ન ચારિત્રવાલે હૈં । તથા જો યહાં અજ્ઞાની હોતે હૈં ઇનમેં બી ત્રીણ અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં અર્થાત્ દો અજ્ઞાન તો હોંગે હી- પર ત્રીસરા અજ્ઞાન-વિભંગજ્ઞાન હો બી સકતા હૈં- ઓર નહીં બી હો સકતા હૈં । 'દાણલલ્લિધિયા ણં પંચનાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ' દાનાન્તરાય કર્મકે ક્ષયોપશમસે દાન-દાતવ્ય વસ્તુમેં જિનકી લલ્લિધિ હોતી હૈ એ દાનલલ્લિધિવાલે જીવ હૈં । એસે જીવ જ્ઞાની બી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાનો

જે એ જ્ઞાનવાળા જીવોંમાં મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ જ્ઞાન હોય છે. તથા 'જે તિન્નાણી તે આભિનિવોધિયનાણી, સુચનાણી ઓહિયનાણી ય' ત્રણ જ્ઞાનવાળામાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન તથા અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે 'તસ્સ અલલ્લિધિયાણં પંચનાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ' જે જીવ ચારિત્ર્યા ચારિત્ર્યલલ્લિધિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેઓ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેમકે તેઓ શ્રાવકના ચારિત્ર્યથી જુદા પ્રકારના ચારિત્ર્યવાળા હોય છે તથા જેમને અહીં અજ્ઞાની ગણવાના છે તેમનામાં પણ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત્ તેમનામાં એ અજ્ઞાન તો હોય જ પરંતુ ત્રીજું વિભંગ અજ્ઞાન-વિભંગજ્ઞાન પણ હોય શકે છે અને હોતું પણ નથી 'દાણલલ્લિધિયાણં પંચનાણાઈં, તિન્નિ અન્નાણાઈં ભયણાણ' દાનાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી દાન-દાતવ્ય વસ્તુમાં જેની લલ્લિધિ થાય છે તે દાનલલ્લિધિ જીવ છે. તેવા જીવ

લબ્ધિર્યેષાં તે દાનલબ્ધયઃ, તે ચ જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ, તત્ર યે જ્ઞાનિન-
સ્તેષાં પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, કેવલજ્ઞાનિનામપિ દાનલબ્ધિયુક્તત્વાત્, યે
તુ અજ્ઞાનિનો દાનલબ્ધિમન્તસ્તેષાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ ભજનયૈવ ભવન્તિ । ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘તસ્સ અલદ્ધિયા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! તસ્ય દાનસ્ય અલબ્ધિકા જીવાઃ
કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !
नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी केवलनाणी’ हे गौतम ! दानस्य अल-
ब्धिकाः जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिन- दानालब्धिमन्तस्तु मिद्धा, ते
च दानान्तरायक्षयेऽपि दातव्याभावात् सम्प्रदानासत्त्वात् दानप्रयोजनाभावाच्च
दानालब्धयः प्रोक्तास्ते नियमात् नियमतः एकज्ञानिनः-केवलज्ञानिनो भवन्ति।
अथ लाभभोगोपभोगवीर्यलब्धीस्तदलब्धयश्चातिदिशन्नाह-‘ एवं जाव वीरियस्स

भी होते हैं । इनमें जो ज्ञानी होते हैं वे भजनासे पांच ज्ञानवाले
होते हैं । क्यों कि केवलज्ञानियोंको भी दानलब्धिसे युक्त माना गया
है । तथा जो दानलब्धिवाले अज्ञानी होते हैं उनके तीन अज्ञान
भजनासे ही होते हैं । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-
‘तस्स अलद्वियाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! जो दानलब्धिवाले नहीं होते हैं-
ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें
प्रभु कहते हैं- ‘गोयमा’ हे गौतम ‘नाणी, नो अन्नाणी नियमा एग-
नाणी केवलनाणी’ दानकी अलब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी
नहीं होते हैं । दानालब्धिवालोंमें सिद्ध जीवोंको लिया गया है.
इनके यद्यपि दानान्तरायके क्षयसे दानलब्धि होनी चाहिये- परन्तु
दातव्य वस्तुके अभावसे, सम्प्रदानके असत्त्वसे, और दानप्रयोजनके
अभावसे इन्हें दानालब्धिवाले कहा गया है । ये नियमसे एक ज्ञान

જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેમા જે જ્ઞાની હોય છે તેઓ ભજનાથી
પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેમકે કેવળજ્ઞાનીઓને પણ દાનલબ્ધિવાળ માનવા આવ્યા છે
તથા જે દાનલબ્ધિવાળા અજ્ઞાની હોય છે તેમને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે પ્રશ્ન -
‘તસ્સ અલદ્ધિયાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! જે દાનલબ્ધિવાળા હોતા નથી તેવા જીવો
જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? :- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી નો અન્નાણી
‘નિયમા એગનાણી કેવલનાણી’ દાનઅલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે, અજ્ઞાની હોતા
નથી દાન લબ્ધિવાળાઓમાં સિદ્ધ જીવોની ગણતરી કરવામાં આવી છે જો કે તેઓમા
દાનાન્તરાયના ક્ષયથી દાનલબ્ધિ હોવી જોઈએ પરંતુ દાનસ્વ વસ્તુના અભાવથી સંપ્રદાનના
અસત્વથી અને દાન પ્રયોજનના અભાવથી તેઓને દાનાલબ્ધિવાળા કહ્યા છે એ નિયમથી

લઢ્ઢી, અલઢ્ઢી ય ભાણિયવ્વા' એવં દાનસ્ય લઘ્વિવદેવ યાવત્-લાભસ્ય, ભોગસ્ય, ઉપભોગસ્ય, વીર્યસ્ય ચ લઘ્વિઃ, અલઘ્વિશ્ચ મણિતવ્યા વક્તવ્યા, તત્ર લાભાદી-નામપિ અલઘ્વયઃ સિદ્ધાનામેવ દાનાલઘ્વિવદવસેયાઃ, ન ચ દાનાઘન્ટરાય-ક્ષયાત્ કેવલિનાં દાનાદયઃ સર્વથા કથં ન ભવન્તિ ? ઇતિ વાચ્યમ્, તેષાં હિ મગવતાં કૃતકૃત્યતયા પ્રયોજનાભાવાત્ તદભાવસિદ્ધેઃ 'વાલવીરિયલઢ્ઢિયાણં તિન્નિ નાણાં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા' વાલવીર્યલઘ્વિકાનામ્ અમંયતાનાં જ્ઞાનિનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ, અજ્ઞાનિનાશ્ચ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજનયા ભવન્તિ, 'તસ્સ

વાલે અર્થાત્ કેવલ જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । 'એવં જાવ વીરિયસસ લઢ્ઢી અલઢ્ઢી ય ભાણિયવ્વા' ઇસી તરહસે યાવત્-લાભ, ભોગ, ઉપભોગ ઓર વીર્ય ઇનકી લઘ્વિવાલે ઓર અલઘ્વિવાલે મી કહના ચાહિયે । ઇન મેં લાભાદિકોં કી અલઘ્વિવાલોંમેં સિદ્ધોંકો લિયા ગયા હૈ- અતઃ ઇન્હેં જ્ઞાની હી જાનના ચાહિયે ઓર યે ઇક જ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । યહાં પર ઇસી આશંકા નહીં કરના ચાહિયે 'કિ સિદ્ધોં મેં દાનાદિક અન્તરાય કા સર્વથા ક્ષય હો જાતા હૈ તવ (કેવલિયોં) સિદ્ધોં મેં દાનાદિકોં કા અભાવ સર્વથા આપ કૈસે કહતે હૈં?' કયોંકિ વે મગવાન્ કૃતકૃત્ય હો જાતે હૈં- ઇસ લિયે ઉન્હેં કોઈ પ્રયોજન નહીં રહતા હૈ અતઃ પ્રયોજનાભાવાત્ દાનાદિ લઘ્વિયોંકા વહાં અભાવ સિદ્ધ હોતા હૈ । 'વાલવીરિયલઢ્ઢિયા ણં તિન્નિ નાણાં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા' જો વાલવીર્યલઘ્વિવાલે જીવ હોતે હૈં- વે જ્ઞાની મી હોતે હૈં ઓર

-કેવળજ્ઞાન-એક જ્ઞાનવાળા હોય છે 'એવં જાવ વીરિયલઢ્ઢી અલઢ્ઢીય ભાણિયવ્વા' એજ રીતે - યાવત્ - લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય તેની અલઘ્વિ અને લઘ્વિવાળાના વિષયમાં પણ સમજવું તેમાં લાભાદિકોની અલઘ્વિવાળાઓમાં સિદ્ધોને ગણવામાં આવ્યા છે એટલે તેમને જ્ઞાની જ ગણવા અને તે એક જ જ્ઞાનવાળા હોય છે. અહીં એવી શંકા ન કરવી કે સિદ્ધોમાં દાનાન્તરાયનો સર્વથા નાશ થઈ જાય છે. ત્યારે (કેવળીયો) સિદ્ધોમાં દાનાનિનો સર્વથા અભાવ આપ કેવી રીતે કહો છો. કારણકે તેઓ કૃતકૃત્ય થઈ જાય છે. એટલે તેઓને કોઈ પ્રયોજન રહેતું નથી એટલે પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી દાનાદિલઘ્વિઓનો અભાવ પણ સિદ્ધ થાય છે 'વાલવીરિયલઢ્ઢિયાણં તિન્નિ નાણાં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા' જે વાલવીર્ય લઘ્વિવાળા જીવ હોય છે. તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે અને જે જ્ઞાની હોય છે. તેઓમાં

અલદ્વિયાણં પંચ નાણાઈં મયણાઈં તસ્ય વાલવીર્યસ્ય અલઘ્વિકાનાં સંયતાનાં સંયતાસંયતાનાં ચ જ્ઞાનિત્વેનૈવ પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, 'પંડિયવીરિય-લદ્વિયાણં પંચ નાણાઈં મયણાઈં' પણ્ડિતવીર્યલઘ્વિકાનાં સંયતાનાં જ્ઞાનિત્વેનૈવ પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, 'તસ્સ અલદ્વિયાણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં નાણાઈં અન્નાણાઈં તિન્નિ ય મયણાઈં' તસ્ય પણ્ડિતવીર્યસ્ય અલઘ્વિકાનામ્ અસંય-તાનાં સંયતાસંયતાનાં સિદ્ધાનાશ્ચ મધ્યે અસંયતાનામાયં જ્ઞાનત્રયં મનઃપર્યવ-ર્જિતમ્ અજ્ઞાનત્રયં ચ ભજનયા ભવતિ, સંયતાસંયતાનાં તુ જ્ઞાનત્રયં ભજન-

અજ્ઞાની ખી હોતે હૈં- જો જ્ઞાની હોતે હૈં ઉનમેં ભજનાસે હી તીન જ્ઞાન હોતે હૈં ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં ઉનમેં ખી તીન અજ્ઞાન ભજનાસે હી હોતે હૈં । 'તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચનાણાઈં મયણાઈં' તથા જો વાલવીર્યકી અલઘ્વિવાલે જીવ હોતે હૈં વે સંયત ઓર સંયતા-સંયત હોતે હૈં અતઃ ઉનમેં 'પંચનાણાઈં મયણાઈં' પાંચ જ્ઞાન ભજનાસે હી હોતે હૈં । ક્યોં કિ યે જ્ઞાની હી હોતે હૈં । 'પંડિયવીરિયલદ્વિયાણં પંચનાણાઈં મયણાઈં' પણ્ડિતવીર્યલઘ્વિવાલે જીવ સંયત હોનેસે જ્ઞાની હી હોતે હૈં. ઇસ કારણ ઉનમેં પાંચ જ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । 'તસ્સ અલદ્વિયાણં મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં નાણાઈં અન્નાણાઈં તિન્નિય મયણાઈં' પણ્ડિતવીર્યકી અલઘ્વિવાલોંમેં અસંયત, સંયતાસંયત ઓર સિદ્ધ યે સવ આતે હૈં-ઇનકે વીચમે જો અસંયત જ્ઞાની હોતે હૈં ઉનમેં મનઃપર્યવજ્ઞાનકો છોડકર આદિ કે જ્ઞાનત્રય, ભજનાસે હોતે હૈં તથા ઉન અસંયતોંમેં જો

ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેમનામાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'તસ્સ અલદ્વિયાણં પંચનાણાઈં મયણાઈં' તથા બાલપણ્ડિતવીર્યની જે અલઘ્વિ-વાળા જીવ હોય છે, તે સંયતાસંયત હોય છે એટલા માટે તેઓમાં 'પંચનાણાઈં મયણાઈં' પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે. 'પંડિય-વીરિયલદ્વિયાણં પંચનાણાઈં મયણાઈં' પંડિતવીર્યલઘ્વિવાળા જીવ સંયત હોવાના કારણે જ્ઞાની જ હોય છે એટલા માટે તેઓમાં પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'તસ્સ અલદ્વિયાણ મણપજ્જવનાણવજ્જાઈં નાણાઈં અન્નાણાઈં તિન્નિય મયણાઈં' પંડિતવીર્યની અલઘ્વિવાળાઓ અસંયત, સંયતાસંયત અને સિદ્ધ એ સધળાનો સમાવેશ થાય છે તેઓમાં જે અસંયત અને સંયતાસંયત અને સિદ્ધ એ સધળાનો સમાવેશ થાય છે તેઓમાં જે અસંયત જ્ઞાની હોય છે. તેમનામાં મનઃપર્યવજ્ઞાન છોડીને બાકીના ત્રણ જ્ઞાન

યૈવ ભવતિ, સિદ્ધાનાં ચ પણ્ડિતવીર્યવાચ્યે પ્રત્યુપેક્ષણાદ્યનુષ્ઠાને પ્રવૃત્ત્યભાવેન પણ્ડિતવીર્યલબ્ધિકતયા કેવલજ્ઞાનમેવ ભવતિ, મનઃપર્યવજ્ઞાનન્તુ પણ્ડિતવીર્ય-લબ્ધિમતામેવ ભવતીત્યાશયેનાહ-મનઃપર્યવજ્ઞાનવર્જિતાનિ જ્ઞાનાનિ અજ્ઞાનાનિ ત્રીણિ ચ ભજનયા इति । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વાલપંડિયવીરિયલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! વાલપણ્ડિતવીર્યલબ્ધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ-‘તિન્નિ નાણાઈં મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! વાલપણ્ડિતવીર્યલબ્ધિકાનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ ભજનયા મવન્તિ, ‘તસ્સ

અજ્ઞાની હોતે હૈં ઉનમેં ત્રીન અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં તથા જો સંયતાસંયત જીવ હોતે હૈં ઉનમેં ત્રીન જ્ઞાન ભજના સે હોતે હૈં । તથા સિદ્ધજીવ પણ્ડિતવીર્યવાચ્ય પ્રત્યુપેક્ષણાદિરૂપ (પડિલેહ્ણાદિ) અનુષ્ઠાનમેં પ્રવૃત્તિ રહિત હોતે હૈં । અતઃ ઇસમેં ઉનકી પ્રવૃત્તિકે અભાવમેં પણ્ડિતવીર્ય-લબ્ધિકતા હોનેસે કેવલજ્ઞાન હી હોતા હૈં અન્ય જ્ઞાન નહીં । મનઃ-પર્યવજ્ઞાનકો જો યહાં સૂત્રમેં છોડનેકી વાત કહી ગઈ હૈં ઉસકા કારણ યહ હૈં કિ મનઃપર્યવજ્ઞાન પણ્ડિતવીર્યલબ્ધિવાલોંકો હી હોતા હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘વાલપંડિયવીરિયલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ વાલપણ્ડિતવીર્ય-અલબ્ધિવાલે હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- તિન્નિ નાણાઈં મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! વાલપણ્ડિતવીર્યલબ્ધિવાલોંમેં ત્રીન જ્ઞાન ભજના સે હોતે હૈં. તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈં કિ વાલપણ્ડિત વીર્યલબ્ધિવાલે જીવ જ્ઞાનીહી હોતે હૈં- અતઃ ઉનમેં ભજનાસે હી ત્રીન જ્ઞાન હોતે હૈં । તથા જો જીવ વાલ-

ભજનાથી હોય છે. તથા જે સયતાસયત જીવ હોય છે તેમને ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. સિદ્ધ જીવે પડિતવીર્યવાચ્ય પ્રત્યુપેક્ષણાદિરૂપ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ વિનાના હોય છે. તેથી તેઓમાં તેની પ્રવૃત્તિના અભાવમાં પડિતવીર્યલબ્ધિકતા હોવાથી કેવલ-જ્ઞાન જ હોય છે અન્યજ્ઞાન નહીં મનઃપર્યવજ્ઞાનને અહીં સૂત્રમાં છોડવાનું કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે મનઃપર્યવજ્ઞાન પડિતવીર્યલબ્ધિવાળાઓને જ હોય છે. પ્રશ્ન :- ‘વાલપંડિયવીરિયલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિ નાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જે જીવ વાલપડિતવીર્યલબ્ધિવાળા હોય છે. તેઓ જ્ઞાની હોય છે જ્ઞાની ? ઉ :- ‘તિન્નિ નાણાઈં મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! વાલપડિતવીર્યલબ્ધિવાળાઓમાં ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વાલપડિતવીર્યલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની જ હોય છે. તેથી તેઓમાં ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે તથા જે જીવ વાલપડિતવીર્યની

અલદ્વિયાણં પચ નાણાઈ, તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ' તસ્ય વાલપ્પિટતવીર્યસ્ય સંયતાસંયતસ્ય અલઘ્વિકાનામ્ અશ્રાવકાણામ્ પચ્ચ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મજ્જનયા મવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઈંદિયલદ્વિયા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?’ હે મદન્ત ! ઇન્દ્રિયલઘ્વિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો મવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ચત્તારિ ણાણાઈ, તિન્નિ ય અન્નાણાઈ મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયલઘ્વિકાનાં ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ

પણ્ડિતવીર્યકી અલઘ્વિવાલે હોતે હૈં ‘તસસઅલદ્વિયાણં પચ નાણાઈ તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ’ વે જ્ઞાની મી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની મી હોતે હૈં-જો જીવ ઇનમેં જ્ઞાની હોતે હૈં ડનમેં મજનાસે પાંચ જ્ઞાન તક હો સકતે હૈં ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં ડનમેં મી મજનાસે ત્રીન અજ્ઞાન તક હો સકતે હૈં । વાલપ્પિટતવીર્યકા તાત્પર્ય સંયતાસંયતસે હૈ- ઇસકી અલઘ્વિવાલે અશ્રાવક હોતે હૈં । અશ્રાવકમેં સિદ્ધ મી આજાતે હૈં । અતઃ ઇસી અપેક્ષાસે યહાં પાંચ જ્ઞાનોંકા હોના મજનાસે કહા ગયા હૈ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રમુસે ઇસા પૂછતે હૈં- ‘ઈંદિયલદ્વિયાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાલે હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઇસકે ડત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં- ‘ચત્તારિ નાણાઈ તિન્નિ ય અન્નાણાઈ મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! જો જીવ ઇનમેં જ્ઞાની હોતે હૈં ડનકો મજનાસે ચાર જ્ઞાન હોતે હૈં ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં ડનમેં ત્રીન અજ્ઞાન મજનાસે હોતે હૈં । ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાલે જ્ઞાનિયોંમેં કેવલજ્ઞાન નહીં હોતા હૈ, કયોં કિ

અલઘ્વિવાળા હોય છે તેઓ ‘તસસ અલદ્વિયાણં પંચનાણાઈ તિન્નિ અન્નાણાઈ મયણાઈ’ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે જે જીવ તેઓમા જ્ઞાની હોય છે તેઓમા પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે અને જે જીવ અજ્ઞાની હોય છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોવાની શક્યતા છે-હોય છે બાહ્યપરિતીર્ણનુ તાત્પર્ય સંયતા સંયતથી છે. તેની અલઘ્વિવાળા અશ્રાવક હોય છે અશ્રાવકમાં સિદ્ધો પણ આવી જાય છે એટલા માટે તે અપેક્ષાએ પાંચ જ્ઞાનોનુ હોવું -ભજનાથી કલુ છે પ્રશ્ન - ‘ઈંદિયલદ્વિયાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જે જીવ ઇન્દ્રિય લઘ્વિવાળા હોય છે. તેઓ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ:-‘ચત્તારિનાણાઈ તિન્નિ ય અન્નાણાઈ મયણાઈ’ હે ગૌતમ ! જે જીવ તેઓમા જ્ઞાની હોય તેઓને ભજનાથી ચાર જ્ઞાન હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓમા ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાળા જ્ઞાની-ઓમા કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી કેમકે કેવળીઓમા ઇન્દ્રિયાના ઉપયોગનો અભાવ હોય છે.

મજનયા મવન્તિ, તથા ચ-ઇન્દ્રિયલબ્ધિકા યે જ્ઞાનિનસ્તેષાં ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ મજનયા બોધ્યાનિ, કેવલજ્ઞાનન્તુ ન, કેવલિનામિન્દ્રિયોપયોગાભાવાત્, યે તુ અજ્ઞાનિનસ્તેષામજ્ઞાનત્રયં મજનયૈવેતિ શાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! તસ્ય ઇન્દ્રિયસ્ય અલબ્ધિકાઃ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો મવન્તિ, અજ્ઞાનિનો ચા ? હતિ પૃચ્છા પ્રશ્નઃ, ‘મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નાણી, નો અન્નાણી, નિયમા એગનાણી કેવલનાણી’ હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયાલબ્ધિકાઃ જ્ઞાનિનો મવન્તિ, નો અજ્ઞાનિનઃ, તે સ્વલુ ઇન્દ્રિયાલબ્ધિકાઃ કેવલિન એવ ઇતિ નિયમાત્ નિયમતઃ એકજ્ઞાનિનરતે કેવલજ્ઞાનિન એવ મવન્તિ, ‘સોઈન્દિયલદ્વિયા ણં જહા ઇન્દિયલદ્વિયા’ શ્રોત્રેન્દ્રિયલબ્ધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ યથા ઇન્દ્રિયલબ્ધિકા-સ્તથૈવ વક્તવ્યા, તે ચ યે જ્ઞાનિનસ્તે કેવલિમિન્નત્વાત્ મજનયા પ્રથમજ્ઞાન-ચતુષ્ટયશાલિનો મવન્તિ, અજ્ઞાનિનસ્તુ મજનયા વ્યજ્ઞાનિનો મવન્તિ । ગૌતમઃ

કેવલિયોંકો ઇન્દ્રિયોંકે ઉપયોગકા અભાવ રહતા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ- ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ કિ હે મદન્ત ! જો જીવ ઇન્દ્રિયાલબ્ધિવાલે હોતે હૈ- વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈ યા અજ્ઞાની હોતે હૈ ? ઇસકે ઉત્તરવેં પ્રશ્ન કહેતે હૈ- ‘નાણી, નો અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! જો જીવ ઇન્દ્રિયોંકી લબ્ધિ વિનાકે હોતે હૈ વે જ્ઞાની હોતે હૈ અજ્ઞાની નહીં હોતે હૈ । જ્ઞાનિયોંમેં મી વે દો તીન આદિ જ્ઞાનવાલે નહીં હોતે હૈ । કિન્તુ એક કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈ । એસા નિયમ હૈ ‘સોઈન્દિયલદ્વિયાણં જહા ઇન્દિયલદ્વિયા’ જિસ તરહસે ઇન્દ્રિય લબ્ધિવાલે જીવોંકો કહા ગયા હૈ ઉસી તરહસે શ્રોત્રઇન્દ્રિય લબ્ધિવાલે જીવોંકો જ્ઞાનના ચાહિયે । અર્થાત્ શ્રોત્રઇન્દ્રિય લબ્ધિવાલે જીવ જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાની દોનોં પ્રકારકે હોતે હૈ ઇનમેં જો જ્ઞાની હોતે હૈ વે કેવલીસે મિશ્ર હોતે હૈ ઇસલિયે વે મજનાસે ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈ ઓર જો

પ્રશ્ન :- ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ હે ભગવાન ! જે જીવ ઇન્દ્રિયાલબ્ધિવાળા હોય છે. તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ - ‘નાણી નો અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! જે જીવ ઇન્દ્રિયાની લબ્ધિ રહિત હોય છે તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી. જ્ઞાનીઓમા પણ બે ત્રણ આદિજ્ઞાનવાળા નહીં પણ ફક્ત એક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે તેવો નિયમ છે. ‘સોઈન્દિયલદ્વિયાણં જહા ઇન્દિયલદ્વિયા’ જેવી રીતે ઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળા જીવોના વિષે કહ્યું છે તેવીજ રીતે શ્રોત્રલબ્ધિવાળા જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું અર્થાત્ શ્રોત્રઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંને પ્રકારના હોય છે. તેઓમાં જે જ્ઞાની હોય છે. તેઓ કેવળજ્ઞાની જ હોય છે. એટલે ભજનાથી તેઓ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને તેઓમાના અજ્ઞાની ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન:-

પૃચ્છતિ-‘તસ્સ અલદ્વિયા ણં પુચ્છા’ તસ્ય શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય અલઘ્વિકાઃ સ્વલુ જીવા-
કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !
नाणी वि, अन्नाणी वि’ हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियालघ्विका जीवाः ज्ञानिनोऽपि
भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि, ‘जे नाणी ते अत्येगइया दुन्नाणी, अत्येगइया एगनाणी’
ये श्रोत्रेन्द्रियालघ्विका ज्ञानिनस्ते सन्ति एकके केचन द्विज्ञानिनो भवन्ति,
सन्ति एकके तु एकज्ञानिनो भवन्ति, ‘जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी
सुयनाणी, जे एगनाणी ते केवलनाणी’ ये द्विज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः
श्रुतज्ञानिनो भवन्ति, ये एकज्ञानिनस्ते केवलज्ञानिनो भवन्ति, तथा च श्रोत्रे-
न्द्रियालघ्विमन्तो जीवा ये ज्ञानिनस्ते प्रथमद्वयज्ञानशालिनः, ते च अपर्या-

इनमें अज्ञानी होते हैं वे भजनासे तीन अज्ञानवाले होते हैं ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘तस्स अलद्विયાणं પુચ્છા’
हे भदन्त ! जो जीव श्रोत्रइन्द्रियके लघ्विवाले नहीं होते हैं वे क्या
ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं-
‘गोयमा नाणी वि अन्नाणी वि’ हे गौतम ! श्रोत्रइन्द्रियकी अलघ्विवाले
जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं- ‘जे नाणी ते
अत्येगइया दुन्नाणी, अत्येगइया एगनाणी’ जो इनमें ज्ञानी होते हैं
उनमें कितनेक दो ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक एक ज्ञानवाले
होते हैं । ‘जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी य’ जो
दो ज्ञानवाले होते हैं उनमें आभिनिबोधिक ज्ञानवाले और श्रुतज्ञान-
वाले होते हैं । ‘जे एगनाणी ते केवलनाणी’ और जो एक ज्ञानी
होते हैं वे केवलज्ञानी ही होते हैं । यहां पर जो श्रोत्रेन्द्रियालघ्विक
जीवोंको दो ज्ञानवाला कहा गया है उनमें अपर्याप्तक सासादन गुण-

‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ત ! જે જીવ શ્રોત્રઇન્દ્રિયલઘ્વિ વિનાના હોય છે તેઓ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ - ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ શ્રોત્રઇન્દ્રિયલઘ્વિવાળા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ‘જે નાણી તે અત્યેગઇયા દુન્નાણી, અત્યેગઇયા એગનાણી’ તેઓમાં કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક એક જ્ઞાનવાળા હોય છે જે દુન્નાણી તે આભિણિ-
વોહિયનાણી ય, સુયનાણી ય’ જે બે જ્ઞાનવાળા હોય છે તે આભિણિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘જે એગનાણી તે કેવલનાણી’ અને જે એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તે ફક્ત કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. અહીંઆ શ્રોત્રેન્દ્રિયલઘ્વિવાળા જીવોને બે જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેમાં અપર્યાપ્તક સાસાદન ગુણસ્થાનમાં રહેવાવાળા સમ્યક્ દષ્ટિ

પ્રકાઃ સાસાદુનગુણસ્થાનકવર્તિસમ્યગ્દર્શનો વિકલેન્દ્રિયાઃ, એકજ્ઞાનિનો વા કેવલજ્ઞાનિનઃ, તે હિ શ્રોત્રેન્દ્રિયાલબ્ધિકાઃ ઇન્દ્રિયોપયોગાભાવાત્, 'જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી, તં જહા-મહઅન્નાણી ય, સુયઅન્નાણી ય' એ તુ શ્રોત્રેન્દ્રિયાલબ્ધિમન્તોઽજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ દ્રવ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, આઘઠ્યાજ્ઞાનશાલિનઃ, તદ્વથા-મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ, 'ચર્ક્ષિલદિયઘાણિંદિયા ણં લલ્લિયાણં અલલ્લિયાણ ય જહેવ સોઈંદિયસ્સ' ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઘ્રાણેન્દ્રિયાણાં લલ્લિકાનામ્ ચક્ષુરિન્દ્રિયલલ્લિકાનાં ઘ્રાણેન્દ્રિયલલ્લિકાનામિત્યર્થઃ, એવમ્ તદુભયાલલ્લિકાનાશ્ચ યથા શ્રોત્રેન્દ્રિયસ્ય લલ્લિમતાં ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ ભજનયા, ત્રીણિ ચાજ્ઞાનાનિ ભજનયૈવ, તદલલ્લિમતાં ચ દ્વે ચ જ્ઞાને, ઝે ચ અજ્ઞાને, એકં ચ જ્ઞાનમુક્તમ્

સ્થાનવર્તી સમ્યગ્દૃષ્ટિ વિકલેન્દ્રિય જીવોં કો ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ તથા એક જ્ઞાનવાલે જો કેવલી યહાં ગ્રહણ કિયે ગયે હૈં ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ કેવલિયોંમેં ઇન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગકા અભાવ હોતા હૈ અતઃ વે શ્રી શ્રોત્રેન્દ્રિયાલલ્લિકોમેં પરિગણિત હુએ હૈં । 'જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી તંજહા-મહ અન્નાણીય, સુય અન્નાણી ય' તથા ઇન શ્રોત્રેન્દ્રિયાલલ્લિકોમેં જો જીવ અજ્ઞાની હોતે હૈં વે નિયમ સે દો અજ્ઞાનવાલે-મતિઅજ્ઞાનવાલે ઓર શ્રુતઅજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । 'ચર્ક્ષિલદિય ઘાણિદિયાણં લલ્લિયાણં અલલ્લિયાણ ય જહેવ સોઈંદિયસ્સ' ચક્ષુ-ઇન્દ્રિય લલ્લિવાલે જીવોંમેં તથા ઘ્રાણેન્દ્રિય લલ્લિવાલે જીવોં મે ઓર ઇન દોનોંકી અલલ્લિવાલે જીવોંમેં જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાની દોનોં પ્રકારકે જીવ હોતે હૈં । સો જિસ પ્રકારસે શ્રોત્રેન્દ્રિયકી લલ્લિવાલોંમેં ભજનાસે ચાર જ્ઞાન ઓર ત્રીન અજ્ઞાન હોતે કહે ગયે હૈં તથા ઇસકી અલલ્લિવાલોંમેં દો જ્ઞાન, દો અજ્ઞાન ઓર એક જ્ઞાન કહા ગયા હૈ ઇસી

વિકલેન્દ્રિય જીવોને ગ્રહણ કર્યા છે. તથા એક જ્ઞાનવાળા જે કેવળીનું અહીં ગ્રહણ કરાયું છે. તેનું કારણ એ છે કે કેવળીઓમાં ઇન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગનો અભાવ હોય છે. એટલે તેઓની પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય અલલ્લિકામાં ગણના કરાઈ છે. 'જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી તં જહા મહઅન્નાણીય, સુયઅન્નાણીય' તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય અલલ્લિકામાં જે જીવ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ નિયમથી મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એમ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'ચર્ક્ષિલદિય ઘાણિદિયાણં લલ્લિયાણં અલલ્લિયાણ ય જહેવ સોઈંદિયસ્સ' ચક્ષુઇન્દ્રિયલલ્લિકાવાળા જીવોમાં તથા ઘ્રાણેન્દ્રિયલલ્લિકાવાળા જીવોમાં અને તે બંનેની અલલ્લિકાવાળા જીવોમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એમ બંને પ્રકારના જીવો હોય છે. તે કેવી રીતે? શ્રોત્રેન્દ્રિયની લલ્લિકાવાળાઓમાં ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહેલ છે.

તથૈવ વક્તવ્યમ્, તત્ર ચક્ષુરિન્દ્રિયલઘ્વિકાઃ, ઘ્રાણેન્દ્રિયલઘ્વિકાશ્ચ યે પञ्चेન્દ્રિયા
સ્તૈષાં કેવલજ્ઞાનવર્જાનિ ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ, ત્રીણિ ચાજ્ઞાનાનિ ભજનયૈવ. યે તુ
વિકલેન્દ્રિયાશ્ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઘ્રાણેન્દ્રિયલઘ્વિકાસ્તૈષાં સાસાદનગુણસ્થાનકવર્તિસમ્યગ્-
દર્શનિત્વે આદ્ય જ્ઞાનદ્વયમ્, તદભાવે તુ આદ્યમેવાજ્ઞાનદ્વયમ્, ચક્ષુરિન્દ્રિય-ઘ્રાણેન્દ્રિયા-
લઘ્વિકાસ્તુ યથાયોગ્યં ત્રિદ્વયેકેન્દ્રિયાઃ, કેવલિનશ્ચ, તત્ર દ્વીન્દ્રિયાદીનાં સાસા-
દનગુણસ્થાનકવર્તિત્વે આદ્યજ્ઞાનદ્વયં સંભવતિ, તદભાવે તુ આદ્યમજ્ઞાનદ્વયં સંભવતિ,

પ્રકારસે હન ચક્ષુહન્દ્રિય લઘ્વિવાલોંમેં, ઘ્રાણેન્દ્રિય લઘ્વિવાલોં મેં ઓર
હનકી અલઘ્વિવાલોંમેં જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ-
જો જીવ ચક્ષુહન્દ્રિય લઘ્વિક ઓર ઘ્રાણેન્દ્રિયલઘ્વિક પંચેન્દ્રિય જ્ઞાની હૈં
ઉનમેં કેવલજ્ઞાન વર્જા ચાર જ્ઞાન હોતે હૈં ઓર જો અજ્ઞાની હૈ, ઉનમેં
ત્રીન અજ્ઞાન હોતે હૈં સો એસા યહ કથન ભજનાસે હી જાનના ચાહિયે
નિયમસે નહીં । તથા ચક્ષુહન્દ્રિય ઓર ઘ્રાણેન્દ્રિયલઘ્વિક જો વિકલે-
ન્દ્રિય જીવ હૈં વે યદિ સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તિ સમ્યગ્દર્શનવાલે હૈં
તો ઉનમેં આદિકે દો જ્ઞાન હોતે હૈં ઓર યદિ અજ્ઞાની હૈં તો હનમેં
આદિકે દો અજ્ઞાન હોતે હૈં । ચક્ષુહન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અલઘ્વિક યથા-
યોગ્ય ત્રીન ઇન્દ્રિયવાલે જીવ, દો ઇન્દ્રિયવાલે જીવ, એકેન્દ્રિય જીવ એવં
કેવલી હોતે હૈં- સો દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવ જવ સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તી
હાં તવ જ્ઞાની હોનેસે હનમેં આદિકે દો જ્ઞાન હોતે હૈં ઓર યદિ યે
સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તી ન હોં-તવ અજ્ઞાની હોનેસે હનમેં આદિકે

તથા તેની અલઘ્વિવાળાઓમાં બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન અને એક જ્ઞાન કહેલ છે.
એજ પ્રકારથી આ ચક્ષુષ્ટ્રિયલઘ્વિવાળાઓમાં, ઘ્રાણેન્દ્રિયલઘ્વિવાળાઓમાં અને તેની
અલઘ્વિવાળાઓના વિષયમાં પણ સમજવું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ય ચક્ષુષ્ટ્રિય-
લઘ્વિવાળા અને ઘ્રાણેન્દ્રિય લઘ્વિવાળા પંચેન્દ્રિય જ્ઞાની છે તેઓમાં કેવળજ્ઞાન છોડીને
ચાર જ્ઞાન હોય છે અને બે અજ્ઞાની હોય છે તેઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે આ કથન
ભજનાથી સમજવું, નિયમથી નહીં. તથા ચક્ષુષ્ટ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિય લઘ્વિવાળા બે
વિકલેન્દ્રિય જીવ હોય છે. તેઓ બે સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તિ સમ્યગ્ દર્શનવાળા હોય
તો તેઓમાં પહેલાના બે જ્ઞાન હોય છે અને અજ્ઞાની હોય તો તેઓમાં આદિના બે
અજ્ઞાન હોય છે. ચક્ષુષ્ટ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અલઘ્વિક યથાયોગ્ય ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો બે
ઇન્દ્રિયવાળા જીવો અને એકેન્દ્રિય જીવ અને કેવળી હોય છે તેમજ દ્વિન્દ્રિયાદિક જીવ બધા
સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તી હોય ત્યારે જ્ઞાની હોવાથી તેઓના આદિના બે જ્ઞાન હોય છે અને

કેવલિનાં તુ એકં કેવલજ્ઞાનમેવેતિ ભાવઃ । જિર્વિભદિયલદ્વિયાણં 'ચત્તારિ
 ણાણાઈં, તિન્નિ ય અન્નાણાણિ મયણાણ' જિહ્વેન્દ્રિયલલ્લિકાનાં ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ
 ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ મજનયા મવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તસ્સ અલદ્વિયા ણં
 પુચ્છા’ હે મદન્ત ! તસ્ય જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય અલલ્લિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો
 મવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નાણી વિ, અન્નાણી વિ’ હે
 ગૌતમ ! જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય અલલ્લિકા જ્ઞાનિનોઽપિ મવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ મવન્તિ,
 ‘જિહ્વેન્દ્રિયલલ્લિકાવર્જિતાઃ કેવલિનઃ, એકેન્દ્રિયાશ્ચ, મવન્તિ, તત્ર ‘જે નાણી, તે
 નિયમા ઇગનાણી કેવલનાણી, જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી, તં જહા-

દો અજ્ઞાન હોતે હૈં । કેવલિયોં મેં એક કેવલજ્ઞાન હી હોતા હૈં ।
 ‘જિર્વિભદિયલદ્વિયાણં ચત્તારિ ણાણાઈં, તિન્નિ ય અન્નાણાણિ મયણાણ
 જિહ્વેન્દ્રિય લલ્લિકા જીવોં મેં ચાર જ્ઞાન તથા ત્રીણ અજ્ઞાન મજનાસે
 હોતે હૈં- તાત્પર્ય યહ હૈં કિ જિહ્વેન્દ્રિયલલ્લિકા જીવ જ્ઞાની બી હોતે
 હૈં ઓર અજ્ઞાની બી હોતે હૈં- જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે કેવલજ્ઞાન વર્જ
 ચાર જ્ઞાનવાલે બી હોતે હૈં ઓર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં વે ત્રીણ અજ્ઞાન-
 વાલે બી હોતે હૈં તથા જો ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ જિહ્વેન્દ્રિય અલલ્લિકા
 જીવ હૈં વે બી જ્ઞાની ઓર અજ્ઞાની દોનોં પ્રકારકે હોતે હૈં । જિહ્વેન્દ્રિય
 અલલ્લિકા જીવ એકેન્દ્રિય ઓર કેવલી હોતે હૈં- ઇનમેં ‘જે નાણી તે
 નિયમા ઇગનાણી કેવલનાણી’ જો જ્ઞાની હોતે હૈં વે તો નિયમસે એક
 કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં । ‘જે અન્નાણી તે નિયમા દુઅન્નાણી’ ઓર
 જો અજ્ઞાની હોતે હૈં, વે નિયમસે દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં- દો અજ્ઞાન-

ને સાસદન શુશુસ્થાનવર્તી ન હોય તો ત્યારે અજ્ઞાની હોવાથી તેઓમાં આદિના બે
 અજ્ઞાન હોય છે. કેવળીઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે. ‘જિર્વિભદિયલદ્વિયાણં
 ચત્તારિ નાણાઈં તિન્નિ ય અન્નાણાણિ મયણાણ’ જિહ્વેન્દ્રિય લલ્લિકાવાળા જીવોમાં ચાર
 જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે જિહ્વેન્દ્રિય લલ્લિકાવાળા
 જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. જે જ્ઞાની હોય છે તે કેવળજ્ઞાનને
 છોડીને ચાર જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ
 હોય છે. ‘તસ્સ અલદ્વિયાણં પુચ્છા’ જે જિહ્વેન્દ્રિય અલલ્લિકા જીવો છે તે શું જ્ઞાની
 હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ.- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી
 વિ’ જિહ્વેન્દ્રિય અલલ્લિકા જીવોમાં પણ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંને પ્રકારના જીવો હોય
 છે જિહ્વેન્દ્રિય અલલ્લિકા જીવ એકેન્દ્રિય અને કેવળી હોય છે. તેઓમાં ‘જે નાણી તે
 નિયમા ઇગનાણી કેવલનાણી’ જે જ્ઞાની હોય છે તે તો નિયમથી એક કેવળ

મહઅન્નાણી ય, સુયઅન્નાણી ય' એ જિહ્વેન્દ્રિયલઘ્વિરહિતા જ્ઞાનિનઃ, કેવલિનઃ, તે ચ નિયમાત્ નિયમત્ એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, એ ચ અજ્ઞાનિન એકેન્દ્રિયાસ્તે નિયમાત્ દ્વયજ્ઞાનિનઃ એકેન્દ્રિયાણાં સમ્યગ્દર્શનસ્યાભાવાત્, વિભક્તાભાવાત્, તથા મત્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ, 'ફાસિંદિયલદ્વિયા ણં અલદ્વિયા ણં જહા ઇંદિયસ્સ લદ્વિયા ય, અલદ્વિયા ય' સ્પર્શેન્દ્રિયલઘ્વિકાઃ, તદલઘ્વિકાઃ, સ્વલુ યથા ઇન્દ્રિયલઘ્વિકાશ્ચ તદલઘ્વિકાશ્ચોક્તાઃ તથા વાચ્યાઃ, તથા ચ સ્પર્શનેન્દ્રિયલઘ્વિકાઃ કેવલજ્ઞાનભિન્નાદ્યજ્ઞાનચતુષ્ટયવન્તો ભજનયા ભવન્તિ, તથૈવાજ્ઞાનત્રયવન્તો ચા, સ્પર્શનેન્દ્રિયાલઘ્વિકાસ્તુ કેવલિન એવ ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૯ ॥

વાલોમેં 'મહ અન્નાણી ય સુય અન્નાણીય' મત્યજ્ઞાન ઓર શ્રુતાજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । તથા જો જિહ્વેન્દ્રિય લઘ્વિરહિત જ્ઞાની હોતે હૈં ઉનમેં એક કેવલજ્ઞાની હી હોતે હૈં । જો અજ્ઞાની એકેન્દ્રિય હૈં એ નિયમસે દો અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । એકેન્દ્રિય જીવોમેં સમ્યગ્દર્શનકા અભાવ રહતા હૈં ઓર વિભંગજ્ઞાનકા અભાવ રહતા હૈં । અતઃ હન્હેં દો અજ્ઞાનવાલા-મત્યજ્ઞાનવાલા ઓર શ્રુતાજ્ઞાનવાલા કહા ગયા હૈં । 'ફાસિંદિય લદ્વિયા ણં અલદ્વિયા ણં જહા ઇંદિયલદ્વિયા ય અલદ્વિયા ય' જિસ પ્રકારસે ઇન્દ્રિય લઘ્વિક ઓર ઇન્દ્રિયાલઘ્વિક જીવ કહે જા ચુકે હૈં, ઉસી પ્રકાર સે સ્પર્શનેન્દ્રિયલઘ્વિક ઓર અલઘ્વિક જીવ ભી જાનના ચાહિયે તથા ચ સ્પર્શનેન્દ્રિયલઘ્વિક જ્ઞાની જીવ ભજનાસે ચાર જ્ઞાન ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ઓર જો હિસકી અલઘ્વિવાલે હોતે હૈં એસે એ કેવલી

જ્ઞાનવાળા જ હોય છે 'જે અન્નાણી તે નિયમા દુન્નાણી' અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી જે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે અજ્ઞાનવાળાઓમાં 'મહઅન્નાણી ય સુય અન્નાણી ય' મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન હોય છે તથા જે જિહ્વેન્દ્રિયલઘ્વિ રહિત જ્ઞાની હોય છે તેમાં ફક્ત એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે જે અજ્ઞાની એકેન્દ્રિય હોય છે, તે નિયમથી જે અજ્ઞાનવાળા હોય છે એકેન્દ્રિય જીવોમાં સમ્યગ્દર્શનનો અને વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ હોય છે. એટલે તેઓને મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન એ જે અજ્ઞાનવાળા કહેવામાં આવ્યા છે ફાસિંદિયલદ્વિયા ણં અલદ્વિયા ણં જહા ઇંદિયલદ્વિયાય અલદ્વિયાય' જે રીતે ઇન્દ્રિયલઘ્વિવાળા અને ઇન્દ્રિયાલઘ્વિવાળા જીવ વિષે પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે. એજ રીતે સ્પર્શનેન્દ્રિયલઘ્વિવાળા અને તેઓની અલઘ્વિવાળા જીવોના વિષે પણ સમજવું. તેમજ સ્પર્શનેન્દ્રિય લઘ્વિવાળા જ્ઞાની જીવ ભજનાથી ચાર

एकादशोपयोगादिद्वारवक्तव्यतामाह-

मूलम्—‘सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी,

अन्नाणी? पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, आभिणि-

वोहियनाण सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?

चत्तारि नाणाइं भयणाए, एवं सुयनाणसागारोवउत्ता वि,

ओहिनाणसागारोवउत्ता जहा ओहिनाणलद्धिया, मणपज्जव-

नाणसागारोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया, केवलनाण-

सागारोवउत्ता, जहा केवलनाणलद्धिया, मइअन्नाणसागारोव-

उत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं सुयअन्नाणसागारोव-

उत्ता वि, विभंगनाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा ।

अणागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? पंच

नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं चक्खुदंसण-अचक्खु-

दंसणअणागारोवउत्तावि, नवरं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्ना-

णाइ भयणाए, ओहिदंसणअणागारोवउत्ता णं पुच्छा, गोयमा !

नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया तिन्नाणी,

अत्थेगइया चउनाणी, जे तिण्णाणी ते आभिणिवोहियनाणी,

सुयनाणी, ओहिनाणी, जे चउणाणी ते आभिणिवोहियनाणी,

जाव मणवज्जवनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा तिअन्नाणी,

ही होते हैं- अतः इनमें एक ज्ञान ही होते हैं और वे एक केवलज्ञान-
वाले ही होते हैं ॥ सू. ९ ॥

જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે તેની અલબ્ધિવાળા હોય છે એવા
કેવળીઓ જ હોય છે તેથી તેઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે. ॥ સૂ. ૯ ॥

तं जहा—मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी, केवलदंसण-
अणागारोवउत्ता, जहा केवलनोणलद्धिया । सजोगी णं भंते !
जीवा किं नाणी; अन्नाणी ? जहा सकाइया, एवं मणजोगी,
वइजोगी, कायजोगी वि, अजोगी जहा सिद्धा । सलेस्सा णं भंते !
जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया । कणहलेस्सा णं
भंते ! जहा सइंदिया । एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा
जहा सलेस्सा, अलेस्सा जहा सिद्धा । सकसाई णं भंते ! जीवा
किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सइ दिया, एवं जाव लोहकसाई ।
अकसाई णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ? पंच नाणाइं
भयणाए । सवेदगा णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ? जहा
सइंदिया, एवं इत्थिवेदगा वि; एवं पुरिसवेयगा वि, एवं नपुंसग-
वेयगा वि, अवेयगा जहा अकसाई । जहा सकसाई नवरं
केवल नाणं वि, अणाहारगा णं भंते ! जीवा किं नाणी,
अन्नाणी ? मणपज्जवनाणवज्जाइं नाणाइं, अन्नाणाणि य तिन्नि
भयणाए ॥ सू० १० ॥

छाया—साकारोपयुक्ताः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ?
पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, आभिनिबोधिकज्ञानसाकारोपयुक्ताः

‘सागारोवउत्ताणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ — (सागारोवउत्ताणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी)
हे भदन्त ! साकार उपयोगवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी
होते हैं ? (पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए) हे गौतम ! साकार

‘सागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ इत्यादि

सूत्रार्थ :- सागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे लघुवाच
साकार उपयोगवाला एवं तु ज्ञानी होय छे ३ अज्ञानी ? ‘पंचनाणाइं तिन्नि
अन्नाणाइं भयणाए’ हे गौतम ! साकार उपयोगवाला होने के साथ ज्ञान तथा त्रय

खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? चत्वारि ज्ञानानि भजनयां, एवं श्रुतज्ञानसाकारोपयुक्ता अपि, अवधिज्ञानसाकारोपयुक्ताः यथा अवधिज्ञान-लब्धिकाः, मनःपर्यवज्ञानसाकारोपयुक्ताः यथा मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः, केवल-ज्ञानसाकारोपयुक्ता यथा केवलज्ञानलब्धिकाः, मत्त्यज्ञानसाकारोपयुक्तानां त्रीणि

उपयोगवाले जीवोंके पांच ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (आभिनिवोध्य नाण सागारोवउत्ताणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?) हे भदन्त ! आभिनिवोधिक (मतिज्ञानवाले) साकार उपयोगवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (चत्तारि णाणाइं भयणाए) आभिनिवोधिक साकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी ही होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । उनमें चार ज्ञान भजनासे होते हैं (एवं सुयनाण सागारोवउत्ता वि) इसी तरहसे श्रुतज्ञान साकार उपयोगवाले जीवोंको भी जानना चाहिये (ओहिणाणसागारोवउत्ता जहा ओहिणाण-लद्धिया, मणपज्जवनाण सागारोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया, केवलनाणसागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया) अवधिज्ञान साकारोपयुक्त जीवोंको अवधिज्ञान लब्धवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये । मनःपर्यवज्ञान साकार उपयोगवाले जीवोंको मनःपर्यव ज्ञान लब्धवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये । केवलज्ञान साकार उपयोग-वाले जीवोंको केवलज्ञान लब्धवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये । (मइअन्नाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं सुय

અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'આભિનિવોદિયનાણસાગારોવઉત્તાણં ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી' હે ભગવાન ! આભિનિવોધિક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? 'ચત્તારિનાણાઈં ભયણાણ' આભિનિવોધિક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી અને તેઓ ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'એવં સુયનાણસાગારોવઉત્તાવિ' એવી રીતે શ્રુતજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને પણ સમજવા 'ઓહિનાણસાગારોવઉત્તા જહા ઓહિનાણ લદ્ધિયા મણપજ્જવનાણસાગારોવઉત્તા જહા મણપજ્જવનાણલદ્ધિયા કેવલનાણ સાગારોવઉત્તા જહા કેવલનાણલદ્ધિયા' અવધિજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને અવધિજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા. મનઃપર્યવજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવોની માફક જ સમજવા કેવળજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગ-વાળા જીવોને કેવળજ્ઞાન લાબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા. 'મઈઅન્નાણસાગારોવ-

અજ્ઞાનાનિ ભજનયા, एवं श्रुताज्ञानसाकारोपयुक्ता अपि, विभङ्गज्ञानसाकारोप-
युक्तानां त्रीणि अज्ञानानि नियमात् । अनाकारोपयुक्ताः खलु भदन्त ! जीवाः
किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एवं चक्षु-
दर्शनाचक्षुर्दर्शनानाकारोपयुक्ता अपि, नवरम् चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि
भजनया । अवधिदर्शनानाकारोपयुक्ताः खलु पृच्छा, गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानि-

अन्नाणसागरोवउत्ता वि, विभंगनाणसागरोवउत्ताणं तिन्नि
अन्नाणाइं नियमा) जो जीव सत्यज्ञान साकारोपयोगवाले होते हैं
उनमें नियमसे तीन अज्ञान होते हैं । (अणागारोवउत्ताणं भते !
जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव अनाकारोपयोगवाले
होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (पंचनाणाइं
तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) हे गौतम ! जो जीव अनाकारोपयोगवाले
होते हैं उनमें पांच ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे-विकल्पसे होते
हैं । (एवं चक्खुदंसण, अचक्खुदंसण अणागारोवउत्ता वि नवरं-
चत्वारि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) इसी प्रकार चक्षुदर्शन,
अचक्षुदर्शन अनाकार उपयोगवाले जीवों में भी जानना चाहिये.
परन्तु- इनमें चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजना से होते हैं ।
(ओहिदंसण अणागारोव उत्ताणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव अवधि-
दर्शन अनाकारोपयोगवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी
होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि अन्नाणी वि) जो जीव

उत्ताण तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए एवं सुयअन्नाण सागरोव उत्तावि विभंगनाण
सागरोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा ' જે જીવ મત્યજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા
હોય છે તેમનામાં ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. એજ રીતે શ્રુતઅજ્ઞાન સાકર
ઉપયોગવાળા હોય છે તેમાં નિયમથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ' અણગારોવઉત્તાણં
ભંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ' હે ભગવાન ! જે જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળા
હોય છે તેઓ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'પંચનાણાઈ તિન્નિ અન્નાણાઈ ભયણાઈ'
હે ગૌતમ ? જે જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેઓમાં પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન-
ભજનાથી હોય છે ' एवं चक्खुदंसण, अचक्खुदंसण अणागारोवउत्तावि नवरं
चत्वारि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए ' એજ રીતે ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન
અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવોના વિષે પણ સમજવું પરંતુ તેઓ માટે ચાર જ્ઞાન અને
ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે ' ओहिदंसण अणागारोवउत्ताणं पुच्छा ' હે ભગવાન
જે જીવ અવધિદર્શન અનાકારોપયોગવાળા હોય છે. તેઓ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?

નોડપિં યે જ્ઞાનિનસ્તે સન્તિ એકકે ત્રિજ્ઞાનિનઃ, સન્તિ એકકે ચતુર્જ્ઞાનિનઃ યે ત્રિજ્ઞાનિનસ્તે આભિનિબોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, યે ચતુર્જ્ઞાનિનસ્તે આભિનિબોધિકજ્ઞાનિનઃ, યાવત્ મનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ, યે અજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્મજ્ઞાનિનઃ તથથા-મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, વિભંગજ્ઞાનિનઃ । કેવલદર્શનાનાકારોપયુક્તા યથા કેવલજ્ઞાનલબ્ધિકા, સયોગિનઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સકાધિકાઃ, એવં મનોયોગિનઃ, વચોયોગિનઃ,

અવધિદર્શન અનાકારોપયોગવાલે હોતે હૈં વે જ્ઞાત્રી ભી હોતે હૈં ઔર અજ્ઞાત્રી ભી હોતે હૈં । (જે નાળી-તે અત્યેગદ્યા તિન્નાળી, અત્યેગદ્યા ચડનાળી, જે તિન્નાળી તે આભિનિબોધિયનાળી સુયનાળી ઓહિનાળી, જે ચડનાળી તે આભિનિબોધી જાવ મળપજ્જવનાં) જો હનમેં જ્ઞાત્રી હોતે હૈં, વે કિતનેક ત્રીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં- મતિજ્ઞાનવાલે, શ્રુતજ્ઞાનવાલે ઔર અવધિજ્ઞાનવાલે ઔર કિતનેક ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં- મતિજ્ઞાનવાલે, શ્રુતજ્ઞાનવાલે, અવધિજ્ઞાનવાલે ઔર મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલે । (જે અન્નાળી, તે નિયમા તિ અન્નાળી-તંજહા-મદ્ અન્નાળી, સુય અન્નાળી, વિભંગનાળી) જો હનમેં અજ્ઞાત્રી હોતે હૈં, વે નિયમસે ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । જૈસે- મત્યજ્ઞાનવાલે શ્રુત અજ્ઞાનવાલે ઔર વિભંગ જ્ઞાનવાલે. (કેવલદંસળઅનાગારોવડત્તા જહા કેવલનાળલલ્હિયા) કેવલદર્શન અનાકારોપયોગવાલે જીવ કેવલજ્ઞાન લબ્ધિવાલે જીવોંકી તરહ હોતે હૈં । (સજોગીળં મંતે ! જીવા કિં નાળી, અન્નાળી) હે મદન્ત ! સયોગી જીવ કયા જ્ઞાત્રી હોતે હૈં યા અજ્ઞાત્રી હોતે હૈં ?

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાળી ત્રિ અન્નાળી ત્રિ’ ને જીવ અવધિદર્શન અનાકારોપયોગવાળા હોય છે. તે જ્ઞાત્રી પણ હોય છે અને અજ્ઞાત્રી પણ હોય છે. ‘જે નાળી તે અત્યેગદ્યા, તિન્નાળી, અત્યેગદ્યા ચડનાળી, જે તિન્નાળી તે આભિનિબોધિયનાળી, જાવ મળપજ્જવનાળી’ તેઓમા ને જ્ઞાત્રી હોય છે. તે પૈકા કેટલાક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનપર્યવજ્ઞાન એમ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે ‘જે અન્નાળી તે નિયમા તિઅન્નાળી તં જહા મદ્અન્નાળી સુયઅન્નાળી વિભંગનાળી’ તેઓમાં ને અજ્ઞાત્રી હોય છે તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે ‘કેવલદંસળ અનાગારોવડત્તા જહા કેવલનાળલલ્હિયા’ કેવલદર્શન અનાકારોપયોગવાળા જીવ કેવલજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવોની માફક હોય છે. ‘સજોગીળં મંતે જીવા કિં નાળી અન્નાળી’ હે ભદન્ત ! સયોગી જીવ જ્ઞાત્રી

કાયયોગિનોઽપિ, અયોગનો યથા સિદ્ધાઃ, સલેશ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ
કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સકાયિકાઃ, કૃષ્ણલેશ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ
કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સેન્દ્રિયાઃ, એવં યાવત્-પદ્મલેશ્યાઃ શુક્લલેશ્યા
યથા સલેશ્યાઃ, અલેશ્યા યથા સિદ્ધાઃ । સકષ્પાયિણઃ સ્વલુ ભદન્ત !
જીવા કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સેન્દ્રિયાઃ, એવં યાવત્-લોભરૂપાયિણઃ,

(જહા સકાહ્યા) હે ગૌતમ ! સયોગી જીવ સકાયિક જીવોં કી તરહ
હોતે હૈં । (એવં મળજોગી, વહજોગી, કાયજોગી ત્રિ) હસી પ્રકાર
મનયોગી, વચનયોગી, ઓર કાયયોગી હોતે હૈં । (અજોગી જહા સિદ્ધા)
અયોગી જીવ સિદ્ધોંકી તરહ હોતે હૈં । (સલેસ્સા ણં મંતે ! જીવા કિં
નાળી, અન્નાળી) હે ભદન્ત ! જો જીવ લેશ્યાવાલે હોતે હૈં, વે વયા
જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સકાહ્યા) હે ગૌતમ !
લેશ્યાવાલે જીવ સકાયિક જીવોંકી તરહ હોતે હૈં । (કળ્હલેસ્સા ણં
મંતે ! જીવા કિં નાળી, અન્નાળી) હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલે જીવ
જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સહંદિયા) હે ગૌતમ !
કૃષ્ણલેશ્યાવાલે જીવ સેન્દ્રિય જીવોંકે જૈસે હોતે હૈં । (એવં જાવ
પમ્હલેસ્સા, સુક્લેસ્સા, જહા સલેસ્સા, અલેસ્સા જહા સિદ્ધા) હસી
પ્રકાર યાવત્ પદ્મલેશ્યાવાલે જીવ હોતે હૈં । શુક્લલેશ્યાવાલે જીવ
સલેશ્ય જીવોં જૈસે હોતે હૈં । તથા જો લેશ્યાસે રહિત જીવ હૈં વે
સિદ્ધોંકી તરહ હોતે હૈં । (સકસાર્ણં મંતે ! જીવા કિં નાળી, અન્નાળી)

હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' જહા સકાહ્યા ' હે ગૌતમ ! સયોગી જીવ સકાયિક
જીવોની માફક હોય છે ' એવં મળજોગી વહજોગી કાયજોગી ત્રિ ' એજ રીતે
મનોયોગી, વચનયોગી, અને કાયયોગી જીવોને પણ સમજવા ' અજોગી જહા સિદ્ધા '
અયોગી જીવ સિદ્ધોની માફક હોય છે ' સલેસ્સા ણં મંતે જીવા કિં નાળી અન્નાળી '
જે જીવ લેશ્યાવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' જહા સકાહ્યા '
હે ગૌતમ ! લેશ્યાવાળા જીવ સકાયિક જીવોની માફક હોય છે ' કળ્હલેસ્સા ણં મંતે
જીવા કિં નાળી અન્નાળી ' હે ભગવન્ । કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે
અજ્ઞાની હોય છે ? ' જહા સહંદિયા ' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ સેન્દ્રિય જીવોની
માફક જ હોય છે ' એવં જાવ પમ્હલેસ્સા, સુક્લેસ્સા જહા સલેસ્સા, અલેસ્સા
જહા સિદ્ધા ' એજ રીતે યાવત્ પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ હોય છે શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ
સલેશ્ય જીવો જેવા હોય છે તથા જે લેશ્યા વિનાના જીવ હોય છે તેને સિદ્ધોની
માફક સમજવા ' સકાહ્યા ણં મંતે જીવા કિં નાળી અન્નાળી ' જે જીવ કપાયસહિત

અકપાયિણઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ, પશ્ચ જ્ઞાનાનિ ભજ-
નયા, સવેદકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ ? યથા સેન્દ્રિયાઃ । एवं
સ્ત્રીવેદકા અપિ, एवं પુરુષ વેદકા અપિ, एवं નપુસકવેદકા અપિ, અવેદકાઃ
યથા અકપાયિણઃ । આહારકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનઃ?

હે મદન્ત ! જો જીવ કપાયસહિત હોતે હૈં, વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં
યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (જહા સહિંદિયા - એવ જાવ લોભકસાઈ)
હે ગૌતમ ! કપાયસહિત જીવ સેન્દ્રિય જીવોંકી તરહ હોતે હૈં । હસી
તરહસે યાવત્ લોભકષાયી જીવોંકો ભી જાનના ચાહિયે । (અકસાઈણં
મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી) હે મદન્ત ! જો જીવ કપાયરહિત
હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? (પંચનાણાઈ
મયણાઈ) હે ગૌતમ ! અકષાયી જીવોંમેં પાંચ જ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં
(સવેદગા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી) હે મદન્ત ! જો જીવ
વેદસહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ?
(જહા સહિંદિયા) હે ગૌતમ ! વેદસહિત જીવ સેન્દ્રિય જીવોંકી તરહસે
હોતે હૈં । (એવં ઇત્થીવેયગા વિ, એવં પુરિસવેયગા વિ, એવં નપુંસગ
વેયગા વિ, અવેયગા જહા અકસાઈ) હસી પ્રકારસે સ્ત્રીવેદી, પુરુષવેદી
ઔર નપુંસકવેદી જીવોંકો ભી જાનના ચાહિયે । વેદરહિત જીવોંકો
અકષાયી જીવોંકી તરહ જાનના ચાહિયે । (આહારગાણં મંતે ! જીવા

હોય છે તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' જહા સહિંદિયા એવં જાવ
લોભ કમાઈ ' હે ગૌતમ ! કપાયવાળા જીવો સેન્દ્રિય જીવોની માફક હોય છે એજ
રીતે-યાવત્ - લોભ કપાય જીવોને પણ સમજવા ' અકમાઈણં મંતે જીવા કિં નાણી
અન્નાણી ' હે મદન્ત ! જે જીવ કપાય સહિત હોય છે, તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની
હોય છે ? ' પંચનાણાઈ મયણાઈ ' હે ગૌતમ ! અકષાયિક જીવોમાં ભજનાથી પાંચ
જ્ઞાન હોય છે ' સવેદગાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ' હે મદન્ત ! જે જીવ
વેદ સહિત હોય છે તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' જહા સહિંદિયા '
હે ગૌતમ ! વેદ સહિતના જીવોને સેન્દ્રિયની માફક સમજવા ' એવં ઇત્થીવેયગાવિ એવં
પુરિસવેયગાવિ, એવં નપુંસકવેયગાવિ અવેયગા જહા અકસાઈ ' એજ રીતે સ્ત્રીવેદી,
પુરુષવેદી અને નપુંસકવેદી જીવોને પણ સમજવા અને વેદ સહિત જીવોને અકષાયિક જીવોની માફક
સમજવા ' આહારગાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ' હે મદન્ત ! આહારક જીવો
જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ' જહા સકસાઈ ' હે ગૌતમ ! આહારક જીવોને
અકષાયિક જીવોની જેમજ સમજવા ' નવરં કેવલનાણં વિ ' તેઓમા કેવળજ્ઞાન

યથા સકષાયિણઃ, નવરં કેવલજ્ઞાનિનોઽપિ । અનાહારકાઃ खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानवर्जानि ज्ञानानि, अज्ञानानि च त्रीण भजनया ॥ सू० १० ॥

ટીકા—અથ એકાદશોપયોગદ્વારમાશ્રિત્ય જ્ઞાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સાગારોવઉત્તા ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ । ‘સાગારોવઉત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! સાકારોપયુક્તાઃ, આકારઃ—જાતિ—ગુણ—ક્રિયાદિ—સ્વરૂપો વિશેષસ્તેન સહ વર્તતે યો બોધઃ સ સાકારઃ વિશેષગ્રાહકો બોધઃ, તસ્મિન્ ઉપયુક્તાઃ ઉપયોગસહિતાઃ તત્સંવેદનકા યે તે સાકારોપયુક્તાઃ खलु जीवाः

किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! आहारक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सकसाई) हे गौतम ! आहारक जीवको सकषायी जीवों की तरह जानना चाहिये । (नवरं केवलनाणं वि) इनमें केवलज्ञान होनेकी विशेषता है । (अणाहारगाणं मंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव अनाहारक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (मणपज्जवनाण वज्जाइं, अन्नाणाणिय तिन्नि भयणाए) हे गौतम ! इनके मनःपर्यव-ज्ञानको छोड़कर चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं ।

ટીકાર્થ—ગ્યારહવે ઉપયોગદ્વારકો આશ્રિત કરકે જ્ઞાનાદિક કી પ્રરૂપણા કરનેકે નિમિત્ત ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ સે પૂછતે હૈં—‘સાગારોવ-ઉત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જો જીવ સાકાર ઉપયોગસે યુક્ત હૈં જાતિ, ગુણ, ક્રિયા આદિ સ્વરૂપ વિશેષકા નામ આકાર હૈ—યહ આકાર જિસ બોધમૈં હો ઉસકા નામ સાકાર ઉપયોગ હૈ—અર્થાત્ વિશેષ ગ્રાહકબોધકા નામ સાકાર ઉપયોગ હૈ, ઉસમૈં ઉપયુક્ત—સાકાર ઉપયોગવાલે જો જીવ હૈ—

હોવાની વિશેષતા છે ‘અણાહારગાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ગૌતમ ! જે જીવ અનાહારક હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ‘મણપજ્જવનાણ-વજ્જાઈં નાણાઈં અન્નાણાણિય તિન્નિ ભયણાઈં’ હે ગૌતમ ! તેઓમા મનઃપર્યવ જ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન—ભજનાથી હોય છે.

ટીકાર્થ—અગીયારમાં ઉપયોગદ્વારનો આશ્રય કરીને જ્ઞાનાદિકોની પ્રરૂપણા કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે ‘સાગારોવઉત્તા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભદન્ત ! જે જીવ સાકાર ઉપયોગથી યુક્ત હોય છે જાતિ, ગુણ, ક્રિયા આદિ સ્વરૂપ વિશેષનું નામ આકાર છે—આ સાકાર જેના જ્ઞાનમાં હોય તેનું નામ સાકાર ઉપયોગ છે. અર્થાત્—વિશેષ ગ્રાહક બોધનું નામ સાકાર ઉપયોગ છે. તેમાં ઉપયુક્ત જે જીવ હોય

કિં જ્ઞાનિનઃ, અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘પંચ નાણાં, તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’ હે ગૌતમ ! સાકારોપયોગવન્તો જીવાઃ જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનશ્ચ, તત્ર જ્ઞાનિનાં પચ્ચ જ્ઞાનાનિ, મજનયા ભવન્તિ, તથાહિ-કદાચિત્ છે, કદાચિત્ ત્રીણિ, કદાચિચ્ચત્વારિ, કદાચિદેકમેવેત્યર્થઃ, તત્ર ચચ્ચ કદાચિદેકમ્, ચચ્ચ કદાચિદ્ દ્વે इत्यादि उच्यते तद् लब्धिमात्रापेक्षया बोध्यम्, उपयोगापेक्षया तु एकदा एकमेव ज्ञानमज्ञानं वा भवति, इति विज्ञेयम्, अज्ञानिनां तु त्रीणि अज्ञानानि

વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં ચા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? એસા સહાં યહ પ્રશ્ન હૈ-
 હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- ‘પંચનાણાં, તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’
 હે ગૌતમ ! સાકાર ઉપયોગવાલે જીવ જ્ઞાની સ્ત્રી હોતે હૈં ઓર
 અજ્ઞાની સ્ત્રી હોતે હૈં । ઇનમેં જો જ્ઞાની હોતે હૈં તે મજનાસે પાંચ
 જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં- કિતનેક સાકારોપયોગવાલે જીવ કદાચિત્ દો
 જ્ઞાનવાલે હૈં, કિતનેક સાકાર ઉપયોગવાલે જીવ કદાચિત્ ત્રીન
 જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં, કિતનેક જીવ કદાચિત્ ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં
 ઓર કિતનેક જીવ કદાચિત્ એક હી જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ‘કદાચિત્
 એક, કદાચિત્ દો આદિ ઉપયોગવાલે જીવ હોતે હૈં’ એસા જો કહા
 ગયા હૈં વહ લબ્ધિકી અપેક્ષાસે કહા ગયા હૈં એસા જાનનાં ચાહિયો
 ક્યોં કિં ઉપયોગ એક સમયમેં જીવમેં એક હી હોતા હૈં । ચાહે વહ
 જ્ઞાનરૂપ હો ચાહે અજ્ઞાનરૂપ । અજ્ઞાનિયોં મેં ત્રીન અજ્ઞાન મજના સે
 હોતે હૈં । કદાચિત્ દો ઓર કદાચિત્ ત્રીન । યહ પહિલે પ્રકટ કિયા
 જા ચુકા હૈં કિં ઉપયોગ સાકાર ઓર અનાકારકે ભેદસે દો પ્રકારકા

તે સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ કહેવાય છે તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ! તેના
 ઉત્તરમાં મગવાના કહે છે કે ‘ પંચ નાણાં તિન્નિ અન્નાણાં મયણા ’ હે ગૌતમ !
 સાકાર ઉપયોગવાળા જીવો જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બે પ્રકારના હોય છે. તેઓમાં જે જ્ઞાની
 હોય છે, તે ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેટલાક સાકારોપયોગવાળા જીવ કોઈવાર
 બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેટલાક જીવ કદાચિત્ ચાર
 જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક જીવ કદાચિત્ એકજ જ્ઞાનવાળા હોય છે. કદાચિત્ એક
 અને કોઈવાર બે આદિ ઉપયોગવાળા જીવ હોય છે, એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે તે
 લબ્ધિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવ્યું છે તેમ સમજવું કેમકે ઉપયોગ એક સમયમાં
 જીવને એકજ હોય છે ત્યારે તે જ્ઞાનરૂપ હોય ત્યારે અજ્ઞાનરૂપ અજ્ઞાનીઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન
 ભજનાથી હોય છે કોઈવાર બે અને કોઈવાર ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે એ પહેલા પ્રકટ
 કરવામાં આવ્યું છે કે ઉપયોગ સાકાર અને અનાકારન બેદથી બે પ્રકારના હોય છે.

ભજનયૈવ ભવન્તિ । અથ સાકારોપયોગભેદાપેક્ષયા પ્રાહ - આભિણિવોદ્ધિયનાળ-
સાગારોવઉત્તાણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ?' હે મદન્ત ! આભિનિ-
વોધિકજ્ઞાનસાકારોપયુક્તાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ?
મગવાનાહ-‘ચત્તારિ ણાણાં મયણાણે’ હે ગૌતમ ! આભિનિવોધિકજ્ઞાન સાકારો-
પયોગવન્તો જીવાઃ જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, તેષાશ્ચ ચત્ત્વારિ જ્ઞાનાનિ મતિશ્રુતાવધિ-

હોતા હૈ- इनमें साकार उपयोग आठ प्रकारका और अनाकार उपयोग
तीन प्रकारका होता है- सो अब गौतम स्वामी साकार उपयोग के
भेदोंको आश्रित करके प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि- ‘आभिनिवोद्वि-
नाण सागारोव उताणं मंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी’ हे मदन्त !
जो जीव आभिनिवोधिक ज्ञानरूप साकार उपयोगमें उपयुक्त होते हैं-
वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु
कहते हैं- ‘चत्तारि णाणां मयणाए’ हे गौतम ! आभिनिवोधिक
ज्ञानरूप साकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी होते हैं उनमें चार ज्ञान
भजनासे होते हैं । एक मतिज्ञान, दूसरा श्रुतज्ञान, तीसरा अवधि-
ज्ञान, और चौथा मनःपर्यवज्ञान. कहने का तात्पर्य यह है कि जब
जीवाँका मतिज्ञानमें उपयोग होता है- तब लब्धि की अपेक्षा उनमें
चार ज्ञान तक रह सकते हैं-क्यों कि एक जीव में एक साथ ‘एकादीनि
भाज्यानि युगपदे कस्मिन्नावतुर्भ्यः’ इस सिद्धान्तवाक्यके अनुसार चार
ज्ञान तक हो सकते । इसीका नाम भजना है । दो होंगे तो मतिज्ञान
और श्रुतज्ञान, तीन होंगे तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान अथवा-
मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, मनःपर्यवज्ञान और चार होंगे तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान,

तेमां સાકાર ઉપયોગ આઠ પ્રકારના અને અનાકાર ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. હવે
ગૌતમ સ્વામી સાકારોપયોગના ભેદને ઉદ્દેશીને પ્રભુને એવું પૂછે છે કે.- ‘આભિણિ-
વોદ્ધિયનાળમાગારોવઉત્તાણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જે
જીવ આભિનિવોધિક જ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગમાં ઉપયુક્ત હોય તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે
કે અજ્ઞાની ?

ઉત્તર :- ‘ચત્તારિ નાણાં મયણાણે’ આભિનિવોધિક જ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગવાળા
જીવ જ્ઞાની હોય છે તેઓમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ
ચાર જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે જીવોનો મતિજ્ઞાનમાં
ઉપયોગ થાય છે ત્યારે લઘ્વિની અપેક્ષાએ તેમનામાં ચાર જ્ઞાન સુધી રહી શકે છે.
કારણકે એક જીવમાં એક સાથે ‘एकादीनि भाज्यानि युगपदे कस्मिन्नावतुर्भ्यः’
એ સિદ્ધાંત વાક્યાનુસાર ચાર જ્ઞાન પર્યાંત હોઈ શકે છે તેની સાથે કેવળજ્ઞાન હોઈ

મનઃપર્યવજ્ઞાનલક્ષણાનિ મજનયા ભવન્તિ, 'એવં સુચનાણસાગારોવઉત્તા વિ' એવં શ્રુતજ્ઞાનસાકારોપયુક્તા અપિ 'સુચનાણસાગારોવઉત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી અન્નાણી ' હે મદન્ત ! શ્રુતાજ્ઞાનસાકારોપયુક્તાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ—' ચત્તારિ નાણાં મયણા' ' હે ગોતમ ! ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનલક્ષણાનિ મજનયા ભવન્તિ 'ઓહિનાણસાગારોવઉત્તા જહા ઓહિનાણલલ્લિયા' અવધિજ્ઞાનસાકારોપયુક્તાઃ જીવાઃ યથા અવધિજ્ઞાનલલ્લિકાઃ પૂર્વમુક્તાઃ કદાચિત્ ત્રિજ્ઞાનિનઃ—મતિશ્રુતાવધિયોગાત્, કદાચિત્ ચતુર્જ્ઞાનિનઃ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનયોગાત્, તથા વક્તવ્યોઃ, 'મણપજ્જવનાણસાગારોવઉત્તા જહા મણપજ્જવનાણલલ્લિયા' મનઃ—પર્યવજ્ઞાનસાકારોપયુક્તાઃ જીવાઃ યથા મનઃપર્યવજ્ઞાનલલ્લિકાઃ પૂર્વમુક્તાઃ કદા-

અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન । હનકે સાથ કેવલજ્ઞાન નહીં હાંતા હૈ । અતઃ ચાર જ્ઞાન તક હોનેકી વાત કહી ગઈ હૈ । ' એવં સુચનાણ સાગારોવઉત્તા વિ ' હસી તરહ સે શ્રુતજ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગવાલે જીવ ઓ જ્ઞાની હોતે હૈં હન મેં ચાર જ્ઞાન તક મજનાસે હોતે હૈં । ' ઓહિનાણસાગારોવઉત્તા જહા ઓહિનાણલલ્લિયા ' અવધિજ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગવાલે જીવ અવધિજ્ઞાન લલ્લિવાલે જીવોં જૈસે હોતે હૈં અર્થાત્ કદાચિત્ વે મતિશ્રુત ઓર અવધિજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ મતિ, શ્રુત, અવધિ ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । 'મણ પજ્જવનાણસાગારોવઉત્તા જહા મણપજ્જવનાણલલ્લિયા' મનઃપર્યવજ્ઞાન-રૂપ સાકાર ઉપયોગવાલે જીવ મનઃપર્યવલ્લિવાલે જીવોં કો જૈસે હોતે હૈં અર્થાત્ જિમ પ્રકારસે વે કદાચિત્ મતિ, શ્રુત, મનઃપર્યવજ્ઞાનકે

નથી એટલા માટે ચાર જ્ઞાન પર્યંત હેવાનુ કહેવામા આવ્યુ છે 'એવં સુચનાણસાગારોવ ઉત્તા વિ' એજ રીતે શ્રુતજ્ઞાનરૂપ સાગારોપયોગવાળા જીવ હોય છે તેઓમાં ભજનાથી ચાર જ્ઞાન પર્યંત હોય છે 'ઓહિનાણસાગારોવઉત્તા જહા ઓહિનાણલલ્લિયા' અવધિજ્ઞાન રૂપ સાકારોપ યોગવાળા જીવને અવધિજ્ઞાન લલ્લિવાળા જીવોની માફક સમજવા. અર્થાત્—કોઈક વખત તેઓ મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કોઈ વખત મતિ, શ્રુતઅવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે 'મણપજ્જવનાણસાગારોવઉત્તા જહા' મણપજ્જવનાણલલ્લિયા' મનઃપર્યવજ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગવાળા જીવને મન પર્યવજ્ઞાન લલ્લિવાળા જીવોની માફક સમજવા. અર્થાત્ જે રીતે તેઓ કોઈવાર મતિ શ્રુત અને મનઃપર્યવજ્ઞાનના સળધમાં ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કોઈવાર મતિ, શ્રુત, અવધિ

ચિત્ત ત્રિજ્ઞાનિનઃ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનયોગાત્, કદાચિત્ ચતુર્જ્ઞાનિનઃ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનયોગાત્, તથા વક્તવ્યાઃ, 'કેવલનાણસાગારોવઉત્તા જહા કેવલનાણલલ્હિયા' કેવલજ્ઞાનસાકારોપયુક્તાઃ જીવાઃ યથા કેવલજ્ઞાન-લલ્હિકાઃ એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનઃ પૂર્વ પ્રતિપાદિતામ્તથા કેવલજ્ઞાનિનો વક્તવ્યાઃ। 'મઙ્ અન્નાણસાગારોવઉત્તાણં તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણં' મત્યજ્ઞાનસાકારોપયુક્તાનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાન-વિભક્તજ્ઞાનલક્ષણાનિ ભજનયા ભવન્તિ, 'એવં સુયઅન્નાણસાગારોવઉત્તાવિ' એવં શ્રુતાજ્ઞાનસાકારોપયુક્તા અપિ ભજનયા વ્યજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, કદાચિત્ મત્યજ્ઞાનિનઃ, કદાચિત્ શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ કદાચિત્

સંબંધસે ત્રીન જ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં ઓર કદાચિત્ મતિ, શ્રુત, અર્વાધ એવં મનઃપર્યવકે યોગસે ચાર જ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે ઉન્હે ભી કદાચિત્ ત્રીન જ્ઞાનવાલે ઓર કદાચિત્ ચાર જ્ઞાનવાલે જાનના ચાહિયે । 'કેવલ નાણ સાગારોવઉત્તા જહા કેવલનાણલલ્હિયા' કેવલ જ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગવાલે જીવ કેવલજ્ઞાનલલ્હિક જૈસે હોતે કહે ગયે હૈં- અર્થાત્ ઇનમેં એક કેવલજ્ઞાન હી હોતા હૈ- અન્ય જ્ઞાન નહીં । ઇસલિયે યે એક કેવલજ્ઞાનસે હી જ્ઞાની હોતે હૈં, અન્ય જ્ઞાનોસે નહીં । 'મઙ્ અન્નાણસાગારોવઉત્તાણ તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણં' જો જીવ મત્યજ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગવાલે હોતે હૈં ઇનમેં ત્રીન અજ્ઞાન-મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં- કદાચિત્ દો અજ્ઞાન ઓર કદાચિત્ ત્રીન અજ્ઞાન । 'એવં સુયઅન્નાણ સાગારોવ ઉત્તા વિ' ઉસી તરહસે શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગવાલે જીવોંકોભી જાનના ચાહિયે । અર્થાત્ યે ભી કદાચિત્ દો અજ્ઞાનવાલે ઓર કદાચિત્ ત્રીન-

અને મનઃપર્યવજ્ઞાનના યોગથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે તેઓને પણ કદાચિત્ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કદાચિત્ ચાર જ્ઞાનવાળા સમજવા. 'કેવલનાણસાગારોવઉત્તા જહા કેવલનાણલલ્હિયા' કેવલજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવને કેવલજ્ઞાન લલ્હિકવાળા જીવોની માફક સમજવા અર્થાત્ તેઓમાં એક કેવલજ્ઞાન જ હોય છે. એટલે તેઓ એક કેવલજ્ઞાનથી જ જ્ઞાની હોય છે. 'મઙ્ અન્નાણ સાગારોવઉત્તાણં તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણં' જે જીવ મત્યજ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેઓમાં મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે એટલે કોઈવાર એ અજ્ઞાન અને કોઈવાર ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'એવં સુયઅન્નાણસાગારોવઉત્તા વિ' એજ રીતે શ્રુતાજ્ઞાન-રૂપ સાકારોપ યોગવાળા જીવોને પણ સમજવા અર્થાત્ એ પણ કોઈવાર એ અજ્ઞાનવાળા

વિભક્તજ્ઞાનિનઃ, 'વિભંગનાણસાગારોવઉત્તાણં તિન્નિ અન્નાણાઈં નિયમા' વિભક્ત-જ્ઞાનસાકારોપયુક્તાનાં ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ નિયમાત્ નિયમતો ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-અણાગારોવઉત્તા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી ? હે મદન્ત ! અનાકારોપયુક્તાઃ સ્વલુ અવિદ્યમાનઃ આકારઃ-જાતિ-ગુણ-ક્રિયાદિસ્વરૂપલક્ષણો વિશેષો યત્ર તદ્ અનાકારં દર્શનં સામાન્યજ્ઞાનં, તત્રોપયુક્તાઃ ઉપયોગવન્તઃ તત્સંવે-દનકા इत्यर्थः જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ અજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ- 'પંચ નાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાણ' હે ગૌતમ ! અનાકારોપયોગવન્તો જીવાઃ જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિન શ્ચ ભવન્તિ, તત્ર જ્ઞાનિનાં લબ્ધ્યપેક્ષયા પશ્ચ જ્ઞાનાનિ મત્યાદિ-

અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈ । વિભંગનાણસાગારોવઉત્તાણં તિન્નિ અણ્ણાણાઈં નિયમા' વિભંગજ્ઞાન સાકારોપયોગવાલે જીવ અજ્ઞાની હોતે હૈ । इनमें तीन अज्ञान-मत्यज्ञान; श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान ये तीन अज्ञान नियम से होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'अणा-गारोवउत्ता णं मंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ' हे मदन्त ! जो जीव अनाकार उपयोगवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? अनाकार उपयोगका तात्पर्य उस बोध से है कि जिस बोध में जाति, गुण, क्रिया आदि रूप आकार नहीं झलकता है । ऐसा अनाकार उपयोग दर्शन रूप होता है । दर्शनका तात्पर्य सामान्य ज्ञान से है । इसमें उपयोगवन्त जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इस प्रश्नके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'पंच नाणाइं तिन्नि अन्ना-णाइं मयणाए ' हे गौतम ! अनाकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी भो होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । जो जीव इनमें ज्ञानी होते हैं उनमें

અને કોમ્પાર ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે વિભંગનાણસાગારોવઉત્તાણં તિન્નિ અન્નાણાઈં નિયમા' વિભંગ જ્ઞાન સાકારોપયોગવાળા જીવ અજ્ઞાની હોય છે અને તેઓમાં મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. પ્રશ્ન :- અનાગારોવઉત્તાણ મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી ' હે ભગવન્ ! જે જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? અનાકારોપયોગનું તાત્પર્ય એવા બોધથી છે કે જે બોધથી જાતિ, ગુણ, ક્રિયા આદિ રૂપ આકાર પ્રગટ થતો નથી એવા અનાકાર ઉપયોગ દર્શનરૂપ હોય છે. દર્શનનો તાત્પર્ય સામાન્યજ્ઞાનથી છે તેમાં ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ :- પંચનાણાઈં તિન્નિ અન્નાણાઈં 'મયણાણ' હે ગૌતમ ! અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેઓમાં જે જીવ જ્ઞાની હોય છે. તે લબ્ધિની અપેક્ષાએ પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે

જ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનાં તુ ત્રીણિ અજ્ઞાનાનિ મત્યજ્ઞાનાદિલક્ષ-
ાનિ ભજનયૈવ ભવન્તિ । ‘એવં ચક્ષુદંસણઅચક્ષુદંસણઅણાગારોવઉત્તાવિ’
એવં યથાઽનાકારોપયુક્તા જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથૈવેત્યર્થઃ ચક્ષુર્દર્શનાનાકારોપ-
યુક્તાઃ, અચક્ષુર્દર્શનાનાકારોપયુક્તાશ્ચાપિ જીવા જ્ઞાનિનોઽજ્ઞાનિનશ્ચ ભવન્તિ,
કેન્તુ-‘નવરં ચત્તારિ ણાણાં, તિન્નિ અન્નાણાં મયણા’ નવરં વિશેષસ્તુ પુનરે-
વાવનેવ-યત્ ચક્ષુર્દર્શનેતરોપયુક્તાઃ કેવલિનો ન ભવન્તિ ઇતિ તેષાં ચત્વારિ
ાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ, ત્રીણિ ચ અજ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તિ । ગૌતમઃ

અધિકી અપેક્ષા સે પાંચ જ્ઞાન હોતે હૈં ઔર જો અજ્ઞાની હોતે હૈં ઊન
ં ત્રીણ અજ્ઞાન હોતે હૈં । સો એસા યહ કથન ભજનાસે હી જાનના
ાહિયે. નિયમતઃ નહીં । હમી તરહ સે ‘ચક્ષુદંસણ, અચક્ષુદંસણ,
અણાગારોવઉત્તાવિ’ ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાલે
ીવોંકે વિષયમેં ભી જાનના ાહિયે । અર્થાત્ યે ભી જ્ઞાની ઔર અજ્ઞાની
અમય પ્રકારકે હોતે હૈં । ચક્ષુજન્ય જ્ઞાનકે પહિલે ઔર અચક્ષુજન્યજ્ઞાનકે
પહિલે જો સામાન્ય અવલોકનરૂપ યોધ હોતા હૈં ડસકા નામચક્ષુદર્શન ઔર
અચક્ષુ દર્શન હૈં. ડનજ્ઞાનવાલોમેં જ્ઞાનિયોંકે ‘નવરં ચત્તારિ ણાણાં, તિન્નિ
અન્નાણાં મયણા’ ચાર જ્ઞાન ઔર અજ્ઞાનિયોંકે ત્રીણ અજ્ઞાન તક્ર હો
સકતે હૈં । કયોં કિ ચક્ષુદર્શનવાલોં મેં. ઔર અચક્ષુદર્શનવાલોં મેં
કેવલી નહીં હોતે હૈં । અર્થાત્ કેવલી કેવલદર્શનોપયુક્ત હાંતે હૈં ।
હનમેં ચક્ષુર્દર્શનોપયોગ ઔર અચક્ષુદર્શનોપયોગ નહીં હોતા હૈં । અતઃ
યે ડસસે ઉપયુક્ત નહીં હોતે હૈં । ડસલિયે ચક્ષુદર્શનોપયુક્તોં મેં ઔર
અચક્ષુદર્શનોપયુક્તોં મેં ભજના સે કેવલ જ્ઞાનાતિરિક્ત ચાર જ્ઞાન ઔર

પને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે આ કથન ભજનાથી સમજવું.
પ્રથમથી નહીં તેજ રીતે ‘ચક્ષુદંસણઅચક્ષુદંસણઅણાગારોવઉત્તા વિ’
ક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન રૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું.
અર્થાત્ એ પણ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એમ બને પ્રકારે હોય છે ચક્ષુજન્યજ્ઞાન પહેલાં
પને અચક્ષુજન્યજ્ઞાનથી પહેલા જે સામાન્ય અવલોકનરૂપ યોધ થાય છે તેનું નામ
ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન છે તેવાઓને (જાનીઓને) ‘નવરં ચત્તારિનાણાં તિન્નિ
અન્નાણાં મયણા’ ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે
ચક્ષુદર્શનવાળાઓમાં અને અચક્ષુદર્શનવાળાઓમાં કેવળી હોતા નથી અર્થાત્
વળી કેવલદર્શનોપયુક્ત હોય છે તેઓમાં ચક્ષુદર્શનોપયોગ અને અચક્ષુદર્શનોપયોગ
હોતા નથી એટલા માટે તેઓ તેનાથી ઉપયુક્ત હોતા નથી એટલા માટે તે બંનેને

પૃચ્છતિ—‘ઓહિંસણ અણાગારોવઉત્તા ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અવધિદર્શનાના-
કારોપયુક્તાઃ સ્વલ્લ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? इति पृच्छा
પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ—‘ગોયમા ! નાણી વિ, અન્નાણી વિ.’ હે ગૌતમ ! અવધિ-
દર્શનાનાકારોપયોગિનો જીવાઃ જ્ઞાનિનોઽપિ ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનોઽપિ, યતો હિ
દર્શનમ્ય સામાન્યવિપયતયા, સામાન્યસ્ય ચાભિન્નરૂપત્વેન જ્ઞાનિદર્શને અજ્ઞાનિ-
દર્શને ભેદાભાવાત્ ‘જે નાણી તે અત્યેગઈયા તિન્નાણી, અત્યેગઈયા ચડનાણી’
યે અવધિદર્શનાનાકારોપયુક્તા જ્ઞાનનસ્તે સન્તિ એકકે ત્રિજ્ઞાનિનો ભવન્તિ,
સન્તિ એકકે ચતુર્જ્ઞાનિનો ભવન્તિ ‘જે તિન્નાણી તે આભિણિબોહિયનાણી,
સુયનાણી, ઓહિનાણી’ યે ત્રિજ્ઞાનનસ્તે આભિણિબોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ,

અજ્ઞાનિયોમેં ત્રીન અજ્ઞાન કહે ગયે હૈં । અતઃ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે
પ્રછતે હૈં કી—‘ઓહિંસણ અણાગારોવઉત્તા ણં પુચ્છા’ જો જીવ અવધિ
દર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાલે હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં’ યા અજ્ઞાની
હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી
વિ’ જો જીવ અવધિદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાલે હોતે હં વે જ્ઞાની
ભી હોતે હૈં ઓર અજ્ઞાની ભી હોતે હૈં । કયોંકિ દર્શન સામાન્યકો
વિષય કરનેવાલા હોતા હૈ ઓર જો સામાન્ય હોતા હૈ વહ એકરૂપ હોતા
હૈ ફસલિયે જ્ઞાનીકે દર્શનમેં ઓર અજ્ઞાનીકે દર્શનમેં કોઈ ભેદ નહીં
હોતા હૈ । ‘જે નાણી તે અત્યેગઈયા તિન્નાણો, અત્યેગઈયા ચડનાણી’
હનમેં જો જ્ઞાની હોતે હૈં ડનમેં કિતનેક અવધિદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપ-
યોગવાલે જીવ ત્રીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં ઓર કિતનેક ચાર જ્ઞાનવાલે
હોતે હૈં । ‘જે તિન્નાણી તે આભિણિબોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિ-

કેવળજ્ઞાનને છોડીને જ્ઞાનીઓમાં અજ્ઞાનીઓ ત્યાર જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન
હોવાનું કહ્યું છે । શ્રુ :- ‘ઓહિંસણ અણાગારોવઉત્તા ણં પુચ્છા’ જે જીવ અવધિદર્શન
રૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર :-
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નાણી વિ અન્નાણી વિ’ જે જીવ અવધિદર્શનરૂપ
અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે. કેમકે દર્શન
સામાન્યને વિષય કરવાવાળું હોય છે અને જે સામાન્ય હોય છે તે એકરૂપ હોય છે.
એટલા માટે જ્ઞાનીના દર્શનમાં અને અજ્ઞાનીના દર્શનમાં કોઈ ભેદ હોતો નથી. જે નાણી
તે અત્યેગઈયા તિન્નાણી અત્યેગઈયા ચડનાણી’ તેઓમાં જે જ્ઞાની હોય છે તે પૈકી
કેટલાક અવધિ દર્શનરૂપ અનાકારોપયોગવાળા જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક
ત્યાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. ‘જે તિન્નાણી તે આભિણિબોહિયનાણી સુયનાણી

અવધિજ્ઞાનિનો ભવન્તિ, 'જે ચરુણાળી તે આભિણિવોહિયનાળી જાવ મળપજ્જવનાળી' એ ચતુર્જ્ઞાનિનસ્તે આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, યાવત્-શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મનઃપર્યવજ્ઞાનિનો વોધ્યાઃ, 'જે અન્નાળી તે નિયમા તિઅન્નાળી' એ અજ્ઞાનિનસ્તે નિયમાત્ વ્યજ્ઞાનિનો વોધ્યાઃ- 'તં જહા-મહઅન્નાળી, સુયઅન્નાળી, વિભંગનાળી' તથા-મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, વિમજ્જજ્ઞાનિનશ્ચ, 'કેવલદંસણ-અણાગારોવઉત્તા જહા કેવલનાળલઘ્વિયા' કેવલદર્શનાનાકારોપયુક્તાઃ સ્વલુ જીવાઃ યથા કેવલજ્ઞાનલઘ્વિકાઃ એકજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિરૂપાઃ પૂર્વમુક્તાસ્તથા વિજ્ઞેયાઃ,

અથ દ્વાદશયોગદ્વારમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સજોગી ણં મંતે ! જીવા કિં

નાળી' જો ત્રીન જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં વે આભિનિવોધિક જ્ઞાનવાલે, શ્રુત જ્ઞાનવાલે ઓર અવધિજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । 'જે ચરુનાળી, તે આભિણિ વોહિયનાળી, જાવ મળપજ્જવનાળી' જો હવમ્ ચાર જ્ઞાનવાલે હોતે હૈં વે આભિનિવોધિક (મતિજ્ઞાન) સે લેકર યાવત્ મનઃપર્યવ જ્ઞાનતકવાલે હોતે હૈં । જે અન્નાળી તે નિયમા તિ અન્નાળી' અવધિદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાલોં મેં જો જીવ અજ્ઞાની હોતે હૈં. વે નિયમ સે ત્રીન અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં- 'તં જહા' વે ત્રીન અજ્ઞાન યે હૈં- 'મહ અન્નાળી, સુય અન્નાળી, વિભંગનાળી' મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, ઓર વિમંગજ્ઞાન હન ત્રીન અજ્ઞાનયુક્ત વે હોતે હૈં । 'કેવલદંસણ અણાગારોવઉત્તા જહા કેવલનાળ-લઘ્વિયા' કેવલ દર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાલે જીવ કેવલજ્ઞાનલઘ્વિ-વાલે જીવોંકી તરહ એક કેવલજ્ઞાનવાલે હી હોતે હૈં ।

અવ બારહવે યોગદ્વારકો આશ્રિત કરકે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે પૂછતે

ઓહિયનાળી' જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેઓ અભિનિવોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિ-જ્ઞાનવાળા હોય છે 'જે ચરુનાળી તે આભિણિવોહિયનાળી જાવ મળપજ્જવનાળી' તેઓમા જે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તે અભિનિવોધિક (મતિજ્ઞાન) થી લઈને મનઃપર્યવજ્ઞાન સુધીના જ્ઞાનવાળા હોય છે 'જે અન્નાળી તે નિયમા તિન્નાળી' અવધિદર્શનરૂપ અનાકારોપયોગવાળાઓમા જે શ્રુત અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'તંજહા' તે ત્રણ અજ્ઞાન આ પ્રમાણે છે 'મહઅન્નાળી સુયઅન્નાળી, વિભંગનાળી' મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે કેવલદંસણઅણા-ગારોવઉત્તા જહા કેવલનાળલઘ્વિયા' કેવલદર્શનરૂપ આનાકારોપયોગવાળા શ્રુતેને કેવલજ્ઞાન લઘ્વિવાળા શ્રુતેની માફક એક કેવલજ્ઞાનરૂપથી જ જ્ઞાની સમજવા.

હવે બારમા યોગદ્વારને આશ્રય કરીને પ્રશ્નને ગૌતમી પૂછે છે કે 'સંયોગીણં મંતે જીવા કિં નાળી અન્નાળી' હે બહન્ત ! જે શ્રુત યોગવાળા હોય છે તે જ્ઞાની

નાણી, અન્નાણી' હે મદન્ત ! સયોગિનઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ—'જહા સકાહયા ' હે ગૌતમ । યથા પૂર્વોક્તકાયદ્વારે સકાયિકા ભજનયા પશ્ચજ્ઞાનિનસ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથા સયોગા અપિ પશ્ચ જ્ઞાનિન-સ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ ભજનયા વક્તવ્યાઃ, 'એવં મળજોગી, વડજોગી, કાયજોગી વિ, અજોગી જહા સિદ્ધા' એવં સયોગિવત્ મનોયોગિનઃ, વચો યોગિનઃ, કાયયોગિ-નોઽપિ, ભજનયા પશ્ચ જ્ઞાનિનઃ, ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ વિજ્ઞેયાઃ, કેવલિનામપિ મનોયોગા-દીનાં સદ્ભાવાત્, તે પશ્ચજ્ઞાનિનઃ, મિથ્યાદૃષ્ટીનાં મનોયોગાદિમતામજ્ઞાનત્રયા-ભાવાત્, તેત્ર્યજ્ઞાનિન અયોગિનો જીવાઃ યથા સિદ્ધાઃ પૂર્વમુક્તાસ્તથૈવ વાંધ્યાઃ,

હૈં— 'સજોગીણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી' હે મદન્ત જો જીવ યોગસહિત હોતે હૈં વે કયા જ્ઞાની હોતે હૈં, યો અજ્ઞાની હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— ' જહા સકાહયા ' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે પૂર્વોક્ત કાય દ્વાર મેં સકાયિક જીવ ભજના સે પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં ડસી તરહ સે યહાં પર મી સયોગી જીવ મી પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે હોતે હૈં । ' એવં મળજોગી, વડજોગી, કાયજોગી વિ અજોગી જહા સિદ્ધા ' સયોગીકી તરહ મનોયોગીકો, વચનયોગીકો ઓર કાયયોગી જીવોંકો ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે જાનના ચાહિયે । પાંચ જ્ઞાનોંકી ઓર ત્રીન અજ્ઞાનોંકી ભજના યહાં પર હસલિયે કહી ગઈ હૈ કિ યે ત્રીનો યોગ કેવલિયોંકે મી હોતે હૈં તથા મિથ્યાદૃષ્ટિયોંકે મી હોતે હૈં । જો યોગરહિત હોતે હૈં એસે અયોગી જીવ જૈસે સિદ્ધ એક કેવલજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનસે જ્ઞાની હોતે હૈં ડસી તરહસે એક જ્ઞાન કેવલ-જ્ઞાનસે હી જ્ઞાની હોતે હૈં । અન્ય જ્ઞાનોંસે નહીં । અવ સૂત્રકાર તેરહવે

હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ. :- ' જહા સકાહયા ' હે ગૌતમ ! જે રીતે પહેલા કાયદ્વારમા સકાયિક જીવને ભજનાથી પાત્ર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેવીજ રીતે અહીંઆ પણ સંયોગી જીવને પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા સમજવા. ' એવં મળજોગી, વડજોગી, કાયજોગી વિ અજોગી જહા સિદ્ધા ' સયોગીનો જેમજ મનોયોગીને વચનયોગીને અને કાયયોગી જીવને ભજનાથી પાત્ર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી સમજવા પાત્ર જ્ઞાનોની અને ત્રણ અજ્ઞાનોની ભજના અહીં એટલા સાર કહેવામા આવી છે કે ત્રણે યોગ કેવળીઓને તથા મિથ્યા દૃષ્ટિઓ એ બંનેને હોય છે. જે યોગ રહિત હોય છે, તેવા અયોગી જીવ જેવી રીતે સિદ્ધ એક કેવળજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોય છે એજ રીતે એક કેવળજ્ઞાનથી જ જ્ઞાની હોય છે

અથ ત્રયોદશલેશ્યાદ્વારમાહ—‘સલેસ્સા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! સલેશ્યાઃ લેશ્યાવન્તઃ સ્વલુ જીવાઃ કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ભવન્તિ ? લેશ્યા ચ કૃષ્ણાદિદ્રવ્યસમ્બન્ધાત્ આત્મપરિણામવિશેષલક્ષણા વોધ્યા, સા ચ પ્રજ્ઞપનાયાઃ ૧૭ સપ્તદશપદે પ્રરૂપિતા તત્ત એવ દ્રષ્ટવ્યા । મગવાનાહ—‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! યથા સકાયિકાઃ મજનયા પશ્ચજ્ઞાનિનઃ, વ્યજ્ઞાનિનશ્ચ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ સલેશ્યા અપિ મજનયા પશ્ચ જ્ઞાનિનઃ, વ્યજ્ઞાનિનશ્ચ વક્તવ્યાઃ કેવલિનામપિ શુક્લલેશ્યાસદ્ભાવેન સલેશ્યત્વાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કળહલેસ્સા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! કૃષ્ણ લેશ્યાવન્તઃ સ્વલુ જીવાઃ

લેશ્યાદ્વારકા કથન કરતે હૈં— ‘સલેસ્સા ણં મંતે ! જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! જો જીવ લેશ્યાવાલે હોતે હૈં વે ક્યા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યકે સંબંધસે આત્મપરિણામ વિશેષકા નામ લેશ્યા હૈ, ઇસ લેશ્યા કી પ્રરૂપણા પ્રજ્ઞાપના કે ૧૭ વેં પદમેં કો ગઈ હૈ । વહીં પર ઇસે દેશ્વ લેના ચાહિયે । ઉત્તરમેં પ્રમુ કહતે હૈં— ‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકારસે સકાયિક જીવ મજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર તોન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં— ડસી પ્રકારસે સલેશ્ય જીવ મી મજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર તોન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈ । યહાં સલેશ્ય જીવોંકો જો પાંચ જ્ઞાનવાલે મજનાસે કહા ગયા હૈ ડસકા કારણે યહ હૈ કિ કેવલી મી પૂર્વપ્રજ્ઞાપનનય કી અપેક્ષાસે શુક્લલેશ્યાવાલે કહે ગયે હૈં । અતઃ ઇનમેં એક કેવલજ્ઞાન હી હોતા હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં— ‘કળહલેસ્સા ણં મંતે જીવા કિં નાણી, અન્નાણી’ હે મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલે જીવ

હવે સૂત્રકાર તેમના લેશ્યાદ્વારનો આશ્રય કરીને કહે છે કે :- ‘સલેસ્સા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’ હે ભગવન ! જે જીવો લેશ્યાવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે. કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યના સંબંધવાળા આત્મ પરિણામ વિશેષનું નામ લેશ્યા છે એ લેશ્યાનું નિરૂપણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સત્તરમાં પદમાં કરાયું છે એટલે તે જોવાની ધૃષ્ટિવાળાઓએ ત્યાંજ જોઈ લેવું. ઉત્તર :- ‘જહા સકાહ્યા’ હે ગૌતમ ! જે રીતે સકાયિક જીવને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. તેજ રીતે લેશ્યાવાળા જીવ પણ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે અહીંઆ સલેશ્ય જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. તેનું કારણ એ છે કે કેવળી પણ પૂર્વપ્રજ્ઞાપનનયની અપેક્ષાએ શુક્લ લેશ્યાવાળા કહેવાય છે. એટલે તેઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે પ્રશ્ન :- કળહલેસ્સા ણં મંતે જીવા કિં નાણી અન્નાણી’

કિં જ્ઞાનિનો ભવન્તિ, અજ્ઞાનિનો વા ? મગવાનાહ-‘જહા સહંદિયા’ હે ગૌતમ !
 યથા સેન્દ્રિયાઃ પૂર્વે ભજનયા ચતુર્જ્ઞાનિનસ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ પ્રોક્તાસ્તથાકૃષ્ણલેશ્યાવન્તો
 જીવાઅપિ વક્તવ્યાઃ, ‘એવં જાવ પમ્હલેસ્સા, સુકલેસ્સા જહા સલેસ્સા, અલેસ્સા
 જહા સિદ્ધા’ એવં કૃષ્ણલેશ્યાવદેવ યાવત્-નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ, પદ્મ-
 લેશ્યાઃ જીવા યથા સેન્દ્રિયાઃ ભજનયા ચતુર્જ્ઞાનિન સ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચોક્તાસ્તથૈવ ભજનયા
 ચતુર્જ્ઞાનિનસ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ, શુક્લલેશ્યાવન્તસ્તુ યથા સલેશ્યાઃ ભજનયા પશ્ચજ્ઞાનિનઃ
 ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચોપદર્શિતાસ્તથૈવ ભજનયા પશ્ચ જ્ઞાનિનસ્ત્ર્યજ્ઞાનિનશ્ચ વોધ્યાઃ, કેવલિ-

વયા જ્ઞાની હોતે હૈં યા અજ્ઞાની હોતે હૈં ? ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈં
 ‘જહા સહંદિયા’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકારસે સેન્દ્રિય જીવ પહિલે ભજનાસે
 ચાર જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે
 કૃષ્ણલેશ્યાવાલે જીવ ભી ભજનાસે ચાર જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે
 કહે ગયે હૈં । ‘એવં જાવ પમ્હલેસ્સા, સુકલેસ્સા જહા સલેસ્સા, અલેસ્સા
 જહા સિદ્ધા’ કૃષ્ણલેશ્યાકી તરહ ઠી નીલલેશ્યાવાલે જીવ. કાપોત-
 લેશ્યાવાલે જીવ, તેજોલેશ્યાવાલે જીવ ઓર પદ્મલેશ્યાવાલે જીવ
 જાનના ચાહિયે- અર્થાત્ જિસ પ્રકારસે કૃષ્ણલેશ્યાવાલે જીવ ભજનાસે
 ચાર જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે યે
 પૂર્વોક્ત લેશ્યાવાલે જીવ ભી ભજનાસે ચાર જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાન
 વાલે કહે ગયે હૈં । તથા જિસ પ્રકારસે સલેશ્ય જીવ ભજનાસે પાંચ
 જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે કહે ગયે હૈં, ઉસી પ્રકારસે શુક્લ
 લેશ્યાવાલે જીવ ભી ભજનાસે પાંચ જ્ઞાનવાલે ઓર ત્રીન અજ્ઞાનવાલે
 કહે ગયે હૈં । યહાં પર પાંચ જ્ઞાનોંકી ભજના ડમલિયે કહી ગઈ હૈં

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ :- ‘જહા સહંદિયા’ પહેલાં
 સેન્દ્રિય જીવોને જે રીતે ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. એજ
 રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવો પણ ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે.
 ‘એવં જાવ પમ્હલેસ્સા, સુકલેસ્સા જહા સલેસ્સા અલેસ્સા જહા સિદ્ધા’
 કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની માફક નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજોલેશ્યાવાળા અને
 પદ્મલેશ્યાવાળા જીવોને સમજવા. અર્થાત્ જે રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ ભજનાથી ચાર
 જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેજ રીતે પૂર્વોક્ત લેશ્યાવાળા જીવો પણ ભજનાથી
 ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. તથા જે રીતે સલેશ્ય જીવ ભજનાથી પાંચ
 જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેજ રીતે શુક્લ લેશ્યાવાળા જીવોને પણ પાંચ જ્ઞાન
 અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે અહીંયા પાંચ જ્ઞાનીઓની ભજના એટલા માટે કહી છે

ગૌતમ ! મ મમાસતશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા-દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, દ્રવ્યતઃ સ્વલુ અવધિજ્ઞાની રૂપિદ્રવ્યાણિ, જાનાતિ, પશ્યતિ, યથા નન્દ્યાં યાવત્ ભાવતઃ ! મનઃપર્યવજ્ઞાનસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! કિયાન વિષયઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! સ મમાસતશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા- દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, દ્રવ્યતઃ સ્વલુ ઋજુમતિ અનન્તાન્ અનન્તપ્રદેશિકાન્ યથા નન્દ્યાં યાવત્ ભાવતઃ !

(ઓહિનાણસ્સ ણં ભંતે ! કેવદ્દુવિસસે પણ્ણત્તે) હે ભદન્ત ! અવધિ જ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સે સમાસઓ ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે-તં જહા-દ્વવઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ) અવધિજ્ઞાનકા વિષય સંક્ષેપ સે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । જૈસે-દ્રવ્ય કી અપેક્ષા, કાલકી અપેક્ષા ઓર ભાવકી અપેક્ષા (દ્વવઓ ણં ઓહિ-નાણી રૂપિદ્વવાઈં જાણદ્, પાસદ્) દ્રવ્યકી અપેક્ષા અવધિજ્ઞાની રૂપી દ્રવ્યોંકો જાનતા હૈ દેગ્વતા હૈ । (જહા નંદીદ્ જાવ ભાવઓ) દ્વવ તરહ જૈસા નંદી સૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ ઉસી તરહ સે યાવત્ ભાવ તક જાનના ચાહિયે । (મણપજ્જવનાણસ્સ ણં ભંતે ! કેવદ્દુવિસસે પણ્ણત્તે) હે ભદ-ન્ત ! મનઃપર્યવજ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સે સમાસઓ ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે) મનઃપર્યવજ્ઞાનકા વિષય સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ । (તં જહા) જો દ્વવ પ્રકારસે હૈ. (દ્વવઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ ભાવઓ) દ્રવ્યકી અપેક્ષા, ક્ષેત્રકી અપેક્ષા, કાલકી અપેક્ષા ઓર ભાવકી અપેક્ષા (દ્વવઓ ણં ઉજ્જુમદ્ અણંતે અણંત-

હે ભગવન્ ! અવધિજ્ઞાનના વિષય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સે સમાસઓ ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે તં જહા દ્વવઓ સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ અવધિજ્ઞાનના વિષય સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના છે જેમકે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી ‘દ્વવઓ ણં ઓહિનાણી રૂપિ દ્વવાઈં જાણદ્ પાસદ્’ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અવધિજ્ઞાની રૂપિ દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે ‘જહા નંદીદ્ જાવ ભાવઓ’ એજ રીતે જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે - યાવત્ - ભાવપર્યંત સમજી લેવું ‘મણપજ્જવનાણસ્સ ણં ભંતે કેવદ્દુવિસસે પણ્ણત્તે’ હે ભગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાનના કેટલા વિષય કહ્યા છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે સમાસઓ ચઉવ્વિહે પણ્ણત્તે’ મનઃપર્યવજ્ઞાનનાં વિષય સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે. ‘દ્વવઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી દ્વવઓ ણં ઉજ્જુમદ્ અણંતે અણંતપર્યંત જહા નંદીદ્ જાવ ભાવઓ’

કેવલજ્ઞાનસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! સ સમાસત-
શ્વતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા— દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, દ્રવ્યતઃ સ્વલુ
કેવલજ્ઞાની સર્વદ્રવ્યાણિ જાનાતિ, પશ્યતિ, એવં યાવત્ ભાવત । મત્યજ્ઞાનસ્ય
સ્વલુ મદન્ત ! કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! સ સમાસતશ્વતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,
તથા— દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, દ્રવ્યતઃ સ્વલુ મત્યજ્ઞાની મત્ય-

પણસિંહ જહા નંદીં જાવ ભાવઓ) દ્રવ્યકી અપેક્ષા ઋણુમતિ મનઃ
પર્યં જ્ઞાની મનરૂપ સે પરિણત અનન્તપ્રદેશી અનન્ત સ્કન્ધોંકો જૈસા કિ
નંદીસૂત્ર મેં કહા ગયા હૈ યાવત્ ભાવતક જ્ઞાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ ।
(કેવલનાણસ્સ ણં મંતે ! કેવલ્લે વિમલે પણ્ણત્તે) હે મદન્ત ! કેવલ
જ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સે
સમાસઓ ચત્તવિંહે પણ્ણત્તે) વહ સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ।
(તંજહા) જૈસે (દ્વઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ) દ્રવ્યકી અપેક્ષા,
ક્ષેત્રકી અપેક્ષા, કાલકી અપેક્ષા ઓર ભાવકી અપેક્ષા (દ્વઓ ણં
કેવલનાણી સવ્વદ્વંદ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ—એવં જાવ ભાવઓ) દ્રવ્ય કી
અપેક્ષા કેવલજ્ઞાની સમસ્ત દ્રવ્યોંકો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ ।
ઈસી તરહસે વહ યાવત્ ભાવકી અપેક્ષા ઓર સમસ્ત ભાવોંકો જાનતા
દેખતા હૈ । (મઈ અન્નાણસ્સ ણં મંતે ! કેવલ્લે વિમલે પણ્ણત્તે) હે મદન્ત ?
(મત્યજ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
(સે સમાસઓ ચત્તવિંહે પણ્ણત્તે) વહ સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા
ગયા હૈ । (તંજહા) જૈસે (દ્વઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ) દ્રવ્યકી

દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ઋણુમતી મનઃ પર્યંજ્ઞાની મનરૂપથી પરિણત અનન્તપ્રદેશવાળા, અનન્ત
સ્કન્ધોંકો જેવી રીતે નદીસૂત્રમાં વર્ણવ્યું છે—યાવત્ તેવીજ રીતે ભાવપર્યંત જાણે છે અને
દેખે છે ‘કેવલનાણસ્સ ણં મંતે કેવલ્લે વિમલે પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત । કેવલજ્ઞાનના
વિષય કેટલા કહ્યા છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સે સમાસઓ ચત્તવિંહે પણ્ણત્તે’
તે સંક્ષેપતથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે ‘ત જહા’ જેમકે ‘દ્વઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ,
ભાવઓ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી
દ્વઓ ણં કેવલનાણી સવ્વદ્વંદ્વાઈં જાણઈ પાસઈ એવં જાવ ભાવઓ, દ્રવ્યની
અપેક્ષાએ કેવલજ્ઞાની સમસ્ત (સધણાં) દ્રવ્યોંકો જાણે છે અને દેખે છે એજ રીતે
તે યાવત્ ભાવની અપેક્ષા પર્યંત પણ સધણા ભાવોંકો જાણે છે અને દેખે છે.
‘મઈ અન્નાણસ્સ ણં મંતે કેવલ્લે વિમલે પણ્ણત્તે’ હે મગવન્ ! મત્યજ્ઞાનના વિષય
કેટલા કહ્યા છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે સમાસઓ ચત્તવિંહે પણ્ણત્તે’

ज्ञानपरिगतानि द्रव्याणि जानाति, पश्यति, यावत् भावतो मत्यज्ञानी मत्य-
ज्ञानपरिगतं भावं जानाति, पश्यति । श्रुताज्ञानस्य खलु भदन्त ! कियान्
विषयः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! स समासतश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा— द्रव्यतः,
क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानपरिगतानि
द्रव्याणि. आख्यापयति, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति, एवं क्षेत्रतः, कालतः, भावतः

अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा
(द्वयो ण मइ अन्नाणी मइअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ पासइ)
द्रव्यकी अपेक्षा मत्यज्ञानी मत्यज्ञान के विषयभूत हुए द्रव्योंको जानता
है और देखता है । (जाव भावओ मइ अन्नाणी, मइ अन्नाणपरिगए
भावे जाणइ पासइ) इसी तरहसे वह मत्यज्ञानी मत्यज्ञानके विषयभूत
हुए यावत् भावोंको जानता है और देखता है । (सुय अन्नाणस्स णं
भंते ! केवइए विसए पणत्ते ?) हे भदन्त श्रुतअज्ञानका विषय
कितना कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (से समासओ चउव्विहे
पणत्ते) वह संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है । (तंजहा) जैसे—
(दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा
कालकी अपेक्षा ओर भावकी अपेक्षा (दव्वओणं सुय अन्नाणी सुय अन्नाण-
परिगयाइ दव्वाइ आघवेइ, पन्नवेइ, परूवेइ; एवं खेत्तओ कालओ भावओ)
द्रव्यकी अपेक्षा श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानके विषयभूत हुए द्रव्योंको कहता

मत्यज्ञानना विषय संक्षेपतथी चार प्रकारना कइला छे ' तं जहा ' जेभडे ' दव्वओ,
खेत्तओ, कालओ भावओ ' द्रव्यनी अपेक्षाथी, क्षेत्रनी अपेक्षाथी, कालनी अपेक्षाथी
अने भावनी अपेक्षाथी ' दव्वओणं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ
' पासइ ' द्रव्यनी अपेक्षाथी मत्यज्ञानी, मत्यज्ञानना विषयभूत थयेला द्रव्योन्
जाल्ले छे अने हेजे छे ' जाव भावओ मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगए भावे जाणइ
पासइ ' तेवी रीते मत्यज्ञानी मत्यज्ञानना विषयभूत थयेला — यावत् — सधणा भावोने
जाल्ले छे अने हेजे छे ' सुय अन्नाणस्स णं भंते केवइए विसए पणत्ते '
हे भदन्त ! श्रुतज्ञानना विषय डेटला प्रकारना कइवेवामा आब्या छे ' गोयमा '
हे गौतम ! ' से समासओ चउव्विहे पणत्ते ' ते संक्षेपतथी चार प्रकारना छे. ' तं जहा '
जेभडे ' दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ ' द्रव्यनी अपेक्षाथी, क्षेत्रनी अपेक्षाथी
कालनी अपेक्षाथी अने भावथी ' दव्वओणं सुयअन्नाणी सुयअन्नाणपरिगयाइ
दव्वाइ आघवेइ पणवेइ परूवेइ एवं खेत्तओ कालओ भावओ '

શ્વલુ શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનપરિગતં ભાવમ્ આશ્વ્યાપતિ, તદેવ, વિભક્તજ્ઞાનસ્ય-
શ્વલુ ભદન્ત ! ક્રિયાન્ વિષય- પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! સ સમાસતશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,
તથા- દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, દ્રવ્યતઃ શ્વલુ વિભક્તજ્ઞાની વિભક્ત-
જ્ઞાન પરિગતાનિ દ્રવ્યાણિ જાનાતિ, પશ્યતિ, એવં યાવત્- ભાવતઃ શ્વલુ વિભક્ત-
જ્ઞાની વિભક્તજ્ઞાનપરિગતં ભાવં જાનાતિ, પશ્યતિ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

ટીકા- અથ સમ્પદશં જ્ઞાનગોચરદ્વારમાદ- તત્ર પ્રત્યેકજ્ઞાનસ્ય વિષય-
સ્વરૂપં પ્રદર્શયતે-‘આમિણિવોદિયનાણસ્સ ણં ભંતે !’ इत्यादि । ‘આમિણિવોદિય-
હૈ. ઉન્હે જાનતા હૈ, ઉનકી પ્રરૂપણા કરતા હૈ. ઇસી તરહસે ક્ષેત્ર
ઔર કાલકી અપેક્ષા ખી જાનના ચાહિયે (ભાવઔ ણં સુય અન્નાણી
સુય અન્નાણપરિગ્ઐ ભાવે આઘવેઙ્, તંચેવ) ભાવકી અપેક્ષા શ્રુત-
અજ્ઞાની શ્રુત અજ્ઞાનગત ભાવોંકો કહતા હૈ, ઉન્હે જાનાતા હૈ ઉનકી
પ્રરૂપણા કરતા હૈ. (વિભંગનાણસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્ઐ વિસઐ પણ્ણત્તે)
હે ભદન્ત વિભક્તજ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈ । (ગોયમા)
હે ગૌતમ (સે સમાસઔ ચઠ્ઠિવિહે પણ્ણત્તે) વહ સંક્ષેપસે ચાર
પ્રકારકા કહા હૈ । (તજહા) જૈસે (દ્વવઔ, સ્વેત્તઔ, કાલઔ,
ભાવઔ) દ્રવ્યકી અપેક્ષા, ક્ષેત્રકી અપેક્ષા, કાલકી અપેક્ષા, ભાવકી
અપેક્ષા (દ્વવઔ ણં વિભંગનાણો વિભંગનાણપરિગયાઙ્ દ્વવાઙ્ જાણઙ્,
પાસઙ્, એવં જાવ ભાવઔ ણં વિભંગનાણી વિભંગનાણપરિગ્ઐ ભાવે જાણઙ્
પાસઙ્) દ્રવ્યકી અપેક્ષા વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનકે વિષયભૂત દ્રવ્યોંકો
જાનતા હૈ ઔર દેશ્વતા હૈ. ઇસી તરહસે યાવત્ ભાવકી અપેક્ષા વિ
ભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનકે વિષયભૂત ભાવોંકો જાનતા હૈ ઔર દેશ્વતા હૈ ।

દ્રવ્યની અપેક્ષાથી શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાનના વિષયભૂત થયેલા દ્રવ્યોને કહે
છે તેને જાણે છે, તેની પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને તેની પ્રશ્નણા કરે છે
‘વિભંગનાણસ્સ ણં ભંતે કેવઙ્ઐ વિસઐ પણ્ણત્તે’ હે લગવન ! વિભંગજ્ઞાનના વિષય
કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે સમાસઔ ચઠ્ઠિવિહે પણ્ણત્તે’
તે સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે ‘તં જહા’ જેમકે ‘દ્વવઔ, સ્વેત્તઔ, કાલઔ,
ભાવઔ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી
‘દ્વવઔ ણં વિભંગનાણી વિભંગનાણપરિગયાઙ્ દ્વવાઙ્ જાણઙ્ પાસઙ્ એવં જાવ
ભાવઔ ણં વિભંગનાણી વિભંગનાણપરિગ્ઐ ભાવે જાણઙ્ પાસઙ્’ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી
વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનના વિષયભૂત દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે એજ રીતે - યાવત
-ભાવની અપેક્ષાથી વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનના વિષયભૂત ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે.

નાણસ્સ ણં ભંતે ! કેવદ્દુપ્પિમ્મણ્ણત્તે ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— 'હે ભદ્રન્ત ! આભિનિવોધિકજ્ઞાનસ્ય મતિજ્ઞાનલક્ષણસ્ય ચ્છલુ કિયાન કિંપરિમાણઃ વિષયઃ ગોચરઃ ગ્રાહ્યોઽર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કથિતઃ ? ભગવાનાહ— 'ગોયમા ! સે સમાસઓ ચડવિવહે પ્પણત્તે' હે ગૌતમ ! સ આભિનિવોધિકજ્ઞાનસ્ય વિષયઃ, તદ્ વા આભિનિવોધિકજ્ઞાનં સમાસતઃ સંક્ષેપતઃ અવાન્તરભેદાનાં પ્રધાનભેદાન્તર્ભાવે નેત્યર્થઃ ચતુર્વિધશ્ચતુર્વિધં વા પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'તંજહા— દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ' તદ્વથા — દ્રવ્યતઃ—ધર્માસ્તિકાયાદીનિ દ્રવ્યાણિ આશ્રિત્ય, ક્ષેત્રતઃ—

ટીકાર્થ— ૧૭વાં દ્વાર જ્ઞાનગોચર નામકા હૈં હસમેં પ્રત્યેક જ્ઞાનકા વિષય ઔર સ્વરૂપકા કથન હુઆ હૈં । સૂત્રકાર યહાં પર પ્રત્યેક જ્ઞાનકા વિષય કિતના હૈં યહી વાત પ્રકટ કર રહે હૈં— હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નુસે એના પૂછા હૈં 'આભિનિવોધિયનાણસ્સ ણં ભંતે ! કેવદ્દુપ્પિમ્મણ્ણત્તે' હે ભદ્રન્ત ! આભિનિવોધિકજ્ઞાન-મતિજ્ઞાનકા કિતના વિષય હૈં ? અર્થાત્ મતિજ્ઞાન કિતને વિષયકો-ગ્રાહ્ય અર્થકો-જાનતા ઔર દેખતા હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! સે 'સમાસઓ ચડવિવહે પ્પણત્તે' મતિજ્ઞાન કા વિષય સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈં । સંક્ષેપસે કહનેકા તાત્પર્ય એસા હૈં કિ મતિજ્ઞાનકે વિષયભૂત પદાર્થોકે જિતને ભી અવાન્તર ભેદ હૈં ઊન સબકા પ્રધાન ભેદોમેં અન્તર્ભાવ કર લિયા ગયા હૈં । 'તંજહા' હસકે ચાર પ્રકાર હસ તરહસે હૈં— 'દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ, દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે, ક્ષેત્રકી અપેક્ષાસે, કાલકી અપેક્ષાસે, માવકી અપેક્ષાસે,

ટીકાર્થ :- સત્તરમા દ્વારનુ નામ જ્ઞાનગોચર છે. તેમા દરેક જ્ઞાનના વિષય અને સ્વરૂપનુ કથન થયું છે સૂત્રકાર અહીંયા પ્રત્યેક જ્ઞાનના વિષય કેટલા છે. તેજ વાત પ્રગટ કરે છે તેમા ગૌતમે પ્રશ્નુને એવું પૂછ્યું છે કે 'આભિનિવોધિયનાણસ્સ ણં ભંતે કેવદ્દુપ્પિમ્મણ્ણત્તે' હે ભગવન્ ! અભિનિવોધિક જ્ઞાન — મતિજ્ઞાનના કેટલા વિષયો છે ? અર્થાત્ મતિજ્ઞાન કેટલા વિષયોને — એટલે ગ્રાહ્યઅર્થને જાણે છે અને દેખે છે તેના ઉત્તરમા પ્રશ્નુ કહે છે કે 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સે સમાસઓ ચડવિવહે પ્પણત્તે' મતિજ્ઞાનનો વિષય સંક્ષેપતથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. સંક્ષેપથી કહેવાનો હેતુ એ છે કે મતિજ્ઞાનના વિષયભૂત પદાર્થોના જેટલા અવાન્તર ભેદો છે તે સઘળાનો પ્રધાન ભેદોમા અતર્ભાવ કરી લીધો છે સમાવેશ કરી લીધો છે 'તંજહા' તેના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે 'દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, માવઓ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી — દ્રવ્યની અપેક્ષા

દ્રવ્યાધારભૂતમ્ આકાશમાત્રં ક્ષેત્રમાશ્રિત્ય, કાલતઃ-અદ્વાં દ્રવ્યપર્યાયાવસ્થિતિ વા આશ્રિત્ય, ભાવત. - ઔદયિકાદિભાવાન્ દ્રવ્યપર્યાયાન્ વા આશ્રિત્યેત્યર્થઃ, તત્ત્ર 'દવ્વઓ ણં આભિણિવોહિયનાણી આએસેણં સવ્વદવ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ' દ્રવ્યતઃ દ્રવ્યમાશ્રિત્ય આભિનિવોધિકજ્ઞાનવિષયદ્રવ્ય વા સમાશ્રિત્ય સ્વલ્લુ આભિનિવોધિકજ્ઞાની આદેશેન-સામાન્ય-વિશેષલક્ષણપ્રકારેણ. ઓઘતો દ્રવ્ય-માત્રરૂપેણ વા, નતુ તદવાન્તરમર્વવિશેષરૂપેણ, અથવા આદેશેન શ્રુતજ્ઞાન-જનિતસંસ્કારેણ સર્વદ્રવ્યાણિ ધર્માસ્તિકાયાદીની જાનાતિ અવાયધારણા-

દ્રવ્યની અપેક્ષા લેકર જો મતિજ્ઞાનના વિષય કહા ગયા હૈં ઉસમેં ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોંકા આશ્રય લિયા ગયા હૈં- ક્ષેત્રની અપેક્ષા લેકર જો મતિજ્ઞાનના વિષય કહા ગયા હૈં સો ઉસમેં દ્રવ્યોં કે આધારભૂત આકાશમાત્રક્ષેત્રકો ગ્રહણ કિયા ગયા હૈં. કાલની અપેક્ષા લેકર જો મતિજ્ઞાનના વિષય કહા ગયા હૈં, ઉસમેં દ્રવ્યપર્યાયની અવસ્થિતિરૂપ અદ્વાકાલકો લિયા ગયા હૈં. તથા ભાવની અપેક્ષા લેકર જો મતિજ્ઞાનના વિષય કહા ગયા હૈં ઉસમેં ઔદયિક આદિ ભાવોંકો યા દ્રવ્યોંની પર્યાયોંકો આશ્રિત કિયા ગયા હૈં । ઇનમેં 'દવ્વઓ ણં આભિણિવોહિયનાણી આએસેણં સવ્વદવ્વાઈં જાણઈ પાસઈ' દ્રવ્યની અથવા આભિનિવોધિકજ્ઞાન કે વિષયભૂત દ્રવ્યની અપેક્ષા લેકર આભિનિવોધિકજ્ઞાની આદેશસે-સામાન્યરૂપસે એવ વિશેષરૂપસે અથવા ઓઘ-દ્રવ્યમાત્રરૂપસે-તદવાન્તર સર્વવિશેષરૂપસે નહીં અથવા શ્રુતજ્ઞાન-જનિતસંસ્કારસે ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોંકો જાનતા હૈં. અવાય ઔર

લઈને જે મતિજ્ઞાનના વિષય કહ્યા છે તેમા ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોંનો આશ્રય લીધો છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાને લઈને મતિજ્ઞાનના જે વિષય કહ્યા છે. તેમાં દ્રવ્યના આધારભૂત આકાશ માત્ર ક્ષેત્રતુ ગ્રહણ કર્યું છે કાળની અપેક્ષા લઈને જે મતિજ્ઞાનના વિષય કહ્યા છે. તેમાં દ્રવ્ય પર્યાયની અવસ્થિતિરૂપ અદ્વાકાલને ગણેલ છે તથા ભાવની અપેક્ષા લઈને જે મતિજ્ઞાનના વિષય કહ્યા છે. તેમા ઔદયિકાદિ ભાવોંને અથવા દ્રવ્યોંની પર્યાયોંનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. 'દવ્વઓં આભિણિવોહિયનાણી આએસેણં સવ્વદવ્વાઈં જાણઈ પાસઈ' દ્રવ્યની અથવા આભિનિવોધિક જ્ઞાનના વિષય ભૂત દ્રવ્યની અપેક્ષા લઈને આભિનિવોધિક જ્ઞાની સામાન્યરૂપથી અને વિશેષરૂપથી અથવા ઓઘ-દ્રવ્યરૂપથી તેના આવાન્તર સર્વ વિશેષ રૂપથી નહીં અથવા શ્રુતજ્ઞાન જનિત સંસ્કારથી ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોંને જાણે છે. અવાય અને ધારણાની અપેક્ષાથી તેના પોતાના ગ્રાહ વિષયરૂપ

પેક્ષયાઽવબુદ્ધ્યતે અનાયધારણયોર્જ્ઞનરૂપત્વાત્, પश्यति-અવગ્રહેહાપેક્ષયાઽવબુદ્ધ્યતે
અવગ્રહેહયોર્દર્શનરૂપત્વાત્, ઉક્તઞ્ચ ભાષ્યે-

‘નાણમવાયધિર્દો દંસણમિદ્ધ જહોગ્ગહેહાઓ,
તહ તત્તરુઈ સમ્મં, રોહ્જ્જઈ જેણ તં નાણં ॥

છાયા- જ્ઞાનમવાયધિયૌ દર્શનમિદ્ધં યથાવગ્રહે ર્દેહે,
તથા તત્ર રુચિઃ સમ્યક્ રોચતે યેન તં જ્ઞાનમ્ ॥
અર્થ-‘જં સામન્નગ્ગહણ, દસણમેયં વિસેસિયં નાણં’

છાયા- યત્ સામાન્યગ્રહણં દર્શનમેતત્ વિશેષિતં જ્ઞાનમ્

અવગ્રહેહે ચ સામાન્યાર્થગ્રહણરૂપે, અવાયધારણે ચ વિશેષગ્રહણસ્વભાવે
વર્તેતે, ચેત્તઓ આભિણિવોહિયનાણી આણસેણ સન્નવચેત્તં. જાણઈ, પાસઈ’ એવં

ધારણાકી અપેક્ષાસે ઉન્હે અપના ગ્રાહ્ય વિષય વનાતા હૈં- ક્યોં કિ
અવાય ઓર ધારણા જ્ઞાન રૂપ હૈં ‘પश्यति’ અવગ્રહ ઓર ર્દેહાકી
અપેક્ષા ઉન્હે સામાન્યરૂપસે જાનતા હૈં- ક્યોં કિ યે દોનોં દર્શનરૂપ
હૈં । ભાષ્યમેં એસા હી કહા હૈં- ‘નાણમવાયધિર્દો દંસણમિદ્ધં જહો-
ગ્ગહેહાઓ, તહ તત્તરુઈ સમ્મં રોહ્જ્જઈ, જે ન તં નાણં’ જં સામન્ન-
ગ્ગહણં દંસણમેયં વિસેસિયં નાણં’ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અવગ્રહ ઓર
ર્દેહા યે દોનોં સામાન્ય અર્થગ્રહણ રૂપ હૈં-અર્થાત્ મતિજ્ઞાનકે ‘અવગ્રહ
ર્દેહા અવાય ઓર ધારણા’ એસે ચાર ભેદ હૈં- સો ઇન્મેં ‘અવગ્રહ
ર્દેહા’ યે દો ભેદ પદાર્થકો સામાન્યરૂપસે ગ્રહણ કરતે હૈં, તથા અવાય
ઓર ધારણા યે વિશેષગ્રહણ સ્વભાવવાલે હોતે હૈં- અર્થાત્ યે દોનોં
પદાર્થોકો વિશેષ રૂપસે જાનતે હૈં । ઇમલિયે સૂત્રકારને ‘જાણઈ પાસઈ’
એસે દો ક્રિયાપદોંકા પ્રયોગ કિયા હૈ । ‘ચેત્તઓ આભિણિવોહિયનાણી

જનાવે છે. કેમકે અવાય અને ધારણા જ્ઞાનરૂપ છે ‘પश्यति’ અવગ્રહ અને ઇહાની
અપેક્ષાથી તેને સામાન્યરૂપથી જાણે છે કેમકે તે જાને દર્શનરૂપ છે આધ્યત્મા એવું જ
શ્લુ છે. ‘નાણમવાયધિર્દો દંસણમિદ્ધ જહોગ્ગહેહાઓ, તહ તત્તરુઈ સમ્મં
રોહ્જ્જઈ, જેણ તં નાણં । જં સામન્નગ્ગહણં દંસણમેયં વિસેસિયં નાણં’ તેનું
તાત્પર્ય એ છે કે અવગ્રહ અને ઇહા એ જાને સામાન્ય અર્થ ગ્રહણરૂપ છે અર્થાત્
મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને ધારણા એ ચાર ભેદ છે તેમા અવગ્રહ અને
ઇહા એ બે ભેદ પદાર્થને સામાન્યરૂપથી ગ્રહણ કરે છે તથા અવાય અને ધારણા એ
વિશેષ ગ્રહણ સ્વભાવવાળા હોય છે. અર્થાત્ તે જાને પદાર્થોને વિશેષરૂપ જાણે છે
એટલા માટે સૂત્રકારે ‘જાણઈ પાસઈ’ એવા બે ક્રિયાપદોનો પ્રયોગ કર્યો છે. ‘ચેત્તઓ

क्षेत्रतः-क्षेत्रमाश्रित्य आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशेन ओघतः सामान्यरूपेण श्रुतपरिकर्मतया वा ज्ञानजन्यसंस्कारेण सर्वक्षेत्रं लोकालोकरूपं जानाति, पश्यति, 'एवं कालओ वि' एवं तथैव कालतोऽपि कालमाश्रित्यापि आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशेन सर्वकालान् जानाति, पश्यति, 'एवं भावओ वि' एवं तथैव भावतोऽपि भावमाश्रित्याऽपि आभिबोधिकज्ञानी आदेशेन श्रुतज्ञानजन्यसंस्कारेण औदयिकादिपञ्चभावान् जानाति, पश्यति, उक्तञ्च भाष्ये-

‘आएसोत्ति पगारो, ओघादेसेण सव्वदव्वाइं,
धम्मत्थिकाइयाइं, जाणइ नउ सव्वभावेणं’ ॥१॥

‘खेत्त लोगालोगं, कालं सव्वद्धमहव तिविहंपि,
पंचोदइयाईए, भावे अणेज्जएन्नेय मेवइयं’ ॥२॥

आएसेणं सव्वखेत्तं जाणइ पासइ’ इसी तरहसे आभिबोधिकज्ञानी आदेशसे- ओघसे सामान्यरूप से अथवा श्रुतपरिकर्मित मतिवाला होनेके कारण ज्ञानजन्य संस्कारसे लोकालोकरूप समस्त क्षेत्रको जानता है और देखता है । ‘एवं कालओ वि’ इसी तरह आभिनिबोधिकज्ञानी कालको आश्रित करके भी आदेशसे सर्वकालोंको जानता है और देखता है । ‘एवं भावओ वि’ इसी तरह आभिनिबोधिकज्ञानी भावको आश्रित कर के आदेशसे - श्रुतज्ञानजन्य संस्कार से औदयिक आदि पांच भावोंको जानता है और देखता है । भाष्यमें ऐसा ही कहा है- ‘आएसोत्ति पगारो ओघादेसेण सव्वदव्वाइं, धम्मत्थिकाइयाइं जाणइ न उ सव्वभावेणं, खेत्तं लोगालोगं कालं सव्वद्धमहव तिविहं पि, पंचोदइयाईए भावे अणेज्जएन्नेय मेवइयं’ आए-

आभिनिबोधियनाणी आएसेणं सव्वखेत्तं जाणइ पासइ’ जेन रीते आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशथी-ओघथी-सामान्यरूपथी अथवा श्रुतपरिकर्मित मतिवाला होवाना कारणे ज्ञानजन्य संस्कारथी लोकालोकरूप सधणा क्षेत्रने ज्ञाणुं छे, अने हेणुं छे ‘एवं कालओ वि’ जेन रीते आभिनिबोधिकज्ञानी कालने आश्रय करीने पणु आदेशथी सधणा कालने ज्ञाणुं छे अने हेणुं छे ‘एवं भावओ वि’ जेन रीते आभिनिबोधिकज्ञानी भावने आश्रय करीने आदेशथी श्रुतज्ञानजन्य संस्कारथी अने औदयिकआदि पांच भावोथी ज्ञाणुं छे अने हेणुं छे । भाष्यमां जेवुं न छलुं छे. ‘आएसोत्तिपगारो ओघादेसेण सव्वदव्वाइं, धम्मत्थिकाइयाइं जाणइ न हु सव्वभावेणं खेत्तं लोगालोगं कालं सव्वद्धमहव तिविहं वि पंचोदइयाईए भावे अणेज्जएन्नेय मेवइयं’ आएसोत्तिव सुत्तं सुओवल्लहेसु तस्स

‘आएसोत्ति व सुत्तं, सुओवलद्धेसु तस्स मइनाणं ।

पसरइ तव्भावणया, विणावि सुत्ताणुसारेणं’ ॥३॥ इति

छाया- आदेश इति प्रकारः ओघादेशेन सर्वद्रव्याणि ।

धर्मास्तिकायादीनि जानाति नतु सर्वभावेन ॥१॥

क्षेत्रं लोकालोकं कालं सर्वाद्वामथवा त्रिविधमपि ।

पञ्चौदयिकादिभावान् जानीयादेतद् एतादत्कम् ॥२॥

आदेश इति वा सूत्रं सूत्रोपलब्धेषु तस्य सतिज्ञानम् ।

प्रसरति तद्भावणया विनापि सूत्रानुसारेण ॥३॥

गौतमः पृच्छति- ‘सुयनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते?’

हे भदन्त ! श्रुतज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह- ‘गोयमा ! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते’ हे गौतम ! स श्रुतज्ञानस्य विषयः तद् वा श्रुतज्ञानं समासतः संपेक्षेण चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, ‘तंजहा-दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ,’ तद्यथा द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, तत्र ‘दव्वओ णं सुयनाणी उव्वत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ’ द्रव्यतः- श्रुतज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य

सोत्तिव सुत्तं सुओवलद्धेसु तस्स मइनाणं पसरइ तव्भावणया विणावि सुत्ताणुसारेणं’ गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं- ‘सुयनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते’ हे भदन्त ! श्रुतज्ञानका विषय कितना कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते’ श्रुतज्ञानका विषय अथवा श्रुतज्ञान संक्षेप से चार प्रकारका कहा गया है- ‘तंजहा’ वह इस प्रकार से है- ‘दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ’ द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा इनमें ‘दव्वओणं सुयनाणी उव्वत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ’ द्रव्यकी अपेक्षासे श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयोगवाला बना रहकर धर्मास्तिकायादिक समस्त द्रव्योंको जानता है

मइनाणं पसरइ तव्भावणया विणा वि सुत्ताणुसारेणं’ गौतम स्वामी प्रभुने पूछे छे ३- ‘सुयनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते’ हे भदन्त ! श्रुतज्ञानका विषय कितना कहा छे ? उत्तरमें प्रभु कहे छे ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते’ श्रुतज्ञानका विषय संक्षेपतः चार प्रकारका कहेल छे ‘तं जहा’ ते आ प्रमाणे छे ‘दव्वओ खेत्तओ, कालओ, भावओ’ द्रव्यकी अपेक्षाथी, क्षेत्रकी अपेक्षाथी, भावकी अपेक्षाथी तेमा ‘दव्वओणं सुयनाणं उव्वत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ’ द्रव्यकी अपेक्षाथी श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयोगवाला अपनी धर्मास्तिकायिक

સ્વલુ શ્રુતજ્ઞાની ઉપયુક્તઃ ભાવશ્રુતોપયોગી, નાનુપયોગી इत्यर्थः; सहिज्ञानाभिधाना
 दभिधेयप्रतिपत्तिरुमर्थो भवति अतः 'उपयुक्तः' इत्युक्तम्, सर्वद्रव्याणि
 धर्मास्तिकायादीनि जानाति विशेषतोऽवगच्छति श्रुतज्ञानस्य तत्स्वरूपत्वात्,
 अथच श्रुतानुसारिणा मानसेनाचक्षुर्दर्शनेन सर्वाभिलाष्यान्वेव जानाति,
 पश्यति चाभिन्नदशपूर्वधारीः श्रुतकेवली 'एवं खेत्तओ वि, कालओ वि'
 एवं द्रव्यत इव क्षेत्रतः श्रुतज्ञानक्षेत्रमाश्रित्यापि श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्तः सर्व-
 क्षेत्रं जानाति, पश्यति, तथा-कालतः श्रुतज्ञानकालमाश्रित्यापि श्रुतज्ञानी भाव-
 श्रुतोपयुक्तः सर्वकालं जानाति, पश्यति, 'भावओ णं सुयनाणी उवउत्ते सव्व-

और देखता है । 'उवउत्ते' इस विशेषणसे यहां पर यह समझाया
 गया है कि श्रुतज्ञानी अनुपयोगवाला बना रह कर अभिधेय से
 अभिधेयकी प्रतिपत्ति करानेमें समर्थ नहीं हो सकता है । धर्मास्ति-
 कायादिक द्रव्योंको जानता है इसका अभिप्राय ऐसा है कि मतिज्ञानी-
 की अपेक्षा वह विशेषरूपसे उन्हे जानता है । क्योंकि श्रुतज्ञान
 धर्मास्तिकायादिरूप होता है । जो आभिन्नदशपूर्वधरादि श्रुतकेवली
 होते हैं वे श्रुतानुसारी अचक्षुर्दर्शनरूप मानस प्रत्यक्ष से समस्त
 अभिलाषोंको जानते हैं और देखते हैं । 'एवं खेत्तओ वि, कालओ वि'
 जिस तरह श्रुतज्ञानी द्रव्यकी अपेक्षा करके उपयोगवाला बना रहकर
 धर्मास्तिकायादिक द्रव्योंको जानता है उसी प्रकार से वह श्रुतज्ञानी
 श्रुतज्ञानके क्षेत्रको आश्रित करके भी भावश्रुतरूप उपयोगवाला बना
 रहकर सर्वक्षेत्रको जानता है और देखता है । कालकी अपेक्षा
 श्रुतज्ञानके कालको आश्रित करके भी यह श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्त

સમજાવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે 'ઉવઉત્તે' એ વિશેષણથી અહીંઆ એ
 સમજાવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાની અનુપયોગવાળા બનીને અભિધેયની પ્રતિપત્તિ કરવામા સમર્થ
 હોતા નથી ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોને જાણે છે તેનો અભિપ્રાય એ છે કે મતિજ્ઞાનીની
 અપેક્ષાએ તે વિશેષરૂપ તેને જાણે છે. કેમકે શ્રુતજ્ઞાન ધર્માસ્તિકાયાદિરૂપ હોય છે જે
 અભિન્નદશપૂર્વધારી શ્રુત કેવળી હોય છે તે શ્રુતાનુસારી અચક્ષુર્દર્શનરૂપ માનસપ્રત્યક્ષથી
 સમસ્ત અભિલાષોને જાણે છે, અને દેખે છે 'एवं खेत्तओ वि कालओ वि' એજ રીતે
 ક્ષેત્રથી અને કાળથી એટલે કે શ્રુતજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષા કરીને ઉપયોગવાળા બનીને
 ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોને જાણે છે. એજ રીતે તે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષેત્રનો આશ્રય
 કરીને ભાવશ્રુતરૂપ ઉપયોગવાળા બનીને સર્વક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે. કાળની
 અપેક્ષાએ શ્રુતજ્ઞાનના કાળનો આશ્રય કરીને શ્રુતજ્ઞાની ભાવશ્રુતોપયુક્ત થઈને સર્વ કાલને

भावे जाणइ, पासइ' भावतः श्रुतज्ञानभावमाश्रित्य खलु श्रुतज्ञानी उपयुक्तः भाव-
श्रुतोपयुक्तः नानुपयुक्तः सर्वान् भावान् औदयिकादिपञ्चभावान् जानाति,
पश्यति, गौतमः पृच्छति-‘ओहिनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते ?’
हे भदन्त ! अवधिज्ञानस्य खलु कियान विषयः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-
‘गोयमा ! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते’ हे गौतम ! सोऽवधिज्ञानविषयः
समासतः संक्षेपतः चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, ‘तंजहा- दव्वओ, खेत्तओ, कालओ,
भावओ’ तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, ‘दव्वओ ण ओहिनाणी
रुविदव्वाइं जाणइ, पासइ, जहा नदीए, जाव भावओ’ द्रव्यतः अवधिज्ञान-
विषयं द्रव्यमाश्रित्य खलु अवधिज्ञानी रूपिद्रव्याणि, पुद्गलद्रव्याणि, तानि च

होकर सर्वकालको जानता है और देखता है । ‘भावओणं सुयनाणी
उवउत्ते सव्वभावे जाणइ पासइ’ भावकी अपेक्षा-श्रुतज्ञानी भावको
आश्रित करके श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्त हुआ समस्त औदयिकादि
पांच भावोंको जानता है और देखता है । अब गौतम स्वामी
प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘ओहिनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते’
हे भदन्त ! अवधिज्ञानका विषय कितना है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं
‘गोयमा’ हे गौतम ‘से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते’ वह संक्षेप से
चार प्रकारका कहा गया है “तंजहा” जैसे- ‘दव्वओ, खेत्तओ,
कालओ, भावओ’ द्रव्यसे, क्षेत्रसे, कालसे और भाव से ‘दव्वओ णं
ओहिनाणी रुविदव्वाइं जाणइ, पासइ’ अवधिज्ञानी-द्रव्यको आश्रित
करके रूपी द्रव्योंको-पुद्गल द्रव्योंको जानता है और देखता है ‘जहा
नंदीए जाव भावओ’ अवधिज्ञानका विषयवर्णन जैसा नंदीसूत्र में

जाल्ले छे अने हेजे छे ‘भावओ णं सुयनाणी उवउत्ते सव्वभावे जाणइ पासइ’
भावनी अपेक्षा-श्रुतज्ञानी भावने। आश्रय करीने श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्त थअने सधणा
औदयिकआदि पाये भावने जाल्ले छे अने हेजे छे अश्व :- ‘ओहिनाणस्स णं भंते
केवइए विसए पण्णत्ते’ हे भगवन् ! अवधिज्ञानना विषय डेटका छे ? ‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘समासओ चउव्विहे पण्णत्ते’ ते संक्षेपतया चार प्रकारना दइला छे.
‘तं जहा’ जेभडे ‘दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ’ द्रव्यथी, क्षेत्रथी,
कालथी अने भावथी ‘दव्वओ णं ओहिनाणी रुविदव्वाइं जाणइ पासइ’
अवधिज्ञानी द्रव्यने। आश्रय करीने इपि द्रव्यने पुद्गल द्रव्यने जाल्ले छे अने हेजे छे.
‘जहा नंदीए जाव भावओ’ अवधिज्ञाननु विशेष वखुन जेवी रीते नदीसूत्रभां-

જઘન્યેનાનન્તાનિ તૈજસભાષાદ્રવ્યાણામન્તરાલવર્તીનિ, ઉક્તશ્ચ-‘તૈયાભાસાદ્વાણ અંતરા एत्थ लभइ, पट्टवओ’ इति, उत्कृष्टतस्तु सर्वसूक्ष्मवादरभेदभिन्नानि जानाति विशेषरूपेणावबुध्यते ज्ञानस्य विशेषात्मकत्वात्, पश्यति सामान्य रूपेणावबुध्यते दर्शनस्य सामान्यात्मकत्वात्, विशेषज्ञानस्य सामान्यज्ञान-नियतत्वेन अवधिज्ञानिनोऽवधिदर्शनस्यावश्यं भावात्, न च प्रथमं पश्यति, ततो जानातीति क्रमनियमात् ज्ञानापेक्षया दर्शनस्यैव प्रथमोपस्थितत्वेन उपा-दातुमुचितत्वात् तत्परित्यज्य ज्ञानस्य प्रथमोपादानेन क्रमविपर्यासे किं

યાવત્ આવાધિકાર તક કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર જાનના ચાહિયે । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ અવધિજ્ઞાન દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે જઘન્ય અવસ્થામેં અનંતરૂપી દ્રવ્યોંકો-તૈજસ ઓર ભાષાકે પ્રાયોગ્ય વર્ગનાઓંકે અન્તરાલવર્તી દ્રવ્યોંકો વિશેષરૂપ સે જાનતા હૈ ઓર સામાન્યરૂપસે દેખતા હૈ । સો હી ‘તૈયાભાસા દ્વાણં અંતરા एत्थ लभइ पट्टवओ’ इस गाथार्थद्वारा यहां प्रकट किया गया है । तथा अवधिज्ञान उत्कृष्टરूपसे सूक्ष्मસ્તરૂપી દ્રવ્યોંકો બાદર સૂક્ષ્મરૂપી પદાર્થોંકો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ । વિશેષજ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાનનિયત હોતા હૈ-અર્થાત્ વિશેષજ્ઞાન હોનેકે પહિલે સામાન્યજ્ઞાન હોતા હૈ-સામાન્યજ્ઞાન-કા નામ હી દર્શન હૈ । હસલિયે અવધિજ્ઞાની કો અવધિદર્શન અવશ્ય હોતા હૈ । યદિ યહાં પર એસી આશંકા કી જાવે કિ જબ વિશેષ-જ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન નિયત હોતા હૈ તો ‘જાનાતિ, પશ્યતિ’ એસા ક્યોં કહા- ‘પશ્યતિ, જાનાતિ’ એસા કહના ચાહિયે. ફિર એસા ન કહ

યાવત્-ભાવાધિકાર પર્યાંત કહ્યું છે, તેવીજ રીતે અહીંઆ પણ સમજવું તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય અવસ્થામાં અનંતરૂપી દ્રવ્યોને-તૈજસ અને ભાષાના પ્રાયોગ્યવર્ગણાઓના અંતરાલવર્તિ દ્રવ્યોને વિશેષ રૂપથી જાણે છે અને સામાન્યરૂપથી દેખે છે તેજ ‘તૈયા ભાસા દ્વાણં एत्थ लभइ पट्टवओ’ આ ગાથાર્થ દ્વારા અહીંઆ પ્રકટ કરેલ છે. તથા અવધિજ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટરૂપથી સધળારૂપી દ્રવ્યોને બાદર, સૂક્ષ્મરૂપી પદાર્થોને જાણે છે અને દેખે છે વિશેષ જ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન નિયત હોય છે અર્થાત્ વિશેષજ્ઞાન હોવાના પહેલાં સામાન્યજ્ઞાન-થાય છે. સામાન્યજ્ઞાનનું નામ જ દર્શન હોય છે. એટલે અવધિજ્ઞાનીને અવધિદર્શન અવશ્ય હોય છે. જો અહીંઆ એવી શંકા કરવામાં આવે કે ‘જ્યારે વિશેષજ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન નિયત હોય છે તો ‘જાનાતિ, પશ્યતિ’ એવું શા માટે કહ્યું ! ‘પશ્યતિ જાનાતિ’ એવું કહેવું

પ્રમાણમિતિ વાચ્યમ્, અવધિજ્ઞાનપ્રસ્તાવાત્ તસ્ય પ્રાધાન્યરૂપાપનાર્થમ્ આદૌ
'જાનાતિ' ઇત્યુક્તવાત્, અવધિદર્શનસ્ય તુ અવધિવિભક્તસાધારણતયાઽપ્રધાનત્વેન
'પશ્યતિ' ઇત્યસ્ય પશ્ચાદભિધાનાત્, અથવા સર્વાસામેવ લબ્ધીનાં સાકારોપયોગોપ-
યુક્તસ્યૈવોત્પન્નમાનતયા લબ્ધેશ્ચાવધિજ્ઞાનરૂપત્વેન સાકારોપયોગોપયુક્તસ્યાવધિ
જ્ઞાનલબ્ધિર્મવતીત્યર્થસ્ય જ્ઞાપનાર્થં સાકારોપયોગાભિધાયકસ્ય 'જાનાતિ' ઇત્યસ્ય

કર જો ક્રમકા ઉલ્લંઘન ક્રિયા ગયા છે. સો इसमें क्या बात है ?
तो इस शंका का समाधान इस प्रकारसे है— यहां पर अवधिज्ञानका
प्रकरण चल रहा है— इसलिये ज्ञानकी प्रधानता प्रकट करनेके लिये
आदिमें 'जानाति' इस क्रियापदका प्रयोग किया गया है तथा
अवधिदर्शन अवधिज्ञानमें और विभंगज्ञानमें इन दोनोंमें साधारण
रूपसे वर्तमान रहेनेके कारण प्रधान नहीं आना गया है इस बातको
प्रकट करनेके लिये बादमें 'पश्यति' इस प्रकारसे कहेनेका तात्पर्य
ऐसा भी है कि जितनी भी लब्धियां होती हैं वे सब साकार उपयोग
वाले जीवको ही होती हैं—निराकार उपयोगवाले जीवको नहीं होती ।
अवधिज्ञान भी एक लब्धि विशेष है । इस कारण जब यह प्रथम
उत्पन्न होती है तो ज्ञानरूप ही उत्पन्न होती है, दर्शनरूप नहीं ।
फिर इसमें क्रमशः उपयोगोंकी प्रवृत्ति होती है । अतः साकार
उपयोगयुक्त जीवको ही अवधिज्ञान उत्पन्न होता है इस बातको
समझानेके लिये साकारोपयोगवाचक 'जानाति' इस क्रियापदका प्रथम

જોઈએ તો તેમ ન કહેતા કમનુ ઉલ્લંઘન કર્યું છે તેમાં શું હેતુ છે ? તે શંકાનું
સમાધાન કરતા કહે છે કે અહીંઆ અવધિજ્ઞાનનું પ્રકરણ આવી રહ્યું છે. એટલે જ્ઞાનની
મુખ્યતા પ્રગટ કરવા માટે પહેલા 'જાનાતિ' એ ક્રિયાપદનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.
તેમજ અવધિજ્ઞાન દર્શન અવધિજ્ઞાનમાં અને વિભંગજ્ઞાનમાં એ બંનેમાં સાધારણરૂપથી
વિદ્યમાન રહેવાને કારણે પ્રધાનતા મળેલ નથી આ વાત પ્રકટ કરવા માટે પાછળથી
'પશ્યતિ' એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેટલી લબ્ધિઓ હોય તે તમામ
સાકારોપયોગવાળા જીવને જ હોય છે નિરાકારઉપયોગવાળા જીવને હોતી નથી. અવધિ
પણ એક લબ્ધિ વિશેષ છે તે કારણે જ્યારે તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો જ્ઞાનરૂપે જ
ઉત્પન્ન થાય છે, દર્શન રૂપે નહીં પછીથી તેમાં ક્રમશઃ ઉપયોગોની પ્રવૃત્તિ થાય છે અતઃ
એટલા માટે સાકારોપયોગી જીવને જ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એ વાતને સમજાવવા
માટે સાકારોપયોગવાચક 'જાનાતિ' એ ક્રિયાપદનો પહેલા પ્રયોગ કરેલ છે અને તે

પ્રથમમુક્તત્વાત્, તતઃ ક્રમેણૈવોપયોગપ્રવૃત્તેઃ 'પશ્યતિ' इत्यस्य पश्चादुक्तिः कृतेति भावः । यथा नन्दां प्रतिपादितं तथाऽत्रापि प्रतिपत्तव्यम्, तत्र चोक्तम्—

‘खेत्तओ णं ओहिणाणी जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जाणइ, पासइ’ इत्यादि; तस्यायमर्थः—क्षेत्रतोऽवधिज्ञानी जघन्येनावलिकस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टतोऽसंख्येयान्यलोके शक्तिमपेक्ष्य लोकप्रमाणानि खण्डानि जानाति, पश्यति, कालतोऽवधिज्ञानी जघन्येनावलिकाया असंख्येयं भागम् उत्कृष्टतोऽसंख्येया उत्सर्पिणीः अवसर्पिणीः अतीताः अनागताश्च जानाति, पश्यति, तद्गतरूपि-

उच्चारण किया गया है । इसके बाद क्रमसे उपयोग की प्रवृत्ति को लेकर ‘पश्यति’ इस क्रियापदका पश्चात् उच्चारण किया गया है । नंदोमुत्रमें इस प्रकारसे कहा गया है— ‘खेत्तओणं ओहिणाणी, जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जाणइ, पासइ’ इत्यादि. इसका यह अर्थ है कि— क्षेत्रकी अपेक्षासे अवधिज्ञानी अंगुलके असंख्यातवे भाग प्रमाण क्षेत्रमें स्थित रूपी द्रव्यको जघन्यसे जानता है और उत्कृष्टसे अवधिज्ञानी अलोकाकाशमें यदि लोकप्रमाण असंख्यात खंड संभवित हो जावे तो उन्हें भी जान सकता है और देख सकता है। ऐसा कथन अवधिज्ञानकी शक्तिको लक्ष्यमें रखकर किया गया है । कालकी अपेक्षा अवधिज्ञानी जघन्यसे आवलिकाके असंख्यातवे भागको जानता है और देखता है । और उत्कृष्टकी अपेक्षा से असंख्यात उत्सर्पिणी प्रमाण और असंख्यात अवसर्पिणी प्रमाण अतीत एवं अनागतकालको जानता है और देखता है । कालको जानता है इसका तात्पर्य है कि इनका लगतरूपी द्रव्योंको जानता है

પછી કેમથી ઉપયોગની પ્રવૃત્તિનો આશ્રય કરીને ‘પશ્યતિ’ એ ક્રિયાપદનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે નદીસૂગમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે. — ‘ખેત્તઓણં ઓહિનાણી જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં જાણઇ પાસઇ’ ઇત્યાદિ તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અવધિજ્ઞાની આંગળના અસંખ્યાત ભાવ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં રહીને રૂપી દ્રવ્યોને જઘન્યથી જાણે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અવધિજ્ઞાની અલોકાકાશમાં જો લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત ખંડ સંભવિત થઇ જાય તો તેને પણ જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે. એવું કથન અવધિજ્ઞાનની શક્તિને લક્ષમાં રાખીને કરી છે કાળની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગને જાણે છે અને દેખે છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી પ્રમાણ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણી પ્રમાણ અતીત અને અનાગત કાળને જાણે છે અને દેખે છે. કાળને જાણે છે તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે તેને

દ્રવ્યાવગમાત્, અત્ર વક્તવ્યં નન્દીસ્રત્રાવધિમાહ- યાવત્- ભાવતઃ, ભાવાધિકાર-
પર્યન્તમિત્યર્થઃ, તથાચ ભાવતોઽવધિજ્ઞાની જઘન્યેનાનન્તાન્ ભાવાન્ આધાર-
દ્રવ્યાનન્તત્વાત્, જાનાતિ, પશ્યતિ, નતુ પ્રતિદ્રવ્યમ્, ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ અનન્તાન્
ભાવાન્ જાનાતિ, પશ્યતિ, તેઽપિ ચોત્કૃષ્ટપદિનઃ સર્વપર્યાયાણામનન્તભાગમ્;
ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘મણપજ્જવનાણસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્ણ વિસણ

વર્તમાનકાલકો મી અવધિજ્ઞાની જાનતા ઓર દેખતા હૈ એસા જાનના
ચાહિયે । તથા ભાવકી અપેક્ષા સે અવધિજ્ઞાની જઘન્યરૂપ સે અનન્ત
પર્યાયોંકો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ । પર્યાયોંકે આધારભૂત દ્રવ્ય
અનન્ત હૈ, અતઃ ઇસ અપેક્ષા અનન્ત પર્યાયોંકો જાનને દેખનેકી વાત
અવધિજ્ઞાનીકે લિયે ભાવકી અપેક્ષાસે કહી ગઈ હૈ । એક દ્રવ્ય કી
અપેક્ષાસે નહોં । એક દ્રવ્યકી અપેક્ષા તો અવધિજ્ઞાની સંખ્યાત અથવા
અસંખ્યાત પર્યાયોંકો હી જાનતા દેખતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ સે અવધિજ્ઞાની
જીવ અનન્ત પર્યાયોંકો જાનતા ઓર દેખતા હૈ । જઘન્યરૂપસે મી
અવધિજ્ઞાની અનન્તપર્યાયોંકો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટસે મી
અનન્તપર્યાયોંકો જાનતા દેખતા હૈ- સો ઉસમેં જઘન્ય કી અપેક્ષા
ઉત્કૃષ્ટ અનન્તગુણા હોતા હૈ । અતઃ અવધિજ્ઞાની જઘન્યસે સર્વરૂપી
દ્રવ્યોંકી અપેક્ષા પર્યાયોંકે અનન્તવે ભાગકો જાનતા ઓર દેખતા હૈ ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈ- ‘મણપજ્જવનાણસ્સ ણં
મંતે કેવહ્ણ વિસણ પણત્તે’ હે મદન્ત ! મનઃપર્યવજ્ઞાનકા વિષય કિતના

સગતા ઇપિ દ્રવ્યોને જાણે છે, વર્તમાન કાળને અવધિજ્ઞાની જાણે છે અને દેખે છે એમ
સમજવું તેમજ ભાવની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની જઘન્યરૂપથી અનન્ત પર્યાયોંકોને જાણે છે
અને દેખે છે પર્યાયોંકોના આધારભૂત દ્રવ્યો અનન્ત છે, અતઃ તે અપેક્ષાએ તે અનન્તપર્યાયોંકોને
જાણવા અને દેખવાની વાત અવધિજ્ઞાનને માટે ભાવની અપેક્ષાથી જ કઠી છે એક જ
દ્રવ્યોનો આશ્રય કરીને નહીં એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની સંખ્યાત તથા અસંખ્યાત
પર્યાયોંકોને જાણે છે અને દેખે છે ઉત્કૃષ્ટથી અવધિજ્ઞાની જીવ અનન્ત પર્યાયોંકોને જાણે છે
અને દેખે છે જઘન્યરૂપથી અવધિજ્ઞાની અનન્ત પર્યાયોંકોને જાણે છે અને દેખે છે અને
ઉત્કૃષ્ટથી પણ અનન્તપર્યાયોંકોને જાણે છે અને દેખે છે તે જઘન્યની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ
અનન્તગુણા થાય છે એટલે અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી સર્વરૂપી દ્રવ્યોની અપેક્ષાથી પર્યાયોંકોના
અનન્તમા ભાગોને જાણે છે અને દેખે છે

પ્રશ્ન :- મણપજ્જવનાણસ્સ ણં મંતે કેવહ્ણ વિસણ પણત્તે ’ હુ સગવાન્ !
મનઃ પર્યવજ્ઞાનના કેટલા વિષય કલા છે. ? ઉ. :- ‘સે સમાસઓ ચઉન્નિદ્દે પણત્તે ’

પણત્તે ?' હે મદન્ત ! મનઃપર્યવજ્ઞાનસ્ય સ્વલુ કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! સે સમાસઓ ચલવિહે પણત્તે' હે ગૌતમ ! સ મનઃપર્યવજ્ઞાનવિષયઃ, તદ્ વા મનઃપર્યવજ્ઞાનં સમાસતઃ સંક્ષેપતઃ ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ 'તંજહા- દ્રવ્યઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ' તથથા- દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, 'દ્રવ્યઆણં ઉજ્જુમઈ અણંતે અણંતપણસિણ જહા નંદીણ જાવ ભાવઓ' દ્રવ્યતો-મનઃપર્યવજ્ઞાનવિષયં દ્રવ્યમાશ્રિત્ય સ્વલુ ઋજુમતિઃ, મનનં મતિઃ સંવેદનમ્, ઋજ્વી સામાન્યગ્રાહિણી મતિઃ ઋજુમતિઃ- 'ઘટોડનેન ચિન્તિતઃ' इत्येवमध्यवसायजन्या मनोद्रव्यपरिच्छित्तिः मनःपर्यवज्ञानमित्यर्थः; अथवा ऋज्वी मतिर्यस्य असौ ऋजुमतिः तद्वानेव गृह्यते, अनन्तान् अपरिमितान्

કહા ગયા હૈ- 'સે સમાસઓ ચલવિહે પણત્તે' હે ગૌતમ ! મનઃપર્યવજ્ઞાનકા વિષય અથવા વહ મનઃપર્યવજ્ઞાન સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ- 'તંજહા' જો ઇસ તરહસે હૈ- 'દ્રવ્યઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ' દ્રવ્યસે, ક્ષેત્રસે, કાલસે ઓર ભાવસે 'દ્રવ્યઓ ણં ઉજ્જુમઈ અણંતે અણંતપણસિણ જહા નંદીણ જાવ ભાવઓ' મનઃપર્યવજ્ઞાનકે વિષયભૂત દ્રવ્યકો આશ્રિત કરકે ઋજુમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાની એનંતપ્રદેશવાલે અનન્ત પરમાણુરુપ સ્કંધોકો જાનતા હૈ ઓર દેખતા હૈ । ઇસ વિષયમેં જૈસા નંદીસૂત્રમેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર જાનના ચાહિયે । 'મનનં મતિઃ' ઇસ વ્યુત્પત્તિકે અનુસાર મતિ શબ્દકા અર્થ સંવેદન-જ્ઞાન હૈ । સામાન્યકો ગ્રહણ કરનેવાલી જો મતિ વહ ઋજુમતિ હૈ । 'ઘટોડનેન ચિન્તિતઃ' ઇસને ઘટકા વિચાર કિયા હૈ ઇસ પ્રકારકે અધ્યવસાયસે જન્ય જો મનોદ્રવ્યકી પરિચ્છિત્તિ જ્ઞાનહૈ વહ ઋજુમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાન હૈ । અથવા- 'ઋજ્વી મતિ યસ્યાસૌ ઋજુમતિઃ' જિસકી

હે ગૌતમ ! તે સંક્ષિપ્તમા ચાર પ્રકારના છે 'તં જહા' એ આ પ્રકારે છે 'દ્રવ્યઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ' દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી 'દ્રવ્યઓ ણં ઉજ્જુમઈ અણંતે અણંતપણસિણ જહા નંદીણ જાવ ભાવઓ' મનઃ પર્યવજ્ઞાનના વિષયભૂત દ્રવ્યોનો આશ્રય કરીને ઋજુમતિ મન પર્યવજ્ઞાની અનંતપ્રદેશવાળા અનંત પરમાણુરૂપ સ્કંધોને જાણે છે અને દેખે છે. આ વિષયમાં નંદીસૂત્રમા કહ્યું છે. તેવીજ રીતે અહીં પણ સમજી લેવું 'મનનં મતિઃ' એ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર મતિ શબ્દનો અર્થ સંવેદન જ્ઞાન છે સામાન્યને ગ્રહણ કરવાની એ મતિ ઋજુમતિ છે. 'ઘટોડનેન ચિન્તિતઃ' એ વાક્યમા ઘડાનો વિચાર કરેલ છે. એ પ્રકારના નિરંતર વ્યવસાયથી થવાવાળું મનોદ્રવ્યની પરિચ્છિત્તિ છે. તે ઋજુમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન છે. અથવા 'ઋજ્વી

અનન્તપ્રદેશિકાન્ અનન્તપરમાણુરૂપસ્કન્ધાન્ જાનાતિ, પશ્યતિ, યથા નન્ધાં નન્દીસૂત્રે પ્રતિપાદિતમ્ તથા અત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્. વક્તવ્યનન્દીસૂત્રાવધિમાહ-
યાવત્- ભાવતો ભાવાધિકારપર્યન્તમિત્યર્થઃ, તત્રત્ય ભાવસૂત્રશ્ચૈવમ્- ‘ભાવઓ ણં
ઉજ્જુમર્ઈ અણંતે ભાવે જાણઈ, પાસઈ, સવ્વભાવા ણં અણંતભાગં જાણઈ,
પાસઈ, તંચેવ વિહલમર્ઈ વિસુદ્ધતરાગં જાણઈ, પાસઈ’ ભાવતઃ સ્વલ્પ ઋજુમતિઃ
અનન્તં ભાવં જાનાતિ, પશ્યતિ, સર્વભાવાનામ્ અનન્તભાગં જાનાતિ, પશ્યતિ,
તદેવ વિપુલમતિઃ વિશુદ્ધતરકં જાનાતિ પશ્યતિ, ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘કેવલનાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વસિદ્દે પણ્ણત્તે ?’ હે ભદન્ત ! કેવલજ્ઞાનસ્ય
સ્વલ્પ ક્રિયાન વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાનાહ- ‘ગોયમા ! સે સમાસઓ ચઉવ્વિદ્દે

મતિ સરલપદાર્થકો ગ્રહણ કરનેવાલી होती है वह ऋजुमति है ।
इस व्युत्पत्तिके अनुसार ऋजुमतिवाला जीव ‘ऋजुमति’ प्रकट किया
गया है । नंदीसूत्रमें यह विषय ‘जाव भावओ णं उज्जुमर्ई अणंते भावे
जाणइ, पासइ, सव्वभावाणं अणंतं भावं जाणइ पासइ, तंचेव विहल-
मर्ई विमुद्धतरागं जाणइ, पासइ’ भावकी अपेक्षा ऋजुमति अनन्त
भावोंको जानता है, देखता है, तथा सब भावोंके अनन्तवे भागको
जानता और देखता है । विपुलमति उन्ही अनन्त भावों को तथा
सब भावोंके अनन्तवे भागको अधिकतर विशुद्ध शुद्धरूपसे जानता है
और देखता है । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ‘केवल-
नाणस्स णं मंते ! केवद्वे वसिद्वे पण्णत्ते’ हे भदन्त ! केवलज्ञान का

मतिर्यस्यासौ ऋजुमतिः’ એની શુદ્ધિ સરલ પદાર્થોને ગ્રહણ કરવાવાળી હોય તે ઋજુમતિ
છે તે વ્યુત્પત્તિ અનુસાર ઋજુમતિવાળા જીવને ‘ઋજુમતિ’ ઋજુમતિ કહેલ છે
નંદીસૂત્રમાં આ વિષય ‘જાવ ભાવઓ’ અહીં સુધી કહેલ છે ત્યાંનું ભાવ સંબંધી
સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘ભાવઓ ણં ઉજ્જુમર્ઈ અણંતે ભાવે જાણઈ, પાસઈ, સવ્વ
ભાવેણં અણંતભાગં જાણઈ પાસઈ, તં ચેવ વિહલમર્ઈ વિસુદ્ધતરાગં જાણઈ
પાસઈ’ ભાવની અપેક્ષાએ ઋજુમતિ અનંતભાવોને જાણે છે અને દેખે છે તથા સઘળા
ભાવોના અનંતમાં ભાગને જાણે છે અને દેખે છે વિપુલમતિ તેજ અનંતભાવોને તથા
સઘળા ભાવોના અનંતમાં ભાગને વિશેષ વિશુદ્ધ શુદ્ધરૂપથી જાણે છે અને દેખે છે.
પ્રશ્ન :- ‘કેવલનાણસ્સ ણં મંતે કેવદ્દે વસિદ્દે પણ્ણત્તે’ હે ભગવાન ! કેવળ-
જ્ઞાનના વિષય કેટલા કહેવાય છે ? ‘ગોયમા’ ઉ. - ‘સે સમાસઓ ચઉવ્વિદ્દે
પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! કેવળજ્ઞાનનો વિષય સક્ષેપ્તથી ચાર પ્રકારનો કહેલ છે ‘ત જહા’

‘પચ્છન્તે’ હે ગૌતમ ! સ કેવલજ્ઞાનવિષયઃ, તદ્વા ક્વેવલજ્ઞાનં સમાસતઃ સંક્ષેપતઃ ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તજહા-દંવ્વઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ તદ્વથા-દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ; ‘દંવ્વઓણં કેવલનાણી સંવ્વદંવ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ, એવં જાવ ભાવઓ’ દ્રવ્યતઃ કેવલજ્ઞાનવિષયં દ્રવ્યમાશ્રિત્ય સ્વલ્લુ કેવલજ્ઞાની સર્વદ્રવ્યાણિ જાનાતિ, વિશેષાકારેણાવગચ્છતિ, પશ્યતિ સામાન્યાકારેણાવ બુધ્ધવતે, એવમ્ ઉક્તરીત્યા યાવત્- ભાવતઃ ભાવાધિકારપર્યન્તકેવલવિષયાભિધાયિ નન્દીસૂત્રમિદ્ધ વક્તવ્યમ્, તત્ત્વચૈવમ્- ‘સ્વેત્તઓણં કેવલનાણી સંવ્વં સ્વેત્તં જાણઈ, પાસઈ, કાલઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વં કાલં જાણઈ, પાસઈ, ભાવઓણં કેવલનાણી સંવ્વે ભાવે જાણઈ, પાસઈ’ इति, ક્ષેત્રતઃ સ્વલ્લુ કેવલજ્ઞાની સર્વ

વિષય કિતના કહા ગયા હૈ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા સે સપાસઓ ચડન્વિહે પણ્ણત્તે’ કેવલજ્ઞાનકા વિષય અથવા કેવલજ્ઞાન સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈ - ‘તં જહા’ જો ઇસ તરહસે હૈ-- ‘દંવ્વઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યસે ક્ષેત્રસે, કાલસે ઓર ભાવસે ‘દંવ્વઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વદંવ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ, એવં જાવ ભાવઓ’ કેવલજ્ઞાની કેવલજ્ઞાન વિષયક દ્રવ્યકો આશ્રિત કરકે સમસ્ત દ્રવ્યોંકો- રૂપી અરૂપી પદાર્થોં કો વિશેષરૂપસે જાનતા હૈ ઓર સામાન્યરૂપસે ઉન્હેં દેખતા હૈ । કેવલજ્ઞાન વિષયક યહ સવ કથન ભાવાધિકાર પર્યન્ત જૈસા નંદીસૂત્રમેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાંપર જાનના ચાહિયે- વહાંકા ભાવાધિકાર તક કા સૂત્ર ઇસ પ્રકારસે હૈ- ‘સ્વેત્તઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વં સ્વેત્તં જાણઈ પાસઈ, કાલઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વં કાલં જાણઈ પાસઈ, ભાવઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વે ભાવે જાણઈ પાસઈ’ ક્ષેત્રકી અપેક્ષા

ને આ રીતે છે ‘દંવ્વઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી ‘કેવલનાણી સંવ્વદંવ્વાઈં જાણઈ, પાસઈ, એવં જાવ ભાવઓ’ કેવળજ્ઞાની કેવળજ્ઞાનના વિષયક દ્રવ્યને આશ્રય કરીને સમસ્ત દ્રવ્યોને એટલેકે રૂપી અરૂપી પદાર્થોને વિશેષ રૂપથી જાણે છે અને સામાન્યરૂપથી દેખે છે. કેવળજ્ઞાન વિષયક આ સઘળું કથન ભાવાધિકાર પર્યન્ત જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં કહ્યું છે. તેવીજ રીતે અહીંઆ પણ સમજવું ત્યાંજ ભાવાધિકાર પર્યન્તનું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘સ્વેત્તઓ, ણં કેવલનાણી સંવ્વં સ્વેત્તં જાણઈ પાસઈ, કાલઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વં કાલં જાણઈ પાસઈ, ભાવઓ ણં કેવલનાણી સંવ્વે ભાવે જાણઈ પાસઈ’

ક્ષેત્રં જાનાતિ, પશ્યતિ, કાલતઃ સ્વલુ કેવલજ્ઞાની સર્વં કાલં જાનાતિ, પશ્યતિ, ભાવતઃ સ્વલુ કેવલજ્ઞાની સર્વાન્ ભાવાન્ જાનાતિ, પશ્યતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ‘મહાઅન્નાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વિસદ્દે પણ્ણત્તે ?’ હે મહન્ત ! મત્યજ્ઞાનસ્ય સ્વલુ કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગ્ગવાનાદ— ‘ગોયમા ! સ મત્યજ્ઞાનસ્ય વિષયઃ, તદ્ વા મત્યજ્ઞાનં સમામતઃ સંક્ષેપેણ ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તંજહા દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ, તથા— દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, ‘દવ્વઓ ણં મહાઅન્નાણી મહાઅન્નાણપરિગયાઈં દવ્વાઈં જાણઈં, પાસઈં’ દ્રવ્યતો મત્યજ્ઞાનવિષયં દ્રવ્યમાશ્રિત્ય સ્વલુ મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનપરિગતાનિ મત્યજ્ઞાને મિથ્યાદર્શનસંવલિતેન અવગ્રહેદાદિના ઔત્પત્તિક્યાદિના ચ પરિગતાનિ

કેવલજ્ઞાની સમસ્ત ક્ષેત્રનો જાનતા હૈં ઓર દેખતા હૈં, કાલની અપેક્ષા કેવલજ્ઞાની સમસ્ત કાલનો જાનતા હૈં ઓર દેખતા હૈં, ભાવની અપેક્ષા કેવલજ્ઞાની સમસ્ત ભાવોનો જાનતા હૈં ઓર દેખતા હૈં । અબં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં ‘મહાઅન્નાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વિસદ્દે પણ્ણત્તે’ હે મહન્ત ! મત્યજ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે સમાસઓ ચત્તવિહે પણ્ણત્તે’ મત્યજ્ઞાન કા વિષય યા મનિઅજ્ઞાન સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા કહા ગયા હૈં । ‘તંજહા’ જો ઇસ તરહસે હૈં— ‘દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યની અપેક્ષા, ક્ષેત્રની અપેક્ષા, કાલની અપેક્ષા ઓર ભાવની અપેક્ષા ‘દવ્વઓ ણં મહાઅન્નાણી મહાઅન્નાણપરિગયાઈં દવ્વાઈં જાણઈં, પાસઈં’ મત્યજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષા લેકર મત્યજ્ઞાનકે વિષયભૂત હુએ દ્રવ્યોનો જાનતા હૈં ઓર દેખતા હૈં । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈં— મિથ્યાદર્શનકે યુક્ત અવગ્રહ, ઈહા આદિકે દ્વારા ઓર ઔત્પત્તિકી

ક્ષેત્રની અપેક્ષા કેવલજ્ઞાની સમસ્ત ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે, ભાવની અપેક્ષાએ કેવલજ્ઞાની સઘળા ભાવને જાણે છે અને દેખે છે પ્રશ્ન — મહાઅન્નાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વિસદ્દે પણ્ણત્તે ’ હે ભાગવાન્ મત્યજ્ઞાનના વિષય કેટલા કહ્યા છે ? ઉ:- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે સમાસઓ ચત્તવિહે પણ્ણત્તે’ મતિજ્ઞાનને વિષય સંક્ષિપ્તથી ચાર પ્રકારને કહેલ છે ‘તં જહા’ એમકે ‘દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ અને ભાવની અપેક્ષાએ ‘દવ્વઓ ણં મહાઅન્નાણી મહા અન્નાણપરિગયાઈં દવ્વાઈં જાણઈં પાસઈં’ મત્યજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષાને આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાનના વિષય ભૂત થયેલ દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે મિથ્યાદર્શનથી મુક્ત અવગ્રહ, ઇહા, આદિ

વિષયીકૃતાનિ દ્રવ્યાણિ અવાયાદિના જાનાતિ, અવગ્રહાદિના પદ્યતિ, 'જાવ
ભાવઓ મહઅન્નાણી મહઅન્નાણપરિગણે ભાવે જાણઈ, પાસઈ' યાવત્-
ભાવતઃ મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનપરિગતાન્ ભાવાન્ જાનાતિ, પદ્યતિ, યાવત્કરણાત્
'સ્વેત્તઓ ણં મહઅન્નાણી મહઅન્નાણપરિગયં સ્વેત્તં જાણઈ, પાસઈ, કાલઓ
ણં મહઅન્નાણી મહઅન્નાણપરિગયં કાલં જાણઈ, પાસઈ'
ક્ષેત્રતઃ સ્વલુ મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનપરિગતં ક્ષેત્ર જાનાતિ પદ્યતિ,
કાલતઃ સ્વલુ મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનપરિગતં કાલ જાનાતિ, પદ્યતિ ।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સુચઅન્નાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વસિણે પળ્લત્તે ?'

આદિ બુદ્ધિયોંકે દ્વારા મત્યજ્ઞાની અપને મત્યજ્ઞાનમેં વિષયભૂત ક્રિયે
ગયે દ્રવ્યોંકો અવાય ધારણા આદિ રૂપસે જાનતા હૈં ઓર
અવગ્રહ ઈહા રૂપસે દેખતા હૈં । 'જાવ ભાવઓ મહઅન્નાણી મહ-
અન્નાણપરિગણે ભાવે જાણઈ, પાસઈ' યાવત્- ભાવકી અપેક્ષા લેકર
મતિઅજ્ઞાની મતિઅજ્ઞાનદ્વારા પરિગત-વિષયભૂત હુણ-પદાર્થોંકો જાનતા હૈં
ઓર દેખતા હૈં । યહાં યાવત્ પદસે 'સ્વેત્તઓ ણં મહઅન્નાણી મહ-
અન્નાણપરિગયં સ્વેત્તં જાણઈ પાસઈ, કાલઓ ણં મહઅન્નાણી મહઅન્નાણ-
પરિગયં કાલં જાણઈ પાસઈ' હસી તરહસે ક્ષેત્રકી અપેક્ષા લેકર
મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાન દ્વારા પરિગત હુણ ક્ષેત્રકો જાનતા હૈં ઓર દેખતાં
હૈં, કાલકી અપેક્ષા લેકર મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાન દ્વારા પરિગત હુણ
કાલકો જાનતા હૈં ઓર દેખતા હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં- 'સુચ અન્નાણસ્સ ણં મંતે !

દ્વારા અને ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિઓ દ્વારા મત્યજ્ઞાની પોતાના મત્યજ્ઞાનમાં વિષયભૂત
કેટલા દ્રવ્યોને અવાય ધારણા આદિરૂપથી જાણે છે અને અવગ્રહ, ઈડા રૂપથી દેખે છે.
'જાવ ભાવઓ મહઅન્નાણી મહઅન્નાણપરિગણે ભાવે જાણઈ પાસઈ' યાવત્-
ભાવની અપેક્ષાને આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનદ્વારા વિષયભૂત થયેલા પદાર્થોને જાણે
છે અને દેખે છે. અહીંયા યાવત્ પદ્ધતિ 'સ્વેત્તઓ ણં મંતે મહઅન્નાણી મહઅન્નાણ-
પરિગય સ્વેત્તં જાણઈ, પાસઈ, કાલઓ ણં મહઅન્નાણી મહઅન્નાણપરિગયં
કાલં જાણઈ પાસઈ' એજ રીતે ક્ષેત્રનો આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનદ્વારા
વિષયભૂત થયેલા ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે, કાળની અપેક્ષાએ આશ્રય કરીને
મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનદ્વારા પરિગત થયેલા કાળને જાણે છે અને દેખે છે. પ્રશ્ન :-
'સુચઅન્નાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વસિણે પળ્લત્તે' હે ભગવાન્ ! શ્રુત અજ્ઞાનના

હે ભદ્રન્ત શ્રુતાજ્ઞાનસ્ય સ્વલુ કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ? ભગવાનાહ— ‘ગોયમા !
સે સમાસઓ ચડન્વિદે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! સ શ્રુતાજ્ઞાનસ્ય વિષયઃ, તદ્વા
શ્રુતાજ્ઞાનં સમાસેન સંક્ષેપેણ ચતુર્વિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તજહા— દવ્વઓ, સેત્તઓ,
કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતશ્ચ, ‘દવ્વઓળં સુય-
અન્નાણી સુયઅન્નાણપરિગયાઈં દવ્વાઈ આઘવેઈ, પન્નવેઈ, પરુવેઈ’ દ્રવ્યતઃ
શ્રુતાજ્ઞાનવિષયં દ્રવ્યમાશ્રિત્ય સ્વલુ શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાનપરિગતાનિ શ્રુતાજ્ઞાનેન
મિથ્યાદષ્ટિપરિગૃહીતેન વિષયીકૃતાનિ દ્રવ્યાણિ આખ્યાપયતિ, પ્રરૂપાપયતિ
इत्यर्थः, પ્રજ્ઞાપયતિ ભેદપૂર્વકં કથયતિ, પ્રરૂપયતિ—ઉપપત્તિતો નિરૂપયતિ, एवं
‘સેત્તઓ, કાલઓ’ એવમ્ ઉક્તરીત્યા ક્ષેત્રતઃ શ્રુતાજ્ઞાનવિષયં કાલમાશ્રિત્ય
શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાનપરિગતં ક્ષેત્રમ્, આખ્યાપયતિ યાવત્ પ્રરૂપયતિ, एवं

‘કેવહ્ણે વિસસે પળ્ણત્તે’ હે ભદ્રન્ત ! શ્રુતઅજ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા
ગયા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે સમાસઓ
ચડન્વિદે પળ્ણત્તે’ શ્રુતાજ્ઞાનકા વિષય અથવા શ્રુતાજ્ઞાન સંક્ષેપસે ચાર
પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ‘તંજહા’ જૈસે— ‘દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ,
ભાવઓ’ દ્રવ્યકી અપેક્ષા, ક્ષેત્રકી અપેક્ષા, કાલકી અપેક્ષા ઓર ભાવકી
અપેક્ષા ‘દવ્વઓળં સુયઅન્નાણી, સુયઅન્નાણપરિગયાઈં - દવ્વાઈ
આઘવેઈ, પન્નવેઈ, પરુવેઈ, દ્રવ્યકી અપેક્ષા લેકર શ્રુતાજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ
દ્વારા પરિગૃહીત હુણ મત્તજ્ઞાન સે વિષયીભૂત દ્રવ્યોંકાં કહતા હૈ
જાનતા હૈ, ભેદપૂર્વકં ઉનકા કથન કરતા હૈ, યુક્તિપૂર્વકં ઉનકા નિરૂપણ
કરતા હૈ । ‘એવં સેત્તઓ કાલઓ’ ઇસી તરહસે ક્ષેત્રકી અપેક્ષા લેકર
શ્રુતાજ્ઞાની અપને વિષયભૂત ક્ષેત્રકો કહતા હૈ યાવત્ યુક્તિપૂર્વકં ઉસકા
નિરૂપણ કરતા હૈ । કાલકી અપેક્ષા લેકર શ્રુતાજ્ઞાની અપને વિષયભૂત

વિષય કહેલા કહ્યા છે ? ઉ :- ‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ । ‘ સે સમાસઓ ચડન્વિદે પળ્ણત્તે’
શ્રુતઅજ્ઞાનના વિષય સંક્ષિપ્તમા ચાર પ્રકારે કહેલા છે ‘તં’ જહા’ જેમકે ‘દવ્વઓ,
સેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ,
અને ભાવની અપેક્ષાથી ‘દવ્વઓ ણં સુય અન્નાણી, સુયઅન્નાણપરિગયાઈં દવ્વાઈ
આઘવેઈ, પળ્ણવેઈ, પરુવેઈ’ દ્રવ્યની અપેક્ષાથી શ્રુતાજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિદ્વારા વિષયભૂત
અપેક્ષા મત્તજ્ઞાનના વિષયી કહેલા દ્રવ્યોને કહે છે અને જાણે છે. ભેદપૂર્વક તેનું કથન કરે છે;
યુક્તિપૂર્વક તેનું નિરૂપણ કરે છે. ‘ એવં સેત્તઓ કાલઓ ’ એજ રીતે ક્ષેત્રની
અપેક્ષાએ શ્રુતાજ્ઞાની પોતાના વિષયભૂત ક્ષેત્રને કહે છે — યાવત — યુક્તિપૂર્વક તેનું નિરૂપણ
કરે છે. કાળની અપેક્ષાને આશ્રય કરીને શ્રુતાજ્ઞાની પોતાના વિષયભૂત કાળને કહે છે—

કાલતઃ શ્રુતાજ્ઞાનવિષયં કાલમાશ્રિત્ય શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાનપરિગતં કાલ
યાવત્- પ્રરૂપયતિ, 'ભાવઓ ણં સુચઅન્નાણી સુચઅન્નાણપરિગણે ભાવે
આઘવેઙ્, તંચેવ' ભાવતઃ સ્વલુ શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાનપરિગતાન્ ભાવાન્
આખ્યાપયતિ, તદેવ - પ્રજ્ઞાપયતિ પ્રરૂપયતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'વિભંગનાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વસિણે પણ્ણત્તે ?' હે મદન્ત ! વિભદ્ગ-
જ્ઞાનસ્ય સ્વલુ કિયાન્ વિષયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા ! સે સમાસઓ
ચડવ્વિહે પણ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! સ વિભદ્ગજ્ઞાનસ્ય વિષયઃ, તદ્ વા વિભદ્ગજ્ઞાનં
સમાસતઃ સંક્ષેપત ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, 'તંજહા- દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ,
ભાવઓ' તદ્ધથા- દ્રવ્યતઃ. ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ, 'દવ્વઓ ણં વિભંગનાણી
વિભંગનાણપરિગયાઙ્ દવ્વાઙ્ જાણઙ્, પાસઙ્' દ્રવ્યતઃ વિભદ્ગજ્ઞાનવિષયં

કાલકો કહતા હૈ યાવત્ યુક્તિપૂર્વક ડનકા નિરૂપણ કરતા હૈ ।
'ભાવઓ ણં સુચઅન્નાણી, સુચ અન્નાણ પરિગણે ભાવે આઘવેઙ્, તંચેવ'
ભાવકી અપેક્ષા લેકર શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાન દ્વારા પરિણત ભાવોંકો
કહતા હૈ યાવત્ યુક્તિપૂર્વક ડનકા નિરૂપણ કરતા હૈ । અવ ગૌતમ
સ્વામી પ્રશ્નસે ંસા પૂછતે હૈ- 'વિભંગનાણસ્સ ણં મંતે ! કેવદ્દે વસિણે
પણ્ણત્તે' હે મદન્ત ! વિભંગજ્ઞાનકા વિષય કિતના કહા ગયા હૈ ?
ડત્તરસે પ્રશ્ન કહતે હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સે સમાસઓ ચડવ્વિહે
પણ્ણત્તે' વિભંગજ્ઞાનકા વિષય અથવા વિભંગજ્ઞાન સંક્ષેપસે ચાર પ્રકારકા
કહા ગયા હૈ 'તંજહા' જો ંસ તરહસે હૈ- 'દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ,
ભાવઓ' દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે, ક્ષેત્રકી અપેક્ષાસે કાલકી અપેક્ષાસે
ંર ભાવકી અપેક્ષાસે 'દવ્વઓ ણં વિભંગનાણી, વિભંગનાણપરિગયાઙ્
દવ્વાઙ્ જાણઙ્, પાસઙ્' દ્રવ્યકી અપેક્ષા લેકર વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાન

યાવત્ - યુક્તિપૂર્વક તેનુ નિરૂપણ કરે છે. 'ભાવઓ ણં સુચઅન્નાણી સુચઅન્નાણ-
પરિગણે ભાવે આઘવેઙ્ તં ચેવ' ભાવની અપેક્ષાને આશ્રય કરીને શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાન
પરિગત લાવેને કહે છે યાવત્ યુક્તિપૂર્વક તેનુ નિરૂપણ કરે છે 'વિભંગનાણસ્સ ણં
મંતે ! કેવદ્દે વસિણે પણ્ણત્તે' હે ભગવાન્ । વિભંગજ્ઞાનના કેટલા વિષય કહ્યા છે ?
ઉ :- 'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'સે સમાસઓ ચડવ્વિહે પણ્ણત્તે' તે વિભંગજ્ઞાનના
વિષય એટલે કે વિભંગજ્ઞાન સંક્ષેપતથી ચાર પ્રકારનુ કહેલ છે 'તં જહા' એ આ
પ્રમાણે છે 'દવ્વઓ, સેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની
અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને લાવની અપેક્ષાથી 'દવ્વઓ ણં વિભંગનાણી વિભંગ-
નાણપરિગયાઙ્ દવ્વાઙ્ જાણઙ્ પાસઙ્' દ્રવ્યની અપેક્ષા કરીને વિભંગજ્ઞાની વિભંગ-

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શ. ૮ ઉ. ૨ સૂ. ૧૨ અષ્ટાદશકાલાદિદ્વારનિરૂપણમ્ ૫૧૧

દ્રવ્યમાશ્રિત્ય સ્વલુ વિભક્તજ્ઞાની વિભક્તજ્ઞાનપરિગતાનિ દ્રવ્યાણિ વિભક્તજ્ઞાનેન
અવાયાદિના જાનાતિ, અવગ્રહાદિના પદ્યતિ, 'એવ જાવ ભાવઓ ણં વિભંગ-
નાણી વિભંગનાણપરિગણે ભાવે જાણઈ, પાસઈ' એવમ્ ઉક્તરીત્યા યાવત્-
ક્ષેત્રતઃ, કાલતઃ, ભાવતઃ સ્વલુ વિભક્તજ્ઞાની વિભક્તજ્ઞાનપરિગતાન્ વિભક્તજ્ઞાનેન
વિષયીકૃતાન્ ભાવાન્ વિભક્તજ્ઞાનેન જાનાતિ, પદ્યતિ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

અષ્ટાદશકાલાદિદ્વારવક્તવ્યતામાહ

મૂલમ્-નાણી ણં મંતે ! નાણિ' ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ?
ગોચમા ! નાણી દુવિહે પળણ્તે, તંજહા-સાઈએ વા, અપંજવસિએ
સાઈએ વા, સપંજવસિએ । તત્થ ણં જે સે સાઈએ સપંજવસિએ, સે
જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં છાયટ્ઠિં સાગરોવમાઈ સાતિરે-
ગાઈં । આભિણિબોહિયનાણી ણં મંતે ! 'આભિણિબોહિયનાણી' ત્તિ
કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ ? એવં નાણી, આભિણિબોહિયનાણી, જાવ

દ્વારા પરિગત દ્રવ્યોંકો અવાયાદિરૂપસે જાનતા હૈ ઓર અવગ્રહાદિ-
રૂપસે દેખતા હૈ । 'એવં જાવ ભાવઓ ણં વિભંગનાણી વિભંગનાણ-
પરિગણે ભાવે જાણઈ પાસઈ' ઈસી તરહસે યાવત્ ભાવકી અપેક્ષા
લેકર વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાન દ્વારા પરિગત ભાવોંકો જાનતા હૈ ઓર
દેખતા હૈ । ઈસ તરહ ક્ષેત્રકી અપેક્ષા, કાલકી અપેક્ષા ઓર ભાવકી
અપેક્ષા લેકર વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાન દ્વારા ક્ષેત્રાદિકોંકો અવાયાદિ
રૂપસે એવં અવગ્રહાદિરૂપસે જાનતા ઓર દેખતા હૈ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

જ્ઞાનદ્વારા વિષયભૂત થયેલા દ્રવ્યોને અવાયાદિ રૂપથી જાણે છે અને અવગ્રહાદિરૂપથી દેખે છે.
' એવં જાવ ભાવઓં વિભંગનાણી વિભંગનાણપરિગણે ભાવે જાણઈ, પાસઈ '
એજ રીતે-યાવત્-ભાવની અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનીદ્વારા વિષયભૂત થયેલા ભાવોને
જાણે છે અને દેખે છે એજ રીતે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ, ભાવની અપેક્ષાએ
વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનદ્વારા ક્ષેત્રાદિકોને અવાયાદિ રૂપથી અને અવગ્રહાદિરૂપથી
જાણે છે અને દેખે છે. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

केवलनाणी, अन्नाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंग-
 नाणी, एएसिं दसण्ह वि संचिट्ठणा जहा कायट्ठिईए, अंतरं
 सव्वं जहा जीवाभिगमे, अप्पाबहुगाणि तिन्नि जहा बहुवत्त-
 वयाए । केवइया णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पन्नत्ता ?
 गोयमा ! अणंता आभिणिबोहियणाणपज्जवा पणत्ता । केवइ-
 या णं भंते ! सुयनाणपज्जवा पणत्ता ? एवं चेव, एवं जाव
 केवलनाणस्स, एवं मइअन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स य, केयइया
 णं भंते ! विभंगनाणपज्जवा पणत्ता ? गोयमा ! अणंता विभंग-
 नाणपज्जवा पणत्ता ? एएसिं णं भंते ! आभिणिबोहियणाण-
 पज्जवाणं, सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाणपज्जवाण, मणपज्जव-
 नाणपज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो
 जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा मणपज्जवनाण
 पज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा,
 आभिणिबोहियणाणपज्जवा अणंतगुणा, केवलनाणपज्जवा
 अणंतगुणा, एएसिं णं भंते ! मइअण्णाणपज्जवाणं, सुय-
 अन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो
 जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा विभंगनाण-
 पज्जवा, सुयअण्णाणपज्जवा अणंतगुणा, मइअन्नाणपज्जवा
 अणंतगुणा । एएसिं णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं,
 जाव केवलनाणपज्जवाणं, मइअन्नाणपज्जवाणं सुय-
 अन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण, य कयरे कयरेहिंतो

जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! स०वत्थो वा मणपज्जवनाण-
पज्जव्वा, विभंगनाणपज्जवा अणंतगुणा, ओहिनाणपज्जवा
अणंतगुणा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा
विसेसाहिया, मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिवो
हियनाणपज्जवा विसेसाहिया, केवलनाणपज्जवा अणंत-
गुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू.१२॥

बोईओ उद्देसो समत्तो ॥

छाया- ज्ञानी खलु भदन्त ! 'ज्ञानी' इति कालतः कियच्चिरं भवति ?
गौतम ! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा- सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको
वा सपर्यवसितः, नत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः, स जघन्येन अन्त-
र्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन षट्षष्टिं सागरोपमानि सातिरेकाणि, आभिनिवोधिकज्ञानी

अष्टादशकालादि द्वार वक्तव्यता-

‘णाणी णं भंते !’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (णाणी णं भंते ! णाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ)
हे भदन्त ! ज्ञानी ज्ञानीरूपसे कालकी अपेक्षा कितने समयतक रहता
है ? (गोयमा) हे गौतम ! (णाणी दुविहे पणत्ते) ज्ञानी दो प्रकार का
कहा गया है । (तजहा) वह इस तरहसे है= (साइए वा अपज्जव-
सिए, साइए वा सपज्जवसिए) सादि अपर्यवसित और सादि सपर्यव-
सित (तत्थ णं जे से साइए अपज्जवसिए, से जहन्नेणं अतो मुहुत्तं,
उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं) इनमें जो सादि सपर्यव-
सित ज्ञानी है, वह जघन्यसे अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से कुछ

अठार प्रकारना काणनुं निरूपयु

‘णाणी णं भंते !’ इत्यादि

सूत्रार्थ :- ‘णाणी णं भंते ! ‘णाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ’ हे भगवान् !
ज्ञानी ज्ञानीरूपथी काणनी अपेक्षाओ केटवो समय रहे छे ? ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘णाणी दुविहे पणत्ते’ ज्ञानीना दो प्रकार छे ‘तं जहा’ के आ प्रकार छे ‘साइए
वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए’ सादि अपर्यवसित अने सादि सपर्यवसित
‘तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए, से जहन्नेणं अतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं
छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं’ ते पैडीना जे सादि सपर्यवसित ज्ञानी छे ते

खलु भदन्त ! 'आभिनिबोधिकज्ञानी' इति कालतः कियच्चिरं भवति? एवं ज्ञानी, आभिनिबोधिकज्ञानी, यावत्- केवलज्ञानी, अज्ञानी मत्त्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी विभङ्गज्ञानी एतेषां दशानामपि संस्थानं यथा कायस्थितिके, अन्तरं सर्वं यथाजीवाभिगमे, अल्पबहुत्वानि त्रीणि यथा बहुत्ववक्तव्यतायाम्, कियन्तः खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ताः आभिनि-

अधिक ૬૬ છાસઠ સાગરોપમતક જ્ઞાનીરૂપસે રહતા હૈ (આભિનિ-
બોધિયનાણો ણં ભંતે ! 'આભિનિબોધિયનાણી' ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં
હોઈ) હૈ ભદન્ત ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની 'આભિનિબોધિકજ્ઞાની રૂપસે'
કાલકી અપેક્ષા કિતને સમયતક રહતા હૈ ? 'एवं नाणी, आभिणि
बोहियनाणी, जाव केवलनाणी, अज्ञाणी, मइ अज्ञाणी, सुय अन्नाणी,
विभंगनाणी, एएसिं दसण्हं वि संचिद्वणा जहा कायद्विईए, अंतरं
सर्वं जहा जीवाभिगमे, अप्पावहुगाणि तिन्नि जहा बहुवत्तव्वयाए'
इसी तरहसे, ज्ञानी, आभिनिबोधिकज्ञानी, यावत् केवलज्ञानी,
अज्ञानी, मत्त्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी, विभंगज्ञानी, इन दशका ज्ञानी रूपसे
रहनेका स्थितिकाल प्रज्ञापना सूत्रके १८वें कायस्थिति पदमें कहे गये
अनुसार जानना चाहिये । तथा जीवाभिगम सूत्रमें कहे अनुसार इन दशका
परस्पर अन्तर जानना चाहिए । इसी तरहसे प्रज्ञापनासूत्रके बहुवक्तव्यता
पदमें कहे अनुसार ज्ञानी, अज्ञानी और उभय इन तीनका अल्प-
बहुत्व जानना चाहिये । (केवइयाणं भंते ! आभिनिबोहियनाणपज्जवा

બધન્યથા અતર્કુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી થોડું અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પ્રમાણ
સુધી જ્ઞાનીરૂપથી રહે છે. 'આભિનિબોધિયનાણી ણં ભંતે ! આભિનિબોધિયનાણી
ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હૈ ભદન્ત ! આભિનિબોધિક જ્ઞાની આભિનિબોધિક જ્ઞાની
રૂપથી ઠાળની અપેક્ષાએ કેટલા સમય પર્યાંત રહી શકે છે. - 'एवं नाणी आभिणि
बोहियनाणी जाव केवलनाणी अन्नाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी विभंगनाणी,
एएसिं तिन्नि जहा बहुवत्तव्वयाए' આની રીતે જ્ઞાની, અભિનિબોધિકજ્ઞાની યાવત્-
કેવળજ્ઞાની, અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની એ દશના જ્ઞાનીરૂપથી
રહેવાનો સ્થિતિ ઠાળ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અઠારમા ૧૮ કાયસ્થિતિ પદમાં કહ્યા પ્રમાણે
સમજી લેવો. તથા જીવાભિગમસૂત્રમા કહ્યા પ્રમાણે આ દર્શનું પરસ્પર અંતર સમજી
લેવું એજ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રીજા બહુવક્તવ્યતા પદમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાની, અજ્ઞાની
અને ઉભય આ ત્રણનું અલ્પબહુત્વ સમજી લેવું. 'केवइयाणं भंते ! आभिणि-
बोहियनाणपज्जवा पन्नत्ता' હૈ ભદન્ત ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાય કેટલા છે ?

बोधिकज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः, कियन्तः खलु भदन्त ! श्रुतज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः ? एमेव । एवं यावत् केवलज्ञानस्य एवं मत्त्यज्ञानस्य, श्रुताज्ञानस्य च । कियन्तः खलु भदन्त ! विभङ्गज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ता विभङ्गज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः । एतेषां खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाणां श्रुतज्ञानपर्यायाणाम् अवधिज्ञानपर्यायाणां मनःपर्यवज्ञानपर्यायाणां केवलज्ञानपर्यायाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका मनःपर्यव-

पन्नत्ता) हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्याये कितनी कही गई हैं । (गोयमा) हे गौतम ! (अणता आभिणिबोहियनाणपज्जवापन्नत्ता) आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्याये अनन्त कहीं गई हैं । (केवइयाणं भंते ! सुयनाणपज्जवा पणत्ता) हे भदन्त ! श्रुतज्ञानकी पर्याये कितनी कहीं गई हैं ? (एवं चेव) हे गौतम ! श्रुतज्ञानकी पर्याये अनन्त कहीं गई हैं । (एव जाव केवलनाणस्स, एव मइ अन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स य) इसी तरहसे यावत् केवलज्ञानकी पर्यायों को जानना चाहिये । मत्त्यज्ञान और श्रुताज्ञानकी भी पर्यायोंकोभी ऐसी ही जानना चाहिये । (केवइयाणं भंते ! विभगनाणपज्जवा पणत्ता) हे भदन्त ! विभगज्ञानकी पर्याये कितनी कही गई हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अणता विभगनाणपज्जवा पणत्ता) विभगज्ञानको पर्याये अनन्त कही गई हैं । (एएसि णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं, सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहियावा) हे भदन्त ! इन आभिनिबोधिक

‘ गोयमा ’ हे गौतम ‘ अणता आभिणिबोहियनाणपज्जवा पन्नत्ता ’ आभिनिबोधिक ज्ञानकी पर्याये अनन्त कहेवाय गइ छे । ‘ केवइयाणं भंते ! सुयनाणपज्जवा पणत्ता ’ हे भदन्त ! श्रुतज्ञानकी पर्याये कहेली छे ‘ एवं चेव ’ हे गौतम ! श्रुतज्ञानकी पर्याये पण् अनन्त कहेली छे । ‘ एवं जाव केवलनाणस्स, एव मइ अन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स य ’ आवाज रीते यावत् - केवलज्ञानकी पर्याये पण् अनन्त जण्ठवी जेष्ठमे मत्त्यज्ञान अने श्रुताज्ञानकी पर्याये पण् जेष्ठ रीते अनन्त जण्ठवी ‘ केवइयाणं भंते ! विभगनाणपज्जवा पणत्ता ’ हे भदन्त ! विभगज्ञानकी पर्याये कहेली कहेली छे ? ‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ अणता विभगनाणपज्जवा पणत्ता ’ विभगज्ञानकी पर्याये अनन्त कही छे एएसि णं भंते आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं, सुयनाणपज्जवाणं ओहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाणपज्जवाणं कयरे कयरे हिंनो जाव विसेसाहिया वा’ हे भगवन् ! आ आभिनिबोधिक

જ્ઞાનપર્યાયાઃ, અવધિજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, શ્રુતજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ ।
 આભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, કેવલજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ,
 एतेषां खलु भदन्त ! मत्त्यज्ञानपर्यायाणां श्रुताज्ञानपर्यायाणां, विभङ्गज्ञान-
 पर्यायाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका
 विभङ्गज्ञानपर्यायाः, श्रुताज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, मत्त्यज्ञानपर्यायाः

જ્ઞાનકી પર્યાયોમેં શ્રુતજ્ઞાનકી પર્યાયોમેં, અવધિજ્ઞાનકી પર્યાયોમેં મનઃ
 પર્યવજ્ઞાનકી પર્યાયોમેં ઓર કેવલજ્ઞાનકી પર્યાયોમેં કૌનસી પર્યાયે
 કિન પર્યાયોંકી અપેક્ષા યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ !
 (સવ્વત્થોવા મળપજ્જવનાણપજ્જવા, ઓહિનાણપજ્જવા અણંતગુણા,
 સુચનાણપજ્જવા અણંતગુણા આભિનિવોહિયનાણપજ્જવા અણંતગુણા
 કેવલનાણપજ્જવા અણંતગુણા) સવસે કમ મનઃપર્યવજ્ઞાનકી પર્યાયે હૈં ।
 इनसे अनन्तगुणी अवधिज्ञानकी पर्याये हैं । इनसे अनन्तगुणी श्रुत-
 ज्ञानकी पर्याये हैं । इनसे अनन्तगुणी आभिनिवोधिकज्ञानकी पर्याये हैं ।
 और इनसे भी अनन्तगुणी पर्याये केवलज्ञानकी पर्याये हैं । (एएसिणं
 भन्ते ! मइ अन्नाणपज्जवाणं, सुय अन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाण-
 पज्जवाणं य कयरे कयरे हितो जाव विसेसाहिया) हे भदन्त ! इन
 मत्त्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञानकी पर्यायोंमें कौन पर्याये किनकी
 अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थो वा
 विभंगनाणपज्जवा, सुय अन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, मइ अन्नाणपज्जवा

જ્ઞાનની પર્યાયોમા, શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોમા, અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોમા, મનઃપર્યવજ્ઞાનની
 પર્યાયોમા અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોમા કઈ પર્યાયો કઈ પર્યાયોની અપેક્ષાએ યાવત્-
 વિશેષાધિક છે 'ગોયમા' હે ગૌતમા ! 'સવ્વત્થોવા મળપજ્જવનાણપજ્જવા ઓહિનાણ
 પજ્જવા અણંતગુણા, સુચનાણપજ્જવા અણંતગુણા, આભિનિવોહિયનાણપજ્જવા
 અણંતગુણા, કેવલનાણપજ્જવા અણંતગુણા' બધાથી ઓછા મનઃપર્યવજ્ઞાનનાપર્યાયો છે
 તેનાથી અનંતગણી અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો છે. તેનાથી અનંતગણી શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો છે,
 તેનાથી અનંતગણી આભિનિવોધિકજ્ઞાનની પર્યાયો છે અને તેનાથી પણ અનંતગણી
 પર્યાય કેવળજ્ઞાનની છે. 'एएसि णं भन्ते ! मइअन्नाणपज्जवाणं सुयअन्नाण-
 पज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाणं य कयरे कयरे हितो जाव विसेसाहिया'
 હે ભગવાન ! આ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયોમાં કઈ પર્યાયો કોની
 અપેક્ષાએ — યાવત્ — વિશેષાધિક છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! સવ્વત્થોવા વિભંગનાણ-
 પજ્જવા સુચઅન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, મइअन्नाणपज्जवा અણંતગુણા '

અનન્તગુણાઃ । એતેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! આભિનિબોધિવજ્ઞાનપર્યાયાણાં યાવત્-
કેવલજ્ઞાનપર્યાયાણાં । મત્યજ્ઞાનપર્યાયાણામ્, શ્રુતાજ્ઞાનપર્યાયાણામ્, વિભજ્ઞાન-
પર્યાયાણાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ
મનઃપર્યવજ્ઞાનપર્યાયાઃ વિભજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, અવધિજ્ઞાનપર્યાયાઃ
અનન્તગુણાઃ, શ્રુતાજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, શ્રુતજ્ઞાનપર્યાયાઃ વિશેષાધિકાઃ,

અણંતગુણા) સવસે કમ વિભંગજ્ઞાનકી પર્યાયેં હૈં । હનસે અનન્ત-
ગુણી શ્રુતાજ્ઞાનકી પર્યાય હૈં ઓર હનસે અનન્ત ગુણો-
મત્યજ્ઞાનકી પર્યાયે હૈં । (એસિં ણં મંતે ! આભિનિબોધિયનાણ-
પજ્જવાણં જાવ કેવલનાણપજ્જવાણં, મહ અન્નાણપજ્જવાણં, સુય
અન્નાણપજ્જવાણં વિભંગનાણપજ્જવાણં કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસા-
હિયા વા) હે ભદન્ત હન આભિનિબોધિકજ્ઞાનકી પર્યાયોંમેં યાવત્
કેવલજ્ઞાનકો પર્યાયોંમેં, મત્યજ્ઞાનકી પર્યાયોંમેં, શ્રુતાજ્ઞાનકી પર્યાયોંમેં,
તથા વિભંગજ્ઞાનકી પર્યાયોંમેં કૌનસી પર્યાયે કિન પર્યાયોંકી અપેક્ષા
યાવત્ વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સંવ્વત્થો વા
મણપજ્જવનાણપજ્જવા, વિભંગનાણપજ્જવા અણંતગુણા, ઓહિનાણ-
પજ્જવા અણંતગુણા, સુયઅન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, સુયનાણપજ્જવા
વિસેસાહિયા, મહ અન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, આભિનિબોધિયનાણ-
પજ્જવા વિસેસાહિયા, કેવલનાણપજ્જવા અણંતગુણા- સેવં મંતે ! સેવં
મંતે ! ત્તિ) સવસે કમ મનઃપર્યવજ્ઞાનકી પર્યાયેં હૈં । વિભંગજ્ઞાનકી

સર્વથી ઓછી વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો છે તેનાથી અનંતગુણી શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયો છે
અને તેનાથી પણ અનંતગુણી મત્યજ્ઞાનની પર્યાયો છે ' એસિં ણં મંતે આભિનિ-
બોધિયનાણપજ્જવાણં જાવ કેવલનાણપજ્જવાણં મહઅન્નાણપજ્જવાણં,
સુયઅન્નાણપજ્જવાણં વિભંગનાણપજ્જવાણં કયરે કયરે હિંતો જાવ
વિસેસાહિયા વા ' હે ભગવન્ ! આ આભિનિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોમાં -યાવત્ -
કેવલજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોમાં શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયોમાં તથા વિભંગજ્ઞાનની
પર્યાયોમાં કઈ પર્યાય કઈ પર્યાયની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. ' ગૌતમ '
હે ગૌતમ ! સંવ્વત્થોવા મણપજ્જવનાણપજ્જવા, વિભંગનાણપજ્જવા અણંતગુણા
ઓહિનાણપજ્જવા અણંતગુણા, સુયઅન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા સુયનાણ-
પજ્જવા વિસેસાહિયા મહઅન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, આભિનિબોધિયનાણપજ્જવા
વિસેસાહિયા કેવલનાણપજ્જવા અણંતગુણા સેવ મંતે સેવ મંતે ત્તિ '
અધાથી ઓછી મનઃપર્યવજ્ઞાનની પર્યાયો છે વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી અનંતગુણી છે.

મત્યજ્ઞાનપર્યાયા અનન્તગુણાઃ, આભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્યાયાઃ વિશેષાધિકાઃ,
કેવલજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ॥૩૨॥

દ્વિતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ

ટીકા—અથાષ્ટાદશકાલદ્વારમાશ્રિત્ય તદપેક્ષયા જ્ઞાનાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ—
'જ્ઞાણી જ્ઞં મંતે ! 'જ્ઞાણી' ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં મવઈ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
હે મદન્ત ! જ્ઞાની સ્વલુ 'જ્ઞાની' ઇતિ જ્ઞાનિતયા કાલત કાલાપેક્ષયા કિય-
ચ્ચિરં મવતિ ? કિયદીર્ઘકાલ યાવત્ જ્ઞાનિરૂપેણ વ્યપદિશ્યતે ? ઇતિ પ્રશ્નઃ,
મગવાનાહ— 'ગોયમા ! નાણી દુવિહે પળ્ણત્તે, તંજહા— સાઈણ વા અપજ્જવ-
સિણ, સાઈણ વા સપજ્જવસિણ'

પર્યાયેં ઇનસે અનન્તગુણી હૈં । અવધિજ્ઞાનકી પર્યાયે ઇનસે મી અનન્ત-
ગુણીં હૈં । શ્રુત અજ્ઞાનકી પર્યાયેં અવધિજ્ઞાનકી પર્યાયોંકી અપેક્ષાસેમી
અનન્તગુણીં હૈં । શ્રુતજ્ઞાનકી પર્યાયે ઇનસે કુછ અધિક હૈં । મત્ય-
જ્ઞાનકી પર્યાયેં ઇનસે અનન્તગુણીં હૈં । આભિનિવોધિકજ્ઞાનકી પર્યાયેં
ઇનસે વિશેષાધિક હૈં । કેવલજ્ઞાનકી પર્યાયે ઇનસેમી અનન્તગુણીં હૈં
હે મદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ એસા હી હૈ— હે મદન્ત !
જૈસા આપને કહા વહ એસા હી હૈ । એસા કહ કર વે મગવાન્ ગૌતમ!
યાવત્ અપને સ્થાનપર વિરાજમાન હો ગયે ।

ટીકાર્થ— અઠારહવે કાલદ્વારકો લેકર સૂત્રકારને ડસકી અપેક્ષાસે
જ્ઞાનાધિકકી પ્રરૂપણાકી હૈ । ડસમેં ગૌતમને પ્રશ્નસે એસા પૂછા હૈ—
'જ્ઞાણીજ્ઞં મંતે ! 'જ્ઞાણી' ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં મવઈ' હે મદન્ત ! જ્ઞાની
'યહ જ્ઞાની હૈ' ડસ રૂપસે કવ તક કહા જાતા હૈ ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન
કહતે હૈ— 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'નાણી દુવિહે પળ્ણત્તે' જ્ઞાની દો

અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી પણ અનંતગણી છે શ્રુત અજ્ઞાનની પર્યાયો અવધિજ્ઞાનની
પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતગણી છે શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી કધક અધિક છે. મત્યજ્ઞાનની
પર્યાયો તેનાથી અનંતગણી છે. અભિનિવોધિક જ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી વિશેષાધિક છે.
કેવળજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી પણ અનંતગણી છે હે ભગવન્ ! જેવું આપે કહ્યું છે તે
તેમજ છે હે ભગવન્ જેની રીતે આપે કહ્યું છે તે તેમજ છે એ પ્રમાણે કરીને ભગવાન
ગૌતમ—યાવત્—પોતાના સ્થાનપર વિરાજમાન થઈ ગયા

ટીકાર્થ—અઠારમા કાળદ્વારનો આશ્રય કરીને સૂત્રકારે તેની અપેક્ષાએ જ્ઞાનાધિકની
નિરૂપણતા કરી છે તેમા ગૌતમે પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે 'જ્ઞાણી જ્ઞં મંતે ! જ્ઞાણી '
તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં મવઈ' હે ભગવાન્ ! જ્ઞાની આ જ્ઞાની છે એ રૂપથી કયા
સુધી કહી શકાય છે ? ઉત્તર :- 'ગોયમા' હે ગૌતમ । 'જ્ઞાણી દુવિહે પળ્ણત્તે '

હે ગૌતમ ! જ્ઞાની દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા— સાદિકો વા અપર્યવસિતઃ, અય ભાવઃ—કાલદ્વારે સાદિકોઽપર્યવસિતઃ—યસ્યાદિરસ્તિ અન્તો નાસ્તિ સ કેવલ-જ્ઞાની સાધપર્યવસિત ઉચ્ચતે, અથચ સાદિકઃ સપર્યવસિતઃ—યસ્યાદિરન્તશ્ચ વર્તેતે સ મત્યાદિજ્ઞાનવાન કેવલજ્ઞાનવર્જિતો જીવઃ સાદિસપર્યવસિતઃ ઇતિ વ્યવહ્રિયતે, તત્ર કેવલજ્ઞાનસ્ય સાધપર્યવસિતઃ કાલોઽસ્તિ, મત્યાદિજ્ઞાનસ્ય સાદિસપર્યવસિતઃ કાલોઽસ્તિ, ઇતિ । તત્ર પ્રથમસ્ય સાધપર્યવસિત ઇતિ કથને-નૈવ કાલપ્રતીતેરતસ્તં વિદ્યાય દ્વિતીયસ્યૈવ સાદિમપર્યવસિતસ્ય જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં તમુપદર્શયિતુમાહ—‘તત્થ ણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિૅ, સે જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’, ઉક્કોસેણં છાવદ્ધિં સાગરોવમાહં સાતિરેગાહં’ તત્ર તયોર્મધ્યે સ્વલ્લ યત્ તત્—

પ્રકારકા કહાં ગયા હૈ ‘તંજહા’ જૈસે— ‘સાહૅવા અપજ્જવસિૅ, સાહૅવા સપજ્જવસિૅ’ એક સાદિક અપર્યવસિત ઓર દૂસરા સાદિક સપર્યવસિત. તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ— કેવલજ્ઞાનીકી આદિ તો હોતી હૈ, પર અન્ત નહીં હોતા— વહ કેવલજ્ઞાની સાદિ અપર્યવસિત હૈ. જિસ જ્ઞાનીકી આદિ હો, ઓર અન્ત ખી હો વહ સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની હૈ, જૈસે કેવલજ્ઞાનરહિત મતિ આદિ જ્ઞાનવાલા જીવ । કેવલજ્ઞાન કા કાલ સાદિ— અપર્યવસિત હૈ ઓર મત્યાદિ જ્ઞાનોંકા કાલ સાદિ સપર્યવસિત હૈ। પ્રથમજ્ઞાનીકી ‘સાદિ અપર્યવસિત’ ઇસ પ્રકારકે કહનેસે કાલસ્થિતિ પ્રતીત હો જાતી હૈ— ઇમલિયે ઉસે છોડકર દ્વિતીય જો સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની હૈ ઉસકી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પ્રદર્શિત કરનેકે લિૅ સૂત્રકાર કહતે હૈ— ‘તત્થણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિૅ— સે જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં’, ઉક્કોસેણં છાવદ્ધિં સાગરોવમાહં સાતિરેગાહં’

જ્ઞાની એ પ્રકારથી કહ્યા છે ‘તં જહા’ જેમકે ‘સાહૅ વા અપજ્જવસિૅ સાહૅ વા સપજ્જવસિૅ’ એક અપર્યવસિતસાદી અને સપર્યવસિત સાદી તાત્પર્ય કહેવાનું એ છે કે કેવળજ્ઞાનીની આદિ તો હોય છે પણ અંત હોતો નથી તે કેવળજ્ઞાની સાદિ અપર્યવસિત છે જે જ્ઞાનીની આદિ હોય અને અંત પણ હોય તે સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની કહેવાય છે જેમકે કેવળજ્ઞાન સહિત મતિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનવાળા જીવ. કેવળજ્ઞાનનો સમય સાદિ અપર્યવસિત છે અને મત્યાદિ જ્ઞાનોનો સમય સાદિ સપર્યવસિત છે. પ્રથમ જ્ઞાનીને ‘સાદિ અપર્યવસિત’ એ રીતે કહેવાથી કાળસ્થિતિ પ્રતીત થઈ જાય છે. એટલા માટે તેને છોડીને બીજા જે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની છે તેની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બતાવવા સાડું સૂત્રકાર કહે છે કે ‘તત્થણં જે સે સાહૅ સપજ્જવસિૅ— સે જહન્નેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં છાવદ્ધિં સાગરોવમાહં સાતિરેગાહં’ જે સાદી

અથ સાદિકં સપર્યવસિત જ્ઞાનમ્ તત્ મતિશ્રુતજ્ઞાનં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત-
કાલ તિષ્ઠતિ તદ્વ્યસ્યૈવ જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમાત્રત્વાત્ અવધિ-મનઃપર્યવ-
જ્ઞાનન્તુ જઘન્યેન એકસમયં તિષ્ઠતિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ મતિશ્રુતાવધિજ્ઞાનત્રય સાતિરે-
કાણિ-કિશ્ચિદ્ વિશેષાધિકાણિ ષટ્પટ્તિસાગરોપમાણિ તિષ્ઠતિ, તત્ત્રયમ્ય હિ
ઉત્કર્ષેણ એતાવત્યેવ સ્થિતિઃ, સા ચૈવં ભવતિ- ‘દો વારે વિજયાઇસુ ગયસ્મ,
તિન્નચ્ચુએ અહવ તાઈં । અરેગં નરભવિયં, ણાણાજીવાણ સવ્વદ્ધ’ ॥૧॥ इति
द्विवारं विजयादिषु गतस्य त्रीणि अच्युते अथवा तानि । अतिरेकं नर-
भविकं नानाजीवानां सर्वाद्धाम् । गौतमः पृच्छति - ‘आभिणिबोहियणाणी
णं भन्ते ! आभिणिबोहियणाणि’ त्ति कालो केवच्चिरं होइ ?’ हे भदन्त !

જો સાદિક સપર્યવસિત જ્ઞાન- મતિશ્રુતજ્ઞાન હૈં ઉનકા કાલ જઘન્યસે
અન્તર્મુહૂર્તકા હૈં અર્થાત્ યે દોનો જ્ઞાન કમસે કમ એક અન્તર્મુહૂર્ત
કાલતક ઠહરતે હૈં ક્યૌંકી યે દોનો હી જ્ઞાન જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત
માત્ર હૈં । તથા અવધિ ઓર મનઃપર્યય યે દો જ્ઞાન જઘન્ય સે એક
સમયતક રહતે હૈં, ઓર ઉત્કૃષ્ટસે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર અવધિજ્ઞાન
કુછ અધિક ૬૬ સાગરોપમ તક રહતે હૈં । ક્યૌં કિં ઇન તોનાં કી
ઉત્કૃષ્ટસે ઇતનો હી સ્થિતિ હૈં. વહ ઇસ પ્રકારસે હોતી હૈં- ‘દોવારે
વિજયાઇસુ ગયસ્મ, તિન્નચ્ચુએ, અહવ તાઈં અરેગં નરભવિયં, ણાણા
જીવાણ સવ્વદ્ધ’ દો વાર વિજયાદિકાં મેં જાનેસે અથવા તોન વાર
અચ્યુતમેં જાનેસે, ઇસકે સાથ જો કુછ અધિકતા કહી ગઈ હૈં વહ
મનુષ્યભવકો લેકર કહી ગઈ હૈં । અવ ગૌતમ સ્વામી પૂછતે હૈં-
‘આભિણિબોહિયનાણી ણં ભંતે ! ‘આભિણિબોહિયનાણીતિ કાલઓ

અપર્યવસિતજ્ઞાન એટલે મતિ, શ્રુતાદિ જ્ઞાન છે તેનો સમય જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો છે
અર્થાત્ એ બે જ્ઞાન એછામાં એછું એક અંતર્મુહૂર્ત કાળ પર્યંત રહે છે. કેમકે તે
અંતર્ને જ્ઞાન જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત માત્ર છે તથા અવધિ અને મનઃપર્યવ એ બે જ્ઞાન
જઘન્યથી એક સમય પર્યંત રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન
કઇ વિશેષ ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પર્યંત રહે છે કેમકે એ ત્રણેની ઉત્કૃષ્ટથી એટલી
સ્થિતિ છે. તે આ રીતે થાય છે ‘દોવારે વિજયાઇસુ ગયસ્મ, તિન્નચ્ચુએ અહવ
તાઈં અરેગં નરભવિયં નાણા જીવાણસવ્વદ્ધ’ બે વાર વિજયાદિકામાં જવાથી
અથવા ત્રણવાર અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકમાં જવાથી તેની સાથે બે કઇ
અધિકતા કહી છે તે મનુષ્ય ભવને ઉદ્દેશીને કહી છે

પ્રશ્ન:-‘આભિણિબોહિનાણી ણં ભંતે ! આભિણિબોહિયનાણી ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ’

અનન્તગુણાઃ, પરસ્પરં તુલ્યાશ્ચ, તત્ર જ્ઞાનિનોડ્વપવહુત્વે સંયતસ્યૈવ મનઃપર્યવ-
જ્ઞાનિતયા સર્વસ્તોકાઃ મનઃપર્યવજ્ઞાનિન, અવધિજ્ઞાનિનશ્ચતસ્રુ અવસ્થાસુ સદ્-
ભાવાત્ તેભ્યોડસંખ્યેયગુણાઃ, તેભ્ય આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ શ્રુતજ્ઞાનિનશ્ચ
વિશેષાધિકત્વાત્ અવધ્યાદિજ્ઞાનરહિતા અપિ કિયન્તઃ પંચેન્દ્રિયાઃ, કિયન્તો
વિકલેન્દ્રિયાશ્ચાડપિ સાસાદનગુણસ્થાનકવર્તિતયા મતિશ્રુતજ્ઞાનિનો ભવન્તિ ।
અજ્ઞાનિનામ્ અલ્પવહુત્વે પંચેન્દ્રિયાણામેવ વિભંજજ્ઞાનસંભવાત્ સર્વસ્તોકા
વિભંજજ્ઞાનિનઃ, તેભ્યોડનન્તગુણાઃ મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનશ્ચ એકેન્દ્રિયાણામપિ

જ્ઞાનો હૈં । ઇન સે અનન્તગુણેં મત્યજ્ઞાનો ઓર શ્રુતાજ્ઞાની હૈં । તથા યે
દોનોં પરમ્પરમેં સમાન હૈં । જ્ઞાનિયોં મેં મનઃપર્યવજ્ઞાની જો સબ સે
કમ કહે ગયે હૈં, ઉમકા કારણ યહ હૈં કિ યહ મનઃ પર્યવજ્ઞાનસંયત
જીવકે હી હોતા હૈ. અસંયત કે નહીં । તથા અવધિજ્ઞાની જો મનઃપર્યવ
જ્ઞાની કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણે કહે ગયે હૈં, ડસકા કારણ યહ હૈ
કિ અવધિજ્ઞાન ચારોં ગતિયોંમેં હોતા હૈ । તથા મતિજ્ઞાની ઓર શ્રુત-
જ્ઞાની જો અવધિજ્ઞાની કી અપેક્ષા વિશેષાધિક કહે ગયે હૈં સો ઉમકા
કારણ યહ હૈ કિ કિતનેક પંચેન્દ્રિય જીવ અવધિજ્ઞાની નહીં હી હૈં ।
તથા કિતનેક વિકલેન્દ્રિય જીવ હી સાસાદનગુણસ્થાનવર્તી હોતે હૈં
અતઃ વે મતિજ્ઞાની ઓર શ્રુતજ્ઞાની હોતે હૈં । ઇસ અપેક્ષા મતિજ્ઞાની
ઓર શ્રુતજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની કી અપેક્ષા વિશેષાધિક હો જાતે હૈં ।
અજ્ઞાનિયોં મેં જો વિભંજજ્ઞાની જીવ સબ સે કમ કહે ગયે હૈં ડસકા
કારણ યહ હૈ કિ વિભંજજ્ઞાન પંચેન્દ્રિય જીવોંકો હી હોતા હૈ । તથા
વિભંજજ્ઞાનિયોંકી અપેક્ષા જો મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની અનન્તગુણેં કહે

પરસ્પરમાં સરખા છે જ્ઞાનીઓમાં મનઃપર્યવજ્ઞાની જેને બધાથી ઓછા કહેલ છે તેનું
કારણ એ છે કે તે મન પર્યવજ્ઞાન સંયત બોલેને જ થાય છે, અને અસંયતોને થતું નથી
તથા અવધિજ્ઞાનો મન પર્યવજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ અસંખ્યગણુ કહ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે
અવધિજ્ઞાન ચારે ગતિઓમાં થાય છે તથા મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની જે અવધિજ્ઞાનીની
અપેક્ષાએ વિશેષાધિક કહ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે કેટલાક પંચેન્દ્રિય જીવ અવધિજ્ઞાની
હોતા પણ નહીં તથા કેટલાક વિકલેન્દ્રિય જીવ પણ સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તી હોય છે
એટલા માટે તે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની હોય છે એ અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાની અને
શ્રુતજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક હોય છે અજ્ઞાનીઓમાં જે વિભંજજ્ઞાની જીવને બધાથી
ઓછા કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે વિભંજજ્ઞાન પંચેન્દ્રિય જીવોને જ હોય છે તથા
વિભંજજ્ઞાનીઓની અપેક્ષાએ જે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની અનન્તગણુ કહ્યા છે તેનું

મત્યજ્ઞાન-શ્રુતાજ્ઞાનસત્વાત્, પરસ્પરં તુલ્યાશ્ચ, જ્ઞાન્યજ્ઞાનિમિશ્રસ્યાલ્પવહુત્વે
 સર્વસ્તોભાઃ મનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ, તેભ્યોઽસંખ્યેયગુણાઃ અવધિજ્ઞાનિનઃ, તેભ્યો
 વિશેષાધિકાઃ આભિનિવોધિકજ્ઞાનનઃ શ્રુતજ્ઞાનિન શ્ચ, પરસ્પર તુલ્યાશ્ચ, તેભ્યો
 વિભજ્ઞજ્ઞાનિનઃ અમર્યાતગુણાઃ, સમ્યગ્દૃષ્ટિદેવાપેક્ષયા નૈરયિકાપેક્ષયા ચ
 મિથ્યાદૃષ્ટીનામસંખ્યાનગુણત્વાત્, તેભ્યઃ કેવલજ્ઞાનિન અનન્તગુણાઃ, એકેન્દ્રિયાન્
 વર્જયિત્વા સર્વજીવેભ્ય સિદ્ધાનામનન્તગુણત્વાત્ તેભ્યો મત્યજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિ-
 નશ્ચાનન્તગુણાઃ, પરસ્પરં તુલ્યાશ્ચ, સાધારણવનસ્પતિજીવાનાં મત્યજ્ઞાનિ-શ્રુતા-
 જ્ઞાનિનૈયા સિદ્ધાપેક્ષયાઽનન્તગુણત્વાત્, તથાચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયામ્- 'एएसि णं

ગયે હૈં સો ઉસકા કારણ યહ્ હૈં કિ મત્યજ્ઞાન ઓર શ્રુતાજ્ઞાન એકે-
 ન્દ્રિય જીવોંકો ભી હોતા હૈં । ઓર હસી અપેક્ષા યે આપસ મેં તુલ્ય
 કહે ગયે હૈં । જ્ઞાની અજ્ઞાનોંકી મિશ્રતા મેં જો અલ્પ વહુત્વકા કથન
 ક્રિયા ગયા હૈં ઓર જો એસા કહા ગયા હૈં કિ સબસે કમ મનઃ
 પર્યવજ્ઞાની હૈં, ડનસે અસંખ્યાતગુણેં અવધિજ્ઞાની હૈં । ડનસે વિશેષા-
 ધિક આભિનિવોધિકજ્ઞાની ઓર શ્રુતજ્ઞાની હૈં । પરન્તુ યે ડોનોં આપસ
 મેં સમાન હૈં । ડનકી અપેક્ષા વિભંગજ્ઞાની અસંખ્યાત ગુણે હૈં । કયોં
 કિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોંકી અપેક્ષા ઓર નૈરયિકોં કી અપેક્ષા સે મિથ્યા-
 દૃષ્ટિ અસંખ્યાત ગુણે હૈં । ડનકી અપેક્ષા કેવલજ્ઞાની અનન્તગુણેં હૈં ।
 કયોં કિ એકેન્દ્રિયોંકો છોડકર ઓર સર્વ જીવોંકી અપેક્ષા સિદ્ધ અનન્ત
 ગુણે કહે ગયે હૈં । ડનકી અપેક્ષા મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની અનન્તગુણે
 હૈં પર યે ડોનોં આપસ મેં સમાન હૈં । કયોં કિ સાધારણ વનસ્પતિ
 જીવ મત્યજ્ઞાની ઓર શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં હમ કારણ સિદ્ધોંકી અપેક્ષા

કારણુ યે છે કે મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન અકષ્ટન્દ્રિય જીવોને પણ હોય છે અને તેજ
 અપેક્ષાએ પરસ્પરમાં સરખા કલા છે જ્ઞાની અજ્ઞાનીની મિશ્રતામાં જે અલ્પ બહુત્વતુ
 કથન કરવામા આવ્યું છે અને જે એવું કહ્યું છે કે બધાયા એછા મનઃપર્યવજ્ઞાની છે,
 અને તેનાથી અસંખ્યગણા અવધિજ્ઞાની છે અને તેનાથી વિશેષાધિક અભિનિવોધિક જ્ઞાની
 અને શ્રુતજ્ઞાની છે. પરંતુ એ બંને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. તેની અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાની
 અસંખ્યગણા છે. કેમકે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોની અપેક્ષાએ અને નૈરયિકોની અપેક્ષાએ મિથ્યા
 દૃષ્ટિ અસંખ્યગણા છે અને તેની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાની અનંતગણા છે. કેમકે એકેન્દ્રિયોને
 છોડીને અને સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અનંતગણા કલા છે અને તેની અપેક્ષાએ
 મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની અનંતગણા છે પણ એ બંને અન્યોન્ય તુલ્ય છે. કેમકે સાધારણ
 વનસ્પતિ જીવ મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે એ કારણુ સિદ્ધોની અપેક્ષાએ મત્યજ્ઞાની

મંતે ! જીવાણં આભિણિવોહિયનાણીણં સુયનાણીણં ઓહિનાણીણ, મળપજ્જવનાણીણ કેવલનાણીણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પાવા, બહુયા વા તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા મળપજ્જવનાણી, ઓહિનાણી અસંખેજ્જગુણા, આભિણિવોહિયનાણી, સુયનાણી દોવિ તુલ્લા વિસેસાહિયા, કેવલનાણી અણંતગુણા ' इत्येकम् ', ' एएसि णं मंते ! जीवाणं मइअन्नाणीणं, सुयअन्नाणीणं, विभंगनाणीणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बह्हुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा विभंग-
णाणी, मइअण्णाणी, सुयअन्नाणी दોवि तुल्ला अणंतगुणा, ' इति द्वितीयम् २,

मृत्युज्ञानी और श्रुताज्ञानी अनन्तगुणें कहें गये हैं । प्रज्ञापना में भी ऐसा ही कहा है—‘एएसिं णं मंते ! जीवाण आभिणिवोहियनाणीणं सुयनाणीणं ओहिनाणीणं, मणपज्जवनाणीणं केवलनाणीणं कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवनाणी, ओहिनाणी अंसंखेज्जगुणा, आभि-
णिवोहियनाणी, सुयनाणी दोवि तुल्ला, विसेसाहिया, केवलनाणी अनंत गुणा’ इस प्रकार से यह तो पांच ज्ञानियोंको लेकर अल्प बहुत्वका विचार प्रज्ञापना में किया गया है । अब यहां पर अज्ञानियों के अल्प बहुत्वका विचार इस प्रकारसे हुआ है — ‘ एएसिं णं मंते ! जीवाणं मइ अन्नाणीणं, सुयअन्नाणीणं, विभंगनाणीणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहि वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा विभंगणाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, दो वि तुल्ला, अणंतगुणा’

અને શ્રુતાજ્ઞાની અનંતગુણા કહ્યા છે, પ્રજ્ઞાપનામાં પણ એવુ જ કહ્યું છે ‘ એસિં ણં મંતે જીવાણં આભિણિવોહિયનાણીણં, સુયનાણીણં, ઓહિનાણીણં, મળપજ્જવનાણીણં, કેવલનાણીણં કયરે કયરે હિંતો અપ્પાવા, બહુયાવા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ગોયમા સવ્વત્થોવા જીવા મળપજ્જવનાણી ઓહિનાણી અસંખેજ્જગુણા આભિણિ-
વોહિયનાણી, સુયનાણી દોવિ તુલ્લા વિસેસાહિયા કેવલનાણી અનંતગુણા ’ આ રીતે પાંચ જ્ઞાનાઓને ઉદ્દેશીને અલ્પ બહુત્વનો વિચાર પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કરેલ છે હવે અહીં આ અજ્ઞાનીઓના અલ્પ બહુત્વનો વિચાર આ રીતે કરેલ છે ‘ એસિં ણં મંતે ! જીવાણં મइअन्नाणीणं सुयअन्नाणीणं विभंगनाणीणं कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा गोयमा सव्वत्थो वा जीवा विभंगनाणी मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी दौवि तुल्ला अणंतगुणा ’ આ જ્ઞાનીઓ અને

एएसि णं भंते ! जीवाणं आभिणिबोहियनाणीणं, जाव मइ अन्नाणीणं जाव कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवणाणी, ओहीणाणी असंखेज्जगुणा, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणीय दो वि तुल्ला विसेसाहिया, विभंगनाणी असंखेज्जगुणा, केवलनाणी अणंतगुणा मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी दोवि तुल्ला अणंतगुणा' इति । अथ एकविंशतितमं पर्यायद्वारमाश्रित्य आह- 'केवइया णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पणत्ता ?' हे भदन्त ! कियन्तः खलु आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवा प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा ! अणंता आभिणिबोहियणाणपज्जवा पणत्ता'

इन ज्ञानी और अज्ञानियोंकी मिश्र अवस्था के अल्पबहुत्व में इस प्रकार से कहा गया है- 'एएसिणं भंते ! जीवाणं आभिणिबोहिय-नाणीणं जाव मइअन्नाणीणं जाव कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसा-हिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवणाणी ओहीणाणी असंखेज्जगुणा, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी दो वि तुल्ला, अणंतगुणा त्ति' । इन सब पाठोंका अर्थ पूर्वमें लिखा ही जा चुका है ।

अब २१ वे पर्याय द्वार को आश्रित करके सूत्रकार कथन करते हैं-सो गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'केवइयाणं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पणत्ता' हे भदन्त ! अभिनिबोधिक ज्ञानकी पर्याये कितनी कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'अणंता आभिणिबोहियणाणपज्जवा पणत्ता' आभिणि-

અજ્ઞાનીઓની મિશ્ર અવસ્થાના અલ્પ બહુત્વમા આ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે
एएसि णं भंते जीवा णं आभिणिबोहियनाणीणं जाव मइअन्नाणीणं जाव
कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवणाणी,
ओहियनाणी, असंखेज्जगुणा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी दोवि तुल्ला
विसेसाहिया विभंगनाणी असंखेज्जगुणा केवलनाणी अणंतगुणा मइअन्नाणी,
सुयअन्नाणी दोवि तुल्ला अणंतगुणात्ति' आ तमाम पाठानो अर्थ पહેલા કહેવામા
આવી ગયો છે

હવે સૂત્રકાર ૨૧ માં પર્યાયદ્વરનો આશ્રય કરીને કથન કરતા કહે છે. જેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે, 'કેવइया णं भंते ! आभिणिबोहियणाण-पज्जवा पणत्ता ! હે ભગવાન ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનની [મતિજ્ઞાનવાળા] પર્યાયો કેટલી કેટલી છે ? ઉત્તર :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! અણંતા આભિણિબોહિયનાણ-પજ્જવા પણત્તા' આભિનિબોધિક [મતિજ્ઞાનવાળા] જ્ઞાનની પર્યાય અનંત કહી છે.

હે ગૌતમ ! અનન્તાઃ આભિનિબોધિકજ્ઞાનપર્યાવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, અય મ્ભાવઃ આભિનિબોધિકજ્ઞાનસ્ય પર્યાવાઃ પર્યાયાઃ વિશેષધર્માઃ ભિન્નભિન્નાવસ્થાભેદાઃ, તે ચ દ્વિવિધાઃ-સ્વપર્યાયાઃ, પરપર્યાયાશ્ચ, તત્ર ક્ષયોપશમવૈચિત્ર્યાત્ મતિજ્ઞાનસ્ય અવગ્રહાદ્યનન્તભેદાઃ સ્વપર્યાયા ઉચ્યન્તે, અથવા મતિજ્ઞાનસ્ય વિષય-ભૂતજ્ઞેયપદાર્થાનિન્ત્યાત્ તદ્ભેદાત્ જ્ઞાનસ્યાપિ અનન્તભેદાઃ, ઇતિ તદ્વીત્યાઽપિ તસ્યાનન્તપર્યાયાઃ ભવન્તિ, અથવા કેવલજ્ઞાનેન મતિજ્ઞાનસ્યાંશાપેક્ષયા અનન્તા અંશાસ્તજ્ઞાનસ્ય અનન્તસ્વપર્યાયા ઉચ્યન્તે, સ્વભિન્નપદાર્થપર્યાયાઃ પરપર્યાયાઃ તેચ સ્વપર્યાયેભ્યોઽનન્તગુણાઃ પરેષામનન્તગુણત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'કેવદ્વયાણં ભંતે ! સુચનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! કિયન્તઃ સ્વલુ

બોધિક જ્ઞાનની પર્યાયે અનન્ત કહી ગઈ છે. તાત્પર્ય હસકા યહ છે કે-આભિનિબોધિક જ્ઞાન કા જો વિશેષ ધર્મ છે તે ભિન્ન ૨ અવસ્થા રૂપ ભેદ વાળે હોતે છે-સ્વપર્યાય ઓર પર પર્યાય કે ભેદ સે પર્યાયેં દો પ્રકારની હોતી છે-इनमें क्षयोपशमकी विचित्रता से मतिज्ञान के अवग्रहादिक अनन्त भेद हो जाते हैं। ये जो अनन्त भेद हैं-सो यही मतिज्ञानकी स्वपर्यायें हैं। अथवा-मतिज्ञानके विषयभूत जो ज्ञेय पदार्थ हैं वे अनन्त हैं-सो इन सबके भेद से उस मतिज्ञान के भी अनन्त भेद हो जाता है। ये अनन्त भेद ही उस ज्ञानकी अनन्त पर्यायें हैं। अथवा-केवलज्ञान से मतिज्ञान के अंशकी अपेक्षा अनन्त होते हैं-ये अनन्त अंश ही उस मतिज्ञानकी अनन्त स्वपर्यायें हैं। अपनेसे भिन्न पदार्थों की जो पर्यायें हैं। वे परपर्याय हैं। ये पर पर्यायोंकी अपेक्षा से अनन्तगुणी होती हैं। क्यों कि परपदार्थ अनन्त

કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે-આભિનિબોધિક જ્ઞાનને જે વિશેષ ધર્મ-વિશેષતા છે તે જુદી-જુદી અવસ્થાએ 'ભેદ'વાળી હોય છે સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયના ભેદથી પર્યાય બે પ્રકારની છે તેનામાં ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી મતિજ્ઞાનના અવગ્રહાદિક અનન્ત ભેદ થાય છે. આને અનન્ત ભેદ છે તેજ મતિજ્ઞાનની પોતાની જ પર્યાયો જ. અથવા મતિજ્ઞાનથી વિષયભૂત થયેલા જે જ્ઞેય પદાર્થ છે તે અનન્ત છે તેથી તે સઘળા ભેદથી તે મતિજ્ઞાનના પણ અનન્ત ભેદ થાય છે. આ અનન્તભેદ જ તે જ્ઞાનની અનન્ત પર્યાયો છે. અગર કેવળજ્ઞાનથી મતિજ્ઞાનની અશની અપેક્ષા અનન્ત હોય છે. આ અનન્ત અંશ જ આ મતિજ્ઞાનની અનન્ત પર્યાયો જ છે. પોતાનાથી જુદા પદાર્થની જે પર્યાયો છે તે પર પર્યાય છે આ 'પર' પર્યાયો સ્વપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનન્તગુણી હોય છે. કારણકે પરપદાર્થ અનન્તગણા છે. પ્રશ્ન :- કેવદ્વયાણં ભંતે ! સુચનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ' હે મદન્ત !

શ્રુતજ્ઞાનપર્યાયાઃ પ્રપ્ત્તાઃ ? મગવાનાહ- ‘એવંચેવ, એવં જાવ કેવલનાણસ્સ’ હે ગૌતમ ! એવમેવ-મતિજ્ઞાનવદેવ શ્રુતજ્ઞાનસ્યાપિ અનન્તાઃ પર્યાયાઃ ભવન્તિ, તે ચ સ્વપર્યાયાઃ પરપર્યાયાઃ, એવં તથા યાવત્ - અવધિજ્ઞાનસ્ય, મનઃપર્યવજ્ઞાનસ્ય, કેવલજ્ઞાનસ્ય ચ અનન્તાઃ પર્યાયા ભવન્તિ, તત્રાપિ સ્વપર્યાયાઃ પરપર્યાયાશ્ચ, તત્ર યે સ્વપર્યાયાઃ શ્રુતજ્ઞાનસ્ય સ્વગતાક્ષરશ્રુતાદયો ભેદાઃ તે ચાનન્તાઃ, ક્ષયોપશમવૈચિત્ર્યવિષયાનન્ત્યાભ્યાં શ્રુતાનુસારિણાં વોધાનન્તત્વાત્, પરપર્યાયાસ્તુ અનન્તાઃ સર્વભાવાનાં પ્રસિદ્ધા એવ, એવમન્યેષામપિ અવધ્યાદીનાં ભેદાઃ વોધ્યાઃ, યાવત્કરણાત્-‘કેવહ્યાણં મંતે ! ઓહિનાણપજ્જવા પળ્લણ્ણત્તા ?

ગુણે હૈં । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં- ‘કેવહ્યાણં મંતે ! સુચનાણપજ્જવા પળ્લણ્ણત્તા’ હે અદન્ત ! શ્રુતજ્ઞાનકી મી પર્યાયે કિતની કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં- ‘એવંચેવ એવ જાવ કેવલનાણસ્સ’ હે ગૌતમ ! મતિજ્ઞાનકી તરહ હી શ્રુતજ્ઞાનકી મી પર્યાયે અનન્ત હોતી હૈં । યે પર્યાયે મી સ્વપર્યાય ઓર પરપર્યાય કે ભેદ સે દો પ્રકારકી કહી ગઈ હૈં । હસી તરહ સે અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન ઓર કેવલજ્ઞાન કી મી પર્યાયે અનન્ત હોતી હૈં । શ્રુતજ્ઞાનકી સ્વપર્યાયે સ્વગત અક્ષરશ્રુતાદિ ભેદરૂપ હૈં । ઓર યે અનન્ત હૈં । કયોંકિ ક્ષયોપશમકો વિચિત્રતા સે ઓર વિષયભૂત પદાર્થોંકી અનન્તતા સે શ્રુતાનુસારી વોધ અનન્ત હોતે હૈં । સમસ્તભાવોંકી પરપર્યાયે અનન્ત હોતી હૈં વહ વાત તો પ્રસિદ્ધ હી હૈં । હસી તરહ સે અવધિજ્ઞાન આદિ કે ભેદોંકો મી જાનના ચાહિયે । યહાં યાવત્પદ સે હસ પ્રકારકા પાઠ લગાયા ગયા હૈં ‘કેવહ્યાણં મંતે ! ઓહિનાણપજ્જવા પળ્લણ્ણત્તા

શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો કેટલી કહી છે ? ઉત્તર :- ‘એવં ચેવ એવં જાવ કેવલનાણસ્સ’ હે ગૌતમ ! મતિજ્ઞાનની જેમ શ્રુતજ્ઞાનની પણ પર્યાયો અનન્ત છે. આ પર્યાયો પણ સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયના ભેદથી બે પ્રકારની કહેલ છે. આવી રીતે અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્ત છે. શ્રુતજ્ઞાનની સ્વપર્યાયો સ્વગત અક્ષર જ્ઞાનાદિભેદરૂપ છે અને તે અનન્ત છે. કારણકે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી અને વિષયભૂત પદાર્થોની અનન્તતાથી શ્રુતાનુસારી વોધ અનન્ત હોય છે. સધળા ભાવોની પરપર્યાયો અનન્ત હોય છે. આ વાતનો પ્રસિદ્ધ છે જ. આવી રીતે અવધિજ્ઞાન આદિના ભેદોને પણ જાણવા ભેદએ અહીંઆ - યાવત્ - પદથી આ પ્રકારનો પાઠ ફર્શાવવામા આવ્યો છે. કેવહ્યાણં મંતે ! ઓહિનાણપજ્જવા પળ્લણ્ણત્તા ? ગોમમા ! અણંતા ઓહિનાણ-

ગોયમા ! અણંતા ઓહિનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા । કેવડયા ણં ભંતે ! મણપજ્જવનાણ-
પજ્જવા પણ્ણત્તા, ગોયમા ! અણંતા મણપજ્જવનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા । કેવડયા ણં
ભંતે ! કેવલનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! અણંતા કેવલનાણપજ્જવા
પણ્ણત્તા' ઇતિ, તત્ર અવધિજ્ઞાનસ્ય સ્વપર્યાયા યેઽવધિજ્ઞાનભેદાઃ ભવપ્રત્યય-
ક્ષાયોપશમિકભેદાન્, નૈરયિકતિર્યગ્મનુષ્યદેવરૂપતત્સ્વામિભેદાત્, 'એવં
મહઅન્નાણસ્સ, સુયઅન્નાણસ્સ' એવં મતિજ્ઞાનાદિપર્યાયવદેવ મત્યજ્ઞાનમ્ય
શ્રુતાજ્ઞાનસ્ય ચ અનન્તાઃ પર્યાયાઃ બોધ્યા ! । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કેવડયા ણં ભંતે !
વિભંગનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ?' હે ભદન્ત ! કિયન્ત્વઃ સ્વલુ વિભજ્ઞજ્ઞાનપર્યાયાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ — 'ગોયમા ! અણંતા વિભંગનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ?' —

ગોયમા । અણંતા ઓહિનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા કેવડયાણં ભંતે મણ-
પજ્જવનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! અણંતા મણપજ્જવનાણપજ્જવા
પણ્ણત્તા ? કેવડયાણં ભંતે કેવલનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! અણંતા
કેવલનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ' અવધિજ્ઞાનની સ્વપર્યાયે ડસકે જો ક્ષાયા-
પશમિક એવં ભવપ્રત્યય ભેદ હૈં વે હૈં । નૈરયિક, તિર્યગ્, મનુષ્ય, દેવ
યે સઽવ અવધિજ્ઞાન કે સ્વામી હો સકતે હૈં અતઃ ઇનમેં જો ભેદ હૈ
વહ ભેદ અવધિજ્ઞાનની સ્વપર્યાયે હૈં । દેવ ઓર નારકોંકો ભવપ્રત્યય
અવધિજ્ઞાન હોતા હૈં તથા મનુષ્ય ઓર તિર્યચોંકો ક્ષાયોપશમિક
અવધિજ્ઞાન હોતા હૈં । 'એવં મહ અન્નાણસ્સ, સુય અન્નાણસ્સ' મતિ-
જ્ઞાન આદિકી પર્યાયોંકી તરહ મત્યજ્ઞાન. શ્રુતાજ્ઞાન ઇનકી ભી અનન્ત
પર્યાયે હોતી હૈં । અઽ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે ંસા પૂછતે હૈં કેવડયાણં
ભંતે ! વિભંગનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા' હે ભદન્ત ! વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયે
કિતનીં કહી ગઈ હૈં ? ડત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'ગોયમા' હે ગૌતમ !

પજ્જવા પણ્ણત્તા કેવડયાણં ભંતે ! મણપજ્જવનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ? ગોયમા !
અણંતા મણપજ્જવનાણ પજ્જવા પણ્ણત્તા ! કેવડયાણં ભંતે ! કેવલનાણપજ્જવા
પણ્ણત્તા ? ગોયમા ! અણંતા કેવલનાણપજ્જવા પણ્ણત્તા ' અવધિજ્ઞાનની સ્વપર્યાયિ
તેની જે ક્ષાયોપશમિઃ એવં ભવપ્રત્યય ભેદ છે તે છે નૈરયિક, તિર્યગ્, મનુષ્ય, દેવ આ
સઽથા અવધિજ્ઞાનના સ્વામી બની શકે છે અતઃ આમા જે ભેદ છે તે ભેદ અવધિજ્ઞાનની
સ્વપર્યાયિ જે છે દેવ અને નારકોના ભવ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન હોય છે, તથા મનુષ્ય
અને તિર્યચોને ક્ષાયોપશમીક અવધિજ્ઞાન હોય છે. 'એવં મહઅન્નાણસ્સ, સુય-
અન્નાણસ્સ' મતિજ્ઞાન આદિની પર્યાયિની જેમ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, તેમની અનંત
પર્યાયિ હોય છે. પ્રશ્ન — કેવડયાણં ભંતે ! વિભંગનાણ પજ્જવા પણ્ણત્તા ' હે ભદન્ત !
વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયિ કેટલી છે ! ડત્તર. — 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અણંતા

હે ગૌતમ ! અનન્તા વિભંગજ્ઞાનપર્યાયાઃ પ્રજ્ઞતાઃ । અથ પર્યવાણામેવાલ્પ-
વહુત્વપ્રરૂપણાય. પ્રાહ - ‘एएसि णं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं,
सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाण-
पज्जवाण य कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा’ एतेपां खलु भदन्त !
आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवाणाम्, श्रुतज्ञानपर्यवाणाम्, अवधिज्ञानपर्यवाणाम्,
मनःपर्यवज्ञानपर्यवाणाम् केवलज्ञानपर्यवाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत्
अल्पावा, बहुका वा तुल्योवा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—
‘गोयमा ! सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा,

‘अणंता-विभंगनाणपज्जवा पणत्ता’ વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયે-અનન્ત કહી
ગઈ હૈં । અ-પર્યાયોંકી અલ્પ બહુતા કા પ્રતિપાદન કરનેકે નિમિત્ત ગૌતમ
પ્રશ્નુ સે પૂછતે હૈં—‘एएसि णं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवा णं सुय
नाणपज्जवाणं ओहिनाणपज्जवाणं-मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाण-
पज्जवाण य कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया’ હે અન્ત ! હન
આભિનિબોધિકજ્ઞાનપર્યાયોં મેં, શ્રુતજ્ઞાનપર્યાયોં મેં અવધિજ્ઞાનપર્યાયોં મેં
મનઃપર્યવજ્ઞાનપર્યાયોં મેં ઓર કેવલજ્ઞાનપર્યાયોંમેં કૌન પર્યાયે કિનકી
અપેક્ષા અલ્પ હૈં. કૌન પર્યાયે કિનકી અપેક્ષા બહુત હૈં કૌન પર્યાયે
કિનકી અપેક્ષા વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—
‘गोयमा’ હે ગૌતમ ! ‘सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा ओहिनाण-
पज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाण-
पज्जवा अणंतगुणा केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा’ સવ સે કમ મનઃ

‘विभंगनाणपज्जवा पणत्ता’ વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્ત છે. હવે પર્યાયોની
અલ્પ બહુત્વતાનુ પ્રતિપાદન કરવા સાઝ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુને પૂછે છે કે ‘एएसि णं
भंते ! आभिणीबोहियनाणपज्जवाणं सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाण-
पज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाणपज्जवाणं य कयरे
कयरे हिं तो जाव विसेसाहिया’ હે લગવાનું ! આ આભિનિબોધિક જ્ઞાનપર્યાયોમાં
શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, અવધિજ્ઞાન પર્યાયોમાં, મન પર્યવજ્ઞાનપર્યાયોમાં અને કેવળજ્ઞાન
પર્યાયોમાં કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ બહુ છે.
વિશેષ છે. કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ સમાન છે અને કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ
વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર :- ‘गोयमा’ હે ગૌતમ ! ‘सव्वत्थोवा मणपज्जवनाण-
पज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा,
आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा, केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा’

સુચનનાં પજ્જવા અણંતગુણાઃ આભિનિવોદિયનાં પજ્જવા અણંતગુણા કેવલનાં-
પજ્જવા અણંતગુણા' હે ગૌતમ ! મર્વસ્તોકા મનઃપર્યવજ્ઞાનપર્યવાઃ, તસ્ય
મનોમાત્રવિષયત્વાત્, તેભ્યોઽવધિજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ મનઃપર્યાય-
જ્ઞાનાપેક્ષ્યાઽવધિજ્ઞાનસ્ય દ્રવ્યપર્યાયતોઽનન્તગુણવિષયત્વાત્, તેભ્યઃ શ્રુતજ્ઞાન-
પર્યાયા અનન્તગુણાઃ, યતસ્તસ્ય રૂપ્યરૂપિદ્રવ્યવિષયત્વેનાનન્તગુણવિષયત્વાત્,
તેભ્યોઽપિ આભિનિવોદિકજ્ઞાનપર્યાયા અનન્તગુણાઃ, યતસ્તસ્યામિલાપ્ય
દ્રવ્યાદિવિષયત્વેન અનન્તગુણવિષયત્વાત્, તેભ્યોઽપિ કેવલજ્ઞાનપર્યાયાઃ
અનન્તગુણાઃ સર્વદ્રવ્યપર્યાયવિષયત્વાત્તસ્ય ગૌતમઃ અજ્ઞાનવિષયેઽલ્પવહુત્વ

પર્યાયજ્ઞાનકા પર્યાયે છે । ક્યોં કિ મનઃ પર્યવજ્ઞાન મનોમાત્રકો વિષય
કરતા હૈ । इनकी अपेक्षा अवधिज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी होती हैं ।
क्यों कि अवधिज्ञान मनःपर्यवज्ञानकी अपेक्षा अनन्तगुणें द्रव्योंको और
पर्यायोंको विषय करता है । अवधिज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा श्रुत-
ज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी हैं क्योंकि श्रुतज्ञान रूपी और अरूपी दोनों
प्रकारके द्रव्योंको विषय करता है । इसलिये वह अनन्तगुण विषयवाला
कहा गया है । श्रुतज्ञानपर्यायोंकी अपेक्षा आभिनिवोदिकज्ञान पर्याये
अनन्तगुणी हैं । क्यों कि आभिनिवोदिकज्ञान अभिलाष्य द्रव्यादिकोंको
विषय करता है. इसलिये वह अनन्तगुणा विषयवाला हो जाता है ।
इसकी पर्यायोंकी अपेक्षा केवलज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी हैं । क्यों
कि केवलज्ञान त्रिकालवर्ती समस्त द्रव्योंको और उनकी अनन्तपर्यायों
को जानता है । अब गौतमस्वामी अज्ञानके अल्प बहुत्वके विषय में

સઘળાથી એાછાં મન.પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયો છે કારણકે મનઃપર્યવજ્ઞાન મનોમાત્રનો-
મનનોજ વિષય કરે છે. તેનો અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્તગણી છે કારણકે
અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાનની અપેક્ષાથી અનન્તગણુ દ્રવ્યોની અને તેની પર્યાયોનો
વિષય કરે છે અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્તગણી છે.
કારણકે શ્રુતજ્ઞાન રૂપ અને અરૂપિ બે પ્રકારના દ્રવ્યોનો વિષય કરે છે. તેટલા માટે તે
અનન્તગણું વિષયવાળું કહેલું છે શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અભિનિવોદિકજ્ઞાનની
પર્યાયો અનન્તગણી છે કારણકે અભિનિવોદિકજ્ઞાન અભિલાષ્ય દ્રવ્યાદિગ્રાનો વિષય કરે છે.
તેટલા માટે તે અનન્તગણુ વિષયવાળું થઈ જાય છે. તેની પર્યાયોની અપેક્ષાથી કેવળજ્ઞાનની
પર્યાયો અનન્તગણી છે. કારણકે કેવળજ્ઞાન ત્રિકાળવર્તી-ત્રણે કાળના સઘળા દ્રવ્યોને અને
તેની અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે પ્રશ્ન :- હવે ગૌતમ સ્વામી અજ્ઞાનના અલ્પબહુત્વના

વિષય' પૂછતિ - 'एएसि णं भंते ! मइअन्नाणपज्जवाण, सुयअन्नाण पज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंता जाव विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु मत्यज्ञानपर्यवाणाम्, श्रुताज्ञानपर्यवाणाम्, विभङ्ग-ज्ञानपर्यवाणाम् च मध्ये कतरे कतरेभ्यो यावत्-अल्पा वा बहुका वा, तुल्या वा विशेषाधिका वा वर्तन्ते ? भगवानाह- 'गोयमा ! सब्बत्थोवा विभंगनाण पज्जवा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा' हे गौतम ! सर्वस्तोकाः विभङ्गज्ञानपर्यवाः मत्यज्ञानाद्यपेक्षया तस्याल्पविषयत्वात्, तेभ्योऽनन्तगुणा श्रुताज्ञानपर्यवाः, तेभ्योऽपि मत्यज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः,

अथ ज्ञान्यज्ञानि मिश्रविषयोल्पबहुत्व वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह- 'एएसिणं भंते !

પ્રશ્ન કરતે હૈં-एएसि णं भंते ! मइ अन्नाणपज्जवाणं-सुय अन्नाण पज्जनाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंता जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन मत्यज्ञान पर्यायोंमें, श्रुताज्ञानपर्यायोंमें, विभगज्ञान पर्यायोंमें कौन पर्याये किन पर्यायों से अल्प हैं, कौन पर्याये किन पर्यायोंसे बहुत हैं, कौन पर्याये कौन पर्यायों के समान हैं और कौन पर्याये किन पर्यायोंसे बहुत हैं, कौन पर्याये कौन पर्यायोंके समान हैं और कौन पर्याये किन पर्यायोंसे विशेषाधिक हैं । इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा हे गौतम ! 'सब्वत्थोवा विभंगनाणपज्जवा' सबसे कम विभगज्ञानी पर्याये हैं । क्यों कि यह मत्यज्ञानादिकी अपेक्षा अल्प विषयवाला होता हैं । इनकी अपेक्षा श्रुतज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी होती हैं । इनकी अपेक्षा भी मत्यज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी होती हैं ।

अब सूत्रकार ज्ञानो और अज्ञानीकी मिश्र अवस्थामें अल्पबहुत्वका प्रतिपादन करते हैं- इममें गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-

વિષયમા પ્રશ્ન કરે છે ' एएसि णं भंते ! मइअन्नाणपज्जवाणं सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवा णं य कयरे कयरे हिंता जाव विसेसाहिया वा ' हे भदन्त ! आ मत्यज्ञानની पर्याયોમાં, શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, વિભગજ્ઞાનની પર્યાયોમાં કઈ પર્યાય કઈ પર્યાયોથી અલ્પ છે કઈ પર્યાય કઈ પર્યાયોથી વિશેષ છે કઈ પર્યાય કઈ પર્યાયોની સમાન છે અને કઈ પર્યાય કઈ પર્યાયોથી વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર :- 'गोयमा' हे गौतम । ' सब्बत्थोवा विभंगनाणपज्जवा ' સઘળાથી ઓછી વિભગજ્ઞાનની પર્યાય છે. કારણકે તે મત્યજ્ઞાનાદિની અપેક્ષાથી અલ્પવિષયવાળી હોય છે. તેની અપેક્ષાથી શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાય અનન્તગણી છે તેની અપેક્ષાએ પણ મત્યજ્ઞાનની પર્યાય અનન્તગણી છે હવે સૂત્રકાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની મિશ્ર અવસ્થામાં અલ્પબહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે.

આભિણિવોહિયનાણપજ્જવાણં જાવ કેવલનાણપજ્જવાણ, મહ અન્નાણપજ્જવાણં, સુયઅન્નાણપજ્જવાણં, વિભંગનાણપજ્જવાણં કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?' હે મદન્ત ! એતેપાં, સ્વલ આભિણિવોવિક્કજ્ઞાનપર્યવાણાં યાવત્ કેવલજ્ઞાનપર્યવાણામ્, મત્યજ્ઞાનપર્યવાણામ્, શ્રુતાજ્ઞાનપર્યવાણામ્, વિભજ્ઞાનપર્યવાણામ્ મધ્યે કતરે પર્યવાઃ કતરેભ્યઃ પર્યવેભ્યો યાવત્ અલ્પાવા, વહુકાવા, તુલ્યાવા. વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ, મગયાનાદ-ગોયમા ! સન્વત્થોવા મળ-પજ્જવનાણપજ્જવા, વિભંગનાણપજ્જવા, અણંતગુણા ઓહિનાણપજ્જવા, અણંતગુણા, સુયઅન્નાણપજ્જવા અણંતગુણાઃ સુયનાણપજ્જવા વિસેસાહિયા' હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ મનપર્યવજ્ઞાનાપર્યાયાઃ, તસ્ય મનોમાત્રવિષયત્વાત્, તેભ્યોઽપિ વિભજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, મનપર્યવજ્ઞ નપર્યાયાપેક્ષયા વિભજ્ઞાનસ્ય

‘એસિંઙં ભંતે ! આભિણિવોહિયનાણપજ્જવાણં જાવ કેવલનાણપજ્જવાણં મહ અન્નાણપજ્જવાણં, સુયઅન્નાણપજ્જવાણં, વિભંગનાણપજ્જવાણં કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ હે મદન્ત ! ઇન આભિણિવોધિજ્ઞાન પર્યાયોમેં યાવત્ કેવલજ્ઞાન પર્યાયોમેં, મત્યજ્ઞાન પર્યાયોમેં, શ્રુતાજ્ઞાન પર્યાયોમેં વિભંગજ્ઞાનપર્યાયોમેં કૌન પર્યાયે કિન પર્યાયોસે અલ્પહેં ? વહુત હેં ? તુલ્ય હેં ? ઔર કૌન પર્યાયે કિન પર્યાયોસે વિશેષાધિક હેં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હેં- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્થોવા મળ-પજ્જવનાણપજ્જવા, વિભંગનાણપજ્જવા અણંતગુણા, ઓહિનાણપજ્જવા અણંતગુણા, સુય અન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, સુયનાણપજ્જવા વિસેસાહિયા’ સચસે કમ મનપર્યવજ્ઞાનકી પર્યાયે હેં । ક્યોં કિ યહ મનોમાત્રકો વિષય કરનેવાલા હોતા હે । ઇનકો અપેક્ષા વિભંગજ્ઞાનકી પર્યાયે

પ્રશ્ન :- ‘એસિ ઙં ભંતે ! આભિણિવોહિયનાણપજ્જવાણં જાવ કેવલનાણ-પજ્જવાણં, મહઅન્નાણપજ્જવાણં, સુયઅન્નાણપજ્જવાણં, વિભંગનાણપજ્જવાણં કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ હે મગવન્ ! આ અભિણિવોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોમા-યાવત્-કેવલજ્ઞાનની પર્યાયોમા, મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોમા, શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયોમા, વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયોમા કઈ પર્યાયો કઈ પર્યાયોથી અલ્પ છે ! વિશેષ છે ? તુલ્ય સમાન છે ? અને કઈ પર્યાયો કઈ પર્યાયોથી વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર :- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! સન્વત્થોવા મળપજ્જવનાણપજ્જવા, વિભંગનાણપજ્જવા અણંતગુણા, ઓહિનાણ-પજ્જવા અણંતગુણા, સુયઅન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, સુયનાણપજ્જવા વિસેસાહિયા’ બધાથી ઓછી મન પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયો છે કારણકે તે મનોમાત્રનો વિષય કરવાવાળું છે. તેની અપેક્ષાથી વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્ત છે. કારણકે આ જ્ઞાન

વહુતમવિષયત્વાત્, તથાદિ-વિભજ્ઞાનમ્ ઝ઼્ઞર્વાઽધઃઉપરિમગ્રૈવેયકપ્રમૃતિ-
સમ્પન્નાગ્નકૃથિવ્યન્તે ક્ષેત્રે તિર્યક્ ચાસંખ્યાતદ્વીપસમુદ્રરૂપે ક્ષેત્રે યાનિ રૂપિ-
દ્રવ્યાણિ તાનિ કાનિચિજ્ઞાનાતિ, કાશ્ચિત્તપર્યાયાશ્ચ, તાનિ ચ મનઃપર્યવજ્ઞાન-
વિષયાપેક્ષયાઽનન્તગુણાનિ, તેભ્યોપિ અવધિજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ અવધિ-
જ્ઞાનસ્ય સકલરૂપિદ્રવ્યપ્રતિદ્રવ્યાસંખ્યાતિપર્યાયવિષયકત્વેન વિભજ્ઞાપેક્ષયા
અનન્તગુણવિષયત્વાત્. તેભ્યઃ શ્રુતાજ્ઞાનપર્યવા અનન્તગુણાઃ શ્રુતાજ્ઞાનસ્ય શ્રુત-

અનન્તગુણી હોતી હૈં । ક્યોં કિ યહ જ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાનકી પર્યાયોંકી
અપેક્ષા વહુતમ વિષયવાલા હોતા હૈં, વિભંગજ્ઞાન ઉપર નીચે તથા
ઉપરિમગ્રૈવેયકસે લેકર સમ્પન્નરકતકકે ક્ષેત્રમૈં ઇવં તિર્યગ્લોકમૈં
અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રરૂપ ક્ષેત્રમૈં વર્તમાન જો રૂપી દ્રવ્ય હૈં ડનમૈંસે
કિતનેક રૂપી દ્રવ્યોંકો જાનતા હૈં ઓર ડનકી કિતનેક પર્યાયોંકો
જાનતા હૈં । યે સવ રૂપી દ્રવ્ય ઓર પર્યાયે જો કિ વિભંગજ્ઞાનકો
વિષયભૂત હૈં મનઃપર્યવજ્ઞાનકી પર્યાયોંકી અપેક્ષા અનન્તગુણી હૈં ।
ઇનસેથી અવધિજ્ઞાનકી પર્યાયે અનન્તગુણી હૈં, ક્યોં કિ અવધિજ્ઞાન
સમ્પન્નરૂપી દ્રવ્યોંમૈંસે હર ઇક રૂપી દ્રવ્યકી અસંખ્યાત પર્યાયોંકો
જાનતા હૈં । ઇમલિયે વહ વિભંગજ્ઞાન કી અપેક્ષા અનન્તગુણા વિષય-
વાલા હોતા હૈં । અવધિજ્ઞાન કી પર્યાયોં કી અપેક્ષા શ્રુતજ્ઞાનકી પર્યાયે
અનન્તગુણી હૈં ક્યોંકિ શ્રુતજ્ઞાનકી તરહ શ્રુતાજ્ઞાન સામાન્યરૂપસે સમ્પન્ન
મૂર્ત ઓર અમૂર્ત દ્રવ્યકો ઓર ડનકી સર્વપર્યાયોંકો જાનતા હૈં ઇસલિયે
વહ અવધિજ્ઞાનકી પર્યાયોંકી અપેક્ષા અનન્તગુણી પર્યાયોંવાલા કહા

મનઃપર્યવજ્ઞાનની પર્યાયની અપેક્ષાએ બહુતમ વિષયવાળુ હોય છે, વિભંગજ્ઞાન ઉપર,
નીચે તથા ઉપરિમગ્રૈવેયકથી લગને સાતમા નરક પર્યાયના ક્ષેત્રમાં, તેવીજ રીતે
તિર્યગ્લોકમાં સખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રરૂપ ક્ષેત્રમાં વર્તમાન જે રૂપિદ્રવ્ય છે. તેમનામાંથી
કેટલાક રૂપિ દ્રવ્યોને બાજુ છે અને તેની કેટલીક પર્યાયોને બાજુ છે. આ બધા રૂપિ દ્રવ્ય અને
પર્યાયો જે વિભંગજ્ઞાનથી વિષયભૂત થયેલા છે તે મનઃપર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાથી
અનંતગણી છે તેનાથી પણ અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો અનંતગણી છે, કારણકે અવધિજ્ઞાન
સમ્પન્ન રૂપી દ્રવ્યોમાંથી દરેક રૂપિ દ્રવ્યની અસખ્યાત પર્યાયોને બાજુ છે. તેથી તે
વિભંગજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અનંતગણા વિષયવાળુ છે અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષા
શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો અનંતગણી છે. કારણકે શ્રુતજ્ઞાનની જેમ શ્રુતાજ્ઞાન સામાન્યરૂપથી
સધના મૂર્ત અને અમૂર્ત દ્રવ્યોને તથા તેની સધળી પર્યાયોને બાજુ છે. તેથી જ તે
અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતગણી પર્યાયોવાળું કહ્યું છે. તેની અપેક્ષાથી
શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો વિશેષાધિક છે. કારણકે શ્રુતાજ્ઞાન દ્વારા જે પર્યાયો વિષયભૂત થયેલી

જ્ઞાનવદોષાદેશેન સમસ્ત મૂર્તામૂર્તદ્રવ્યસર્વપર્યાયવિષયત્વેન અવધિજ્ઞાના-
પેક્ષયાઽનન્તગુણવિષયત્વાત્, તેભ્યઃ શ્રુતજ્ઞાનપર્યાવાઃ વિશેષાધિકાઃ કેવાશ્ચિત્
શ્રુતાજ્ઞાનાવિષયીભૂતપર્યાયાણાં વિષયીકરણાત્, જ્ઞાનત્વેન તમ્ય સ્પષ્ટાવ-
ભાસત્વાત્, 'મદ્અન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, આભિણિવોહિયનાણપજ્જવા
વિસેસાહિયા કેવલનાણપજ્જવા અણંતગુણા' તેભ્યોઽપિ શ્રુતજ્ઞાનપર્યાવેભ્યઃ
મત્યજ્ઞાનપર્યાયાઃ અનન્તગુણાઃ, શ્રુતજ્ઞાનસ્ય અભિલાપ્ય વસ્તુમાત્રવિષયત્વેન
અલ્પવિષયત્વાત્, મત્યજ્ઞાનસ્ય તદનન્તગુણાનભિલાપ્યવસ્તુમાત્રવિષયકત્વેન
વહુવિષયકત્વાત્, તેભ્યોઽપિ આભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્યાવા વિશેષાધિકા મવન્તિ,
કેવાંશ્ચિત્ મત્યજ્ઞાનવિષયીકૃતાનામપિ ભાવાનાં વિષયીકરણાત્, તસ્ય હિ

ગયા હૈ । इनकी अपेक्षा श्रुतज्ञानकी पर्याये विशेषाधिक हैं । क्यों
कि श्रुताज्ञान द्वारा जो पर्याये विषयभूत नहीं होती हैं उन पर्यायोंको
यह श्रुतज्ञान विषयभूत करता है अतः श्रुताज्ञानकी अपेक्षा श्रुतज्ञान की
पर्याये विशेषाधिक कही गई हैं । श्रुतज्ञान सम्यक्ज्ञानरूप होनेसे उसके
द्वारा विषयभूत हुए पदार्थोंका उससे स्पष्ट अवभास होता है,
श्रुताज्ञानद्वारा अपने विषयभूत पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास नहीं होता
है । 'मद अन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिवोहियनाणपज्जवा
विसेसाहिया, केवलणाणपज्जवा अणंतगुणा' मत्यज्ञानकी पर्याये श्रुता-
ज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा अनन्तगुणी होती हैं । क्योंकि श्रुतज्ञान
अभिलाप्य वस्तुमात्रको विषय करता है इसलिये वह अल्प विषय-
वाला होता है । और मत्यज्ञान श्रुतज्ञान के विषयभूत
अभिलाप्य वस्तुमात्रसेभी अनन्त गुणों अभिलाप्य वस्तुमात्रको
विषय करता है इसलिये वह बहु विषय वाला होता है
मत्यज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा आभिनिवोधिकज्ञान पर्याये
विशेषाधिक हैं । क्योंकि मतिज्ञान मत्यज्ञान द्वारा अविषयीभूत

નથી તે પર્યાયોને આ શ્રુતજ્ઞાન વિષયભૂત કરે છે. હવે શ્રુતજ્ઞાનની અપેક્ષા શ્રુતજ્ઞાનની
પર્યાયો વિશેષાધિક કહેલી છે. શ્રુતજ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન રૂપ હોવાથી તેના દ્વારા વિષયભૂત
થયેલા પદાર્થોનું તેનાથી સ્પષ્ટ આભાસ થાય છે, શ્રુતાજ્ઞાન દ્વારા પોતાના વિષયભૂત
પદાર્થોનું સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ થતું નથી. 'મદ્અન્નાણપજ્જવા અણંતગુણા, આભિણિ-
વોહિયનાણપજ્જવા વિસેસાહિયા, કેવલનાણપજ્જવા અણંતગુણા' મત્યજ્ઞાનની
પર્યાયો શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતગણી છે. કારણકે શ્રુતજ્ઞાન અભિલાપ્ય
વસ્તુ માત્રનો વિષય કરે છે તેથી તે અલ્પ વિષયવાળું હોય છે અને મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાનના
વિષયભૂત અભિલાપ્ય માત્રથી પણ અનંતગુણવાળા અભિલાપ્ય વસ્તુમાત્રનો વિષય કરે છે.
તેથી તે બહુ વિષયવાળું છે મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ આભિનિવોધિકજ્ઞાનની

આભિનિબોધિકજ્ઞાનમ્ય મત્યજ્ઞાનાપેક્ષયા સ્ફુટતરત્વાત્, તેભ્યોઽપિ કેવલજ્ઞાન-
પર્યવાઃ અનન્તગુણાઃ, સર્વાદ્વાભાવિનાં સમસ્તદ્રવ્યપર્યાયાણામ્ અનન્ય-
સાધારણાવભાસનાત્, ઇતિ । અન્તે ગૌતમો મગવદ્વાક્ય સ્વીકુર્વન્નાહ-
'સેવં મંતે ! સેવં મંતે !' ત્તિ । હે મદન્ત ! તદેવં મગવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ,
હે મદન્ત ! મગવદુક્ત સર્વં સત્યમેવ વર્તેતે ઇતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૦૧૨ ॥

॥ ઇતિ અષ્ટમશતકસ્ય દ્વિતીયોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૮-૨ ॥

હુઈ કિતનીક પર્યાયોંકો વિષય કરતા હૈ । કારણ इसका यह है
कि मतिज्ञान सम्यग्ज्ञानरूप होता है अतः वह मत्यज्ञानकी अपेक्षा
अपने विषयका स्फुटतररूपसे अवभासक होता है । क्योंकि वह
स्वयं भी उसकी अपेक्षा स्फुटतर होता है । मतिज्ञानकी पर्यायों की
अपेक्षा केवलज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी होती हैं क्योंकि सर्वाद्वाभावी
त्रिकालवर्ती समस्त द्रव्य और उनकी पर्यायोंका वह अनन्य साधारण-
रूपसे अवभासक होता है- अब अन्तमें गौतम भगवान्‌के कथन को
स्वीकार करते हुए कहते हैं- 'सेवं भंते ! सेव भंते ! त्ति' हे भदन्त !
आप देवानुप्रिय ! ने जो कहा है वह सर्वथा सत्य ही है- हे भदन्त !
वह सर्वथा सत्य ही है । ऐसा कह कर वे गौतम यावत् अपने
स्थानपर विराजमान हो गये ॥ १२ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'મગવતીસૂત્ર' કી
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે આઠવેં શતકકે દૂસરા
ઉદેશક સમાપ્ત ॥ ૮ ૨ ॥

પર્યાયો વિશેષાધિક છે. કારણકે મતિજ્ઞાન મત્યજ્ઞાનથી વિષયભૂત ન થઇને કેટલીક પર્યાયોના
વિષય મનન કરે છે તેનું કારણ એ છે કે મતિજ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ હોય છે હવે તે
મત્યજ્ઞાનની અપેક્ષાએ પોત પોતાના વિષયના સ્ફુટતર રૂપથી અવભાસવાળું-આભાસવાળું
-હોય છે. કારણકે તે પોતે જ તેની અપેક્ષાએ સ્ફુટતર છે. મતિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ
કેવળજ્ઞાનની પર્યાયો અનતગણી છે કારણકે સર્વાભાવી ત્રિકાલવાળી (ત્રણે કાળની)
સંધાના દ્રવ્ય અને તેની પર્યાયોની તે અનન્ય સાધારણરૂપથી આભાસ કરાવનાર હોય છે
હવે અતમા ગૌતમ સ્વામી ભગવાનનાં કથનનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે કે- 'સેવં મંતે!
સેવં મંતે ! ત્તિ ' હે ભગવાન્ ! આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે
હે ભગવાન્ ! તે સર્વથા સત્ય જ છે. એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી-યાવત-પોતાના સ્થાનપર
વિરાજમાન થયા ॥ સૂ. ૧૨ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'મગવતી'
સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનો આઠમા શતકનો
બીજો ઉદેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૨ ॥

अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते-

अष्टमशतकस्य तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

वृक्षप्रकाराः, संख्यातजीववन्तो वृक्षाः, एक वीजवन्तो वृक्षाः, अनेक वीजवन्तो वृक्षाः, अनन्तजीववन्तो वृक्षाः, कस्यचिदपि जीवस्य द्विधा, त्रिधा, संख्यातधावाच्छिन्नोऽपि तन्मध्यभागो जीवप्रदेशः स्पृष्ट. एव, किन्तु जीवप्रदेशः शस्त्रादिभिर्नच्छेद्यो भवति, ततो रत्नप्रभादि पृथिवी निरूपणम्, ताश्चाष्टौ-रत्न प्रभा, शर्कराप्रभा, वालुका प्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा, तमस्तमः प्रभा, ईषत् प्राग्भारा (सिद्धशिला) च तासां चरमाचरमान्तनिरूपणम् ।

आठवें शतकका तीमरा उद्देशक प्रारंभ-

इस अष्टम शतकके तृतीय उद्देशकका विषयविवरण संक्षेपसे इस प्रकारसे है- वृक्षोंके भेद संख्यात जीववाले वृक्ष असंख्यात जीववाले वृक्ष एक वीजवाले वृक्ष, अनेक वीजवाले वृक्ष, अनन्त जीववाले वृक्ष किसी भी जीवके दो टुकड़े हो जाने पर, तीन टुकड़े हो जाने पर, संख्यात टुकड़े होजाने पर उस जीवका मध्यभाग जीव प्रदेशोंसे स्पृष्ट ही बना रहता हैं-कारण-जीवप्रदेश शस्त्रादिकों द्वारा छिदता नहीं है । इसका भी कारण यह है कि शस्त्रादिकोंका असर उस पर नहीं होता है । इसके बाद रत्नप्रभा आदि पृथिवियोंका निरूपण ये पृथिवियां आठ हैं- रत्नप्रभापृथिवी, शर्कराप्रभापृथिवी, वालुकाप्रभा पृथिवी, पङ्कप्रभापृथिवी, धूमप्रभापृथिवी, तमःप्रभापृथिवी, तमस्तमप्रभा पृथिवी और ईषत्प्राग्भारापृथिवी (सिद्धशिला) इनके चरमाचरमान्तका निरूपण.

आठमा शतकना त्रीण उद्देशकना प्रारंभ.

आ आठमा शतकना त्रीण उद्देशकनु विषय विवरण संक्षिप्तमा आ प्रकारे छे. वृक्षोना लेद, संख्यात जववाणा वृक्ष, असंख्यात जववाणा वृक्ष, अनेक जववाणा वृक्ष, अनन्त जववाणा वृक्ष, केअपण जवना भे टुकडा यवाथी, त्रण टुकडा यवाथी, संख्यात टुकडा यवाथी ते जवना मध्यभाग जव प्रदेशथी स्पृष्ट न भनी रहे छे कारण जव प्रदेश शस्त्रादिछेथी छेदाते नथी तेनु पण आ कारण छे के शस्त्रादिछेथी असर तेना पर यती नथी ते पछी रत्नप्रभा आदि पृथ्वीओनु निरूपण आ पृथ्वीओ आठ छे.- रत्नप्रभा पृथ्वी, शर्कराप्रभा पृथ्वी, वालुकाप्रभा पृथ्वी, पङ्कप्रभा पृथ्वी, धूमप्रभा पृथ्वी, तमःप्रभा पृथ्वी, तमस्तमप्रभा पृथ्वी अने ईषत्प्राग्भारा पृथ्वी [सिद्धशिला] तेमना चर अने अचर अतनु निरूपण

वृक्षविशेषवक्तव्यता

मूलम्—“कइविहाणं भंते ! रुक्खा पणत्ता ? गोयमा !
 तिविहा रुक्खा पणत्ता, तं जहा — संखेज्जजीविया, असंखेज्ज-
 जीविया, अणंतजीविया, से किं तं संखेज्जजीविया ? संखेज्ज-
 जीविया अणैगविहा पणत्ता, तं जहा—ताले—तमाले, तक्कलि ते-
 तलि, जहा पन्नपणाए जाव नालिएरी, जे यावन्ने तहप्पगारा,
 सेत्तं संखेज्जजीविया, से किं तं असंखेज्जजीविया ? अ-
 संखेज्जजीविया दुविहा पणत्ता, तं जहा—एगट्टियाय, बहुट्टियाय,
 से किं तं एगट्टिया ? एगट्टिया अणैगविहा पणत्ता, तं जहा
 निंवंव जंबु० एवं जहा पन्नवणापए जाव फला वडुवीयगा,
 से तं वडुवीयगा, सेतं असंखेज्ज जीविया, से किं तं अणंत-
 जीविया ? अणंतजीविया अणैगविहा पणत्ता, तं जहा—आलुए,
 मूलए, सिंगवेरे, एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे सिउंढी,
 मुसंढी, जे यावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं अणंतजीविया ॥सू०१॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! वृक्षाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रिविधाः
 वृक्षाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—संख्येयजीविकाः, असंख्येयजीविकाः, अनन्तजीविकाः,

वृक्षविशेषवक्तव्यता—

‘कइविहाणं भंते ! रुक्खा पणत्ता’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—कइविहा णं भंते ! रुक्खा पणत्ता) हे भदन्त ! वृक्ष कितने
 प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिविहा रुक्खा पणत्ता)
 वृक्ष तीन प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) जो इस तरहसे हैं (संखेज्ज

—: वृक्ष विशेषणुं वक्तव्य :-

‘कइविहाणं भंते ! रुक्खा पणत्ता’ इत्यादि

सूत्रार्थ—‘कइविहाणं भंते ! रुक्खा पणत्ता’ हे भदन्त ! वृक्ष [आ३]ना
 डेटवा प्रश्नः छे ? ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहा रुक्खा पणत्ता’ वृक्षना प्रश्नः

‘તત્ કિં તે સંખ્યેયજીવિકાઃ ? સંખ્યેયજીવિકાઃ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તદ્વથા - તાલઃ, તમાલઃ, તક્કલિઃ, તેતલિઃ. યથા પ્રજ્ઞાપનાયા યાવત્ નારિકેરિઃ, યે ચાપ્યન્યે તથાપ્રકારાઃ, તદેતત્ સંખ્યેયજીવિકાઃ, તત્ કિંતે અસંખ્યેય-જીવિકાઃ. અસંખ્યેયજીવિકાઃ દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા એકાસ્થિકાશ્ચ, વદ્ સ્થિકાશ્ચ, તત્ કિં ને એકાસ્થિકાઃ ? એકાસ્થિકાઃ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,

જીવિયા, અસંખ્યેજ્જીવિયા, અણંતજીવિયા) સંખ્યાત જીવવાલે અસંખ્યાત જીવવાલે ઓર અનન્ત જીવવાલે (સે કિં તં સંખ્યેજ્જીવિયા) હે ભદન્ત! સંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? (સંખ્યેજ્જીવિયા-અણેગવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! સંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષ અનેક પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) જો ઇસ તરહસે હૈં (તાલે, તમાલે, તક્કલિ, તેતલિ, જહા પન્નવળાણે જાવ નાલિયેરી જે યાવન્ને તહપ્પગારા - સેત્ત સંખ્યેજ્જીવિયા) તાડ, તમાલ, તક્કલિ, તેતલિ આદિ વૃક્ષ જૈસે કિ નલિયેરી તક પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમેં કહે ગયે હૈં । ઇન્કે સિવાય ઇમી પ્રકારકે ઓર મી વૃક્ષ સંખ્યાત જીવવાલે જાનના ચાહિયે । ઇસ તરહ યે સંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષ હૈં । (સે કિં તં અસંખ્યેજ્જીવિયા) હે ભદન્ત! અસંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? (અસંખ્યેજ્જીવિયા દુવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષ દો પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । (તંજહા) જૈસે (એગટ્ટિયાય વહુવીયાય) એક ઘીજવાલે ઓર વહુવીજવાલે । (સે કિં તં એગટ્ટિયાય) હે ભદન્ત ! એક ઘીજવાલે

પ્રકાર છે ‘ તં જહા ’ જે આ પ્રમાણે છે ‘ સંખ્યેજ્જીવિયા, અસંખ્યેજ્જીવિયા, અણંતજીવિયા ’ સંખ્યાત જીવવાળા અસંખ્યાત જીવવાળા અને અનન્ત જીવવાળા ‘ સે કિં તં સંખ્યેજ્જીવિયા હે ભગવન્ સંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? સંખ્યેજ્જીવિયા અણેગવિહા પળ્ળત્તા ’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના કહેલા છે ‘ તં જહા ’ જેમકે ‘ તાલે, તમાલે, તક્કલિ, તેતલિ જહા પન્નવળાણે જાવ નાલિયેરી જે યાવન્ને તહપ્પગારા - સેત્ત સંખ્યેજ્જીવિયા ’ તાડ, તમાલ, તક્કલિ, તેતળી, આદિ આડ જેવાકે નાળિયેરી સુધીના પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલાં છે તે સિવાય આ પ્રકારના બીજા પણ આડ સંખ્યાત જીવવાળા બીજા બે પ્રકારે આવી રીતે આ સંખ્યાત જીવવાળા આડ [વૃક્ષ] છે. ‘ સે કિં તં અસંખ્યેજ્જીવિયા ’ હે ભદન્ત ! અસંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેવાય છે ? ‘ અસંખ્યેજ્જીવિયા દુવિહા પળ્ળત્તા ’ હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ બે પ્રકારના કહેલાં છે ‘ તં જહા ’ જેવાકે ‘ એગટ્ટિયાય વહુવીયાય ’ એક બીજવાળા અને બહુબીજવાળા ‘ સે કિં તં એગટ્ટિયાય ’ હે ભદન્ત ! એક બીજવાળા આડ કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

તથા-નિમ્બ-આમ્ર-જમ્બૂ-એવં યથા પ્રજ્ઞપનાયાં યાવત્-ફલાનિ વહુવીજકાનિ,
તદેતાનિ વહુવીજકાનિ તદેતે અસંખ્યેયજીવિકાઃ, તત્ કિંતે અનન્તજીવિકાઃ?
અનન્તજીવિકાઃ અનેકવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-આલુકમ્, મૂલકમ્, શૃંગવેરમ્,
એવં યથાસપ્તમશતકે યાવત્ સિંહકર્ણી મિઝળી, મુમ્બળી, યે ચાપ્યન્યે તથા
પ્રકારાઃ, તદેતે અનન્તજીવિકાઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

વૃક્ષ કિતને પ્રકારકે હોતે હૈં? (એગદ્વિયા અળેગવિહા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ!
એક બીજવાલે વૃક્ષ અનેક પ્રકારકે હોતે હૈં (તંજહા) જૈસે- (નિંબં-વ
જમ્બુ એવં જહા પન્નવળાપર્ જાવ ફલા વહુવીયગા સે તં વહુવીયગા)
નીમ, આમ્ર, જામુન ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રકે પ્રજ્ઞાપના પદમેં કહે ગયે
અનુસાર વહુવીજવાલે ફલ તક જાનના ચાહિયે । ઇસ તરહ યે વહુ-
વીજવાલે વૃક્ષ હૈં (સે તં અસંખેજ્જીવિયા) યહાં તત્ અસંખ્યાત
જીવવાલે વૃક્ષોંકા વર્ણન કિયા (સે કિં તં અણંતજીવિયા) હે ભદન્ત!
અનન્ત જીવવાલે વૃક્ષ કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં? (અણંતજીવિયા
અળેગવિહા પળ્ળત્તા) હે ભદન્ત! અનન્ત જીવવાલે વૃક્ષ અનેક પ્રકારકે
કહે ગયે હૈં । (તં જહા) જૈસે- (આલુર્, મૂલર્, સિંગવેરે, એવં જહા
સત્તમસર્, જાવ સીઝળે, સિઝળી, મુસંડી, જે યાવન્ને તહપ્પગારા-
સે તં અણંતજીવિયા) આલુ, મૂલી, અદરખ, ઇત્યાદિ-જૈસા કિ સપ્તમ
શતકમેં યાવત્ મિઝળી, મુસુળી તક કહા ગયા હૈ- વૈસા હી યહાં
પર જાનના ચાહિયે । ઇસી તરહકે જો ઔર વૃક્ષ હૈં વે બી અનન્ત

‘એગદ્વિયા અળેગવિહા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ! એક બીજવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના
હોય છે ‘તં જહા’ જેવાકે ‘નિંબં-વજંબુ એવં જહા પળ્ળવળાપર્ જાવફલા
વહુવીયગા સે તં વહુવીયગા’ લિમડા, આંખો, બાંધુ ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
પ્રજ્ઞાપના પદમા કહેવાય ગયા પ્રમાણે બહુબીજવાળા ફળ સુધી બાંધવા. આવી રીતે આ
બહુબીજવાળા વૃક્ષ છે ‘સેત્તં અસંખેજ્જીવિયા’ અહીં સુધી અસંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષોંનું
વર્ણન થયું ‘સે કિં તં અણંતજીવિયા’ હે ભદન્ત! અનન્ત જીવવાળા વૃક્ષના
કેટલા પ્રકાર છે? ‘અણંતજીવિયા અળેગવિહા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ!
અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે ‘આલુર્, મૂલર્,
સિંગવેરે, એવં જહા-સત્તમસર્, જાવ સીઝળે, સિઝળી મુસંડી, જે યાવન્ને તહપ્પગારા
સે તં અણંતજીવિયા’ આલુ, મૂળા, આદુ
ઇત્યાદિ જેવાકે સાતમા શતકમાં-યાવત્ સિઝળી, મુસુળી સુધી કહેવાય ગયું છે - તે

ટીકા—પૂર્વે દ્વિતીયોદ્દેશકે આભિનિવોધિકાદિક જ્ઞાનં પર્યાયતઃ પ્રસ્-
પિતમ્, તેન ચ વૃક્ષાદયોઽર્થાં જ્ઞાયન્તે અનન્તનીયોદ્દેશકે જ્ઞાનવિષયાન્ વૃક્ષ
વિશેષાન્ પ્રસ્પયિતુમાહ—‘કડવિદ્વાણં મંતે ! રુક્ષ્વા પ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—હે ભદ્રન્ત ! કતિવિધાઃ કિયત્પ્રકારાઃ સ્વલુ વૃક્ષાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? સગ-
દ્વાનાહ—‘ગોયમા ! તિવિદ્વા રુક્ષ્વા પ્ણત્તા ’ હે ગૌતમ ! ત્રિવિધાઃ વૃક્ષાઃ
પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જદ્વા— સંસ્થેજ્જીવિયા, અસંસ્થેજ્જીવિયા, અણંતજીવિયા ’
તથથા—સંસ્થેયજીવિકાઃ, અસંસ્થેયજીવિકાઃ, અનન્તજીવિકાઃ, તત્ત સંસ્થેયાઃ
સંસ્થાતા જીવા સન્તિ એષુ તે સંસ્થેયજીવિનઃ ત એવ સંસ્થેયજીવિનાઃ
જીવવાલે વૃક્ષ જાનના ચાહિયે । હસ તરહ અનન્તજીવવાલે વૃક્ષ
કહે ગયે હૈં ।

ટીકાર્થ — પહેલે દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં આભિનિવોધિક જ્ઞાન
આદિકા નિરૂપણ પર્યાયકી અપેક્ષાસે ક્રિયા ગયા હૈં—જ્ઞાનસં વૃક્ષાદિક
અર્થ-પદાર્થ જાને જાતેહૈં—હસલિયે હસ તૃતીય ઉદ્દેશક મેં જ્ઞાન કે
વિષયભૂત વૃક્ષવિશેષોંકી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં—
હસમેં ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈં—‘કડ વિદ્વાણં મંતે !
રુક્ષ્વા પ્ણત્તા ’ હે ભદ્રન્ત ! વૃક્ષ કિનને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં— ‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્વા
રુક્ષ્વા પ્ણત્તા ’ વૃક્ષ તિન પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ! ‘તં જદ્વા ’ વે
હસ તરહસે હૈં—‘સંસ્થેજ્જીવિયા, અસંસ્થેજ્જીવિયા, અણંતજીવિયા ’
સંસ્થાત જીવવાલે, અસંસ્થાત જીવવાલે, ઔર અનન્તજીવવાલે ।
સંસ્થાત જીવ જિનમેં હોતે હૈં વે સંસ્થાત જીવી હૈં— સંસ્થાત જીવીહી

પ્રમાણે અહીંઆ પણ જાણવું આ પ્રમાણે જે જાણ વૃક્ષો છે તે પણ અનન્તજીવવાળા
વૃક્ષ ગણવા—જાણવા આમ અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ કહેલા છે

ટીકાર્થ :- પહેલા જાણ ઉદ્દેશકમાં આભિનિવોધિક જ્ઞાનાદિનુ નિરૂપણ પર્યાયોની
અપેક્ષાથી કરવામાં આવ્યું છે જ્ઞાનથી વૃક્ષાદિક અર્થ—પદાર્થ જાણી શકાય છે તેટલા
માટે આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં જ્ઞાનના વિષયભૂત થયેલા વૃક્ષવિશેષોની પ્રરૂપણા કરવા માટે
સૂત્રકાર કહે છે કે—આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે ‘કડવિદ્વાણં મંતે !
રુક્ષ્વા પ્ણત્તા ’ હે ભદ્રન્ત ! વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નએ
કહ્યું કે ‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્વા રુક્ષ્વા પ્ણત્તા ’ એટલા ત્રણ પ્રકાર છે
‘તં જદ્વા ’ તે આ પ્રમાણે છે ‘સંસ્થેજ્જીવિયા, અસંસ્થેજ્જીવિયા, અણંત
જીવિયા ’ સંસ્થાત જીવવાળા, અસંસ્થાત જીવવાળા અને અનન્તજીવવાળા એમ ત્રણ

સંખ્યાતજીવવન્તે इत्यर्थः, एवम् असंख्येया जीवा सन्ति एषु ते असंख्येय-
जीविकाः असंख्यातजीववन्तः, अनन्तजीवाः सन्ति एषु ते अनन्तजीविकाः, अनन्त
जीववन्त इति भावः, गौतमः पृच्छति-‘से किं तं संखेज्जजीविया? हे भदन्त! तत्
अथ किंते संख्यातजीविकाः? कतिविधाः संख्यातजीववन्तो वृक्षाः? इति प्रश्नः।
भगवानाह-संखेज्जजीविया अणेगविहा पणत्ता’ हे गौतम! संख्यातजीव-
वन्तो वृक्षाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तं जहा - ताले तमाले तक्कलि, तेतलि
जहा पणवणाए जाव नालिएरी’ तद्यथा-तालः, तमालः-पर्वतीयतरुविशेषः
तक्कलिः-वल्याकारसघनपल्लवशालिवृक्षविशेषवाचकः, तक्कलिरिति देशीयः
शब्दः, तेतलिः वृक्षविशेषः, यथा प्रज्ञापनायां प्रतिपादितं तथा अत्रापि

સંખ્યાત જીવિકા હૈં । અસંખ્યાત જીવજિનમેં હોતે હૈં, વે અસંખ્યાત
જીવી હૈં- અસંખ્યાત જીવી હી અસંખ્યાત જીવિકા હૈં । હસી તરહ
સે અનંતજીવ જિનમેં હોતે હૈં વે અનન્તજીવી હૈં- અનન્તજીવી હી
અનન્તજીવિકા હૈં !

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં- ‘સે કિં તં સંખેજ્જ-
જીવિયા ’ હે ભદન્ત ! સંખ્યાત જીવિકા-સંખ્યાત જીવવાલે-વૃક્ષ કિતને
પ્રકારકે હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- ‘સંખેજ્જજીવિયા
અણેગવિહા પણત્તા ’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષ અનેક
પ્રકાર કે હોતે હૈં ‘તં જહા ’ જો હસ તરહ સે હૈં ‘તાલે, તમાલે,
તક્કલિ. તેતલિ જહા પણવણાણ નાલિયેરી ’ તાલ, તમાલ-પર્વતીયતરુ-
વિશેષ, તક્કલિ-વલયાકારવાલે સઘન પલ્લવોં-પત્રોંસે સુશોભિત વૃક્ષ
વિશેષ, તેતલિ વૃક્ષ વિશેષ ! ‘તક્કલિ ’ યહ દેશીય શબ્દ હૈં । જૈસા

પ્રકારના હોય છે સંખ્યાત જીવ જેનામાં હોય છે તે જે સંખ્યાત જીવી છે સંખ્યાત જીવ
જે સંખ્યાત જીવીક છે. અસંખ્યાત જીવ જે વૃક્ષોમાં હોય છે તે અસંખ્યાતજીવી છે, અસંખ્યાત
જીવી અસંખ્યાત જીવીક છે આ પ્રમાણે અનંતજીવ જેનામાં છે તે અનંતજીવી છે - અર્થાત્
અનંતજીવીજ અનંતજીવીક છે. પ્રશ્ન - ‘સે કિં તં સંખેજ્જજીવિયા ’ હે ભગવાન !
સંખ્યાત જીવીક - સંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે ? ઉત્તર :- સંખેજ્જ-
જીવિયા અણેગવિહા પણત્તા ’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના
હોય છે ‘તં જહા ’ જેમકે ‘તાલે, તમાલે, તક્કલિ તેતલિ જહા પણવણાણ
નાલિયેરી ’ તાલ, તમાલ, પર્વતીય, તરુવિશેષ, તક્કલિ-વળીઆના આકારવાળા સઘન
પલ્લવોં-પાનોથી સુશોભિત વૃક્ષ વિશેષ, તેતલિ-વૃક્ષ વિશેષ ‘તક્કલિ ’ આ દેશી શબ્દ
છે. જેવું પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રતિપાદિત કર્યું છે. તેવુંજ અહીંયા પણ સમજવું. આ વિષય

વોદ્યમ્, તદવધિમાદ-યાવત્-નારિકેરિઃ, નારિકેરિવૃક્ષપર્યન્તં વક્તવ્યમિત્યર્થઃ
તથાહિ-પ્રજ્ઞાપનાયામ્-‘તાલે; તમાલે, તકલિ, સાલે ચ સાલકલ્લાણે । સરલે
જાયડ, કેયડ, કંદલિ તદ્ ચમ્મરુક્ષેય ॥૧॥ મુયરુક્ષે હિંગુરુક્ષે લવંગરુક્ષે
ચ હોડ વોદ્યવે । પૂયફલી સ્વજ્જૂરી વોદ્યવા નારિણી ચ ॥૨॥

તાલઃ; તમાલઃ, તકલિઃ; તેતલિઃ, સાલશ્ચ, સાલકલ્લાણમ્ ।

સરલઃ, જાયડ, કેતકિઃ, કદલીતથા ચર્મવૃક્ષશ્ચ ॥૧॥

ભૂર્જવૃક્ષઃ, હિંગુવૃક્ષઃ, લવંગવૃક્ષઃ; ભવતિ વોદ્યવ્યઃ ।

પૂયફલી, સ્વજ્જૂરી, વોદ્યવા, નારિકેરિશ્ચ ॥૨॥ ઇતિ ।

‘જાયડ’ ઇતિ વૃક્ષ વિશેષવાચકો દેશીયઃ શબ્દઃ જે યાવન્ને તદ્વપગારા;
સેત્ત સંલેક્ષજીવિયા ’ યે ચાપ્યન્યે તથાપ્રકારાઃ તત્ત્વદશાઃ વૃક્ષવિશેષાસ્તે

પ્રજ્ઞાપના મેં પ્રતિપાદિત ક્રિયા ગયા છે- વૈસાહી યહાં પર મી જાનના
ચાહિયે । યહ વિષય કહાં તક વહાં પર જાનના ચાહિયે-તો ઇસકે
લિયે કહા ગયા છે કિ નારિકેલિ વૃક્ષ પર્યન્ત યહ વિષય વહાં પર કહા
ગયા છે-સો યહાં પર મી સંખ્યાત જીવવાલે વૃક્ષોં કે પ્રકરણ મેં ડસે
નારિકેરિ વૃક્ષ પર્યન્ત ગ્રહણ કર લેના ચાહિયે ! અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપના મેં
તાલ વૃક્ષ સે લેકર નારિકેરિ વૃક્ષ તક જો વૃક્ષ ગિનાયે ગયે હૈં, વે
સવ સંખ્યાત જીવ વાલે હોતે હૈં એમા જાનના ચાહિયે ! પ્રજ્ઞાપના મેં
ઇન વૃક્ષકે નામ ડસ પ્રકારસે આયે હૈં- ‘તાલે, તમાલે, તકલિ, સાલેચ
સાલકલ્લાણે । સરલે, જાયડ, કેયડ, કંદલિ તદ્ ચમ્મરુક્ષેય ॥ ૧ ॥
મુયરુક્ષે, હિંગુરુક્ષે, લવંગરુક્ષે ચ હોડ વોદ્યવે । પૂયફલી સ્વજ્જૂરી
વોદ્યવા નારિણી ચ ॥૨॥ ‘યહાં જો ‘જાયડ’ પદ આયા છે વહ દેશીય
શબ્દ છે ઓર વૃક્ષવિશેષકા વાચક છે । ‘જે યાવન્ને તદ્વપગારા,

ક્યાં સુધી ત્યાંથી જાણવો જોઈએ - તો આ માટે ઈચ્છુ છે કે નાળિયેરીના વૃક્ષ સુધી
ચલેલું કરવું અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપનામાં તાડવૃક્ષથી લઈ નાળિયેરી વૃક્ષ સુધી જે વૃક્ષ ગણ્યા છે.
તે સઘળા સંખ્યાત જીવવાળા હોય છે એવું જાણવું જોઈએ પ્રજ્ઞાપનામાં આ વૃક્ષોના
નામ આ પ્રકારે છે- ‘તાલે, તમાલે, તકલિ સાલે ચ સાલકલ્લાણે ! સરલે,
જાયડ, કેયડ, કંદલિ તદ્ ચમ્મરુક્ષે ચ ॥ ૧ ॥ મુયરુક્ષે, હિંગુરુક્ષે,
લવંગરુક્ષે ચ હોડ વોદ્યવે ! પૂયફલી, વોદ્યવા, નારિણીય ॥ ૨ ॥ અહીંઆ જે
‘જાયડ’ પદ આપ્યું છે તે દેશી શબ્દ છે અને વૃક્ષ વિશેષનું વાચક છે. ‘જે યાવન્ને
તદ્વપગારા, સે ત્તં સંલેક્ષજીવિયા ’ આવી રીતે જે ખીલત પણ વૃક્ષ આ વૃક્ષોની

સંખ્યાતજીવન્તો વૌદ્ધવ્યા ; इतिभावः सख्यातजीवतउपसंहरन्नाह-सेत्त' इत्यादि, तदेते उपर्युक्ता वृक्षविशेषाः सख्येयजीविकाः सख्यातजीवन्तो विज्ञेयाः गौतमः पृच्छति-से किं तं असंखेज्जजीविया' हे भदन्त ! तत्-अथ किते असंख्येयजीविकाः ? कति विधाः असंख्यातजीवन्तः ? इति प्रश्नः भगवानाह-असंखेज्जजीविया दुविहा पणत्ता' हे गौतम ! असंख्येयजीविकाः, असंख्यातजीवन्तः द्विविधा प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-एगट्टिया य, बहुट्टियाय,' तद्यथा-एकास्थिकाश्च, बहुस्थिकाश्च, तत्र एकम् अस्थिकं बीजं येषां फल-मध्ये ते एकास्थिकाः एक बीजकाः बहूनि अस्थिनि बीजानि फलमध्ये येषां ते बहुबीजकाः-अनेकास्थिकाः, अनेकबीजवन्त इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'से किं तं एगट्टिया?' हे भदन्त ! तत्-अथ किते एकास्थिकाः ? कियत्प्रकाराः एकबीजवन्तः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'एगट्टिया अणेगविहा पणत्ता' हे

से तं सखेज्जजीविया' इसी तरहसे जो और भी वृक्ष इन वृक्षोंके समान हैं वे सब सख्यात जीववाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये । इस तरह यहाँ तक सख्यात जीववाले वृक्षोंका वर्णन किया ।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'से किं तं असंखेज्जजीविया' हे भदन्त ! असंख्यातजीववाले वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं- इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'असंखेज्जजीविया दुविहा पणत्ता' असंख्यात जीववाले वृक्ष दो प्रकारके होते हैं- 'तंजहा' जैसे 'एगट्टियाय बहुट्टियाय' जिनमें एक ही बीज हो अर्थात् जिन वृक्षोंके फलमें एक ही बीज हो वे एकास्थिक वृक्ष हैं और जिनके फलमें अनेक बीज हों- वे बहु अस्थिक वृक्ष हैं । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'से किं तं एगट्टिया' हे भदन्त ! जो वृक्ष एक बीज फलवाले होते हैं- वे कितने

જેમ છે તે સઘળાં સખ્યાત જીવવાળા હોય છે એમ બાણુ બોલી જ રીતે અહીંયા સુધી સખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષનુ વર્ણન કર્યું હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'સે કિં ત અસંખેજ્જજીવિયા' હે ભદન્ત ! અસખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'અસંખેજ્જજીવિયા દુવિહા પણત્તા' અસખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષના બે પ્રકાર હોય છે. 'તં જહા' જેમકે 'એગટ્ટિયાય વહુટ્ટિયાય' જેનામાં એક જ બીજ હોય અર્થાત્ જે વૃક્ષોના ફળમાં એક જ બીજ હોય તે એકાસ્થિક વૃક્ષ છે. અને જેના ફળમાં અनेક બીજ હોય તે બહુઅસ્થિક વૃક્ષ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે 'સે કિં ત એગટ્ટિયા' હે ભગવાન્ ! જે વૃક્ષ એક બીજવાળા ફળવાળું હોય છે. તેવા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'એગટ્ટિયા

गौतम ! एकास्थिकाः एक बीजवन्तो वृक्षाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-
निंबवजंबु० एवं जहा पन्नवणापए जाव फला बहुवीयगा' तद्यथा-निम्ब-आम्र
जम्बू प्रभृतयः, एवं यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमपदे प्रतिपादितं तथा अत्रापि प्रति
पत्तव्यं, तदवधिमाह - यावत् - फलानि बहुबीजकानि इत्येतत्पर्यन्तमित्यर्थः,
तथाचोक्त प्रज्ञापनायाम्-

‘निंबवजंबुकोसंब साल अंकोल पीलु सल्लूया ।

सल्लइ मोयइमालुय वउल पलासे करंजेय ’ ॥१॥

छाया— निम्बाम्रजम्बू कोशाम्र साल अङ्गोल पीलु सल्लूयाः ।

गल्यकि मोचको मालुकवकुलपलाशो करञ्जश्च ॥१॥

तथा “ से किं तं बहुवीयगार अणेगविहा पणत्ता, तं जहा-

प्रकारके होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं ‘एगट्टिया अणेगविहा
पणत्ता’ एक बीजवाले वृक्ष अनेक प्रकारके होते हैं- ‘तंजहा’ जैसे-
‘निंबव जंबु. एवं जहा पन्नवणापए जाव फला बहु बीयगा’ नीम,
आम, जामुल, आदि वृक्ष प्रज्ञापनाके प्रथम पदमें जिस प्रकारके इनके
सिद्धाय और भी वृक्षोंका प्रतिपादन किया गया है उन सबका यहां
पर भी ग्रहण करलेना चाहिये । यह प्रकरण वहां का यहां पर ‘जाव
फला बहु बीयगा’ यहाँ तक का ग्रहण किया गया है। प्रज्ञापनामें भी कहा है
‘निंबवजंबु कोसंब साल अंकोलपीलु सल्लूया ।

सल्लइ, मोयइ, मालुय वउल पलासे करंजेय ॥१॥

तथा- ‘से किं तं बहुवीयगार अणेगविहा पणत्ता’ हे भदन्त !
बहु बीजवाले वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- ये
अणेगविहा पणत्ता ’ એક બીજવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના હોય છે ‘તં જહા’ જેવાકે
‘ નિંબવ જંબુ, એવં જહા પન્નવણાપએ જાવફલા બહુવીયગા ’ લીબડો, આંગો,
બાબુ આદિ વૃક્ષ પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમ પદમાં જે પ્રકારે આના સિવાયના બીજાંપણ વૃક્ષોનું
પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સઘળાનું અહીં પણ ગ્રહણ કરવું આ પ્રકરણ ત્યાંનું અહીં આ
‘ જાવ ફલા બહુવીયગા ’ ત્યાં સૂઢીનું ગ્રહણ કરાયું છે પ્રજ્ઞાપનામાં પણ કહ્યું છે કે-

‘ નિંબવજંબુકોસંબ સાલ અંકોલપીલુ સલ્લૂયા

સલ્લइ, મોયइ, માલુય વउल पलासे करंजेय ’ ॥ १ ॥

લીમડો, આંગો, બાબુડો, કોસબ-વૃક્ષ વિશેષ, સાલ વૃક્ષ વિશેષ, અકોલ વૃક્ષ વિશેષ,
પીલુડો, સલ્લુ, સલ્લકી, મોયક, માલુ, બકુલ, કરંજ એ સઘળા તથા ‘સે કિં તં
બહુવીયગાર અણેગવિહા પણત્તા’ હે ભદન્ત ! બીજવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે.

અત્યિય તેદુંકવિદ્દે અંવાહગ માહલુગવિલ્લેય,
આમલગફળસ દાહિમ આસોત્યે ઉંવરવઢે ય” ॥૨॥

અથ કિં તત્ વહુવીજકારઃ અનેકવિધા પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-
અત્યિકતિન્દુકકવિત્થ અમ્રાતકમાતુલિઙ્ગવિલ્લવથ ।
આમલકફળસદાહિમપ્રશ્વત્થઃ ઉદુમ્બરવટં ચ ॥૧॥

અન્તેચાહ-एएसिं मूला वि, असंखेज्जजीविया कंदावि, खंधावि, तथा वि, सालावि, पवालावि, पत्ता, पत्तेयजीविया, पुष्पा अणेगजीविया फला बहु-
वीयग त्ति,’ इत्यन्तं यावत्पदेन संग्राह्यम् । तदुपमंहरन्नाह-‘सेत्तं बहुवीयगा,
सेत्तं असंखेज्जजीविया’ हे गौतम ! तदेते उपर्युक्ताः बहुवीजकाः अनेक
वीजवन्तः तदेते उपरिवर्णिताः एकवीजवन्तः अनेकवीजवन्तश्च वृक्षविशेषाः
असंख्येयजीविकाः असंख्यातजीववन्तो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-‘से किं तं
अणंतजीविया ? हे भदन्त ! तत्-अथ किं ते अनन्तजीविकाः कतिविधाः
खलु अनन्तजीवन्त इति प्रश्नः, भगवानाह-‘अणंतजीविया अणेगविहा
पणत्ता’ हे गौतम ! अनन्तजीविकाः अनन्तजीववन्तः अनेकविधाः प्रज्ज्ञप्ताः,

अनेक प्रकारके होते हैं । ‘तजहा’ जैसे- ‘अत्यि य तेदुंकविद्व अंवाहग
माहलुगविल्लेय वि आमलग फणस दाहिम आसोत्ये उवरवडे य २
अन्तमें कहा गया है- ‘एएसिं मूला वि असंखेज्जजीविया कदावि,
खंधावि, तथावि, साला वि, पवाला वि पत्ता, पत्तेय जीविया, पुष्पा
अणेगजीविया फला बहुवीयग त्ति’ यह पूर्वोक्त पाठ यहाँ ‘यावत्’
पदसे ग्रहण हुआ है । ये उपर्युक्त एक बीजवाले वृक्ष और अनेक
बीजवाले वृक्ष सब असंख्यात जीववाले होते हैं ।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं- ‘से किं तं अणंतजीविया’ हे
भदन्त ! अनंतजीववाले वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते
हैं- ‘अणंतजीविया अणेगविहा पणत्ता’ हे गौतम ! अनंत जीववाले

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે તે અનેક પ્રકારના હોય છે, ‘તં જહો’ જેમકે ‘અત્યિયતે
દુંકવિદ્દે’ ઇત્યાદિ આ પહેલાં કહેવાયેલો પાઠ અહીં આ-યાવત્ પદથી મહત્વ થયો છે.
આ ઉપર્યુક્ત એક બીજવાળા વૃક્ષ અને અનેક બીજવાળા વૃક્ષ સઘળાં અસંખ્યાત જીવવાળા
હોય છે. પ્રશ્ન :- ‘સે કિં ત અણંતજીવિયા’ હે ભગવાન્ ! અનંતજીવવાળા વૃક્ષ
કેટલા પ્રકારના હોય છે. ઉત્તર - ‘અણંતજીવિયા અણેગવિહા પણત્તા’ હે ગૌતમ !
અનંતજીવવાળા વૃક્ષ (ધણી) અનેક પ્રકારના હોય છે ‘તં જહા’ જેમકે ‘આલુપ

‘તંજહા આલુએ, મૂલએ, સિંગવેરે’ તથા—આલૂકમ્ (વટાટા) મૂલકમ્ (મળી) શ્રૃંગવેરમ્ આર્દ્રકમ્ इत्यादि, ‘एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे सिउढी’ मुसुंढी एवं यथा सप्तमशतकस्य तृतीयोद्देशके यावत् — हिरिलिः, सिरिलिः; सिस्सिरिलिः; किट्टिकाः क्षीरिका; क्षीरविरारिका, वज्रकन्दः, सूरणकन्दः, खेलूटः, कन्दविक्षेप आर्द्रभद्रमुस्तिका, पिण्डहरिद्रा; रोहिणी; हूथीहूः, थिरुका; मुद्गपर्णी, अश्वकर्णी, सिंहकर्णी, सीउढी, मुसुंढी; ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’ ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः तत्सदृशा वर्तन्ते भवेते अनन्तजीवन्त इत्याशय, तदुपसहरन्नाह—‘सेत्त अणतजीविया’ तदेते उपरि वर्णिता आलूक प्रभृति मुसुंढी पर्यन्ताः अनन्तजीविकाः अनन्तजीवन्तः, इति भावः ॥सू० १॥

जीवाच्छेद्यतावक्तव्यता ।

મૂલમ્—‘અહ મંતે ! કુમ્મે, કુમ્માર્વાલિયા, ગોહે, ગોહા-વલિયા, ગોળે, ગોળાવલિયા, મણુસ્સે, મણુસ્સાવલિયા, મહિસે

વૃક્ષ અનેક પ્રકારકે હોતે હૈં । ‘તજહા’ જૈસે— ‘આલુએ, મૂલએ, સિંગવેરે’ આલુ-વટાટા, મૂલક-મૂળી, શ્રૃંગવેર-અદરસ, इत्यादि ‘एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे, सिउढी, मुसुंढी’ जिम्न प्रकार सप्तमशतकके तृतीय उद्देशकमें ऐसा कहा गया है कि ‘हिरिल, सिरिल, सिस्सिरिलि, किट्टिका, क्षीरिका, क्षीरविरारिका, वज्रकन्द, सूरणकन्द, खेलूट, आर्द्रभद्रमुस्तिका, पिण्डहरिद्रा, रोहिणी हूथीहू, थिरुका, मुद्गपर्णी, अश्वकर्णी सिंहकर्णी, सीउढी, मुसुंढी’ ये सब अनन्त जीववाले वृक्ष हैं । तथा ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’ इसी प्रकारके जो और भी वृक्ष हैं— वे सब भी अनन्त जीववाले वृक्ष हैं ‘से त्त, अणतजीविया’ इस तरह यह अनन्त जीव-वाले वृक्षोंका वर्णन है सू० ॥१॥

‘મૂલએ, સિંગવેરે’ આલુ-બટાટા, મૂલક-મૂળા, શ્રંગવેર-આદુ इत्यादि ‘एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे, सिउढी, मुसुंढी’ એ પ્રકારે સાતમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકમા એવુ કહ્યુ છે કે ‘हिरिलि, सिरिलि, सिस्सिरिलि, किट्टिका, क्षीरीका, क्षीरविरारिका, वज्रकंद, सूरणकन्द, खेलूट, आर्द्र भद्रमुस्तिका, पिण्डहरिद्रा, रोहिणीहूथीहू, थिरुका, मुद्गपर्णी, अश्वकर्णी, सिंहकर्णी, सीउढी, मुसुंढी’ આ સઘળા અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ છે તથા ‘जे यावन्ने तहप्पगारा’ આ પ્રકારના જે બીજા પણ વૃક્ષ છે તે સઘળા પણ અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ છે ‘से त्त अणंतजीविया’ આ પ્રમાણે આ અનન્તજીવવાળા વૃક્ષોનુ વર્ણન છે. ॥ ૧ ॥

મહિસાવલિયા, એસિણં દુહા વા, તિહા વા, સંઘેજ્જહા વિછિન્ના
 ણં જે અંતરા તેવિ ણં તેહિં જીવપણેસેહિં ફુડા ? હંતા ફુડા;
 પુરિસે ણં મંતે ! (જં અંતરં) તે અંતરે હત્થેણ વા, પાયેણ વા,
 અંગુલિયાણ વા, સલાગાણ વા, કટ્ટેણ વા, કિલિંચેણ વા, આ-
 મુસમાણે વા, સંમુસમાણે વા, આલિહમાણે વા, વિલિહમાણે વા,
 અન્નયરેણ વા, તિલ્લેણ સત્થજાણં આચ્છિદમાણે વા, વિચ્છિ-
 દમાણે વા, અગણિકાણં વા, સમોદહમાણે તેસિં જીવપણેસાણં
 કિંચિ આવાહં વા, વિવાહં વા ઉપ્પાયઇ, છવિચ્છેયં વા કરેઇ !
 ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, નો સ્વલ્લુ તત્થ સત્થં સંકમઇ ॥ સૂ. ૨ ॥

છાયા—અથ મદન્ત ! કૂર્મઃ, કૂર્માવલિકા; ગોધઃ, ગોધાવલિકા, ગૌઃ
 ગવાવલિકા, મનુષ્યઃ, મનુષ્યાવલિકા મહિષઃ, મહિષાવલિકા, એતેષાં સ્વલ્લુ
 દ્વિધા વા; ત્રિધા વા, સંખ્યાતયા વિચ્છિન્નાનાં યત્ અન્તરં તદપિ સ્વલ્લુ તૈઃ જીવ

જીવાચ્છેદતા વક્તવ્યતા—

‘અહ મંતે ! કુમ્મે, કુમ્માવલિયા’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ—(અહ મંતે ! કુમ્મે કુમ્માવલિયા, ગોહા, ગોહાવલિયા, ગોણા,
 ગોણાવલિયા, મણુસે, મણુસાવલિયા, મહિસે, મહિસાવલિયા— એસિણં
 મંતે ! દુહા વા તિહાવા સંઘેજ્જહા વા છિન્નાણં જે અંતરા તે વિણં તેહિં
 જીવપણેસેહિં ફુડા) હે મદન્ત ! કહુઆ કહુએકી પંક્તિ, ગોધા, ‘ગોધાકી
 પંક્તિ, ગાય, ગાયકી પંક્તિ, મનુષ્ય, મનુષ્યકી પંક્તિ, મહિષ-ભૈંસા,
 ભૈંસાકી પંક્તિ. इन सबके दो टुकड़े या तीन टुकड़े या संख्यात

જીવની અછેદતાનું નિરૂપણ.

‘અહ મંતે ! કુમ્મે કુમ્માવલિયા’ इत्यादि

સૂત્રાર્થ— ‘અહ મંતે ! કુમ્મે, કુમ્માવલિયા ગોહા, ગોહાવલિયા, ગોણા,
 ગોણાવલિયા મણુસે, મણુસાવલિયા, મહિસે, મહિસાવલિયા— એસિણં મંતે !
 દુહા વા તિહાવા સંઘેજ્જહાવા છિન્નાણં જે અંતરા તેવિણં તેહિં જીવપણેસેહિં ફુડા’
 હે મદન્ત ! કાયબો, કાયબાની હાર, ગોધા, ગોધાની હાર, ગાય, ગાયની હાર, મનુષ્ય,
 મનુષ્યની હાર, ભેસ, ભેસની હાર, આ બધાના બે ટુકડા અથવા ત્રણ ટુકડા અથવા

પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટમ્ ? હન્ત, સ્પૃષ્ટમ્; પુરુષ સ્વલુ ભદન્ત ! (યદન્તરં) તદન્તરં હસ્તેન વા, પાદેન વા, અર્જુલિકયા વા, ગલાકયા વા, કાષ્ઠેન વા, કિલિચ્ચેન વા, આમૃશન વા, સમૃશન વા, આલિખન્ વા, વિલિખન્ વા, અન્યતરેણ વા તીક્ષ્ણેન શસ્ત્રજાતેન આચ્છિન્દન્ વા, વિચ્છિન્દન્ વા, અગ્નિકાયેન વા સમુપદહન્ તેષાં જીવપ્રદેશાનાં કિંચિદ્ આવાધાં વા, વિવાધાં વા ઉત્પાદયતિ, છવિચ્છેદં વા કરોતિ; નાયમર્થઃ સમર્થઃ, ન સ્વલુ તત્ર શસ્ત્ર સક્રામતિ ॥ સૂ. ૨॥

ટુકડે કિયે હોં, તો इनके बीचका भाग क्या जीवप्रदेशोंसे स्पृष्ट होता है ? (हंता फुडा) हां गौतम ! वह स्पृष्ट होता है । (पुरिसे णं भंते ! अंतरे हत्येण वा, पादेण वा, अंगुलियाण वा, सलागाए वा, कट्टेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, समुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा, अन्नयरेण वा तिकखेणं सत्थजाएण आच्छिदमाणे वा विच्छिदमाणे वा अंगणिकाएणं वा, समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आवाहं वा विवाहं वा उप्पायइ, छविच्छेयं वा करेइ) हे भदन्त ! यदि कोई पुरुष उन कच्छप आदिके सांडोंके अन्तराल-बीचके भागको हाथसे, पैरसे, अंगुलीसे, शलाईसे, लकड़ीसे, या बांस आदिकी पंचसे स्पर्श करता है, विशेषरूपसे स्पर्श करता है या थोडा बहुत संघटन करता है, अथवा किसी तीक्ष्ण शस्त्रके समूहसे छेदता है, या उससे अधिक छेदता है, या अग्निसे उसे जलाता है तो ऐसी स्थिति में क्या वह उन जीव प्रदेशों को पीडा उत्पन्न करता

સમ્પાત્ (સે કડો) ટુકડા કર્યા હોય તો તેની વચ્ચેનો ભાગ શુ જીવ પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ? 'હંતા ફુડા' હા ગૌતમ ! તે સ્પૃષ્ટ થાય છે 'પુરિસે ણં ભંતે ! અંતરે હત્યેણ વા, પાણવા, અંગુલિયાણ વા, સલાગાણ વા, કટ્ટેણ વા, કિલિંચેણ વા, આમુસમાણે વા, સમુસમાણે વા, આલિહમાણે વા, વિલિહમાણે વા, અન્નયરેણ વા તિક્ખેણં સત્થજાણં આચ્છિદમાણે વા વિચ્છિદમાણે વા અગ્નિકાણં વા સમોડહમાણે તેસિં જીવપણં કિંચિ આવાહં વા વિવાહં વા ઉપ્પાયઈ છવિચ્છેયં વા કરેઈ' હે ભદન્ત ! જો કોઈ પુરુષ આ કચ્છપાદિ (કાચબો) ટુકડાની વચ્ચે-વચ્ચેના ભાગને હાથથી, પગથી, આંગળીથી, સળીથી, લાકડીથી અથવા વાંસ આદિની શલાકા-સળીથી સ્પર્શ કરે છે વિશેષથી રૂપથી સ્પર્શ કરે છે અથવા થોડુ ઘણું સંવન-બાકું ભનાવે છે, અથવા કોઈ અણિદાર હથિયારના સમૂહથી કાપે છે, અથવા તેનાથી વિશેષ કાપે છે, અથવા અગ્નિથી તેને બાળે છે તો એવી સ્થિતિમાં શુ તે તે જીવપ્રદેશોને

ટીકા—જીવાધિકારાત્ તસ્યાચ્છેદતાં પ્રરૂપયિતુમાહ- અહ મંતે ।’ इत्यादि ।
 ‘અહ મંતે ! કુમ્મે કુમ્માવલિયા, ગોહા, ગોહાવલિયા ગોળા, ગોળાવલિયા
 મણુસ્સે, મણુસ્સાવલિયા, મહિસે, મહિસાવલિયા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- હે મદન્ત!
 અથ કૂર્મઃ કચ્છપઃ, કૂર્માવલિકા કચ્છપશ્રેણિઃ, ગોધા-સર્પવિશેષઃ ગોધા-
 વલિકા ગોધાપદ્ધત્તિઃ, ગૌઃ, ગવાવલિકા-ગોપદ્ધત્તિઃ, મનુવ્યઃ, મનુવ્યાવલિકા-
 મનુવ્યપદ્ધત્તિઃ, મહિષઃ, મહિષાવલિકા-મહિષપદ્ધત્તિઃ, ‘एएसि णं दुहा वा,
 तिहा वा, संखेज्जहावा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा?’

है ? या उनके किसी अवयव का छेद करता है ? (जो इसद्वे समद्वे)
 हे गौतम ! यह अर्थ ससर्थ नहीं है । क्यों कि- (८ नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ) जीवप्रदेशों पर शस्त्रका असर नहीं होता है ।

ટીકાર્થ - यहां जीव का अधिकार चल रहा है- इसलिये
 सूत्रकारने उसकी अच्छेद्यता का निरूपण किया है. इसमें गौतमने
 प्रभु से ऐसा पूछा है- ‘अह मंते ! कुम्मे, कुम्मावलिया, गोहा,
 गोहावलिया, गोणा, गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे,
 महिसावलिया’ हे मदन्त । चाहे कच्छप हो, या कच्छपोंका समूह
 हो, गोधा-सरीसृपविशेष-हो, या गोधाओंका समूह हो, गाय हो या
 गायोंका समूह हो, मनुष्य हो या मनुष्यों का समूह हो, महिष अथवा
 हो या महिषोंका समुदाय हो कोई भी क्यों न हा यदि कोई प्राणी
 उन कूर्म से लेकर महिषावलिका तक के जीवों के दो टुकड़े कर
 देता है, या तीन टुकड़े कर देता है या संख्यात टुकड़े कर देता है
 तो ऐसी स्थिति में क्या ‘छिन्नाण जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवप-

પીડા ઉત્પન્ન કરે છે અથવા તેના કોઈ ભાગને કાપે છે । ‘જો ઇણદ્વે સમદ્વે’ હે
 ભદન્ત ! આ વસ્તુ બરાબર નથી કારણકે ‘નો ચલુ તત્થ સત્થં સંકમઈ’ જીવપ્રદેશો
 પર શસ્ત્રની અસર થતી નથી

ટીકાર્થ :- અહીંઆ જીવનો અધિકાર ચાલે છે તેટલા માટે સત્રકારે તેની
 અચ્છેદતાનું નિરૂપણ કર્યું છે આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે
 ‘અહમંતે કુમ્મે, કુમ્માવલિયા, ગોહા, ગોહાવલિયા, ગોળા, ગોળાવલિયા, મણુસ્સે,
 મણુસ્સાવલિયા, મહિસે, મહિસાવલિયા’ હે ભદન્ત ! ચાહે કચ્છપો હોય કે કચ્છપોનો
 સમૂહ હોય, ગોધા સરીસૃપ-સર્પ જાતિ વિશેષ હોય કે ગોધાઓનો સમૂહ હોય, ગાય
 હોય કે ગાયનો સમૂહ હોય, મનુષ્ય હોય કે મનુષ્યનો સમૂહ હોય, ભેંસ હોય કે
 ભેંસનો સમૂહ હોય તેઓને જો કોઈ પ્રાણી તેમના બેં યા ત્રણ ટુકડા કરે અગર સેંકડો

एतेषां खलु कूर्मादिमहिषाबलिकापर्यन्तानाम् द्विधा वा, त्रिधा वा, संख्यात-
धापि वा च्छिन्नानां खण्डितानां यत् अन्तरालानि, तान्यपि अन्तरालानि
खलु तैः जीवप्रदेशैः स्पृष्टानि किम् ? भगवानाह- ' हंता, फुडा '
हे गौतम ! हन्त, सत्यम्, कूर्मादीनां शतधाच्छिन्नानाम् तदन्तरं जीवप्रदेशैः
स्पृष्टं वर्तते इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति- ' पुरिसे णं भन्ते ! ते अंतरे हत्येण वा,
पायेण वा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा, ' हे भदन्त ! पुरुषः खलु अन्यतमः
कश्चित् तदन्तरं हस्तेन वा, पादेन वा, अङ्गुलिकया वा, शलाकया वा=लोहादि-
रचितया, ' कट्टेण वा, किलिंवेण वा, आमसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे
वा, विलिहमाणे वा, ' काष्ठेन वा=खदिरादिदारुखण्डेन वा, किलिंश्चेन वा=

एसेहिं फुडा ' छिन्न हुए उन जीवोंका जो अंतराल क्षेत्र है वह
क्या उन जीवों के जीव प्रदेशों से स्पृष्ट हुआ माना जाता है ?
पूछने का तात्पर्य यह है कि जीव के शरीर के जब कोई प्राणी
टुकड़े कर डालता है - तब क्या उन टुकड़ों के बीच का आकाश
क्षेत्र उस जीव के प्रदेशों से स्पृष्ट हुआ माना जावेगा क्या ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं ' हंता फुडा ' हाँ, गौतम ! छिन्न हुए उन
२ जीवों का अन्तरालवर्ती क्षेत्र उन २ जीवों के प्रदेशों से स्पृष्ट
हुआ अवश्य ' व ना ' जाता है । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते
हैं कि यदि ये आदि रूप में छिन्न हुए जीवों के प्रदेशों से तदन्तराल-
वर्ती क्षेत्र यदि स्पृष्ट हुआ माना जाता है-तो ऐसी स्थिति में
' पुरिसे णं भन्ते ! ते अंतरे हत्येण वा, पायेण वा अंगुलियाए वा,
सलागाएण वा, कट्टेण वा, किलिंवेण वा, आमसमाणे वा, संमुसमाणे वा,
आलिहमाणे वा विलिहमाणे वा ' यदि कोई पुरुष उस जीव प्रदेश

टुकड़ा करे तो ते स्थितिमा ' छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपरसेहिं फुडा '
क्यायेला ते ज्योना अंतर्माण क्षेत्र छे ते ज्योना ज्वप्रदेशने स्पर्श करे छे तेम भानी
शक्य छे ? पूछवाने हेतु ज्ये छे के-ज्वना शरीरना न्यारे कोम प्राणी टुकड़ा करी नाये
त्यारे शु तेमना टुकड़ानी वयमा-वज्येना आकाशक्षेत्रने ते ज्वप्रदेशथी स्पर्श थप्पने-थयेलुं
भनाये के ? उ :- ' हंता फुडा ' हा गौतम ! क्यायेला ते ते ज्योना आकाशवर्ती
क्षेत्र ते ते ज्योना प्रदेशथी स्पर्श थयेलु अवश्य भानी शक्य छे. उवे गौतम स्वामी
प्रभुने पूछे छे के ज्ये आदि रूपमां छिन्न थयेला ज्वप्रदेशाथी तेना अंतरालमा रडेलुं
क्षेत्र स्पर्शायेलु भानी शक्य तो तेज स्थितिमा ' पुरिसेणं भन्ते ते अंतरे हत्येणवा,
पायेण वा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा, कट्टेण वा, किलिंवेण वा, आमसमाणे वा,

वंशादिकश्चिकया वा, आमृशन् आ-ईषत् स्पृशन् वा, संमृशन् सम्यक् विशेषेण स्पृशन् वा, आलिखन् वा-सकृत् अल्पं वा संघर्षयन्, विलिखन् वा=बहुशोऽ-विरतं विशेषतो वा संघर्षयन् 'अन्नयरेण वा तिक्रवेण सत्थजाएणं अर्च्छि दमाणेवा, विच्छिदमाणे वा' अन्तरेण एकेन वा तीक्ष्णेन तीक्ष्णधारेण शस्त्र जातेन शस्त्रसमूहेन आ-ईषत् सकृद् वा छिन्दन्, विच्छिन्दन्-विशेषेण नितराम् असकृद् वा छिन्दन् 'अगणिकाएण वा समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आवाहं वा, विवाहं वा, उप्पायइ, छविच्छेदं वा करेइ?' अग्निकायेन वा, समुपदहन् दग्धीकुर्वन् तेषां जीवप्रदेशानां किञ्चिद् आ-ईषद् वाधाम्, विवाधाम् अत्यन्तपीडाम् वा उत्पादयति ? छविच्छेदं वा=कान्तिनाशम् अवयव-

स्पृष्ट अन्तराल को हाथसे, वा पैर से, या अंगुलियोंसे, या लोहनिर्मित शलाईसे, या किसी काष्ठकी लकड़ीसे-लाठीसे, या चांस आदि की पंचसे थोड़े रूप में स्पर्श करता है, या ज्यादा रूप में स्पर्श करता है, या थोड़े बहुत रूपमें बार २ स्पर्श करता है या खूब जोर २ से रगड़ता है या 'या अन्नयरेणं तिक्रवेणं, सत्थजाएणं अर्च्छिदमाणे' किसी एक तीक्ष्ण धारवाले शस्त्र समूहसे उस अन्तरालको थोड़ेसे रूप में या बार २ रूप में खोदता है या छेदता है, या 'अगणिकाएण वा समोडहमाणे' अग्नि जलाकर 'उस अन्तरालवर्ती' क्षेत्रको दग्ध (जलाया) करता है तो क्या उन जीवप्रदेशोंको इन सब निमित्तों से उसके द्वारा 'किंचि आवाहं वा, विवाहं वा उप्पायइ, छविच्छेदं वा करेइ' थोड़ी या बहुत पीडा होती है-या जीवोंकी कान्ति का नाश या अवयवोंका विध्वंस होता है? पूछनेका अभिप्राय ऐसा है कि

समुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा' जे कोई पुरुष अवप्रदेशथी स्पर्शमेला अंतरायने हुआथी, अगर पगथी के आंगणीथी, अथवा लोढानी सजीथी अगर काष्ठथी लाकड़ीथी अगर चांसनी सजीथी, थोड़ा इपथी अगर ननइपथी स्पर्श करे छे. अगर थोड़ा केधला इपथी बारबार स्पर्श करे छे अगर भूष जेर जेरथी धसे छे अथवा 'अन्नयरेणं तिक्रवेणं सत्थजाएणं अर्च्छिदमाणे' काष्ठ तीक्ष्ण धारवाणा शस्त्र समूहथी ते अंतरालने थोड़ा इपथी अगर बारबार जोहे के छेदन करे के 'अगणिकायेणं वा समोडहमाणे' अग्नि सजगावीने ते अंतरालवर्ती क्षेत्रने आणे तो शुं ते अवप्रदेशने आ तमाभ निमित्तोथी तेना द्वारा 'किंचि आवाहं वा विवाहं वा उप्पायइ, छविच्छेदं वा करेइ' थोड़ी अगर नजपीडा थाय छे ? अगर जेवानी कान्तिने नाश अगर अवयवोना नाश थाय छे पूछवाने लाव जे छे के जे ते

विध्वंसं वा करोति किम् भगवानाह— ‘णो इण्ठे समट्ठे, णो खलु तथ सत्थं संकमइ’ हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, जीवप्रदेशस्य केनापि शस्त्रेण छेदनासम्भवात्, अग्न्यादिना दाहासंभवाच्च, नो खलु न वा तत्र जीवप्रदेशेषु शस्त्रं संक्रामति, न तत्र शस्त्रस्य गतिः संभवति, जीवप्रदेशानाम् अच्छेद्यत्वात् अदाह्यत्वाच्च ॥ सू० २ ॥

रत्नप्रभादिपृथिवीवक्तव्यता—

मूलम्—कइ णं भंते ! पुढवीओ पणत्ताओ ? गोयमा !
अट्टपुढवीओ पणत्ताओ, तं जहा रयणप्पभा, जाव अहेसत्तमा,
ईसीपब्भारा इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी. किं चरिमा,
अचरिमा ? चरिमपयं निरवसेसं भाणियव्वं, जाव वेसाणिया णं
भंते ! फासचरिमेणं किं चरिमा, अचरिमा ? गोयमा ! चरि-
मा वि । अचरिमा वि । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति” ॥सू०३॥
अट्टमसयस्स तीओ उद्देस्सो समत्तो

यदि वह अन्तराल क्षेत्र यदि जीव प्रदेशों से स्पष्ट हुआ माना जाता है तो फिर इस अवस्था में उन अन्तराल चर्ती जीव प्रदेशोंको पूर्वोक्त कारण कलापोंसे क्या थोड़ी या बहुत पीडा होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं— ‘णो इण्ठे समट्ठे’ हे गौतम ! वह अर्थ समर्थ नहीं है—क्यों कि ‘णो खलु तथ सत्थं संकमइ’ उन जीव-प्रदेशों पर शस्त्र का कुछ भी असर नहीं होता है। अर्थात् पूर्वोक्त कारणकलापों से जीवप्रदेशों का छेदन आदि नहीं होता है। मूर्तका अमूर्त जीवप्रदेशों पर थोड़ा सा भी प्रभाव नहीं पड़ता है यही बात ‘न तत्र शस्त्रगतिः संभवति जीवप्रदेशानां अदाह्यत्वात् अच्छेद्यत्वात्’ इन पंक्तियोंद्वारा समझाई गई है ॥सू० २॥

अंतराल क्षेत्र जो जीव प्रदेशकी स्पष्ट थियेला मानवामा आवे तो पछी ते अवस्थाभां ते अंतरालचर्ती जीवप्रदेशोने पूर्वोक्त कारणकलापों थोड़ी के बल पीडा थाय छे

उत्तर — ‘णो इण्ठे समट्ठे’ ते प्रमाणे कडेवुं ते भरणर नथी. कमडे ‘णो खलु तथ सत्थं संकमइ’ ते जीव प्रदेशो पर शस्त्रनी कडपणु असर यती नथी अर्थात् पहेलाना कारणकलापों जीव प्रदेशोनु छेदनादि थड शकतु नथी पूर्वोक्त अवस्था पर थोड़ा पणु प्रभाव पडतो नथी ओण बात ‘न तत्र शस्त्र गतिः संभवति जीवप्रदेशानाम् अदाह्यत्वात्, अच्छेद्यत्वात्’ ओ पंक्तिओ द्वारा समभवामां आवी छे. सू ॥ २ ॥

છાયા- કતિ સ્વલુ મદન્ત ! પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? ગૌતમ ? અટ્ટ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞાતા, તદ્યથાં રત્નપ્રભા, યાવત્ અથ સપ્તમી, ઈષ્ટપ્રાગભારા । ઇયં સ્વલુ મદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવી કિં ચરમા, અચરમા ? ચરમપદં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્ યાવત્ વૈમાનિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ? સ્પર્શચરમેણ કિં ચરમાઃ, અચરમાઃ ? ગૌતમ ! ચરમા અપિ, અચરમા અપિ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ? ઇતિ ॥સૂ. ૦ ૩॥

અટ્ટમગતકસ્ય તૃતીયોદ્દેગકઃ સમાપ્તઃ

રત્નપ્રભાદિ પૃથિવીવક્તવ્યતા-

કહ્ નં મંતે ! પુઢવીઓ ' ઇત્યાદિ ।

મુત્રાર્થ-(કહ્ નં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્લતાઓ) હે મદન્ત ! પૃથિવિયાં કિત્તની કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (અટ્ટ પુઢવીઓ પળ્લતાઓ) પૃથિવિયાં આઠ કહી ગઈ હૈં । (તં જહા) જો ઇસ પ્રકાર સે હૈં । (રચળપ્પમા જાવ અહે સત્તમા - ઈસી પઞ્ચમા) રત્નપ્રભા પૃથિવી યાવત્ તમસ્તમા પૃથિવી ઓર આઠવીં ઇષ્ટપ્રાગભારાપૃથિવી (ઈમાણં મંતે ! રચળપ્પમા પુઢવી કિં ચરિમા, અચરિમા) હે મદન્ત ! યહ રત્નપ્રભા-પૃથિવી કયા ચરમ હૈ, યા અચરમ હૈ ? (ચરિમપયં નિરવસેસં માર્ણયવ્વં) હે ગૌતમ ! યહાં પર પ્રજ્ઞાપના સૂત્રકા સ્વ ચરમપદ કહ દેના ચાહિયે । (જાવ વૈમાણિયાણં મંતે ! ફાસચરિમેણં કિચરિમા અચરિમા) હે મદન્ત યાવત્ વૈમાનિક દેવ ચરણસ્પર્શ દ્વારા કયા ચરમ હૈ યા અચરમ હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ચરમા વિ અચરિમા વિ) યાવત્ વૈમાનિક દેવ

રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીનું નિરૂપણ.

‘કહ્ નં મંતે પુઢવીઓ’ ઇત્યાદિ

મુત્રાર્થ:- ‘કહ્ નં મંતે પુઢવીઓ પળ્લતાઓ’ હે ભગવાન્ પૃથ્વીઓ કેટલી - કહી છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અટ્ટ પુઢવીઓ પળ્લતાઓ’ પૃથ્વીઓ આઠ કહેલી છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રમાણે છે ‘રચળપ્પમા જાવ અહે સત્તમા ઈસી પઞ્ચમા’ રત્નપ્રભા પૃથ્વી-યાવત્-તમસ્તમા પૃથ્વી અને આઠમી ઇષ્ટપ્રાગભારા પૃથ્વી ‘ઈમાણં મંતે ! રચળપ્પમા પુઢવી કિં ચરિમા અચરિમા’ હે ભગવાન ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી શું ચરમ છે કે અચરમ છે ? ‘ચરિમપયં નિરવસેસં માર્ણયવ્વં’ હે ગૌતમ ! અહીં આ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું સંઘણું છેલ્લું પદ કહી લેવું. ‘જાવ વૈમાણિયાણં મંતે ફાસચરિમેણં કિં ચરિમા અચરિમા’ હે ભગવાન ! યાવત્ - વૈમાનિક દેવ ચરમસ્પર્શ દ્વારા શું ચરમ છે કે અચરમ છે ? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અચરિમા વિ ચરિમા વિ’

टीका-कूर्मादिजीवाधिकारात् तदुत्पत्तिक्षेत्रस्य रत्नप्रभादेश्वरमाचरमविभाग
वक्तव्यतामाह-‘कइ णं भंते’ इत्यादि । ‘कइ णं भते ! पुढवीओ, पण्णत्ताओ’
गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कति कियत्यः खलु पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह
-‘गोयमा ! अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ’ हे गौतम ! अष्ट पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ‘तंजहा
-रयणप्पभा जाव अहेसत्तमा, ईसीपब्भारा’ तद्यथा १ रत्नप्रभा, यावत्-२ शर्करा
प्रभा, ३ वालुकाप्रभा ४ पङ्कप्रभा ५ धूमप्रभा, ६ तमःप्रभा ७ तमस्तमःप्रभा
अधःसप्तमी, ८ ईषत्प्राग्भारा-सिद्धशिला । गौतम पृच्छति- ‘इमाणं भंते !

चरम भी है और अचरिमा भी है । (सेवं भंते ! सेवं भते ! त्ति)
हे भगवन् ! जैसा आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है-हे
भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया सब सर्वथा सत्य ही है । इस
प्रकार कह कर, गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये ।

टीकार्थ-कूर्मादि जीवोंके अधिकार से इनकी उत्पत्ति के क्षेत्र
रूप रत्नप्रभा आदि के चरम अचरम आदि विभाग की वक्तव्यता को
यहां सूत्रकार कहते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘कइणं
भंते ! पुढवीओ पण्णत्ताओ ’ हे भदन्त ! पृथिवियां कितनी कही गई
हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अट्ठ पुढवीओ
पण्णत्ताओ ’ पृथिवियां आठ कही गई हैं ’ ‘ तं जहा ’ जो इस प्रकार
से हैं-‘ रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा, १ रत्नप्रभा, २ शर्कराप्रभा,
३ वालुकाप्रभा, ४ पङ्कप्रभा. ५ धूमप्रभा, ६ तमःप्रभा, और सातवीं
तमस्तमाप्रभा तथा आठवीं ‘ ईसीपब्भारा ’ ईषत्प्राग्भारा-सिद्धशिला ।

यावत् - वैमानिकदेव अरम पणु छे अने अचरम पणु छे ‘सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति’
हे भगवान् ! आपे ने कछु छे ते सर्वथा सत्य छे हे भगवान् तभारा द्वारा करायेल
सधणु कथन सत्य न छे ओ प्रमाणे कहीने गौतम स्वामी यावत्-पोताना स्थानपर
विराजमान थछ गया

टीकार्थ :- कूर्मान् एवोना अधिकारथी तेमनी उत्पत्तिना क्षेत्ररूप रत्नप्रभा
आदिना अरम अचरम आदि विभागनु निरूपण करता सगकार कहे छे क ‘कइणं भंते
पुढवीओ पण्णत्ताओ ’ हे भगवान् पृथ्वीओ केटली कही छे ? उत्तर - ‘ गोयमा ’
हे गौतम ! ‘ अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ ’ पृथ्वीओ आठ कहेटली छे ‘ तं जहा’
ने आ प्रमाणे छे ‘ रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा’ १ रत्नप्रभा, २ शर्करा-
प्रभा, ३ वालुका प्रभा, ४ पङ्कप्रभा, ५ धूमप्रभा, ६ तमप्रभा, ७ तमस्तमा प्रभा,

રચણપ્પમા પુઢવી કિં ૧ ચરિમા ૨ અચરિમા, ચરમપયં નિરવસેસ માણિ-
યવ્વં' હે ભદન્ત ! ઇયં સ્વલ્લુ રત્નપ્રમા પૃથિવી કિં ચરમા=પ્રાન્તવર્તિની, કિંના
અચરમા મધ્યવર્તિની ? મગવાનાહ-ચરમપદ નિરવશેષ માણિતવ્યમ્, અત્ર
પ્રજ્ઞાપનાયાઃ દશમં ચરમપદં સર્વં વક્તવ્યમ્ તસ્યાયમાશયઃ-ચરમ નામ પ્રાન્ત-
પર્યન્તવર્તિ તત્ત્વેદં ચરમત્વમ્ સાપેક્ષમ્-'ઉક્તશ્ચ 'અન્યદ્રવ્યાપેક્ષયા ઇદં ચરમં
દ્રવ્યમ્' ઇતિ વ્યપદિશ્યતે, યથા પૂર્વશરીરાપેક્ષયા ઇદં ચરમં અશરીરમિતિ વ્યપદેશો
ભવતિ, એવમ્ ચરઇ નામ અપ્રાન્તં મધ્યવર્તિ, તદપ્યેતત્ અચરમત્વં સાપેક્ષમ્,
ઉક્તશ્ચ-અન્યદ્રવ્યાપેક્ષયા ઇદમ્ અચરમં દ્રવ્યમ્ ઇતિ વ્યવહિયતે, 'યથા-અન્ય

અત્ર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં 'રચણપ્પમા પુઢવી કિં ચરિમા
અચરિમા, નિરવસેસં માણિયવ્વં' હે ભદન્ત ! યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી
વ્યા ચરમ - પ્રાન્તવર્તિની હૈ કિ અચરમ - મધ્યવર્તિની હૈ ? ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈં- હે ભદન્ત ! યહાં પર પ્રજ્ઞાપનાકા દશવાં ચરમપદ
સમ્પૂર્ણ કહનાં चाहिये । उसका यह आशय है- प्रान्तवर्तीका नाम
चरम है-यह चरमता सापेक्ष होती है, कहा भी है- 'अन्य द्रव्या-
पेक्षया इदं चरमं द्रव्यं' अन्य द्रव्यकी अपेक्षा से ही यह चरम-
द्रव्य है-ऐसा कहा जाता है- जैसे पूर्व शरीरकी अपेक्षा यह चरम
शरीर है ऐसा कहा जाता है. इसी तरह अचरम यह नाम अप्रान्त-
मध्यवर्तीका है । यह अचरमपद भी सापेक्ष होता है । कहाभी है-
'अन्य द्रव्यापेक्षया इदं अचरमं द्रव्यम्' अन्य द्रव्यकी अपेक्षासे ही
यह द्रव्य अचरम द्रव्य है ऐसा कहा जाता है । जैसे अन्य शरीर
की अपेक्षा से यह मध्य शरीर है ऐसा कहा जाता है । तथा-च

પ્રમા ૮ ઇષત્પ્રાગ્ભારા-સિદ્ધશિલા પ્રશ્ન :- 'રચણપ્પમા પુઢવી કિં ચરિમા અચરિમા
નિરવસેસં માણિયવ્વં' હે ભદન્ત ! આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી શું ચરમ-પ્રાન્તવર્તિની છે કે
અચરમ-મધ્યવર્તિની છે ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ ! અહીં આ પ્રજ્ઞાપના
સૂત્રના દશમા ચરણ પદનુ સમગ્ર કથન સમજી લેવું કહેવાનો હેતુ એ છે કે પ્રાન્તવર્તિનું
નામ ચરમ છે આ ચરમના સાપેક્ષ હોય છે. કહ્યું પણ છે 'અન્ય દ્રવ્યાપેક્ષયા ઇદમ્
ચરમં દ્રવ્યં' બીજા દ્રવ્યની અપેક્ષાથીજ આ ચરમ દ્રવ્ય છે તેમ કહેવાય છે. જેમકે પૂર્વ
શરીરની અપેક્ષાથી આ ચરમ શરીર છે એમ કહેવાય છે. એજ રીતે અચરમ એ નામ અપ્રાન્ત-
મધ્યવર્તિનું છે આ અચરમત્વ અચરમપણું પણ સાપેક્ષ હોય છે. કહ્યું પણ છે
'અન્યદ્રવ્યાપેક્ષયા ઇદં અચરમં દ્રવ્યં' અન્ય દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આ દ્રવ્ય અચરમ
કહેવાય છે જેમ અન્ય શરીરની અપેક્ષાથી આ મધ્ય શરીર છે તેવું કહેવાય છે. તેવીજ

शरीरपेक्षया मध्यशरीरम्' इति व्यवहारो भवति, तथा च रत्नप्रमापृथिवीसम्बन्धे एकवचनान्तबहुवचनान्तचरमाचरमविषयकाश्चत्वारः प्रश्नाः, चरमान्तप्रदेशा-चरमान्तप्रदेशयोश्च द्वौ प्रश्नौ, इति सर्वेष्वहं प्रश्नाः तत्र एकवचनान्तचरमाचरमपदद्वयप्रश्नद्वयं मूले प्रदर्शितमेव, अथ बहुवचनान्तं शेषपदचतुष्टयप्रश्नचतुष्टकमेवं बोध्यम्- 'चरिमाइं ३, अचरिमाइ ४, चरिमंतपएसा ५, अचरिमंतपएसा ६ गोयमा ! इमाणं रयणणभापुढवी नो चरिमा, १, नो अचरिमा २, नो चरिमाइं ३, नो अचरिमाइं ४, नो चरिमंतपएसा ५ नो अचरिमंतपएसा, ६ नियमा अचरिमं, चरमाणि य, चरिमंतपएसा य अचरिमंतपएसा य' इत्यादि । किं चरमाः, अचरमाः, चरमान्तप्रदेशाः, अचरमान्तप्रदेशाः ?

रत्नप्रभा पृथिवी के सम्बन्ध में एकवचनान्त बहुवचनान्त चरम अचरम विषयक चार प्रश्न और चरमान्त प्रदेश एवं अचरमान्त प्रदेश संबंधी दो प्रश्न इस प्रकार सब ६ प्रश्न होते हैं। इनमें एक वचनान्त चरम और अचरम इन दो पद संबंधी दो प्रश्न तो मूल में दिखाही दिये गये हैं। बाकी बहुवचनान्त चार पदों के चार प्रश्न इस प्रकार से हैं—चरिमाइ अचरिमाइं चरिसंतपएसा अचरिसंतपएसा? गोयसा! इमाणं रयणप्पभा पुढवी नोवरिसा नोअचरिसा, नो चरिमाइं, नो अचरिमाइं नो चरिसंतपएसा, नोअचरिसंतपएसा, नियसा अचरिसं चरिमाणिय चरिसंतपएसा, य अचरिसंत पएसा य' इत्यादि—इसका तात्पर्य यह है कि— गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है कि भदन्त! रत्नप्रभा पृथिवी क्या प्रान्तवर्तिनी है? या अप्रान्तवर्तिनी - मध्यवर्तिनी है? या यह रत्नप्रभा पृथिवी

રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સબધમા એક વચનાન્ત બહુ વચનાન્ત, ચરમ, અચરમ, વિષયના ચાર પ્રશ્ન અને ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ સંબંધી બે પ્રશ્ન એ રીતે છ પ્રશ્નો થાય છે તેમા એક વચનાન્ત ચરમ અને અચરમ એ બે પદ સંબંધી બે પ્રશ્ન તો મૂળથીજ કહેવામા આવ્યા છે. બાકી બહુવચનાન્ત ચાર પદોના ચાર પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે ‘ચારિમાઈં અચરિમાઈં ચરિમંતપણસા અચરિમંતપણસા ? ગોયમા ઇમાણં રચણપ્પમા પુઢવી નોચરિમા નોઅચરિમા નોચરિમાઈં નોઅચરિમાઈં નોચરિમંતપણસા નોઅચરિમંતપણસા નિયમા અચરિમં ચરિમાણિય ચરિમંતપણસા ચ અચરિમંતપણસા ચ ઇત્યાદિ’ તેનુ તાત્પર્ય એ છે કે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવુ પૂછ્યું કે હે ભંગવાન ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી શુ પ્રાંતવર્તીની છે કે અપ્રાંતવર્તીની-મધ્ય વર્તીની છે ? અગર આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત પ્રદેશવાળી છે કે અચરમાન્ત

ગૌતમ ! इयं खलु रत्नप्रभापृथिवी नो चरमा, नो अचरमा, नो चरमान्तप्रदेशः, नो अचरमान्तप्रदेशः, किन्तु नियमात् अचरमम्, चरमाणि च चरमान्तप्रदेशाश्च, अचरमान्तप्रदेशाश्च, तत्र चरमा-
 ष्येवान्तर्वर्तित्वात् अन्ताश्चरमान्तास्तेषां प्रदेशास्तथा चरमान्तप्रदेशः, एवम्
 अचरमम् एवान्तो विभागोऽचरमान्तस्तस्य प्रदेशा अचरमान्तप्रदेशः, भगवतो
 'नो चरमा'—इत्याद्युत्तरस्यायमाशयः— यदि रत्नप्रभाया मध्येऽन्या पृथिवीस्यात्तदा
 तस्याश्चरमत्वं वक्तुं पार्येतापि, किन्तु नान्या पृथिवी तन्मध्यवर्तिनी वर्तते
 अतो न चरमा रत्नप्रभा, चरमत्वस्य सापेक्षतया अत्रापेक्षणीयान्तराभावात्,
 एवं यदि रत्नप्रभाया बाह्यतोऽन्या पृथिवी स्यात् तदा तदपेक्षया रत्नप्रभाया
 अचरमत्वं वक्तुं पार्येतापि किन्तु नान्या बहिरस्ति अतोऽचरमापि रत्नप्रभा
 न भवितुमर्हति, तथा च रत्नप्रभा न पश्चिमा, नापि मध्यमा इति भावः,

चरमान्त प्रदेशोंवाली है ? या अचरमान्त प्रदेशोंवाली है ? इस प्रकार चार बहुवचनान्त चरमाचरमपद विषयक प्रश्न हैं । सो इन प्रश्नोंका उत्तर प्रभु ने ऐसा दिया है कि गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी न प्रान्तवर्तिनी है और न अप्रान्त - मध्यवर्तिनी है । क्यों कि रत्नप्रभा पृथिवी के मध्य में यदि अन्य पृथिवी होती तो उसमें चरमता कही भी जा सकती थी, परन्तु ऐसी बात तो है नहीं— क्यों कि उसके मध्य में और कोई दूसरी पृथिवी नहीं है । इसलिये रत्नप्रभा पृथिवी में चरमता नहीं आती है । क्यों कि चरमता यह धर्म सापेक्ष होता है । अपेक्षणीय के अभाव में चरमता उसमें नहीं मानी जाती है । इसी तरह से यदि रत्नप्रभा पृथिवी के बाहर की ओर अन्य कोई पृथिवी होती तो उसकी अपेक्षा वह रत्नप्रभा पृथिवी मध्यवर्तिनी कहलानी—किन्तु उसके पहिले और उसके बादमें

પ્રદેશવાળી છે આ રીતે ચાર બહુવચનનાં ચરમા ચરમ પદ વિષયક પ્રશ્ન કર્યા છે તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી પ્રાતવર્તીની નથી. અને અપ્રાતવર્તીની—મધ્યમ વર્તીની પણ નથી. કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં જો અન્ય પૃથ્વી હોય તો તેમાં ચરમતા કરી શકાય છે પરંતુ એવી વાત નથી કેમકે તેની મધ્યમાં બીજી કોઈ પૃથ્વી નથી એટલા માટે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ચરમતા સંભવતી નથી કારણકે ચરમતા એ ધર્મ સાપેક્ષ હોય છે. અપેક્ષણીયના અભાવમાં ચરમતા તેમાં માની શકાય નહીં એજ રીતે જો રત્નપ્રભા પૃથ્વીની બહારની તરફ બીજી કોઈ પૃથ્વી હોય તો તે અપેક્ષાએ તે રત્નપ્રભા પૃથ્વી તે મધ્યવર્તીની કહેવાત કિંતુ તેની પહેલાં કે

एवं यदा तस्याश्चरमव्यपदेशो न संभवति, तदा 'चरमाणि' इति बहु-
वचनान्तव्यपदेशस्य का कथा, तथैव 'अचरमाणि' इति व्यपदेशस्यापि कथा
दूरे आस्ताम्, तथा चरमत्वस्य अचरमत्वस्य चाभावेन तत्प्रदेशकल्पनाया
अप्यभाव एवेत्यभिप्रायेणाह-नो चरमान्तप्रदेशा नो वा अचरमान्तप्रदेशा,
रत्नप्रभा पृथिवी इत्याशयः, किन्तु नियमात् नियमतः अचरमश्च, चरमाणि च
भवितुमर्हन्ति, तथाहि यद्यपि वस्तुगत्या उक्तयुक्तेः रत्नप्रभायाः चरमा-
चरमत्वं न संभवति तथापि शिष्यजनानुग्रहाय यदि रत्नप्रभायाः पृथिव्या
असंख्यातप्रदेशावगाढतया अनेकावयवविवक्षा क्रियते तदा रत्नप्रभायाः
प्रान्तभागावस्थितखण्डानामनेकत्वेन विवक्षया 'चरमाणि' तानि
प्रान्तभागखण्डानि इति बहुवचनान्ततया व्यपदेशेऽपि शक्यते, तत्प्रान्तभाग-

-પીછે-કોઈ દૂસરો પૃથિવી હૈ નહીં- અતઃ યહ અચરમા- મધ્યવર્તિની
भी नहीं कही जा सकती । इस तरह यह न प्रान्तवर्तिनी है और
न मध्यवर्तिनी है । अतः जब इसमें एकवचनरूप चरमताका व्यपदेश
नहीं बन सकता है तो फिर 'चरमाणि' ऐसे बहुवचनान्त चरमपदका
प्रयोग भी वहां कैसे बन सकता है । अर्थात् नहीं बन सकता है ।
चरमता अचरमताके अभावसे तत्प्रदेश कल्पना का भी अर्थात् चरमा-
चरमजन्य विभागका भी अभाव वहां आजाता है. इसी अभिप्रायको
लेकर 'नो चरमान्तप्रदेशाः नो वा अचरमान्तप्रदेशाः' ऐसा कहा है-
बहुवचनकी अपेक्षासे रत्नप्रभापृथिवी न चरमान्त प्रदेशरूप है और
न अचरमान्त प्रदेशरूप है । किन्तु जब उसमें असंख्यात प्रदेशाव-
गाढता मानी जाती है- तब असंख्यात प्रदेशोंमें उनकी स्थिति
होनेसे वहां अनेक अवयवोंकी विवक्षा हो जाती है- इसलिये 'नियमात्

તેની પછીથી બીજી કોઈ પૃથ્વી નથી તેટલા માટે તેને અચરમા-મધ્યવર્તીની પણ કહી
શકાય નહીં એ રીતે તે પ્રાતવર્તીની નથી અને મધ્યવર્તીની નથી. એથી તેમા એક
વચનરૂપ ચરમતાનો વ્યપદેશ બનતો નથી તો પછી 'ચરમાણિ' એવા બહુ
વચનનાંત ચરમ પદનો પ્રયોગ પણ કેવી રીતે બની શકે અર્થાત્ બની શકતો નથી
ચરમતા અચરમતાના અભાવમા તત્ પ્રદેશ કલ્પનાનો પણ અર્થાત્ ચરમા ચરમ જન્ય
વિભાગનો પણ અભાવ આવી જાય છે એ અભિપ્રાયને લખને 'નો ચરમાન્ત પ્રદેશા
નો અચરમાન્ત પ્રદેશા' એમ કહ્યું છે બહુવચનની અપેક્ષાએ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત
પ્રદેશરૂપ નથી અને અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ પણ નથી કિન્તુ જ્યારે તેમા અસંખ્યાત
પ્રદેશાવગાઢતા માનવામાં આવે છે ત્યારે અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ હોવાથી અર્થાત્ આકાશના
અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં તેની પ્રદેશોમા તેની સ્થિતિ હોવાથી ત્યાં અનેક અવયવોની વિવિધતા

વ્યવસ્થિત - તદધ્યાસિતક્ષેત્રખણ્ડાનાં તથાવિધવિશિષ્ટૈકપહિણામયુક્ત-
ત્વાત્, અથ ચ તન્મધ્યવર્તિનો મહતઃ ક્ષેત્રખણ્ડસ્ય એકત્વેન વિવક્ષયા
ચરમમ્' તત્ રત્નપ્રમાક્રાન્તં મધ્યવર્તિ ક્ષેત્રખણ્ડમ્' इति એકવચનાન્તતયા
વ્યપદેશો ભવિતુમર્હતિ, રત્નપ્રમાયાશ્ચ પૃથિવ્યાસ્તદુભય સમુદાય-
રૂપત્વાત્, અન્યથા તદભાવપ્રસજ્ઞાત્, પ્રદેશવિવક્ષાપરિકલ્પનયા તુ ચરમાન્ત
પ્રદેશાઃ, અચરમાન્ત પ્રદેશોશ્ચ ભવિતુ મર્હન્તિ, તથાહિ-રત્નપ્રમાયાયે વાહ્યખણ્ડ
પ્રદેશાસ્તે ચરમાન્તપ્રદેશાઃ, યે ચ રત્નપ્રમાયાઃ મધ્યખણ્ડપ્રદેશાસ્તેઽચરમાન્ત
પ્રદેશા इति વ્યપદેષ્ટું પાર્યતે, इत्यनेन એકાન્તવાદનિરસનપ્રધાનેન યથોક્ત-

અચરમં, ચરમાણિ ચ ભવિતુમર્હતિ' વહ રત્નપ્રમાપૃથિવી અચરમરૂપ,
વહુવચનાન્ત ચરમરૂપ, ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ
કહી જા સકતી હૈ । તાત્પર્ય એસા હૈ- કિ રત્નપ્રમાકે પ્રાન્ત ભાગમેં
અવસ્થિત ટુંડોમેં જવ અનેકત્વકી વિવક્ષા કી જાતી હૈ, તવ વહાં
પર 'ચરમાણિ' એસે વહુવચનકા પ્રયોગ હો સકતા હૈ તથા મધ્યમભ્રુ
વર્તી ટુંડ જવ એકરૂપસે વિવક્ષિત હોતા હૈ, તવ વહાં એકવચનરૂપે
'અચરમ' એસે પદકા પ્રયોગ હો સકતા હૈ । તથા પ્રદેશદૃષ્ટિકી વિવક્ષા
સે ચરમાન્ત પ્રદેશ ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપસે ભી વહ કહી જા
સકતી હૈ । તાત્પર્ય કહનેકા યહી હૈ કિ રત્નપ્રમા પૃથિવીકે પહિલે
ઓર બાદમેં 'કોઈ દૂસરી પૃથિવી વગૈરહ ચીજ નહીં હૈ । ઇસલિયે ન
વહ ઉસકી અપેક્ષા ચરમ કહી જા સકતી હૈ ઓર ન અચરમ કહી
જા સકતી હૈ । જવ ઉસમેં ચરમ ઓર અચરમકા વ્યવહાર નહીં
હોતા હૈ તો વહ ફિર ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ ભી

થમ્ જાય છે. એટલા માટે 'નિયમાત્ અચરમં ચરમાણિ ચ ભવિતુમર્હતિ'
તે રત્નપ્રમા પૃથ્વી અચરમરૂપ બહુવચનાના ચરમરૂપ ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ અને અચરમાન્ત
પ્રદેશરૂપ કહી શકાય છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે રત્નપ્રમાના પ્રાંતભાગમાં રહેલા ખડોમાં
અનેકત્વની વિવિધતા કાચ છે ત્યારે ત્યાં 'ચરમાણિ' એવા બહુવચનવાળો પ્રયોગ થઈ
જાય છે મધ્યભાગવર્તિ ખંડે જ્યારે એકરૂપથી વિવક્ષિત હોય ત્યારે ત્યાં એક વચનરૂપ
'અચરમ' એવા પદના પ્રયોગ કહી શકાય છે તથા પ્રદેશદૃષ્ટિની વિવક્ષાથી ચરમાન્ત
પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપથી પણ તેને કહી શકાય છે તેનું તાત્પર્ય એ છે કે
રત્નપ્રમા પૃથ્વીની પહેલાં અને પછીથી કેમ બીજી પૃથ્વી વિગેરે ચીજ નથી. એટલે
તે તેની અપેક્ષાએ ચરમ કહી શકાય નહીં અને અચરમ પણ કહી શકાય નહીં
જ્યારે તેમાં ચરમ અને અચરમનો વહેવાર નથી થતો તો પછી ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ અને

નિર્વચનરૂપાનેકાન્તવાદેન અવયવાવયવિરૂપં, તયોશ્ચ ભેદાભેદઃ, ઇતિ વિજયતે
 અનેકાન્તવાદઃ, અથ પ્રજ્ઞાપનાયાસ્તદવધિમાહ - 'જાવ-વેમાણિયા ણં ભતે !
 ફાસચરિમેણં કિં ચરિમા, અચરિમા ? ગોયમા ! ચરિમા વિ, અચરિમા વિ'
 નહીં કહી જા સકતી હૈ પરન્તુ એસી માન્યતા એકાન્તતઃ નહીં હૈ-
 વર્ષોંકિ વહ રત્નપ્રભાપૃથિવી લોકાકાશકે અસંખ્યાત પ્રદેશોમેં અવગાહ
 હૈ. અતઃ ઇસ અપેક્ષા ઉસમેં ચરમભાગાવસ્થિત ચંડોંજી અનેકતાસે
 'ચરમાણિ' ઇસ વહુવચનાન્ત ચરમ શબ્દકા વ્યપદેશ હો સકતા હૈ.
 તથા જો આકાશપ્રદેશ ઉન પ્રાન્તભાગોમેં અવસ્થિત હૈં વે તથાવિધ
 એક પરિણામરૂપસે યુક્ત હૈં-ઇસ લિયે તન્મધ્યવર્તી ક્ષેત્રચંડમેં એકતા
 હોનેસે વહ 'અચરમ' એસે એક વચનાન્ત શબ્દસે ભી કહી જા સકતી
 હૈ । ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ ઓર અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ વહ પ્રદેશોં કી
 વિવક્ષાકી પરિકલ્પનાસે હો જાતી હૈ । રત્નપ્રભાપૃથિવીકે જો બાહ્ય-
 ચંડકે પ્રદેશ હૈં વે ચરમાન્ત પ્રદેશ હૈં ઓર જો મધ્યચંડકે
 પ્રદેશ હૈં વે અચરમાન્ત પ્રદેશ હૈં । ઇસ એકાન્તવાદકી નિગ્સનતા
 વતાનેવાલે ઓર યથાર્થ અર્થકી પ્રરૂપણા કરનેવાલે અનેકાન્ત-
 વાદસે યહ વાત પુષ્ટ કી ગઈ હૈ કિ રત્નપ્રભાપૃથિવીમેં ઓર ઉસકે
 અવયવોમેં કથંચિત્ અવયવાવયવી રૂપતા હૈ ઓર કથંચિત્ ભેદાભેદ-
 રૂપતા હૈ । ઇમ તરહકે કથનસે યહાં અનેકાન્તવાદકો વિજયશીલ
 પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રથુસે એમા પૂછતે હૈં-

અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ કહી શકાય નહીં પણ એવી માન્યતા એકાન્તતઃ નથી કેમકે તે
 રત્નપ્રભા પૃથ્વી લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે એટલા માટે તે
 અપેક્ષાએ તેમાં ચરમભાગાવસ્થિત ખંડોની એકતાથી 'ચરમાણિ' એવા બહુવચનના
 શબ્દનો વ્યપદેશ કરી શકાય છે તથા જે આકાશ પ્રદેશ તે પ્રાંત ભાગોમાં રહેલા છે તે
 પ્રકારના એક પરિણામરૂપથી યુક્ત છે એટલે તન્મધ્યવર્તી ક્ષેત્ર ખંડમાં એકતા હોવાથી તે
 'અચરમ' એવા એક વચનાન્ત શબ્દથી પણ કહી શકાય છે ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ અને
 અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ તે પ્રદેશોની વિવિક્ષાની પરિકલ્પનાથી કલ્પી શકાય છે રત્નપ્રભા
 પૃથ્વીના જે બાહ્ય ખંડના પ્રદેશો છે તે ચરમાન્ત પ્રદેશ છે અને જે મધ્યખંડના પ્રદેશ છે.
 તે અચરમાન્ત પ્રદેશ છે. આ એકાન્તવાદની નિરસતા બતાવવાવાળા અને યથાર્થ અર્થની
 પ્રરૂપણા-કરવાવાળા અનેકાન્ત વાદથી આ વાત પુષ્ટ કરવામાં આવી છે કે રત્નપ્રભા
 પૃથ્વીમાં અને તેના અવયવોમાં કોઈ રીતે અવયવાવયવી રૂપતા છે અને કોઈ રીતે ભેદાભેદ
 રૂપતા છે એ રીતના કથનથી અહીં આ અનેકાન્ત વાદને વિજયશીલ પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.

હે ભદ્રન્ત ! યાવત્- પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક-મનુષ્ય-ભવનપતિ-વાનવ્યન્તર ડ્યોતિષિક વૈમાનિકાઃ સ્વલુ સ્પર્શચરમેણ કિં ચરમાઃ પ્રાન્તવર્તિનઃ ? કિંવા અચરમાઃ મધ્યવર્તિનો વર્તન્તે ? ભગવાનાહ- હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાદિયાવદ્ વૈમાનિકાઃ ચરમાઃ પ્રાન્તવર્તિનોઽપિ, અચરમાઃ મધ્યવર્તિનોઽપિ વ્યદિશ્યન્તે, તથાદિ-યે તાવન્ વૈમાનિકભવંમવનં સર્શં ન લક્ષ્યન્તે, પુનસ્તવાનુત્પાદેન મુક્તિગમનાત્તં વૈમાનિકાઃ સ્પર્શચરમેણ 'ચરમાઃ' ઇતિ વ્યવહ્રિયન્તે, યતુ વૈમાનિકભવસંભવં

‘જાવ વૈમાણિયા ણં ભંતે ! ફાસચરિમેણં કિં ચરિમા અચરિમા ? ગોયમા ! ચરિમા વિ અચરિમા વિ’ હે ભદ્રન્ત ! યાવત્ પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવ, દ્વીન્દ્રિય જીવ, ત્રીન્દ્રિય જીવ, ચતુરિન્દ્રિય જીવ, પञ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ, મનુષ્ય, ભવનપતિદેવ, વાનવ્યન્તરદેવ, ડ્યોતિષિકદેવ, ઔર વૈમાનિકદેવ યે સ્પર્શચરમસે પ્રાન્તવર્તી હૈં ? યા મધ્યવર્તી હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક, એકેન્દ્રિય જીવસે લેકર વૈમાનિકદેવ તક સવ જીવ ચરમ-પ્રાન્તવર્તી ભી હૈં ઔર અચરમ-મધ્યવર્તી ભી હૈં । જો વૈમાનિકદેવ વૈમાનિક ભવ સંબંધી સ્પર્શનકો પાયેગે ઔર ફિર વહાં પર અનુત્પાદસે મુક્તિ ગમન કરેગે વે વૈમાનિકદેવ સ્પર્શચરમસે ‘ચરમ’ હસ રૂપસે વ્યવહૃત કિયે જાતે હૈં । જો વૈમાનિકદેવ વૈમાનિક ભવ સંબંધી સ્પર્શકો પ્રાપ્ત કરેગે વે વૈમાનિકદેવ ‘અચરમ’ હસ રૂપસે વ્યવહૃત કિયે જાતે હૈં ।

૩૨ :- ‘જાવ વૈમાણિયાણં ભંતે ફાસચરિમેણં કિં ચરિમા અચરિમા ? ગોયમા ચરિમા વિ અચરિમાવિ’ હે ભદ્રન્ત । પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવ, દ્વીન્દ્રિય જીવ, ત્રિન્દ્રિય જીવ, ચતુરિન્દ્રિય જીવ, પञ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોની જીવ, મનુષ્ય, ભવનપતિ દેવ, વાનવ્યન્તર દેવ, ડ્યોતિષિક દેવ, અને વૈમાનિક દેવ, એ સ્પર્શચરમથી પ્રાન્તવર્તી છે કે મધ્યવર્તી છે ? ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવથી લઈને વૈમાનિક દેવ પર્યંતના સધળા જીવો ચરમ-પ્રાન્તવર્તી પણ છે અને અચરમ-મધ્યવર્તી છે. જે વૈમાનિક દેવ વૈમાનિક ભવ સંબંધી સ્પર્શને પામશે અને પછી ત્યાં અનુત્પાદથી મુક્તિ ગમન કરશે તે વૈમાનિક દેવ સ્પર્શચરમથી ‘ચરમ’ એ રૂપથી વ્યવહારવાળા કરવામાં આવ્યા છે અને જે વૈમાનિક દેવ વૈમાનિક ભવ સંબંધી સ્પર્શને પ્રાપ્ત કરશે. તે વૈમાનિક દેવ ‘અચરમ’ એ રૂપથી વ્યવહારવાળા કરાયા છે અતમાં લગવાનના

स्पर्शं पुनर्लप्स्यन्ते ते चैमानिकाः 'अवरमाः' इति व्यवह्रियन्ते, अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह- 'सेवं भंते! सव भंते' ति हे भदन्त! तदेवं-भगवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त! तदेवं भगवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति भावः ॥सू० ३॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहून्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि - जैनाचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां "श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका"ऽऽख्यायां व्याख्यायां अष्टमशतकस्य तृतीयोद्देशकः

समाप्तः ८-३

अब अन्तमें भगवानके वाक्यको स्वीकार करते हुए कहते हैं 'सेवं भंते! सेवं भंते! ति' हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य है। हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य है। इस प्रकार कह कर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ३॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकका तृतीय उद्देशक समाप्त ८-३

वाक्योनो स्वीकार करता गौतमस्वामी कहे छे के 'सेवं भंते सेवं भंते ति' हे भदन्त! आपे ने कहु छे ते सर्वथा सत्य छे, आपे ने कहु छे ते सर्वथा सत्य छे ओउ कही गौतम स्वामी पोताना स्थानपर विराजमान थछ गया ॥ सू. ३ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याका आठवां शतकका तृतीय उद्देशक समाप्त. ॥ ८-३ ॥

ચતુર્થોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે ।

અષ્ટમશતકસ્ય ચતુર્થોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

ક્રિયાપ્રકારાઃ, તાશ્ચ ક્રિયાઃ પञ्चविधाः- કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતિકીક્રિયાચ, તાસાં ભવાન્તરભેદાશ્ચ- આરમ્ભિકી, પારિગ્રહિકી, અપ્રત્યાખ્યાનિકી, માયાપ્રત્યયિકી, મિથ્યાદર્શન- પ્રત્યયિકી ચ, કાયિકી દ્વિવિધા અનુપરતકાયિકી, દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી ચ, આધિ- કરણિકી ક્રિયાપિ દ્વિવિધા-સંયોજનાધિકરણિકી, નિર્વર્તનાધિકરણિકી ચ । સર્વાસાશ્ચઅલ્પબહુત્વ વક્તવ્યતાનિરૂપણમ્ ।

અષ્ટમ શતક કા ચતુર્થ ઉદ્દેશક-

હસ અષ્ટમ શતકકે ચતુર્થ ઉદ્દેશકમેં જો વિષય કહા ગયા હૈ ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપસે હસ પ્રકાર હૈ- ક્રિયા પ્રકાર કથન । યે ક્રિયાઈ કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી ઔર પ્રાણાતિપાતિકી હસ તરહસે પાંચ પ્રકારકી હોતી હૈં ઔર અવાન્તર ભેદ કિતને હોતે હૈં- .इन सबका कथन; आरम्भिकी, परिगृहीता, अप्रत्याख्यानिकी, मायाप्रत्ययिकी और मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकीक્રियाओंका कथन कायिकी अनुपरतकાયिकी, दुष्प्रयुक्तकાયिकी क्रियाके भेदसे दो प्रकारकी है- ऐसा कथन. आधिकरणीकी क्रिया संयोजनाधिकरण और निर्वर्तनाधिकरणके भेदसे दो प्रकारकी है ऐसा कथन तथा सब क्रियाओंके अल्प बहुत्वका निरूपण ।

આઠમાં શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક-

આઠમ શતકના ચોથા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેના ટૂંક સાર નીચે પ્રમાણે છે-ક્રિયાના-પ્રકારોનું કથન કાયિકી, અધિકરણિકી પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી, અને પ્રાણાતિપાતિકી, આ પ્રમાણે ક્રિયાના પાંચ મુખ્ય પ્રકારોનું તથા તેમના ઉપભેદોનું કથન. આરમ્ભિકી, પરિગૃહીતા, અપ્રત્યાખ્યાનિકી, માયાપ્રત્યયિકી અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી, ક્રિયાઓનું કથન કાયિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ હોય છે. (૧) અનુપરતકાયિકી અને (૨) દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી અધિકરણિકી ક્રિયા પણ બે પ્રકારની હોય છે- (૧) સંયોજનાધિકરણ, અને (૨) નિર્વર્તનાધિકરણ. બધી ક્રિયાઓના અલ્પ બહુત્વનું નિરૂપણ આ ઉદ્દેશકમાં કર્યું છે.

कायिक्यादि वक्तव्यता-

मूलम्-रायगिहे जाव एवं वयासी-कइ णं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ ? गोयमा । पंच किरियाओ पणत्ताओ-तंजहा-काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापयं निरवसेसं भाणियव्वं जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ । सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति ॥ सू० १ ॥

छाया-राजगृहे यावत्-एवम् अवादीत्-कति खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः? गौतम ! पञ्चक्रिया प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कायिकी, आधिकरणिकी, एव क्रियापदं निरवशेषं मणितव्यम् यावत्-मायाप्रत्ययिक्यः, क्रियाः विशेषाधिकाः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० १ ॥

कायिकी आदि वक्तव्यता

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि

सूत्रार्थ-(रायगिहे जाव एवं वयासी) राजगृहनगरमें यावत् गौतमने ऐसा पूछा-(कइ णं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ) हे भदन्त ! क्रियाएँ कितने प्रकारकी कही गई है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंच किरियाओ पणत्ताओ) क्रियाएँ पांच कही गई हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं । (काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापदं निरवसेसं भाणियव्वं० जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ) कायिकी, आधिकरणिकी-इस प्रकार यहाँ पर प्रज्ञापना सूत्रका क्रियापद यावत् मायाप्रत्ययिकी क्रिया विशेषाधिक है यहाँ तक कहना चाहिये । (सेव भंते ! सेव

कायिकी आदि क्रियानु विवेचन-

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि-

सूत्रार्थ-(रायगिहे जाव एवं वयासी) ‘राजगृह नगरमां प्रलु पधार्या’, आ कथनथी शउ करीने ‘गौतमे प्रलुने आ प्रमाहे पृच्छु, त्या सुधीनु सभन्त कथन अही प्रलु करुं (कइणं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ ?) हे भदन्त ! क्रियाओ केटा प्रकारनी कही छे ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंच किरियाओ पणत्ताओ) क्रियाओ पांच प्रकारनी कही छे (तंजहा) ते पांच प्रकार नीचे प्रमाहे छे-(काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापदं निरवसेसं भाणियव्वं जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ) ‘कायिकी, आधिकरणिकी’, आ कथनथी शउ करीने ‘मायाप्रत्ययिकी क्रिया विशेषाधिक होय छे’ त्या सुधीनु प्रज्ञापना सूत्रना क्रियापदनु

टीका- तृतीयोद्देशके वैमानिकाः प्रतिपादिताः, ते च क्रियावन्तो भवन्ति अतश्चतुर्योद्देशके क्रियावक्तव्यतामाह - 'रायगिहे' इत्यादि । 'रायगिहे जान् एवं व्यासी-कङ्णं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ ?' राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः, श्रमणं भगवन्तं वन्दितुं पर्वत् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्वत् ततः शुश्रूषमाणो नमस्यन् विनयेन प्राञ्जलिपुटो गौतम भगवन्तम् एवं वक्ष्यमाणक्रमेण अवादीत् - हे भदन्त ! कति क्रियत्प्रकाराः खलु क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा ! पंच किरियाओ पणत्ताओ' हे गौतम !

अंते ! त्ति) हे भदन्त । आपका कथन सर्वथा सत्य ही है- हे भदन्त !
आपका कथन सर्वथा सत्य ही है- इस प्रकार कह कर वे गौतम
यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।

टीका- तृतीय उद्देशकमें वैमानिकदेवोंका प्रतिपादन किया गया है। ये क्रियावाले होते हैं। इस लिये इस चतुर्थ उद्देशकमें क्रिया संबंधी वक्तव्यताका कथन सूत्रकारने किया है 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहनगरमें यावत् स्वामी आये- श्रमण भगवान् को वंदना करनेके लिये परिषद् गई और धर्मोपदेश सुनकर अपने २ स्थान पर चली गई. इतनेमें धर्मतत्त्वको सुननेके अभिलाषी गौतमने प्रभुकी सेवा करते हुए दोनों हाथ जोड़कर बड़े विनयके साथ-उन्से ऐसा पूछा- 'कइ णं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ' हे भदन्त ! क्रियाएँ कितनी प्रकारकी कहीं गई हैं। उत्तरमें प्रभुने उनसे ऐसा कहा गोयमा ! हे गौतम 'पंच किरियाओ पणत्ताओ क्रियाएँ पांच कही गई हैं 'तजहा' जो इस तरहसे हैं- 'काइया,

સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) હે ભદ્રન્ત ! આપનુ કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભદ્રન્ત ! આ વિષયનુ આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ જ છે આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ :- ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં ગૈમાનિક દેવોનું પ્રતિષ્ઠાન કરવામાં આવ્યું છે. તેઓ ક્રિયાવાળા હોય છે તેથી આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે ક્રિયા વિષેની વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે ‘રાયગિહે જાવ એવં વયાસી’ રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વદણા નમસ્કાર કરવા માટે પરિષદ નીકળી ધર્મેપિદેશ સંભળીને લોકે પોત પોતાના સ્થાને ગાથા ગયા ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને જાણવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુની સેવા કરતા કરતાં, બન્ને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું- ‘કહિણં મતે ! કિરિયાઓ પણત્તાઓ ?’ હે ભદ્રન્ત ! ક્રિયાઓના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

પશ્ચવિધાઃ સ્વલુ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞાઃ ‘તંજહા- કાઙ્યા, અહિગરણિયા, એવં કિરિયાપયં નિરવસેસં ભાણિયવ્વં જાવ માયાવત્તિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ તદ્વથા કાયિકી, આધિકરણિકી, એવમ્-એતેન ક્રમેણ, ક્રિયાપદ પ્રજ્ઞાપનાયા દ્વાવિશતિતમપદં નિરવશેષ સર્વે ભણિતવ્યમ્, તથાચોક્તં પ્રજ્ઞાપનાયામ્- ‘કાઙ્યા, અહિગરણિયા, પાઓસિયા, પારિયાવણિયા, પાળાઙ્વાયકિરિયા’ इत्यादि, કાયિકી, અધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ, इत्यादि. તદવધિમાહ- યાવત્- માયાશ્રત્યયિક્યઃ ક્રિયાઃ વિશેષાધિકાઃ, તથા ચ પ્રજ્ઞાપનાયા અન્તિમસૂત્રમ્-‘એયાસિ ણં ભંતે ! આરંભિયાણં, પરિગાહિયાણં, અપચ્ચક્ખાણિયાણં, માયાવત્તિયાણં,

અહિગરણિયા. એવં કિરિયાપયં નિરવસેસં ભાણિયવ્વં જાવ માયાવત્તિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ કાયિકીક્રિયા, આધિકરણિકી ક્રિયા ઇસી ક્રમસે યહાં પર પ્રજ્ઞાપના કા ક્રિયાપદ જો કિ ૨૨વાં પદ હૈ સમ્પૂર્ણ કહના ચાહિયે । તથાચોક્ત પ્રજ્ઞાપનાયામ્- ‘કાઙ્યા, અહિગરણિયા પાઓસિયા પારિયાવણિયા પાળાઙ્વાયકિરિયા’ इत्यादि કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી ઓર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા યહાં જો એસા કહા ગયા હૈ કિ ‘જાવ માયાવત્તિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ સો ઉસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ પ્રજ્ઞાપના કા અન્તિમ સૂત્ર- ‘એયાસિ ણં ભંતે ! આરંભિયાણં, પરિગાહિયાણં અપચ્ચક્ખાણિયાણં, માયાવત્તિયાણ, મિચ્છાદંસણવત્તિયાણ ય કયરે

પચ કિરિયાઓ ણ્ણત્તાઓ’ ક્રિયાઓ પાચ પ્રકારની કહી છે ‘તં જહા’ તે પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે- ‘કાઙ્યા, અહિગરણિયા, એવં કિરિયાપયં નિરવસેસં ભાણિયવ્વં જાવ માયાવત્તિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ ‘કાયિકી ક્રિયા, અધિકરણિકી ક્રિયા’, इत्यादि જે કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ક્રિયા નામના ૨૨ મા પદમા કરવામાં આવ્યું છે, તે સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું ત્યાં તે પદમા આ પ્રમાણે કહ્યું છે- ‘કાઙ્યા, અહિગરણિયા, પાઓસિયા, પારિયાવણિયા, પાળાઙ્વાયકિરિયા’ ક્રિયાના પાચ પ્રકાર છે- [૧] કાયિકી, [૨] અધિકરણિકી, [૩] પ્રાદેષિકી, [૪] પરિતાપનિકી અને [૫] પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અહીં જે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘જાવ માયાવત્તિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-પ્રજ્ઞાપનાનું અંતિમસૂત્ર આ પ્રમાણે છે- ‘એયાસિ ણં ભંતે ! આરંભિયાણં, પરિગાહિયાણં, અપચ્ચક્ખાણિયાણં,

મિચ્છાદંસણવત્તિયાણય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થો વા મિચ્છાદંસણવત્તિયાઓ કિરિયાઓ' एतासां खलु भदन्त ! आरम्भिकीणाम्, पारिग्रहिकीणाम्, अप्रत्याख्यानिकीनाम्, मायाप्रत्ययिकीनाम्, मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकीनाञ्च, कतमा कतमाभ्योऽल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका मिथ्यादर्शनप्रत्ययिक्यः क्रियाः, मिथ्यादृष्टीनामेव जीयानां तासां सद्भावात्, 'अपञ्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ' 'अप्रत्याख्यान-

કયરે હિતો અપ્પા વા, વહુયા વા તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવા મિચ્છાદંસણવત્તિયાઓ કિરિયાઓ અપ્પચ્ચક્ખાણકિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ પરિગ્ગહિયાઓ વિસેસાહિયાઓ, આરંભયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ, માયાવત્તિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' यह है । सो यहां तक क्रियाओंके विषयका कथन जानना चाहिये. तात्पर्य कहनेका यही है कि- गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि- हे भदन्त ! इन आरंभिकी, पारिग्रहिकी, अप्रत्याख्यानिकी, मायाप्रत्ययिकी, और मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रियाओंके बीच कौनसी क्रियाएँ किन क्रियाओं की अपेक्षा अल्प हैं ? बहुत हैं ? तुल्य हैं ? और कौनसी क्रियाएँ विशेषाधिक हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! सबसे कम मिथ्यादर्शन प्रत्ययिकी क्रियाएँ हैं । ये क्रियाएँ मिथ्यादृष्टिजीवों में ही पायी जाती हैं । अप्रत्याख्यानक्रियाएँ इनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ।

માયાગત્તિયાણં, મિચ્છાદંસણવત્તિયાણ ય કયરે કયરે હિતો અપ્પા વા, વહુયા વા, તુલ્લા વા, વિસેસાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવા મિચ્છાદંસણવત્તિયાઓ કિરિયાઓ, અપ્પચ્ચક્ખાણકિરિયાઓ વિસેસાહિઓ પરિગ્ગહિયાઓ વિસેસાહિયાઓ આરંભિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ માયાવત્તિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' અહીં સુધીના કથન દ્વારા ક્રિયાઓના વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, એમ સમજવું. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે - ,

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવા પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'હે ભદન્ત ! આ આરંભિકી, પરિગ્રહીકી, અપ્રત્યાખ્યાનિકી, માયાપ્રત્યયિકી અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી ક્રિયાઓમાંથી કય કય ક્રિયાઓ કય કય ક્રિયાઓ કરતાં અલ્પ છે ? કય ક્રિયાઓ કય ક્રિયાઓ કરતાં અધિક છે ? કય કય ક્રિયાઓ કય કય ક્રિયાઓની સમાન છે ? અને કય ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે ?'

મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે- 'હે ગૌતમ ! સૌથી અલ્પ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી ક્રિયાઓ છે મિથ્યા દ્રષ્ટિ જીવોમાં જ આક્રિયાઓનો સંસ્કાર હોય છે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઓ તેના કરતા વિશેષાધિક હોય છે. કારણકે તે ક્રિયાઓનો સંસ્કાર મિથ્યાદ્રષ્ટિ

ક્રિયાઃ વિશેષાધિકાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટીનામ્ અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટીનાશ્ચ જીવાનાં તાસાં સદ્ભાવાત્, 'પારિગ્રહિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' પારિગ્રહિક્યઃ ક્રિયાઃ વિશેષાધિકાઃ, ઉપયુક્તાનાં મિથ્યાદૃશમવિરતસમ્યગ્દૃશમ્ દેશવિરતાનાશ્ચ જીવાનાં તાસાં સદ્ભાવાત્, 'આરંભિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' આરંભિક્યઃ ક્રિયાઃ વિશેષાધિકાઃ, ઉપયુક્તાનાં પ્રમત્તસંયતાનાશ્ચ જીવાનાં તાસાં સદ્ભાવાત્, 'માયાવત્તિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' માયાપ્રત્યયિક્યઃ ક્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તિ પૂર્વોક્તાનાં સર્વેષામ્ અપ્રમત્તસંયતાનાશ્ચ જીવાનાં તાસાં સદ્ભાવાત્, અત્રાર્યે ગાથાદ્વયમ્- 'મિચ્છા પચ્ચક્ષણે, પરિગ્ગહારંભ-માય કિરિયાઓ, કમસો મિચ્છા-અવિરય-દેસ પમત્ત-પ્પમત્તાણં ॥૧॥

ક्यों કિ इन क्रियाओंका सद्भाव मिथ्यादृष्टि जीवों में और अविरत सम्यग्दृष्टि जीवों में पाया जाता है। 'परिग्राहियाओ विसेसाहियाओ' पारिग्रहिकी क्रियाएँ इनसे भी विशेषाधिक हैं- क्यों कि ये क्रियाएँ मिथ्यादृष्टियों में, अविरत सम्यग्दृष्टियोंमें, और देशविरतिवाले जीवों में पायी जाती हैं। 'आरंभियाओ किरियाओविसेसाहियाओ' इनकी भी अपेक्षा आरंभिकी क्रियाएँ विशेषाधिक हैं-क्यों कि ये क्रियाएँ पूर्वोक्त मिथ्यादृष्टि आदि जीवों में और प्रमत्त जीवों में पायी जाती हैं। 'मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' मायाप्रत्ययिकी क्रियाएँ इनसे भी विशेषाधिक हैं- क्यों कि ये क्रियाएँ पूर्वोक्त मिथ्यादृष्टि आदि जीवों में और अप्रमत्त संयत सकषायी जीवों में पायी जाती हैं। प्रज्ञापना सूत्रके २२ वे पद में जो कायिकी आदि क्रियाएँ कही गई हैं-उनका तात्पर्य ऐसा है-जो ये कायिकी, आधिकारणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापकी,

જીવોમાં અને અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવોમાં હોય છે 'પરિગ્રહિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' પારિગ્રહિકી ક્રિયાઓ તેમના કરતા પણ વિશેષાધિક હોય છે, કારણકે તે ક્રિયાઓના સદ્ભાવ મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવોમાં, અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવોમાં અને દેશવિરતિવાળા જીવોમાં જોવામાં આવે છે 'આરંભિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' આરંભિકી ક્રિયાઓ તેમના કરતા પણ વિશેષાધિક હોય છે, કારણકે પૂર્વોક્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ જીવોમાં અને પ્રમત્તસંયત જીવોમાં તેમનો સદ્ભાવ હોય છે. 'માયાવત્તિયાઓ વિસેસાહિયાઓ' માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયાઓ તેમના કરતા પણ વિશેષાધિક હોય છે, કારણકે પૂર્વોક્ત મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ જીવોમાં તથા અપ્રમત્તસંયત સકષાયી જીવોમાં તે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ જોવા મળે છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૨ માં પદમાં કાયિકી આદિ જે ક્રિયાઓ કહી છે તેનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-

મિચ્છત્તવત્તિયાઓ, મિચ્છદ્દિટ્ઠીણ ચેવ તો થોવા,
સેસાણં એકેકો વડ્ઢઢ રાસી તઓ અદ્ધિયા ॥૨॥

છાયા- મિથ્યાપત્યાહ્યાને, પરિગ્રહારમ્મમાયાક્રિયાઃ,
ક્રમશો મિથ્યા અવિરત દેશ પ્રમત્તા-5 પ્રમત્તાનામ્ ॥૧॥
મિથ્યાત્વપ્રત્યયિક્કયઃ, મિથ્યાદ્દિટ્ઠીનાં ચેવ તાઃ સ્વોકાઃ,
ગેષાણામ્ એકેકા વડ્ઢને રાગિમ્મત્તોઽધિકાઃ ॥૨॥

તથાચ પ્રજ્ઞાપનાપદાનામયમાશયઃ- ૧ કાર્યિકી, ૨ આધિકરણિકી,
૩ પ્રાદ્વેષિકી, ૪ પારિતાપનિકી, ૫ પ્રાણાતિપાતિકી ચ, एताः पञ्च क्रियाः
सन्ति, तत्र कार्यायिकी क्रिया द्विविधा-अनुपरतकार्यायिकी, दुष्प्रयुक्तकार्यायिकी च,
तत्र प्राणातिपातादिसावध्ययोगात् देशेन सर्वदा वा अनिवृत्तानां जीवानाम्
अनुपरतकार्यायिकी क्रिया लगति, इयञ्च क्रिया अविरतमात्रस्यैव भवति,
कायादीनां दुष्प्रयोगेणोत्पद्यमाना क्रिया दुष्प्रयुक्तकार्यायिकी. इयञ्च क्रिया प्रमत्त-
साधुनामपि भवति, आधिकरणीकी क्रिया द्विविधा-संयोजनाधिकरणीकी,
निर्वर्तनाधिकरणीकी च, तत्र पूर्वं निष्पादितास्त्रशस्त्रादिवधसाधनानां

પ્રાણાતિપાતિકી પાંચ ક્રિયાઈ કહી ગઈ હૈં સો ઇન મેં સે કાર્યિકી
ક્રિયાસે દો પ્રકારકી હૈ- એક અનુપરત કાર્યિકી ક્રિયા ઓર દૂસરી
દુષ્પ્રયુક્તકાર્યિકી ક્રિયા । ઇન મેં પ્રાણાતિપાત આદિ સાવધયોગ સે ડેગરૂપ
સે યા સર્વથારૂપ સે વિરક્ત નહીં હોને વાલે જીવોંકે અનુપરત કાર્યિકી
ક્રિયા લગતી હૈ । યહ ક્રિયા અવિરતમાત્ર જીવકે હોતી હૈ । કાયાદિકોં
કે દુષ્પ્રયોગસે ઉત્પન્ન હોને વાલી ક્રિયાકા નામ દુષ્પ્રયુક્તકાર્યિકી ક્રિયા
હૈ । યહ ક્રિયા પ્રમત્તસાધુ જનોં કો હોતી હૈં । અધિકરણિકી ક્રિયા
દો પ્રકારકી હોતી હૈ- એક સંયોજનાધિકરણિકી ઓર દૂસરી નિર્વર્તનાધિ-
કરણિકી નિષ્પાદિત અસ્ત્રશસ્ત્રાદિક વધકે સાધનોંકા સયોજનસે તૈયાર

કાર્યિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી, એ
પાંચ પ્રકારની ક્રિયાઓ કહી છે. તેમાંથી કાર્યિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ કહ્યા છે.
(૧) અનુપરતકાર્યિકી ક્રિયા અને (૨) દુષ્પ્રયુક્તકાર્યિકી ક્રિયા પ્રાણાતિપાત આદિ સાવધ-
યોગથી અશતઃ કે સર્વથા [સંપૂર્ણતઃ] વિરક્ત નહીં થનાર જીવોને અનુપરતકાર્યિકી
ક્રિયા લાગે છે તે ક્રિયા માત્ર અવિરત જીવે જ કરે છે. કાયાદિકાના દુષ્પ્રયોગથી ઉત્પન્ન
થનારી ક્રિયાનું નામ દુષ્પ્રયુક્તકાર્યિકી ક્રિયા છે તે ક્રિયા પ્રમત્ત સાધુ જનો જ કરે છે.
અધિકરણિકી ક્રિયાના બે પ્રકાર છે. (૧) સંયોજનાધિકરણિકી અને (૨) નિર્વર્તનાધિકરણિકી
નિષ્પાદિત અસ્ત્રશસ્ત્રાદિક વધનાં સાધનોને સંયોજનથી તૈયાર કરવા તેનું નામ સંયોજનાધિ-

સંયોજનેન સઆકરણમ્ સંયોજનાધિકરણિકી, નવનવાસ્ત્રશસ્ત્રાણાં નિર્માણમ્ નિર્વર્તનાધિકરણિકી, સ્વસ્ય પરસ્ય ઉભયસ્ય વા અશુભચિન્તનમ્ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયોચ્યતે, एवं स्वस्य परस्य उभयस्य वा पीडनं दुःखोत्पादनं परिताप-
निकी क्रिया, स्वस्य परस्य उभयस्य वा जीवव्यपरोपणं प्राणातिपातिकी क्रिया व्यपदिश्यते इति भावः । अन्ते गौतमः भगवद्वाक्यमङ्गीकुर्वन्नाह—
'सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव,
हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव वर्तते इति ॥सू० १॥

अष्टमशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥८-४॥

करना यह संयोजनाधिकरणीकी क्रिया है । तथा नवीन २ अस्त्रशस्त्रोंका निर्माण करना वह निर्वर्तनाधिकरणीकी क्रिया है । अपना और दूसरेका तथा दोनोंका अशुभ चिन्तन करना यह प्राद्वेषिकी क्रिया है । अपने में, दूसरे में और दोनों में दुःखका उत्पादन करना यह पारितापनिकी क्रिया है । अपने जीवका, दूसरेके जीवका तथा दोनोंके जीवका व्यपरोपण - (मारना) करना यह प्राणातिपातिकी क्रिया है । अब अन्त में गौतम कहते हैं— ' सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! त्ति ' हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह सब बिलकुल सत्य है । हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह सब बिलकुल सत्य है । इस प्रकार कह कर वे गौतम-यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

॥ चतुर्थ उद्देशक समाप्त ॥

કરણિકી ક્રિયા છે તથા નવીન નવીન અસ્ત્રશસ્ત્રનું નિર્માણ કરવું તેનું નામ નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે. પોતાનું, અન્યનું તથા ઉભયનું અશુભ ચિન્તન કરવું તેનું નામ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા છે નિજમાં, અન્યમાં કે ઉભયમાં દુઃખનું ઉત્પાદન કરવું તેનું નામ પરિતાપનિકી ક્રિયા છે પોતાના જીવની, અન્યના જીવની કે ઉભયના જીવની હત્યા કરવી તેનું નામ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા છે

સૂત્રને ઉપસંહાર કરતાં ગૌતમ સ્વામી કહે છે— ' સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ' હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે હે ભદન્ત ! આપનું કથન યથાર્થ છે આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા ॥ સૂ૦ ૧ ॥

॥ ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥

અથ પશ્ચમોદેશકઃ પ્રારમ્ભયતે

અષ્ટમગતકસ્ય પશ્ચમોદેશકમ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

આજીવિકસ્ય પ્રશ્નઃ, કૃતસામાયિકસ્ય શ્રાવકસ્ય ભાણ્ડપાત્રવસ્ત્રાદિ-
વસ્તૂનિ યદિ કશ્ચિદપહરેત્ તદા સ સ્વભાણ્ડાદિકં વા અનુગવેષયેત્? યદિ
અપહૃતં ભાણ્ડાદિકમ્ અભાણ્ડાદિકં ભવતિ તર્હિ કથં સ્વભાણ્ડાદિકમ્ અનુ-
ગવેષયતિ ઃતિ વક્તુ પર્યેતિ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, મમત્વભાવસ્યાપ્રત્યાખ્યાનાત્ તાદૃશવ્ય-
વહારો ભવતિ, તથાકૃતસામાયિકસ્ય શ્રાવકસ્ય સ્ત્રીમ્ કશ્ચિદુપપતિઃ યદિ વ્યભિચરે-
ત્તદા કિં તસ્ય સ્ત્રીં વ્યભિચરતિ? કિં વા તેમ્ય અજાયાં સ્ત્રીભિર્નાં વ્યભિચરતિ?

અષ્ટમ શતકકા પંચમ ઉદેશક પ્રારંભ-

અષ્ટમ શતક કે હસ પંચમ ઉદેશક મેં જો વિષય કહા ગયા
હૈ- ઉસકા વિચારણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ- આજીવિક કા પ્રશ્ન-
જિસને સામાયિક ધારણ કરલી હૈ એસે શ્રાવક કે કિ જો શ્રમણકે
ઉપાશ્રય મેં વૈઠા હુઆ હૈ ભાણ્ડ, માત્ર આદિકો યદિ કોઈ ચુરા લેતા
હૈ તો સામાયિક કર ચુકને કે વાદ વહ ભાણ્ડાદિકોં કી ગવેષણા
કરતા હૈ? યા દૂસરેકે ભાણ્ડ આદિ કી ગવેષણા કરતા હૈ? યદિ
અપહૃત- ચુરાયા હુઆ ભાણ્ડ આદિક અભાણ્ડ સાદિરૂપ હો જાતે હૈં,
તો વહ અપને ભાણ્ડ આદિકી ગવેષણા કરતા હૈ, એસા કૈસે કહા જા
સકતા હૈ? મમત્વભાવકા ઉસને ત્યાગ નહીં ક્રિયા હૈ, ઇમલિયે એસા
વ્યવહાર હોતા હૈ. જિમને સામાયિક ધારણ કરલી હૈ એસે શ્રાવકકી
સ્ત્રી કે સાથ યદિ કોઈ અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ તો વહ ઉસકી

આઠમા શતકનો પાંચમો ઉદેશક પ્રારંભ-

આઠમા શતકના પાંચમા ઉદેશકમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે,
તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે- આજીવિકનો પ્રશ્ન- ‘જેણે સામાયિક ધારણ કરેલી
છે એવા શ્રમણના-ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા શ્રાવકના વસ્ત્ર, આભૂષણ, પાત્ર આદિને કોઈ ચોરી
બંધ અને સામાયિક પૂરી થયા બાદ જો તે શ્રાવક તેની શોધ કરે તો શું તે તેના
પોતાનાં વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે એમ કહી શકાય? કે અન્યના વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે
છે એમ કહી શકાય? જો ચોરાયેલા વસ્ત્રાદિકા અવસ્ત્રાદિ રૂપ થઈ જતા હોય, તો તે
પોતાના વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે, એમ કૌની રીતે કહી શકાય છે’ તેણે
મમત્વભાવનો ત્યાગ કર્યો હોતો નથી. તેથી એવું કહી શકાય છે’, એવો ઉત્તર.

પ્રશ્ન.- જેમણે સામાયિક ધારણ કરેલી છે એવા શ્રાવકની પત્ની સાથે જો કોઈ
અનિષ્ટ વ્યવહાર કરે, તો તે તેની (તે શ્રાવકની) પત્ની સાથે અશિષ્ટ વહેવાર કરે છે, એમ

इति व्यवहारः स्यात् ? प्रत्याख्यानात् सा स्त्री तस्य अस्त्री भवेत् ? यदि सा तस्य अस्त्री भवेत् तदा तस्य स्त्रीं व्यभिचरतीति कथं व्यवहारः स्यात्, इति प्रश्नः, प्रेमबन्धनस्य अविच्छेदात् तथाव्यवहार इति समाधानम्, श्रावकः स्थूलप्राणातिपातप्रत्याख्यानं कथं कुर्यात् ? इति प्रश्नः, अतीतकालसम्बन्धि-प्राणातिपातस्य प्रतिक्रमणप्रकाराणाम्, वर्तमानकालसम्बन्धिप्राणातिपातस्ते संवरप्रकाराणाम् अनागतकालसम्बन्धिप्राणातिपातस्य प्रत्याख्यानप्रकाराणां प्ररूपणात्मकमुत्तरञ्च, ततः स्थूलमृषावादस्य प्रत्याख्यानप्रकारनिरूपणम्, स्थूलस्तेयस्य प्रत्याख्यानप्रकारप्ररूपणम्, स्थूलमैथुनस्य प्रत्याख्यानप्रकार-

સ્ત્રી કે સાથ અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ ? યા उसकी अस्त्री के साथ अशिष्ट व्यवहार करता है ? प्रत्याख्यान से क्या उसकी वह स्त्री, उसकी स्त्री नहीं होती है ? यदि वह उसकी स्त्री नहीं है तो वह उसकी स्त्रीके साथ अशिष्ट व्यवहार करता है, ऐसा व्यवहार कैसे हो सकता है ? उसके साथ उसका प्रेम विच्छिन्न नहीं हुआ है- इसलिये वह उसकी स्त्री मानो गई है- ऐसा समाधान ! श्रावक स्थूल प्राणितातिपातका प्रत्याख्यात कैसे करता है ? अतीतकाल संबंधी प्राणातिपातकी वह निन्दा करता है, वर्तमान संबंधी प्राणातिपातका वह संवर करता है और भविष्यत् काल संबंधी प्राणातिपातका वह प्रत्याख्यान- (नहीं करूंगा ऐसी प्रतिज्ञा) करता है । इसी तरह से वह स्थूल मृषावादका, प्रत्याख्यान करता है, स्थूल चोरीका प्रत्याख्यान करता है, स्थूल मैथुनका प्रत्याख्यान करता है । स्थूल परिग्रहका

કહી શકાય ? કે તેની અસ્ત્રી (પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી) સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે એમ કહી શકાય ? પ્રત્યાખ્યાનથી તેની તે પત્ની શુ તેની પત્ની મટી જતી નથી ? જો તે તેની પત્ની મટી જાય છે એમ માનવામા આવે, તો તે માણસ તે શ્રાવકનો પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, એમ કેવી રીતે કહી શકાય ? ‘તેની સાથેનો તેનો પ્રેમ [વિચ્છિન્ન થયો નથી [તૂટ્યો નથી], તે કારણુકે તેને તેની પત્ની માનવામા આવી છે એવું સમાધાન પ્રશ્ન :- શ્રાવક સ્થૂલ પ્રાણુતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કેવી રીતે કરે છે ? ઉત્તર :- ભૂતકાળના પ્રાણુતિપાતની તે નિંદા કરે છે, વર્તમાનકાળના પ્રાણુતિપાતનો તે સંવર કરે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં પ્રાણુતિપાત નહીં કરું એવા પ્રત્યાખ્યાન [પ્રતિજ્ઞા] કરે છે એજ પ્રમાણે તે સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સ્થૂલ ચોરીના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સ્થૂલ મૈથુનના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે અને સ્થૂલ પરિગ્રહના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે આશ્ચર્યકર

प्ररूपणम्, स्थूलपरिग्रहस्य प्रत्याख्यानप्रकार प्ररूपणम्, आजीविकसिद्धान्तः, आजीविकस्य द्वादश श्रमणोपासकाः, श्रावकाणां नव्यर्यानि पञ्चदश कर्मादानानि, देवलोकवक्तव्यता च ।

परिग्रहादिक्रियावक्तव्यता

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी— आजीविया णं भंते !
थेरे भगवंते एवं वयासी— समणोवासगस्स णं भंते ! सामा-
इयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा,
सेणं भंते ! तं भंडं अणुगवेसमाणे किं सयं भंडं अणुगवे-
सइ ? परायगं भंडं अणुगवेसइ ? गोयमा ! सयं भंडं अणु-
गवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ । तस्स णं भंते ! तेहिं
सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे
भवइ ? हंता अभंडे भवइ, से केणं खाइमं अट्टेणं भंते !
एवं वुच्चइ सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणु-
गवेसइ ? गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ— णो मे हिरण्णे, नो मे
सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे, णो मे विउलधणकणगरयण-
मणिमोत्तियसखसिलप्पवालरत्तरयणमाइए संतसारसावएज्जे,
समत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ, से तेणट्टेणं गोयमा !
एवं वुच्चइ सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुग-
वेसइ, समणोवासगस्सणं भंते ! सामाइयकडस्स समणो-

प्रत्याख्यान करता है । आजीविका सिद्धान्त आजीविक के १२ श्रमणोपासक, श्रावकोंके छोड़ने योग्य १५ कर्मादानका कथन और देवलोक वक्तव्यता ।

सिद्धान्तानु, आजीविकना १२ श्रमणोपासकानुं अने श्रावकोअे छोडवा तापक १५ कर्मादानानुं कथन, अने देवलोकनी वक्तव्यता.

वस्सए अच्छमाणस्स केइ जायं चरेज्जा, से णं भंते ! किं जायं चरइ, अजायं चरइ ? गोयमा ! जायं चरइ, नो अजायं चरइ, तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोस-होववासेहिं सा जाया अजाया भवइ ? हंता अजाया भवइ, से केणं खाइणं अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जायं चरइ, नो अजायं चरइ ? गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ-णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी, णो मे भज्जा, णो मे पुत्ता, णो मे धूया, नो मे सुण्हा, पेज्जबंधणे पुण से अवोच्छिन्ने भवइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! जाव नो अजायं चरइ ॥ सू. १ ॥

छाया- राजगृहे यावत् एवम् अवादीत् - आजीविका खलु भदन्त ! स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! सामायिक-कृतस्य श्रमणोपाश्रये आसीनस्य कश्चित् भाण्डम् अपहरेत्, स खलु भदन्त ! तद् भाण्डम् अनुगवेषयन् किं स्वकीयम् भाण्डम् अनुगवेषयति, परकीयं

परिग्रहादि क्रिया वक्तव्यता-

‘ रायगिहे जाव एवं वयासी ’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(रायगिहे जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में यावत् ऐसा कहा-पूछा (आजीविया णं भंते ! येरे भगवंते एवं वयासी) हे भदन्त ! आजीविकोंने स्थविर भगवन्त से ऐसा कहा-(समणोवासगस्स णं भंते ! सामाह्यकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा-सेणं भंते ! तं भंडं अनुगवेषमाणे किं सयं भंडं अनुग-

परिग्रहादि क्रियानी वक्तव्यता-

‘ रायगिहे जाव एवं वयासी ’ इत्यादि-

सूत्रार्थ-(रायगिहे जाव एवं वयासी) ‘ राजगृह नगरमें महावीर प्रभु पधार्या ’. अर्द्धीथी शङ्क करीने ‘ गौतम स्वामीओ पूछथु ’, त्यां सुधीनुं कथन अर्द्धीं प्रहस्य करवुं. (आजीवियाणं भंते ! येरे भगवंते एवं वयासी) हे भदन्त ! आजीविकाओ स्थविर भगवतोने ओवुं कहुं :- (समणोवासगस्स णं भंते ! सामाह्यकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा - सेणं भंते ! तं भंडं अनुगवे-

માણ્ડમ્ અનુગવેષયતિ, તસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! તૈઃ શીલવ્રતગુણવિરમણપ્રત્યાખ્યાન-
પૌષધોપવાસૈસ્તદ્ માણ્ડમ્ અમાણ્ડં ભવતિ ? હન્ત અમાણ્ડં ભવતિ, તત્ કેન પુનઃ
સ્વલુ અર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે - સ્વકીય માણ્ડં અનુગવેષયતિ, નો પરકીયં

વેસહ, પરાયગં મંડં અણુગવેસહ, ગોયમા ! સયં મંડં અણુગવેસહ ણો
પરાયગં મંડં અણુગવેસહ) હે ભદન્ત ! કોઈ શ્રાવક હો ઓર उसने
સામાયિકધારણ કરલી હો-ઓર વહીં ઉપાશ્રય મેં વહ વૈઠા હો- અવ
યદિ કોઈ उसके भाण्डोंका अपहरण करता है (चुरा लेता है) तो
हे भदन्त ! वह सामायिक के बाद उन भांडोंकी गवेषणा करता
है-तो क्या वह उन अपने भांडोंकी गवेषणा करता है ? या
दूसरों के भाण्डोंकी गवेषणा करता है ? (गोयमा) हे गौतम !
(सयं मंडं अणुगवेसइ, नो परायगं मंडं अणुगवेसइ) वह श्रावक
अपने भाण्डों की गवेषणा करता है-दूसरों के भाण्डोंकी वह गवे-
षणा नहीं करता है । (तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमण-
पच्चक्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे भवइ ?) हे भदन्त !
उन शीलव्रत, गुणव्रत, विरमणव्रत, प्रत्याख्यान और पौषधोपवास से
उस श्रावकका वह अपहृत (चुराया हुआ) भांड अभाण्ड हो जाता
है क्या ? (हंता भवइ) हां, गौतम ! वह अभाण्ड होजाता ह ।
(से केणं खाइणं अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, सयं मंडं अणुगवेसइ, णो
परायगं मंडं अणुगवेसइ) हे भदन्त ! यदि वह उसका अभाण्ड हो
जाता है तो फिर आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह

સમાણે કિં સયં મંડં અણુગવેસइ, પરાયગં મંડં અણુગવેસइ ગોયમા ?
સયં મંડં અણુગવેસइ નો પરાયગં મંડં અણુગવેસइ ?) હે ભદન્ત ! કોઈ એક
શ્રાવક સામાયિક ધારણ કરીને ઉપાશ્રયમા બેઠો છે ત્યારે કોઈ તેના ભાંડ [વસ્ત્ર, આભૂષણાદિ]
ચોરી બાય છે ત્યાર બાદ સામાયિક પૂરી થયા પછી જો તે શ્રાવક તે ભાંડોની તપાસ કરે,
તો શું તે શ્રાવક પોતાના તે ભાંડોની તપાસ કરે છે ? કે અન્યના ભાંડોની તપાસકરે છે ?
(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સયં મંડં અણુગવેસइ, નો પરાયગં મંડં અણુગવેસइ)
હે ગૌતમ તે શ્રાવક પોતાના ભાંડોની શોધ કરે છે - પારકા ભાંડોની શોધ કરતો નથી.
(તસ્મણં ભંતે ! તેહિં સીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસેહિં સે મંડે
અમંડે ભવइ) હે ભદન્ત ! તે શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન અને
પૌષધોપવાસથી શું તે શ્રાવકનાં તે ચોરાયેલા ભાંડ અભાંડ બની બાય છે ખરાં ?
(હંતા ભવइ) હા ગૌતમ ! તે અભાંડ બની બાય છે (સે કેણં ક્ખાઈણં અટ્ટેણં
ભંતે ! એવં વુચ્ચइ, સયં મંડં અણુગવેસइ, ણો પરાયગં મંડં અણુગવેસइ)
હે ભદન્ત ! જો તે તેના પોતાનાં અભાંડ થઈ બાય છે, તો આપ શ્રી ધારણો એવું કહે

भाण्डम् अनुगवेषयति ? गौतम ! तस्य खलु एवं भवति - नो मे हिरण्यम्, नो मे सुवर्णम्, नो मे कांस्यम्, नो मे दृष्यम्, नो मे विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालरत्नरत्नादिसत्सारस्वापतेयम्, ममत्वभावः पुनः तस्य अपरिज्ञातो भवति, तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते - स्वकीयं भाण्डम् अनुगवेषयति, नो परकीयं भाण्डम् अनुगवेषयति । श्रमणोपासकस्य खलु

अपने भाण्डकी गवेषणा करता है दूसरेके भाण्डकी गवेषणा नहीं करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, नो मे सुवर्णे नो मे कंसे, णो मे दूसे, णो मे विडलधणकणगरयणमणिमोत्तिय संखसिलप्पवालरत्तरयणमाइए, संतसारसावएज्जे, ममत्तभावे पुणसे अपरिण्णाए भवइ-से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ) हे गौतम ! सामायिक करने वाले श्रावक के मन में ऐसा परिणाम होता है कि हिरण्य (चांदी) मेरा नहीं है, सुवर्ण मेरा नहीं हैं, कांसा मेरा नहीं है, वज्र मेरा नहीं है, विपुल, धन, कनक, रत्न, मणि, मोती, शंख, प्रवाल, लालरत्न, इत्यादि विद्यमान सारभूत द्रव्य मेरा नहीं है परंतु इन वस्तुओं से उसका ममत्वभाव प्रत्याख्यान नहीं हुआ है अर्थात् इस पदार्थों से उसने ममत्वभावका प्रत्याख्यान नहीं किया है । इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि वह अपने भांडोंकी गवेषणा करता है । दूसरे के भाण्डोंकी वह गवेषणा नहीं करता है । (समणो-

छे ३ ते तेना पोतानां लांडनी शोध करे छे - पारइ लांडनी शोध करतो नथा ? (गोयमा !) हे गौतम ! (तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, नो मे सुवर्णे णो मे कंसे, णो मे दूसे, णो मे विडलधणकणगरयणमणिमोत्तिय संखसिलप्पवालरत्तरयणमाइए, संतसारसावएज्जे, ममत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ-से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ) सामायिक करने श्रावकना मनमा जेवा परिणाम (लाव) छे ३ आ चांदी भारी नथी, सोनु भारु नथी, कांसु भारु नथी, वज्र भारा नथी, विपुल धन, कनक, रत्न, मणि, मोती, शंख प्रवाल, लाख रत्न वज्रे विद्यमान सारभूत द्रव्य भारा नथी; परन्तु जे वस्तुज्यो प्रत्येना ममत्व भावना प्रत्याख्यान तेहो कर्था छे ३ नथी. हे गौतम ! ते कारणे मे जेवुं कहु छे ३ श्रावक पोताना लांडनी तपास करे छे-अन्धनां भांडोनी तपास करतो नथी.

મદન્ત ! સામાયિકકૃતસ્ય શ્રમણોપાશ્રયે આસીનસ્ય કશ્ચિત્ જાયાં ચરેત્, સ સ્વલુ મદન્ત ! કિં જાયાં ચરતિ, અજાયાં ચરતિ ? ગૌતમ ! જાયાં ચરતિ, નો અજાયાં ચરતિ, તસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! તૈઃ શીલવ્રતગુણ-વિરમણ-પ્રત્યાખ્યાન-પૌષ્ઠોપવાસૈઃ સા જાયા અજાયા ભવતિ ? હન્ત, અજાયા ભવતિ, તત્ કેન પુનરર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે-જાયાં ચરતિ, નો અજાયાં ચરતિ ? ગૌતમ ! તસ્ય સ્વલુ

વાસગસ્સ ણં મંતે ! સામાયિકકલ્હસ્સ સમણોવસ્સણ અચ્છમાણસ્સ કેહ જાયં ચરેજ્ઞા, સે ણં મંતે ! કિં જાયં ચરહ, અજાયં ચરહ) હે મદન્ત ! જિસને સામાયિક ધારણ કીહૈ એસે શ્રમણોપાસક-શ્રાવકકી જોકિ ઉપાશ્રય મેં થૈઠા હુઆ હૈ ઉસકે સ્ત્રી સે કોહ અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ, તો કયા વહ ઉસકી સ્ત્રી સે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ યા અન્ય કી સ્ત્રી સે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જાયં ચરહ, નો અજાયં ચરહ) વહ ઉમકી સ્ત્રી સે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ, અન્ય કી સ્ત્રી સે અશિષ્ટ વ્યવહાર નહીં કરતા હૈ । (તસ્સ ણં મંતે ! તેહિં સીલવ્યગુણવેરમણપચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસેહિં સા જાયા અજાયા ભવહ) હે મદન્ત ! ઉન શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન ઓર પૌષ્ઠોપવાસ ઇનસે ઉસ શ્રાવકકી વહ સ્ત્રી અજાયા-અન્ય સ્ત્રી હો જાતી હૈ કયા ? (હંતા, ભવહ) હાં, ગૌતમ ! વહ ઉસકી સ્ત્રી અસ્ત્રી હો જાતી હૈ । (સેકેણં સ્વાહણં અટ્ટેણ મંતે ! એવં બુચ્છહ, જાયં ચરહ,

(સમણોવાસગસ્સ ણં મંતે ! સામાયિકકલ્હસ્સ સમણોવાસણ અચ્છમાણસ્સ કેહ જાયં ચરેજ્ઞા, સે ણં મંતે ! કિં જાય ચરહ, અજાયં ચરહ ?) હે મદન્ત ! જેણે સામાયિક ધારણ કરેલી હોય અને જે ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા હોય એવા શ્રમણોપાસકની (શ્રાવકની) પત્ની સાથે કોઈ માણસ અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે, તો શું તે માણસ તેની [તે શ્રાવકની] પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, કે અન્યની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (જાયં ચરહ, નો અજાયં ચરહ) તે માણસ તેની [તે શ્રાવકની] પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, અન્યની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતો નથી. (તસ્સ ણં મંતે ! તેહિં સીલવ્યગુણવેરમણપચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસેહિં સા જાયા અજાયા ભવહ) હે મદન્ત ! તે શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષ્ઠોપવાસથી શું તે શ્રાવકની તે પત્ની અભ્યાથ યથ જાય છે ખરી - પત્ની તરીકેના સંબંધ મટી જાય છે ખરો ? (હંતા ભવહ) હા, ગૌતમ ! તેની તે પત્ની અભ્યાથ [અપત્ની] યથ જાય છે (સે કેણં સ્વાહણં અટ્ટેણ મંતે ! એવં બુચ્છહ, જાયં ચરહ, નો અજાયં ચરહ ?)

‘એવં ભવતિ-નો મે માતા, નો મે પિતા, નો મે ભ્રાતા, નો મે ભગિની, નો મે માર્યા, નો મે પુત્રઃ, નો મે દુહિતા, નો મે સ્ત્રુપા, પ્રેમવન્ધનં તસ્ય અવ્યુચ્છિન્નં ભવતિ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! યાવત્ નો અજાયં ચરતિ ॥મૂ. ૧॥

ટીકા- ચતુર્થોદ્દેશકે ક્રિયા પ્રરૂપિતા, તદધિકારાત્ પરિગ્રહાદિક્રિયા નો અજાયં ચરઈ) હે ભદન્ત ! યદિ વહ સ્ત્રી ઉસકી નહોં રહતી હૈ- અન્ય સ્ત્રી હોજાતાં હૈ- તો ફિર એસા આપ કિસ કારણસે કહતે હૈં કિ વહ પુરુષકી સ્ત્રીકે સાથ અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ । (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તસ્સણં એવં ભવઈ-જો મે માયા, જો મે પિયા જો મે માયા જો મે ભગિની, જો મે મજ્ઞા, જો મે પુત્તા, જો મે ધૂયા, જો મે સુળ્હા. પેજ્જવંધજો પુણસે અવોચ્છિન્ને ભવઈ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ? જાવ નો અજાયં ચરઈ) સામાયિક કરને વાલે આવકકે મનસેં ઉસ સમય એલા પળિામ્ હોતા હૈ કિ માતા મેરી નહીં હૈં, પિતા મેરે નહીં હૈં ! માઈ મેરે નહીં હૈં, વહિન મેરી નહીં હૈ । માર્યા સ્ત્રી મેરી નહીં હૈં । પુત્ર મેરે નહીં હૈં । લડકી મેરી નહીં હૈ । પુત્રવધૂ મેરી નહીં હૈ । પરન્તુ ઇન સબ સે ઉસકા પ્રેમવધન છૂટતા નહીં હૈ । ડસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ વહ પુરુષ ઉનકી સ્ત્રી સે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતા હૈ । અન્ય સ્ત્રી સે અશિષ્ટ વ્યવહાર નહી કરતા હૈ ।

ટીકાર્થ :- ચતુર્થ ઉદ્દેશકમેં ક્રિયાકા પ્રરૂપણ ક્રિયા ગયા હૈ- ઇસી સંવંધકો લેકર સૂત્રકારને પરિગ્રહાદિ વિષયક વિચાર યહાં હે ભદન્ત ! જો તે તેની પત્ની રહેતી નથી - અપના બની જાય છે - તો આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે પુરુષ તેની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તસ્સણં એવં ભવઈ - જો મે માયા, જો મે પિયા જો મે માયા, જો મે ભગિની, જો મે મજ્ઞા, જો મે પુત્તા, જો મે ધૂયા, જો મે સુળ્હા, પેજ્જવંધજો પુણસે અવોચ્છિન્ને ભવઈ, સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ નો અજાય ચરઈ) સામાયિક કરનાર આવકના મનના પરિણામ એ વખતે એવાં હોય છે કે માતા મારી નથી, પિતા મારા નથી, ભાઈઓ મારા નથી, બહેનો મારી નથી, પુત્રો મારા નથી, પુત્રીઓ મારી નથી અને પુત્રવધૂ પણ મારી નથી. પરંતુ એ બધાં સાથેતુ તેનું પ્રેમબંધન છૂટતું નથી હે ગૌતમ ! તે કારણે એવું કહ્યું છે કે તે પુરુષ તેની સ્ત્રી સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, અન્યની સ્ત્રી સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતો નથી

ટીકાર્થ :- ચોથા ઉદ્દેશકમા ક્રિયાનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે. એજ સબધને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે આ ઉદ્દેશકમા પરિગ્રહ આદિ વિષેનો વિચાર પ્રકટ કર્યો છે

विषयकविचारमाह- 'रायगिहे जाव एव वयासी' राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः, समवसृतं भगवन्तं वन्दितुं पर्वत् निर्गच्छति, धर्मदेशनाश्रवणानन्तरं प्रतिगता पर्वत्, ततः शुश्रूषमाणो नमस्यन् विनयेन प्राञ्जलिपुटः गौतमः एवं वक्ष्यमाणक्रमेण अवादीत्- 'आजीविया णं भंते धेरे भगवंते एव वयासी' आजीविकाः गोशालकशिष्याः खलु भदन्त ! स्थविरान् निर्ग्रन्थान् भगवतः; एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः- राजगृहे नगरे भिक्षार्थं भ्रमतः श्रमणनिर्ग्रन्थान् प्रति गोशालकशिष्याः कृत्पृष्टवन्तस्तत् गौतमः स्वयमेवानुवदन्नाह- 'समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा' हे भदन्त ! श्रमणोपासकस्य श्रावकस्य खलु सामायिककृतस्य कृतसामायिकस्य प्रतिपन्नाद्यशिक्षाव्रतस्य श्रमणोपाश्रये

प्रस्तुत किया है- 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगरमें यावत् -स्वामी पधारे-स्वामीको आया हुआ जानकर उनको वदना करनेके लिये परिषद अपने २ स्थानसे निकली-प्रभु महावीर के पास पहुँच कर उससे धर्मापदेश सुना-धर्मोपदेश सुनकर वह वापिस अपने २ स्थान पर चली आई। उसके बाद धर्म सुननेकी अभिलाषा वाले गौतम-स्वामीने प्रभुको नमस्कार करके उनसे दोनों हाथ जोड़कर बड़े विनय के साथऐसा पूछा- 'आजीविया णं भंते ! धेरे भगवंते एवं वयासी' हे भदन्त ! राजगृह नगरमें भिक्षाप्राप्तिके निमित्त भ्रमण करने वाले श्रमण निर्ग्रन्थों से गोशालक के शिष्योंने इस प्रकार से पूछा- 'समणोवासगस्सणं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स-केइ भंडे अवहरेज्जा' हे भदन्त ! श्रमणोपासक-श्रावक कि जिसने सामायिक शिक्षाव्रत धारण किया है ओर जो उपाश्रय में बैठा हुआ

'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगरमां महावीर प्रभु पधार्या, तेभने वंछु नमस्कार करवा भाटे परिषद नकणी वंछु नमस्कार करीने धर्मोपदेश सांलण्या पछी परिषद विप्रशय गछ त्यार भाद धर्मतु तत्त्व समजवानी अलिखावावाणा गौतम स्वामीअे महावीर प्रभुने वंछु करी नमस्कार कर्या अने णन्ने हाथ जेडीने विनयपूर्वक आ प्रमाणे पूछथुं - 'आजीवियाणं भंते ! धेरे भगवंते एवं वयासी' हे भदन्त ! राजगृह नगरमां भिक्षाप्राप्तिने भाटे श्रमणु करतां श्रमणु निर्ग्रन्थाने गोशालकना शिष्याअे आ प्रमाणे पूछथुं - 'समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा' हे भदन्त ! कोइ अेक श्रावक [श्रमणोपासक] सामायिक शिक्षाव्रत धारणु करीने उपाश्रयमां जेठेयो छे हुवे कोइ पुरुष तेणु सामायिक

प्रायः श्रावकस्य सामायिकं प्रतिपद्यते इति श्रावकाचारः, अत एव श्रमणोपाश्रये आसीनस्य स्थितस्य श्रावकस्य कश्चित्पुरुषो भाण्डम् उपाश्रये सामायिककरणसमये समवतारितवस्त्रभूषणादिकं तथा तद्गृहेस्थितं वस्त्रादिकम् अपहरेत् चोरयेत् 'से गं भंते !' स खलु भदन्त ! 'तं भंडं अणुगवेसमाणे किं सयं भंडं अणुगवेसइ, परायणं भंडं अणुगवेसइ ?' तत् चोरेणापहतं भाण्डं वस्त्रादिकम् अनुगवे-
षयन् अन्वेषयन् किं स्वकीयं निजं तद् भाण्डम् वस्त्रादिकम् अनुगवेपयति ? परकीयं वा तद् भाण्डं वस्त्रादिकम् अनुगवेपयति ? अपहतं तद् वस्तु स्वसम्बन्धि-
त्वात् स्वकीयं वा, सामायिकप्रतिपत्तिममये परिग्रहस्य प्रत्याख्यातत्वात्

है यदि कोई पुरुष उसके सामायिक समय में उतारे गये वस्त्र भूषणादिकों को तथा उसके घरमें रहे हुए वस्त्रादिकोंको चुरा लेता है तो वह श्रावक सामायिक ममासिके बाद चौरापहत उन भाण्डादिकों की गवेषणा जो करता है-सो क्या वह अपने भाण्डोंकी गवेषणा करता है. या दूसरे के भाण्डोंकी गवेषणा करता है ? हैं तो वे भाण्डादिक उसी के क्यों कि वे उसके संबंधी हैं । परन्तु जब उसने सामायिक धारण की है. तब उसने उनका प्रत्याख्यान कर दिया है अतः वे उसके संबंधी नहीं रहे । तात्पर्य पूछनेका ऐसा है कि जब तक उसने सामायिक धारण नहीं की हैं तब तक तो वे उसके संबंधी हैं अतः ऐसी स्थिति में यदि कोई उन्हें चुरा लेता है तो वह उन अपने भाण्डोंकी गवेषणा करता ही है-क्यों कि वे उसके हैं । परन्तु जब उसने सामायिक धारण कर ली है-तब उस स्थिति में जब तक वह सामायिक में स्थित है तब तक परिग्रहको उसने प्रत्या

कस्ती वभते उतारेलां कपडा तथा आभूषणादिके तथा तेना घरमां रहेलां वस्त्रादिकोने चोरी जय छे ते पछी सामायिक पूरी यथा ग्राह्ये ते श्रावक ते चोरयेलां वस्त्रादिकोनी शोध करवा भाडे, तो शुं ते तेनां पोतानां वस्त्रादिकोनी शोध करे छे, के अन्यना वस्त्रादिकोनी शोध करे छे ? [ते वस्त्रादिक तेनी भाविकोना होवाथी तेनां ज छे परन्तु सामायिक धारण कस्ती वभते तेरो तेना प्रत्याख्यान करी लीधेला होवाथी ते तेनां रखा नथी] आ प्रश्नुं तात्पर्य नीचे प्रमाणे छे - ज्या सुधी तेरो सामायिक धारण करी न हुती त्या सुधी तो ते वस्त्रादिक तेना ज हुतां. त्यारे ज कोष्ठये ते वस्त्रोनी चोरो करी होय अपने ते श्रावक तेनी शोध करतो होय, तोयेची परिस्थितिमां तो तेना पोतानां वस्त्रादिकोनी शोध करे छे, जेभ जश्च कही सकाय. पणु ज्यारे तेरो सामायिक धारण करेदी होय त्यारे तो,

પરકીયં વા ? इति प्रश्नः, भगवानाह- ' गोयमा ! सयं भंड अणुगवेसइ, णो परायगं भंडं अणुगवेसइ ' हे गौतम ! स श्रमणोपासकः तदपहृतं स्वकीयं भाण्डम् वस्त्रादिकम् अनुगवेपयति, नो परकीयं भाण्डं वस्त्रादिकम् अनुगवेपय-
तीति । गौतमः पृच्छति- 'तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्च-

ख्यान-त्याग कर दिया है. अब यदि कोई आकर उसके वस्त्रादिकों का अपहरण कर लेता है. सामायिक में बैठे समय, तो क्या वह सामायिक समाप्ति के बाद उनकी गवेपणा करेगा या नहीं करेगा ? यदि कहो कि करेगा ? तो हम पूछते हैं क्यों करेगा ? यदि कहो कि वे उसके हैं तो हम कहते हैं वे उसके अब कहां रहे-क्यों कि सामायिक में बैठते समय उसने तो उनका प्रत्याख्यान ही कर दिया है अतः वे उसके कैसे कहलावेंगे ? जब वे उसके रहे नहीं तो फिर सामायिकके बाद उन्हें क्यों गवेपणा करने लगा. और यदि गवेपण करता है तो यही कहा जावेगा कि वह अपने भाण्डादिकों को नहीं ढूंढता है दूसरे के भाण्डादिकों की गवेपण करता है । इस प्रकारके प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं. 'गोयमा' हे गौतम ! 'सयं भाण्ड अणुगवेसइ णो परायगं भंडं अणु-
गवेसइ' वह श्रावक अपने ही अपहृत (चुराये गये) भाण्डोंकी गवेपणा करता है. दूसरे के-भाण्डोंकी नहीं. इस पर पुनः गौतम पूछते हैं-

તેણે પરિચ્છેદના પ્રત્યાખ્યાન કરેલા હોય છે - એટલે કે તેણે પરિચ્છેદના ત્યાગ કરેલો હોય છે જ્યારે તે સામાયિક કરીને બેઠા હોય ત્યારે કોઈ મણસ આવીને તેનાં વસ્ત્રાદિકોનું અપહરણ કરી જાય, તો શું તે શ્રાવક સામાયિક પૂરી થયા પછી તેની શોધ કરશે કે નહીં કરે ? જો આપ કહેતા હો કે તે તેની શોધ કરશે, તો અમારો એ પ્રશ્ન છે કે શા માટે તે તેની શોધ કરશે ? જો આપ એમ કહેતા હો કે તેનો તે માલિક છે તેથી શોધ કરશે, તો અમારું કહેવું એવું છે કે તેની સામાયિકમાં બેસતી વખતે એ બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો છે, તો હવે તે વસ્તુઓ તેની કેવી રીતે કહી શકાય ? જે વસ્તુઓ તેની રહી નથી તે વસ્તુઓની તપાસ સામાયિક પૂરી થયા બાદ તે શા માટે કરે છે ? આ રીતે તે જે વસ્તુઓની તપાસ કરે છે. તે વસ્તુઓને તેની કેવી રીતે કહી શકાય ? તે જે ભાંડાદિકોની શોધ કરે છે, તે તો તેના નથી પણ અન્યનાં જ છે.

આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સયં ભંડ અણુગવેસઈ, ણો પરાયગં ભંડં અણુગવેસઈ' તે શ્રાવક પોતાનાં જ ચોરાયેલાં ભાંડોની શોધ કરે છે- અન્યનાં ભાંડોની શોધ કરતો નથી ગૌતમ સ્વામી ફરીથી પૂછે છે કે 'તસ્સ ણં ભંતે ! તેહિં સીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચવ્વાણપોસહોવ્વાસેહિં

ક્ષાણપોસહોવવાસેહિં સે મંહે અમંહે મવડ? હે મદન્ત ! તસ્ય સ્વલુ શ્રમણો-
પાસકસ્ય તૈઃ ક્ષયોપશમાનુસારં ગૃહીતૈઃ શીલવ્રતગુણવિરમણ પ્રત્યાખ્યાન પૌષધોપવાસૈઃ
તત્ર શીલાનિ = સામાયિક દેશાવકાશિક પૌષધા-ડતિથિસંવિભાગાખ્યાનિ વ્રતાનિ
= પચ્ચાણુવ્રતાનિ, ગુણાઃ = ત્રીણિ ગુણવ્રતાનિ, વિરમણં = મિથ્યાત્વનિવર્તનમ્,
પ્રત્યાખ્યાનં = પર્વદિનેષુ ત્યાજ્યાનાં પરિત્યાગઃ, પૌષધોવાસઃ = પૌષ્ઠિ ધર્મસ્ય
વૃદ્ધિમિતિ યાવત્ ધત્તે इति પૌષધઃ = ચતુર્દશ્યષ્ટમ્યમાવાસ્યાપૂર્ણિમાદિપર્વદિના-
નુષ્ટેયો વ્રતવિશેષઃ, તૈઃ, તત્ર શીલવ્રતાદીનાં ગ્રહણેડપિ વિરમણશબ્દોપાત્તસાવચ્ચ-
યોગવિરતેરેવ પ્રતિપાદને મુખ્યતાત્પર્યમવસેયમ્, તાદૃગ્વિરતેરેવ પરિગ્રહસ્યા-

તસ્સ ણં મંતે ! તેહિં શીલવ્યગુણવેરમણપચ્ચક્ષાણપોસહોવવાસેહિં
સે મંહે અમંહે મવડ? હે મદન્ત ! અપને ક્ષયોપશમકે અનુસાર ગ્રહણ
કિયે ગયે શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન, પૌષધોપવાસ इनसे
क्या उसका वह भाण्ड अभाण्ड-अपने अधिकार से बहिर्भूत हो
जाता है ? सामायिक, देशावकाशिक, पौषध और अतिथि संविभाग
ये चार शील कहे गये हैं । पांच अणुव्रत यहां व्रत शब्दसे ग्रहण किये
गये हैं । द्विव्रत आदि तीन गुणव्रत गुणसे गृहीत हुए हैं । मिथ्यात्व
से परे होना इसका नाम विरमण है । पर्वके दिनोंमें छोड़ने योग्य
पदार्थोंका त्याग करना इसका नाम प्रत्याख्यान है । जो धर्मकी पुष्टि
करता है उसका नाम पौषध है । यह पौषध चतुर्दशी, अष्टमी, अमा-
वस्या और पूर्णिमा इन पर्वके दिनोंमें आचरित किया जाता है ।
शीलव्रत आदिका जो वहां ग्रहण किया गया है सो इन सब का
मुख्य तात्पर्य विरमण शब्द प्रतिपाद्य सावच्ययोगकी विरति के प्रति-

સે મંહે અમંહે મવડ? હે ભદન્ત ! પોતાના ક્ષયોપશમની અનુસાર ગ્રહણ કરેલા
શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસને કારણે શું તેનાં તે ભાડ
અભાડ બની જાય છે ? એટલે કે શું તેના ઉપરનો તેનો અધિકાર આલેયો જાય છે ?
સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષધ અને અતિથિ સંવિભાગ, એ ચાર શીલ કહ્યાં છે.
અહીં 'વ્રત' પદથી પાંચ અણુવ્રતો ગ્રહણ કરાયા છે 'ગુણ' પદથી દ્વિવ્રત આદિ
ત્રણ ગુણવ્રતો ગ્રહણ કરાયા છે. મિથ્યાત્વથી રહિત થવું તેનું નામ વિરમણ છે. પર્વના
દિવસોમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ પ્રત્યાખ્યાન છે. ધર્મની
બેપુષ્ટિ કરે તેનું નામ પૌષધ છે. આઠમ, ચૌદશ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાએ પૌષધ
કરવામાં આવે છે. શીલવ્રત આદિ દ્વારા સૂત્રકારે અહીં સાવચ્ચયોગથી વિરતિ (નિવૃત્તિ) નું

પરિગ્રહતાદેતુત્વેન માળ્ડસ્યામાળ્ડતાભવનનિમિત્તત્વાત્ તદ્ માળ્ડં ચૌરા-
પહત વસ્ત્રાદિકમ્ અમાળ્ડં ભવતિ કિમ્ ? અસંન્યવહાર્યત્વાત્ સ્વસ્વત્વરહિતં ભવતિ?
इति प्रश्नः, મગધાનાહ-‘હંતા, અમાળ્ડં ભવઈ’ હે ગૌતમ ! શીલવ્રતાદિસાવધયોગવિરતિ
પૌષધોપવાસાદિભિઃ - પરિગ્રહપરિત્યાગેન માળ્ડસ્યામાળ્ડતાપ્રાપ્તિઃ સંભવાત,

પાદન કરનેકા હો છે । વળે કિ સાવધ યોગવિરતિ (નિવૃત્તિ) હી પર્ગિ-
ગ્રહમેં અપરિગ્રહતા કી હેતુભૂત વનતી છે । ઓર જવ હી માળ્ડ મેં
અમાળ્ડતા કા કથન સુસંગત જ્ઞાત હોતા છે । પૂછનેવાલે કા તાત્પર્ય
એસા છે કિ માળ્ડાદિકોમેં જવતક પ્રાણીકો મમત્વ-અપનેપનકી ભાવના
રહતી છે-તવ તક વે અપને માળ્ડાદિક છે એસી માન્યતા હોતી છે.
સાવધયોગકા પ્રત્યાખ્યાન માળ્ડાદિકોં કે વિષયમેં અપનેપન-મમત્વકી
ભાવનાકો બિલકુલ હી નહીં રહને દેતા છે. ડસીકા નામ અપરિગ્રહતા
છે । જવ શીલવ્રત, ગુણ, વિરમણ આદિ ઢાગ ઉન્હેં અપનાને કા
ભાવ નહીં રહતા છે-તો ડસ અપેક્ષા વે અપને લિયે-શીલવ્રતાદિ સંપન્ન
વ્યક્તિકે લિયે અમાળ્ડરૂપ હી વન જાતે હેં । યહી વાત પૂછનેવાલેને
પ્રશ્નકે રૂપમેં પૂછી છે । ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હેં. ‘હંતા ભવઈ’ હાં, ગૌતમ-
શીલવ્રતાદિ, સાવધયોગવિરતિ, પૌષધોપવાસ આદિ ડનસે યુક્ત વના
હુઆ જીવ જવ પરિગ્રહકા પરિત્યાગ કર દેતા છે તવ પરિગ્રહરૂપ ડન
વસ્ત્રાદિકોમેં અમાળ્ડતાકી પ્રાપ્તિ હો જાતી છે । અર્થાત્ વહ ઉન્હેં અપના
નહીં માનતા છે । ઉન્હેં અપના નહીં સમજના યહી ડનમેં અમાળ્ડતા-

જ પ્રતિપાદન કર્યું છે, કારણકે સાવધયોગવિરતિજ પરિગ્રહ અપરિગ્રહતા (પરિગ્રહને
ત્યાગ) ના કારણરૂપ બને છે અને તેથી જ ભાંડમાં અભાંડનું કથન સુસંગત લાગે છે.
પ્રશ્ન કરનારના પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે ભાંડાદિકોમાં જ્યાં સુધી વ્યક્તિને મમત્વની
ભાવના રહે છે, ત્યાંસુધી તે તેમને પોતાના ગણે છે સાવધયોગના પ્રત્યાખ્યાન ભાંડાદિકોમાં
તેનું મમત્વ બિલકુલ રહેવા દેતા નથી - એનું નામ જ અપરિગ્રહતા છે. જ્યારે શીલ,
મત, ગુણ, વિરમણ આદિ દ્વારા તેમને અપનાવવાનો ભાવ રહેતો નથી, ત્યારે શીલવ્રતાદિ
સંપન્ન વ્યક્તિને માટે તે અભાંડરૂપ જ બની જાય છે. એજ વાત પ્રશ્નકર્તાએ પ્રશ્ન
રૂપે અહીં પૂછી છે.

તેનો ઉત્તર આપતાં મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે- ‘હંતા, ભવઈ’ હા, ગૌતમ !
શીલવ્રતાદિ, સાવધયોગવિરતિ, પૌષધોપવાસ આદિથી યુક્ત થયેલ વ્યક્તિ જ્યારે પરિગ્રહને
પરિત્યાગ કરી દે છે, ત્યારે પરિગ્રહરૂપ તે વસ્ત્રાદિકોમાં અભાંડતાની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે.
એટલે કે તે વસ્તુઓને તે પોતાની માનતો નથી તેમને પોતાની ન ગણવી એજ તેમાં

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણં સ્વાણં અટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-सयं भंडं अणु-
गवेसइ णो परायणं भंडं अणुगवेसइ’ हे भदन्त ! तत् अथ केन कारणेन
उच्यते-यत् स्वकीयं भाण्डम् अनुगवेषयति, नो परकीयं भाण्डम् अनुगवेषयती-
ति ? ‘खइ’ इति ‘णं’ इति उभौ वाक्यालंकारे भगवानाह-‘गोयमा ! तस्स
णं एवं भवइ-णो मे हिरण्णे, णो मे सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे ’ हे
गौतम ! तस्य खलु श्रमणोपामकस्य कृतसामायिकस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारको

अपरिग्रहता है । परिग्रह का लक्षण मूच्छां परिग्रहः’ ऐसा माना गया
है । मूच्छाभाव से रहित धनधान्यादि पदार्थ मूच्छाअभाववान् व्यक्ति
के लिये अपरिग्रह रूप ही माने गये हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा
पूछते हैं कि यदि ऐसी ही बात है तो ‘से केणं स्वाणं अट्टेणं भंते ! एवं
वुच्चइ सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायणं भंडं अणुगवेसइ’ हे भदन्त !
आप ऐसा क्यों कहते हैं कि वह अपने भाण्डकी गवेषणा करता है परके
भाण्डकी गवेषणा नहीं करता है ? जब उस व्यक्तिके भाण्डोंके विषयमें
ममता की भावना नहीं रही. तब वे भाण्ड उसके तो कहलावेंगे
नहीं-फिर वह अपने भाण्डोंकी इस प्रकार स्वत्वकी भावनासे युक्त
होकर क्यों गवेषणा करता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा ’ हे,
गौतम । ‘तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, णो मे सुवण्णे, णो
मे कंसे, णो मे दूसे’ यह बात बिलकुल ठीक है कि-सामायिक धारणं

અભાડતા-અપરિગ્રહતા ગણાય છે ‘મૂચ્છાં: પરિગ્રહ:’ આ સૂત્રાશ દ્વારા પરિગ્રહનું
લક્ષણ દર્શાવ્યું છે મૂચ્છાભાવથી રહિતને ધન ધાન્યાદિ પદાર્થે અપરિગ્રહરૂપ જ મનવામાં
આવ્યા છે

હવે ગૌતમસ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે ‘સે કેણ સ્વાણં અટ્ટેણં ભંતે !
एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायणं भंडं अणुगवेसइ’ हे भदन्त !
तो आप शा कारणेण એવું કહો છો કે તે શ્રાવક પોતાનાં જ ભાંડોની શોધ કરે છે,
અન્યના ભાંડોની શોધ કરતો નથી ? જો તે વ્યક્તિને તે ભાંડો પ્રત્યે મમત્વ જ રહ્યું ન
હોય, તો તે ભાંડો તેના કહી શકાય જ નહીં- તો પછી એવું કેવી રીતે કહી શકાય કે
તે પોતાનાં ભાંડોની શોધ કરે છે ? તે ભાંડોને પોતાના કહેવા એટલે તેમાં મમત્વભાવ
રાખવો એમ જ માની શકાય ?

ઉત્તર- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તસ્સ ણં એવં ભવइ, णो मे हिरण्णे,
णो मे सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे’ એ વાત તદન સાચી છે કે સામાયિક

मनःपरिणामो भवति—नो मे हिरण्यम्, नो मे सुवर्णम्, नो मे कांस्यम्, पात्रविशेषः, नो मे दूष्य वस्त्रम् 'णो मे विउल-धण-कणग-रयण-मणिमोत्तियसख-सिलप्पवालरत्तरयणसाइए संतसारसावइज्जे' नो मे विपुलधनकनकरत्न-मणिमौक्तिकशङ्ख-शिला^मवालरत्तरत्नादिसत्सारस्वापतेयम्, तत्र विपुलं प्रचुरं धनं गुडशर्करादिकम्, कनकं सुवर्णम्, रत्नानि कर्केतनादीनि, मणयः चन्द्रकान्तादयः, मौक्तिकं प्रसिद्धम्, शङ्खाश्च प्रतीताः, शिला-शुभसूचकशिलाखण्डविशेषः प्रवालानि विद्रुमाणि 'मुंगा' इति भाषाप्रसिद्धानि, रत्नानि पद्मरागादीनि, एतेषां द्वन्द्वस्ततो विपुलानि, धनादिनीआदिः यस्य तत्तथा, सत्विद्यमानं सारं प्रधानं स्वापतेयं परोपार्जितं विभवः, नो मे वर्तते इति नो मे हिरण्यादिकम् इत्यादि. हिरण्यादिपरिग्रहस्य द्विविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यातत्वात्, अथ यदि तद्भाण्डम् अभाण्डं भवति तदा कथं स्वकीयं तद् वस्त्रादिकं गवेषयति ? इत्याशङ्क्यामाह 'ममत्तभावे पुण से अपरिणाए भवड' ममत्वभावः पुनः हिरण्यादिविषये

करने वाले व्यक्तिकी जब तक वह सामायिक में स्थित है—ऐसी ही भावना रहती है कि 'हिरण्य (चांदीरूप धातु) मेरा नहीं है, सुवर्ण मेरा नहीं है, कांस्य-पात्र विशेष मेरा नहीं है, वस्त्र मेरे नहीं 'णो मे विउल-धण कणग रयण-मणि-मोत्तिय-सख-सिल प्पवाल रत्तरणसादीए संतसारसावइज्जे' इस तरह विपुल धन-गुड शर्करादिक, कनक सुवर्ण, कर्केतन आदि रत्न, चन्द्रकान्त आदि मणिगण मौक्तिक, शंख, शुभ-सूचक शिलाखण्डविशेष, मूंगा पद्मरागादिकरत्न ये सब परंपरा से उपार्जित किया हुआ मौजूदा सारभूत द्रव्य मेरा नहीं है, इस प्रकार वह हिरण्यादि परिग्रह का 'द्विविधं त्रिविधेन' के अनुसार प्रत्याख्यान करता है। इसी लिये वह अपने भाण्डकी सामायिक से उठनेके बाद

करनार व्यक्ति न्यां सुधी सामायिकभा भेटेल होय छे त्या सुधी तेनी भावना ओवी होय छे क 'हिरण्य [चांदी] भारु नथी, सुवर्ण भारु नथी, कांसु भारु नथी, वस्त्रो भारा नथी, 'णोमे विउल-धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवाल, रत्तरयणमोदीए संतसारसावइज्जे' विपुल धन [गिण, साकर आदि], कनक, कर्केतन आदि रत्न, चन्द्रकान्त आदि मणि, मोती, शंख, शुभसूचक, शिलाखण्ड विशेष, मूंगा, पद्मरागादिक रत्न वगैरे वंशपरंपरागत तथा उपार्जित द्रव्यो अने पोताना पासे रहेलुं सारभूत द्रव्य पाणु भारु नथी. आ रीते ते हिरण्यादि परिग्रहने 'द्विविधं त्रिविधेन' त्याग करे छे. ओटले के मन, वचन अने कायाथी करतो नथी, करावतो नथी तेथी सामायिक पूरी तथा पाद ते तेनीं लाउनी

समता परिणामः सः अपरिज्ञातो भवति. अप्रत्याख्यातो भवति, अनुमते-
प्रत्याख्यातत्वात् ममत्वभावस्य चानुमतिरूपत्वात् 'से तेणट्टेण गायमा !
एवं वुच्चइ-सयं भंड, अणुगवेसइ, णो परायणं भंड अणुगवेसइ' तत् तेनार्थेन
हे गौतम ! एवमुक्तक्रमेणोच्यते-यत् स्वकीय भाण्डम् अनुगवेषयति, नो
परकीय भाण्डम् अनुगवेषयति । गौतमः पृच्छति-'समणोवासगस्स णं भंते !
सामाइकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केड जायं 'चरेज्जा ?' हे भदन्त !

गवेषणा करता है ऐसा कहा है । यही बात 'ममत्वभावे पुनः से अ-
परिणाम भवइ' इस सूत्र द्वारा समझाई गई है । अर्थात् सामायिक
करनेके निमित्त उतारे गये वस्त्रादिकों की अथवा घरमें रखे हुए
पदार्थोंकी की जिन्हे चोरने चुरो लिया है उसने सामायिक करते
समय उनमें अनुमति रूप ममताभाव का प्रत्याख्यान नहीं किया था
इस कारण वह सामायिक के बाद अपने भाण्डकी गवेषणा करता है ।
दूसरे के भाण्डकी गवेषणा नहीं करता । अर्थात् जिन भाण्डोंकी वह
गवेषणा कर रहा है-वे भाण्ड उसीके हैं. अनुमति का त्याग नहीं
करने से वे उसके स्वामित्व से बहिर्भूत नहीं हुए हैं । 'से तेणट्टेणं
गोयमा ! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायणं भंडं अणु
गवेसइ' इसी तरह से इस सूत्र पाठ द्वारा उक्त विषय का ही सूत्रकार
ने उपसंहार किया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं ।
'समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइकडस्स समणोवस्सए अच्छमाण
स्स केड जायंचरेज्जा' हे भदन्त ! जिसने सामायिक धारण की है-

शोध करे छे, ओम छलु छे ओम बात 'ममत्वभावे पुनः से अपरिणाम भवइ'
आ सूत्र द्वारा समझावी छे. कहेवांनु तात्पर्य ओ छे के सामायिक करती वधत उतारेवां
वस्त्रादि अथवा घरमा राखेला पदार्थों के जेभने कोइ भाण्डस बेचरी गये होय छे, तेमा
अनुमति इप ममताभावना प्रत्याख्यान ते आवके सामायिक धारण करती वधते कर्था न
हता तेथी ते आवक सामायिक पूरी थया पछी पोताना बाडोनी शोध करे छे-अन्यथां
शोध करतो नथी कारणके अनुमतिइप ममत्वना त्याग नहो करवाथी ते बाड उपरने। तेना
अधिकार आहयो गये नथी तेथी जे बाडोनी ते गवेषणा करे छे, ते तेना न छे ओम
कहेवांमा कोइ बाध रहितो नथी. 'से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, सयं भंडं
अणुगवेसइ, णो परायणं भंडं अणुगवेसइ' आ रीते आ सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकारे
उपर्युक्त विषयने न उपसंहार कर्था छे

हवे गौतम स्वामी भट्टावीर प्रभुने ओवा प्रश्न करे छे के- 'समणोवासगस्स णं
भंते ! सामाइकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केड जायं चरेज्जा '

શ્રમણોપાસકસ્ય खलु सामायिककृतस्य कृतसामायिकस्य श्रमणोपाश्रये आसीनस्य स्थितस्य भार्यां स्वधर्मपत्नीं कश्चित् जारपुरुषः चरेत् व्यभिचरेत्, 'से णं भंते ! किं जायं चरइ, अजायं चरइ?' हे भदन्त ! स खलु जारपुरुषः किं जायां श्रमणोपासकस्य जायां स्त्रीं चरति सेवते ? अजायां तस्य स्त्रीभिन्नां वा चरति सेवते व्यभिचरति ? मगवानाह- 'गोयमा ! जायं चरइ, नो अजायं चरइ' हे गौतम ! स जारपुरुषः श्रमणोपासकस्य जायां भार्या चरति सेवते, नो अजायां श्रमणोपासकस्य स्त्रीभिन्नां चरति व्यभिचरति । गौतमः पृच्छति- 'तस्स णं भंते ! तेहिं शीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ' हे भदन्त ! तस्य खलु श्रमणोपासकस्य तैः शीलव्रत-

ऐसे श्रावक की, की जो इस समय उपाश्रय में बैठा हुआ है उसकी पत्नी के साथ यदि कोई जार पुरुष व्यभिचार सेवन करता है 'से णं भंते ! किं जायं चरइ, अजायं चरइ' तो वह जार पुरुष उस श्रमणोपासक की स्त्री के साथ व्यभिचार सेवन करता है या उसकी स्त्रीसे भिन्न स्त्री के साथ व्यभिचार सेवन करता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा ! जायं चरइ, नो अजायं चरइ' हे गौतम ! वह जार पुरुष उस कृत सामायिकवाले पुरुषकी स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन करता है । उसकी स्त्री से भिन्न स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन नहीं करता है ।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तस्स णं भंते ! तेहिं-शीलव्व-यगुण वेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ' हे भदन्त ! उस श्रमणोपासककी शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान, पौषय एवं उपवासों से वह स्त्री क्या उसकी अभार्यारूप हो सकती है ?

हे भदन्त ! सामાયિક धारણ કરીને ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા શ્રાવકની પત્ની સાથે કોઈ જાર પુરુષ વ્યભિચાર કરે, 'સેણં ભંતે ! કિં જાયં ચરઈ, અજાયં ચરઈ ?' તે તો તે જાર પુરુષ તે શ્રાવકની પત્ની સાથે વ્યભિચાર કરે છે, કે તેની પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવે છે ? ઉત્તર- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! જાયં ચરઈ, નો અજાયં ચરઈ' તે જાર પુરુષ સામાયિક ધારણ કરીને બેઠેલા તે પુરુષની પત્ની સાથે વ્યભિચાર સેવે છે -તેની પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે- 'તસ્સ ણં ભંતે ! તેહિં શીલવ્વયગુણવેરમણપચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસેહિં સા જાયા અજાયા ભવઈ ?' હે ભદન્ત ! શીલ, ગુણ, વ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસની આરાધના કરતા તે શ્રાવકની પત્ની શું તેની અભાર્યારૂપ બની જતી નથી.

गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासैः सा जाया भार्या स्वस्त्री अजाया भवति अमार्या भवति? भगवानाह-‘हंता अजायाभवइ’ हे गौतम ! इन्त, मत्स्यम् श्रमणोपासकस्य शीलव्रतादिविरमणपौषधोपवासान्तैः जाया ते अजाया भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति- ‘से केणं खाइणं अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जायं चरइ’ नो अजायं चरइ ?’ हे भदन्त ! तत् अथ केन कारणेन एवमुक्तपकारेणोच्यते जायां चरति श्रमणोपासकस्य स्त्रीं सेवते, नो अजायां चरति, तस्य स्त्री भिन्नां न सेवते इति प्रश्नः ? भगवानाह- ‘गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी’ हे गौतम ! तस्य खलु श्रमणोपासकस्य कृतसामायिकस्य श्रावकस्य एवं वक्ष्यमाणपकारेण भवति नो मे-काचित् माता, नो मे कश्चित् पिता, नो मे कश्चिद् भ्राता, नो मे कश्चित्

उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘हंता भवइ’ हां, गौतम ! उस श्रमणोपासक की शील, व्रत, विरमण, पौषध और उपवास आदि से जाया अजाया रूप हो सकती है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘से केणं खाइणं अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जायं चरइ, नो अजायं चरइ’ हे भदन्त ! जब उसकी जाया उसीकी अपेक्षा शीलव्रतादिकों द्वारा अजाया हो सकती है तो फिर ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वह पुरुष उस कृत सामायिकवाले श्रमणोपासककी स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन करता है ? उसकी के से भिन्न स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन नहीं करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘तस्स णं एवं भवइ, णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी’ हे गौतम ! कृत सामायिकवाले उस श्रमणोपासक के मनमें ऐसा विचार आता है कि मेरी माता नहीं है, मेरा पिता नहीं है, मेरा भाई नहीं है, मेरी बहिन नहीं है ‘णो मे

उत्तर - ‘हंता, भवइ’ हा, गौतम ! शील, व्रत, श्रमण, विरमण, प्रत्याख्यान अने पौषधोपवास आदिही तेनी लार्था अलार्थाइय भनी नय छे

हुवे गौतम स्वामी तेनु धारणु जणुवा भाटे ओवे प्रश्न करे छे- ‘से केणं खाइणं अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जायं चरइ, नो अजायं चरइ ?’ हे भदन्त ! जो तेना शीलव्रतादि द्वारा तेनी ते लार्था अलार्थाइय भनी शकती छैय तो आप शा धारणु ओवुं छोडो छे ? ते नर पुरुष सामायिक धारणु करीने ओठेला ते श्रावकनी लार्था साथे व्यभिचार सेवे छे ?- तेनी अलार्था साथे व्यभिचार सेवतो नथी ?

उत्तर- ‘तस्सणं एवं भवइ, णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी’ हे गौतम ! सामायिकभा ओठेला ते श्रावकना मनभा ओवे विचार

અગિની, સ્વસા વતતે, 'ળો મે મજ્ઞા, ળો મે પુત્તા, ળો મે ધૂયા, ળો મે સુળ્હા' નો મે માર્યા, નો મે પુત્રઃ, નો મે ડુહિતા-પુત્રી, નો મે સ્તુપા પુત્રવધૂર્વા કાચિત્ વર્તતે કથં તર્હિ કશ્ચિત્ જારપુરુષઃ તસ્ય જાયાં ચરતિ, નો અજાયાં ચરતિ, તમ્યા સત્તચમાવેન જાયાત્વાદિસમ્બન્ધપરિન્યાગાદિત્યાશંક્યાહ - 'પેજ્જવંધણં પુણ સે અવોચ્છિન્ને મવ્હ' હે ગૌતમ ! પ્રેમવન્ધનમ્-પ્રેમૈવ-પ્રીતિરેવ વન્ધનમ્ પ્રેમવન્ધનમ્ પુનઃ તમ્ય આતકમ્ય અવ્યુચ્છિન્ને મવતિ, અનુનતેરપત્યા-સ્થાતત્તાન્, પ્રેમાનુવન્ધસ્યાનુમતિરૂપતાત, અન્ને તદુપમંહરન્નાહ-'સે તેણદ્દેગ

મજ્ઞા, ળો મે પુત્તા, ળો મે ધૂયા, ળો મે સુળ્હા' મેરી માર્યા નહીં હૈ, મેરી પુત્ર નહીં હૈ. મેરી લડકો નહીં હૈ, મેરી પુત્ર વધૂ નહીં હૈ । ઇમ પ્રકારસે પ્રશ્નકા ઉત્તર સુનકર અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં તો ફિર હે મવન્ત ! યહ વાત કૈસે માની જા મકની હૈ કિ વહ જાર પુરુષ ઉસકી જાયા કે સાથ વ્યભિચાર સેવન કરતા હૈ ઉમ્મકી સ્ત્રી સે મિત્ર સ્ત્રીકે સાથ વ્યભિચાર સેવન નહીં કરતા હૈ ? વયોં કિ ઉસમેં ઉસ શ્રમણોપાસક કી જવ આમત્તિહી નહીં હૈ-તો ફિર વહ ઉમ્મકી કૈસે કવલા સકની હૈ ? તો ઇસ આશંકા કે સમાધાન નિશ્ચિત્ 'પેજ્જવંધણે પુણ સે અવોચ્છિન્ને મવ્હ' પ્રશ્ન કહતે હૈં કિ ગૌતમ ! ઉમ્ય શ્રાવકકા પ્રેમવન્ધન-મમતાભાવ-જોકિ અનુમતિરૂપ હૈ-ઉસકે સાથ વ્યુચ્છિન્ન નહીં હુઆ હૈ । તાત્પર્ય કહમેકા યહ હૈ કિ ઉમ્મને જો સાવધયોગ કા પરિત્યાગ કિયા હૈ વહ મન, વચન, કાય ઇનકી દો

આવે છે કે માતા મારી નથી, પિતા મારા નથી, ભાઈ મારા નથી, બહેન મારી નથી, 'ળો મે મજ્ઞા, ળો મે પુત્તા, ળો મે ધૂયા, ળો મે સુળ્હા' ભાર્યા મારી નથી, પુત્ર મારા નથી, પુત્રી મારી નથી, અને પુત્રવધૂ પણ મારી નથી.

પ્રશ્નનો આ પ્રકારનો ઉત્તર સાંભળીને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નને પૂછે છે કે 'તો પછી એ વાત કેવી રીતે માની શકાય કે તે જાર પુરુષ તે શ્રાવકની ભાર્યા સાથે વ્યભિચાર સેવે છે- તેની ભાર્યા ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી ? જો-તે સ્ત્રીમાં તે શ્રાવકની આસક્તિ જ ન હોય, તો તે સ્ત્રીને તે શ્રાવકની ભાર્યા જ કેવી રીતે કહી શકાય ?

આ શકાનું સામાધાન કરવા માટે પ્રશ્ન કહે છે- 'પેજ્જવંધણે પુણ સે અવોચ્છિન્ને મવ્હ' હે ગૌતમ । તે શ્રાવકનું પ્રેમવંધન-મમતા ભાવ-જે અનુમતિરૂપ છે- તે વ્યુચ્છિન્ન થયું નથી- તૂટ્યું નથી તેની અનુમતિ વિના તે સ્ત્રી સાથેનું તેનું પ્રેમવંધન તૂટી શકતું નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેણે જે સાવધયોગનો પરિત્યાગ કર્યો છે તે મન, વચન અને કાયની એ કેટિથી [કૃત અને કારિતથી] કર્યો છે. તેણે મન,

ગોયમા ! જાવ નો અજાય ચરહ' હે ગૌતમ ! તત્ત્વ અથ તેન કારણેન યાવત્-
કથિત પુરુષઃ તસ્ય પ્રેમામકિસમ્બન્ધાત્ જાયાં ચરતિ. નો અજાયાં
ચરતીતિ ભાવઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

સ્થૂલપ્રાણાતિપાતાદિપ્રત્યાહ્યાનવિશેષવક્તવ્યતા -

મૂલમ્—‘સમણોવાસગસ્સ ણં મંતે ! પુઠ્ઠામેવ થૂલણ પાણાહ-
વાણ અપચ્ચક્ખાણ ભવહ, સે ણં મંતે ! પચ્છા પચ્છાહક્ખમાણે
કિં કરેહ ? ગોયમા ! તીયં પઢિક્કમહ, પહુપન્નં સવરેહ, અણા-
ગયં પચ્ચક્ખાહ, તીયં પઢિક્કમમાણે કિં ૧-તિવિહં તિવિહેણં
પઢિક્કમહ, ૨-તિવિહં દુવિહેણં પઢિક્કમહ, ૩-તિવિહં એગવિહેણં
પઢિક્કમહ, ૪-દુવિહં તિવિહેણં પઢિક્કમહ, ૫-દુવિહં દુવિહેણં
પઢિક્કમહ, ૬-દુવિહં એગવિહેણં પઢિક્કમહ, ૭-એગવિહં તિવિ-
હેણં, પઢિક્કમહ, ૮-એકવિહં દુવિહેણં પઢિક્કમહ, ૯-એકવિહં

કોટિસે—કૃત કારિત સે કિયા હૈ નકિ ઇનકી અનુમતિસે ઇસીલિયે
'મણેણં વાયાણ, કાણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ' એસા કહા ગયા હૈ.
'સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! જાવ નો અજાય ચરહ' ઇસ કારણ હે ગૌતમ !
મૈને એસા કહા હૈ કિવત્ત જાર પુરુષ ઉસ અમણોપાસક કૃત સામાયિક
કી પત્નીકે સાથ હી વ્યભિચાર કા સેવન કરતા હૈ. ઉસકી પત્નીસે
ભિન્ન સ્ત્રીકે સાથ વ્યભિચાર કા સેવન નહી કરતા હૈ. વહ ઉસકી
પત્ની ઇસલિયે કહી ગઈ હૈ કિ ઉસકા પ્રેમાસક્તિ સંબંધ ઉસકે સાથ
વના હુઆ હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

વચન અને કાયાની અનુમતિથી તેનો પરિત્યાગ કર્યો નથી તેથીજ 'મણે ણં વાયાણ,
કાણં ન કરેમિ, ન કારવેમિ' મન, વચન અને કાયાથી કરીશ નહીં અને
કરીશ નહીં' એવું કહેવામાં આવ્યું છે 'સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! જાવ નો અજાય
ચરહ' હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તે બાર પુરુષ સામાયિક ધારણ
કરીને બેઠેલા તે શ્રાવકની ભાર્યા સાથે વ્યભિચાર સેવે છે. તે તેની પત્ની ન હોય એવી
સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી તે સ્ત્રીને તે શ્રાવકની પત્ની કહેવાનું કારણ એ છે કે
તેની સાથે તેનો પ્રેમાસક્તિ સંબંધ અતૂટ રહેલો છે. ॥ સૂત્ર૦ ૧ ॥

एकविहेणं पडिक्कमइ ? गोयसा ! तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ,
तिविहं दुविहेण वा पडिक्कमइ, तं चेव जाव, एक्कविहं वा
एक्कविहेणं पडिक्कमइ, १-तिविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे
न करेइ, न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा
कायसा, २-तिविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न
कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा, वयसा, ३ अहवा न
करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा, कायसा, ३-
अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा,
कायसा, ४-तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न
कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा, ५-अहवा न करेइ,
न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा ६-अहवा न करेइ,
न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ कायसा ७, अहवा न करेइ
न कारवेइ करेतं नाणुजाणइ कायसा दुविहं तिविहेणं
पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ८,
अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ९,
अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा
—कायसा १०, दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ
मणसा वयसा ११, अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा
कायसा १२, अहवा न करेइ, न कारवेइ वयसा कायसा १३,
अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा १४, अहवा
न करेइ, करेतं नाणुजाणइ, मणसा कायसा १५, अहवा
न करेइ, करेतं णाणुजाणइ वयसा कायसा १६, अहवा

न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा, १७, अहवा न
 कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १८, अहवा न
 कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ, वयसा कायसा १९, दुविहं एक्क-
 विहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा २०, अहवा न
 करेइ, न कारवेइ वयसा २१, अहवा न करेइ, न कारवेइ
 कायसा २२, अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ, मणसा २३,
 अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा २४, अहवा न
 करेइ, करेतं णाणु जाणइ कायसा २५, अहवा न कारवेइ,
 करेतं णाणु जाणइ मणसा २६, अहवा न कारवेइ, करेतं णाणु
 जाणइ वयसा २७, अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ
 कायसा २८, एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा
 वयसा कायसा २९, अहवा न कारवेइ, मणसा वयसा कायसा
 ३०, अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१,
 एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२,
 अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३, अहवा न करेइ वयसा
 कायसा ३४ अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५, अहवा न
 कारवेइ मणसा कायसा ३६, अहवा न कारवेइ वयसा कायसा
 ३७, अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा वयसा ३८, अहवा
 करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९, अहवा करेतं नाणु-
 जाणइ वयसा कायसा ४०, एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे
 न करेइ मणसा ४१, अहवा न करेइ वयसा ४२, अहवा न

करेइ कायसा ४३, अहवा न कारवेइ मणसा ४४, अहवा न कारवेइ वयसा ४५, अहवा न कारवेइ कायसा ४६, अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा ४७, अहवा करेतं नाणुजाणइ वयसा ४८, अहवा करेतं नाणुजाणइ कायसा ४९ । पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ ? एवं जहा पडिक्कममाणे णं एगूणपन्नं भंगा भणिया, एवं संवरमाणेणवि एगूणपन्ना भंगा भाणियव्वा, अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ ? एवं तेचेव भंगा एगूणपन्नं भाणियव्वा जाव अहवा करेतं नाणुजाणइ कायसा । समणोवासगस्स णं भंते ! पुव्वामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ ? एवं जहा पाणाइवायस्स सोयालं भंगसयं भणियं, तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं, एवं अदिन्नादोणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि, थूलगस्स परिग्गहस्स वि जाव अहवा करेतं नाणुजाणइ कायसा, एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु एरिसगा आजीवियोवासगा भवंति । सू.२।

छाया- श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! पूर्वमेव स्थूलः प्राणातिपातः अप्रत्याख्यातो भवति, स खलु भदन्त ! पश्चात् प्रत्याचक्षाणः किं करोति ?

स्थूल प्राणातिपातादि प्रत्याख्यान विशेषवक्तव्यता-

‘समणोवासगस्स णं भंते !’ इत्यादि-

सूत्रार्थ-(समणोवासगस्स णं भंते ! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ) हे भदन्त ! श्रमणोपासक के पहिले से तो स्थूल प्राणाति-

स्थूल प्राणातिपातादि प्रत्याख्यान विशेष वक्तव्यता-

‘समणोवासगस्स णं भंते !’ इत्यादि-

सूत्रार्थ-(समणोवासगस्स णं भंते ! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ) हे भदन्त ! श्रमणोपासक द्वारा पहिले से ही स्थूल प्राणातिपातना प्रत्याख्यान

ગૌતમ ! અતીતં પ્રતિક્રામતિ, પ્રત્યુત્પન્નં સંવૃણોતિ, અનાગતં પ્રત્યાખ્યાતિ, અતોતં પ્રતિક્રામન્ કિં ૧-ત્રિવિધં ત્રિવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૨-ત્રિવિધં દ્વિવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૩-ત્રિવિધમ્ એકવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૪-દ્વિવિધ ત્રિવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૫-દ્વિવિધં દ્વિવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૬-દ્વિવિધમ્ એકવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૭-એકવિધં ત્રિવિધેન પ્રતિક્રામતિ, ૮-એકવિધં દ્વિવિધેન

પાત કા પ્રત્યાખ્યાન હોતા નહીં હૈ, (સે ણં મંતે ! પચ્છા પચ્ચાહ્વક્ષમાણે કિં કરેહ) વાદ મેં હોતા હૈ. અતઃજવ યહ ઉસકા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ તો કયા કરકે ઉસ સમય ઉસકા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ ? (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (તીયં પઢિકમહ, પહુપ્પન્નં સંવરેહ, અણાગયં પચ્ચક્ષાહ) ઉસ સમય યહ શ્રમણોપાસક અતીતકાલ મેં હુએ પ્રાણાતિપાત કા પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ વર્તમાન મેં હોતે હુએ પ્રાણાતિપાત કા સંવર કરતા હૈ । તથા ભવિષ્યકાલ મેં હોનેવાલે પ્રાણાતિપાત કા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ । (તીયં પઢિકમમાણે કિં તિવિહં તિવિહેણં પઢિકમહ ૧, તિવિહં દુવિહેણં પઢિકમહ ૨, તિવિહં એગવિહેણં પઢિકમહ ૩) હૈ મદન્ત ! અતીતકાલ મેં હુએ પ્રાણાતિપાતકા વહ જો પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ, સો વહ પ્રતિક્રમણ કયા ત્રિવિધ કા ત્રિવિધ સે કરતા હૈ ? યા ત્રિવિધ કા દ્વિવિધ સે કરતા હૈ ? યા ત્રિવિધ કા એકવિધ સે કરતા હૈ ? યા (દુવિહં તિવિહેણં પઢિકમહ ૪, દુવિહં દુવિહેણં પઢિકમહ ૫, દુવિહં એગવિહેણં પઢિકમહ ૬) દ્વિવિધકા ત્રિવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ ? યા દ્વિવિધ કા દ્વિવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ ? યા દ્વિવિધ કા એકવિધ

થતા નથા. (સેણં મંતે ! પચ્છા પચ્ચાહ્વક્ષમાણે કિં કરેહ) પણ પાછળથી થાય છે, તો બ્યારે તે તેના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ત્યારે તે શું કહીને તેના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (તીયં પઢિકમહ, પહુપ્પન્નં સંવરેહ, આણાગયં પચ્ચક્ષાહ) તે સમયે તે શ્રમણોપાસક ભૂતકાળમાં થયેલા પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, વર્તમાનમાં થતા પ્રાણાતિપાતનો સંવર કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં થનારા પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે (તીયં પઢિકમમાણે કિં તિવિહં તિવિહેણં પઢિકમહ ૧, તિવિહં દુવિહેણં પઢિકમહ ૨, તિવિહં એગવિહેણં પઢિકમહ ૩) હૈ મદન્ત ! અતીતકાળમાં થયેલા પ્રાણાતિપાતનું તે જે પ્રતિક્રમણ કરે છે તે પ્રતિક્રમણ શું ત્રિવિધનું ત્રિવિધે કરે છે ? કે ત્રિવિધનું દ્વિવિધે કરે છે ? કે ત્રિવિધનું એકવિધે કરે છે ? (દુવિહં તિવિહેણં પઢિકમહ ૪, દુવિહં દુવિહેણં પઢિકમહ ૫, દુવિહં એગવિહેણં પઢિકમહ ૬) કે દ્વિવિધનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે દ્વિવિધનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે દ્વિવિધનું એકવિધે

से प्रतिक्रमण करता है ? या (एगविहं त्रिविहेणं पडिकमइ ७, एकविहं दुविहेणं पडिकमइ ८, एगविहं एगविहेणं पडिकमइ ९) एकविधका त्रिविध से प्रतिक्रमण करता है ? या एकविधका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है ? या एकविधका एकविध से प्रतिक्रमण करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! अतीतकाल में हुए प्राणातिपातका वह जो प्रतिक्रमण करता है वह (त्रिविहं त्रिविहेणं पडिकमइ) त्रिविध का त्रिविध से प्रतिक्रम करता है (त्रिविहं दुविहेणं पडिकमइ) त्रिविध का द्विविध से करता है (तंचेव जाव एगविह वा एगविहेणं वा पडिकमइ) इत्यादि सब कथन पूर्वकी तरह यावत्-‘एकविध का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है’ यहाँ तक जानना चाहिये । (निविह निविहेणं पडिकममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेत णाणुजाणइ मणसा, नयसा, कायसा) वह जब त्रिविध का त्रिविध से प्रतिक्रमण करता है- तब वह प्राणातिपातको न मनसे करता है, न मनसे कराता है, और न मनसे उसकी अनुनादना

પ્રતિક્રિયા છે ? (એગવિહં તિવિદેહં પચિક્કમમ્ ૭, એગવિહં દુવિદેહં પાલિક્કમમ્ ૮, એગવિદ્ એગવિદેહં પાલિક્કમમ્ ૯) ૩ એકવિધનુ ત્રિવિદેહ પ્રતિક્રિયા કરે છે ? - કે એક વિધનુ દ્વિવિદેહ પ્રતિક્રિયા કરે છે ? કે એકવિધનુ એકવિદેહ પ્રતિક્રિયા કરે છે ? (ગોયમા ।) હ જોતમ ! અતીતકાળમા થયેલા પ્રાણુતિપાતનુ તે જ પ્રતિક્રિયા કરે છે. તે (તિવિદેહં તિવિદેહં પાલિક્કમમ્) ત્રિવિધનુ ત્રિવિદેહ પ્રતિક્રિયા કરે છે, (તિવિદેહં દુવિદેહં પાલિક્કમમ્) ત્રિવિધનુ દ્વિવિદેહ કરે છે, (તં ચેવ જાવ એગવિદ્ વા એગવિદેહં વા પાલિક્કમમ્) ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે સમજવું. ‘એક વિધનું એકવિદેહ પ્રતિક્રિયા કરે છે,’ ત્યાં સુધીનુ પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. (તિવિદેહં તિવિદેહં પાલિક્કમમમાણે ન કરેઈ, ન કરાવેઈ, કરંતં ણાણુજાણઈ મણસા, વયસા, કાયસા) જ્યારે તે ત્રિવિધનું ત્રિવિદેહ પ્રતિક્રિયા કરે છે, તે મનથી પ્રાણુતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને મનથી એની અનુમોદના કરતો નથી. એજ પ્રમાણે તે વચનથી પ્રાણુતિપાત કરતો નથી, વચનથી પ્રાણુતિપાત કરાવતો નથી અને વચનથી તેની અનુમોદના કરતો નથી. એજ પ્રમાણે તે કાયાથી પ્રાણુતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (તિવિદેહં દુવિદેહં પાલિક્કમમમાણે ન

द्विविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वयसा, ३ अथवा न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन, ४ अथवा न करोति न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वयसा कायेन, ५ त्रिविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् न करोति न कारयति, कुर्वन्तं

करता है, इसी तरह से वह वचन से न प्राणातिपात करता है, न वचन से उसे कराता है न उसकी वचन से अनुमोदना करता है। इसी तरह वह कायसे न प्राणातिपात करता है न कराता है और न करनेवाले को अनुमोदना करता है। (तिविहं द्विविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा) त्रिविधका ज - वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब उस स्थिति में मनसे प्राणातिपातको नहीं करता है, दूसरोंसे उसे मनसे वह नहीं कराता है, और प्राणातिपातको करनेवालेकी अनुमोदना वह मनसे नहीं करता है इसी तरह वह वचनसे प्राणातिपातको नहीं करता है, न कराता है और न करनेवालेकी वह वचनसे अनुमोदना ही करता है। (अहवा न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा कायसा) अथवा मनसे एवं कायसे वह न प्राणातिपातको करता है, न उन दोनोंके द्वारा वह किसी दूसरेसे उसे कराता है और न उन दोनोंके द्वारा वह उसे करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा) अथवा वचन और कायसे वह प्राणातिपातको नहीं करता है, न कराता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है।

(तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ,

करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा) अथवा ते त्रिविधनु द्विविधे प्रतिक्रमणु करे छे, यादे ते मनथी प्राणातिपात करतो नथी, भील द्वारा मनथी प्राणातिपात करवता नथी, अने प्राणातिपात करनारने मनथी अनुमोदना आपतो नथी अने प्रमाणे ते पचनथी प्राणातिपात करतो नथी, करवतो नथी अने करनारने पचनथी अनुमोदना आपतो नथी (अहवा - न करेइ कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा कायसा) अथवा मन अने कायाथी ते प्राणातिपात करतो नथी, छे अने द्वारा ते भील पासे प्राणातिपात करवतो नथी, अने ते अने द्वारा ते प्राणातिपात करनारनी अनुमोदना करतो नथी (अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा) अथवा पचन अने कायाथी ते प्राणातिपात करतो नथी, अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी (तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ

नानु जानाति मनसा, ६-अथवा न करोति, न कारयति कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, ७-अथवा न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन, ८ द्विविध त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, मनसा वचसा कायेन, ९-अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन, १०-अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन,

करंतं णाणुजाणइ मणसा, अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ वयसा, अहवा-न करेइ, न कारवेइ करंतं णाणुजाणइ कायसा) जब वह त्रिविधसे एकविधका प्रतिक्रमण करता है- तब वह मनसे प्राणातिपातको नहीं करता है न कराता है और न करनेवालेकी मनसे अनुमोदना ही करता है । अथवा वचन के द्वारा वह प्राणातिपात नहीं करता है, न कराता है और न करनेवालेकी वह अनुमोदना करता है. अथवा कायसे वह प्राणातिपात नहीं करता है, न कराता है, और न करनेवालेकी वह अनुमोदना करता है । (दुविहं त्रिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा, कायसा) जब वह दो प्रकारके प्राणातिपातका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है, तब वह मनसे वचनसे और कायसे ही कृत और कारितका त्याग करता है । (अहवा न करेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा) अथवा मन, वचन और काय संबंधी कृत, और अनुमोदना करनेका त्याग करता है । (अहवा न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा कायसा) अथवा मनसे वह प्राणातिपातको नहीं करता है और प्राणातिपात करनेवालेकी

मगमा, अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ वयसा, अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ कायसा) ज्यारे ते त्रिविधनु अेकविधे प्रतिक्रमणु करे छे, त्यारे ते मनथी प्राणातिपात करतो नथी, करावतो नथी अने करनारने मनथी अनुमोदन देतो नथी. अथवा वचनथी ते प्राणातिपात करतो नथी, करावतो नथी अने करनारने अनुमोदना देतो नथी अथवा कायाथी ते प्राणातिपात करतो नथी, करावतो नथी अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी (दुविहं त्रिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा, वयसा, कायसा) ज्यारे ते जे प्रकारना प्राणातिपातनु त्रिविधे प्रतिक्रमणु करे छे, त्यारे ते मन, वचन अने कायाथी प्राणातिपात करतो नथी अने करावतो नथी (अहवा - न करेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा, कायसा ९) अथवा मन, वचन अने कायाथी प्राणातिपात करतो नथी अने करनारने अनुमोदन करतो नथी. (अहवा-न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा, कायसा) अथवा मन वचन अने कायाथी ते

११-द्विविधं द्विविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति मनसा वचसा,
१२ अथवा न करोति, न कारयति मनसा कायेन, १३-अथवा न करोति,
न कारयति, वचसा कायेन, १४-अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति
मनसा वचसा, १५ अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन,

वह अनुमोदना नहीं करता है । इसी तरहसे वचन संबंधी, कारित
और अनुमोदनाको जानना चाहिये । और इसी तरहसे कायसंबंधी
कारित और अनुमोदनाको जानना चाहिये ।

(दुर्विहं दुर्विहेण पड्विक्रममाणे न करेइ न कारवेइ मणसा
वयसा) जब वह दो प्रकारके प्राणातिपातका दो प्रकारसे
प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और वचनसे प्राणातिपात
स्वयं नहीं करना है और न दूसरोंसे ही कराता है । (अहवा
न करेइ न कारवेइ मणसा कायसा) अथवा जब वह
दो प्रकारके प्राणातिपात का दो प्रकारसे करनेका प्रतिक्रमण करता है
तब वह मनसे और कायसे न करता है न उसे कराता है (अहवा
न करेइ न कारवेइ वयसा कायसा) अथवा जब वह दो प्रकारके
प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है उस समय वह वचनसे
और कायसे उस प्राणातिपातको न स्वयं करता है और न करवाता
है । (अहवा न करेइ, करेत नाणुजाणइ मणसा वयसा १५) अथवा
जब वह दो प्रकारसे दो प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण
करता है तब वह मनसे और कायसे उस प्राणातिपातको न स्वयं
करता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (अहवा न करेइ

भीज्जं पासे प्राणातिपात करावतो नथी अने प्राणातिपात करानानी मन, वयन अने
कायाधी, अनुमोदना करतो नथी (दुर्विहं दुर्विहेण पड्विक्रममाणे न करेइ, न
कारवेइ, मणसा वयसा) न्यारे ते भे प्रकारना प्राणातिपातनु भे प्रकारे प्रतिक्रमण
करे छे त्यारे ते मनथी अने वयनथी पोते प्राणातिपात करतो नथी अने भीज्जं पासे
प्राणातिपात करतो नथी. (अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा, कायसा) अथवा
ते मनथी अने कायाधी प्राणातिपात करतो नथी करावतो नथी, (अहवा - न करेइ, न
कारवेइ, वयसा कायसा) अथवा न्यारे ते भे प्रकारना प्राणातिपातनु भे प्रकारे
प्रतिक्रमण करे छे त्यारे ते वयन अने कायाधी प्राणातिपात करतो नथी अने भीज्जं नी
पासे प्राणातिपात करावतो नथी. (अहवा-न करेइ, करेत नाणुजाणइ मणसा वयसा)
अथवा न्यारे ते भे प्रकारे भे प्रकारना प्राणातिपातनु प्रतिक्रमण करे छे त्यारे मनथी अने
वयनथी ते पोते प्राणातिपात करतो नथी अने करावतो अनुमोदना पणु करतो नथी.

१६-अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन, १७ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति, मनसा वचसा, १८ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन, १९ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन, २० द्विविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् न करोति न कारयति मनसा, २१ अथवा न करोति, न कारयति वचसा, २२ अथवा

करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा १६) अथवा वचनसे और कायसे वह प्राणातिपात स्वयं नहीं करता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (अहवा न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा १७) अथवा वह मनसे और वचनसे न करवाता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (अहवा न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणसा कायसा १८ अथवा मनसे और कायसे वह नहीं करवाता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (अहवा न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा १९) अथवा वचनसे और कायसे वह प्राणातिपातको न करवाता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (दुविहं एकविहेण पडिक्कममाणे न करेइ न कारवेइ मणसा २०) जब वह एक प्रकारसे दो प्रकारके प्राणातिपात करनेको प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे न स्वयं करता है और न करवाता है इस तरह यहां मनकी दो कोटि भेद कही है । (अहवा

(अहवा-न करेइ, करंतं नाणुजाणइ मणसा कायसा) अथवा न्याये ते ये प्रकारना प्राणातिपाततु प्रतिक्रमण करे छे, त्पारे मन अने कायाथी ते पोते प्राणातिपात करतो नथी अने प्राणातिपात करानरनी अनुमोदना पणु करतो नथी. (अहवा-न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा) अथवा वचनथी अने कायाथी ते पोते प्राणातिपात करतो नथी अने करानरनी अनुमोदना करतो नथी. (अहवा-न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ, मणसा वयसा १७) अथवा ते मन अने वचनथी प्राणातिपात करावतो नथी अने करानरनी अनुमोदना करतो नथी (अहवा-न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणसा कायसा) अथवा मनथी अने कायाथी ते करावतो नथी अने करानरनी अनुमोदना करतो नथी (अहवा-कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणसा कायसा) अथवा मनथी अने कायाथी ते प्राणातिपात करावतो नथी अने करानरनी अनुमोदना करना नथी (अहवा-न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा) अथवा ते वचनथी अने कायाथी प्राणातिपात करावतो नथी. अने करानरनी अनुमोदना करतो नथी. (दुविहं एकविहेण पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा २०) न्याये तं ये प्रकारे ये प्रकारना प्राणातिपाततु प्रतिक्रमण करे छे, त्पारे मनथी ते पोते प्राणातिपात करतो नथी अने भील पासे प्राणातिपात करावतो नथी. आ रीते मननी ये कोटि कडेवाभां आवी छे

न करोति, न कारयति कायेन, २३ अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा, २४ अथवा न करोति कुर्वन्तं नानुजानाति, वचसा, २५ अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन, २६ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा, २७ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, २८ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति, कायेन, २९ एकविधं

न करेइ न कारवेइ वयसा २१) अथवा वचनसे वह न प्राणातिपात करता है और न कराता है । अथवा न करेइ न कारवेइ कायसा २२) अथवा वह कायासे न करता है और न करवाता है । (अथवा न करेइ करेत्तं णाणुजाणइ मणसा २३) अथवा मनसे वह न करता है और न करते हुए की अनुमोदना करता है । (अथवा न करेइ करंत्तं णाणुजाणइ वयसा २४) अथवा वह वचनसे न करता है और न करते हुएकी अनुमोदना करता है । (अथवा न करेइ करंत्तं नाणुजाणइ कायसा २५) अथवा कायसे वह न करता है और न करते हुएकी अनुमोदना करता है । (अथवा न कारवेइ करेत्तं नाणुजाणइ मणसा २६) अथवा मनसे वह न करवाता है और न करते हुवेकी अनुमोदना करता है । (अथवा न कारवेइ करंत्तं नाणुजाणइ वयसा २७) अथवा वह वचनसे न करता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (अथवा न कारवेइ करंत्तं णाणुजाणइ कायसा २८) अथवा कायसे न करवाता है और न कर-

(अथवा-न करेइ, न कारवेइ, वयसा २१) अथवा वचनथी ते प्राणातिपात करतो नथी अने करावतो नथी (अथवा-न करेइ, न कारवेइ कायसा २२) अथवा कायाथी ते प्राणातिपात करतो नथी अने करावतो नथी. (अथवा न करेइ, करंत्तं णाणुजाणइ मणसा) अथवा मनथी ते प्राणातिपात करतो नथी अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी. (अथवा न करेइ करंत्तं णाणुजाणइ वयसा) अथवा ते वचनथी प्राणातिपात करतो नथी अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी. (अथवा न करेइ, करंत्तं णाणुजाणइ कायसा २५) अथवा कायाथी ते प्राणातिपात करतो नथी अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी (अथवा-न कारवेइ, करंत्तं णाणुजाणइ मनसा २६) अथवा मनथी ते प्राणातिपात करतो नथी अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी. (अथवा - न कारवेइ, करंत्तं णाणुजाणइ वयसा २७) अथवा ते वचनथी प्राणातिपात करावतो अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी (अथवा न कारवेइ, करंत्तं णाणुजाणइ कायसा

त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति मनसा वचसा कायेन, ३० अथवा न कारयति मनसा वचसा कायेन, ३१ अथवा कुर्वन्तं नाणुजानाति, मनसा वचसा कायेन, ३२ एकविधं द्विविधेन प्रतिक्रामन् न करोति मनसा वचसा, ३३ अथवा न करोति मनसा कायेन, ३४ अथवा न करोति वचसा कायेन, ३५ अथवा न कारयति मनसा वचसा, ३६ अथवा न कारयति

नेवालेकी अनुमोदना करता है । (एगविहं त्रिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा कायसा २९) जब वह तीन प्रकारसे एक प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है तब वह मन वचन कायसे उसे स्वयं नहीं करता है । (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ३०) अथवा वह मनसे वचनसे और कायसे उसे करवाता नहीं है । (करंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१) अथवा मन वचन कायसे वह करते हुवेकी अनुमोदना नहीं करता । (एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२) जब वह दो प्रकारसे एक प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे वचनसे उसे नहीं करता है । (अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३) अथवा वह मनसे और कायसे नहीं करता है (अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४) अथवा वह वचनसे और कायसे नहीं करता है (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५) अथवा मनसे वचनसे वह नहीं करवाता है । (अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६) अथवा

-२८) अथवा ते ध्याथी प्राणातिपात करवतो नथी अने करनारनी अनुमोदना करतो नथी. (एगविहं त्रिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा, वयसा, कायसा २९) न्यारे ते त्रयु प्रकारे अेक प्रकारना प्राणातिपात करवानु प्रतिक्रमणु करे छे, तयारे ते मन, वचन अने ध्याथी प्राणातिपात करतो नथी (अहवा - न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ३०) अथवा मन, वचन अने ध्याथी ते प्राणातिपात करवतो नथी (अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१) अथवा मन, वचन अने ध्याथी ते प्राणातिपात करनारनी अनुमोदना करतो नथी (एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२) न्यारे ते जे प्रकारे अेक प्रत्यारना प्राणातिपातनुं प्रतिक्रमणु करे छे, तयारे ते मन अने वचनथी प्राणातिपात करतो नथी. [अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३] अथवा ते मन अने ध्याथी प्राणातिपात करतो नथी. (अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४) अथवा ते वचन अने ध्याथी प्राणातिपात करतो नथी. (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५) अथवा मनथी अने वचनथी ते प्राणातिपात करवतो नथी. (अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६) अथवा मनथी

मनसा कायेन, ३७ अथवा न कारयति वचसा कायेन, ३८ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा, ३९ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन, ४० अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति. वचसा कायेन, ४१ एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् न करोति मनसा, ४२ अथवा न करोति वचसा, ४३ अथवा न करोति कायेन, ४४ अथवा न कारयति मनसा, ४५ अथवा न कारयति वचसा, ४६ अथवा न कारयति कायेन, ४७ अथवा कुर्वन्तं

वह मनसे और कायसे नहीं करवाता है । (अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७) अथवा वह वचनसे और कायसे नहीं करवाता है । (अहवा करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८) अथवा वह करते हुवे की मनसे और वचनसे अनुमोदना नहीं करता है । (अहवा करंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९) अथवा करते हुवे की वह मनसे और कायसे अनुमोदना नहीं करता है । (अहवा करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा ४०) अथवा करते हुवे की वह वचनसे और कायसे अनुमोदना नहीं करता है (एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१) जब वह एक प्रकारसे एक प्रकारके प्राणातिपातका प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे नहीं करता है । (अहवा न करेइ वयसा ४२) अथवा वह वचनसे उसे नहीं करता है । (अहवा न करेइ कायसा ४३) अथवा वह कायसे नहीं करता है (अहवा न कारवेइ मणसा ४४) अथवा वह मनसे नहीं करवाता है । (अहवा न कारवेइ वयसा

अने कायाथी ते प्राणुतिपातं करवतो नथी (अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७) अथवा ते वचनथी अने कायाथी प्राणुतिपातं करवतो नथी (अहवा करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८) अथवा मनथी अने वचनथी ते प्राणुतिपातं करनारनी अनुमोदनां करतो नथी. (अहवा करंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९) अथवा मनथी अने कायाथी प्राणुतिपातं करनारनी ते अनुमोदनां करतो नथी. (अहवा करंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा ४०) अथवा ते वचन अने कायाथी प्राणुतिपातं करनारनी अनुमोदनां करतो नथी (एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१) न्यारे ते; अेक प्रकारे अेक प्रकारना प्राणुतिपातनु प्रतिक्रमणु करे छे, त्यारे मनथी ते प्राणुतिपातं करतो नथी. (अहवा न करेइ वयसा ४२) अथवा ते वचनथी प्राणुतिपातं करतो नथी. (अहवा न करेइ कायसा ४३) अथवा कायाथी ते प्राणुतिपातं करतो नथी. (अहवा न कारवेइ मणसा ४४) अथवा मनथी ते प्राणुतिपातं करवतो नथी. (अहवा न कारवेइ वयसा ४५) अथवा वचनथी ते प्राणुतिपातं करवतो नथी.

नानुजानाति मनसा, ४८ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, ४९ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन, प्रत्युत्पन्नं संवृण्वन् किं त्रिविधं त्रिविधेन संवृणोति ? एवं यथा प्रतिक्रामता एकोनपञ्चाशद् भङ्गाः भणिताः, एवं संवृण्वतापि एकोनपञ्चाशद् भङ्गा भणितव्याः । अनागत प्रत्याचक्षाणः किं त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्याति ? एवं ते चैव भङ्गाः एकोनपञ्चाशद्

४५) अथवा वह वचनसे नहीं करावाता है । (अहवा न कारवेइ कायसा ४६) अथवा कायासे नहीं कराता है । (अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा ४७) अथवा वह मनसे करते हुवे की मनसे अनुमोदना नहीं करता है । (अहवा करत नाणुजाणइ वयसा ४८) अथवा वह वचनसे करते हुवे की अनुमोदना नहीं करता है । (अहवा करेतं नाणु जाणइ कायसा ४९) अथवा वह करते हुवे की कायसे अनुमोदना नहीं करता है । (पडुप्पन्नं संवरमाणे किं त्रिविहं त्रिविहेणं संवरेइ ?) हे भदन्त ! वर्तमानकालीन प्राणातिपातका संवर करता हुआ भ्रमणोपासक क्या तीन करण तीन यागसे संवर करता है ? (एवं जहा पडिक्कममाणेणं एगूणपन्नं भंगा भणिया एवं संवरमाणेण वि एगूणपन्नं भंगा भाणियन्वा) हे गौतम ! जिस तरह प्रतिक्रमण करनेके विषयमें उनचास भंग कहे हैं उसी प्रकारसे संवरके विषयमें भी ४९ भंग जानना चाहिये । (अणागयं पच्चक्खमाणे किं त्रिविहं त्रिविहेणं पच्चक्खाइ) अनागत प्राणातिपात का प्रत्याख्यान करता हुआ श्रावक क्या त्रिविधसे त्रिविधका प्रत्याख्यान-

(अहवा न कारवेइ कायसा ४६) अथवा कायाथी ते प्राणुतिपात करवतो नथी. (अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा ४७) अथवा मनथी ते प्राणुतिपातनी अनुमोदना करतो नथी (अहवा करेतं नाणुजाणइ वयसा ४८) अथवा ते प्राणुतिपातनी अनुमोदना वयनथी करतो नथी (अहवा करेत नाणुजाणइ कायसा ४९) अथवा कायाथी ते प्राणुतिपातनी अनुमोदना करतो नथी (पडुप्पन्नं संवरमाणे किं त्रिविहं त्रिविहेणं संवरेइ ?) हे भदन्त ! वर्तमान कालीन प्राणातिपातना संवर करतो भ्रमणोपासक शुं त्रय प्रकरना संवर करे छे ? (एवं जहा पडिक्कममाणेणं एगूणपन्नं भंगा भणिया एवं संवरमाणेण वि एगूणपन्नं भंगा भाणियन्वा) हे गौतम ! प्रतिक्रमण करवा विषेना जेवा ४६ भाग [विडप्पो] छडेवाभां आव्या छे, जेज प्रकरना ४६ भाग संवरना विषयभां पणु समजवा. (अणागयं पच्चक्खमाणे किं त्रिविहं त्रिविहेणं पच्चक्खाइ) अनागत (अविध्य क्षणना) प्राणुतिपातना प्रत्याख्यान करतो श्रावक शुं

भणितव्याः, यावत्- अथवा कुर्वन्त नानुजानातिं कायेन, श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! पूर्वमेव स्थूलमृषावादः अप्रत्याख्यानो भवति, स खलु भदन्त ! पश्चात् प्रत्याचक्षाणः किं करोति ? एवं यथा प्राणातिपातस्य सप्तचत्वारिंशद्, भद्रशतं भणितं तथा मृषावादस्यापि भणितव्यम् । एवम् अदत्तादानस्यापि । एवम् स्थूलकस्य मैथुनस्यापि, स्थूलकस्य परिग्रहस्यापि, यावत्- अथवा

करता है ? (एव तं चेव भंगा एगूणपण्ण भाणियव्वा जाव अहवा करेत्तं णाणुजाणइ कायसा) हे गौतम ! इस विषयमें समस्त कथन पूर्वमें कहे हुए ४९ भंगोंके अनुसार यावत्-‘अथवा काय से करते हुवे को वह अनुमति नहीं देता है’ यहाँ तक जानना चाहिये । (समणोवासगस्स णं भंते ! पुब्बामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ) हे भदन्त ! जिस श्रावकने पहिले स्थूल मृषावाद का प्रत्याख्यान नहीं किया है. पश्चात् वह जब स्थूल मृषावाद का प्रत्याख्यान करता है तो वह उस समय क्या करता है ? ‘एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं, तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं’ हे गौतम ! जिस प्रकारसे प्राणातिपात के १४७ भंग कहे गये हैं उसी तरह से मृषावादके भी १४७ भंग जानना चाहिये । ‘एवं अदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि, थूलगस्स परिग्गहस्स वि, जाव अहवा करेत्तं नाणुजाणइ, कायसा-एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवन्ति, नो खलु

त्रिविधना प्रत्याख्यान करे छे ? (एव तंचेव भंगा एगूणपण्ण भाणियव्वा जाव अहवा करेत्तं णाणुजाणइ कायसा) हे गौतम ! आ विषयमां पणु पूर्वोक्त ४६ भंग समज्जवा ओटले हे ‘कायाथी प्राणातिपात करनारनी ते अनुभोदना करतो नथी’, त्यां सुधीना ४६ भंगो आ विषयमा पणु समज्जवा. (समणोवासगस्स णं भंते ! पुब्बामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ ?) हे भदन्त ! ने आवके पढेवा स्थूल मृषावादाना प्रत्याख्यान करेला नथी, पाछणथी न्यारे स्थूलमृषावादाना प्रत्याख्यान करे छे, त्यारे ते शु करे छे ? (एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं, तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं) हे गौतम ! ने प्रकारे प्राणातिपातना १४७ भंग (४६×३) कडेवामा आव्या छे, ओण प्रभाणु मृषावादाना पणु १४७ भंग समज्जवा. (एवं अदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि थूलगस्स परिग्गहस्स वि, जाव अहवा करेत्तं नाणुजाणइ

कुर्वन्त नानुजानाति कायेन । एते खलु ईदृशकाः श्रमणोपासकाः भवन्ति,
नो खलु ईदृशका आजीविकोपासका भवन्ति ॥ मृ० २ ॥

टीका— ‘प्रत्याख्यानप्रस्तावात् तद्विशेषवक्तव्यतामाह— ‘समणोवास-
गस्स णं भंते ।’ इत्यादि । ‘समणोवासगस्स णं भंते ! पुन्वामेव थूलए
पाणाइवाए अपच्चखाए भवइ’ गौतमः पृच्छति— हे भदन्त ! श्रमणोपासकस्य
श्रावकस्य खलु पूर्वमेव सम्यक्त्वप्रतिपत्तिः प्राकालमेवेत्यर्थः स्थूलः प्राणा-
तिपातः अप्रत्याख्यातो भवति, प्रत्याख्यातो न भवति तस्मिन् काले देश-
विरतिपरिणामस्यानुत्पन्नत्वात्, किन्तु ‘से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे
किं करेइ ?’ हे भदन्त ! स खलु श्रमणोपासकः पश्चात् प्राणातिपातविरति-

एरिसगा आजीवियोवासगा भवंति, इसी तरह से स्थूल अदत्तादान
के, स्थूलमैथुन के, और स्थूल परिग्रह के भी भंग यावत् “अथवा
काय से करते हुए की वह अनुमोदना नहीं करता है ” यहांतक
जानना चाहिये । इसतरह के ये श्रमणोपासक होते हैं । आजीविको-
पासक इस प्रकार के नहीं होते हैं ।

टीकार्थ — प्रत्याख्यान के प्रस्ताव से सूत्रकार ने यहां पर प्रत्या-
ख्यान के विषय में विशेष वक्तव्यता कही है—इसमें गौतमने प्रभु
से ऐसा पूछा है—‘समणोवासगस्स णं भंते ! पुन्वामेव थूलए पाणाइ-
वाए अपच्चखाए भवइ’ हे भदन्त ! जो श्रमणोपासक-श्रावक
होता है उसके सम्यक्त्व की प्रतिपत्ति (प्राप्ति) के पहिले प्राणातिपात का
प्रत्याख्यान तो होता नहीं है — क्योंकि सम्यक्त्वप्रतिपत्ति के पहिले
देशविरति के परिणाम उसके नहीं होते हैं । अतः जब उसके

कायसा-एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु एरिसगा आजी-
वियोवासगा भवंति) जेण प्रमाणे स्थूल अदत्तादानना, स्थूल मैथुनना अने स्थूल
परिग्रहना लंगे। पणु समज्जा अेटले के ‘अथवा कायथी करनारनी ते अनुमोदना
करतो नथी’, त्यां सुधीना जधा लंगे तेमना विषे पणु अडणु श्रमणोपासके आ
प्रकारन होय छे, आणविकोपासके आवां होता नथी

टीकार्थ :- प्रत्याख्यानने अधिकार आबू होवाथी सूत्रकरे अही प्रत्याख्यान विषे
पधु विवेचन क्युं छे आ विषयने अनुलक्षीने गौतम स्वामी महावीर प्रभुने जेवा
प्रश्न करे छे के— ‘समणोवासगस्स णं भंते ! पुन्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्च-
खाए भवइ’ हे भदन्त ! सम्यक्त्वनी प्राप्ति थया पड़ेलां तो श्रमणोपासकथी
प्राणातिपातना प्रत्याख्यान करी शकता नथी, कारणके सम्यक्त्वनी प्राप्ति थया पड़ेलां

કાલે પ્રાણાતિપાત' પ્રત્યાચક્ષણઃ પ્રાણાતિપાતસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં કુર્વાણઃ કિં કરોતિ ? ભગવાનાહ- 'ગોયમા ! તીયં પઙ્કિકમઇ, પઙ્કુપ્પન્ન સંવરેઇ, અણાગયં પચ્ચક્ખાઇ' હે ગૌતમ ! અતીત ભૂતકાલકૃતં પ્રાણાતિપાતં-પ્રતિક્રામતિ પ્રતિક્રમેણ નિન્દાદ્વારા તતો નિવર્તતે, અથચ પ્રત્યુત્પન્ન વર્તમાનકાલિકં જાયમાનં પ્રાણાતિપાત સંવૃણોતિ, અવરુણદ્ધિ ન કરોતીત્યર્થઃ, એવમ્ અનાગતં ભવિષ્ય-ત્કાલિકં જનિષ્યમાણં પ્રાણાતિપાતં પ્રત્યાખ્યાતિ 'ન કરિષ્યામિ' इत्यादि निश्चयं करोति, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'તીયં પઙ્કિકમમાણે કિં તિવિહં તિવિહેણં પઙ્કિકમઇ' ? હે ભદન્ત ! સ શ્રાવકઃ અતીત પ્રાણાતિપાત પ્રતિક્રામન્ નિન્દા-

સમ્યક્ત્વપ્રતિપત્તિ ક્રે વાદ પ્રાણાતિપાત કા પ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ-તવ વહ ઉસ સમય કયા કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ઉનસે કહતે હૈ- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તીયં પઙ્કિકમઇ, પઙ્કુપ્પન્ન સંવરેઇ, અણાગયં પચ્ચ-ક્ખાઇ' જવ વહ પ્રાણાતિપાત કા પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ-તવ વહ અપને દ્વારા ભૂતકાલ મેં હો ગયે પ્રાણાતિપાત કા પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ-અર્થાત્ ભૂતકાલ મેં ઉસકે દ્વારા જો ભી પ્રાણાતિપાત હો ગયા હોતા હૈ ઉસકી વહ નિન્દા કરતા હૈ-હસ નિન્દા દ્વારા વહ ઉસસે દૂર હોતા હૈ । તથા વર્તમાન મેં જો ઉસસે પ્રાણાતિપાત હો રહા હૈ, ઉસે વહ કરતા નહીં હૈ-રોકડેના હૈ । તથા ભવિષ્યકાલ મેં જો પ્રાણા-તિપાત હસકે દ્વારા હોને વાલા હોતા હૈ ઉસકા વહ ત્યાગ કર દેતા હૈ-અર્થાત્ જો "પ્રાણાતિપાત નહીં કરુંગા" એસા ગ્રહ નિશ્ચય કર લેતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ- 'તીયં પઙ્કિકમમાણે કિં તિવિહં તિવિહેણં પઙ્કિકમઇ' ? હે ભદન્ત ! શ્રમણોપાસક-શ્રાવક જાં

તેનામાં દેશવિરતિના પરિણામ હોતાં નથી તેથી સમ્યક્ત્વથી પ્રાપ્તિ થયા પછી જ્યારે તે પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યારે તે શું કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર :- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તીયં પઙ્કિકમઇ, પઙ્કુપ્પન્ન સંવરેઇ, અણાગયં પચ્ચક્ખાઇ' જ્યારે તે પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યારે ભૂતકાળમાં પોતાના દ્વારા થયેલાં પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે-એટલે કે પોતાના દ્વારા ભૂતકાળ ! કરાયેલા પ્રાણાતિપાતની તે નિંદા કરે છે-આ નિંદા દ્વારા તે તેનાથી મુક્ત થાય છે. તથા વર્તમાન કાળમાં તેના વડે જે પ્રાણાતિપાત થઈ રહ્યા હોય છે તેને તે અટકાવી દે છે તથા ભવિષ્યકાળમાં તેના દ્વારા જે પ્રાણાતિપાત થવાના હોય છે તેનો તે ત્યાગ કરે છે. એટલે કે 'હું પ્રાણાતિપાત નહીં કરું' એવો તે નિશ્ચય કરે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન - 'તીયં પઙ્કિકમમાણે કિં તિવિહં તિવિહેણં પઙ્કિકમઇ ?' હે ભદન્ત ! ભૂતકાળમાં પોતાના દ્વારા કરાયેલ પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ

द्वारेण ततो निवर्तमानः किं त्रिविधं त्रिकारकं करणकारणानुमोदनलक्षणं प्राणातिपातयोगम् त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन त्रिप्रकारकेण करणभूतेन प्रतिक्रामति निन्दनेन ततो विरमति ? किंवा 'तिविहं दुविहेण पडिक्कमइ ?' २ त्रिविधं कृतकारितानुमोदितलक्षणम् पूर्वोक्त प्राणातिपातं द्विविधेन करणभूतेन मनःप्रभृतित्रयाणामेकतरवर्जिततद्द्वयेन प्रतिक्रामति, ततो निवर्तते ? अथवा 'तिविहं एगविहेण पडिक्कमइ' ३ त्रिविधम् उपर्युक्त त्रिप्रकारकं प्राणातिपातम् एकविधेन मनःप्रभृतीनामेकतमेन करणलक्षणेन प्रतिक्रामति गर्हणाद्वारा ततो विरमति 'दुविहं तिविहेण पडिक्कमइ ?' ४ द्विविधं कृत-कारितादिलक्षणं प्राणातिपातं त्रिविधेन उपर्युक्तेन मनःप्रभृतिकरणलक्षणेन प्रतिक्रामति ? 'दुविहं दुविहेण पडिक्कमइ ?' ५ द्विविधं पूर्वोक्तं कृतादिप्राणातिपातं द्विविधेन

अतीतकाल में हुए प्राणातिपात का प्रतिक्रमण करता है सो क्या वह कृत, कारित और अनुमोदना से हुए प्राणातिपात का मन, वचन, और काय द्वारा प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'तिविहं दुविहेण पडिक्कमइ' २ कृत, कारित एवं अनुमोदना से जन्य प्राणातिपात का मन, वचन और काय इन तीनों में से किसी एक को छोड़कर दो के द्वारा प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'तिविहं एगविहेण' ३ कृत, कारित, एवं अनुमोदना से हुए प्राणातिपात का मन, वचन और काय इन तीनों में से किसी एक से प्रतिक्रमण करता है क्या ? अर्थात् निन्दा द्वारा उस प्राणातिपात से दूर होता है ? 'दुविहं तिविहेण पडिक्कमइ' ४ या कृत, कारित एवं अनुमोदना इन तीन में से किसी दो के द्वारा हुए प्राणातिपात का वह मन, वचन और काय इन तीनों द्वारा प्रतिक्रमण करता है ? 'दुविहं दुविहेण पडिक्कमइ ५, या द्विविध का पूर्वोक्त कृत,

करतो आवक शुं कृत, कारित अने अनुमोदना इप त्रणे करणो वडे थयेदां प्राणातिपातनुं मन, वचन अने काय, ओ त्रणे द्वारा प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'तिविहं दुविहेण पडिक्कमइ २ ?' कृत, कारित अने अनुमोदना द्वारा करायेदां प्राणातिपातनुं मन, वचन अने काय, ओ त्रणुमांथी गमे ते ओ द्वारा प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'तिविहं एगविहेण' ३ ?' कृत, कारित अने अनुमोदना द्वारा करायेदां प्राणातिपातनुं मन, वचन अने काय, ओ त्रणुमांथी गमे ते ओके द्वारा प्रतिक्रमणु करे छे ? ओटवे ३ निंदा द्वारा ते प्राणातिपातथी मुक्त थाय छे ? ३ 'दुविहं तिविहेण पडिक्कमइ ४ ?' कृत कारित अने अनुमोदना ओ त्रणुमांथी ओके द्वारा करायेदां प्राणातिपातनुं मन, वचन

मनःप्रभृतिकरणभृतेन प्रतिक्रामति ? 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ?' ६
द्विविधम् कृतकारितादिलक्षणं प्राणातिपातम् एकविधेन मनःप्रभृतीनामन्य-
तमेन करणेन प्रतिक्रामति ? 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कमइ' ७ एकविधं कृता-
दिषु एकतमं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनःप्रभृतिलक्षणेन प्रतिक्रामति ? 'एगविहं
दुविहेणं पडिक्कमइ ?' ८ एकविधं कृताद्येकतमं प्राणातिपातं द्विविधेन प्रति-
क्रामति ? किंवा 'एगविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ?' ९ हे भदन्त ! एकविधं
पूर्वोक्तकृतकारितानुमोदिनेषु अन्यतमम् एकविधेन मनःप्रभृतिषु एकतमेन
प्रतिक्रामति ? एवञ्चात्र नव भङ्गाः संजाताः ।

तत्र चेयं गाथा—'तिन्नितिया, तिन्निदुया, तिन्नि य एका हवंति जोगेसु,
तिदुएक्कं तिदुएक्कं तिदुएक्कं चैव करणाइ' ॥१॥

करित एव अनुमोदना से मन आदि करण द्वारा प्रतिक्रमण करता है-
क्या ? या 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ६, या द्विविध प्राणातिपात का
एकविध से प्रतिक्रमण करता है ? 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ७, या
कृत, कारित एव अनुमोदना से किये गये । प्राणातिपातों के बीच में से
किसी एक से हुए प्राणातिपात का मन, वचन एवं काय से वह प्रति-
क्रमण करता है क्या ? या 'एगविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ८, एकविध
प्राणातिपात का वह मन, वचन, काय में से किसी दो के द्वारा प्रतिक्रमण
करता है क्या ? या 'एगविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ९, या कृत, कारित
आदि में से किसी एक से हुए प्राणातिपात का वह मन, वचन और
काय इन में से किसी एक से वह प्रतिक्रमण करता है क्या ? इस प्रकार

अने काया वडे प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ५ ?' कृत, कारित
अने अनुमोदना, अने त्रणुमाथी कोष अने करणो द्वारा करायेला प्राणातिपातनु ते मन,
वचन अने काया, अने त्रणुमाथी गमे ते अने द्वार प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'दुविहं एगविहेणं
पडिक्कमइ ६ ?' अने करणो द्वारा करायेला प्राणातिपातनु ते मन, वचन अने काया,
अने त्रणुमाथी कोष अने द्वार प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ७ ?'
कृत, कारित अने अनुमोदना, अने त्रणुमाथी कोष अने प्रगदे करायेला प्राणातिपातनु ते
त्रिविधे (मन, वचन अने कायाथी) प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'एगविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ८'
कोष अने प्रकारना करणु द्वारा करायेला प्राणातिपातनु ते द्विविधे (मन, वचन अने काय,
अने त्रणुमाथी कोष अने द्वार) प्रतिक्रमणु करे छे ? ३ 'एगविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ९'
कृत, कारित अने अनुमोदना, अने त्रणुमाथी कोष अने वडे करायेला प्राणातिपातनु ते
मन, वचन अने काया, अने त्रणुमाथी कोष अने द्वार प्रतिक्रमणु करे छे ? आ प्रमाणे

છાયા- ત્રોણિ ત્રિકાઃ ત્રીણિ દ્વિકાઃ ત્રીણિ ચ એક ભવન્તિ યોગેષુ
ત્રિદ્વયકં ત્રિદ્વયકં ત્રિદ્વયકં ચૈવ કરણાનિ ॥૧॥

એતેષુ ચ નવવિકલ્પેષુ એકાદયો વિકલ્પા એકોનપચ્ચાશદ્ ભેદા લભ્યન્તે,
તથાચોક્તમ્- ‘એગો તિન્નિ ય તિયગા, દો નવગા તહ ય તિન્નિ નવ નવય,
મંગનવગસ્સ એવં મંગા એગૂણપન્નાસં’ ઇતિ

છાયા- એકસ્ત્રીણિ ચ ત્રયશ્ચ દ્વી નવકાસ્તથા ચ ત્રયો નવ નવ ચ ।
મજ્જનવકેભ્ય એવમ્ મજ્જા એકોનપચ્ચાશદ્ ઇતિ ॥

તદનુસારમેવ મગવાન્ પ્રથમં નવવિકલ્પૈઃ, તતઃ એકોનપચ્ચાશદ્વિકલ્પૈ
રુત્તરં દદાતિ- ‘ગોયમા ! તિવિહં તિવિહેણં પહિક્કમહ, તિવિહં દુવિહેણ
વા પહિક્કમહ, તંચેવ જાવ એકવિહં વા એકવિહેણં પહિક્કમહ, હે ગૌતમ !
ત્રિવિધં ત્રિવિધેન પ્રતિક્રામતિ ૧, ત્રિવિધં દ્વિવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૨,

સે યહાં-પ્રતિક્રમણ કે વિષય મેં-ચે ૧, વિકલ્પ રૂપ નૌ મંગ હુએ હૈં । ઇસ
વિષય મેં ગાથા ઇસ પ્રકાર સે હૈ —તિન્નિ તિયા, ઇત્યાદિ

ઇન નૌ વિકલ્પોં મેં એકાદિક વિકલ્પ ૪૯ ભેદવાલે હોતે હૈં--સો હી કહા હૈ

“ એગો તિન્નિ ય તિયગા, દો નવગા તહ ય તિન્નિ નવ નવ ય ।

મંગ નવગસ્સ એવં મંગા એગૂણ પન્નાસં ” ॥

ઇસકે અનુસાર હી મગવાન પહિલે નવવિકલ્પોંસે ઓર બાદમેં ૪૯
વિકલ્પોંસે ઇન સબકા ઉત્તર દેનેકે નિમિત્ત ગૌતમ સે કહતે હૈં ‘ગોયમા’
હે ગૌતમ ! ‘તિવિહ તિવિહેણં પહિક્કમહ તિવિહં દુવિહેણ વા
પહિક્કમહ, તંચેવ જાવ એકવિહં વા એકવિહેણં પહિક્કમહ’ ત્રિ-
વિધ પ્રાણાતિપાત કો વહ ત્રિવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ, ત્રિવિધ

અહી પ્રતિક્રમણ વિષેના નવ ભંગ વિકલ્પો બતાવવામા આવ્યા છે. આ વિષે નીચે
પ્રમાણે ગાથા છે :—‘તિન્નિ તિયા, ઇત્યાદિ

આ નવ વિકલ્પોમાં એકાદિક વિકલ્પ ૪૯ ભેદવાળા હોય છે—એજ નીચેની ગાથામાં
કહ્યું છે—

‘એગો તિન્નિય તિયગા, દો નવગા, તહ ય તિન્નિ નવ નવ ય ।

મંગ નવગસ્સ એવં મંગા એગૂણ પન્નાસં’ ॥

તે અનુસાર જ ભગવાન પહેલા નવ વિકલ્પો દ્વારા અને પછી ૪૯ વિકલ્પો દ્વારા
આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા કહે છે- ‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! તિવિહં તિવિહેણં
પહિક્કમહ, તિવિહં દુવિહેણં વા પહિક્કમહ, તં ચેવ જાવ એકવિહં વા
એકવિહેણં પહિક્કમહ’ ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ તે ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે,

તદેવ યાવત્- ત્રિવિધમ્ એકવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૩, દ્વિવિધં ત્રિવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૪, દ્વિવિધં દ્વિવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૫, દ્વિવિધમ્ એકવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૬, એકવિધં ત્રિવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૭, એકવિધં દ્વિવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૮, એકવિધમ્ એકવિધેન વા પ્રતિક્રામતિ ૯, અથ એકોનપચ્ચાશદ્ વિકલ્પાન્ ઉપર્યુક્તનવભક્તકેષુ એકૈકમાદાય પ્રતિપાદયતિ- 'તિવિહં તિવિદેહં પઙ્કિકમમાણે ન કરેદ્, ન કારવેદ્, કરેત ણાણુજાણઙ મણસા વયસા કાયસા?' હે ગૌતમ ! ત્રિવિધ પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાત ત્રિવિધેન ઉપર્યુક્તેન કરણેન પ્રતિક્રામન્ નિન્દયા વિરમન્ 'ન કરોતિ' અતીતકાલે પ્રાણાતિપાતં સ્વયં ન વિદધાતિ મનસા- 'યેનાહ્વતો મયાઽસૌ તદા ન હતઃ' ઇત્યેવમનુધ્યાનેન સ્વયં ન કરોતિ પ્રાણાતિપાતમ્, તથા નૈવ કારયતિ મનસા-

પ્રાણાતિપાતકા વહ દ્વિવિધસે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ, ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતકા વહ એકવિધસે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ' ઇત્યાદિ સર્વ ઉત્તરરૂપ કથન પ્રશ્નોંકે અનુરૂપ હી જાનના ચાહિયે યાવત્ વહ એકવિધ પ્રાણાતિપાતકા એકવિધસે પ્રત્યાઘ્યાન કરતા હૈ યહાં તક । અવ સૂત્રકાર ઇન નૌ ભગોંમેંસે એક ૨ ભંગકો લેકર ૪૯ વિકલ્પોકા પ્રતિપાદન કરતે હૈ- 'તિવિહં તિવિદેહં પઙ્કિકમમાણે ન કરેદ્, ન કારવેદ્, કરંતં ણાણુજાણઙ મણસા વયસા કાયસા' જવ વહ જીવ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતકા ત્રિવિધસે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ- નિન્દા દ્વાગા ઉસસે હટાતા હૈ- તવ વહ અતીતકાલમેં મનસે સ્વયં પ્રાણાતિપાતકો નહીં કરતા હૈ- અર્થાત્- 'હાય ! જિસકે દ્વારા મેં પહિલેં હત હૂઆ થા- મેને ઉસ સમય ઉસે હત નહીં કિયા' ઇસ પ્રકારકે ચિન્તવનસે વહ સ્વયં

ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ તે બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે અને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું તે એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે' ઇત્યાદિ ઉત્તરરૂપ સમસ્ત કથન પ્રશ્નોને અનુરૂપ જ સમજવું. 'એક પ્રકારે કરેલાં પ્રાણાતિપાતનુ તે એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે,' ત્યાં સુધીના નવે વિકલ્પ અહીં ગ્રહણ કરવા જોઈએ હવે સૂત્રકાર નવભંગો વારા ફરતી લઈને ૪૯ વિકલ્પોનુ પ્રતિપાદન કરે છે.

'તિવિહં તિવિદેહં પઙ્કિકમમાણે ન કરેદ્, ન કારવેદ્, કરંતં ણાણુજાણઙ મણસા વયસા કાયસા' જ્યારે જીવ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે [નિન્દા દ્વારા તેને દૂર કરે છે], ત્યારે તે પોતે મનથી અતીત (ભૂત) કાળ સમજી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. જેમકે- 'હાય ! તેણે મને માર્યો પણ મેં તેને ત્યારે ફટકાર્યો નહીં !', આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. વળી તે

‘હા મયા નેદં સમુચિતં કૃતં યદસૌ પરેણ ન ઘાતિતઃ’ इति चिन्तनेनेत्यर्थः, एवं कुर्वन्तम् उपलक्षणत्वात् कारयन्તं वा समनुजानन्तं वा परमात्मानं प्राणातिपातं નાનુજાનાતિ, નાનુમોદયતિ, મનસૈવ, પ્રાણાતિપાતાનુસ્મરણેન તદનુમોદનદ્વારા इत्यर्थः, एवं न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं નાનુજાનાતિ વચસા, તથાવિધવચનપ્રવર્તમાનાત્, एवं न करोति न कारयति कुर्वन्तं નાનુ-

પ્રાણાતિપાતકો મનસે નહીં કરતા હૈ । તથા મનસે વહ એસા વિચાર નહીં કરતા કિ- હા, યહ મૈને અચ્છા નહીં કિયા જો દૂસરે સે ઉસે ઉસ સમય આહત નહીં કરવાયા-મરવાયા નહીં । તથા વહ મનસે એસી અનુમોદના બી નહીં કરતા હૈ કિ ઉસ સમય-અતીતકાલમે-જો અમુકને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કી થી યા અમુકને જો ઉસસે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કરવાઈ થી વહ ઉસસે ઉસ સમય ઠીક ક્રિયા-યા ઠીક કરવાઈ થી । ઇસ તરહ યહાં મન સંવંધી, કૃત, મન સંવંધી કારિત ઓર મન સંવંધી અનુમોદના કરનેકા ત્યાગ કહા ગયા હૈ । અર્થાત્ અતીતકાલમે વહ સ્વયં મનસે પ્રાણાતિપાત કરનેકા પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ । ઓર મનસે પ્રાણાતિપાત કરને કરાને ચાલેકી અનુમોદના કરનેકા પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ । ઇસી તરહસે વહ વચનસે અતીતકાલ સંવંધી પ્રાણાતિપાતકો સ્વયં નહીં કરતા હૈ, વચનસે અતીતકાલમે પ્રાણાતિપાતકો દૂસરેસે નહીં કરાતા હૈ ઓર અતીતકાલમે દૂસરોંકે દ્વારા કિયે ગયે અથવા પ્રાણાતિપાત કરવાયે ગયે કી વહ વચનસે અનુમોદના નહીં કરતા હૈ- અર્થાત્ વચનસે એસા નહીં કહતા હૈ કિ

મનમા એવો વિચાર પણ કરતો નથી કે ‘મે’ તે વખતે ખીજા પાસે તેને માર ખવરાવ્યો નહીં તે ઠીક ન કર્યું.’ વળી તે પોતાના મનથી એની અનુમોદના પણ કરતો નથી કે ‘ત્યારે ભૂતકાળમા અમુક વ્યક્તિએ જે પ્રાણાતિપાતની ક્રિયા કરી હતી અથવા અમુકે તેના દ્વારા જે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કરાવી હતી, તે તેણે તે સમયે યોગ્ય જ કર્યું હતું.’ આ રીતે અહીં મનથી કૃત, કારિત અને અનુમોદનાનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે. એટલે કે અતીતકાળમા (ભૂતકાળમાં) તે જાતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવવાનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવવાનું પ્રતિક્રમણ કરે છે અને મનથી પ્રાણાતિપાત કરનાર - કરાવનારની અનુમોદના કરવાનું પ્રતિક્રમણ કરે છે. એ જ પ્રમાણે તે વચનથી ભૂતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, વચનથી ભૂતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાત ખીજા પાસે કરાવતો નથી અને ભૂતકાળમાં અન્ય દ્વારા કરાયેલા અથવા કરાવવામાં આવેલાં પ્રાણાતિપાતની તે વચનથી અનુમોદના કરતો નથી.

जानाति कायेन तथाविधनेत्राद्यङ्गविकारचेष्टयेत्यर्थः, अत्र मनसा न करोति, वचसा न कारयति, कायेन नानुजानाति' इत्येवंलक्षणो यथामंख्यन्यायो मने उस समय यह अच्छा नहीं किया जो अपने मारनेवालेको नहीं मारा, तथा उसे दूसरोंसे नहीं मरवाया, तथा अमुकने जो उसे मारा, या मरवाया— वह बहुत अच्छा किया । इस तरह यह वचन संबंधी कृत, कारित और अनुमोदना करनेका अतीतकालमें हुए प्राणातिपातके विषयमें त्याग कर देता है । इस प्रकारसे त्याग कर देनेका कारण यह है कि वह श्रमणोपासक श्रावक अपने वचन से किये गये, कराये गये और अनुमोदित हुए प्राणातिपातकी निन्दा करता हुआ उससे दूर हो जाता है । इसी तरहसे वह अतीतकालमें अपने शरीरसे किये गये या अपने शरीरके संकेत आदिसे कराये गये, या ताली वगैरह बजाकर अनुमोदित किये गये प्राणातिपातकी निन्दा करता हुआ उससे दूर हो जाता है । इसीलिये यह देशविरति धारण करने पर कायसे स्वयं अतीतकालके प्राणातिपातको नहीं करता है, न कराता है और न उसकी अनुमोदना करता है । यहां पर 'मनसे नहीं करता है, वचनसे नहीं कराता है, कायसे अनुमोदना नहीं करता है' इस तरहका क्रमानुसार त्रियोगोंके साथ कृत, कारित और अनुमोदना

એટલે કે તે વચનથી એવું કહેતા 'નથી કે 'મે' તે વખતે મને મારનારને માર્યો નહીં, તે કીક ન ક્યું' તેને બીજા પાસે માર ખવરાવ્યો નહીં તે 'જોડું ક્યું' અમુક માણમે તેને માર્યો અથવા બીજા પાસે માર ખવરાવ્યો તે સાફ થયું' આ રીતે તે વચન દ્વારા પ્રાણાતિપાત સંબંધી કૃત, કારિત અને અનુમોદના કરવાનો અતીતકાળમાં ત્યાગ કરે છે. આ પ્રમાણે પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવાનું કારણ એ છે કે તે શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) પોતાના વચનથી કરવામાં આવેલાં, કરાવવામાં આવેલાં અને અનુમોદિત કરાયેલાં પ્રાણાતિપાતની નિન્દા કરતો કરતો તેનાથી દૂર થઈ જાય છે

એજ પ્રમાણે ભૂતકાળમાં પોતાના શરીરથી કરાયેલા, અથવા પોતાના શરીરના સંકેત વગેરે દ્વારા કરાવવામાં આવેલા, અથવા તાળી વગેરે વગાડીને અનુમોદિત કરાયેલા પ્રાણાતિપાતની નિન્દા કરીને તેનાથી મુક્ત થઈ જાય છે. તેથી આ દેશવિરતિ ધારણ કર્યા બાદ તે પોતે અતીતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. અહીં 'મનથી કરતો નથી, વચનથી કરાવતો નથી કાયાથી અનુમોદના કરતો નથી,' આ પ્રકારના ક્રમાનુસાર ત્રિયોગો (મન, વચન અને કાયાના ત્રણ યોગો) ની સાથે કૃત, કારિત અને અનુમોદનાનો સંબંધ બેડવામાં આવ્યો

જ્ઞાનુસરણીયઃ, સર્વેષામપિ ન્યાયાનાં વક્તુર્વિવક્ષાધીનત્વાત્, વક્ષ્યમાણ-
વિકલ્પાસંભવાન્ન, इति प्रथमे विकल्पे 'त्रिविधं त्रिविधेन' इत्यत्र एक एव
भङ्गः, अग्रे वक्ष्यमाणेषु द्वितीय-तृतीय-चतुर्थेषु त्रयस्त्रयो भङ्गाः, पञ्चम-
षष्ठयोः नव नव भङ्गा भवन्ति, सप्तमे त्रयो भङ्गाः, अष्टमनवमयोस्तु नव नव
भङ्गा भवन्ति, इति सर्वे भङ्गा एकोनपञ्चाशद्, एवमियमतीतकालमाश्रित्य
करणकारणानुमोदनयोजना कृता । अथवा-एवं करणादियोजना द्रष्टव्या-
अतीतकाले मनःप्रभृतीनां कृतं कारितमनुमोदितं वा प्राणातिपातं क्रमेण
न करोति, न कारयति, न चानुजानाति, तन्निन्दनेन तदनुमोदनानिषेधतस्ततो
निवर्तते, तन्निन्दनस्याभावे हि तदनुमोदनाऽनिवृत्तेः कृतादिरसौ वधः प्राणाति-

સંબંધ નહીં લગાયા ગયા છે । ક્યોં કિ કથન જિતના મી હોતા હૈ
વહ વક્તાકી વિવક્ષાકે અધીન હુઆ કરતા હૈ । તથા હસ તરહકા
ક્રમ યહાં લગાનેસે વક્ષ્યમાણ વિકલ્પોંકા કથન મી નહીં થન સકતા
હૈ । 'ત્રિવિધં ત્રિવિધેન' હસ પ્રથમ વિકલ્પમેં એક હી ભંગ હૈ । તથા
વક્ષ્યમાણ દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ इन विकल्पोंमें तीन २ भंग हैं ।
પાંચવે ઓર છટે વિકલ્પોંમેં નૌ નૌ ભંગ હોતે હૈ । સાતવે વિકલ્પમેં
ત્રીન ભંગ ઓર આઠવે તથા નૌવે વિકલ્પમેં નૌ નૌ ભંગ હોતે હૈ
હમ તરહ કુલ ભંગ થે ૪૯ હો જાતે હૈ । અતીતકાલકો લેકર યહ
કોળ, કારણ ઓર અનુમોદનાકી યોજના કિ ગઈ હૈ- અર્થાત્ અતીત-
કાલમેં મન, વચન ઓર કાય સંબંધી કૃતં, કારિત ઓર અનુમોદના
ઢાગ હુણ પ્રાણાતિપાતકા શ્રમણોપાસક શ્રાવક इन ४९ विकल्पों को
લેકર પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ । અથવા યહ 'કરણાદિ' યોજનાં હસ પ્રકારસે

નથી, કારણ કે જેટલું કથન કરવામાં આવે છે તે વક્તાની વિવક્ષાને આધીન થયા કરે
છે. તથા એ પ્રમાણેનો ક્રમ અહીં અનુસરવાથી નીચે દર્શાવવામાં આવેલા વિકલ્પોનું
કથન પણ સંભવી શકતું નથી. 'ત્રિવિધં ત્રિવિધેન' આ પહેલા વિકલ્પમાં એક જ
ભંગ છે નીચે જેનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તે બીજા, ત્રીજા અને ચોથા વિકલ્પોમાં
ત્રણ ત્રણ ભંગ છે પાંચમાં અને છઠા વિકલ્પોમાં નવ-નવ ભંગ છે. સાતમાં વિકલ્પમાં
ત્રણ ભંગ, આઠમાં અને નવમાં વિકલ્પોમાં નવ નવભંગો છે. આ રીતે કુલ ૪૯
ભંગ થાય છે અતીતકાળની અપેક્ષાએ આ કરણ, કારણ અને અનુમોદનાની યોજના
કરવામાં આવી છે. એટલે કે અતીતકાળમાં મન, વચન અને કાયા દ્વારા જે પ્રાણાતિપાત
કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય કે જે પ્રાણાતિપાતની અનુમોદના કરવામાં આવી હોય, તેનું
શ્રમણોપાસક શ્રાવક ૪૯ વિકલ્પો દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે. અથવા આ કરણાદિ યોજના

પાતઃ ક્રિયમાણાદિરિવ ભવેત્, વર્તમાનકાલં ત્વાશ્રિત્ય સુગમેવ તદ્યોજના ભવિષ્યત્કાલાપેક્ષયા તુ એવમસૌ યોજના - 'ન કરોતિ મનસા' 'તં હનિષ્યામિ'

મી કિ જા 'સકતી' હૈ- અતીતકાલમેં મન આંદિકે દ્વારા કૃત હુએ કારિત હુએ ઓર અનુમોદિત હુએ પ્રાણાતિપાતકો અબ વહ શ્રમણો-પાસક શ્રાવક ક્રમસે નહીં કરતા હૈ, ન કરાતા હૈ, ઓર ન ઉસકી અનુમોદના કરતા હૈ । વધોં કિ મિથ્યાત્વયુક્ત અવિરતિ દશામેં વહ ઉસ પ્રાણાતિપાતકિ નિન્દા કરકે ઉસકી અનુમોદના કરનેકા ત્યાગી નહીં હોતા હૈ- પરન્તુ સમ્યક્ત્વયુક્ત દેશવિરતિસે યુક્ત બન જાને પર વહ ઉસકી નિન્દા કરકે ઉસકી અનુમોદના કરનેકા ત્યાગી હો જાતા હૈ- ઇસલિયે વહ ઉસસે પીછે હટ જાતા હૈ । યદિ વહ ઉસકી નિન્દા નહીં કરતા હૈ તો ઇસ સ્થિતિમેં વહ ઉસકી અનુમોદના કરતા હૈ યહ બાત માની જા સકતી હૈ અતઃ પૂર્વકાલમેં કિયાં ગયા કરાયા ગયા તથા અનુમોદિત હુઆ પ્રાણાતિપાત કિયે જારહે આદિકી તરહ હો જાતા હૈ ।

વર્તમાનકાલકો આશ્રિત કરકે કરણાદિકી યોજના સુગમહી હૈ । ભવિષ્યકાલકી અપેક્ષા યહ યોજના ઇસ પ્રકારસે જાનની ચાહિયે- 'ન કરોતિ મનસા' યહ પ્રાણાતિપાતકો મનસે નહીં કરતા હૈ-અર્થાત્ત યહ એસા વિચાર મનસે નહીં કરતા હૈ કિ મેં ઇસે આગે ચલ કર

આ પ્રમાણે પણ કરી શકાય છે. અતીતકાળમાં મન આદિ દ્વારા કરવામાં આવેલ, કરાવવામાં આવેલ અને અનુમોદિત કરેલ પ્રાણાતિપાત હવે તે શ્રમણોપાસક શ્રાવક અનુક્રમે કરતો નથી, કરાવતો નથી અને તેની અનુમોદના કરતો નથી. કરણ કે મિથ્યાત્વયુક્ત અવિરતિ દશામાં તે આ પ્રાણાતિપાતની નિન્દા કરીને તેની અનુમોદના કરવાનો ત્યાગી થતો નથી; પરંતુ સમ્યક્ત્વયુક્ત દેશવિરતિથી યુક્ત બન્યા બાદ તે તેની નિન્દા કરીને તેની અનુમોદના કરવાનો ત્યાગ કરે છે તે કરણે તે પ્રાણાતિપાત કરતો, કરાવતો અને અનુમોદતો અટકી જાય છે, જો તે તેની નિન્દા ન કરતો હોય તો એવી પરિસ્થિતિમાં તે તેની અનુમોદના કરતો હોય એવું પણ માની શકાય છે. તેથી પૂર્વ (ભૂતકાળમાં) કરવામાં આવેલ, કરાવવામાં આવેલ અને અનુમોદવામાં આવેલ પ્રાણાતિ-પાત બાણે કે વર્તમાનમાં કરાવતું, કરાવાતું અને અનુમોદાતું હોય એવું બની જાય છે. વર્તમાનકાળને અનુલક્ષીને કરણાદિની યોજના સરળ છે ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ તે યોજના આ પ્રમાણે સમજવી- 'ન કરોતિ મનસા' તે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. એટલે કે તે એવો વિચાર કરતો નથી કે હું તેને ભવિષ્યમાં મારીશ 'ન કારયતિ'

इत्यस्य चिन्तनेन, न कारयति मनसैव 'तमहं घातयिष्यामि' इत्यस्य चिन्तनेन, नानुजानाति मनसा भाविनं वधमनुश्रुत्य हर्षकरणेन, एवं वचसा कायेन च तयोस्तथाविधयोः करणात्, अथवा एवमेव भविष्यत्काले मनःप्रभृतिना करिष्यमाणं कारयिष्यमाणम् अनुमंस्यमानं वा प्राणातिपातं क्रमेण न करोति, न

मारुंगा । 'न कारयति' और न मनसे वह ऐसा विचार करता है

कि मैं इसे आगे चलकर किसी और दूसरेसे मरवाऊंगा ।

'नानुमोदयति' तथा मारते हुए की अनुमोदना नहीं करता है ।

इसी तरह वह वचनसे ऐसा उच्चारित नहीं करता है ।

कि मैं इसे मारूंगा, और न वह वचनसे दूसरेसे ऐसा कहता है

कि तू इसे मारना तथा भावी वधको लेकर वह वचनसे ऐसा प्रयोग

नहीं करता है कि यदि वह मर जावेगा तो बहुत ही अच्छा होगा।

कायसंगंधी कृत, कारित और अनुमोदनाके विषयमें भी भविष्यत्-

कालकी अपेक्षासे ऐसा ही कथन जानना चाहिये । अर्थात् भविष्य-

त्काल संगंधी वध-हननका चिन्तन करते समय वह कायकी ऐसी

क्रिया करता है कि मैं उसे इस प्रकारसे हाथसे मारूंगा, या इस

प्रकारके लकड़ी आदिसे मारूंगा, तथा वह दूसरा कोई व्यक्ति उसे

इस प्रकारसे हाथसे मारे, ऐसे लकड़ी आदिसे मारे, ऐसा मैं उसका

वध कराऊंगा, तथा भावी वधको लेकर हाथसे ताल आदि बजाकर

उस वधकी अनुमोदना करना । अथवा- इसी प्रकारसे भविष्यत्कालमें-

मन आदिके द्वारा किये जानेवाले, कराये जानेवाले, एवं अनुमोदना-

अने ते मनમાં એવા વિચાર પણ કરતો નથી કે હું તેને ભવિષ્યમાં કેઈ બીજા પાસે

માર ખવરાવીશ. 'નૌમોદયતિ' તથા ભાવી વધનો મનમાં વિચાર કરીને તે મનમાં

ખુશી પણ થતો નથી એ જ પ્રમાણે તે એવા વચન પણ બોલતો નથી કે હું તેને

મારીશ તે વચનથી બીજાને એવું કહેતો નથી કે તું આને મારજે તથા ભાવી વધનો

વિચાર કરીને તે એવા વચનો પણ બોલતો નથી કે તે મરી જાય તો ઘણું સાફ થાય.

કાય સંબંધી કૃત, કારિત અને અનુમોદનાના વિષયમાં પણ ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ

એવું જ કથન સમજવું એટલે કે ભવિષ્યકાળ સંબંધી કોઈના વધનો વિચાર કરીને તે

કાયાની એવી ક્રિયા કરતો નથી કે હું તેને આ રીતે હાથથી મારીશ કે આ રીતે લાકડી

આદિથી મારીશ, અથવા બીજા વ્યક્તિ પાસે આ રીતે હાથથી કે લાકડી આદિથી તેને

માર ખવરાવીશ, અથવા ભાવી વધનો વિચાર કરીને તાળી આદિ વગાડીને તે કાયાથી

તેની અનુમોદના કરતો નથી અથવા આ રીતે ભવિષ્યકાળમાં મન આદિ દ્વારા પોતાની

જાતે કરવામાં આવનાર, બીજા દ્વારા કરાવવામાં આવનાર, અથવા અનુમોદના દ્વારા કરવા-

કારયતિ, ન્ચાનુજાનાતિ, તતો નિવૃત્તિમભ્યુપગચ્છતીત્યર્થઃ, સર્વેષાશ્વેષાં મેલનેન સપ્તચત્વારિંશદધિકં શતં મદ્ધા મવન્તિ । તાનેવ મદ્ધાન્ વિશિષ્ય પ્રતિ-
પાદયિતુમાહ-‘તિવિદ્’ દુવિદ્દેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેઈ, ન કારવેઈ, કરેતં
ણાણુજાણઙ મણસા વયસા ૨,’ ત્રિવિધં પ્રાણાતિપાતં દિવિધેન કરણભૂતેન પ્રતિ-
ક્રામન્ દેશવિરત્યા નિન્દાદ્વારા તતો વિરમન્ ન કરોતિ, ન કારયતિ, કુર્વન્તં
નાનુજાનાતિ મનસા વયસા ૨, ‘અહ્વા ન કરેઈ, ન કારવેઈ, કરેતં નાણુ-

વાલે પ્રાણાતિપાતકો ક્રમસે વહ સ્વયં ‘ન કરોતિ’ નહીં કરતા હૈ,
‘ન કારયતિ’ ન દૂસરોસે કરવાતા હૈ, ‘નચાનુજાનાતિ’ ઔર ન
ડસકી અનુમોદના કરતા હૈ, અર્થાત્ ડસસે નિવૃત્તિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ.
ઇન તીનોં યોગોંકે ૪૯-૪૯-૪૯ મંગોંકો આપમમેં જોડ દેને પર
૧૪૭ મંગ કુલ હો જાતે હૈં । અવ ઇન્હોં મંગોંકો વિશેષરૂપ સે
પ્રતિપાદન કરને કે અભિપ્રાય સે સૂત્રકાર કહતે હૈં- ‘તિવિદ્’ દુવિદ્દેણં
પઢિક્કમમાણે ન કરેઈ, ન કારવેઈ, કરેતં નાણુજાણઙ મણસા વયસા
૨ ’ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતકા કરણભૂત દો પ્રકારસે પ્રતિક્રમણ કરતા
હુઆ વહ-દેશવિરતિવાલા હો જાનેકે કારણ નિન્દા દ્વારા ડસસે
દૂર હોતા હુઆ શ્રમણોપાસક શ્રાવક-ડસે મન સે ઔર વચન સે
નહીં કરતા હૈ, નહીં કરાતા હૈ, ઔર ન ડસકી અનુમોદના કરતા
હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ જવ વહ શ્રાવક ત્રિવિધ-કરણ, કારણ,
અનુમોદન પ્રકાર વાલે-પ્રાણાતિપાતકા દો પ્રકાર સે પ્રતિક્રમણ કરતા

કરાવવામા આવનાર પ્રાણાતિપાતનો તે પોતે ‘ન કરોતિ’ ત્યાગ કરે છે, ‘ન કારયતિ’
બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવવાનો ત્યાગ કરે છે અને ‘ન ચાનુજાનાતિ’
પ્રાણાતિપાતની અનુમોદના કરવાનો પણ ત્યાગ કરે છે એટલે કે તેનાથી નિવૃત્ત થઈ બચ
છે આ ત્રણે યોગોના ૪૯-૪૯-૪૯ ભગોનો સરવાળો કરવાથી કુલ ૧૪૭ ભંગ બને છે.
હવે સૂત્રકાર આ ભગોનુ વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે કહે છે કે-

‘તિવિદ્’ દુવિદ્દેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેઈ, ન કારવેઈ કરેતં નાણુજાણઙ મણસા વયસા ૨’
ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત (ત્રણ પ્રકારના કરણો દ્વારા કરાયેલાં પ્રાણાતિપાત) નુ બે પ્રકારે
પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રમણોપાસક શ્રાવક (દેશવિરતિયુક્ત થવાથી નિન્દા દ્વારા તેનો ત્યાગ
કરતો શ્રાવક) મનથી અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને
પ્રાણાતિપાતના અનુમોદના પણ કરતો નથી. આ થયનનું તાત્પર્ય એ છે કે બ્યારે તે
શ્રાવક ત્રિવિધ (કરણ, કારણ અને અનુમોદન પ્રકારવાળા) પ્રાણાતિપાતનુ બે પ્રકારે

‘जाणइ मणसा कायसा ३’ अथवा न करोति स्वयं त्रिविधं प्राणातिपातं
द्विविधेन करणभूतेन स्वयं न विदधाति, न वा कारयति, कुर्वन्तं वा नानु-
जानाति नानुमोदयति मनसा कायेन ३, ‘अहवां न करेइ, न कारवेइ, करेत्तं
णाणुजाणइ वयसा कायसा ४’, अथवा न करोति त्रिविधं द्विविधेन स्वयं

है, तब वह मन और वचन से उस प्राणातिपातको न स्वयं करता है,
और न उसे दूसरेसे कराता है और न उसकी वह अनुमोदना
करता है। ‘अहवां न करेइ, न कारवेइ, करेत्तं नाणुजाणइ मणसा
कायसा ३’ दो प्रकार से प्रतिक्रमण करनेका यह द्वितीय प्रकार है-
जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपातका दो तरह से प्रतिक्रमण करता
है तो इस प्रकारमें वह मनसे और कायसे उसका प्रतिक्रमण करता
है। ‘अहवां न करेइ, न कारवेइ, करेत्तं नाणुजाणइ वयसा कायसा
४’; अथवा-जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपातका दो प्रकारसे
प्रतिक्रमण करता है तो वह वचनसे और कायसे उसका प्रतिक्रमण
करता है-अर्थात् वचनसे और कायसे वह प्राणातिपात नहीं करता
है, उसे दूसरेसे नहीं कराता है और करनेवाले दूसरेकी
वह अनुमोदना नहीं कराता है। भूतकाल में हो गये प्राणातिपात के
प्रति वह वर्तमान काल में मन से ऐसा नहीं ख्याल करता है कि
भूतकाल में जो उसने मुझे मारा था, मैं भी उसे मारता तो अच्छा
होता पर मैंने उस समय नहीं मारा यह बहुत बुरा हुआ। खैर,

प्रतिक्रमण करे छे, त्यारे ते मन अने वचनयी पोते प्राणातिपात करतो नथी, भीज-
पासे करावतो नथी अने प्राणातिपात करना-करावनारनी अनुमोदना प्रणु करतो नथी
‘अहवां न करेइ, न कारवेइ, करेत्तं नाणुजाणइ वयसा कायसा ३’
ये प्रकारे प्रतिक्रमण करवाने भीजे प्रकार आ प्रमाणे छे-न्यारे ते श्रावक त्रणु प्रकारना
प्राणातिपातनु ये प्रकारे प्रतिक्रमण करे छे, त्यारे ते मन अने कायायी तेनु प्रतिक्रमण
करे छे. ‘अहवां न करेइ, न कारवेइ, करेत्तं नाणुजाणइ वयसा कायसा ४’
अथवा न्यारे ते श्रावक त्रणु प्रकारना प्राणातिपातनु ये प्रकारे प्रतिक्रमण करे छे, त्यारे
ते वचन अने कायायी तेनु प्रतिक्रमण करे छे अटले के वचनयी अथवा कायायी ते
पोते प्राणातिपात करतो नथी, भीज पासे करावतो नथी अने करना-करावनारनी
अनुमोदना करतो नथी. भूतकालमां यथगथेलां प्राणातिपात विषे ते वर्तमानकालमां
मनयी ओवे विचार पणु करतो नथी के ‘भूतकालमां तेणे मने भार्यो होतो, में पणु
तेने भार्यो होत तो साहु थात, में तेने भार्यो नही ते ठीक न थयुं. जेर, में जते

न विदधाति, न वा कारयति कुर्वन्तं वा नानुजानाति, नानुमोदयति वचसा कायेन ४, 'तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा ५, त्रिविध प्राणातिपातम् एकविधेन मनः-प्रभृतीनामन्यतमेन करणेन प्रतिक्रामन निन्दया ततो विरमन् न करोति, न

कोई बात नहीं मैंने यदि उसे स्वयं नहीं मारा तो मैं दूसरेसे उसे मरवा देता. बड़ा आनंद आता उस मारनेवालेकी मैं प्रशंसा करता ' इसी तरहसे वह भूतकाल के प्राणातिपात में कायसे न कुछ करता है, और न दूसरेसे उसे करवानेके लिये संकेत आदि करता है, और न उसे करनेवाले अपने आपकी या दूसरेकी वह प्रशंसा करता है। 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ वयसा कायसा' अथवा जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपात का दो तरहसे प्रतिक्रमण करता है-तो वह वचनसे और कायसे भूतकालिक प्राणातिपात को न स्वयं करता है, न दूसरेसे कराता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है. इस तरह द्वितीय विकल्प में यह तृतीय भग है। 'तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा ५' इसी तरह जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता है-तब इस स्थिति में वह मनसे प्राणातिपात को न स्वयं करता है, न मनसे कराता है और न करने

तेने भार्यो नहो पणु णीण पासे तेने भराव्यो छित तो धणु आनंद यात अने तेने मारनारनी हु प्रशंसा करत ' आ रीते ते भूतकाणना प्राणातिपात संभ्रधमां कायाथी कंथं करतो नथी, णीण पासे प्राणातिपात कराववा कायाथी संकेत वगेरे करतो नथी अथवा तो प्राणातिपात करनार पोतानी के अन्यनी ते प्रशंसा पणु करतो नथी.

अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा कायसा ' अथवा न्यारे ते श्रावक त्रय प्रकारना प्राणातिपातनु ये प्रकारे प्रतिक्रमणु करे छे, त्यारे ते भूतकाण संभ्रंधी प्राणातिपात वचनथी अने कायाथी करतो नथी, णीण पासे करावतो नथी अने करनारनी अनुमोदन करतो नथी. आ रीते णीण विकल्पने आ त्रीणे लग समजवो.

'तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेत नाणुजाणइ मणसा ५' न्यारे ते श्रावक त्रय प्रकारना प्राणातिपातनु अक प्रकारे प्रतिक्रमणु करे छे. त्यारे ते पोते मनथी प्राणातिपात करतो नथी, मनथी प्राणातिपात करावतो नथी, अने प्राणातिपात करनारनी मनथी अनुमोदन करतो नथी. आ पडेले लग

કારયતિ, કુર્વન્તં નાનુજાનાતિ, નાનુમન્યતે મનસા ૫, 'અહવા ન કરેઈ, ન કારવેઈ, કરેતં નાણુજાણઈ વચસા ૬, અથવા ત્રિવિધં પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિધેન પૂર્વોક્તેન કરણેન સ્વયં ન કરોતિ, અન્યદ્વારા ન કારયતિ, કુર્વન્તં વા નાનુજાનાતિ, નાનુમન્યતે વચસા ૬ 'અહવા ન કરેઈ, ન કારવેઈ, કરેતં નાણુજાણઈ કાયસા ૭, અથવા ત્રિવિધમ્ એકવિધેન કરણેન સ્વયં ન કરોતિ, અન્યદ્વારા ન કારયતિ, કુર્વન્તં વા નાનુજાનાતિ કાયેન ૭, 'દુવિહં તિવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેઈ, ન કારવેઈ મણસા વચસા કાયસા ૮, દ્વિવિધ પૂર્વોક્તં કૃતકારિતાદિલક્ષણં પ્રાણાતિપાત ત્રિવિધેન મનઃપ્રભતિ-કરણેન પ્રતિક્રામન નિન્દયા તતો નિવર્તમાનઃ સ્વયં ન કરોતિ, અન્યદ્વારા વા ન કારયતિ, મનસા, વચસા, કાયેન ૮, 'અહવા ન કરેઈ, કરેતં નાણુ

વાલેકી અનુમોદના કરતા હૈ । यह प्रथम भंग है. 'अहवा न करेई न कारवेई, करेतं नाणुजाणइ वचसा ६' अथवा वह वचनसे प्राणातिपात को नहीं करता है, नहीं कराता है और न उसकी वह वचनसे अनुमोदना करता है । यह द्वितीय भंग है । 'अहवा-न करेई, न कारवेई, करेतं नाणुजाणइ कायसा ७' अथवा वह कायसे प्राणातिपात को नहीं करता है, नहीं कराता है और करनेवालेको अनुमोदना नहीं करता है. यह तृतीय विकल्पका तीसरा भंग है । 'दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेई, न कारवेई, मणसा वचसा कायसा ८' यह चतुर्थ विकल्प है जब वह श्रमणोपासक-श्रावक-कृत, कारित आदि प्राणातिपात में से दो प्रकारके प्राणातिपातका त्रिविधसे-मन, वचन और कायसे प्रतिक्रमण करता है-निन्दा द्वारा उससे दूर हो जाता है-तब वह मनसे वचनसे और कायसे स्वयं उसे नहीं करता

થયો. બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે- 'અહવા ન કરેઈ, ન કારવેઈ, કરેતં નાણુજાણઈ વચસા ૬' અથવા વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને વચનથી તેની અનુમોદના કરતો નથી ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે- 'અહવા ન કરેઈ, ન કારવેઈ કરેતં નાણુજાણઈ કાયસા ૭' અથવા કાયથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. આ રીતે ત્રીજા વિકલ્પના ત્રણે ભાગો સમજાવવામાં આવ્યા છે. 'દુવિહં તિવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેઈ ન કારવેઈ, મણસા, વચસા કાયસા ૮' આ ચોથો વિકલ્પ છે જ્યારે શ્રાવક કૃત, કારિત અને અનુમોદિત, એ ત્રણ પ્રકારમાંથી બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે (મન વચન અને કાયથી) પ્રતિક્રમણ કરે છે-નિન્દા દ્વારા તેને ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે મન, વચન અને કાયથી પોતે

जाणइ मणसा वयसा कायसा ९' अथवा द्विविधं त्रिविधेन उपर्युक्तेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति, नानुमन्यते मनसा वचसा कायेन ९, 'अहवा न कारवेइ, करेतं नानुजाणइ मणसा वयसा कायसा १०, अथवा द्विविध त्रिविधेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति, मनसा, वचसा कायेन १०, 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा ११' द्विविधं पूर्वोक्त प्राणातिपात द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति

है, न कराता है. यह चतुर्थ विकल्पका प्रथम भंग है। 'अहवा न करेइ, करेतं जाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा ९' अथवा-द्विविध प्राणातिपात का त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ, वह मनसे वचनसे और कायसे स्वयं प्राणातिपातको नहीं करता है, न करते हुए दूसरेकी वह अनुमोदना करता है यह चतुर्थ विकल्प का द्वितीय भंग है। 'अहवा न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा, कायसा १०' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपातका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है-तब वह उसे अन्य द्वारा मनसे वचनसे और कायसे नहीं करता है और न करते हुए को उन तीनोंसे अनुमोदना करता है। यह तृतीय विकल्प है। 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा ११' द्विविध प्राणातिपातका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह श्रमणोपासक श्रावक मनसे और वचनसे प्राणातिपातको

प्राणातिपात करतो नथी अने जीण पासे करावतो नथी आ योथा विक्कपने पडिखे लंग छे. योथा विक्कपने जीणे लंग आ प्रभाणु छे- 'अहवा न करेइ, करेतं जाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा ९' अथवा छे प्रकारना प्राणातिपातनु त्रिविधे प्रतिक्रमणु करतो श्रावक भन, वयन अने कायाथी प्राणातिपात करतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी अनुमोदन पणु करतो नथी हुवे योथा विक्कपने जीणे लंग आ प्रभाणु छे- 'अहवा न कारवेइ, करेतं नानुजाणइ, मणसा वयसा कायसा १०' अथवा ज्यादे ते छे प्रकारना प्राणातिपातनु त्रिविधे प्रतिक्रमणु करे छे त्यादे ते मन, वयन अने कायाथी अन्यनी पासे प्राणातिपात करावतो नथी अने करनारनी ते त्रणु द्वारा अनुमोदना पणु करतो नथी योथा विक्कपना त्रणु लंग गतावीने हुवे सत्कार पांथया विक्कपना नव लंगनु प्रतिपादन करे छे- दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा वयसा ११' (१) छे प्रकारना प्राणातिपातनु छे प्रकारे प्रतिक्रमणु करतो श्रावक भन अने वयनथी प्राणातिपात करतो नथी अने करावतो नथी.

मनसा वचसा १२, 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, मणसा कायसा १२, अथवा द्विविध प्राणातिपात द्विविधेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति मनसा कायेन १३, 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा १४, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा वचसा १४, 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १५, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानु-

न करता है और न करवाता है। यह पांचवां विकल्प है-इसमें नौ भंग कहे गये हैं। सो उन्हींको सूत्रकार कर रहे हैं- 'अहवा न करेइ, न कारवेइ मणसा कायसा १२' अथवा द्विविध प्राणाणिपात का वह द्विविध प्रतिक्रमण करता हुआ उसे मनसे और कायसे स्वयं करता नहीं है और अन्य से उसे कराता नहीं है। 'अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा कायसा १३' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे वचनसे और कायसे नहीं करता है और न कराता है। 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १४' अथवा द्विविध प्राणातिपातका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह मनसे और वचनसे इसे स्वयं न करता है, और न करते हुए की वह उनके द्वारा अनुमोदना करता है। 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा कायसा १५' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे मनसे कायसे न स्वयं करता है और न उनके द्वारा करने वालेकी

'अहवा न करेइ, न कारवेइ मणसा कायसा १२' (२) अथवा द्विविध प्राणातिपातनुं द्विविधे प्रतिक्रमणुं करोते ते श्रावक भनथी अने वयनथी प्राणातिपात करोते नथी अने अन्य पासो प्राणातिपात करावतो, नथी. 'अहवा न करेइ, न कारवेइ मणसा कायसा १३' (३) अथवा द्विविध प्राणातिपातनुं द्विविधे प्रतिक्रमणुं करोते श्रावक वयनथी अने कायाथी पोते प्राणातिपात करोते नथी अने अन्य पासो प्राणातिपात करावतो नथी. 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा १४' (४) अथवा द्विविध प्राणातिपातनुं द्विविधे प्रतिक्रमणुं करोते ते श्रावक भनथी अने वयनथी अनुमोदन करोते नथी. 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा कायसा १५' (५) द्विविध प्राणातिपातनुं द्विविधे प्रतिक्रमणुं करोते ते श्रावक भनथी अने कायाथी प्राणातिपात करोते नथी अने भन अने वयनथी प्राणातिपात करनारनी अनुमोदना

जानाति वचसा कायेन १५, 'अहवा न करेइ, करेत' णाणुजाणइ वयसा कायसा १६, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति वचसा कायेन १६, 'अहवा न कारवेइ, करेत' णाणुजाणइ, मणसा वयसा १७, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा वचसा १७, अहवा न कारवेइ करेत' णाणुजाणइ मणसा कायसा १८, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा कायेन १८, 'अहवा न कारवेइ करेत' णाणुजाणइ वयसा कायसा १९, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन

अनुमोदना करता है। 'अथवा न करेइ, करेत' णाणुजाणइ वयसा कायसा १६' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे वचन और कायसे न करता है और न करते हुए की वह उन दोनों द्वारा अनुमोदना करता है। 'अहवा-न कारवेइ, करेत' णाणुजाणइ मणसा वयसा १७' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह मनसे और वचनसे उसे न करता है और न करते हुए की उन दोनों द्वारा अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेत' णाणुजाणइ मणसा कायसा १८' अथवा द्विविध प्राणातिपातका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे मनसे अन्यके द्वारा न कराता है, और न करने वालेकी वह अनुमोदना करता है, इसी तरहसे वह उसे कायसे न कराता है, और न करने वालेकी वह उससे अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेत' णाणुजाणइ, वयसा कायसा १९' अथवा द्विविध

करतो नथी. 'अहवा न करेइ करेत' णाणुजाणइ वयसा कायसा' (६) अथवा द्विविध प्राणातिपातनु द्विविधे प्रतिक्रमण करतो ते श्रावक वयनथी अने कायाथी पोते प्राणातिपात करतो नथी, अने करनारनी वयन अने कायाथी अनुमोदना करतो नथी. 'अहवा न कारवेइ, करेत' णाणुजाणइ, मणसा वयसा १७' (७) अथवा द्विविध प्राणातिपातनु द्विविधे प्रतिक्रमण करतो श्रावक मनथी अने वयनथी प्राणातिपात करावतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी ते जन्ने द्वारा तेनी अनुमोदना करतो नथी. 'अहवा न कारवेइ, करेत' णाणुजाणइ मणसा कायसा १८' (८) अथवा द्विविध प्राणातिपातनु द्विविधे प्रतिक्रमण करतो ते श्रावक मनथी अने कायाथी अन्य द्वारा प्राणातिपात करावतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी ते जन्ने द्वारा अनुमोदना करतो नथी. 'अहवा न कारवेइ,

પ્રતિક્રામન અન્યદ્વારા ન કારયતિ, કુર્વન્તં વા નાનુજાનાતિ વચસા કાયેન ૧૯, 'દુવિહં એગવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેહિ ન કારવેહિ મણસા ૨૦, દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિધેન કરણેન પ્રતિક્રામન સ્વયં ન કરોતિ, અન્યદ્વારા વા ન કારયતિ મનસા इत्यर्थः ૨૦, 'અહવા ન કરેહિ, ન કારવેહિ, વયસા ૨૧, અથવા દ્વિવિધં પૂર્વેત્તં પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિધેન કરણેન પ્રતિક્રામન્ સ્વયં ન કરોતિ, અન્યદ્વારા વા ન કારયતિ વચસા ૨૧' 'અહવા ન કરેહિ, ન કારવેહિ કાયસા ૨૨, અથવા દ્વિવિધં પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિધેન કરણેન પ્રતિક્રામન સ્વયં ન કરોતિ, અન્યદ્વારા વા ન કારયતિ કાયેન ૨૨,

પ્રાણાતિપાત કા દ્વિવિધસે પ્રતિક્રમણ કરાતા હુઆ વહ અન્ય દ્વારા ઉસે વચન ઔર કાયસે નહીં કરતા હૈ ઔર ન કરતે હુઆ કી વહ ઉન દોનોંસે અનુમોદના કરતા હૈ । ઇસ પ્રકારસે યે પાંચવેં વિકલ્પકે ૯ ભંગ હૈ । 'દુવિહં એગવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેહિ, ન કારવેહિ મણસા ૨૦' દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાત કા એકવિધસે જવ વહ પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ તવ વહ મનસે ઉસે સ્વયં નહીં કરતા હૈ ઔર ન દૂસરેને ઉસે કરાતા હૈ । 'અહવા ન કરેહિ, ન કારવેહિ, વયસા ૨૧' અથવા જવ વહ દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાત કા એકવિધસે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ તવ વહ વચનસે ઉસે ન કરતા હૈ ઔર વચનસે ઉસે કિસીકે દ્વારા કરાતા હૈ । 'અહવા ન કરેહિ, ન કારવેહિ કાયસા ૨૨' અથવા જવ વહ દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાત કા એકવિધસે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ તવ વહ કાયસે ઉસે નહીં કરતા હૈ ઔર ન કાયસે ઉસે કિસી દૂસરેકે દ્વારા

કરેતં ણાણુજાણહિ વયસા કાયસા ૧૯' (૯) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની તે બંને દ્વારા અનુમોદના કરતો નથી આ પ્રમાણે પાંચમાં વિકલ્પના નવ ભંગ છે.

હવે સૂત્રકાર છઠ્ઠા વિકલ્પના નવ ભંગનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે- 'દુવિહં એગવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેહિ, ન કારવેહિ મણસા ૨૦' (૧) દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું બ્યારે તે એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે (૧) તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને અન્ય પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. અહવા ન કરેહિ, ન કારવેહિ વયસા ૨૧' (૨) અથવા બ્યારે તે દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'અહવા ન કરેહિ, ન કારવેહિ કાયસા ૨૨' (૩) અથવા બ્યારે તે દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'અહવા ન કરેહિ, કરેતં

‘अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा २३, अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा २३, अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा २४’ अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति वचसा २४, ‘अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ कायसा’ २५, अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति कायेन २५, ‘अहवा न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा २६’ अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा २६ ‘अहवा न कार-

करवाता है। ‘अहवा न करेइ करेतं नाणुजाणइ मणसा २३’ अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है, तब वह मनसे स्वयं उसे नहीं करता है और मनसे करते हुए की वह अनुमोदना नहीं करता है। ‘अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा २४’ अथवा द्विविध प्राणातिपातका जब वह एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे उसे स्वयं नहीं करता है और न करते हुए की वह वचनसे अनुमोदना करता है। ‘अहवा न करेइ करेतं नाणुजाणइ कायसा २५’ अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है-तब वह कायसे स्वयं उस प्राणातिपातको नहीं करता है और न कायसे करते हुए की वह अनुमोदना करता है। ‘अहवा न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा २६’ अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे दूसरोंसे नहीं कराता है और न मनसे करते हुए

नाणुजाणइ मणसा २३’ (४) अथवा न्याये ते द्विविधनु ओकविधे प्रतिक्रमणु करे छे, त्यारे ते पोते मनथी प्राणातिपात करतो नथी अने प्राणातिपातकरनारनी मनथी अनुमोदना करतो नथी. ‘अहवा न करेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा २४’ (५) अथवा द्विविधनु ओकविधे प्रतिक्रमणु करतो ते श्रावक वचनथी प्राणातिपात करतो नथी अने करनारनी वचनथी अनुमोदना करतो नथी ‘अहवा न करेइ करेतं नाणुजाणइ कायसा २५’ (६) अथवा द्विविधनु ओकविधे प्रतिक्रमणु करतो ते श्रावक कायाथी प्राणातिपात करतो नथी अने करनारनी कायाथी अनुमोदना करतो नथी. ‘अहवा न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा २६’ (७) अथवा न्याये ते द्विविध प्राणातिपातनु ओकविधे प्रतिक्रमणु करे छे, त्यारे ते पोते मनथी प्राणातिपात करवतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी मनथी अनुमोदना करतो नथी.

वेइ, करेतं णाणुजाणइ वयसा २७' अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति वचसा, 'अहवा न कारवेइ करेतं णाणुजाणइ कायसा २८' अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति कायेन २८' 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, मणसा वयसा कायसा २९' एकविधं प्राणातिपातं त्रिविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन् निन्दया ततो विरमन् स्वयं न करोति मनसा वचसा कायेन २९, 'अहवा न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ३०' अथवा एकविधं पूर्वो-

की वह अनुमोदना करता है। अथवा 'न कारवेइ करेतं णाणुजाणइ, वयसा २७' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे उसे स्वयं नहीं करता है और न करते हुए की वह वचनसे अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ कायसा २८' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह कायसे स्वयं उस प्राणातिपातको नहीं कराता है और न करते हुए की वह कायसे अनुमोदना करता है। इस प्रकारसे ये छठे विकल्पके ९ नौ भंग हैं। 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, मणसा, वयसा कायसा २९' जब वह एक प्रकारके प्राणातिपात का त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है। तब वह मनसे, वचनसे, और कायसे उसे स्वयं नहीं करता है। 'अहवा न कारवेइ, मणसा, वयसा कायसा ३०' अथवा

'अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ वयसा २७' (८) अथवा द्विविध प्राणातिपातनुं ओक विधे प्रतिक्रमणु करतो आवक वयनथी प्राणातिपात करायतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी वयनथी अनुमोदना करतो नथी. 'अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ कायसा २८' (९) अथवा द्विविध प्राणातिपातनुं ओक विधे प्रतिक्रमणु करतो ते आवक कायाथी प्राणातिपात करायतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी कायाथी अनुमोदना करतो नथी

आ प्रमाणे छट्ठा विकल्पना नव लंगनुं प्रतिपादन करीने हुवे सूत्रकार सातमां विकल्पना त्रय लंगोनुं प्रतिपादन करे छे-

'एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा, वयसा कायसा २९' तयारे ओक प्रकारना प्राणातिपातनुं ते आवक त्रय प्रकारे प्रतिक्रमणु करे छे, तयारे ते पोते मत, वयन अने कायाथी प्राणातिपातकरतो नथी. 'अहवा न कारवेइ, मणसा

‘कृतं’ प्राणातिपातं त्रिविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्य द्वारा न कारयति, मनसा वचसा कायेन ३०, ‘अहवा करेत्’ नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१’ अथवा एकविधं प्राणातिपातं त्रिविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानु-
जानाति मनसा वचसा कायेन ३१, ‘एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ’
मणसा वयसा ३२’ एकविध पूर्वोक्त प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रा-
मन् निन्दया परित्यजन् स्वयं न करोति मनसा वचसा ३२, ‘अहवा न करेइ’
मणसा कायसा ३३’ अथवा एकविध प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रति-
क्रामन् स्वयं न करोति मनसा कायेन ३३, ‘अहवा न करेइ वचसा कायसा
३४’ अथवा एकविध प्राणातिपातं द्विविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन्

जब वह एक प्रकार के प्राणातिपात का त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है,
तब वह उस प्राणातिपात को मनसे, वचनसे और कायसे अन्य द्वारा
नहीं करता है। ‘अहवा करेत्’ नाणुजाणइ मणसा, वयसा, कायसा
३१’ अथवा एकविध प्राणातिपातका जब वह त्रिविधसे प्रतिक्रमण
करता है तब वह मनसे वचनसे और कायसे उस प्राणातिपात की
अनुमोदना नहीं करता है। ‘एगविहेणं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ,
मणसा, वयसा ३२’ एकविध प्राणातिपात का जब वह द्विविधसे
प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और वचनसे उस प्राणातिपातको
नहीं करता है। ‘अहवा न करेइ, मणसा कायसा ३३’ अथवा
एकविध प्राणातिपातका जब वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब
वह मनसे और कायसे उस प्राणातिपातको वह स्वयं नहीं करता है।
‘अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४’ अथवा एकविध प्राणातिपात का

वयसा-कायसा-३० ? - (२)-अथवा-एक प्रकारना प्राणातिपातनु त्रय प्रकारे प्रतिक्रमण
करेत्ते ते श्रावकं मन, वचनं अने कायाथी भील पासे प्राणातिपातं करेवते नथी.
अहवा करेत् नाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा ३१’ (३) अथवा एक प्रकारना
प्राणातिपातनु त्रय प्रकारे प्रतिक्रमण करेत्ते ते श्रावकं मन, वचनं अने कायाथी प्राणातिपात,
करनारनी अनुमोदना करेत्ते नथी. हवे सूत्रकार आठमां विक्कपेना नव संज्ञानु प्रतिपादन
करे छे ‘एगविहेणं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, मणसा वयसा ३२’
एक प्रकारना प्राणातिपातनु छे प्रकारे प्रतिक्रमण करेत्ते ते श्रावकं मनं नथी अने वचनं नथी
ते प्राणातिपात करेत्ते नथी. ‘अहवा न करेइ, मणसा कायसा ३३’ (२) अथवा
एक प्रकारना प्राणातिपातनु छे प्रकारे प्रतिक्रमण करेत्ते ते श्रावकं मनं नथी अने कायाथी
प्राणातिपात करेत्ते नथी. ‘अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४’ (३) अथवा एक

स्वयं न करोति वचसा कायेन ३४, 'अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५, अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति मनसा वचसा ३५, 'अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६' अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति मनसा कायेन ३६, 'अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७' अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति वचसा कायेन ३७, 'अहवा करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८' अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा ३५, 'अहवा करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९' अथवा एकविधं प्राणा-

जब वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे और कायसे प्राणातिपातका अनुमोदन नहीं करता है । 'अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५' अथवा-एकविध प्राणातिपात का द्विविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह मन से और वचन से उस प्राणातिपातको नहीं करवाता है । 'अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६' अथवा-एकविध प्राणातिपात का द्विविध से जब वह प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और वचनसे उसे कराता नहीं है । 'अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७' अथवा-एकविध प्राणातिपात का द्विविध से प्रतिक्रमण जब वह करता है-तब वह उस प्राणातिपातको वचन से और काय से अन्य द्वारा कराता नहीं है । 'अहवा करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८' अथवा एकविध प्राणातिपात का जब वह द्विविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह प्राणातिपात करते हुए व्यक्तिकी मन से और वचन से अनुमोदन नहीं करता है । 'अहवा करेतं णाणु

प्रकारना प्राणातिपातनु मे प्रकारे प्रतिक्रमणु करतो ते आवड वचनथी अने कायथी प्राणातिपात करतो नथी । 'अहवा न कारवेइ, मणसा वयसा ३५' (४) अथवा एकविध प्राणातिपातनु द्विविधे प्रतिक्रमणु करतो ते आवड मनथी अने वचनथी प्राणातिपात करतो नथी । 'अहवा न कारवेइ, मणसा ३६' (५) अथवा एकविध प्राणातिपातनु द्विविधे प्रतिक्रमणु करतो ते आवड मनथी अने वचनथी प्राणातिपात करवतो नथी । 'अहवा न कारवेइ, वयसा कायसा ३७' (६) अथवा एक विध प्राणातिपातनु द्विविधे प्रतिक्रमणु करतो ते आवड वचनथी अने कायथी प्राणातिपात करवतो नथी । 'अहवा करेतं नानुजाणइ मणसा वयसा ३८' (७) अथवा एक प्रकारना प्राणातिपातनु मे प्रकारे प्रतिक्रमणु करतो ते आवड, प्राणातिपात

તિપાતં દ્વિવિધેન કરણેન પ્રતિક્રામન્ કુર્વન્ત નાનુજાનાતિ મનસા કાયેન ૩૯,
‘અહવા કરેતં’ ણાણુજાણહ વયસા કાયસા ૪૦’ અથવા એકવિધં પ્રાણાતિપાત
દ્વિવિધેન પૂર્વોક્તેન કરણેન પ્રતિક્રામન્ કુર્વન્તં નાનુજાનાતિ વચમા કાયેન
૪૦, ‘એગવિહં એગવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેહ મણસા ૪૦’ એકવિધં
પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિધેન કરણેન પ્રતિક્રામન્ નિન્દયા પરિત્યજન્
સ્વયં ન કરોતિ મનસા ૪૧, ‘અહવા ન કરેહ વયસા ૪૨’ અથવા
એકવિધં પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિધેન કરણેન પ્રતિક્રામન્ સ્વયં ન કરોતિ વચમા
૪૨, ‘અહવા ન કરેહ કાયસા ૪૩’ અથવા એકવિધ પ્રાણાતિપાતમ્ એકવિ-

જાણહ મણસા કાયસા ૩૯’ અથવા એકવિધ પ્રાણાતિપાતકા જ્ય વહ
દ્વિવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ, તવ વહ મનસે ઓર કાય સે પ્રાણા-
તિપાત કરનેવાલેકો અનુમોદન નહીં કરતા હૈ । ‘અહવા કરેતં’ ણાણુ-
જાણહ વયસા કાયસા ૪૦’ અથવા વહ જ્ય એકવિધ પ્રાણાતિપાત કા
દ્વિવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ અર્થાત્ નિંદા દ્વારા ડસસે દૂર હટ જાતા
હૈ તવ વહ વચન સે ઓર કાય સે કરનેવાલેકો અનુમોદના નહીં
કરતા હૈ । ‘એગવિહ એગવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેહ મણસા ૪૧’
જ્ય વહ એકવિધ પ્રાણાતિપાતકા એકવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ તવ
વહ મન સે સ્વયં ડસે નહીં કરતા હૈ । ‘અહવા ન કરેહ વયસા ૪૨’
અથવા જ્ય વહ એકવિધ પ્રાણાતિપાત કા એકવિધ સે પ્રતિક્રમણ કરતા
હૈ તવ વહ સ્વયં ડસે વચન સે નહીં કરતા હૈ । ‘અહવા ન કરેહ

કરનારની અનુમોદના મનથી અને વચનથી કરતો નથી ‘અહવા કરેતં’ નાણુજાણહ
મણસા કાયસા ૩૯’ (૮) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ એ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ
કરતો શ્રાવક પ્રાણાતિપાત કરનારની મનથી અને કાયાથી અનુમોદન કરતો નથી ‘અહવા
કરેતં’ નાણુજાણહ, વયસા કાયસા ૪૦’ (૯) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ
એ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના વચનથી અને
કાયાથી કરતો નથી. હવે મુત્રકાર નવમાં પિક્કપના નવ ભગનુ પ્રતિપાદન કરે છે-

એગવિહં એગવિહેણં પઢિક્કમમાણે ન કરેહ મણસા ૪૧’ (૧) ન્યારે
તે શ્રાવક એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે પોતે
મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. ‘અહવા ન કરેહ વયસા ૪૨’ (૩) અથવા એક
પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક વચનથી પ્રાણાતિપાત
કરતો નથી. ‘અહવા ન કરેહ કાયસા’ અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ
એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો

‘धेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति कायेन ४३, ‘अहवा न कारवेइ मणसा ४४, अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति मनसा ४४, ‘अहवा न कारवेइ वयसा ४५’ अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति वचसा ४५, अहवा न कारवेइ कायसा ४६’ अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति कायेन ४६, ‘अहवा करेत णाणुजाणइ मणसा ४७’ अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकविधेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति नानुमन्यते मनसा ४७ ‘अहवा करेत नानुजाणइ वयसा ४८’ अथवा एकविध प्राणा-

कायसा ४३’ अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह स्वयं उसे काय से नहीं करता है ४३’ ‘अहवा न कारवेइ मणसा ४४’ अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह मन से अन्य के द्वारा उसे नहीं कराता है । ‘अहवा न कारवेइ वयसा ४५’ अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह उसे अपने वचन द्वारा दूसरे से नहीं कराता है । ‘अहवा न कारवेइ कायसा ४६’ अथवा वह जब एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह उसे अन्यके द्वारा अपने शरीर से नहीं कराता है । ‘अहवा करेत नानुजाणइ मणसा ४७’ अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह प्राणातिपात करनेवाले व्यक्तिकी अथवा अपनी मनसे अनुमोदना नहीं करता है । अहवा करेत नानुजाणइ वयसा ४८, अथवा जब

नथी. ‘अहवा न कारवेइ मणसा ४४’ (४) अथवा न्याये ते ऐक प्रकारता प्राणातिपातनुं ऐक प्रकारे प्रतिक्रमण करे छे, त्यारे मनथी भील पासे प्राणातिपात करावतो नथी. ‘अहवा न कारवेइ वयसा ४५’ (५) अथवा ऐक प्रकारता प्राणातिपातनुं ऐक प्रकारे प्रतिक्रमण करतो नथी ते आवड वचनथी अन्यनी पासे प्राणातिपात करावतो नथी. ‘अहवा न कारवेइ कायसा ४६’ (६) अथवा ऐक प्रकारता प्राणातिपातनुं ऐक प्रकारे प्रतिक्रमण करतो ते आवड कायाथी भील पासे प्राणातिपात करावतो नथी. ‘अहवा करेत नानुजाणइ मणसा ४७’ अथवा न्याये ते ऐक प्रकारता प्राणातिपातनुं ऐक प्रकारे प्रतिक्रमण करे छे, त्यारे ते प्राणातिपात करना व्यक्तिनी के पातानी

तिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति नानुमोदयति वचसा ४८, 'अहवा करंतं णाणुजाणइ कायसा ४९' अथवा एकविधं प्राणा तिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति नानुमन्यते कायेन ४९, अथो वर्तमानकालिकस्थूलप्राणातिपातप्रत्याख्यानमुद्दिश्य गौतमः पृच्छति 'पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ?' हे भदन्त ! श्रमणोपासकः देशविरतिसम्पन्नः प्रत्युत्पन्नं—वर्तमानकालिकं स्थूलं प्राणातिपातं संवृण्वन् देशविरत्या निरुन्धन् कुर्वन् इत्यर्थः, किं त्रिविधं करणकरणा नुमोदन-लक्षणं त्रिप्रकारकं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनःवचःकायलक्षणेन संवृणोति ?

वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह प्राणातिपात करनेवाले की अपने वचनसे प्रशंसा नहीं करता है । 'अहवा करंतं णाणुजाणइ कायसा ४९' अथवा वह जब एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह अपने शरीर से प्राणातिपात करनेवाले की प्रशंसा नहीं करता है इस प्रकार ये अतीतकाल संबंधी प्राणातिपातके प्रतिक्रमण को लेकर ४९ भंग यहाँ तक कहे गये हैं ।

अब गौतमस्वामी वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपातके प्रत्याख्यान को लेकर प्रभु से पूछते हैं—'पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ?' हे भदन्त ! श्रमणोपासक देशविरति संपन्न आर्यक वर्तमान कालिक स्थूल प्राणातिपातको देशविरति के प्रभाव से नहीं करता हुआ क्या त्रिविध प्राणातिपातका कृत, कारित, अनुमोदनां रूप तीन प्रकारके प्राणातिपात का मन, वचन, काय रूप त्रिविध से संवर करता है ?

अनुमोदना मनशी करतो नथी 'अहवा करंतं णाणुजाणइ वयसा ४८' (८) अथवा एक प्रकारना प्राणातिपातनु एक प्रकारे प्रतिक्रमण करतो आवक, पोताना वचन द्वारा प्राणातिपात करनारनी प्रशसा अथवा अनुमोदना करतो नथी 'अहवा करंतं णाणुजाणइ कायसा ४९' (९) अथवा एक प्रकारना प्राणातिपातनु एक प्रकारे प्रतिक्रमण करतो आवक पोताना शरीरशी प्राणातिपात करनारनी अनुमोदना करतो नथी. आरीते लूतकाण संणधी प्राणातिपातने अनुलक्षिने अही सुधीमां ४८ लग यताववामां आव्या छे हुवे गौतम स्वामी वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपातने प्रत्याख्यानने अनुलक्षिने प्रभुने आ प्रमाणे प्रश्न, पूछे छे—'पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ?' हे भदन्त ! देशविरतिवाणो श्रमणोपासक (आवक) के ने देशविरतिना, प्रलावथी-वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपात करतो नथी, ते शुं त्रिविध प्राणातिपातने (कृत, कारित अपने अनुमोदना, इप त्रण प्रकारना प्राणातिपातने) त्रिविधे (मनशी, वचनशी आने कायशी) संवर करे छे ! महावीर प्रभु तेने उत्तर आपता छे छे—'हे गौतम ! नेवी

संवरं करोति ? एतद्धि ? भगवानाह एवं जहा पडिक्कममाणेण एगूणपन्नाभंगा भणिया' हे भदन्त ! एवं पूर्वोक्तप्रवारेण यथा स्थूलं प्राणातिपातं प्रतिक्रामता स्थूलप्राणातिपातप्रतिक्रमणं प्रतिपादयता एकोनपञ्चाशत् भङ्गाः विकल्पाः भणिताः 'एवं संवरमाणेण वि एगूणपन्नं भंगा भाणियव्वा' एवं तथैव संवृण्वता पि स्थूलवर्तमानकालिकप्राणातिपातसंवरं प्रतिपादयता वि एकोनपञ्चाशद् भङ्गाः विकल्पाः भणितव्याः, अथ भविष्यत्कालिकप्राणातिपातप्रत्याख्यानमुद्दिश्य गौतमः पृच्छति 'अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ?' हे भदन्त ! अनागतं भविष्यत्कालिकं स्थूलं प्राणातिपातं प्रत्याचक्षाणः श्रमणोपासकः किं त्रिविधं कृत-कारितावमोदितलक्षणं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन करणभूतेन प्रत्याख्याति ? भगवानाह- 'एवं ते चेव भंगा एगूणपन्ना भाणियव्वा' हे गौतम ! एवम् उपर्युक्तरीत्या ते चैव अतीतवर्तमानकालिकाः भङ्गाः विकल्पा एकोनपञ्चाशद्भङ्गाः, भणि-

इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- हे गौतम ! जिस प्रकार से भूतकालिक स्थूल प्राणातिपात के प्रतिक्रमण करने के विषयमें पूर्वोक्त रूप से ४९ भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपात के संवर करनेके विषयमें ४९ भंग कर देने चाहिये । अब गौतम ! भविष्यत्कालिक प्राणातिपात के प्रत्याख्यानको लेकर प्रभु से पूछते हैं. 'अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ' हे भदन्त ! भविष्यत् कालिक स्थूल प्राणातिपातका प्रत्याख्यान करने वाला श्रमणोपासक कृत, कारित, अनुमोदना रूप तीन प्रकारके प्राणातिपातका मन, वचन, काय रूप तीन प्रकारसे त्याग करता है क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-एवं ते चेव भंगा एगूणपन्ना भंगा भाणियव्वा'

रीते भूतकालिक स्थूल प्राणातिपातना प्रतिक्रमणु करवा विषेना ४९ लंग पडेवा कडेवाभां आंवा छे, अणे अमाणे वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपातना संवर करवा विषेना पण ४९ लंग कडेवा लेधअे.

गौतम स्वामीने प्रश्न- 'अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ?' हे भदन्त ! भविष्यकालिका स्थूल प्राणातिपातना प्रत्याख्यान करतो श्रमणोपासक कृत, कारित अने अनुमोदना रूप त्रय प्रकारना प्राणातिपातना मन, वचन अने काया त्रय प्रकारे त्याग करे छे ?

महावीर प्रभु तेने उत्तर आपता कडे छे- 'एवं ते चेव भंगा एगूणपन्ना भंगा भाणियव्वा' हे गौतम ! भूतकाल अने वर्तमानकाल संबन्धी जेवां ४९-४९ लंगनुं

तव्याः, 'जाब अहवा करेतं णाणुजाणइ कायसा' यावत् त्रिविधं 'त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन' इति-१ प्रथमं विकल्पमारभ्य 'अथवा एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन' इत्यन्तम् एकोनपञ्चशत्तमविकल्पपर्यन्तं वक्ताव्या इत्याशयः, अथ स्थूलमृषावादप्रत्याख्यानमुद्दिश्य पृच्छति - 'समणोवासगस्स णं भंते ! पुब्बामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ' हे भदन्त ! श्रमणोपासकस्य श्रावकस्य खलु पूर्वमेव सम्यक्त्वप्रतिपत्तितः प्राक्कालमेवेत्यर्थः- स्थूलमृषावादः स्थूलासत्यवादः अप्रत्याख्यातो भवति, 'सेणं भंते ! पच्छा-

हे गौतम ! इस विषयमें भूतकाल और वर्तमानकालके ४९ भंग जिस प्रकार से प्रतिपादित किये गये हैं उसी प्रकारसे यहां पर भी जानना चाहिये । 'त्रिविध प्राणातिपातका त्रिविध मन, वचन और काय से प्रतिक्रमण करता हुआ श्रमणोपासक श्रावक प्राणातिपातको मन से वचन से और काय से न करता है, न कराता है और न करते हुए की वह अनुमोदन करता है' यह प्रथम विकल्प है-सो इस प्रथम विकल्प से लेकर 'अहवा एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे करेतं नाणुजाणइ कायसा' यहां तक के ४९ वे इस विकल्प तकका सब कथन यहां पर करना चाहिये ।

अब गौतमस्वामी स्थूल मृषावादके प्रत्याख्यान को लेकर पूछते हैं- 'समणोवासगस्स णं भंते ! पुब्बामेव थूल मुसावाए अपच्चक्खाए भवइ' हे भदन्त ! श्रमणोपासक श्रावक के जब तक सम्यक्त्व नहीं होता है इसके पहिले स्थूल मृषावाद अप्रत्याख्यात

आगण प्रतिपादन करवाभा आण्यु छे, ओण प्रकारना ४९ ल ग लविषयकणना प्राणातिपातना प्रत्याख्यान विषे पणु समज्जवा 'त्रिविध प्राणातिपातनुं मन, वचन अने कायाथी प्रतिक्रमणु करते श्रमणोपासक श्रावक मनथी, वचनथी अने कायाथी प्राणातिपात करतो नथी, अन्यनी पासे करावतो नथी अने प्राणातिपात करनारनी अनुमोदना करतो नथी,' आ पडेदे। विक्षेप छे. आ पडेदा विक्षेपथी अइ करीने 'अहवा एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे करेतं नाणुजाणइ कायसा' आ ४९ भां विक्षेप सुधीना अधा विक्षेपो अही छडेवा ओषधे

इवे गौतम स्वामी स्थूल मृषावादन प्रत्याख्यानने अनुलक्षीने महावीर प्रभुने पूछे छे- 'समणोवासगस्स णं भंते ! पुब्बामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ' हे भदन्त ! न्यां सुधी श्रमणोपासक श्रावकने सम्यक्त्वनी प्राप्ति थती नथी

पञ्चाङ्गस्वमाणे किं करेइ ?' हे भदन्त ! स खलु श्रमणोपासकः अप्रत्याख्यान-
पूर्वमृषावादः पश्चात्-मृषावादविरतिकांले मृषावादं प्रत्याचक्षणेः किं करोति ?
भगवानाह— ' एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं तहा मुसावायस्स वि
भाणियव्वं ' हे गौतम ! एवम् उपर्युक्तरीत्या यथा प्राणातिपातस्य सप्तचत्वारिं-
शदधिकं भङ्गशतं भङ्गानां विकल्पानां शतं भणितम् उक्तम् तथैव मृषावादस्यापि
सप्तचत्वारिंशदधिकशतसंख्यकाः भङ्गाः भणितव्याः वक्तव्याः, ' एवं अदिग्धा-

होता है, अर्थात् जो श्रावक होता है उसके जब तक सम्यक्दर्शन
नहीं हो जाता, तब तक का प्रत्याख्यान सच्चा नहीं माना जाता-
मिथ्याचारित्र रूप माना जाता है, और जब उसके सम्यक्दर्शन
हो जाता है, तब उसका किया हुआ प्रत्याख्यान सम्यक्त्व मूलक
होने से सच्चा माना जाता है । ' सेणं भते ! पच्छा पच्चाङ्गस्वमाणे
किं करेइ ? ' सो इसीको लेकर गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि
ग्रह श्रमणोपासक श्रावक मृषावादकी विरति के समय में मृषावादका
प्रत्याख्यान करता हुआ क्या करता है । इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं ' एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं तहा
मुसावायस्स वि भाणियव्वं ' जैसे प्राणातिपात के तीन कालको
लेकर एक सौ सैंतालीस भंग कहे गये हैं उसी तरहसे मृषावादके
भी एक सौ सैंतालीस भंग कहना चाहिये । अर्थात् जब श्रमणोपासक
श्रावक सम्यक्त्व होने के बाद देशविरतिके सम्मुख होता है, और

त्या सुधी तेना द्वारा स्थूलमृषावादेना प्रत्याख्यानं यथ शकता नथी—अेटले के श्रावकने ज्यों
सुधी सम्यक्दर्शन थाय नहीं त्या सुधीना तेना प्रत्याख्यान साया बनाता नथी पण
मिथ्याचरित्ररूप सनोय छे, पण ज्यारे तेने सम्यक्त्वनी प्राप्ति थाय छे, त्यारे तेछे-
करेदा, प्रत्याख्यान सम्यक्त्वमूलक होवायी, साया बनाय छे.

' सेणं भते ! पच्छा पच्चाङ्गस्वमाणे किं करेइ ? ' आ नियमने अनुलक्षीने
गौतम स्वामी प्रभुने जेवा प्रश्न करे छे के श्रमणोपासक श्रावक मृषावादेनी विरतिना
सम्यक्ता मृषावादेना प्रत्याख्यान करे त्यारे शुं करे छे ?

उत्तर— ' एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं तहा मुसावायस्स
वि भाणियव्वं ' हे गौतम ! जेवा रीते त्रय कालनी अपेक्षाये प्राणातिपातना १४७
लंगे कहेवा छे (भूतकालनी अपेक्षाये ४६ लंग ते अने वर्तमाननी अपेक्षाये ४६ लंग
ते कविष्यनी अपेक्षाये ४६ लंग) जेजु भणिए मृषावादेना पण १४७ लंग कहेवा
कियेवा, अेटले के सम्यक्त्वनी प्राप्ति आइ श्रमणोपासक श्रावक देशविरतिवाणे अनीने

દાણસ્સવિ ' એવં મૃષાવાદસ્યેવ અદત્તાદાનસ્યાપિ સમ્પત્તવાર્ગિશ્ચદધિકગતસંખ્યકા
અપિ મજ્ઞાઃ વક્તવ્યાઃ, એવં થૂલગસ્સ મેહુણસ્સવિ ' એવં મૃષાવાદસ્યેવ સ્થૂલકસ્ય
સ્થૂલસ્ય મૈથુનસ્યાપિ સમ્પત્તવાર્ગિશ્ચદધિકગતસંખ્યકાઃ વિકલ્પાઃ વક્તવ્યાઃ,

વહ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતકા પ્રતિક્રમણ, સવર ઓર પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ
તો હસ વિષય મેં જૈસે અમી એકસૌ સેંતાલીસ અંગ પ્રકટ કિયે
ગયે હૈં ઉસી પ્રકારસે જબ યહ સ્થૂલ મૃષાવાદ કા પ્રત્યાખ્યાન કરતા
હૈ તબ યહ ભૂતકાલિક મૃષાવાદ કા પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ વર્તમાન
કાલિક સ્થૂલ મૃષાવાદ કા યહ સંવર કરતા હૈ । ઓર અવિવ્યત્ કાલિક
સ્થૂલ મૃષાવાદ કા યહ પ્રત્યાખ્યાન કરતા હૈ । અતીતકાલકે મૃષાવાદ કા
જબ વહ પ્રતિક્રમણ કરતા હૈ તબ યહ ત્રિવિધ મૃષાવાદ કા પ્રતિક્રમણ
ત્રિવિધસે કરતા હૈ દિવિધસે કરતા હૈ એકવિધસે મી કરતા હૈ ।
દિવિધ મૃષાવાદ કા, એકવિધસે કરતા હૈ ત્રિવિધસે કરતા હૈ દિવિધસે
મી કરતા હૈ ઇત્યાદિ સબ કથન પ્રાણાતિપાતકે પ્રતિક્રમણકે પ્રકરણકી
તરહ યહાં પર મી કરલેના ચાહિયે । ઇસ તરહ સ્થૂલ મૃષાવાદકે
પ્રતિક્રમણકે વિષય મેં ૪૯ અંગ હો જાતે હૈં । વર્તમાન કાલિક
સ્થૂલ મૃષાવાદ કે સવર કરનેકે વિષયમેં ૪૯ હોજાતે હૈં । તથા અનાગત
સ્થૂલ મૃષાવાદકે પ્રત્યાખ્યાન કરનેકે વિષય મેં ૪૯ અંગ હોજાતે હૈ
ઇસ તરત સ્થૂલ મૃષાવાદકે એક સૌ સેંતાલીસ અંગ હોતે હૈ । ' એવં
આદિન્નાદાણસ્સ વિ, એવં થૂલગસ્સ મેહુણસ્સ વિ, થૂલગસ્સ પરિગ્ગહસ્સ

સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનુ પ્રતિક્રમણ, સંવર અને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે આ વિષયને અનુલક્ષીને
પહેલા જેવાં ૧૪૭ ભગ બતાવવામાં આવ્યા છે, એવાં જ ૧૪૭ ભગ અહીં પણ
સમજવા- ભૂતકાલિક મૃષાવાદના પ્રતિક્રમણ વિષયક ૪૯ ભગ, વર્તમાનકાલિક સ્થૂલ
મૃષાવાદના સવરના ૪૯ ભગ અને અવિવ્યકાલિક સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાનના ૪૯
ભગ મળીને તેના કુલ ૧૪૭ ભગ સમજવા ભૂતકાળના મૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ કરતો
તે શ્રાવક ત્રિવિધ મૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ ત્રિવિધે પણ કરે છે દિવિધે પણ કરે છે અને
એકવિધે પણ કરે છે દિવિધ મૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ ત્રિવિધે પણ કરે છે, દિવિધે પણ કરે
છે અને એકવિધે પણ કરે છે ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પ્રાણાતિપાતના પ્રતિક્રમણના
પ્રકરણનીજેમ અહીં સમજાવેલું. આ રીતે સ્થૂલમૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ કરવા વિધેના ૪૯ ભગ
બની જશે, વર્તમાનકાલિક થૂલમૃષાવાદના સવર વિધેના ૪૯ ભગ બનશે અને અવિવ્યકાલિક
સ્થૂલમૃષાવાદના કુલ ૧૪૭ ભગ બને છે ' એવં અદિન્નાદાણસ્સ વિ, એવં થૂલગસ્સ
મેહુણસ્સ વિ, થૂલગસ્સ પરિગ્ગહસ્સ વિ, જાવ અહવા કરેં તં ણાણુજાણં કાયસા '

તથૈવ 'સ્થૂલગસ્સ પરિગ્રહસ્સ વિ જાવ અહવા કરેતં ણાણુજાણહ કાયસા' સ્થૂલકસ્ય સ્થૂલસ્ય પરિગ્રહસ્યાપિ પ્રાણાતિપાતાદિવદેવ સપ્તચત્વાદારિંશદધિક-શતસંખ્યકા મદ્ધાઃ અવસેયા., યાવત્- 'ત્રિવિધં ત્રિવિધેન પ્રતિક્રામન્ ન કરોતિ, ન કારયતિ, કુર્વન્તાં નાનુજાનાતિ મનસા, વચસા, કાયેન' इति प्रथमं विकल्प-मारभ्य 'अथवा एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् कर्त्तव्यं नानुजानाति कાયेन' इत्यन्तम् एकोनपञ्चाशत्तमविकल्पपर्यन्तमिति भावः, तेच सर्वत्रैव अतीतवर्तमानभविष्यद्भेदैः सप्तचत्वारिंशदधिक शतसंख्यका भवन्ति इतिसमवसेयम्.

નનુ કથં તાવત્ મનસા કરણં કારણમ્ અનુમોદનશ્ચભવિતુ મર્હતિ ?

ત્રિ, જાવ અહવા કરેતં નાણુજાણહ કાયસા' इसी प्रकारसे स्थूल अदत्तादानके भी एकसौ सेतालीस भंग होते हैं, स्थूल मैथुनके भी इसी तरहसे एकसौ सेतालीस भङ्ग होते हैं, और स्थूल परिग्रहके भी एकसौ सेतालीस भंग होते हैं ये सब भंग त्रिविधका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह मनसे, वचनसे एवं कायसे न करता है न कराता है और न करते हुवेकी अनुमोदना करता है। इस प्रथम भंगसे लेकर 'अथवा एकविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह कायसे करने वालेकी अनुमोदना नहीं करता है इस अन्तिम ४९ वे भंग तक हैं। ये सब ४९ भंग अतीत वर्तमान और भविष्यत् के भेदसे एकसौ सेतालीस हो जाते हैं। ऐसा जानना चाहिये।

શંકા- સનસે કરના ઓર અનુમોદના કરના યે સવ કૈસે હો સકતા હૈ ? ઉત્તર- જિસ પ્રકાર વચનસે ઓર કાયસે પ્રાણાતિપાત

એજ પ્રમાણે સ્થૂલ અદત્તાદાનના પણ ૧૪૭ ભંગ થાય છે, મૈથુનના પણ ૧૪૭ ભંગ થાય છે, અને સ્થૂલ પરિગ્રહના પણ ૧૪૭ ભંગ થાય છે. 'ત્રિવિધં ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી', આ પહેલા ભંગથી શરૂ કરીને 'અથવા એકવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી', આ છેલ્લા (૪૯) ભંગ સુધીનું કથન, સ્થૂલ અદત્તાદાન આદિ વિષે પણ સમજવું. ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળના ૪૯+૪૯+૪૯ ભંગ = ૧૪૭ ભંગ થાય છે એમ સમજવું.

શંકા- મનથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદના કરવી, એ કેવી રીતે સંભવી શકે છે? ઉત્તર- જેવી રીતે વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરવાનું, કરાવવાનું અને

इतिचेदत्रोच्यते - यथा वचसा कायेन च प्राणातिपातादिकरणादिकं भवति तथैव मनसापि तेषां संभवात्,

उक्तञ्च - 'आह कह पुण मणसा करणं कारावणं अणुमईय ?

जहवइतणुजोगेहिं करणाई तह भवे मणसा' ॥ १ ॥

तयहीणता वइतणु करणाईणं च अहव मणकरणं,
सावज्जजोगमणणं पन्नत्तं वीयरगेहिं'

॥ २ ॥

कारावणपुण मणसा चित्तेइ करेउएस सावज्जं,
चित्तेईय कए उण सुदट्ठ कयं अणुमई होइ'

॥ ३ ॥

छापा- 'आहुः कथं पुनर्मनसा करणं कारणमनुमतिश्च ।

यथावचो तनुयोगाभ्यां करणादिकं तथा भवेत् मनसा ॥ १ ॥

तदहीनता वचस्तनुकरणादीनाञ्चाथवा मनः करणम् ।

सावध्ययोगमननं प्रज्ञप्त वीतरागैः

॥ २ ॥

कारणं पुनर्मनसा चिन्तति करोतु एतत् सावध्यम् ।

चिन्ततिच कृतं पुनः सुष्ठुकृतमनुमति भवति

॥ ३ ॥

अत्रच पञ्चसु अणुव્રતેષુ પ્રત્યેકં સમ્પત્તવાર્ણિશદધિકાનાં શતભદ્રાનાં સદ્ભાવેન પશ્ચત્રિંશદધિકમપ્તશતભદ્રકાઃ ભવન્તિ, અત્ર આજીવિકા યત્ શ્રમણોપાસકવૃત્તિ

આદિકા કરના કરાના અનુમોદના કરના એ સબ હોતા હૈ ઉસી તરહસે મનસે બી એ સબ હોતા હૈ । કહા બી હૈ-અહકહ પુણ ઇત્યાદિ

તાત્પર્ય ઇસકા યહી હૈ કિ મનસે જો કરના હૈ વહ સાવધ યાગકે વિચાર કરને રુપ હોતા હૈ તથા જો મનસે કરાના હોતા હૈ વહ 'યહ સાવધ યોગકો કરે' ઇસ વિચાર રુપ હોતા હૈ । એવં મનસે જો અનુમોદના કરના હોતા હૈ વહ 'ઇસને ઇસ સાવધયોગકો બહુત ઠીક કિયા હૈ' એસા વિચાર રુપ હોતા હૈ ।

यहाँ पाँच अणुव्रतों में प्रत्येक व्रत के एक सौ सैंतालिस

અનુમોદના કરવાનુ બની શકે છે, એજ પ્રમાણે મનથી પણ એ બધુ બની શકે છે.

કહ્યુ પણ છે- અહ કહં પુણ-ઇત્યાદિ

આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે મનથી જે કરવામાં આવે છે તે સાવધયેશનો વિચાર કરવા રૂપ હોય છે. તથા મનથી જે કરાવવાનુ હોય છે તે 'બીજો કોઈ માણસ સાવધયોગ કરે' આ પ્રકારના વિચારરૂપ હોય છે મનથી તેની અનુમોદના કરવી એ વાત આ પ્રકારના વિચારરૂપ હોય છે કે 'તેણે આ સાવધયોગ કર્યો તે ઘણુ સારુ કર્યું.'

અહીં પ્રત્યેક અણુવ્રતોના ૧૪૭-૧૪૭ ભાગ બતાવ્યા છે. એ રીતે પાંચ અણુવ્રતોના

કુલ ૭૩૫ ભાગ થાય છે. 'एष खलु एरिसंज्ञा समणोपासणा भवन्ति, नो खलु

વસ્તુજાત' સ્થવિરાન પૃષ્ટવન્તઃ, તત્તા, ગૌતમથ ભગવન્તં પૃષ્ટવાન્ તત્તાવત્પ્રતિ-
પાદિતમ્ અથાનન્તરોક્તગુણશીલાઃ શ્રમણોપાસકા એવ ભવિતુમર્હન્તિ નતુ આજી-
વિકાનાં ગુણિત્વેનાભિમતા આજીવિકોપાસકા ઇતિ પ્રદર્શયિતુમાહ- 'એ
ખલુ ઇરિસગા સમણોવાસગા ભવંતિ, નો ખલુ ઇરિસગા આજીવિયોવાસગા
ભવંતિ' હે ગૌતમ ! એતે ખલુ ઉપરિવર્ણિતા ઈદ્દશકાઃ પ્રાણાતિપાતાદિષુ
અતીતપ્રતિક્રમણવન્તઃ પ્રત્યુત્પન્નસંવરવન્તોઽનાગતપ્રત્યાહ્યાનવન્તથ શ્રમણોપાસકાઃ
શ્રાવકા એવ ભવન્તિ, ભવિતુમર્હન્તિ, નો ખલુ નૈવ કિલ ઈદ્દશકાઃ ઉપર્યુક્ત-
રૂપા આજીવિકોપાસકાઃ ગોશાલકશિષ્યશ્રાવકા ભવન્તિ, ભવિતુ મર્હન્તિ
તેષામુક્તાર્થાનામપરિજ્ઞાનાત્ ॥ સૂ. ૨ ॥

ભંગ હોતે હૈં ! ઇસ તરહ પાંચોં અણુવતોં કા કુલ સાતસૌ પેંતીસ
(૭૩૫) ભંગ હો જાતે હૈં ।

‘એ ખલુ ઇરિસગા સમણોવાસગા ભવંતિ, નો ખલુ ઇરિસગા
આજીવિઓવાસગા ભવંતિ’ યહાં પર આજીવિકોંને જો સ્થવિરોંસે
શ્રમણોપાસકોંકે વિષય મેં પૂછા હૈં ઉસી વિષયકો ગૌતમને પ્રશ્નસે
પૂછા હૈં- સો ઉસકા યહાં તક પ્રતિપાદન કિયા । અવ સૂત્રકાર યહ
કહ રહે હૈં કિ અનન્તરોક્ત ગુણશીલવાલે શ્રમણોપાસક હી હો
સકતે હૈં આજીવિકોં દ્વારા ગુણીરૂપસે માન્ય કિયે ગયે આજીવિકો-
પાસક નહીં । પ્રશ્ન ગૌતમસે કહ રહે હૈં- હે ગૌતમ । ડપર મેં જિનકા
વર્ણન કિયોજા ચુકા હૈં એસે શ્રમણોપાસક-શ્રાવક હી અતીત
પ્રાણાતિપાત આદિકે વિષય મેં પ્રતિક્રમણવાલે, વર્તમાન પ્રાણાતિપાત
આદિ કે વિષય મેં પ્રત્યાહ્યાનવાલે હોતે હૈં- હો સકતે હૈં, આજી-
વિકોપાસક ગોશાલક શિષ્ય શ્રાવક-ન એસે હોતે હૈં ઓર ન એસે હો
સકતે હૈં । કયોં કિ વે ઇસ અર્થસે અપરિચિત-અનભિજ્ઞ હોતે હૈં ॥ સૂ. ૨ ॥

‘ઇરિસગા આજીવિઓવાસગા ભવંતિ’ આજીવિકોંને સ્થવિરોંને શ્રમણોપાસકોંના વિષયમાં
પૂછેલા પ્રશ્નોને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નોનું આ પ્રકરણમાં પ્રતિપાદન કરવામાં
આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે આ પ્રકારના ગુણ અને શીલવાળા
શ્રમણોપાસક જ હોઈ શકે છે. આજીવિકો દ્વારા ગુણીરૂપે માન્ય કરાયેલા આજીવિકોપાસક
એવાં હોતા નથી. તેથીજ સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ !
ઉપર જેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એવા શ્રમણોપાસક શ્રાવકો જ ભૂતકાલિન પ્રાણાતિપાત
આદિના વિષયમાં પ્રતિક્રમણવાળા, વર્તમાનકાલિક પ્રાણાતિપાત આદિના વિષયમાં સંવરવાળા
અને ભવિષ્યકાલિન પ્રાણાતિપાત આદિના વિષયમાં પ્રત્યાહ્યાનવાળા હોય છે- હોઈ શકે છે,

आजीविकसिद्धान्तवक्तव्यता ।

मूलम—आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पणणत्ते अक्खीण-
पडिभोइणो सव्वे सत्ता से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता विलुंपित्ता
उद्वइत्ता आहारमाहारेंति, तत्थ खलु इमे दुवालसआजीवियो-
वासगा भवंति, तं जहा—ताले १, तालपलंबे २, उव्विहे ३,
संव्विहे ४, अव्विहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणु
वालए ९, संखवालए १०, अयंबुले ११, कायरए १२, इच्चेत्ते
दुवालसआजीवियोवासगा अरिहंतदेवतागा अम्मापिउसुस्सूसगा
पंचफलपडिक्कंता, तं जहा—उंबरेहिं, वडेहिं, बोरेहिं, सत्तरे हिं,
पिलंखूहिं. पलंडुलहसणकंदमूलविवज्जगा अणिल्लंछिएहिं अणक्क-
भिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिंविच्चेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विह-
रंति, एए वि ताव एवं इच्छंति; किमंगपुण जे इमे समणोवासगा
भवंति, जेसिं नो कप्पंति इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयंकरे
त्तए वा, कारवेत्तए वा, करेंतं वा अन्नं न समणुजाणोत्तए, तं
जहा—इंगालकम्मे १, वणकम्मे २, साडीकम्मे ३, भाडीकम्मे ४,
फोडीकम्मे ५, दंतवाणिज्जे ६; लक्खवाणिज्जे ७; केसवाणिज्जे
८, रसवाणिज्जे ९, विसवाणिज्जे १०, जंतपीलणकम्मे ११;
निल्लंछणकम्मे १२, द्वग्गिदावणया १३; सरहदतलायपरिसो-
सणया १४, असतीपोसणया १५, इच्चेत्ते समणोवासगा सुक्का

આજીવિકાપાસકો (જોશાલક શિષ્ય શ્રાવક) એવાં હોતાં નથી અને હોઈ શકતા પણ નથી. કારણ કે તેઓ આ અર્થથી અપરિચિત (અનસિદ્ધ હોય) છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

सुक्काभिजातीया भविया, भवित्ता, कालमासे कालं किञ्चा अन्न-
यरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति ॥ सू० ३ ॥

छाया-आजीविकसमयस्य खलु अयमर्थः प्रज्ञप्तः- अक्षीणपरिभोगिनः
सर्वे सत्वाः, ततः हत्वा, छित्वा, भित्वा, लुप्त्वा, विलुप्य, अपद्राव्य, आहार-
माहारयन्ति, तत्र खलु इमे द्वादश आजीविकोपासका भवन्ति, तद्यथा-१ तालः,
२-तालपलम्बः, ३-उद्विधः, ४-संविधः, ५-अवविधः, ६ उदयः, ७ नामो-

आजीविक सिद्धान्त वकव्यता

आजीविय समयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते इत्योदि ।

सूत्रार्थ-(आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते) आजीविक-गोशा-
लकके सिद्धान्तका यह अर्थ कहा जाता है (अक्खीणपडिभोइणो सव्वे
सत्ता-से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता, विलुंपित्ता उद्वइत्ता आहारमाहारेति)
सर्व सत्त्व अक्षीण परिभोगीसचित्ताहारी हैं। इस कारण वे लकड़ी
वगैरहसे हनन करके, तलवार आदिसे छेद करके, शूल आदिसे भेद
करके, पंख आदिको उखाड़ करके, खाल आदिको काट करके खाने
योग्य जन्तुको इस प्रकार विनष्ट करके खाते हैं। (तत्थ खलु इमे
दुवालसआजीवियोवासगा भवन्ति) आजीविक सिद्धान्त में ये १२
आजिविकोपासक (श्रावक) कहे गये हैं। (तं जहा) जो इस प्रकारसे
हैं-(ताले १, तालपलंबे २, उद्विहे ३, संविहे ४, अवविहे ५, उदए
६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए १०, अयंपुले ११,

आजिविक सिद्धान्त वकव्यता-

‘आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते’ इत्यादि-

सूत्रार्थ-(आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते) आजिविक (गोशालक) संप्रदायना
सिद्धान्तना आ प्रमाणे अर्थ प्रज्ञपवामां आव्यो छे- (अक्खीणपडिभोइणो सव्वे
सत्ता-से हंता, छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता, विलुंपित्ता, उद्वइत्ता आहारमाहारेति)
अर्थां प्राणीना अक्षीणपरिभोगी-सचित्ताहारी छे. तेथी तेभने लाकडी आदिथी भारीने,
तलवार आदिथी छेदीने, शूल आदिथी लेदीने, पांथ आदिने उप्पाडीने, यम आदिने
उतारीने तेओ आहारना उपयोजमां ले छे. (तत्थ खलु इमे दुवालसआजीवियो-
वासगा भवन्ति) आजिविक सिद्धान्तमां आर आजिविकोपासक (श्रावक) कला छे.
(तं जहा) तेभनां नाम आ प्रमाणे छे-(ताले १, तालपलंबे २, उद्विहे ३, संविहे
४, अवविहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए

દયઃ, ૮-નર્મોદય, ૯-અનુપાલકઃ, ૧૦-શંખપાલકઃ, ૧૧-અયંબુલઃ, ૧૨-કાતરઃ, इत्येते द्वादश आजीविकोपासकाः-अर्हद्देवताकाः मातापित्रोः शुश्रूषकाः पञ्चफलप्रतिक्रान्ताः, तद्यथा उदुम्बरेभ्यः, वटेभ्यः वदरेभ्यः, सतरेभ्यः, पिप्पलेभ्यः, पलाण्डु-लशुन-कन्द-मूलविवर्जकाः, अनिलच्छित्तैः, अनासिकाभिन्नैः, गोभिः, त्रसपाणविवर्जितैः वित्तैः वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति, एतेऽपि तावत् एवमिच्छन्ति, किम् अङ्ग पुनः ये इमे श्रमणोपासका भवन्ति, येषां नो

કાયરણ ૧૨) તાલ ૧, તાલપ્રલંબ ૨, ઉદ્વિધ ૩, સંવિધ ૪, અવિવિધ ૫, ઉદય ૬, નામોદય ૭, નર્મોદય ૮, અનુપાલક ૯, શંખપાલક ૧૦, અયંબુલ ૧૧, કાતર ૧૨, (इच्छे ते दुवालसआजीवियोवासगा अरिहंत देवतागा अम्मा पियुसुस्ससगा पंच फलपडिकता) ये १२ आजीविकोपासक गोशालकरूप अर्हत के भक्त होते हैं। ये मातापिताकी सेवा करते हैं। पांच प्रकार के फलोंको नहीं खाते हैं। (तंजहा) वे पांच प्रकारके फल इस प्रकारसे हैं- (उबरेहिं वडेहिं, बोरेहिं, सत्तरेहिं, पिलंखूहिं, पलंडू-लहसुण कंदमूल विवज्जगा) ऊमर-गूलर, वड, वैर (बोर) सतरफल, पीपर। ये प्याज, लहसन, कंद, मूल इनके त्यागी होते हैं। (अणिलच्छिएहिं, अणकभिन्नेहिं, गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं, वित्तिं कप्पेमाणा विहरन्ति) ये बधिया नहीं कराये गये, नहीं नाथे गये ऐसे वैलों द्वारा, तथा त्रसपाणीकी हिंसासे रहित ऐसे व्यापार द्वारा अपनी आजीविका चलाते हैं। (एएवि ताव एवं इच्छति, किमंग पुण जे इमे समणोवासगा भवन्ति, जेसिं नो कप्पन्ति

૧૦, અયંબુલે ૧૧, કાયરણ ૧૨) (૧)તાલ, (૨)તાલપ્રલંબ, (૩) ઉદ્વિધ, (૪) સંવિધ, (૫) અવિવિધ, (૬) ઉદય, (૭) નામોદય, (૮) નર્મોદય (૯) અનુપાલક, (૧૦) શંખપાલક, (૧૧) અયંબુલ અને (૧૨) કાતર (इच्छे ते दुवालस आजीवियोवासगा अरिहंत-देवतागा अम्मापियुसुस्ससगा पंच फलपडिकता) આ બાર આજીવિકોપાસકો ગોશાલરૂપ અર્હતના ભક્ત છે તેઓ માતા પિતાની સેવા કરે છે તેઓ પાંચ પ્રકારના ફળો ખાતાં નથી (તંજહા) ને પાંચ પ્રકારના ફળો નીચે પ્રમાણે છે- (ઉંવરેહિં, વડેહિં, બોરેહિં, સત્તરેહિં, પિલંખૂહિં, પલંડૂ-લહસુણ-કંદમૂલવિવજ્જગા) ઉમર-ગૂલર, વડ, બોર, સતરફળ, પીપર તેઓ કુબળી, લસણ, કંદમૂળ વગેરેના પણ ત્યાગી છે. અણિલ્લંછિએહિં, અણકભિન્નેહિં, ગોણેહિં, તસપાણવિવજ્જિએહિં, વિત્તિં કપ્પે માણા વિહરંતિ) તેઓ ખસી કરાવ્યા વિનાના અને નાથ્યા વિનાના બળદો દ્વારા તથા ત્રસ પાણીકી હિંસા ન થતી હોય એવા વ્યાપાર દ્વારા પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. (एएवि

कल्पन्ते इमानि पञ्चदश कर्मादानानि स्वयं कर्तुं वा, कारयितुं वा, कुर्वन्तं वा अन्यं न समनुज्ञापयितुम्, तद्यथा-१-अङ्गारकर्म, २ वनकर्म, ३ शकटिकर्म, ४ भाटीकर्म, ५ स्फोटिकर्म ६ दन्तवाणिज्यम्, ७ लाक्षावाणिज्यम्, ८ केशवाणिज्यम्, ९ रसवाणिज्यम्, १० विषवाणिज्यम्, ११ यन्त्रपीडनकर्म, १२ निर्लाञ्छनकर्म, १३ दवाग्निदापनता, १४ सरोहदतडागपरिशोषणता, १५

इमां पञ्चरसकम्मादाणां स्वयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा करंतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए) इस तरहके जब गोशालकके आचक भी इस प्रकारसे धर्मको चाहते हैं तो फिर जो श्रमणोपासक - आचक हैं उनके विषय में तो क्या कहना, ये तो इन पन्द्रह १५ कर्मादानोंको स्वयं नहीं करते हैं, दूसरेसे नहीं करवाते हैं और इन्हें करवानेवालेकी अनुमोदना भी नहीं करते हैं। (तंजहा) वे पन्द्रह प्रकारके कर्मादान ये हैं- (इंगालकम्मे १, वणकम्मे २, साडीकम्मे ३, भाडीकम्मे ४, फोडीकम्मे ५, दंतवाणिज्जे ६, लक्खवाणिज्जे ७, केसवाणिज्जे ८, रसवाणिज्जे ९, विसवाणिज्जे १०, जंतपीलणकम्मे ११, निल्लच्छणकम्मे १२, दवग्गिदावणया १३, सरदहतलायपरिसोसणया १४, असई-पोसणया) अंगारकर्म १, वनकर्म २, शकटकर्म ३, भाटकर्म ४, स्फोटकर्म ५, दन्तवाणिज्य ६, लाक्षावाणिज्य ७, केशवाणिज्य ८, रसवाणिज्य ९, विषवाणिज्य १०, यंत्र पीलनकर्म ११, निर्लाञ्छनकर्म १२, दवाग्निदापन १३, सरोवर, द्रव एवं तालाब इनका शोषण १४,

ताव एवं इच्छंति, किमंग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति, जेसि नो कप्पंति - इमां पञ्चरसकम्मादाणां स्वयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करंतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए) आ प्रकारना गोशालकना आचक पणु आ प्रकारे धर्मने आहुनारा डोय छे, तो श्रमणोपासक आचकानी तो वात न शी करवी ? तेओ तो १५ प्रकारना कर्मादानोनु पोते सेवन करता नथी, अन्य पास सेवन करावता नथी अने तेमनु सेवन करनारनी अनुमोदना करता नथी. (तंजहा) ते १५ प्रकारना कर्मादान नीचे प्रमाणे छे- (इंगालकम्मे, वणकम्मे, साडीकम्मे, भाडिकम्मे, फोडीकम्मे, दंतवाणिज्जे, लक्खवाणिज्जे, केसवाणिज्जे, रसवाणिज्जे, विसवाणिज्जे, जंतपीलणकम्मे, निल्लच्छणकम्मे, दवग्गिदावणया, सर दह तला य परिसोसणया, असई पोसणया) (१) अंगारकर्म (२) वनकर्म (३) शकटकर्म, (४) लाटकर्म, (५) स्फोटकर्म (६) दंतवाणिज्य (७) लाभवाणिज्य (८) केशवाणिज्य, (९) रसवाणिज्य, (१०) विषवाणिज्य, (११) यंत्रपीलनकर्म, (१२) निर्लाञ्छनकर्म, (अंगो छेदीने नाथवाणु वगेरे काम). (१३)

અસતીપોષણતા, इत्येते शुक्लाः, शुक्लाभिजात्याः भविकाः भूत्वा, कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उपपत्तारो भवन्ति ॥ सू० ૩ ॥

ટીકા—અથ તદ્વિપરીતાજીવિકોપાસકસ્વરૂપમાહ—‘આજીવિયસમયસ્સ ણં અયમદ્દે પણ્ણતે’ इति, આજીવિકસમયસ્ય गोशालकसिद्धान्तस्य खलु अयं वक्ष्यमाणः अर्थः प्रज्ञप्तः—‘अक्षीणपण्डिमोङ्गो सन्वे सत्ता’ सर्वे सत्ताः सर्वे प्राणिनः अक्षीणपरिभोगिनः अक्षीणम् अक्षीणायुष्कम् अप्रासुकं परिभुञ्जते इति अक्षीणपरिभोगिनः सचित्ताहारिणः सन्ति, अतएव ‘से हंता, छेत्ता,

અસતીપોષણ ૧૫, (इच्छेते समणोवासगा सुक्का, सुक्काभिजातीया भविद्या, भवित्ता, कालमासे कालं किञ्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवति) ये श्रमणोपासक शुक्ल-पवित्र और पवित्रता प्रधान होकरके मरण समय में मरण कर किसी एक देवलोक में देवरूपसे उत्पन्न होते हैं ।

ટીકાર્થ - ऊपर में जो ऐसा कहा गया है कि आजीविकके उपासक ऐसे नहीं होते हैं-सो इन्हीं आजीविकोपासकोंके स्वरूपको सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा प्रगट किया है- इसमें उन्होंने यह कहा है कि आजीविक- गोशालकके सिद्धान्तका वह- वक्ष्यमाण-अर्थ प्रज्ञप्त हुआ है- आजीविक सिद्धान्तका ऐसा कथन है कि ‘अक्षीणपण्डिमोङ्गो सन्वे सत्ता’ जितने भी प्राणी हैं वे सब अक्षीण परिभोगी हैं- अर्थात्-अक्षीण-अक्षीणायुष्क-अप्रासुकको खानेवाले हैं- सचित्ताहारी हैं । अतएव वे खाने योग्य प्राणियोंको ‘हंता’ लकड़ी आदिसे

દાવાગ્નિદાપન, (૧૪) સરોવર, હદ અને તળાવનું શોષણ, (૧૫) અસતીપોષણ, (યુત્તામ, પશુ આદિને ઉછેરીને વેચવા તે) (इच्छेते समणोवासगा सुक्का, सुक्काभिजातीया भविद्या, भवित्ता, कालमासे कालं किञ्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवन्ति) તે શ્રામણોપાસકો શુક્લ (પવિત્ર) અને પવિત્રતા પ્રધાન હોય છે. તેથી તેઓ કાળનો અવસર આવે કાળધર્મ પામીને કોઈ એક દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે

ટીકાર્થ :- પહેલાના સૂત્રમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે આજીવિકોપાસક એવાં હોતા નથી. તે સંબંધને અસુલક્ષીને સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા આજીવિકોપાસકનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે- આજીવિક સંપ્રદાયનો સિદ્ધાંત નીચે પ્રમાણે છે- ‘અક્ષીણપણ્ડિમોઁગ્ગો સન્વે સત્તા’ જેટલાં પ્રાણીઓ છે, તે બધાં અક્ષીણપરિભોગી છે એટલે કે અપ્રાસુક આહાર ખાનારાં છે- સચિત્તાહારી છે. તેથી તેઓ ખાવા લાયક પ્રાણીઓને ‘હંતા’

भेत्ता, लुंपित्ता, विलुंपित्ता, उद्वइत्ता, आहारमाहारेति' तत् तस्मात् कारणात् हत्वा ल्गुडादिना व्यापाद्य, अभ्यवहर्तुं योग्यं प्राणिजातं छित्वा-छुरिकादिना, भित्त्वा-शूलादिना; लुप्त्वा पक्षादिकमुत्पाटय, विलुप्य-त्वचामुत्पाटय, अप-द्रव्य-विनाश्य आहारम् आहन्ति, 'तत्थ खलु इमे दुवालस आजीवियोवासगा भवंति' तत्र खलु एवं स्थिते असंयतसत्त्वेषु हननादि दोषपरायणेषु आजीविक समयेआजीविक शास्त्रे इमे वक्ष्यमाणाः द्वादश आजीविकोपासका भवन्ति, ताने-वाह-‘तंजहा-१ ताले, २ तालपल्लवे; ३ उव्विहे, ४ संविहे; ५ अवविहे, ६ उदए; ७ नामुदए, ८ णमुदए, ९ अणुवालए, १० संखवालए, ११ अयंपुले, १२ कायरए' तद्यथा-१ तालः, २ तालपल्लवः, ३ उद्विधः, ४ संविधः, ५-

मार कर, 'छेत्ता' छुरिका आदिसे छेदकर- 'भेत्ता' शूल आदिसे भेदकर 'लुंपित्ता' पंख आदिको उखाडकर, 'विलुंपित्ता' खाल आदिको काटकर, 'उद्वइत्ता' विनष्ट कर 'आहारमाहारेति' अपने आहारके काम में लाते हैं। इस तरह जब कि समस्त जीव दूसरे जीवोंको हनन करके खाने में तत्पर बने हुए हैं तब 'तत्थ खलु इमे दुवालस-आजीवियोवासगा भवंति' आजीविक शास्त्र में ये १२ वारह आजीविकोपासक कहे गये हैं- ये सचित्ताहारी नहीं होते हैं-अर्थात् कितनेक अंश में ये सचित्त के त्यागी होते हैं- 'तंजहा' वे वारह आजीविकोपासक इस प्रकारसे हैं- 'ताले १, ताल पल्लवे २, उव्विहे ३, संविहे ४, अवविहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए १०, अयंपुले ११, कायरए १२, ' ताल १,

लाकडी वगेरे वडे भारीने, 'छेत्ता' तलवार, छुरी आदिथी छेदीने, 'भेत्ता' शूल आदिथी भेदीने, 'लुंपित्ता' पांख आदिने उखाडीने, 'विलुंपित्ता' शरीरनी आभडी वगेरे उतारीने 'उद्वइत्ता' विनष्ट करीने 'आहारमाहारेति' पोताना आहारना उपयोगमा ले छे. आ रीते न्यारे समस्त जिवे जीवन्त जिवोने संहार करीने भावाने तत्पर बनेला छे, त्यारे 'तत्थ खलु इमे दुवालस आजीवियोवासगा भवंति' पणु जेवां भार आणुविकोपासकनां नाम आणुविकशास्त्रोमां आपवाभां आव्यां छे, के जेजे। सचित्ताहारी न हुता- जेटले के अमुक अशे तेजे। सचित्तना त्यागी हुता. 'तंजहा' ते भार आणुविकोपासकनां नाम नीचे प्रमाणे छे- 'ताले, तालपल्लवे, उव्विहे, संविहे, अवविहे, उदए, नामुदए, णमुदए, अणुवालए, संखवालए, अयंपुले, कायरए' (१) ताल, (२) तालपल्लव, (३) उद्विध, (४) संविध, (५)

અવવિધઃ, ૬ ઉદયઃ, ૭ નામોદયઃ, ૮ નર્મોદયઃ, ૯ અનુપાલકઃ, ૧૦ શક્તિપાલકઃ, ૧૧ અયંબુલઃ, ૧૨ કાતરશ્ચ, 'ઇચ્છેતે દુવાલસઆજીવિઓવાસગા, અરિહંતદેવતાગા, અમ્માપિઉસુસ્સુસગા, પંચફલપહિક્કંતા' ઇત્યેતે ઉપરિ-
 ઉક્તાઃ દ્વાદશ આજીવિકોપાસકાઃ, અર્હત્તદેવતાકાઃ ગોશાલકસ્યેવ તત્કલ્પિતાર્હ-
 ત્વાત્ ગોશાલકરૂપાર્હત્તકાઃ, માતાપિત્રોઃ શુશ્રૂષકાઃ પરિચારકાઃ, પશ્ચફલ
 પ્રતિક્રાન્તાઃ વક્ષ્યમાણસ્વરૂપફલપશ્ચકાદ્ નિવૃત્તાઃ, વર્જ્યફલાન્યાહ 'તં જહા
 તચ્ચથા-ઉંવરેહિં, વડેહિં, વોરેહિં, સત્તરેહિં, પિલંખૂહિં.' ઉદુમ્બરેભ્યઃ 'ગૂલર'
 પદવાચ્યફલેભ્યઃ, વટેભ્યઃ વટવૃક્ષફલેભ્યઃ, વદરેભ્યઃ-વદરફલેભ્યઃ, સતરેભ્યઃ,
 સતરપદવાચ્યફલવિશેષેભ્યઃ. પિપ્પલેભ્યઃ પિપ્પલવૃક્ષફલેભ્યઃ પશ્ચભ્યઃ પ્રતિ-
 ક્રાન્તા ઇતિ પૂર્વેણાન્વયઃ, અત્ર પ્રતિક્રાન્તાપેક્ષયા ઉદુમ્બરાદિભ્યઃ પશ્ચમી વિમક્તિ
 રવસેયા । પુનસ્તાનેવ આજીવિકોપાસકાનાહ-'પલંડુલહસણકંદમૂલવિવજ્જગા'

તાલપ્રલમ્બ ૨, ઉદવિધ ૩ સંવિધ, ૪, અવવિધ ૫, ઉદય ૬, નામોદય
 ૭, નર્મોદય ૮, અનુપાલક ૯, શંખપાલક ૧૦, અયંબુલ ૧૧ ઓર
 કાતર ૧૨ 'ઇચ્છેતે દુવાલસઆજીવિઓપાસગા અરિહંતદેવતાગા અમ્મા-
 પિઉસુસ્સુસગા, પંચફલપહિક્કંતા' એ ૧૨ બારહ આજીવિકોપાસક
 અર્હત દેવકે ઉપાસક હોતે હૈં-અર્થાત્ ગોશાલકકોહી અપના ઉપાસ્ય
 અર્હતદેવ માનતે હૈં । માતાપિતાકી સેવા મેં એ લગે રહેતે હૈં । એ જિન
 પાંચ ફલોંકો વર્જનીય માનતે હૈં ઉન્કે નામ હસ પ્રકારસે હૈં-
 'ઉંવરેહિં, વડેહિં, વોરેહિં સત્તરેહિં, પિલંખૂહિં' ઉદુમ્બર-ગૂલરકા ફલ,
 વટ-વટવૃક્ષકા ફલ, વદર-વદર ફલ-બેર (વોર) સતર-હસ નામકા
 ફલ વિશેષ, પિલખૂ-પીપલકા ફલ હન પાંચ ફલોંસે દૂર રહતે હૈં.
 અર્થાત્-હનકા એ સેવન નહીં કરતે. 'પલંડુલહસણકંદમૂલવિવજ્જગા'

અવવિધ, (૬) ઉદય, (૭) નામોદય, (૮) નર્મોદય, (૯) અનુપાલક, (૧૦) શંખપાલક
 (૧૧) અયંબુલ અને ૧૨ કાતર 'ઇચ્છેતે દુવાલસ આજીવિઓવાસગા અરિહંત દેવતાગા
 અમ્માપિઉસુસ્સુસગા, પંચફલપહિક્કંતા' આ બાર આજીવિકોપાસકો અર્હત દેવના
 ઉપાસક હોય છે- એટલે કે તેઓ ગોશાલકને જ પોતાના ઉપાસ્ય અર્હત દેવ માને છે.
 તેઓ માતાપિતાની સેવામાં લીન રહે છે તેઓ નીચેનાં પાંચ ફળોને વર્જનીય (ત્યાગ
 કરવા લાયક માને છે- 'ઉંવરેહિં વડેહિં, વોરેહિં, સત્તરેહિં પિલંખૂહિં' (૧) ઉદુમ્બર-
 શુભરતુ ફળ, (૨) વડના ફળ, (૩) વોર, (૪) સતર નામનાં ફળ અને (૫) પિલંખૂ-પિપળાનું
 ફળ. તેઓ આ પાંચ પ્રકારના ફળોનું સેવન કરતા નથી. 'પલંડુ લહસણકંદમૂલવિવજ્જગા'

पलाण्डु-लथुन-कन्द-मूल विवर्जकाः तत्र पलाण्डुः (प्याज-कान्दा) इति भाषा प्रसिद्धम् 'लथुनः-उग्रगन्धः, कन्दः-सूरणादि कन्दः, मूलम्-मूली इति भाषा प्रसिद्धम् । 'अणिल्लंछिएहिं अणकभिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' अनिल्लंछितैः लाञ्छनरहितैः अवद्धितकैः अकृत-नपुंसकैः एवम् अनासिकाभिन्नैः अनास्तितैः नासाछेदरहितैरित्यर्थः, गोभिः बलीवर्दैः त्रसप्राणिविवर्जितैः त्रसप्राणिहिसाररहितैः रितैः धनैः वृत्तिं जीविकां कल्पयन्तः कुर्वन्तः विहरन्ति तिष्ठन्ति, 'एए वि तावएवं इच्छंति, किमङ्ग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति' एतेऽपि तावत् विशिष्ट योग्यता विकलाः गोशालकश्रावकाः एवम् अमुना प्रकारेण इच्छन्ति यदा धर्मं वाञ्छन्ति तदा 'किमङ्ग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति' हे अङ्ग ! अङ्ग इति कोमलामन्त्रणे हे गौतम ! किमुत वक्तव्यं चे पुनरिमे अभिगतजीवाजीवाः उपलब्धपुण्यपापाः आस्रवसंवरनिर्जरणक्रिया अधिकरणबन्धमोक्षकुशला सुश्रावकाः ।

पलाण्डु-प्याज, लहसुन, सूरण आदि कन्द और मूली इन सबको ये कभी भी अपने अहारके उपयोगमें नहीं लेते हैं। 'अणिल्ल छिएहिं अणकभिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' ये जिन बैलोंसे अपना व्यापार करते हैं-वे वधिया किये हुए नहीं होते हैं. नपुंसक बनाये हुए नहीं होते हैं- और न उनकी नाक छेदकर इनमें नाथ डाली हुई होती है. जिस धन से ये अपना व्यापार चलाते हैं वह धन इनका त्रस जीवोंकी हिंसासे उपाजित किया हुआ नहीं होता है। 'एए वि ताव एवं इच्छंति, किमङ्ग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति' विशिष्ट योग्यतासे विकल बने हुए ये गोशालक श्रावक जब इस प्रकारसे धर्मको चाहते हैं, तब हे अङ्ग-गौतम ! जो ये श्रमणोपासक हैं कि जिन्होंने जीव और अजीव तत्त्वोंको अच्छी तरहसे जान

हु गणी, लसणु, सूरणु आदि कंद अने भूणनो तेओ जेराड तरीडे उपयोग करता नथी. 'अणिल्लंछिएहिं अणकभिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' तेओ जे अणहो वडे वेपार वगेरे करे छे, ते अणहोने अस्सी करावता नथी अने तेभना नाडभां छिद्र पाडीने तेभने नाथवाभां आवता नथी. तेओ त्रसणुवानी हिंसा द्वारा उपाजित करेला धनथी तेभनो वेपार राजगार चलावता नथी 'एए वि ताव एवं इच्छंति, किमङ्ग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति' विशिष्ट योग्यता संपन्न गोशालकना ते श्रावके जे धर्मनो आ प्रकारे चाहे छे, तो छे अङ्ग ! (गौतम) एवं अने अङ्ग तत्त्वोने सारी रीते जाणुनारा, पुण्य अने पापना स्वप्नने समझनारा,

શ્રમણોપાસકાઃ ભવન્તિ, તે ધર્મ નેચ્છન્તિ इति, અત્યન્તવિશિષ્ટ દેવગુરુ પ્રવ-
ચનં શરણીકુર્વાણાસ્તે અવશ્યમેવ ધર્મમિચ્છન્તિ इति भावः, 'જેસિ નો કપ્પંતિ
इमां पञ्चरसकम्मादाणां सयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करेतं वा अन्नं
न समणुजाणेत्तए' येषां श्रमणोपासकानां नो कल्प्यन्ते न युज्यन्ते इमानि
वक्ष्यमाणानि पञ्चदश कर्मादानानि, कर्माणि-ज्ञानावरणादीनि आदीयन्ते गृह्यन्ते
यैस्तानि कर्मादानानि, अथवा-कर्माणि च तानि आदानानि चेति कर्मादानानि
कर्महेतवः स्वयं कर्तुं वा, अन्यद्वारा कारयितुं वा, कुर्वन्तं वा अन्यं न समनु-
शातुम् अनुमन्तुम् अनुमोदयितुमित्यर्थः कल्प्यन्ते इति पूर्वणान्वयः, तान्येव पञ्च-

લિયા હોતા હૈ, પુણ્ય પાપકે સ્વરૂપસે જો પરિચિત હોતે હૈં' આસ્રવ,
બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ इन तत्त्वोंकी आराधना में जो लगे रहते
हैं- अर्थात् आस्रव और बंध ये संसारके कारण हैं अतःहेय हैं संवर
निर्जरा मोक्षके कारण हैं अतः ये उपादेय हैं जो इस विषयको बहुत अच्छी
तरहसे श्रद्धापूर्वक समझते हैं और अनुष्ठान भी ऐसा ही करते हैं
जिससे संसार वर्धक क्रियाएँ धीरे-धीरे कम होती जावें और आत्म
शुद्धिवर्धक क्रियाएँ बढ़ती जावें- धर्मको कैसे नहीं चाहता हूँ- अर्थात्
अत्यन्त विशिष्ट देव गुरु और प्रवचनकी शरण में रहनेवाले ये
अवश्य ही धर्मको चाहते हैं। यहां 'अङ्ग' कोमल आमंत्रण में
प्रयुक्त हुआ है। 'जेसि नो कपपंति, इमां पञ्चरसकम्मादाणां सयं
करेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करेतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए' इन
श्रमणोपासकोंके ये १५ कर्मादान न स्वयं करने योग्य होते हैं,

આસ્રવ અને બંધને હેય રૂપે સમજનારા અને સંવર તથા નિર્જરાને મોક્ષના કારણરૂપ
માનીને ઉપાદેયરૂપ ગણનારા, આ બધા તત્ત્વોને સારી રીતે શ્રદ્ધાપૂર્વક સમજનારા,
સંસારવર્ધક ક્રિયાઓ ધીમે ધીમે ઘટતી જાય અને આત્મશુદ્ધિવર્ધક ક્રિયાઓ વધતી જાય
એવા અનુષ્ઠાનો કરનારા, શ્રમણોપાસક શ્રાવકોની તો વાત જ શી કરવી! તેઓ ધર્મને
ચાહતા ન હોય એવું કેવી રીતે સંભવી શકે? એટલે કે અત્યન્ત વિશિષ્ટ દેવ ગુરુ અને
પ્રવચનની આરાધના કરનારા તેઓ ધર્મને અવશ્ય ચાહતા હોય છે અહીં 'અંગ'
પદ કોમલ સંબોધન રૂપે વપરાયું છે. 'જેસિ નો કપ્પંતિ, ઇમાં પન્ચરસકમ્માદાણાં
સયં કરેત્તવા, કારવેત્તવા, કરેતં વા અન્નં ન સમણુજાણેત્તવા' તે શ્રાવકપાસકો
નીચે દર્શાવેલાં ૧૫ કર્માદાનોને કરવા યોગ્ય માનતા નથી, અન્યની વાસે કરાવવા યોગ્ય
માનતા નથી અને તે કર્માદાનો કરનારની અનુમોદના કરવી તેને પણ યોગ્ય માનતા નથી.

દશ કર્માદાનાનિ આહ-‘તંજહા-૧ ઇંગાલકમ્મે ૨ વણકમ્મે, ૩ સાડીકમ્મે, ૪ માડીકમ્મે, ૫ ફોડીકમ્મે, ૬ દંતવાણિજ્જે, ૭ લક્ષવાણિજ્જે, ૮ કેસવાણિજ્જે, ૯ રસવાણિજ્જે, ૧૦ વિસવાણિજ્જે, ૧૧ જંતપીલળકમ્મે, ૧૨-નિલ્લંછણકમ્મે, ૧૩ દવગ્ગિદાવણયા, ૧૪ સરદહતલાયપરિસોસણયા, ૧૫-અસતીપોસણયા’ તદ્વથા’ ૧ અંગારકર્મ, ૨ વનકર્મ; ૩ શકટીકર્મ; ૪ માટીકર્મ; ૫ સ્ફોટિકર્મ, ૬ દન્તવાણિજ્યમ્, ૭ લાક્ષવાણિજ્યમ્ ૮ કેશવાણિજ્યમ્ ૯ રસવાણિજ્યમ્, ૧૦ વિષવાણિજ્યમ્ ૧૧ યન્ત્રપીડનકર્મ, ૧૨ નિર્લાંછનકર્મ, ૧૩

ન યે કિસી દૂસરોસે ઉન્હેં કરાને યોગ્ય સમજાતે હૈં ન યે ઇન કર્માદાનોંકો કરને વાલોંકો અનુમોદના કરને યોગ્ય હી માનતે હૈં। જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ જિનકે દ્વારા જીવ ગ્રહણ કરતે હૈં ઉનકા નામ કર્માદાન હૈં, અથવા કર્મોંકે ગ્રહણ કરને મેં જીવકોં જો હેતુબૂત હોતે હૈં વે કર્માદાન હૈં। ‘તંજહા’ યે પન્દ્રહ કર્માદાન ઇસ પ્રકારસે હૈં- ‘ઇંગાલકમ્મે ૧, વણકમ્મે ૨, સાડીકમ્મે ૩, માડીકમ્મે ૪, ફોડીકમ્મે ૫, દંતવાણિજ્જે ૬, લક્ષવાણિજ્જે ૭, કેસવાણિજ્જે ૮, રસવાણિજ્જે ૯, વિસવાણિજ્જે ૧૦, જંતપીલળકમ્મે ૧૧, નિલ્લંછણકમ્મે ૧૨, દવગ્ગિદાવણયા ૧૩, સરદહતલાયપરિસોસણયા ૧૪, અસર્ઈ-પોસણયા ૧૫,’ અંગારકર્મ ૧, વનકર્મ ૨, શકટીકર્મ ૩, માટીકર્મ ૪, સ્ફોટિકર્મ ૫, દન્તવાણિજ્ય ૬, લાક્ષવાણિજ્ય ૭, કેશવાણિજ્ય ૮, રસવાણિજ્ય ૯, વિષવાણિજ્ય ૧૦, યન્ત્રપીડન ૧૧, નિર્લાંછનકર્મ ૧૨,

જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મેતિ જેના દ્વારા જીવો ગ્રહણ કરે છે તે કર્મેતિ કર્માદાન કહે છે અથવા જીવ દ્વારા કર્મેતિ ગ્રહણ કરવામાં જે કારણરૂપ બને છે તેમને કર્માદાન કહે છે. ‘તંજહા’ તે ૧૫ કર્માદાન નીચે પ્રમાણે છે- ‘ઇંગાલકમ્મે’ (૧) અંગાર કર્મ (લુહારાદિકતું કાર્ય) ‘વણકમ્મે’ (૨) વનકર્મ (વનના ઝાડો કપાવીને તેનો વેપાર) ‘સાડીકમ્મે’ (૩) શકટીકર્મ (દારુ આદિ ગાળવાનો ધંધો) ‘માડીકમ્મે’ (૪) માટીકર્મ (ગાડાં, ઘર વગેરે બનાવી તેમનાં ભાડાં ખાવા) ‘ફોડીકમ્મે’ (૫) સ્ફોટિકર્મ (ફૂવા, વાવ વગેરે ખોદાવી ધગ્તીના પેટ ફેડાવવાનું કાર્ય), ‘દંતવાણિજ્જે’ (૬) દંત વાણિજ્ય (હાથી દંત આપ્તિનો વેપાર) ‘લક્ષવાણિજ્જે’ (૭) લાખનો વેપાર, ‘કેસવાણિજ્જે’ (૮) કેશનો વેપાર ‘રસવાણિજ્જે’ (૯) રસવાણિજ્ય (મદિરા આદિ રસનો વેપાર) ‘વિસવાણિજ્જે’ (૧૦) વિષનો વેપાર, ‘જંતપીલળકમ્મે’ (૧૧) યંત્રપીડન (ધાણી ધંટી વગેરે ચલાવવાનો ધંધો) ‘નિલ્લંછણકમ્મે’ (૧૨) નિર્લાંછનકર્મ (ખસી કરવાનું, નીચવાનું વગેરે કાર્ય) ‘દવગ્ગિદાવણયા’ (૧૩) દાવાનળ લગાડવાનું કાર્ય, ‘સરદહ-

દવાગ્નિદાપનતા, ૧૪ સરોહદતડાગપરિશોષણતા, ૧૫ અસતીપોષણતા એતેષામર્થઃ
 ઉપાસકદશાંગસૂત્રસ્ય અગારધર્મસંજીવિન્યાં ટીકાયાં વિલોકનીયઃ, ‘ઈચ્છેતે
 સમળોવાસગા સુક્ષ્મા સુક્ષ્માભિજાતીયા ભવિયા ભવિત્તા, કાલમાસે કાલં કિચ્ચા
 અન્નયરેસુ દેવલોએસુ દેવત્તાએ ઉવવત્તારો ભવંતિ’ इत्येते एवं प्रकाराः उपर्युक्त-
 રૂપાઃ નિર્ગ્રન્થસત્કાઃ શ્રમળોપાસકા શુક્લાઃ-અભિન્નવૃત્તાઃ અમત્સરિણઃ કૃતજ્ઞાઃ
 સદારમ્ભળો હિતાનુબંધકાશ્ચ, શુક્લાભિજાત્યાઃ શુક્લપ્રધાનાઃ સાત્ત્વિકસ્વભાવાઃ
 ભવિકા ભવ્યાઃ ભૂત્વા કાલમાસે કાલ કૃત્વા અન્યતરેષુ એકતમેષુ દેવલોકેષુ
 દેવતયા દેવત્વેન ઉપવત્તારો ભવન્તિ; દેવત્વેનોત્પદ્યન્તે ઇતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૩॥

દેવલોકવત્તવ્યતા

મૂલમ્-કઈવિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા ? ગોયમા !

ચડવિહા દેવલોગા પળ્ણત્તા; તંજહા-ભવળવાસિ-વાળમંતર-
 જોડસ-વેમાળિયા; સેવં મંતે સેવં મંતે ॥ સૂ. ૪ ॥

દાવાગ્નિ દાપનતા ૧૩, સરોહદતડાગપરિશોષણતા ૧૪, અસતિપોષણતા
 ૧૫ । इन सबका अर्थ उपासकदशाङ्गसूत्रकी मेरी की हुई
 अगारधर्मसंजीवनी टीका में लिखा गया है सो वहां से जानलेना
 चाहिये । इच्छेते समणोवासगा सुक्का सुक्काभिजातीया भविया भवित्ता
 कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो
 भवन्ति ’ इस प्रकारसे ये निर्ग्रन्थ संबंधी श्रमणोपासक अभिन्नवृत्त-
 अमत्सरी, कृतज्ञ, सदाचारवाले और हितानुबंधक होते हैं, शुक्लप्रधान
 सात्त्विक स्वभाववाले होते हैं-अतः ये भव्य होकर काल करके किसी
 एक देवलोक में देवरूपसे उत्पन्न होते हैं ॥ सू. ३ ॥

ત્રણાય પરિસોસળયા ’ (૧૪) સરોવર, હૂદ-કુડ અને તળાવના પાણી ઉલેચાવવાનુ કાર્ય,
 ‘અસઈ પોસળયા ’ (૧૫) અસતી પોષણતા (ઢોર, શુભામ આદિને ઉછેરી ઉછેરીને
 વેચવાનો ધંધો) આ બધા પદોનો અર્થ ઉપાસક દશાંગસૂત્રની મારા દ્વારા લખવામાં
 આવેલી અગારધર્મસંજીવની ટીકામાં સવિસ્તર આપેલો છે- તેા જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી
 તે અર્થ વાંચી લેવો. ‘ઈચ્છે તે સમળોવાસગા સુક્કા સુક્કાભિજાતીયા ભવિયા
 ભવિત્તા કાલમાસે કાલં કિચ્ચા અન્નયરેસુ દેવલોએસુ દેવત્તાએ ઉવવત્તારો
 ભવંતિ ’ આ પ્રમાણે તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થના ઉપાસકો અભિન્નવૃત્ત અમત્સરી (નિરાભિમાની),
 કૃતજ્ઞ, સદાચારી અને હિતાનુબંધક હોય છે તેઓ શુક્લપ્રધાન (પવિત્રતા યુક્ત) સાત્ત્વિક
 સ્વભાવવાળા હોય છે. તેથી તે ભવ્ય જીવો કાળનો અવસર આવે કાળ કરીને કોઈ એક
 દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

જ્ઞાયા—કૃતિવિધાઃ સ્વલુ મદન્ત ! દેવલોકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ! ગૌતમ ! ચતુ-
ર્વિધા દેવલોકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા—મવનવાસિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિકવૈમાનિકાઃ;
તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ઇતિ ॥મૂ० ૪॥

ટીકા—ઇતઃ પૂર્વ 'દેવતયા ઉપપત્તારો મવન્તિ' ઇત્યુક્તતયા તદધિકારાત્
દેવાનેવ મેદતઃ પ્રતિષાદયતિ—'કહ્વિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા ? ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કૃતિવિધા. કિયત્પકારાઃ સ્વલુ દેવલોકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?

દેવલોકવક્તવ્યતા—

‘કહ્વિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા ?’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ — (કહ્વિહા ણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા) હે મદન્ત !
દેવલોક કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? (ગોયમા ! ચતુર્વિહા દેવલોગા
પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દેવલોક ચાર પ્રકારકે કહે ગયે હૈં (તંજહા) જો
હસ પ્રકારસે હૈં—(મવળવાસિવાળમંતર—જોહસ—વેમાણિયા સેવં મંતે !
સેવં મંતે ! ત્તિ) મવનવાસી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, ઓર વૈમાનિક.
હે મદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ બિલકુલ સત્ય હી હૈ— હે
મદન્ત ! જૈસા આપને કહા હૈ વહ બિલકુલ સત્ય હી હૈ ।

ટીકાર્થ :— હસસે પહેલે જો ઁસા ગયા હે કિ યે કિસી ઁક
દેવલોક મેં દેવરૂપસે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં— સો હસી સંબંધકો લેકાર
યહાં સૂત્રકારને દેવોંકે મેદોંકા કથન કિયા હૈ—હસમેં ગૌતમસ્વામીને
પ્રશ્નસે ઁસા પૂછા હૈ કિ ‘કહ્વિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા’

દેવલોકની વક્તવ્યતા—

‘કહ્વિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા ?’ ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ — (કહ્વિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા ?) હે મદન્ત ! દેવલોકના
કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (ગોયમા ! ચતુર્વિહા દેવલોગા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ !
દેવલોકના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે (તંજહા) જે આ પ્રમાણે છે— (મવળવાસી, વાળ-
મંતર, જોહસ, વેમાણિયા) (૧) મવનવાસી (૨) વાનવ્યન્તર (૩) જ્યોતિષિક
અને (૪) વૈમાનિક (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) હે મદન્ત ! આપે આ
વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્યજ છે. હે મદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે.

ટીકાર્થ :— આગલા સૂત્રને અંતે એવું કહેવામા આવ્યું છે કે ‘તેઓ કાષ્ઠ એક
દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે’, આ સળખને અનુલક્ષીને અહીં દેવોના ભેદાનું
પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને
પૂછે છે કે ‘કહ્વિહાણં મંતે ! દેવલોગા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! દેવલોક કેટલા

ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! ચડવ્વિહા દેવલોગા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ચતુર્વિધાઃ
સ્વલુ દેવલોકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ઉક્તાઃ, તાનેવાહ-‘તંજહા-ભવણવાસિ-વાણમંતર-જો-
હસવેમાણિયા’ તદ્વત્થા-ભવનવાસિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-વૈમાનિકાઃ, તત્ર
અસુરકુમોરાદયો દશ ભવનવાસિનો દેવાઃ યક્ષરાક્ષસાદયો દાનવ્યન્તરા દેવાઃ,
ચન્દ્રસૂર્યાદયઃ પશ્ચજ્યોતિષિકા દેવાઃ, સૌધર્મૈશાનાદયો દ્વાદશ વૈમાનિકાઃ દેવા
સ્તત્તલ્લોકવાસિત્વાત્ તત્તત્પદેન વ્યવહિયન્તે । અન્તે ગૌતમો ભગવદ્વાક્યં સ્વી-
કુર્વન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુત્તં સત્યમેવ,
હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુત્તં સર્વં સત્યમેવેત્યાશયઃ ॥ સૂ૦ ૪ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-
कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-
शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त “जैनशास्त्राचार्य” पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां
“श्रीभगवतीमंत्ररय” “प्रमेयचन्द्रिका”ऽऽख्यायां
व्याख्यायां अष्टमशतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥८-५॥

હે મદન્ત ! દેવલોક કિતને પ્રકારકે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં । ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચડવ્વિહા દેવલોગા પળ્ણત્તા’
દેવલોક ચાર પ્રકારકે કહે ગયે હૈં । ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકારસે હૈં-
‘ભવણવાસિ-વાણમંતર-જોહસિયા વેમાણિયા’ ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષિક ઓર વૈમાનિક હન્યેં અસુરકુમાર આદિ ૧૦ દસ પ્રકારકે
ભવનવાસી દેવ હોતે હૈ । યક્ષ રાક્ષસ આદિ આઠ ૮ પ્રકારકે વ્યન્તર
દેવ હોતે હૈં । ચન્દ્ર સૂર્ય આદિ પાંચ પ્રકારકે જ્યોતિષિક દેવ હોતે હૈં
ઓર સૌધર્મ ઈશાન આદિ વારહ પ્રકારકે વૈમાનિક દેવ હોતે હૈં ।

પ્રકારના ઠહાં છે ? ઉત્તર- ‘ચડવ્વિહા દેવલોગા પળ્ણત્તા- તંજહા ? હે ગૌતમ !
દેવલોકના ચાર પ્રકારો છે તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- ‘ભવણવાસિ-વાણમંતર-
જોહસિયા-વેમાણિયા’ (૧) ભવનવાસી, (૨) વાનવ્યન્તર, (૩) જ્યોતિષિક અને (૪)
વૈમાનિક અસુરકુમાર આદિ દસ પ્રકારના ભવનવાસી દેવ હોય છે. યક્ષ, રાક્ષસ આદિ
આઠ પ્રકારના વાનવ્યન્તર દેવો હોય છે ચન્દ્ર, સૂર્ય, આદિ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિક
દેવો હોય છે અને સૌધર્મ, ઇશાન આદિ ચાર પ્રકારના વૈમાનિક દેવો હોય છે. અહીં

અહાં જો સૌધર્મ ईशान આદિકો વૈમાનિક દેવ કહા હૈ વહ ઉન ૨ દેવલોકોં મેં નિવાસી હોનેકે કારણ કહા ગયા હૈ । અર્થાત્ સૌધર્મ દેવલોક મેં નિવાસ કરનેવાલે દેવકો સૌધર્મ ઔર ईशान દેવલોક મેં નિવાસ કરનેવાલે દેવકો ईशान ऐसा કહા હૈ । અવ અન્ત મેં ગૌતમ ભગવાન્ કે વાક્યકો સ્વીકાર કરતે હુઅ કહતે હૈં કિ ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ત્તિ’—હે ભદન્ત ! આપકે દ્વારા જો કહા ગયા હૈ વહ સવ સત્ય હી હૈ યહ સવ સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥ સૂ૦ ૪ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘ભગવતી’ સૂત્રકી પ્રમેયચદ્રિકા
વ્યાખ્યાકે આઠવેં શતકકા પંચમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૮-૫

જે સૌધર્મ ईशान આદિને વૈમાનિક દેવો કહ્યાં છે, તે ક્યન તે દેવલોકોમાં વસનારા દેવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે ઇશાન દેવલોકમાં વસનારા દેવો માટે ‘ઇશાન’ અને સૌધર્મ દેવલોક નિવાસી દેવો માટે ‘સૌધર્મ’ પદનો પ્રયોગ થયો છે. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનના વચનોમાં શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતાં કહે છે. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને વદ્ધણા-નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘ભગવતી’ સૂત્રની પ્રમેયચદ્રિકા
વ્યાખ્યાના આઠમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥ ૮-૫ ॥

अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते ।

अष्टम शतकस्य षष्ठोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

संयतश्रमणानां निर्दोषाद्वारादिकं प्रतिलाभयतः श्रावकस्य किं फल भवति ! एकान्तेन निर्जरा भवति, उद्भिन्नमालोहरादि दोषयुक्तमाहारादिकं प्रतिलाभयतः किं फल भवति ? अत्यधिका निर्जरा किञ्चित् पापकर्मबन्धश्च भवति, असंयतानाम् आहारादिकं प्रतिलाभयतः किं फलं भवति ? एकान्तेन पापकर्म भवति, निर्ग्रन्थस्य पिण्डद्वयग्रहणार्थमुपनिमन्त्रणम्, एवं त्रि चतुः पञ्च षट् सप्ताष्ट नव दश पिण्डानां ग्रहणार्थमुपनिमन्त्रणम्, पात्रद्वयग्रहणार्थं मुपनिमन्त्रणम् यावत् दश पात्र-ग्रहणार्थमुपनिमन्त्रणम् आराधकविराधकवक्तव्यता प्रश्नः,—येषां सविधे आलोचना

आठवे शतक का छठा उद्देशक

अष्टम शतकके इस छठे उद्देशका विषय विवरण संक्षेपसे इस प्रकार है— संयत श्रमणोंके लिये निर्दोष आहार आदि देनेवाले श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है ? यह प्रश्न, एकान्तसे निर्जरा होनेरूप फल प्राप्त होता है, यह उत्तर ! उद्भिन्नमालोपहत आदि दोषयुक्त आहार आदि देनेवाले श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है ? यह प्रश्न निर्जरा तो अत्यधिक होती है, तथा पापकर्मका बंध थोड़ा सा होता है यह उत्तर । असंयत आदिके लिये है । आहार आदि देनेवाले श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है यह प्रश्न, एकान्तसे पापकर्मका बंध होता है— उत्तर । निर्ग्रन्थ के लिये दो पिण्ड ग्रहण करने निमित्त आमंत्रण करना. :इसी प्रकारसे तीन, चार, पाँच, छह, सात, आठ, नौ, दश इन पिण्डोंको ग्रहण करने निमित्त उपनिमंत्रण करना. दो पात्रोंको ग्रहण करने निमित्त उपनिमंत्रण

आठमा शतकना छठा उद्देशक-

आठमा शतकना छठा उद्देशकमा ये विषयनं निरूपण करवाभां आव्युं छे, तेना संक्षिप्त सारांश नीचे प्रमाणे छे— प्रश्न— ‘संयत श्रमणेने निर्दोष आहारादि वडोरावनारा श्रावकाने क्या इणनी प्राप्ति थाय छे ?’ उत्तर— ‘संपूर्णतः निर्जरा थाय इय इण भणे छे.’ प्रश्न :— ‘तेमने अप्राप्तुक, अनेपणीय-दोषयुक्त आहार आदि देनार श्रावकने क्या इणनी प्राप्ति थाय छे ?’ उत्तर— ‘तेमने वडारे प्रमाणुमा निर्जरा अने अल्प प्रमाणुमा कर्मनो बंध थाय छे.’ प्रश्न— ‘असंयत आग्नि आहारादि देनारने क्या इणनी प्राप्ति थाय छे ?’ उत्तर :— ‘संपूर्णतः पापकर्मनो बंध थाय छे’ निग्रंथेने छे पिंड अहुणु करवा माटे आमंत्रण, ओज प्रमाणे त्रण, चार, पाय, छ, सात, आठ, नव अने दस पिंड अहुणु करवा माटेना आमंत्रणुं कथन छे पात्र अहुणु करवा माटेनुं उपनिमंत्रण तथा १० पर्यन्तना पात्रो अहुणु करवा माटेना उपनिमंत्रणुं कथन. आराधक विराधकनी

कर्तव्या भवेत् ते स्थविराश्चेत् मूकाः स्युः, आलोचना कर्ता निर्ग्रन्थो वा मूकः स्यात्, ततः पश्चात् स्थविरा वा कालं कुर्युः, निर्ग्रन्थो वा कालं कुर्यात्, संप्राप्तनिर्ग्रन्थस्य चत्वार आलापकाः, निहारभूमिं विहारभूमिं वा प्रव्रजतो निर्ग्रन्थस्य, ग्रामानुग्रामं विहरतो निर्ग्रन्थस्य वक्तव्यता प्ररूपणम् आराधिका निर्ग्रन्थी, तस्या आराधकत्वकारणप्रदर्शनञ्च, ज्वलतो दीपकस्य दीपयष्ट्यादि समुदायस्य मध्ये किं ज्वलति, ज्योतिर्ज्वलति ज्वलतो गृहस्य तृणकाष्ठादि समुदायस्य मध्ये किं ज्वलति? ज्योतिर्ज्वलति, परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य जीवस्य कायव्यापारक्रिया, नैरयिकस्य कायक्रिया, असुरकुमाराणां कायक्रिया, एक

करना. याचत् १० पात्रोंको ग्रहण करने—निमित्त उपनिमंत्रण करना. ये सब कथन आराधक विराधककी वक्तव्यता विषयक प्रश्न. जिनके पास में आलोचना करनी है वे स्थविर यदि मूक हो जाते हैं अथवा आलोचन कर्ता निर्ग्रन्थ मूक हो जाता है—और इसके पश्चात् यदि स्थविर कालगत हो जाते हैं, या निर्ग्रन्थ कालगत हो जाता है तो उस स्थविरके पास संप्राप्त (पहुँचे हुए) निर्ग्रन्थके चार आलापक होते हैं। निहार भूमि या विहार भूमिको जाते हुए निर्ग्रन्थकी और ग्रामानुग्राम विहरते हुए निर्ग्रन्थकी वक्तव्यताका निरूपण निर्ग्रन्थी में आराधकता का कथन, आराधकता होने में कारणताका प्रदर्शन. जलते हुए दीपकता दीपयष्टि आदि समुदायके बीच में क्या जलता है? प्रश्न ज्योति जलति है उत्तर। जलते हुए गृहका तृण काष्ठ आदि समुदायके बीच में क्या जलता है? प्रश्न ज्योति जलती है उत्तर। परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके जीवके कायव्यापार क्रिया होती है। नैरयिक जीवके कायक्रिया होती है। असुर कुमारोंके

वक्तव्यता विषयक प्रश्न— 'जेमनी, पासे आलोचयना करवानी होय ते, स्थविर जे भूक (मूका) थछ जाय, अथवा आलोचयना करनार निर्ग्रन्थ भूक थछ जाय, जेनी पासे आलोचयना करवानी होय ते स्थविर काणधर्म पाभी जाय, अथवा आलोचयना करनार अभणु काणधर्म पाभी जाय तो तेने आराधक गणाय के विराधक, अवां आर आलापक नीहारभूमि के विहारभूमि तरफ जाता निर्ग्रन्थी अने ग्रामानुग्राम विहरता निर्ग्रन्थनी वक्तव्यतानु निरूपण निर्ग्रन्थिनीमा आराधकतानु कथन अने तेना कारणनु प्रदर्शन. जलता दीपकमां दीपक, वाट; तेस आदि समुदायमांथी थुं जणे छे? उत्तर— 'ज्योति जणे छे' पक्षीय औदारिक शरीरने आश्रित करीने जवनी कायव्यापार क्रिया थाय छे. नारक जवमां कायक्रिया थाय छे. असुरकुमारेमां कायक्रिया थाय छे. ओक जवमां परकीय औदारिक

जीवस्य परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, नैरयिकजीवानाम् एकपरकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, नैरयिकादीनां कायक्रिया, जीवनाम् औदारिकशरीराण्याश्रित्य कायक्रिया नैरयिकाणां कायक्रिया, जीवस्य वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, नैरयिकस्य वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, मनुष्यस्य समुच्चयजीववृत्तक्रिया, वैमानिकानां कर्मणशरीरमाश्रित्य क्रिया वक्तव्यता च ।

श्रमणोपासक वक्तव्यता ।

सूत्रम् — ‘ समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं सणणंवा माहणंवा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा ! एगंतसो निज्जरा कज्जइ, नत्थि य से पावे कम्मे कज्जइ, समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाणजाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा !

कायक्रिया होती है । एक जीवके परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कायक्रिया होती है । नैरयिक जीवोंके एक परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कायक्रिया होती है । नैरयिक आदि जीवोंके कायक्रिया होती है । जीवोंके औदारिक शरीरों को आश्रित करके कायक्रिया होती है । नारकों के कायक्रिया होती है । एक जीवके वैक्रिय शरीरको आश्रित करके कायक्रिया होती है । मनुष्यके सामान्य जीवकी तरह क्रिया होती है । वैमानिकोंके कर्मण शरीरको आश्रित करके क्रिया होती है— इस प्रकारसे क्रियाके विषय में वक्तव्यताका प्रतिपादन ।

शरीरने आश्रित करीने कायक्रिया थाय छे नारक जेवामां ओक परकीय औदारिक शरीरने आश्रित करीने कायक्रिया थाय छे नैरयिक आदि जेवामां कायक्रिया थाय छे. जेवामां औदारिक शरीरने आश्रित करीने कायक्रिया थाय छे नारकोमा कायक्रिया थाय छे. ओक जेवामां वैक्रिय शरीरने आश्रित कायक्रिया थाय छे. मनुष्यमां सामान्य जेवनी जेभ रावक्रिया थाय छे. वैमानिकोमा कर्मणशरीरने आश्रित करीने क्रिया थाय छे. आ प्रमाणे क्रिया विषेना वक्तव्यता प्रतिपादन.

बहुतरिया से निजरा कज्जइ, अप्पतराए से पावे कम्मे कज्जइ, समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं असंजयअविरयपडिहय-पच्चक्खायपावकम्मं फासुएणवा अफासुएणवा एसणिज्जेणवा, अणैसणिज्जेणवा, असणपाण जाव किं कज्जइ ? गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ, नत्थि से काइ निजरा कज्जइ ॥ सू. १ ॥

छाया :- श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! तथारूपं श्रमणं वा ब्राह्मणं वा प्रासुकएषणीयेन अशनपानखादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयतः किं क्रियते ? गौतम ! एकान्ततो निर्जरा क्रियते, नास्ति च तस्य पापं कर्म क्रियते, श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! तथारूपं श्रमणं वा ब्राह्मणं वा, अप्रासुकेन

श्रमणोपासक वक्तव्यता-

‘श्रमणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा’ इत्यादि !

सूत्रार्थ :- (समणोवासगस्सणं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ) हे भदन्त ! तथारूपवाले श्रमण या माहणके लिये प्रासुक एषणीय अशन, पान, खादिम तथा स्वादिम आहार देनेवाले श्रमणोपासकको क्या फल प्राप्त होता है ? (गोयमा ! एगंतसो निज्जरा कज्जइ) हे गौतम ! उस श्रमणोपासक श्रावकको एकान्त निर्जरा होनेरूप फल प्राप्त होता है । (नत्थि से पावे कम्मे कज्जइ) पापकर्म उसे नहीं लगता है । (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा

श्रमणोपासक वक्तव्यता-

‘समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा’ इत्यादि-

सूत्रार्थ :- (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ?) हे भदन्त ! तथाइय श्रमण के माहणने प्रासुक, एषणीय, अशन, पान, आद्य अने स्वाद्यइय चार प्रकारना आहार वडोरावनार श्रमणोपासकने क्या इणनी प्राप्ति थाय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (एगंतसो निज्जरा कज्जइ) ते श्रमणोपासक श्रावकने अकान्ततः (सर्वथा) निर्जरा यवा इय इणनी प्राप्ति थाय छे । (नत्थि य से पावे

अनेषणीयेन अशनपान यावत् प्रतिलाभयतः किं क्रियते ? गौतम ! बहुतरिका-
तस्य निर्जरा क्रियते, अल्पतरकं तत् पापं कर्म क्रियते, श्रमणोपासकस्य खलु
भदन्त ! तथारूपम् असंयताविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा प्राप्नुकेन वा अप्राप्नु-
केन वा, एषणीयेन वा, अनेषणीयेन वा, अशनपान यावत् किं क्रियते ? गौतम !
एकान्ततः तत्पापं कर्म क्रियते, नास्ति ततः काऽपि निर्जरा क्रियते ॥सू. ९॥

माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाणजाव पडिलाभेमाणस्स
किं कज्जइ) हे भदन्त ! तथारूपवाले श्रमण वा माहमके लिये
अप्राप्तुक अनेषणीय अशन, पान, खादिम तथा स्वादिम आहार
देनेवाले श्रमणोपासकको क्या फल प्राप्त होता है ? (गोयमा !
बहु तरिया से निज्जरा कज्जइ, अप्पतरासे पावेकम्मे कज्जइ) हे गौतम !
ऐसे श्रमणोपासक श्रावकके कर्मोंकी निर्जरा अधिक होती है-तथा
बहुत कम पापकर्मका बंध होता है । (समणोवासगस्स णं भंते !
तहारूपं असंजय अविरयपडिहयपच्चखायपावे कम्मे फासुएण वा
अफासुएण वा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव
किं कज्जइ) हे भदन्त ! तथा प्रकारके विरतिरहित अप्रतिहत और
अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले असंयतके लिये प्राप्तुक अथवा अप्राप्तुक,
एषणीय तथा अनेषणीय अशन, पान, खादिम तथा स्वादिम आहार
देनेवाले श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है ? (गोयमा ! एगंतसो से

कम्मे कज्जइ) तेने पापकर्म लागतु नथी. (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूपं
समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाण जाव पडिलाभेमाणस्स
किं कज्जइ ?) हे भदन्त ! तथाइय श्रमणु के माहुनने अप्राप्तुक अने अनेषणीय अशन,
पान आदि आर प्रकारना आधार वडोरावनार श्रमणोपासकने क्या इणनी प्राप्ति थाय छे ?
(गोयमा ! बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ, अप्पतरा से पावेकम्मे कज्जइ)
हे गौतम ! जेवो श्रमणोपासक श्रावक अधिक प्रमाणमां कर्मोंनी निर्जरा करे छे अने
अध्य प्रमाणमां पापनोपध करे ॥ (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूपं असंजय
अविरयपडिहयपच्चखायपावकम्मं फासुएणवा अफासुएणवा एसणिज्जेण वा
अणेसणिज्जेण वा असण पाण जाव किं कज्जइ ?) हे भदन्त ! तथाइय विरति-
रहित, अप्रतिहत, अने अप्रत्याख्यात पापकर्मवाणा असंयतने प्राप्तुक के अप्राप्तुक,
एषणीय के, अनेषणीय अशन, पान, आदि अने स्वाद्य इय आर प्रकारना आधार देनार
श्रावकने क्या इणनी प्राप्ति थाय छे. (गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ,

પન્ચમોદેશકે શ્રમણોપાસકસ્ય પ્રરૂપણં કૃતમ્, અથ ષષ્ઠોદેશકેઽપિ શ્રમણો-
પાસકમેવ વિશેષરૂપેણ પ્રરૂપયિતુમાહ- 'સમણોવાસગસ્સ ણં મંતે !' इत्यादि ।

टीका- 'समणोवासगस्स णं मंते ! तहारूवं समणं वा, माहणं वा, फासुए-
सणिज्जे णं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणरस किं कज्जइ ?
गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ? श्रमणोपासकस्य खलु तथारूपं-तथा तत्प्रकारं
एवं स्वभावो नेपथ्यं = धृतचौलपट्टकरजोहरणयतनार्थबद्धसदोरकमुखवस्त्रिक-
मुखरूपं यस्य स तथाभूतः, तं तथा श्रमणं वा, माहन इति उपदेशकं
माहनं वा, प्रासुकैषणीयेन तत्र-प्रासुकम् अचित्तम्, एषणीयम् आधाकर्मादि
दोषरहितं तेन, अशनपानखादिसंवादिमेन प्रतिलाभयतः सत्कुर्वतः किं क्रियते ?

पावे कम्म્મે કજ્જઈ, નત્થિ સે કાઈ નિજ્જરા કજ્જઈ) હે ગૌતમ ! એસે
શ્રાવકકે એકાન્તતઃ પાપકર્મકા બંધ હોતા હૈ- નિર્જરા બોડીસી મી
નહીં હોતી હૈ ।

टीकार्थ :- पांचवें उद्देशक में श्रमणोपासककी प्ररूपणाकी
गई है। अब सूत्रकार इस छोटे उद्देशक में भी उसी श्रमणोपासक
श्रावक की विशेषरूपसे प्ररूपणा कर रहे हैं- इस में गौतम ने प्रभुसे
ऐसा पूछा है 'समणोवासगस्स णं मंते ! तहारूवं समणं वा माहणं
वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं
कज्जइ' तत्प्रकार रूपस्वभाववाले - चौलपट्टकवाले रजोहरणवाले
यतनार्थ बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकावाले-श्रमण के लिये तथा-
'मत मारो-इस प्रकारका उपदेश देनेवाले माहनके लिये प्रासुक-
अचित्त, एषणीय-आधाकर्म आदि दोषसे रहित अशन, पान, खादिम
और स्वादिम इन चार प्रकारके अहार देनेवाले अर्थात्-इस चार

નત્થિ સે કાઈ નિજ્જરા કજ્જઈ) હે ગૌતમ ! એવો શ્રાવક એકાન્તતઃ [સર્વથા]
પાપકર્મનો બંધ કરે છે- બિલકુલ નિર્જરા કરતો નથી.

टीकार्थ :- पांचवां उद्देशकमां श्रमणोपासकनी प्ररूपणां करवाम! आवी छे हुवे
सूत्रकार आ छ्हा उद्देशकमा पणु श्रमणोपासक श्रावकनी विशेष प्ररूपणा करे छे- गौतम
स्वामी महावीर प्रभुने एवो प्रश्न पूछे छे छे- 'समणोवासगस्स णं मंते ! तहारूवं
समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स
किं कज्जइ ?' तथा इय [चौलपट्टक, रजोहरण, अने सदोरकमुखपत्तिवाणा] श्रमणने
तथा माहनने [माहणो, माहणो] एवो उपदेश देनेवा [प्रासुक [अचित्त],- एषणीय
[आधाकर्म] आदि दोषही रहित] अशन, पान, आष अने स्वादिम चार प्रकारका
आहार पडोरावनार श्रावकने कथुं क्षण भणे छे ?

કિં ફલં ભવતિ, ? ભગવાનાહ- 'ગોયમા ! -એગંતસો નિજ્જરા કજ્જઈ' હે ગૌતમ ? ઉપયુક્તસ્ય તસ્ય શ્રમણોપાસકસ્ય એકાન્તતઃ સર્વથા નિર્જરા ક્રિયતે ભવતિ, 'નત્થિ ય સે પાવે કમ્મે કજ્જઈ' નાસ્તિ ચૈતત્ તસ્ય પાપં કર્મ ક્રિયતે ભવતિ. અપ્રાસુકદાન ઇવેત્યાશયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'સમણોવાસગસ્સ પં મંતે ! તહારૂવં સમણં વા, માહણં વા અફાસુણં અણેસણિજ્જેણં અસણપાણજાવ પહિલાભેમાણસ્સ કિં કજ્જઈ ?' હે ભદન્ત ! શ્રમણોપાસકસ્ય સ્વલુ તથારૂપમ્ ઉત્તમં શ્રમણં વા, માહનં વા, અપ્રાસુકેન માલોહહ છંડિયલિપ્તાદિ દોષયુક્તેન ન તુ સચિત્તેન, અનેપણીયેન-સદોષેણ, અશન-પાન યાવત્ સ્વાદિમંસ્વાદિમેન પ્રતિલાભયતઃ પ્રતિલાભ વિદધતઃ કિં ક્રિયતે ? કિં ફલં ભવતિ, લગતિ ? ભગવાનાહ 'ગોયમા ! વહુતરિયા સે નિજ્જરા કજ્જઈ' હે ગૌતમ ! પ્રતિલાભયતઃ

પ્રકારકે આહાર દેનેવાલે-શ્રાવકકો કયા ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈ 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'એગંતસો નિજ્જરા કજ્જઈ' ઉસ એસે શ્રમણોપાસકકે એકાન્તતઃ સર્વથા નિર્જરા હોતી હૈ । 'નત્થિ ય સે પાવે કમ્મે કજ્જઈ' પાપકર્મ ઉસે નહીં લગતા હૈ । કયોંકિ એસા દાન નિર્દોષ હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્નસે પૂછતે હૈ- 'સમણોવાસગસ્સ પં મંતે ! તહારૂવં સમણં વા, માહણં વા અફાસુણં અણેસણિજ્જેણં અસણપાણજાવ પહિલાભેમાણસ્સ કિં કજ્જઈ' હે ભદન્ત ! શ્રમણોપાસક શ્રાવક તથારૂપ-ઉત્તમ શ્રમણકે લિયે વા માહનકે લિયે છંડિય લિપ્તાદિ દોષયુક્ત આશનપાન સ્વાદિમંસ્વાદિમં આહારસે સત્કૃત કરતા હૈ તો ઉસે કયા ફલ હોતા હૈ ? ઉત્તરમે પ્રશ્ન કહતે હૈ 'ગોયમા ! વહુતરિયા સે નિજ્જરા કજ્જઈ' ચારોં પ્રકારકે

ઉત્તર- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'એગંતસો નિજ્જરા કજ્જઈ' એવો શ્રમણોપાસક શ્રાવક એકાન્તતઃ- [સપૂર્ણતઃ] નિર્જરા કરે છે. 'નત્થિ ય સે પાવે કમ્મે કજ્જઈ' તેને પાપકર્મ લાગતું નથી, કારણકે એવું દાન નિર્દોષ હોય છે

હે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો અશ્વ પૂછે છે કે 'સમણોવાસગસ્સ પં મંતે ! તહારૂવં સમણં વા, માહણં વા અફાસુણં અણેસણિજ્જેણં અસણપાણજાવ પહિલાભેમાણસ્સ કિં કજ્જઈ ?' હે ભદન્ત ! તથાદય-ઉત્તમ-શ્રમણ અથવા માહનને માલોહ છંડિય લિપ્તાદિ દોષ યુક્ત અપ્રાસુક, અનેપણીય, અશન, પાન, આદિ અને સ્વાદ, એ ચાર પ્રકારના આહાર વહોરાવનાર શ્રાવણોપાસક શ્રાવકને કયા ફળની પ્રાપ્ત થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે- 'ગોયમા' વહુતરિયા સે નિજ્જરા, કજ્જઈ'

સહુ શ્રમણોપાસકસ્ય પાપકર્મપેક્ષયા બહુતરિકા 'સે' તસ્ય નિર્જરા ક્રિયતે, ભવતિ? 'અપ્પતરાયસે પાવે કમ્મે કજ્જહ' હે ગૌતમ ! તસ્ય અપ્રાસુકેન અનેષણીયેન અશનાદિના પ્રતિલાભયતઃ શ્રમણોપાસકય નિર્જરાપેક્ષયાલ્પમ્ અલ્પતરકં પાપં કર્મ ક્રિયતે, ભવતિ,

અયમાશય :- ગ્લાનાદ્યવસ્થાયાં ગુણશાલિને પાત્રાય અપ્રાસુકાદિ દ્રવ્યદાને ચારિત્રકાયોપષ્ટમ્ભો જીવઘાતો વ્યવહારતસ્તચારિત્રબાધાચ ભવન્તિ, તતશ્ચ 'ચારિત્રકાયોપષ્ટમ્ભાત્ નિર્જરા જીવઘાતાદેશ્ચ પાપંકર્મ ભવતિ, તત્રચ સ્વહેતુસામર્થ્યાત્ પાપાપેક્ષયા બહુતરા નિર્જરા, નિર્જરાપેક્ષયા ચાલ્પતરં પાપં ભવતિ । અત્રેયં વિચારણા સૂત્રસ્ય પ્રથમાંશે તથારૂપશ્રમણાય પ્રાસુકાહારં દદતઃ શ્રાવકસ્ય પાપં ન ભવતિ કિન્તુ મહતીકર્મનિર્જરા ભવતીતિ મગવતા

આહારસે શ્રમણ અથવા માહનકો દેનેવાલે શ્રમણોપાસકકે પાપકર્મ કી અપેક્ષા બહુત અધિક નિર્જરા હોતી હૈ । તથા 'અપ્પતરાય સે પાવે કમ્મે કજ્જહ' પાપકર્મ નિર્જરાકી અપેક્ષા ઉસે અલ્પ લગતા હૈ । તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ-ગ્લાન આદિ અવસ્થામે ગુણશાલી પાત્રકે લિયે અપ્રાસુક-માલોહડ છઙ્ગિયલિસાદિ દોષયુક્ત દ્રવ્યકે દાન કરને પર પાત્રકે ચારિત્રકાયકી વૃદ્ધિ હોતી હૈ યા ઉસકા સ્થિરીકરણ હોતા હૈ ઇસસે નિર્જરા હોતી હૈ । પરંતુ અપ્રાસુક દ્રવ્યકે દાનસે વ્યવહારમે જીવઘાત હોતા હૈ ઇસલિયે ચારિત્રમે બાધા આતી હૈ અતઃ પાપકર્મ કા વંધ હોતા હૈ । ઇસ કારણ અપને હેતુઓં કે સામર્થ્યસે પાપકી અપેક્ષા બહુતર નિર્જરા હોતી હૈ ઓર નિર્જરાકી અપેક્ષા અલ્પતર પાપ હોતા હૈ । ઇસ સૂત્રલે પ્રથમ અંશમે તથારૂપકે શ્રમણકો પ્રાસુક આહાર દેનેવાલે શ્રાવકકો પાપ નહીં હોતા હૈ કિન્તુ ઇકાન્ત કર્મ-

હે ગૌતમ ! ઉત્તમ શ્રમણ અથવા માહનને તે પ્રકારનો આહાર વહોરાવનાર શ્રાવક જોડલા પાપકર્મનો બંધ બને છે. તેનાથી અધિક નિર્જરા કરે છે. તથા 'અપ્પતરાય સે પાવે કમ્મે કજ્જહ' તેને નિર્જરા કરતાં પાપ ઓછુ લાગે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ગ્લાન આદિ અવસ્થામાં ગુણશાલી પાત્રને અપ્રાસુક [માલોહડ છઙ્ગિયલિસાદિ દોષયુક્ત] દ્રવ્યનું દાન કરવાથી પાત્રના ચારિત્રકાયની વૃદ્ધિ થાય છે અથવા સ્થિરીકરણ થાય છે. તેથી નિર્જરા થાય છે. પણ અપ્રાસુક દ્રવ્યના દાનથી જીવઘાત થાય છે તેથી ચારિત્રમાં બાધા આવે છે અને દાનકર્તા પાપકર્મનો બંધ કરે છે. આ કારણે તેના હેતુઓના સામર્થ્યથી પાપ કરતાં નિર્જરા અધિક થાય છે અને નિર્જર કરતાં પાપ ઓછું થાય છે. આ સૂત્રના પહેલા ભાગમાં તીર્થ કર લેવાને એવું પ્રતિપાદન થયું છે કે તથાપ શ્રમણને પ્રાસુક આહાર

તીર્થકરેણ પ્રતિપાદિતમ્, સૂત્રસ્ય દ્વિતીયાંશે તથારૂપશ્રમણાય અપ્રાસુકમાહારં
 દદતઃ સ્વલ્પં પાપં વહુકર્મનિર્જરા ભવતીત્યપિ કથિતમ્- તત્ર પ્રાસુકત્વં દોષ-
 રહિતસચિત્તભિન્નત્વમ્ અપ્રાસુકત્વમ્ દોષસંહિતઅચિત્તભિન્નત્વમ્ અતएव
 માલાઘવતારિત તત્કાલલિપ્તભૂમિસ્થિતસંઘટ્ટાદિદોષયુક્તમશનાદિકં ન તુ
 આધાકર્મિકૌદેશિકમુદ્ગમાદિદોષસંહિતં દદતઃ પુરુષસ્ય સ્વલ્પં પાપં
 મહાનિર્જરા ભવતીતિ પ્રતિપાદિતમ્ । અચિત્તમાત્રસ્ય પ્રાશુકત્વકથને તત્કાલ
 લિપ્તભૂમ્યાદિ સ્થિતસંઘટ્ટાદિદોષયુક્તપુરુષાદિદત્તાન્નપાનાદેઃ પ્રતિષેધો ન
 સ્યાત્ તસ્ય સ્વરૂપતઃ અચિત્તત્વાત્ । તૃતીયાંશે-તથારૂપાસંયતાયે અવિરતાય
 અપ્રતિહતપ્રત્યારૂપાતપાપકર્મકાય હિંસકાય પ્રાણાતિપાતમૃષાત્રાદાદ્યુપદેશકાય
 અશનાદિકં દદતઃ પુરુષસ્ય ચૈકાન્તં પાપં ભવતિ । નતુ કર્મનિર્જરેતિ । ગૌતમઃ
 પૃચ્છતિ- સમણોવાસગસ્સ પં મંતે ! તહારૂવં અસંજયઅવિરયપહિહયપચ્ચક્કયાય

નિર્જરા હોતી હૈ એસા ભગવાન તીર્થકરને કહા હૈ તથા કારણવશ
 અપ્રાસુક આહાર દેનેવાલે શ્રાવકકો અલ્પપાપ ઓર અધિક કર્મનિર્જરા
 હોતી હૈ એસા હસી સૂત્રકે દ્વિતીય અંશસે કહા હૈ । ઉસમેં પ્રાસુક
 શબ્દકા અર્થ હૈ દોષરહિત સચિત્તભિન્ન ઓર અપ્રાસુક શબ્દકા
 અર્થ હૈ દોષસંહિત અચિત્તભિન્ન અતएव માલાસે ઉતારા હુદા તત્કાલલિપ્ત
 ભૂમિસ્થિત સંઘટ્ટાદિદોષયુક્ત પુરુષસે દિયા હુઆ અચિત્તમક્તપાન દેનેમેં
 સાધુકો પાપ હોતા હૈ એસા શાસ્ત્રમેં કહા ગયા હૈ અચિત્તમાત્રકો
 પ્રાસુક યદિ કહેં તવ લિપ્તભૂમિસ્થિત સંઘટ્ટાદિ દોષયુક્ત પુરુષસે દિયા
 હુઆ અન્નપાનકા નિરાકરણ નહીં હોગા. ક્યોંકિ માલાઘવતારિત
 મક્તપાન યો તો અચિત્ત હૈ હી । અવ ગૌતનસ્વામી પ્રશ્નસે પૂછતે

પાણી વહોરાવનાર શ્રાવકને પાપ લાગતું નથી પણ તેના કર્મની એકાન્તતઃ નિર્જરા જ
 થાય છે અને આ સૂત્રના બીજા ભાગમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે શ્રમણોને
 કારણવશ અપ્રાસુક આહાર દેનાર શ્રાવકને અલ્પ પ્રમાણમાં પાપ લાગે છે અને તેના
 કર્મોની અધિક પ્રમાણમાં નિર્જરા થાય છે તેમાં પ્રાસુક એટલે દોષરહિત, સચિત્તભિન્ન
 અને અપ્રાસુક એટલે દોષયુક્ત અચિત્તભિન્ન, એવો અર્થ સમજવો તેથી કાળ ઉપરથી
 ઉતારેલા તત્કાલલિપ્ત ભૂમિસ્થિત સંઘટ્ટાદિદોષયુક્ત પુરુષ દ્વારા અપાયેલા અચિત્ત આહાર
 પાણી દેવાથી સાધુને પાપ લાગે છે એવું આશ્રમાં કહ્યું છે. અચિત્તને જ જો પ્રાસુક
 કહેવામાં આવે તો લિપ્તભૂમિસ્થિત તથા સંઘટ્ટાદિદોષયુક્ત પુરુષ વડે અપાયેલા આહાર
 પાણીનું નિરાકરણ થશે નહીં, કારણકે માલાઘવતારિત મક્ત પાન [આહાર પાણી]
 આમ તો અચિત્ત જ હોય છે.

पात्रकर्म फासुएणवा, अफासुएणवा, एसणिज्जेणवा, अणेसणिज्जेणवा असणपाण-
जाव किं कज्जइ ?' हे भदन्त ! श्रमणोपासकस्य खलु तथारूपं सर्वश्रेष्ठम्
असंयताविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मणाम् हिमाद्युपदेशकं च अगुणवन्तं पापविशेषम्
प्रासुकैः सचित्तेन वा, अप्रासुकैः सचित्तेन एषणीयेन निर्दोषेण वा अनेषणीयेन
वा सदोषेण वा, अशनपानयावत् खादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयतः किं
क्रियते ? भवति ? भगवानाह—'गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मं कज्जइ, नत्थि
से काइ निज्जरा कज्जइ' हे गौतम ! अगुणन्तं पात्रविशेष प्रासुकाप्रासुकैः
एषणीयानेषणीयेन च अशनादिना प्रतिलाभयतः श्रमणोपासकस्य एकान्ततः
एकान्तेन तत् पापं कर्म क्रियते भवति, नास्ति सा कापि काचिदपि निर्जरा
क्रियते, भवति, एवञ्च प्रासुकाप्रासुकादेर्दानस्य पापकर्मफलत्वं निर्जराया

हैं—समणोवासगस्सणं भंते ! तहारूपं असंजयं अविरयपडिहय
पच्चक्खायपावकम्मं, फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण वा
अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव किं कज्जइ' हे भदन्त ! श्रम-
णोपासक-श्रावकको जो कि तथाप्रकारके विरति रहित अप्रतिहत
और अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले असंयतके लिये—साधु गुण वर्जित
के लिये प्रासुक अथवा अप्रासुक, एषणीय तथा अनेषणीय अशन,
पान, खादिम और स्वादिम-वस्तुओंको आहारमें देता है तो क्या फल
प्राप्त होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगंतसो
से पावे कम्मं कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ' अगुणवन्त पात्र-
विशेषके लिये प्रासुक, अप्रासुक, एषणीय, अनेषणीय अशन, पान
आदि देनेवाले, श्रमणोपासक-श्रावकको एकान्ततः—सर्वथा पापकर्म
लगाता है—इस स्थितिमें उसके थोड़ी सी भी निर्जरा नहीं होती है ।

गौतम स्वाभीनो प्रश्न— 'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूपं असंजय-
अविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मं, फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण
वा अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव किं कज्जइ ?' हे भदन्त ! तथाइय
विरतिरहित, अप्रतिहत अने अप्रत्याख्यात पापकर्मवाणा असंयतने [साधु शुचि रक्षितने]
प्रासुक के अप्रासुक, एषणीय के अनेषणीय, अशन, पान; आदि, अने स्वादि वस्तुओं
आहारमें देनेवाले कथुं कण भजे छे ?

! भंडावीर प्रश्नो उत्तर— 'गोयमा !' हे गौतम ! 'एगंतसो से पावेकम्मं
कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ' ओवा अपात्रने प्रासुक, अप्रासुक, एषणीय
अनेषणीय अशन, पान आदि आहारनुं दान करना श्रावकने एकान्ततः [सर्वथा]
पापकर्म न लागे छे. आ परिस्थितिमा तेना पापोनी बिलकुल निर्जरा भती नथी आ

અભાવશ્ચ પ્રતિપાદિતો ભવતિ, અસંયમોપષ્ટમ્ભસ્ય ઉભયત્રાપિ તુલ્યત્વાત્, एतावा
 નત્રાવિશેષઃ કરુણાબુદ્ધયા યત્ર કુત્રાપિ દદતઃ પાપકર્મ ન ભવતીતિ । ન ચ
 પ્રાસુકાદૌ જીવ પ્રાણાતિપાતાભાવેન અપ્રાસુકાદૌ ચ જીવપ્રાણાતિપાતસદ્ભાવેન
 વિશેષસ્ય સ્ફુટત્વાત્ કથમુભયોસ્તુલ્યત્વમત્રોક્તમિતિ વાચ્યમ્ પાપકર્મણઃ નિર્જરાયા

इस तरह प्रासुक अप्रासुक द्रव्यके दानका फल पापकर्म है तथा
 निर्जराका अभाव है । क्योंकि दोनोंसे ही असंयम अवस्थाके पुष्टि
 मिलती है । इसलिये दोनोंमें समानता है । यहां पर यदि ऐसी
 आशंका की जाय कि प्रासुक आदि आहारमें जीवके प्राणातिपातका
 अभाव है और अप्रासुक आदि आहारमें जीवके प्राणातिपातका
 सद्भाव है इस अपेक्षा दोनोंमें भेद तो है ही-फिर आप दोनोंमें
 समानता कैसे कहते हैं-इसका उत्तर ऐसा है कि पापकर्मकी निर्जरा
 का अभाव अगुणवन्तमें दोनोंसे नहीं होता है - ऐसी ही विवक्षा
 प्रकृतमें हुई है सो इसी विवक्षाको लेकर दोनोंमें समानता कही
 गई है । तात्पर्य कहनेका यह है कि जो अगुणवन्त (असंयत) जाव
 है उसके लिये चाहे प्रासुक आदि विशेषणवाला आहार दिया जावे
 चाहे अप्रासुक आदि विशेषणवाला आहार दिया जावे उससे उसके
 असंयमजन्य पापकर्मकी निर्जरामें कोई विशेषता नहीं आती है ।
 असंयमी जीवोंको जो आहार दिया जाता है वह गुरुबुद्धि या धर्मबुद्धि
 से समझकर नहीं दिया जाता है । किन्तु अनुकंपासे दिया जाता है ।

રીતે અસંયતને પ્રાસુક, અપ્રાસુક દ્રવ્યોનુ દાન કરવાથી પાપકર્મ બાધવા રૂપ ફળ મળે છે
 તથા પાપકર્મની નિર્જરા તો થતીજ નથી. કારણકે તે બંને દ્વારા અસંયમ અવસ્થાને જ
 પુષ્ટિ મળે છે. તેથી તે બંનેને સમાન જ ગણવા છે અહીં કોઈ એવી શકા કરે કે
 પ્રાસુક આદિ આહારમાં જીવના પ્રાણાતિપાતનો અભાવ હોય છે, પણ અપ્રાસુક આદિ
 આહારમાં જીવના પ્રાણાતિપાતનો સદ્ભાવ હોય છે, છતાં એ બંનેને સમાન
 કેવી રીતે માની શકાય ? તેનુ સમાધાન આ પ્રમાણે કરી શકાય- પાપકર્મની નિર્જરાનો
 અભાવ અગુણવન્તમાં [અસંયતમાં] તે બંને વડે થતો નથી એવું જ પ્રતિપાદન અહીં
 કરવામાં આવ્યું છે અને તેને અનુલક્ષીને અહીં બંનેમાં સમાનતા બતાવી છે. આ
 કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અસંયત જીવને પ્રાસુકઆહાર મળે કે અપ્રાસુક આહાર મળે-
 ભલે ગમે તે પ્રકારના આહારનુ દાન કરવામાં આવે પણ તેના દ્વારા તેના અસંયમજન્ય
 પાપકર્મની નિર્જરા થતી નથી, અસંયમી જીવને જે આહાર દેવામાં આવે છે તે પોતાના
 શુરુ માનીને અથવા ધર્મબુદ્ધિથી સમજાણુપૂર્વક આપતો નથી, પણ અનુકંપાને લીધે

અભાવસ્યેવ પ્રકૃતે વિવક્ષિતત્વેન તાદૃશવિશેષમ્યાગાવિવક્ષિતત્વાત્ । અત્ર ચ મોક્ષાર્થં યદાનં તસ્યૈવ પ્રરૂપણં કૃતમ્, ઉક્તચ્ચ—

‘મોક્ષવત્થં જં દાણં તં પદ્દસો વિહી સમક્ષાઓ ।

અણુકંપા દાણં પુણ જિણેહિં ન કયાઈ પહિસિદ્ધમ્ ॥ ૧ ॥’ સૂ૦ ॥ ૧ ॥

ऐसे आहारकी यहां विवक्षा नहीं की गई है । यहाँ तो ऐसे ही आहार की विवक्षा हुई है जो कर्मनिर्जराका हेतु होता है । और कर्मनिर्जरा का हेतु वही आहार होगा जो सुपात्रोंको दिया जायगा । सुपात्र वे ही हैं जो मोक्षमार्ग में चल रहे हैं मोक्षमार्गमें स्थित सुपात्रोंके लिये दिया गया आहार दाता के कर्मों की निर्जरा का कारण बनता है । कर्मों की निर्जरा होने से ही मोक्ष प्राप्त होता है । इसीलिये ‘मोक्षार्थं यद्दानं तस्यैव प्ररूपणं कृतम् अनुकंपादानादेस्तु प्ररूपणं न कृतम्’ यहाँ पर टीकाकार ने ऐसा कहा है कि मोक्ष के लिये—मोक्षप्राप्ति के लिये जो दान है उसीकी प्ररूपणा की है । अनुकंपादान आदि की प्ररूपणा नहीं की है । मोक्षप्राप्ति के लिये वह इसलिये नहीं होता है कि उसमें संवरपूर्वक कर्मों की निर्जरा नहीं होती । अनुकंपादान आदिमें तो अनुकंपा और औचित्य की ही अपेक्षा रहती है । कहा भी है—

‘मोक्षवत्थं जं द्वाणं तं पद् एसो विही समक्खाओ ।

अणुकंपा द्वाणं पुण जिणेहिं न कयाइ पडिसिद्धम् ॥ १ ॥’

અપાય છે. અહીં એવા આહારનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું નથી અહીં તો કર્મનિર્જરાના હેતુરૂપ આહારની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. અને કર્મનિર્જરાના હેતુરૂપ તો એજ આહાર ગણી શકાય છે કે જે સુપાત્રને આપવામાં આવે છે. સુપાત્ર એને જ કહે છે કે મોક્ષને માર્ગે આગળ વધતા હોય છે એવા સુપાત્રને આપવામાં આવેલ આહાર દાતાના કર્મોની નિર્જરાના કારણરૂપ બને છે. કર્મોની નિર્જરા થવાથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી જ સૂત્રકારે અહીં ‘મોક્ષાર્થં યદ્ દાનં તસ્યૈવ પ્રરૂપણં કૃતમ્ અનુકંપાદાનાદેસ્તુ પ્રરૂપણં ન કૃતમ્’ મોક્ષપ્રાપ્તિ અર્થે ઉપયોગી એવા દાનની પ્રરૂપણા કરી છે—અનુકંપાદાન આદિની પ્રરૂપણા કરી નથી. તેને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરાવનારું ન કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં સંવરપૂર્વક કર્મોની નિર્જરા થતી નથી. અનુકંપાદાન આદિ તો અનુકંપા દાન આદિમાં ઔચિત્યની જ દૃષ્ટિ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘મોક્ષવત્થં જં દાણં પદ્દ एसो વિહી સમક્ષાઓ ।

અણુકંપા દાણં પુણ જિણેહિં ન કયાઈ પહિસિદ્ધમ્ ॥ ૧ ॥’

निग्रन्थदानधर्मवक्तव्यता-

मूलम् — ‘ निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए
अणुप्पविट्ठं केइ दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा-एगं आउसो !
अप्पणा भुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि, से य तं पिण्डं
पडिग्गहेज्जा थेराय से अणुगवेसियवा सिया, जत्थेव अणु-
गवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वे’ सिया, नो
चेव णं अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा,
नो अन्नेसिं दावए, एगंते अणावाए अच्चित्ते बहुफासुए थंडिल्ले
पडिल्लेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया, निग्गंथं च णं गाहावइकुलं
पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा-
एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि, दो थेराणं दलयाहि,
से य ते पडिग्गहेज्जा थेरायसे अणुगवेसेयवा सेसं तं चेव जाव
परिट्ठावेयव्वे सिया, एवं जाव दसहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा,
नवरं एगं आउसो ? अप्पणा भुंजाहि, नव थेराणं दलयाहि,
सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वे सिया, निग्गंथं च णं गाहावइ जाव
केइ दोहिं पडिग्गहेहिं उवनिमंतेज्जा एगं आउसो ! अप्पणा

(अर्थात् मोक्ष प्राप्ति के लिये जो दान है उस दान के लिये
यह विधि कहा गया है । अनुकम्पासे दान के लिये नहीं किन्तु
जिनेश्वर भगवानने अनुकम्पा से दान देनेका निषेध कभी नहीं
किया है । अनुकम्पा से दान देना चाहिए ॥ सू० १ ॥

भोक्ष प्राप्तिने माटे ने दान छे ते दाननु अही स्वइय गतायुं छे, अही
अनुकंपाथी करायेवा दाननी वात करवामां आवी नथी, परंतु जिनेश्वर भगवाने अनुकंपाथी
दान देवानो निषेध कही क्यो नथी तेथी अनुकंपाथी दान देवुं नेधजे ॥ सू. १॥

पडिभुंजाहि, एगंथेराणं दलयाहि, सेय तं पडिग्गहेज्जा, तहेव जाव तं नो अप्पणा पडिभु जेज्जा, नो अन्नेसिं दावए, सेसं तं चेव जाव परिट्टवेयवे सिया, एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं, एवं जहा पडिग्गहवत्तवयाभणिया, एवं गोच्छगरयहरणचोलपट्टग-कंबल लट्ठी संथारगवत्तवयाय भाणियवा जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्टवेयवे सिया. ॥ सू० २ ॥

छाया-निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चित् द्वाभ्यां पिण्डाभ्याम् उपनिमन्त्रयेत्-एकम् आयुष्मन् आत्मना भुङ्क्ष्व, एकं स्थविराणां देहि, स च तौ पिण्डौ प्रतिगृह्णीयात्, स्थविराश्च तस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः, यत्रैव अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तत्रैव अनुप्रदा-

निर्ग्रन्थदानधर्मं वक्तव्यता—

‘निर्ग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(निर्ग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा) गृहस्थ के घर आहार प्राप्त करने की इच्छा से प्रविष्ट हुए निर्ग्रन्थ को कोई गृहस्थ नौ पिंडों को ग्रहण करने के लिये उपनिमंत्रण करे—कि (एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि) हे आयुष्मान् ! एक पिण्ड तुम खाना और दूसरा पिण्ड स्थविरों को देना (से य तं पिण्डं पडिग्गहेज्जा थेरा य से अणुगवेषियव्वा सिया) इसके बाद वह निर्ग्रन्थ उन दोनों पिण्डों को ले लेवे और उन स्थविरों की तलाश करें।

निर्ग्रन्थ दान धर्मं वक्तव्यता—

‘निर्ग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए’ इत्यादि

सूत्रार्थ—(निर्ग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा)।

गृहस्थने घर आहार प्राप्त करवानी इच्छाथी पधारव्वा निर्ग्रन्थने डोम गृहस्थ के पिंडो ग्रहण करवाने माटे उपनिमन्त्रण करे अने कहे डे (एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि) हे आयुष्मन् ! एक-पिंड तमे खाने अने भीने पिंड स्थविराने अपिने. (से य तं पिण्डं पडिग्गहेज्जा थेराय से अणुगवेषियव्वा सिया) त्थार आव्वा ते निर्ग्रन्थ ते भन्ने पिंडाने खए डे छे अने ते स्थविराने शोध करे छे.

तन्व्यः स्यात्—नो चैव खलु अनुगवेपयन् स्थविरान् पश्येत्तं नो आत्मना भुञ्जीत,
नो अन्यस्मै दापयेत्, एकान्ते अनापाते अचित्त बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य
प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्यः स्यात्. निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया
अनुपविष्टं कश्चित् त्रिभिः पिण्डैः उपनिमन्त्रयेत्—एकम् आयुष्मन् ! आत्मना
भुङ्क्ष्व, द्वौ स्थविराणां देहि, स च तांश्च प्रतिगृहीयात्, स्थविराश्च तस्य

(जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वेसिया, नो
चेव णं अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा)
गवेशणा करता हुआ वह जहां पर उन स्थविरों को देखे—वहीं पर
उन्हें वह पिण्ड दे देवें—यदि कदाचित् स्थविरों को तलाश करता
हुआ वह उन्हें न पावे तो उस पिण्ड को स्वयं न खावे (नो
अन्नेसिं दावए) न किसी दूसरे को देवे (एगंते अणावाए अचित्ते
बहुफासुए थंडिले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया) किन्तु
एकान्त, अनायात जहां पर कोई आवे नहीं ऐसे अचित्त और
बहुप्रासुक स्थण्डिल (भूमि) में प्रतिलेखना करके—प्रमार्जना करके परि-
ष्ठापित कर देवे । (निर्ग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए
अणुपविष्टं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा—एगं आउसो ! अप्पणा
भुंजाहि दो थेराणं दलयाहि) गृहस्थ के घर पर आहार लेनेकी
इच्छा से गये हुए निर्ग्रन्थ को कोई गृहस्थ तीन पिण्ड ग्रहण करने
के लिये उपनिमन्त्रण करता है कि हे आयुष्मन् ! एक पिण्ड आप

(जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वेसिया, नो चैव णं
अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा) आभी रीते शोधतां
शोधतां न्यां तेने ते स्थविरो भणे छे, त्यां ते तेमने ते पिंड आपी दे छे पणु आ रीते
शोधता शोधतां नो तेने ते स्थविरो नो भेदा थाय नही, तो ते पिंड भाई शकतो नथी,
(नो अन्नेसिं दावए) भीन को छेने आपी शकतो नथी, (एगंते अणावाए
अचित्ते बहुफासुए थंडिले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया)
पणु एकान्त, निर्ग्रन्थ (न्यां को छेनी अवर नवर न होय जेवा), अचित्त अने बहुप्रासुक
भूमिमां—ते भूमिनी प्रमार्जना करीने—तेने परिष्ठापित करे छे—तेने पधरावी दे छे.
(निर्ग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविष्टं केइ तिहिं पिंडेहिं
उवनिमंतेज्जा—एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि दो थेराणं दलयाहि)
गृहस्थने घर आहार प्राप्त करवानी इच्छाथी प्रवेशेला को छे निर्ग्रन्थने को छे गृहस्थ आ
प्रभावे को छेने त्रय पिंडानु दान करे छे— ' हे आयुष्मन् ! एक पिंड आप भाजे, अने

अनुगवेपवितव्याः स्युः, शेष तदेव यावत् परिष्ठापयितव्यौ स्याताम्, एवं यावत् दशभिः पिण्डैः उपनिमन्त्रयेत्, न वरम्-एकम् आयुष्मन् ! आत्मना भुङ्क्ष्व, नव स्थविराणां देहि शेषं तदेव यावत् परिष्ठापयितव्याः स्युः, निर्गन्धं च खलु गाथापतिकुल यावत् कश्चित् द्वाभ्यां प्रतिग्रहाभ्याम् उपनिमन्त्रयेत्-एकम् आयुष्मन् ! आत्मना परिभुङ्क्ष्व, एकं स्थविराणां देहि, स च तौ प्रतिगृह्णीयात् तथैव यावत् तं नो आत्मना परिभुञ्जीत,

खाना बाकी के ये दो पिण्ड स्थविरों को देना इसके बाद (से य ते पडिग्गाहेज्जा थेरा य से अणुगवेसेयव्वा) वह उन पिण्डों को लेकर उन स्थविरों की गवेषणा करने लगता है (सेसं तं चेव जाव परिद्वावेयव्वासिया) इसके बाद का अवशिष्ट कथन पूर्व की तरह कह लेना चाहिये यावत् वह उन दो पिण्डों को परिष्ठापित कर देता है। (एवं जाव दसहिं पिण्डेहि उवनिमंतेज्जा) इसी तरह से 'यावत् दश पिण्डों को ग्रहण करने के लिये गृहस्थ उपनिमन्त्रण करता है' इस विषय में भी समझना चाहिये। (नवरं एगं आउसो ! अप्पणा भुजाहि, नव थेराणं दलयाहि-सेसं तं चेव जाव परिद्वावेयव्वासिया) परंतु जब वह गृहस्थ इस प्रकार से कहे कि हे आयुष्मन् ! एकपिण्ड तुम खाना बाकी के नौ पिण्ड स्थविरों को देना-इसके आगे का अवशिष्ट कथन यावत् स्थण्डिल में परिष्ठापित कर देवे यहां तक जानना चाहिये (निर्गन्धं च णं गाहावड्ढं जाव दोहि पडिग्गाहेहि उवनिमंतेज्जा एगं आउसो अप्पणा पडिभुजाहि एगं थेराणं दलयाहि)

भाङाना भे पिंड स्थविरेने आपी देणे त्थारणाह (सेय ते पडिग्गाहेज्जा थेराय से अणुगवेसेयव्वा) ते निर्वा थे ते पिंडो ग्रहणु करीने ते स्थविरेनी शोध करवी जेधये. (सेसं तं चेव जाव परिद्वावेयव्वा सिया) त्थार णाहुनु 'ते भे पिंडोने भूमिमा परिष्ठापित करी नाणे छे', त्थां सुधीनु समस्त कथन अही ग्रहणु करवुं (एवं जाव दसहिं पिण्डेहि उवनिमंतेज्जा) जेण प्रमाणे दस पथन्तना पिंडो ग्रहणु करवाना उपनिमन्त्रण विषे पाणु समजवुं (नवरं एगं आउसो ! अप्पणा भुजाहि, नव थेराणं दलयाहि - सेसं तं चेव जाव परिद्वावेयव्वा सिया) अही विशेषता जेट्ठी न समजवानी छे के 'आयुष्मन्, अक पिंड आप भान्ने, भाङीना नव पिंडो स्थविरेने आपथो', त्थार णाहुनु 'भूमिमा नव पिंडोने पाठवी देवा' पथन्तनुं कथन आशण भुज्ज न समजवुं. (निर्गन्धं च णं गाहावड्ढं जाव दोहि पडिग्गाहेहि उवनिमंतेज्जा एगं आउसो ! अप्पणा पडिभुजाहि एगं थेराणं दलयाहि) केध जेक निर्वाथ

नो अन्येषां दापयेत्, शेषं तदेव यावत् परिष्ठापयितव्यः स्यात्, एवं यावत् दशभिः प्रतिग्रहैः एवं यथा प्रतिग्रहवक्तव्यता भणिता एवं गुच्छक रजोहरण-चोलपट्टक -कम्बल यष्टि संस्तारकवक्तव्यता च भणितव्या, यावत् दशभिः संस्तारकैः उपनिमन्त्रयेत्, यावत् परिष्ठापयितव्याः स्युः ॥सू० २॥

कोई निर्यन्ध यावत् गृहपति के कुल में प्रवेश करता है और वह उसे दो पात्रों के लिये उपनिमन्त्रण करता है-हे आयुष्मन् ! एक पात्र का तुम उपयोग करना और दूसरा पात्र स्थविरों को देना (से य त पडिगहेज्जा) अब वह उन दोनों पात्रों को ले लेता है । (तहेव जाव तं नो अप्पणा पडिभुंजेज्जा नो अन्नेसिं दावए सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वेसिया) इसके आगे का सब कथन पूर्व की तरह जानना चाहिये यावत् वह उस पात्र का स्पर्श उपयोग न करे और न उसे दूसरे साधु को भी वह देवे आगे कथन पूर्व की तरह यहां लगा लेना चाहिये यावत् वह उसे परिष्ठापित कर देवे । (एवं जाव दसहिं पडिगहेहिं एवं जहा पडिग्ग-हवत्तव्वया भणिया - एवं गोच्छगरयहरणचोलपट्टकंवललट्टीसंधारग वत्तव्वया य भाणियव्वा जाव दसहिं संधारएहि उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वासिया) इसी तरह से दश पात्र तक कहना चाहिये । जिस तरह से पात्र के विषय में वक्तव्यता कही है उसी तरह से गुच्छा, रजोहरण, चोलपट्टक, कंबल, दण्ड और संस्तारक की वक्तव्यता

કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં પધારે છે. તે ગૃહસ્થ આ પ્રમાણે કહીને તેને બે પાત્ર અર્પણ કરે છે- 'હે આયુષ્મન્ ! એક પાત્ર તમે વાપરજો અને બીજું પાત્ર સ્થવિરોને આપશો' (સે ય તં પડિગહેજ્જા) તે નિર્ચય તે બન્ને પાત્રોને ગ્રહણ કરે છે (તહેવ જાવ તં નો અપ્પણા પડિભુંજેજ્જા, નો અન્નેસિં દાવએ સેસં તં જાવ પરિટ્ઠવેયવેસિયા) ત્યાર બાદતુ સમસ્ત કથન આગળ મુજબ સમજવું તે પાત્રનો ઉપયોગ તેનાથી પણ કરાય નહીં, બીજાને તે પાત્ર અપાય નહીં પણ તેણે તેને ભૂમિમા પરઠવી દેવું જોઈએ, ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન અહીં આગળ મુજબ સમજવું (એવં જાવ દસહિં પડિગહેહિં એવં જહા પડિગ્ગહવત્તવ્વયા ભણિયા - એવં ગોચ્છગરયહરણચોલપટ્ટકં વલલટ્ટી સંધારગવત્તવ્વયા ય ભાણિયવ્વા જાવ દસહિં સંધારએહિ ઉવનિમંતેજ્જા જાવ પરિટ્ઠાવેયવ્વા સિયા). એજ પ્રમાણે દસ સુધીના પાત્રોની વક્તવ્યતા સમજવી પાત્રના બેથી જ વક્તવ્યતા-ગુચ્છા, રજોહરણ 'ચોલપટ્ટક', કંબલ, દંડ અને સંસ્તારક

ટીકા- દાનાધિકારાત્ નિર્ગ્રન્થદાનધર્મવક્તવ્યતામાહ- ‘નિર્ગ્મંથં ચ ણં ગાહાવકુલં । પિંડવાયપિડ્યાણ અણુપ્પવિટ્ઠં કેઈં દોહિં પિંડેહિં ઉવનિમં તેજ્ઞા નિર્ગ્રન્થં શ્રમણં ચ પુનઃ સ્વલુ ગાથાપતિકુલ ગૃહસ્થગૃહં પિંડપાતપ્રતિજ્ઞયા પિંડસ્ય આહારસ્ય પાતઃ પાત્રે નિપતનં પિંડપાતઃ તસ્મિન્ પ્રતિજ્ઞા પ્રતિજ્ઞાનં બુદ્ધિઃ તયા, પિંડપાતપ્રતિજ્ઞયા આહારગ્રહણેચ્છયા ‘પિંડસ્ય પાતો મમ પાત્રે ભવતુ’ ઇતિ બુદ્ધ્યેત્યર્થઃ, પુનરર્થકચકારપ્રયોગેન-સંયતાદિ વિશે-

કહનીં ચાહિયે, યાવત્ વહ દશ સંસ્તારકોં કે લિયે ઉપનિમન્ત્રણ કરે યાવત્ વહ ઉસે પરિષ્ઠાપિત કરે-ગ્યાં તક ।

ટીકાર્થ-દાન કા અધિકાર ચલ રહા હૈ-હસલિયે સૂત્રકાર યહાં નિર્ગ્રન્થ દાન ધર્મ કી વક્તવ્યતા કહ રહે હૈ-‘નિર્ગ્મંથં ચ ણં ગાહાવકુલં પિંડવાયપિડ્યાણ અણુપ્પવિટ્ઠં કેઈં દોહિં પિંડેહિં ઉવનિમંતેજ્ઞા’ કોઈં નિર્ગ્રન્થ કિસી ગૃહસ્થ કે ઘર પિંડપાતપ્રતિજ્ઞા સે આહાર ગ્રહણ કરને કી ઇચ્છા સે પ્રવેશ કરતા હૈ, વહ ગૃહસ્થ ઉસે દો પિંડોં કે નિમિત્ત ઉપનિમન્ત્રિત કરતા હૈ-કહતા હૈ, હે મિક્ષો ! હસ પિંડદ્વય કો તુમ ગ્રહણ કરો । પિંડ કા અર્થ આહાર હૈ । આહાર કા દાતા કે દ્વારા જો પાત્ર સે દાન કી ઇચ્છા સે ઢાલના હોતા હૈ વહ પિંડ-પાત હૈ । હસ પિંડપાત મેં જો પ્રતિજ્ઞા-પ્રતિજ્ઞાન-પિંડકા પાત મેરે પાત્ર સે હો એસી બુદ્ધિ-હસકા નામ પિંડપાતપ્રતિજ્ઞા હૈ । હસ પિંડ-પાત કી પ્રતિજ્ઞા સે અશનાદિ આહાર કો ગ્રહણ કરને કી ઇચ્છા સે નિર્ગ્રન્થ ગૃહસ્થ કે ઘર જાતા હૈ । દાતા ગૃહસ્થ સંયતાદિ વિશેષણ-

વિષે યણુ સમજવી. ‘હસ સંસ્તારકને માટે ઉપનિમંત્રણ કરીને તેમને પરઠવવા’ યથાન્તનું સ્મરત કથન આહીં ગ્રહણ કરવું

ટીકાર્થ :- દાનનો અધિકાર આવી રહ્યો છે. તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં નિર્ગ્રન્થ દાનધર્મની વક્તવ્યતાનું કથન કરે છે- ‘નિર્ગ્મંથં ચ ણં ગાહાવકુલં પિંડવાય-પિડ્યાણ અણુપ્પવિટ્ઠં કેઈં દોહિં પિંડેહિં ઉવનિમંતેજ્ઞા’ કોઈ શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ કોઈ ગૃહસ્થના ધર્મા પિંડપાત પ્રતિજ્ઞાથી - આહાર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી - પ્રવેશ કરે, અને તે ગૃહસ્થ તેને બે પિંડો કરવાને ઉપનિમંત્રિત કરે છે કહે છે- ‘હે નિર્ગ્રન્થ આયુષ્મન્ ! આ બે પિંડોને આપ ગ્રહણ કરો’ પિંડ એટલે આહાર આહારનો દાતા દાનની ઇચ્છાથી જે આહાર સાધુના પાત્રમાં નાખે છે, તે આહારને પિંડપાત કહે છે. ‘મારા પાત્રમાં પિંડપાત થાય’, એવી જે ઇચ્છા તેનું નામ ‘પિંડપાત પ્રતિજ્ઞા’ છે. આ પિંડપાત પ્રતિજ્ઞાથી-આહાર ગ્રહણ કરવાનો ઇચ્છાથી - નિર્ગ્રન્થ ગૃહસ્થને

પણવિશિષ્ટાય નિર્ગ્રન્થાય પ્રાસુકાદિદાને ગૃહપતેરેકાન્તેન નિર્જરા મન્વતીતિ સૂચિતમ્ આહારાર્થમ્ અનુપ્રવિષ્ટનિર્ગ્રન્થં પ્રતિ કશ્ચિત્ શ્રાવકો દ્વાભ્યાં પિણ્ડાભ્યાં કરપટિકાદિ ભોજનાભ્યામ્ ઉપનિમન્ત્રયેત્ મિશ્નો ! ગૃહાણેદં પિણ્ડદ્વયમિતિરીત્યા નિયોજયેત્, 'એગં આઉસો ! અપ્પણા મુંજાહિ, એગં થેરાણં દલયાહિ' હે આયુષ્મન્ નિર્ગ્રન્થ ! તત્ર એકં પિણ્ડં ભોજનમ્ આત્મના સ્વયમેવ મુદ્ધસ્વ, એકમ્ અન્યચ્ચ ભોજનપિણ્ડં સ્થવિરાણાં સ્થવિરેભ્યો દેહિ ઇતિ 'સે ય તં પિણ્ડં પહિંગાહેજ્જા' સ ચ નિર્ગ્રન્થસ્તં પિણ્ડં સ્થવિરાય દીયમાનમાહારં પ્રતિગૃહ્ણાયાત્, ગૃહ્ણીત્વા નિર્ગ્રન્થઃ સ્વસ્થાનં ગતઃ પશ્ચાત્ 'થેરાય સે અણુગવે-

વિશિષ્ટ ઉસ નિર્ગ્રન્થ કેં લિયે પ્રાસુકાદિ આહાર કા દાન દેતા હૈ-
ક્યોંકિ હસ પ્રકાર કે નિર્ગ્રન્થ કે લિયે આહાર આદિ કા દિયા ગયા
દાન દાતા કે લિયે અપને કર્મોં કો નિર્જરા કા એકાન્તરૂપ સે કારણ
હોતા હૈ । યહી વાત 'નિર્ગગં ચ ણં' હસ પદ મેં ચ શબ્દ સે
સૂત્રકારને સૂચિત કી હૈ । આહાર આદિ કા દાન દેતે સમય દાતા
ગૃહસ્થ ઉસ નિર્ગ્રન્થ સે ક્યા કહતા હૈ-હસ વાત કો પ્રકટ કરને કે
લિયે સૂત્રકાર કહેતે હૈ- 'એગં આઉસો ! અપ્પણા મુંજાહિ એગ થેરાણં
દલયાહિ' વહ દાતા ગૃહસ્થ ઉસસે કહતા હૈ કિ આયુષ્મન્ ! નિર્ગ્રન્થ !
હસ પ્રદત્ત દાન મેં સે એક પિણ્ડ તુમ અપને આહાર કે ઉપયોગ મેં
લેના ઓર દૂસરા પિણ્ડ અન્ય સ્થવિરોં કો દેના 'સે ય તં પિણ્ડ
પહિંગાહેજ્જા' હસ પ્રકાર સુનકર વહ ઉસ પિણ્ડ કો અપને પાત્ર મેં
લે લેતા હૈ । ઓર લેકર યહાં સે અપને સ્થાન પર આ જાતા હૈ ।

ધેર જાય છે દાતા ગૃહસ્થ સંચતાદિ વિશેષણોવાળાને શ્રમણ નિર્ગ્રન્થને પ્રાસુકાદિ આહારનું
દાન કરે છે આ રીતે સંચતાદિ વિશેષણોવાળા નિર્ગ્રન્થને આહારાદિનું દાન દેવાથી દાતાનાં
કર્મોની એકાન્તતા (સર્વથા) નિર્જરા થાય છે. એજ વાત 'નિર્ગગં ચ ણં' પદમાં
'ચ' પદથી સૂત્રકારે સૂચિત કરે છે આહારાદિનું દાન દેતી વખતે દાતા ગૃહસ્થ તે
નિર્ગ્રન્થને શું કહે છે તે સૂત્રકારે નીચેના વાક્યમાં પ્રકટ કર્યું છે- 'એગં આઉસો !
અપ્પણા મુંજાહિ, એગં થેરાણં દલયાહિ' તે દાતા ગૃહસ્થ તેને કહે છે કે
'હે આયુષ્મન્ ! નિર્ગ્રન્થ ! મેં આપને આપેલા દાનમાંથી એક પિંડ તમે તમારા
આહારના ઉપયોગમાં લેજો, અને બીજો પિંડ અન્ય સ્થવિરોને આપજો, 'સે ય તં પિંડં
પહિંગાહેજ્જા' આ પ્રમાણે દાતાની વાત સાંભળીને તે નિર્ગ્રન્થ પિંડને પોતાના પાંચમાં
લઘ દે છે. અને ત્યાર બાદ પોતાને સ્થાને જાય છે. 'થેરાય સે અણુગંવેસિયન્વાસિયા
જત્યેવ અણુગવેસમાણે થેરે પાસિજ્જા' અને પછી તે સ્થવિરોની તપાસ કરવા મારી

સિયન્વા સિયા' સ્થવિરાશ્ચ તસ્ય નિર્ગન્થસ્ય અનુગવેષયિતવ્યાઃ અન્વેષ્ટવ્યાઃ સ્યુઃ, તદનુસારં નિર્ગન્થઃ સ્થવિરાન્ ગવેષયેદિત્યર્થઃ, 'જત્યેવ અણુગવેસમાણે થેરે પાસિજ્જા તત્થેવાણુપ્પદાયવ્વેસિયા' યત્રૈવ ચ સ્થાને અનુગવેષયન્ અન્વેષયન્ સ્થવિરાન્ શ્રમણવૃદ્ધાન્ પશ્યેત્ તત્રૈવ સ પિણ્ડઃ અનુપ્રદાતવ્યઃ સ્યાત્ 'ળો ચેવ ણં અણુગવેસમાણે થેરે પાસેજ્જા તં નો અપ્પણા મુજેજ્જા, નો અન્નેસિં દાવણ' નો ચૈવ નૈવ સ્વલ્લુ ચેત્ અનુગવેષયન્ સ્થવિરાન્ નો પશ્યેત્ તર્હિં તં સ્થવિરપિણ્ડમ્ નો આત્મના સ્વયમેવ મુઠ્ઠીત, નો વા અન્યેષામ્ અન્યેભ્યઃ સાધુભ્યો દદ્યાત્ દાપયેદ્વા અદત્તાદાનપ્રસન્નાત્ ગૃહપતિના વિવક્ષિતરથવિરેભ્ય એવ સ પિણ્ડો દત્તો નાન્યસ્મૈ જનાય તસ્માત્ નો સ્વયમેવ તં પિણ્ડં મુઠ્ઠીત, નો વા અન્યેભ્યો દદ્યાદિતિભાવઃ । તર્હિં કિં કુર્યાદિત્યાહ-'એગંતે અણાવાણ અચિત્ત

વાદ મેં 'થેરાય સે અણુગવેસિયન્વાસિયા' વહ્ન ઉન સ્થવિરોં કી ગવેષણા કરને લગતા હૈ-મો 'જત્યેવ અણુગવેસમાણે થેરે પાસિજ્જા' જહાં પર વહ્ન ઉન સ્થવિરોં કો દેખતા હૈ 'તત્થેવાણુપ્પદાયવ્વેસિયા' ઘઠીં પર ઉસે વહ્ન પિણ્ડ ઉન્હેં દે દેના ચાહિયે । 'ળો ચેવ ણં અણુગવેસમાણે થેરે-પાસિજ્જા તં નો અપ્પણા મુજેજ્જા નો અન્નેસિં દાવણ' યોજને પર મો યદિ વે ઉસે નહીં મિલતે હૈં તો ઉસ નિર્ગન્થ કો વહ્ન પિણ્ડ ન અપને કામ મેં લાના ચાહિયે ઓર ન કિસી દૂસરે કે લિયે ઉસે દેના ચાહિયે । ક્યોંકિં ઇસ પ્રકારસે કરનેમેં ઉસે અદત્તાદાન કા દોષ લગતા હૈ । ક્યોંકી ગૃહસ્થને વહ્ન પિણ્ડ વિવક્ષિત સાધુઓંકે લિયે હી દેનેકો ઉસે દિયા હૈ । દૂસરોંકોં દેને કે લિયે નહીં દિયા હૈ । ઇસલિયે વહ્ન પિણ્ડ ન ઉસે સ્વયં કો અપને ઉપયોગ મેં લેના ચાહિયે ઓર ન દૂસરોં કો હી ઉસે દેના ચાહિયે । વિવક્ષિત સાધુઓં કે નહીં મિલને પર ઉસે ઉસ પિણ્ડ કા તબ ક્યા કરના ચાહિયે-ઇસકે લિયે સૂત્રકાર કહતે

છ. તપાસ કરતાં જ્યાં તેમને તે જુવે 'તત્થેવાણુપ્પદાયવ્વે સિયા' ત્યાંજ તેણે તે પિંડ તેમને આપી દેવો જોઈએ. 'ળો ચેવ ણં અણુગવેસમાણે થેરે પાસિજ્જા તં નો અપ્પણા મુજેજ્જા નો અન્નેસિં દાવણ' પણ શીઘ્ર કરવા છતાં પણ જો તેને સ્થવિરોનો ભોટો થાય નહીં, તો તેણે તે પિંડ પોતાના ઉપયોગમાં લેવો જોઈએ નહીં, અને અન્યને પણ આપવો જોઈએ નહીં કારણ કે એ પ્રમાણે કરવામાં તેને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. તે દાતા ગૃહસ્થે તે પિંડ અમુક સાધુઓને આપવાને માટે જ તેને દીધો હતો-અન્યને આપવા માટે તેને આપ્યો ન હતો. તેથી તેણે પોતે પણ તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહીં અને બીજા કોઈને આપવો જોઈએ પણ નહીં જે સ્થવિરને તે પિંડ આપવાનો છે, તે સ્થવિર તેને મળે નહીં તો તેણે તે પિંડનું શું કરવું ? એજ વાત

बहुफासुए थंडिल्ले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया' एकान्तं
जनसम्पर्करहिते, अनापाते जनगमनागमनरहिते अचित्ते जीवरहिते, न केवलं
जीवरहिते अपितु बहुप्रासुके बहवःप्रासुका यत्र तस्मिन् तथाच अचिरकालकृते
विक्रते विस्तीर्णदूरावगाढे त्रणप्राणबीजवर्जिते चेति, स्थण्डिले चतुरङ्गु
लोच्छितपरिष्कृतभूमौ प्रतिलेख्य परिलेखनां, कृत्वा प्रमाज्य रजोहरणा-
दिना परिष्ठापयितव्यः स्यात् परिष्ठापयेत्, गौतमः पृच्छति-‘निग्गंथं च णं
गाहावइकुलं पिण्डवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ तिहिं पिंढेहिं उवनिमंतेज्जा’-
निग्रन्थं श्रमणं न खलु गृहपतिकुल पिण्डपातप्रतिज्ञया ‘पिण्डस्थ पातो
मम पात्रे भवतु’ इतीच्छया अनुप्रविष्ट गतवन्तं कश्चित् गृहपतिः त्रिभिः

हैं-‘एगंते अणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिल्ले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता
परिट्ठावेयव्वेसिया’ कि वह उस पिण्डको चतुरङ्गुल उच्छित्तर परिष्कृत
भूमि में कि जहां पर मनुष्यों का संपर्क न हो, मनुष्यों का आना-
जाना न हो, जो अचित्त हो जीव रहित हो, केवल जीव रहित ही
न हो किन्तु जहां बहुत प्रासुक हों, गाडा हुआ वह पिण्ड जहां
बहुत जल्दी विकृत अवस्थावाला हो जावे जो विस्तीर्ण हो, दूरा-
वगाढ हो, त्रसप्राण एव बीज से वर्जित हो-परठ देवे-परठने से
पहिले वह उस स्थान की प्रतिलेखना करें और रजोहरण आदि से
उसकी प्रमाजना करें। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-‘निग्गंथं च
णं गाहावइकुल पिण्डवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ तिहिं पिंढेहिं
उवनिमंतेज्जा’ गृहपति के घर पर ‘पिण्डपातप्रतिज्ञासे पिण्ड का पात
मेरे पात्र में हो इस इच्छा से गये हुए निर्ग्रन्थ को यदि कोई

सूत्रकार हुवे प्रगट करे छे- ‘एगंते आणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिल्ले
पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वेसिया’ तेषु ते पिंडने भूमिमां पाठवी (परही)
देवे जेष्ठमे. ‘ते भूमि केवी होनी जेष्ठमे ? अतुरगुवउच्छित्तर परिष्कृत भूमि के जथां
मनुष्योनी अवर नवर न होय, जे अचित्त (अव रहित) होय, जे धणीज प्रासुक होय,
जथां मटेयो पिंड जल्दी विकृत न थय जय, जे विस्तीर्ण होय, दूरावगाढ होय, त्रसप्राण
अने भीजयी रहित होय, ओवी भूमिनी प्रतिवेअना करीने तथा रजोहरण आस्थी
प्रमाजना करीने तेषु ते पिंड तमां परही देवे जेष्ठमे. हुवे तेषु पिंडांना धननी
अपेक्षाओ नीये प्रमाणे प्ररुपणा करवामा आवी छे- ‘निग्गंथं च णं गाहावइकुल
पिण्डवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ तिहिं पिंढेहिं उवनिमंतेज्जा’ पिंडपात प्रतिज्ञाथी-
आहार प्राप्तिनी पछाथी होय गृहस्थना धरमां प्रवेशेला होय निर्ग्रन्थने ते गृहस्थ तेषु पिंड

पिण्डैः उपनिमन्त्रयेत् 'भो भिक्षो ! गृहाणेदं पिण्डत्रयमितिरीत्या कथयेत्-
' एगं आउसो अप्पणा भुजाहि, दो थेराणं दलयाहि ' हे आयुष्मन् ! एकं
पिण्डम् आत्मना स्वयमेव मुहूर्क्ष्व, अथ च द्वौ पिण्डौ स्थविराणां स्थविरेभ्यो
देहि इति, ततः ' से य ते पडिग्गहेज्जा' स च निर्ग्रन्थः श्रमणः तौ द्वौ
स्थविरपिण्डौ प्रतिग्रहीयात्, ' थेराय से अणुगवेसेयन्वा, सेसं तं
चेव जाव परिट्ठावेयन्वासिया' स्थविराश्च तस्य निर्ग्रन्थेः श्रमणस्य अनुगवेपयि-
तव्याः स्युः स्थविरान् अन्वेपयेत् इत्यर्थः, शेषं तच्चैव पूर्वोक्तानुसारमेव
यावत् यदि नोचेव खलु अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तर्हि तौ द्वौ स्थविर-
पिण्डौ नो आत्मना स्वयं भुञ्जीत, नो वा अन्येषाम्-अन्येभ्यो दद्यात् दाप-
येद्वा, किन्तु एकान्ते अनापाते अचित्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य,

गृहस्थ तीन पिण्डों द्वारा उपनिमन्त्रित करता है-भो भिक्षो । इन
तीन पिण्डों को तुम लो-इस तरह से कहता है-'एगं आउसो !
अप्पणा भुजाहि, दो थेराणं दलयाहि' इनमें से एक तुम अपने
आहार के उपयोग में लेना और दो पिण्ड विवक्षित स्थविरों के लिये
देना तब 'से य ते पडिग्गहेज्जा' वह उस पिण्डद्वय को स्थविरों के
दो पिण्डों को ले लेता है । 'थेराय से अणुगवेसेयन्वा' अब वह वहाँ
से अपने स्थान पर आकर उन विवक्षित स्थविरों की गवेषणा करता है
'सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयन्वासिया' गवेषणा करता हुआ यदि वह
उन्हे नहीं पाता है तो उन दो स्थविर पिण्डोंको वह निर्ग्रन्थ स्वयं अपने
आहारमें उपयुक्त न करे और न उन्हें विवक्षित साधुओं से अन्य और
किसी को देवे न दिलवावे किन्तु एकान्त अनापात, अचित्त, बहुप्रासुक
स्थण्डिलमें प्रतिलेखना और प्रमार्जना करके उन साधुओं के दो पिण्डोंको

अर्पण करीने या प्रमाणे उपनिमन्त्रण करे छे(आ प्रमाणे करे छे)-एगं आउसो ! अप्पणा
भुजाहि, दो थेराणं दलयाहि ' 'हे आयुष्मन् ! आमांथी ओक पिंड तमे तमारा
आहारना उपयोगमां लेने अने जोड़ीना मे पिंड अमुक स्थविरोने आपणे.' 'से य ते
पडिग्गहेज्जा' ते निर्ग्रन्थ ते अन्ने पिंडो (स्थविरोने आपवा भोटिना मे पिंडो) पोताना
पात्रमां लक्ष ले छे 'थेराय से अणुगवेसेयन्वा' त्थार जाह पोताने स्थाने आवीने
ते विवक्षित स्थविरोनी शोध करे छे. 'सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयन्वा सिया'
पणु जे ते साधुओनी तेने पत्तो न लागे तो तेणे ते मे पिंडो पोताना आहारना
उपयोगमां लेवा जेधओ नही अने डोष भीजने पणु आपवा जेधओ नही; परन्तु
तेणो एकान्त, अनापात, अचित्त, बहु प्रासुक स्थाननी प्रतिद्वेषना तथा प्रमार्जना

प्रमाज्यं परिष्ठापयितव्यौ स्याताम् ' एवं जाव दसहिं पिंढेहिं उवनिमंतेज्जा ' एवं रीत्या यावत् त्रिभिश्चतुर्भिः, पञ्चभिः, षड्भिः, सप्तभिः अष्टभिः, नवभिः, दशभिः पिण्डरूपनिमन्त्रयेत् किन्तु - 'नवरं एगं आउसो ? अप्पणा शुजाहि, नव येराणं दलयाहि ' नवरम्-द्वित्रिपिण्डापेक्षया विशेषरतु दशपिण्डेषु एकं पिण्डं हे आयुष्मन् ! आत्मना स्वयमेव शुद्धश्च, नव पिण्डांश्च स्थविराणां स्थविरेभ्यो देहि, एवं चतुःपञ्चादि नव पर्यन्त पिण्डेष्वपि एकैकं पिण्डं स्वयं शुद्धश्च, अवशिष्टांश्च त्रिचतुर पञ्चषट्सप्ताष्टौ पिण्डान् स्थविरेभ्यो यथाक्रमं देहि इति

परठ देवे ' एवं जाव दसाहं पिंढेहिं उवनिमंतेज्जा ' इसी रीति से यावत् चार पिण्डों द्वारा, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश पिण्डों द्वारा जब कोई गृहस्थ निर्ग्रन्थ 'साधु को जो कि आहार ग्रहण करने की इच्छा से किसी गृहस्थ के घर पर गया हुआ होता है उपनिमन्त्रण करता है-भो भिक्षो ! इन चार पांच आदि पिण्डों को तुम लो-इस तरह से कहता है इनमें एक पिण्ड तुम्हारे लिये है और ३-४-५ आदि पिण्ड विवक्षित अन्य साधुओं के लिये हैं तब वह अन्य साधुओं के उन ३-४-५ आदि पिण्डोंको ले लेता है और अपने स्थान पर आकर फिर उन साधुओंकी गवेषणा करता है और जहां वे होते हैं उनके लिये उन पिण्डों को दे देता है । यदि वे तपास करने पर भी उसे नहीं मिलते हैं तो वह उन पिण्डों को न अपने काम में लेता है और न विवक्षित साधुओं से अतिरिक्त अन्य साधुओं को देता है, न

करीने ते वे पिडोने तेभां परही देवा जेष्ठये ' एवं जाव दसहिं पिंढेहिं उवनिमंतेज्जा ' जेज्ज प्रमाद्यो आहार प्राप्तिनी धन्धाथी केअ गृहस्थने घेर आवेला निर्ग्रन्थने चार, पांच, छ, सात, आठ, नव, दस पिडोनु मन करीने ते श्रावक जेवुं कहे छे के 'दे लिखे । आ चार, पांच आदि पिडो आप अइछु करो तेनाथी जेष्ठ आपना उपयोगमां देजे अने पाडीना तण्ण, चार, पांच आदि पिडो अमुक साधुने आपजे ' ते निर्ग्रन्थ ते विवक्षित [अमुक] साधुज्जेने भाटे तण्ण, चार, पांच आदि पिडो छह छे छे, अने पोताने स्थाने आवीने ते साधुज्जेनी शोध करे छे, जे तेज्जेने तेने भेटो थाय, । ते तण्ण चार, पांच आदि पिडो तेभने दइ देवा जेष्ठये पण्ण जे तेने ते साधुज्जेने भेटो न थाय तो ते पोते पिडोने पोताना आहारमां उपयोग करी शकतो नथी अने ते साधुज्जे सवायना अन्य साधुज्जेने ते पिडो आपी शकतो पण्ण नथी कश्चिं जेष्ठ करवाथी तेने अदत्तादानेनो दोष लागे छे ते साधुज्जे निमित्ते भजेवा

માનઃ, 'સેસં તં ચેવ જાવ પરિદ્વાવેયન્વા સિયા' શેષં તચ્ચૈવ પૂર્વોક્તવદેવ
 યાવત્-સ ચ નિર્ગ્રન્થઃ તાન્ સ્થવિરપિણ્ડાન્ પ્રતિગૃહ્ણીયાત્ સ્થવિરાશ્ચ તસ્ય
 અનુગવેષયિતવ્યાઃ સ્યુઃ, યત્રૈવ અનુગવેષયન્ સ્થવિરાન્ પશ્યેત્ તત્રૈવાનુપ્રદા-
 તવ્યાઃ સ્યુઃ, યદિ નો ચૈવ સ્વલ્પ અનુગવેષયન્ સ્થવિરાન્ પશ્યેત્ તદા તાન્
 સ્થવિરપિણ્ડાન્ નો આત્મના મુઙ્ગીત, નો વા અન્યેભ્યો દદ્યાત્ દાપેયેદ્વા,
 કિન્તુ એકાન્તે અનાપાતે અચિત્તે વહુપ્રામુકે સ્થણ્ડિલે પ્રતિલેખ્ય, પ્રમાર્જ્ય
 પરિષ્ઠાપયિતવ્યાઃ સ્યુઃ, 'નિર્ગ્ગથં ચ ણં ગાહાવઙ્ જાવ કેઙ્ દોહિં પઙ્કિગ-
 હેહિં ઉવનિમંતેજ્જા' નિર્ગ્રન્થં ચ સ્વલ્પ ગાથાપતિકુલં યાવત્-પ્રતિગ્રહપાત
 પ્રતિજ્ઞયા અનુપ્રવિષ્ટં મુનિંપ્રતિ કશ્ચિત્ ગૃહપતિઃ દ્વાભ્યાં પ્રતિગ્રહાભ્યાં પાત્રા-
 ભ્યામુપનિમન્ત્રયેત્ 'એગં આહસો ! અપ્પણા પરિમુજાહિ' હે આયુષ્મન્ !
 નિર્ગ્રન્થ ! એક પ્રતિગ્રહમ્ પાત્રમ્ આત્મના સ્વયમેવ પરિમુદ્ધક્ષ્વ, ઉપમોગવિષયં

દિલવાતાં હૈ; ક્યોંકિ હસ પ્રકાર સે કરને પર અદત્તાદાન કા દોષ
 આતા હૈ । અન્ય સાધુજન સંવંધી ડન ૩-૪ આદિ નૌ પર્યન્ત કે
 પિણ્ડોં કો વહ કિસી એકાન્ત, અનાપાત, અચિત્તાદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં-
 વાલી ભૂમિ મેં પરઠ દેના ચાહિયે । યહી પૂર્વોક્ત રૂપ સે ડસે કરને
 કી વાત 'નવરં-એગં આહસો ! અપ્પણા મુજાહિ, નવ થેરાણં દલયાહિ,
 સેસં તં ચેવ, જાવ પરિદ્વાવેયન્વેસિયા' હસ સૂત્ર પાઠ ઢારા સમજાઈ
 ગઈ હૈ । 'નિર્ગ્ગથં ચ ણ ગાહાવઙ્ જાવ કેઙ્ દોહિં ઉવનિમંતેજ્જા'
 હસી તરહ સે પાત્ર કો લેને કી હચ્છા સે કિસી ગૃહસ્થ કે ઘર પર
 ગયે હુએ નિર્ગ્રન્થ કો કોઈ દૂસરા ગૃહસ્થ દો પાત્રોં સે ઉપનિમન્ત્રણ
 કરતા હૈ-'એગ આહસો અપ્પણા પરિમુજાહિ, એગં થેરાણં દલયાહિ'
 એસા કહતા હૈ કિ હે આયુષ્મન્ ! હન દો પાત્રોં મેં એક પાત્ર તુમ

ત્રણ, ચાર આદિ નવ પર્યન્તના પિણ્ડા તેણે એકાન્ત, નિર્ગ્રન્થ, અચિત્ત આદિ પૂર્વોક્ત
 વિશેષણોવાળી ભૂમિમાં પૂર્વોક્ત રીતે [ભૂમિની પ્રતિલેખના તથા પ્રમાર્જના કરીને]
 પરઠી દેવા જોઈએ. અહીં પૂર્વોક્ત રીતે તેના વિધિ કરવાની વાત 'નવરં-એગં આહસો !
 અપ્પણા મુજાહિ, નવ થેરાણં દલયાહિ, સેસં તં ચેવ જાવ પરિદ્વાવેયન્વા સિયા'
 આ સૂત્રપાઠ ઢારા સમજાવવામાં આવી છે. 'નિર્ગ્ગથં ચ ણં ગાહાવઙ્ જાવ કેઙ્
 દોહિં પઙ્કિગહેહિં ઉવનિમંતેજ્જા' એજ પ્રમાણે પાત્ર લેવાની મન્છાથી કાઢ ગૃહસ્થને
 ઘેર ગયેલા નિર્ગ્રન્થને તે ગૃહસ્થ એ પાત્રો આપીને આ પ્રમાણે ઉપનિમન્ત્રણ કરે છે-
 કહે છે- 'એગં આહસો ! અપ્પણા પરિમુજાહિ, એગં થેરાણં દલયાહિ'
 હે આયુષ્મન્ ! આ એ પાત્રમાંથી એકનો આપ ઉપયોગ કરજો અને બીજું પાત્ર નિર્ગ્રન્થને

कुरु 'एगं थेराणं दलयाहि' एकम् अपर प्रतिग्रहं स्थविराणां स्थविरेभ्यो देहि,
'से य तं पडिग्गहेज्जा' स निर्ग्रन्थश्च तं स्थविरप्रतिग्रहं पात्रं प्रतिगृहीयात्
'तहेव जाव तं नो अप्पणा परिभुजेज्जा, नो अन्नेसिं दावए' तथैव पूर्वोक्त-
वदेव यावत्-स्थविराश्च तस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः, इत्यादि स संग्राह्यम्,
तांश्च स्थनिरान् अनुगवेषयन् नो पश्येत् तदा तं स्थविरप्रतिग्रहं नो
आत्मना स्वयमेव उपभुञ्जीत, नो वा अन्येषाम् अन्येभ्यो दद्यात् दापयेद्वा,
'सेमं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वेसिया' शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेवयावत्-एकान्ते
अनापाते अचित्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्यः

अपने काम में लेना और यह दूसरा पात्र असुक निर्ग्रन्थ के लिये
दे देना 'से य तं पडिग्गहेज्जा' इस तरह से वह दूसरे भ्रमण को
दिये जाने वाले उस दूसरे पात्र को ले लेता है । तहेव जाव तं
नो अप्पणा परिभुजेज्जा णो अन्नेसिं दावए' लेकर वह
अपने स्थान पर आ जाता है और आकर वह उस स्थविर की
गवेषणा करता है कि जिसके लिये वह पात्र देने को कहा गया है ।
इस तरह उस स्थविर की गवेषणा करता हुआ वह यदि उस स्थविर
को पा लेता है तो उसे वह पात्र दे देना चाहिये-नहीं मिलने पर
उसे अपने उपयोग में नहीं लेना चाहिये और न किसी दूसरे साधु
को देना चाहिये, या दिलवाना चाहिये । 'सेसं तं चेव जाव परिट्ठा-
वेयव्वेसिया' किन्तु पिण्डपात प्रकरण में कहे अनुसार उसे उस
पात्र को एकान्त, अनापात, अचित्त, बहुप्रासुक स्थण्डिल में प्रतिलेखना
और प्रमार्जना करके प्रतिष्ठापित कर देना चाहिये । 'एवं जाव

आपी देजे' 'सेय तं पडिग्गहेज्जा' आ दीते णीन्ना अभूक निग्रंथने आपवा
भाटेनु पात्र पणु ते लभ वे छ 'तहेव जाव तं नो अप्पणा परिभुजेज्जा णो
अन्नेसिं दावए' ते पात्रने लभने ते पोताने स्थान पाछे करे छ अने पछी ते
निग्रंथनी शोध करे छ, जे तेने ते निग्रंथने भेटे। यध नय, तो ते तेमने ते पात्र
आपी दे छे. पणु जे ते साधु तेने भणेज नही तो ते पोते ते पात्रने उपयोग
करी शकते नथी. अने ते साधु सिवायना णीन्ना कोष्ठ पणु साधुने ते पात्र ते
आपी शकते नथी. कारणके तेम करवाभां तेने अदत्तादानने दोष लागे छे 'सेसं तं
चेव जाव परिट्ठावेयव्वे सिया' पणु पिण्डपात प्रकरणभां कला अनुसार तेही ते
पात्रने एकान्त, भानुष्यना अवरणवर विनानी, अचित्त अने बहुप्रासुक भूमिभां-ते

स्यात्, 'एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं' एवं रीत्या यावत्-त्रिचतुर पञ्चषट् सप्ताष्टनवभिः दशभिश्च प्रतिग्रहैः पात्रैरुपनिमन्त्रयेत् इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम्, 'एवं जहा पडिग्गहवत्तन्वया भणिया, एवं गोच्छगरयहरण चोलपट्टगकंबललट्टीसंथारगवत्तन्वया य भाणियन्वा' एवं रीत्या गुच्छक-रजोहरण-चोल-पट्टक-कम्बल-यष्टि-संस्तारक वक्तव्यता च भणितव्या, 'जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयन्वा सिया' यावत् निर्ग्रन्थं च खलु गृहपतिकुलं संस्तारकपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्ट कश्चिद्गृहपतिः द्वित्रि चतुः पञ्च षट् सप्ताष्टम नवभिः दशभिश्च संस्तारकैः उपनिमन्त्रयेत् यावत्-

दसहिं पडिग्गहेहिं०' इमी तरह से यदि कोई गृहस्थ उस निर्ग्रन्थ के लिये तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश पात्रों द्वारा उपनिमन्त्रित करता है-तो इस विषय में भी समस्त कथन पहिले की तरह से ही अपनेआप समझ लेना चाहिये । 'एवं जहा पडिग्गहवत्तन्वया भणिया, एवं गोच्छग, रयहरण, चोलपट्टग, कंबल, लट्टी, संथारगवत्तन्वया य भाणियन्वा' जिस तरहसे पात्र ग्रहण करने के विषय में यह कथन किया गया है उसी तरह से गुच्छा, रजोहरण, चोलपट्टक, कम्बल यष्टि और संस्तारक के विषय की वक्तव्यता भी जाननी चाहिये. 'जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयन्वा सिया' जैसे-संस्तारकपातप्रतिज्ञा से-संस्तारक प्राप्त करने का इच्छा से गृहपति के घर पर गये हुए निर्ग्रन्थ को यदि कोई गृहस्थ दो, तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश

धूमनी प्रातलेभना अने प्रभाज्जना करीने- परही हेवुं लेधये ' एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं. ' अज प्रभाणे जे कोध गृहस्थ ते निर्ग्रन्थने त्रय, चार, पांच, छ, सात, आठ, नव अने दस पात्रो आपीने आ प्रभाणे कहे छे के- 'हे आधुमन ! आमांथी अेक पात्र आपना उपयोगमां लेले, आकीनां जे, गणु आदि पात्रो अभुक्क श्रमणुने आपी देशा' अत्यादि समस्त कथन आगण सुजण न समजवुं. ' एवं जहा पडिग्गहवत्तन्वया भणिया, एवं गोच्छग, रयहरण, चोलपट्टग, कंबल, लट्टी, संथारग वत्तन्वया य भाणियन्वा' पात्र अडणु करवा विषे जे कथन करवाभां आण्यु छे, अेवुंज कथन गोच्छा, रजोहरण, चोलपट्टक, कंबल, दंड अने संस्तारक विषे पणु समजवुं. ' जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयन्वा सिया' संस्तारकपात प्रतिज्ञाथी-संस्तारक प्राप्त करवानी भन्नाथी कोध गृहस्थने धेर गयेला निर्ग्रन्थने ते गृहस्थ अनुकमे जे, त्रय, चार, पांच, छ, सात, आठ, नव अने दस

હે આયુષ્મન્ ! એકં સંસ્તારકં સ્વયમુપસુઙ્ક્ષ્વ, ન વ ચ સંસ્તારકાન્ સ્થવિરેભ્યો દેહિ, સ સ્વલુ નિર્ગ્રન્થઃતાન સ્થવિરસંસ્તારકાન્ પ્રતિગૃહ્ણીયાત્, સ્થવિરાશ્ચ તસ્ય નિર્ગ્રન્થસ્ય અનુગવેષયિતવ્યાઃ સ્યુઃ, યત્રૈવ અનુગવેષયન્ સ્થવિરાન્ પશ્યેત્ તત્રૈવ અનુપ્રદાતવ્યાઃ સ્યુઃ, નો ચૈવ સ્વલુ અનુગવેષયન્ સ્થવિરાન્ પશ્યેત્ તદા તાન્ નવસ્થવિરસંસ્તારકાન્ નો આત્મના સ્વયમુપસુઙ્જીત, નો વા અન્યેભ્યો દદ્યાત્, દાપયેદ્વા, અપિતુ એકાન્તે અનાપાતે અચિત્ત વહુપ્રાસુકે, સ્થણ્ડિલે પ્રતિલેખ્ય પ્રમાર્જ્ય પરિષ્ઠાપયિતવ્યાઃ સ્યુઃ, એવં ગુચ્છકે રજોહરણે ચોલપટ્ટકે, કમ્બલે, યષ્ટૌ ચાલાપકાઃ સ્વયમૂહનીયાઃ, યથા-ગુચ્છકાલાપકઃ-

સંસ્તારકો દ્વારા ઉપનિમન્ત્રિત કરતા હૈ, યાવત્ હે આયુષ્મન્ ! એક સંસ્તારક કા આપ અપને લિયે ઉપયોગ કરના ઔર નૌ સંસ્તારકો કો સ્થવિરો કૈ લિયે દેના । અથ યહ નિર્ગ્રન્થ ડન સ્થવિર સંસ્તારકો કો લે લેતા હૈ । ઔર વહાં સે અપને સ્થાન પર આકર ડન સ્થવિરો કા અન્વેષણ કરતા હૈ, જહાં ડસે વે મિલ જાતે હૈં વહાં પર વહ ડન્હે દે દેતા હૈ । અન્વેષણ કરને પર મી યદિ સ્થવિર ડસે નહીં મિલતે હૈં તો વહ ડનકે નિમિત્ત દિયે ગયે નૌ સંસ્તારકો કો ન અપને કામમેં લેતા હૈ ઔર ન ડન્હે અન્ય સાધુઓં કો હી દેતા હૈ ન દિલવાતા હૈ, કિન્તુ એકાન્ત, અનાપાત, અચિત્ત, વહુપ્રાસુક સ્થણ્ડિલ મેં પ્રતિલેખના ઔર પ્રમાર્જના કરકે પરિષ્ઠાપિત કર દેતા હૈ । ઈસી તરહ સે આલાપક ગુચ્છક, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, કમ્બલ ઔર યષ્ટિ ડનકે વિષય મેં મી સમજા લેના ચાહિયે । જસે-ગુચ્છકાલાપ ઈસ પ્રકારસે હૈ-ગુચ્છક પ્રાપ્તિ કી ઇચ્છા

સંસ્તારક આપે છે અને એવું કહે છે કે હે આયુષ્મન્ ! એક સંસ્તારકને આપ ઉપયોગ કરને અને ખાકીના એક, બે એમ નવ ધ્યેનના સંસ્તારકો અમુક સાધુને આપી દેશો. ત્યાર બાદ તે સ્થવિરો [સાધુઓ] માટેના સંસ્તારકો લખને તે પોતાને સ્થાને જાય છે. અને તે સાધુઓની શોધ કરે છે બે તેઓ તેને મળી જાય, તો પેલા ગૃહસ્થે તેમને આપવા નિમિત્તે આપેલા સંસ્તારકો તેમને આપી દે છે પણ બે તે સાધુઓનો ભોટા જ ન થાય તો તેણે પોતે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહીં, અને તે સાધુઓ સિવાયના અન્ય કોઈ સાધુને તે સંસ્તારકો આપવા જોઈએ નહીં. તેણે તો તેમને એકાન્ત, અનાપાત [અવર જવર વિનાની] અચિત્ત, બહુપ્રાસુક ભૂમિમા, પ્રતિલેખના અને પ્રમાર્જના કરીને તે પાત્રોને પરદવા જોઈએ ગોચ્છા, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, કમ્બલ અને હંડ વિષે પણ આ પ્રકારના આલાપકો સમજા લેવા. જેમકે ગુચ્છકાલાપનો આલાપક આ પ્રમાણે બનશે-

निर्ग्रन्थं च खलु गृहपतिकुलं गुच्छकपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चिद् गृह-
पतिः यावत्-दशभिः गुच्छकैः उपनिमन्त्रयेत् हे आयुष्मन् ! एकं गुच्छकं
स्वयमुपभुङ्क्ष्व, न च गुच्छकान् स्थविरेभ्यो देहि, स तान् स्थविरगुच्छकान्
प्रतिगृहीयात्, स्थविराश्चानुगवषयेत्, नोचेत् तान् पश्येत् तदा तद् गुच्छकान्
एकान्तप्रदेशे परिष्ठापयेत्, इत्यादिरीत्या रजोहरणादेरपि विज्ञेयम् ॥ सू० २॥

निर्ग्रन्थीराधकता वक्तव्यता

मूलम्—निर्ग्रन्थेण य गाहावङ्कुलं पिंडवायपडियाए पविट्टेणं
अन्नयरे अकिच्चट्टाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ—इहेव
ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिकम्मामि, निंदामि,
गरिहामि, विउट्टामि, विसोहेमि, अकरणयाए अञ्भुट्टेमि आ-

से कोई निर्ग्रन्थ किसी गृहस्थ के घर पर गया हो तो उसे देखकर
कोई दूसरा गृहस्थ उसे यावत् दश गुच्छकों द्वारा उपनिमन्त्रित करे
कहे हे आयुष्मन् ! एक गुच्छक तुम अपने उपयोग में लेना और
बाकी के ये नौ गुच्छक तुम अन्य स्थविरों को दे देना । अब वह
उन स्थविरों के नौ गुच्छकों को ले लेता है और लेकर अपने स्थान
पर आकर उन स्थविरों की वह गवेषण करता है—तलाश करने
पर यदि वे मिल जाते हैं तो यह उनके लिये उन्हें दे देता है और
यदि नहीं मिलते हैं तो वह उन नौ गुच्छकों को यावत् किसी
एकान्त प्रदेशमें परिष्ठापित कर देता है । इस रीति से रजोहरणादि
के विषय में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिए ॥ सू. २ ॥

ક્રોધ શ્રમણુ નિર્ગ્રન્થ ગોચ્છાની પ્રાપ્તિને માટે ક્રોધ એક ગૃહસ્થને ત્યાં જાય છે હવે
તેને ક્રોધ ગૃહસ્થ બે ગોચ્છા આપીને એવું કહે છે કે હે આયુષ્મન ! આમાંથી એક
ગોચ્છો આપ રાખશો, બીજો અમુક સાધુને આપી દેશો. પછી તે સાધુને આપવાનો
ગોચ્છો લઈને તે પોતાને સ્થાને પાછો ફરે છે. પછી શોધ કરતા તે સાધુને મળી જાય
તા તેણે તે ગોચ્છો તેને આપી દેવો. જોઈએ પણ જો તે સાધુ તેને મળે નહીં તો
તેણે તે ગોચ્છાને પોતાના ઉપયોગમાં ન લેવો જોઈએ અને અન્યને આપવો જોઈએ પણ
નહીં પણ તેણે તેને એકાન્ત આદિ વિશેષણોવાળી ભૂમિમાં પૂર્વોક્ત રીતે પરદી દેવો
જોઈએ, ત્રણથી લઈને હસ ગોચ્છા આપવા વિષેના આલાપકો પણ ઉપર મુજબ
સમજવા રજોહરણુ વગેરે વિષયક આલાપકો પણ આ પ્રમાણેજ સમજવા. ॥ સૂ. ૨ ॥

हारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओपच्छा थेराणं
 अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि, सेय
 संपट्टिओ असंपत्ते थेराय पुवामेव अमुहा सिया, से णं भंते !
 किं आराहए विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विराहए ?,
 सेय संपट्टिए असंपत्ते अप्पणावपुवामेव, अमुहासिया, सेणं
 भंते ! किं आराहए, विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विरा-
 हए २, सेय संपट्टिए असंपत्ते अप्पणा य पुवामेव थेराय कालं
 करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ? गोयमा !
 आराहए, नो विराहए ३, से य संपट्टिए असंपत्ते अप्पणा य
 पुवामेव कालं करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?
 गोयमा ! आराहए, नो विराहए ४, से य संपट्टिए संपत्ते
 थेराय अमुहासिया, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?
 गोयमा ! आराहए, नो विराहए, से य संपट्टिए संपत्ते
 अप्पणाय, एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा
 जहेव असंपत्ते णं, निग्गंथे ण य वहिया वियारभूमिं
 वा, विहारभूमिं वा निक्खंते णं अन्नयरे अकिच्चट्टाणे
 पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एवं एत्थ वि
 एते चेव अट्ट आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए, निग्गं
 थ ण य गोमाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्टाणे
 पडिसेविए तस्स णं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एत्थ वि ते चेव
 अट्ट आलावगा भाणियव्वा, जाव नो विराहए, निग्गंथीए य

गाहोवइ कुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकि-
 च्चट्ठाणे पडिसेविए तीसे णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं
 एयस्स ठाणस्स आलोएसि जाव तवोकस्मं पडिवज्जांसि, त
 ओ पच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि जाव पडिवज्जि-
 स्सामि, साय संपट्टियो असंपत्ता पवत्तिणीय असुहा सिया,
 सा णं भंते ! किं आराहिया विराहिया ? गोयमा ! आराहिया,
 नो विराहिया, सा य संपट्टिया जहा निगंथस्स तिन्निगमा भणिया,
 एवं निगंथीएवि तिन्नि आलावगो भाणियद्वा, जाव आराहिया,
 नो विराहिया, से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-आराहए, नो
 विराहए ? गोयमा ! से जहानामए-केइपुरिसे एगं महं उन्ना-
 लोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तण
 सूयं वा, दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहा वा छिंदित्ता अगणिकायंसि
 पक्खिवेज्जा, से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे
 पक्खित्ते, दज्जमाणे दडेत्तिवत्तवं सिया ? हंता, भगवं ! छिज्ज-
 माणे छिन्ने जाव दड्ढे त्ति वत्तवं सिया, से जहा वा केइ पुरिसे
 वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुग्गयं वा मंजिट्ठा दोणीए पक्खि
 वेज्जा, से णूणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे
 पक्खित्ते दज्जमाणे दडेत्ति वत्तवं सिया ! हंता, भगवं ! उक्खि-
 प्पमाणे उक्खित्ते जाव दडेत्ति वत्तवं सिया, से तेणठेणं गोयमा !
 एवं बुच्चइ-आराहए, नो विराहए ॥ सू० ३ ॥

भणितव्याः, यावत् नो विधारकः, निर्ग्रन्थेन च ग्रामानुग्रामम् द्रवता अन्य
तरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्य खलु एवं भवति-इहैव तावत् अहम्-
अत्रापि ते चैव अष्ट आलापकाः भणितव्याः, यावद् नो विराधकः, निर्ग्रन्थी
च गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्ट अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्,
तस्याः खलु एवं भवति-इहैव तावद् अहम्-एतस्य स्थानस्य आलोचयामि,
यावत् तपःकर्म प्रतिपद्ये, ततःपश्चात् प्रवर्तिन्याः अन्तिकम् आलोचयिष्यामि
यावत् प्रतिपत्स्ये, साच संप्रस्थिता असंप्राप्ता, प्रवर्तिनीच अमुखा स्यात्,

(निर्ग्रन्थेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्टाणे पडिसेविणं
तस्सणं एवं भवइ, इहैव ताव अहं एत्थ वि एए चेव अट्ट आलावगा
भाणियव्वा जाव नो विराहए) ग्रामानुग्राम विहार करते समय किसी
निर्ग्रन्थ ने किसी एक अकृत्यस्थान का प्रतिसेवन कर लिया होवे
बाद में उसके मनमें ऐसा विचार आजावे कि मैं यहीं पर पहिले
उसकी आलोचना आदि कर लू-इत्यादि पहिले की तरह यहाँ पर
भी वे ही आठ आलापक कहना चाहिये यावत् वह निर्ग्रन्थ विराधक
नहीं है। (निर्ग्रन्थीए य गाहावइकुलं पिण्डवायपडिवाए अणुपविट्ठाए
अन्नयरे अकिच्चट्टाणे पडिसेविणं-तीसेणं एवं भवइ-इहैव ताव अहं
एयस्स ठाणम्म आलोएमि. जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओ पच्छा
पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव पडिवज्जिस्सामि) किसी
साध्वी के द्वारा आहार ग्रहण करने की इच्छा से गृहपति के घर
में प्रवेश करते हुए किसी अकृत्यस्थान प्रतिसेवन हो गया होवे

३२७. (निर्ग्रन्थेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्टाणे पडिसेविणं
-तस्स णं एवं भवइ, इहैव ताव अहं एत्थ वि एए चेव अट्ट आलावगा
भाणियव्वा जाव नो विराहए) ग्रामानुग्राम विहार करतां कोस्रं ओइ निर्ग्रन्थ
द्वारा कोस्र ओइ अकृत्य स्थाननुं प्रतिसेवनं थप गयुं होय अने त्थार भाइ तेने ओवे।
विचार थाय ३ हुं ओहीं पडिवां तेनी आलोचना आदि करी लई. ओहीं पयु आगण
मुण्ण ओइ आलापकोनुं कथनं ३२७ ओइ. ते निर्ग्रन्थने विधारकं कडेवाय नहीं,
त्वां सुधीनुं समस्तं कथनं ३२७ (निर्ग्रन्थीए य गाहावइकुलं पिण्डवाय-
पडिवाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्टाणे पडिसेविणं-तीसेणं एवं भवइ-इहैव
ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओ
पच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव पडिवज्जिस्सामि) आहार प्राप्तिनी
पच्छाथी कोस्र गृहस्थने धेर गयेवां कोस्र साध्वी द्वारा कोस्र अकृत्यस्थाननुं प्रतिसेवनं थप

सा खलु भदन्त ! किम् आराधिका विराधिका ? गौतम ! आराधिका नो विराधिका, साच संप्रस्थिता यथा निर्ग्रन्थस्य त्रयो गमा भणिता एवं निर्ग्रन्थ्या अपि त्रय आलापका भणितव्याः यावत् आराधिका, नो विराधिका, तत्

और बाद में उसके मनमें ऐसा विचार आजावे कि मैं पहिले यहीं इस अकृत्यस्थानकी आलोचना करूँ यावत् तपकर्म को स्वीकार करूँ— इसके बाद प्रवर्तिनी के पास वृद्ध साध्वी के समीप—आलोचना करूँगी यावत् तपकर्म को स्वीकार करूँगी. ऐसा विचार कर (सा य संपट्टिया असंपत्ता पवर्त्तिणी य असुहा सिया) वह साध्वी प्रवर्तिनी के लिये वहाँ से चल दे, इसके वहाँ पहुँचने के पहिले यदि वह प्रवर्तिनी मूक हो जाती है तो (सा णं भंते । किं आराहिया विराहिया) हे भदन्त ! वह साध्वी आराधक होगी या विराधक होगी ? (गोयमा) हे गौतम ! (आराहिया नो विराहिया) वह साध्वी आराधक है विराधक नहीं । (जहा निगगंथस्स तिन्निगमा भणिया, एव निगगंथीए वि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा जाव आराहिया नो विराहिया) जिस प्रकार से निर्ग्रन्थ के तीन आलापक कहे हैं उसी तरह से साध्वीके भी तीन आलापक कहना चाहिये ! यावत् वह आराधक है

गयुं होय अने तयार भाद तेना मनमां ओवो विचार थाय डे हु पडेवां अही न आ अकृत्यस्थाननी आलोचना आदि करी लउं (अही 'तपकर्म'ने स्वीकार करी लउं,' त्या सुधीमां सधणां पढो ग्रहणु करवा). तयार भाद प्रवर्तिनी पासे (वृद्ध साध्वीजनी पासे) आलोचना आदि करी लउंश (अही पणु 'तपकर्म'ने स्वीकार करीश', त्या सुधीनां पूर्विकत पढोने ग्रहणु करवा जेधओ) आ प्रमाणो विचार करीने(सा य संपट्टिया असंपत्ता पवर्त्तिणि य असुहा सिया) ते साध्वीज ते प्रवर्तिनी पासे जवाने नीकजे छे पणु ते तेमनी पासे पहेंओ ते पहेला न ते प्रवर्तिनी मूक (भूंगा) थर जय छे, तो (साणं भंते ! किं आराहिया विराहिया?) हे भदन्त ! ते साध्वीज आराधक गणाय डे विराधक ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आराहिया नो विराहिया) ते साध्वीजने आराधक न कही शकय, विराधक कही शकय नहीं. (जहा निगगंथस्स तिन्नि गमा भणिया, एवं निगगंथीए वि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा जाव आराहिया नो विराहिया) तयार भाद निर्ग्रन्थना त्रणु आलापक जेवा न साध्वीजना पणु त्रणु आलापक कहेवा जेधओ. 'तेने आराधक न कहेवाय विराधक नहीं', त्या सुधीनु पूर्विकत समस्त कथन अही पणु ग्रहणु करवुं जेधओ. (से केणट्ठेणं भंते !

केनाथन भदन्त ! एवमुच्यते-आराधकः, नो विराधकः ? गौतम ! तत् यथा नाम-कश्चित् पुरुषः एकं महत् ऊर्णालोमवा, गजलोमवा, शणलोमवा, कार्पासलोमवा, तृणसूत्रंवा द्विधा वा, त्रिधावा, संख्यातधावा छित्त्वा अग्निकाये प्रक्षिपेत्, तत्तूनं गौतम ! छिद्यमानं छिन्नं, प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्तं, दह्यमानं दग्धमिति वक्तव्यं स्यात् ? हन्त, भगवन् ! छिद्यमानं छिन्नं यावत् दग्धमिति

विराधक नहीं । (से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ आराहए नो विराहए) हे भदन्त । ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि ये सब आराधक हैं विराधक नहीं । (गोयमा) हे गौतम ! (से जहा नामए केइ पुरिसे एगं महं उन्नालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूयं वा, दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहा वा छिदिता अग्निकायंसि पक्खिवेज्जा-से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दइडेत्ति वत्तव्वंसिया) जैसे कोई पुरुष एक बड़े भारी ऊनके, हाथो के गोमके, शण के रेसा के, कपासके रेसाके तृण के अग्र भागके दो-तीन या असंख्यात टुकड़ा करके उन्हें अग्निमें डाल दे तो हे गौतम ! वे टुकड़े जिस समय छिद रहे होते हैं उस समय ये छिद चुके हैं, अग्नि में डाले जा रहे होते हैं तब ये डाले जा चुके हैं और जब जल रहे होते तब जल चुके ऐसा कहा जाता है न ? (हंता. भगवं ! छिज्जमाणे छिन्ने, जाव दइडेत्तिवत्तव्वं

एवं वुच्चइ, आराहए नो विराहए ? हे भदन्त ! आप शा कारणे ओवुं कहे छे के तेओ अधा विराधक नथी पणु आराधक ज छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (से जहा नामए केइ पुरिसे एगं महं उन्नालोमं वा गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूयं वा, दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहावा छिदिता अग्निकायंसि पक्खिवेज्जा-से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दइडेत्ति वत्तव्वं सिया) जेभडे क्काम ओक पुरुष ओक धणुा भोटा जिनना रेसाना, छुथीना रेसनना. कपासना रेसाना अथवा तणुना अथवागना भे, तणु अथवा असंख्य टुकड़ा करीने तेभने अग्निमां नाथी हे, तो हे गौतम ! ज्यारे ते टुकड़ाओ छेदाता होय त्यारे छेदाय सुकथा छे ओभ कहेवाय छे के नही ? ज्यारे तेभने अग्निमां नाथवाभां आवता होय त्यारे तेभने अग्निमां नाथी हेवाभा आव्वा छे ओभ कहेवाय छे के नही ? ज्यारे तेओ जणता होय, त्यारे जणी गया छे ओभ कहेवाय छे के नही ? (हंता, भगवं ! छिज्जमाणे छिन्ने जाव दइडेत्ति वत्तव्वं सिया) हा लगवान् !

વક્તવ્યં સ્યાત્, ઉદયથા વા કશ્ચિત્ પુરુષો વસ્ત્રમ્ અહતંવા, ધોતં વા, તન્તુગયં વા, મંજિષ્ઠાદ્રોણ્યાં પ્રક્ષિપેત્, તત્તૂનં ગૌતમ ! ઉત્ક્ષિપ્યમાણમ્, ઉત્ક્ષિપ્યમાણં પ્રક્ષિપ્યમાણમ્, રજ્યમાણં રક્તમિતિ વક્તવ્યં સ્યાત્ ? હન્ત, ભગવાન્ ! ઉત્ક્ષિપ્યમાણમ્ ઉત્ક્ષિપ્યમાણમ્, યાવત્ રક્તમિતિ વક્તવ્યં સ્યાત્, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-
આરાધકો નો વિરાધકઃ ॥ સુ. ૩ ॥

સિયા) હાં, ભદન્ત ! છિદતે હુએ કો છિદ ગયા, યાવત્ જલતે હુએ કો જલ ગયા કહા જાતા હૈ । (સે જહા વા કેહ પુરિસે વત્થં અહતં વા, ધોતં વા, તંતુગયં વા મંજિષ્ઠા દોળીએ પક્ષિવેજ્જા, સે ણૂણં ગોયમા ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિપ્તે, પક્ષિવેજ્જાણે પક્ષિવેજ્જા, રજ્જમાણે રક્તેત્તિ વક્તવ્યં સિયા ? હંતા, ભગવં ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિપ્તે જાવ રક્તેત્તિવક્તવ્યં સિયા-સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્છહ આરાહણ, નો વિરાહણ) અથવા કોઈ પુરુષ નવીન ધોયે હુએ યા સાલ કે ઉપર સે તુરત ઉતારે હુએ વસ્ત્ર કો મંજીઠા કે રંગ કી કુંડી મેં ડાલ દે-તો હૈ ગૌતમ ! જંચે સે ડાલા જા રહા વહ વસ્ત્ર ઉસમેં ડાલા જા ચુકા હૈ, ઉસમેં ધુલા જા રહા વહ વસ્ત્ર ધુલા જા ચુકા હૈ ઓર ઉસમેં રંગતા હુઆ વહ વસ્ત્ર રંગા વા ચુકા હૈ એસા કહા જાતા હૈ ન ? હાં, ભદન્ત ! ડાલે જાતે હુએ કો ડાલા ગયા, યાવત્ રંગતે હુએ કો રંગા ગયા એસા કહા જાતા હૈ । તોં હસી કારણ સે હૈ ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ વહ આરાધક હૈ વિરાધક નહીં ।

છેદાતાને છેદાઈ ગયેલું, ખળતાને ખળી ગયેલું, ધત્યાદિ રૂપે કહી શકાય છે. (સે જહાવા કેહ પુરિસે વત્થં અહતં વા, ધોતંવા, તંતુગયં વા, મંજિષ્ઠા દોળીએ પક્ષિવેજ્જા, સે ણૂણં ગોયમા ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિપ્તે, પક્ષિવેજ્જાણે પક્ષિવેજ્જા રજ્જમાણે રક્તેત્તિ વક્તવ્યં સિયા ? હંતા, ભગવં ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિપ્તે જાવ રક્તેત્તિ વક્તવ્યં સિયા-સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્છહ આરાહણ, નો વિરાહણ) અથવા કોઈ પુરુષ નવીન ધોયેલા અથવા સાળ ઉપરથી તાળજ ઉતારેલા વસ્ત્રને મળઠના રંગની કુંડીમાં નાખી દે, તો હે ગૌતમ ! ઉચિથા કુંડીમાં નાખતા વસ્ત્રને કુંડીમાં નાખાયું છે એમ કહી શકાય કે નહીં ? તેમાં ઝબોળાતું વસ્ત્ર તેમાં ઝબોળાયું છે એમ કહેવાય કે નહીં ? તેમાં રંગવામાં આવતું વસ્ત્ર રંગાઈ ગયું છે એમ કહેવાય કે નહીં ? હા, ભગવાન્ ! તેમાં નાખવામાં આવતાં વસ્ત્રને માટે નાખાઈ ગયું, ઝબોળાતા માટે ઝબોળાઈ ગયું અને રંગાતા માટે રંગાઈ ગયું એવો શબ્દ પ્રયોગ થઈ શકે છે. તો હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારના કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તેઓ (પૂર્વોક્ત નિર્મથ અને સાધ્વી) આરાધક છે-વિરાધક નથી.

ज्ञाया-निर्ग्रन्थेन च गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रविष्टेन अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्य खलु एवं भवति-इहैव तावत् अहम् एतस्य स्थानस्य आलोचयामि, प्रतिक्रमामि, निन्दामि, गर्हं, वित्रोदयामि, विशोधयामि, अकरणतया अभ्युत्तिष्ठामि, यथाहं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपद्ये, ततः पश्चात् स्थविराणाम् अन्तिकम् आलोचयिष्यामि यावत् तपःकर्म प्रतिपत्स्ये, स च

निर्ग्रन्थाराधकतावक्तव्यता-

‘निर्ग्रन्थेन य’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ :- (निर्ग्रन्थेन य गाहावङ्कुलं पिण्डवायपडियाए पविष्टेन अन्नयरे अकिञ्चद्वाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ) किसी गृहस्थके घर पर आहार ग्रहण करनेकी इच्छासे प्रविष्ट हुए निर्ग्रन्थके द्वारा कोई एक अकृत्यस्थानका प्रतिसेवन हो गया हो-पीछे उस निर्ग्रन्थ के मनमें ऐसा विचार आवे-(इहैव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि, विसोहेमि, अकरणयाए, अब्भुट्टेमि, आहारियं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि) मैं यहीं पर पहिले इस अकृत्यस्थानके प्रतिसेवनकी आलोचना करलू, प्रतिक्रमण करलू निंदा और गर्हा करलू इसके अनुबन्धनको छेदलू, विशुद्ध करलू, आगे अब ऐसा न हों इसके लिये तैयार रहूँ और यथायोग्य प्रायश्चित्त तपकर्मको स्वीकार करूँ (तओ पच्छा थेराणं अंतिए आलोएस्सामि) इसके बाद मैं स्थविरोके पास आलोचना कर लूंगा

निर्ग्रन्थाराधकता वक्तव्यता-

‘निर्ग्रन्थेन य’ इत्यादि -

सूत्रार्थ :- (निर्ग्रन्थेन य गाहावङ्कुलं पिण्डवायपडियाए पविष्टेन अन्नयरे अकिञ्चद्वाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ) कोई गृहस्थने घर आहार प्राप्तिनी इच्छाशी गयेला निर्ग्रन्थ द्वारा कोई एक अकृत्य स्थाननु प्रतिसेवन थई जय अने तयार भाइ ते निर्ग्रन्थना मनमा ओवो विचार आवे ई (इहैव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि, विसोहेमि, अकरणयाए, अब्भुट्टेमि, आहारियं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि) हुं अहीन पडित्तां तो अकृत्यस्थानना प्रतिसेवननी आलोचना करी लउं, प्रतिक्रमण करी लउं, निंदा अने गर्हा करी लउं, तेना अनुबन्धने छेदी नाथु, विशुद्ध करी लउं, आगण ओवुं न अने ओवो निश्चय करी लउं, अने योग्य प्रायश्चित्त तपकर्मनो स्वीकार करी लउं. (तओ पच्छा थेराणं अंतिए आलोएस्सामि) तयार भाइ हुं स्थविरेनी पासे तेनी

संप्रस्थितः असंप्राप्तः, स्थविराश्च पूर्वमेव अमुखाः स्युः स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, विराधकः ? गौतम ! आराधकः नो विराधकः स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः आत्मना वा पूर्वमेव अमुखः स्यात्, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः विराधकः ? गौतम ! आराधकः नो विराधकः २, स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः

(जाव तवो कम्मं पडिवज्जिस्सामि) यावत्, तपकर्म स्वीकार करूंगा । (सेय संपट्ठिओ असंपत्ते थेराय पुब्बामेव अमुहा सिया, से णं भंते ! किं आराहए विराहए) ऐसी भावनासे युक्त बना हुआ वह निर्ग्रन्थ स्थविरोके पास आनेके लिये वहांसे चले-और उसके आनेके पहिले वे स्थविर वात्तादि विकारको लेकर बोलने में असमर्थ बन जावे- प्रायश्चित्त नहीं देसके तो हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है, विराधक नहीं है । (सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणावपुब्बामेव अमुहा सिया-सेणं भंते ! किं आराहए विराहए) हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ स्थविरोके पास जानेके लिये वहांसे चलदे और स्थविरोके पास पहुचनेके पहिले वह मूक-हो जावे तो ऐसी स्थिति में वह आराधक है या विराधक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (अराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है विराधक नहीं है । (सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुब्बामेव थेराय कालं

आलोचना करी लईश, (जाव तवोकम्म पडिवज्जिस्सामि) अने तपकर्मना स्वीकार करवा पर्यन्तनी पूर्वोक्त सधणी विधि करी लईश (से य संपट्ठिओ असंपत्ते थेरा य पुब्बामेव अमुहा सिया, से णं भंते किं आराहए विराहए ?) आ प्रकारनी लावनावाणे ते निर्ग्रन्थ स्थविरेनी पासे जवाने भाटे उपडे छे, पणु ते तेमनी पासे पडेयि ते पडेवा तो ते स्थविरे वात्तादि विकारने कारणो भूक [भूंगा] थई जय छे तेथी तेओ तेने प्रायश्चित्त करावी शकता नथी. तो छे भदन्त ! ते निर्ग्रन्थने आराधक गणाय, के विराधक ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) ते निर्ग्रन्थने आराधक ज कही शकय, विराधक कही शकय नही. (से य संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणावपुब्बामेव अमुहा सिया-से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?) हे भदन्त ! स्थविरेनी पासे जवाने भाटे उपडेवा ते निर्ग्रन्थ तेने स्थविरेनी पासे पडेयिता पडेवा ज भूक थई जय, तो ओवी स्थितिभां तेने आराधक कडेवाय के विराधक ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) ते निर्ग्रन्थने आराधक ज

आत्मना च पूर्वमेव स्थविराश्च कालं कुर्युः, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः विराधकः ? गौतम ! आराधकः, नो विराधकः ३, स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः आत्मना च पूर्वमेव कालं कुर्यात्, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, विराधकः ? गौतम ! आराधकः, नो विराधकः ४, स च संप्रस्थितः संप्राप्तः स्थविराश्च अमुखाः स्युः, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, विराधकः ?

करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए विराहए) हे भदन्त ! स्थविरो के पास जानेके लिये वहाँ से वह निर्ग्रन्थ चलदे और उसके पहुँचनेके पहिले यदि वे स्थविरकाल कर जाते हैं तो क्या वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है विराधक नहीं । (से य संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव काल करेज्जा-से णं भंते । किं आराहए विराहए ? हे भदन्त ! स्थविरो के पास प्रायश्चित्तादि लेने के निमित्त वहाँ से चला हुआ वह निर्ग्रन्थ यदि स्थविरो के पास पहुँचने से पहिले ही काल कर जाता है-तो क्या वह आराधक है या विराधक है ? (गोयमा ! आराहए नो विराहए) हे गौतम ! वह आराधक है विराधक नहीं । (से य संपट्टिए संपत्ते येरा य असुहासिया से णं भंते ! किं आराहए विराहए) हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ स्थविरो के पास वहाँ से चले और उसके पहुँचते ही वे स्थविर यदि मूक हो जाते हैं तो वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक है ? (गोयमा)

कहेवाय, विराधक कहेवाय नही. (सेय संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव येरा य काल करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए) हे भदन्त ! स्थविरनी पासे जवाने ते निर्ग्रन्थ उपडे छे पणु तेमनी पासे पडोय्या पडेलां ते स्थविर कण करी ज्ञाय छे, तो ते निर्ग्रन्थने आराधक कहेवाय के विराधक ? (गोयमा !) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) तेने आराधक ज कहेवाय, विराधक न कहेवाय (से य संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव काल करेज्जा - से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?) हे भदन्त ! स्थविरनी पासे प्रायश्चित्त अदि लेवाने भाटे नीकजेलो ते निर्ग्रन्थ जे स्थविरने पासे पडोय्यता पडेला कण करी ज्ञाय, तो तेने आराधक कहेवाय के विराधक ? (गोयमा ! आराहए नो विराहए) हे गौतम ! तेने आराधक ज कहेवाय, विराधक कहेवाय नही (से य संपट्टिए संपत्ते येराय अमुहा सिया-सेणं भंते किं आराहए विराहए ?) हे भदन्त ! ते निर्ग्रन्थ स्थविरनी पासे पडोय्यी ज्ञाय, पणु ते त्या पडोय्यतां ज स्थविर मूक थरु ज्ञाय, तो तेने आराधक

गौतम ! आराधकः, नो विराधकः, स च संप्रस्थितः संप्राप्तः आत्मना च, एवं संप्राप्तेनापि चत्वार आलापकाः भणितव्याः, यथैव असंप्राप्तेन, निर्ग्रन्थेन च इहिः विचारभूमिं वा निष्क्रान्तेन अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्य खलु एव भवति-इहैव तावद् अहम् एवम्, अत्रापि एते चैव अष्ट आलापकाः

हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है, विराधक नहीं। (से य संपट्टिए संपत्ते अप्पणा य, एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियन्वा जहेव असंपत्तेणं) वह निर्ग्रन्थ स्थविरो के पास जावे और पहुँचते ही वह सूक हो जावे तो ऐसी स्थिति में वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक ? इत्यादि संप्राप्तके चार आलापक असंप्राप्तके चार आलापकों की तरह कह लेना चाहिये ? (णिग्गथेण य वहिया वि यारभूमिं वा विहारभूमिं वा णिक्खंतेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तस्सणं एवं भवइ-इहैव ताव अहं एवं एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियन्वा जाव नो विराहए) किसी निर्ग्रन्थ ने बाहर नीहार भूमि की ओर अथवा विहार भूमि की ओर जाते हुए किसी एक अकृत्य स्थान का प्रतिसेवन कर लिया हो बाद में उसके मन में ऐसा विचार आवे कि मैं पहिले यहीं पर उस अकृत्यस्थान की आलोचना आदि करूँ इत्यादि पहले की तरह यहां पर भी वे ही आठ आलापक कहना चाहिये, यावत् वह निर्ग्रन्थ विराधक नहीं है।

कडेवाय के विराधक ! (गोयमा ! आराहए नो विराहए) हे गौतम ! तेने आराधक न गणाय, विराधक गणाय नहीं। (सेय संपट्टिए सपत्ते अप्पणा य, एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियन्वा जहेव असंपत्तेणं) ते निर्ग्रन्थ स्थविरोनी पासो पडोयता न भूइ यइ जय, तो तेने आराधक कडेवाय के विराधक ? आ रीते त्यां असंप्राप्त (न पडोयिवा) निर्ग्रन्थ विषेना जेवा आर आलापके कडेवाभां आव्या छे, जेवां न आर आलापके संप्राप्त (त्यां पडोयिवा) निर्ग्रन्थ विषे पणु कडेवा जेधजे (णिग्गथेण य वहिया विचारभूमिं वा विहारभूमिं वा णिक्खंतेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तस्सणं एवं भवइ-इहैव ताव अहं एवं एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियन्वा जाव नो विराहए) कोइ निर्ग्रन्थ अहार नीहारभूमि तरइ अथवा विहार भूमि तरइ जता कोइ जेक अकृत्यस्थाननुं प्रतिसेवन करी नाप्थु. त्थार भाइ तेना मनमां जेवा विचार आवे छे के हुं पडिवां अही न ते अकृत्यस्थाननी आलोचना आदि करी लउं. अही पणु आगण मुज्ज आठ आलापक कडेवा जेधजे. 'ते निर्ग्रन्थ विराधक न गणाय,' त्यां सुधीनुं समस्तं कथन अही अल्लु

ટીકા :-નિગ્રન્થપ્રસ્તાવાત્ તસ્યારાધકતાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નિગ્ગંથેણ ય’
 इत्यादि । ‘निग्गंथेण य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे
 अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए’ गौतमः पृच्छति - निग्नन्थेन श्रमणेन च शब्दस्य
 पुनरर्थकतया ‘निग्नन्थं कश्चित् पिण्डपातप्रतिज्ञया गृहपतिकुलं प्रविष्टं
 पिण्डादिना उपनिमन्त्रयेत्’ इति पूर्वोक्तार्थस्य योजना कर्तव्या, तेन च
 निग्नन्थेन उपनिमन्त्रितेन गृहपतिकुलं पिण्डपातनिमित्तया आहारग्रहणेच्छया
 प्रविष्टन अन्यतरद् एकतमम् अकृत्यस्थानम् अकृत्यस्य कर्तुमयोग्यस्य स्थानम्
 आश्रयः मूलगुणादि प्रतिसेवा रूपा कार्यस्थानमित्यर्थः प्रतिसेवितम् ‘तस्स णं
 एवं भवइ-इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि,
 गरिहामि, विउट्ठामि,’ तस्य खलु गृहपतिकुलं प्रविष्टस्य सज्जातानुतापस्य
 निग्नन्थस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण भावना मनसि भवति-इहेव अत्रैव तावत्
 अहम् एतस्य स्थानस्य एतत्स्थानमित्यर्थ आचार्यनिवेदनेन आलोचयामि,

टीકાર્થ—નિગ્રન્થ કે પ્રકરણ સે યહાં પર સૂત્રકારને ઉલ્લેખી
 આરાધકતા કી પ્રરૂપણા કી હૈ-इसमें गौतमने प्रश्न से ऐसा पूछा है
 ‘नિગ્ગંથેણ ય ગાહાવइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्च-
 ट्ठाणे पडिसेविए’ हे भदन्त ! कोई निग्नन्थ आहार लेने की भावना से
 किसी गृहपति के घर पर गया । वहां प्रविष्ट हुए उसके द्वारा
 किसी एक अकृत्य करने के अयोग्य स्थान का मूल गुणादि प्रति
 सेवारूप अकार्यस्थान का प्रतिसेवन हो गया, अतः ‘तस्स णं एवं
 भवइ, इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि,
 निंदामि, गरिहामि, विउट्ठामि’ तब उसने ऐसा विचार किया कि
 मैं पहिले इस अकृत्यस्थान की यहीं पर अरिहन्त सिद्ध साक्षी से

ટીકાર્થ :- નિગ્રન્થના અધિકાર ચાલતો હોવાથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં તેની
 આરાધકતાની પ્રશ્નપૂછા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને
 એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- ‘નિગ્ગંથેણ ય ગાહાવइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं
 अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए’ હે ભદન્ત ! કેમ એક નિગ્રન્થ (શ્રમણ) આહાર
 પ્રાપ્તિની મુશ્કેલીથી કેમ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા. ત્યાં ગયેલા તે નિગ્રન્થ દ્વારા કેમ એક
 અકૃત્ય સ્થાનનું (ન કરવા યોગ્ય કાર્યનું) - મૂળગુણાદિ પ્રતિસેવારૂપ અકાર્ય સ્થાનનું-
 પ્રતિસેવન થઈ ગયું. ‘તસ્સણં एवं भवइ, इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स
 आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्ठामि’ ત્યારે તેના મનમાં એવો
 વિચાર આવ્યો કે હું પહેલાં તો આ અકૃત્યસ્થાનની અહીં જ અરિહંત ભગવાનની

મિથ્યાદુષ્કૃતદાનેન પ્રતિક્રમામિ, અકૃત્યસ્થાનસ્ય કૃત્સનેન નિન્દામિ, ગર્હામિ
 ગર્હે ગર્હણાં કરોમિ ગુરુ સમક્ષે, વિત્રોટયામિ, તદનુબન્ધં છિનદ્મિ, 'વિસોહેમિ,
 અકરણયાએ અબ્ધુદેમિ, આહારિહં પાયચ્છિત્તં તવોકર્મ્મં પઢિવજ્જામિ' વિશોધયામિ,
 પ્રાયશ્ચિત્તાભ્યુપગમેન પાપપટ્કું પ્રક્ષાલયામિ, અકરણતયા પુનરકરણેન અભ્યુત્તિષ્ઠામિ,
 અભ્યુત્થિતો ભવામિ, યથાર્હં યથાયોગ્યં યથોચ્ચિત્તમિત્યર્થઃ પ્રાયશ્ચિત્તં તપઃકર્મ
 પ્રતિપદ્યે સ્વીકરોમિ 'તઓ પચ્છા યેરાણં અંતિયં અલોએસ્સાણિ જાવ તવોકર્મ્મં
 પઢિવજ્જિસ્સામિ' તતઃપશ્ચાત્ તપઃકર્મ પ્રાયશ્ચિત્તપ્રતિપત્ત્યનન્તરમ્ સ્થવિરાણામ્
 અન્તિકં સમીપં ગત્વા આલોચયિષ્યામિ આલોચનાં કરિષ્યામિ, યાવત્-
 પ્રતિક્રમિષ્યામિ, નિન્દિષ્યામિ, ગર્હિષ્યે, વિત્રોટયિષ્યામિ, વિશોધયિષ્યામિ,

આલોચના કર લૂ-મિથ્યાદુષ્કૃત દેકર પ્રતિક્રમણ કર લૂ, નિંદા કર
 લૂં ગર્હાં કર લૂં, ઉસકે અનુબંધ કો છેદ દૂં, 'વિસોહેમિ, અકરણયાએ
 અબ્ધુદેમિ, આહારિહં પાયચ્છિત્તં તવોકર્મ્મં પઢિવજ્જામિ' પ્રાયશ્ચિત્ત
 લેકર પાપપટ્કુ (કીચડ) કો દૂર કર દૂં । 'અવ આગે એસા નહીં
 કરુંગા' હસ પ્રકાર સે મેં અપને આપકો તૈયાર કર લૂ ખૌર યથા-
 યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મ કો સ્વીકાર કર લૂં । 'તઓ પચ્છા' એસા
 વિચાર કરને કે બાદ-અર્થાત્ તપઃકર્મ પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રતિપત્તિ કે અનન્તર
 વહ નિર્ગ્રન્થ વહીં પર એસા વિચાર કરતા હૈં કિ 'યેરાણં અંતિયં
 આલોએસ્સામિ, જાવ તવોકર્મ્મં પઢિવજ્જિસ્સામિ' કિ મેં ફિર અવ
 યહાં સે ચલકર સ્થવિરોં કે પાસ જાકર ઉસસે આલોચના કરુંગા,
 યાવત્ તપઃકર્મ સ્વીકાર કરુંગા । યહાં યાવત્ શબ્દ સે 'નિન્દિષ્યામિ,
 ગર્હિષ્યે, વિત્રોટયિષ્યામિ, વિશોધયિષ્યામિ, અકરણતયા અભ્યુત્થાસ્યામિ,

સાક્ષીએ આલોચના કરી લઉં, મિથ્યાદુષ્કૃત્ય માનીને તેતુ પ્રતિક્રમણ કરી લઉં, નિંદા કરી
 લઉં, ગર્હાં કરી લઉં, તેના અનુબંધને છેદી નાખું 'વિસોહેમિ, અકરણયાએ અબ્ધુદેમિ
 આહારિહં પાયચ્છિત્તં તવોકર્મ્મં પઢિવજ્જામિ' પ્રાયશ્ચિત્ત લખને પાપપટ્ક (પાપપટ્કી
 કાદવ) ને દૂર કરી નાખું. 'અવિષ્યમાં એવું નહીં કરવાનો નિશ્ચય કરું, અને યથા યોગ્ય
 પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મને અંગીકાર કરું 'તઓ પચ્છા' એવો વિચાર કરીને-એટલે કે
 પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરવાનો વિચાર કર્યા પછી- 'યેરાણં અંતિયં આલો-
 એસ્સામિ જાવ તવોકર્મ્મં પઢિવજ્જિસ્સામિ' તેને એવો વિચાર થાય તે કે હવે
 હું સ્થવિરોની પાસે જઈને તેમની સમક્ષ આ અકૃત્યસ્થાન પ્રતિસેવનને માટે આલોચના
 આદિ કરીશ અને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરીશ. અહીં 'આદિ' પદ દ્વારા

अकरणतया अभ्युत्थास्यामि यथाहं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपत्स्ये 'सेयसंपट्टिओ असंपत्त थेराय पुब्बामेव अमुहा सिया' सच अकृत्यसेवी निर्ग्रन्थः संपस्थितः स्थविराणामन्तिके समीपे आलोचनां कर्तुं निस्सृतः किन्तु असंप्राप्तः गन्तव्य-स्थानपर्यन्तं न गतः अपितु मार्गे एवावतिष्ठते, अथ स्थविराश्च पूर्वमेव अमुखा मुखरहिता वातादिदोषात् निर्वाचः मूकाः स्युः मूका भवेयुः, 'सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' हे भदन्त ! स खलु निर्ग्रन्थः श्रमणः किम् आराधकः संयमाराधको भवति विराधको वा ? तस्य आलोचनादिपरिणामे सत्यपि आलोचनादि करणामावत् इति प्रश्नः ? भगवानाह- 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो

यथाह प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपत्स्ये' इस पाठ का संग्रह हुआ है । 'से य संपट्टिओ असंपत्ते थेराय पुब्बामेव अमुहा सिया' इस प्रकार के विचार वाला वह अकृत्यसेवी निर्ग्रन्थ वहां से स्थविरों के पास आलोचना करने के लिये चल देता है-किन्तु जहां उसे पहुंचना चाहिये था, वहां तक वह नहीं पहुंच पाया-किन्तु मार्गमें ही वह था कि इतने में वे स्थविर वातादि दोष से मूक बन जाते हैं 'से णं भंते ! किं आराहए विराहए' अतः उसे प्रायश्चित्त आदि दे नहीं सकते हैं-तो ऐसी स्थिति में वह निर्ग्रन्थ हे भदन्त ! आराधक-संयम का आराधक होता है या विराधक होता है-अलोचना करने का भाव था परन्तु आलोचना नहीं की ऐसा प्रश्न है उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'आराहए नो विराहए' वह निर्ग्रन्थ

निन्दिष्यामि, गर्हिष्ये, विजोटीयिष्यामि, विशोधयिष्यामि, अकरणतया अभ्युत्था-स्यास्यामि, यथाहं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपत्स्ये' आ पूर्वोक्त सूत्रपाठ ग्रहण करवाभां आलोच्यो छे. 'से य संपट्टिओ असंपत्ते थेराय पुब्बामेव अमुहा सिया' आ प्रकटनो विचार करीने ते अकृत्य सेवी निर्ग्रन्थ त्यांथी स्थविराणी पासो आलोचना करवा भाटे याद्वी नीकले छे यत्तु ते निर्ग्रन्थ ते स्थविराणी पासो पडोयता पडेवां (जेटले के न्याये ते हल मार्गिभां ज हतो त्यारे) ते स्थविर वातादि दोषने कखे भूक बनी जाय छे. तथा तेओ तेने प्रायश्चित्त आह करवी शकता नथी 'से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' तो हे भदन्त ! ओवी परिस्थितिभां ते निर्ग्रन्थे आराधक] संयमने आराधक] कहेवाय के विराधक कहेवाय ? - आलोचना करवानो भाव हतो यत्तु उपर्युक्त स जोगो उभा थवाथी तेनाथी आलोचना थर्क शकी नही तो तेने आराधक कहेवा के विराधक ? ते प्रश्नो उत्तर आपता भडावीर प्रभु कहे छे- 'गोयमा !' हे गौतम !

विराधक ? तथा च आलोचना परिणती सत्यां, कथञ्चित्त्तदप्राप्तावपि आराधकत्वं स भवति, परिणामशुद्धेःसद्भावात् ।

‘सेय संपट्टिए असपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव अमुहे सिया’ स खलु निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः, गन्तव्यस्थानं न प्राप्तः आत्मनाच स्वयमेव पूर्वमेव अमुखः वानादिकारणेन मूकः स्यात् भवेत् ‘सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए ?’ हे भदन्त ! स निर्ग्रन्थः खलु किम् आराधको भवति किं वा विराधको भवति इति प्रश्नः ? भगवानाह—‘गोयमा ! आराहए, नो विराहए,’ हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो विराधको भवति २) तथा ‘सेय संपट्टिए असपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव थेराय कालं

अमण आराधकहीहै विराधक नहीं । क्यों कि उसके परिणाम शुद्धिकी और हैं । अतः आलोचना करनेकी परिणतिका उसमें सद्भाव होनेसे कथञ्चित् उस आलोचना की प्राप्ति नहीं होने परभी आराधकता ही संभवित होती है— विराधकता नहीं ।

‘सेय संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव अमुहे सिया’ अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं— हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ अमण स्थविरोके पास जानेके लिये वहांसे चले और चलते २ यदि वह बीच ही में मूक होजावे—तो क्या ऐसी स्थिति में वह आराधक है या विराधक है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं. ‘गोयमा !’ हे गौतम ! इस स्थिति में वह अमण निर्ग्रन्थ विराधक नहीं है—क्यों कि उसके परिणाम शुद्धिकी ओर अग्रेसर हो रहे हैं । ‘से य संपट्टिए

‘आराहए नो विराहए’ ते निर्ग्रन्थे आराधक न गल्ली शक्य, विराधक कडेवाय नहीं कारणके तेना परिणाम शुद्धिनी तरक्क छे. तेनामां आलोचना करवानी परिणुतिना सहसाव होवाथी, सन्नेगवशात् आलोचना नहीं थर्छ शकवा छतां पणु तेने आराधक न कही शकय — विराधक कही शकय नहीं.

से य संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव अमुहे सिया’ हुवे गौतम स्वामी महावीर प्रभुने अवेा प्रश्न पूछे छे के ‘हे भदन्त ! ते निर्ग्रन्थ स्थविरोनी पासे नवाने माटे रवाना थाय, परन्तु स्थविरोनी पासे पडोअता पडेवां भागिमां न ते भूक णनी नय, तो अवेी परिस्थितामां तेने आराधक कडेवाय के विराधक ?’.

उत्तर :- ‘गोयमा !’ हे गौतम ! अवेी परिस्थितिमां तेने आराधक न कडेवाय, विराधक कडेवाय नहीं कारणके तेना परिणाम शुद्धिनी तरक्क आगण वधी रवां होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न :- ‘से य संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव

करेज्जा' सच निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः गन्तव्यस्थानमप्राप्तः आत्मना च स्वयमेव पूर्वमेव स्थविराश्चेत् कालं कुर्युः 'सेणं भंते ! किं आराहए ? विराहए ?' हे भदन्त ! स खलु निर्ग्रन्थः किम् आराधको भवति, विराधको वा ? भगवानाह— 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो विराधकः, ३ 'सेय संपट्टिए असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव कालं करेज्जा, सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' सचानुसारः संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः आत्मना च स्वयमेव पूर्वमेव कालं कुर्यात् स खलु हे भदन्त ! किमाराधको भवति ? विराधको वा भवति ?

असंपत्ते अप्पणाय पुब्बामेव थेराय कालं करेज्जा' अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—वह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे प्रायश्चित्त आदि ग्रहण करनेके लिये स्थविरोंके पास चल दे—परन्तु जब तक वह उनके पास नहीं आपाना है कि इतने में वे स्थविर काल कर जाय—तो 'सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए' हे भदन्त ! वह श्रमण निर्ग्रन्थ आराधक होता है या विराधक होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! वह निर्ग्रन्थ श्रमण 'आराहए नो विराहए' आराधक होता है, विराधक नहीं । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि—'सेय संपट्टिए असंपत्ते, अप्पणाय पुब्बामेव कालं करेज्जा, सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए, यह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे तो चल देता है—परन्तु उन स्थविरोंके पास आनेसे पहिले यदि उसकी मृत्यु होती है—तो ऐसी हालत में वह आराधक है या विराधक है ? उत्तर में प्रभु

थेराय काल करेज्जा' हे भदन्त ! ते निर्ग्रन्थ आलोचयना आदि करवा निमित्ते त्याग्य स्वाना थाय, परन्तु ते स्थविरानि पासे पहुँचायता पहुँचा स्थविरा काण करी जाय तो 'से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' हे भदन्त ! ते निर्ग्रन्थ संयमनो आराधक गणाय के विधारक ?

भट्टावीर प्रभुने उत्तर :— 'गोयमा !' हे गौतम ! 'आराहए नो विराहए' ते निर्ग्रन्थने संयमनो आराधक न कहेवाय, विराधक कहेवाय नहीं.

गौतम स्वामीने प्रश्न :— 'सेय संपट्टिए असंपत्ते, अप्पणाय पुब्बामेव कालं करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' हे भदन्त ! ते निर्ग्रन्थ आलोचयना आदि करवा निमित्ते स्थविरानि पासे नवा माटे स्वाना थाय छे, परन्तु ते मर्त्तु पासे पहुँचायता पहुँचा मार्गभ्रं न काण करी जाय छे, तो तेने आराधक कहेवाय के विराधक ?

મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! આરાહણ, નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! સ નિર્ગ્રન્થઃ આરાધકો ભવતિ, નો વિરાધકો ભવતિ, ૪.

ઉક્તશ્ચ- ‘આલોચના પરિણઓ, સમ્મં સપટ્ટિઓ ગુરુસગાસે જેઝમરડ અંતરેચ્ચિય, તહાવિ સુદ્ધો ત્તિ ભાવાઓ ॥ ૧ ॥’

છાયા- આલોચના પરિણતઃ, સમ્યક્ સપ્રસ્થિતઃ ગુરુસકાશે,

યદિ મ્રિયતે અન્તરે ચેવ, તથાપિ શુદ્ધ ઇતિ ભાવતઃ ॥૧॥

ગૌતમ : પૃચ્છતિ- ‘સેય સંપટ્ટિણ સંપત્તે થેરાય અમુહા-સિયા’ સચ નિર્ગ્રન્થઃ સપ્રસ્થિતઃ પ્રસ્થાનં કૃતવાન્ અથચ સપ્રાપ્તઃ સ્થવિરપ્રદેશં ગતઃ, કિન્તુ સ્થવિરાશ્ચ યદિ અમુખાઃ મૂકાઃ સ્યુઃ વચનરહિતા ભવેયુઃ તદા ‘સે ણં મંતે ! કિં આરાહણ, વિરાહણ ??’ હે મદન્ત ! સ સ્વલ્લુ નિર્ગ્રન્થઃ કિમ્

કહતે હૈં- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આરાહણ નો વિરાહણ’ વહ નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ આરાધક હૈ, વિરાધક નહીં હૈ । ૪ ।

કહા મી હૈ- આલોચના પરિણઓ । ઇત્યાદિ તાત્પર્ય કહનેકા યહ હૈ કિ અચ્છી તરહસે આલોચનાદિ કરને મેં પરિણત હુઆ આત્મા ‘આલોચના કરનેકે લિયે ગુરુકે પાસ જાતા હૈ પરન્તુ યદિ વહ વીચ મેં કારણવશ મરણકો પ્રાપ્ત હોજાવે તો એસી સ્થિતિ મેં વહ આવકી અપેક્ષા શુદ્ધ આરાધકહી માના ગયા હૈ-વિરાધક નહીં ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં- ‘સેય સંપટ્ટિણ સંપત્તે થેરાય અમુહા સિયા’ વહ નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ ઉત્ત સ્થાનસે ચલ દેતા હૈ જહાં સ્થવિર હોતે હૈં. વહાં આમી જાતા હૈ-પરન્તુ યદિ વે સ્થવિર મૂક હો જાતે હૈં - વચન બોલને મેં અસમ્યર્થ બન જાતે હૈં-તો ‘સે ણં મંતે ! કિં આરાહણ વિરાહણ’ હે મદન્ત ! વહ નિર્ગ્રન્થ

ઉત્તર :- ‘ગોયમા ! આરાહણ નો વિરાહણ ?’ હે ગૌતમ ! તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થને આરાધક કહેવાય, વિરાધક કહેવાય નહીં કહું પણ છે-આલોચના પરિણઓ ઈત્યાદિ ‘આલોચના આદિ કરવાને પરિણત થયેલો આત્મા ગુરુની પાસે જવાને માટે ઉપડે છે ; પરન્તુ કોઈ કારણે માર્ગમાં જ તેનું મૃત્યુ થઈ જાય, તો એવી સ્થિતિમાં ભાવની અપેક્ષાએ તેને શુદ્ધ-આરાધક જ માનવામાં આવે છે, તેને વિરાધક માનવામાં આવતો નથી.’

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-‘સે ય સંપટ્ટિણ સંપત્તે થેરાય અમુહા સિયા’ હે મદન્ત ! તે નિર્ગ્રન્થ તે સ્થાનેથી ચાલી નીકળે છે અને સ્થવિરોની પાસે આવી પહોંચે છે પણ ખરો, પરન્તુ તે સ્થવિર મૂક બની જાય છે અને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાને અસમર્થ બની જાય છે, એવી પરિસ્થિતિમાં ‘સે ણં મંતે ! કિં આરાહણ,

आराधकः ? विराधकोवा भवेत् ? भगवानह- 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः स्थविरप्रदेशं प्राप्तश्चेत्तदा स्थविराणां मूकत्वेऽपि आराधक एव भवेत्, नो विराधक इति भावः, 'सेय संपट्टिए संपत्ते अप्पणाय' हे भदन्त ! सच निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः प्रचलितः, सप्राप्तः स्थविर-समीपं गतश्च, किन्तु आत्मानाच्च स्वयमेव चेत् अमुखः मूकः स्यात्तदा किं स आराधकः ? किंवा विराधको भवेदिति ? प्रश्नः, हे गौतम ! सप्राप्तः स स्वयमेव मूकोऽपि यदि भवेत्तदापि स आराधक एव नो विराधक इति 'एवं संपत्तेण वि आलावगा भाणियव्वाः यथा असंप्राप्तेन भाणिताः तत्र द्वौ

श्रमण आराधक है या विराधक है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'आराहए, नो विराहए' वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक ही है, विधायक नहीं है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'सेय संपट्टिए संपत्ते अप्पणाय अमुहे सिया से णं भंते ! किं आराहए, विराहए' वह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे तो चल देता है और जहां पर वे स्थविर हैं-वहां पर आभी जाता है-परन्तु वह आतेही मूक हो जाता है तो ऐसी हालत में वह अकृत्य स्थान के प्रतिसेवन करनेकी अपनी बातको उनसे प्रकट नहीं कर सकनेके कारण आराधक माना गया है कि विराधक माना गया है ! इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा' आराहए नो विराहए हे गौतम ! वहां आनेपर भी यदि वह अपने आप मूक होता है तो वह आराधकही माना गया है विराधक नहीं। 'एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा' जहेव असंपत्तेण' जिस तरहसे यहां पर असंप्राप्तको लेकर निर्ग्रन्थ

विराहए ?' ने निर्ग्रन्थने आराधक मानवो के विराधक ? 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! तेने आराधक मानवो जेधये-विराधक नही

गौतम स्वामीने प्रश्न :- से य संपट्टिए संपत्ते अप्पणाय अमुहे सिया-से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' हे भदन्त ! आलोचयना करवा निमित्ते त्यांथी उपडेवो ते श्रमणु स्थविरानी प.से आवी पणु ज्ञाय छे, पणु आवतानी साथेव ते पोते भूक थम ज्ञाय छे. जेवी परिस्थितिमां ते पोताना द्वारा थयेवा अकृत्य प्रतिसेवननी बात तेमने कही शकती नथी. तो तेने आराधक मानवो के विराधक ?

महावीर प्रभुने उत्तर :- 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' त्यां आव्या पाह भूक जनी जवाथी आलोचयना नही करी शकनार निर्ग्रन्थने आराधक न कही शकय, विराधक नही. 'एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा जहेव असंपत्तेण'

આલાપકૌ ઉક્તૌ, શેષૌ યથા-સચ સંપ્રસ્થિતઃ, સંપ્રાપ્તઃ પૂર્વમેવ સ્થવિરાશ્ચ કાલ કુર્યુઃ, સંઘ્ન ભદન્ત ! કિમ્ આરાધકઃ, કિંવા વિરાધકઃ ? ગૌતમ ! સ આરાધકઃ । સચ સંપ્રસ્થિતઃ સંપ્રાપ્તઃ આત્મના ચ પૂર્વમેવ કાલં કુર્યાત્, સંઘ્ન ભદન્ત ! કિમ્ આરાધકઃ ? કિંવા વિરાધકઃ ? ગૌતમ ! સ આરાધકઃ, નો વિરાધકઃ ઇતિ, 'ગૌતમઃ ! પૃચ્છતિ- 'નિગ્ગંથેણ ચ વહિયા વિયારભૂમિં વા,

અમણકે ચાર આલાપક કહે ગયે હૈં उसी तरहसे संप्राप्तको लेकर भी चार आलापक कहलेना चाहिये । इन में संप्राप्तको लेकर ये दो आलापक तो प्रकट ही किये जा चुके हैं । शेष दो आलापक संप्राप्तको लेकर इस प्रकारसे हैं—जैसे वह निर्ग्रन्थ अमण वहांसे चल देता है—परन्तु उसके आनेके पहिले ही यदि स्थविर काल कर जाते हैं, तो ऐसी स्थितिमें वह निर्ग्रन्थ अमण आराधक है या विराधक है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं. 'गोयमा' हे गौतम ! वह निर्ग्रन्थ अमण आराधक है, विराधक नहीं । इसी तरहसे वह निर्ग्रन्थ अमण वहांसे चल देता है—परन्तु स्थविरोंके पास पहुँचनेके पहिले ही वह मर जाता है—तो ऐसी दशा में क्या वह निर्ग्रन्थ अमण आराधक है या विराधक ? उत्तर में प्रभु कहते हैं— हे गौतम ! इस स्थिति में भी वह निर्ग्रन्थ अमण आराधक ही है—विराधक नहीं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'निग्गंथेण च वहिया वियारभूमिं वा, विहारभूमिं वा निक्खंतेण अन्नयरे अकिच्चट्टाणे

જેવી રીતે અસંપ્રાપ્ત (સ્થવિરોની પાસે ન પહોંચેલા) નિગ્ગંથને અનુલક્ષી ચાર આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે સંપ્રાપ્તને અનુલક્ષીને પણ ચાર આલાપક કહેવા જોઈએ. તેમાંના બે આલાપકો તો ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. (ત્યાં પહોંચેલા) નિગ્ગંથ વિષેના બીજા બે આલાપકો નીચે પ્રમાણે છે— હે ભદન્ત ! તે નિગ્ગંથ ત્યાંથી નીકળીને તે સ્થવિરોની પાસે પહોંચી જાય છે, પણ તે આલોચના આદિ કરે તે પહેલાં જો સ્થવિરો કાળ કરી જાય, તો તેને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક ? હે ગૌતમ ! નિગ્ગંથને આરાધક જ કહી શકાય, વિરાધક કહી શકાય નહીં હવે ચોથો આલાપક નીચે પ્રમાણે બતાવ્યો છે— તે નિગ્ગંથ આલોચના આદિ કરવા નિમિત્તે સ્થવિરોની પાસે જવા રવાના થાય છે અને તેમની પાસે પહોંચતાં જ મરણ પામે છે, તો તેને આરાધક કહેવો કે વિરાધક ? હે ગૌતમ ? તેને આરાધક કહેવો જોઈએ વિરાધક નહીં.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—'નિગ્ગંથેણ ચ વહિયા વિયારભૂમિં વા, વિહારભૂમિં વા નિક્કંતેણ અન્નયરે અકિચ્છટ્ટાણે પહિસેવિષ્'

विहारभूमिवा, निक्खन्तेणं अन्नयरे अकिच्चट्टाणे पडिमेविए' निर्ग्रन्थेन श्रमणेन च वहिः, विचारभूमिवा शरीरचिन्ताद्यर्थगमनं विहारभूमि वा ग्रामादौ गमनं निष्क्रान्तेन निर्गतेन अन्यतरद् एकतमस् अकृत्यस्थान श्रमणा-नुचितकार्याधिकरणस्थान प्रतिसेवितस् 'तस्सणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एवं' तस्य खलु निर्ग्रन्थरय एवं मनसि भावना भवति-इहेव अस्मिन्नेव तावत् अकृत्यस्थाने अहम् एवरीत्या एतत्स्थानम् आलोचयामि, प्रतिक्रमयामि, निन्दामि, गर्हे, चितोटयामि विगोधयामि, अकरणतया अभ्युत्तिष्ठामि, यथाहं प्रायश्चित्तं तप कर्म प्रतिपद्ये ततःपश्चात् स्थविराणामन्ति तम् आलोचयिष्यामि, यावत् तपःकर्म प्रतिपत्तौ सच सप्रस्थितः असप्राप्तः, स्थविराश्च पूर्वमेव

पडिसेविए' हे अदन्त ! बाहर शौच आदि की निवृत्ति के लिये या ग्राम आदि में जाने के लिये गये हुए श्रमण निर्ग्रन्थ से यदि किसी एक अकृत्यस्थान का-अनुचित कार्य के आश्रयभूत स्थानका प्रतिसेवन हो जाता है और 'तस्स णं एवं भवइ' उसके बाद उसके मन में तब ऐसी भावना उठती है कि मैं यहीं पर पहिले इस अकृत्यस्थान की आलोचना कर लेता हूँ, प्रतिक्रमण कर लेता हूँ, निन्दा कर लेता हूँ, गर्हा कर लेता हूँ उसके अनुबन्ध को छेद डालता हूँ. प्रायश्चित्त लेकर पापपङ्क (पापरूपी कीचड़)को दूर कर देता हूँ और अब अविध्य में ऐसा नहीं करने की प्रतिज्ञा लेता हूँ तथा यथायोग्य प्रायश्चित्तरूप तपकर्म को स्वीकार करता हूँ बाद में स्थविरों के पास जाकर मैं इसकी आलोचना कर लूँगा, यावत् तपवर्त्म स्वीकार कर लूँगा । इस प्रकार का विचार कर वह वहाँ से अकृत्यस्थान से चल देता है ।

हे लङ्ग ! बाहर शौच आदिनी निवृत्तिने भाटे अथवा ग्राम आदिमां जवाने भाटे नीकणेला ठेाँ अेक श्रमण निर्ग्रन्थ द्वारा जे ठेाँ अेक अकृत्य स्थाननु-अनुचित कार्याना आश्रयभूत स्थाननु-प्रतिसेवन थछ जाय अने तयार भाइ 'तस्स णं एवं भवइ' तेना मनमां तेवी भावना थछ आवे डे डुं अहीज पडैलां ते आ अकृत्यस्थाननी आलोचयना करी लउ, प्रतिक्रमण करी लउ, निन्दा करी लउ, गर्हा करी लउ, तेना अनुगमननु छेदन करी नाथु, प्रायश्चित्त लधने पापपङ्कने दूर करी नाथु, अविध्यमा ओवुं न करवानी प्रतिज्ञा लउ अने यथायोग्य प्रायश्चित्त इप तपकर्मना स्वीकार करी लउ, तयार भाइ डुं स्थविरो पासे जधने तेनी आलोचयने आदि करी लधथ [अही तपकर्मना स्वीकार पर्यन्तनु पूर्वोक्त इयन भइल करवुं] आ प्रभाणु विचार करीने ते त्पाथी-अकृत्यस्थानेथी स्थविरेनी पासे जवाने भाटे उपडेछे, पणु ते स्थविरेनी पासे पडोये

असुखाः स्युः, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः ? विराधकोवा भवेत् ? गौतम ! स आराधको भवेत्, नो विराधकः स्यात्, 'एत्थवि एतेचेव अट्ठ आलावगा, भाणियव्वा, जाव नो विराहए' एवमेतान्यष्टौ पिण्डपातार्थं गृहपतिकुले प्रविष्टस्य, एवं विचारभूम्यादावट्ठ, एवं विहारभूमिग्रामादौ गमनेऽष्टौ. एवमेतानि चतुर्विंशतिः सूत्राणि भवन्ति । 'निग्गंथेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्सणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं' निर्ग्रन्थेन श्रमणेन च ग्रामानुगामं व्यतिव्रजता परिभ्रमता इत्यर्थः

चलते २ वह स्थविरों के पास नहीं पहुंच पाता है कि इतने में स्थविर सूक हो जाते हैं । तो ऐसी दशा में हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक होता है या विराधक होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वह निर्ग्रन्थ श्रमण ऐसी दशा में आराधक ही होता है विराधक नहीं । 'एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए' जिस प्रकार से पिण्ड ग्रहण की इच्छा से गृहपति के घर पर गये हुए निर्ग्रन्थ श्रमण के आठ आलापक कहे गये हैं-उसी तरह से विचारभूमि आदि में गये हुए श्रमण निर्ग्रन्थ के आठ आलापक कहे गये हैं, इसी तरह से विहारभूमि-ग्रामादि में जाने पर आठ आलापक कहे गये हैं । इस तरह ये २४ आलापक होते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'निग्गंथेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं' एक ग्राम से दूसरे ग्राम

ते पंडला तो ते स्थवर भूय थम नय छे. तो हे भदन्त ! आ परिस्थितिमां आलोचयना आदि नही करी शकना ते निग्रंथने आराधक गणी शकय के विराधक ?

उत्तर :- हे गौतम ! ओवा परिस्थितिमां तेने आराधक न मानी शकय, विराधक नही 'एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए' अहार प्राप्तिनी ध्विच्छथी डोअ गृहस्थने घेर गयेला श्रमणनिग्रंथ विषे ने प्रकारना आठ आलापक कहेवामां आव्या छे, ओवा न आठ आलापक निहारभूमि आदिमां गयेला श्रमणनिग्रंथ विषे पणु कहेवा नेधये. ओन प्रमाणे विहारभूमि [ग्रामादि] मां गयेला निग्रंथना पणु आठ आलापक होवा नेधये. आ रीते कुल २४ आलापक थाय छे.

हुवे गौतम स्वामी महावीर प्रभुने ओवा प्रश्न पूछे छे के 'निग्गंथेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं' इत्यादि. ओक गामथी भीने गाम विहार करतां श्रमणनिग्रंथ द्वारा

અન્યતરત્ એકતમમ્ અકૃત્યસ્થાનમ્ પ્રતિસેવિતમ્, તમ્ય નિર્ગન્યસ્ય સ્વલ્
 ઇવંરીત્યા મનસિ ભાવના ભવતિ-ઈઠૈવ તાવત્ અકૃત્યસ્થાને અહમ્ એતત્સ્થાનમ્
 આલોચયામિ, પ્રતિક્રામામિ, નિન્દામિ, ગર્હૈ, વિત્રોડયામિ, વિગોધયામિ,
 અકરણયા અભ્યુત્તિષ્ઠામિ યથાઈ પ્રાયશ્ચિત્ત તપઃકર્મ પ્રતિપદ્ય. તતઃપશ્ચાત્
 સ્થવિરાણામન્તિવમ્ આલોચયિષ્યામિ, યાવત્-તપઃ કર્મ પ્રતિપત્સ્યે, સ ચ સંપ્રસ્થિતઃ
 અસંપ્રાપ્તઃ, સ્થવિરાશ્ચ પૂર્વમેવ અમુખાઃ સ્યુઃ, સ સ્વલ્ ભદન્ત ! કિમ્ આરાધકઃ,

મેં વિચરણ કરતે હુએ નિર્ગન્ય શ્રમણ કે દ્વારા જવ કોઈ અકૃત્યસ્થાન
 કા સેવન કર લિયા જાતા હૈ તવ ડમકે મન મેં એસા વિચાર આતા
 હૈ કિ મેં પહિલે ઇસો અકૃત્યસ્થાન પર ઇસ અકૃત્યસ્થાનકી
 અલોચના કરલેતાહૂં, પ્રતિક્રમણ કરલેતાહૂં, નિન્દા કરલેતાહૂં, ગર્હા
 કરલેતાહૂં ઇસકે અનુબંધકો છેદ ડાલતા હૂં, પ્રાયશ્ચિત્ત લેકર પાપ-
 પંકકી શુદ્ધિ કરલેતાહૂં-ભવિષ્ય મેં અવ એસા મુદ્ધસે ન હો ઇસકે
 લિયે તૈયાર હુઆ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ કર્મકો સ્વીકાર કરતા હૂં-
 વાદ મેં સ્થવિરોંકે પાસ જાકર મેં ઇસકી આલોચના કરલૂંગા યાવત્
 તપકર્મકો સ્વીકાર કરલૂંગા । ઇસ પ્રકારકી ભાવનાસે પ્રેરિત હુઆ વહ
 અકૃત્ય સ્થાન સેવી નિર્ગન્ય શ્રમણ ડમ અકૃત્ય સ્થાનસે સ્થવિરોંકે
 પાસ ચલ દેતા હૈ । પરન્તુ જવ તક વહ નિર્ગન્ય શ્રમણ ડનકે પાસ
 નહીં આપાના-તવતક વે સ્થવિર મૂગે વન જાતે હૂં-ડસે પ્રાયશ્ચિત્ત
 દેને મેં અક્ષમ હો જાતે હ-ચોલ નહીં સકતે હૂં-એસી પ્રિયિતિ મેં હે
 ભદન્ત ! વહ નિર્ગન્ય શ્રમણ આરાધક હૈ યા વિરાધક ? ઉત્તર મેં

જ્યારે કોઈ અકૃત્ય સ્થાનનું સેવન થઈ જાય છે, ત્યારે તેના મનમાં એવી ભાવના થાય છે
 કે હું અહીં જ આ અકૃત્ય સ્થાનની આલોચના કરી લઉં છું, પ્રતિક્રમણ કરી લઉં છું,
 નિન્દા કરી લઉં છું, ગર્હા કરી લઉં છું, તેના અનુબંધને છેદી નાખું છું, પ્રાયશ્ચિત્ત
 લઈને પાપપકડને ઘોઈ નાખું છું, ભવિષ્યમાં એવું ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું અને
 યથા યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરી લઉં છું. ત્યાર બાદ અગ્નિરની પાસે
 જઈને હું તેની આલોચના આદિ કરી લઉં અને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરીશ
 આ પ્રમાણે અકૃત્ય સ્થાનની આલોચના આદિ કરવાની ભાવનાથી પ્રેરિત થયેલો તે નિર્ગન્ય તે
 અકૃત્ય સ્થાનેથી સ્થવિરની પાસે જવાને નીકળે છે પણ તે નિર્ગન્ય તે સ્થવિરની પાસે
 પહોંચતા પહેલાં તે સ્થવિર વાર્તાદિ દોષથી ભૂંગા થઈ જાય છે તેથી તેઓ તેને પ્રાયશ્ચિત્ત
 દેવાને અસમર્થ બની જાય છે હે ભદન્ત ! આ પરિસ્થિતિમાં આલોચના આદિ ન કરી
 શકનાર તે શ્રમણનિર્ગન્યને આરાધક કહી શકાય કે વિરાધક કહેવાય ?

विराधको वा ? हे गौतम ! स आराधकः, नो विराधकः 'एत्थवि ते चेव अट्ठ आलापका भाणियन्वा जाव नो विराहए' अत्रापि ग्रामानुग्रामव्यतिव्रजन-
विषयेऽपि ते चेव उपर्युक्ताश्चत्वार असंप्राप्त विषयकाश्चत्वारश्च संप्राप्तविषयका
अट्ठ आलापका भाणितव्या यावत् नो विराधकः' इत्यन्तम्, 'एवं रीत्या निर्ग-
न्थस्याराधकत्वं प्रतिपाद्य निर्गन्थ्या आराधकत्वं प्रतिपादयति—'निर्गन्थी ए य
गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडि
सेविए' निर्गन्थ्या श्रमणया साध्व्या च गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया
आहाग्राहणेच्छया अनुप्रविष्टया अन्यतरद् एकतमम् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्,

प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! ऐसी स्थिति होने पर भी वह निर्गन्थ
श्रमण आराधक ही है विराधक नहीं। इस विषय में भी असंप्राप्त
विषयक ४ आलापक और संप्राप्तविषयक ४ आलापक इस प्रकार
आठ आलापक कहना चाहिये। और ये आठ आलापक 'यावत्
वह विराधक नहीं है' यहां तक कहना चाहिये ! इस तरह यहां
तक निर्गन्थ श्रमण में आराधकता प्रतिपादन करके अब सूत्रकार
निर्गन्थी-साध्वीमें इसी विषयको लेकर आराधकताका प्रतिपादन करते
हैं इसमें गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं— 'निर्गन्थीए य गाहावइकुलं
पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए'
गाथापतिके घर पर आहार लेनेकी इच्छासे गई हुई किसी साध्वीके
द्वारा यदि किसी एक अकृत्यस्थानका प्रतिसेवन बन गया होवे—

तेनो उत्तर आपना महावीर प्रभु कहे छे के डे गौतम ! ओवी परिसिथितिमां तेने
आराधक न मानी शकय विराधक मानी शकय नहीं' आ विषयने अनुसक्षीने पणु
असंप्राप्त [स्थविर पास पड़ेथी न शकेला] निर्गन्थ विषेना यार आलापक अने
संप्राप्त [स्थविर पास पड़ेथी सुकेला] निर्गन्थ विषेना यार आलापक, ओम कुल
आठ आलापक कहेवा जेथेओ आ रीते अहाँ सुधीना निवेयन द्वारा श्रमणनिर्गन्थमां
सूत्रजरे आराधकतानु प्रतिपादन थ्युं छे, डेवे तेओ निर्गन्थी [साध्वी] मां पणु ओज
परिसिथितेनी अपेक्षाओ आराधकतानु प्रतिपादन करे छे—

डेवे साध्वीनी अपेक्षाओ गौतम आपनी महावीर प्रभुने ओवे प्रश्न पूछे छे के—
'निर्गन्थीए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे
पडिसेविए' कोष गृहस्थने घर आहार प्राप्तिला भोज्याथी गयेलां कोष साध्वी द्वारा
कोष ओक अकृत्यस्थाननु प्रतिसेवन थध गयुं होय, तीसे णं एवं भवइ' अने त्यारु

‘तीसे जं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि’ तस्या मनसि खलु एवं भावना भवति-इहेव अत्रैव तावत् अकृत्यस्थाने अन्म एतस्य स्थानस्य एतद् अकृत्यस्थानम् आलोचयामि स्वं मनसि, यावत् प्रतिक्रामामि-मिथ्यादुष्कृतं ददामि, निन्दामि, गर्हं, विचारयामि विशोधयामि, अकरणतया अभ्युत्तिष्ठामि यथाहं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपद्य, ‘तओपच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि जाव पडिवज्जिस्सामि’; ततः पश्चात् प्रवर्तिन्याः साध्व्याः अन्तिकं समीपम् आलोचयिष्यामि, यावत् तपःकर्म प्रतिपत्स्य स्वीकरिष्ये, ‘मा य संपट्ठिया असंपत्ता पवत्तिणीय अमु-

‘तीसेजं एवं भवइ. इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि’ और बन जाने पर फिर उसके मन में तेसी भावना आ गई होवे कि मैं पहिले अपनेही मनसे इसी अकृत्यस्थानपर इस अकृत्यस्थानकी आलोचना करलेती हू-यावत् प्रतिक्रमण करलेती हू-मिथ्यादुष्कृत देती हू, निंदा करलेतोहू, गर्हाकर लेती हू, इसके अलुबधको छेद लेती हू, प्रायश्चित्त के लेनेसे पापपङ्कका (पापरूपीकीचड) प्रक्षालन करलेती हू, आगे ऐसा कार्यमुझसे न बने इसके लिये मैं अपने आपको तैयार करलेतीहू तथा यथायोग्य प्रायश्चित्त रूप तपकर्मको स्वीकार करती हू, इस प्रकारसे वह अपने मनसे मनमें सब कुछ पूर्वोक्त रूपसे करके ‘तओपच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि’ बाद में ऐसा विचार और करती है कि मैं अब यहांसे चलकर प्रवर्तिनीके पास जाऊंगी और उनसे आलोचना करूंगी, यावत् तपःकर्म स्वीकार करूंगी। इस प्रकारसे विचार कर ‘सायसंपट्ठिया असंपत्ता

आह तेना मनमा येवी लावना पेदा थाय छे के ‘इहेव-ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि’ पढेला तो हु अर्हो ज [आ अकृत्य स्थान परज] आ अकृत्य स्थानना आलोचना करी लउं छु, प्रतिक्रमण करी लउं छु, निंद तथा गर्हा करी लउं छु, तेना अनुण धने छेदी नापु छु-प्रायश्चित्त लधने पापपङ्कने धोई नापु छु, लविष्यमा येवु न करवाने निश्चय करे छु, अने यथायोग्य प्रायश्चित्त रूप तपकर्मने स्वीकार करी लउं छु आ प्रमाणे अतःकरण पूर्वक करीने ‘तओ पच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि’ ते प्रवर्तिनी [वृद्ध साध्वी] पास, जधने आ अकृत्यसेवननी आलोचना आदि करीने प्रायश्चित्त रूप लेवाने विचार करे छे आ प्रमाणे विचार करीने ‘सा य संपट्ठिया

હાં સિયા' સા ચ નિર્ગન્થી સંપ્રસ્થિતા સ્વસ્થાનાત્ પ્રચલિતા કિન્તુ અસંપ્રાપ્તાઃ પ્રવર્તિનીસમીપં નોપગતા માર્ગેસ્થિતા એવ તાવત્ પ્રવર્તિની સાધ્વીચ અમુખા મૂકા વાતાદિદોષવશાત્ વચનરહિતા સ્યાત્, 'સા ણં મંતે ! કિં આરાહિયા, વિરાહિયા ? હે મદન્ત ! સા આલોચનાર્થે ગન્તું પ્રવૃત્તાઃ નિર્ગન્થી સ્વલુ કિમ્ આરાધિકા ? વિરાધિકા વા ભવેત્ ? મગવાનાહ - 'ગોયમા ! આરાહિયા, નો વિરાહિયા' હે ગૌતમ ! સા નિર્ગન્થી આરાધિકા સ્યાત્ નો વિરાધિકા સ્યાત્, 'સા ય સંપટ્ટિયા જહા નિગ્ગંથસ્સ તિન્નિગમા મણિયા, એવં નિગ્ગંથીએવિ તિન્નિ આલાવગા માણિયવ્વા, જાવ આરાહિયા નો વિરાહિયા સા ચ નિર્ગન્થી સાધ્વી સંપ્રસ્થિતા યથાનિગ્ગન્થસ્ય ત્રયોગમા આલાપકા મણિતાઃ એવંતથૈવ નિગ્ગન્થ્યાઃ સાધ્વ્યા અપિ ત્રયઃ આલાપકા મણિતવ્યાઃ, તથાહિ-વસા સંપ્રસ્થિતા

પ્રવર્તિનીય અમુહા સિયા ' વહ ઉસ અકૃત્યસ્થાનસે ચલ દેતી હૈ- પરન્તુ યહ વહાં પહુવ નહીં પાતી હૈ રાસ્તે મેં હી રહતી હૈ કિં હતને મેં વહ પ્રવર્તિની વાતાદિદોષવશ અમુખ-મૂક હો જાતી હૈ । તો એસી હાલત મેં ' સાણં મંતે ! કિં આરાહિયા વિરાહિયા ' હે મદન્ત ! વહસાધ્વી જો કિં આલોચનાકે લિયે ચલી જા રહી હૈ કયા આરાધિકા હૈ યા વિરાધિકા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' આરાહિયા નો વિરાહિયા ' વહ નિર્ગન્થી-સાધ્વી આરાધિકા હૈ કિન્તુ વિરાધિકા નહીં હૈ । ' સાયસંપટ્ટિયા ' જહા નિગ્ગંથસ્સ તિન્નિ ગમા મણિયા એવં નિગ્ગંથીએવિ તિન્નિ આલાવગા માણિયવ્વા, જાવ આરાહિયા, નો વિરાહિયા ' જિસ પ્રકારસે સંપ્રસ્થિત હુએ નિર્ગન્થકે અસંપ્રાપ્ત વિષયક તોન આલાપક કહે ગયે હૈ, ઉસી પ્રકારસે સંપ્રસ્થિત હુઈ સાધ્વીકે

અસંપ્રાપ્ત પ્રવર્તિની ય અમુહા સિયા ' તે ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે, પણ તે ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં તે તે પ્રવર્તિની વાતાદિ દોષને લીધે મૂક બની જાય છે. તેથી તે સાધ્વીજીને પ્રાર્થાશ્રિત આપીશકતા નથી. તે એવી પરિસ્થિતિમાં ' સા ણં મંતે ! કિં આરાહિયા, વિરાહિયા ? ' આલોચના ન કરી શકનાર તે સાધ્વીને સંયમની આરાધિકા કહી શકાય કે વિરાધિકા કહેવાય ? તેનો ઉત્તર આપના મહાવીર પ્રભુ કહે છે- ' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' આરાહિયા, નો વિરાહિયા ' તે સાધ્વીને સંયમની આરાધિકા જ કહી શકાય, વિરાધિકા કહેવાય નહીં. ' સા ય સંપટ્ટિયા જહા નિગ્ગંથસ્સ તિન્નિ ગમા મણિયા એવં નિગ્ગંથીએવિ તિન્નિ આલાવગા માણિયવ્વા, જાવ આરાહિયા, નો વિરાહિયા ' આલોચના આદિ કરવા માટે સ્થવિર પાસે જવાને માટે ઉપડેલા નિર્ગન્થના અસંપ્રાપ્ત સ્થિતિ વિષયક ત્રણ આલાપક કરવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે

અસંપ્રાપ્તા આત્મના અમુખા સ્યાત્ ? સા સંપ્રસ્થિતા અસંપ્રાપ્તા, પ્રવર્તિની કાલં કુર્યાત્ ? સા સંપ્રસ્થિતા અસંપ્રાપ્તા આત્મનૈવ કાલં કુર્યાત્ ૩, સા કિમ્ આરાધિકા, વિરાધિકા વા ? ગૌતમ ! સા આરાધિકા ભવેત્, નો વિરાધિકા સ્યાત્ ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છ-આરાહિયા, નો વિરાહિયા ?’ હે ભદન્ત ! તત્ અથ કેનાર્થેન એવમુચ્યતે-આરાધિકા, નો વિરાધિકા ઇતિ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ-ગોયમા ! સે જહાનામ-કેહપુરિસે એગં મહં ઉન્નાલોમં વા, ગયલોમં વા, સળલોમં વા કપ્પાસલોમં વા, તળમ્મયં

અસંપ્રાપ્તવિષયક ત્રીજા આલાપક કહના ચાહિયે-જૈસે-વહ અપને અકૃત્ય સ્થાનસે આલોચના ગ્રહણ કરનેકે લિયે પ્રવર્તિનીકે પાસ ચલદેતી હૈ. પરન્તુ વહાં પહુંચનેસે પહિલે વહ મૂક ચન જાતી હૈ ? સાધ્વી વહાંસે ચલદેતી હૈ પર વહાં તક વહ નહીં આપાતી હૈ વીચહી મેં કાલકર જાતી હૈ- ઇન સવ હાલતોં મેં હે ભદન્ત ! વહ સાધ્વો આરાધિકા માની ગઈ હૈ યા વિરાધિકા માની ગઈ હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! વહ સાધ્વી આરાધિકા માની ગઈ હૈ, વિરાધિકા નહીં. અવ ગૌતમ ઇસ વિષય મેં કારણ જાનનેકી ઇચ્છાસે ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છ આરાહિયા નો વિરાહિયા’ પ્રશ્નસે એસા પૂછ રહે હૈ હે ભદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણસે કહતે હૈં કિ યે સવ આરાધક હી હોતે હૈં-વિરાધક નહીં હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સે જહા નામ-કેહ પુરિસે એગં

પ્રવર્તિની પાસે જવાને ઉપડેલા સાધ્વીની અસંપ્રાપ્ત સ્થિતિ વિષયક ત્રણ આલાપકો કહેવા બેઠેલા જોએ (૧) તે આલોચના આદિ કરવાને માટે પ્રવર્તિની પાસે જવાને ઉપડે છે પણ ત્યાં પહોંચતા પહેલાં પોતે જ મૂક બની જાય છે. (૨) સાધ્વી ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે પણ ત્યાં પહોંચતા પહેલાં પ્રવર્તિની કાળ કરી જાય છે. (૩) સાધ્વી ત્યાંથી નીકળે છે પણ પ્રવર્તિની પાસે પહોંચતા પહેલાં રસ્તામાં પોતે જ કાળ કરી જાય છે હે ભદન્ત ! આ ત્રણ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં આલોચના ન કરી શકનાર સાધ્વીને આરાધિકા માનવી કે વિરાધિકા માનવી ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે- ‘ગોયમા ! ઇત્યાદિ’ હે ગૌતમ ! તે સાધ્વીને આરાધિકા જ કહી શકાય, વિરાધિકા કહેવાય નહીં

હવે આ પ્રકારના જવાબનું કારણ બતાવવા નિમિત્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને નવે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- ‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્છ, આરાહિયા નો વિરાહિયા ?’ હે ભદન્ત ! આપ આ કારણે તેમને આરાધક કહો છો ? તેમને વિરાધક ન કહેવાનું શું કારણ છે ?

‘वा,’ हे गौतम ! तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः एकं महत् उर्णालोम वा, (मेपलोमा) गजलोम वा, गणलोम वा, कार्पासलोम वा, तण सूत्रं वा, ‘दुहा वा तिहा वा, संखेज्जहा वा, छिदित्ता, अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा द्विधा वा, त्रिधा वा, सख्यातधा वा छित्वा अग्निकाये प्रक्षिपेत् ‘से नूनं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढेत्ति वत्तव्वं सिया ? हे गौतम ! तत् उर्णालोमादिकम् नूनं किम् छिद्यमानं द्विधा क्रियमाणं छिन्नं प्रक्षिप्यमाणं पक्षिप्तं, दह्यमानं दग्धमिति वक्तव्यं स्यात् ? गौतम आह—‘हंता

महं उन्नालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोम वा, तणसूत्रं वा’ जैसे कोई एक पुरुष शेष के चालों के ढेर को-ऊनको हाथी के रोम के ढेर को, सणको, कपास को तथा घास के रस्से को ‘दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिदित्ता’ दो टुकड़े करके तीन टुकड़े करके अथवा संख्यात टुकड़े करके ‘अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा’ अग्निकाय में-अग्नि में डाल देता है । से नूनं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढेत्ति वत्तव्वं सिया’ तो हे गौतम ! उस छेदे जाते हुए ऊन आदि पदार्थ में ‘वह छिन्न हो गया’ छेद दिया गया-इस तरह से वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है न ? अग्नि में डाले जाते हुए उसमें ‘वह अग्नि में डाल दिया गया’ ऐसा वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है न ? इसी तरह जलते उन ऊन आदिकों में ‘वे जल गये’ इस प्रकार से वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है न ? इसके

उत्तर :- ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से जहा नामए केइ पुरिसे एगं महं उन्नालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूत्रं वा’ जेभडे डोछ ओक पुरुष धैयाना वाण-ऊनना ढगलाने, हाथीना वाणना ढगलाने, शयुना देसाने, कपासना देसाने, तथा घासना टुकडाने (द्वारडाने) ‘दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिदित्ता’ जे, तथ अथवा असंख्य टुकडा करीने ‘अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा’ अग्निमां नाप्पी दे छे ‘से नूनं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढेत्ति वत्तव्वं सिया’ तो हे गौतम ! ते छेदछे रहेछा उन आदि पदार्थनि भाटे ‘तेने छेदी नाभवामां आव्या’, जेवो प्रयोग थाय छे के नही ? अग्निमां नाभवामां आवता पदार्थने भाटे ‘अग्निमां नाप्पी देवाये’, जेवो प्रयोग थाय छे के नही ? अग्निमां जणतां ने जिन आदि पदार्थने भाटे ‘अग्निमां जणी गया’, जेवो प्रयोग थाय छे के नही ? आ प्रकारे वर्तमानकालमा भूतकालने प्रयोग थाय छे के

ભગવં ! છિજ્જમાણે છિન્ને જાવ દહ્દહેતિ વત્તવ્વં સિયા' હે ભગવન્ ! હન્ત સત્યમ્ તદ્ ડર્ણાલોમાદિકં છિદ્ધમાનં છિન્નં યાવત્ પ્રક્ષિપ્યમાણં પ્રક્ષિપ્તં, દહ્મમાનં દગ્ધમિતિ વત્તવ્વં સ્યાત્ ભવેત્ ।

एवञ्च क्रियाकरणकालभूतकालयोरभेदेन प्रतिक्षणं प्रतिक्षणं कार्यस्य निष्पत्त्या यथा छिद्यमानं वस्तु छिन्नमिति व्यपदिश्यते तथैव आलोचना परिणामे सति असौ

उपर गौतम कहते हैं 'हंता, भगवं छिज्जमाणे छिन्ने जाव दहेत्ति वत्तव्वं सिया' हां भदन्त ! छेदे जाते हुए उन आदि पदार्थों में वे छिन्न हो चुके हैं इस प्रकारसे वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है इसी तरह से अग्नि में डाले जाते हुए उनमें वे डाले जा चुके हैं ऐसा वर्तमान कालमें भूतकाल का प्रयोग होता है और इसी तरह से जलते हुए उनमें वे जले हैं ऐसा वर्तमान काल में भूतकालका प्रयोग होता है । तात्पर्य कहनेका यह है कि जो काल क्रिया करने का है उस काल में और जो काल बीत चुका है ऐसे भूतकाल में अभेद जब मान लिया जाता है तब ऐसा कथन हो जाता है । कार्य की निष्पत्ति होने का जो समय है वह वर्तमान काल क्रियाकरण काल है । अर्थात् यह काल क्रिया की निष्पत्ति का होता है और भूतकाल क्रिया की निष्पत्ति हो चुकने का होता है । परन्तु जब दोनों कालों में अभेद मान लिया जाता है तब ऐसा व्यवहार होता है इसीलिये 'छिद्यमान' वस्तु में 'छिन्न' ऐसे व्यपदेश होने

નહીં ? તેને ઉત્તર આપતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે- 'હંતા, ભગવં છિજ્જમાણે છિન્ને જાવ દહ્દહેતિ વત્તવ્વ સિયા' હા, ભદન્ત ! છેદાઇ રહેલા ઊન આદિ પદાર્થને માટે 'છેદાઈ ગયા', એવો પ્રયોગ થાય છે, ચાણકમાં નાખવામાં આવતા ઊન આદિ પદાર્થને માટે 'અગ્નિમાં નાખી દેવામાં આવ્યા', એવો પ્રયોગ થાય છે અને અગ્નિમાં બળતા ઊન આદિ પદાર્થ માટે 'અગ્નિમાં બળી ગયા' એવો પ્રયોગ પણ થાય છે આ રીતે વર્તમાનકાળમાં ભૂતકાળનો પ્રયોગ થાય છે ખરો. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે- ક્રિયા કરવાનો જે કાળ છે તેમાં જે કાળ વ્યતીત થઈ ચુક્યો છે એવા ભૂતકાળમાં ન્યારે અભેદ માની લેવામાં આવે છે ત્યારે આ પ્રકારનું કથન થાય છે કાર્યની નિષ્પત્તિ થવાનો જે સમય છે તે વર્તમાનકાળ-ક્રિયાકરણ કાળ છે-એટલે કે કાર્ય થવાનો જે કાળ તે વર્તમાનકાળ છે. પણ ક્રિયાની નિષ્પત્તિ થઈ ચુકવાનો જે કાળ છે તે ભૂતકાળ છે પણ ન્યારે તે બંને કાળોમાં અભેદ માની લેવામાં આવે છે, ત્યારે આ પ્રકારનો પ્રયોગ થાય છે. તેથી 'છિદ્યમાન' છેદાતી વસ્તુમાં 'છિન્ન' છેદાઈ ચુકેલીનો વ્યપકાર

निर्ग्रन्थः आराधनाप्रवृत्तौऽपि आराधक एवोच्यते, नो विराधकः इत्याशयः। भगवान् स्वयमेव दृष्टान्तान्तरमाह—से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुगयं वा, मंजिद्दादोणीए पक्खिवेज्जा’ ‘तत् अथ यथा वा कश्चित् पुरुषो वस्त्रम् अहतं वा प्रत्यग्रम्, धोतं वा प्रक्षालितम् तन्तुगतं वा सद्य उद्धृतम् मञ्जिष्ठा मे कोई बाधा नहीं आती है। इसी तरह से आलोचना करने की परिणति से युक्त हुए निर्ग्रन्थ श्रमण तथा निर्ग्रन्थी साध्वी में भी जो कि वर्तमान में आराधना करने में प्रवृत्त हो रहा है ‘आराधक ही है’ ऐसा भूतकालिक प्रयोग होने में कोई बाधा नहीं आती है। क्योंकि वह वर्तमान में आराधक होने की ओर अग्रसर हो रहा है अतः वह आराधक ही हो चुका है ऐसा कह दिया जावे तो इसमें कोई क्षति नहीं होती है। इसी बात को प्रभु दूसरे दृष्टान्त द्वारा समर्थित करते हैं ‘से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुगयं वा मंजिद्दादोणीए पक्खिवेज्जा’ जैसे कोई पुरुष जुलाहा करके (जुलाहों-माने कपडा बुननेका यंत्रपर) तैयार किये हुए वस्त्रको पूरे के पूरे रूप में उतार कर एक मंजिष्ठा राग-रंग के पात्र में रंगने के लिये डाल देता है—तो जब लोग उससे पूछते हैं कि कहो भाई ! वह वस्त्र रंग गया है न ? तब वह उस पात्र में डाले हुए वस्त्र को कह देता है कि हां भाई ! वह वस्त्र रंग गया है—यद्यपि वह अभी रंगने की ओर अग्रसर हो रहा है। परन्तु उसे ‘रंग चुका’ ऐसा जो भूतकालिक

करवाया कोस बाधा नउते। नथी, जेज्ज प्रमाणे आलोचनो करवानी परिणुति (साधना) थी युक्त थयेला अने वर्तमानमा आराधना करवाने प्रवृत्त थछ रहेला श्रमण निर्ग्रन्थ तथा निर्ग्रन्थी (साध्वी) ने माटे ‘तेज्जो आराधक ज छे’, जेवो भूतकालिक प्रयोग करवामा कोस मुशेकी नउती नथी, कारणके तेज्जो वर्तमानमा आराधक थवाने अग्रसर थछ रहेला छे, तेथी तेज्जो आराधक थछ युक्त्या छे, जेवुं कडेवामा आवे तो कोस बाधा नउते। नथी, आ वातनु वधु समर्थन करवाने माटे सूत्रकार भीणु दृष्टान्त आवे छे।

‘से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुगयं वा, मंजिद्दादोणीए पक्खिवेज्जा’ जेमे कोस पुरुष (वस्त्रकर) साणपर तैयार करेला कपडने आवे आयुं उतारीने मंजिष्ठना-रंगथी लरेला पात्रमा रंगवने माटे जेवोणी हे छे हुवे तेने कोस माणुस पूछे के ‘साध ! ते वस्त्र रंगाछ गयुं छे-के नही ?’ जे के ते वस्त्र रंगाछ गयुं-छोवुं नथी, ‘परंतु हुज तेना उपर रंग यडवानी कियो थाकु ज छीय छे, छती यज्ज येदी-चलुक-जवण आवे छे के ‘हां साध ! ते रंगाछ गयुं छे’ आधी रीते रंगाछ

દ્રોણ્યાં મઙ્ગિજ્ઞાસારાગભાષ્ઠે પ્રક્ષિપેત્ 'સે ણૂણં ગોયમા ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિત્તે, પક્ષિપ્પમાણે પક્ષિત્તે, રજ્જમાણે રજ્જેત્તિ વત્તવ્વં સિયા ! તત્ વસ્સમ્ નૂનમ્ ઉત્ક્ષિપ્પમાણમ્ ઉત્ક્ષિપ્પત્તમ્ પ્રક્ષિપ્પમાણં પ્રક્ષિપ્પત્તમ્, રજ્જમાણં રક્તમિતિ વ્વં સ્યાત્ કિમ્ ? ગૌતમ આહ—'હંતા, ભગવં ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિત્તે, જાવ રજ્જેત્તિ વત્તવ્વં સિયા' હે ભગવન્ ! હન્ત સત્યમ્ તદ્વસ્સં મઙ્ગિજ્ઞાદ્રોણ્યામ્ ઉત્ક્ષિપ્પમાણમ્ ઉત્ક્ષિપ્પત્તમ્, યાવત્-પ્રક્ષિપ્પમાણં પ્રક્ષિપ્પત્તમ્, રજ્જમાણં રક્તમિતિ નૂનં વત્તવ્વં સ્યાત્.

પ્રયોગ હોતા હૈ વહ વર્તમાન કાલ ઔર ભૂતકાલ મે અભેદ માનકર હી હોતા હૈ । ઈસી વાત કો ધ્યાન મેં રાખકર પ્રભુ ગૌતમ સે 'ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિત્તે, પક્ષિપ્પમાણે પક્ષિત્તે રજ્જમાણે રજ્જેત્તિ વત્તવ્વં સિયા' એસા કહ રહેહૈ—કહો ગૌતમ ! જબ યહ વસ્સ મંજિષ્ઠા રંગકે પાત્રમેં ડલટ પુલટ કિયા જાતા હૈ—ઉસ સમય ઉસમેં 'ઉત્ક્ષિપ્પમાણ' એસા ભૂતકાલ સંબંધી પ્રયોગ હોતા હૈ ન ? તથા જબ ઉસ મંજિષ્ઠા રંગકે પાત્રમેં ડાલા જાતા —હૈ તબ ઉસમેં વહ ડાલ દિયા ગયા હૈ એસા ભી ભૂતકાલકા પ્રયોગ હોતા હૈ ન ? તથા—જબ વહ રંગનેકી અવસ્થા મેં હોતા હૈ તબ ઉસમેં વહ રંગા જા ચુકા હૈ ' એસા ભી ભૂતકાલકા પ્રયોગ હોતા હૈ ન ? ઈસ પર ગૌતમ કહતે હૈ—'હંતા ભગવ ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિત્તે, જાવ રજ્જેત્તિ વત્તવ્વં સિયા' હાં ભદન્ત ! એસા સબ પ્રયોગ હોતા હૈ—અર્થાત્ મંજિષ્ઠા રંગકી દ્રોણી (કુંડી) મેં ઉત્ક્ષિપ્પમાણ વસ્સ મેં ઉત્ક્ષિપ્પત્ત ઔર રજ્જમાણ

રહેલા વસ્સને માટે 'રંગમ્ ગયુ છે' એવા જે ભૂતકાલિક પ્રયોગ થાય છે તે વર્તમાન અને ભૂતકાળમાં અભેદ માનીને જ થાય છે એજ વાતને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહે છે—'ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિત્તે, પક્ષિપ્પમાણે પક્ષિત્તે, રજ્જમાણે રજ્જેત્તિ વત્તવ્વં સિયા'. હે ગૌતમ ! મંજિષ્ઠા રંગમા નાખવામા આવી રહેલા તે વસ્સને માટે 'રંગમા નાખી દેવામાં આવ્યું', એવા ભૂતકાલિક પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? તે રંગમા ઝબોળાઈ રહેલા વસ્સને માટે 'ઝબોળાઈ ગયું' એવા પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? તે રંગમાં રંગાતા વસ્સને માટે 'રંગાઈ ગયું' એવા પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? આ રીતે તે ત્રણ વર્તમાનકાલિક ક્રિયાઓ માટે ભૂતકાળનો પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? ગૌતમ સ્વામી જવાબ આપે છે—'હંતા, ભગવં ! ઉક્ષિપ્પમાણે ઉક્ષિત્તે, જાવ રજ્જેત્તિ વત્તવ્વં સિયા' હાં ભદન્ત ! એવા પ્રયોગ થઈ શકે છે. એટલે કે મંજિષ્ઠા રંગની કુંડીમાં ઉત્ક્ષિપ્પમાણ (નાખાઈ રહેલા) વસ્સને માટે 'ઉત્ક્ષિપ્પ' (નાખી દેવામાં આવ્યું) એવા પ્રયોગ કરી શકાય છે અને રંગાતા વસ્સને માટે 'રંગાઈ ગયું' એવા પ્રયોગ પણ કરી શકાય છે.

મગવાન્ પ્રકૃતપુપસઠરતિ-‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ-આરાહણ, નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! તત્ત્વ અથ તેનાર્થેન એવમુચ્ચયતે,-નિર્ગ્રન્થઃ આરાધક એવ નો વિરાધકઃ ॥ સૂ. ૩ ॥

દીપસ્વરૂપવક્તવ્યતા-

મૂલમ્-“પડેવસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પડેવે ઝિયાઈ લટ્ટી ઝિયાઈ, વત્તી ઝિયાઈ, તેલ્લે ઝિયાઈ, દીવચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ ! ગોયમા ! નો પડેવે ઝિયાઈ, જાવ નો પડેવ ચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ, આગારસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં આગારે ઝિયાઈ, કુહ્હા ઝિયાઈ, કડળા ઝિયાઈ ધારણા ઝિયાઈ, વલહરણે ઝિયાઈ, વંસા ઝિયાઈ, મલ્લા ઝિયાઈ વગ્ગા ઝિયાઈ, છિત્તરા ઝિયાઈ, છાણે ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ ? ગોયમા ! નો અગારે ઝિયાઈ, નો કુહ્હા ઝિયાઈ, જાવ નો છાણે ઝિયાઈ જોઈ ઝિયાઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા - પ્રદીપસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! ધ્માયતઃ કિં પ્રદીપો ધ્માયતિ, યષ્ટિઃ ધ્માયતિ, વત્તિકા ધ્માયતિ તૈલં ધ્માયતિ, દીપચમ્પકં ધ્માયતિ, ડ્યોતિઃ

મેં રક્ત ેસા પ્રયોગ હોતા હૈ । અવ પ્રકૃત વિષયકા ઉપસંહાર કરતે હુએ પ્રશ્નસે કહતે હૈ- ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ આરાહણ નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! હસી કારણસે મૈને ેસા કહાં હૈ કિ આરાધના કરનેકે લિયે તૈયાર હુઆ વહ નિગ્રન્થ શ્રમણ તથા નિર્ગ્રન્થી સાધ્વી આરાધક હૈ વિરાધક નહીં હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

હવે આ વાતનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે- ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ, આરાહણ નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે આરાધના કરવાને માટે તૈયાર થયેલા તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ તથા નિર્ગ્રન્થી સાધ્વી આરાધક ન છે, વિરાધક નથી. ॥ સૂ. ૩ ॥

ધમાયતિ? ગૌતમ ! નો પ્રદીપો ધમાયતિ, યાવંત્ નો પ્રદીપચંપકં ધમાયતિ; જ્યોતિઃ ધમાયતિ; આગારસ્ય ચ્છલુ ભદન્ત ! ધમાયતઃ કિમ્ આગારં ધમાયતિ; કુડ્યાનિ ધમાયતિ કડનાનિ ધમાયતિ ધારણે ધમાયતઃ, વલહરણં ધમાયતિ, વંશાઃ ધમાયન્તિ, મલ્લાઃ ધમાયન્તિ, વલ્કા ધમાયન્તિ, છિત્વરાણિ ધમાયન્તિ:

દીપ સ્વરૂપે વક્તવ્યતા-

‘પર્દવસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે’ ઇત્યાદિ !

સૂત્રાર્થ- (પર્દવસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે ઝિયાઈ.)
હે ભદન્ત ! જલતે હુણ દીપક મેં કયા જલતા હૈ ? કયા દીપક જલતા હૈ ? (લટ્ટી ઝિયાઈ) યા દીપક કી યષ્ટિ જિસ યષ્ટિ પર દીવા રખા જાતા હૈ વહ જલતી હૈ ? (વત્તી ઝિયાઈ) અર્થાત્ વત્તી જલતી હૈ ? (તેલ્લે ઝિયાઈ) યા તેલ જલતા હૈ ? (દીપચંપણ ઝિયાઈ) યા દીપકકા આધારભૂત પાત્ર જલતા હૈ ? (જોઈ ઝિયાઈ) યા જ્યોતિ-અગ્નિ-જલતી હૈ ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (નો પર્દવે ઝિયાઈ જાવ નો પર્દવચંપણ ઝિયાઈ જોઈ ઝિયાઈ) પ્રદીપ નહીં જલતા હૈ-યાવત્ પ્રદીપકા આધારભૂત પાત્ર નહીં જલતા હૈ, કિન્તુ-જ્યોતિ-અગ્નિ જલતી હૈ । (અગારસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં અગારે ઝિયાઈ, કુહા ઝિયાઈ, કડળા ઝિયાઈ, ધારણા ઝિયાઈ વલ હરણે ઝિયાઈ, વંસા ઝિયાઈ, મલ્લા ઝિયાઈ, વગ્ગા ઝિયાઈ છિત્તરા

દીપ સ્વરૂપે વક્તવ્યતા-

‘પર્દવસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે ઝિયાઈ’ ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ :- (પર્દવસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે ઝિયાઈ) હે ભદન્ત !
બળતા દીપકમાં શું બળે છે ! શું દીપક બળે છે ? (લટ્ટી ઝિયાઈ) કે દીવાની વાટ બળે છે ? (વત્તિ ઝિયાઈ) કે બત્તિ બળે છે ? (તેલ્લે ઝિયાઈ) કે તેલ બળે છે ? (દીપચંપણ ઝિયાઈ) કે દીપકનું આધારભૂત પાત્ર બળે છે ? (જોઈ ઝિયાઈ) કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો પર્દવે ઝિયાઈ જાવ નો પર્દવચંપણ ઝિયાઈ-જોઈ ઝિયાઈ) પ્રદીપ બળતો નથી, પ્રદીપનો આધારભૂત પાત્ર બળતો નથી કેમ કે તે વસ્તુ બળતી નથી, પરંતુ જ્યોતિ, (અગ્નિ) બળે છે । (અગારસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં અગારે ઝિયાઈ, કુહા ઝિયાઈ, કડળા ઝિયાઈ, ધારણા ઝિયાઈ, વલહરણે ઝિયાઈ, વંસા ઝિયાઈ, મલ્લા ઝિયાઈ, વગ્ગા ઝિયાઈ, છિત્તરા

મગવાન્ પ્રકૃતમુપસંહરતિ-‘સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ-આરાહણ, નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! તત્ અથ તેનાર્થેન એવમુચ્ચયતે,-નિર્ગ્રન્થઃ આરાધક એવ નો વિરાધકઃ ॥ સૂ. ૩ ॥

દીપસ્વરૂપવક્તવ્યતા-

મૂલમ્-“પર્ઈવસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્ઈવે ઝિયાઈ લટ્ટી ઝિયાઈ, વત્તી ઝિયાઈ, તેલ્લે ઝિયાઈ, દીવચંપણ ઝિયાઈ, જોર્ઈ ઝિયાઈ ! ગોયમા ! નો પર્ઈવે ઝિયાઈ, જાવ નો પર્ઈવ ચંપણ ઝિયાઈ, જોર્ઈ ઝિયાઈ, આગારસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાય-માણસ્સ કિં આગારે ઝિયાઈ, કુહ્હા ઝિયાઈ, કડળા ઝિયાઈ ધારણા ઝિયાઈ, વલહરણે ઝિયાઈ, વંસા ઝિયાઈ, મલ્લા ઝિયાઈ વગ્ગા ઝિયાઈ, છિત્તરા ઝિયાઈ, છાળે ઝિયાઈ, જોર્ઈ ઝિયાઈ ? ગોયમા ! નો અગારે ઝિયાઈ, નો કુહ્હા ઝિયાઈ, જાવ નો છાળે ઝિયાઈ જોર્ઈ ઝિયાઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા - પ્રદીપસ્ય ચ્છલુ મદન્ત ! ધ્માયતઃ કિં પ્રદીપો ધ્માયતિ, યષ્ટિઃ ધ્માયતિ, વનિકા ધ્માયતિ તૈલં ધ્માયતિ, દીપચમ્પકં ધ્માયતિ, ડ્યોતિઃ

મેં રક્ત ેસા પ્રયોગ હોતા હૈ । અવ પ્રકૃત વિષયકા ઉપસંહાર કરતે હુણ પ્રશુસે કહતે હૈ- ‘સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ આરાહણ નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! હસી કારણસે મૈને ંસા કહા હૈ કિ આરાધના કરનેકે લિયે તૈયાર હુઆ વહ નિગ્રન્થ શ્રમણ તથા નિર્ગ્રન્થી સાધ્વી આરાધક હૈ વિરાધક નહીં હૈ ॥ સૂ. ૩ ॥

હવે આ વાતનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે- ‘સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્છઈ, આરાહણ નો વિરાહણ’ હે ગૌતમ ! તે કારણે, મેં એવું કહ્યું છે કે આરાધના કરવાને માટે તૈયાર થયેલા તે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થ તથા નિર્ગ્રન્થી સાધ્વી આરાધક જ છે, વિરાધક નથી. ॥ સૂ. ૩ ॥

ધ્માયતિ ? ગૌતમ ! નો પ્રદીપો ધ્માયતિ, યાવત્ નો પ્રદીપચમ્પકં ધ્માયતિ; જ્યોતિઃ ધ્માયતિ; આગારસ્ય ચ્છલુ ભદન્ત ! ધ્માયતઃ કિમ્ આગારં ધ્માયતિ; કુડચ્યાનિ ધ્માયતિ કડનાનિ ધ્માયતિ ધારણે ધ્માયતઃ, બલહરણં ધ્માયતિ, વંશાઃ ધ્માયન્તિ, મલ્લાઃ ધ્માયન્તિ, વલ્કા ધ્માયન્તિ, છિત્વરાણિ ધ્માયન્તિ:

દીપ સ્વરૂપ વક્તવ્યતા-

‘પર્વસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પઢ્વે’ इत्यादि ।

સૂત્રાર્થ- (પર્વસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્વે ઝિયાઈ.) હે ભદન્ત ! જલતે હુણ દીપક મેં કયા જલતા હૈ ? કયા દીપક જલતા હૈ ? (લટ્ટી ઝિયાઈ) યા દીપક કી યદ્ધિ જિસ યદ્ધિ પર દીવા રખા જાતા હૈ વહ જલતી હૈ ? (વત્તી ઝિયાઈ) અર્થાત્ વત્તી જલતી હૈ ? (તેલ્લે ઝિયાઈ) યા તેલ જલતા હૈ ? (દીપચંપણ ઝિયાઈ) યા દીપકકા આધારભૂત પાત્ર જલતા હૈ ? (જોઈ ઝિયાઈ) યા જ્યોતિ-અગ્નિ-જલતી હૈ ? (ગોયમા !) હૈ ગૌતમ ! (નો પઢ્વે ઝિયાઈ જાવ નો પઢ્વચંપણ ઝિયાઈ જોઈ ઝિયાઈ) પ્રદીપ નહીં જલતા હૈ-યાવત્ પ્રદીપકા આધારભૂત પાત્ર નહીં જલતા હૈ, કિન્તુ-જ્યોતિ-અગ્નિ જલતી હૈ । (અગારસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં અગારે ઝિયાઈ, કુડા ઝિયાઈ, કડળા ઝિયાઈ, ધારણા ઝિયાઈ બલ હરણે ઝિયાઈ, વંસા ઝિયાઈ, મલ્લા ઝિયાઈ, વગ્ગા ઝિયાઈ છિત્તરા

દીપ સ્વરૂપ વક્તવ્યતા-

‘પર્વસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પઢ્વે ઝિયાઈ’ इत्यादि-

સૂત્રાર્થ :- (પર્વસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્વે ઝિયાઈ) હે ભદન્ત ! બળતા દીપકમાં શું બળે છે ! શું દીપક બળે છે ? (-લટ્ટી ઝિયાઈ) કે દીવાની વાટ બળે છે ? (વત્તિ ઝિયાઈ) કે બત્તિ બળે છે ? (તેલ્લે ઝિયાઈ) કે તેલ બળે છે ? (દીપચંપણ ઝિયાઈ) કે દીપકનું આધારભૂત પાત્ર બળે છે ? (જોઈ ઝિયાઈ) કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (નો પર્વે ઝિયાઈ જાવ નો પર્વચંપણ ઝિયાઈ-જોઈ ઝિયાઈ) પ્રદીપ બળતો નથી, પ્રદીપના આધારભૂત પાત્ર પરબતની કેઈ પણ વસ્તુ બળતી નથી, પરન્તુ જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે । (અગારસ્સ ણં ભંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં અગારે ઝિયાઈ, કુડા ઝિયાઈ, કડળા ઝિયાઈ, ધારણા ઝિયાઈ, બલહરણે ઝિયાઈ, વંસા ઝિયાઈ, મલ્લા ઝિયાઈ, વગ્ગા ઝિયાઈ, છિત્તરા

છાદનં ધ્માયતિ, જ્યોતિઃ ધ્માયતિ, ગૌતમ ! નો આગારં ધ્માયતિ, નો કુહ્યાનિ ધ્માયતિ, યાવત્ નો છાદનં ધ્માયતિ, જ્યોતિઃ ધ્માયતિ ॥ સુ૦ ૪ ॥

ટીકા - આરાધક પ્રસ્તાવાત્ તસ્ય ચ પ્રદીપવદ્ દીપ્યમાનત્વેન પ્રદીપ-સ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘પર્દવસ્સ ણં મંતે’ इत्यादि । ‘પર્દવસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે ઝિયાઈ, લઢ્ઢી ઝિયાઈ વત્તી ઝિયાઈ, તેલ્લે ઝિયાઈ, દૌવચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! પ્રદીપમ્ય

ઝિયાઈ, છાળે ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ) હે ભદન્ત ! જલતે હુણ ઘર મેં ક્યા જલતા હૈ ? ક્યા ઘર જલતા હૈ ? યા મીતે જલતી હૈ ? યા ટટિયાં જલતી હૈ ? યા રુમ્મે જલતે હૈ ? યા મોમ કાષ્ટ જલતા હૈ ? યા વાંસ જલતે હૈ ? યા મહુ-મીતોંકે આધારભૂત રુમ્મે જલતે હૈ ? યા ઘરકે ઉપરકી લકડિયાં - જલતી હૈ ? યા છપ્પર જલતા હૈ ? યા જ્યોતિ-અગ્નિ જલતી હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (નો અગારે ઝિયાઈ, નો કુહું ઝિયાઈ, જાવ નો છાળે ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ) ન ઘર જલતા હૈ, ન મીતે જલતી હૈ, યાવત્ ન છપ્પર જલતા હૈ, કિન્તુ જ્યોતિ-અગ્નિ જલતી હૈ ।

ટીકાર્થ- યહાં આરાધકકા વિષય ચલ રહા હૈ । આરાધક જો હોતા હૈ વહ પ્રદીપકી તરહ ચમકતા હૈ ઇસલિયે સૂત્રકારને યહાં પ્રદીપકા સ્વરૂપ પ્રરૂપિત કિયા હૈ-ઇસ મેં ગૌતમને પ્રશ્નુસે એસા પૂછા હૈ- ‘પર્દવસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે ઝિયાઈ, લઢ્ઢી

ઝિયાઈ, છાળે ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ) હે ભદન્ત ! સળગતા ઘરમા શું બળે છે ! શું ઘર બળે છે ? કે દીવાલો બળે છે ? કે વાછટિયાં બળે છે ? કે થાલલા બળે છે ? કે મોભ બળે છે ? કે વાંસ બળે છે ? કે દીવાલોના આધારભૂત સ્થંભો બળે છે ? કે વળીઓ બળે છે ? કે છાપર બળે છે ? કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (ના અગારે ઝિયાઈ, નો કુહું ઝિયાઈ જાવ નો છાળે ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ) ઘર બળતું નથી, દીવાલો બળતી નથી, અને છાપરા પર્યન્તની ચીજો બળતી નથી, જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે

ટીકાર્થ :- આરાધકને અધિકાર ચાલી રહી છે આરાધક પ્રદીપ (દીવા) ની જેમ ચળકે છે. તેથી સૂત્રકારે અહીં પ્રદીપ (દીપક) ના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું છે.- આ વિષયને અનુવક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- ‘પર્દવસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં પર્દવે ઝિયાઈ, લઢ્ઢી ઝિયાઈ, વત્તી ઝિયાઈ, તેલ્લે ઝિયાઈ, દૌવચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ ?) હે ભદન્ત ! જ્યારે દીવો બળતો હોય,

સ્વલુ ધ્માયતો ધ્માયમાનમ્ય વા જ્વલત; કિં પ્રદીપો ધ્માયતિ જ્વલતિ, યષ્ટિઃ ધ્માયતિ, જ્વલતિ, ધ્માયતેવા ? અથવા યષ્ટિઃ દીપયષ્ટિઃ ધ્માયતિ જ્વલતિ ? 'વત્તીઝિયાઈ' કિં વા વર્તિકા-દીપદશા ધ્માયતિ જ્વલતિ 'તેલ્લે ઝિયાઈ' કિં વા તૈલં ધ્માયતિ, 'દીવ ચંપણ ઝિયાઈ' દીપ ચમ્પકં દીપાધારપાત્રં વા ધ્માયતિ, જ્વલતિ, 'જોઈ ઝિયાઈ' જ્યોતિઃ અગ્નિર્વા ધ્માયતિ જ્વલતિ, ભગવાનાહ ગોયમા ! નો પડ્વે ઝિયાઈ જાવ નો પડ્વચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ' હે ગૌતમ ! નો પ્રદીપો દીપયષ્ટ્યાદિસમુદાયો ધ્માયતિ જ્વલતિ, યાવત્-નો દીપયષ્ટિઃ ધ્માયતિ, નો વર્તિકા ધ્માયતિ, નો વા તૈલં ધ્માયતિ, નૈવ દીપ ચમ્પકં ધ્માયતિ, અપિતુ જ્યોતિઃ અગ્નિઃ ધ્માયતિ જ્વલતિ, જ્વલનપ્રસ્તાવાદ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આગારસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં આગારે ઝિયાઈ,

ઝિયાઈ, વત્તી ઝિયાઈ, તેલ્લે ઝિયાઈ, દીપચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ' હે ભદ્રન્ત ! જવ દીપક જલતાં હૈ- તો ઉસ સમય જલતે હુણ ઉસ દીપક મેં કયા જલતાં હૈ ? કયા વહ દીપક જલતાં હૈ ? યા યષ્ટિ જલતી હૈ ? અથવા-યષ્ટિ-દીપયષ્ટિ-દીવટ જલતી હૈ ? યા દીપક મેં રહા હુઆ તેલ જલતાં હૈ ? યા દીપચંપક-દીપકા આધારભૂત પાત્ર જલતાં હૈ ? યા અગ્નિ જલતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નો પડ્વે ઝિયાઈ જાવ નો પડ્વચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ’ ન દીપક જલતાં હૈ, ન દીપયષ્ટિ આદિ રૂપ સમુદાય જલતાં હૈ અર્થાત્-ન દીપયષ્ટિ જલતી હૈ, ન વત્તી જલતી હૈ, ન તૈલ જલતાં હૈ, ઓર ન દીપચંપક જલતાં હૈ, કિન્તુ-જ્યોતિઃ-અગ્નિ જલતી હૈ ! હસી જ્વલનકા વિષયકો લેકર ગૌતમ પૂછતે હૈ ‘આગારસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ્સ કિં આગારે ઝિયાઈ, કુહા ઝિયાઈ, કહણા

ત્યારે તે બળતા દીવામાં શું બળે છે ? શું તે દીપક બળે છે ? કે દીપકની વાટ બળે છે ? કે બત્તી બળે છે ? કે તેલ બળે છે ? કે દીપચંપક (દીપકના આધારભૂત પાત્ર) બળે છે ? કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે ?

ઉત્તર :- ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો પડ્વે ઝિયાઈ, જાવ નો પડ્વચંપણ ઝિયાઈ, જોઈ ઝિયાઈ’ બલતા દીપકમાં દીપક બલતો નથી, દીપકની વાટ બલતી નથી, બત્તી બલતી નથી, તેમાં પૂરેલું તેલ બલતું નથી, દીપકના આધારભૂત પાત્ર (કાંડિયું વગેરે) પણ બલતું નથી, પરન્તુ જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે.

આ પ્રકારના જ્વલન વિષેના બીજા પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે-‘આગારસ્સ ણં મંતે ! ઝિયાયમાણસ કિં આગારે ઝિયાઈ, કુહા ઝિયાઈ, કહણા ઝિયાઈ,

कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ, धारणा झियाइ, बलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोई झियाइ ! हे भदन्त ! अगारस्य गृहस्य खलु ध्मायतो ज्वलतः किम् आगारं गृहं ध्मायति ज्वलति ? किंवा कुट्ट्यानि भित्तयो ध्मायन्ति ज्वलन्ति ? कडनानि वट्टिकाः 'टाटी' इति भाषायां प्रसिद्धम्-ध्मायन्ति ? धारणे बलहरणाधारभूते स्थूणे स्तम्भौ ध्मायतः ज्वलतः किम् ? किंवा बलहरणं धारणयो रूपविवर्ति तिर्यगायत-काष्ठम् 'मोभ' इति भाषाप्रसिद्धम् ध्मायति ज्वलति ? अथवा वंशाः ध्मायन्ति ज्वलन्ति ? किंवा मल्लाः-कुड्यावष्टम्भनस्थाणवः स्तम्भाः, बलहरणाधारणा-श्रितानि छित्तराधारभूतानि उद्धीयतानि काष्ठानि वा ध्मायन्ति, ज्वलन्ति ? किंवा वल्काः वंशादिवन्धनभूता वटादि त्वचो रज्जवः ध्मायन्ति ! ज्वलन्ति ? किंवा छित्तराणि वंशादिमयानि छादनाधारभूतानि आच्छादनानि ध्मायन्ति ज्वलन्ति ! अथवा छादनं दर्भादिमयं पटलं ध्मायति ज्वलति ? किंवा ज्योति

झियाइ, धारणा झियाइ, बलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोई झियाइ ! हे भदन्त ! जब घर जलता है- तो उस जलते हुए घर में क्या जलता है- क्या घर जलता है ? या कुड्य-भित्तियां जलती हैं ? या कडन-टटियां जलती हैं ? या बल हरणके आधारभूत खंभे जलते हैं (बलहरण म्यारी को कहते हैं) सो क्या म्यारी जलती है ? (वह एक प्रकारका तिरछा लंबा स्थूल काष्ठ होता है जो खंभो पर रखा रहता है) इसे 'मोभ' भी कहते हैं । अथवा-वांस जलते हैं । या-मल्ल-भीतके सहाराके लिये लगाये गये खम्भे-जल हैं ? या वग्ग-वंशादिको परस्पर में बांधने वाली छाले 'बकोडे' जलते हैं या छित्तर म्यारी में ऊँचे करके लगाये हुए काठ-जलते हैं ? या 'छान' छप्पर-जलता है ?

धारणा झियाइ, बलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोई झियाइ ? ? हे भदन्त ! न्यारे घरने आग लागी होय, त्यारे ते सणमना घरमां शुं भजे छे ? शुं घर भजे छे ? के घरनी दीवालो भजे छे ? के कडन (वाछट्टिया) भजे छे ? के मोलना आधार उप स्तलो भजे छे ? के मोल भजे छे ? के वांस भजे छे ? के 'मल्ल' लीतना आधारभूत स्थंभो भजे छे ? के 'वग्ग'- वणी बगेईने परस्पर साथे बांधवा भाटे विपराती पांभ भजे छे ? के वणीओ भजे छे ? के छप्पर भजे छे ? के ज्योति (अग्नि) भजे छे ?

अग्निः ध्मायति ज्वलति ? भगवानाह—‘गोयमा ! नो अगारे झियाइ, नो कुइडा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ, जोइझियाइ’ हे गौतम ! नो अगारं गृहं ध्मायति ज्वलति, नो कुट्ट्यानि भित्तयो ध्मायन्ति, ज्वलन्ति, यावत् नो कडनानि ध्मायन्ति, नो धारणे ध्मायतः, नो वल्लहरणं ध्मायन्ति, नो वंगा ध्मायन्ति, नो चित्तराणि ध्मायन्ति, नो छादन ध्मायति, अपितु ज्योतिः अग्निः ध्मायति ज्वलति ॥ सू० ४ ॥

क्रियावक्तव्यता—

मूलम्—“जीवे णं भंते ! ओरालियासरीराओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउ किरिए, सिय पंच किरिए, सिय अकिरिए, नेरइए णं भंते ! ओरालियासरीराओ कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए असुरकुमारे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए ? एवं चेव, एवं जाव वेमाणिए नवरं मणुस्से जहा जीवे, जीवेणं भंते ! ओरालियसरीरेहितो कइ करिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए नेरयिएणं भंते ! ओरालियसरीरेहितो कइ किरिए । एवं एसो जहा पढमो दंडओ तहा इसो वि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे, जीवाणं भंते ! ओरालिया सरीराओ कइकिरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया, नेरइया णं भंते ! ओरालिय-

या ज्योति—अग्नि जलती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’, हे गौतम ! ‘नो अगारं झियाइ, नो कुइडा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ’ न घर जलता है, न भीते जलती हैं और न यावत् छान जलता है, किन्तु अग्नि जलती है ॥ सू० ४ ॥

महावीर प्रभुने। उत्तर—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘न अगारं झियाइ, नो कुइडा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ’ घर अणत्तुं नथी, दीवादे। अणत्ती नथी, छापर। यथन्तनी डोअपत्तु वस्तु अणत्ती नथी, परन्तु अग्नि अणत्ते ॥ सू० ४ ॥

सरीराओ कइकिरिया एवं एसोवि जहा पढमो दंडओ तहा
 भाणियव्वो, जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा,
 जीवा णं भंते ! ओरालियसरीरेहितो कइकिरिया ? गोयमा !
 तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया
 वि, नेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीरेहितो कइ किरिया ?
 गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि,
 एवं जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा, जीवे णं भंते !
 वेउव्विए सरीराओ कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए
 सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए, नेरइएणं भंते ! वेउव्विय
 सरीराओ कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउ
 किरिए, एवं जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे, एवं
 जहा ओरालियसरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया तहा वेउव्विय-
 सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, नवरं पंचमकिरिया
 न भन्नइ, सेसं तं चेव एवं जहा वेउव्विय तहा आहारगंपि
 तेयगंपि, कम्मगंपि भाणियव्वं, एक्केक्के चत्तारि दंडगा
 भाणियव्वा, जाव वेमाणियाणं भंते ! कम्मगसरीरेहितो कइ
 किरिया ? गोयमा ! तिकिरियावि, चउकिरियावि, सेवं भंते !
 सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ५ ॥

अट्टमसयस्स छट्ठो उद्देसओ समत्तो ॥ ८-६ ॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कति क्रियः ? गौतम !
 स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, स्यात् अक्रियः, नैरयिकः
 खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कतिक्रियः ! गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतु-
 ष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः असुरकुमार खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कतिक्रियः ?
 एवं चैव, एवं यावत् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवः खलु

મદન્ત ! ઔદારિકશરીરેભ્યઃ કતિક્રિયઃ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, યાવત્
સ્યાત્ અક્રિયઃ, નૈરયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! ઔદારિકશરીરેભ્યઃ કતિ ક્રિયઃ ?

ક્રિયાવક્તવ્યતા-

‘ જીવે નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢકિરિયે ’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ :- (જીવે નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢકિરિયે)
હે મદન્ત ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરકે આશ્રયસે કિતની
ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય તિકિરિયે સિય
ચઢકિરિયે, સિય પંચકિરિયે, સિય અકિરિયે) કમી વહ તોન ક્રિયાઓ
વાળા હોતા હૈ, કમી વહ ચાર ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ, કમી વહ પાંચ
ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ । ઓર કમી વહ અક્રિય ક્રિયા રહિત હોતા
હૈ । (નેરહ્મ નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢ કિરિયે) હે મદન્ત !
એક નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરકે આશ્રયસે કિતની
ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ ? (ગોયમા ! સિય તિકિરિયે, સિય
ચઢકિરિયે, સિય પંચકિરિયે) હે ગૌતમ ! એક નારક જીવ પરકીય
ઔદારિક શરીરકે આશ્રયસે કમી તોન ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ,
કમી ચાર ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ ઓર કમી પાંચ ક્રિયાઓવાળા
હોતા હૈ । (અસુરકુમારેનં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢકિરિયે)
હે મદન્ત ! અસુરકુમાર દેવ પરકીય ઔદારિક શરીરકે આશ્રયસે
કિતની ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ ? (એવંચેવ, એવં જાવ વેમાણિયે-નવરં

ક્રિયા વક્તવ્યતા-

‘ જીવે નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢકિરિયે ’ ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ :- (જીવે નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢકિરિયે ?
હે મદન્ત ! એક જીવ ઔદારિક શરીરને આધારે કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (સિય તિકિરિયે, સિય ચઢકિરિયે, સિય પંચકિરિયે, સિય અકિરિયે)
ક્યારેક તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ત્રણ ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક
તે પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક તે અક્રિય-ક્રિયા રહિત હોય છે ‘ નેરહ્મ
નં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઢકિરિયે) હે મદન્ત ! એક નારક જીવ પરકીય
ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! સિય તિકિરિયે,
સિય ચઢકિરિયે, સિય પંચકિરિયે) હે ગૌતમ ! એક નારક જીવ પરકીય
ઔદારિક શરીરને આધારે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર
ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે (અસુરકુમારે નં મંતે !
ઓરાલિયસરીરાઓ કઢ કિરિયે ?) હે મદન્ત ! એક અસુરકુમાર દેવ પરકીય
ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (એવં ચેવ, એવં જાવ

एवम् एष यथा प्रथमो दण्डकस्तथा अयमपि अपरिज्ञेयो भणितव्यो यावत् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कति

મણુસે જહા જીવે) હે ગૌતમ ! એક અસુરકુમાર દેવ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓવાળા ઓર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ- હસ તરહસે પૂર્વકી તરહ કથન જાનના ચાહિયે । હસી પ્રકારસે યાવત્ વૈમાનિક દેવ ઓ ત્રીન ચાર આદિ ક્રિયાઓવાળે હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે । મનુષ્યોંકો જીવોંકી તરહસે જાનના ચાહિયે । (જીવે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ કિરિયે) હે ભદન્ત ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોંકે આશ્રયસે કિતની ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ ? (ગોયમા ? સિય તિકિરિયે જાવ સિય અકિરિયે) હે ગૌતમ જીવ પરકીય ઔદારિક શરીર કે આશ્રય સે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાળા હોતા હૈ યાવત્ કદાચિત્ અક્રિય હોતા હૈ (નેરયિયણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતા કહ કિરિયે) હે ભદન્ત ! નૈરયિક ઔદારિક શરીરોં કે આશ્રય સે કિતની ક્રિયાવાળા હોના હૈ ? (એવં એસો જહા પઢમો દંડઓ તહા હમો વિ અપરિસેસો ભાણિયવ્વો જાવ વેમાણિયે નવરં મણુસે જહા જીવે) હે ગૌતમ ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોંકે આશ્રયસે કબી ત્રીન ક્રિયાઓવાળા હોના હૈ, કબી ચાર ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ, કબી પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોતા હૈ ઓર કબી વિના ક્રિયા કે

વેમાણિયે-નવરં મણુસે જહા જીવે) હે ગૌતમ ! એક અસુરકુમાર દેવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે આ રીતે આગળ મુજબનુ કથન જ અહીં સમજવું. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક પર્યાંતના દેવો પણ ત્રણ, ચાર અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે, એવું સમજવું પણ મનુષ્યોના વિષયમાં જોવાના જેવુંજ કથન સમજવું. (જીવે ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહકિરિયે ?) હે ભદન્ત ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (ગોયમા ! સિય તિકિરિયે જાવ સિય અકિરિયે) હે ગૌતમ જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી વાર ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય છે. યાવત્ અક્રિય હોય છે. (નેરાહણં મંતે ઓરાલિય સરીરેહિંતો કહ કિરિયે ?) હે ભદન્ત નૈરયિક પરકીય ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (એવં એસો જહા પઢમો દંડઓ તહા હમો વિ અપરિસેસો ભાણિયવ્વો જાવ વેમાણિયે, નવરં મણુસે જહા જીવે) હે ગૌતમ ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક ક્રિયા રહિત

क्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः, यावत् स्यात् अक्रियाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कतिक्रियाः ? एवम् एषोऽपि यथा प्रथमो दण्डकस्तथा भणितव्यो यावत् वैमानिकाः, नवरं मनुष्या यथा जीवाः. जीवाः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरेभ्यः कतिक्रियाः ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतु-

भी होता है—इस तरहसे प्रथम दण्डक यहाँ संपूर्णरूपसे कहना चाहिये । यावत् वैमानिकों में भी ऐसाही कथन करना चाहिये । मनुष्य में सामान्य जीवकी तरह क्रियाओंका कथन जानना चाहिये । (जीवा णं भन्ते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया) हे भदन्त ! अनेक जीव औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया) कदाचित् वे तीनक्रियाओंवाले होते हैं यावत् अक्रियावाले भी होते हैं । (नेरइया णं भन्ते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया) हे भदन्त ! नारक जीव परकीय औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं । (एवं एसो वि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो—जाव वेमाणिया—नवरं मणुस्सा जहा जीवा) हे गौतम ! इस विषय में समस्त कथन प्रथम दण्डककी तरहसे जानना चाहिये—वैमानिक देवों तक इस दण्डकको कहना चाहिये । परन्तु मनुष्यों में जीवोंकी तरहसे क्रियाओंके होनेका और न होनेका कथन जानना चाहिये । (जीवा णं

पणु होय छे. आ प्रभाणु अही प्रथम दंडकमा आवेलुं समस्त कथन करवुं जेधअ. वैमानिके पर्यन्तना जेवामां पणु जेवुं न कथन करवुं जेधअ. मनुष्यामां क्रियावुं कथन सामान्य जेवना कथन अनुसार समजवु. (जीवाणं भन्ते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिया ?) हे भदन्त ! अनेक जेव औदारिक शरीरना आश्रयथी डेटली क्रियाज्जेवाणा होय छे ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया) क्यारेक तेज्जे त्रणु क्रियाज्जेवाणा, क्यारेक आर क्रियावाणा, क्यारेक पाय क्रियावाणा अने क्यारेक क्रिया रहित होय छे (नेरइयाणं भन्ते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया ?) हे भदन्त ! नारक जेव परकीय औदारिक शरीरना आश्रयथी डेटली क्रियाज्जेवाणां होय छे ? (एवं एसो वि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो, जाव वेमाणिया—नवरं मणुस्सा जहा जीवा) हे गौतम ! आ विषयमां समस्त कथन पड़ेला दंडक प्रभाणु न समजवुं—वैमानिक देवा पर्यन्तना जेवा विषे आ दंडक प्रभाणु न कथन करवुं जेधअ. परन्तु मनुष्यामां क्रियाज्जे विषेनु कथन जेवना कथन प्रभाणु न समजवुं जेधअ.

ષ્ક્રિયા અપિ, પશ્ચક્રિયા અપિ, અક્રિયા અપિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ મદંત ! ઔદારિકશરીરેભ્યઃ કતિક્રિયાઃ ? ગૌતમ ! ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, પશ્ચક્રિયા અપિ, એવં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, નવરં મનુષ્યા યથા જીવાઃ, જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! વૈક્રિયશરીરાત્ કતિ ક્રિયઃ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાત્ ચતુ-

મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ્ કિરિયા) હે મદન્ત ! અનેક જીવ ઔદારિક શરીરોંકે આશ્રયસે કિતની ક્રિયાઓંવાલે હોતે હૈં । (ગોયમા ! તિકિરિયા વિ, ચડકિરિયા વિ, પંચકિરિયા વિ, અકિરિયા વિ) હે ગૌતમ ! અનેક જીવ ઔદારિક શરીરોંકે આશ્રયસે તોન ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈં, ચાર ક્રિયાઓં વાલે મી હોતે હૈં, પાંચ ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈં ઓર વિના ક્રિયાઓંકે મી હોતે હૈં । (નેરહ્યા ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ્ કિરિયા) હે મદન્ત ! નારક જીવ ઔદારિક શરીરોંકે આશ્રયસે કિતની ક્રિયાઓંવાલે હોતે હૈં ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (તિકિરિયા વિ, ચડકિરિયા વિ, પંચકિરિયા વિ, એવં જાવ વેમાણિયા, નવરં મણુસ્સા જહા જીવા) નારક જીવ ઔદારિક શરીરોંકે આશ્રયસે તોન ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈં, ચાર ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈં ઓર પાંચ ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈં । હસી તરહસે યાવત્ વૈમાનિકોં મેં મી જાનના ચાહિયે । મનુષ્યોંકો જીવોંકી તરહસે જાનના ચાહિયે । (જીવેણં મંતે ! વેઽન્વિય-

(જીવાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ્ કિરિયા ?) હે મદન્ત ! અનેક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (ગોયમા ! તિકિરિયા વિ, ચડકિરિયા વિ, પંચકિરિયા વિ, અકિરિયા વિ) હે ગૌતમ ! અનેક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. (નેરહ્યાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ્ કિરિયા ?) હે મદન્ત ! નારક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તિકિરિયા વિ, ચડકિરિયા વિ, પંચકિરિયા વિ, એવં જાવ વેમાણિયા, નવરં મણુસ્સા જહા જીવા) નારક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. વૈમાનિકો પર્યન્તે કથન પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું. પરંતુ મનુષ્યોનું કથન જીવોના કથન મુજબ

ષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ અક્રિયઃ, નૈરયિકઃ खलु भदन्त ! वैक्रियशरीरात् कतिक्रियः? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, एवं यावद् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, एवं यथा औदारिकशरीराणाम् चत्वारो दण्डका भणितस्तथा चक्रियशरीरेणापि चत्वारो दण्डका भणितव्याः, नवर पञ्चमक्रिया न भण्यते, शेषं तदेव, एवं यथा वैक्रियं तथा आहारकमपि तैजसमपि,

સરીરાઓ કહ કિરિય) હે ભદન્ત ! જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરકો આશ્રય કરકે કિતની ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિય, સિય અકિરિય) એક જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરકો આશ્રય કરકે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ (પાંચ ક્રિયાઓંવાલા નહીં હોતા હૈ) ઓર કદાચિત્ વિના ક્રિયાઓંકે ભી હોતા હૈ । (નેરડુણં મંતે ! વેડવ્વિયસરીરાઓ કહકિરિય) હે ભદન્ત ! એક નારક જીવ વૈક્રિય શરીરકે આશ્રયસે કિતની ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિય એવં જાવ વેમાણિય, નવરં મણુસે જહા જીવે) એક નારક જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરકે આશ્રયસે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ । ઇસિ તરહસે યાવત્ વૈમાનિક તક જાનના ચાહિયે. પરન્તુ મનુષ્યકો જીવકી તરહ કહના ચાહિયે । (એવં જહા ઓરાલિયસરીરાણં ચત્તારિ દંડગા ભણિયા ; તહા વેડવ્વિય-

સમજવુ. (જીવે જાં મંતે ! વેડવ્વિયસરીરાઓ કહ કિરિય ?) હે ભદન્ત ! જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (ગોયમા ! સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિય, સિય અકિરિય) હે ગૌતમ ! એક જીવ પરકીય વૈક્રિયશરીરનો આશ્રય કરીને ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓંવાળો પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓંવાળો પણ હોય છે (પાંચ ક્રિયાઓંવાળો હોતો નથી). અને ક્યારેક ક્રિયારહિત હોય છે. (નેરડુણં મંતે ! વેડવ્વિયસરીરાઓ કહ કિરિય ?) હે ભદન્ત ! એક નારક જીવ વૈક્રિય શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓંવાળો હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સિય તિકિરિય, સિય ચડકિરિય, એવં જાવ વેમાણિય, નવરં મણુસે જહા જીવે) એક નારક જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરના આશ્રયથી ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓંવાળો હોય છે અને ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓંવાળો હોય છે વૈમાનિક પર્યન્તમાં આવું જ કથન સમજવુ પણ મનુષ્ય વિષેનું કથન જીવના કથન સુખ્ય સમજવું.

કાર્મણમપિ, મણિતવ્યમ્, એકૈકસ્મિન્ ચત્વારો દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ, યાવદ્ વૈમાનિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કાર્મણશરીરેભ્યઃ કતિક્રિયાઃ ? ગૌતમ ! ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ૦ ૫

સરીરેણ વિ ચત્તારિ-દંડગા મણિયન્વા-નવરં પંચમકિરિયા ન મન્નઇ, સેસં તંચેવ-એવં જહા વેડવ્વિયં તહા આહારગંપિ, તેયગંપિ, કમ્મગંપિ, મણિયન્વં-એકેકે ચત્તારિ દંડગા મણિયન્વા)ઇસ તરહસે જૈસે ઔદારિક શરીરકે ચાર દંડક કહે ગયે હૈં उसी तरहसे वैक्रिय शरीरके भी चार दण्डक कहना चाहिये । परन्तु वैक्रिय शरीरके दण्डक में पांचवी क्रिया नहीं कहनी चाहिये । क्यों कि वैक्रिय शरीरको आश्रय करके पांचवी क्रिया नहीं होती है । चाकोका सब कथन पहिलेकी तरहसेही जानना चाहिये । जिस तरहसे वैक्रिय शरीरके विषय में कहा गया है उसी तरहसे आहारक तैजस और कर्मण शरीरके विषय में भी कथन कर लेना चाहिये । अर्थात् एक एक शरीरके आश्रयसे चार २ दण्डक होते हैं-ऐसा जानना चाहिये । (जाव वेमाणिया णं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइकिरिया) हे भदन्त ! यावत् वैमानिक कर्मण-शरीरोंके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, सेवं भंते ! सेवं भंते !

(एवं જહા ઓરાલિયસરીરાણં ચત્તારિ દંડગા મણિયા, તહા વેડવ્વિય-સરીરેણ વિ ચત્તારિ દંડગા મણિયન્વા - નવરં પંચમકિરિયા ન મન્નઇ, સેસં તં ચેવ - એવં જહા વેડવ્વિયં તહા આહારગં પિ, તેયગં પિ, કમ્મગં પિ, મણિયન્વં-એકેકે ચત્તારિ દંડગા મણિયન્વા) ઔદારિક શરીરના જેવા ચાર દંડક કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રકારના ચાર દંડક વૈક્રિયશરીરના પણ કહેવા જોઇએ. પરંતુ વિશેષતા એટલી જ છે કે વૈક્રિયશરીરના દંડકમાં પાંચમી ક્રિયા કહેવી જોઇએ નહીં, કારણકે વૈક્રિયશરીરના આશ્રય કરીને પાંચમી ક્રિયા થતી નથી. ખાકીતુ સમસ્ત કથન પહેલાના જેમ જ સમજવું વૈક્રિયશરીરના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના વિષે પણ કરવું જોઇએ એટલે કે દરેક શરીરના આશ્રયથી ચાર-ચાર દંડક થાય છે, એમ સમજવું. જાવ વેમાણિયા ણં મંતે ! કમ્મગસરીરેહિંતો કइकिरिया ?) સૌથી છેલ્લો વૈમાનિકોના આલાપક આ પ્રમાણે બનશે-હે ભદન્ત ! વૈમાનિકો કાર્મણશરીરના આશ્રમથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (તિકિરિયા વિ, ચउकिरिया

टीका-पूर्व तेजसां ज्वलनक्रिया परशरीराश्रया प्रतिपादिता तत्प्रस्तावात् औदारिकादिपरशरीरमाश्रित्य जीवसमुच्चयस्य नैरयिकादेश्च क्रियाः प्ररूपयितुमाह -‘जीवे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कतिकिरिए ?’ गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! जीवः खलु औदारिकशरीरात्-परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? कियत्परकारकक्रियावान् भवति इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पचकिरिए, सिय अकिरिए’ हे गौतम !

त्ति) वैमानिक देव कार्मण शरीरोके आश्रजसे तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं। हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है-वह सब यह विषय सर्वथा सत्य है. हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सर्वथा सत्य है। इस प्रकार कह कर गौतम यावत् अपने स्थान पर बिराजमान हो गये।

टीकार्थ-पहिले अग्निकायों की जलनक्रिया पर शरीर के आश्रय से कही गई है। सो इसी विषय को सूत्रकार औदारिक आदि पर शरीरको आश्रित करके सामान्य जीव के और नैरयिक आदि विशेष जीवकी क्रियाओं का कथन करते हैं-इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है-‘जीवेणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए’ हे भदन्त ! एक जीव परकीय औदारिक शरीर को आश्रित करके कितनी क्रियाओं वाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंच किरिए, सिय अकिरिए’

वि, सेवं भंते ! सेवं भते ! त्ति) वैमानिक देवो कार्मणशरीरेना आश्रयथी त्रणु क्रियाओवाणा पणु डोय छे अने चार क्रियावाणा पणु डोय छे

गौतमस्वामी भडावीर प्रभुने कडे छे डे डे लदन्त ! आ विषयनु आपे ने प्रतिपादन कर्यु ते सर्वथा सत्य छे डे लदन्त ! आपे ने कछु ते यथार्थ न छे. आ प्रमाणे कडीने वड्डु नमस्कार करीने गौतम स्वामी पोताने स्थाने जेसी गया

टीकार्थ :- पर-शरीरने आश्रये अग्निकायोनी ज्वलनक्रियानु आगला सूत्रमा प्रतिपादन करवामा आण्यु हुवे सूत्रकार औदारिक आदि परकीय शरीरने आश्रय करीने सामान्य ज्व अने नारक आदि विशेष ज्वोनी क्रियाओनु निरूपण करे छे- आ विषयने अनुलक्षीने गौतम स्वामी भडावीर प्रभुने जेवो अश्र पूछे छे डे ‘जीवेण भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए ?’ डे लगवन्त ! जेक ज्व परकीय औदारिक शरीरने आश्रित करीने कटली क्रियाओवाणो होय छे ? भडावीर- प्रभुने उत्तर - ‘गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, सिय अकिरिए !

જીવઃ સ્યાત્ કદાચિત્ ત્રિક્રિયો ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ પશ્ચક્રિયઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ અક્રિયઃ ક્રિયારહિતોઽપિ ભવતિ,

અયમાગયઃ—કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિ-
પાતિકી ચેત્યેતાઃ પશ્ચક્રિયા ઉક્તાસ્તન્ન યદા એક કશ્ચિદ્ જીવઃ અન્યપૃથિવ્યાદિ
કાયિકજીવશરીરમાશ્રિત્ય કાયવ્યાપારં કરોતિ તદા તસ્ય જીવસ્ય કાયિકી,
આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી ચૈતાન્તૃતિસ્રઃક્રિયા ભવન્તિ, અવીતરાગસ્ય કાયિક્યાઃ
ક્રિયાયાઃ સદ્ભાવે નિયમેન આધિકરણિકી પ્રાદેષિકી ચેતિ દ્વે ક્રિયે ભવત. એવ,
અન્તિમે ચ દ્વે ક્રિયે ભજનયા ભવતઃ, એતાવતા યદા સઃ અન્યાન્ પરિતાપયતિ
તદા પારિતાપનિકી ક્રિયા ભવતિ યદા ચાન્યાન્ હન્તિ તદા પ્રાણાતિપાતિકી
ક્રિયા ભવતિ, અતએવ કાયિક્યાધિકરણિકીપ્રાદેષિકીણાં પરસ્પરેણાવિનાભાવાત્

જીવ પરકીય ઔદારિકશરીર કો આશ્રિત કરકે કમી તીન ક્રિયા-
ઓંવાલા હોતા હૈ. કમી ચાર ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ. કમી પાંચ
ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ ઓર કમી ક્રિયારહિત મી હોતા હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ કાયિકી ૧, આધિકરણિકી ૨, પ્રાદેષિકી ૩. પારિતાપનિકી
૪ ઓર પ્રાણાતિપાતિકી ૫ ઇસ તરહસે યે પાંચ ક્રિયાઈ હોતી હૈ ।
હનમૈસે જવ એક જીવ કોઈ અન્ય પૃથિવી આદિ કાયિક જીવ કે શરીર
કો આશ્રિત કરકે કાયવ્યાપાર કરતા હૈ ઁસ સમય ઁસ જીવ કે
કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, યે તીન ક્રિયાઈ હોતી હૈ । જિસ
જીવ કે રાગ નષ્ટ નહી હુઆ હૈ એસે અવીતરાગ જીવ કે કાયિકી
ક્રિયા કે સદ્ભાવ સે નિયમસે આધિકરણિકી ઓર પ્રાદેષિકી યે દો
ક્રિયાઈ હોતી હી હૈ । તથા અન્તિમ જો દો ક્રિયાઈ હૈ વે ઁનમૈ
ભજનાસે હોતી હૈ । જવ વહ અન્ય જીવોં કો પરિતાપિત કરતા હૈ

હે ગૌતમ ! જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય
છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે. ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને
ક્યારેક ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—ક્રિયાઓના
પાંચ પ્રકાર છે— (૧) કાયિકી (૨) આધિકરણિકી (૩) પ્રાદેષિકી (૪) પારિતાપનિકી અને
(૫) પ્રાણાતિપાતિકી જ્યારે કોઈ એક જીવ અન્ય પૃથ્વી આદિ કાયિક જીવના શરીરને
આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર (કાયા દ્વારા પ્રવૃત્તિ) કરે છે, ત્યારે તે જીવ વડે કાયિકી,
આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી, એ ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે. જો જીવને રાગ નષ્ટ થયો નથી
એવા અવીતરાગ જીવ દ્વારા કાયિકી ક્રિયાના સદ્ભાવથી આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી,
એ બે ક્રિયાઓ નિયમથી જ થાય છે, તથા બાકીની જે બે ક્રિયાઓ છે તે તેમનામાં
વિકલ્પે થાય છે. જ્યારે તે અન્ય જીવને પરિતાપિત કરે છે. (પીડે છે), ત્યારે તેના દ્વારા

‘ત્રિક્રિયઃ’ इत्युक्तम्, न तु कदाचित् एकक्रियः, कदाचिद् द्विक्रियो वा अ-
वीतरागो जीवो भवितुमर्हति, तासामविनाभावश्चैवम्-अवीतरागस्यैव आधि-
करणिकी क्रिया भवति, न तु वीतरागस्य, तथाविधकर्मबन्धहेतुत्वात्, अवीत-
रागकायस्य चाधिकरणत्वेन प्रद्वेषान्वितत्वेन च कायक्रिया सद्भावे इतरयोरेव-
श्यंभावः, तद्विच्छेदयसत्वे च कायिकी सद्भावः, उक्तं च प्रज्ञापनायाम्
‘जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स अहिगरणिया किरिया
नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तस्स वि काइयाकिरिया
नियमा कज्जइ’ इत्यादि, यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते, तस्य

तव उसके पारितापनिकी क्रिया होती है और जब वह अन्य जीवों
को मारता है तब उसके प्राणातिपातिकी क्रिया होती है । कायिकी,
आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी इन तीन क्रियाओं में आपसमें अवि-
नाभाव नित्य परस्पर सम्बन्ध हैं-इसलिये तीन क्रियावाला एक जीव
कहा गया है । अवीतराग जीव कदाचित् एकक्रियावाला कदाचित् दो
क्रियावाला नहीं हो सकता है । इन क्रियाओंका जो अविनाभाव-
नित्य परस्पर संबंध प्रगट किया गया है-वह इस प्रकार से है-
अवीतरागजीव के ही आधिकरणिकी क्रिया होती है- वीतराग जीव
का जो शरीर है वह तथाविधकर्मबंधका हेतु होता है. इसलिये काय-
क्रिया के सद्भाव में आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी इन दो क्रियाओं
का अवश्य सद्भाव होता है क्यों कि अवीतरागका काय अधिकरण-
रूप और प्रद्वेष सहित होता है । इससे भिन्न दो क्रियाओंके सद्भाव

પરિતાપનકી ક્રિયા થાય છે અને બ્યારે તે બીજા જીવને મારે છે, ત્યારે તેના દ્વારા
પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા થાય છે કાયિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાઓ વચ્ચે
અવિનાભાવ-નિત્ય પરસ્પર-સંબંધ હોય છે, કારણકે કાયિકી ક્રિયાના સદ્ભાવમાં
અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે તેથી એક જ ત્રણ
ક્રિયાવાળો હોય છે, એમ કહી શકાય છે. અવીતરાગ જીવ કદી પણ એક ક્રિયાવાળો અથવા બે
ક્રિયાવાળો હોઈ શકતો નથી તે ક્રિયાઓનો જે અવિનાભાવ-નિત્ય પરસ્પર સંબંધ પ્રગટ
કરવામાં આવ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે છે- અવીતરાગ જીવ વડે જે અધિકરણિકી ક્રિયા
થાય છે-વીતરાગ જીવ વડે થતી નથી. અવીતરાગ જીવનું જે શરીર છે તે તથાવિધ
(તે પ્રકારના) કર્મબંધન કારણ હોય છે, તેથી કાયક્રિયાનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે અધિકરણિકી
અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાઓનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે કારણકે અવીતરાગની કાય
અધિકરણરૂપ અને પ્રદ્વેષ સહિત છે. તેથી અન્ય બે ક્રિયાઓના સદ્ભાવ । કાયિકી

આધિકરણિકી ક્રિયા નિયમતઃ ક્રિયતે, यस्य आधिकरणीकी क्रिया क्रियते, तस्यापि कायिकी क्रिया नियमतः क्रियते, इति. तथा आद्यक्रियात्रयसद्भावे उत्तरक्रियाद्वयं भजनया भवति, तदुक्तम्-‘जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ’ इत्यादि, यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य पाणितापनिकी स्यात् क्रियते, स्यात् नो क्रियते, इति. एवञ्च यदा काय-व्यापारद्वारेणाद्यक्रियात्रय एव वर्तते, न तु परितापनं, न वा प्राणातिपातं करोति तदा त्रिद्विवः एवेत्यतोऽपि ‘स्यात् त्रिक्रियः’ इत्युक्तम्, यदा तु परि-

में क्रियाका सद्भाव होता है. प्रज्ञापनाके बाईसवें क्रियापद में ऐसाही कहा है-‘जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ’ जिस जीवके कायिकी क्रिया होती है उसके नियमसे आधि-करणिकी क्रिया होती है और जिसके आधिकरणीकी क्रिया होती है उसके भी नियमसे कायिकी क्रिया होती है इत्यादि तथा आदिकी तीन क्रियाओंके सद्भाव में उत्तरकी दो क्रियाओंकी भजना होती है-सोही कहा है-‘जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ’, इत्यादि-इस तरह कायव्यापार के द्वारा जीव जब आद्यक्रियात्रय में ही रहता है परितापन और प्राणातिपात वह नहीं करता है तब वह तीन क्रियाओंवालाही होता है-इस तरहसे भी यह कदाचित् तीन क्रियाओं-

ક્રિયાનો સદ્ભાવ હોય છે પ્રજ્ઞાપનાના બાવીસમાં ક્રિયાપદમાં પણ એવુંજ કહ્યું છે-‘જસ્સ ણં જીવસ્સ કાઈયા કિરિયા કજ્જઈ, તસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા નિયમા કજ્જઈ, જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઈ, તસ્સ વિ કાઈયા કિરિયા નિયમા કજ્જઈ’ ‘જે જીવ વડે કાયિકી ક્રિયા થાય છે તે જીવ વડે આધિકરણિકી ક્રિયા પણ નિયમથી જ થાય છે જે જીવ વડે અધિક શ્લેષી ક્રિયા થાય છે, તેના વડે કાયિકી ક્રિયા પણ નિયમથી જ થાય છે,’ ઇત્યાદિ-તથા. પહેલી ત્રણ ક્રિયાઓના સદ્ભાવમાં છેલ્લી બે ક્રિયાઓ વિકલ્પે થાય છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રાંશમાં પ્રકટ કરે છે- ‘જસ્સ ણં જીવસ્સ કાઈયા કિરિયા કજ્જઈ, તસ્સ પરિયાવણિયા સિય કજ્જઈ, સિય નો કજ્જઈ’ ઇત્યાદિ. આ રીતે કાયવ્યાપાર દ્વારા જ્યારે જીવ પહેલી ત્રણ ક્રિયાઓ જ કરે છે, પણ પરિતાપન અને પ્રાણુતિપાત કરતો નથી, ત્યારે તેને ત્રણ ક્રિયાઓવાળો જ

તાપયતિ તદા ચતુષ્ક્રિયઃ, આઘક્રિયાત્રયસ્ય તત્રાવશ્યંભાવાત્, યદાત્વતિ
પાતયતિ તદા પંચક્રિયઃ, આઘક્રિયાચતુષ્કસ્ય તત્રાવશ્યંભાવાત્, તદુક્તમ્-
'જસ્સ પારિયાવણિયાકિરિયા કજ્જઙ્ઠ તસ્સ કાઙ્યા નિયમા કજ્જઙ્ઠ' इत्यादि,
યસ્ય પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે, તસ્ય કાયિકી નિયમાત્ ક્રિયતે, ઇતિ,
તદભિપ્રાયેણાઠ-'સિય ચડકિરિણ સિય પંચકિરિણ'ત્તિ, તથા 'સિય અકિરિણ' સ્યાત્
કદાચિત્ વીતરાગાવસ્થાયામ્ અક્રિયો જીવો ભવતિ इत्यर्थः, વીતરાગાવસ્થાયાં
હિ વીતરાગત્વાદેવ ન સન્તિ અધિકૃતક્રિયા इत्याशयः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ નેરહણ
ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કહ કિરિણ ? હે ભદન્ત ! નૈરયિકઃ-खलु औ-
दारिकशरीरात् परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियः क्रियत्प्रकारकक्रियवान्

વાળા હોતા હૈ એસા કહા હૈ-જવ યહ અવીતરાગ જીવ અન્ય જીવોંકો
પરિતાપિત કરતા હૈ-તવ વહ ચાર ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ ક્યોં કિ
એમો અવસ્થા મેં આદિકી ત્રીન ક્રિયાએં ઉસ મેં અવશ્ય હોની હૈ ।
તથા જવ યહ જીવ અન્ય જીવોંકો મારતા હૈ તવ વહ પાંચ ક્રિયાઓંવાલા
હોતા હૈ-ક્યોં કિ હસ સ્થિતિ સે ઉસમેં આદિકી ચાર ક્રિયાઓંકા
અવશ્યહી સદ્ભાવ રહતા હૈ સોહી કહા હૈ- ' જસ્સ પારિયાવણિયા
કિરિયા કજ્જઙ્ઠ, તસ્સ કાઙ્યા નિયમા કજ્જઙ્ઠ' इत्यादि-इसी अभिप्रायको
लेकर 'सिय चडकिरिण, सिय पंचकिरिण, त्ति' ऐसा कहा गया है ।
तथा 'सिय अकिरिण' ऐसा जो कहा है वह वीतराग अवस्थाको
लेकर कहा है-क्योंकि वीतराग अवस्था में जीव इन क्रियाओंवाला
नहीं होता है । अब गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं- (नेरहणं भंते !
ओरालियसरीराओ कह किरिण) हे भदन्त ! नारक परकीय
औदारिक शरीरको आश्रित करके कितने प्रकारकी क्रियाओंवाला

કહી શકાય છે ન્યારે તે અવીતરાગ જીવ અન્ય જીવોને પરિતાપિત કરે છે, ત્યારે તે
ચાર ક્રિયાઓવાળો કહેવાય છે. તથા ન્યારે તે જીવ અન્ય જીવોને મારતો હોય છે,
ત્યારે તે પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, કારણકે એવી પરિસ્થિતિમાં તે જીવમા પહેલી ચાર
ક્રિયાઓને પશુ અવશ્ય સહભાવ રહે છે તેથી જ કહ્યું છે કે ' જસ્સ પારિયાવણિયા
કિરિયા કજ્જઙ્ઠ, તસ્સ કાઙ્યા નિયમા કજ્જઙ્ઠ ' इत्यादि એજ કારણે સૂત્રકારે આ
પ્રમાણે કહ્યું છે- ' સિય ચડકિરિણ, સિય પંચકિરિણ ત્તિ ' તથા 'સિય અકિરિણ'
' ક્યારેક તે ક્રિયા રહિત હોય છે, ' આણુ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે વીતરાગ અવસ્થાને
અનુલક્ષીને કહ્યું છે, કારણકે વીતરાગ અવસ્થામા જીવ આ ક્રિયાઓવાળો હોતો નથી.
હવે ગૌતમ સ્વામી નારક જીવ વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે- ' નેરહણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ
કહ કિરિણ ? હે ભદન્ત ! નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી

भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंच-
किरिए’ हे गौतम ! नैरयिको परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति
तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रियो भवति, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियो भवति, स्यात्
कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, तथाच नैरयिकः यतः औदारिकशरीरवन्तं
पृथिव्यादिकं स्पृशति, परितापयति, विनाशयति च, अतः औदारिकशरीरमा-
श्रित्य कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः कदाचित् पञ्चक्रियो
भवति, अक्रियस्तु नैरयिको न भवति, तस्यावीतरागत्वेन क्रियाणामवश्यं-
भावात् । गौतमः पृच्छति—‘अमुरकुमारेणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकि-

होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं— ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए’ सिय पंचकिरिए’ नारक जीव
कदाचित्-तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला
होता है कदाचित् पांच क्रियाओं वाला होता है ।
तात्पर्य कहने का यह है कि जब एक नारकजीव परकीय
औदारिक शरीरको आश्रित करके कायका व्यापार करता है
तब वह औदारिक शरीरवाले पृथिव्यादिकका स्पर्श करता है, उसे
परितापित करता है, और विनष्ट भी करता है. इस लिये औदारिक
शरीरको आश्रित करके वह कदाचित् तीन क्रियावाला और कदाचित्
चारक्रियावाला और कदाचित् पांच क्रियावाला कहा गया है । नारक
जीव अक्रिय-नहीं होता है । अक्रिय वीतराग जीव ही होता है ।
नारक जीव वीतराग नहीं होता है । इसलिये इसमें क्रियाओंका
होना अवश्यंभावी है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—

ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય તિકિરિયે,
સિય ચઉકિરિયે, સિય પંચકિરિયે’ નારક જીવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે,
કારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે. તેનું
તાત્પર્ય એ છે કે— જ્યારે નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયને
વ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તે પૃથ્વીકાય આદિને સ્પર્શ કરે છે, તેને પરિતાપિત પણ કરે છે
અને તેમને નાશ પણ કરે છે. તેથી ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને ક્યારેક તેને ત્રણ
ક્રિયાવાળો, ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળો કહ્યો છે. નારક જીવ
અક્રિય (ક્રિયા રહિત) હોતો નથી. વીતરાગ જીવ જ અક્રિય હોય છે. નારક જીવ વીતરાગ
અવસ્થાવાળો હોતો નથી. તેથી તેમાં (નારક જીવમાં) ક્રિયાઓના સહભાવ અવશ્ય હોય છે.

રિણ ?' હે ભદન્ત ! અસુરકુમારઃ खलु औदारिकशरीरात् परकीयौदारिकशरीर-
माश्रित्य कतिक्रियो भवति ? भगवानाह—'एवं चैव एवं जाव वेमाणिए,
नवरं मणुस्से जहा जीवे' एवं चैव नैरयिकवदेव असुरकुमारोऽपि यदा परकी-
यौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित्
चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, अक्रियस्तु न भवति तस्यावीतरागत्वेन
क्रियाणामवश्यंभावात्, एवम्—असुरकुमारवदेव यावत् सुपर्णकुमारादि भवनपति
एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्मनुष्यवानव्यन्तर—ज्योतिषिक—वैमानिकोऽपि
यदा परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा कदाचित्

‘અસુરકુમારાણ મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કહકિરિણ’ હે ભદન્ત !
અસુરકુમાર પરકીય ઔદારિક શરીરકા આશ્રય કરકે કિતને પ્રકાર
કી ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ ? ઉત્તરમૈં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘અં જાવ વેમાણિણ’
નવરં મણુસ્સે જહા જીવે’ હે ગૌતમ ! નારક જીવકી તરહ હી અસુર
કુમાર મો જબ પરકીય ઔદારિક શરીર કા આશ્રય કરતા હૈ તબ
વહ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓં-
વાલા હોતા હૈ ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓં વાલા હોતા હૈ । યહ
અક્રિય તો હોતા નહીં હૈ—ક્યોં કિ યહ વીતરાગ નહીં હોતે હૈ અતઃ
અવીતરાગ હોનેકે કારણ ઇનમૈં ક્રિયાઓંકા હોના અવશ્યંભાવી હૈ ।
અસુરકુમારકી તરહ હી યાવત્—સુપર્ણકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવ, ઇકે-
ન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યક્, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક,
તથા વૈમાનિક યે સબ મો જબ પરકીય ઔદારિક શરીરકો આશ્રિત

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે— ‘અસુરકુમારા ણં
મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કહ કિરિણ ?’ હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર પરકીય
ઔદારિક શરીરનો આશ્રય કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા
પ્રશ્ન કહે છે— ‘અં જાવ વેમાણિણ નવરં મણુસ્સે જહા જીવે’ હે ગૌતમ !
નારક જીવની જેમ અસુરકુમાર પણ ન્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રય કરે છે.
ત્યારે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળો પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળો
પણ હોય છે. તે કદી પણ અક્રિય (ક્રિયા રહિત) હોતો નથી, કારણકે તે વીતરાગ હોતો
નથી. અવીતરાગ હોવાને લીધે તેનામાં ક્રિયાઓનો અવશ્ય સફલાવ હોય છે. સુપર્ણકુમાર
પર્યંતના ભવનપતિ દેવ, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યક્, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષિક તથા વૈમાનિક દેવનું કથન પણ અસુરકુમારના કથન જેવું સમજવું. એટલે કે
તે બધાં જીવો પણ ન્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રય લઈને પોત પોતાની કાયા

ત્રિક્રિયઃ, કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, કદાચિત્ પञ्ચક્રિયો ભવતિ, કિન્તુ નવરમ્-અન્યા-
પેક્ષયા વિશેષસ્તુ મનુષ્યેऽયમેવ યત્ યથા જીવસમુચ્ચયઃ અક્રિયઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા
મનુષ્યેऽપિ અક્રિયો ભવતિ, જીવસમુચ્ચયપદે મનુષ્યમિદ્ધાપેક્ષયૈવ અક્રિય-
ત્વસ્ય પ્રતિપાદિતત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવેણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેઠિંતો
કઙ્કિરિણ ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ ઔદારિકશરીરેભ્યઃ પરકીયૌદારિકશરી-
રાણ્યાશ્રિત્ય કતિ ક્રિયો ભવતિ ઇતિ પ્રશ્નઃ । તથા ચાત્ર ‘ઔદારિકશરીરેભ્યઃ’
ઇત્યેવં વહુત્વાપેક્ષોઽયં દ્વિતીયો જીવવિષયકો દણ્ડકો વોધ્યઃ, પ્રથમસ્તુ પ્રાગુક્તઃ-
‘ઔદારિકશરીરાત્’ ઇત્યેવમેકન્વાપેક્ષો જીવવિષયકો દણ્ડકો વિજ્ઞેયઃ, एवं

કરકે અપનેર કાયકો વ્યાપારવાલા કરતે હૈં તવ યે કદાચિત્ ત્રીન
ક્રિયાઓવાલે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓવાલે ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓ
વાલે હોતે હૈં । પરન્તુ મનુષ્યમેં યહ વિશેષતા હૈં કિ વહ જીવ સમુચ્ચય
કે અનુસાર ક્રિયારહિત ઔ હોતા હૈં । જીવ સમુચ્ચયપદમેં જો ક્રિયા
રહિતકા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈં વહ મનુષ્ય एवं સિદ્ધકો અપેક્ષા સે
પ્રતિપાદિત કિયા ગયા હૈં એસા જાનના ચાહિયે । અવ ગૌતમસ્વામી
પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈં-‘જીવે ણં મંતે ! ઔરાલિયસરીરેઠિંતો કઙ્ક
કિરિણ’ હે મદન્ત ! જીવપરકીય ઔદારિક શરીરોંકો આશ્રિત કરકે
કિતની કિયાઓવાલા હોતા હૈં ? યહ વહુવચન કી અપેક્ષા દ્વિતીય
દણ્ડક હૈં. અવતક એક જીવ પરકીય એક ઔદારિક શરીરકી અપેક્ષા
કિતની ક્રિયાઓવાલા હોતા હૈં-એસા એક ઔદારિક શરીરકો લેકર
જીવ વિષયક પ્રશ્ન કિયા ગયાં થા. યહાં અનેક ઔદારિક શરીરોંકો

દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે તેઓ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળા
અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે તેઓ ક્રિયારહિત હોતા નથી મનુષ્યમાં એટલી
જ વિશેષતા છે કે તે જીવ સમુચ્ચયની જેમ ક્રિયા રહિત પણ હોય છે જીવ સમુચ્ચય
પદમાં જે ક્રિયારહિતતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે મનુષ્ય અને નિદ્રાની અપેક્ષાએ
કરવામાં આવ્યું છે એમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને પૂછે છે કે ‘જીવેણં મંતે ! ઓરાલિય
સરીરેઠિંતો કઙ્કિરિણ ?’ હે મદન્ત ! જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રિત કરીને
કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? આ બહુવચનની અપેક્ષાએ બીજું દંડક છે. આ પહેલાં
એક જીવ પરકીય એક ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓવાળો છે- આ રીતે
એક જીવ અને એક ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા. અહીં
અનેક ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે તેથી ‘આ’ જીવ વિષયક

ચેતૌ જીવસ્ય એકત્વેન દ્વૌ દણ્ડકૌ, એવમેવ ચ જીવસ્ય વહુત્વન અપરૌ દ્વૌ દણ્ડકૌ, एवं औदारिकशरीरापेक्षया चत्वारो दण्डकाः फलिताः, भगवानाह 'गोयमा ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए' हे गौतम ! समुच्चयजोवः औदारिकवहुपरकीयशरीराण्याश्रित्य यदा कायं व्यापारयति तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रिया भवति, यावत् स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियो भवति, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया भवति, स्यात् कदाचित् अक्रियो भवति, वीतरागावस्थायां मनुष्यजीवस्य सिद्धजीवस्य च क्रियारहित्वादितिभावः, अथ बहुपरकीयोदा- रिकशरीरापेक्षया एकत्वविशिष्टनैरयिकविषयक दण्डकं पृच्छति - 'नेरइणं

આશ્રિત કરકે પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ-અતઃ यह जीव विषयक द्वितीय दण्डक है-इस तरह ये जीवके एकत्व से दो दण्डक और जीव के बहुत्व से दो दण्डक और दूसरे होते हैं-सब मिलकर औदारिक शरीरकी अपेक्षा से चार दण्डक हो जाते हैं यह फलित होता है। 'एक जीव परकीय अनेक औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाला होता है ?' इस प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए' एक जीव-समुच्चय जीव परकीय अनेक औदारिक शरीरोंको आश्रित करके जब कायको व्यापारमें लगाता है, तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है यावत्-कदाचित् वह चार क्रियाओंवाला होता है, और कदाचित् पांच क्रियाओंवाला होता है। तथा कदाचित् वह क्रियारहित भी होता है। मनुष्य जीव जब वीतिराग अवस्था में आ जाता है. तब वह तथा सिद्ध जीव ये दोनों ही इन क्रियाओं से रहित हो जाते हैं। अब

બીજી દંડક છે. આ રીતે જીવના એકત્વની અપેક્ષાએ બે દંડક અને જીવના બહુત્વની અપેક્ષાએ બીજા બે દંડક થાય છે એમ સમજવું. 'જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય તિકિરિયે જાવ સિય અકિરિયે' એક જીવ (સમુચ્ચય જીવ) પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને જ્યારે કાયાને વ્યાપારમાં (પ્રવૃત્તિમાં) પ્રવૃત્ત કરે છે, ત્યારે ક્યારેક તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર, ક્રિયાવાળો હોય છે, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળો હોય છે. અને ક્યારેક તે ક્રિયા રહિત પણ હોય છે એમકે મનુષ્ય જીવ જ્યારે - વીતરાગ - અવસ્થામાં આવી જાય છે ત્યાં ક્રિયારહિત હોય છે અને સિદ્ધ જીવ પણ ક્રિયાઓથી રહિત થઈ જાય છે.

મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ કિરિણ ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલુ ઔદારિકશરીરેભ્યઃ પરકીયૌદારિકશરીરાણ્યાશ્રિત્ય કતિ ક્રિયો ભવતિ ? મગવાન આહ-એવં એસો જહા પઢમો દંડઓ તહા ઇમો વિ અપરિસેસો માણિયવ્વો જાવ વેમાણિણ, નવરં મણુસ્સે જહા જીવે' હે ગૌતમ ! એવમ્ ઉપર્યુક્ત એષઃ પરકીયવહુત્વવિશિષ્ટૌદારિકશરીરાશ્રિતો નૈરયિકઃ યથા પ્રથમો દણ્ડકઃ એકત્વવિશિષ્ટપરકીયૌદારિકશરીરાશ્રિતનૈરયિકવિષયકઃ સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ પચ્ચક્રિયઃ ઇતિ રીત્યા પ્રતિપાદિતસ્તથા અયમપિ વહુત્વવિષયકઃ અપરિશેષઃ સર્વઃ મણિતવ્યઃ, યાવત્એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિય-

ગૌતમ પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોંકી અપેક્ષાસે એકત્વવિશિષ્ટ નૈરયિકવિષયક દણ્ડકકો પૂછતે હૈં-‘નેરહણ મંતે ! ઓરાલિયસરીરે હિંતો કહકિરિણ’ હે મદન્ત ! એક નારક પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોંકો આશ્રિત કરકે કિતની ક્રિયાઓંવાલા હોતા હૈં ? હસકે ઉન્નરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં. ‘એવં એસો જહા પઢમો દંડઓ તહા ઇમો વિ અપરિસેસો માણિયવ્વો જાવ વેમાણિણ નવરં મણુસ્સે જહા જીવે’ હે ગૌતમ । જિસ પ્રકાર સે એક નારક જીવ પરકીય એક ઔદારિક શરીરકો આશ્રિત કરકે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓંવાલા ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓંવાલા પ્રથમ દણ્ડકમેં કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકારસે હસ દ્વિતીય દણ્ડકમેં ભી વહ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓંવાલા ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓંવાલા કહા ગયા હૈં । અર્થાત્ જિસ સમય એક નારક પરકીય

હવે ગૌતમ સ્વામી અનેક ઔદારિક શરીરોંકી અપેક્ષાસે એક નારક વિષયક નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે- ‘નેરહણ મંતે ! ઓરાલિયસરીરેહિંતો કહ કિરિણ ?’ હે મદન્ત ! એક નારક પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોંકી આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓંવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર- એવં એસો જહા પઢમો દંડઓ તહા ઇમો વિ અપરિસેસો માણિયવ્વો જાવ વેમાણિણ-નવરં મણુસ્સે જહા જીવે’ હે ગૌતમ । જેવી રીતે એક નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓંવાળો, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓંવાળો અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓંવાળો હોય છે, એવું પહેલા દંડકમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન આ બીજા દંડકમાં પણ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે એક નારક પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોંકી આશ્રિત કરીને કાયબ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તે ત્રણ ક્રિયાઓંવાળો હોય છે, ચાર ક્રિયાઓંવાળો પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓંવાળો પણ હોય છે. પરન્તુ મનુષ્ય પદમાં તેના કરતા

તિર્યગ્મનુષ્યભવનપતિ-વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકવૈમાનિકોડપિ યદા પરકીયવહુત્વ-વિશિષ્ટૌદારિકશરીરાણ્યાશ્રિત્ય કાયવ્યાપારં કરોતિ તદા સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ પશ્ચક્રિયા ભવતિ, ઇતિ કિન્તુ નવરમ્ અન્યાપેક્ષયા ત્રિશેષસ્તુ મનુષ્યે યથા સમુચ્ચયજીવઃ કદાચિત્ અક્રિયોડપિ ભવતિ, તથૈવ મનુષ્યોડ ક્રિયોડપિ ભવતાંતિભાવઃ, અથ સમુચ્ચયજીવવહુત્વમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘જીવાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઠ્ઠકિરિયા ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ खलु

અનેક ઔદારિક શરીરોંકો આશ્રિત કરકે કાયવ્યાપાર કરતા હૈ તવ વહ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલા ભી હોતા હૈ, ચાર ક્રિયાઓંવાલા ભી હોતા હૈ ઓર પાંચ ક્રિયાઓંવાલા ભી હોતા હૈ । કિન્તુ મનુષ્ય પદ મેં જો ઇનકી અપેક્ષા વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ કિ મનુષ્ય સામાન્ય જીવ કી તરહ ક્રિયા રહિત ભી હોતા હૈ । વીતરાગ અવસ્થા મેં હી ક્રિયા રહિત જીવ હોતા હૈ. એસી વાત અમી કહી ગઈ હૈ. સો નારક જીવ, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક ઓર વૈમાનિક જવ પરકીય ઔદારિક શરીરોંકો આશ્રિત કરકે કાયકો વ્યાપાર કરતે હૈ, તવ વે ત્રીન ક્રિયાવાલે ભી હોતે હૈ, ચાર ક્રિયાવાલે ભી હોતે હૈ ઓર પાંચ ક્રિયાવાલે ભી હોતે હૈ । પરન્તુ યે કોઈ ભી ક્રિયા રહિત નહીં હૈ । પરન્તુ મનુષ્ય એસે નહીં હોતે હૈ વે અક્રિયાવાલે (ઇન ક્રિયાઓં સે રહિત) ભી હોતે હૈ । ક્યોં કિ મનુષ્ય હી વીતરાગ અવસ્થાવાલા વનતા હૈ-ઓર વીતરાગ અવસ્થામેં યે કોઈ ભી ક્રિયાઈ હોતી નહીં હૈ । અવ સમુચ્ચય જીવકી વહુતાકો

એટલીજ વિશેષતા છે કે તે સામાન્ય જીવની જેમ ક્રિયા રહિત હોય છે વીતરાગ અવસ્થામાં જ જીવ ક્રિયારહિત હોય છે, એ વાતનું હુમણું જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવી ગયું છે વૈમાનિક પર્યન્તના જીવ વિષે એવું જ કથન સમજવું. એટલે કે જીવ, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય-તિર્યચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક જીવ જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા હોય છે, અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. પરન્તુ તેમાંથી કોઈ પણ જીવ ક્રિયા-રહિત હોતો નથી. ફક્ત મનુષ્યમાં જ એટલી વિશેષતા છે કે તે ક્રિયા રહિત પણ હોય છે, કારણકે મનુષ્ય જ વીતરાગ અવસ્થાવાળો, જીવની શ્રેણીમાં અને વીતરાગ અવસ્થામાં તેના દ્વારા કોઈપણ ક્રિયાઓ થતી નથી હવે સામાન્ય જીવની બહુતાની અપેક્ષાએ ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે કે- ‘જીવાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઠ્ઠ કિરિયા ?’ હે મદન્ત !

ઔદારિકશરીરાત્ પરકીયૌદારિકશરીરમાશ્રિત્ય કતિક્રિયાઃ ભવન્તિ ? મગધાનાહ—‘ગોયમા ! સિય તિકિરિયા જાવ સિય અકિરિયા’ હે ગૌતમ ! જીવાઃ યદા પરકીયૌદારિકશરીરમાશ્રિત્ય કાયં વ્યાપારયન્તિ તદા સ્યાત્ કદાચિત્ ત્રિક્રિયાઃ ભવન્તિ, યાવત્ સ્યાત્ કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયાઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ પચ્ચ-ક્રિયા ભવન્તિ, સ્યાત્ કદાચિત્ અક્રિયાઃ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નેરઙ્ગયાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઙ્કિરિયા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ खलु-ઔદારિકશરીરાત્ ઔદારિકશરીરમાશ્રિત્ય કતિક્રિયા ભવન્તિ ? મગધાનાહ—‘એવં એસો વિ જહા પઠમો દંડઓ તહા માણિયવ્વો જાવ વેમાણિયા, નવરં

લેવર ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં. ‘જીવાણં મંતે ! ઓરાલિય સરીરાઓ કઙ્કિરિયા’ હે મદન્ત ! જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરકો આશ્રિત કરકે કિતને પ્રકાર કી ક્રિયાઓવાલે હોતે હૈં ? ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય તિકિરિયા, જાવ સિય અકિરિયા’ જીવ જવ પરકીય ઔદારિક શરીરકો આશ્રિત કરકે કાયકા વ્યાપાર કરતે હૈં ઉસ સમય વે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓવાલે મી હોતે હૈં, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓવાલે મી હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓવાલે મી હોતે હૈં । તથા કદાચિત્ વે ક્રિયા રહિત મી હોતે હૈં । ક્રિયા રહિત પના ઇન્મેં મનુષ્ય ઓર સિદ્ધ કી અપેક્ષા કહા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘નેરઙ્ગયાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઙ્કિરિયા’ હે મદન્ત ! નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોં કો આશ્રિત કરકે કિતને પ્રકારકી ક્રિયાઓવાલે હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં એસો વિ જહા પઠમો દંડઓ તહા માણિયવ્વો જાવ વેમાણિયા

અનેક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?

ઉત્તર— ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સિય તિકિરિયા, જાવ સિય અકિરિયા’ જીવો ત્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયના વ્યાપારમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને ક્યારેક ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. મનુષ્ય અને સિદ્ધની અપેક્ષાએ તેમનામાં ક્રિયા રહિતતા કહી છે, એમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી નારકની અપેક્ષાએ પ્રશ્ન પૂછે છે— ‘નેરઙ્ગયાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરાઓ કઙ્કિરિયા ?’ હે મદન્ત ! નારક જીવો પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

મદાનીર પ્રશ્નને ઉત્તર— ‘એવં એસો વિ જહા પઠમો દંડઓ તહા માણિયવ્વો

મણુસ્સા જહા જીવા' હે ગૌતમ ! એવમુક્તરીત્યા એષોઽપિ વહુત્વવિશિષ્ટનૈર-
યિકવિષયકો દણ્ડકઃ યથા પ્રથમઃ-એકત્વવિશિષ્ટનૈરયિકવિષયકો દણ્ડકો
મણિતસ્તથા મણિતવ્યઃ, એવંચ યદા નૈરયિકાઃ પરકીયૌદારિકશરીરમાશ્રિત્ય
કાયં વ્યાપારયન્તિ, તદા સ્યાત્ ત્રિક્રિયાઃ, સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયાઃ, સ્યાત્ પશ્ચ-
ક્રિયા નૈરયિકા ભવન્તિ ઇત્યાશયઃ, યાવત્-એકેન્દ્રિયવિકલેદ્રિયપશ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્મનુષ્યભવનપત્તિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકવૈમાનિકા યદા પરકીયૌદારિક-
શરીરમાશ્રિત્ય કાયં વ્યાપારયન્તિ તદા કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયાઃ, કદાચિત્
પશ્ચક્રિયા ભવન્તિ, નવરમ્-વિશેષસ્તુ મનુષ્યા યથા સમુચ્ચયજીવાઃ ત્રિચતુઃ
પશ્ચક્રિયાતિરિક્તા અક્રિયાઅપિ ઉક્તાસ્તથૈવ ત્રિચતુઃ પશ્ચક્રિયાતિરિક્તા અક્રિયા-
અપિ વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃછતિ-‘જીવાણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરેદ્ધિતો
કઙ્કરિયા ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલુ ઔદારિકશરીરેભ્યઃ પરકીયૌદારિક-

નવરં મણુસ્સા જહા જીવા' યહ જો અનેક નૈરયિક વિશિષ્ટ
દણ્ડક હૈ વહ જસા પહિલે એકત્વ વિશિષ્ટ નરયિક દણ્ડક કહા
ગયા હૈ ડસી કે અનુસાર કહના ચાહિયે-હસી તરહ જબ નારકજીવ
પરકીય ઔદારિક શરીર કો આશ્રિત કરકે કાય કા વ્યાપાર કરતે
હૈં તચ વે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓંવાલે હોતે હૈં, કદાચિત્ ચાર ક્રિયા-
ઓંવાલે હોતે હૈં ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓંવાલે હોતે હૈં । મનુષ્યોં
મેં એસી વાત નહીં હૈં-કયોંકિ વે હન ક્રિયાઓંવાલે હોને પર મી હન
ક્રિયાઓં સે રહિત મી હોતે હૈં । જૈસે સમુચ્ચય જીવ હોતે હૈં । અવ
ગૌતમસ્વામી પ્રમુસે એસા પૂછતે હૈં-‘જીવા ણં મંતે ! ઓરાલિય સરી-

જ્ઞાત્ર વૈમાણિયા-નવરં મણુસ્સા જહા જીવા' એકત્વ વિષયક પહેલા નારક દંડકનું
જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે આ અનેક નારક વિષયક દંડકનું
કથન પણ કરવું જોઈએ. એટલે કે અનેક નારકો ત્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરને
આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપારમાં પ્રવૃત થાય છે, ત્યારે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા હોય છે,
ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળા હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે. ગૈમાનિકે
પર્યન્તના છત્રો વિષે પણ આ પ્રકારનું કથન જ સમજવું. પરન્તુ મનુષ્યોમાં એટલી જ
વિશેષતા છે કે તેઓ આ ક્રિયાઓવાળા હોય છે પણ અરાં અને આ ક્રિયાઓથી રહિત
પણ હોય છે એટલે કે સામાન્ય જીવાની જેમ તેઓ ક્રિયારહિત પણ હોય છે. હવે જીવાના
બહુત્વ તથા પરકીય અનેક શરીરોની અપેક્ષાએ ક્રિયા વિષયક એવા દંડકનું પ્રતિપાદન
કરવામાં આવે છે-

शरीराण्याश्रित्य कतिक्रिया भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंच किरिया वि, अकिरिया वि, हे गौतम ! जीवाः यदा परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा त्रि क्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘नेरइया णं भंते ! ओरालियसरीरेहिं तो कइकिरिया ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु औदारिकशरीरेभ्यः परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कातिक्रिया भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा’ हे गौतम ! नैरयिका यदा परकीयौ

रेहिं तो कइकिरिया’ हे भदन्त ! जीव परकीय औदारिक शरीरों को आश्रित करके कितने प्रकार की क्रियाओंवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि अकरयावि’ जीव जब परकीय औदारिक शरीरों को आश्रित करके काय का व्यापार करते हैं तब वे तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं, और पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं । तथा क्रियारहित भी होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—नेरइयाणं भंते ! ओरालिय सरीरेहिं तो कइकिरिया’ हे भदन्त ! नारक परकीय औदारिक शरीरों को आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि’ एवं जाव वेमाणिया—नवरं मणुस्सा जहा जीवा’ नैरयिक जब परकीय

गौतम स्वामीने प्रश्न— ‘जीवाण भंते ! ओरालियसरीरेहिं तो कइ किरिया?’ हे भदन्त ! जेवा परकीय औदारिक शरीराने आश्रित करीने केटवा प्रकारनी क्रियावाणा होय छे ? भइवाहीर प्रभुने उत्तर— ‘गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया वि’ हे गौतम ! जेवा न्यारे परकीय औदारिक शरीराने आश्रित करीने कायव्यापार करे छे, त्यारे तेआ गणु क्रियाओवाणा पणु होय छे, चार क्रियाओवाणा पणु होय छे, पांच क्रियाओवाणा पणु होय छे अने क्रिया रहित पणु होय छे. गौतम स्वामीने प्रश्न— ‘नेरयाणं भंते ! ओरालियसरीरेहिं तो कइ किरिया ?’ हे भदन्त ! नारके परकीय औदारिक शरीराने आश्रित करीने केटवा प्रकारनी क्रियाओवाणा होय छे ?

भइवाहीर प्रभुने उत्तर— ‘गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया—नवरं मणुस्सा जहा जीवा’ हे गौतम !

દારિકશરીરાણ્યાશ્રિત્ય કાયં વ્યાપારયન્તિ તદા ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, પશ્ચક્રિયા અપિ ભવન્તિ, એવમુક્તરીત્યા યાવત્-એકેન્દ્રિયત્રિકલેન્દ્રિયપશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્મનુષ્યભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકવૈમાનિકા અપિ યદા પરકીયૌ-દારિકશરીરાણ્યાશ્રિત્ય કાયં વ્યાપારયન્તિ તદા ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, પશ્ચક્રિયા અપિ ભવન્તિ, કિન્તુ નવરં વિશેષસ્તુ મનુષ્યા યથા સમુચ્ચય જીવા અક્રિયા અપિ ઉક્તાસ્તથૈવ અક્રિય, અપિ વક્તવ્યા ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-જીવેણં મંતે ! વેડવિવ્યસરીરાઓ કઈં કિરિય ? હે મદન્ત ! જીવઃ

ઔદારિક શરીરોંકો આશ્રિત કરકે કાયકા વ્યાપાર કરતે હૈં-તવ વે તીન ક્રિયાઓંવાલે મીં હોતે હૈં ચાર ક્રિયાઓંવાલે મીં હોતે હૈં ઔર પાંચ ક્રિયાઓંવાલે મીં હોતે હૈં । હસી ઉક્ત રીતિ કે અનુસાર યાવત્ - એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક ઔર વૈમાનિક મીં જવ પરકીય ઔદારિક શરીરોંકો આશ્રિત કરકે કાયકો વ્યાપારયુક્ત કરતે હૈં તવ વે તીનક્રિયાઓંવાલે મીં હોતે હૈં, ચાર ક્રિયાઓંવાલે મીં હોતે હૈં ઔર પાંચ ક્રિયાઓંવાલે મીં હોતે હૈં । કિન્તુ હનકી અપેક્ષા મનુષ્યોં મેં વિશેષતા હૈ ઔર વહ એસી હૈ કિ મનુષ્ય સમુચ્ચય જીવોંકી તરહ અક્રિયાવાલે મીં હોતે હૈં । અક્રિયાવાલે હોને મેં યુક્તિ પહિલે દિશલા દી ગઈ હૈ । અર્થાત્ વીતરાગ અવસ્થા મેં હી ક્રિયારહિતપના હોતા હૈ-મનુષ્ય હી વીતરાગ હોતે હૈં ઔર જીવ નહીં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રમુસં એસા પૂછતે હૈં-‘જીવેણં મંતે ! વેડવિવ્ય

જ્યારે નારકો પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક પણ જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. પણ તેમના કરતાં મનુષ્યોમાં એવી વિશેષતા છે કે તેઓ સામાન્ય જીવોની જેમ અક્રિય પણ હોય છે કારણકે વીતરાગ દશામાં જ ક્રિયારહિતતા સહવી શકે છે મનુષ્યો જ વીતરાગ અવસ્થાવાળા બની શકે છે, બીજા જીવો વીતરાગ બની શકતા નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- ‘જીવેણં મંતે ! વેડવિવ્યસરીરાઓ કઈં કિરિયા ?’ હે મદન્ત ! જીવ પરકીય વૈકીય શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?

खलु वैक्रियशरीरात् परकीयवैक्रियशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? भगवानाह—
 ‘गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए; सिय अकिरिए’ हे गौतम !
 जीवो यदा परकीयं वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा स्यात् कदाचित्
 त्रिक्रियः, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः, स्यात् कदाचित् अक्रियो भवति, कि-
 न्त्वत्र पञ्चक्रियश्च नोच्यते वैक्रियशरीरधारिणः प्राणातिपातस्य कर्तुमशक्यत्वात्
 अविरतिमात्रस्य चेहाविवक्षितत्वात्, अतएव वक्ष्यते—‘पंचमकिरिया न भन्नइ’
 इति, पञ्चमक्रिया अत्र वैक्रियप्रकरणे न भण्यते, गौतमः पृच्छति—‘नेरइएणं भंते !
 वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ?’ हे भदन्त ! नैरयिकः ! खलु वैक्रियशरी-
 रात् वैक्रियशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! सिय ति-

सरीराओ कइ किरिया’ हे भदन्त ! जीव परकीय वैक्रिय शरीरको
 आश्रित करके कितने प्रकारकी क्रियाओंवाला होता है ? इसके उत्तर
 में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! सिय तिकिरिए सिय चउकि-
 रिए सिय अकिरिए’ जीव जब परकीय वैक्रिय शरीर को आश्रित
 करके कायको व्यापारयुक्त करता है—तब वह कदाचित् तीन क्रियाओं-
 वाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है। और
 कदाचित् अक्रिया (क्रियारहित) होता है किन्तु यहां पांच क्रियाएँ
 नहीं होती हैं। क्योंकि जो वैक्रिय शरीरधारी होता है
 उसका प्राणातिपात अर्थात् घात नहीं किया जा सकता है। सो ही
 आंगे कहेंगे—‘पंचम किरिया न भन्नइ’ इस वैक्रिय प्रकरण में पंचमक्रिया
 प्राणातिपातक्रिया नहीं कही गई है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते
 हैं—‘नेरइए णं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए’ हे भदन्त !
 नैरयिक वैक्रिय शरीर को आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाला होता

ઉત્તર—‘ગોયમા ! સિય તિકિરિય, સિય ચઉકિરિય, સિય અકિરિય’
 હે ગૌતમ ! જીવ પરકીય વૈક્રિય-શરીરને આશ્રિત કરીને કાયાને વ્યાપાર યુક્ત
 કરે છે, ત્યારે ક્યારેક તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે
 અને ક્યારેક ક્રિયા રહિત હોય છે પરંતુ તે કદી પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોતો નથી,
 કારણકે વૈક્રિય શરીર ધારી ને જીવ હોય છે તેનો પ્રાણાતિપાત (ઘાત) કરી શકતો નથી.
 આ વિષયનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ આગળ કરવામાં આવશે. ‘પંચમ કિરિયા ન ભન્નઈ’
 આ વૈક્રિય શરીર વિષયક પ્રકરણમાં પાંચમી ક્રિયા એટલે કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કેહેવામાં
 આવી નથી, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાજોવી છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—
 ‘નેરइए णं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ?’ હે ભદન્ત ! નારકે જીવ
 વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?

કિરિણ, સિય ચડકિરિણ, એવં જાવ વેમાણિણ નવરં મણુસ્સે જહા જીવે' હે ગૌતમ ! નૈરયિકો યદા વૈક્રિયશરીરમાશ્રિત્ય કાયં વ્યાપારયતિ તદા સ્યાત્ કદાચિત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, એવમુક્તરીત્યા યાવત્-એકેન્દ્રિયો વિકલેન્દ્રિયઃ પશ્ચેન્દ્રિયઃ તિર્યગ્મનુષ્યઃ ભવનપતિઃ-વાનવ્યન્તરઃ જ્યોતિષિકઃ વૈમાનિકો યદા વૈક્રિયશરીરમાશ્રિત્ય કાયં વ્યાપારયતિ તદા સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયો ભવતિ, નવરં વિશેષઃ મનુષ્યો યથા જીવઃ સ્યાત્ પશ્ચક્રિયો ઽપિ અક્રિયોઽપિ તથૈવ મનુષ્યોઽપિ પશ્ચક્રિયોઽપિ ભવતિ, અક્રિયોઽપિ ભવતિ, ઇતિભાવઃ, 'એવં જહા ઓરાલિયસરીરાણં ચત્તારિ દંડગા મણિયા તદા વેડવ્વિય

હે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સિય તિકિરિણ, સિય ચડકિરિણ એવં જાવ વેમાણિણ-નવરં મણુસ્સે જહા જીવે’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક જબ વૈક્રિય શરીર કો આશ્રિત કરકે કાયકા વ્યાપાર કરતા હૈ-તબ વહ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાઓવાલા હોતા હૈ :કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓવાલા હોતા હૈ, ઠસી પ્રકાર-યાવત્-એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક ઓર વૈમાનિક જબ વૈક્રિયશરીરકો આશ્રિત કરકે કાયવ્યાપારવાલે હોતે હૈં તબ યે ત્રીન ક્રિયાઓવાલે ભી હોતે હૈં, ઓર કદાચિત્ ચારક્રિયાઓવાલે ભી હોતે હૈં । પરન્તુ મનુષ્યપદ મેં વિશેષતા હૈ-ઓર વહ ઇસ્ પ્રકાર સે હૈ-કિ જિસ્ તરહ જીવ ત્રીન, ચાર ક્રિયાવાલા ભી હોતા હૈ ઓર ક્રિયારહિત ભી હોતા હૈ, ઊસી તરહ મનુષ્ય ભી ત્રીન, ચાર ક્રિયાઓવાલા ભી હોતા હૈ ઓર ક્રિયારહિત ભી હોતા હૈ । ‘એવં જહા

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર- ‘ગોયમા ! સિય તિકિરિણ, સિય ચડકિરિણ, એવં જાવ વેમાણિણ-નવરં મણુસ્સે જહા જીવે’ હે ગૌતમ ! નારક જીવ જ્યારે વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કાયને વ્યાપાર યુક્ત કરે છે, ત્યારે તે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય છે અને ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે એજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક પણ જ્યારે વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કાયને વ્યાપાર યુક્ત કરે છે, ત્યારે તે દરેક પણ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળો અને ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે પણ મનુષ્ય પદમા જ વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે સમજવી જે રીતે જીવ ત્રણ ક્રિયાવાળો પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળો પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ ત્રણ ક્રિયાવાળો પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળો પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. ‘એવં જહા ઓરાલિયસરીરાણં ચત્તારિ દંડગા મણિયા, તદા વેડવ્વિય

सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियन्वा. नवरं पंचमक्रिरिया न भन्नइ' एव मुत्तरीत्या यथा औदारिकशरीराणाम् चत्वारो दण्डका भणिताः तथैव वैक्रिय शरीरेणाऽपि चत्वारो दण्डका भणितव्याः, नवरं विशेषस्त्वत्र पञ्चम क्रिया न भण्यतेवक्तव्या वैक्रियशरीरिणः प्राणातिपातस्य कर्तुमशक्यत्वादिति भावः, 'सेसं तं चेव' शेषम् अवशेषं तदेव पूर्वोक्तानुसारमेव वक्तव्यम्, 'एवं जहा वेउन्वियं तथा आहारगंपि, तेयगंपि, कम्मगं पि, भाणियन्वं' एवम् उक्तरित्या यथा-वैक्रियं शरीरमाश्रित्य दण्डक उक्तस्तथैव आहारकमपि शरीरमाश्रित्य, तैजसमपि शरीरमाश्रित्य, कर्मणमपि शरीरमाश्रित्य भणितव्यं वक्तव्यम् 'एक्के-

ओरालिय सरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया तथा वेउन्वियसरी रेण वि चत्तारी दंडगा भाणितन्वा - नवरं पंचमक्रिरिया न भन्नइ' जिस प्रकार से औदारिक शरीरों के चार दण्डक कहे गये हैं उसी तरह से वैक्रिय शरीर को लेकर भी चार दण्डक कह लेना चाहिये। वैक्रिय शरीरवाले का प्राणातिपात करना-घात करना-अशक्य है इसलिये यहां पर पंचम क्रिया नहीं कही गई है-यही यहां विशेषता है। 'सेसं तंचेव' बाकी का सब कथन पहिले कहे हुए कथन के अनुसार ही कहना चाहिये। 'एवं जहा वेउन्वियं-तथा आहारग वि, तेयग पि, कम्मगं पि भाणियन्वं' जिस तरह से वैक्रिय शरीर को आश्रित करके दण्डक कहा गया है, उसी तरह से आहारक शरीर को भी आश्रित करके, तैजस शरीर को भी आश्रित करके और कर्मण शरीर को भी आश्रित करके दण्डक कहना चाहिये। इस तरह एक शरीर में चार चार दण्डक हो जाते हैं-

सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियन्वा-नवरं पंचमक्रिरिया न भन्नइ' जेवीरीते औदारिक शरीरना बार दंडक कहेवामां आव्या छे, जेव रीते वैक्रिय शरीर विषयक पणु बार दंडक कहेवा जेष्ठजे वैक्रिय शरीरवाणा ज्वने। घात करवानुं अशक्य होवाथी, अही पायभी क्रिया कहेवामां आवी नथी जेवली न अही विशेषता छे 'सेसं तं चेव' गाडीनु समस्त कथन पड़ेलां करवामां आवेला कथन प्रमाणे समजवुं. 'एवं जहा वेउन्वियं- तथा आहारगं वि तेयगं पि, कम्मगं पि भाणियन्वं' जेवी रीते वैक्रिय शरीरने आश्रित करीने बार दंडक कहेवामां आव्या छे, जेव प्रमाणे आहारक, तैजस अने कर्मणु शरीरने आश्रित करीने पणु बार बार दंडक कहेवा जेष्ठजे. आ रीते प्रत्येक शरीरना बार बार दंडक थाय छे जेव समजवुं 'एक्केके चत्तारि

ક્કે ચત્તારિ દંડગા ભાણિયવ્વા, જાવ વેમાણિયા ણં મંતે ! કમ્મગસરીરેહિંતો કઠ્ઠિરિયા ? ગોયમા ! તિકિરિયા ત્તિ, ચડકિરિયા ત્તિ, 'એકેરુસ્મિન્ આહારિકતૈજસકાર્મણાન્યતમે ચત્તારો દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ, યાવત્-સમુચ્ચયજીવાઃ, નૈરયિકાઃ, એકેન્દ્રિયાઃ વિકલેન્દ્રિયાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા મનુષ્યાઃ, મવનપતયઃ વાનવ્યન્તરાઃ, જ્યોતિષિકાઃ, વૈમાનિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કાર્મણશરીરેભ્યઃ કાર્મણશરીરાણ્યાશ્રિત્ય કતિક્રિયાઃ મવન્તિ ? મગવાનાહ-ગૌતમ ! યાવદ્ વૈમાનિકાઃ યદા કાર્મણશરીરાણ્યાશ્રિત્ય કાચં વ્યાપારયન્તિ તદા ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, મવન્તિ, એવચ્ચ આહારકાદિશરીરત્રયમપ્યાશ્રિત્ય દણ્ડકચતુષ્કેણ નૈરયિકાદિજીવાનામ્ ત્રિક્રિયત્વં, ચતુષ્ક્રિયત્વં ચોક્તમ્, પચ્ચક્રિયત્વન્તુ નિવારિ-

યહી વાત 'એકેકે ચત્તારિ દણ્ડગા ભાણિયવ્વા' હિસ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કી ગઈ હૈ । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે હૈ--'જાવ વેમાણિયા ણં મંતે ! કમ્મગસરીરેહિંતો કઠ્ઠિરિયા ?' હે મદન્ત ! યાવત્-સમુચ્ચય જીવ, નૈરયિક, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, મવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક ઓર વૈમાનિક યે કાર્મણશરીરોં કો આશ્રિત કરકે કિતની ક્રિયાઓંવાલે હોતે હૈ ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ--હે ગૌતમ ! યાવત્ વૈમાનિક જવ કાર્મણ શરીરોં કો આશ્રિત કરકે કાચાકા વ્યાપાર કરતે હૈ--તથ યે ત્રીન ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈ, ચોર ક્રિયાઓંવાલે મી હોતે હૈ । હિસ તરહ સે આહારક આદિ શરીરત્રય-આહારક, તૈજસ ઓર કાર્મણ કો આશ્રિત કરકે ચાર દણ્ડકોં દ્વારા નૈરયિક આદિ જીવોં મેં ત્રીન ક્રિયાઓં કા ઓર ચાર ક્રિયાઓંકા હોના તો કહા ગયા હૈ । પરન્તુ પાંચ ક્રિયાઓંકા હોના

દંડગા ભાણિયવ્વા ' એવ વાત આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે કાર્મણ શરીરને આશ્રિત કરીને છેલ્લો આહારક આ પ્રમાણે બનશે-

‘ જાવ વેમાણિયાણં મંતે ! કમ્મગસરીરેહિંતો કઠ્ઠિરિયા ’ હે મદન્ત । સામાન્ય જીવ, નારક, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકો, કાર્મણ શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે- હે ગૌતમ ! વૈમાનિક પર્યન્તના ઉપયુક્ત જીવો ન્યારે કાર્મણ શરીરને આશ્રિત કરીને કાચના વ્યાપારથી યુક્ત બને છે, ત્યારે તેઓ ગણુ ક્રિયાઓવાળા હોય છે અને ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે આ રીતે આહારક આદિ શરીરત્રયને (આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને) આશ્રિત કરીને ચાર દંડકો દ્વારા નારક આદિ જીવોમાં ત્રણ અથવા ચાર ક્રિયાઓની સંભવિતતાનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોવાનો નિષેધ ક્યો છે. કારણકે આહારક

તસ્ય સમૂલઘાતમપઠન્તુમશક્યત્વાત્, ન ચ નારકસ્યાધોલોકવર્તિત્વાત્
આહારકશરીરસ્ય ચ મનુષ્યલોકવર્તિત્વેન તત્ક્રિયાણામવિપયત્વાત્, કથમાહારક-
શરીરમાશ્રિત્ય નારકઃ સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ ? સ્યાચ્ચતુષ્ક્રિયઃ ઇતિવાચ્યમ્, યાવત્પૂર્વ-
શરીરમવ્યુત્સૃષ્ટ જીવનિર્વર્તિતપરિણામં ન ત્યજતિ તાવત્ પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપના-
નયમતેન નિર્વર્તકજીવસ્યૈવેતિ વ્યપદિશ્યતે વૃતઘટન્યાયાત્, અતો નારકપૂર્વ-
મવદેહો નારકસ્યૈવ, તદેશેન ચ મનુષ્યલોકનર્તિનાઽસ્થ્યાદિરુપેણ યદાહારકશરીરં

નિષિદ્ધ ક્રિયા છે । ક્યોંકિ આહારક આદિ શરીરત્રય કા સમૂલઘાત નહીં
હોતા હૈ । ફસલિયે યહાં પાંચવીં ક્રિયા કા અસ્તિત્વ નહીં હો નક્કતા
હૈ । શંકા-નારક જીવ તો અધોલોક મેં રહતા હૈ ઓર આહારક
શરીર મનુષ્યલોકવર્તી હોતા હૈ-તો ફિર કૈસે નારક જીવ આહારક
શરીર કો આશ્રિત કરકે કિયે ગયે કાયવ્યાપાર સે તીન ક્રિયાઓંવાલા
યા ચાર ક્રિયાઓંવાલા હો સકતા હૈ ? ક્યોંકિ આહારક શરીરકૃત
ક્રિયાઈ તો મનુષ્યલોક મેં હી હોંઘી-અધોલોક મેં નહીં-અતઃ અધોલો-
કનર્તિ વહ નારક આહારક શરીરજન્ય ક્રિયાઓં કા વિષય નહીં બન
સકતાં ? ઉત્તર-જબ તક પૂર્વશરીર જાવનિર્વર્તિત પરિણામ કો નહીં
છોડતા હૈ તબ તલ્લ વહ શરીર નિર્વર્તક જીવ કા હી કહા જાતા હૈ
જૈસે જિલ્લ ઘડે મેં પહિલે ઘી રવસા જાતા થા-અબ ઉસમેં ઘી નહીં
રસા જાતા હૈ - પરન્તુ ફિર ઓ વહ ઘડા ઘી કા ઘડા હી કહા
જાતા હૈ-ફસી તરહ સે જીવ પૂર્વમવકે દેહ કો છોડકર જીવ

આદિ ત્રણ શરીરોનો ઘાત યમ શક્તો નથી તેથી તે શરીરોની અપેક્ષાએ પાંચમો-
પ્રાગાતિપાતિકી ક્રિયા સંભવી શકતી નથી

શંકા- નારક જીવ તો અધોલોકમાં રહે છે અને આહારક શરીરનો સહભાવ
તો મનુષ્યલોકમાં જ હોય છે છતાં આપ શા કારણે એવું કહો છો કે આહારક શરીરને
કાયવ્યાપાર કરતા નારકા ત્રણ ક્રિયાઓવાળા અથવા ચાર ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? આહાર-
ક શરીરકૃત ક્રિયાઓ તો મનુષ્યલોકમાં જ થઈ શકે છે-અધોલોકમાં થતી નથી તો ખૂબી
અધોલોકવર્તી ને નારક આહારક શરીર જન્ય ક્રિયાઓનો કર્તા કેવી રીતે બની શકે ?

ઉત્તર- જ્યાં સુધી પૂર્વશરીર જીવ નિર્વર્તિત પરિણામને છોડતો નથી, ત્યાં સુધી તે
શરીર નિર્વર્તક જીવનું જ ગણાય છે. જેવી રીતે પહેલા કોઈ ઘડામાં ઘી ભરવામાં આવતું
હોય, પણ હવે તેમાં ઘી રાખવામાં આવતું ન હોય, તો પણ તે ઘડાને ઘીનો ઘડોજ
કહેવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે પૂર્વભવના શરીરને છોડીને નારક પર્યાયમાં ઉત્પન્ન

स्पृश्यते परिताप्यतेवा, तदाहारकदेहाभारकत्त्रिक्रियश्चतुष्क्रियो वा भवति, कार्यकीभावे इतरयोरवश्यंभावात्, पारितापनिकीभावे चाद्यत्रयस्यावश्यंभावान्, यत्तु तैजसकर्मणशरीरापेक्षया जीवानां परितापकत्वं तदौदारिकायाश्चित्तत्वेन

नारक हुआ है, वह पूर्वभव का देह उस नारक का ही देह माना जावेगा। अतः अस्थ्यादिरूप वह पूर्वभव देह उसका मनुष्यलोकवर्ती था—उस समय इसके द्वारा जो आहारक शरीर हुआ गया है या परितापित किया गया है, उस आहारक देह को आश्रित करके वह नारक तीन क्रियाओंवाला या चार क्रियाओंवाला होता है। क्योंकि कायिकी क्रिया के सद्भाव में इतर दो क्रियाओं का सद्भाव अवश्य आजाता है। और जहाँ पारितापनिकी क्रिया का सद्भाव होता है वहाँ आदि की तीन क्रियाओं का सद्भाव अवश्य आजाता है। इस तरह आहारक शरीर को आश्रित करके कायव्यापारवाला नारक जीव तीन क्रियाओंवाला और चार क्रियाओंवाला होता है—यह बात पूर्व भाव प्रज्ञापना नय के मत से स्पष्ट जाती है। पूर्व के भाव को कहनेवाला नय पूर्वभाव प्रज्ञापननय है। पूर्व में आहारक शरीर को आश्रित करके कायव्यापार करनेवाला नारक इस नय के मतानुसार ही तीन क्रियाओंवाला अथवा चार क्रियाओंवाला कहा गया है तथा तैजस और कर्मण शरीर की अपेक्षा जो जीवों में परिता-

यथेहा नारक पूर्व भवना देखने ते नारकने देख मानी शक्य छे तेथी अस्थि आदि रुप तेना पूर्वभवना ने देख मनुष्यलोकवर्ती छतो, ते देखे द्वारा तयारे तेणे ने आहारक शरीरते स्पर्श कर्यो छतो अथवा ने आहारक शरीरने परितापित कर्यो छतुं, ते आहारक शरीरने आश्रित करीने तेने त्रय क्रियाओवाणा अथवा चार क्रियाओ कहेवासो आओ छे, कारण के कायिकी क्रियाने सहभाव होय तयारे भीछ जे क्रियाओने अवश्य सहभाव होय छे अने ज्यां पारितापनिकी क्रियाने सहभाव होय ने त्या पछेती त्रय क्रियाओने सहभाव पण अवश्य होय छे. आ प्रकारना आहारक शरीरने आश्रित करीने कायव्यापारवाणा नारक छवने त्रय क्रियावाणा अने चार क्रियावाणा कहेवासो आओ छे. जे न वात पूर्वभावप्रज्ञापना नयना मतथी सिद्ध थाय छे पूर्वना भावने भतावनार नयने पूर्वभाव नय कहे छे पूर्व (पूर्व भवमां) आहारक शरीरने आश्रित करीने कायव्यापार करनार नारकने आ नयना मतानुसार न त्रय क्रियाओवाणा अथवा चार क्रियाओवाणा कहेवासो आओ छे. तथा तैजस अने कर्मण शरीरनी अपेक्षाओ छेवामां

तयोरवसेयं स्वरूपेण तयोः परितापयितुमशक्यत्वात् । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह — 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति, हे भदन्त ! भवदुक्तं' तदेवं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्तं तदेव सर्वं सत्यमेवेतिभावः ॥ सू० ५ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-
कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-
शाङ्खच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-वालब्रह्मचारि - जैनाचार्य-जैन-
धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां
"श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका" व्याख्यायां
व्याख्यायां अष्टमशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥ ८-६ ॥

पक्ता कही गई है-वह औदारिक आदि शरीरों के आश्रित होने से उन तैजस कर्मण में आती है ऐसा जानना चाहिये । क्योंकि ये दोनों शरीर स्वरूपतः किसी को भी परितापित नहीं कर सकते हैं । अन्तमें गौतम भगवानके वाक्यको स्वीकार करते हुए कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ? आपके द्वारा प्रतिपादित किया गया यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है-हे भदन्त ! आपके द्वारा प्रतिपादित किया गया यह विषय सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कह कर वे गौतम यावत् अपने म्यान पर विराजमान हो गये ॥ सू. ५ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी

प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या के आठवे शतक का छां

उद्देशक समाप्त ॥ ८-६ ॥

ने परितापकता छोड़ना आवी छे ते औदारिक आदि शरीरने आश्रित होवाथी ते तैजस कर्मणुमा आवे छे जेन समजबु, कारणु के ते जन्ने शरीर स्वरूपतः छोड़ने पाणु परितापित करी शकता नथी, अन्ते भगवानना कथनमा श्रद्धा व्यक्त करता गौतम स्वामी छो छे के 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आपे आ विषयनुं जे प्रतिपादन कथुं ते सर्वथा सत्य छे, हे भदन्त ! आपनी बात यथार्थ न छे, आ प्रमाणु छोड़ने मछावीर प्रभुने पण्डु नमस्कार करीने तेजो तेभने स्थाने विराजमान थछ गया. ॥ सू० ५ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आठवा शतकेना छोड़ो उद्देशक समाप्त. ॥ ८-६ ॥

સત્તમોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે

અષ્ટમશતકસ્ય સપ્તમોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

અન્યતીર્થિકાણાં સ્થવિરાણાં ચ પરસ્પરં સંવાદઃ, અન્યતીર્થિકાણાં સ્થવિરાણાં પ્રતિ અસંયતત્વેન એકાન્તવાલત્વેન ચ કથનમ્, અન્યતીર્થિકાણાં પ્રતિ સ્થવિરાણાં સ્વાસંયતત્વસ્ય એકાન્તવાલત્વસ્ય કથને હેતુપ્રશ્નઃ, અન્યતીર્થિકાણાં ચ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન હત્યસ્યૈવ તત્ર હેતુતયા સમાધાનમ્, સ્થવિરાણાં ચ તત્ર સયુક્તિકં સમાધાનમ્ ।

પદ્ધેષક્રિયાનિમિત્તકાન્યતીર્થિકવક્તવ્યતા ।

મૂલમ—‘તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે નયરે વણ્ણઓ, ગુણસિલણ ચેઙ્ગણ વણ્ણઓ, જાવ પુઠવિસિલા વટ્ટઓ, તસ્સ ણં ગુણસિલસ્સ ચેઙ્ગયસ્સ અદૂરસામંતે વહવે અન્નઉત્થિયા પરિવસંતિ, તેણં કાલેણં તેણં સમણં સમણે ભગવં મહાવીરે આદિગરે

અષ્ટમશતક કા સત્તમ ઉદ્દેશક પ્રારંભ—

અષ્ટમશતક કે ઇસ સત્તમ ઉદ્દેશકમેં વર્ણિત હુણ વિષય કા વિવરણ સંક્ષેપ સે ઇસ પ્રકાર હૈ—અન્યતીર્થિકજનોંકા ઓર સ્થવિરોંકા પરસ્પરમેં સંવાદ અન્યતીર્થિકજનોંકા સ્થવિરોં કે પ્રતિ અસંયત હોને કા ઓર એકાન્તવાલ હોને કા કથન ઉનસે સ્થવિરોં કા એસા પૂછના કિ હમલોગ અસંયત ઓર એકાન્તવાલ કયાં હૈ—ઇસમેં કયા હેતુ હૈ । તુમ લોગ ત્રિવિધ રૂપસે ત્રિવિધ અસંયમ આદિ કા આચરણ કરતે હો યહી ઇસમેં હેતુ હૈ એસા અન્યતીર્થિકજનોંકા કથન ઇસ પર સયુક્તિક સ્થવિરોંકા ઉત્તર ।

આઠમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક—

આઠમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તે વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—અન્યતીર્થિકો અને સ્થવિરો વચ્ચેનો સંવાદ—અન્ય તીર્થિકો સ્થવિરોને કહે છે કે તમે અસંયત અને એકાન્તબાલ (સંપૂર્ણ જ્ઞાનરહિત) છો. સ્થવિરો તેમને પૂછે છે—‘તમે અમને અસંયત અને એકાન્તબાલ શા કારણે કહો છો? અન્યતીર્થિકો જવાબ આપે છે—‘તમે ત્રિવિધરૂપ ત્રિવિધ અસંયમ આદિનું આચરણ કરો છો, તેથી અમે એવું કહીએ છીએ સ્થવિરો તેમને જે તર્કશુદ્ધ ઉત્તર આપે છે તેનું કથન.

जाव समोसढे जाव परिसा पडिगया, तेणं कालेणं, तेणं
 समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा
 भगवंतो जाइसंपन्ना कुलसंपन्ना जहा वित्तियसए जाव जीवियासा-
 मरणभयविप्पमुक्का समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-
 सामंते उड्ढंजाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजयेण
 तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरंति, तएणं ते अन्न-
 उत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छत्ता
 ते थेरे भगवते एवं वयासी तुब्भेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं
 असंजयअविरयअप्पडिहय जहा सत्तयसए वित्तिए उदेसए
 जाव एगंतवाले यावि भवह, तए णं ते थेरा भगवंतो
 ते अन्नउत्थिए एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे
 तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय० जाव एगंतवाला यावि
 भवामो ? तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एव वयासि
 तुब्भे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं
 साइज्जह, तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा अदिन्नं भुंज-
 माणा अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय
 जाव एगंतवाला यावि भवह, तए णं ते थेरा भगवंतो ते
 अन्नउत्थिए एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं
 गेण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो ? जए णं अम्हे
 अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं

असंजय जाव एगंतबाला यावि भवामो ? तए णं अन्न-
उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुम्हाणं अज्जो !
दिज्जमाणे अदिन्ने पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिण निस्सरिज्जमाणे
अणिसट्ठे, तुब्भे णं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं असंपत्तं
एत्थणं अंतरा केइ अवहरिज्जा, गाहावइस्स णं तं भंते !
नो खलु तं तुब्भं, तएणं तुज्जे अदिन्नं गेण्हह जाव अदिन्नं
साइज्जह, तएणं तुज्जे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबालायावि
भवह, तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी
नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुंजामो,
अदिन्नं साइज्जामो, अम्हे णं अज्जो दिन्नं गेण्हामो, दिन्नं
भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा,
दिन्नं भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय
विरयपडिहय जहा सत्तमसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो
तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-केण
कारणेणं अज्जो ! तुम्हे, दिन्नं गेण्हह, जाव दिन्नं साइज्जह,
जएणं तुज्जे दिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतपंडिया यावि भवह ?
तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी-अम्हेणं
अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे पडिग्गहिण, निसि-
रिज्जमाणे निसट्ठे, जेणं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं
असंपत्तं, एत्थणं अंतरा केइ अवहरेज्जा अम्हाणं तं, णो खलु
तं गाहावइस्स, जए णं अम्हे दिन्नं गिण्हामो दिन्नं भुंजामो

दिन्नं साइज्जामो, तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा जाव दिन्नं
साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया
यावि भवामो, तुब्भे णं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिवि-
हेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह, तए णं ते
अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-केण कारणेणं
अज्जो ! अम्हे तिविहं जाव एगंतवाला यावि भवामो ? तए
णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी-तुज्जे णं
अज्जो अदिन्नं गेण्हह अदिन्नं भुंजह अदिन्नं साइज्जह,
तएणं अज्जो तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतवाला
यावि भवह, तए णं ते थेरे भगवंते ते अन्नउत्थिए एवं
वयासी-तुज्जे णं अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने तं चेव जाव
गाहावइस्स णं, णो खलु तं तुज्जे, तएणं तुब्भे अदिन्नं
गेण्हह, तं चेव जाव एगंतवाला यावि भवह ॥ सू० १ ॥

छाया - तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरं वर्णकः, गुण-
शीलकं चैत्यं वर्णकः, यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, तस्य खलु गुणशीलकस्य चैत्यस्य

प्रद्वेषक्रियानिमित्तक अन्यतीर्थिकवक्तव्यता-

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे) उस काल और
उस समय में राजगृह नाम का नगर था (वर्णओ) वर्णन
(गुणशिलाए चेइए वर्णओ) इसमें गुणशिलक चैत्य था-वर्णन

प्रद्वेषक्रियानिमित्तक अन्यतीर्थिक वक्तव्यता-

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि-

सूत्रार्थ - (तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे) ते काले अने ते
समये राजगृह नामे नगर હતું (વર્ણઓ) તેનું વર્ણન ચપાનગરી જેવું સમજવું.
(ગુણશિલાએ ચેઇએ વર્ણઓ) તેમાં ગુણુશીલનામે ચૈત્ય હતું.
તેનું વર્ણન કરવું અર્થાત્ ગુણુશિલક નામના ઉદ્યાનનું વર્ણન

अदूरसामन्ते बहवः अन्ययूथिकाः परिवसन्ति, तस्मिन् काले तस्मिन् समये
श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरः यावत् समवसृतः, यावत् पर्वत् प्रतिगता,
तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्स भगवतो महावीरस्य बहवोऽन्तेवासिनः
स्थविरा भगवन्तः जातिसंपन्नाः कुलसंपन्ना यथा द्वितीयशतके यावत् जीविताशा-
मरणभयविप्रमुक्ताः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्तम् ऊर्ध्वजानवः अधः-
शिरसोऽध्यानकोष्ठोपगताः संयमेन तपसा आत्मान भावयन्तो यावत् विहरन्ति,

याने गुणशीलनामका उद्यानका वर्णन (जाव पुढविस्सिला पट्टओ)
यावत् पृथिवीशिलापट्टक था (तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स
अदूरसामन्ते बहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति) उस गुणशिलक चैत्य
(उद्यान) के आसपास थोड़ी दूर पर अनेक अन्यतीर्थिकजन रहते थे
(तेण कालेणं तेणं समएणं समणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसडे)
उस काल और उस समयमें श्रमण भगवान् महावीर जो कि
तीर्थके आदि करने वाले आदि विशेषणों वाले थे वहां पर पधारे
(जाव परिसा पडिगया) यावत् धर्मकथा सुनकर परिषद विसर्जित हो
गई (तेण कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे
अन्तेवासी थेरा भगवन्तो जाइसंपन्ना कुलसंपन्ना जहा वित्तियसए
जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का समणस्स भगवओ महावीरस्स
अदूरसामन्ते उइढं जाणू अहो सिरा झाणकोट्टोवगया संजमेण तवसा
अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरन्ति) उस काल आर उस समय में
श्रमण भगवान् महावीर के अनेक शिष्य स्थविर भगवन्त जो कि

(जाव पुढविस्सिलापट्टओ)' त्या पृथ्वीशिला पट्टक હતુ, ' અજ્ઞ સુધીનુ નામસ્ત કથન
મહર્ષુ કરવું (તસ્સ ણ ગુણસિલસ્સ ચેઇયસ્સ અદૂરસામંતે વહવે અન્નઉત્થિયા પરિ-
વસન્તિ) તે ગુણશીલક ચૈત્યની આસપાસ થોડે દૂર અનેક અન્યતીર્થિક લોકો રહેતા હતા.
(તેણ કાલેણં તેણં સમણં સમણં ભગવં મહાવીરે આદિગરે જાવ સમોસડે)
તે કાળે અને તે સમયે તીર્થ'કર આદિ વિશેષણોવાળા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર ત્યાં પધાર્યા
(જાવ પરિસા પડિગયા) ધર્મકથા શ્રવણ કરાને પરિષદ વિસર્જિત થઈ, ત્યાં સુધીનુ
સમસ્ત કથન અહીં મહર્ષુ કરવું (તેણ કાલેણં તેણં સમણં સમણસ્સ ભગવઓ
મહાવીરસ્સ વહવે અંતેવાસી થેરા ભગવંતો જાઈ સંપન્ના કુલસંપન્ના જહા વિત્તિ-
યસણ જાવ જીવિયાસામરણભયવિપ્પમુક્કા સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ
અદૂરસામન્તે ઉઈઢં જાણૂ અહો સિરા જ્ઞાણકોટ્ટોવગયા સંજમેણ તવસા અપ્પાણં
ભાવેમાણા જાવ વિહરન્તિ) તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરના
અનેક શિષ્ય સ્થવિર ભગવંતો, કે જે નાતિસંપન્ન, કુલસંપન્ન આદિ વિશેષણોવાળા હતા

તતઃ સ્વલુ તે અન્યયુથિકા યેનૈવ સ્થાવરા મગવન્તેસ્તેનૈવ ઉપાગચ્છન્તિ, ઉપા-
ગમ્ય તાન સ્થવિરાન્ મગવતઃ એવમ્ અવાદિષુઃયૂયં સ્વલુ આર્યાઃ ? ત્રિવિધં ત્રિવિધેન
અસંયતા વિરતાપ્રતિહતા યથા સપ્તમગતકે દ્વિતીયોદ્દેશકે યાવત્ એકાન્તવાલાશ્વાપિ
મદથ ? તતઃ સ્વલુ તે સ્થવિરાઃ મગવન્તસ્તાન્ અન્યયુથિકાન્ એવમ્ અવાદિષુઃ—

જાતિસંપન્ન કુલસંપન્ન इत्यादि विशेषणों से युक्त थे जैसा कि द्वितीय
शतक में वर्णन किया गया है उस माफिक वे यावत् जीवन की
आज्ञा और मरण के भय से रहित थे। उस समय वे श्रमण
मगवान महावीर के आसपास ऊँचा घुंटना किये हुए और नीचा
मस्तक नवाये हुए ध्यानरूप कोठे में विराजमान थे। तथा संयम
और तप से अपने आपको भावित किये हुए थे। (तएणं ते अन्न-
उत्थिया जेणेव थेरा मगवंतो तेणेव उवागच्छन्ति) इसके बाद वे
अन्यतीर्थिकजन जहाँ स्थविर मगवान् विराजमान थे वहाँ पर आये
(उवागच्छित्ता ते थेरे मगवंते एवं वयासी) वहाँ आकर उन अन्य-
तीर्थिकजनोंने उन स्थविर मगवंतो से ऐसा कहा—(तुब्भेणं अज्जो
तिविहं तिविहेण अविरयअप्पडिहय जहा सत्तमसए विइए उद्देसए
जाव एगंतवाले यावि भवह) हे आर्यों ! तुम सब त्रिविध प्राणाति-
पात आदि को त्रिविधरूप से करते हुए असंयत हो, अविरत हो
और अप्रतिहत—पापकर्मवाले हो—इत्यादि जैसा सातवें शतक के द्वितीय
उद्देशक में कहा है उस तरह से यावत् एकान्तवाल भी हो। (तएणं

(તેમના શુણોનુ વણુંન ખીબ્બ શતકમાં આપવામાં આવ્યું છે), જેઓ જીવનની આશા
અને મરણના ભયથી રહિત હતા, એવા તે સ્થવિરો શ્રમણ મગવાન મહાવીરની આસપાસ
ઘૂંટણો ઊંચી રાખીને અને નીચે મસ્તકે ધ્યાનરૂપ કોઠામાં વિરાજમાન હતા તેઓ
સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા હતા. (તएणं—તે અન્નઉત્થિયા
જેણેવ થેરા મગવંતો તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ) ત્યાર બાદ તે અન્યતીર્થિકો જ્યાં તે
સ્થવિર ભગવતો બેઠા હતા ત્યાં આવ્યા (उवागच्छित्ता ते थेरे मगवंते एवं वयासी)
ત્યાં આવીને તે અન્યતીર્થિક લોકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું—
(तुब्भेणं अज्जो तिविहं तिविहेण असजय, अविरय, अप्पडिहय जहा सत्त-
मसए विइए उद्देसए जाव एगंतवाले यावि भवह) હે આર્યો ! ત્રિવિધ
પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધરૂપે સેવન કરતા એવા તમે બધાં અસંયત છો, અવિરત
છો, અપ્રતિહત પાપકર્મવાળા છો, ઇત્યાદિ સમસ્ત કંથન સાતમાં શતકના ખીબ્બ
ઉદ્દેશકમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું 'તમે એકાન્તવાલ (સપૂર્ણરૂપે અજ્ઞાન) પણ છો',

केन कारणेन आर्याः ! वयं त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरताप्रतिहता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! अदत्तं गृह्णीय अदत्तं भुङ्क्ष्वे अदत्तं स्वदध्वे ? तेन खलु ते यूयम् अदत्तं गृह्णन्तः, अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरताप्रतिहता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, ततः खलु

ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवामो) अन्ययूथिकों से इस प्रकार सुनकर उन स्थविर भगवंतोने उनसे ऐसा कहा-हे आर्यों ! हम लोग किस कारण से त्रिविध प्राणा-तिपात आदि को त्रिविधरूप करते हुए असंयत हैं, अविरत हैं और अप्रतिहतपापकर्मवाले यावत् एकान्तबाल हैं(तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुब्भेणं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह अदिन्नं भुजह अदिन्नं साइज्जह) तब उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविरभगवंतों से ऐसा कहा-हे आर्यों ! तुम लोग अदत्त पदार्थ को लेते हो। अदत्त-किसी के द्वारा नहीं दिये गये-पदार्थ का सेवन करते हो, अदत्त पदार्थ का स्वाद लेते हो-अर्थात् अदत्तपदार्थ को ग्रहण वगैरह करने की अनुमति देते हो (तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह) इस तरह अदत्त का ग्रहण करते हुए

अहाँ सुधीनु सभस्त कथन ग्रहणु करवुं. (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवामो) अन्यतीर्थिकोंनां आ प्रारना वयने सांभलीने ते स्थविर भगवतोअने तेभने आ प्रभाणु पृच्छुं-हे आर्यों ! आप शा करणु अबु कडो छो के अमे त्रिविध प्राणुतिपात आदिनु त्रिविधरूप सेवन करता होवाथी असंयत, अविरत अने अप्रतिहत पापकर्मवाणा यावत् एकान्तबाल छीअने ? तएणं ते अन्न-उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुब्भेणं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुजह, अदिन्नं साइज्जह) तयारे अन्यतीर्थिकोंअने तेभने आ प्रभाणु कहुं-हे आर्यों ! तमे अदत्त पदार्थों दो छो, अदत्त पदार्थोंनु सेवन करे छो, अदत्त पदार्थोंने स्वाद दो छो अटवे के अदत्त पदार्थोंने ग्रहणु करवानी अनुमति दो छो (तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह) आ शीते अदत्त

ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवम् अवादिषुः—केन कारणेन आर्याः ! वयम् अदत्तं गृहीमः, अदत्तं भुञ्जमहे, अदत्तं स्वदामहे ? येन खलु वयम् अदत्तं गृह्णन्तो यावत् अदत्तं स्वदमानास्त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकीन्तवालाश्चापि भवामः ! ततः खलु अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवतः

अदत्त का सेवन करते हुए और अदत्त की अनुमति देते हुए तुम लोग त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविधरूप से करते हुए असंयत हो अविरत हो और यावत् एकीन्तवाल भी हो । (तएणं ते थेरा भगवन्तो ते अन्नउत्थिए, एवं वयासी, केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुजामो, अदिन्नं साइज्जामो ?) ऐसा सुनकर उन स्थविर भगवन्तोंने उन अन्ययूथिकजनों से ऐसा कहा—हे आर्यो ! हम किस कारण से अर्थात् कैसे बिना दिया हुआ पदार्थ लेते हैं, बिना दिया हुआ पदार्थ सेवन करते हैं और बिना दिये हुए को ग्रहण करने की अनुमति देते हैं ? (जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो) कि जिससे हम लोग अदत्त को ग्रहण करनेवाले, यावत् अदत्त को ग्रहण करने की अनुमति देनेवाले होकर त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविधरूप से करते हुए असंयत यावत् एकीन्तवाल तुम्हारी दृष्टि में प्रतीत हो रहे हैं ? (तएणं अन्नउत्थिया

(उपनिषद् द्वारा नहीं अपायेखु) ने ग्रहण करता अदत्तनु सेवन करता अने अदत्तनी अनुमति देता अवेणं तमे लोका त्रिविध प्राणातिपात आदिनु त्रिविधरूपे सेवन करे छे तथी तमे असंयत छे, अविरत छे यावत् ऐकीन्तवाल पणु छे (तएणं ते थेरा भगवन्तो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुजामो, अदिन्नं साइज्जामो ?) तेमनां आ वयने सान्निधाने स्थविर भगवतो अवे ते अन्ययूथिकाने पृच्छुं के हे आर्यो ! तमे शा कारणे अवेणं कहे छे के अमे अदत्तदान लभये छीये, अदत्त पदार्थानु सेवन करीये छीये अने अदत्त पदार्थने ग्रहण करवानी अनुमति आपीये छीये ? (जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो) आप शा कारणे अवेणं माने छे के अमे अदत्त पदार्थानु ग्रहण करवानी, अदत्त पदार्थानु सेवन करवानी अने अदत्त पदार्थानु ग्रहण करवानी अनुमति देवारी होवाथी त्रिविध प्राणातिपात आदिनु सेवन करता थका असंयत, अविरत यावत् ऐकीन्तवाल छीये ?

એવત્ અવાદિષુઃ-યુષ્માકં સ્વલુ આર્યાઃ ! દીયમાનમ્ અદત્તં પ્રતિગૃહ્યમાણમ્ અપ્રતિ-
ગૃહીતમ્ નિસૃજ્યમાણં નિઃસૃષ્ટમ્, યુષ્માકં સ્વલુ આર્યાઃ ! દીયમાનં પ્રતિગ્રહકમ્
અસંપ્રાપ્તમ્ અત્ર સ્વલુ અન્તરા કશ્ચિદ અપહરેત્, ગૃહપતેઃ સ્વલુ તત્ ભદન્ત ! નો
સ્વલુ તત્ યુષ્માકમ્, તતઃ સ્વલુ યૂયમ્ અદત્તં ગૃહ્નીથ, યાવત્ અદત્તં સ્વદધ્વે, તેન
સ્વલુ યૂયમ્ અદત્તં ગૃહ્નન્તો યાવત્ એકાન્તવાલાશ્ચાપિ ભવથ, તતઃ સ્વલુ તે

તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી-તુમ્હાણં અજ્ઞો દિજ્જમાણે અદિન્ને, પડિ-
ગ્ગહેજ્જમાણે અપડિગ્ગહિણ, નિસરિજ્જમાણે અણિસદ્દે, તુબ્ભેણં અજ્ઞો !
દિજ્જમાણં પડિગ્ગહણં અસંપત્તં એત્થણં અંતરા કેહ અવહરેજ્જા, ગાહાવહસ્સ
ણં તં મંતે ! નો સ્વલુ તં તુબ્ભં, તણં તુબ્ભે અદિન્નં ગેણ્હહ, જાવ
અદિન્નં સાહજ્જહ, તણં તુજ્જે અદિન્નં ગેણ્હમાણા જાવ એગંતવાલા યાવિ
ભવહ) તવ ડન અન્યયૂથિકોને ડન સ્થવિર ભગવંતોં સે એસા કહા-
હે આર્યો ! તુમ્હારે મતાનુસાર દી જાતી હુઈ વસ્તુ અદત્ત હોતી હૈ,
પ્રતિગૃહ્યમાણવસ્તુ અપ્રતિગૃહીત હોતી હૈ, ક્ષિપ્યમાણ વસ્તુ અનિસૃષ્ટ હોતી
હૈ ! હે આર્યો ! આપ લોગોં કો દેને મેં આતા હુઆ પદાર્થ જવ તક
પાત્ર મેં નહીં પડા હૈ, યદિ હતને મેં કોઈ ડસ પદાર્થ કો બીચ મેં
હી અપહરણ કર લેતા હૈ તો એસી સ્થિતિ મેં વહ પદાર્થ ગૃહપતિ
કા હી અપહરણ હુઆ કહલાવેગા, તુમ્હારા અપહરણ હુઆ નહીં
કહલાવેગા-ડસ કારણ તુમ અદત્ત કા ગ્રહણ કરતે હો, યાવત્ અદત્ત

(તણં અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી) ત્યારે તે અન્યતીર્થિકાએ
તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું- (તુમ્હાણં અજ્ઞો દિજ્જમાણે અદિન્ને,
પડિગ્ગહેજ્જમાણે અપડિગ્ગહિણ, નિસરિજ્જમાણે અણિસદ્દે, તુબ્ભેણં અજ્ઞો !
દિજ્જમાણં પડિગ્ગહણં અસંપત્તં એત્થણં અંતરા કેહ અવહરેજ્જા, ગાહાવહસ્સ
ણં તં મંતે ! નો સ્વલુ તં તુબ્ભં, તણં તુબ્ભે અદિન્નં ગેણ્હહ, જાવ અદિન્નં
સાહજ્જહ, તણં તુજ્જે અદિન્નં ગેણ્હમાણા જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ)
હે આર્યો ! તમારા મત પ્રમાણે અપાર્થ રહેલી વસ્તુને અદત્ત માનવામાં આવે છે,
ગ્રહણ કરવામાં આવી રહેલી વસ્તુને અપ્રતિગૃહીત માનવામાં આવે છે, અને ક્ષિપ્યમાણ
વસ્તુને અનિસૃષ્ટ માનવામાં આવે છે, હે આર્યો ! આપ લોકોને દેવામાં આવતો પદાર્થ
આપ લોકોના પાત્રમાં પડ્યા પડેલાં જો કોઈ વ્યક્તિ વચ્ચેથી જ તેનું અપહરણ કરી લે,
તો આપ લોકો એમ માને છે કે ગૃહપતિ (ગૃહસ્થ)ના પદાર્થનું જ અપહરણ થયું છે-
તમારા પદાર્થનું અપહરણ થયું છે એમ તમે માનતા નથી, તે કારણે તમે અદત્ત

સ્થવિરા ભગવન્ત- તાન્ અન્વયૂથિકાન્ એવમ્ અવાદિષુઃ-નો સ્વલુ આર્યાઃ !
 વયમ્ અદત્તં ગૃહ્ણીમઃ, અદત્તં ભુજ્જમહે, અદત્તં સ્વદામહે, વયં સ્વલુ આર્યાઃ !
 દત્તં ગૃહ્ણીમઃ દત્ત ભુજ્જમહે, દત્ત સ્વદામહે, તેન સ્વલુ વયમ્ દત્તં ગૃહ્ણન્તઃ,
 દત્ત ભુજ્જાનાઃ, દત્ત સ્વદમાનાઃ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન સંયતવિરતપ્રતિહતા
 યથા સપ્તમશતકે યાવદ્ એકાન્તપંડિતાશ્ચાપિ ભવામઃ, તતઃસ્વલુ તે અન્ય-

કો ગ્રહણ કરને કી અનુમતિ દેતે હો । હસ કારણ અદત્ત કો ગ્રહણ
 કરતે હુએ તુમ યાવત્ એકાન્તબાલ હો । (તણં તે થેરા ભગવંતો તે
 અન્નઉત્થિએ એવં વયામી-નો સ્વલુ અજ્જો અમ્હે અદિન્નં ગિણ્હામો,
 અદિન્નં ભુજામો, અદિન્નં સાહજ્જામો અમ્હેણં અજ્જો દિન્નં ભુજામો,
 દિન્નં સાહજ્જામો, તણં અમ્હે દિન્નં ગેણ્હમાણા, દિન્નં ભુજમાણા, દિન્નં
 સાહજ્જમાણા તિવિહં તિવિહેણં સંજયવિરયપહિહયજહા સત્તમસએ જાવ
 એગંતપંડિયા યાવિ ભવામો) હસ પ્રકાર સે અન્વયૂથિકોં કી વાત
 સુનકર ડન સ્થવિર ભગવંતોને ડનસે હસ પ્રકાર કહા-હે આર્યો !
 હમ લોગ અદત્ત વસ્તુ કો ગ્રહણ નહીં કરતે હૈં, અદત્ત વસ્તુ કા
 આહાર નહીં કરતે હૈં, ઓર અદત્ત વસ્તુ કો ગ્રહણ કરને કી હમ
 લોગ અનુમોદના નહીં કરતે હૈં । હે આર્યા ! હમ લોગ દિયે ગયે
 પદાર્થ કો હી લેતે હૈં, દિયે ગયે પદાર્થ કા હી આહાર કરતે હૈં ઓર
 દિયે ગયે પદાર્થ કો હી હમલોગ અનુમોદન કરતે હૈં । હસલિયે દી
 હુઈ વસ્તુ કા ગ્રહણ કરતે હૈં, દી હુઈ વસ્તુકા સેવન કરતે હૈં ઓર દી

પદાર્થને ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત પદાર્થનું સેવન કરો છો અને અદત્ત પદાર્થ ગ્રહણ
 કરવાની અનુમતિ આપો છો આ રીતે અદત્તને ગ્રહણ કરતા એવા તમે અસંયતથી
 લક્ષ્મને એકાન્તબાલ આદિ વિશેષણવાળા છો. (તણં તે થેરા ભગવંતો તે અન્નઉ-
 ત્થિએ એવં વયામી-નો સ્વલુ અજ્જો ! અદિન્નં ગિણ્હામો, અદિન્નં ભુજામો,
 અદિન્નં સાહજ્જામો, અમ્હે દિન્નં ગેણ્હમાણા. દિન્નં ભુજમાણા, દિન્નં સાહ-
 જ્જમાણા, તિવિહં તિવિહેણં સંજય વિરય પહિહય જહા સત્તમસએ જાવ
 એગંતપંડિયા યાવિ ભવામો) અન્ય મતવાદીઓની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને
 તે સ્થવિર ભગવતોએ તેમને આ પ્રમાણ કહ્યું-‘હે આર્યો ! અમે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ
 કરતા નથી, અદત્ત વસ્તુને આહાર કરતા નથી અને અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની
 અનુમોદના આપતા નથી. હે આર્યો ! અમે આપવામાં આવેલા પદાર્થો જ ગ્રહણ કરીએ
 છીએ, અમને આપવામાં આવેલા પદાર્થોનો જ આહાર કરીએ છીએ અને આપવામાં
 આવેલા પદાર્થ લેવાની અનુમતિ આપીએ છીએ. આ રીતે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા,

यूथिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः—केन कारणेन आर्याः ! यूयं दत्तं गृह्णीथ, यावत् दत्तं स्वदध्वे येन खलु यूयं दत्तं गृह्णन्तः, यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवथ ? ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तः तान् अन्य-यूथिकान् एवम् अवादिषुः—अस्माकं खलु आर्याः ! दीयमानं दत्तं प्रतिगृह्यमानं

हुई वस्तु का ग्रहण करने का अनुमोदन करते हैं, हम लोग त्रिविध प्राणातिपात आदि के त्रिविधरूप परित्याग से संयत तथा विरत हैं, एवं पापकर्म के नाश करनेवाले हम लोग सप्तम शतकमें कहे अनु-सार एकान्तपण्डित हैं। (तएणं ते अन्नउत्थिया ते येरे भगवंते एवं वयासी—केण कारणेणं अज्जो तुम्हे दिन्नं गेण्हह जाव दिन्नं साइज्जह, जइणं तुब्भे दिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतपंडिया यावि भवह) इसके बाद उन अन्यतीर्थिकजनोंने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा—हे आर्यो ! तुम किस तरह से दी हुई वस्तु ग्रहण करते हो यावत् दी हुई वस्तु को ग्रहण करने की अनुमोदना करते हो ? कि जिससे आप लोगोंको दी हुई वस्तु का ग्रहण करने से यावत् एकान्तपण्डित माने ? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) इस प्रकार सुनकर उन स्थविर भगवंतोंने उन अन्य-तीर्थिकजनों से ऐसा कहा—(अम्हे णं अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्ग-

स्त वस्तुनु सेवन करनारा अने दत्त वस्तुने लेवानी अनुमोदना करनारा अवे। अमे त्रिविध प्राणातिपात आदिना त्रिविधरूपे परित्याग करनारा छीअे। तेथी अमे संयत छीअे, विरत छीअे, अने पापकर्मने नाश करनारा अवे। अमे लोको (सातमा शतकमां क्कमा अनुसार) अेकान्त पंडित (स पूरुं ज्ञानी) छीअे। (तएणं ते अन्न उत्थिया ते येरे भगवंते एवं वयासी—केण कारणेणं अज्जो ! तुम्हे दिन्नं गेण्हह जाव दिन्नं साइज्जह, जइणं तुब्भे दिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतपंडिया यावि भवह) त्थार आद ते अन्यमतवादीअेअे ते स्थविर भगवंतोने अवे। प्रश्न पूछये। हे, “हे आर्यो ! आप लोको आपवामां आवेदी वस्तुअेने न् अडुषु करे छे, आपवामां आवेदी वस्तुनुं न् सेवन करे छे अने आपवामां आवेदी वस्तु लेवानी न् अनुमति दे छे अेवुं देवी रीते मानी अकथ ? हे आर्यो ! शा माटे अमार अेवुं मानवुं नेधअे हे तमे दत्त पदार्थने—अडुषु करनारा अमे दत्त पदार्थने अडुषु करवानी अनुमति देनेनारा होवाथी त्रिविध प्राणातिपात आदिना त्रिविधरूप त्यागथी संयत, विरत यावत् अेकान्तपंडित छे ? (तएण ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी)

प्रतिगृहीतं निसृज्यमानं निसृष्टम्, येन अस्माकं खलु आर्याः ! दीयमानं प्रति-
ग्रहकम् असंप्राप्तम् अत्र खलु अन्तरा कश्चिदपहरेत्, अस्माकं तत्, नो खलु
तत् गृहपतेः येन खलु वयं दत्तं गृह्णीमः, दत्तं भुञ्जामहे, दत्तं स्वदामहे,
तेन खलु वयं दत्तं गृह्णन्तो, यावत् दत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन संयता
यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामो, यूयं खलु आर्याः ! आत्मना चैव त्रिविधं
त्रिविधेन असंयता यावद् एकान्तवालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान्

दिज्जमाणे पडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे निसट्ठे, जे णं अम्हे णं अज्जा !
दिज्जमाणं, पडिग्गहणं. असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा, अम्हा
णं तं णो खलु तं गाहावइस्स, जएणं अम्हे दिन्नं भुजामो, दिन्नं
साइज्जामो, तएणं अम्हं दिन्नं गेण्हमाणा जाव दिन्नं साइज्जमाणा,
तिविहं तिविहेण संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो, तुज्जेणं
अज्जो ! अप्पणा चैव तिविहं तिविहेण असंजय जाव एगंतवाला
यावि भवह) हे आर्यो ! हमलोग दीयमानवस्तु को दत्त और प्रति-
गृह्यमाणवस्तु को प्रतिगृहीत, तथा निसृज्यमानवस्तु को निसृष्ट मानते
हैं। इसलिय हे आर्यो ! हम को दी जा रही वस्तु जबतक हमारे
घात्र से नहीं पड़ती है और बीच ही में यदि कोई उस वस्तु
का अपहरण कर लेता है-तो ऐसी स्थिति में वह अपहार हमारी
ही वस्तु का कहलावेगा-गृहपति की वस्तु का वह अपहरण नहीं

त्यारे तं स्थविरं भगवतोऽप्ये तं अन्यतीर्थिकाने आ प्रभाषे कथु- (अम्हेणं अज्जो !
दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गहिज्जमाणे पडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे निसट्ठे,
जे णं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं, पडिग्गहणं, असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा
केइ अवहरेज्जा, अम्हाणं तं णो खलु तं गाहावइस्स, जएणं अम्हे दिन्नं
भुजामो, दिन्नं साइज्जामो, तए ण अम्हं दिन्नं गेण्हमाणा जाव दिन्नं
साइज्जमाणा, तिविहं तिविहेण संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो,
तुज्जेणं अज्जा ! अप्पणाचैव तिविहं तिविहेण असंजय जाव एगंतवाला यावि
भवह) हे आर्यो ! अमे तो आपवामा आवी रहेत्री वस्तुने अपाध गयेली, अडणु
करवामा आवती वस्तुने अडणु थड गयेत्री, अने निसृज्यमान वस्तुने निसृष्ट, मानीये
छीये तेथी हे आर्या ! अमने आपवामा आवी रही होय ओवी वस्तुनुं-अमारा पात्रमां
पडे ते पडिला-अड अपडरणु करी जय तो ओवी स्थितिमां अमे तो ओम मानीये
छीये के अमारी ते वस्तुनुं अपडरणु करवामा आव्यु छे-गृहस्थनी वस्तुनुं अपडरणु थयुं
छे ओम अमे मानता नथी. तेथी अमे दत्त वस्तुने न अडणु करीये छीये, दत्त वस्तुने।

स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः—केन कारणेन आर्या ! वयं त्रिविधं यावत् एकान्तवालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तः तान् अन्य-यूधिकान् एवम् अवादिषुः—यूयं खलु आर्याः ! अदत्तं गृह्णीथ, अदत्तं भुङ्गध्वे, अदत्तं स्वदध्वे, तेन खलु आर्याः ! यूयम् अदत्तं गृह्णन्तो यावत् एकान्त-

कहलावेगा। इसलिये हम लोग दत्तको ही ग्रहण करते हैं, दत्त का ही भोजन करते हैं और दत्त को ही ग्रहण करने की अनुमोदना करते हैं इस कारण दत्तको ग्रहण करने वाले, दत्तका भोजन करने वाले और दत्तकोही ग्रहण करनेकी अनुमोदना करने वाले हम लोग त्रिविधप्राणातिपात आदि के त्रिविध परित्याग से संयत, विरत और एकान्ततः पण्डित हैं। हे आर्यो ! तुम लोग ही त्रिविध प्राणातिपात आदि का त्रिविध से परित्याग नहीं करने का कारण असंयत, अविरत, और एकान्ततःबाल हो। (तएणं ते अन्न-उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) इस प्रकार से स्थविरभगवन्तों का कथन सुनकर उन अन्ययूधिकोंने उनसे इस प्रकार पूछा—(केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे त्रिविहं जाव एगंतवाला यावि भवामो) हे आर्या ! हम लोग किस कारण से त्रिविध आदि को त्रिविध से करते हुए यावत् एकान्ततःबाल हैं ? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तब उन स्थविर भगवन्तोंने उन अन्यतीर्थिकों से ऐसा कहा—(तुज्झे णं अज्जो अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुजह

४ आहार करीये छीये अने दत्त वस्तुने ग्रहण करवानी अनुमति आपीये छीये आ रीते दत्त वस्तुने ग्रहण करनारा दत्त वस्तुने आहार करनारा अने दत्त वस्तु लेवानी अनुमति आपनारा अमे छोड़ो त्रिविध प्राणातिपात आदिने त्रिविधरूपे परित्याग करनारा होवाथी संयत, विरत अने एकान्तपण्डित छीये। हे आर्यो ! तमे छोड़ो ४ त्रिविध प्राणातिपात आदिने त्रिविधरूपे परित्याग करता नथी ते कारणे तमे ४ असंयत, अविरत अने एकान्तबाल छे। (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) स्थविर भगवंतानु आ प्रकारनु कथन साक्षणीने ते अन्यतीर्थिकेने तेभने आ प्रभावे पृच्छुं (केण कारणेण अज्जो ! अम्हे त्रिविहं जाव एगंतवाला यावि भवामो) हे आर्यो ! आप सा कारणे ओषु छोड़ो छे के अमे त्रिविध प्राणातिपात आदिनु त्रिविधे सेवन करनारा होवाथी असंयत, अविरत अने एकान्तबाल छीये ? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तयारे ते स्थविर भगवंतोने ते अन्यतीर्थिकेने आ प्रभावे कहुं—तुज्झे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं

वालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवम्
 अवादिषुः—केन कारणेन वयम् अदत्तं गृह्णीमो यावत् एकान्तवालाश्चापि
 भवामः ? ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवम् अवा-
 दिषुः—ययं खलु आर्याः ! दीयमानम् अदत्तं तदेव यत्नित् गृहपतेः खलु, नो
 खलु तत् युष्माकम्, तेन खलु ययम् अदत्तं गृह्णीथ, तदेव यावद् एकान्त
 वालाश्चापि भवथ ॥ सू० १ ॥

अदिन्न साइज्जह. तएणं अज्जो तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतवाला
 यावि भवह) हे आर्यो ! तुम लोग बिना दी हुई वस्तु को लेते हो,
 बिना दी हुई वस्तु का आहार करते हो, और बिना दी हुई वस्तु
 को दूसरों को ग्रहण करने की अनुमति देते हो। इसलिये तुम
 लोग असंयत और अविरत बने रहकर त्रिविध प्राणातिपात आदि का
 त्रिविधरूपसे परित्याग नहीं करने के कारण एकान्त बाल हो (तएणं ते
 अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी—(केण कारणेणं अम्हे अदिन्नं
 गेण्हामो, जाव एगंतवालायावि भवामो) इसके बाद उन अन्ययूथिकों
 ने उन स्थविर भगवतों से ऐसा पूछा—हे अर्यो ! हम लोग किस
 कारण से बिना दी हुई वस्तु को ग्रहण करनेवाले कहे गये हैं
 यावत् एकान्तबाल कहे गये हैं। (तएणं ते थेरे भगवते ते अन्नउत्थिए
 एवं वयासी) इस प्रकार उन अन्ययूथिकों के पूछने पर उन स्थविर
 भगवतों ने उनसे उत्तर के रूप में इस प्रकार से कहा—(तुज्झे णं

भुंजह, अदिन्नं साइज्जह, तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव
 एगंतवाला यावि भवह) हे आर्यो ! तमे दीधेवी अदत्त वस्तुने अडणु क्खे छे अने
 अदत्त वस्तु देवानी भीज्जने अनुमति आपे छे. तेथी छे आर्यो ! तमे दीडो असंयत
 अने अविरत द्धमां आलु रह्थिने त्रिविध प्राणातिपात आदिनु त्रिविधरूपे सेवन करे
 छे. तेने परित्याग नहीं करवाथी तमे ऐकान्तबाल छे। (तएणं ते अन्नउत्थिया
 ते थेरे भगवंते एवं वयासी केण कारणेणं अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, जाव
 एगंतवाला यावि भवामो ?) त्थारे ते अन्यतीर्थिकेअमे ते स्थविर भगवतोने अवे
 प्रश्न पूछये छे हे आर्यो ! तमे अमने अदत्त वस्तुने अडणु करना यावत् ऐकान्तबाल
 सा कारणे क्खे छे ? (तएणं ते थेरे भगवंते ते अन्नउत्थिए एवं वयासी)
 त्थारे ते स्थविर भगवतोने ते अन्यतीर्थिकेने आ प्रभावे क्खुं—(तुज्झे णं भंते !
 अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने तं चेव जाव गाहावइस्स, णो खलु तं तुज्झे,
 तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, तंचेव जाव एगंतवाला यावि भवह)

ટીકા—‘પષ્ઠોદ્દેશકાન્તે ક્રિયા સમ્બન્ધિ વક્તવ્યતાયાઃ પ્રરૂપિતત્વેન ક્રિયા પ્રસ્તાવાત્ સપ્તમોદ્દેશકે પ્રદ્વેષક્રિયાદેતુકોઽન્યતીર્થિકવિવાદવક્તવ્યતામાહ—‘નેણ’ इत्यादि । ‘नेणं कालेणं, तेणं समएण रायगिहे नयरे वण्णओ’ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्—वर्णकः, एतस्य वर्णनन्तु चम्पानगरीवद् बोध्यम्, ‘गुणसिलए चेइए वण्णओ’ तत्र राजगृहनगरसमीपे गुणशीलकं नाम चैत्यम् उद्यानम् आसीत्, वर्णकः— एतस्यापि वर्णनं चम्पायाः पूर्णभद्रचैत्यमिव पूर्ववद्बोध्यम्, ‘जाव पुढविसिलावट्टओ’ यावत् तत्र गुणशीलकनामोद्याने पृथिवी

अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने तंचेव जाव गाहावडस्स, णो खलु तं तुज्जे, तएणं तुज्जे अदिन्नां गेण्हह, तं चेव जाव एगंनवाला यावि भवह) हे आर्यो ! तुम्हारे मत में दीयमान अदत्त है इत्यादि सब कथन पहिले की तरह कहना चाहिये ! यावत् वह वस्तु गृहपति की है— तुम्हारी नहीं है । इसलिये तुम लोग अदत्त को ग्रहण करते हो—इसलिये तुम लोग यावत् पूर्व की तरह एकान्तवाल हो ।

ટીકાર્થ—છટે ઉદ્દેશે કે અન્તે મેં ક્રિયાસંબધી વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણાની ગઈ છે—સો इसी क्रिया के प्रस्ताव को लेकर सूत्रकार ने इस सातवें उद्देशक में प्रद्वेष क्रिया निमित्तक अन्यतीर्थिक वक्तव्यता का कथन किया है—‘तेण कालेणं तेणं समएण रायगिहे नयरे—वण्णओ’ उस काल और उस समय में राजगृह नाम का नगर था । इसका वर्णन चम्पा नगरी के वर्णन की तरह जानना चाहिये । ‘गुणसिलए चेइए—वण्णओ’ उस राजगृह नगर के समीप गुणशिलक नाम का चैत्य — उद्यान था । इसका वर्णन भी चम्पानगरी के पूर्णभद्रचैत्य की तरह जानना चाहिये । ‘जाव पुढविसिलावट्टओ’ यावत् उस गुण-

‘હું આર્યો ! તમારી માન્યતા અનુસાર દીયમાનને અદત્ત કહેવામાં આવે છે ’ ત્યાંથી શરૂ કરીને ‘તે વસ્તુ ગૃહપતિની છે—તમારી નથી તે કારણે તમે અદત્તને ગ્રહણ કરનારા છો તેથી તમે અસચત, અવિરત અને એકાન્તવાલ છો,’ ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન ગ્રહણ કરવું

ટીકાર્થ—છટા ઉદ્દેશકને અન્તે ક્રિયાવિષયક વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે આ રીતે ક્રિયાનો અધિકાર ચાલુ હોવાથી સૂત્રકારે આ સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રદ્વેષક્રિયા નિમિત્તક અન્યતીર્થિકાની (અન્ય મતવાદીઓની) વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે— તેણં કાલેણં તેણં સમएणं रायगिहे नयरे—वण्णओ’ તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું. તેનું વર્ણન ચંપાનગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. ‘गुणसिलए चेइए—वण्णओ’ તે રાજગૃહ નગરીની પાસે ગુણશિલક નામનું ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતું. તેનું વર્ણન ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય જેવું સમજવું. ‘जाव पुढविसिलावट्टओ’

शिलापट्टकः पाषाणविशेषनिर्मितपरिष्कृतपीठ आसीत्, 'तस्मिन् गुणसिलस्स चेड्यस्स अदूरमामन्ते वहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति' तस्य खलु गुणशीलकस्य चैत्यस्य उद्यानस्य अदूरमामन्ते नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने वहवः अनेके अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकाः परिवसन्ति, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे, जाव परिसा पडिगया' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये खलु भगवान् महावीरः स्वामी आदिकरः स्वशासनापेक्षया धर्मस्य आदिकरः तीर्थङ्गो यावत्-समवसृतः-समागतः, यावत् पर्वत्-निर्गच्छति पर्वत् प्रतिगता, यावत् शब्दात् भगवत्समागमनश्रवणानन्तरं भगवन्तं वन्दितुं धर्मं श्रोतुं च पर्वत् निर्गता भगवद्देशनावाच्या देशनाश्रवणानन्तरं पर्वत्-प्रतिगता 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स वहवे अंतेवासी थेरा

शिलक उद्यान में पाषाण विशेष का बना हुआ, पृथिवीशिलापट्टक था। 'तस्मिन् गुणसिलस्स चेड्यस्स अदूरमामन्ते वहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति' उस गुणशिलक उद्यान के आसपास थोड़ी सी दूरी पर अनेक अन्ययूथिक परतीर्थिक रहते थे। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे' उस काल और उस समय श्रवण भगवान् महावीर जो कि स्वशासन की अपेक्षा धर्म के आदि करनेवाले थे तीर्थ-कर थे यावत् पधारे-'जाव परिसा पडिगया' यावत् भगवान् का आगमन सुनकर परिषद् धर्मकथा सुनने के लिये अपने २ स्थान से निकली इसलिये कि भगवान् को वन्दना करने निमित्त और उनसे धर्मकथा श्रवण करने निमित्त। भगवान् की देशना सुनने के बाद वह परिषद् अपने २ स्थान पर वापिस गई, यह सब पाठ यहाँ 'यावत्' शब्द से गृहीत हुआ है। 'तेणं कालेण तेणं समएणं समणस्स भग-

यावत् ते गुणशिलक उद्यानभा- पाषाण विशेषतः अनेक पृथ्वीशिला-पट्टक इतु. 'तस्मिन् गुणसिलस्स चेड्यस्स अदूरमामन्ते वहवे अन्नउत्थिया परिवसन्ति' ते, गुणशिलक उद्याननी आसपास, त्यांथी थोडे ७ दूर अनेक अन्यतीर्थिका (अन्य महपादीयो) वसता इता 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे' ते काले ते समये श्रवण भगवान् महावीर के ७ स्वशासनकी अपेक्षा धर्मनी श्रद्धात धरनारा-तीर्थकर इता, तेयो ते गुणशिलक उद्यानभा पधार्या. 'जाव परिसा पडिगया' भगवान् ने वंछणा नभरकार करवाने तथा धर्मकथा सांभलवाने परिषद् नीकणी अने भगवान् की देशना सांभलीने परिषद् पोतपोताने स्थाने पाछी इरी. (आ. अध्या. सूत्रपाठ अङ्की: 'जाव' (यावत्) पठ्यी अङ्क्ये थयो छे.) 'तेणं कालेणं

भगवंतो'तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य बहवोऽन्तेवासिनः शिष्याः स्थविरा भगवन्तः 'जाड संपन्ना, कुलसंपन्ना, जहा वित्तियसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का' जातिसम्पन्ना सुविशुद्धमातृवंशयुक्ताः कुलसम्पन्नाः सुविशुद्धपितृवंशयुक्ताः यथा द्वितीयशतके यावत् पञ्चमोद्देशके प्रतिपादितास्तथैव जीविताशामरणभयविप्रमुक्ताः जीवनवाञ्छामरणभयाभ्यां विप्रमुक्ताः—रहिताः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उड्ढ जाणू अहोमिरा ज्ञाणकोट्टोवगया' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते नातिदूरे नातिममीपे उचितस्थाने ऊर्ध्वजानवः ऊर्ध्वानि जानूनि येषां ते ऊर्ध्वजानवः—उत्कुट्टासनवन्तः, अधः गिरसः—अधोमुखाः नोर्ध्वं न तिर्यक् क्षिप्तदृष्टयः, ध्यानकोष्ठोपगताः—ध्यान कोष्ठ इव ध्यानकोष्ठः तमुपगताः यथा कोष्ठगतं धान्यं विकीर्णं न भवति तथैव ध्यानगता जन्द्रियान्तःकरणवृत्तयोवहिर्न यान्ति इति भावः, नियन्त्रितचित्तवृत्तिमन्त इत्यर्थः 'संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरन्ति' संयमेन

वओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा भगवतो' उस काल और उस समय में श्रमण भगवान के अनेक शिष्य स्थविर भगवन्त 'जाडसंपन्ना, कुलसंपन्ना जहा वित्तियसए जाव जीवियासामरणभय-विप्पमुक्का' जो कि जातिसंपन्न थे, कुलसंपन्न थे, जैसा कि द्वितीय शतक में यावत्—पंचम उद्देशक में कहा गया है उसी तरह से जीवित की आशा और मरण के भय से रहित थे, और जो श्रमण भगवान महावीर के 'अदूरसामंते उड्ढं जाणू अहोसिरा ज्ञाणकोट्टोवगया' न अतिसमीप और न अतिदूर—किन्तु यथोचित स्थान पर उत्कुट्ट आसन से नीचामुख किये बैठे थे तथा ध्यानरूप कोठे में जो प्राप्त हुए थे—और 'संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरन्ति'

तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा भगवतो' ते ठाणे अने ते समये श्रमण भगवान महावीरना अनेक शिष्य स्थविर भगवाने। 'जाडसंपन्ना, कुल संपन्ना जहा वित्तियसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का' नाति संपन्न, गुणसंपन्न आने गुणोवाणा हुता पीजा शतकता पांचमा उद्देशकमा तेमना ने गुणो द्दर्शव्या छे ते अही अडुणु करवा 'तओ ज्वननी आशा अने भरलुना भयथी रहित हुता,' अही सुधीनु समस्त कथन अडुणु करवु 'अदूरसामंते उड्ढ जाणू अहो मिरा ज्ञाणकोट्टोवगया' ओवा' ते स्थविर भगवतो' महावीर प्रबुधी अति दूर पणु नही अने अति नजिक पणु नही ओवा' उचित स्थाने, उत्कुट्ट आसने (अन्ते-धुंठोला जे'या राप्पाने) नीयुं भस्तक करीने ध्यानरूप कोठामां (अधोअतापूर्वकता चित्तनमा) 'संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरन्ति' प्रवृत्त यथेसा

તપસા આત્માનં ભાવયન્તઃ યાવત્ વિહરન્તિ તત્ર-સંયમેન સપ્તદશવિધેન, તપસા દ્વાદશવિધેન આત્માનં ભાવયન્તઃ યાવત્પદાત્-પ્રકૃત્યુપશન્તાઃ પ્રકૃતિપતનુક્રોધ-માનમાયાલોભાઃ મૃદુમાર્દવસમ્પન્નાઃ આલીનાઃ ભદ્રકાઃ વિનીતા સન્તો વિહરન્તિ તિષ્ઠન્તિ 'તદ્દર્શનં' તે અન્નઉત્થિયા જેણેવ થેરા મગધંતો તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ'

સંયમ ઓર તપ સે અપની આત્મા કો ભાવિત કિયે હુએ થે । જાતિ-સંપન્ન સે યહાં યહ પ્રકટ કિયા ગયા કિ ઇનકા માતૃવંશ સુવિશુદ્ધ થા-ઉસસે યે યુક્ત થે । કુલસંપન્ન સે યહ સૂચિત કિયા ગયા હૈ કિ ઇનકા પિતૃવંશ સુવિશુદ્ધ થા, ઉસસે યે યુક્ત થે । અધઃશિર સે યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ ઇનકી દૃષ્ટિ ન ઉપર કી ઓર થી ઓર તિરછી થી । ધ્યાન કોષ્ટોપગત સે યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ જિસ તરહ સે કોઠે મેં રક્ષા હુઆ ધાન્ય ઇધર ઉધર નહીં ફેલ પાંતા હૈ-ઈસી તરહ સે ધ્યાનગત ઇન્દ્રિયોં કી ઓર મનકી વૃત્તિયાં બાહર નહીં જાતી હૈ । અર્થાત્ યે નિયંત્રિત ચિત્તવૃત્તિવાલે થે । સંયમ ૧૭ પ્રકારકા ઓર તપ ૧૨ પ્રકાર કા હોતા હૈ ઉમસે અપની આત્મા કો વામિત કિયે હુએ થે । યહાં 'યાવત્' શબ્દ-પ્રકૃતિ સે યે ઉપશાન્ત થે, ઇનકી ક્રોધ, માયા ઓર લોભ રૂપ કષાયેં અત્યન્ત સ્વાભાવિક મન્દ થી । મૃદુ (કોમલ) ઓર માર્દવ (અત્યન્ત કોમલ) ભાવ સે યે સંપન્ન થે, યે આલીન થે, ભદ્રક થે ઓર વિનીત થે" ઇન અન્ય વિશેષણોંકા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ । 'તદ્દર્શનં તે અન્નઉત્થિયા જેણેવ

હતા. તેઓ સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા હતા તેમને માતૃવંશ સુવિશુદ્ધ હતો, તેથી તેમને જાતિસંપન્ન કહ્યા છે. તેમને પિતૃવંશ સુવિશુદ્ધ હતો, તેથી તેમને કુલસંપન્ન કહ્યા છે. અધઃ (નીચા) મસ્તકથી એ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે તેમની નજર ઉપરની બાજુ પશુ ન હતી અને તિરછી પણ ફરતી ન હતી. ધ્યાન કોષ્ટોપગત' પદ દ્વારા એ સૂચિત થાય છે કે જેવી રીતે કોઠીમાં રાખેલું અનાજ આમતેમ ફેલાઈ જતું નથી એ જ પ્રમાણે ધ્યાનમાં લીન થયેલા તે સ્થવિરોનું મન ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિઓમાં ભટકતું ન હતું એટલે કે તેઓ નિયંત્રિત ચિત્તવૃત્તિવાળા હતા. ૧૭ પ્રકારના સયમ અને ૧૨ પ્રકારના તપથી તેઓ પોતાના આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા હતા. અહીં 'યાવત્' પદથી નીચેનાં વિશેષણોને ગ્રહણ કરવા જોઈએ-તેઓ ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળા હતા. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયોને તેમણે અતિશય પાતળા પાડી નાખ્યા હતા. તેઓ, મૃદુ (કોમલ) અને માર્દવ (અત્યંત કોમલ) ભાવથી યુક્ત હતા તેઓ આલીન હતા, ભદ્રક હતા અને વિનીત હતા.

ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकाः यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे स्थविरा भगवन्त
स्तिष्ठन्ति तत्रैव तास्मिन्नेव प्रदेशे उपागच्छन्ति समीपे आगच्छन्ति उवागच्छन्ति
ते थेरे भगवंते एवं वयासी' उपागत्य तान भगवतः स्थविरान् एवं वक्ष्यमाण-
प्रकारेण अवादिषुः-पृष्ठवन्तः किंपृष्ठवन्त इत्याह-‘तुम्हेणं अज्जो ! तिविहंति-
विहेणं असंजय-अविरय-अप्पडिहय-जहा सत्तमसए वितिए उद्देसए जाव एगंत-
वाला यावि भवह ?’ हे आर्याः ! स्थविराः ! यूयं खलु त्रिविधं कृतकारि-
तानुमोदितलक्षणं प्राणातिपातादिकं त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन करणेन कुर्वन्तः
असंयताविरताप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्मणिः ‘असंजय’ असंयताः-तत्र-संयता
वर्तमानकालिकसर्वसावधानुष्ठाननिवृत्ताः इति न संयताः असंयताः ‘अविरय’

थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छन्ति’ अब वे अन्ययूथिकजन जहां पर
वे स्थविर भगवन्त बैठे थे वहाँ पर आये. ‘उवागच्छन्ति ते थेरे
भगवते एवं वयासी’ वहाँ आकर उन भगवान् स्थविरोंसे उन्होंने
इस प्रकार से पूछा ‘तुम्हेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असंजय अ-
विरय-अप्पडिहय-जहा सत्तमसए वितिए उद्देसए जाव एगंतवाला
यावि भवह’ हे आर्यो ! आप लोग न संयत हैं, न विरत हैं, न
प्रतिहत प्रत्याख्यातपापकर्मवाले हैं. और एकान्तरूप से बाल भी
हैं । क्योंकि त्रिविध कृत, कारित और अनुमोदित प्राणातिपात आदि
को त्रिविध से-मन वचन एवं काय से आप लोग करते रहते हैं.
वर्तमानकालिक सर्वसावधानुष्ठान से जो दूर रहते हैं वे संयत हैं
ऐसे आप लोग नहीं हैं. अतः असंयत हैं । अतीत कालिक पाप से

‘तएणं ते अन्नउत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छन्ति’
हवे अेक वपत अेवुं गन्थुं के ते परितीर्थिका जेवा ते स्थविर भगवतो विराजमान
हुता त्यां आग्या. ‘उवागच्छन्ति ते थेरे भगवंते एवं वयासी’ त्यां आवीने
वेभण्णे ते स्थविर भगवतोने आ प्रभाण्णे क्खुं-‘तुम्हेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं
असंजय-अविरय-अप्पडिहय-जहा सत्तमसए वितिए उद्देसए जाव एगंतवाला
यावि भवह’ हे आर्यो ! तमे दोहा संयत पणु नथी, विरत पणु नथी अने प्रतिहत
प्रत्याख्यात पापकर्मवाणा पणु नथी। तमे तो अेकान्तवाला (संपूर्ण अज्ञान) हो
कारण के त्रिविधे (कृत, कारित अने अनुमोदित रूप त्रणु प्रकारना) प्राणातिपात आदिनु
त्रिविधे (मन, वचन अने कायाधी) तमे सेवन करे हो वर्तमानकालिक सर्वसावधा-
नुष्ठानाथी (पापकर्मोथी-दुष्कृतोथी) दूर रहेनारने न संयत कहे छे. पणु अेवां तमे नथी.
तेथी तमे असंयत हो भूतकालिन पापकर्मोथी ने अणुप्पा (निंदा) पूर्वक दूर रहे छे

અવિરતાઃ તત્ર-વિરતાઃ-અતીતકાલિકપાપજુગુપ્સાપૂર્વકં ભવિષ્યતિ ચ સંવર-
પૂર્વકં નિવૃત્તાઃ ઇતિ ન વિરતાઃ-અવિરતાઃ, અતઃ 'અપ્પહિદયપચ્ચક્કયાય-
પાવકમ્મે' અપ્રતિહતા. પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્માણઃ તત્ર-પ્રતિહતં વર્તમાનકાલે
મ્થિતમ્ય અનુભાગહાસેન નાશિતમ્, પ્રત્યાખ્યાતમ્-પૂર્વકૃતાતિચારનિન્દયા ભવિ-
ષ્યત્યકરણેન નિરાકૃતં પાપકર્માનુષ્ઠાનં યૈ સ્તથાભૂતાઃ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપ-
કર્માણઃ ઇતિ ન પ્રતિહતં ન પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મ યેષાં તે અપ્રતિહતાપ્રત્યાખ્યાત-
પાપકર્માણઃ એતેષાં ઇતરેતરયોગદ્વન્દ્વે અસંયતાવિરતાપ્રતિહતાપ્રત્યાખ્યાતપાપ-
કર્માણઃ ચૂયમ્ યથા સપ્તમશતકે દ્વિતીયોદ્દેશકે ઉક્તાસ્તથૈવ અત્રાપિ યાવત્-
સક્રિયાઃ કર્મવન્ધસહિતાઃ અસંવૃતાઃ સંવરરહિતાઃ, એકાન્તદણ્ડાઃ સર્વથા પ્રાણાતિ-

જો જુગુપ્સા (નિન્દા) પૂર્વક દૂર રહેતે હૈં ઓર આગે હોનેવાલે પાપકા
જો સંવર કર દેતે હૈં વે વિરત હૈં-એસે આપ લોગ નહીં હૈં, અતઃ
અવિરત હૈં, ઇસીલિયે-અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપ કર્મવાલે આપ
લોગ હૈં-વર્તમાનકાલિક પાપકર્મકા અનુભાગ હાસદ્વારા નાશ કરના
એવં પૂર્વકૃત અતિચારોંકી નિન્દા દ્વારા તથા ભવિષ્યત્ મેં અવ મેં
એસા નહીં કરુંગા. ઇસ તરહ કે અકરણદ્વારા પાપકર્મકા જો નિરા-
કરણ કરના હોતા હૈં વહ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મ હૈં. એસા
પાપકર્મ આપ લોગોંકા નહીં હૈં અતઃ આપલોગ અપ્રતિહત અપ્રત્યા-
ખ્યાત પાપકર્મવાલે હૈં । સપ્તમશતક મેં દ્વિતીય ઉદ્દેશકમેં ઉસ પ્રકાર
કા કથન આયા હૈં ઉસી પ્રકાર સે વહ સવ કથન યહાં પર ભી
લગા લેના ચાહિયે યાવત્ આપ લોગ કર્મવન્ધ સહિત હૈં, સંવરરહિત

અને ભવિષ્યમાં થનારા પાપનો જે સંવર કરી નાખે છે તેને જ વિરત કહે છે પણ
તમે એવા વિરત પણ નથી તમે તો અવિરત છો તેથી તમે અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત
પાપકર્મવાળા છો. વર્તમાનકાલિક પાપકર્મના અનુભાગ હાસ દ્વારા નાશ કરવો અને
પૂર્વકૃત અતિચારોની નિન્દા કરવી અને ભવિષ્યમાં હું એવું નહીં કરૂં એ પ્રકારના
અકરણ દ્વારા પાપકર્મનું જે નિરાકરણ કરવાનું થાય છે તેને પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ
કહે છે તમે એ પ્રમાણે પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા પણ નથી તમે તો અપ્રતિહત
અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા છો. સાતમાં શતકના બીજા ઉદ્દેશકમાં આ પ્રકારનું જે કથન
કરવામાં આવ્યું છે તે સમસ્ત કથન એહીં પણ ગ્રંથ કરવું યાવત્ 'તમે કર્મવન્ધ
યુક્ત છો, સંવર રહિત છો, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત છો અને એકાન્તબાહ્ય છો.
(એકાન્તબાહ્ય એટલે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનથી રહિત)

મ. ટીકા શ.૮ ઉ.૭ સૂ.૧ પ્રદેષક્રિયાનિમિત્તકાન્યતીર્થિકમતનિરૂપણમ્ ૭૭૧
 પાતસહિતાઃ, એકાન્તવાલાઃ સર્વપ્રકારેણ જ્ઞાનરહિતાશ્ચાપિ ભવથ ? 'તદ્દેણં તે
 થેરા ભગવંતો તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' તતઃ સ્થવિરા ભગવન્ત
 સ્તાન અન્યયૂથિકાન્ અન્યતીર્થિકાન્ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુ - 'કેણ
 કારણેણં અજ્જો ! અમ્હે તિવિહં તિવિહેણં અસંજય અવિરય જાવંતવાલા યાવિ
 ભવામો ?' હે આર્યાઃ ! કેન કારણેણ વયં ત્રિવિધં કૃતકારિતાનુમોદિતલક્ષણં
 પ્રાણાતિપાતાદિકં ત્રિવિધેન મનોવચનકાયલક્ષણેન કરણેન કુર્વન્તઃ અસયતાઃ
 અવિરતાઃ યાવત્ અપતિહતાપ્રત્યાખ્યાતપાપચ્છેદનાઃ સક્રિયાઃ, અમંવૃતાઃ,
 એકાન્તદણ્ડાઃ, એકાન્તવાલાશ્ચાપિ ભવામઃ ? 'તદ્દેણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે
 ભગવંતે એવં વયાસી' તતઃ સ્થવિરા ભગવન્તઃ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુ - 'તુભેણં અજ્જો ! અદિ-
 ન્નં ગેણ્હહ, અદિન્નં મુજ્જહ, અદિન્નં સાહજ્જહ' હે આર્યાઃ ! સ્થવિરા ! યૂયં
 હૈં, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત હૈં ઓર એકાન્તવાલ-સર્વ પ્રકારસે
 જ્ઞાનરહિત હૈં 'તદ્દેણં તે થેરા ભગવંતો તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી'
 ઉન અન્યતીર્થિક જનોંકી હસ પ્રકારસે વાત સુનકર સ્થવિર ભગવન્તોંને
 ઉનસે એસા પૂછા- 'કેણ કારણેણં અજ્જો ! અમ્હે તિવિહં તિવિહેણં
 અસંજય અવિરય જાવ એકાન્તવાલા યાવિ ભવામો' હે આર્યો !
 આપલોગ જો હમ પર પૂર્વોક્ત રૂપસે આક્ષેપ લગા રહે હૈં-સો કિમ
 કારણસે લગા રહે હૈં- 'તદ્દેણં તે અન્ન ઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી'
 તવ ઉન અન્યતીર્થિકજનોંને ઉન સ્થવિર ભગવન્તોંસે એસા કહા-
 તુભેણં અજ્જો ! અદિન્નં ગેણ્હહ અદિન્નં મુજ્જહ, અદિન્નં સાહજ્જહ' હે
 આર્યો ! આપ લોગ વિના દી હુઈ વસ્તુ લેતે હૈં, વિના દિયા હુઆ

'તદ્દેણં તે થેરા ભગવંતો તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી' પરતીર્થિકાની આ
 પ્રકારની વાત સાંભળીને સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું -

'કેણ કારણેણં અજ્જો ! અમ્હે તિવિહં તિવિહેણં અસંજય અવિરય જાવ
 એકાન્તવાલા યાવિ ભવામો ?' હે ભદ્રન્ત ! તમે અમારા ઉપર એવો આરોપ (જે
 આરોપ મૂઢવામાં આવ્યો છે તે વાત ઉપર કદાચ મુજબ સમજવી) શા માટે મૂકી રહ્યા
 છો ! અમને અસંયત, અવિરત અદિ માનવાનું શું કારણ છે ?

'તદ્દેણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી' ત્યારે તે પરતી-
 ર્થિકાએ તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો- 'તુભેણં અજ્જો ! અદિન્ન ગેણ્હહ
 અદિન્નં મુજ્જહ, અદિન્નં સાહજ્જહ' હે આર્યો ! તમે અદત્ત (આપવામાં ન આવી
 હોય એવી) વસ્તુ લેા છો, અદત્ત આહારને ઉપયોગ કરો છો અને અદત્ત વસ્તુને

खलु अदत्तं गृह्णीथ, स्वीकुरुत, अदत्तं भुङ्गध्वे अत्थ, अदत्तं स्वदध्वे, 'तए णं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा' ततस्तस्मात्कारणात् खलु ते यूयम् अदत्तं गृह्णन्तः, अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः अनुमोदयन्त. 'तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतवाला यावि भवह' त्रिविधं पूर्वोक्तं त्रिप्रकारकं कृतादिकं प्राणातिपातादिकं त्रिविधेन मनःपभृतिना करणेन कुर्वन्तः असंयताः, अविरताः, यावत् अप्रतिहता प्रत्या' ख्यातपापकर्माणः, सक्रियाः कर्मबन्धसहिताः, असंवृताः, एकान्त दण्डाः सर्व प्रकारेण प्राणातिपातसहिताः, एकान्तवालाः सर्वथा ज्ञानरहिताश्चापि भवथ, 'तए णं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्य यूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण

आहार अपने उपयोगमें लाते हैं और विना दिये हुए पदार्थ को ग्रहण करने की अनुमोदना करते हो 'तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतवाला यावि भवह' इस कारण विना दी हुई वस्तु को ग्रहण करते हुए, विना दिया आहार लेते हुए और-विना दिये हुए पदार्थ को ग्रहण करने की अनुमोदन करते हुए आपलोग त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से करते हैं-इस कारण आप लोग असंयत. अविरत यावत् अप्रतिहत, अप्रत्याख्यातपापकर्मवाले हैं-सक्रिय-कर्मबंध सहित हैं, संवररहित हैं, और सर्वप्रकार से प्राणातिपातसहित हैं तथा सर्वथा ज्ञानसे रहित हैं । 'तएणं ते थेरा भगवंतो, ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' इस प्रकार की उन अन्य-तीर्थिकजनों की बात सुनकर उन स्थविर भगवन्तानि उनसे इस-

ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરે છે. 'તएण તે તુબ્ભે અદિન્નં ગેણ્હમાણા, અદિન્નં ભુંજમાણા, અદિન્નં સાઈજ્જમાણા તિવિહં તિવિહેણં અસંજય, અવિરય જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ' આ રીતે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા, અદત્ત આહારને ઉપયોગ કરતા અને અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરતા એવા આપ લોકો ત્રિવિધ પ્રાણુતિપાત આદિનુ ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયાથી) સેવન કરે છે, તે કારણે આપ લોકો અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા, સક્રિય કર્મબંધ સહિત, સવર રહિત, સર્વ પ્રકારના પ્રાણુતિપાતથી યુક્ત અને જ્ઞાનથી સર્વથા રહિત છો.

'તएणं ते थेरा भगवंतो, ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' તે પરિતીર્થિકાની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-

अत्रादिषुः—‘केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो अदिन्नं भुजामो, अदिन्नं साइज्जामो ?’ हे आर्या ! अन्यतीर्थिकाः ! केन कारणेन वयम् अदत्तं गृह्णीमः, अदत्तं भुञ्जमहे, अदत्तं स्वदामहे—अनुमन्यामहे ? ‘जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो ?’ येन कारणेन खलु अदत्तं गृह्णन्तः, यावत् अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना कारणेन कुर्वन्तः असंयताः यावत्—अविरताः, अप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्माणः सक्रियाः, असंवृताः एकान्तदण्डाः, एकान्तवालाश्चापि भवाम ? ‘तएणं अन्नउत्थिया ते थेरे

प्रकार पूछा—‘केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुजामो, अदिन्नं साइज्जामो’ हे आर्यो ! आप लोग हमें यह तो कहो कि हम लोग किस तरह से बिना दी हुई वस्तु को लेते हैं, किस तरह बिना दिया हुआ आहार लेते हैं और कैसे हम लोग बिना दी हुई वस्तु को लेनेकी दूसरों को अनुमोदना करते हैं ? ‘जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो’ कि जिससे हमलोग अदत्त को ग्रहण करने वाले यावत् अदत्त वस्तु को लेने के लिये दूसरों को अनुमोदना करने वाले हैं और त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से करनेवाले बनकर अतंयत, अविरत और अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पापकर्मा बन सकें सकर्मा बन सकें—संवर रहित प्रमाणित हो सकें सर्वथा प्राणातिपात सहित सिद्ध हो सकें तथा एकान्ततः बाल माने जा सकें ? ‘तएणं अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी’ इस

‘केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुजामो, अदिन्नं साइज्जामो’ हे आर्यो ! आप अपने को तो कहो કે કેવી રીતે અમે અદત્ત વસ્તુ લઈએ છીએ, કેવી રીતે અમે અદત્ત આહારનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, કેવી રીતે અમે અદત્ત વસ્તુ લેવાનો અન્યને અનુમોદના કરીએ છીએ ? ‘જણં અમ્હે અદિન્નં ગેણ્હમાણાં જાવ અદિન્નં સાઈજ્જમાણા તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવે એગંત-વાલાં યાવિ ભવામો ?’ આપ લોકો અમને શા કારણે અદત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરનારા, અદત્ત આહાર લેનારા, અન્યને અદત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ દેનારા કહો છો ? એ તો સિદ્ધ કરી બતાવો કે અમે કેવી રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું સેવન કરીને અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા, સકર્મા, સંવર રહિત, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત અને એકાન્તતાઃબાલ કહેવાને યોગ્ય છીએ ?

ભગવંતે एवं वयासी' ततःखलु अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः—‘तुम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे अणिसट्ठे’ हे आर्याः ! स्थविराः ! युष्माकं मते खलु दायकापेक्षया दीयमानं वस्तु अदत्तं भवति, प्रतिगृह्यमाणं वस्तु ग्राहकापेक्षया अप्रतिगृहीतं भवति, निसृज्यमाणं क्षिप्यमाणं पात्रापेक्षया वस्तु अनिसृष्टं भवति, तथा च दीयमानस्य वस्तुनो वर्तमानकालवर्तित्वात्, दत्तस्य चातीतकालवर्तित्वात् वर्तमानातीतयोश्चात्यन्तभिन्नत्वात् दीयमानं दत्तं न भवति,

प्रकार से स्थविर भगवन्तों का कथन सुनकर उन अन्यतीर्थिकजनों ने अपनी बातको साबित करने के लिये-उनसे ऐसा कहा— ‘तुम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसिरि-ज्जमाणे अणिसट्ठे’ हे आर्यो ! आपके मतमें दायक की अपेक्षा दीयमान वस्तु अदत्त होती है, ग्राहक की अपेक्षा प्रतिगृह्यमाणवस्तु अप्रतिगृहीत होती है पात्र की अपेक्षा क्षिप्यमाण वस्तु अनिसृष्ट होती है । अर्थात् दीयमान वस्तु वर्तमानकालवर्ती होती है और दत्त वस्तु अतीत कालवर्ती होती है । वर्तमानकाल और अतीतकाल में जब अन्तर है तो इन से युक्त हुई वस्तु में इन दोनों कालों की अपेक्षा अन्तर क्यों नहीं होगी अवश्य होगी । दीयमान वस्तु दत्त

‘તણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે एवं वयासी’ તે સ્થવિર ભગવંતોની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે પરતીર્થિકાએ પોતાની માન્યતાને સાબિત કરવાને માટે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—

‘તુમ્હાણં અજ્જો ! દિજ્જમાણે અદિન્ને, પડિગ્ગહેજ્જમાણે અપડિગ્ગહિએ, નિસિ-રિજ્જમાણે અણિસટ્ઠે’ હે આર્યો ! આપના મત મુજબ તો દાતા વડે દેવામાં આવી રહી હોય એવી વસ્તુ અદત્ત ગણાય છે, ગ્રાહક વડે જે વસ્તુ ગ્રહણ કરવામાં આવી રહી હોય છે તેને આપ અપ્રતિગૃહીત માનો છો, પાત્રની અંદર ક્ષિપ્યમાણ (નાખવામાં આવતી) વસ્તુને તમે અનિસૃષ્ટ (અક્ષિપ્ત) ગણો છો. એટલે કે દીયમાન (દેવામાં આવતી) વસ્તુ કાળના અપેક્ષાએ વર્તમાનકાળવર્તી હોય છે અને દત્ત (અપાઠ ચુકેલી) વસ્તુ ભૂતકાલવર્તી હોય છે. જો વર્તમાનકાળ અને ભૂતકાળમાં ભેદ માનવામાં આવે, તો તેમનાથી યુક્ત થયેલી વસ્તુમાં તે બન્ને કાળોની અપેક્ષાએ ભેદ કેમ ન હોય એટલે કે તેમની વચ્ચે ભેદ અવશ્ય માનવો જ પડે છે. દીયમાન વસ્તુને દત્ત (અપાઠ ચુકેલી) કહી શકાય નહિ, એટલે કે જે વસ્તુ અપાઠ ચુકેલી નથી—અદત્ત છે—તેને જ તમે દત્ત

દત્તમેવ 'દત્ત' મિતિ વ્યપદિશ્યતે, एवं गृह्यमाणादावपि अवसेयम्, ततश्च 'तुब्भे णं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा' हे आर्याः ! स्थविरा ! युष्माकं खलु मत्ते दीयमानं प्रतिग्रहकम् असंप्राप्तं भवति, अत्र खलु अन्तरा मध्ये अवसरे यदि कश्चित्पुरुषः दीयमानं तत्प्रतिग्रहकम् अपहरेत्, तदा 'गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं,' हे भदन्त ! हे स्थविराः ! गृहपतेः खलु तत्दीयमानं प्रतिग्रहकम् अपहृतं भवति, नो खलु नैव किल, तत् दीयमानं प्रतिग्रहकम् युष्माकम् अपहृतमिति व्यपदिश्यते, अयं भावः-यदि दीयमानं पात्रेऽ

नहीं होती है अर्थात् दी हुई नहीं है जो वस्तु दी हुई होती है वही दत्त होती है । इसी तरह से प्रतिगृह्यमाण आदि वस्तु के विषय में भी जानना चाहिये । इसलिये 'तुब्भेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं, असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं' हे आर्यो ! आप लोगों के लिये जो वस्तु दी जा रही है वह दी हुई, नहीं दी जा रही है-अदत्त ही दी जा रही है अब दी जा रही वह वस्तु जब तक पात्र में आ करके नहीं पड़ जाती है-इतने के बीच में यदि उस दीयमान वस्तु को कोई बीच में ही अपहरण कर लेता है-तो वह वस्तु उसने आपकी हरण की है ऐसा नहीं माना जावेगा किन्तु वह वस्तु उसने दाता की ही हरण की है-ऐसा ही माना जावेगा-क्यों कि वह वस्तु अभी तक आप के लिये पूर्व में अदत्त है, दत्त होती तो आपकी मानी जाती-इस कथन से अन्ययूथिकों ने ऐसा ही साबित किया है कि

ગણો છે. એ જ પ્રેમાણે પ્રતિગૃહ્યમાણુ આદિ વસ્તુના વિષયમાં પણ સમજવું. આ કથનનો ભાવ્ય એટલો જ છે કે તમે દીયમાનને અદત્ત ગણો છો. મોટે તમે અદત્તાદાન લેનારા છો.

તેથી 'તુબ્ભેણં અજ્જો ! દિજ્જમાણં પડિગ્ગહણં, અસંપત્તં, એત્થણં અંતરા-કેઇ, અવહરેજ્જા, ગાહાવઇસ્સ ણં તં ભંતે ! નો સ્ખલુ તં તુબ્ભં' હે આર્યો ! આપ લોકોને જે વસ્તુ આપવામાં આવી રહી હોય છે, તે અપાર્થ સુકેલી અપાતી નથી પણ અદત્ત જ અપાતી હોય છે. આપને આપવામાં આવતી વસ્તુ જ્યાં સુધી આપના પાત્રમાં પડતી નથી ત્યાં સુધી આપની ગણાતી નથી તેથી આપને અપાતી વસ્તુનું વચ્ચેથી જ કોઈ અપહરણ કરે તો આપ લોકો તો તે વસ્તુને આપની માનતા નથી પણ દાતાની જ વસ્તુ અપહરણ થયું છે એમ માનો છો. તે વસ્તુ જ્યાં સુધી આપના પાત્રમાં ન પડે ત્યાં સુધી આપને મોટે તો અદત્ત જ છે. આ કથન દ્વારા પરિતીર્થિકો

પતિતં સદત્ત' ભવતિ તદા તસ્ય દત્તસ્ય સતઃ પાત્રપતનલક્ષણં ગ્રહણં કૃતં ભવતિ, યદા તુ તદ્દીયમાનમદત્તં ભવતિ તદા પાત્રપતનલક્ષણં ગ્રહણમદત્તસ્ય નપ્રાપ્તમ્, ઇતિ, સ્થવિરોત્તરવાક્યેતુ 'અમ્હાણં અજ્જો ! દિજ્જમાણે દિન્ને' ઇત્યાદિ યદ્ વક્ષ્યત્યગ્રે તત્ર ક્રિયાકાલક્તપ્રત્યયકાલયોરભેદાત્ દીયમાનાદેર્દત્તત્વાદિકં સમવસેયમ્ । 'તણ

જો વસ્તુ આપ કો દી જા રહી હૈ-વહ દીયમાન હોને સે દત્ત નહીં હૈ । અદત્ત હી હૈ, ઇસ અદત્ત વસ્તુ કો આપ લોગ ગ્રહણ કરતે હૈ-અતઃ અદત્ત કે આદાન (ગ્રહણ) કરને કા પ્રસંગ આપ મેં આતા હૈ । યહી વાત ટીકાકાર ને "યદિ દીયમાનં પાત્રેઽપતિતં સત્ દત્તં ભવતિ, તદા તસ્ય દત્તસ્ય સતઃ પાત્રપતનલક્ષણં ગ્રહણં કૃતં ભવતિ, યદા તુ તદ્દીયમાનમદત્તં ભવતિ, તદા પાત્રપતનલક્ષણં ગ્રહણમદત્તસ્ય પ્રાપ્તમ્" ઇન પંક્તિયોં દ્વારા સ્પષ્ટ કી હૈ । "હમ અદત્ત કો ગ્રહણ નહીં કરતે હૈં કિન્તુ દત્ત કો હી ગ્રહણ કરતે હૈં" એસા જો આગે સ્થવિર ભગવંતો દ્વારા સમાધાન દિયા જાવેગા-વહ દીયમાન વસ્તુ કો દત્ત માનકર દિયા જાવેગા-અર્થોં કિ ક્રિયાકાલ ઓર ક્ત પ્રત્યયકાલ-વર્તમાનકાલ ઓર ભૂતકાલ-ઇનમેં અભેદ માન લિયા જાતા હૈ । ઇસી અભેદ કો લેકર દીયમાન વસ્તુ મેં દત્તત્વ વનતાહૈ અતઃ દત્તાદિરૂપ વસ્તુ કા હી હમ લોગ ગ્રહણ કરતે હૈં અદત્તાદિરૂપ કા નહીં એસા કથન વન જાતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ અન્યતીર્થિકોંને સ્થવિર ભગવંતો

એવું સાબિત કરવા માગે છે કે જે વસ્તુ આપ લોકોને અપાઠ રહેલી છે તે દીયમાન હોવાથી દત્ત નથી. અદત્ત જ છે. અને તે અદત્ત વસ્તુને આપ ગ્રહણ કરો છો એટલે કે આપ અદત્તાદાન લેવાનો દોષ કરો છો. એજ વાત ટીકાકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કરી છે-

"યદિ દીયમાનં પાત્રેઽપતિતં સત્ દત્તં ભવતિ, તદા તસ્ય દત્તસ્ય સતઃ પાત્રપતનલક્ષણં ગ્રહણં કૃતં ભવતિ, યદા તુ તદ્દીયમાનમદત્તં ભવતિ, તદા પાત્રપતનલક્ષણં ગ્રહણમદત્તસ્ય પ્રાપ્તમ્"

"અમે અદત્તને ગ્રહણ કરતા નથી, પણ દત્તને જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, " આ પ્રકારનું સમાધાન સ્થવિર ભગવંતો દ્વારા આગળ કરવામાં આવશે. તે દીયમાન વસ્તુને દત્ત માનીને કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે વર્તમાનકાળ અને ભૂતકાળ એ બન્નેમાં અભેદ માનવામાં આવ્યો છે. તે અભેદની અપેક્ષાએ દીયમાન વસ્તુમાં દત્તત્વ માની શકાય છે. તેથી "અમે લોકો દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરીએ છીએ-અદત્તને ગ્રહણ કરતા નથી," આ કથન સાચું જ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે અન્યતીર્થિકોંને સ્થવિર ભગવંતોને અદત્ત આદિને ગ્રહણ કરનારા કહીને તેમને અસંયત આદિ અપ્રસ્તાવાળી કહ્યા છે

णं तुज्जे अदिन्न गेण्हह जाव अदिन्नं साहज्जह । ततस्तस्मात् कारणात् खलु यूयम् अदत्तं गृहीथ, यावत् अदत्त भुङ्गध्वे, अदत्तं स्वदध्वे, 'तएणं तुज्जे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतवाला यावि भवह' ततस्तस्मात् खलु यूयम् अदत्तं गृह्णन्त आददानाः, यावत् अदत्तं भुञ्जानाः अदत्तं स्वदमाना त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरताप्रतितहाप्रत्यारूपातपापकर्माणः सक्रियाः असंवृताः, एकान्तदण्डाः,

को अदत्त आदि का ग्रहण करनेवाले कहकर असंयत आदि अवस्था-वाला उन्हें कहा है अदत्तादानी वे इसलिये कहे गये हैं कि जो आहारादि पदार्थ उन्हें दाता की ओर से दिये जाते हैं वे पूर्व में दत्त नहीं-दिये गये नहीं होते हैं-वे तो दीयमान - वर्तमान में ही दिये जा रहे होते हैं-इस कारण पूर्व में नहीं दिये गये वे आहारादि-पदार्थ वर्तमान काल की अपेक्षा अदत्त होने से उन्हें ग्रहण करने-वाला व्यक्ति-साधु अदत्तादानी होता है यदि दीयमान वस्तु को दत्त मानकर अदत्तादायी होने का निषेध किया जावे तो यह बात इस-लिये नहीं स्वीकार की जा सकती है कि दीयमान वस्तु जब देते समय यदि किसी के द्वारा बीच ही में अपहृत हो जाती है तो वह वस्तु ग्रहीता की नहीं मानी जाती है-किन्तु दाता की ही मानी जाती है । इसलिये जब वह वस्तु दाता की मानी जाती है तो ऐसी हालत में वह दत्त नहीं बनती है किन्तु दीयमान ही होती है । अतः दीयमान वस्तु को ग्रहण करनेवाला आत्मा अदत्तादानी माना जावेगा-इस प्रकार अदत्तादानी होने का कथन कर असंयत

तेभ्यो तेभ्यो अदत्तादानं ग्रहणं करनारं ओटला भाटे कहे छे के जे आहारादि पदार्थ तेभने दाता द्वारा आपवाभां आवे छे ते पूर्वे अदत्त (नहीं देवायेला) होय छे, ते पदार्थ तो दीयमान-वर्तमानभां ज' आपवाभां आवी रहैला-होय छे, ते कारणे पूर्वे नहीं देवायेला आहारादि पदार्थ वर्तमानकाणनी अपेक्षाये अदत्त होवाथी तेभने ग्रहण करनार साधु अदत्तादानी होय छे, जे दीयमान वस्तुने दत्त मानीने अदत्तादानी होवानो निषेध करवाभा आवे तो ते वातने जे कारणे न स्वीकारी शक्य के जे दीयमान वस्तु देवाभा आवती होय तयारे वस्तुथी ज' कोर्छना द्वारा पडावी देवाभा आवे तो ते वस्तु गृहीतानी मनाती नथी-दान लेनारनी वस्तुनु अपहरण थयुं छे जेवु कहेवातु नथी पण दातानी वस्तुनु ज' अपहरण थयेवु मनाय छे ते कारणे जे ते वस्तुने दातानी मानवाभा आवे, तो जेवी हालतभा ते दत्त बनती नथी पण दीयमान ज' होय छे तेथी दीयमान वस्तुने ग्रहण करनार व्यक्तिने अदत्तादानी मानवी पडैशे, आ रीते तेभने अदत्तादानी मानवी पडैशे आ रीते तेभने अदत्तानी कहीने

एकान्तबालाश्चापि भवथ, तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी
ततःखलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण
अवादिषुः—‘नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुजामो,
अदिन्नं साइज्जामो’ हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः ! नो खलु वयम् अदत्तं

आदि होने का उनमें प्रकट किया है । इस प्रकार ‘तएणं तुज्झे
अदिन्नं गेण्हह, जाव अदिन्नं साइज्जह, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा
जाव एगंतवाला यावि भव्ह’ जब आपलोग अदत्त का ग्रहण करते हो
यावत्-अदत्त वस्तु का आहार करते हो और अदत्त वस्तु को लेने
की अनुमोदना करते हो तो अदत्त को ग्रहण करनेवाले, अदत्त का
आहार करने वाले और अदत्त लेने के लिये अनुमोदना करनेवाले
आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हुए संयत,
विरत, प्रतिहत, प्रत्याख्यातपापकर्मवाले कैसे हो सकते हैं ? अर्थात्
नहीं हो सकते हैं । ऐसी स्थिति में तो केवल आप लोग असंयत,
अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले, सक्रिय, असंवृत,
एकान्त प्राणातिपात सहित और बिल्कुल ज्ञान रहित ही बनते हैं ।
‘तएण ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी’ उन अन्य
तीर्थिकों की ऐसी धारणा जानकर उन स्थविर भगवन्तों ने तब उनसे
इस प्रकार कहा—‘नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं

तेभनामा असंयतता आत्तिनो सम्भाव होवानु तेभना द्वारा प्रतिपादन करवाभां आणु
छे ते आ प्रभाणु ‘तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हह, जाव अदिन्नं साइज्जह, तएणं
तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतवाला यावि भव्ह’ तमे अदत्तने ग्रहण
करो छो, अदत्त वस्तुनो आहार करो छो अने अदत्त वस्तु लेवानी अनुमोदना करो छो.
तेथी अदत्तने ग्रहण करना, अदत्तनो आहार करना अने अदत्तने ग्रहण करवानी
अनुमोदना करना तमे बोडो त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सेवन करो छो तो तमने
संयत, विरत, प्रतिहत, प्रत्याख्यात पापकर्मवाणा केवी रीते कही शकाम ? आ प्रकारनी
परिस्थिति । तमे असंयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाणा, सक्रिय,
अविरत, अप्रतिहत, प्रत्याख्यात पापकर्मवाणा, सक्रिय, असंवृत, सर्वथा प्राणातिपात
सहित अने बिल्कुल ज्ञान रहित न छो.

“तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी” ते परतीर्थिकानी
आ प्रकारनी मान्यता साक्षणीने ते स्थविर भगवतोअमे तेभने आ प्रभाणु नवाअ
आण्यो—“नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुजामो,

गृहणीमः, अदत्त भुञ्जमहे, अदत्तं स्वदामहे, 'अम्हेण अज्जो ! दिन्नं गेण्हामो, दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो' हे आर्या ! अन्यतीर्थिकाः ! वयं खलु दत्तं गृहणीमः, दत्तं भुञ्जमहे, दत्तं स्वदामहे अनुमन्यामहे 'तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा दिन्नं भुजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा, तिविहं तिविहेणं संजय विरय पडिहय जहा सत्तमसए वीईणउद्देमए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' ततस्तम्मात् खलु वयं दत्तं गृह्णन्तः, दत्तं भुञ्जानाः, दत्तं स्वदमानाः अनुमन्यमानाः, त्रिविधं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन मयविरतप्रतिहतपापकर्माणो यथा सप्तमशतके द्वितीयोद्देशके प्रतिपादितास्तथा अत्रापि यावत्-अक्रियाः, संवृताः, एकान्त-

भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो' हे आर्यो ! हम लोग न अदत्त को ग्रहण करते हैं न अदत्त का आहार करते हैं और न अदत्त को लेने के लिये अनुमोदना करते हैं किन्तु 'अम्हेणं अज्जो ! दिन्नं गेण्हामो, दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो-तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा, दिन्नं भुजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय विरय पडिहय जहा सत्तमसए वीइएउद्देसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' हम लोग तो हे आर्यो ! दिये हुए को ही ग्रहण करते हैं, दिये हुए का ही आहार करते हैं, दिये हुए को ही लेने के लिये अनुमोदना करते हैं। इस तरह त्रिविध प्राणातिपात आदिका त्रिविध से त्याग करते हुए हम लोग संयत, विरत, प्रतिहत, प्रत्याख्यातपापकर्मा होते हैं जैसा कि सप्तम शतक में द्वितीय उद्देशे में कहा गया है-उसी तरह से यहां पर भी यावत्-अक्रिय, संवृत और एकान्तपण्डित हैं। 'तए णं

अदिन्नं साइज्जामो" हे आर्यो ! अमे अदत्त वस्तुने अहणु करता नथी, अदत्त वस्तुने आहार करता नथी अने अदत्त वस्तु लेवानी अनुमोदना करता नथी. "अम्हे णं अज्जो ! दिन्नं गेण्हामो, दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो तए णं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा, दिन्नं भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय-विरय पडिहय जहा सत्तमसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' हे आर्यो ! अमे तो दत्त (आपवामा आवेली) वस्तुने अहणु करीये छीये दत्त वस्तुने अहणु करीये छीये अने दत्त वस्तु अहणु करवानी अहणु अनुमोदना करीये छीये आरिते दत्त वस्तुने अहणु करता, दत्तने अहणु करवाती अनुमोदना करता अमे त्रिविध प्राणातिपात आदिना त्रिविधे परित्याग करना सोवाथी अमे संयत, विरत, प्रतिहत प्रत्याख्यात पापकर्मा अहणु सातमा शतकना इसमा उद्देशकमा अहणु करवामा आग्य छे ते अही अहणु करवु यावत् "अमे अक्रिय, संवृत अने एकान्त पण्डित (सर्वथा शान्त्युक्ता) अहणु"

પણ્ડિતાશ્રાપિ ભવામઃ, 'તણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે મગવંતે એવં વયાસી' તતઃઃખલુ તે અન્યયૂથિકાઃ અન્યતીર્થિકાસ્તાન સ્થવિરાન મગવતઃ એવં વક્ષ્ય- માણમ્કારેણ અવાદિષુઃ- 'કેણ કારણેણં અજ્જો ! તુમ્હે દિન્ન ગેણ્હ જાવ દિન્ન સાહ્જજહ' હે આર્યાઃ ! સ્થવિરા ! કેન કારણેન વય દત્તગૃહ્ણીથ, યાવત્-દત્ત મુદ્ધગધ્વે, દત્ત સ્વદધ્વે અનુમન્યધ્વે, 'જણં તુજ્જે દિન્ન ગેણ્હમાણા જાવ એગંતપંડિયા યાવિ મવ્હ ?' યેન કારણેન યલુ વયં દત્તં ગૃહ્ણન્તઃ, યાવત્ દત્તં મુદ્ધાનાઃ, દત્ત સ્વદમાનાઃ ત્રિવિધ ત્રિવિધેન સંયતવિરતપ્રતિહત પાપકર્માણ અક્રિયાઃ સવૃતાઃ એકાન્તપણ્ડિતાશ્રાપિ મવથ ? 'તણં તે થેરા મગવંતો તે અન્નઉત્થિય એવં વયાસી'-તત યલુ તે સ્થવિરાઃ મગવન્તસ્તાન

તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે મગવંતે એવં વયાસી-કેણ કારણેણં અજ્જો ! તુમ્હે દિન્ન ગેણ્હ, જાવ દિન્ન સાહ્જજહ' તવ ડન અન્યયૂથિકોને ડન સ્થવિર મગવંતો સે હસ પ્રકાર પૂછા-હે આર્યા ! તુમ લોગ કૈસે દિયે હુણે કો ગ્રહણ કરતે હો, દિયે હુણે કા આહાર કરતે હો ઓર કૈસે દિયે હુણે કો લેને કે લિયે અનુમોદના કરતે હો ? 'જણં તુજ્જે દિન્ન ગેણ્હમાણા, જાવ એગંતપંડિયાયાવિમવ્હ' કિ જિસસે હે આર્યા ! આપ લોગ દિયે હુણે કો ગ્રહણ કરતે હુણે, દિયે હુણે કા આહાર કરતે હુણે ઓર દિયે હુણે કો લેને કે લિયે અનુમોદના કરતે હુણે માને જાવેં ઓર હસ તરહ સે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત કા ત્રિવિધ સે ત્યાગ વાલે આપ લોગોં કો માનકર સંયત, વિરત, એવં પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપ- કર્મા માને, એવં અક્રિય (કર્મગંધ રહિત) સંવૃત-(સંવરયુક્ત) ઓર એકાન્તપણ્ડિત મી માને । 'તણં તે થેરા મગવંતો તે અન્નઉત્થિય

"તહણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે મગવંતે એવં વયાસી" ત્યારે તે પરતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવતોને પૂછ્યું કે "કેણ કારણેણં અજ્જો ! તુમ્હે દિન્ન ગેણ્હ જાવ દિન્ન સાહ્જજહ" હે આર્યા ! તમે શા કારણે એવું કહો છો કે તમે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરો છો, દત્ત પદાર્થનો આહાર કરો છો અને દત્ત વસ્તુ લેવાની અનુમોદના કરો છો ? "જણં તુજ્જે દિન્ન ગેણ્હમાણા, જાવ એગંતપંડિયા યાવિ મવ્હ ?" હે આર્યા ! અમારે શા કારણે એવું માનવું જોઈએ કે તમે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા થકા દત્ત વસ્તુનો આહાર કરતા થકા, દત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરતા થકા ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનો ત્રિવિધે ત્યાગ કરતા થકા, સંયત, વિરત, પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાત- પાપકર્મા, અક્રિય (કર્મગંધ રહિત) સંવૃત (સંવરયુક્ત) અને એકાન્તપણ્ડિત છો ?

પ્રમેય. ટી. ગ. ૮ ડ. ૭ સુ. ૧ પ્રદ્વેષક્રિયાનિમિત્તકાન્યતીર્થિકમતનિરૂપણમ્ ૭૮૧

અન્યયુથિકાનં એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ-‘અમ્હેણં અજ્જો ! દિજ્જમાણે દિન્ને પડિગ્ગહેજ્જમાણે પડિગ્ગહિણે નિસિરિજ્જમાણે નિસિદ્ધે’ હે આર્યાઃ ! વયં યલુ દીયમાનં દત્તં પ્રતિગૃહ્યમાણં પ્રતિગૃહીતં, નિસૃજ્યમાણં નિસૃષ્ટમિતિ મન્યામહે ‘જેણં અમ્હેણં અજ્જો ! દિજ્જમાણં પડિગ્ગહણં અસંપત્તં, એત્થ ણં અંતરા ‘જેણં અમ્હેણં અજ્જો ! દિજ્જમાણં પડિગ્ગહણં અસંપત્તં, એત્થ ણં અંતરા કેહ અવહરેજ્જા, અમ્હાણં તં, ણો યલુ તં ગાહાવહસ્સ’ યેન કારણેન વયં યલુ હે આર્યાઃ ? હે અન્યતીર્થિકા ! દીયમાન પ્રતિગૃહકમ્ અસંપ્રાપ્તં ન સ્વહસ્તગૃહણ-વિષયીકૃતમ્, અત્ર યલુ અંતરા મધ્યે એતદવસરે ઇત્યર્થઃ કશ્ચિત્ પુરુષઃ અપ-હરેત્ ચોરયેત્ અસ્માક તત્ પ્રતિગૃહકમ્ અપહૃતમ્ નો યલુ નૈવ કિલ તત્પ્રતિ-ગૃહક ગૃહપતેરપહૃતમિતિ મન્યામહે ‘જણં અમ્હે દિન્નં ગિણ્ઠામો દિન્નં એવં વયાસી’ ઇસ પ્રકાર સે અન્યયુથિકોં કા કથન સુનકર ડન સ્થવિર ભગવંતોંને ડન અન્યયુથિકોં સે ઇસ પ્રકાર કહા-‘અમ્હેણં અજ્જો દિજ્જમાણે દિન્ને, પડિગ્ગહેજ્જમાણે પડિગ્ગહિણે, નિસિરિજ્જમાણે નિસિદ્ધે, જેણં અમ્હેણં અજ્જો ! દિજ્જમાણ પડિગ્ગહણં અસંપત્તં એત્થ ણં અંતરા કેહ અવહરેજ્જા, અમ્હાણં તં, ણો યલુ ત ગાહાવહસ્સ’ હે આર્યો ! હમ લોગ દીયમાન વસ્તુ કો દત્ત, પ્રતિગૃહ્યમાણવસ્તુ કો પ્રતિગૃહીત, નિસૃજ્યમાન વસ્તુ કો નિસૃષ્ટ માનતે હૈં । ઇસ કારણ હે આર્યો ! દી જાતી-હુઈ ડસ વસ્તુ કો કિ જો હમારે પાત્ર મેં યા હાથ મેં નહીં આઈ હૈં યદિ કોઈ હતને મેં વીચ મેં હી હરણ કરલેતા હૈં-તોં વહ વસ્તુ હમારી હી હૈં-ગૃહપતિ કી નહીં હૈં-એસા હમ લોગ માનતે

“તહણં તે થરા ભગવંતો તે અષ્ઠઉત્થિણે એવં વયાસી” તેમની કારણ બાણવાની જિજ્ઞાસા બાણીને તે સ્થવિર ભગવતોએ તેમને આ પ્રમાણે બવાણ આપ્યો-
“અમ્હે ણં અજ્જો ! દિજ્જમાણે દિન્ને, પડિગ્ગહેજ્જમાણે પડિગ્ગહિણે, નિસિ-રિજ્જમાણે નિસિદ્ધે, જેણં અમ્હેણં અજ્જો ! દિજ્જમાણં પડિગ્ગહણં અસંપત્તં એત્થ ણં અંતરા કેહ અવહરેજ્જા, અમ્હા ણં તં, ણો યલુ તં ગાહાવહસ્સ” હે આર્યો ! અમે દીયમાન (આપવામાં આવતી હોય એવી) વસ્તુને દત્ત (અપાધ સુકેલી) પ્રતિગૃહ્ય-માણુ વસ્તુને પ્રતિગૃહીત અને નિસૃજ્યમાન વસ્તુને નિસૃષ્ટ માનીએ છીએ તેથી અમને આપવામા આવી રહેલી વસ્તુ અમારા પાત્રમા અથવા હાથમા આવી પડે તે પહેલાં વચ્ચેથી જ કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા પડાવી લેવામાં આવે તો અમે એમ માનીએ છીએ કે અમારી તે વસ્તુનુ અપહરણ થયું છે અને આ રીતે અપહૃત થયેલી વસ્તુને ગૃહપતિની

શુંજામો, દિન્ન સાહજ્જામો' યતો યસ્માત્કારણાત્ સ્વલ્લ વયં દત્ત ગૃહ્ણીમેઃ
 દત્ત શુબ્જમહે, દત્ત સ્વદામહે અનુમન્યામહે 'તણ્ણં અમ્હે દિન્નં' ગેણ્હમાણા
 જાવ દિન્ન સાહજ્જમાણા તિવિહં તિવિહેણં સંજય જાવ ઇગંતપંડિયા યાવિ
 ભવામો' તતસ્તસ્માત્ કારણાત્ સ્વલ્લ વયં દત્ત ગૃહ્ણન્તો યાવત્ દત્ત
 શુબ્જાનાઃ, દત્ત સ્વદમાનાઃ અનુમન્યમાનાઃ ત્રિવિધ કૃતાદિલક્ષણં ત્રિવિધેન
 મનઃપ્રભૃતિના કર્ણેન સંયતાઃ યાવત્ વિરતાઃ પ્રતિહતપાપકર્માણઃ, અક્રિયાઃ,
 સંવૃતાઃ, એકાન્તપણ્ડિતાશ્ચાપિ ભવામઃ ।

અથ દીયમાનમદત્તમિત્યાદેરન્યતીર્થિકમતત્ત્વાત્ અન્યતીર્થિકા એવ અસ-
 યતત્ત્વાદિગુણવન્ત ઇતિ સૂચયિતુમ્ અન્યતીર્થિકાન્ પ્રતિ સ્થવિરાણામ્ ઉત્તરમાહ

હૈં । 'જણ્ણં અમ્હે દિન્નં ગિણ્હામો, દિન્નં શુંજામો, દિન્નં સાહજ્જામો'
 હસી કારણ હમ લોગ દી હુઈ વસ્તુ કો લેતે હૈં, દી હુઈ વસ્તુ કા
 આહાર કરતે હૈં ઓર દી હુઈ વસ્તુ કો લેને કે લિયે અનુમોદના
 કરતે હૈં । 'તણ્ણં અમ્હે દિન્નં ગેહમાણા, જાવ દિન્ન સાહજ્જમાણા
 તિવિહં તિવિહેણં સંજય જાવ ઇગંતપંડિયા યાવિ ભવામો' અતઃ હે
 આર્યો ! દી ગઈ વસ્તુ કો ગ્રહણ કરતે હુએ દી ગઈ વસ્તુ કા આહાર
 કરતે હુએ, દી ગઈ વસ્તુ કો લેને કે લિયે અનુમોદના કરતે હુએ
 ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિકા ત્રિવિધ સે ત્યાગ કરનેવાલે હોને કે
 કારણ સંયત, યાવત્ વિરત હૈં, પ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા હૈં,
 અક્રિય-કર્મબંધ રહિત હૈં સંવૃત-સંવરયુક્ત હૈં ઓર એકાન્તપાણ્ડિત
 હૈં । અવ સ્થવિર ભગવન્ત ઉન અન્યતીર્થિક જનોં સે એસા કહતે
 હૈં કિ દીયમાન વસ્તુ તુમ્હારે મિદ્ધાન્તાનુસાર જવ અદત્ત માની જાતી

માનતા નથી "જણ્ણં અમ્હે દિન્નં ગિણ્હામો, દિન્નં શુંજામો, દિન્નં સાહજ્જામો" -
 તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે અમે અપાયેલી (દત્ત) વસ્તુને જ ગ્રહણ કરીએ છીએ,
 દત્ત વસ્તુને જ આહાર કરીએ છીએ અને દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરીએ છીએ.

"તણ્ણં અમ્હે દિન્નં ગેણ્હમાણા, જાવ દિન્નં સાહજ્જમાણા તિવિહં તિવિહેણં સંજય
 જાવ ઇગંતપંડિયા યાવિ ભવામો" તેથી હે આર્યો ! દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા,
 અને દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરતા એવા અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિના
 ત્રિવિધે ત્યાગ કરનારા હોવાથી અમે સંયત, વિરત, પ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મો, અક્રિય
 (કર્મબંધ રહિત), સંવૃત (સંવર યુક્ત) અને એકાન્ત-પાણ્ડિત (સર્વથા જ્ઞાન યુક્ત)
 છીએ હવે સ્થવિર ભગવતો તે પરતીર્થિકાને એવું કહે છે કે તમારી માન્યતા અનુસાર
 દીયમાન વસ્તુને અદત્ત માનવામાં આવે છે. તે કારણે એવી વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા તમે
 અદત્તાદાની હોવાને લીધે અસંયત, અવિરત આદિ ગુણોવાળા છો.

‘તુજ્ઞેણં અજ્ઞો ! અપ્પણા ચેવ તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ’ હે આર્યો ! યૂયમેવ સ્વલુ આત્મના ચૌવ સ્વયમેવ ત્રિવિધ ત્રિવિધેન મનઃપ્રભૃતિના કરણેન અસયતા અસયમવન્તો યાવત્ અવિરતાઃ અપ્રતિહતપાપકર્માણઃ, સક્રિયાઃ, અસંવૃતા, એકાન્તદણ્ડા એકાન્તવાલાશ્ચાપિ ભવથ ‘તણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી - ‘તતઃ સ્વલુ તે અન્યયૂથિકાસ્તાન સ્થવિરાન્ ભગવત એવ વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ- ‘કેણ કારણેણં અજ્ઞો ! અમ્હે તિવિહં તિવિહેણં જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવામો ’ હે આર્યો ! સ્થવિરાઃ કેન કારણેન વયં ત્રિવિધ કૃતાદિલક્ષણ ત્રિપ્રકારકં ત્રિવિધેન મનઃપ્રભૃતિના કરણેન યાવત્-અસયતાઃ, અવિરતાઃ અપ્ર-

હૈ તો ઉસે લેને વાલે આપલોગ હી અદત્ત કો ગ્રહણ કરને વાલે હોને કે કારણ અસંયતસ્વ આદિ ગુણ વાલે હૈ- ‘તુજ્ઞેણ અજ્ઞો અપ્પણા ચેવ તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ’ હે આર્યો ! આપ લોગ હી ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિ કો ત્રિવિધ સે કરને કે કારણ સ્વય અસંયત-અસંયમવાલે, યાવત્-અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મવાલે, કર્મબંધસહિત, સંવર-રહિત, એકાન્ત-સર્વથા-પ્રાણાતિપાત સહિત હૈં ઓર એકાન્તવાલ હૈં । ‘તણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી’ ઇસ પ્રકાર જબ સ્થવિર ભગવંતોં કી વાત ઉન અન્યતીર્થિક જનોં ને સુની-તથ વે ઉનસે પૂછને લગે ‘કેણ કારણેણં અજ્ઞો ! અમ્હે તિવિહં તિવિહેણં જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવામો’ હે આર્યો ! હમ લોગ કૈસે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિ કો ત્રિવિધ સે કરતે હૈં ઓર કૈસે

“તુજ્ઞેણં અજ્ઞો અપ્પણા ચેવ તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ એગંત વાલા યાવિ ભવહ” હે આર્યો ! તમે જ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધે સેવન કરતા હોવાથી અસયત છો, અવિરત છો, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા છો, કર્મબંધ સહિત છો, સંવર રહિત છો, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત છો અને એકાન્ત-વાલ (સર્વથા જ્ઞાન રહિત) છો.

“તણં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી” સ્થવિર ભગવતોએ જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તે પરતીર્થિકો તેમને પૂછવા લાગ્યા

“કેણ કારણેણં અજ્ઞો ! અમ્હે તિવિહં તિવિહેણ જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવામો ?” હે આર્યો ! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિ ત્રિવિધે સેવન કરીએ છીએ ! તમે કેમ એવું માને છો કે અમે અસંયત, અવિ-

तिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाश्चापि भवामः ? 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एव वयामी' ततःखलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेण अवादिषुः- 'तुज्झेणं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्या ! यूय खलु अदत्तं गृह्णीथ, अदत्तं भुङ्गध्वे, अदत्तं स्वेदध्वे, 'तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, जाव एगंतवाला यावि भवह ?' हे आर्याः ! ततस्तस्मात् कारणात् खलु यूयम् अदत्तं गृह्णन्तः, यावत्-अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वेदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन अमयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, अमवृताः, एकान्तदण्डाः,

असयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात, पापकर्मबाले माने जाते हैं तथा सक्रिय, असंवृत एकान्त दण्ड सहित होते हैं और एकान्त बाल भी कहे जाते हैं । 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयामी' तब उन स्थविर भगवतों ने उन अन्यतीर्थिकों से ऐसा कहा- 'तुज्झे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्या ! आप लोग अदत्त वस्तु को लेते हो, अदत्त वस्तुका आहार करते हो, अदत्त वस्तु को लेने की अनुमोदना करते हो 'तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, जाव एगंतवाला यावि भवह' इसलिये हे आर्या ! तुम लोग अदत्त को ग्रहण करने के कारण, अदत्त का भोजन करने के कारण, अदत्त को लेने की अनुमोदना करने के कारण त्रिविध प्राणातिपात आदिको त्रिविध से करते हो इसलिये असयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्या-

रत, अप्रतिहत अने अप्रत्याख्यात पापकर्मबाणा छीअे ? तमे डेवी रीते अमने सक्रिय (कर्मण ध सङ्गित), असंवृत (स पर रङ्गित), ऐकान्त दंड सङ्गित (सर्वथा प्राणातिपात सङ्गित) अने ऐकान्तबाल कहे छे ?

"तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयामी" तयारे ते स्थविर भगवतोअे ते परतीर्थिकेने आ प्रमाणे जवाण आथो- 'तुज्झे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्या ! तमे अदत्त वस्तुने अङ्गु करे छे, अदत्त वस्तुने आहार करे छे अने अदत्त वस्तु-अङ्गु करवानी अनुमोदना करे छे ।

"तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, जाव एगंतवाला यावि भवह" हे आर्या ! आ-रीते अदत्तने अङ्गु करवाने कारणे, अदत्तने आहार करवाने कारणे अने अदत्त अङ्गु करवानी अनुमोदना करवाने कारणे तमे त्रिविध प्राणातिपात आदिनु त्रिविध सेवन करे छे तेथी तमे असयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पाप-

एकान्तवालाश्चापि भवथ, 'तएण ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवन्ते एवं वयासी' ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान् भगवन्तः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः—'केण कारणेण अम्हे अदिन्न गेण्हामो जाव एगंतवाला यावि भवामो ?' हे आर्या ! स्थविराः ! केन कारणेन वयम् अदत्तं गृह्णीमः, ग्रावत्-अदत्तं भुञ्जमहे, अदत्तं स्वदामहे, त्रिविधं त्रिविधेन असयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, अमंभृताः, एकान्तदण्डा, एकान्तवालाश्चापि भवामः ? 'तएणं ते थेरे भगवंतो ते अन्नउत्थिए एव वयासी' ततःखलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान्

ख्यातपापकर्मवाले हो, सक्रिय हो, संवर रहित हो, एकान्तदण्ड सहित हो और एकान्तवाल भी हो 'तएणं ते आन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' इस प्रकार से सगत उत्तर सुनकर उन अन्य-यूथिकों ने उन स्थविरभगवन्तों से इस प्रकार से पूछा—'केण कारणेण अम्हे अदिन्न गेण्हामो जाव एगंतवाला यावि भवामो' हे आर्यो ! हम लोग कैसे तो अदत्त का आदान करते हैं, कैसे अदत्त वस्तु का भोजन करते हैं और कैसे बिना दी हुई वस्तु को लेने वाले की अनुमोदना करते हैं, कैसे त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से सेवन करते हैं, और कैसे असयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले साधित होते हैं, कैसे सक्रिय (कर्मवध-सहित) असंवृत (संवर रहित) एकान्तदण्ड सहित और एकान्त बाल जाने जाते हैं ? 'तएणं ते थेरे भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' जब इस प्रकार से उन अन्ययूथिकों ने पूछा तो उन

कर्मवाणा, सक्रिय (कर्मवधवाणा), असंवृत (संवर रहित) ऐकान्त दंड सहित (सर्वथा प्राणातिपात सहित) अने ऐकान्तपाल पणु छे "तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" आ प्रकारेण सगत उत्तर साबणीने ते परतीर्थिकांणे (अन्य मतवादींणे) स्थविर भगवंतोने आ प्रभाण्णे पूछथु— "केण कारणेण अम्हे अदिन्न गेण्हामो, जाव एगंतवाला यावि भवामो ?" छे आर्यो ! अरे तो अतावे छे अमे देवी गते अदत्त वस्तुने अछणु करनारा, अदत्ताने आहार करनारा अने अदत्त अछणु करवानी अनुमोदना करनारा छीअे ? अमे देवी रीते त्रिविध प्राणातिपात आदिनु त्रिविधे सेवन करनारा छीअे ? तमे अभने आ आ कारण्णे असयत अविरत अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाणा माने छे ? वणी तमे अभने सक्रिय (कर्मवध सहित), असंवृत, ऐकान्त दंड सहित अने ऐकान्तपाल आ कारण्णे छे छे ?

"तएणं ते थेरे भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" ते परतीर्थिकांना

અન્યતીર્થિકાન્ એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારમ્ અવાદિષુઃ- ‘તુજ્ઞેણં અજ્ઞો ! દિજ્જમાણે અદિન્ને તંચેવ જાવ ગાહાવહસ્સ ણં, ણોં સ્વલુ તં તુજ્ઞે’ હે આર્યાઃ ! યૂયં સ્વલુ દીયમાનમ્ અદત્ત, તદેવ યાવત્ પ્રતિગૃહ્યમાણમ્ અપ્રતિગૃહીતમ્, નિસૃજ્યમાનમ્ અનિસૃષ્ટમ્ મન્યધ્વે, યૂયંચ હે આર્યાઃ ! દીયમાન પ્રતિગ્રહકમ્ અમંપ્રાપ્તમ્. અત્ર સ્વલુ અન્તરા-મધ્યે તત્પ્રતિગ્રહકમ્ અપહરેત્ ચોરયેત્ ગૃહપતેઃ સ્વલુ તદ્ પ્રતિગ્રહકમ્ અપહતમ્, નોં સ્વલુ નૈવ કિલ તત્ પ્રતિગ્રહક યુષ્માકમ્ સ્વેષામ્ અપહતમ્ ઇતિ મન્યધ્વે, ‘તણં તુભે અદિન્નં ગેણ્હહ, તં ચેવ જાવ ઇગંતવાલાયાવિભવહ’ તત્ તસ્માત્ કારણાત્ સ્વલુ હે આર્યાઃ ! યૂયમ્ અદત્તં ગૃહ્ણીથ, તદેવ યાવત્ અદત્તં શુદ્ધગધ્વે, અદત્તમ્ સ્વદધ્વે અનુમન્યધ્વે, ત્રિવિધં

સ્થવિર ભગવતોં ને ડનસે એસા કહા- ‘તુજ્ઞે ણં અજ્ઞો દિજ્જમાણે અદિન્ને તં ચેવ જાવ ગાહાવહસ્સ ણં, ણોં સ્વલુ તં તુજ્ઞે’ હે આર્યો ! આપ લોગો ને દીયમાન વસ્તુ કો અદત્ત માના હૈ, યાવત્-પ્રતિગૃહ્યમાણ વસ્તુ કો અપ્રતિગૃહીત માના હૈ, નિસૃજ્યમાન વસ્તુ કો અનિસૃષ્ટ માના હૈ, તથા ડસી કારણ સે હે આર્યો ! તુમ લોગ એસા માનતે હો કિ દી જાતી હુઈ વહ વસ્તુ જવ તક અપને હાથ મેં નહીં આજાતી હૈ. ડતને કે બીચ મેં યદિ કોઈ ડસ વસ્તુ કા અપહરણ કર લેતા હૈ તો વહ વસ્તુ અપની ચોરી ગઈ હૈ એસા નહીં માના જાતા હૈ, કિન્તુ વહ માલિક ગૃહપતિ કી હી ચોરી ગઈ હૈ એસા માના જાતા હૈ. ‘તણં તુભે અદિન્નં ગેણ્હહ, તં ચેવ જાવ ઇગંતવાલા યાવિ-ભવહ’ ડસી કારણ-તુમલોગ અદત્ત વસ્તુ કો ગ્રહણ કરતે હો, યાવત્-અદત્ત વસ્તુ કા આહાર કરતે હો, અદત્ત વસ્તુ કો લેને કી અનુમોદના કરતે હો, ઓર ડસ તરહ સે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત

આ પ્રશ્નતો જવાબ આપતા સ્થવિર ભગવતોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-

“તુજ્ઞેણં અજ્ઞો ! દિજ્જમાણે અદિન્ને તંચેવ જાવ ગાહાવહસ્સ ણં, ણોં સ્વલુ તં તુજ્ઞે” હે આર્યો ! તમારા સિદ્ધાંતોની માન્યતા અનુસાર દીયમાન વસ્તુને અદત્ત માનવામાં આવે છે, પ્રતિગૃહ્યમાણ વસ્તુને અપ્રતિગૃહીત માનવામાં આવે છે અને નિસૃજ્યમાન વસ્તુને અનિસૃષ્ટ માનવામાં આવે છે તથા તમે એવું માનો છો કે તમને આપવામાં આવતી વસ્તુ તમારા હાથમાં આવી પડે તે પહેલાં નો કોઈ વ્યક્તિ તેનું વચ્ચેથી જ અપહરણ કરે, તો તેણે તમારી વસ્તુનું અપહરણ કર્યું છે એવું તમે માનતા નથી તમે તો એવું માનો છો કે તેણે તમારી વસ્તુનું જ અપહરણ કર્યું છે.

“તણં તુભે અદિન્નં ગેણ્હહ, તં ચેવ જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવહ” તે કારણે તમે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત વસ્તુનો આહાર કરો છો અને અદત્ત વસ્તુને લેવાની અનુમોદના કરો છો. આ રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું તમે ત્રિવિધે સેવન

ત્રિવિધેન અસંયતાઃ, અવિરતાઃ, અપ્રતિહતપાપકર્માણઃ, સક્રિયાઃ, અસંવૃતાઃ, એકાન્તદણ્ડાઃ, એકાન્તવાલાશ્ચાપિ ભવથ ॥ સૂ. ૧ ॥

મૂલમ્-‘તણ્ પં તે અન્નઉત્થિણ્ તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી તુજ્ઞે પં અજ્ઞો ! તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ્ એગંત બાલા યાવિ ભવહ, તણ્ પં તે થેરા ભગવંતો તે અન્નઉત્થિણ્ એવં વયાસી-કેણ કારણેણં અમ્હે તિવિહં તિવિહેણં જાવ્ એગંત-બાલા યાવિ ભવામો ? તણ્ પં તે અન્નઉત્થિયા તે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી-તુજ્ઞે પં અજ્ઞો ! રીયં રીયમાણા પુઢવિં પેચ્છેહ અભિહણહ, વત્તેહ, લેસેહ, સંઘાણહ, સંઘદ્દેહ, પરિતાવેહ, કિલામેહ ઉવદ્દવેહ, તણ્ પં તુજ્ઞે પુઢવિં પેચ્છેમાણા જાવ્ ઉવદ્દવેમાણા તિવિહં તિવિહેણં અસંજય અવિરય જાવ્ એગંતબાલાયાવિ ભવહ, તણ્ પં તે થેરા ભગવંતો તે અન્નઉત્થિણ્ એવં વયાસી નો ચ્હલ્લુ અજ્ઞો ! અમ્હે રીયં રીયમાણા પુઢવિં પેચ્છેમો અભિહણામો જાવ્ ઉવદ્દવેમો અમ્હે પં અજ્ઞો ! રીયં રીયમાણા કાયં વા, જોયં વા, રીયં વા પહુચ્ચ દેસં દેસેણં વયામો, પણ્ણં પણ્ણેણં વયામો, તેણં અમ્હે દેસં દેસેણં વયમાણા પણ્ણં પણ્ણેણં વયમાણા નો પુઢવિં પેચ્છામો અભિહણામો જાવ્ ઉવદ્દવેમો, તણ્ પં અમ્હે પુઢવિં અપેચ્છેમાણા અણભિ-

કો ત્રિવિધ સે કરતે હુણ્ તુમ્ લોગ અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા હો, સક્રિય હો અસંવૃત હો, એકાન્ત દણ્ડ-સહિત હો, ઓર એકાન્ત વાલ્ ભી હો ॥ સૂ. ૧ ॥

કરો છો તે કરણે તમે અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા છો, સક્રિય, સવૃત અને એકાન્ત દંડ સહિત છો તેથી જ તમે એકાન્તવાલ પણ છો ॥ સૂ. ૧ ॥

हणेमाणा जाव अणुवद्वेमाणा तिविहं तिविहे णं संजयजाव
 एगंतपंडिया यावि भवामो, तुज्जे णं अज्जो ! अप्पणा चेव
 तिविहं तिविहेणं असंजय जाव बाला यावि भवह, तए णं
 ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासी केण कारणे णं
 अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि
 भवामो ? तए णं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एव वयासी
 तुब्भे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह जाव उवद्वेह ?
 तए णं तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्वेमाणा ति-
 विहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह, तए णं ते
 अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एव वयासी तुज्जे णं अज्जो !
 गममाणे अगते वीतिक्कमिज्जमाणे, अवीतिक्कंते रायगिहं
 नगरं संपाविउकामे असंपत्ते, ताए णं ते थेरा भगवंतो ते
 अन्नउत्थिए एव वयासी नो खल्लु अज्जो ! अम्हं गममाणे
 अगए वीट्ठक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं जाव
 असंपत्ते अम्हा णं अज्जो गममाणे गए वीतिक्कमिज्जमाणे वी-
 तिक्कंते रायगिहं नगरं संपाविउकामे संपत्ते, तुज्जे णं अ-
 प्पणा चेव गममाणे अगए वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते
 रायगिह जाव असंपत्ते, तए णं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए
 एवं पडिहणेंति, पडिहरित्ता गइप्पवायं नाम अज्झयणं
 पन्नवइंसु ॥ सू० २ ॥

छाया-ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवम् अवादिषुः
यूयं खलु आर्याः ! त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तवालश्चापि भवथ
ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवमवादिषुः-केन कारणेन
वयं त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तवालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते अन्य-
यूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवमवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! रीतं
रीयमाणा पृथिवीं पिच्चयथ, अभिहथ, वर्तयथ, श्लेषयथ, सङ्गतयथ, संघट्टयथ

‘तएणं ते अन्नउत्थिए’ इत्यादि

सूत्रार्थ-‘तएणं ते अन्नउत्थिए ते येरे भगवन्ते एवं वयासी’
इस के बाद उन अन्यतीर्थिकजनोंने उन स्थविर भगवन्तों से ऐसा
कहा-(तुज्जेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला
यावि भवह’ हे आर्यों ! आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को
त्रिविध से करते हुए असंयत यावत् एकान्तवाल हैं (तएणं ते येरा
भगवन्तो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तब उन स्थविर भगवन्तों
ने उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा-(केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे
तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवामो) हे अन्ययूथिक
आर्यों ! हम लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं, और
इसीसे हम लोग यावत् एकान्त वाल हैं ऐसा आप किस कारण
से कहते हैं (तएणं ते अन्नउत्थिया ते येरे भगवन्ते एवं वयासी)
तब उन अन्ययूथिकोंने उन स्थविरोंसे ऐसा कहा-(तुज्जेणं
अज्जो ! रीयं रीयमाणा, पुढविं पेच्चेह अभिहणह, वर्तेह, लेसेह,

“तएणं ते अन्नउत्थिए” इत्यादि-

सूत्रार्थ-(तएणं ते अन्नउत्थिए ते येरे भगवन्ते एवं वयासी) त्थारणाद
ते परतीर्थिकेभ्यो ते स्थविर भगवन्तोने आ प्रभाषे ऋषि (तुज्जेणं अज्जो ! तिविहं
तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह) हे आर्यों ! त्रिविध प्राणातिपा-
तनु त्रिविधे सेवन करता भवेत् तमे असंयत आदि अवस्थावाणा अने अर्कतणास छे.
(तएणं ते येरा भगवन्तो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) त्थारे ते स्थविर भगवन्-
तोभ्यो ते परतीर्थिकेभ्यो आ प्रभाषे पूछथ-(केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे
तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवामो ?) हे आर्यों ! आप शा करण्णे
अवु क्खो छे कं अम्हे त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सेवन करीअे छीअे ? तमे आ
करण्णे अमने असंयत यावत् अकान्तणास क्खो छे ? (तएणं ते अन्नउत्थिया ते
येरे भगवन्ते एवं वयासी) त्थारे ते परतीर्थिकेभ्यो ते स्थविर भगवन्तोने आ प्रभाषे

પરિતાપયથ, ક્લમયથ, ઉપદ્રવયથ તતઃસ્વલુ યુય પૃથિવીં પિચ્ચાયન્તઃ, યાવત્ ઉપદ્રવયન્તઃ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન અસંયતાવિરતા યાવત્ એકાન્તવાલાશ્ચાપિ ભવથ, તતઃ સ્વલુ તે સ્થવિરા મગવન્તસ્તાન્ અન્યયૂથિકાન્ એવમ્ અવાદિષુઃ-નોસ્વલુ આર્યાઃ ! વયં રીતં રીયમાણાઃ પૃથિવીં પિચ્ચયામઃ, અભિહન્મઃ, યાવત્ ઉપદ્રવયામઃ વયં સ્વલુ આર્યાઃ ! રીત રીયમાણાઃ કાયં વા, યોગં વા, ઋતં વા પ્રતીત્ય દેશંદેશેન

સંઘાણહ, સંઘટ્ટેહ, પરિતાવેહ કિલામેહ- તણ તુજ્ઞે પુઠવિં પેચ્ચે- માણા જાવ ઉવદ્વેમાણા તિવિહં તિવિહેણ અસંજય અચ્ચિરય જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ) હે આર્યો ! ચલતે હુણ આપ પૃથિવી કે જીવ કો દબાતે હો, ઉસે ચોટ પહુંચાતે હો, પૈરોં સે ઉસે કુચલતે હો, પૈરોં સે ઉસે સંઘર્ષિત કરતે હો ઇધર ઉધર સે ઉ ઇકઢા કરતે હો, ઉસે સંઘટ્ટિત કરતે હો, પરિતાપિત કરતે હો, હ્રાન્ત કરતે હો, મારતે હો । ઇસ કારણ પૃથિવી કે જીવ કો દવાતે હુણ યાવત્ ઉસે મારતે હુણ આપ લોગ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત કો ત્રિવિધ સે કરતે હૈં- ઇસસે આપલોગ અસયત હૈં, અવિરત હૈં ઓર યાવત્ એકાન્તતઃ વાલ મી હૈં । (તણં તે થેરા મગવંતો તે અન્નઉત્થિણ એવં વયાસી- નો સ્વલુ અજ્જો ! અમ્હે રીય રીયમાણા પુઠવિં પચ્ચેમો, અભિહણામો, જાવ ઉવદ્વેમો, અમ્હે ણ અજ્જો ! રીય રીયમાણા કાયં વા, જોયં

કલ્હિ-(તુજ્ઞેણં અજ્જો ! રીયં રીયમાણા, પુઠવિં પેચ્ચેહ અભિહણહ, વત્તેહ, લેસેહ, સંઘાણહ, સંઘટ્ટેહ, પરિતાવેહ, કિલામેહ- તણં તુજ્ઞે પુઠવિં પેચ્ચે- માણા જાવ ઉવદ્વેમાણા તિવિહં તિવિહેણં અસંજય, અચ્ચિરય જાવ એગંત- વાલા યાવિ ભવહ) હે આર્યો ! તમે ચાલતા ચાલતા પૃથ્વીના જીવોને દબાવો છો, તેમને ધબકા પહોંચાડો છો, તેમને પગથી ચગદો છો, પગથી તેને સંઘર્ષિત કરો છો, અડી તહીથી તેમને એકત્ર કરો છો, તેમને સંઘટ્ટિત કરો છો, તેમને પરિતાપિત કરો છો, તેમને હ્રાન્ત (હુઃખી) કરો છો અને તેમને મારો છો આ રીતે પૃથ્વીના) જીવોને દબાવવાથી મારવા પર્યન્તની ક્રિયાઓ કરનારા એવા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો તેથી તમે અસંયત આદિ વિશેષણોવાળા છો અને એકાન્તબાલ પથુ છો (તણં તે થેરા મગવંતો તે અન્નઉત્થિણ એવં વયાસી) ત્યારે તે સ્થવિર મગવંતોએ તે પ્રતીતિ કરીને આ પ્રમાણે કલ્હિ-(નો સ્વલુ અજ્જો ! અમ્હે રીયં રીયમાણા પુઠવિં પચ્ચેમો, અભિહણામો, જાવ ઉવદ્વેમો, અમ્હેણં અજ્જો રીયં રીયમાણા કાય વા, જોયં વા, રીયં વા, પ્રહુચ્ચ દેસં, દેસેણં વયામો,

व्रजामः, प्रदेशंप्रदेशेन व्रजामः, ते खलु वयं देशंदेशेन भुञ्जन्तः, प्रदेशं प्रदेशेन भुञ्जन्तो नो पृथिवीं पिच्यामः, अभिहन्मः, यावत् उपद्रवयामः, ततःखलु वयं पृथिवीम् अपिच्यन्तः अनभिघ्नन्तो यावत् अनुपद्रवयन्तस्त्रिविधं त्रिविधेन संयता यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, यूय खलु आर्याः ! आत्मना चैव

वा, रीयं वा, पडुच्च देस देसेणं वयामो, पएस पएसेण वयामो, तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा पएस पएसेण वयमाणा नो पुढवि पेच्चेमो अभिहणामो जाव उवद्वेमो- तएणं अम्हे पुढवि अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्वेमाणा तिविह तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो) तब उन स्थविर भगवंतोने अन्य यूथिकजनों से इस प्रकार कहा- हे आर्यो ! चलते समय हम लोग पृथिवीकायिक जीव को दबाते नहीं हैं, उसको आघात नहीं पहुँचाते हैं, यावत् उसे मारते नहीं हैं । हे आर्यो ! गमन करते हुए हम लोग काय के कार्य को आश्रित करके, योग को - ग्लान आदि की सेवा को आश्रित करके, एवं सत्य को-जीव संरक्षण रूप संयम का आश्रय करके एक स्थल से दूसरे स्थल पर जाते हैं । एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश पर जाते हैं । इस तरह एक स्थल से दूसरे स्थल पर या एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश पर जाते समय हम लोग पृथिवीकायिक जीव को दबाते नहीं हैं, उसे चोट नहीं पहुँचाते हैं यावत् उसे मारते नहीं हैं । अतः पृथिवीकायिक जीव को

पएसं पएसेण वयामो, तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा, पएस पएसेण वयमाणा, नो पुढवि पेच्चेमो अभिहणामो जाव उवद्वेमो तएणं अम्हे पुढवि अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्वेमाणा तिविह तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो) हे आर्यो ! आधती वधते अमे पृथ्वीकायिक जिवोने दणावता नथी, तेमने आघात पडोआडता नथी अने तेमने मारवा पर्यन्तनी डोष पशु किया करता नथी. हे आर्यो ! अमे ज्यारे गमन करता डोषअे छीअे त्यारे क्षयता क्षयने आश्रित करीने, (भगमूत्र आदि शारीरिक कार्य निमित्त) योग निमित्त (ग्लान आदिना वैयावृत्य निमित्त) अने जवसरक्षणरूप संयमनी अपेक्षाअे अेक स्थलेथी भीअे स्थले जधअे छीअे अने अेक प्रदेशथी भीअे प्रदेश तरक्ष जधअे छीअे आ रीते अेक स्थलेथी भीअे स्थले अथवा अेक प्रदेशथी भीअे प्रदेश तरक्ष जती वधते अमे पृथ्वीकायिक जिवोने दणावता नथी, तेमने आघात पडोआडता नथी अने तेमने मारवा पर्यन्तनी डोष पशु किया करता नथी. आ रीते पृथ्वीकायिक जिवोने नही दणावतारा,

त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ ततः खलु ते अन्ययूथिकाः स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-केन कारणेन आर्याः ! वयं त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तः अन्ययूथिकान् एवम् अवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! रीतं रीयमाणाः पृथिवीं पिब्यथ, यावत् उपद्रव्यथ, ततः खलु यूयं पृथिवीं

नहीं दबाते हुए, उसे चोट नहीं पहुँचाते हुए यावत् उसे नहीं मारते हुए हम लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करनेवाले कैसे हो सकते हैं, अर्थात् नहीं हो सकते हैं. इस तरह हम लोग संयत, विरत यावत् एकान्ततः पण्डित हैं । (तुज्झे णं अज्जो ! अप्पणा चेव त्रिविहं त्रिविहेण असंजय जाव बाला यावि भवह) हे आर्यो ! प्रत्युत तुम स्वयं ही त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हुए असंयत यावत् बाल हो । (तएण ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासो) इस प्रकार सुनकर उन अन्ययूथिकोंने स्थविर भगवन्तों से इस प्रकार कहा- 'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे त्रिविहं त्रिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो ' हे स्थविर आर्यो ! हम लोग कैसे त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं और यावत् एकान्तबाल माने जाते हैं ? (तएण ते थेरा भगवंते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तब उन स्थविर भगवन्तों ने उन अन्ययूथिकों से

तेमने धन नही पछोँयाऊनारा यावत् तेमने नही मारनारा जेवां अमे दोऊ त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सेवन करनारा डेवी रीते होअ शक्कीअे ? जेहदे डे अमे तो त्रिविध प्राणातिपातने त्रिविधे त्याग करनारा छीअे. तथा अमे संयत, विरत आदि शुष्ठावाणा अने जेकान्त पंडित (सर्वथा ज्ञान संहित छीअे.) (तुज्झे णं अज्जो ! अप्पणा चेव त्रिविहं त्रिविहेणं असंजय जाव बाला यावि भवह) हे आर्यो ! जिसदा तमे ४ त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सेवन करनारा होवाथी असंयत आदि तथा आद (ज्ञान संहित) छे. (तएणं ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासी) त्थारे ते परतीर्थिकेअे ते स्थविर भगवन्तोने आ प्रभाण्णे पूछ्युं- (केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे त्रिविहं त्रिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो ?) हे आर्यो ! आप शा करण्णे अमने त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सेवन करनारा माने छे ? तमे अमने जेकान्तपास डेवी रीते कहे छे ? (तएणं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं वयासी) त्थारे ते स्थविर भगवन्तोअे ते परतीर्थिकेअे आ प्रभाण्णे ४वाअ आथे-

प्र. टीका श.८ उ.७ सू.२ प्रद्वेषक्रियानिमित्तकान्यतीर्थिकमतनिरूपणम् ७९३

पिच्यन्तः, यावत् उपद्रव्यन्तस्त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तवालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवमवादिषु—युष्माकं खलु आर्याः ? गम्यमानम् अगतं व्यतिक्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्तं राजगृहं-नगरं संप्राप्तुकामम् असंप्राप्तम्, ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान्

इस प्रकार कहा— (तुम्हे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, जाव उवद्देवह) हे आर्यो ! आप लोग चलते समय पृथिवीकायिक जीव को दबाते हैं यावत् उसे मारते हैं (तएणं तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्देवमाणा तिविह तिविहेण जाव एगंतवाला यावि भवह) इस कारण पृथिवीकायिक जीव को दबाते हुए यावत् उसे मारते हुए आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं— इसलिये यावत् आप लोग एकान्ततः बाल हैं । (तएणं ते अन्नउत्थिया ते येरे भगवते एवं वयासी) इस के बाद उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा— (तुज्जे णं अज्जो ! गममाणे अगते वीतिकमिज्जमाणे अवीतिकते रायगिहं नगरं संपावि उकामे असंपत्ते) हे आर्यो ! तुम्हारे मतानुसार गम्यमान स्थल अगत, व्यतिक्रम्यमाण स्थल अव्यतिक्रान्त, तथा राजगृह नगर को प्राप्त करने की इच्छा वाले को वह नगर असंप्राप्त कहा जाता है ? (तएणं ते येरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—नो खलु अज्जो !

(तुज्जे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, जाव उवद्देवह) हे आर्यो ! आलती वप्पते तमे पृथ्वीकायिक ज्वेने द्वाववाथी लभने भास्वा सुधीनी क्रियाओ करे छे. (तएणं तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्देवमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवह) आ रीते पृथ्वीकायिक ज्वेने द्वाववाथी भाडीने भास्वा पर्यन्तनी क्रियाओ करता ओवा तमे लोको त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सेवन करे छे. तेथी तमे असंयत आदि विशेषज्जोवाणा पणु छे अने ओकान्तत. आल पणु छे. (तएणं ते अन्नउत्थिया ते येरे भगवते एवं वयासी) तारे ते परतीर्थिकोओ ते स्थविर भगवतोने आ प्रभाषो क्खु— (तुज्जेणं अज्जो ! गममाणे अगते, वीतिकमिज्जमाणे अवीतिकते रायगिहं नगरं संपाविउकामे असंपत्ते) हे आर्यो ! तमारा मत अनुसार तो गम्यमान स्थल अगत, व्यतिक्रम्यमाण स्थल (ओण गवामां आवतुं स्थल) अव्यतिक्रान्त, तथा राजगृह नगरे पहुँचवाना छे अवाणाने ते नगर असंप्राप्त कहेवांमा आवे छे (तएणं ते येरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तारे ते स्थविर भगवतोओ तेमने आ प्रभाषो क्खु— (नो खलु अज्जो !

અન્યયૂથિકાન એવમવાદિષુ:-નો સ્વલુ આર્યા: ! અસ્માકં ગમ્યમાનમ્ અગતં વ્યતિક્રમ્યમાણમ્ અવ્યતિક્રાન્તમ્, રાજગૃહ નગરં યાવત્ અસંપ્રાપ્તમ્, અસ્માકં સ્વલુ આર્યા: ! ગમ્યમાનં ગતમ્ વ્યતિક્રમ્યમાણં વ્યતિક્રાન્તં રાજગૃહં નગરં સંપ્રાપ્તુકામં સંપ્રાપ્તમ્, યુષ્માકં સ્વલુ આત્મના ચૈવ ગમ્યમાનમ્ અગતં વ્યતિ-

અમ્હં ગમમાણે અગર, વીટ્કમિજ્જમાણે અવીતિકંતે રાયગિહં નગરં જાવ અસંપત્તે, અમ્હાણ અજ્જો ! ગમમાણે ગર વીતિકમિજ્જમાણે વીતિકંતે રાયગિહં નગરં સંપાવિઝકામે સંપત્તે, તુજ્ઞેણ અપ્પણા ચેવ ગમમાણે, અગર વીતિકમિજ્જમાણે અવીતિકંતે રાયગિહં નગરં જાવ અસંપત્તે-તણં તે થેરા મગવતો ઉન્નઉત્થિયે એવં પહિહ્ણેતિ, પહિહ્ણિત્તા ગહિપ્પવાયં નામ અજ્ઞયણ પન્નવહંસુ) ઇસ્કે વાદ ઉન સ્થવિર મગવંતોં ને ઉન અન્યતીર્થિકોં સે એસા કહા - હે આર્યા ! હમારે મત મેં ગમ્યમાન સ્થલ-જિસ સ્થલ પર જાના હો વહ સ્થલ અગત નહીં કહા ગયા હૈ, વ્યતિક્રમ્યમાણ-જો ડહ્લંઘન કરને મેં આ રહા હૈ એસા સ્થલ-અવ્યતિક્રાન્ત નહીં કહા ગયા હૈ, તથા રાજગૃહ નગર કો પ્રાપ્ત કરને કી ઇચ્છા વાલે કો વહ નગર અસંપ્રાપ્ત નહીં માના ગયા હૈ, કિન્તુ હે આર્યો ! હમારે મત મેં ગમ્યમાન સ્થલ ગત, વ્યતિક્રમ્યમાણ સ્થલ વ્યતિક્રાન્ત, તથા રાજગૃહ નગર કો પ્રાપ્ત કરને કી ઇચ્છા વાલે કો વહ નગર સંપ્રાપ્ત કહા ગયા હૈ । પર હાં તુમ્હારે મતાનુસાર ગમ્યમાન અગત, વ્યતિક્રમ્યમાણ અવ્યતિક્રાન્ત,

અમ્હં ગમમાણે અગર, વીટ્કમિજ્જમાણે અવીતિકંતે રાયગિહં નગરં જાવ અસંપત્તે, અમ્હાણ અજ્જો ! ગમમાણે ગર વીતિકમિજ્જમાણે વીતિકંતે રાયગિહં નગરં સંપાવિઝકામે સંપત્તે, તુજ્ઞેણ અપ્પણા ચેવ ગમમાણે અગર, વીતિકમિજ્જમાણે અવીતિકંતે રાયગિહં નગરં જાવ અસંપત્તે તણં તે થેરા મગવંતો અન્નઉત્થિયે એવં પહિહ્ણેતિ, પહિહ્ણિત્તા ગહિપ્પવાયં નામ અજ્ઞયણ પન્નવહંસુ) હે આર્યો ! અમારા મત અનુસાર તો ગમ્યમાન સ્થળને (જે સ્થળે જવાનું હોય તે સ્થળ) અગત કહેવાતું નથી, વ્યતિક્રમ્યમાણ (જેને યોગ્ય ગવામાં આવી રહ્યું હોય તેનું) સ્થળને અવ્યતિક્રાન્ત કહેવાતું નથી, અને રાજગૃહ નગરે પહોંચવાની ઇચ્છા વાળાને માટે રાજગૃહ નગર અસંપ્રાપ્ત માનવામાં આવ્યું નથી. પરન્તુ હે આર્યો ! અમે તો ગમ્યમાણ સ્થળને ગત માનીએ છીએ, વ્યતિક્રમ્યમાણ સ્થળને વ્યતિક્રાન્ત માનીએ છીએ અને રાજગૃહનગર પહોંચવાની ઇચ્છાવાળા માટે તે નગરને સંપ્રાપ્ત માનીએ છીએ ઉલટા તમારા સિદ્ધાંત અનુસાર એ પ્રકારની માન્યતા છે તમે લોકો ગમ્યમાન

क्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्तं राजगृहं नगरं यावत् असंप्राप्तम्, ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तः अन्ययूथिकान् एवं प्रतिघ्नन्ति, प्रतिहत्य गतिप्रपात नाम अध्ययनं प्रज्ञापितवन्तः । सु० २॥

टीका—‘तए ण ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एव वयासी’-ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिस्तास्तान् स्थविरान् भगवतः एवं दृश्यमाणप्रकारेण अवादिषु-‘तुज्जेण अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असजय जाव-एगंतवालायावि भवह ?’ हे आर्याः ! स्थविरा ! यूयं खलु त्रिविधं कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनः प्रभृतिना करणेन असंयताः, यावत् अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणि, सक्रियाः, असंवृत्ताः, एकान्तदण्डाः एकान्तवालाश्चापि भवथ ? ‘तएण ते थेरा भगवंतो ते

तथा राजगृह नगर का प्राप्त करने की इच्छा वाले को वह नगर असंप्राप्त कहा गया है । इस तरह से उन स्थविर भगवंतों ने उन अन्यतीर्थिक जनों को निरुत्तर किया ? निरुत्तर करके फिर उन्होंने गतिप्रपात नाम के अध्ययन की प्ररूपणा की ।

टीकार्थ—‘तएण ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी’ इसके बाद उन अन्यतीर्थिकोंने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा—‘तुज्जे णं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असजय जाव एगंतवाला यावि भवह’ हे आर्यो ! आप लोग त्रिविध प्राणातिपात आदि को कृत, कारित एवं अनुमोदित हिंसा को मन वचन और काय से करते हैं—इस कारण आप असंयत हैं, अविरत हैं, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यातपापकर्मा हैं, सक्रिय-कर्मबन्ध सहित हैं, असंवृत-संचर रहित

स्थानों में अगत व्यतिक्रममाणों ने अव्यतिक्रान्त होने राजगृह नगरने प्राप्त करवाने की इच्छा-वाणी भाटे नगर, असंप्राप्त माने। छे आ प्रमाणे तर्क शुद्ध हलीलो वडे ते स्थविर भगवतोये तेमने निरुत्तर करी दीधा, आ सीते तेमने निरुत्तर करी छेने तेमणे “गतिप्रपात” नामना अध्ययननी प्ररूपणा करी

टीकार्थ—“तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी” तथार भाव ते परतीथि छेये ते स्थविर भगवंतोने आ प्रमाणे कछु—“तुज्जेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह” हे आर्यो ! तमे त्रिविध प्राणातिपातनु (करवु, कराववु अने अनुमोदवु अने त्रण प्रकारनी हिंसा) मन, पयन अने कायाइय त्रण प्रकारे सेवन करे छे ते कारणे तमे असंयत छे, अविरत छे, अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पापकर्मा छे, सक्रिय (कर्मबन्ध सहित) छे, असंवृत (संचर रहित) छे, अकान्त दंड (प्राणातिपात) सहित छे, अने अकान्ततः भाव अज्ञ (सर्वथा गान रहित) पणु छे।

अन्नउत्थिए एवं वयासी'-ततःखलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान्
 अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारम् अवादिषुः-केण कारणेण अम्हे तिविहं
 तिविहेण जाव एगंतवालायावि भवामो ? हे आर्या ! केन कारणेन खलु वयं
 त्रिविधं कृतादिलक्षण त्रिविधेन करणेन मनःप्रभृतिलक्षणेन यावत् असयताः
 अविस्ताः, अप्रतिहतपापकर्माणः सक्रियाः, असवृत्ताः, एकान्तदण्डाः, एकान्त-
 वालाश्चापि भवामः ? 'तएण ते अन्नउत्थिया, ते थेरे भगवंते एव वयासी'
 ततःखलु ते अन्ययूथिका स्तान् स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारमवा-
 दिषुः- 'तुज्झे ण अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, अभिहणह, वत्तेह
 लेसेह, संघाएह' हे आर्या ! स्थविरा ! यूयं खलु रीतं गमनं रीयमाणाः

हैं, एकान्त दण्ड-प्राणानिपातसहित हैं और एकान्ततः आप लोग बाल
 अज्ञ भी हैं । 'तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी'
 इस प्रकार से जब अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवंतों से कहा-
 तब उन्होंने ने उनसे ऐसा कहा कि 'केण कारणेण अम्हे तिविहं
 तिविहेण जाव एगंतवाला यावि भवामो' हे आर्यों ! जो तुम
 लोग हम पर इस प्रकार का आरोप लगाते हो सो यह तो बताओ
 कि इसका क्या कारण है-कि जिससे तुम्हारा यह कथन कि "आप
 लोग त्रिविध प्राणानिपात को त्रिविध से करते हैं इसलिये यावत्
 एकान्ततः आप लोग बाल अज्ञ हैं" हम पर लागू हो सके- 'तएण
 ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एव वयासी' तब उन अन्ययूथिकों
 ने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा- 'तुज्झे णं अज्जो ! रीय
 रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, अभिहणह, वत्तेह, लेसेह, संघाएह' हे

"तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" ते अन्यतीर्थि-
 कानो आ प्रकारेण आरोप सांभलीते ते स्थविर भगवतोऽपि तेभ्यो आ प्रमाणे पूछ्यु ?
 "केण कारणेण अम्हे तिविहं तिविहेण जाव एगंतवाला यावि भवामो"
 हे आर्यों ! तमे अमरा उपर अन्ते आरोप शा करणे भूझो छो ? अमे त्रिविध प्राणा
 तिपातनु त्रिविधे सेवन करीये छीये ? अमने असंयत आदि शा माटे क्हो छो ? अमे
 केवी रीते अकान्ततः आस अज्ञ (सर्वथा ज्ञान रहित) छीये ?

"तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" त्पारे ते परती-
 र्थिके ते स्थविर भगवतोने आ प्रमाणे न्वाण आधो- "तुज्झे णं अज्जो !
 रीयं 'रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, अभिहणह, वत्तेह, लेसेह, संघाएह'

गच्छन्तः, गमनं कुर्वन्तः, पृथिवीं पिच्यथ, पिष्ठ, पीडयथ, पृथिवीं विराधयथ इतिभावः । अभिहथ-पादाभ्यामाभिमुख्येन हथ, वर्तयथ-पादाभिघातेनैव-श्लक्ष्णतां चूर्णतां वा नयथ, श्लेषयथ-भूमिश्लिष्टां सवद्धां कुरुथ, संघातयथ-संहतां कुरुथ, 'संघट्टेह, परितावेह, किलावेह, उवदवेह, स घट्टयथ-स्पृशथ-सघट्टी कुरुथ, परितापयथ-समन्तात् सतापयुक्तां कुरुथ, क्लमयथ-मारणान्तिक समुद-घातं प्रापयथ, उपद्रवथ-मारयप्रतिभावः 'तएणं तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवदवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय-अविरय-जाव एगंतवालायावि भवह' ततस्तस्मात् कारणात् खलु यूयं पृथिवीं पिच्यन्तः पिपन्तो यावत् अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः, क्लमयन्तः, उपद्रवन्तस्त्रिविध कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन असंयताः,

आर्यो ! जब आप लोग रीत-गमन-रीयमाणा करते हैं. तब उस समय पृथिवी को-पृथिवीकायिक जीव को आप लोग पीसते हैं-अर्थात् दबाते हुए चलते हैं, 'अभिहणह' उसे अपने पैरों द्वारा आघात पहुँचाते हैं, 'वत्तेह' पैरों के आघात से उसे चूर्ण २ कर देते हैं, 'लेसेह' भूमि में भूमि को संवद्ध करते हैं 'संघाएह' संहत करते हैं 'संघट्टेह, परितावेह, किलावेह, उवदवेह' उसे संघट्टित करते हैं, परितापित - सब ओर से मतापित करते हैं, उसे मारणान्तिक अवस्था में ला देते हैं, मार देते हैं 'तएणं तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवदवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतवाला यावि भवह' इस तरह से पृथिवी को पीसते हुए यावत् उसे मारते हुए आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं-अतः आप लोग असंयत हैं. अविरत हैं, यावत्

हे आर्यो ! तमे दोड़ो न्यारे गमन करो छो, त्यारे पृथ्वीकायिक जियेने तमारा पग तमे दबावना आवे छो, "अभिहणह" तमे तमारा पगथी तेमने आघात पहुँचाओ छो, 'वत्तेह' तमारा पगना आघातथी तमे तेमना थूरे थूरा करी नाओ छो, "लेसेह" तेमने भूमे साथे जकडी हो छो, "संघाएह" तेमने संघट्टित करो छो, "संघट्टेह, परितावेह, किलावेह, उवदवेह" तेमने संघट्टित (थेकन) करो छो, परितापित (सताप युक्त) करो छो, तेने मारणान्तिक अवस्थाभां लावी हो छो अने भारी नाओ छो "तएण तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवदवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय-अविरय-जाव एगंतवाला यावि भवह" आ रीते पृथ्वीकायिकोने दबाववापी देखने मारवा पयन्तनी क्रियाओ करनारा तमे दोड़ो त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे

अविरताः, यावत् अप्रतिहतपापकमाणः, सक्रियाः, अमंष्टाः, एकान्तदण्डाः, एकान्तवालाः अत्यन्ताज्ञाश्चापि भवथ, 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततःखलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान्-अन्यतीर्थी-कान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अत्रादिषु:- 'नोखलु अज्जो ! अम्हे रीयं रीय-माणा पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो जाव उवद्देमो' हे आर्यो ! नो खलु नैव किल वय रीत गमन रीयमाणाः गच्छन्तः गमनं कुर्वाणाः पृथिवी पिचियामः पीडयामः, पिण्डम इत्यर्थः, अभिहन्यन्तः, यावत्-वर्तयामः, स्तेपयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, परितापयामः, क्लमयामः, उपद्रवामः, 'अम्हेणं अज्जो !' रीयं रीयमाणा काय वा, जोयं वा, रीयं वा पडुच्च देसदेसेण वयामो, पएमं

एकान्ततः-सर्वथा-वाल अज्ञ भी हैं। 'यावत्' शब्द से यहां पूर्वोक्त 'अभिघ्नन्तः' आदि पाठ गृहीत हुआ है। 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' अन्ययूथिकों की ऐसी बात जब उन स्थविर भगवन्तों ने सुनी-तब उन्होंने ने उनसे ऐसा कहा- 'नो खलु अज्जो ! अम्हे रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्देमो' हे आर्यो ! जब हम लोग चलते हैं-तब चलते समय पृथिवी को पीसते हुए नहीं चलते हैं, पैरों के आघात से उसे चोट नहीं पहुँचाते हैं, चरणों के आघात से उसे चूर्ण २ नहीं करते हैं, भूमि में भूमि को नहीं मिलाते हैं, उसे संघट्टित नहीं करते हैं, सब ओर से उसे सतापयुक्त नहीं करते हैं. मारणान्तिक अवस्था में उसे नहीं पहुँचाते हैं और न उसे हम लोग मारते ही हैं, 'अम्हेणं' हम 'तो' अज्जो' हे आर्यो ! 'रीयं रीय-

सेवन करो छ। तेथी तमे असयन अने अविरत छ। अने अकेकान्तजाल-अज्ञ (सर्वथा ज्ञान रहित) पणु छ। "यावत्" पढयी अछी 'अभिघ्नन्तः' आदि पूर्वोक्त पाठ ग्रहणु थयो छ 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ते अन्य मतवादीज्जोनी आ प्रकारनी बात सासणीने ते स्थविर भगव तोअने तेमने आ प्रमाणे कहुं- 'नो खलु अज्जो ! अम्हे रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो जाव उवद्देमो' हे आर्यो ! ज्यारे अमे याद्रीये छीअने, त्यारे अमे पृथ्वीकाथिकोने दयावता आलता नथी, पगना अघातथी अमे तेमने आघात पहुँचाउता नथी, तेने अगदीने तेना थूर थूरा करता नथी, तेमने अकेकत्रित करता नथी, तेमने संघट्टित करता नथी, तेमने सताप पहुँचाउता नथी, तेमने मारणान्तिक अवस्थाभा भूता नथी अने तेमने मारता पणु नथी 'अम्हेणं' अमे तो 'अज्जो !' हे आर्यो !

पएसेणं वयामो' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः । वयं खलु रीत गमन रीयमाणा गच्छन्तः गमन कुर्वाणा कार्यं वा प्रतीत्य आश्रित्य उच्चारप्रवस्रणादि कायकार्यमपेक्षयेत्यर्थः, योगं वा ग्लानवैयावृत्यादिव्यापारं प्रतीत्य अपेक्ष्य ऋतं सत्यं वा प्रतीत्य अप्कायादिजीवसरक्षणलक्षणं संयममाश्रित्य देशं देशेन व्रजामः प्रचुरायाः पृथिव्याः यो स्वाभीष्टत्वेन विवक्षितो देशः एकदेशस्तं देशेन-एकदेशेन व्रजामो नतु अविशेषेण ईर्यासमितिपरायणत्वेन सचेतनदेशं परिहरन्तोऽचेतनदेशैर्व्रजाम इत्याशयः एव प्रदेशं प्रदेशेन व्रजामः, तत्र

माणा ' जब गमन करते हैं तब ' कार्यं वा जोगं वा रीयं वा पडुच्च देसं देसेण वयामो पएस पएसेण वयामो ' प्रस्रवण उच्चार आदि शारीरिक कार्य की अपेक्षा करके, या योग-ग्लान के वैयावृत्य आदि व्यापार को लेकर के, या अप्कायादि जीवों के सरक्षण रूप संयम का आश्रित करके एकदेश से दूसरे देश में जाते हैं. जाने के लिये जो अपने को अभीष्ट स्थान है उसका नाम एकदेश है- क्योंकि भूमण्डल तो बहुत बड़ा है. उस पूरे भूमण्डल पर तो जाते नहीं हैं-अभीष्ट गन्तव्य स्थान पर ही जाते हैं-अतः ये जो अभीष्ट गन्तव्य स्थान है वही यहाँ पर एकदेश से गृहीत किया गया है. सो उस स्थान पर भी जाते समय जो वहाँ पर जाने का रास्ता है उमी से होकर जाते हैं यदि उस रास्ते में कोई सचेतन स्थान आ जाता है. दूर्वा आदि से सकुलित मार्ग पडता है. तो उस स्थान मार्ग से होकर हम लोग नहीं जाते हैं-किन्तु ईर्यासमिति में परायण रहने के कारण हम लोग उस सचित्त मार्ग को बचाते हुए

'रीयं रीयमाणा' जे गमन करीये छीये ते तो 'काय वा जोगं वा रीयं वा पडुच्च देस देसेण वयामो पएस पएसेण वयामो' उच्चार प्रस्रवण आदि शारीरिक कार्यनी अपेक्षाअ अथवा योगनी अपेक्षाअ (ग्लान-अभार आदिना वैयावृत्य आदि कार्य माटे) अथवा अप्काय आदि जिवाना सरक्षण रूप संयमनी अपेक्षाअ करीये छीये आ निमित्तोनी अपेक्षाअ जे अमे ओकदेशथी (स्थणथी) जीने स्थणे जछये छीये जवाने माटेनु अभीष्ट जे स्थान तेने देश कहे छे, भूमंडल तो धलुं मोटु छे ते आप्पा भूमंडल पर तो अमे जाता नथी पणु अभीष्ट स्थाने जे जछये छीये आ रीते अछी 'देश' पदथी अभीष्ट गंतव्य स्थानने जे अछुलु करवाभां आयु छे वणी त्यां जाती वअते गमे ते मार्गे अमे जाता नथी पणु त्यां जवाने जे रस्ते डोय त्यां थछने जे जछये छये वणी जे ते मार्ग उपर धास आदि कोछ सचेत पदार्थ पडये डोय तो

भूमेर्महत्खण्डो देशः, लघुखण्डस्तु प्रदेश उच्यते, 'तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा, पएसं पएसेणं वयमाणा नो पुढविं पच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्देमो' तेन कारणेन वयं देशंदेशेन व्रजन्तः, प्रदेशं प्रदेशेन व्रजन्तो नो पृथिवीं पिच्चयामः पीडयामः, अभिहन्मः, यावत्-वर्तयामः, श्लेषयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, परितापयामः, क्लमयामः, उपद्रवामः, 'तए णं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्देमाणा तिविहं तिविहेणं सजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' ततस्तस्मात् कारणात् खलु वयं

अचित्त मार्ग से ही चलते हैं । इसी तरह से हम लोग एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश में जाते हैं । भूमि का जो बड़ा खण्ड होता है वह देश कहलाता है और जो लघु खंड होता है वह प्रदेश कहलाता है । 'तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा पएसं पएसेणं वयमाणा नो पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्देमो' अतः जब हम लोग एकदेश से-स्थल से, दूसरे स्थल तक जाते हैं-एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश तक जाते हैं, तब पृथिवी को न हम दबाते हैं, न उसे हम चरणों से चोट पहुँचाते हैं यावत् न हम उसे मारते हैं । यहाँ 'यावत्' शब्द से-वर्त्तयामः, श्लेषयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, क्लमयामः' इन पूर्वोक्त क्रियापदों का ग्रहण हुआ है । 'तएणं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा, जाव अणुवद्देमाणा तिविहं तिविहेणं सजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' अतः जब हम लोग इस

अमे तेना उपर पग भूमीने आधता नथी, प-ंतु धर्मासभितितु पालन करतारा अमे बोझा ते भारी छोडीने अचित्त भारी न आलीये छीये

अने प्रमाणे अमे अके प्रदेशी-पीन प्रदेशमा नभये छीये । (भूमिना मोटा भागने देश छडे छे अने नाना भागने प्रदेश छडे छे) 'तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा, पएसं पएसेणं नो पुढविं पच्चेमो, अभिहणामो जाव उवद्देमो' तेथी अमे न्यारे अके स्थलथी पीन स्थले नभये छीये अके प्रदेशथी पीन प्रदेश सुधी नभये छीये, तयारे अमे पृथ्वीकायेने दबावता नथी, अमे तेमने पगथी आधात पडोआउता नथी अने तेमने मारवा पर्यन्तनी कोष पणु किया करता नथी. अही 'जाव' (यावत्) पदथी वर्त्तयामः, श्लेषयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, क्लमयामः' आ पूर्वोक्त क्रियापदने ग्रहण करवामा आन्यां छे 'तए णं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा, अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्देमाणा तिविहं तिविहेणं सजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' आ रीते अमे बोझा पृथ्वीकायिकाने पग नीये दबावता

पृथिवीम् अपिच्यन्तः—अपीडयन्तः, अनभिघ्नन्तः, यावत् अवर्तयन्तः, अश्लेष-
यन्तः, असंघातयन्तः, असंघट्टयन्तः, अपरितापयन्तः, अक्लमयन्तः, अनुपद्रव-
यन्तः त्रिविध कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मन प्रभृतिना करणेन संयताः संयमयन्तः
यावत् विरताः, प्रतिहतपापकर्माणः, अक्रियाः, संवृताः, अनेकान्तदण्डाः,
एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, अथोक्तगुणयोगेन नाम्माकामव एषामन्यतीर्थिकानां
गमनं भवतीति अभिप्रायेण स्थविरास्तेषां पृथिव्याक्रमणादितोऽसंयतत्वादिगुणत्वं
प्रतिपादयितुम् अन्यतीर्थिकान् प्रत्याहुः—‘तृज्जेण अज्जो ! अप्पणा चेव

परिस्थिति के नहीं हैं। अर्थात् पृथिवी को जब हम लोग दबाते नहीं
हैं, उसे किसी भी तरह की चोट पहुँचाते नहीं हैं यावत् उसे मारते
नहीं हैं तो फिर क्यों कर हम लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध
से कान्ने वाले माने जा सकते हैं ? अतः हम लोग संयत हैं यावत्
एकान्ततः पण्डित हैं। यहाँ पर प्रथम ‘यावत् पदसे ‘अवर्तयन्तः,
श्लेषयन्तः, असंघातयन्तः, असंघट्टयन्तः, अपरितापयन्तः, अक्लमयन्तः’
इन षडोंका संग्रह हुआ है। तथा दूसरे यावत् शब्दसे विरताः, प्रतिहतपाप-
कर्माणः, अक्रियाः, संवृताः, अनेकान्तदण्डाः’ इन शब्दोंका संग्रह हुआ है।
अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जिस तरह से इन पूर्वोक्त
गुणों से युक्त होकर स्थविर भगवन्तों का गमन होता है उस तरह
से इन अन्यतीर्थिकजनों का गमन नहीं होता है इसी अभिप्राय
से स्थविर जन उन अन्यतीर्थिकजनों से-ऐसा कहते हैं कि आप
लोग पृथिवी के आक्रमणादि से असंयत हैं अविरत हैं यावत्

नथी, तेमने आघात पछोऽयाउता नथी अने तेमने मारवा पर्यन्तनी कोष्ठ पणु पूर्वोक्त
क्रियाओ अमे करता नथी छता आप अमने त्रिविध प्राणातिपातनु त्रिविधे सवन
करनारा डेवी रीते कडे छे ? अमे तो आ रीते त्रिविध प्राणातिपातने त्रिविधे त्याग
करनारा डोवाथी संयत छीये, विरत छीये, प्रतिहत, प्रत्याप्यात प पकर्मा छीये,
कर्मबन्ध रहित छीये संवृत्त छीये अने प्राणातिपात रहित छीये अमे तो
अनेकान्तत पण्डित न छीये अही ‘जाव अणुवद्देवमाणा’ साथे आवेला
‘जाव’ (यावत्) पदथी ‘अवर्तयन्तः अश्लेषयन्तः, असंघातयन्तः, असंघट्ट-
यन्तः अपरितापयन्तः, अक्लमयन्तः’ पहेलो संग्रह थये छे हुवे सूत्रकार ओ
वात प्रकट करे छे के ते रीते आ पूर्वोक्त गुणोथी युक्त थछने स्थविरा गमन
करे छे, ओ रीते आ परतीर्थिको गमन करता नथी. ते जारणे न स्थविर
भगवतो तेमने कडे छे के तमे दोको पृथ्वीकाधिकाने अगद्वानी, आघात पछा-
याउवानी वगेरे क्रियाओ करनारा छे तेथी तमे असंयत आदि अवस्थावाणा अनेकान्ततः

તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવહ' હે આર્યો, યૂયં સ્વલુ આત્મના સ્વયમેવ ચૈવ ત્રિવિધં કૃતાદિલક્ષણં ત્રિવિધેન મનઃપ્રભૃતિના કરણેન અસંયતા સયમરહિતાઃ, યાવત્ અવિરતાઃ, અપ્રતિહતપાપકર્માણઃ, સક્રિયાઃ-કર્મબન્ધસહિતાઃ, અસંવૃતાઃ, એકાન્તદણ્ડાઃ-સર્વથા હિંસાકારકાઃ, એકાન્તવાલાઃ સર્વથા જ્ઞાનરહિતાશ્ચાપિ, ભવથ, 'તદ્દે જં તે અન્નઉત્થિયા થેરે ભગવંતે એવં વયાસી' તતઃ સ્વલુ તે અન્યયૂથિકાઃ અન્યતીર્થિકાઃ સ્થવિરાન્ ભગવતઃ એવમ્ વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ 'કેણ કારણેણં અજ્જો ! અસ્મે તિવિહં જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવામો ?' હે આર્યો ! સ્થવિરો ! કેન કારણેન વયં ત્રિવિધ કૃતાદિલક્ષણં ત્રિવિધેન મનોવચ્ચઃકાયલક્ષણેન કરણેન યાવત્ અસંયતાઃ,

એકાન્તતઃ બાલ હૈં- 'તુજ્ઞે જં અજ્જો ! અપ્પણાચેવ તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવહ' હિમ સૂત્ર દ્વારા સ્થવિર ભગવંતઃ યહ વાત અન્યતીર્થિકજનોં સે કહ રહે હૈં કિ હે આર્યો ! આપ લોગ કૃત, કારિત ઓર અનુમોદિત પ્રાણાતિપાત કો મન, વચન, ઓર કાય સે કરને કે કારણ સ્વગં હી અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા હૈં, સક્રિય હૈં, કર્મબન્ધ સહિત હૈં, અસંવૃત-સંવરરહિત હૈં, સર્વથા હિંસા કારક હૈં, તથા સર્વથા જ્ઞાન રહિત હૈં ! 'તદ્દે જં તે અન્નઉત્થિયા થેરે ભગવતે એવં વયાસી' હિમ પ્રકાર સ્થવિર ભગવનોંકી વાત સુનકર ડન અન્યયૂથિકોં તે ડનસે એસા કહા- 'કેણ કારણેણં અજ્જો ! અસ્મે તિવિહં તિવિહેણં જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવામો' હે આર્યો ! હમલોગ કિસ કારણ સે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત કો ત્રિવિધ સે કરનેવાલે માને જાતે હૈં ? કિ જિસસે હમ અસંયત,

બાલ જ છો એજ વાત નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ થાય છે- 'તુજ્ઞેણં એજ્જો ! અપ્પણા ચેવ તિવિહં તિવિહેણં અસંજય જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવહ' સ્થવિર ભગવંતો અન્યતીર્થિકાને કહે છે કે-તમે જ કૃત, કારિત અને અનુમોદિત રૂપ ત્રણે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ મન, વચન અને કાયથી સેવન કરો છો. તેથી તમે જ અસંયત, અવિરત અને અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા છો. તમે જ સક્રિય (કર્મબન્ધ સહિત), અસંવૃત, સર્વથા હિંસાકારક અને સર્વથા જ્ઞાનરહિત છો. 'તદ્દે જં તે અન્નઉત્થિયા સે થેરે ભગવંતે એવં વયાસી' તે સ્થવિર ભગવંતોની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે પર તીર્થિકાએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું- 'કેણ કારણે જં અજ્જો ! અસ્મે તિવિહં તિવિહેણં જાવ ઇગંતવાલા યાવિ ભવામો' હે આર્યો ! તમે શા કારણે અમને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે સેવન કરનારા માને છો ? અમને

અવિરતાઃ, અપ્રતિહતપાપકર્માણઃ, સક્રિયાઃ, અસંવૃતાઃ, એકાન્તદણ્ડાઃ, એકાન્તવાલાશ્વાપિભવામ ? 'તદ્દેશં તદ્દેશમગ્રવંતો અન્નઉત્થિષ્ઠા એવ વયાસી' તતઃ સ્થવિરાઃ ભગવન્તઃ અન્યયૂથિકાન્ અન્યતીર્થિકાન્ એવં વક્ષ્યમાણ- પ્રકારેણ અવાદિષુઃ 'તુભ્યે નં અજ્ઞો ! રીયં રીયમાણા પુઠર્વિ પેચ્ચેહ જાવ ઉવદ્વેહ' હે આર્યાઃ ! અન્યતીર્થિકાઃ ! યૂયં સ્થવિર રીત ગમન રીયમાણાઃ ગચ્છન્તઃ ગમનં કુર્વાણા इत्यर्थः પૃથિવીં પિચ્ચયતે-પિંષ્ઠ, યાવત્ અભિહતે, વર્ત યતે, શ્લેષયતે, સઘાતયતે, સઘટ્ટયતે, પરિતાપયતે, ક્લમયતે, ઉપદ્રવયતે, 'તદ્દેશં તુજ્ઞે પુઠર્વિ પેચ્ચેમાણા, જાવ ઉવદ્વેમાણા તિવિહં તિવિહેણં જાવ એગંત-વાલા યાવિ ભવહ' તતઃ સ્થવિર યૂયં પૃથિવીં પિચ્ચયન્તઃ પીડયન્તઃ, યાવત્

અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા હોં સક્રિય હોં, અસંવૃત હોં, એકાન્તપ્રાણાતિપાત કારક હોં, ઓર એકાન્તવાલ હોં । 'તદ્દેશં તદ્દેશમગ્રવંતો અન્નઉત્થિષ્ઠા એવ વયાસી' તથા સ્થવિર ભગવતોં ને ઉનસે એસા કહા- 'તુભ્યે નં અજ્ઞો ! રીયં રીયમાણા પુઠર્વિ પેચ્ચેહ જાવ ઉવદ્વેહ' હે આર્યો ! તુમ લોગ ગમન કરતે હુએ પૃથિવી કો દવાતે હો, યાવત્ ઉસે મારતે હો. યહાં યાવત્ શબ્દ સે 'અભિહથ, વર્તયથ, શ્લેષયથ, સઘાતયથ, સઘટ્ટયથ, પરિતાપયથ, ક્લમયથ' ઇન ક્રિયાપદોં કા સગ્રહ ક્રિયા ગયા હૈ । 'તદ્દેશં તુજ્ઞે પુઠર્વિ પેચ્ચેમાણા જાવ ઉવદ્વેમાણા તિવિહં તિવિહેણં જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ' અતઃ પૃથિવી કો દવાને કે કારણ, યાવત્ ઉસે મારને કે કારણ આપ લોગ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત કો ત્રિવિધ સે કરતે હૈં, યાવત્ એકાન્ત

અસયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા, સક્રિય અસંવૃત એકાન્ત હિંસાકારક અને સર્વથા ગ્રાન રહિત શા માટે કહો છો ? 'તદ્દેશં તદ્દેશમગ્રવંતો અન્નઉત્થિષ્ઠા એવં વયાસી' ત્યારે તે સ્થવિર ભગવતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું- 'તુભ્યે નં અજ્ઞો રીયં રીયમાણા પુઠર્વિ પેચ્ચેહ જાવ ઉવદ્વેહ' હે આર્યો ! યાવતી વખતે તમે લોકો પૃથ્વીને (પૃથ્વીકાય જીવોને) દબાવવાથી લઇને મારવા પર્યન્તની પૂર્વોક્ત ક્રિયાઓ કરો છો. અહીં 'જાવ' પદથી 'અભિહથ, વર્તયથ, શ્લેષયથ, સંઘાતયથ, સંઘટ્ટયથ, પરિતાપયથ, ક્લમયથ' આ ક્રિયાપદોનો સંગ્રહ થયો છે 'તદ્દેશં તુજ્ઞે પુઠર્વિ પેચ્ચેમાણા જાવ ઉવદ્વે-માણા તિવિહં તિવિહેણં જાવ એગંતવાલા યાવિ ભવહ' આ રીતે પૃથ્વીકાયોને ચગદવાથી માલીને મારવા પર્યન્તની ક્રિયા કરનારા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો. તે કારણે તમે અસયતથી લઇને એકાન્તગ્રાહ સુધીની અવસ્થાવાળા

अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः, क्लमयन्तः, उपद्रवयन्तस्त्रिविधं कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन यावत्-असंयता, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृत्ताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तवालाः अत्यन्ताज्ञाश्चापि भवथ, 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी'-तत् खलु ते अन्ययूथिका अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवम् वक्ष्यमाणाप्रकारेण अवादिषुः-तुज्झे णं अज्जो ! गममाणे अगते वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिकक्कते रायगिहं नगरं संपाविउकामे असपत्ते हे-आर्या ! स्थविरा ! यूयं खलु गम्यमानम् अगत व्यतिक्रम्यमाणम् उल्लङ्घयमानम्, अव्यतिक्रान्तम् अनुल्लघितम् राजगृहं नगरं संप्राप्तुकामम्

बाल स्थाने जाते हो । यहाँ प्रथम यावत् शब्द से "अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः, क्लमयन्तः" इन क्रियापदों का संग्रह हुआ है । दूसरे यावत् शब्द से 'असंयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृत्ताः, एकान्तदण्डाः' इन पदों का संग्रह हुआ है । 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' इसके बाद उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवन्तों से क्या कहा सो इसे यों प्रकट किया गया है- 'तुज्झे णं अज्जो ! गममाणे अगते, वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिकक्कते, रायगिहं नगरं संपाविउकामे असपत्ते' हे आर्यो ! आप लोग गम्यमान स्थल को अगत, व्यतिक्रम्यमाण स्थल को अव्यतिक्रान्त-अनुल्लघित, तथा प्राप्त करने की इच्छा के विषयभूत हुए राजगृह नगर

मानवाने योग्य छे। पहिला 'जाव' (यावत्) पदथी 'अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः अने क्लमयन्तः' आ क्रियापढेने ग्रहण करवामा आव्या छे अने पीछा 'जाव' (पर्यन्त) पदथी असंयता अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृत्ताः, एकान्तदण्डाः' आ पढेने ग्रहण करवामा आव्या छे 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' त्थारणाह ते परतीर्थिकाअने ते स्थविर भगवतोने आ प्रमाणे उहुं-तुज्झे णं अज्जो ! गममाणे अगते, वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिकक्कते, रायगिहं नगरं संपाविउकामे असपत्ते' छे आर्यो ! तमे लोडो गम्यमान (ज्यां जवामां आवतु होय) स्थणने अगत माना छे, व्यतिक्रम्यमाण (आणगवामा आवता) स्थणने अव्यतिक्रान्त (अनुल्लघित) माना छे, तथा राजगृह नगरे पहुँचवानी भ्रम्यमाणाने

અસંપ્રાપ્તમ્ ભવતીતિ મન્યધ્વે, તણ તે થેરા ભગવતો તે અન્નઉત્થિય
 એવં વયાસી 'તતઃ સ્વલુ તે સ્થવિરા ભગવન્તસ્તાન્ અન્યયૂથિકૌન્ અન્યતીર્થિકાન્
 એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદિષુઃ- 'જો સ્વલુ અજ્જો ! અમ્હે ગમમાણે અગણ
 વીઠ્ઠકમિજ્જમાણે અવીઠ્ઠકંતે રાયગિહ નગરં જાવ અસંપત્તે' હે આર્યો !
 નો સ્વલુ વયમ્ ગમ્યમાનમ્ અગતમ્ વ્યતિક્રમ્યમાણમ્ અવ્યતિક્રાન્તં રાજગૃહં
 નગરં યાવત્ સંપ્રાપ્તુકામમ્ અસંપ્રાપ્તં ભવતીતિ મન્યામહે, અપિતુ- 'અમ્હાણં
 અજ્જો ! ગમમાણે ગણ વીતિક્કમિજ્જમાણે વીતિક્કંતે રાયગિહ નયરં
 સપાવિડકામે સંપત્તે' હે આર્યો ! અન્યતીર્થિકા ! અસ્માકં મતે ગમ્યમાનં ગતં
 વ્યતિક્રમ્યમાણં વ્યતિક્રાન્તં રાજગૃહં નગરં સંપ્રાપ્તુકામં સંપ્રાપ્તં ભવતિ, 'તુજ્જેણં
 અપ્પણાચેન ગમમાણે અગણ વીઠ્ઠકમિજ્જમાણે અવીઠ્ઠકંતે રાયગિહ નયરં

કો અસંપ્રાપ્ત માનતે હૈં, 'તણ તે થેરા ભગવતો તે અન્નઉત્થિય
 એવં વયાસી' એવની એસી વાત સુનકર સ્થવિર ભગવંતોને એ અન્ય
 યૂથિકૌં સે એસા કહા- 'જો સ્વલુ અજ્જો ! અમ્હે ગમમાણે અગણ,
 વીઠ્ઠકમિજ્જમાણે અવીઠ્ઠકંતે, રાયગિહં નયરં જાવ અસંપત્તે' હે આર્યો !
 હમ લોગ ગમ્યમાન કો અગત, વ્યતિક્રમ્યમાણ કો અનુલ્લઘિત ઓર
 પ્રાપ્ત કરને કી ઇચ્છા કે વિષયભૂત હુણ રાજગૃહ નગર કો અસંપ્રાપ્ત
 નહીં માનતે હૈં, અપિ તુ- 'અમ્હાણ અજ્જો ! ગમમાણે ગણ, વીતિક્ક-
 મિજ્જમાણે વીતિક્કંતે, રાયગિહં નગરં સપાવિડકામે સંપત્તે' હે આર્યો !
 હમ લોગ ગમ્યમાન કો ગત, વ્યતિક્રમ્યમાણ કો અલ્લઘિત, તથા પ્રાપ્ત
 કરને કી ઇચ્છા કે વિષયભૂત બને હુણ રાજગૃહ નગર કો સંપ્રાપ્ત
 માનતે હૈં 'તુજ્જેણં અપ્પણા ચેન ગમમાણે અગણ, વીતિક્કમિજ્જમાણે

માટે તમે લોકો રાજગૃહનગર અસંપ્રાપ્ત માને છે. તણ તે થેરા ભગવતો તે અન્ન-
 ઉત્થિય એવં વયાસી' તેમની આવી વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવતોને તે
 પસ્તીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું- 'જો સ્વલુ અજ્જો ! અમ્હે ગમમાણે અગણ, વીઠ્ઠક-
 મિજ્જમાણે અવીઠ્ઠકંતે, રાયગિહં નયરં જાવ અસંપત્તે' હે આર્યો ! અમે ગમ્ય-
 માનને અગત, વ્યતિક્રમ્યમાણને અનુલ્લઘિત અને રાજગૃહ નગર ને
 પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા માટે રાજગૃહ નગર અસંપ્રાપ્ત છે, એવું
 માનતા નથી હોય. 'તુમ્હાણં અજ્જો ? ગમમાણે ગણ, વીતિક્કમિજ્જમાણે
 વીતિક્કંતે, રાયગિહ નયરં સપાવિડકામે સંપત્તે' હે આર્યો ! અમે નો ગમ્યમાનને
 ગત, વ્યતિક્રમ્યમાણને અલ્લઘિત અને રાજગૃહ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા માટે રાજગૃહ
 નગર સંપ્રાપ્ત માનીએ છીએ એટલે કે રાજગૃહનગરે પહોંચવાની ઇચ્છાથી નોકળેલો
 માણસ રાજગૃહ નગર પહોંચી જ પાય છે એમ માનીએ છીએ. 'તુજ્જેણં અપ્પણા

જાવઅસંપત્તે' યૂયં સ્વલુ આત્મના સ્વયમેવ ચૈવ ગમ્યમાનમ્ અગતં, વ્યતિક્રમ્ય-
માણમ્ અવ્યતિક્રાન્તં રાજગૃહં નામ નગરં યાવત્ સંપ્રાપ્તુકામમ્ અસંપ્રાપ્તં ભવતિ
ઇતિ મન્યધ્વ, 'તદ્દુષ્ટં તે થેરા ભગવંતો અન્નઉત્થિષ્ઠે એવં પડિહણેતિ, પડિ-
હણિત્તા, ગણ્ણવાયં નામ અઙ્ગણં પત્તે વડ્ડસુ' તતઃસ્વલુ તે સ્થાવરા ભગવન્તઃ
અન્યયૂથિકાન્ અન્યતીર્થિકાન્ એવમ્ ઉક્તપ્રકારેણ પ્રતિઘ્નન્તિ નિરુત્તગાન્ કુર્વન્તિ
પ્રતિહત્ય નિરુત્તરીકૃત્ય ગતિપ્રપાતં નામ અધ્યયનં પ્રજ્ઞાપિતવન્તઃ, ગતેઃ પ્રવૃત્તેઃ
ક્રિયાયાઃ પ્રયાતપ્રપતનં સંભવઃ પ્રયોગાદિષ્વર્થેષુ વર્તનં ગતિપ્રપાતસ્તત્પ્રતિ-
પાદકમધ્યયનં ગતિપ્રપાતં તત્પ્રજ્ઞાપિતવન્તઃ પ્રરૂપિતવન્તઃ ગતિવિચારપસ્તાવા
દિત્યાશરઃ ॥સૂ૦ ૨॥

અહીંકહેલે, રાયગિહં નગરં જાવ અસપત્તે ' પરન્તુ હે આર્યો ! તુમ
લોગ હી સ્વયં ઇસ વાત કો માનતે હો કિ જો ગમ્યમાન હોતા હૈ
વહ અગત હોતા હૈ, જો વ્યતિક્રમ્યમાણ હોતા હૈ વહ અનુલ્લઘિત
હોતા હૈ તથા પ્રાપ્ત કરને કી ઇચ્છા કા વિષયભૂત રાજગૃહ નગર
અસપ્રાપ્ત હૈ । ' તદ્દુષ્ટં તે થેરા ભગવંતો અન્નઉત્થિષ્ઠે એવં પડિહણેતિ,
પડિહણિત્તા ગણ્ણવાયં નામ અઙ્ગણં પન્નવડ્ડસુ ' ઇસ તરહ સે उन
સ્થવિર ભગવતોં ને उन અન્યયૂથિકોં કો નિરુત્તર કર દિયા. નિરુત્તર
કરકે બાદ મેં उन्हों ને ગતિપ્રપાત નામ કા અધ્યયન પ્રજ્ઞાપિત કિયા ।
ગતિ-પ્રવૃત્તિ ક્રિયા ઇમકા પ્રપતન-સંભવ-પ્રયોગાદિ અર્થોમેં વર્તન-
ઇસકા નામ હૈ ગતિપ્રપાત, ઇસ ગતિપ્રપાતકા પ્રતિપાદક જો અધ્યયન
હૈ વહ ગતિપ્રપાત હૈં ઇમ ગતિપ્રપાત અધ્યયન કી उन्होंने પ્રરૂપણા
ઇમલિયેકી કિ યહાં પર ગતિ કે વિચારકા પ્રકરણ ચલ રહા હૈ ॥સૂ૦૨॥-

ચૈવ ગમમાણે અગત, વીતિક્રમિજ્જમાણે અવોઠ્ઠકલે, રાયગિહં નગરં જાવ
અસંપત્તે' હે આર્યો ! તમે લોકો પોતે જ એવુ માંતા છો કે ગમ્યમાન અગત હોય છે,
વ્યતિક્રમ્યમાણ જે સ્થળ હોય છે તે અવ્યતિક્રાન્ત હોય છે અને રાજગૃહ નગર
પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા માટે રાજગૃહ નગર અસપ્રાપ્ત હોય છે.

' તદ્દુષ્ટં તે થેરા ભગવંતો અન્નઉત્થિષ્ઠે એવં પડિહણેતિ, પડિહણિત્તા
ગણ્ણવાયં નામ અઙ્ગણં પન્નવડ્ડસુ ' આ રીતે દલીલો કરીને તે સ્થવિર ભગવં-
તોએ તે પરતીર્થિકાને નિરુત્તર કરી દીધા તેમને નિરુત્તર કરીને તેમણે ગતિપ્રપાત
નામના અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરી ગતિનુ (પ્રવૃત્તિ અથવા ક્રિયાનુ) પ્રપતન (સંભવ
પ્રયોગાદિ અર્થોમા વર્તન) એટલે ગતિપ્રપાત આ ગતિપ્રપાતનું પ્રતિપાદન કરનાર
જે અધ્યયન છે તેને ગતિપ્રપાત અધ્યયન કહે છે. અહીં ગતિનું પ્રકરણ આપી રહ્યું છે,
તેથી તેમણે ગતિપ્રપાત અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરી ॥ સૂ૦ ૨ ॥

ગતિપ્રપાતાધ્યયનવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-‘કઢવિહે ણં મંતે ! ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે, ! તંજહા-પયોગગઈ, તત્તગઈ, વંધણ-છેયણગઈ, ઉવવાયગઈ, વિહાયગઈ, એત્તો આરબ્ભ, પયોગપયં નિરવસેસં માણિયવ્વં જાવ સેત્તં વિહાયગઈ, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ ॥૩॥ અટ્ટમસયસ્સ સત્તમો ઉદેસો સમ્મત્તો ।

છાયા-કતિવિધઃ સ્વલુ ભદન્ત ! ગતિપ્રપાતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! પંચવિધો ગતિપ્રપાતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તત્રથા-પ્રયોગગતિઃ, તત્તગતિઃ, વંધનચ્છેદનગતિઃ, ઉપપાતગતિઃ, વિદ્યાયોગતિઃ, इत आरभ्य प्रयोगपदं निरवशेषं भणितव्यम्, यावत् सा एषा विहायोगतिः, तदेव भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ ३ ॥

અષ્ટમશતકસ્ય સપ્તમ ઉદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ।

ગતિપ્રપાતાધ્યયનવક્તવ્યતા

‘કઢવિહે ણં મંતે । ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રાર્થ- (કઢવિહેણં મંતે । ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે) હે ભદન્ત । ગતિપ્રપાત કિતને પ્રકારકા કહ્યા ગયા હૈ ? (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે) ગતિપ્રપાત પાંચ પ્રકારકા કહ્યા ગયા હૈ । (તંજહા) જૈસે- (પઓગગઈ, તત્તગઈ, વંધણછેયણગઈ, ઉવવાયગઈ, વિહાયગઈ) પ્રયોગગતિ, તત્તગતિ, વંધનચ્છેદનગતિ, ઉપપાતગતિ ઓર વિહાયોગતિ (એત્તો આરબ્ભ પઓગયંચનિરવસેસં માણિયવ્વં જાવ સેત્તં વિહાયગઈ સેવ મંતે ! સેવ મંતે ! ત્તિ) યહાંસે લેકર પ્રયોગપદ પૂરા કહલેના ચાહિયે યાવત્ વહ યહ વિહાયોગતિ હૈ- યહાંતક. હે

ગતિપ્રપાતાધ્યયનની વક્તવ્યતા-

‘કઢવિહે ણં મંતે) ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે ? ’-

સૂત્રાર્થ- (કઢવિહે ણં મંતે ! ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે ?) હે ભદન્ત ! ગતિપ્રપાતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ! (ગોયમા) હે ગૌતમ ! (પંચવિહે ગઢપ્પવાણ પળ્લન્તે) ગતિપ્રપાત પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. (તંજહા) તે પાંચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (પઓગગઈ) પ્રયોગગતિ, (તત્તગઈ) તત્તગતિ, (વંધણ છેયણગઈ) વંધન છેદન ગતિ, (ઉવવાયગઈ) ઉપપાતગતિ (વિહાયગઈ) અને વિહાયોગતિ (એત્તો આરબ્ભ પઓગપયં નિરવસેસ માણિયવ્વં જાવ સેત્તં વિહાયગઈ-સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) અહીંથી શરૂ કરીને, ‘તે આ વિહાયોગતિ છે’ ત્યાં સુધીનું પ્રમાણનાં ૧૬ સુ ‘પ્રયોગ, પદ

ટીકા-અથ ગતિપ્રપાતસ્યૈવ ભેદાન્ પ્રરૂપયતિ-‘કઙ્કિવિહેણં મંતે ! ગઙ્કપ્પવાણ પ્પણ્ણત્તે ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલ્લ ગતિપ્રપાતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવનાહ-‘ગોયમા ! પંચવિહે ગઙ્કપ્પવાણ પ્પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! પશ્ચવિધઃ ગતિપ્રપાતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘તંજહા-પયોગગઈ, તતગઈ, બંધણછેયણગઈ, ઉવવાયગઈ, વિહાયગઈ, તદ્ધથા-પયોગગતિઃ, તતગતિઃ, બન્ધનચ્છેદનગતિઃ, ઉપપાતગતિઃ, વિહાયોગતિઃ, અત્ર ગતિપ્રપાતભેદપ્રક્રમે યદ્ગતિભેદં મણિતમ્, તદ્ગતિધર્મત્વાત્પ્રપાતસ્ય, ગતિભેદમ્ણને ગતિપ્રપાતભેદા એવ મણિતા મવન્તીતિ નો વિષયાન્તરમ્

મદન્ત ! જૈસાં આપને યહ પ્રતિપાદિત કિયા હૈ, વહ સર્વથા એસા હી હૈ- હે મદન્ત ! વહ સર્વથા એસા હી હૈ- એસા કહકર વે ગૌતમ યાવત્ સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ।

ટીકાર્થ- સૂત્રકારને હસ સૂત્ર દ્વારા ગતિપ્રપાતકે ભેદોંકી પ્રરૂપણા કીહૈ- હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ- ‘કઙ્કિવિહેણં મંતે ! ગઙ્કપ્પવાણ પ્પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! ગતિપ્રપાત કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા- ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહે ગઙ્કપ્પવાણ પ્પણ્ણત્તે’ ગતિપ્રપાત પાંચ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ‘તંજહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ- ‘પયોગગઈ, તતગઈ, બંધણછેયણગઈ, ઉવવાયગઈ, વિહાયગઈ’ પ્રયોગગતિ, તતગતિ, બંધનચ્છેદનગતિ, ઉપપાતગતિ, વિહાયોગતિ । યહાં ગતિપ્રપાત કે ભેદ પ્રકરણ મેં જો ગતિ કે ભેદોંકા કથન કિયા ગયા હૈ ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ પ્રપાત ગતિ કા ધર્મ હૈ.

પૂરેપૂરે કહેલુ જોઈએ ગૌતમસ્વામી કહે છે હે ભદ્રન્ત ! આપની વાત ખરી છે. હે મદન્ત ! આ વિષયનુ આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ જ છે આ પ્રમાણે કહીને વધુ નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમના સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ-સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ગતિપ્રપાતોના ભેદોની પ્રરૂપણા કરી છે. ગતિપ્રપાતને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-‘કઙ્કિવિહેણં મંતે ! ગઙ્કપ્પવાણ પ્પણ્ણત્તે ?’ હે ભદ્રન્ત ! ગતિપ્રપાતના કેટલા પ્રકાર કલા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર - ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! પંચવિહે ગઙ્કપ્પવાણ પ્પણ્ણત્તે ‘તંજહા’ ગતિપ્રપાતના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કલા છે- ‘પયોગગઈ, તતગઈ, બંધણછેયણગઈ, ઉવવાયગઈ, વિહાયગઈ’ (૧) પ્રયોગગતિ, (૨) તતગતિ, (૩) બંધનચ્છેદનગતિ, (૪) ઉપપાત ગતિ અને (૫) વિહાયોગતિ અહીં ગતિપ્રપાતના પ્રકરણમાં ગાતના ભેદોનુ જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે તેનુ કારણ એ છે કે પ્રપાત ગતિનો ધર્મ છે, તેથી ગતિના ભેદો કહેવામાં આવે ત્યારે ગતિપ્રપાતના ભેદો કહેવામાં આવ્યા

इत्याशयः, तत्र प्रयोगस्य सत्यमनःप्रवृत्तिकस्य सत्यमनोयोगादिव्यापारस्य पञ्चदशविधस्य गतिः प्रवृत्तिः प्रयोगगतिः, तता-विस्तीर्णा गतिः ततगतिः, एतावता ततस्य-ग्रामनगरादिकं गन्तुं प्रवृत्तत्वेन, तच्चाप्राप्तत्वेन तदन्तरालपथे वर्तमानतया प्रसारितक्रमतया च विस्तारं गतस्य गतिः, ततोवाऽवधिभूतग्रामादेर्नगरादौ गतिः, ततगतिः, यथा देवदत्तो ग्रामं गच्छति इत्यादि बन्धनस्य कर्मणः सम्बन्धस्य वा छेदने अभावे सति या गतिः सा बन्धनच्छेदनगतिः यथा जीवस्य शरीरात्, शरीरस्य वा जीवाद् बन्धच्छेदनगतिः, उपपातगतिस्तु त्रि-

अतः गति के भेदों के कहने पर गतिप्रपात के भेद ही कहे गये हैं ऐसा ज्ञान हो जाता है अतः इस प्रकार के कथन में विषयान्तर का कथन किया गया है ऐसा नहीं जानना चाहिये । सत्यमनः आदि के व्यापार रूप जो पन्द्रह प्रकार का योग कहा गया है-उसकी गति प्रवृत्ति का नाम प्रयोगगति है । अर्थात् सत्यमनोयोगादि व्यापार द्वारा जो मन वगैरह के पुद्गलों की गति होती है-वह प्रयोगगति है । विस्तीर्णगति का नाम ततगति है. जैसे ग्राम नगर आदि में जाने के लिये कोई पुरुष अपने स्थान से तो निकल गया, परन्तु वह अभी-तक उस ग्राम आदि में पहुँच नहीं पाया है. बीच मार्ग में है. अब वह जो जल्दीर चरण उस गाँव तक पहुँचने के लिये बढा रहा है सो उसकी गति का नाम ततगति है । तात्पर्य यह है. कि अवधिभूत ग्राम आदि से जो नगरादितक जाना होता है-ऐसी उस विस्तृतगतिगमन का नाम ततगति है. जैसे जिनदत्त अमुकस्थान से

છે, એ વાત જાણવામાં આવી જાય છે. તેથી આ પ્રકારના કથનમાં વિષયાન્તર કરવામાં આવ્યું છે એમ માનવું જોઈએ નહીં સત્યમન આદિના વ્યાપારરૂપ (પ્રવૃત્તિરૂપ) જે પંદર પ્રકારનો યોગ કહેવામાં આવ્યા છે. તેની ગતિ પ્રવૃત્તિનું નામ પ્રયોગગતિ છે. એટલે કે સત્યમનોયોગ આદિ વ્યાપાર દ્વારા મન વગેરેના પુદ્ગલોની જે ગતિ થાય છે, તે ગતિને પ્રયોગગતિ કહે છે.

વિસ્તીર્ણ ગતિને તતગતિ કહે છે. જેમ કે કોઈ ગામ કે નગરમાં જવાને માટે કોઈ માણસ પોતાને સ્થાનેથી ઉપડે છે આવી રીતે ત્યાં જવાને માટે ઉપડ્યા પછી ત્યાં જશ્હી પહોંચવા માટે તે માર્ગમાં પોતાની ઝડપ વધારી દે છે. તો તેની તે ગતિને તતગતિ કહે છે. એટલે કે અમુક ગામથી બીજે ગામકે નગરે જવાને માટે જે વિસ્તૃત ગતિ કરવામાં આવે છે, તેને તતગતિ કહે છે જેમકે જિનદત્ત અમુક સ્થળેથી બીજા ગામ સુધી જાય છે, તો તેની તે ગતિને તતગતિ કહે છે

વિદ્યા, ક્ષેત્ર-ભવ-નોભવભેદાત તત્ર નૈરયિકતિર્યગ્ નરદેવસિદ્ધાનાં ચત્ર ક્ષેત્રે ઉપપાતાય ઉત્પાદાય ગમનં સા ક્ષેત્રોપપાતગતિઃ, ચાચનૈરયિકાદીનામેવ સ્વભવે ઉપપાતરૂપા ગતિઃ સા ભવોપપાતગતિઃ, ચચ મિદ્ધપુદ્ગલયોર્ગમનમાત્રં સા નો ભવોપપાતગતિઃ, 'વિદ્યાયોગતિશ્ચ સ્પૃશદ્ગત્યાદિકાઽનેકવિધા આકાશે ગમનં વિદ્યાયો ગતિઃ, યથા પરમાણોઃ લોકાન્તપર્યન્તં ગતિર્ભવતિ, ઇત આરભ્ય પ્રજ્ઞાપનાયાં પોઢશં પ્રયોગપદં મણિતમ્ તચ્ચેદાપિ નિરવશેષમ્ મણિતવ્યમ્, તદ્-વધિમાદ-યાવત્ સા એવા વિદ્યાયોગતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા । તથાચોઽ પ્રજ્ઞાપનાયામ્

દૂસરે ગાંવ તક જાતા હૈ । ક્ષેત્ર, ભવ ઓર નોભવ કે ભેદ સે ઉપપાતગતિ તોન પ્રકાર કી હોતી હૈ । હનસેં નૈરયિક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ ઓર સિદ્ધ હનકા જિસ ક્ષેત્ર મેં ઉત્પાદ હોના હોતા હૈ-વર્હાતક જો હનકાં ગમન હૈ વહ ક્ષેત્રોપપાતગતિ હૈ । નૈરયિક આદિ જીવોં કી હી જો અપને ભવ મેં ઉત્પાદરૂપ ગતિ હૈ વહ ભવોપપાતગતિ હૈ । તથા સિદ્ધ ઓર પુદ્ગલ કા જો ગમનમાત્ર હૈ વહ નો ભવોપપાતગતિ હૈ । વન્ધનછેદનગતિ વહ હૈ જો વન્ધન કે અથવા કર્મસંવધ કે અભાવ હોને પર હોતી હૈ. યહ ગતિ જીવ મુક્ત શરીર કી યા શરીર-મુક્ત જીવ કી હોતી હૈ । વિદ્યાયોગતિ અનેક પ્રકાર કી હૈ । આકાશ મેં ગમન કરના હસકા નામ વિદ્યાયોગતિ હૈ । જૈસે પરમાણુ કી 'લોકાન્તતક ગતિ હોતો હૈ । યહાં સે-ગતિ સે લેકર પ્રજ્ઞાપન મેં ૧૬ વાં પ્રયોગપદ કહા ગયા હૈ વહી પ્રયોગપદ વિદ્યાયોગતિ તક યહાં પર હી સંપૂર્ણ રૂપસે કહના ચાહિયે । પ્રજ્ઞાપના મેં એસા કહા હૈ 'વંધન-

ક્ષેત્ર, ભવ અને નોભવના ભેદથી ઉપપાત ગતિ ત્રણ પ્રકારની હોય છે. ઉત્પાદ ક્ષેત્ર પર્યન્તના ગમનરૂપ ગતિને ક્ષેત્રોપપાતગતિ કહે છે. નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધનો જે ક્ષેત્રમાં ઉત્પાદ થવાનો હોય, તે ક્ષેત્ર પર્યન્તનું તેમનું જે ગમન થાય છે તે ગમનને ક્ષેત્રોપપાત ગતિ કહે છે નારક આદિ જીવોની જે પોતાના ભવમાં ઉત્પાદરૂપ ગતિ છે, તે ગતિને ભવોપપાતિ ગતિ કહે છે. તથા સિદ્ધ અને પુદ્ગલનું જે ગમનમાત્ર હોય છે, તેને નોભવોપપાત ગતિ કહે છે. જે ગતિ કર્મબંધનો અભાવ હોય ત્યારે થાય છે, તે ગતિને બંધનછેદ ગતિ કહે છે. આ પ્રકારની ગતિ જીવમુક્ત શરીરની કે શરીર-મુક્ત જીવની હોય છે. વિદ્યાયોગતિ અનેક પ્રકારની છે આકાશમાં ગમન કરવું તેનું નામ વિદ્યાયોગતિ છે જેમ કે પરમાણુની લોકાન્ત સુધી ગતિ થાય છે ગતિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે પ્રજ્ઞાપનામાં ૧૬ મું પ્રયોગપદ આપવામાં આવ્યું છે તે પ્રયોગ પદનું પહેલેથી વિદ્યાયોગતિ પર્યન્ત સમસ્ત કથન આહી પણ કરવું જોઈએ પ્રજ્ઞાપનામાં એવું

‘वधणछेयणगई, उववायगई, विहायगई’ इत्यादि, बन्धनच्छेदनगतिः उपपात-
गतिः, विहायोगतिः ‘अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह-‘सेवं भंते ! सेवं
भंते त्ति हे भदन्त ! तदेवं भगवदुक्त सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्त
सर्वं सत्यमेवेत्याशयः ॥ सू० ३ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-
कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-
शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त “जैनशास्त्राचार्य” पदभूषित-
कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-
धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां
“श्रीभगवतीसूत्रस्य” “प्रमेयचन्द्रिका” व्याख्यायां
व्याख्यायां अष्टमशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥८-७॥

छेयणगई, उववायगई, विहायगई’ इत्यादि. अन्त में गौतम स्वामी
भगवान् के वाक्य को स्वीकार करते हुए कहते हैं-‘सेवं भंते ! सेवं
भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! आप के द्वारा कहा गया सब सत्य ही है.
आपके द्वारा कहा गया सब सत्य ही है ॥ सू० ३ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत ‘भगवती’ सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका
व्याख्याके आठवें शतकका सप्तम उद्देशक समाप्त ८-७

કહ્યું છે કે- ‘વંધણ છેયણગઈ, ઉવવાયગઈ, વિહાયગઈ’ ઇત્યાદિ અન્તે ગૌતમ સ્વામી
મહાવીર પ્રભુના વચ્ચનોતો સ્વીકાર કરતાં કહે છે- ‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ’
હે ભદન્ત ! આપ સાચુ જ કહો છો ! હે ભદન્ત ! આ વિષયનુ આપે જે પ્રતિપાદન કયું
તે સત્ય છે એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી ઉચ્ચત સ્થાને
બેઠને વિરાજમાન થયા ॥ સૂ. ૩ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘ભગવતી’ સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા
વ્યાખ્યાનો આઠમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ૮-૭

